නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

විසුද්ධිමග්ග-මහාටීකා

(දුතියො භාගො)

12. ඉද්ධිවිධනිද්දෙසවණ්ණනා

අභිඤ්ඤාකථාවණ්ණනා

365. සංවණ්ණනාවසෙන අනන්තරසමාධිකථාය ආසන්නපච්චක්ඛතං දීපෙන්තො **"අයං සමාධිභාවනා"**ති ආහ. ''අභිඤ්ඤා සම්පාදෙතුං යොගො කාතබ්බො''ති වත්වා තත්ථ පයොජනවිසෙසෙ දස්සෙතුං **"එවඤ්හී"**තිආදි වුත්තං. කිඤ්චාපි ථිරතරභාවො, විපස්සනාභාවනාසුඛතා ච සමාධිභාවනාය ආනිසංසො එව, තථාපි පඤ්ච ලොකියාභිඤ්ඤා යථාවුත්තසමාධිභාවනාය ආනිසංසභාවෙන පාකටා පඤ්ඤාතාති තාසංයෙව වසෙන යොගිනො අධිගතානිසංසතා වුත්තා, චුද්දසධා චිත්තපරිදමනෙන ථිරතරතා වුත්තා. ලොකියාභිඤ්ඤාසු වසීභාවොපි සමාධිස්සෙව වසීභාවො, තථා ච ''සමාහිතො යථාභූතං පජානාතී''ති (සං. නි. 3.5; 4.99; 5.1071; නෙත්ති. 40; මි. ප. 2.1.14) වචනතො **"සුඛෙනෙව පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙස්සතී"**ති වුත්තං. **තස්මාති** යස්මා සමාධිභාවනාය ආනිසංසලාභො ථිරතරතා, සුඛෙනෙව ච පඤ්ඤාභාවනා ඉජ්ඣති, තස්මා අභිඤ්ඤාකථං තාව ආරභිස්සාම, පඤ්ඤාභාවනාය ඔකාසෙ සම්පත්තෙපීති අධිප්පායො.

භගවතා පඤ්ච ලොකිකාභිඤ්ඤා වුත්තාති සම්බන්ධො. න චතුක්කජ්ඣානමත්තමෙව ඉධ සාසනෙ සම්පාදෙතබ්බං, නපි ඉද්ධිවිධඤාණමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤම්පි අත්ථීති **උත්තරුත්තරිපණීතපණීතධම්මදෙසනත්ථඤ්ච**.

ඉද්ධිවිකුබ්බනන්ති ඉද්ධිසඞ්ඛාතං පකතිවණ්ණජහනකිරියං, ඉදං ඉද්ධීසු විකුබ්බනිද්ධියා පධානතාය වුත්තං, ඉද්ධිං විකුබ්බනඤ්චාති එවං වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. විකුබ්බනස්ස විසුං ගහණම්පි වුත්තකාරණෙනෙව දට්ඨබ්බං. ආකාසකසිණවසෙන අරූපසමාපත්තියො න සම්භවන්ති, ආලොකකසිණඤ්ච ඔදාතකසිණන්තොගධං කත්වා **"ඔදාතකසිණපරියන්තෙසූ"**ති වුත්තං කසිණානුලොමාදිචිත්තපරිදමනවිධිනො අධිප්පෙතත්තා, ආකාසනිම්මානාදිඅත්ථං පන තදුභයම්පි ඉච්ඡිතබ්බමෙව. **අට්ඨ අට්ඨාති** යථාවුත්තෙසු කසිණෙසු එකෙකස්මිං අට්ඨ අට්ඨ සමාපත්තියො. **කසිණානුලොමතොති** කසිණපටිපාටිතො, පටිපාටි ච දෙසනාවසෙන වෙදිතබ්බා. **ඣානානුලොමො** පන පටිපත්තිවසෙනපි. උක්කමනං උක්කන්තං, උක්කන්තමෙව උක්කන්තිකං, ඣානස්ස උක්කන්තිකං **ඣානුක්කන්තිකං,** තතො, ඣානලඞ්ඝනතොති අත්ථො. **අඞ්ගසඞ්කන්තිතො** අඞ්ගාතික්කමතො. **චිත්තං පරිදමෙතබ්බං** යදිච්ඡකං යත්ථිච්ඡකං ඣානානං සමාපජ්ජනාදිසුඛත්ථං, තෙසං ආරම්මණානඤ්ච සල්ලක්ඛණත්ථං. එවඤ්හිස්ස තත්ථ විසවිතා සම්ඣතීති.

366. **ඣානං සමාපජ්ජතීති** කිං චතුබ්බිධම්පි ඣානං සමාපජ්ජති, උදාහු එකෙකන්ති? කිඤ්චෙත්ථ යදි චතුබ්බිධම්පි සමාපජ්ජති, අඞ්ගසඞ්කන්තිතො විසෙසො න සියා, අථ එකෙකං ආරම්මණසඞ්කන්තිතො. නායං දොසො ආභොගවසෙන තෙසං විසෙසසිද්ධිතො. යදා හි කසිණානුලොමමෙව ආභුජිත්වා තත්ථ තත්ථ කසිණෙ ඣානානි සමාපජ්ජති, න අඞ්ගසඞ්කන්තිං, තදා කසිණානුලොමො. යදා පන අඞ්ගසඞ්කන්තිං ආභුජිත්වා ඣානානි සමාපජ්ජති, තදා අඞ්ගසඞ්කන්ති වෙදිතබ්බා. ඉමිනා නයෙන කසිණානුලොමආරම්මණසඞ්කන්තිආදීනම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසො වෙදිතබ්බො. ඉදං කසිණානුලොමං නාම චිත්තපරිදමනන්ති අධිප්පායො.

තථෙවාති ''පටිපාටියා අට්ඨසු කසිණෙසු සතක්ඛත්තුම්පි සහස්සක්ඛත්තුම්පී''ති එතස්ස උපසංහාරත්ථො තථා-සද්දො. පටිලොමතො වෙත්ථ පටිපාටි. තෙනාහ **"පටිලොමක්කමෙනා"**ති. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – පඨමං ඔදාතකසිණෙ ඣානං සමාපජ්ජති, තතො ලොහිතකසිණෙති යාව පථවීකසිණා වත්තබ්බා.

පුනප්පුනං සමාපජ්ජනන්ති ''සතක්ඛත්තුං සහස්සක්ඛත්තු''න්ති වුත්තං බහුලාකාරමාහ.

තත්ථෙවාති පථවීකසිණෙයෙව. **තතොති** පච්ඡා තතියජ්ඣානතො වුට්ඨානන්තරකාලං. **තදෙවාති** පථවීකසිණමෙව. **තතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති** තතො පථවීකසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පවත්තිතආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තිතො වුට්ඨාය විඤ්ඤාණඤ්චායතනං අමනසිකරිත්වා තං ලඞ්ඝිත්වා යථාවුත්තආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණස්ස අභාවෙ පවත්තිතං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති. පථවීකසිණුග්ඝාටිමාකාසකසිණං පථවීකසිණපක්ඛිකමෙව හොතීති වුත්තං **"කසිණං අනුක්කමිත්වා"**ති. අථ වා අට්ඨසු කසිණෙසු කස්සචි උක්කමනං ඉධ කසිණුක්කන්තිකං නාමාති ආහ **"කසිණං අනුක්කමිත්වා"**ති. **ඣානුක්කන්තිකන්ති** එත්ථ ඉච්ඡිතං අවධාරණෙන නිවත්තෙතබ්බං, උක්කමනස්ස ච සරූපං දස්සෙතුං ''එවං කසිණ''න්තිආදිං වත්වා පුන තං

පකාරං සහ නිස්සයෙන සෙසකසිණෙසු අතිදිසන්තො **“එවං ආපොකසිණාදි...පෙ.... කාතබ්බා”**ති ආහ. තෙනාහ **“ඉමිනා නයෙනා”**තිආදි. යථා පඨමජ්ඣානමූලකං පථවීකසිණාදීසු ඣානුක්කන්තිකං දස්සිතං, එවං දුතියජ්ඣානාදිමූලකම්පි තං යථාරහං දස්සෙතබ්බං.

තදෙවාති පඨමජ්ඣානමෙව. කසිණුක්කන්තිකෙපි ආපොකසිණාදිමූලිකා යොජනා වුත්තනයෙනෙව කාතබ්බා, තථා යථාරහං දුතියජ්ඣානාදිමූලිකා.

ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ලොහිතකසිණං ආවජ්ජෙන්තො අභිමුඛං කත්වා තස්ස උග්ඝාටනෙන උපට්ඨිතෙ කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ අමනසිකාරෙන ආකාසානඤ්චායතනජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථ පුබ්බෙ පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස අපගමං ආරම්මණං කත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති.

ඉතරෙසන්ති අවසිට්ඨරූපාවචරජ්ඣානානං. න හි අරූපජ්ඣානෙසු අඞ්ගසඞ්කන්ති අත්ථි, නාපි තානි පථවීකසිණෙ පවත්තන්ති. යං පන අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිවචනෙ ‘‘නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතන’’න්තිආදි වුත්තං, තං යථාලාභවසෙන වුත්තං, පරියායෙන වාති දට්ඨබ්බං. නිප්පරියායතො පන යථා අඞ්ගසඞ්කන්ති රූපජ්ඣානෙසු එව ලබ්භති, එවං අරූපජ්ඣානෙසු එව ආරම්මණසඞ්කන්ති. තස්ස තස්සෙව හි ඣානස්ස ආරම්මණන්තරෙ පවත්ති **ආරම්මණසඞ්කන්ති**. තෙනාහ **“සබ්බකසිණෙසු එකස්සෙව ඣානස්ස සමාපජ්ජනං ආරම්මණසඞ්කන්තිකං නාමා”**ති.

යථා පන ‘‘සබ්බකසිණෙසූ’’ති ඉමිනා ආකාසවිඤ්ඤාණකසිණානම්පි සඞ්ගහො හොතීති න සක්කා වත්තුං ඉධ අට්ඨන්නංයෙව කසිණානං අධිගතත්තා, එවං සබ්බම්පි අරූපජ්ඣානං ‘‘එකං ඣාන’’න්ති න සක්කා වත්තුං අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං වසෙන චිත්තපරිදමනස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තස්මා ආරුප්පජ්ඣානානං වසෙන අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්ති පරියායෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බං. තථා හි පීතකසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ යං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං, තදාරම්මණං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සන්ධායාහ **“පීතකසිණතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා”**ති. ඉමිනා නයෙන සෙසද්වයෙපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. **එකන්තරිකවසෙනාති** අඤ්ඤත්ථො අන්තර-සද්දො. අන්තරමෙව අන්තරිකං, එකජ්ඣං අන්තරිකං එතස්මින්ති එකන්තරිකං, ඣානසමාපජ්ජනං, තස්ස වසෙන. යථා අඞ්ගානං, ආරම්මණස්ස ච එකජ්ඣං අඤ්ඤථා විසෙසො හොති, තථා සමාපජ්ජනවසෙනාති. සො පන විසෙසො හෙට්ඨිමානං තෙසං අඞ්ගාරම්මණානං සමතික්කමනවසෙන හොතීති වුත්තං **“එකන්තරිකවසෙන අඞ්ගානඤ්ච ආරම්මණානඤ්ච සඞ්කමන”**න්ති. ‘‘ඉදං ඣානං පඤ්චඞ්ගික’’න්තිආදිනා අඞ්ගෙසු, ‘‘ඉදං පථවීකසිණ’’න්තිආදිනා ආරම්මණෙසු ච වවත්ථාපිතෙසු එකජ්ඣං තෙසං වවත්ථාපනෙ න කොචි විසෙසො අත්ථීති අට්ඨකථාසු අයං විධි නාභතො. එවඤ්ච කත්වා ඣානුක්කන්තිකාදීසු පටිලොමක්කමෙන, අනුලොමපටිලොමක්කමෙන ච එකන්තරිකභාවෙන ලබ්භමානම්පි ඣානාදීනං උක්කමනං න උද්ධටං, තෙහි නයෙහි විනාපි චිත්තපරිදමනං ඉජ්ඣතීති පපඤ්චපරිහාරත්ථං වා තෙ අට්ඨකථාසු අනාගතාති දට්ඨබ්බං.

367. **අභාවිතභාවනො** ඣානාභිඤ්ඤාසු අකතාධිකාරො. තත්ථ උපනිස්සයරහිතොපීති කෙචි. ආදිභූතං යොගකම්මං ආදිකම්මං, තං එතස්ස අත්ථීති **ආදිකම්මිකො,** පුබ්බෙ අකතපරිචයො භාවනං අනුයුඤ්ජන්තො. තෙනාහ **“යොගාවචරො”**ති. **කසිණපරිකම්මම්පි භාරොති** දොසවිවජ්ජනාදිවිධිනා කසිණමණ්ඩලෙ පටිපත්ති යාව උග්ගහනිමිත්තුප්පත්ති කසිණපරිකම්මං, තම්පි නාම භාරො, පගෙව ඉද්ධිවිකුබ්බනාති අධිප්පායො. **නිමිත්තුප්පාදනන්ති** පටිභාගනිමිත්තුප්පාදනං . **තං වඩ්ඪෙත්වාති** තං නිමිත්තං, භාවනඤ්ච වඩ්ඪෙත්වා. න හි භාවනාය විනාව නිමිත්තවඩ්ඪනං ලබ්භති. කෙචි උපචාරසමාධිං ලභිත්වා අප්පනාසමාධිං අධිගන්තුං න සක්කොන්ති, තාදිසාපි බහූ හොන්තෙවාති ආහ **“අප්පනාධිගමො භාරො”**ති. **අප්පනාධිගමොති** වා අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං අධිගමමාහ. අඤ්ඤොව සමාපත්තීනං උපනිස්සයො , අඤ්ඤො අභිඤ්ඤානන්ති ආහ **“පරිදමිතචිත්තස්සාපි ඉද්ධිවිකුබ්බනං නාම භාරො”**ති. ඛිප්පං නිසන්ති නිසාමනං ඣානචක්ඛුනා පථවීකසිණාදිඣානාරම්මණස්ස දස්සනං එතස්සාති ඛිප්පනිසන්ති, සීඝතරං ඣානං සමාපජ්ජිතා, තස්ස භාවො **ඛිප්පනිසන්තිභාවො**. අම්බතරුනිචිතං මහාමහින්දත්ථෙරාදීහි ඔතිණ්ණට්ඨානං **ථෙරම්බත්ථලං**. යථා පටිපක්ඛවිජයාය යොධාජීවා නිම්මලමෙව අසිතොමරාදිං ගහෙත්වා විචරන්ති, එවං භික්ඛුනාපි කිලෙසවිජයාය නිම්මලාව ඣානාභිඤ්ඤා වළඤ්ජිතබ්බාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **“තස්මා”**තිආදි වුත්තං.

පතිට්ඨාභාවොති ඉධ පරස්ස උපද්දවූපසමනං අධිප්පෙතං. තං හි ඛිප්පනිසන්තිභාවතොපි ගරුතරං අච්චායිකකිච්චසාධනවසෙන විධාතබ්බතො දුරභිසම්භවතරත්තා. තං පන **රක්ඛිතත්ථෙර**නිදස්සනෙනෙව සිද්ධම්පි තතො ගරුතරෙන අඞ්ගාරවස්සපරිත්තාණෙන විභාවෙතුං **“ගිරිභණ්ඩවාහනපූජාය...පෙ.... ථෙරො විය”**ති ආහ. **ගිරිභණ්ඩවාහනපූජා** නාම චෙතියගිරිමාදිං කත්වා සකලදීපෙ, සමුද්දෙ ච යාව යොජනා මහතී දීපපූජා. **පථවිං මාපෙත්වාති** මාරෙන පවත්තිතං අඞ්ගාරවස්සං චුලිඞ්ගමත්තෙනපි යාව මනුස්සෙ න පාපුණාති, තාවදෙව ආකාසෙ පථවිං නිම්මිනිත්වා.

බලවපුබ්බයොගානන්ති ගරුතරූපනිස්සයානං, ඉද්ධිවිධාදීනං හෙතුභූතමහාභිනීහාරානන්ති අත්ථො. **අග්ගසාවකාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන** එකච්චෙ මහාසාවකෙ සඞ්ගණ්හාති. **භාවනානුක්කමො** යථාවුත්තං චිත්තපරිදමනං. **පටිසම්භිදාදීති ආදි-සද්දෙන** ඨානාඨානඤාණාදීනම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො, න සෙසාභිඤ්ඤානමෙව. සාවකානම්පි හි

ඨානාඨානඤාණාදීනි පදෙසවසෙන ඉජ්ඣන්ති. **තස්මාති** යස්මා පුබ්බහෙතුසම්පන්නස්සෙව යථාවුත්තං භාවනානුක්කමං විනා අභිඤ්ඤායො ඉජ්ඣන්ති, න ඉතරස්ස, තස්මා. **අග්ගිධමනාදීහීති** අග්ගිම්හි තාපනකොට්ටනාදීහි. **යථා චාති** ච-සද්දෙන ලාඛාකාරාදීනං ලාඛාකොට්ටනාදිං අවුත්තම්පි සඞ්ගණ්හාති. **ඡන්ද…පෙ…. වසෙනාති** ‘‘ඡන්දවතො වෙ අභිඤ්ඤා සිජ්ඣති, මය්හම්පි සිජ්ඣතී’’ති කත්තුකම්‍යතාඡන්දං සීසං ධුරං ජෙට්ඨං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා, ඡන්දං වා උප්පාදෙත්වා තං භාවනාය මුඛං කත්වා ඣානස්ස සමාපජ්ජනවසෙන. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. **‘‘ආවජ්ජනාදිවසීභාවවසෙනා’’**ති ඉදං අට්ඨසුපි සමාපත්තීසු සාතිසයං වසීභාවාපාදනං සන්ධාය වුත්තං. තඤ්ච ඛො ආදිකම්මිකවසෙන, න කතාධිකාරවසෙනාති ආහ **‘‘පුබ්බහෙතු…පෙ…. වට්ටතී’’**ති. පුබ්බහෙතුසම්පන්නස්ස හි යං ඣානං පාදකං කත්වා අභිඤ්ඤා නිබ්බත්තෙතබ්බා, තත්ථෙව සාතිසයං චිණ්ණවසිතාපි ඉච්ඡිතබ්බා, න සබ්බත්ථෙවාති අධිප්පායො. ‘‘චතුත්ථජ්ඣානමත්තෙ චිණ්ණවසිනා’’ති වචනතො අරූපසමාපත්තියො විනාපි අභිඤ්ඤා ඉජ්ඣන්තීති වදන්ති. තම්පි යදි පුබ්බහෙතුසම්පන්නස්ස වසෙන වුත්තං, යුත්තමෙව. අථෙතරස්ස, තෙසං මතිමත්තං. **යථාති** යෙන පකාරෙන යෙන විධිනා. **එත්ථාති** එතස්මිං ඉද්ධිවිධනිප්ඵාදනෙ.

368. **තත්‍රාති** ච තදෙව පච්චාමසති. **පාළිනයානුසාරෙනෙවාති** පාළිගතියා අනුසරණෙනෙව, පාඨසංවණ්ණනානුක්කමෙනෙවාති අත්ථො. ‘‘චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී’’ති වත්වා ‘‘සො’’ති වුත්තත්තා ආහ **‘‘අධිගතචතුත්ථජ්ඣානො යොගී’’**ති. ‘‘එවං සමාහිතෙ’’ති එත්ථ **එවං**-සද්දො හෙට්ඨාඣානත්තයාධිගමපටිපාටිසිද්ධස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධානස්ස නිදස්සනත්ථොති ආහ **‘‘එවන්ති චතුත්ථජ්ඣානක්කමනිදස්සනමෙත’’**න්ති, චතුත්ථජ්ඣානස්ස, තස්ස ච අධිගමක්කමස්ස නිදස්සනං. යෙන සමාධානානුක්කමෙන චතුත්ථජ්ඣානසමාධි ලද්ධො, තදුභයනිදස්සනන්ති අත්ථො. තෙනාහ **‘‘ඉමිනා…පෙ…. වුත්තං හොතී’’**ති. යදිපි ‘‘එව’’න්ති ඉදං ආගමනසමාධිනා සද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානසමාධානං දීපෙති. සතිපාරිසුද්ධිසමාධි එව පන ඉද්ධියා අධිට්ඨානභාවතො පධානන්ති ආහ **‘‘චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ’’**ති. **උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙනාති** උපෙක්ඛාය ජනිතසතිපාරිසුද්ධිසබ්භාවෙන. සබ්බපච්චනීකධම්මූපක්කිලෙසපරිසුද්ධාය හි පච්චනීකසමනෙපි අබ්‍යාවටාය පාරිසුද්ධිඋපෙක්ඛාය වත්තමානාය චතුත්ථජ්ඣානං, තංසම්පයුත්තධම්මා ච සුපරිසුද්ධා, සුවිසදා ච හොන්ති, සතිසීසෙන පන තත්ථ දෙසනා කතාති ආහ **‘‘උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙන පරිසුද්ධෙ’’**ති. පරිසුද්ධියා එව පච්චයවිසෙසෙන පවත්තිවිසෙසො පරියොදාතතා සුධන්තසුවණ්ණස්ස නිඝංසනෙන පභස්සරතා වියාති ආහ **‘‘පරිසුද්ධත්තායෙව පරියොදාතෙ, පභස්සරෙති වුත්තං හොතී’’**ති.

සුඛාදීනං පච්චයානං ඝාතෙනාති සුඛසොමනස්සානං, දුක්ඛදොමනස්සානඤ්ච යථාක්කමං රාගදොසපච්චයානං වික්ඛම්භනෙන. ‘‘සුඛං සොමනස්සස්ස පච්චයො, සොමනස්සං රාගස්ස, දුක්ඛං දොමනස්සස්සා’’ති හි වුත්තං. යථා රාගාදයො චෙතසො මලාසුචිභාවෙන ‘‘අඞ්ගණානී’’ති වුච්චන්ති, එවං උපගන්ත්වා කිලෙසනට්ඨෙන උපක්කිලෙසාති ආහ **‘‘අනඞ්ගණත්තායෙව විගතූපක්කිලෙසෙ’’**ති. තෙනාහ **‘‘අඞ්ගණෙන හි තං චිත්තං උපක්කිලිස්සතී’’**ති, විබාධීයති උපතාපීයතීති අත්ථො. **සුභාවිතත්තාති** පගුණභාවාපාදනෙන සුට්ඨු භාවිතත්තා. තෙනාහ **‘‘වසීභාවප්පත්තෙ’’**ති, ආවජ්ජනාදිනා පඤ්චධා, චුද්දසවිධෙන වා පරිදමනෙන වසවත්තිතං උපගතෙති අත්ථො. **වසෙ වත්තමානං හි චිත්තං** පගුණභාවාපත්තියා සුපරිමද්දිතං විය චම්මං, සුපරිකම්මකතා විය ච ලාඛා **මුදූන්ති වුච්චති. කම්මක්ඛමෙති** විකුබ්බනාදිඉද්ධිකම්මක්ඛමෙ. **තඤ්ච උභයන්ති** මුදුතාකම්මනියද්වයං.

නාහන්තිආදීසු න-කාරො පටිසෙධත්ථො. **අහන්ති** සත්ථා අත්තානං නිද්දිසති. **භික්ඛවෙති** භික්ඛූ ආලපති. **අඤ්ඤන්ති** ඉදානි වුච්චමානචිත්තතො අඤ්ඤං. **එකධම්මම්පීති** එකම්පි සභාවධම්මං න සමනුපස්සාමීති සම්බන්ධො. අයං හෙත්ථ අත්ථො – අහං, භික්ඛවෙ, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන ඔලොකෙන්තොපි අඤ්ඤං එකධම්මම්පි න සමනුපස්සාමි. **යං** වසීභාවාපාදනෙන **භාවිතං,** තථා පුනප්පුනං කරණෙන **බහුලීකතං,** එවං සවිසෙසමුදුභාවප්පත්තියා **මුදුං,** කම්මක්ඛමතාය **කම්මනියඤ්ච** හොති. **යථයිදං චිත්තන්ති** අත්තනො, තෙසඤ්ච පච්චක්ඛතාය එවමාහාති. යථා යථාවුත්තා පරිසුද්ධතාදයො න විගච්ඡන්ති, එවං සුභාවිතං චිත්තං.

තත්ථ අවට්ඨිතං ඉධ ‘‘ඨිතං, ආනෙඤ්ජප්පත්ත’’න්ති ච වුත්තන්ති ආහ **‘‘එතෙසු පරිසුද්ධතාදීසු ඨිතත්තා ඨිතෙ, ඨිතත්තායෙව ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ’’**ති. යථා මුදුකම්මඤ්ඤතා වසීභාවප්පත්තියා ලක්ඛීයන්ති, එවං වසීභාවප්පත්තිපි මුදුකම්මඤ්ඤතාහි ලක්ඛීයතීති, මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙන වා අත්තනො වසෙ ඨිතත්තා ‘‘ඨිතෙ’’ති වුත්තං. යථා හි කාරණෙන ඵලං නිද්ධරීයති, එවං ඵලෙනාපි කාරණං නිද්ධරීයතීති නිච්චලභාවෙන අවට්ඨානං ආනෙඤ්ජප්පත්ති. සා ච සම්පයුත්තධම්මෙසු ථිරභාවෙන, පටිපක්ඛෙහි අකම්පනියතාය ච සම්භවන්තී සද්ධාදිබලානං ආනුභාවෙන හොතීති ‘‘සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ’’ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං **‘‘සද්ධාපරිග්ගහිතං හී’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සද්ධාපරිග්ගහිතන්ති** එවං සුභාවිතං වසීභාවප්පත්තං එතං චිත්තං එකංසෙන අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය සංවත්තතීති එවං පවත්තාය සද්ධාය පරිග්ගහිතං යථාවුත්තසද්ධාබලෙන උපත්ථම්භිතං. **අස්සද්ධියෙනාති** තප්පටිපක්ඛෙන අස්සද්ධියෙන හෙතුනා න ඉඤ්ජති න චලති න කම්පති, අඤ්ඤදත්ථු උපරි විසෙසාවහභාවෙනෙව තිට්ඨති. **වීරියපරිග්ගහිතන්තිආදීසුපි** ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – **වීරියපරිග්ගහිතන්ති** වසීභාවාපාදනපරිදමනසාධනෙන වීරියෙන උපත්ථම්භිතං. **සතිපරිග්ගහිතන්ති** යථාවුත්තෙ භාවනාබහුලීකාරෙ අසම්මොසසාධිකාය, කුසලානඤ්ච ධම්මානං ගතියො සමන්නෙසමානාය සතියා උපත්ථම්භිතං. **සමාධිපරිග්ගහිතන්ති** තත්ථෙව අවික්ඛෙපසාධනෙන සමාධානෙන උපත්ථම්භිතං.

පඤ්ඤාපරිග්ගහිතන්ති තස්සා එව භාවනාය උපකාරානුපකාරධම්මානං පජානනලක්ඛණාය පඤ්ඤාය උපත්ථම්භිතං. **ඔභාසගතන්ති** ඤාණොභාසසහගතං. ඔභාසභූතෙන හි යථාවුත්තසමාධානසංවද්ධිතෙන ඤාණෙන සංකිලෙසපක්ඛං යාථාවතො පස්සන්තො තතො උත්‍රසන්තො ඔත්තප්පන්තො තං අධිභවති, න තෙන අභිභූයති. තෙනාහ **"කිලෙසන්ධකාරෙන න ඉඤ්ජතී"**ති. එතෙන ඤාණපරිග්ගහිතං හිරොත්තප්පබලං දස්සෙති.

අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතන්ති චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතතා, පරිසුද්ධතා, පරියොදාතතා, අනඞ්ගණතා, විගතූපක්කිලෙසතා, මුදුභාවො, කම්මනියතා, ආනෙඤ්ජප්පත්තියා ඨිතතා, සමාහිතස්ස වා චිත්තස්ස ඉමානි අඞ්ගානීති "සමාහිතෙ"ති ඉමං අඞ්ගභාවෙන අග්ගහෙත්වා ඨිතිආනෙඤ්ජප්පත්තියො විසුං ගහෙත්වා ඉමෙහි අට්ඨහි අඞ්ගෙහි සමන්නාගතං. **අභිනීහාරක්ඛමන්ති** ඉද්ධිවිධාදිඅත්ථං අභිනීහාරක්ඛමං තදභිමුඛං කරණයොග්ගං. තෙනාහ **"අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියායා"**ති.

කාමං නීවරණානි වික්ඛම්භෙත්වා එව පඨමජ්ඣානසමධිගමො, විතක්කාදිකෙ වූපසමෙ එව ච දුතියජ්ඣානාදිසමධිගමො, තථාපි න තථා තෙහි දූරීභූතා අපෙතා වා යථා චතුත්ථජ්ඣානතො, චෙතසො මලිනභාවසඞ්ඛාතඋප්පිලාභොගකරෙහි නීවරණාදීහි සුට්ඨු විමුත්තියා තස්ස පරිසුද්ධි, පරියොදාතතා ච යුත්තාති ආහ **"නීවරණ…පෙ…. පරියොදාතෙ"**ති. **ඣානපටිලාභපච්චයානන්ති** ඣානපටිලාභහෙතුකානං ඣානපටිලාභං නිස්සාය උප්පජ්ජනකානං. **පාපකානන්ති** ලාමකානං. **ඉච්ඡාවචරානන්ති** ඉච්ඡාය අවචරානං ඉච්ඡාවසෙන ඔතිණ්ණානං "අහො වත මමෙව සත්ථා පටිපුච්ඡිත්වා පටිපුච්ඡිත්වා භික්ඛූනං ධම්මං දෙසෙය්‍යා"තිආදිනයප්පවත්තානං මානමායාසාඨෙය්‍යාදීනං. **අභිජ්ඣාදීනන්ති** ආදි-සද්දෙනාපි තෙසංයෙව සඞ්ගහො. අභිජ්ඣා චෙත්ථ පඨමජ්ඣානෙන අවික්ඛම්භනෙය්‍යා, මානාදයො ච තදෙකට්ඨා දට්ඨබ්බා "ඣානපටිලාභපච්චයාන"න්ති අනුවත්තමානත්තා. වික්ඛම්භනෙය්‍යා පන නීවරණග්ගහණෙනෙව ගහිතා, කථං පන පඨමජ්ඣානෙන අවික්ඛම්භනෙය්‍යා ඉධ විගච්ඡන්තීති? "සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සබ්බාකුසලානං පටිපක්ඛා"ති සල්ලෙඛපටිපත්තිවසෙන එවං වුත්තං ඣානස්ස අපරාමට්ඨභාවදස්සනතො. යෙ පනෙත්ථ "ඉච්ඡාවචරානං අභිජ්ඣාදීන"න්ති ඉමෙහි පදෙහි කොපඅපච්චයකආමරාගබ්‍යාපාදාදයො ගහිතාති අධිප්පායෙන "ඣානපටිලාභපච්චයාන"න්ති පාඨං පටික්ඛිපිත්වා "ඣානපටිලාභපච්චනීකාන"න්ති පාඨොති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං තථා පාඨස්සෙව අභාවතො. ඣානපටිලාභපච්චනීකා ච නීවරණා චෙව තදෙකට්ඨා ච තෙසං දූරීභාවං වත්වා පුන අභාවවිගමචොදනාය අයුජ්ජමානත්තා. නනු ච **අනඞ්ගණසුත්ත-** (ම. නි. 1.57 ආදයො) **වත්ථසුත්තෙසු** (ම. නි. 1.70 ආදයො) අයමත්ථො න ලබ්භති, ඔළාරිකානංයෙව පාපධම්මානං තත්ථ අධිප්පෙතත්තා? සච්චමෙතං, ඉධ පන අධිගතචතුත්ථජ්ඣානස්ස වසෙන වුත්තත්තා සුඛුමායෙව තෙ ගහිතා, අඞ්ගණූපක්කිලෙසතාසාමඤ්ඤෙන පනෙත්ථ සුත්තානං අපදිසනං. තථා හි **"සුත්තානුසාරෙනා"**ති වුත්තං, න පන සුත්තවසෙනාති. අවස්සං චෙ තමෙවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං අධිගතජ්ඣානානම්පි කෙසඤ්චි ඉච්ඡාවචරානං පවත්තිසබ්භාවතො.

ඉද්ධිපාදභාවූපගමෙනාති ඉද්ධියා පාදකභාවස්ස පදට්ඨානභාවස්ස උපගමනෙන. **භාවනාපාරිපූරියාති** ඉතො පරං කත්තබ්බස්ස අභාවවසෙන අභිනීහාරක්ඛමභාවනාය පරිපුණ්ණත්තා. **පණීතභාවූපගමෙනාති** තතො එව පධානභාවං නීතතාය උත්තමට්ඨෙන, අතිත්තිකරට්ඨෙන ච පණීතභාවස්ස උපගමනෙන. උභයඤ්චෙතං ඨිතියා කාරණවචනං පරිපුණ්ණාය භාවනාය පණීතභාවප්පත්තියා **"ඨිතෙ"**ති. **"ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ"**ති ඉදං ඨිතියා විසෙසනං. තෙනාහ **"යථා ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති, එවං ඨිතෙ"**ති. ඉමස්මිං පක්ඛෙ "ඨිතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ"ති උභයමෙකං අඞ්ගං, "සමාහිතෙ"ති පන ඉදම්පි එකමඞ්ගං. තෙනෙවස්ස පඨමවිකප්පතො විසෙසං සන්ධායාහ **"එවම්පි අට්ඨඞ්ගසමන්නාගත"**න්ති.

දසඉද්ධිකථාවණ්ණනා

369. **නිප්ඵත්තිඅත්ථෙනාති** සිජ්ඣනට්ඨෙන. **පටිලාභට්ඨෙනාති** පාපුණනට්ඨෙන. **තන්ති** කාමිතං වත්ථුං. **සමිජ්ඣතීති** නිප්ඵජ්ජති. පබ්බජ්ජං ආදිං කත්වා යාව ඣානමග්ගා ඉධ **නෙක්ඛම්මං. ඉජ්ඣතීති** පාපුණීයති. **පටිහරතීති පාටිහාරියන්ති** යස්මා පටිපක්ඛං හරති අපනෙති, තස්මා පාටිහාරියං. අත්තනො පටිපක්ඛං හරතීති පටිහාරියං, නෙක්ඛම්මාදි, පටිහාරියමෙව පාටිහාරියං, යථා "වෙකතං, වෙසම"න්ති ච.

ඉජ්ඣනට්ඨෙනාති නිප්ඵජ්ජනට්ඨෙන. **උපායසම්පදායාති** සම්පන්නඋපායස්ස, ඤායාරම්භස්සාති අත්ථො. **ඉජ්ඣතීති** පසවෙති. **සීලවාති** ආචාරසීලෙන සීලවා. **කල්‍යාණධම්මොති** දසකුසලකම්මපථවසෙන සුන්දරධම්මො. සීලසම්පත්තියා වා **සීලවා**. දානාදිසෙසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන **කල්‍යාණධම්මො. පණිදහිස්සතීති** පත්ථෙස්සති.

ඉජ්ඣන්තීති වඩ්ඪන්ති, උක්කංසං පාපුණන්තීති අත්ථො. සාතිසයනිප්ඵජ්ජනපටිලාභසිජ්ඣනබුද්ධිඅත්ථෙ හි ඉද්ධි වුත්තා. **සා දසවිධාති** සබ්බා ඉද්ධියො ආනෙත්වා අත්ථුද්ධාරවසෙන ඉධාධිප්පෙතං ඉද්ධිං දස්සෙතුං වුත්තං. බහුභාවාදිකස්ස අධිට්ඨානං අධිට්ඨහනං එතිස්සා අත්ථීති **අධිට්ඨානා**. විවිධං රූපනිම්මානසඞ්ඛාතං කුබ්බනං එතිස්සා අත්ථීති **විකුබ්බනා. මනොමයාති** ඣානමනෙන නිබ්බත්තිභාවතො මනොමයා. ඤාණස්ස විප්ඵාරො වෙගායිතත්තං එතිස්සා අත්ථීති **ඤාණවිප්ඵාරා**. අරියානං අයන්ති **අරියා**. යතො කුතොචි කම්මවිපාකතො ජාතා ඉද්ධි **කම්මවිපාකජා. සාතිසයපුඤ්ඤනිබ්බත්තා ඉද්ධි පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි**. කම්මවිපාකජා ඉද්ධි ජාතිතො පට්ඨාය හොති, ඉතරා යදා තදා

පුඤ්ඤස්ස විපච්චනකාලෙති එවං වා ඉමාසං විසෙසො වෙදිතබ්බො. ආථබ්බනවිජ්ජාභිනිබ්බත්තා **විජ්ජාමයා. සම්මාපයොගො** උපායපයොගො ඤායාරම්භො.

370. **පකතියා එකොති** සභාවෙන එකො. **බහුකන්ති** බහුං. තෙන අග්ගහිතපරිච්ඡෙදං අධිට්ඨාතබ්බස්ස අනෙකභාවං දස්සෙත්වා පුන පරිච්ඡෙදතො දස්සෙතුං **"සතං වා"**තිආදි වුත්තං. **ආවජ්ජතීති** පරිකම්මසඞ්ඛාතෙන ආභොගෙන ආභුජති භාවිරූපෙ තෙන පරිකම්මමනසිකාරෙන මනසි කරොති. **ඤාණෙන අධිට්ඨාතීති** තථා පරිකම්මං කත්වා අභිඤ්ඤාඤාණෙන යථාධිප්පෙතෙ බහුකෙ අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානචිත්තෙන සහෙව බහුභාවාපත්තිතො බහුභාවාපාදකං ඉද්ධිවිධඤාණං පවත්තෙන්තො ච තථා අධිට්ඨාතීති වුච්චති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **එවන්ති** පකාරත්ථො එවං-සද්දො, තෙන සබ්බම්පි අධිට්ඨානප්පකාරං සඞ්ගණ්හාති. **අධිට්ඨානවසෙනාති** "ඤාණෙන අධිට්ඨාතී"ති (පටි. ම. 3.10) එවං වුත්තඅධිට්ඨානවසෙන නිප්ඵන්නත්තා.

371. **පකතිවණ්ණන්ති** පකතිසණ්ඨානං අත්තනො පාකතිකරූපං. **පකතිවණ්ණවිජහනවිකාරවසෙනාති** අත්තනො පකතිවණ්ණවිජහනපුබ්බකස්ස කුමාරකවණ්ණාදිවණ්ණවිකාරස්ස වසෙන.

372. **ඉමම්හා කායාති** පච්චක්ඛභාවෙන "ඉමම්හා"ති වුත්තා භික්ඛුස්ස කරජකායා. **අඤ්ඤං කායන්ති** අඤ්ඤං ඉද්ධිමයං කායං. තතො එව ඉද්ධිමයරූපවන්තතාය **රූපිං**. අභිඤ්ඤාමනෙන නිබ්බත්තත්තා **මනොමයං. නිප්ඵත්තිවසෙනාති** නිප්ඵජ්ජනවසෙන. අභිඤ්ඤාඤාණස්ස හි යථා මනොමයො කායො නිප්ඵජ්ජති, තථා පවත්ති **මනොමයිද්ධි**. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. යදි එවං කථමයමෙව මනොමයිද්ධීති? රූළ්හීවෙසා වෙදිතබ්බා යථා "මනොමයො අත්තභාවො"ති, යථා වා "ගොසමඤ්ඤා විසාණාදිමති පිණ්ඩෙ". අථ වා අබ්භන්තරතො නික්ඛන්තෙ, ඉද්ධිමතා ච එකන්තසදිසෙ ඉමස්මිං නිම්මානෙ සුපාකටො මනසා නිබ්බත්තිතභාවොති යථා සාතිසයො මනොමයවොහාරො, න තථා අඤ්ඤාසු අධිට්ඨානවිකුබ්බනිද්ධීසු සමඤ්ඤන්තරවන්තාසූති වෙදිතබ්බං.

373. **ඤාණුප්පත්තිතො පුබ්බෙ වාති** අරහත්තමග්ගඤාණුප්පත්තිතො පුබ්බෙ වා විපස්සනාක්ඛණෙ, තතොපි වා පුබ්බෙ අන්තිමභවිකස්ස පටිසන්ධිග්ගහණතො පට්ඨාය. **පච්ඡා වා** යාව ඛන්ධපරිනිබ්බානා. **තඞ්ඛණෙ වා** මග්ගුප්පත්තිසමයෙ. **ඤාණානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසොති** සූරියස්ස උට්ඨිතට්ඨානෙ, සමන්තතො ච ආලොකකරණසමත්ථතා විය තස්සෙව ඤාණස්ස ආනුභාවෙන නිබ්බත්තො සබ්බසො පහාතබ්බපහානභාවෙතබ්බභාවනාපාරිපූරිසඞ්ඛාතො විසෙසො. වත්ථූනි පන අනන්තරායතාවසෙන ආගතානි. **අනිච්චානුපස්සනායාති** සඞ්ඛාරෙ අනිච්චතො අනුපස්සන්තියා බලවවිපස්සනාය. ආරද්ධවිපස්සනස්ස හි යථාවුත්තවිපස්සනාය පවත්තික්ඛණෙ තතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ච පකිණ්ණකසම්මසනවාරෙ නිච්චසඤ්ඤාය පහානට්ඨො ඉජ්ඣති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ. කාමං එත්තකාය සඞ්ඛෙපකථායපි අධිප්පෙතත්ථො පකාසිතොව , විත්ථාරකථාය පන විභූතතරො හොතීති ආහ **"විත්ථාරෙන කථෙතබ්බ"**න්ති.

ගබ්භගතස්සෙවාති අනාදරෙ සාමිවචනං. **වුත්තනයෙනාති** "පච්ඡිමභවිකස්සා"තිආදිනා **බාකුලත්ථෙරවත්ථුම්හි** වුත්තනයෙන.

දාරුභාරං කත්වාති දාරුභාරං සකටෙ කත්වා, ආරොපෙත්වාති අත්ථො. **ඔස්සජ්ජිත්වාති** ඡඩ්ඩෙත්වා. **සකටමූලෙති** සකටසමීපෙ. **වාළයක්ඛානුචරිතෙති** කුරූරෙහි යක්ඛෙහි අනුවිචරිතබ්බෙ. යක්ඛපරිග්ගහිතඤ්හි රාජගහනගරං.

374. **සමාධිතොති** පඨමජ්ඣානාදිසමාධිතො. **පුබ්බෙති** උපචාරජ්ඣානක්ඛණෙ. **පච්ඡාති** සමාපත්තියා විණ්ණපරියන්තෙ. **තඞ්ඛණෙති** සමාපන්නක්ඛණෙ. **සමථානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසොති** තස්මිං තස්මිං ඣානෙ සමාධිතෙජෙන නිබ්බත්තො නීවරණවික්ඛම්භනවිතක්කාදිසමතික්කමසඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධපරිස්සයසහනාදිකො විසෙසො.

කපොතකන්දරායන්ති එවංනාමකෙ අරඤ්ඤවිහාරෙ. **ජුණ්හාය රත්තියාති** චන්දාලොකවතියා රත්තියා. **නවොරොපිතෙහි කෙසෙහීති** ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං. **යස්සාති** පහාරස්ස. **තස්සාති** යක්ඛස්ස. ඛිප්පනිසන්තිභාවස්ස උක්කංසගතත්තා ථෙරො තස්මිං පහරන්තෙ එව සමාපත්තිං සමාපජ්ජීති ආහ **"පහරණසමයෙ සමාපත්තිං අප්පෙසී"**ති. පාළියං පන "නිසින්නො හොති අඤ්ඤතරං සමාධිං සමාපජ්ජිත්වා"ති (උදා. 34) වුත්තං. ඉමෙ පන ථෙරා සමාපත්තිතො වුට්ඨානසමකාලං තෙන පහාරො දින්නොති වදන්ති.

සඤ්ජීවත්ථෙරන්ති කකුසන්ධස්ස භගවතො දුතියං අග්ගසාවකං මහාථෙරං සන්ධායාහ. සො හි ආයස්මා අරඤ්ඤාදීසු යත්ථ කත්ථචි නිසින්නො අප්පකසිරෙනෙව නිරොධං සමාපජ්ජති, තස්මා එකදිවසං අඤ්ඤතරස්මිං රුක්ඛමූලෙ නිරොධං සමාපජ්ජි, තං සන්ධාය වුත්තං **"නිරොධසමාපන්න"**න්තිආදි. චීවරෙ අංසුමත්තම්පි න ඣායිත්ථ, සරීරෙ කා කථා. තෙනෙව හි ථෙරො "සඤ්ජීවො" ත්වෙව පඤ්ඤායිත්ථ. **අයමස්සාති** අස්ස ආයස්මතො සඤ්ජීවත්ථෙරස්ස යො නිරොධසමාපත්තියං අග්ගිපරිස්සයාභාවො, අයං සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධීති යොජනා. කථං පන නිරොධසමාපත්තියං සමාධිවිප්ඵාරසම්භවොති ආහ **"අනුපුබ්බ…පෙ…. නිබ්බත්තත්තා"**ති.

පඨමං ඨපිතභණ්ඩකස්සාති සබ්බපඨමං ඨපිතභණ්ඩකස්ස. තඤ්හි ගහණකාලෙ සබ්බපච්ඡිමං ගය්හති. **කාලපරිච්ඡෙදවසෙනාති** ''එත්තකෙ කාලෙ ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමී''ති සමාපත්තිතො පුබ්බෙ කතකාලපරිච්ඡෙදවසෙන. **භීතා විරවිංසූති** රත්තන්ධකාරෙ රූපදස්සනෙන ''පිසාචො උට්ඨහතී''ති මඤ්ඤමානා. එත්තකෙහි නාම භණ්ඩකෙහි අජ්ඣොත්ථටො නිබ්බිකාරො ''අහො මහානුභාවො, අහො විවෙකවාසී''ති ච **ථෙරගතෙන පසාදෙන.**

තත්තතෙලකටාහන්ති ආධාරසීසෙන ආධෙය්‍යමාහ, කටාහෙ තත්තතෙලං කටාහෙන ආසිඤ්චීති අධිප්පායො. **විචට්ටමානන්ති** කත්ථචිපි අලග්ගනවසෙන හස්සන්තං.

සපරිවාරාති පඤ්චහි ඉත්ථිසතෙහි සපරිවාරා. **රාජානං මෙත්තාය ඵරීති** ඔදිස්සකමෙත්තාසමාපත්තියා රාජානං ඵුසි. **ඛිපිතුන්ති** විජ්ඣිතුං. **ඔරොපෙතුන්ති** සරසන්නාහං පටිසංහරිතුං.

375. **පටික්කූලාදීසූති** අනිට්ඨාදීසු. අනිට්ඨං හි පටික්කූලං, අමනුඤ්ඤම්පි ''පටික්කූල''න්ති වුච්චති. **ආදි-**සද්දෙන අප්පටික්කූලාදිං සඞ්ගණ්හාති. **තත්ථාති** පටික්කූලාරම්මණෙ. **උපෙක්ඛකොති** ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛකො. **තත්ථාති** පටික්කූලාපටික්කූලභෙදෙ වත්ථුස්මිං. **සතොති** සතිවෙපුල්ලප්පත්තියා සතිමා. **සම්පජානොති** පඤ්ඤාවෙපුල්ලප්පත්තියා සම්පජානකාරී. **අයන්ති** අයං පටික්කූලාදිවත්ථූසු අප්පටික්කූලසඤ්ඤීවිහාරාදිකා ඛීණාසවානං අග්ගමග්ගාධිගමසිද්ධා චිත්තිස්සරියතා. තෙනාහ **''චෙතොවසිප්පත්තානං...පෙ.... වුච්චතී''**ති.

අනිට්ඨෙ වත්ථුස්මිං සත්තසඤ්ඤිතෙ **මෙත්තාඵරණං වා** ධාතුසො පච්චවෙක්ඛණාය **ධාතුමනසිකාරං වා** ගූථාදිකෙ ධාතුමනසිකාරං කරොන්තොති යොජෙතබ්බං. **අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරතීති** හිතෙසිතාය, ධම්මසභාවචින්තනාය ච න පටික්කූලසඤ්ඤී හුත්වා ඉරියාපථවිහාරෙන විහරති. **ඉට්ඨෙ වත්ථුස්මිං** ඤාතිමිත්තාදිකෙ. කෙසාදිඅසුචිකොට්ඨාසමත්තමෙවාති **අසුභඵරණං වා** අසුභමනසිකාරං වා. තත්ථ රූපධම්මජාතං **අනිච්චන්ති** ආදිඅත්ථො ඉති-සද්දො, තස්මා අනිච්චදුක්ඛානත්තවිපරිණාමධම්මොති මනසිකාරං වා කරොන්තොති යොජනා. **පටික්කූලාපටික්කූලෙසූති** ඉට්ඨානිට්ඨානි වත්ථූනි එකජ්ඣං ගහෙත්වා වදති. එස නයො ඉතරත්ථ. යං වා සත්තානං පඨමං පටික්කූලතො උපට්ඨිතමෙව පච්ඡා අප්පටික්කූලතො උපතිට්ඨති, යඤ්ච අප්පටික්කූලතො උපට්ඨිතමෙව පච්ඡා පටික්කූලතො උපතිට්ඨති, තදුභයෙපි ඛීණාසවො සචෙ ආකඞ්ඛති, වුත්තනයෙන අප්පටික්කූලසඤ්ඤී වා විහරෙය්‍ය, පටික්කූලසඤ්ඤී වාති අයමරියිද්ධි වුත්තා.

චක්ඛුනා රූපං දිස්වාති කාරණවසෙන ''චක්ඛූ''ති ලද්ධවොහාරෙන රූපදස්සනසමත්ථෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන, චක්ඛුනා වා කාරණභූතෙන, ද්වාරභූතෙන වා රූපං පස්සිත්වා. **නෙව සුමනො හොතීති** ගෙහස්සිතසොමනස්සස්සායං පටික්ඛෙපො, න නෙක්ඛම්මපක්ඛිකාය කිරියාසොමනස්සවෙදනාය. **ඡළඞ්ගුපෙක්ඛන්ති** ඉට්ඨානිට්ඨඡළාරම්මණාපාථෙ පරිසුද්ධපකතිභාවාවිජහනලක්ඛණං ඡසු ද්වාරෙසු පවත්තියා ''ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා''ති ලද්ධනාමං තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛං. යථාවුත්තමත්ථං පාළියා සමත්ථෙතුං **''පටිසම්භිදාය''**න්තිආදි වුත්තං.

376. **පක්ඛීආදීනන්ති ආදි-**සද්දෙන දෙවාදීනං සඞ්ගහො. **වෙහාසගමනාදිකාති** පන **ආදි-**සද්දෙන චක්ඛුවිසුද්ධිආදිං සඞ්ගණ්හාති. කුසලකම්මෙන නිබ්බත්තිත්වාපි අකුසලවිපාකානුභාවෙන සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා **විනිපාතිකානං. ඣානන්ති** අභිඤ්ඤාපත්තං ඣානං සන්ධායාහ. විපස්සනාපි උක්කංසගතා උබ්බෙගපීතිසහිතා ආකාසෙ ලඞ්ඝාපනමත්තාපි හොතීති වුත්තං **''විපස්සනං වා''**ති. **''පඨමකප්පිකාන''**න්ති ඉදං ''එකච්චානං මනුස්සාන''න්ති ඉමස්ස විසෙසනං දට්ඨබ්බං. **එවමාදීනන්ති ආදි-**සද්දෙන පුනබ්බසුමාතාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

377. **වෙහාසන්ති** භුම්මත්ථෙ උපයොගවචනං, අච්චන්තසංයොගෙ වා. චක්කවත්තී හි චක්කරතනං පුරක්ඛත්වා අත්තනො භවනතො අබ්භුග්ගන්ත්වා ආකාසෙනෙව සිනෙරුං පදක්ඛිණං කත්වා සකලචක්කවාළං අනුසංයායතීති. **අස්සබන්ධාති** අස්සපාලා, යෙ අස්සානං යවදායකා. තථා **ගොබන්ධා.**

චක්කවත්තිආදීනං පුඤ්ඤිද්ධියා විත්ථාරියමානාය අතිපපඤ්චො හොතීති පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිං ලක්ඛණතො දස්සෙන්තෙන ''පරිපාකං ගතෙ පුඤ්ඤසම්භාරෙ ඉජ්ඣනකවිසෙසො''ති වත්වාපි ජොතිකාදීනං පුඤ්ඤිද්ධිං එකදෙසෙන දස්සෙතුං **''එත්ථ වා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සුවණ්ණපබ්බතොති** සබ්බසුවණ්ණමයො පබ්බතො. තස්ස කිර ගහිතගහිතට්ඨානෙ ඔධි න පඤ්ඤායති. **එකසීතාමත්තෙති** එත්ථ **සීතා** නාම කසනවසෙන නඞ්ගලස්ස ගතමග්ගො. **තුම්බං** නාම ආළ්හකං. **චුද්දස මග්ගාති** චතුද්දස කසනමග්ගා.

378. **විජ්ජං පරිජපිත්වාති** ගන්ධාරීවිජ්ජාදිකං අත්තනො විජ්ජං කතුපචාරං පරිවත්තෙත්වා මන්තපඨනක්කමෙන පඨිත්වා.

379. **සම්මාපයොගෙනාති** උපායපයොගෙන, යථා යථිච්ඡිතත්ථසිද්ධි හොති, තථා පවත්තිතඤායාරම්භෙන. **තස්ස තස්ස කම්මස්සාති** යථාධිප්පෙතස්ස නිප්ඵාදෙතබ්බකම්මස්ස. **එත්ථ වාති** ''තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගප්පච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධී''ති (පටි. ම. 3.18) ඉමිස්සා දසමාය ඉද්ධියා නිද්දෙසෙපි. **පුරිමපාළිසදිසාවා''**ති

සමාධිවිප්ඵාරඉද්ධිආදීනං නිද්දෙසසදිසාව. **සකටබ්‍යූහාදිකරණවසෙනාති** සකටබ්‍යූහචක්කබ්‍යූහපදුමබ්‍යූහාදීනං සංවිධානවසෙන නිබ්බත්තවිසෙසොති සම්බන්ධො. ගණිතගන්ධබ්බාදි **සිප්පකම්මං**. සල්ලකත්තකාදි **වෙජ්ජකම්මං**. ඉරුබ්බෙදාදීනං **තිණ්ණං වෙදානං**.

‘‘එකොපි හුත්වා බහුධාව හොතී’’තිආදිනා (දී. නි. 1.238; ම. නි. 1.147; සං. නි. 5.834; පටි. ම. 1.102; 3.10) අධිට්ඨානිද්ධියා එව ගහිතත්තා ආහ **‘‘අධිට්ඨානා ඉද්ධියෙව ආගතා’’**ති. **ඉමස්මිං පනත්ථෙ**ති ඉමස්මිං අභිඤ්ඤානිසංසසඞ්ඛාතෙ, ඉද්ධිවිධසඞ්ඛාතෙ වා අත්ථෙ.

380. ‘‘එකවිධෙන ඤාණවත්ථු’’න්තිආදීසු (විභ. 751) කොට්ඨාසත්ථො විධසද්දො, ‘‘විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙතී’’තිආදීසු (පටි. ම. 3.13) විකප්පත්ථො, තදුභයම්පෙත්ථ යුජ්ජතීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘ඉද්ධිවිධායාති ඉද්ධිකොට්ඨාසාය, ඉද්ධිවිකප්පාය වා’’**ති. ඉද්ධි හි අභිඤ්ඤාසු එකො කොට්ඨාසො, වක්ඛමානෙහි භෙදෙහි අනෙකප්පභෙදා ච. **වුත්තප්පකාරවසෙනාති** වුත්තස්ස වුද්දසප්පකාරස්ස, චිත්තපරිදමනස්ස සමාහිතතාදිප්පකාරස්ස ච වසෙන. ‘‘ඉද්ධිවිධායා’’ති තදත්ථස්ස සම්පදානවචනන්ති ආහ **‘‘ඉද්ධිවිධාධිගමත්ථායා’’**ති. **‘‘කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා’’**ති ඉදං අභිඤ්ඤාපාදකපරිකම්මචිත්තානං සමානසන්තානතාය වුත්තං, න පරිකම්මචිත්තස්ස කසිණාරම්මණත්තා. **ඉද්ධිවිධාභිමුඛං පෙසෙතීති** නිප්ඵාදෙතබ්බස්ස ඉද්ධිවිධස්ස අභිමුඛභාවෙන පවත්තෙති. යං හි ‘‘සතං හොමී’’තිආදිනා පරිකම්මචිත්තස්ස පවත්තනං, තදෙවස්ස අභිනීහරණං, ඉද්ධිවිධාභිමුඛපෙසනඤ්ච තථෙව ඉද්ධිවිධස්ස පවත්තනතො අභිනින්නාමනං ඉධ පරිකම්මචිත්තස්ස ඉද්ධිවිධෙ අධිමුත්තීති ආහ **‘‘අධිගන්තබ්බඉද්ධිපොණං ඉද්ධිපබ්භාරං කරොතී’’**ති. ඉධ පච්චනුභවනවුසනා සච්ඡිකිරියාපත්තිපරියායා එවාති දස්සෙන්තො **‘‘පාපුණාතීති අත්ථො’’**ති ආහ. **අස්සාති** ඉද්ධිවිධස්ස.

එකොපීති පි-සද්දො වක්ඛමානං බහුභාවං උපාදාය සම්පිණ්ඩනත්ථො. සො හිස්ස පටියොගී ‘‘එකොපි හුත්වා බහුධා හොති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොතී’’ති. සො ච ඛො බහුභාවං නිම්මිනිත්වා ඨිතස්ස අන්තරාව එකභාවූපගමො. යථාකාලපරිච්ඡෙදං පන සරසෙනෙව එකභාවූපගමො ඉධ නාධිප්පෙතො අනිද්ධිනිම්මානභාවතො. තම්පි පුබ්බෙ කතකාලපරිච්ඡෙදවසෙන සිද්ධත්තා ඉද්ධානුභාවොයෙවාති කෙචි. අට්ඨානෙ වායං **පි**-සද්දො, එකො හුත්වා බහුධාපි හොති, බහුධා හුත්වා එකොපි හොතීති සම්බන්ධො. ඉමස්මිං පක්ඛෙ පි-සද්දො වක්ඛමානං එකභාවං උපාදාය ‘‘සම්පිණ්ඩනත්ථො’’ති වත්වා ‘‘සො හී’’තිආදි සබ්බං යථාරහං වත්තබ්බං. බහුභාවනිම්මානෙ පයොජනං දස්සෙතුං **‘‘බහූනං සන්තිකෙ’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **බහූනං සන්තිකෙති** අත්තනා නිම්මිතානං බහූනං සමීපෙ, තෙහි පරිවාරිතො හුත්වාති අධිප්පායො. **වා**-සද්දො අවුත්තවිකප්පත්ථො, තෙන ‘‘ධම්මං වා කථෙතුකාමො’’ති එවමාදි සඞ්ගය්හති. **‘‘ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තො** එවං හොතී’’ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

381. භවති එත්ථ ඉද්ධීති **භූමියො,** ඣානානි. **එත්ථාති** ච හෙතුම්හි භුම්මවචනං. විවෙකතො ජාතා භූමි **විවෙකජභූමි**. විවෙකජං හි පඨමං ඣානං නීවරණවිවෙකසම්භූතත්තා. පීතිසුඛභූතා භූමි **පීතිසුඛභූමි**. දුතියජ්ඣානඤ්හි පීතිසුඛභූමිභූතඤ්චෙව පීතිසුඛසඤ්ජාතඤ්ච සමාධිවසෙන. උපරි ද්වීසුපි එසෙව නයො. **ඉද්ධිලාභායාති** ඉද්ධියා අධිගමාය. **ඉද්ධිපටිලාභායාති** ඉද්ධියා පුනප්පුනං ලභමානාය, බහුලීකරණායාති අත්ථො. **ඉද්ධිවිකුබ්බනතායාති** ඉද්ධියා විවිධරූපකාරණාය, විකුබ්බනිද්ධියාති අත්ථො . **ඉද්ධිවිසවිතායාති** ඉද්ධියා විවිධානිසංසපසවනාය. **ඉද්ධිවසිතායාති** ඉද්ධියා ඛිප්පනිසන්තිආදිභාවාවහවසීභාවත්ථාය. **ඉද්ධිවෙසාරජ්ජායාති** ඉද්ධියා පටිපක්ඛදූරීභාවෙන විගතසංකිලෙසතාය සුට්ඨු විසාරදභාවාය. චතුත්ථජ්ඣානං තාව ඉද්ධියා භූමි හොතු තත්ථ පතිට්ඨාය නිප්ඵාදෙතබ්බතො, ඉතරානි පන කථන්ති ආහ **‘‘එත්ථ ච’’**තිආදි. තත්ථ තීණි ඣානානි සම්භාරභූමියොති වෙදිතබ්බානීති සම්බන්ධො. තතියජ්ඣානෙ සුඛඵරණෙන, පඨමදුතියෙසු පීතිඵරණෙන සුඛඵරණෙන ච හෙතුභූතෙනාති යථාරහවසෙන යොජනා. ඵරණං චෙත්ථ ඣානස්ස සුභාවිතභාවෙන සාතිසයානං පීතිසුඛානං වසෙන ඣානප්පච්චයාදිනා සහජාතනාමකායස්ස පරිබ්‍රූහනං, රූපකායස්ස ච තංසමුට්ඨානෙහි පණීතරූපෙහි පරිප්ඵුටතා. තෙනාහ භගවා ‘‘පීතිසුඛෙන අභිසන්දෙති පරිසන්දෙති පරිපූරෙති පරිප්ඵරතී’’ති (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427). **සුඛසඤ්ඤන්ති** ඣානසුඛෙන සහගතං සඤ්ඤං. **ලහුසඤ්ඤන්ති** තංසම්පයුත්තලහුතාසහගතං සඤ්ඤං. **ඔක්කමිත්වාති** අනුපවිසිත්වා. තෙසු හි ඣානෙසු සාතිසයාය ලහුතාය සම්පයුත්තං සුඛං සන්තානවසෙන පවත්තෙන්තො යොගී තං සමොක්කන්තො විය හොතීති එවං වුත්තං. සඤ්ඤාසීසෙන නිද්දෙසො. ඣානසම්පයුත්තා හි ලහුතා විනාපි ඉද්ධියා ආකාසං ලඞ්ඝාපනප්පමාණප්පත්තා විය හොති. ලහුභාවග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ මුදුකම්මඤ්ඤභාවාපි ගහිතා එව. තෙනාහ **‘‘ලහුමුදුකම්මඤ්ඤකායො හුත්වා’’**ති.

ඉමිනා පරියායෙනාති තිණ්ණං ඣානානං සමාපජ්ජනෙන සුඛලහුභාවප්පත්තනාමරූපකායස්ස සති චිත්තපරිදමනෙ චතුත්ථං ඣානං සුඛෙනෙව ඉද්ධිපටිලාභාය සංවත්තතීති ඉමිනා පරියායෙන. පකතිභූමියා හි අධිට්ඨානභූතා සම්භාරභූමියො පාකාරස්ස නෙමිප්පදෙසො වියාති.

382. ඉද්ධිපාදනිද්දෙසෙ **චත්තාරොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **ඉද්ධිපාදාති** එත්ථ ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, සමිජ්ඣති නිප්ඵජ්ජතීති අත්ථො. ඉජ්ඣන්ති වා එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉද්ධි. පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදොති ඉද්ධිපාදො, ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදොති ඉද්ධිපාදො. **පාදොති** පතිට්ඨා, අධිගමූපායොති අත්ථො. තෙන හි උපරූපරිවිසෙසසඞ්ඛාතං ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්ති. අයං තාව අට්ඨකථානයො.

තත්ථ ඉද්ධි-සද්දස්ස පඨමො කත්තුඅත්ථො, දුතියො කරණත්ථො වුත්තො. පාද-සද්දස්ස එකො කරණත්ථොව. පජ්ජිතබ්බාව ඉද්ධි වුත්තා, න ච ඉජ්ඣන්ති, පජ්ජිතබ්බා ච ඉද්ධි පජ්ජනකරණෙන පාදෙන සමානාධිකරණා හොතීති පඨමෙන අත්ථෙන ''ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො''ති න සක්කා වත්තුං. තථා ඉද්ධිකිරියාකරණෙන සාධෙතබ්බාව වුද්ධිසඞ්ඛාතා ඉද්ධි පජ්ජනකිරියාකරණෙන පජ්ජිතබ්බාති ද්වින්නං කරණානං න අසමානාධිකරණතා සම්භවතීති දුතියෙනත්ථෙන ''ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො''ති ච න සක්කා වත්තුං. තස්මා පඨමෙනත්ථෙන සමානාධිකරණසමාසො, දුතියෙන සාමිවචනසමාසො න යුජ්ජතීති පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදොති සමාසො යුත්තො, යථාවුත්තොපි වා, පාදස්ස ඉජ්ඣමානකොට්ඨාසඉජ්ඣනකරණූපායභාවතො.

පුබ්බභාගඡන්දවසෙන **ඡන්දහෙතුකො**. සම්පයුත්තඡන්දවසෙන **ඡන්දාධිකො**. පුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙන එව පන සහජාතඡන්දස්සාපි අධිකතා වෙදිතබ්බා. අථ වා ''ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං, අයං වුච්චති ඡන්දසමාධී''ති ඉමාය පාළියා ඡන්දාධිපතිසමාධි **ඡන්දසමාධීති** අධිපති-සද්දලොපං කත්වා සමාසො වුත්තොති විඤ්ඤායති. අධිපතිසද්දත්ථදස්සනවසෙන පන **අට්ඨකථායං** ''ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධී''ති වුත්තං. තෙනෙවාහ **''ඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා''**තිආදි. **පධානභූතාති** වීරියභූතාති කෙචි වදන්ති. සඞ්ඛතසඞ්ඛාරනිවත්තනත්ථං පන **පධානග්ගහණං**. අථ වා තං තං විසෙසං සඞ්ඛරොතීති **සඞ්ඛාරො,** සබ්බම්පි වීරියං. තත්ථ චතුකිච්චසාධකතො අඤ්ඤස්ස නිවත්තනත්ථං **පධානග්ගහණං. පධානභූතා** සෙට්ඨභූතාති අත්ථො. චතුබ්බිධස්ස පන වීරියස්ස අධිප්පෙතත්තා බහුවචනනිද්දෙසො. යො පන ''ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො''ති එවං සමාසයොජනාවසෙන පාදස්ස උපායත්ථතං ගහෙත්වා ඉද්ධිපාදත්ථො වුත්තො, සො පටිලාභපුබ්බභාගානං කත්තුකරණිද්ධිභාවං ''ඡන්දිද්ධිපාදො''තිආදිනා (විභ. 457) වා අභිධම්මෙ ආගතත්තා ඡන්දාදීහි ඉද්ධිපාදෙහි සාධෙතබ්බාය වුද්ධියා කත්තිද්ධිභාවං, ඡන්දාදීනං කරණිද්ධිභාවඤ්ච සන්ධාය වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

වීරියිද්ධිපාදෙ **''වීරියසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගත''**න්ති ද්වික්ඛත්තුං වීරියං ආගතං. තත්ථ පුරිමං සමාධිවිසෙසනං වීරියාධිපති සමාධි **වීරියසමාධීති**. දුතියං සමන්නාගමඞ්ගදස්සනං. ද්වෙ එව හි සබ්බත්ථ සමන්නාගමඞ්ගානි සමාධි , පධානසඞ්ඛාරො ච. ඡන්දාදයො සමාධිවිසෙසනානි, පධානසඞ්ඛාරො පන පධානවචනෙනෙව විසෙසිතො, න ඡන්දාදීහීති න ඉධ වීරියාධිපතිතා පධානසඞ්ඛාරස්ස වුත්තා හොති. වීරියඤ්ච සමාධිං විසෙසෙත්වා ඨිතමෙව සමන්නාගමඞ්ගවසෙන පධානසඞ්ඛාරවචනෙන වුත්තන්ති නාපි ද්වීහි වීරියෙහි සමන්නාගමො වුත්තො හොතීති. යස්මා පන ඡන්දාදීහි විසිට්ඨො සමාධි, තථා විසිට්ඨෙනෙව ච තෙන සම්පයුත්තො පධානසඞ්ඛාරො, සෙසධම්මා ච, තස්මා සමාධිවිසෙසනානං වසෙන චත්තාරො ඉද්ධිපාදා වුත්තා. විසෙසනභාවො ච ඡන්දාදීනං තංතංඅවස්සයවසෙන හොතීති.

අථ වාතිආදිනා නිස්සයට්ඨෙපි පාද-සද්දෙ උපායට්ඨෙන ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදතා වුත්තා. තෙනෙව අභිධම්මෙ උත්තරචූළභාජනීයෙ ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො''තිආදිනා (විභ. 457) ඡන්දාදීනමෙව ඉද්ධිපාදතා වුත්තා. පඤ්හාපුච්ඡකෙ ච ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධී''තිආදිනාව (විභ. 462) උද්දෙසං කත්වාපි පුන ඡන්දාදීනංයෙව කුසලාදිභාවො විභත්තො. උපායිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙව හි සුත්තෙ, අභිධම්මෙ ච නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං, අඤ්ඤථා චතුබ්බිධතා න හොතීති.

383. **ඡන්දාදීනි අට්ඨාති** ඡන්දසමාධි වීරියසමාධි චිත්තසමාධි වීමංසාසමාධීති එවං ඡන්දාදීනි අට්ඨ. කාමං චෙත්ථ චතූසුපි ඨානෙසු සමාධි සමාධි එව, තථාපි ඉද්ධිං උප්පාදෙතුකාමතාඡන්දසහිතොව සමාධි ඉද්ධිපටිලාභාය සංවත්තති, න කෙවලො. එවං වීරියසමාධිආදයොපි. තස්මා ඡන්දාදිසහිතා එතෙ චත්තාරො ච සමාධී, ඡන්දාදයො ච චත්තාරොති අට්ඨ පජ්ජති ඉද්ධි එතෙහි පාපුණීයති, සයං වා පජ්ජන්ති ඉද්ධිපටිලාභාය සම්පජ්ජන්තීති **පදානීති** වුච්චන්ති. තෙනාහ **''ඉද්ධිපටිලාභාය සංවත්තන්තී''**ති. යං පන පාළියං ''ඡන්දො න සමාධී''තිආදි, තං යදිපි ඡන්දාදයො සමාධිසහිතාව ඉද්ධිං නිප්ඵාදෙන්ති, තථාපි විසුං නෙසං පදභාවදස්සනං. **එකතො නියුත්තොව,** න එකෙකො හුත්වාති අධිප්පායො. **නියුත්තොවාති** සහිතො එව, න වියුත්තො.

384. **අනොනතන්ති** න ඔනතං, වීරියෙන පග්ගහිතත්තා අලීනන්ති අත්ථො. තෙනාහ **''කොසජ්ජෙ න ඉඤ්ජතී''**ති, කොසජ්ජනිමිත්තං න චලතීති අත්ථො. උද්ධං නතං **උන්නතං,** උද්ධතං වික්ඛිත්තං. න උන්නතං **අනුන්නතං,** අවික්ඛිත්තං සමාහිතන්ති අත්ථො. තෙනාහ **''උද්ධච්චෙ න ඉඤ්ජතී''**ති. අභිසඞ්ගවසෙන නතං අභිනතං, න අභිනතං **අනභිනතං,** අරත්තං. අපගමනවසෙන නතං අපනතං, කොධවසෙන විමුඛං. න අපනතං **අනපනතං,** අදුට්ඨං. දිට්ඨියා ''අහං, මම''න්ති නිස්සයවසෙන න නිස්සිතන්ති **අනිස්සිතං**. ඡන්දරාගවසෙන න පටිබද්ධන්ති **අප්පටිබද්ධං. රාගො** කෙවලං ආසත්තිමත්තං, **ඡන්දරාගො** පන බහලකිලෙසො. තථා හිස්ස දූරෙ ඨිතම්පි ආරම්මණං පටිබද්ධමෙව. **විප්පමුත්තන්ති** විසෙසතො පමුත්තං. ඣානානං කාමරාගපටිපක්ඛතාය ආහ **''කාමරාගෙ''**ති. **විසංයුත්තන්ති** විවිත්තං සංකිලෙසතො, න වා සංයුත්තං චතූහිපි යොගෙහි. **විමරියාදිකතං** කිලෙසමරියාදාය, යථා ඊසකම්පි කිලෙසමරියාදා න හොති, තථා පටිපන්නං. **එකත්තගතන්ති** එකග්ගතං උපගතං අච්චන්තමෙව සමාහිතං. තතො එව **නානත්තකිලෙසෙහි** නානාසභාවෙහි කිලෙසෙහි **න ඉඤ්ජති**.

එස අත්ථොති කොසජ්ජාදිනිමිත්තං. ඉමස්ස චිත්තස්ස ආනෙඤ්ජනත්ථො සිද්ධො එව ආනෙඤ්ජප්පත්තියා පකාසනවසෙන දස්සිතත්තා. **පුන වුත්තොති** ඉද්ධියා භූමිපාදපදදස්සනප්පසඞ්ගෙන ''ඉමානි මූලානි නාමා''ති මූලභාවදස්සනත්ථං පුන වුත්තො. **පුරිමොති** ''සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා''තිආදිනා පුබ්බෙ ඡධා දස්සිතනයො. **අයන්ති** අධුනා සොළසධා දස්සිතනයො. සුත්තනයෙ, පටිසම්භිදානයෙ ච දස්සිතෙ තත්ථ සම්මොහො න හොති, න අදස්සිතෙති ආහ **''උභයත්ථ අසම්මොහත්ථ''**න්ති.

385. **ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තොති** ''කථං පනායං එවං හොතී''ති එත්ථ පුබ්බෙ අත්තනා වුත්තපදං උද්ධරති අධිට්ඨානවිධිං දස්සෙතුං **''අභිඤ්ඤාපාදකං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨායා''**ති. එත්ථ අනුපුබ්බෙන චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා චතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨායාති කෙචි, තං අයුත්තං. යථිච්ඡිතජ්ඣානසමාපජ්ජනත්ථඤ්හි චිත්තපරිදමනං, චතුත්ථජ්ඣානමෙව ච අභිඤ්ඤාපාදකං, න ඉතරානි. **පරිකම්මං කත්වාති** පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය කාමාවචරචිත්තෙන ''සතං හොමී''තිආදිනා චින්තනමෙවෙත්ථ පරිකම්මකරණං, තථාවජ්ජනමෙව ච ආවජ්ජනං. **දුතියම්පීති** පි-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන තතියම්පි, තතො භියොපීති ඉමමත්ථං දීපෙති. යථා හි ඣානභාවනා, එවමභිඤ්ඤාභාවනාපි. **''එකවාරං ද්වෙවාර''**න්ති ඉදම්පි නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. **නිමිත්තාරම්මණන්ති** පටිභාගනිමිත්තාරම්මණං. **පරිකම්මචිත්තානීති** එත්ථ එකෙකස්ස පරිකම්මචිත්තස්ස සතාරම්මණතා දට්ඨබ්බා ''සතං හොමී''ති පවත්තනතො. **සහස්සාරම්මණානීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **වණ්ණවසෙනාති** අත්තනා පරිකප්පිතවණ්ණවසෙන. **නො පණ්ණත්තිවසෙනාති** න සත්තපණ්ණත්තිවසෙන. **තං** අධිට්ඨානචිත්තං **අප්පනාචිත්තමිච්චාති** ඉවග්ගහණං අභිඤ්ඤාචිත්තස්ස ඣානචිත්තස්ස පඨමුප්පත්තිසදිසභාවතො වුත්තං, න තස්ස අප්පනාභාවතො. **රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකන්ති** රූපාවචරචතුත්ථඣානවන්තං, තෙන සම්පයුත්තං.

386. යදි එවං ''ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාතී''ති පටිසම්භිදාවචනං කථන්ති ආහ **''යම්පී''**තිආදි. **තත්‍රාපීති** පටිසම්භිදායම්පි. **ආවජ්ජතීති** ''බහුකං ආවජ්ජතී''ති ඉදං පාඨපදං **පරිකම්මවසෙනෙව වුත්තං,** න ආවජ්ජනවසෙන. **ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාතීති අභිඤ්ඤාඤාණවසෙන වුත්තං,** න පරිකම්මචිත්තසම්පයුත්තස්ස, අඤ්ඤස්ස වා කාමාවචරස්ස ඤාණස්ස වසෙන. න හි තස්ස තාදිසො ආනුභාවො අත්ථීති. **තස්මාති** යස්මා අප්පනාප්පත්තස්ස අභිඤ්ඤාඤාණස්සෙව වසෙන අධිට්ඨානං, තස්මා. අයමධිට්ඨානක්කමොති දස්සෙන්තො **''බහුකං ආවජ්ජතී''**තිආදිමාහ. තත්ථ **සන්නිට්ඨාපනවසෙනාති** නිප්ඵාදනවසෙන.

කායසක්ඛිදස්සනත්ථන්ති න කෙවලං වචනමත්තමෙව, අථ ඛො අයමෙතස්සත්ථස්ස අත්තනො කායෙන සච්ඡිකතත්තා කායසක්ඛීති සක්ඛිදස්සනත්ථං.

කොකනදන්ති පදුමවිසෙසනං යථා ''කොකාසක''න්ති. තං කිර බහුපත්තං, වණ්ණසම්පන්නං, අතිවිය සුගන්ධඤ්ච හොති. **පාතොති** පගෙව. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – යථා කොකනදසඞ්ඛාතං **පදුමං පාතො** සූරියස්සුග්ගමනවෙලායං **ඵුල්ලං** විකසිතං **අවීතගන්ධං සියා විරොචමානං,** එවං සරීරගන්ධෙන, ගුණගන්ධෙන ච **සුගන්ධං** සරදකාලෙ **අන්තලික්ඛෙ ආදිච්චමිව** අත්තනො තෙජසා **තපන්තං** අඞ්ගෙහි නිච්ඡරණකජුතිතාය **අඞ්ගීරසං** සම්මාසම්බුද්ධං **පස්සාති.**

අභබ්බොති පටිපත්තිසාරමිදං සාසනං, පටිපත්ති ච පරියත්තිමූලිකා, ත්වඤ්ච පරියත්තිං උග්ගහෙතුං අසමත්ථො, තස්මා අභබ්බොති අධිප්පායො. **අභබ්බො නාම න හොති** වාසධුරස්සෙව පධානභාවතො.

භික්ඛූති පබ්බජිතවොහාරෙන වුත්තං, භාවිනං වා භික්ඛුභාවං උපාදාය යථා ''අගමා රාජගහං බුද්ධො''ති (සු. නි. 410). **පිලොතිකඛණ්ඩන්ති** සුවිසුද්ධං චොළඛණ්ඩං . රජො හරතීති **රජොහරණං. අභිනිම්මිනිත්වා අදාසි** තත්ථ පුබ්බෙ කතාධිකාරත්තා. තථා හි යොනිසො උම්මුජ්ජන්තො ''අත්තභාවස්ස පනායං දොසො''ති අසුභසඤ්ඤං, අනිච්චසඤ්ඤඤ්ච පටිලභිත්වා නාමරූපපරිග්ගහාදිනා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ඤාණං ඔතාරෙත්වා කලාපසම්මසනාදික්කමෙන විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා උදයබ්බයඤාණාදිපටිපාටියා විපස්සනං අනුලොමගොත්‍රභුසමීපං පාපෙසි. ඔභාසවිස්සජ්ජනපුබ්බිකා භාසිතගාථා **ඔභාසගාථා.**

රාගො **රජො** අරියස්ස විනයෙ, න ච පන **රෙණු වුච්චති ''රජො''**ති. කස්මා? චිත්තස්ස මලිනභාවකරණතො. **රාගස්සෙතං අධිවචනං ''රජො''**ති. **එතං රජන්ති** එතං රාගසඞ්ඛාතං රජං. **විප්පජහිත්වාති** අග්ගමග්ගෙන විසෙසතො පජහනහෙතු. **පණ්ඩිතා විහරන්ති තෙති** තෙ පජහනකා පණ්ඩිතා හුත්වා විහරන්ති. **වීතරජස්ස** සබ්බසො පහීනරාගාදිරජස්ස බුද්ධස්ස භගවතො **සාසනෙ**. තථා හි වදන්ති –

> ''චිත්තම්හි සංකිලිට්ඨම්හි, සංකිලිස්සන්ති මාණවා;
> චිත්තෙ සුද්ධෙ විසුජ්ඣන්ති, ඉති වුත්තං මහෙසිනා''ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.373; ම. නි. අට්ඨ. 1.106; සං. නි. අට්ඨ. 2.3.100; ඉතිවු. අට්ඨ. 88);

ඡළභිඤ්ඤාගහණෙන ගහිතාය ඡළභිඤ්ඤාය විභාවිතෙපි අරියමග්ගෙ අනුත්තරභාවසාමඤ්ඤෙන ඵලනිබ්බානෙහි සද්ධිං සඞ්ගණ්හන්තො ආහ **"නව ලොකුත්තරධම්මා"**ති.

පත්තස්ස පිදහනාකාරෙන හත්ථං ඨපෙන්තො **"හත්ථං පිදහී"**ති වුත්තො. **හත්ථ**න්ති වා කරණත්ථෙ උපයොගවචනං, හත්ථෙන පිදහීති අත්ථො.

සහස්සක්ඛත්තුන්ති සහස්සධා. සහස්සධා හි අත්තානං එකචිත්තෙනෙව නිම්මිනන්තොපි සහස්සවාරං නිම්මිනන්තො විය හොති. අසතිපි කිරියාබ්‍යාවුත්තියං තදත්ථසිද්ධිතොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං ''සහස්සක්ඛත්තු''න්ති වුත්තං. **අම්බවනෙ**ති අම්බවනෙ කතවිහාරෙ. **රම්මෙ**ති රමණීයෙ. යාව කාලප්පවෙදනා, තාව නිසීදීති යොජනා.

අනියමෙත්වාති වණ්ණාවයවසරීරාවයවපරික්ඛාරකිරියාවිසෙසාදීහි නියමං අකත්වා. **නානාවණ්ණෙ**ති නානාකාරෙ යථාවුත්තවණ්ණාදිවසෙන නානාවිධෙ. **මිස්සකකෙසෙ**ති පලිතෙහි මිස්සිතකෙසෙ. උපඩ්ඪරත්තවණ්ණඋපඩ්ඪපණ්ඩුවණ්ණාදීසු අඤ්ඤතරවණ්ණන්ති එවං **උපඩ්ඪරත්තචීවරෙ**. පදවසෙන අත්ථස්ස , ගමනවසෙන පාළියා භණනං **පදභාණං**. පරිකථාදිවසෙන ධම්මස්ස කථනං **ධම්මකථා**. සරෙන භඤ්ඤං සුත්තාදීනං උච්චාරණං **සරභඤ්ඤං. අපරෙපී**ති වුත්තාකාරතො අඤ්ඤෙපි දීඝරස්සකිසථූලාදිකෙ නානප්පකාරකෙ. **ඉච්ඡිතිච්ඡිතප්පකාරායෙව හොන්තී**ති යථා යථා ඉච්ඡිතා, තංතංපකාරායෙව හොන්ති. යත්තකා හි විසෙසා වණ්ණාදිවසෙන තෙසු ඉච්ඡිතා, තත්තකවිසෙසවන්තොව තෙ හොන්ති. තෙ පන තථා බහුධා භින්නාකාරෙපි වණ්ණවසෙන ආරම්මණං කත්වා එකමෙව අධිට්ඨානචිත්තං පවත්තති. අයං හිස්ස ආනුභාවො – යථා එකාව චෙතනා නානාවිසෙසවන්තං අත්තභාවං නිබ්බත්තෙති, තත්ථ භවපත්ථනා කම්මස්ස විසෙසපච්චයො හොති. අචින්තෙය්‍යො ච කම්මවිපාකොති චෙ, ඉධාපි පරිකම්මචිත්තං විසෙසපච්චයො හොති, අචින්තෙය්‍යො ච ඉද්ධිවිසයොති ගහෙතබ්බං. **එස නයො**ති ය්වායං බහුභාවනිම්මානෙ ''අභිඤ්ඤාපාදකං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා''තිආදිනා අධිට්ඨානනයො වුත්තො, එස නයො ඉතරෙසුපි අධිට්ඨානෙසු.

ඉති අවිසෙසං අතිදෙසෙන දස්සෙත්වා විසෙසං සරූපතො දස්සෙතුං **"අයං පන විසෙසො"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඉමිනා භික්ඛුනා ඉච්ඡන්තෙනාති සම්බන්ධො. **මං ජානිස්සන්තී**ති ''ඉද්ධිමා''ති මං ජානිස්සන්ති. **අන්තරාවා**ති පරිච්ඡින්නකාලස්ස අබ්භන්තරෙ එව. **පාදකජ්ඣාන**න්තිආදි පරිකම්මකරණාකාරදස්සනත්ථං වුත්තං, ඉතරං පන අතිදෙසෙනෙව විභාවිතන්ති. **එවං අකරොන්තො**ති ''එකො හොමී''ති අන්තරා අධිට්ඨානං අකරොන්තො. **"යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙනා"**ති ඉමිනා ''සතං හොමී''තිආදිනා අධිට්ඨානං කරොන්තෙන කාලපරිච්ඡෙදවසෙනෙව කාතබ්බන්ති දස්සෙති. **සයමෙව එකො හොති** අධිට්ඨානස්ස පටිප්පස්සද්ධත්තා. එත්ථ ච පරිකම්මාධිට්ඨානචිත්තානං ඉද්ධිමා වණ්ණවසෙන සයමෙව ආරම්මණං හොති. තෙසු පරිකම්මචිත්තානි සන්තතිපච්චුප්පන්නාරම්මණානි. අධිට්ඨානචිත්තං සම්පතිවත්තමානාරම්මණං අධිට්ඨානස්ස එකචිත්තක්ඛණිකත්තාති වදන්ති.

387. **"ආවිභාව"**න්ති පදස්ස හෙට්ඨා වුත්තෙන හොති-සද්දෙන සම්බන්ධො න යුජ්ජති උපයොගවචනෙන වුත්තත්තා, තථා වක්ඛමානෙන ච ගච්ඡති-සද්දෙන අත්තනො, පරෙසඤ්ච ආවිභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා, නාමපදඤ්ච කිරියාපදාපෙක්ඛන්ති කිරියාසාමඤ්ඤවාචිනා කරොති-සද්දෙන යොජෙත්වා ආහ **"ආවිභාවං කරොතී"**ති. **තිරොභාව**න්ති එත්ථාපි එසෙව නයො . යදි එවං කථං පටිසම්භිදායන්ති චොදනං සන්ධායාහ **"ඉදමෙව හී"**තිආදි. කාමං **පටිසම්භිදායං** ''ආවිභාවන්ති කෙනචි අනාවටං හොති''තිආදිනා (පටි. ම. 3.11) ආගතං, තම්පි ඉදමෙව ආවිභාවකරණං, තිරොභාවකරණඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. සෙසපදානි තෙසංයෙව වෙවචනානි. **අන්ධකාර**න්ති රත්තන්ධකාරං, දිවාපි වා බිලගුහාදිගතං **අන්ධකාරං. පටිච්ඡන්න**න්ති කුට්ටකවාටාදිනා පටිච්ඡාදිතං. **අනාපාථ**න්ති දූරතාසුඛුමතරතාදිනා න ආපාථගතං. **අයන්ති** ඉද්ධිමා. පටිච්ඡන්නොපි දූරෙ ඨිතොපි අත්තා වා පරො වා යථා දිස්සතීති විභත්තිං පරිණාමෙත්වා යොජෙතබ්බං. **ආලොකජාත**න්ති ආලොකභූතං, ජාතාලොකං වා.

388. **එතං පන පාටිහාරිය**න්ති ආවිභාවපාටිහාරියමාහ. **කෙන කතපුබ්බ**න්ති තත්ථ කායසක්ඛිං පුච්ඡිත්වා ''සත්ථා තාව කායසක්ඛී''ති දස්සෙන්තෙන ''භගවතා''ති වත්වා තමත්ථං විභාවෙතුං **"භගවා හී"**තිආදි වුත්තං. සාවත්ථිවාසිකෙ පස්සන්තීති ආනෙත්වා සම්බන්ධො, තථා ''යාව අවීචිං දස්සෙසී''ති. ආකාසගතෙසු හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමවිමානෙසු උපරූපරිවිමානං බ්‍යවධායකෙසු බ්‍යූහියමානෙසු තග්ගතං ආකාසං බ්‍යූළ්හං නාම හොතීති වුත්තං **"ආකාසඤ්ච ද්විධා වියූහිත්වා"**ති.

අයමත්ථොති ආවිභාවපාටිහාරියස්ස සත්ථාරා කතභාවො. පුරිමබුද්ධානං පටිපත්තිආවජ්ජනං බුද්ධප්පවෙණියා අනුපාලනත්ථං. **"එකෙන පාදෙනා"**තිආදි තිවික්කමදස්සනං. **නයං දෙති** යස්ස නයස්ස අනුසාරෙන වාචනාමග්ගං ඨපෙසි.

චූළඅනාථපිණ්ඩිකො නාම අනාථපිණ්ඩිකමහාසෙට්ඨිස්ස කනිට්ඨභාතා.

සිනෙරුපබ්බතං නිබ්බිජ්ඣිත්වාති තං පරිසාය දිස්සමානරූපංයෙව කත්වා නිබ්බිජ්ඣිත්වා. **නන්ති** සිනෙරුපබ්බතං.

අනෙකසතසහස්සසඞ්ඛස්ස ඔකාසලොකස්ස, තංනිවාසිසත්තලොකස්ස ච විවටභාවකරණපාටිහාරියං **ලොකවිවරණං නාම. මහාබ්‍රහ්මාති** සහම්පතිමහාබ්‍රහ්මා.

පස්සථ තාව අපණ්ණකපටිපදාය ඵලන්ති **නිරයභයෙන තජ්ජෙත්වා** සත්ථු අනුපුබ්බිකථානයෙන **සග්ගසුඛෙන පලොභෙත්වා,** න පන සග්ගසම්පත්තියං නින්නභාවාපාදනෙන.

389. යථා ආවිභාවකරණෙ ආලොකකසිණං සමාපජ්ජිතබ්බං ආලොකනිම්මානාය, එවං තිරොභාවකරණෙ අන්ධකාරනිම්මානාය නීලකසිණං සමාපජ්ජිතබ්බං. කාමඤ්චෙතං පාළියං සරූපතො නාගතං, ''විවටං ආවට''න්ති (පටි. ම. 3.11) පන වචනතො අත්ථතො ආගතමෙව. ඔදාතකසිණන්තොගධං වා ආලොකකසිණන්ති වුත්තොවායමත්ථො. **අන්ධකාරන්ති** අන්ධකාරවන්තං.

390. අවසෙසෙ ඉට්ටියත්ථෙරාදිකෙ.

391. පාකටො ඉද්ධිමා එතස්ස අත්ථීති පාකටං, පාකටඤ්ච තං පාටිහාරියඤ්චාති **පාකටපාටිහාරියං**. න එත්ථ ඉද්ධිමා පාකටොති අපාකටං, අපාකටඤ්ච තං පාටිහාරියඤ්චාති **අපාකටපාටිහාරියං**. ඉද්ධිමතො එව හි පාකටාපාකටභාවෙනායං භෙදො, න පාටිහාරියස්ස. න හි තං අපාකටං අත්ථි.

උත්තරිමනුස්සධම්මාති මනුස්සධම්මො වුච්චති දස කුසලකම්මපථධම්මා, තතො මනුස්සධම්මතො උත්තරි. ඉද්ධිසඞ්ඛාතං පාටිහාරියං **ඉද්ධිපාටිහාරියං. ආළින්දෙති** පමුඛෙ. **ඔකාසෙහීති** පකිර. **ඉද්ධාභිසඞ්ඛාරන්ති** ඉද්ධිපයොගං. **අභිසඞ්ඛාසීති** අභිසඞ්ඛරි, අකාසීති අත්ථො. **තාලච්ඡිග්ගළෙනාති** කුඤ්චිකච්ඡිද්දෙන. **අග්ගළන්තරිකායාති** පිට්ඨසඞ්ඝාතානං අන්තරෙන.

අන්තරහිතොති අන්තරධායිතුකාමො. **බකො** බ්‍රහ්මා යථා අන්තරධායිතුං න සක්කොති, තථා කත්වා භගවා සයං තස්ස, බ්‍රහ්මගණස්ස ච අනාපාථභාවගමනෙන අන්තරහිතො හුත්වා ''සමණස්ස ගොතමස්ස ඉමස්මිං ඨානෙ අත්ථිභාවො වා නත්ථිභාවො වා න සක්කා ජානිතු''න්ති එවං බ්‍රහ්මගණස්ස වචනොකාසො මා හොතූති **''භවෙවාහ''**න්ති ඉමං ගාථං අභාසි.

තත්ථ **භවෙවාහං භයං දිස්වාති** අහං භවෙ සංසාරෙ ජාතිජරාදිභෙදං භයං දිස්වා එව. **භවඤ්ච විභවෙසිනන්ති** ඉමඤ්ච කාමභවාදිං තිවිධම්පි සත්තභවං, විභවෙසිනං විභවං ගවෙසමානම්පි පරියෙසමානම්පි පුනප්පුනං භවෙ එව දිස්වා. **භවං නාභිවදින්ති** තණ්හාදිට්ඨිවසෙන කිඤ්චි භවං න අභිවදිං න ගහෙසිං. **නන්දිඤ්ච න උපාදියින්ති** භවතණ්හං න උපගච්ඡිං, න අග්ගහෙසින්ති අත්ථො.

392. **අලග්ගමානොති** විනිවිජ්ඣිත්වා ගමනෙන කුට්ටාදීසු කත්ථචි න ලග්ගමානො. **ආවජ්ජිත්වා කතපරිකම්මෙනාති** යස්ස පරතො ගන්තුකාමො, තං ආවජ්ජිත්වා ''ආකාසො හොතු, ආකාසො හොතූ''ති එවං කතපරිකම්මෙන ඉද්ධිමතා. පාකාරපබ්බතාපෙක්ඛාය ''සුසිරො, ඡිද්දො''ති ච පුල්ලිඞ්ගවසෙන වුත්තං. උබ්බෙධවසෙන පවත්තං විවරං **සුසිරං**. තිරියං පවත්තං **ඡිද්දං**.

යත්ථ කත්ථචි කසිණෙ පරිකම්මං කත්වාති පථවීකසිණාදීසු යත්ථ කත්ථචි කසිණෙ ඣානං සමාපජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා ''ආකාසො හොතූ''ති අධිට්ඨාතබ්බො. තත්ථ කාරණමාහ **''අට්ඨසමාපත්තිවසීභාවොයෙව පමාණ''**න්ති. තස්මා **යං යං ඉච්ඡති, තං තදෙව හොති**. එතෙන පථවියා උම්මුජ්ජනනිමුජ්ජනෙ ආපොකසිණසමාපජ්ජනං, උදකාදීසු පථවීනිම්මානෙ පථවීකසිණසමාපජ්ජනං න එකන්තතො ඉච්ඡිතබ්බන්ති වුත්තං හොති. **එතන්ති** එතං තිරොකුට්ටාදිගමනපාටිහාරියකරණෙ ආකාසකසිණසමාපජ්ජනං **අවස්සං වත්තබ්බං** අනුච්ඡවිකභාවතො. එවඤ්ච කත්වා ''ආකාසකසිණවසෙන පටිච්ඡන්නානං විවටකරණ''න්තිආදිවචනං විය පථවීකසිණවසෙන ''එකොපි හුත්වා බහුධා හොතී''තිආදිභාවො ''ආකාසෙ වා උදකෙ වා පථවිං නිම්මිනිත්වා පදසා ගමනං ඉච්ඡතී''තිආදිනා යං පකිණ්ණකනයෙ වුත්තං, තම්පි සමත්ථිතං හොති.

''දොසො නත්ථී''ති ද්වික්ඛත්තුං බද්ධං සුබද්ධං විය දළ්හීකරණං නාම හොතීති අධිප්පායෙන වත්වා තෙන පයොජනාභාවං දස්සෙතුං **''පුන සමාපජ්ජිත්වා''**තිආදි වුත්තං. **අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොතියෙවාති** සචෙපි කිඤ්චි අන්තරා උපට්ඨිතං පබ්බතාදි සියා, තම්පි ''ආකාසො හොතූ''ති අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොතියෙව. ඉදම්පි අට්ඨානපරිකප්පනමත්තං, තාදිසස්ස උපට්ඨානමෙව නත්ථීති දස්සෙතුං **''අන්තරා''**තිආදි වුත්තං.

393. **පරිච්ඡින්දිත්වාති** යථිච්ඡිතට්ඨානං ඤාණෙන පරිච්ඡින්දිත්වා. **තත්‍රාති** තස්මිං පථවියා උදකභාවාධිට්ඨානෙ **අයං** යථාවුත්තපටිපත්තිවිභාවිනී **පාළි** . පරතො ''තත්‍රායං පාළී''ති ආගතට්ඨානෙසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො

වෙදිතබ්බො.

සොති ඉද්ධිමා. අධිට්ඨානකාලෙ කාලපරිච්ඡෙදං කත්වා අධිට්ඨාතීති වුත්තං **"පරිච්ඡින්නකාලං පන අතික්කමිත්වා"**ති. **පකතියා උදකං** අනිම්මානඋදකං.

394. විපරීතන්ති යං උදකං අක්කමිත්වා අක්කමන්තො න සංසීදති, තං පනෙත්ථ ඉද්ධියා පථවීනිම්මානවසෙන වෙදිතබ්බං. **පථවීකසිණන්ති** පථවීකසිණජ්ඣානං.

395. පල්ලඞ්කන්ති සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනං. ඡින්නපක්ඛො, අසඤ්ජාතපක්ඛො වා සකුණො ඩෙතුං න සක්කොතීති පාළියං ''පක්ඛී සකුණො''ති (පටි. ම. 3.11) පක්ඛී-සද්දෙන විසෙසෙත්වා සකුණො වුත්තොති **"පක්ඛෙහි යුත්තසකුණො"**ති ආහ. **පරිකම්මං කත්වාති** ''පථවී හොතූ''ති පරිකම්මං කත්වා.

ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙති අන්තලික්ඛසඞ්ඛාතෙ ආකාසෙ. යත්ථ යත්ථ හි ආවරණං නත්ථි, තං තං ''ආකාස''න්ති වුච්චති. අයඤ්ච ඉද්ධිමා න පථවියා ආසන්නෙ ආකාසෙ ගච්ඡති. යත්ථ පන පක්ඛීනං අගොචරො, තත්ථ ගච්ඡති, තාදිසඤ්ච ලොකෙ ''අන්තලික්ඛ''න්ති වුච්චති. තෙන වුත්තං ''අන්තලික්ඛසඞ්ඛාතෙ ආකාසෙ''ති.

ථෙරොති පුබ්බෙ වුත්ත **තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො. සමාපත්තිසමාපජ්ජනන්ති** පුන සමාපත්තිසමාපජ්ජනං. **නනු සමාහිතමෙවස්ස චිත්තන්ති** ඉද්ධිමතො පාටිහාරියවසෙන පවත්තමානස්ස චිත්තං අච්චන්තං සමාහිතමෙව හොති, න අඤ්ඤදා විය අසමාහිතන්ති අධිප්පායො. තං පන ථෙරස්ස මතිමත්තං. පුබ්බෙ හි පථවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා පථවිං අධිට්ඨාය ගච්ඡති, ඉදානි පන ආකාසො ඉච්ඡිතබ්බො, තස්මා ආකාසකසිණං සමාපජ්ජිතබ්බමෙව. තෙනාහ **"කිඤ්චාපි"**තිආදි. **තිරොකුට්ටපාටිහාරියෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිතබ්බන්ති** යථා තත්ථ කුට්ටාදි ''ආකාසො හොතූ''ති අධිට්ඨානෙන ආකාසො හොති, එවං ඉධාපි පබ්බතරුක්ඛාදිං අධිට්ඨානෙන ආකාසං කත්වා ගන්තබ්බන්ති අත්ථො. අථ වා **තිරොකුට්ටපාටිහාරියෙ වුත්තනයෙනෙවාති** ''සචෙ පනස්ස භික්ඛුනො අධිට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තස්සා''තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.392) තත්ථ වුත්තනයෙන. එතෙන ''පුරිමාධිට්ඨානබලෙනෙව චස්ස අන්තරා අඤ්ඤො පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උතුමයො උට්ඨහිස්සතීති අට්ඨානමෙවෙත''න්ති නාගාදීහි කයිරමානො විබන්ධො ගමනන්තරායං න කරොතීති දස්සෙති.

ඔකාසෙති ජනවිවිත්තෙ යුත්තට්ඨානෙ. **පාකටො හොති** ආකාසචාරී අයං සමණොති.

396. ද්වාචත්තාලීසයොජනසහස්සග්ගහණං පඨමකප්පවසෙන කතං, තතො පරං පන අනුක්කමෙන පථවියා උස්සිතභාවෙන තතො කතිපයයොජනූනතා සියා, අප්පකං අධිකං වා ඌනං වා ගණනූපගං න හොතීති තථා වුත්තං. **තීසු දීපෙසු එකක්ඛණෙ ආලොකකරණෙනාති** යදා යස්මිං දීපෙ මජ්ඣෙ තිට්ඨන්ති, තදා තතො පුරිමස්මිං අත්ථං ගච්ඡන්තා පච්ඡිමෙ උදෙන්තා හුත්වා ආලොකකරණෙන. අඤ්ඤජොතීනං වා අභිභවනෙන, දුද්දසතාය ච **මහිද්ධිකෙ.** සත්තානං සීතපරිළාහවූපසමනෙන, ඔසධිතිණවනප්පතීනං පරිබ්රූහනෙන ච **මහානුභාවෙ. ඡුපතීති** ඡුසති. **පරිමජ්ජතීති** හත්ථං ඉතො චිතො ච සඤ්චාරෙන්තො සංසෙති. **අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙනෙවාති** යස්ස කස්සචි අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙන. **එව-**කාරෙන පාදකජ්ඣානවිසෙසං නිවත්තෙති, න අධිට්ඨානං. තෙනෙවාහ **"නත්ථෙත්ථ කසිණසමාපත්තිනියමො"**ති. තිරොකුට්ටපාටිහාරියාදීසු විය ඉමස්මිං නාම කසිණෙ ඣානං සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨාතබ්බන්ති න එත්ථ කොචි නියමො අත්ථීති අත්ථො. තථා හි පාළියං කිඤ්චි සමාපත්තිං අපරාමසිත්වා ''ඉධ සො ඉද්ධිමා''තිආදි (පටි. ම. 3.10-11) වුත්තං. **හත්ථපාසෙ හොති** ''චන්දිමසූරියෙ''ති එවං වුත්තං චන්දිමසූරියමණ්ඩලං. **රූපගතං හත්ථපාසෙති** හත්ථපාසෙ ඨිතං රූපගතං, හත්ථපාසෙ වා රූපගතං. හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා පරාමසතීති යොජනා.

උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකස්ස වඩ්ඪනං වුත්තං. යුත්තියා පනෙත්ථ උපාදින්නකස්සපි වඩ්ඪනච්ඡායා දිස්සති. අත්තනො අණුමහන්තභාවාපාදනෙ උපාදින්නකස්ස හාපනං විය වඩ්ඪනම්පි ලබ්භතෙව. යථා ආයස්මතො **මහාමොග්ගල්ලානස්ස නන්දොපනන්දදමනෙති** එවං පවත්තං සහවත්ථුනා ථෙරවාදං ආහරිත්වා තමත්ථං දස්සෙතුං **"තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො ආහා"**තිආදි ආරද්ධං. **කිං පන න හොති,** හොතියෙවාති අධිප්පායො. ද්වෙ හි පටිසෙධා පකතිං ගමෙන්තීති. **"තදා මහන්තං හොති මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස විය"**ති ඉදං යථාධිකතත්ථදස්සනවසෙන වුත්තං, ඛුද්දකභාවාපාදනම්පෙත්ථ ලබ්භතෙව.

නන්දොපනන්දනාගදමනකථාවණ්ණනා

ඔලොකෙසි බුද්ධාචිණ්ණවසෙන ''අත්ථි නු ඛො අස්ස උපනිස්සයො''ති. ලොකියං රතනත්තයෙ පසාදලක්ඛණං සාසනාවතාරං සන්ධායාහ **"අප්පසන්නො"**ති. මිච්ඡාදිට්ඨිතො විවෙචෙත්වා පසාදෙතබ්බොති අධිප්පායො. තෙනාහ **"කො නු ඛො...පෙ.... විවෙචෙය්‍යා"**ති.

තං දිවසන්ති යදා භගවා භික්ඛුසඞ්ඝපරිවුතො තාවතිංසභවනාභිමුඛො ගච්ඡති, තං දිවසභාගං. **ආපානභූමිං සජ්ජයිංසූති** යත්ථ සො නිසින්නො භොජනකිච්චං කරොති, තං පරිවෙසනට්ඨානං සිත්තං සම්මට්ඨං භොජනූපකරණූපනයනාදිනා සජ්ජයිංසු පටියාදෙසුං. **තිවිධනාටකෙහීති** වධුකුමාරිකඤ්ඤාවත්ථාහි තිවිධාහි නාටකිත්ථීහි. **ඔලොකයමානොති** පෙක්ඛන්තො, විචාරෙන්තො වා.

උපරූපරීති මත්ථකමත්ථකෙ. **භවනෙනාති** භවනපදෙසෙන. **භොගෙහීති** සරීරභොගෙහි. **අවකුජ්ජෙනාති** නිකුජ්ජිතෙන. **ගහෙත්වාති** යථා තාවතිංසභවනස්ස පදෙසොපි නාවසිස්සති, එවං පරියාදාය.

සිනෙරුපරිභණ්ඩන්ති සිනෙරුමෙඛලං. සිනෙරුස්ස කිර සමන්තතො බහලතො, පුථුලතො ච පඤ්චයොජනසහස්සපරිමාණානි චත්තාරි පරිභණ්ඩානි තාවතිංසභවනස්ස ආරක්ඛාය නාගෙහි, ගරුළෙහි, කුම්භණ්ඩෙහි, යක්ඛෙහි ච අධිට්ඨිතානි, තානි පරිභණ්ඩභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා ''පරිභණ්ඩ''න්ති වුත්තං. තෙහි කිර සිනෙරුස්ස උපඩ්ඪං පරියාදින්නං.

අත්තභාවං විජහිත්වාති මනුස්සරූපං අන්තරධාපෙත්වා. **බාධතීති** බෙදමත්තං උප්පාදෙති.

අත්තභාවං විජහිත්වාති සුඛුමත්තභාවනිම්මානෙන නාගරූපං විජහිත්වා. **මුඛං විවරි** ''මුඛගතං සමණං සංඛාදිස්සාමී''ති. **පාචීනෙන ච පච්ඡිමෙන චාති** නාගස්ස තථානිපන්නත්තා වුත්තං. සුට්ඨු සතියා පච්චුපට්ඨාපනත්ථමාහ **''මනසි කරොහී''**ති.

ආදිතො පට්ඨාය සබ්බපාටිහාරියානීති තදා ථෙරෙන කතපාටිහාරියානි සන්ධාය වුත්තං. **ඉමං පන ඨානන්ති** ඉමං නාසාවාතවිස්සජ්ජනකාරණං.

අනුබන්ධීති ''න සක්කා එවංමහිද්ධිකස්ස ඉමස්ස සමණස්ස පටිපහරිතු''න්ති භයෙන පලායන්තං අනුබන්ධි.

එකපටිපාටියාති එකාය පටිපාටියා, නිරන්තරන්ති අත්ථො. **අයමෙවාති** යා උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකස්ස වඩ්ඪී, අයමෙව. **එත්ථ** එදිසෙ හත්ථවඩ්ඪනාදිපාටිහාරියෙ **යුත්ති** යුත්තරූපා චිත්තතො, උතුතො වා උපාදින්නකරූපානං අනුප්පජ්ජනතො. අථ වා **උපාදින්නන්ති** සකලමෙව ඉන්ද්‍රියබද්ධං අධිප්පෙතං. එවම්පි තස්ස තථා වඩ්ඪී න යුජ්ජති එවාති වුත්තනයෙනෙව වඩ්ඪී වෙදිතබ්බා. එකසන්තානෙ උපාදින්නං, අනුපාදින්නඤ්ච සම්භින්නං විය පවත්තමානම්පි අත්ථතො අසම්භින්නමෙව. තත්ථ යථා ආළ්හකමත්තෙ ඛීරෙ අනෙකාළ්හකෙ උදකෙ ආසිත්තෙ යදිපි ඛීරං සබ්බෙන සම්භින්නං සබ්බත්ථකමෙව ලම්බමානං හුත්වා තිට්ඨති, තථාපි න තත්ථ ඛීරං වඩ්ඪති, උදකමෙව වඩ්ඪති, එවමෙවං යදිපි උපාදින්නං අනුපාදින්නඤ්ච සම්භින්නං විය පවත්තති, තථාපි උපාදින්නං න වඩ්ඪති, ඉද්ධානුභාවෙන චිත්තජං, තදනුසාරෙන උතුජඤ්ච වඩ්ඪතීති දට්ඨබ්බං.

සොති සො ඉද්ධිමා. **එවං කත්වාති** වුත්තාකාරෙන හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා තෙ වා ආගන්ත්වා හත්ථපාසෙ ඨිතෙ කත්වා. පාදට්ඨපනාදිපි වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **අපරොපි** ඉද්ධිමා. **තථෙවාති** පාටිහාරියකරණතො පුබ්බෙ විය. **තප්පමමෙතන්ති** යථා උදකපුණ්ණාසු නානාපාතීසු බහූහි නානාචන්දමණ්ඩලෙසු දිස්සමානෙසු න තෙන චන්දමණ්ඩලස්ස ගමනාදිඋපරොධො, බහුනඤ්ච පච්චෙකං දස්සනං ඉජ්ඣති, තප්පමමෙතං පාටිහාරියං චන්දිමසූරියානං ගමනාදිඋපරොධාභාවතො, බහුනඤ්ච ඉද්ධිමන්තානං තත්ථ ඉද්ධිපයොගස්ස යථිච්ඡිතං සමිජ්ඣනතොති අධිප්පායො.

397. **පරිච්ඡෙදං කත්වාති** අභිවිධිවසෙන පන පරිච්ඡෙදං කත්වා, න මරියාදවසෙන. තථා හෙස බ්‍රහ්මලොකෙ අත්තනො කායෙන වසං වත්තෙති. **පාළීති** පටිසම්භිදාමග්ගපාළි.

යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙතීති එත්ථ යස්මා න බ්‍රහ්මලොකස්සෙව ගමනං අධිප්පෙතං, නාපි බ්‍රහ්මලොකස්ස ගමනමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤථා අඤ්ඤම්පි. **යාව බ්‍රහ්මලොකාති** පන දූරාවධිනිදස්සනමෙතං, තස්මා ''සචෙ බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමා හොති''ති වත්වාපි ඉතරම්පි දස්සෙතුං **''සන්තිකෙපි දූරෙ අධිට්ඨාති''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **පි**-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන වුත්තාවසෙසස්ස අධිට්ඨානිද්ධියා නිප්ඵාදෙතබ්බස්ස සබ්බස්සාපි සඞ්ගහො, න වුත්තස්සෙවාති දට්ඨබ්බං.

යමකපාටිහාරියාවසානෙතිආදිනා තිවික්කමස්ස අධිට්ඨානිද්ධිනිප්ඵන්නතා වුත්තා, අඤ්ඤත්ථ පන ලක්ඛණානිසංසතා. තදුභයං යථා අඤ්ඤමඤ්ඤං න විරුජ්ඣති, තථා විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

නීලමාතිකන්ති නීලවණ්ණොදකමාතිකං.

මහාබොධින්ති අපරාජිතපල්ලඞ්කං මහාබොධිං. **චිත්තෙ උප්පන්නෙ සන්තිකෙ අකාසීති** තථා චිත්තුප්පත්තිසමනන්තරමෙව පථවිං, සමුද්දඤ්ච සංඛිපිත්වා මහාබොධිසන්තිකෙ අකාසි.

නක්ඛත්තදිවසෙති මහදිවසෙ. **චන්දපූවෙති** චන්දසදිසෙ චන්දමණ්ඩලාකාරෙ පූවෙ. **එකපත්තපූරමත්තමකාසීති** යථා තෙ පමාණතො සරූපෙනෙව අන්තොපත්තපරියාපන්නා හොන්ති, තථා අකාසි.

කාකවලියවත්ථුස්මිඤ්ච ''භගවා ථොකං බහුං අකාසී''ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තං පන වත්ථුං සඞ්ඛෙපතොව දස්සෙතුං **''මහාකස්සපත්ථෙරො කිරා''**තිආදි වුත්තං. **සමාපත්තියාති** නිරොධසමාපත්තියා.

ගඞ්ගාතීරෙති තම්බපණ්ණිදීපෙ ගඞ්ගානදියා තීරෙ. **සඤ්ඤං අදාසීති** යථා තෙ යථාධිට්ඨිතං සප්පිං පස්සන්ති, තථා සඤ්ඤං අදාසි.

තස්සාති යස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං දට්ඨුකාමො, තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති. **සද්දං සුණාතීති** දිබ්බාය සොතධාතුයා බ්‍රහ්මුනො සද්දං සුණාති. **චිත්තං පජානාතීති** චෙතොපරියඤාණෙන බ්‍රහ්මුනො චිත්තං පජානාති. **කරජකායස්ස වසෙනාති** චාතුමහාභූතිකරූපකායස්ස වසෙන. ''චිත්තං පරිණාමෙතී''ති එත්ථ කිං තං චිත්තං, කථං වා පරිණාමනන්ති ආහ **''පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා කායෙ ආරොපෙතී''**ති. කථං පන කායෙ ආරොපෙතීති ආහ **''කායානුගතිකං කරොතී''**ති. එවම්පි සද්දදන්ධරොචායන්ති වචනපථං පච්ඡින්දන්තො ආහ **''දන්ධගමන''**න්ති. කරොතීති සම්බන්ධො. **කායගමනං හි දන්ධං,** දන්ධමහාභූතපච්චයත්තාති අධිප්පායො. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමතාය වසෙන චිත්තං පරිණාමෙන්තො යොගී පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ''ඉදං චිත්තං කායො විය දන්ධගමනං හොතූ''ති පරිකම්මං කරොති. තථා පරිකම්මකරණං හි සන්ධාය ''පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා''ති වුත්තං. පරිකම්මං පන කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තො තං චිත්තං කායෙ ආරොපෙති, කායානුගතිකං දන්ධගමනං කරොති.

සුඛසඤ්ඤන්ති සුඛසහගතං සඤ්ඤං, සඤ්ඤාසීසෙන නිද්දෙසො. ලහුභාවෙන සඤ්ඤාතන්ති **ලහුසඤ්ඤං**. කථං පන ඉද්ධිචිත්තෙන සහ සුඛසඤ්ඤාය සම්භවොති ආහ **''සුඛසඤ්ඤා නාම උපෙක්ඛාසම්පයුත්තා සඤ්ඤා''**ති. සුඛන්ති සඤ්ඤාතන්ති වා **සුඛසඤ්ඤං**. තෙනෙවාහ **''උපෙක්ඛා හි සන්තං සුඛන්ති වුත්තා''**ති එකන්තගරුකෙහි නීවරණෙහි, ඔළාරිකෙහි අනුපසන්තසභාවෙහි ච විතක්කාදීහි විප්පයොගො චිත්තචෙතසිකානං ලහුභාවස්ස කාරණන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''සායෙව...පෙ.... වෙදිතබ්බා''**ති. **තං ඔක්කන්තස්සාති** තං සුඛලහුසඤ්ඤං අනුප්පත්තස්ස. **අස්සාති** යොගිනො. **ගන්තුකාමතා එව එත්ථ පමාණන්ති** එත්ථ එතස්මිං දිස්සමානෙන කායෙන ගමනෙ යං ඨානං ගන්තුකාමො, තං උද්දිස්ස ගන්තුකාමතාවසෙන පවත්තපරිකම්මාධිට්ඨානානි එව පමාණං, තාවතා ගමනං ඉජ්ඣති. තස්මා මග්ගනිම්මානවායුඅධිට්ඨානෙහි විනාපි ඉච්ඡිතදෙසප්පත්ති හොතීති. ඉදානි තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං **''සති හී''**තිආදි වුත්තං.

කායං ගහෙත්වාති කරජකායං ආරම්මණකරණවසෙන පරිකම්මචිත්තෙන ගහෙත්වා. **චිත්තෙ ආරොපෙතීති** ''අයං කායො ඉදං චිත්තං විය හොතූ''ති පාදකජ්ඣානචිත්තෙ ආරොපෙති තග්ගතිකං කරොති. තෙනාහ **''චිත්තානුගතිකං කරොති සීඝගමන''**න්ති. **චිත්තගමනන්ති** චිත්තප්පවත්තිමාහ. **ඉදං පන** චිත්තවසෙන කායපරිණාමනපාටිහාරියං. **චිත්තගමනමෙවාති** චිත්තෙන සමානගමනමෙව. කථං පන කායො දන්ධප්පවත්තිකො ලහුපරිවත්තිනා චිත්තෙන සමානගතිකො හොතීති? න සබ්බථා සමානගතිකො. යථෙව හි කායවසෙන චිත්තපරිණාමනෙ චිත්තං සබ්බථා කායෙන සමානගතිකං න හොති. න හි තදා චිත්තං සභාවසිද්ධෙන අත්තනො ඛණෙන අවත්තිත්වා ගරුවුත්තිකස්ස රූපධම්මස්ස ඛණෙන වත්තති. ''ඉදං චිත්තං අයං කායො විය හොතූ''ති පන අධිට්ඨානෙන දන්ධගතිකස්ස කායස්ස අනුවත්තනතො යාව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති, තාව කායගතිඅනුලොමෙනෙව හුත්වා සන්තානවසෙන පවත්තමානං චිත්තං කායගතියා පරිණාමිතං නාම හොති, එවං ''අයං කායො ඉදං චිත්තං විය හොතූ''ති අධිට්ඨානෙන පගෙව සුඛලහුසඤ්ඤාය සම්පාදිතත්තා අභාවිතිද්ධිපාදානං විය දන්ධං අවත්තිත්වා යථා ලහුකතිපයචිත්තවාරෙහෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති හොති, එවං පවත්තමානො කායො චිත්තගතියා පරිණාමිතො නාම හොති, න එකචිත්තක්ඛණෙනෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්තියා.

එවඤ්ච කත්වා ''සෙය්‍යථාපි නාම බලවා පුරිසො සමිඤ්ජිතං වා බාහං පසාරෙය්‍ය, පසාරිතං වා බාහං සමිඤ්ජෙය්‍යා''ති ඉදම්පි උපමාවචනං නිප්පරියායෙනෙව සමත්ථිතං හොති. අවස්සං චෙතං එවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා සුත්තාභිධම්මපාඨෙහි, විනයඅට්ඨකථාය ච විරොධො සියා, ධම්මතා ච විලොමිතා. ''නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පී''ති (අ. නි. 1.11 ආදයො) හි එත්ථ අඤ්ඤගහණෙන රූපධම්මා ගහිතා අලහුපරිවත්තිතාය. අභිධම්මෙ (පට්ඨා. 1.1.10-11) ච පුරෙජාතපච්චයො රූපමෙව වුත්තො, පච්ඡාජාතපච්චයො ච තස්සෙව. යත්ථ යත්ථ ච ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති. නත්ථි දෙසන්තරසඞ්කමනං, න ච සභාවො අඤ්ඤථා හොතීති. න හි ඉද්ධිබලෙන ධම්මානං කෙනචි ලක්ඛණං අඤ්ඤථත්තං කාතුං සක්කා, භාවඤ්ඤථත්තමෙව පන කාතුං සක්කා. **''තීසුපි ඛණෙසූ''**ති ඉදම්පි ගමනාරම්භං සන්ධාය වුත්තං, න ගමනනිට්ඨානන්ති වදන්ති. **ථෙරොති** අට්ඨකථාචරියානං අන්තරෙ එකො ථෙරො. **ඉධාති** ඉදං පාටිහාරියං විභජිත්වා වුත්තපාඨෙ. **සයං ගමනමෙව ආගතං** ''බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡතී''ති වුත්තත්තා.

චක්ඛුසොතාදීනන්ති චක්ඛුසොතාදීනං අඞ්ගානං. තථා හි වුත්තං ‘‘සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ග’’න්ති, සබ්බඅඞ්ගපච්චඞ්ගවන්තන්ති අත්ථො. **පසාදො නාම නත්ථීති** ඉමිනාව භාවජීවිතින්ද්‍රියානම්පි අභාවො වුත්තොති දට්ඨබ්බං. **රුච්චිවසෙනාති** ඉච්ඡාවසෙන. **අඤ්ඤම්පීති** භගවතා කරියමානතො අඤ්ඤම්පි කිරියං කරොති. අයඤ්චෙත්ථ බුද්ධානුභාවො. යදි සාවකනිම්මිතෙසු නානප්පකාරතා නත්ථි, ‘‘සචෙ පන නානාවණ්ණෙ කාතුකාමො හොතී’’තිආදි යං හෙට්ඨා වුත්තං, තං කථන්ති? තං තථා තථා පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨහන්තස්ස තෙ තෙ වණ්ණවයාදිවිසෙසා පරිකම්මානුරූපං ඉජ්ඣන්තීති කත්වා වුත්තං. ඉධ පන යථාධිට්ඨිතෙ නිම්මිතරූපෙ සචෙ සාවකො ‘‘ඉමෙ විසෙසා හොන්තූ’’ති ඉච්ඡති, න ඉජ්ඣති, බුද්ධානං පන ඉජ්ඣතීති අයමත්ථො දස්සිතොති න කොචි විරොධො.

ඉදානි යානි තානි ‘‘යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙතී’’ති (පටි. ම. 3.10) පාළියා අත්ථදස්සනවසෙන විභත්තානි ‘‘දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතී’’තිආදීනි චුද්දස පාටිහාරියානි , තත්ථ සිඛාප්පත්තං කායෙන වසවත්තනපාටිහාරියං දස්සෙතුං **‘‘එත්ථ වා’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **යන්ති** කිරියාපරාමසනං, තෙන **‘‘රූපං පස්සතී’’**ති එත්ථ යදෙතං රූපදස්සනං, **‘‘සද්දං සුණාතී’’**ති එත්ථ යදෙතං සද්දසවනං, **‘‘චිත්තං පජානාතී’’**ති එත්ථ යදෙතං චිත්තජානනන්ති එවං දිබ්බචක්ඛුසොතචෙතොපරියඤාණකත්තුකං දස්සනසවනජානනකිරියං පරාමසතීති දට්ඨබ්බං. ඉතො පරෙසු **සන්තිට්ඨතීති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **යම්පිස්සාති** යම්පි අස්ස. යොගිනො අධිට්ඨානන්ති සම්බන්ධො. **යඤ්ච බොති** එත්ථ **බො**-සද්දො අවධාරණත්ථො, විසෙසත්ථො වා, තෙන අයමෙවෙත්ථ කායෙන වසවත්තනපාටිහාරියෙසු උක්කට්ඨතරන්ති දීපෙති. කස්මා? ‘‘අයං නු බො ඉද්ධිමා, අයං නු බො නිම්මිතො’’ති එකච්චස්ස බ්‍රහ්මුනො ආසඞ්කුප්පාදනතො. යදග්ගෙන චෙතං අධිට්ඨිතං විසෙසතො මනොමයන්ති වුච්චති, තදග්ගෙන උක්කට්ඨතරන්ති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ **‘‘එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති නාමා’’**ති. යදි එවං කස්මා ඉධ සෙසානි ගහිතානීති ආහ **‘‘සෙසං…පෙ…. වුත්ත’’**න්ති.

398. **ඉදං නානාකරණන්ති** කාමම්මාපි ද්වෙ ඉද්ධියො අධිට්ඨානවසෙනෙව ඉජ්ඣන්ති, තථාපි ඉදං ඉදානි වුච්චමානං ඉමාසං නානාකරණං විසෙසො. **පකතිවණ්ණං විජහිත්වාති** අත්තනො පකතිරූපං විජහිත්වා අපනෙත්වා, පරෙසං අදස්සෙත්වාති අත්ථො. **කුමාරකවණ්ණන්ති** කුමාරකසණ්ඨානං. **දස්සෙතීති** තථා විකුබ්බන්තො අත්තනි දස්සෙති. **නාගවණ්ණං වාති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **හත්ථිම්පි දස්සෙතීති** අත්තානම්පි හත්ථිං කත්වා දස්සෙති, බහිද්ධාපි හත්ථිං දස්සෙති. එතදත්ථමෙව හි ඉධ ‘‘හත්ථිවණ්ණං වා දස්සෙතී’’ති අවත්වා ‘‘හත්ථිම්පි දස්සෙතී’’ති (පටි. ම. 3.13) වුත්තං. යං පන කෙචි බහිද්ධා හත්ථිආදිදස්සනවචනං ‘‘පකතිවණ්ණං විජහිත්වා’’ති වචනෙන විකුබ්බනිද්ධිභාවෙන විරුජ්ඣතීති වදන්ති, තදයුත්තං. කස්මා? පකතිවණ්ණවිජහනං නාම අත්තනො පකතිරූපස්ස අඤ්ඤෙසං අදස්සනං, න සබ්බෙන සබ්බං තස්ස නිරොධනං. එවං සති අත්තානං අදස්සෙත්වා බහිද්ධා හත්ථිං දස්සෙන්තො ‘‘පකතිවණ්ණං විජහිත්වා හත්ථිං දස්සෙතී’’ති වුච්චමානෙ කො එත්ථ විරොධො, අත්තනා පන හත්ථිවණ්ණො හුත්වා බහිද්ධාපි හත්ථිං දස්සන්තෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙනෙවාහ ‘‘බහිද්ධාපි හත්ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්ත’’න්ති. එවඤ්ච කත්වා විකුබ්බනිද්ධිභාවෙන ච න කොචි විරොධො.

පාළියඤ්ච **කුමාරකවණ්ණං වාති**ආදීසු අනියමත්ථො වා-සද්දො වුත්තො. තෙසු එකෙකස්සෙව කරණදස්සනත්ථං. **හත්ථිම්පීති**ආදීසු පන හත්ථිආදීනං බහූනං එකජ්ඣං කාතබ්බාභාවදස්සනත්ථං සමුච්චයත්ථො පි-සද්දො වුත්තො. තෙන ‘‘හත්ථිම්පි දස්සෙතී’’තිආදීසු දුතියෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො.

ඉද්ධිමතො අත්තනො කුමාරකාකාරෙන පරෙසං දස්සනං කුමාරකවණ්ණනිම්මානං, න එත්ථ කිඤ්චි අපුබ්බං පථවීආදිවත්ථු නිප්ඵාදීයතීති කසිණනියමෙන පයොජනාභාවතො **‘‘පථවීකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණතො’’**ති වුත්තං. සතිපි වා වත්ථුනිප්ඵාදනෙ යථාරහං තං පථවීකසිණාදිවසෙනෙව ඉජ්ඣතීති එවම්පෙත්ථ කසිණනියමෙන පයොජනං නත්ථෙව. කුමාරකවණ්ණඤ්හි දස්සෙන්තෙන නීලවණ්ණං වා දස්සෙතබ්බං සියා, පීතාදීසු අඤ්ඤතරවණ්ණං වා. තථා සති නීලාදිකසිණානි සමාපජ්ජිතබ්බානීති ආපන්නොව කසිණනියමො. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. එවමධිට්ඨිතෙ යදෙකෙ පථවීකසිණවසෙන ‘‘එකොපි හුත්වා බහුධා හොතී’’තිආදි (දී. නි. 1.238; ම. නි. 1.147; සං. නි. 5.842; පටි. ම. 3.10) භාවොති එවං පවත්තෙන කසිණනිද්දෙසෙන ඉධ විකුබ්බනිද්ධිනිද්දෙසෙ ‘‘පථවීකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණතො’’තිආදිවචනස්ස විරොධං ආසඞ්කන්ති, සො අනොකාසොවාති දට්ඨබ්බං. නිම්මිනිතබ්බභාවෙන අත්තනා ඉච්ඡිතොති **අත්තනො කුමාරකවණ්ණො,** න පන අත්තනො දහරකාලෙ කුමාරකවණ්ණොති. **නාගාදිවණ්ණෙසුපි** අයං නයො බ්‍යාපී එවාති යදෙකෙ ‘‘නාගාදිනිම්මානෙ න යුජ්ජති විය’’ති වදන්ති, තදපොහතං දට්ඨබ්බං.

බහිද්ධාපීති පි-සද්දෙන අජ්ඣත්තං සම්පිණ්ඩෙති. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – **හත්ථිම්පි දස්සෙතීති**ආදි අජ්ඣත්තං, බහිද්ධාපි හත්ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්තං, න ‘‘කුමාරකවණ්ණං වා’’තිආදි විය අජ්ඣත්තමෙව කුමාරකවණ්ණාදීනං දස්සනවසෙනාති. යං එත්ථ වත්තබ්බං අධිට්ඨානවිධානං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

399. **කායන්ති** අත්තනො කරජකායං. **වුත්තනයෙනෙවාති** ‘‘අයං කායො සුසිරො හොතූ’’ති පරිකම්මං කත්වා පුන ‘‘පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨායා’’ති ඉමං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරමාහ. **අඤ්ඤං කායන්ති** යං මනොමයං කායං නිම්මිනිතුකාමො, තං. **මුඤ්ජම්හාති** මුඤ්ජතිණතො. **ඊසිකන්ති** තස්ස කණ්ඩං. **කොසියාති** අසිකොසතො. **කරණ්ඩායාති** පෙළාය, නිම්මොකතොති ච වදන්ති. **අබ්බාහතීති** උද්ධරති. **පවාහෙය්‍යාති** ආකඩ්ඪෙය්‍ය.

ඉද්ධිවිධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති ද්වාදසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

13. අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

දිබ්බසොතධාතුකථාවණ්ණනා

400. **තත්ථා**ති දිබ්බසොතධාතුයා නිද්දෙසෙ. අභිඤ්ඤාපාළියා හි නිද්දෙසමුඛෙන අභිඤ්ඤානං නිබ්බත්තනවිධි විධීයති. අභිඤ්ඤාසීසෙනෙත්ථ අභිඤ්ඤාපාළි වුත්තා. තෙනාහ **"තතො පරාසු ච තීසු අභිඤ්ඤාසූ"**ති. **තතො පරාසූ**ති ච සත්ථුනො දෙසනාක්කමං, අත්තනො ච උද්දෙසක්කමං සන්ධාය වුත්තං, න පටිපත්තික්කමං. න හි පටිපජ්ජන්තා ඉමිනාව කමෙන පටිපජ්ජන්ති. **සබ්බත්ථා**ති දිබ්බසොතධාතුපාළියං, සෙසාභිඤ්ඤාපාළියඤ්චාති සබ්බත්ථ. **තත්‍රා**ති වාක්‍යොපඤ්ඤාසෙ නිපාතමත්තං, **තත්‍ර** වා යථාවුත්තපාඨෙ. **දිබ්බසදිසත්තා**ති දිබ්බෙ භවාති දිබ්බා, දෙවානං සොතධාතු, තාය දිබ්බාය සදිසත්තා. ඉදානි තං දිබ්බසදිසතං විභාවෙතුං **"දෙවානං හී"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සුචරිතකම්මනිබ්බත්තා**ති සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධදිට්ඨිතානිසංසදස්සාවිතාදිසම්පත්තියා සුට්ඨු චරිතත්තා සුචරිතෙන දෙවූපපත්තිජනකෙන පුඤ්ඤකම්මෙන නිබ්බත්තා. **පිත්තසෙම්හරුහිරාදීහී**ති ආදි-සද්දෙන වාතරොගාදීනං සඞ්ගහො. **අපලිබුද්ධා**ති අනුපද්දුතා. පිත්තාදීහි අනුපද්දුතත්තා, කම්මස්ස ච උළාරතාය **උපක්කිලෙසවිමුත්ති** වෙදිතබ්බා. උපක්කිලෙසදොසරහිතං හි කම්මං තිණාදිදොසරහිතං විය සස්සං උළාරඵලං අනුපක්කිලිට්ඨං හොති. කාරණූපචාරෙන චස්ස ඵලං තථා වොහරීයති, යථා ''සුක්කං සුක්කවිපාක''න්ති (දී. නි. 3.312; ම. නි. 2.81; අ. නි. 4.233). **දූරෙපී**ති **පි**-සද්දෙන සුඛුමස්සාපි ආරම්මණස්ස සම්පටිච්ඡනසමත්ථතං සඞ්ගණ්හාති. **පසාදසොතධාතූ**ති චතුමහාභූතානං පසාදලක්ඛණා සොතධාතු.

වීරියාරම්භවසෙනෙව ඉජ්ඣනතො සබ්බාපි කුසලභාවනා වීරියභාවනා, පධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතා වා ඉද්ධිපාදභාවනාපි විසෙසතො වීරියභාවනා, තස්සා ආනුභාවෙන නිබ්බත්තා **වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තා**. ඤාණමයා සොතධාතු ඤාණසොතධාතු. **තාදිසායෙවා**ති උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය, දූරෙපි සුඛුමස්සපි ආරම්මණස්ස සම්පටිච්ඡනසමත්ථතාය ච තංසදිසා එව . **දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා**ති දිබ්බවිහාරසඞ්ඛාතානං චතුන්නං ඣානානං වසෙන පටිලද්ධත්තා, ඉමිනා කාරණවසෙනස්සා දිබ්බභාවමාහ. යං වෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තා**ති අට්ඨඞ්ගසමන්නාගමෙන උක්කංසගතං පාදකජ්ඣානසඞ්ඛාතං දිබ්බවිහාරං සන්නිස්සාය පවත්තත්තා, දිබ්බවිහාරපරියාපන්නං වා අත්තනා සම්පයුත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං නිස්සයපච්චයභූතං සන්නිස්සිතත්තාති එවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. **සවනට්ඨෙනා**ති සද්දගහණට්ඨෙන. යාථාවතො හි සද්දූපලද්ධි සද්දසභාවාවබොධො සවනං. සන්තෙසුපි අඤ්ඤෙසු සභාවධාරණාදීසු ධාතුඅත්ථෙසු අත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථා සත්ථු ධාතුදෙසනාති ආහ **"නිජ්ජීවට්ඨෙන චා"**ති. **සොතධාතුකිච්චං** සද්දසම්පටිච්ඡනං, සද්දසන්නිට්ඨානපච්චයතා ච.

ඤාණස්ස පරිසුද්ධි උපක්කිලෙසවිගමෙනෙවාති ආහ **"නිරුපක්කිලෙසායා"**ති. **මානුසිකා** මනුස්ස සන්තකා, මංසසොතධාතු, දිබ්බවිදූරාදිවිසයග්ගහණසඞ්ඛාතෙන අත්තනො කිච්චවිසෙසෙන අතික්කන්තං මානුසිකං එතායාති **අතික්කන්තමානුසිකා**. තෙනාහ **"මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා සද්දසවනෙනා"**ති. තත්ථ **මනුස්සූපචාරන්ති** මනුස්සෙහි උපචරිතබ්බට්ඨානං, පකතියා සොතද්වාරෙන ගහෙතබ්බං විසයන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **"සද්දසවනෙනා"**ති. **දිබ්බෙ**ති දෙවලොකපරියාපන්නෙ. තෙ පන විසෙසතො දෙවානං කථා සද්දා හොන්තීති ආහ **"දෙවානං සද්දෙ"**ති. මනුස්සානං එතෙති මානුසා, තෙ **මානුසෙ**. එවං දෙවමනුස්සසද්දානංයෙව ගහිතත්තා වුත්තං **"පදෙසපරියාදාන"**න්ති, එකදෙසග්ගහණන්ති අත්ථො. **සදෙහසන්නිස්සිතා** අත්තනො සරීරෙ සන්නිස්සිතා. **නිප්පදෙසපරියාදානං** ඨානභෙදග්ගහණමුඛෙන සවිඤ්ඤාණකාදිභෙදභින්නස්ස සද්දස්ස අනවසෙසෙන සඞ්ගණ්හනතො.

අයං දිබ්බසොතධාතු. **පරිකම්මසමාධිචිත්තෙනා**ති පරිකම්මභූතාවෙණිකසමාධිචිත්තෙන, දිබ්බසොතඤාණස්ස පරිකම්මවසෙන පවත්තක්ඛණිකසමාධිනා සමාහිතචිත්තෙනාති අත්ථො. **පරිකම්මසමාධි** නාම දිබ්බසොතධාතුයා උපචාරාවත්ථාතිපි වදන්ති. සා පන නානාවජ්ජනවසෙන වුත්තාති දට්ඨබ්බා. සබ්බොළාරිකසද්දදස්සනත්ථං සීහාදීනං සද්දො පඨමං ගහිතො. තියොජනමත්ථකෙපි කිර කෙසරසීහස්ස සීහනාදසද්දො සූයතීති. **ආදි**-සද්දෙන මෙඝසද්දබ්‍යග්ඝසද්දාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ච යථා ඔළාරිකසද්දාවජ්ජනං යාවදෙව සුඛුමසද්දාවජ්ජනූපායදස්සනත්ථං, තථා සද්දග්ගහණභාවනාබලෙන සුඛුමතරසද්දග්ගහණසංසිද්ධිතො.

එවං ආසන්නසද්දග්ගහණානුසාරෙන දූරදූරතරසද්දග්ගහණම්පි සමිජ්ඣතීති දස්සෙතුං **"පුරත්ථිමාය දිසායා"**තිආදිනා දිසාසම්බන්ධවසෙන සද්දානං මනසිකාරවිධි ආරද්ධො. තත්ථ **සද්දනිමිත්තන්ති** ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො සද්දො එව සද්දනිමිත්තං, යො වා යථාවුත්තො උපාදායුපාදාය ලබ්භමානො සද්දානං ඔළාරිකසුඛුමාකාරො, තං සද්දනිමිත්තං. තෙනෙවාහ **"සද්දානං සද්දනිමිත්ත"**න්ති. යං පන වුත්තං **"ඔළාරිකානම්පි සුඛුමානම්පි සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසි කාතබ්බ"**න්ති, තං ඔළාරිකසුඛුමසම්මතෙසුපි ඔළාරිකසුඛුමසබ්භාවදස්සනත්ථං. තඤ්ච සබ්බං සුඛුමෙ ඤාණපරිචයදස්සනත්ථං දට්ඨබ්බං. සද්දනිමිත්තස්ස අපච්චුප්පන්නසභාවත්තා ''සද්දොව සද්දනිමිත්ත''න්ති අයමෙව පක්ඛො ඤායාගතොති කෙචි, තං න ඔළාරිකසුඛුමානං සද්දානං වණ්ණාරම්මණෙන ඤාණෙන නීලපීතාදිවණ්ණානං විය තත්ථෙව ගහෙතබ්බතො. ඔළාරිකසුඛුමභාවො වෙත්ථ සද්දනිමිත්තන්ති අධිප්පෙතන්ති. **තස්සා**ති යථාවුත්තෙන විධිනා පටිපජ්ජන්තස්ස යොගිනො. **තෙ සද්දා**ති යෙ සබ්බොළාරිකතො පභුති ආවජ්ජන්තස්ස අනුක්කමෙන සුඛුමසුඛුමා සද්දා ආවජ්ජිතා, තෙ.

පාකතිකචිත්තස්සාපීති පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ පවත්තචිත්තස්සාපි. **පරිකම්මසමාධිචිත්තස්සාති** දිබ්බසොතධාතුයා උප්පාදනත්ථං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස සද්දං ආරබ්භ පරිකම්මකරණවසෙන පවත්තක්ඛණිකසමාධිචිත්තස්ස. පුබ්බෙපි ඤාණෙන පරිමද්දිතත්තා අතිවිය පාකටා හොන්තීති සම්බන්ධො.

තෙසු සද්දෙසූති යෙ පරිකම්මස්ස විසයදස්සනත්ථං බහූ සද්දා වුත්තා, තෙසු සද්දෙසු. **අඤ්ඤතරන්ති** යත්ථස්ස පරිකම්මකරණවසෙන අභිණ්හං මනසිකාරො පවත්තො, තං එකං සද්දං. **තතො පරන්ති** තතො අප්පනුප්පත්තිතො පරං. **තස්මිං සොතෙති** තස්මිං ඤාණසොතෙ. **පතිතො හොතීති** දිබ්බසොතධාතු අන්තොගධා හොති අප්පනාචිත්තස්ස උප්පත්තිතො පභුති දිබ්බසොතඤාණලාභී නාම හොති, න දානිස්ස තදත්ථං භාවනාභියොගො ඉච්ඡිතබ්බොති අත්ථො. **තන්ති** දිබ්බසොතධාතුං. **ථාමජාතන්ති** ජාතථාමං දළ්හභාවප්පත්තං. **වඩ්ඪෙතබ්බං** පාදකජ්ඣානාරම්මණං. කිත්ති කිත්තකන්ති ආහ **“එත්ථන්තරෙ සද්දං සුණාමීති එකඞ්ගුලමත්තං පරිච්ඡින්දිත්වා”**ති. පාදකජ්ඣානස්ස හි ආරම්මණභූතං කසිණනිමිත්තං ‘‘එත්තකං ඨානං ඵරතූ’’ති මනසි කරිත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්තස්ස කසිණනිමිත්තං තත්තකං ඨානං ඵරිත්වා තිට්ඨති . සො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය තත්ථ ගතෙ සද්දෙ ආවජ්ජති, සුභාවිතභාවනත්තා තත්ථ අඤ්ඤතරං සද්දං ආරබ්භ උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්ති. තෙසු පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, ඉතරස්ස පුනපි පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිතබ්බමෙව. තතො එව හි පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඵුට්ඨොකාසබ්භන්තරගතෙපි සද්දෙ සුණාතියෙවාති සාසඞ්කං වදති. **එකඞ්ගුලද්වඞ්ගුලාදිග්ගහණඤ්චෙත්ථ** සුඛුමසද්දාපෙක්ඛාය කතං.

එවං සුණන්තොවාති එවං පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා සවනෙන වසීකතාභිඤ්ඤො හුත්වා යථාවජ්ජිතෙ සද්දෙ සුණන්තො එව. **පාටියෙක්කන්ති** එකජ්ඣං පවත්තමානෙපි තෙ සද්දෙ පච්චෙකං වත්ථුභෙදෙන වවත්ථපෙතුකාමතාය සති.

දිබ්බසොතධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චෙතොපරියඤාණකථාවණ්ණනා

401. **පරියාතීති** සරාගාදිවිභාගෙන පරිච්ඡිජ්ජ ජානාති. තෙනාහ **“පරිච්ඡින්දතීති අත්ථො”**ති. යෙසඤ්හි ධාතූනං ගති අත්ථො, බුද්ධිපි තෙසං අත්ථො. ‘‘පරසත්තාන’’න්ති එත්ථ පර-සද්දො අඤ්ඤත්ථොති ආහ **“අත්තානං ඨපෙත්වා සෙසසත්තාන”**න්ති, යථා හි යො පරො න හොති, සො අත්තා. යො අත්තා න හොති, සො පරොති. **සත්තානන්ති** චෙත්ථ රූපාදීසු සත්තාති සත්තා. තස්සා පන පඤ්ඤත්තියා සවිඤ්ඤාණකසන්තානෙ නිරුළ්හත්තා නිච්ඡන්දරාගාපි සත්තාත්වෙව වුච්චන්ති, භූතපුබ්බගතියා වා. ‘‘පු’’න්ති නරකං, තත්ථ ගලන්ති පපතන්තීති **පුග්ගලා,** පාපකාරිනො. ඉතරෙපි සංසාරෙ සංසාරිනො තංසභාවානාතිවත්තනතො පුග්ගලාත්වෙව වුච්චන්ති. තංතංසත්තනිකායස්ස වා තත්ථ තත්ථ උපපත්තියා පූරණතො, අනිච්චතාවසෙන ගලනතො ච **පුග්ගලාති** නෙරුත්තා.

එතඤ්හීති එත්ථ **හි**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා ‘‘එතං චෙතොපරියඤාණං දිබ්බචක්ඛුඤාණවසෙන ඉජ්ඣතී’’ති **තං** දිබ්බචක්ඛුඤාණං, **එතස්ස** චෙතොපරියඤාණස්ස උප්පාදනෙ **පරිකම්මං,** තස්මා තෙන චෙතොපරියඤාණං උප්පාදෙතුකාමෙන අධිගතදිබ්බචක්ඛුඤාණෙන භික්ඛුනාති එවං යොජනා කාතබ්බා . **හදයරූපන්ති** න හදයවත්ථු, අථ ඛො හදයමංසපෙසි. යං බහි කමලමකුළසණ්ඨානං, අන්තො කොසාතකීඵලසදිසන්ති වුච්චති, තඤ්හි නිස්සාය දානි වුච්චමානං ලොහිතං තිට්ඨති. හදයවත්ථු පන ඉමං ලොහිතං නිස්සාය පවත්තතීති. කථං පන දිබ්බචක්ඛුනා ලොහිතස්ස වණ්ණදස්සනෙන අරූපං චිත්තං පරියෙසතීති ආහ **“යදා හී”**තිආදි. කථං පන සොමනස්සසහගතාදිචිත්තවුත්තියා කම්මජස්ස ලොහිතස්ස විවිධවණ්ණභාවාපත්තීති? කො වා එවමාහ ‘‘කම්මජමෙව තං ලොහිත’’න්ති චතුසන්තතිරූපස්සාපි තත්ථ ලබ්භමානත්තා. තෙනෙවාහ **“ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨාන”**න්තිආදි. එවම්පි යං තත්ථ අචිත්තජං, තස්ස යථාවුත්තවණ්ණභෙදෙන න භවිතබ්බන්ති? භවිතබ්බං, සෙසතිසන්තතිරූපානං තදනුවත්තනතො. යථා හි ගමනාදීසු චිත්තජරූපානි උතුකම්මාහාරසමුට්ඨානරූපෙහි අනුවත්තීයන්ති, අඤ්ඤථා කායස්ස දෙසන්තරුප්පත්තියෙව න සියා, එවම්ධාපි චිත්තජරූපං සෙසතිසන්තතිරූපානි අනුවත්තමානානි පවත්තන්ති. පසාදකොධවෙලාසු චක්ඛුස්ස වණ්ණභෙදාපත්තියෙව ච තදත්ථස්ස නිදස්සනං දට්ඨබ්බං.

පරියෙසන්තෙනාති පඨමං තාව අනුමානතො ඤාණං පෙසෙත්වා ගවෙසන්තෙන. චෙතොපරියඤාණඤ්හි උප්පාදෙතුකාමෙන යොගිනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස ලාභී සමානො ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන චක්ඛුනා පරස්ස හදයමංසපෙසිං නිස්සාය පවත්තමානස්ස ලොහිතස්ස වණ්ණදස්සනෙන ‘‘ඉදානි ඉමස්ස චිත්තං සොමනස්සසහගත’’න්ති වා ‘‘දොමනස්සසහගත’’න්ති වා ‘‘උපෙක්ඛාසහගත’’න්ති වා නයග්ගාහවසෙනපි වවත්ථපෙත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී’’ති පරිකම්මං කාතබ්බං. කාලසතම්පි කාලසහස්සම්පි පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තථෙව පටිපජ්ජිතබ්බං. තස්සෙවං දිබ්බචක්ඛුනා හදයලොහිතවණ්ණදස්සනාදිවිධිනා පටිපජ්ජන්තස්ස ඉදානි චෙතොපරියඤාණං උප්පජ්ජිස්සතීති යං තදා පවත්තතීති වවත්ථාපිතං චිත්තං, තං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති. තෙසං පුරිමානි තීණි, චත්තාරි වා පරිකම්මාදිසමඤ්ඤානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං, පඤ්චමං වා

අප්පනාචිත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං අන්තෙන අප්පනාචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, ඉදං **චෙතොපරියඤාණං**. තස්මිං යත්ථානෙන පරිකම්මං කතං, තං පරස්ස චිත්තං පච්චක්ඛතො පටිවිජ්ඣන්තං විභාවෙන්තමෙව හුත්වා පවත්තති රූපං විය ච දිබ්බචක්ඛුඤාණං, සද්දං විය ච දිබ්බසොතඤාණං. තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවවත්ථාපනං හොති නීලාදිවවත්ථාපනං විය. එවමධිගතස්ස පන චෙතොපරියඤාණස්ස ථාමගමනවිධානම්පි අධිගමනවිධානසදිසමෙවාති තං දස්සෙතුං **"තස්මා තෙන...පෙ.... ථාමගතං කාතබ්බ"**න්ති වුත්තං.

එවං ථාමගතෙ හීතිආදි ථාමගතානිසංසදස්සනං. **සබ්බම්පි කාමාවචරචිත්තන්**ති චතුපණ්ණාසවිධම්පි කාමාවචරචිත්තං. **"සබ්බම්පී"**ති පදං ''රූපාවචරාරූපාවචරචිත්ත''න්ති එත්ථාපි ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තෙන පඤ්චදසවිධම්පි රූපාවචරචිත්තං, ද්වාදසවිධම්පි අරූපාවචරචිත්තන්ති වුත්තං හොති. **පජානාතීති** සරාගාදිපකාරෙහි ජානාති, පච්චක්ඛතො පටිවිජ්ඣතීති අධිප්පායො. පුථුජ්ජනවසෙනායං අභිඤ්ඤාකථාති ලොකුත්තරං චිත්තං ඉධ අනුද්ධටං. තම්පි හි උපරිමො, සදිසො වා අරියො හෙට්ඨිමස්ස, සදිසස්ස ච චිත්තම්පි පජානාති එව. තෙනාහ **"අනුත්තරං වා චිත්ත"**න්තිආදි. **සඞ්කමන්තොති** ඤාණෙන උපසඞ්කමන්තො. එකච්චඤ්හි චිත්තං ඤත්වා පරිකම්මෙන විනා තදඤ්ඤං චිත්තං ජානන්තො **"චිත්තා චිත්තං සඞ්කමන්තො"**ති වුත්තො. තෙනාහ **"විනාපි හදයරූපදස්සනෙනා"**ති. හදයරූපදස්සනාදිවිධානං හි ආදිකම්මිකවසෙන වුත්තං. තෙනාහ **"වුත්තම්පි චෙත"**න්තිආදි. **යත්ථ කත්ථචීති** පඤ්චවොකාරභවෙ, චතුවොකාරභවෙපි වා. න කතො අභිඤ්ඤානුයොගසඞ්ඛාතො අභිනිවෙසො එතෙනාති **අකතාභිනිවෙසො,** තස්ස, ආදිකම්මිකස්සාති අත්ථො. **අයං කථාති** ''ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා''තිආදිනා වුත්තපරිකම්මකථා.

අවසෙසන්ති වුත්තාවසෙසං. එවං අවිභාගෙන වුත්තං විභාගතො දස්සෙතුං **"චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං චිත්තං වීතරාග"**න්ති ආහ. තඤ්හි යොනිසොමනසිකාරප්පච්චයතංහෙතුකතාහි රාගෙන සම්පයොගාසඞ්කාභාවතො ''වීතරාග''න්ති වත්තබ්බතං ලභති. සෙසාකුසලචිත්තානං රාගෙන සම්පයොගාභාවතො නත්ථෙව සරාගතා, තංනිමිත්තකතාය පන සියා තංසහිතතාලෙසොති නත්ථෙව වීතරාගතාපීති දුකවිනිමුත්තතාව යුත්තාති වුත්තං **"ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්තී"**ති. යදි එවං පදෙසිකං චෙතොපරියඤාණං ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, දුකන්තරපරියාපන්නත්තා තෙසං. යෙ පන ''පටිපක්ඛභාවෙ අසතිපි සම්පයොගාභාවො එවෙත්ථ පමාණං එකච්චඅබ්‍යාකතානං විය''ති සෙසාකුසලචිත්තානම්පි වීතරාගතං පටිජානන්ති , තෙ සන්ධායාහ **"කෙචි පන ථෙරා තානිපි සඞ්ගණ්හන්තී"**ති. සදොසදුකෙපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

පාටිපුග්ගලිකනයෙනාති ආවෙණිකනයෙන, තදඤ්ඤාකුසලචිත්තෙසු විය ලොභදොසෙහි අමිස්සිතස්ස මොහස්සෙව සබ්භාවතොති අත්ථො. අකුසලමූලසඞ්ඛාතෙසු සහ මොහෙනෙවාති **සමොහං** පඨමනයෙ, දුතියනයෙ පන සහෙව මොහෙනාති **සමොහන්ති** එවං උත්තරපුරිමපදාවධාරණතො ද්වීසු නයෙසු භෙදො වෙදිතබ්බො. අත්තනා සම්පයුත්තං ථීනමිද්ධං අනුවත්තනවසෙන ගතං පවත්තං **ථීනමිද්ධානුගතං** පඤ්චවිධං සසඞ්ඛාරිකාකුසලචිත්තං **සංඛිත්තං,** ආරම්මණෙ සඞ්කොචනවසෙන පවත්තනතො. වුත්තනයෙන **උද්ධච්චානුගතං** වෙදිතබ්බං, තං පන උද්ධච්චසහගතං චිත්තං, යත්ථ වා උද්ධච්චං පච්චයවිසෙසෙන ථාමජාතං හුත්වා පවත්තති. කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතාය, විපුලඵලතාය, දීඝසන්තානතාය ච මහන්තභාවං ගතං, මහන්තෙහි වා උළාරච්ඡන්දවීරියචිත්තපඤ්ඤෙහි ගතං පටිපන්නන්ති **මහග්ගතං. අවසෙසන්**ති පරිත්තඅප්පමාණං. අත්තානං උත්තරිතුං සමත්ථෙහි සහ උත්තරෙහීති **සඋත්තරං**. උත්තිණ්ණන්ති උත්තරං, ලොකෙ අපරියාපන්නභාවෙන ලොකතො උත්තරන්ති **ලොකුත්තරං**. තතො එව නත්ථි එතස්ස උත්තරන්ති **අනුත්තරං**. උපනිජ්ඣානලක්ඛණප්පත්තෙන සමාධිනා සම්මදෙව ආහිතන්ති **සමාහිතං. තදඞ්ගවිමුත්තිප්පත්තං** කාමාවචරකුසලචිත්තං. **වික්ඛම්භනවිමුත්තිප්පත්තං** මහග්ගතචිත්තං. **සමුච්ඡෙදවිමුත්තිප්පත්තං** මග්ගචිත්තං. **පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්තිප්පත්තං** ඵලචිත්තං. **නිස්සරණවිමුත්තිප්පත්තම්පි** තදුභයමෙව. කාමං කානිචි පච්චවෙක්ඛණචිත්තාදීනි නිබ්බානාරම්මණානි හොන්ති, නිස්සරණවිමුත්තිප්පත්තානි පන න හොන්ති තාදිසකිච්චායොගතො. **පාළියං** ආගතසරාගාදිභෙදවසෙන චෙව තෙසං අන්තරභෙදවසෙන ච **සබ්බප්පකාරම්පි.**

චෙතොපරියඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථාවණ්ණනා

402. පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, තස්ස වා අනුස්සරණං **පුබ්බෙනිවාසානුස්සති,** තං නිස්සයාදිපච්චයභූතං පටිච්ච උප්පජ්ජනතො ''පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිම්හි යං ඤාණං, තදත්ථායා''ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විවරන්තො පුබ්බෙනිවාසං තාව දස්සෙත්වා තත්ථ සතිඤාණානි දස්සෙතුං **"පුබ්බෙනිවාසො"**තිආදිමාහ. තත්ථ ''පුබ්බෙ''ති ඉදං පදං ''එකම්පි ජාති''න්තිආදිවචනතො අතීතභවවිසයං ඉධාධිප්පෙතන්ති ආහ **"අතීතජාතීසූ"**ති නිවාස-සද්දො කම්මසාධනො, ඛන්ධවිනිමුත්තො ච නිවසිතධම්මො නත්ථීති ආහ **"නිවුත්ථක්ඛන්ධා"**ති. නිවුත්ථතා චෙත්ථ සසන්තානෙ පවත්තතා, තථාභූතා ච තෙ අනු අනු භූතා ජාතා පවත්තා තත්ථ උප්පජ්ජිත්වා විගතාව හොන්තීති ආහ **"නිවුත්ථාති අජ්ඣාවුත්ථා අනුභූතා අත්තනො සන්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා"**ති. එවං

සසන්තතිපරියාපන්නධම්මවසෙන නිවාස-සද්දස්ස අත්ථං වත්වා ඉදානි අවිසෙසෙන වත්තුං ''නිවුත්ථධම්මා වා නිවුත්ථා''ති වත්වා තං විවරිතුං **''ගොචරනිවාසෙනා''**තිආදි වුත්තං. ගොචරභූතාපි හි ගොචරාසෙවනාය ආසෙවිතා ආරම්මණකරණවසෙන අනුභූතා නිවුත්ථා නාම හොන්තීති. තෙ පන දුවිධා සපරවිඤ්ඤාණගොචරතායාති උභයෙපි තෙ දස්සෙතුං **''අත්තනො''**තිආදි වුත්තං.

තත්ථ ''අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා''ති වත්වා ''පරිච්ඡින්නා''ති වචනං යෙ තෙ ගොචරනිවාසෙන නිවුත්ථධම්මා, තෙ න කෙවලං විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාණමත්තා, අථ ඛො යථා පුබ්බෙ ජාතිනාමගොත්තවණ්ණලිඞ්ගාහාරාදිවිසෙසෙහි පරිච්ඡෙදකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිච්ඡිජ්ජ ගහිතා, තථෙවෙතං ඤාණං පරිච්ඡිජ්ජ ගණ්හාතීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දීපනත්ථං වුත්තං. පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි වා නිවුත්ථාති සම්බන්ධො. න කෙවලං අත්තනොව විඤ්ඤාණෙන, අථ ඛො පරෙසං විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතාපි වාති අත්ථො. ඉධාපි ''පරිච්ඡින්නා''ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං ''පරෙසම්පි වා විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා''ති. තස්ස ච ගහණෙ පයොජනං වුත්තනයෙනෙව වත්තබ්බං. තෙ ච ඛො යස්මා අභීතාසු එව ජාතීසු අඤ්ඤෙහි විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා, තෙ ච පරිනිබ්බුතාපි හොන්ති. යෙ හි තෙ විඤ්ඤාතා, තෙසං තදා වත්තමානසන්තානානුසාරෙන තෙසම්පි අතීතෙ පවත්ති ඤායතීති සිඛාප්පත්තං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස විසයභූතං පුබ්බෙනිවාසං දස්සෙතුං **''ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසූ''**ති වුත්තං. ඡින්නවටුමකා සම්මාසම්බුද්ධා, තෙසං අනුස්සරණා **ඡින්නවටුමකානුස්සරණං. ආදි**-සද්දෙන පච්චෙකසම්බුද්ධබුද්ධසාවකානුස්සරණානි ගය්හන්තීති වදන්ති. ඡින්නවටුමකා පන සබ්බෙව අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බුතා. තෙසං අනුස්සරණං නාම තෙසං පටිපත්තියා අනුස්සරණං, සා පන පටිපත්ති සඞ්ඛෙපතො ඡළාරම්මණග්ගහණලක්ඛණාති තානි ඉධ පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතග්ගහණෙන ගහිතානි, තෙ පනෙතෙ සම්මාසම්බුද්ධානංයෙව විසයා, න අඤ්ඤෙසන්ති ආහ **''තෙ බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්තී''**ති. න හි අතීතෙ බුද්ධා භගවන්තො එවං විපස්සිංසු, එවං මග්ගං භාවෙසුං, එවං ඵලනිබ්බානානි සච්ඡාකංසු, එවං වෙනෙය්‍යෙ විනෙසුන්ති එත්ථ සබ්බදා අඤ්ඤෙසං ඤාණස්ස ගති අත්ථීති. යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

අනෙකවිධන්ති නානාභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසාදිවසෙන බහුවිධං. **පකාරෙහීති** නාමගොත්තාදිආකාරෙහි සද්ධිං, සහයොගෙ චෙතං කරණවචනං. **පවත්තිතං** දෙසනාවසෙන. තෙනාහ **''සංවණ්ණිත''**න්ති, විත්ථාරිතන්ති අත්ථො. **''නිවාස''**න්ති අන්තොගධභෙදසාමඤ්ඤවචනමෙතන්ති තෙ භෙදෙ බ්‍යාපනිච්ඡාවසෙන සඞ්ගහෙත්වා දස්සෙන්තො **''තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසන්තාන''**න්ති ආහ. සාවකස්සෙවෙතං අනුස්සරණං, න සත්ථුනොති වුත්තං **''ඛන්ධපටිපාටිවසෙන චුතිපටිසන්ධිවසෙන වා''**ති. **ඛන්ධපටිපාටි** ඛන්ධානං අනුක්කමො. සා ච ඛො චුතිතො පට්ඨාය උප්පටිපාටිවසෙන. කෙචි පනෙත්ථ ''ඉරියාපථපටිපාටි ඛන්ධපටිපාටී''ති වදන්ති. **අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වාති** ඤාණගතියා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා. **තිත්ථියාති** අඤ්ඤතිත්ථියා, තෙ පන කම්මවාදිනො කිරියවාදිනො තාපසාදයො. ඨපෙත්වා අග්ගසාවකමහාසාවකෙ ඉතරෙ සත්ථු සාවකා **පකතිසාවකා.**

යස්මා තිත්ථියානං බ්‍රහ්මජාලාදීසු චත්තාලීසාය එව සංවට්ටවිවට්ටානං අනුස්සරණං ආගතං, තස්මා ''න තතො පර''න්ති වත්වා තං කාරණං වදන්තො **''දුබ්බලපඤ්ඤත්තා''**තිආදිමාහ, තෙන විපස්සනාභියොගො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස විසෙසකාරණන්ති දස්සෙති. **බලවපඤ්ඤත්තාති** එත්ථ නාමරූපපරිච්ඡෙදාදියෙව පඤ්ඤාය බලවකාරණං දට්ඨබ්බං. තඤ්හෙත්ථ නෙසං සාධාරණකාරණං. **එත්තකොති** කප්පානං ලක්ඛං, තදධිකං එකං, ද්වෙ ච අසඞ්ඛෙය්‍යානීති කාලවසෙන එවංපරිමාණො යථාක්කමං තෙසං මහාසාවකඅග්ගසාවකපච්චෙකබුද්ධානං පුඤ්ඤඤාණාභිනීහාරො සාවකපච්චෙකබොධිපාරමිතා සම්භතා. යදි බොධිසම්භාරසම්භරණකාලපරිච්ඡින්නො තෙසං තෙසං අරියානං අභිඤ්ඤාඤාණවිභාගො, එවං සන්තෙ බුද්ධානම්පි විසයපරිච්ඡෙදතා ආපන්නාති ආහ **''බුද්ධානං පන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථී''**ති. ''යාවතකං ඤෙය්‍යං, තාවතකං ඤාණ''න්ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5) වචනතො සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස විය බුද්ධානං අභිඤ්ඤාඤාණානම්පි විසයෙ පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි. තත්ථ යං යං ඤාතුං ඉච්ඡන්ති, තං තං ජානන්ති එව. අථ වා සතිපි කාලපරිච්ඡෙදෙ කාරණූපායකොසල්ලපරිග්ගහාදිනා සාතිසයත්තා මහාබොධිසම්භාරානං පඤ්ඤාපාරමිතාය පවත්තිආනුභාවස්ස පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි, කුතො තන්නිබ්බත්තානං අභිඤ්ඤාඤාණානන්ති ආහ **''බුද්ධානං පන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථී''**ති. අතීතෙ එත්තකානි කප්පානං අසඞ්ඛෙය්‍යානීති එවං කාලපරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි, අනාගතෙ අනාගතංසඤාණස්ස විය.

එවං ඡන්නං ජනානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං කාලවිභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි ආරම්මණග්ගහණතො ආනුභාවවිසෙසතො, පවත්තිආකාරතො ච දස්සෙතුං **''තිත්ථියා චා''**තිආදි වුත්තං. **චුතිපටිසන්ධිවසෙනාති** අත්තනො, පරස්ස වා තස්මිං තස්මිං අත්තභාවෙ චුතිං දිස්වා අන්තරා කිඤ්චි අනාමසිත්වා පටිසන්ධියා එව ගහණවසෙන. වුත්තමෙවත්ථං බ්‍යතිරෙකතො, අන්වයතො ච විභාවෙතුං **''තෙසඤ්හී''**තිආදි වුත්තං. පකතිසාවකා චුතිපටිසන්ධිවසෙනපි සඞ්කමන්තීති අයමත්ථො හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ''බලවපඤ්ඤත්තා''ති හෙතුනා විභාවෙතබ්බො, චුතිපටිසන්ධිවසෙන සඞ්කමනං වෙමජ්ඣදස්සනෙ පයොජනාභාවතො. ඤාණබලදස්සනත්ථං පනෙත්ථ වුත්තං.

තං තං පාකටමෙවාති යථා නාම සරදසමයෙ ඨිතමජ්ඣන්හිකවෙලායං චතුරතනිකෙ ගෙහෙ චක්ඛුමතො පුරිසස්ස රූපගතං සුපාකටමෙව හොතීති ලොකසිද්ධමෙතං, සියා පන තස්ස සුඛුමතරතිරොහිතාදිභෙදස්ස රූපගතස්ස අගොචරතා. නත්ථෙව බුද්ධානං ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස ඤෙය්‍යස්ස අගොචරතා, අථ ඛො තං ඤාණාලොකෙන ඔභාසිතං හත්ථතලෙ ආමලකං විය සුපාකටං සුවිභූතමෙව හොති තථා ඤෙය්‍යාවරණස්ස සුපහීනත්තා. **පෙය්‍යාලපාළිං විය සඞ්ඛිපිත්වාති** යථා පෙය්‍යාලපාළිං පඨන්තා ‘‘පඨමං ඣානං…පෙ…. පඤ්චමං ඣාන’’න්ති ආදිපරියොසානමෙව ගණ්හන්තා සඞ්ඛිපිත්වා සජ්ඣායන්ති, න අනුපදං, එවං අනෙකාපි කප්පකොටියො සඞ්ඛිපිත්වා. **යං යං ඉච්ඡන්තීති** යස්මිං කප්පෙ, යස්මිං භවෙ යං යං ජානිතුං ඉච්ඡන්ති, තත්ථ තත්ථෙව ඤාතුං ඉච්ඡිතෙ එව ඤාණෙන **ඔක්කමන්තා. සීහොක්කන්තවසෙන** සීහගතිපතනවසෙන ඤාණගතියා **ගච්ඡන්ති.** සතධා භින්නස්ස වාළස්ස කොටියා කොටිපටිපාදනවසෙන **කතවාලවෙධපරිචයස්ස. සරභඞ්ගසදිසස්සාති** සරභඞ්ගබොධිසත්තසදිසස්ස (ජා. 2.17.50 ආදයො). ලක්ඛට්ඨානස්ස අප්පත්තවසෙන **න සජ්ජති.** අතික්කමනපස්සගමනවසෙන **න විරජ්ඣති.**

ඛජ්ජුපනකප්පභාසදිසං හුත්වා උපට්ඨාතීති ඤාණස්ස අතිවිය අප්පානුභාවතාය ඛජ්ජොතොභාසසමං හුත්වා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං උපට්ඨාති. එස නයො සෙසෙසුපි. **දීපප්පභාසදිසන්ති** පාකතිකදීපාලොකසදිසං. **උක්කාපභා** මහාඋම්මුකාලොකො. **ඔසධිතාරකප්පභාති** උස්සන්නා පභා එතාය ධීයතීති ඔසධි, ඔසධීනං වා අනුබලප්පදායිකත්තා ඔසධීති එවං ලද්ධනාමාය තාරකාය පභා. **සරදසූරියමණ්ඩලසදිසං** සවිසයෙ සබ්බසො අන්ධකාරවිධමනතො.

යට්ඨිකොටිගමනං විය ඛන්ධපටිපාටියා අමුඤ්චනතො. කුන්නදීනං අතික්කමනාය එකෙනෙව රුක්ඛදණ්ඩෙන කතසඞ්කමො **දණ්ඩකසෙතු.** චතූහි, පඤ්චහි වා ජනෙහි ගන්තුං සක්කුණෙය්‍යො ඵලකෙ අත්ථරිත්වා ආණියො කොට්ටෙත්වා කතසඞ්කමො **ජඞ්ඝසෙතු.** ජඞ්ඝසත්ථස්ස ගමනයොග්ගො සඞ්කමො ජඞ්ඝසෙතු ජඞ්ඝමග්ගො විය. සකටස්ස ගමනයොග්ගො සඞ්කමො **සකටසෙතු** සකටමග්ගො විය. මහතා ජඞ්ඝසත්ථෙන ගන්තබ්බමග්ගො **මහාජඞ්ඝමග්ගො.** බහූහි වීසාය වා තිංසාය වා සකටෙහි එකජ්ඣං ගන්තබ්බමග්ගො **මහාසකටමග්ගො.**

ඉමස්මිං පන අධිකාරෙති ‘‘චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය’’න්ති (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 2.1.9) චිත්තසීසෙන සාවකස්ස නිද්දිට්ඨසමාධිභාවනාධිකාරෙ.

403. **තස්මාති** යස්මා සාවකානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං ඉධාධිප්පෙතං, තස්මා. **එවන්ති** යථා තෙ අනුස්සරන්ති, එවං අනුස්සරිතුකාමෙන. හෙට්ඨා තීසු ඣානෙසු යථාරහං පීතිසුඛෙහි කායචිත්තානං සම්පීනනාය **‘‘චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා’’**ති වුත්තං, අඤ්ඤථා පාදකජ්ඣානමෙව සමාපජ්ජිතබ්බං සියා. යාය නිසජ්ජාය නිසින්නස්ස අනුස්සරණාරම්භො, සා ඉධ **සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා. තතො ආසනපඤ්ඤාපනන්ති** තතො නිසජ්ජාය පුරිමකං ආසනපඤ්ඤාපනං ආවජ්ජිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. එස නයො සෙසෙසුපි . **භොජනකාලොති**ආදීසු කාලසීසෙන තස්මිං තස්මිං කාලෙ කතකිච්චමාහ. **චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණවන්දනකාලොති** චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණෙසු චෙතියබොධීනං වන්දනකාලො. **සකලං රත්තින්දිවන්ති** අච්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං.

කිඤ්චි කිච්චං. **එත්තකෙනාති** පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනෙන. පාදකජ්ඣානඤ්හි සත්ථකස්ස විය නිසානසිලා සතිපඤ්ඤානම්පි නිසිතභාවාවහං. යං තස්ස, තා තං සමාපජ්ජනෙන පරමනෙපක්කප්පත්තා හොන්ති. තෙනාහ **‘‘දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං හොතී’’**ති, අන්ධකාරට්ඨානෙති අධිප්පායො. **පුරිමභවෙති** ඉමස්ස භවස්ස අනන්තරෙ පුරිමස්මිං භවෙ. **පවත්තිතනාමරූපන්ති** අත්තනො පච්චයෙහි පවත්තිතනාමරූපං. තඤ්ච ඛො පඨමං රූපං ආවජ්ජිත්වා නාමං ආවජ්ජිතබ්බං. පඨමං නාමං ආවජ්ජිත්වා පච්ඡා රූපන්ති අපරෙ. **පහොතීති** සක්කොති. **පණ්ඩිතො** නාම ඉමිස්සා අභිඤ්ඤාභාවනාය කතාධිකාරො.

‘‘අඤ්ඤං උප්පන්න’’න්ති ඉදං අඤ්ඤස්මා කම්මභවා අඤ්ඤො උපපත්තිභවො උප්පන්නොති කත්වා වුත්තං අද්ධාපච්චුප්පන්නන්තරභාවතො. අඤ්ඤථා එකභවෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤමෙව නාමරූපං උප්පජ්ජති, නිරුද්ධඤ්ච අප්පටිසන්ධිකං. තෙනෙවාහ –

‘‘යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්ස, තිට්ඨමානස්ස වා ඉධ;
සබ්බෙපි සදිසා ඛන්ධා, ගතා අප්පටිසන්ධිකා’’ති. (මහානි. 39);

තං ඨානන්ති තං නික්ඛෙපට්ඨානං. **ආහුන්දරිකන්ති** සමන්තතො, උපරි ච ඝනසඤ්ඡන්නං සම්බාධට්ඨානං. **අන්ධතමමිවාති** අන්ධකාරතිමිසා විය.

කූටාගාරකණ්ණිකත්ථායාති කූටාගාරස්ස කූටත්ථාය. කූටාගාරස්ස කණ්ණිකා විය පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං, මහාරුක්ඛො විය පුරිමභවෙ චුතික්ඛණෙ පවත්තනාමරූපං, සාඛාපලාසා විය තෙන සම්බන්ධං ඉමස්මිං භවෙ පටිසන්ධිචිත්තං, ඵරසුධාරා විය පරිකම්මභාවනා , කම්මාරසාලා විය පාදකජ්ඣානන්ති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. **කට්ඨඵාලකොපමාපි** ‘‘යථා නාම බලවා පුරිසො ඔදනපචනාදිඅත්ථං මහන්තං දාරුං ඵාලෙන්තො තස්ස

තවවෙග්ගුමත්තඵාලනෙ එරසුධාරාය විපන්නාය මහන්තං දාරුං ඵාලෙතුං අසක්කොන්තො ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා''තිආදිනා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බා. තථා **කෙසොහාරකූපමා.**

පුබ්බෙනිවාසඤාණං නාම න හොති අතීතාසු ජාතීසු නිවුත්ථධම්මාරම්මණත්තාභාවා. තන්ති පච්ඡිමනිසජ්ජතො පභුති යාව පටිසන්ධි පවත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස පරිකම්මභාවෙන පවත්තසමාධිනා සම්පයුත්තඤාණං **පරිකම්මසමාධිඤාණං. තං රූපාවචරං සන්ධාය න යුජ්ජතීති** තං තෙසං වචනං අතීතංසඤාණං චෙ, රූපාවචරං අධිප්පෙතං න යුජ්ජති පරිකම්මසමාධිඤාණස්ස කාමාවචරභාවතො. න හි අනන්තරවුතිචිත්තස්ස ඔරතො පවත්තික්ඛන්ධෙ ආරබ්භ රූපාවචරං චිත්තං උප්පජ්ජතීති පාළියං, අට්ඨකථායං වා ආගතං අත්ථි. යෙසං ජවනානං පුරිමානීති යොජනා. යදා පන අප්පනාචිත්තං හොති, තදාස්සාති සම්බන්ධො. **ඉදං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාමාති** කාමං අනන්තරස්ස භවස්ස චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කත්වා පවත්තඤාණං දස්සිතං, තං පන නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං ඤාණසාමඤ්ඤස්ස ජොතිතභාවතො. යථෙව හි තතො නාමරූපතො පභුති සබ්බෙ අතීතා ඛන්ධා, ඛන්ධපටිබද්ධා ච සබ්බො පුබ්බෙනිවාසො, එවං තස්ස පටිවිජ්ඣනවසෙන පවත්තඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං. තෙනාහ **''තෙන ඤාණෙන සම්පයුත්තාය සතියා අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරතී''**ති.

404. **එකම්පි ජාතින්ති** එකම්පි භවං. සො හි එකකම්මනිබ්බත්තො ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නො අන්තොගධධම්මප්පභෙදො ඛන්ධප්පබන්ධො ඉධ ජාතීති අධිප්පෙතො. තෙනාහ **''එකම්පි…පෙ…. ඛන්ධසන්තාන''**න්ති. **පරිහායමානොති** ඛීයමානො විනස්සමානො. **කප්පොති** අසඞ්ඛ්‍යෙයාකප්පො. සො පන අත්ථතො කාලො, තදා පවත්තමානසඞ්ඛාරවසෙනස්ස පරිහානි වෙදිතබ්බා. **වඩ්ඪමානො විවට්ටකප්පොති** එත්ථාපි එසෙව නයො. යො පන ''කාලං ඛෙපෙතී''ති, ''කාලො ඝසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා''ති (ජා. 1.2.190) ච ආදීසු කාලස්සාපි ඛයො වුච්චති, සො ඉධ නාධිප්පෙතො අනිට්ඨප්පසඞ්ගතො. සංවට්ටනං විනස්සනං සංවට්ටො, සංවට්ටතො උද්ධං තථා ඨායී **සංවට්ටට්ඨායී. තංමූලකත්තාති** තංපුබ්බකත්තා. විවට්ටනං නිබ්බත්තනං, වඩ්ඪනං වා **විවට්ටො.**

තෙජොසංවට්ටො ආපොසංවට්ටො වායොසංවට්ටොති එවං සංවට්ටසීමානුක්කමෙන සංවට්ටෙසු වත්තබ්බෙසු තථා අවත්වා **''ආපොසංවට්ටො තෙජොසංවට්ටො වායොසංවට්ටො''**ති වචනං සංවට්ටකමභාභූතදෙසනානුපුබ්බියාති කෙචි. සංවට්ටානුපුබ්බියාති අපරෙ. ආපෙන සංවට්ටො **ආපොසංවට්ටො. සංවට්ටසීමාති** සංවට්ටමරියාදා.

සංවට්ටතීති විනස්සති. **සදාති** සබ්බකාලං, තීසුපි සංවට්ටකාලෙසූති අත්ථො.

''එකං බුද්ධඛෙත්ත''න්ති ඉධ යං සන්ධාය වුත්තං, තං නියමෙත්වා දස්සෙතුං **''බුද්ධඛෙත්තං නාම තිවිධ''**න්තිආදි වුත්තං. යත්තකෙ ඨානෙ තථාගතස්ස පටිසන්ධිඤාණානුභාවො පුඤ්ඤඵලසමුත්තෙජිතො සරසෙනෙව පථවී විජම්භති, තං සබ්බම්පි බුද්ධඞ්කුරස්ස නිබ්බත්තනඛෙත්තං නාමාති ආහ **''ජාතිඛෙත්තං දසසහස්සචක්කවාළපරියන්ත''**න්ති. **ආනුභාවො වත්තතීති** ඉධ ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො ආණාඛෙත්තපරියාපන්නෙ යත්ථ කත්ථචි චක්කවාළෙ ඨත්වා අත්තනො අත්ථාය පරිත්තං කත්වා තත්ථෙව අඤ්ඤං චක්කවාළං ගතොපි කතපරිත්තො එව හොති. අථ වා තත්ථ එකචක්කවාළෙ ඨත්වා සබ්බසත්තානං අත්ථාය පරිත්තෙ කතෙ ආණාඛෙත්තෙ සබ්බසත්තානං අභිසම්භුණාත්වෙව පරිත්තානුභාවො තත්ථ දෙවතාහි පරිත්තාණාය සම්පටිච්ඡිතබ්බතො. යං විසයඛෙත්තං සන්ධාය එකස්මිංයෙව ඛණෙ සරෙන අභිවිඤ්ඤාපනං, අත්තනො රූපදස්සනඤ්ච පටිජානන්තෙන භගවතා ''යාවතා වා පන ආකඞ්ඛෙය්‍යා''ති (අ. නි. 3.81) වුත්තං. **යත්ථාති** යස්මිං අනන්තාපරිමාණෙ විසයඛෙත්තෙ. **යං යං තථාගතො ආකඞ්ඛති, තං තං ජානාති** ආකඞ්ඛාමත්තපටිබද්ධවුත්තිතාය බුද්ධඤාණස්ස. **සණ්ඨහන්තන්ති** විවට්ටමානං ජායමානං.

405. **ගොබායිතකමත්තෙසූති** ගොහි ඛාදිතබ්බප්පමාණෙසු. **යන්ති** යස්මිං සමයෙ. පුප්ඵඵලූපජීවිනියො ච දෙවතා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්තීති සම්බන්ධො.

එතෙසන්ති ''වස්සූපජීවිනො''තිආදිනා වුත්තසත්තානං. **තත්ථාති** බ්‍රහ්මලොකෙ. සො ච ඛො පරිත්තාභාදිබ්‍රහ්මලොකො වෙදිතබ්බො. ''පටිලද්ධජ්ඣානවසෙනා''ති වත්වා ඣානප්පටිලාභස්ස සම්භවං දස්සෙතුං **''තදා හී''**තිආදි වුත්තං. ලොකං බ්‍යූහෙන්ති සම්පිණ්ඩෙන්තීති **ලොකබ්‍යූහා.** තෙ කිර දිස්වා මනුස්සා තත්ථ තත්ථ ඨිතාපි නිසින්නාපි සංවෙගජාතා, සම්භමප්පත්තා ච හුත්වා තෙසං ආසන්නෙ ඨානෙ සන්නිපතන්ති. සිඛාබන්ධස්ස මුත්තතාය **මුත්තසිරා.** ඉතො චිතො ච විධූයමානකෙසතාය **විකිණ්ණකෙසා.** ලොකවිනාසභයෙන සොකවන්තචිත්තතාය **අතිවිය විරූපවෙසධාරිනො. මාරිසාති** දෙවානං පියසමුදාචාරො. කථං පනෙතෙ කප්පවුට්ඨානං ජානන්තීති? ධම්මතාය සඤ්චොදිතාති ආචරියා. තාදිසනිමිත්තදස්සනෙනාති එකෙ. බ්‍රහ්මදෙවතාහි උය්‍යොජිතාති අපරෙ.

මෙත්තාදීනීති මෙත්තාමනසිකාරාදීනි කාමාවචරපුඤ්ඤානි. **දෙවලොකෙති** කාමදෙවලොකෙ. දෙවානං කිර සුඛසම්ඵස්සවාතගගහණපරිචයෙන වායොකසිණෙ ඣානානි සුඛෙනෙව ඉජ්ඣන්ති. තෙන වුත්තං **''වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඣානං පටිලභන්තී''**ති. **තදඤ්ඤෙ පනාති** ආපායිකෙ සන්ධායාහ. **තත්ථාති** දෙවලොකෙ.

දුතියො සූරියොති දුතියං සූරියමණ්ඩලං. **සත්තසූරියන්ති** සත්තසූරියපාතුභාවසුත්තං. **පකතිසූරියෙති** කප්පවුට්ඨානකාලතො පුබ්බෙ උප්පන්නසූරියවිමානෙ. කප්පවුට්ඨානකාලෙ පන යථා අඤ්ඤෙ කාමාවචරදෙවා, එවං සූරියදෙවපුත්තොපි ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා බ්‍රහ්මලොකං උපපජ්ජති, සූරියමණ්ඩලං පන පභස්සරතරඤ්චෙව තෙජවන්තතරඤ්ච හුත්වා පවත්තති. තං අන්තරධායිත්වා අඤ්ඤමෙව උප්පජ්ජතීති අපරෙ. ගඞ්ගා යමුනා සරභූ අචිරවතී මහීති ඉමා **පඤ්ච මහානදියො.**

පභවාති උප්පත්තිට්ඨානභූතා. **හංසපාතනොති** මන්දාකිනිමාහ.

න සණ්ඨාතීති න තිට්ඨති.

පරියාදින්නසිනෙහන්ති පරික්ඛීණසිනෙහං. යාය ආපොධාතුයා තත්ථ තත්ථ පථවීධාතු ආබන්ධත්තා සම්පිණ්ඩිතා හුත්වා තිට්ඨති, සා ඡසූරියපාතුභාවෙන පරික්ඛයං ගච්ඡති. **යථා චිදන්ති** යථා ච ඉදං චක්කවාළං. **එවං කොටිසතසහස්සචක්කවාළානිපීති** විපත්තිමහාමෙඝුප්පත්තිතො පට්ඨාය ඉධ වුත්තං සබ්බං කප්පවුට්ඨානං, තං තත්ථ අතිදිසති.

පලුජ්ජිත්වාති ඡිජ්ජිත්වා. **සඞ්ඛාරගතන්ති** භූතුපාදායප්පභෙදං සඞ්ඛාරජාතං. **සබ්බසඞ්ඛාරපරික්ඛයාති** ඣාපෙතබ්බසඞ්ඛාරපරික්ඛයා. සයම්පි සඞ්ඛාරගතං සමානං ඉන්ධනාභාවතො ඡාරිකම්පි අසෙසෙත්වා නිඞ්ඩහිත්වා වූපසමතීති ආහ **“සප්පි…පෙ.… නිබ්බායතී”**ති.

406. **දීඝස්ස අද්ධුනොති** සංවට්ටට්ඨායීඅසඞ්ඛෙය්‍යයාකප්පසඞ්ඛාතස්ස දීඝස්ස කාලස්ස අච්චයෙන . **තාලක්ඛන්ධාදීති ආදි**-සද්දෙන සාකසාලාදිරුක්ඛෙ සඞ්ගණ්හාති. **ඝනං කරොතීති** විසරිතුං අදත්වා පිණ්ඩිතං කරොති. තෙනාහ **“පරිවටුම”**න්ති, වට්ටභාවෙන පරිච්ඡින්නං. **තන්ති** උදකං. **අස්සාති** වාතස්ස. **විවරං දෙතීති** යථා ඝනං කරොති සම්පිණ්ඩෙති, එවං තත්ථ අන්තරං දෙති. **පරික්ඛයමානන්ති** පුබ්බෙ යාව බ්‍රහ්මලොකා එකොඝභූතෙන වාතෙන පරිසොසියමානතාය පරික්ඛයං ගච්ඡන්තං. බ්‍රහ්මලොකො පාතුභවතීති යොජනා. **බ්‍රහ්මලොකොති** ච පඨමජ්ඣානභූමිමාහ. **උපරි චතුකාමාවචරදෙවලොකට්ඨානෙති** යාමදෙවලොකාදීනං චතුන්නං පතිට්ඨානට්ඨානෙ. චාතුමහාරාජිකතාවතිංසභවනානං පන පතිට්ඨානට්ඨානානි පථවීසම්බන්ධතාය න තාව පාතුභවන්ති.

රුන්ධන්තීති යථා හෙට්ඨා න හස්සති, එවං නිරොධෙන්ති.

“පඨමතරාභිනිබ්බත්තා”ති ඉදං ආයුක්ඛයස්ස සම්භවදස්සනං, තෙන ද්වින්නං, චතුන්නං, අට්ඨන්නං වා කප්පානං ආදිම්හි නිබ්බත්තාති දස්සෙති. **තතොති** ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකතො. පරිත්තාභඅප්පමාණාභාපි හි ආභස්සරග්ගහණෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. **“තෙ හොන්ති සයංපභා අන්තලික්ඛචරා”**ති ඉදං උපචාරජ්ඣානපුඤ්ඤස්ස මහානුභාවතාය වුත්තං. **ආලුප්පකාරකන්ති** ආලොපං කත්වා කත්වාති වදන්ති, ආලුප්පනං විලොපං කත්වාති අත්ථො.

හට්ඨතුට්ඨාති අතිවිය හට්ඨා උප්පිලාවිතචිත්තා. **නාමං කරොන්තීති** තථා වොහරන්ති.

සිනෙරුචක්කවාළහිමවන්තපබ්බතාති එත්ථ දීපසමුද්දාපීති වත්තබ්බං. තථා හි වක්ඛති ‘‘නින්නනින්නට්ඨානෙ සමුද්දා, සමසමට්ඨානෙ දීපා’’ති. **ථූපථූපාති** උන්නතුන්නතා.

අතිමඤ්ඤන්තීති අතික්කමිත්වා මඤ්ඤන්ති, හීළෙන්තීති අත්ථො. **තෙනෙව නයෙනාති** ‘‘එකච්චෙ වණ්ණවන්තො හොන්ති’’තිආදිනා (දී. නි. 3.123) වුත්තෙන නයෙනෙව. **පදාලතාති** එවංනාමිකා ලතාජාති. තස්සා කිර පාරාසවජාති ගළොචීති වදන්ති. අකට්ඨෙ එව භූමිප්පදෙසෙ පච්චනකො **අකට්ඨපාකො. අකණොති** කුණ්ඩකරහිතො.

සුමනසඞ්ඛාතජාතිපුප්ඵසදිසො **සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො**. යො යො රසො එතස්සාති යංයංරසො, ඔදනො, තං **යංයංරසං,** යාදිසරසවන්තන්ති අත්ථො. රසපථවී, භූමිපප්පටකො, පදාලතා ච පරිභුත්තා සුධාහාරො විය බුද්දං විනොදෙත්වා රසහරණීහි රසමෙව බ්‍රූහෙන්තා තිට්ඨන්ති, න වත්ථුනො සුඛුමභාවෙන නිස්සන්දා, සුඛුමභාවෙනෙව ගහණින්ධනමෙව ච හොන්ති. ඔදනො පන පරිභුත්තො රසං වඩ්ඪෙන්තොපි වත්ථුනො ඔළාරිකභාවෙන නිස්සන්දං විස්සජ්ජෙන්තො පස්සාවං, කසටඤ්ච උප්පාදෙතීති ආහ **“තතො පභුති මුත්තකරීසං සඤ්ජායතී”**ති. පුරිමත්තභාවෙසු පවත්තඋපචාරජ්ඣානානුභාවෙන යාව සත්තසන්තානෙ කාමරාගවික්ඛම්භනවෙගො න සම්මතො, න තාව බලවකාමරාගූපනිස්සයානි ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි පාතුරහෙසුං. යදා පනස්ස විච්ඡින්නතාය බලවකාමරාගො ලද්ධාවසරො අහොසි, තදා තදුපනිස්සයානි තානි සත්තානං අත්තභාවෙසු සඤ්ජායිංසු. තෙන වුත්තං **“පුරිසස්ස…පෙ.… පාතුභවතී”**ති. තෙනෙවාහ **“තත්‍ර සුද”**න්තිආදි.

අලසජාතිකස්සාති සජ්ජුකමෙව තණ්ඩුලං අග්ගහෙත්වා පරදිවසස්සත්ථාය ගහණෙන අලසපකතිකස්ස.

අනුත්ථුනන්තීති අනුසොචන්ති. **සම්මන්නෙය්‍යාමාති** සමනුජානෙය්‍යාම. **නොති** අම්හෙසු. **සම්මාති** සම්මදෙව යථාරහං. **ඛීයිතබ්බන්ති** ඛීයනාරහං නින්දනීයං. **ගරහිතබ්බන්ති** හීළෙතබ්බං.

අයමෙව භගවා පටිබලො පග්ගහනිග්ගහං කාතුන්ති යොජනා. **රඤ්ජෙතීති** සඞ්ගහවත්ථූහි සම්මදෙව රමෙති පීණෙති.

විවට්ටට්ඨායීඅසඞ්ඛෙය්‍යං චතුසට්ඨිඅන්තරකප්පසඞ්ගහං. වීසතිඅන්තරකප්පසඞ්ගහන්ති කෙචි. සෙසාසඞ්ඛෙය්‍යානි කාලතො තෙන සමප්පමාණානෙව.

407. **මහාධාරාහීති** තාලසාලක්ඛන්ධප්පමාණාහි මහතීහි ඛාරුදකධාරාහි. **සමන්තතොති** සබ්බසො. **පථවිතොති** පථවියා හෙට්ඨිමන්තතො පභුති. තෙන හි ඛාරුදකෙන වුට්ඨවුට්ඨා පථවීපබ්බතාදයො උදකෙ පක්ඛිත්තලොණසක්ඛරා විය විලීයන්තෙව, තස්මා පථවීසන්ධාරුදකෙන සද්ධිං එකුදකමෙව තං හොතීති කෙචි. අපරෙ ''පථවීසන්ධාරකං උදකක්ඛන්ධඤ්ච උදකසන්ධාරකං වායුක්ඛන්ධඤ්ච අනවසෙසතො විනාසෙත්වා සබ්බත්ථ සයමෙව එකොසභූතං තිට්ඨතී''ති වදන්ති, තං යුත්තං. **තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙති** පරිත්තාභඅප්පමාණාභආභස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ, තයිදං ''අයං පන විසෙසො''ති ආරද්ධත්තා වුත්තං, අඤ්ඤථා ''ඡපි බ්‍රහ්මලොකෙ''ති වත්තබ්බං සියා. **සුභකිණ්හෙති** උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන තතියජ්ඣානභූමියා උපලක්ඛණං. පරිත්තාසුභඅප්පමාණාසුභෙපි හි ආහච්ච උදකං තිට්ඨති. තෙනාහ ''ආභස්සරෙ ආහච්ච තිට්ඨතී''ති එත්ථාපි එසෙව නයො. **තන්ති** තං කප්පවිනාසකඋදකං. **උදකානුගතන්ති** උදකෙන අනුගතං වුට්ඨං. **අභිභවිත්වාති** විලීයාපෙත්වා.

ඉදමෙකං අසඞ්ඛෙය්‍යන්ති ඉදං සංවට්ටසඞ්ඛාතං කප්පස්ස එකං අසඞ්ඛෙය්‍යං.

408. ථූලරජෙ අපගතෙ එව පථවීනිස්සිතං සණ්හරජං අපගච්ඡතීති වුත්තං **''තතො සණ්හරජ''**න්ති. සමුට්ඨාපෙතීති සම්බන්ධො. **''විසමට්ඨානෙ ඨිතමහාරුක්ඛෙ''**ති ඉදං පඨමං සමුට්ඨාපෙතබ්බතං සන්ධාය වුත්තං.

චක්කවාළපබ්බතම්පි සිනෙරුපබ්බතම්පීති මහාපථවියා විපරිවත්තනෙනෙව විපරිවත්තිතං චක්කවාළපබ්බතම්පි සිනෙරුපබ්බතම්පි වාතො උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ ඛිපති. **තෙ** චක්කවාළපබ්බතාදයො. **අභිහන්ත්වාති** සට්ටෙත්වා. **අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති** එකිස්සා ලොකධාතුයා චක්කවාළහිමවන්තසිනෙරුං අඤ්ඤිස්සා ලොකධාතුයා චක්කවාළාදීහීති එවං අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගමවසෙන සට්ටෙත්වා. **සබ්බසඞ්ඛාරගතන්ති** පථවීසන්ධාරකඋදකං, තංසන්ධාරකවාතන්ති සබ්බං සඞ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයම්පි විනස්සති අවට්ඨානස්ස කාරණාභාවතො.

409. යදිපි සඞ්ඛාරානං අහෙතුකො සරසනිරොධො විනාසකාභාවතො, සන්තානනිරොධො පන හෙතුවිරහිතො නත්ථි යථා තං සත්තකායෙසූති. භාජනලොකස්සාපි සහෙතුකෙන විනාසෙන භවිතබ්බන්ති හෙතුං පුච්ඡති **''කිං කාරණා එවං ලොකො විනස්සතී''**ති. ඉතරො යථා තත්ථ නිබ්බත්තනකසත්තානං පුඤ්ඤබලෙන පඨමං ලොකො විවට්ටති, එවං තෙසං පාපබලෙන සංවට්ටතීති දස්සෙන්තො **''අකුසලමූලකාරණා''**ති ආහ. යථා හි රාගදොසමොහානං අධිකභාවෙන යථාක්කමං රොගන්තරකප්පො, සත්ථන්තරකප්පො, දුබ්භික්ඛන්තරකප්පොති ඉමෙ තිවිධා අන්තරකප්පා විවට්ටට්ඨායිම්හි අසඞ්ඛෙය්‍යකප්පෙ ජායන්ති, එවමෙතෙ යථාවුත්තා තයො සංවට්ටා රාගාදීනං අධිකභාවෙනෙව හොන්තීති දස්සෙන්තො **''අකුසලමූලෙසු හී''**තිආදිමාහ. **උස්සන්නතරෙති** අතිවිය උස්සන්නෙ. දොසෙ උස්සන්නතරෙ අධිකතරදොසෙන විය තික්ඛතරෙන ඛාරුදකෙන විනාසො යුත්තොති වුත්තං **''දොසෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙන විනස්සතී''**ති. පාකටසත්තුසදිසස්ස දොසස්ස අග්ගිසදිසතා, අපාකටසත්තුසදිසස්ස රාගස්ස ඛාරුදකසදිසතා ච යුත්තාති අධිප්පායෙන **''දොසෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා, රාගෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙනා''**ති කෙචිවාදස්ස අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. රාගො සත්තානං බහුලං පවත්තතීති රාගවසෙන බහුසො ලොකවිනාසො.

410. එවං පසඞ්ගෙන සංවට්ටාදිකෙ පකාසෙත්වා ඉදානි යථාධිකතං තෙසං අනුස්සරණාකාරං දස්සෙතුං **''පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්තොපී''**තිආදි ආරද්ධං.

''අමුම්හි සංවට්ටකප්පෙ''ති ඉදං සංවට්ටකප්පස්ස ආදිතො **පාළියං** (දී. නි. 1.244) ගහිතත්තා වුත්තං. තත්ථාපි හි ඉමස්ස කතිපයං කාලං භවාදීසු සංසරණං උපලබ්භතීති. සංවට්ටකප්පෙ වා වට්ටමානෙසු භවාදීසු ඉමස්ස උපපත්ති අහොසි, තංදස්සනමෙතං දට්ඨබ්බං. අථ වා **අමුම්හි සංවට්ටකප්පෙති** එත්ථ වා-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො දට්ඨබ්බො, තෙන ච අනියමත්ථෙන ඉතරාසඞ්ඛෙය්‍යානම්පි සඞ්ගහො සිද්ධො හොති. **භවෙ වාති**ආදීසු කාමාදිභවෙ වා අණ්ඩජාදි**යොනියා වා** දෙවාදි **ගතියා වා** නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීආදි**විඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා** ඛත්තියාදි **සත්තනිකායෙ වා. ආසින්ති** අහොසිං. **වණ්ණසම්පත්තිං වාති** වා-සද්දෙන වණ්ණවිපත්තිං වාති දස්සෙති.

සාලිමංසොදනාහාරො වා ගිහිකාලෙ. **පවත්තඵලභොජනො වා** තාපසාදිකාලෙ. **සාමිසා** ගෙහස්සිතා සොමනස්සාදයො. **නිරාමිසා** නෙක්ඛම්මස්සිතා. ආදි-සද්දෙන විවෙකජසමාධිජසුඛාදීනං සඞ්ගහො.

‘‘අමුත්‍රාසි’’න්තිආදිනා සබ්බං යාවදිච්ඡකං අනුස්සරණං දස්සෙත්වා ඉදානි අඤ්ඤථා අත්ථං දස්සෙතුං **‘‘අපිචා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අමුත්‍රාසින්**ති සාමඤ්ඤනිද්දෙසොයං, බ්‍යාපනිච්ඡාලොපො වා, අමුත්‍ර අමුත්‍රාසින්ති වුත්තං හොති. **අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවදිච්ඡකං අනුස්සරණන්**ති එත්ථ **ආරොහන්තස්සා**ති පටිලොමතො ඤාණෙන පුබ්බෙනිවාසං ආරොහන්තස්ස. **පච්චවෙක්ඛණන්**ති අනුස්සරිතානුස්සරිතස්ස පච්චවෙක්ඛණං, න අනුස්සරණං. **ඉතීති** වුත්තත්ථනිදස්සනං. තඤ්ච ඛො යථාරහතො, න යථානුපුබ්බතොති දස්සෙන්තො **‘‘නාමගොත්තවසෙනා’’**තිආදිමාහ. **වණ්ණාදීහී**ති වණ්ණාහාරවෙදයිතායුපරිච්ඡෙදෙහි. **ඔදාතොතීති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා, තෙන එවමාදි එවංපකාරනානත්තතොති දස්සිතං හොති.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුතූපපාතඤාණකථාවණ්ණනා

411. **චුතියා**ති චවනෙ. **උපපාතෙ**ති උපපජ්ජනෙ. සමීපත්ථෙ චෙතං භුම්මවචනං, චුතික්ඛණසාමන්තා, උපපත්තික්ඛණසාමන්තා චාති වුත්තං හොති. තථා හි වක්ඛති ‘‘යෙ පන ආසන්නචුතිකා’’තිආදි (විසුද්ධි. 2.411). දිබ්බචක්ඛුඤාණෙනෙව සත්තානං චුති ච උපපත්ති ච ඤායතීති ආහ **‘‘දිබ්බචක්ඛුඤාණත්ථන්ති වුත්තං හොතී’’**ති. **දිබ්බසදිසත්තා**තිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. අයං පන විසෙසො – තත්ථ ‘‘සොතධාතූ’’ති පදං අපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වුත්තං, ඉධ නපුංසකලිඞ්ගවසෙන වත්තබ්බං. තත්ථ ච ආලොකපරිග්ගහෙන පයොජනං නත්ථි, ඉධ අත්ථීති වුත්තං **‘‘ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බ’’**න්ති, කසිණාලොකානුග්ගහෙන පත්තබ්බත්තා, සයං ඤාණාලොකඵරණභාවෙන ච මහාජුතිකභාවතොති අත්ථො. මහාජුතිකම්පි හි ‘‘දිබ්බ’’න්ති වුච්චති ‘‘දිබ්බමිදං බ්‍යම්හ’’න්තිආදීසු. **මහාගතිකත්තා**ති මහනීයගමනත්තා, විම්හයනීයපවත්තිකත්තාති අත්ථො. විම්හයනීයා හිස්ස පවත්ති තිරොකුට්ටාදිගතරූපදස්සනතො. ‘‘දිබ්බසදිසත්තා’’ති ච හීනූපමාදස්සනං දෙවතානං දිබ්බචක්ඛුතොපි ඉමස්ස මහානුභාවත්තා. තෙන දිබ්බචක්ඛුලාභාය යොගිනො පරිකම්මකරණං තප්පටිපක්ඛාභිභවස්ස අත්ථතො තස්ස විජයිච්ඡා නාම හොති, දිබ්බචක්ඛුලාභී ච ඉද්ධිමා දෙවතානං වචනග්ගහණක්ඛමනධම්මදානවසෙන මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරාදයො විය දානග්ගහණලක්ඛණෙ, වොහාරෙ ච පවත්තෙය්‍යාති එවං විහාරවිජයිච්ඡාවොහාරජුතිගතිසඞ්ඛාතානං අත්ථානං වසෙන ඉමස්ස අභිඤ්ඤාඤාණස්ස දිබ්බචක්ඛුභාවසිද්ධිතො . සද්දවිදූ ච තෙසු එව අත්ථෙසු දිවු-සද්දං ඉච්ඡන්තීති වුත්තං **‘‘තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙන වෙදිතබ්බ’’**න්ති.

දස්සනට්ඨෙනාති රූපදස්සනභාවෙන. චක්ඛුනා හි සත්තා රූපං පස්සන්ති. යථා මංසචක්ඛු විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආචික්ඛන්තං විය පවත්තති, න තථා ඉදං. ඉදං පන සයමෙව තතො සාතිසයං චක්ඛුකිච්චකාරීති ආහ **‘‘චක්ඛුකිච්චකරණෙන චක්ඛුමිවාතිපි චක්ඛූ’’**ති. ‘‘දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා’’ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං **‘‘යො හී’’**තිආදි වුත්තං. **උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති** පරතො උපපත්තියා අදස්සනතො එත්ථෙවායං සත්තො උච්ඡින්නො, එවමිතරෙපීති. **නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති** ලාභී අධිච්චසමුප්පත්තිකො විය. **බුද්ධපුත්තා පස්සන්තියෙවා**ති උත්තරපදාවධාරණං, න පුරිමපදාවධාරණං. එවං හි **ජයද්දිසජාතකාදීහි** අවිරොධො සිද්ධො හොති.

මනුස්සානං ඉදන්ති මානුසකං, මනුස්සානං ගොචරභූතං රූපාරම්මණං. තදඤ්ඤස්ස පන දිබ්බතිරොහිතාතිසුඛුමාදිභෙදස්ස රූපස්ස දස්සනතො **අතික්කන්තමානුසකං**. එවරූපඤ්ච මනුස්සූපචාරං අතික්කන්තං නාම හොතීති ආහ **‘‘මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙනා’’**ති. එවං විසයමුඛෙන දස්සෙත්වා ඉදානි විසයීමුඛෙන දස්සෙතුං **‘‘මානුසකං වා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථාපි මංසචක්ඛාතික්කමො තස්ස කිච්චාතික්කමෙනෙව දට්ඨබ්බො.

දිබ්බචක්ඛුනාති දිබ්බචක්ඛුඤාණෙනපි. **දට්ඨුං න සක්කා** ඛණස්ස අතිඉත්තරතාය අතිසුඛුමතාය කෙසඤ්චි රූපස්ස. අපිච දිබ්බචක්ඛුස්ස පච්චුප්පන්නං රූපාරම්මණං, තඤ්ච පුරෙජාතපච්චයභූතං, න ච ආවජ්ජනපරිකම්මෙහි විනා මහග්ගතස්ස පවත්ති අත්ථි, නාපි උප්පජ්ජමානමෙව රූපං ආරම්මණපච්චයො භවිතුං සක්කොති, භිජ්ජමානං වා. තස්මා ‘‘චුතූපපාතක්ඛණෙ රූපං දිබ්බචක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කා’’ති සුවුත්තමෙතං. යදි දිබ්බචක්ඛුඤාණං රූපාරම්මණමෙව, අථ කස්මා ‘‘සත්තෙ පස්සතී’’ති වුත්තන්ති? යෙභුය්‍යෙන සත්තසන්තානගතරූපදස්සනතො එවං වුත්තං. සත්තගහණස්ස වා කාරණභාවතො වොහාරවසෙන වුත්තන්තිපි කෙචි. තෙ චවමානාති අධිප්පෙතාති සම්බන්ධො. **එවරූපෙ**ති න චුතූපපාතක්ඛණසමඞ්ගිනොති අධිප්පායො.

මොහූපනිස්සයං නාම කම්මං නිහීනං නිහීනඵලං හොතීති ආහ **‘‘මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා’’**ති. **තබ්බිපරීතෙ**ති තස්ස හීළිතාදිභාවස්ස විපරීතෙ , අහීළිතෙ අනොහීළිතෙ අනොඤ්ඤාතෙ අනවඤ්ඤාතෙ චිත්තීකතෙති අත්ථො. **සුවණ්ණෙ**ති සුන්දරවණ්ණෙ. **දුබ්බණ්ණෙ**ති අසුන්දරවණ්ණෙ. සා පනායං සුවණ්ණදුබ්බණ්ණතා යථාක්කමං කම්මස්ස අදොසදොසූපනිස්සයතාය හොතීති ආහ **‘‘අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා’’**තිආදි. සුන්දරං ගතිං ගතා සුගතාති ආහ **‘‘සුගතිගතෙ’’**ති, සුගතිං උපපන්නෙති අත්ථො. අලොභජ්ඣාසයා සත්තා වදඤ්ඤූ විගතමච්ඡෙරා අලොභූපනිස්සයෙන කම්මුනා සුභගා සමිද්ධා හොන්තීති ආහ **‘‘අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා අඩ්ඪෙ මහද්ධනෙ’’**ති. දුක්ඛං ගතිං ගතා දුග්ගතාති ආහ **‘‘දුග්ගතිගතෙ’’**ති. ලොභජ්ඣාසයා සත්තා ලුද්ධා මච්ඡරිනො ලොභූපනිස්සයෙන කම්මුනා දුග්ගතා දුරූපෙතා හොන්තීති ආහ **‘‘ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා දලිද්දෙ අප්පන්නපානෙ’’**ති.

උපචිතන්ති ඵලාවහභාවෙන කතං. යථා කතං හි කම්මං ඵලදානසමත්ථං හොති, තථා කතං උපචිතං. **චවමානෙතිආදීහි දිබ්බචක්ඛුකිච්චං වුත්තන්ති** විසයමුඛෙන විසයීබ්‍යාපාරමාහ. **පුරිමෙහීති** වා ''දිබ්බෙන චක්ඛුනා''තිආදීනි පදානි සන්ධාය වුත්තං. **ආදීහීති** එත්ථ **ච**-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො . තස්මා ''දිබ්බෙන…පෙ…. පස්සතී''ති ඉමෙහි, ''චවමානෙ''තිආදීහි ච දිබ්බචක්ඛුකිච්චං වුත්තන්ති අත්ථො.

ඉමිනා පන පදෙනාති ''යථාකම්මූපගෙ සත්තෙ පජානාතී''ති ඉමිනා වාක්‍යෙන. **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු, දිබ්බචක්ඛුඤාණලාභීති අධිප්පායො. **සො** ච දිබ්බචක්ඛුඤාණලාභී නෙරයිකෙ ච සත්තෙ පච්චක්ඛතො දිස්වා ඨිතො. **එවං මනසි කරොතීති** තෙසං නෙරයිකානං නිරයසංවත්තනියස්ස කම්මස්ස ඤාතුකාමතාවසෙන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය පරිකම්මවසෙන මනසි කරොති. **කිං නු ඛොති**ආදි මනසිකාරවිධිදස්සනං. එවං පන පරිකම්මං කත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස තං කම්මං ආරම්මණං කත්වා ආවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්තීතිආදි සබ්බං වුත්තනයමෙව. **''විසුං පරිකම්මං නාම නත්ථී''**ති ඉදං පන දිබ්බචක්ඛුඤාණෙන විනා යථාකම්මූපගඤාණස්ස විසුං පරිකම්මං නත්ථීති අධිප්පායෙන වුත්තං. එවඤ්චෙතං ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා යථාකම්මූපගඤාණස්ස මහග්ගතභාවො එව න සියා. දෙවානං දස්සනෙපි එසෙව නයො. නෙරයිකදෙවග්ගහණං චෙත්ථ නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. ආකඞ්ඛමානො හි දිබ්බචක්ඛුලාභී අඤ්ඤගතිකෙසුපි එවං පටිපජ්ජතියෙව. තථා හි වක්ඛති ''අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡානයොනිං දීපෙතී''ති (විසුද්ධි. 2.411), ''සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඞ්ගය්හතී''ති (විසුද්ධි. 2.411) ච. තං නිරයසංවත්තනියං කම්මං ආරම්මණං එතස්සාති **තංකම්මාරම්මණං. ඵාරුසකවනාදීසූති ආදි**-සද්දෙන චිත්තලතාවනාදීනං සඞ්ගහො.

යථා විමස්සාති යථා ච ඉමස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස විසුං පරිකම්මං නත්ථි, එවං අනාගතංසඤාණස්සපීති විසුං පරිකම්මාභාවං නිදස්සෙති. තත්ථ කාරණමාහ **''දිබ්බචක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානී''**ති. තත්‍රායමධිප්පායො – යථා දිබ්බචක්ඛුලාභී නිරයාදිඅභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා, නෙරයිකාදිකෙ සත්තෙ දිස්වා තෙහි පුබ්බෙ ආයූහිතං නිරයසංවත්තනියාදිකං කම්මං තාදිසෙන සමාදානෙන, තජ්ජෙන ච මනසිකාරෙන පරික්ඛතෙ චිත්තෙ යාථාවතො ජානාති, එවං යස්ස යස්ස සත්තස්ස සමනන්තරා අනාගතං අත්තභාවං ඤාතුකාමො තං තං ඔදිස්ස ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා තෙන තෙන අතීතෙ, එතරහි වා ආයූහිතං තස්ස නිබ්බත්තකං කම්මං යථාකම්මූපගඤාණෙන දිස්වා තෙන නිබ්බත්තෙතබ්බං අනාගතං අත්තභාවං ඤාතුකාමො තාදිසෙන සමාදානෙන, තජ්ජෙන ච මනසිකාරෙන පරික්ඛතෙ චිත්තෙ යාථාවතො ජානාති. එසෙව නයො තතො පරෙසුපි අත්තභාවෙසු. එතං **අනාගතංසඤාණං** නාම. යස්මා එතං ද්වයං දිබ්බචක්ඛුඤාණෙ සතියෙව සිජ්ඣති, නාසති. තෙන වුත්තං **''ඉමානි දිබ්බචක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්තී''**ති.

කායෙන දුට්ඨු චරිතං, කායතො වා උප්පන්නං කිලෙසපූතිකත්තා දුට්ඨං චරිතං කායදුච්චරිතන්ති එවං යොජෙතබ්බො. **කායොති** චෙත්ථ චොපනකායො අධිප්පෙතො. කායවිඤ්ඤත්තිවසෙන පවත්තං අකුසලං කායකම්මං **කායදුච්චරිතන්ති. ඉතරෙසූති** වචීමනොදුච්චරිතෙසු. යස්මිං සන්තානෙ කම්මං කතූපචිතං, අසතිස්ස අන්තරුපච්ඡෙදෙ විපාකාරහභාවස්ස අවිගච්ඡනතො සො තෙන සහිතොයෙවාති වත්තබ්බොති ආහ **''සමන්නාගතාති සමඞ්ගීභූතා''**ති. **''අනත්ථකාමා හුත්වා''**ති එතෙන මාතාපිතරො විය පුත්තානං, ආචරියුපජ්ඣායා විය ච නිස්සිතකානං අත්ථකාමා හුත්වා ගරහකා උපවාදකා න හොන්තීති දස්සෙති. **ගුණපරිධංසනෙනාති** විජ්ජමානානං ගුණානං විද්ධංසනෙන, විනාසනෙනාති අත්ථො. නනු ච අන්තිමවත්ථුනාපි උපවාදො ගුණපරිධංසනමෙවාති? සච්චමෙතං. ගුණාති පනෙත්ථ ඣානාදිවිසෙසා උත්තරිමනුස්සධම්මා අධිප්පෙතාති සීලපරිධංසනං විසුං ගහිතං. තෙනාහ **''නත්ථි ඉමෙසං සමණධම්මො''**තිආදි. **සමණධම්මොති** ච සීලසංයමං සන්ධාය වදති. **ජානං වාති** යං උපවදති, තස්ස අරියභාවං ජානන්තො වා. **අජානං වාති** අජානන්තො වා. ජානනං අජානනං චෙත්ථ අප්පමාණං, අරියභාවො එව පමාණං. තෙනාහ **''උභයථාපි අරියූපවාදොව හොති''**ති. ''අරියො''ති පන අජානතො අදුට්ඨචිත්තස්සෙව තත්ථ අරියගුණාභාවං පවෙදෙන්තස්ස ගුණපරිධංසනං න හොතීති තස්ස අරියූපවාදො නත්ථීති වදන්ති. **සතෙකිච්ඡං පන හොති** ඛමාපනෙන, න අනන්තරියං විය අතෙකිච්ඡං.

රුජ්ඣතීති තුදති, දුක්ඛං වෙදනං උප්පාදෙතීති අත්ථො. **තන්ති** තං ථෙරං, **තං** වා කිරියං. ජානන්තො එව ථෙරො ''අත්ථි තෙ, ආවුසො, පතිට්ඨා''ති පුච්ඡි. ඉතරොපි සච්චාභිසමයො සාසනෙ පතිට්ඨාති ආහ **''සොතාපන්නො අහ''**න්ති. ථෙරො තං කරුණායමානො **''ඛීණාසවො තයා උපවදිතො''**ති අත්තානං ආවිකාසි.

සචෙ නවකතරා හොන්ති තස්මිං විහාරෙ භික්ඛූ. **සම්මුඛා අඛමාපෙන්තෙපීති** පුරතො ඛමාපනෙ අසම්භවන්තෙපි. ''අඛමන්තෙ''ති වා පාඨො. තං සොතාපන්නස්ස වසෙන වෙදිතබ්බං.

පරිනිබ්බුතමඤ්චට්ඨානන්ති පූජාකරණට්ඨානං සන්ධායාහ.

සමාදාතබ්බට්ඨෙන සමාදානානි, කම්මානි සමාදානානි යෙසං, තෙ කම්මසමාදානා, මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන කම්මසමාදානා, හෙතුඅත්ථං වා අන්තොගධං කත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන පරෙ කම්මෙසු සමාදපකා **මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා.** තයිමමත්ථං දස්සෙන්තො **''මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙනා''**තිආදිමාහ. **සීලසම්පන්නොතිආදි** පරිපක්කින්ද්‍රියස්ස මග්ගසමඞ්ගිනො වසෙන වුත්තං. අග්ගමග්ගට්ඨෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **අඤ්ඤන්ති** අරහත්තං. **එවංසම්පදන්ති** යථා තං අවස්සම්භාවී, එවමිදම්පීති අත්ථො. **තං වාචං අප්පහායාතිආදීසු** අරියූපවාදං සන්ධාය ''පුන

එවරූපිං වාචං න වක්ඛාමී''ති වදන්තො වාචං පජහති නාම, ''පුන එවරූපං චිත්තං න උප්පාදෙස්සාමී''ති චින්තෙන්තො චිත්තං පජහති නාම, ''පුන එවරූපිං දිට්ඨිං න ගණ්හිස්සාමී''ති පජහන්තො දිට්ඨිං පජහති නාම, තථා අකරොන්තො නෙව පජහති, න පටිනිස්සජ්ජති. **යථාභතං නික්ඛිත්තො, එවං නිරයෙ**ති යථා නිරයපාලෙහි ආහරිත්වා නිරයෙ ඨපිතො, එවං නිරයෙ ඨපිතොයෙවාති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන අකත්තබ්බං නාම පාපං නත්ථි, යතො සංසාරඛාණුභාවොපි නාම හොතීති ආහ **''මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි, භික්ඛවෙ, වජ්ජානී''**ති.

''උච්ඡින්නභවනෙත්තිකො, භික්ඛවෙ, තථාගතස්ස කායො තිට්ඨති, අයඤ්චෙව කායො, බහිද්ධා ච නාමරූප''න්ති (දී. නි. 1.147) එවමාදීසු විය ඉධ කාය-සද්දො ඛන්ධපඤ්චකවිසයොති ආහ **''කායස්ස භෙදාති උපාදින්නක්ඛන්ධපරිච්චාගා''**ති. අවීතරාගස්ස මරණතො පරං නාම භවන්තරූපාදානමෙවාති ආහ **''පරං මරණාති තදනන්තරං අභිනිබ්බත්තික්ඛන්ධග්ගහණෙ''**ති. යෙන තිට්ඨති, තස්ස උපච්ඡෙදෙනෙව කායො භිජ්ජතීති ආහ **''කායස්ස භෙදාති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදා''**ති.

එති ඉමස්මා සුඛන්ති අයො, පුඤ්ඤන්ති ආහ **''පුඤ්ඤසම්මතා අයා''**ති. අයන්ති එතස්මා සුඛානීති ආයො, පුඤ්ඤකම්මාදිසුඛසාධනං. තෙනාහ **''සුඛානං වා ආයස්ස අභාවා''**ති. ඉයති අස්සාදියතීති අයො, අස්සාදොති ආහ **''අස්සාදසඤ්ඤිතො අයො''**ති.

නාගරාජාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සුපණ්ණාදීනං සඞ්ගහො. **අසුරසදිසන්**ති පෙතාසුරසදිසං. **සොති** අසුරකායො. **සබ්බසමුස්සයෙහී**ති සබ්බෙහි සම්පත්තිසමුස්සයෙහි. **වුත්තවිපරියායෙනාති** ''සුට්ඨු චරිතං, සොභනං වා චරිතං අනවජ්ජත්තා''තිආදිනා ''කායදුච්චරිතෙනා''තිආදීනං පදානං වුත්තස්ස අත්ථස්ස විපරියායෙන.

නිගමනවචනං වුත්තස්සෙවත්ථස්ස පුන වචනන්ති කත්වා. **අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථොති** ''දිබ්බෙන චක්ඛුනා... පෙ.... පස්සතී''ති එත්ථ අයං යථාවුත්තො සඞ්ඛෙපත්ථො.

412. **කසිණාරම්මණන්**ති අට්ඨන්නම්පි කසිණානං වසෙන කසිණාරම්මණං. **සබ්බාකාරෙනාති** ''චුද්දසවිධෙන චිත්තපරිදමනෙන අට්ඨඞ්ගසමන්නාගමෙන භූමිපාදපදමූලසම්පාදනෙනා''ති ඉමිනා සබ්බප්පකාරෙන. **අභිනීහාරක්ඛමං** දිබ්බචක්ඛුඤාණාභිමුඛං පෙසනාරහං පෙසනයොග්ගං **කත්වා. ආසන්නං කාතබ්බන්**ති දිබ්බචක්ඛුඤාණුප්පත්තියා සමීපභූතං කාතබ්බං. තත්ථ උපචාරජ්ඣානං පගුණතරං කත්වා ආරම්මණඤ්ච වඩ්ඪෙතබ්බං. තෙනාහ **''උපචාරජ්ඣානගොචරං කත්වා වඩ්ඪෙත්වා ඨපෙතබ්බ''**න්ති. **තත්ථාති** තස්මිං වඩ්ඪිතෙ කසිණාරම්මණෙ. **අප්පනාති** ඣානවසෙන අප්පනා. න හි අකතපරිකම්මස්ස අභිඤ්ඤාවසෙන අප්පනා ඉජ්ඣති. තෙනාහ **''පාදකජ්ඣානනිස්සයං හොතී''**ති, පාදකජ්ඣානාරම්මණං හොතීති අත්ථො. **න පරිකම්මනිස්සයන්**ති පරිකම්මස්ස තං කසිණාරම්මණං අපස්සයො න හොති. තථා සති රූපදස්සනං න සියා. **ඉමෙසූති** යථාවුත්තෙසු තෙජොකසිණාදීසු තීසු කසිණෙසු. **උප්පාදෙත්වාති** උපචාරජ්ඣානුප්පාදනෙන උප්පාදෙත්වා. උපචාරජ්ඣානපවත්තියා හි සද්ධිං පටිභාගනිමිත්තුප්පත්ති. **තත්ථාති** කසිණනිද්දෙසෙ.

අන්තොයෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං න බහිද්ධා වික්ඛෙපාපත්තිහෙතුභාවතො. **පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමතීති** ඉධ පරිකම්මං නාම යථාවුත්තකසිණාරම්මණං උපචාරජ්ඣානං, තං රූපගතං පස්සතො න පවත්තති. කසිණාලොකවසෙන ච රූපගතදස්සනං, කසිණාලොකො ච පරිකම්මවසෙනාති තදුභයම්පි පරිකම්මස්ස අප්පවත්තියා න හොති. තෙනාහ **''තතො ආලොකො අන්තරධායති, තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතම්පි න දිස්සතී''**ති. රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, පරිකම්මමතික්කන්තස්ස කසිණාරම්මණං ඤාණං න හොතීති රූපගතං න දිස්සති, කථං පන පටිපජ්ජිතබ්බන්ති ආහ **''අථානෙනා''**තිආදි. **එවං අනුක්කමෙනාති** පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො තතො වුට්ඨාය අභිණ්හං ආලොකස්ස ඵරණවසෙන ආලොකො ථාමගතො හොති චිරට්ඨායී. තථා ච සති තත්ථ සුචිරම්පි රූපගතං පස්සතෙව. තෙන වුත්තං **''එත්ථ ආලොකො...පෙ.... හොතී''**ති.

ස්වායමත්ථො තිණුක්කූපමාය විභාවෙතබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ **''රත්තිං තිණුක්කායා''**තිආදි. තත්ථ **පුනප්පුනං පවෙසනන්**ති පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං. **ථාමගතාලොකස්ස යථාපරිච්ඡෙදෙන ඨානන්**ති යත්තකං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා කසිණං වඩ්ඪිතං, ථාමගතස්ස ආලොකස්ස තත්තකං ඵරිත්වා අවට්ඨානං.

අනාපාථගතන්ති ආපාථගමනයොග්‍යස්ස වසෙන වුත්තං. අන්තොකුච්ඡිගතාදි පන තදභාවතො තෙන විසෙසිතබ්බමෙව. **තදෙවාති** දිබ්බචක්ඛුමෙව . **එත්ථාති** එතෙසු රූපමාරබ්භ පවත්තචිත්තෙසු. **රූපදස්සනසමත්ථන්**ති රූපං සභාවතො විභාවනසමත්ථං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං විය. **පුබ්බභාගචිත්තානීති** ආවජ්ජනපරිකම්මසඞ්ඛාතානි පුබ්බභාගචිත්තානි. තානි හි ආරම්මණං කරොන්තානිපි න යාථාවතො තං විභාවෙත්වා පවත්තන්ති ආවජ්ජනසම්පටිච්ඡනචිත්තානි විය.

තං පනෙතං දිබ්බචක්ඛු. **පරිපන්ථොති** අන්තරායිකො. **ඣානවිබ්භන්තකොති** ඣානුම්මත්තකො ඣානභාවනාමුඛෙන උම්මාදප්පත්තො. **අප්පමත්තෙන භවිතබ්බන්**ති ''දිබ්බචක්ඛු මයා අධිගත''න්ති සන්තොසං

අනාපජ්ජිත්වා විපස්සනානුයොගවසෙන වා සච්චාභිසමයවසෙන වා අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං.

''එවං පස්සිතුකාමෙනා''තිආදිනා දිබ්බචක්ඛුස්ස නානාවජ්ජනපරිකම්මඤ්චෙව දිබ්බචක්ඛුඤාණඤ්ච දස්සිතං, න තස්ස උප්පත්තික්කමොති තං දස්සෙතුං **''තත්‍රාය''**න්තිආදි වුත්තං. තං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

චුතූපපාතඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

413. **ඉතීති** එවං වුත්තප්පකාරෙනාති අත්ථො. තෙන ''සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ''තිආදිනා (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384, 431-433; පාරා. 12-14) යථාදස්සිතපාළිගතිං, තස්සා අත්ථවිවරණනයඤ්ච පච්චාමසති. සච්චෙසු විය අරියසච්චානි ඛන්ධෙසු උපාදානක්ඛන්ධා අන්තොගධා. තදුභයෙ ච සභාවතො, සමුදයතො, අත්ථඞ්ගමතො, අස්සාදතො, ආදීනවතො, නිස්සරණතො ච යථාභූතං සයම්භුඤාණෙන අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිවිජ්ඣි පවෙදෙසි චාති සාතිසයෙන පඤ්චක්ඛන්ධාවබොධෙන භගවාව ථොමෙතබ්බොති ආහ **''පඤ්චක්ඛන්ධවිදූ''**ති. ඤත්වා විඤ්ඤෙය්‍යාති සම්බන්ධො. **තාසූති** පඤ්චසු අභිඤ්ඤාසු. තග්ගහණෙනෙව ච පරිභණ්ඩඤාණානං ගහිතත්තා ''පඤ්චා''ති වුත්තං. තෙනාහ **''එතාසු හී''**තිආදි.

තත්ථ **පරිභණ්ඩඤාණානීති** පරිවාරඤාණානි. යථා හි සිනෙරුස්ස පරිවාරට්ඨානානි යානි තංසිද්ධියා සිද්ධානි මෙඛලට්ඨානානි පරිභණ්ඩානීති වුච්චන්ති, එවං ඉමානිපි දිබ්බචක්ඛුසිද්ධියා සිද්ධානි තස්ස පරිභණ්ඩානීති වුත්තානි. **ඉධාගතානීති** එත්ථ **ඉධාති** යථාදස්සිතානි සුත්තපදානි සන්ධාය වුත්තං. තතො අඤ්ඤෙසු පන සාමඤ්ඤඵලාදීසු මනොමයඤාණම්පි විසුං අභිඤ්ඤාඤාණභාවෙන ආගතං.

''තෙසූ''ති ඉදං පච්චාමසනං කිං තිකානං, උදාහු ආරම්මණානන්ති? කිඤ්චෙත්ථ යදි තිකානං, තදයුත්තං. න හි තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤාණානි පවත්තන්ති. අථ ආරම්මණානං, තම්පි අයුත්තං. න හි අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං යුත්තන්ති. යථා ඉච්ඡති, තථා භවතු තාව තිකානං, නනු වුත්තං ''න හි තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤාණානි පවත්තන්තී''ති? නායං විරොධො තිකවොහාරෙන ආරම්මණානංයෙව ගය්හමානත්තා. අථ වා පන හොතු ආරම්මණානං, නනු වුත්තං ''න හි අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං යුත්ත''න්ති? අයම්පි න දොසො යථාවුත්තකාරණෙනෙවාති.

414. අසතිපි වත්ථුභෙදෙ භූමිකාලසන්තානභෙදවසෙන භින්නෙසු **සත්තසු ආරම්මණෙසු**. තිකවසෙන භෙස භෙදො ගහිතො. ඉද්ධිවිධඤාණස්ස මග්ගාරම්මණතාය අභාවතො ඉධ මග්ගාරම්මණතිකො න ලබ්භති. **තන්ති** ඉද්ධිවිධඤාණං. **කායං චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වාති**ආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **උපයොගලද්ධන්ති** ලද්ධඋපයොගවචනං. දුතියාවිභත්තිවසෙන වුත්තං **''කායං පරිණාමෙතී''**ති. තෙනාහ **''රූපකායාරම්මණතො''**ති, රූපකායස්ස වණ්ණාරම්මණතොති අත්ථො.

තදෙව චිත්තන්ති යදෙව කායවසෙන චිත්තපරිණාමනෙ වුත්තං පාදකජ්ඣානචිත්තං, තදෙව. රාමගාමෙ චෙතියං ඨපෙත්වා සෙසෙසු සත්තසු චෙතියෙසු ධාතුයො ඉද්ධියා ආහරිත්වා රාජගහෙ භූමිසරමණ්ඩපෙ කතං **මහාධාතුනිධානං. ''ඉමෙ ගන්ධා''**තිආදිනා පච්චුප්පන්නෙ ගන්ධාදිකෙ ගහෙත්වාපි අසුස්සනාදිවිසෙසයුත්තං අනාගතමෙව නෙසං රූපං අධිට්ඨානචිත්තස්ස ආරම්මණං හොති අනාගතාධිට්ඨානත්තා. **වත්තනියසෙනාසනං** නාම විඤ්ඣාටවියං විහාරො. **දධිරසන්ති** දධිමණ්ඩො, තං අධිට්ඨහන්තස්ස අනාගතං දධිවණ්ණං ආරම්මණං හොති. **පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති** පච්චුප්පන්නස්ස රූපකායස්ස ආරම්මණකරණතො.

සකායචිත්තානන්ති අත්තනො කායස්ස, චිත්තස්ස ච.

415. **සද්දො ච පරිත්තො** සබ්බස්ස රූපස්ස කාමාවචරභාවතො. **විජ්ජමානමෙවාති** වත්තමානංයෙව.

416. **සොතාපන්නස්ස චිත්තන්ති** සොතාපන්නස්ස ආවෙණිකං චිත්තං. **සකදාගාමිස්සාති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **යාව අරහතො නෙතබ්බන්ති** ''සකදාගාමී අනාගාමිනො චිත්තං න ජානාති, අනාගාමී අරහතො''ති එවං නෙතබ්බං. **සබ්බෙසන්ති** සබ්බෙසං අරියානං ජානාති, කො පන වාදො අනරියානං. අඤ්ඤොපි ච උපරිමො අනාගාමිආදි හෙට්ඨිමස්ස සකදාගාමිආදිකස්ස චිත්තං ජානාතීති සම්බන්ධො.

අතීතස්ස, අනාගතස්ස ච පරස්ස චිත්තස්ස ජානනං සම්භවති, පච්චුප්පන්නස්ස පන න සම්භවතීති අධිප්පායෙන පුච්ඡති **''කථං පච්චුප්පන්නං ආරම්මණං හොතී''**ති. ඉතරො යත්ථ සම්භවති, තංදස්සනත්ථං පච්චුප්පන්නං තාව විභජිත්වා දස්සෙන්තො **''පච්චුප්පන්නං නාම තිවිධ''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගප්පත්තන්ති** උප්පාදං, ඨිතිං, භඞ්ගඤ්ච පත්තං, ඛණත්තයපරියාපන්නන්ති අත්ථො. **එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බාති** එත්ථන්තරෙ පවත්තා රූපසන්තතිවාරා එකද්වෙසන්තතිවාරා නාමාති වෙදිතබ්බාති අත්ථො. ආලොකට්ඨානතො ඔවරකං පවිට්ඨස්ස

පගෙව තත්ථ නිසින්නස්ස විය යාව රූපගතං පාකටං හොති. තත්ථ උපඩ්ඪවෙලා අවිභූතවාරා, උපඩ්ඪවෙලා විභූතවාරා, තදුභයං ගහෙත්වා **"ද්වෙ සන්තතිවාරා"**ති වුත්තං. තයිදං න සබ්බසාධාරණං, එකච්චස්ස සීඝම්පි පාකටං හොතීති "එකද්වෙසන්තතිවාරා"ති එකග්ගහණම්පි කතං, අතිපරිත්තසභාවඋතුආදිසමුට්ඨානා වා එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා.

තීරෙ අක්කන්තඋදකලෙඛා නාම කාලුස්සියං ගතා තීරසමීපෙ උදකරාජි. **යාව න විප්පසීදතීති** කාලුස්සියවිගමෙන යාව විප්පසන්නා න හොති. කෙචි පන "අතින්තෙ තීරෙ අල්ලපාදෙන අක්කන්තෙ යාව පාදෙ උදකලෙඛා න විප්පසීදති, න සංසීදති, න වූපසම්මතී"ති එවමෙත්ථ අත්ථං වදන්ති. තෙ පනෙතෙ කිරියාභෙදෙන වුත්තා කාලවිසෙසා, න අඤ්ඤමඤ්ඤං සමසමා, ඌනාධිකභාගවන්තොව දට්ඨබ්බා. **ද්වෙ තයො ජවනවාරා** කාමාවචරජවනවසෙන වෙදිතබ්බා, න ඉතරජවනවසෙන. න හි තෙ පරිමිතකාලා, අනන්තරා පවත්තභවඞ්ගාදයොපි තදන්තොගධාව දට්ඨබ්බා. **තදුභයන්ති** රූපාරූපසන්තතිද්වයං.

එකභවපරිච්ඡින්නන්ති පටිසන්ධිචුතිපරිච්ඡින්නං. එකභවපරියාපන්නං ධම්මජාතං එතරහීති වත්තබ්බං **අද්ධාපච්චුප්පන්නං නාම. මනොති** සසම්පයුත්තං විඤ්ඤාණමාහ. **ධම්මාති** ආරම්මණධම්මා. **මනොති** වා මනායතනං. **ධම්මාති** වෙදනාදයො අරූපක්ඛන්ධා. **උභයමෙතං පච්චුප්පන්නන්ති** අද්ධාපච්චුප්පන්නං හොන්තං එතං උභයං හොතීති අත්ථො. **විඤ්ඤාණන්ති** නිකන්තිවිඤ්ඤාණං. තඤ්හි තස්මිං පච්චුප්පන්නෙ ඡන්දරාගවසෙන පටිබද්ධං හොති. **අභිනන්දතීති** තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනාහි අභිනන්දති. තථාභූතො ච වත්ථුපරිඤ්ඤාය අභාවතො තෙසු පච්චුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු **සංහීරති** තණ්හාදිට්ඨීහි ආකඩ්ඪීයති. එත්ථ ච ද්වාදසායතනානං "එතං පච්චුප්පන්න"න්ති (ම. නි. 3.284) ආගතත්තා තත්ථ පවත්තො ඡන්දරාගො අද්ධාපච්චුප්පන්නාරම්මණො, න ඛණපච්චුප්පන්නාරම්මණොති විඤ්ඤායතීති දස්සෙන්තො **"යං සන්ධාය භද්දෙකරත්තසුත්තෙ…පෙ…. සංහීරතීති වුත්ත"**න්ති ආහ. "පච්චුප්පන්නඤ්ච යො ධම්මං, තත්ථ තත්ථ විපස්සතී"ති (ම. නි. 3.272, 285) එත්ථාපි විපස්සනාචිත්තං ඛණපච්චුප්පන්නං, විපස්සිතබ්බධම්මා අද්ධාපච්චුප්පන්නාති ගහෙතබ්බං. අඤ්ඤථා විපස්සනාව න සම්භවෙය්‍ය. "ඛණපච්චුප්පන්නං පාළියං ආගත"න්ති න වුත්තං තස්ස වසෙන ආරම්මණකරණස්ස අට්ඨකථායං අනාගතත්තා.

කෙචීති අභයගිරිවාසිනො. **එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජතීති** ඉද්ධිචිත්තස්ස උප්පත්තිසමකාලමෙව පරචිත්තස්සපි උප්පත්තිසම්භවතොති යුත්තිදස්සනං. **යථා ආකාසෙතිආදි** සදිසූදාහරණං. **තං පන තෙසං වචනං අයුත්තං**. කස්මා? මග්ගඵලවීථිතො අඤ්ඤත්ථ අනිට්ඨෙ ඨානෙ ආවජ්ජනජවනානං නානාරම්මණභාවප්පත්තිදොසතොති යුත්තිවචනං.

යදි එවං කථං චෙතොපරියඤාණං පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොතීති ආහ **"සන්තතිපච්චුප්පන්නං පනා"**තිආදි . **අද්ධාපච්චුප්පන්නං පන ජවනවාරෙන දීපෙතබ්බං,** න සකලෙන පච්චුප්පන්නද්ධුනාති අධිප්පායො.

තත්‍රායං දීපනාතිආදි ජවනවාරස්ස අද්ධාපච්චුප්පන්නභාවදීපනමුඛෙන ඉද්ධිචිත්තස්ස පවත්තිආකාරදීපනං. **ඉතරානීති** ආවජ්ජනපරිකම්මචිත්තානි. එත්ථ ච "කෙචී"ති යදිපි අභයගිරිවාසිනො අධිප්පෙතා, තෙ පන චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණං න ඉච්ඡන්තීති "ඨිතික්ඛණෙ වා පටිවිජ්ඣතී"ති න වත්තබ්බං සියා. තථා යෙ "ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජතී"ති වදන්ති, තෙසං "ඨිතික්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා පටිවිජ්ඣතී"ති වචනං න සමෙති. න හි තස්මිං ඛණද්වයෙ උප්පජ්ජමානං පරචිත්තෙන සහ එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජති නාමාති. ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු ච උප්පජ්ජමානං එකදෙසං පච්චුප්පන්නාරම්මණං, එකදෙසං අතීතාරම්මණං ආපජ්ජති. යඤ්ච වුත්තං "පරස්ස චිත්තං ජානිස්සාමීති රාසිවසෙන මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ"ති, එත්ථ ච මහාජනො අත්ථතො පරෙ අනෙකපුග්ගලාති "පරෙසං චිත්තං ජානිස්සාමී"ති ආවජ්ජනප්පවත්ති වත්තබ්බා සියා. අථාපි පරස්සාති මහාජනස්සාති අත්ථො සම්භවෙය්‍ය, තථාපි තස්ස එකපුග්ගලස්සෙව වා චිත්තරාසිං ආවජ්ජිත්වා එකස්ස පටිවිජ්ඣනං අයුත්තං. න හි රාසිආවජ්ජනං එකදෙසාවජ්ජනං හොතීති, තස්මා තෙහි "මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ"තිආදි න වත්තබ්බං.

යං පන තෙ වදන්ති "යස්මා ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජතී"ති. තත්ථායං අධිප්පායො යුත්තො සියා, චෙතොපරියඤාණලාභී පරස්ස චිත්තං ඤාතුකාමො පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අතීතාදිවිභාගං අකත්වා චිත්තසාමඤ්ඤෙන "ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි, ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී"ති පරිකම්මං කත්වා පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සාමඤ්ඤෙනෙව චිත්තං ආවජ්ජිත්වා තිණ්ණං, චතුන්නං වා පරිකම්මානං අනන්තරා චෙතොපරියඤාණෙන පරචිත්තං පටිවිජ්ඣති විභාවෙති රූපං විය දිබ්බචක්ඛුනා. තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවවත්ථානං හොති නීලාදිවවත්ථානං විය. තත්ථ දිබ්බචක්ඛුනා දිට්ඨහදයවත්ථුරූපස්ස සත්තස්ස අභිමුඛීභූතස්ස චිත්තසාමඤ්ඤෙන චිත්තං ආවජ්ජයමානං ආවජ්ජනං අභිමුඛීභූතං විජ්ජමානං චිත්තං ආරම්මණං කත්වා චිත්තං ආවජ්ජෙති. පරිකම්මානි ච තං තං විජ්ජමානං චිත්තං චිත්තසාමඤ්ඤෙනෙව ආරම්මණං කත්වා චිත්තජානනපරිකම්මානි හුත්වා පවත්තන්ති. චෙතොපරියඤාණං පන විජ්ජමානං චිත්තං පටිවිජ්ඣන්තං විභාවෙන්තං තෙන සහ එකක්ඛණෙ එව උප්පජ්ජති.

තත්ථ යස්මා සන්තානස්ස සන්තානග්ගහණතො එකත්තවසෙන ආවජ්ජනාදීනි "චිත්ත"න්ත්වෙව පවත්තානි. තඤ්ච චිත්තමෙව, යං චෙතොපරියඤාණෙන විභාවිතං. තස්මා සමානාකාරප්පවත්තිතො න අනිට්ඨෙ මග්ගඵලවීථිතො අඤ්ඤස්මිං ඨානෙ නානාරම්මණතා ආවජ්ජනජවනානං හොති. පච්චුප්පන්නාරම්මණඤ්ච පරිකම්මං

පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයොති සිද්ධං හොති. අතීතත්තිකො ච එවං උපපන්නො හොති. අඤ්ඤථා සන්තතිපච්චුප්පන්නෙ, අද්ධාපච්චුප්පන්නෙ ච ‘‘පච්චුප්පන්න’’න්ති ඉධ වුච්චමානෙ අතීතානාගතානඤ්ච පච්චුප්පන්නතා ආපජ්ජෙය්‍ය. තථා ච සති ‘‘පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති වත්තබ්බං සියා, න ච තං වුත්තං. ‘‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. පුරිමා පුරිමා අතීතා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං පච්චුප්පන්නානං ඛන්ධානං අනන්තර …පෙ.… අනුලොමං ගොත්‍රභුස්සා’’තිආදි වචනතො (පට්ඨා. 2.18.5) න අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නෙස්වෙව ච අනන්තරාතීතා චත්තාරො ඛන්ධා අතීතාති විඤ්ඤායන්ති. න ච **අභිධම්මමාතිකායං** (ධ. ස. තිකමාතිකා 18-19) ආගතස්ස පච්චුප්පන්නපදස්ස අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නපදත්ථතා කත්ථචි පාළියං වුත්තා. තස්මා තෙහි ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තුප්පත්තියා චෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණතා වුත්තා. යදා පන ‘‘යං ඉමස්ස චිත්තං පවත්තං, තං ජානාමි. යං භවිස්සති, තං ජානාමී’’ති වා ආභොගං කත්වා පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනාදීනි කරොති, තදා ආවජ්ජනපරිකම්මානි, චෙතොපරියඤාණඤ්ච අතීතානාගතාරම්මණානෙව හොන්ති ආවජ්ජනෙනෙව විභාගස්ස කතත්තා.

යෙ පන ‘‘ඉද්ධිමා පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජෙති, ආවජ්ජනං ඛණපච්චුප්පන්නං ආරම්මණං කත්වා තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති. තතො චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි, යෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරානි, තෙසං සබ්බෙසම්පි තදෙව නිරුද්ධං චිත්තං ආරම්මණං හොති, න ච තානි නානාරම්මණානි හොන්ති අද්ධානවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා’’ති ඉදං වචනං නිස්සාය ‘‘ආවජ්ජනජවනානං පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණභාවෙපි නානාරම්මණතාභාවො විය එකද්විතිචතුපඤ්චචිත්තක්ඛණානාගතෙසුපි චිත්තෙසු ආවජ්ජිතෙසු ආවජ්ජනජවනානං යථාසම්භවං අනාගතපච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණභාවෙපි නානාරම්මණතා න සියා. තෙන චතුපඤ්චචිත්තක්ඛණානාගතෙ ආවජ්ජිතෙ අනාගතාරම්මණපරිකම්මානන්තරං ඛණපච්චුප්පන්නාරම්මණං චෙතොපරියඤාණං සිද්ධ’’න්ති වදන්ති. තෙසං වාදො ‘‘අනාගතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, පච්චුප්පන්නාරම්මණො ධම්මො අතීතාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො’’ති ඉමෙසං පඤ්හානං අනුද්ධටත්තා, ගණනාය ච ‘‘ආසෙවනෙ තීණී’’ති (පට්ඨා. 2.19.39) වුත්තත්තා න සිජ්ඣති. න හි කුසලකිරියාමහග්ගතං අනාසෙවනං අත්ථීති. එතස්ස ච වාදස්ස නිස්සයභාවො ආවජ්ජනජවනානං ඛණපච්චුප්පන්නනිරුද්ධාරම්මණතාවචනස්ස න සිජ්ඣති, ‘‘යං පවත්තං, පවත්තිස්සති වා’’ති විසෙසං අකත්වා ගහණෙ ආවජ්ජනස්ස අනාගතග්ගහණාභාවං, තදභාවා ජවනානම්පි වත්තමානග්ගහණාභාවඤ්ච සන්ධායෙව තස්ස වුත්තත්තා. තදා හි භවඞ්ගචලනානන්තරං අභිමුඛීභූතමෙව චිත්තං ආරබ්භ ආවජ්ජනා පවත්තතීති ජානනචිත්තස්සපි වත්තමානාරම්මණභාවෙ ආවජ්ජනජානනචිත්තානං සහට්ඨානදොසාපත්තියා, රාසිඑකදෙසාවජ්ජනපටිවෙධෙ සම්පත්තසම්පත්තාවජ්ජනජානනෙ ච අනිට්ඨෙ ඨානෙ ආවජ්ජනජවනානං නානාරම්මණභාවදොසාපත්තියා ච යං වුත්තං ‘‘ඛණපච්චුප්පන්නං චිත්තං චෙතොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං හොතී’’ති, තං අයුත්තන්ති පටික්ඛිපිත්වා යථාවුත්තදොසාපත්තිං, කාලවසෙන ච අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා නානාරම්මණතාභාවං දිස්වා ආවජ්ජනජවනානං වත්තමානතං නිරුද්ධාරම්මණභාවො වුත්තොති. තම්පි වචනං පුරිමවාදිනො නානුජානෙය්‍යුං. තස්මිං හි සති ‘‘ආවජ්ජනා කුසලාන’’න්තිආදීසු (පට්ඨා 1.1.417) විය අඤ්ඤපදසඞ්ගහිතස්ස අනන්තරපච්චයවිධානතො ‘‘පච්චුප්පන්නාරම්මණආවජ්ජනා අතීතාරම්මණානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති ච වත්තබ්බං සියා, න ච වුත්තන්ති.

කස්මා පනෙවං චෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණතා විචාරිතා, නනු ‘‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.18.2) එතෙසං විභඞ්ගෙසු ‘‘අතීතා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, අනාගතා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති, උප්පන්නත්තිකෙ ච ‘‘අනුප්පන්නා ඛන්ධා උප්පාදිනො ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.17.3) චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්වා ‘‘පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සා’’ති (පට්ඨා. 2.18.3) එතස්ස විභඞ්ගෙ ‘‘පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.18.3), උප්පන්නත්තිකෙ ච ‘‘උප්පන්නා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.17.2) එත්තකස්සෙව වුත්තත්තා පච්චුප්පන්නෙ චිත්තෙ චෙතොපරියඤාණං නප්පවත්තතීති විඤ්ඤායති. යදි හි පවත්තෙය්‍ය, පුරිමෙසු විය ඉතරෙසු ච චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්තබ්බං සියාති? සච්චං කත්තබ්බං, නයදස්සනවසෙන පන තං සංඛිත්තන්ති අඤ්ඤාය පාළියා විඤ්ඤායති.

‘‘අතීතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, අනාගතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස, පච්චුප්පන්නාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්සා’’ති (පට්ඨා. 2.19.20-22) එතෙසං හි විභඞ්ගෙසු ‘‘චෙතොපරියඤාණෙන අතීතාරම්මණපච්චුප්පන්නචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං ජානාති, අතීතාරම්මණා පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, චෙතොපරියඤාණෙන අනාගතාරම්මණපච්චුප්පන්නචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං ජානාති, අනාගතාරම්මණා පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, චෙතොපරියඤාණෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණපච්චුප්පන්නචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං ජානාති, පච්චුප්පන්නාරම්මණා පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා

චෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.19.20-22) චෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ පවත්ති වුත්තාති. තෙනෙවායං විචාරණා කතාති වෙදිතබ්බා.

417. තෙසන්ති තෙසු ද්වීසු ඤාණෙසූති නිද්ධාරණෙ සාමිවචනං. **චිත්තමෙව ආරම්මණං** චෙතොපරියඤාණත්තාති අධිප්පායො. තෙනාහ **''අඤ්ඤං ඛන්ධං වා ඛන්ධප්පටිබද්ධං වා න ජානාති''**ති. තත්ථ **ඛන්ධප්පටිබද්ධං** නාමගොත්තාදි. යදි එවං කථං මග්ගාරම්මණන්ති ආහ **''මග්ගසම්පයුත්තචිත්තාරම්මණත්තා පන පරියායතො මග්ගාරම්මණන්ති වුත්ත''**න්ති. **චෙතනාමත්තමෙව ආරම්මණං,** තථා හි තං ''යථාකම්මූපගඤාණ''න්ති වුච්චතීති අධිප්පායො. **ඛන්ධප්පටිබද්ධෙසූති** එත්ථ නිබ්බානම්පි ඛන්ධප්පටිබද්ධමෙව. ඛන්ධෙහි විසයීකතත්තාති වදන්ති. තථා හි වුත්තං **අට්ඨසාලිනියං** ''අතීතෙ බුද්ධා මග්ගං භාවයිංසු, ඵලං සච්ඡාකංසු, අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායිංසූති ඡින්නවටුමකානුස්සරණවසෙන මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතොපි අප්පමාණාරම්මණ''න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1421). තත්ථ මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණානි තාව පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන මග්ගඵලෙසු ඤාණෙසු පවත්තන්ති. නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤ්ච නිබ්බානාරම්මණෙසු අප්පමාණධම්මෙසු ඤාණෙසූති මග්ගාදිපච්චවෙක්ඛණානි පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අප්පමාණාරම්මණතං සාධෙන්තීති වෙදිතබ්බානි. ''අප්පමාණා ඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ඉච්චෙව (පට්ඨා. 9.12.58) හි වුත්තං, න වුත්තං ''නිබ්බාන''න්ති. තස්මා පුබ්බෙනිවාසඤාණෙන එව මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණකිච්චෙ වුච්චමානෙපි නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතා න සක්කා වත්තුං. අට්ඨකථායං පන නිබ්බානාරම්මණතා නිදස්සිතා.

කුසලා ඛන්ධාති ඉද්ධිවිධපුබ්බෙනිවාසානාගතංසඤාණාපෙක්ඛො බහුවචනනිද්දෙසො, න චෙතොපරියයථාකම්මූපගඤාණාපෙක්ඛාති තෙසං චතුක්ඛන්ධාරම්මණභාවස්ස අසාධකොති චෙ? න, අඤ්ඤත්ථ ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො ච චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.6.72), ''සවිතක්කසවිචාරා ඛන්ධා ච විතක්කො ච චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.6.73) ච වුත්තත්තා චෙතොපරියඤාණාපෙක්ඛාපි බහුවචනනිද්දෙසොති ඉමස්ස අත්ථස්ස සිද්ධිතො. එවම්පි යථාකම්මූපගඤාණස්ස ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො චා''තිආදීසු අවුත්තත්තා චතුක්ඛන්ධාරම්මණතා න සිජ්ඣතීති? න, තත්ථ අවචනස්ස අඤ්ඤකාරණත්තා. යථාකම්මූපගඤාණෙන හි කම්මසංසට්ඨා චත්තාරො ඛන්ධා කම්මමුඛෙන ගය්හති. තඤ්හි යථා චෙතොපරියඤාණං පුරිමපරිකම්මවසෙන අවිතක්කාදිවිභාගං, සරාගාදිවිභාගඤ්ච චිත්තං විභාවෙති, න එවං විභාගං විභාවෙති. කම්මවසෙනෙව පන සමුදායං විභාවෙති, තස්මා ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො චා''තිආදිකෙ විභාගකරණෙ තං න වුත්තං, න චතුක්ඛන්ධානාරම්මණතොති. ඉදං පනස්ස අකාරණන්ති කෙචි. තත්ථාපි ''පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්සා''ති පඨන්ති එව. න හි තං කුසලාකුසලවිභාගං විය සවිතක්කාදිවිභාගං කම්මං විභාවෙතුං අසමත්ථං. දුච්චරිතසුචරිතවිභාවනම්පි හි ලොභාදිඅලොභාදිසම්පයොගවිභාගවිසෙසවිභාවනං හොතීති.

''පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ න වත්තබ්බාරම්මණ''න්ති එත්තකමෙව අට්ඨකථායං වුත්තං. නාමගොත්තං පන ඛන්ධූපනිබන්ධො සම්මුතිසිද්ධො බ්‍යඤ්ජනත්ථො, න බ්‍යඤ්ජනන්ති. **අයමෙත්ථ අම්හාකං ඛන්තීති** ආචරියස්සායං අත්තනො මති. යං පන වුත්තං ''න බ්‍යඤ්ජන''න්ති, තස්ස සමත්ථනං **''බ්‍යඤ්ජනඤ්හී''**තිආදි.

419. **කාමාවචරෙ නිබ්බත්තිස්සතීති** නිබ්බත්තික්ඛන්ධජානනමාහ.

420. **එත්ථාති** එතස්මිං අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකවසෙන අභිඤ්ඤාඤාණානං, ආරම්මණවිචාරෙ. ''අජ්ඣත්තාරම්මණඤ්චෙව බහිද්ධාරම්මණඤ්චා''ති එකජ්ඣං ගහෙත්වා යං වුත්තං පොරාණට්ඨකථායං, තං ''කාලෙන…පෙ…. හොතියෙවා''ති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තන්ති අත්ථො. න හි අජ්ඣත්තබහිද්ධා නාම විසුං එකං අත්ථි, නාපි තං එකජ්ඣං ආරම්මණං කරීයතීති. යදි එවං තිකො එව න පූරති පදද්වයාසඞ්ගහිතස්ස තතියස්ස අත්ථන්තරස්ස අභාවතො, න, පකාරභෙදවිසයත්තා තිකනිද්දෙසස්ස. තථා හි අට්ඨකථායං ''තෙ එව තිප්පකාරෙපි ධම්මෙ''ති වුත්තං. තෙ එව අජ්ඣත්තාදිවසෙන තිවිධෙපි ධම්මෙති අත්ථො. එත්ථ හි ''තෙ එව ධම්මෙ''ති අවත්වා ''තිප්පකාරෙ''ති වචනං පකාරභෙදනිබන්ධනා අයං තිකදෙසනාති දස්සනත්ථං. යථා හි කුසලත්තිකාදීනං දෙසනා යථාරහං ධම්මානං ජාතිසම්පයොගප්පහානසික්ඛාභූමිආරම්මණප්පභෙදනියමකාලාදිභෙදනිබන්ධනා, න එවමයං ජාතිආදිභෙදනිබන්ධනා, නාපි සනිදස්සනත්තිකහෙතුදුකාදිදෙසනා විය සභාවාදිභෙදනිබන්ධනා, අථ ඛො පකාරභෙදනිබන්ධනා. පඤ්චෙව හි ඛන්ධා සසන්තතිපරියාපන්නතං උපාදාය ''අජ්ඣත්තා''ති වුත්තා, පරසන්තතිපරියාපන්නතං උපාදාය ''බහිද්ධා''ති, තදුභයං උපාදාය ''අජ්ඣත්තබහිද්ධා''ති. තෙනාහ ''අනින්ද්‍රියබද්ධරූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච ඨපෙත්වා සබ්බෙ ධම්මා සියා අජ්ඣත්තා, සියා බහිද්ධා, සියා අජ්ඣත්තබහිද්ධා''ති (ධ. ස. 1435). නනු චෙත්ථ අත්ථන්තරාභාවතො, පකාරන්තරස්ස ච අනාමට්ඨත්තා තතියො රාසි නත්ථීති? නයිදමෙවං. යදිපි හි පඨමපදෙන අසඞ්ගහිතසඞ්ගණ්හනවසෙන දුතියපදස්ස පවත්තත්තා සබ්බෙපි සභාවධම්මා පදද්වයෙනෙව පරිග්ගහිතා, තෙහි පන විසුං විසුං ගහිතධම්මෙ එකජ්ඣං ගහණවසෙන තතියපදං වුත්තන්ති අත්ථෙව තතියො රාසි. න හි සමුදායො අවයවො හොති, භින්නවත්ථුකෙ පන ධම්මෙ අධිට්ඨානභෙදං අමුඤ්චිත්වා එකජ්ඣං ගහණං න සම්භවතීති කාලෙන අජ්ඣත්තං, කාලෙන බහිද්ධා ජානනකාලෙති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති තෙරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

14. ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

පඤ්ඤාකථාවණ්ණනා

421. **සබ්බාකාරෙනාති** උපචාරාකාරො, අප්පනාකාරො, වසීභාවාකාරො, විතක්කාදිසමතික්කමාකාරො, රූපාදීහි විරජ්ජනාකාරො, චුද්දසධා චිත්තස්ස පරිදමනාකාරො, පඤ්චවිධආනිසංසාධිගමාකාරොති එවමාදිනා සබ්බෙන භාවනාකාරෙන.

තදනන්තරාති ''චිත්තං පඤ්ඤ''න්ති එවං දෙසනාක්කමෙන, පටිපත්තික්කමෙන ච තස්ස සමාධිස්ස අනන්තරා. පඤ්ඤා භාවෙතබ්බා සමාධිභාවනාය සමන්නාගතෙන භික්ඛුනාති සම්බන්ධො. ''පඤ්ඤඤ්ච භාවය''න්ති එවං **අතිසඞ්ඛෙපදෙසිතත්තා,** ගාථාවණ්ණනායං වා ''සමාධිසිලායං සුනිසිතං විපස්සනාපඤ්ඤාසත්ථ''න්ති එවං අතිවිය සඞ්ඛෙපෙන භාසිතත්තා අයං සා පඤ්ඤාති සභාවතො **විඤ්ඤාතුම්පි තාව න සුකරං.** භාවනාවිධානස්ස පන අදස්සිතත්තා පගෙව භාවෙතුං න සුකරාති සම්බන්ධො. පුච්ඡනට්ඨෙන පඤ්හා, කම්මං කිරියා කරණං, පඤ්හාව කම්මං **පඤ්හාකම්මං,** පුච්ඡනපයොගොති අත්ථො.

කා පඤ්ඤාති සරූපපුච්ඡා. **කෙනට්ඨෙන පඤ්ඤාති** කෙන අත්ථෙන පඤ්ඤාති වුච්චති, ''පඤ්ඤා''ති පදං කං අභිධෙය්‍යත්ථං නිස්සාය පවත්තන්ති අත්ථො. සා පනායං පඤ්ඤා සභාවතො, කිච්චතො, උපට්ඨානාකාරතො, ආසන්නකාරණතො ච කථං ජානිතබ්බාති ආහ **''කානස්සා ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානී''**ති. **කතිවිධාති** පභෙදපුච්ඡා. කස්මා පනෙත්ථ සංකිලෙසවොදානපුච්ඡා න ගහිතාති? වුච්චතෙ – ලොකුත්තරාය තාව පඤ්ඤාය නත්ථෙව සංකිලෙසො. අසති ච තස්මිං කුතො වොදානපුච්ඡාති තදුභයං න ගහිතං. ලොකියාය පන තානි භාවනාවිධානෙ එව අන්තොගධානීති කත්වා විසුං න ගහිතානි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිඅන්තොගධත්තා , සමාධිභාවනායං වා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බානීති න ගහිතානි. පටිපත්ති නාම දිට්ඨානිසංසෙ එව හොතීති ආහ **''පඤ්ඤාභාවනාය කො ආනිසංසො''**ති.

422. **තත්‍රාති** තස්මිං, තස්ස වා පඤ්හාකම්මස්ස. **විස්සජ්ජනන්ති** විවරණං. පුච්ඡිතො හි අත්ථො අවිභාවිතත්තා නිගූළ්හො මුට්ඨියං කතො විය තිට්ඨති, තස්ස විවරණං විස්සජ්ජනං විභූතභාවකරණතො. **කා පඤ්ඤාති** කාමඤ්චායං සරූපපුච්ඡා, විභාගවන්තානං පන සභාවවිභාවනං විභාගදස්සනමුඛෙනෙව හොතීති විභාගො තාව අනවසෙසතො දස්සෙතබ්බො. තංදස්සනෙන ච අයමාදීනවොති දස්සෙතුං **''පඤ්ඤා බහුවිධා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **බහුවිධාති** කුසලාදිවසෙන අනෙකවිධා. **නානප්පකාරාති** අත්ථජාපිකාදිභෙදෙන, සුතමයඤාණාදිභෙදෙන ච නානාවිධා. **තං සබ්බන්ති** තං අනවසෙසං පඤ්ඤාවිභාගං. **න සාධෙය්‍යාති** විපස්සනාභාවනාය සද්ධිං මග්ගභාවනා ඉධ අධිප්පෙතත්ථො. තාය හි තණ්හාජටාවිජටනං, තඤ්ච න සාධෙය්‍ය. අනවසෙසතො හි පඤ්ඤාපභෙදෙ විස්සජ්ජියමානෙ ''එකවිධෙන ඤාණවත්ථු''තිආදිකො (විභ. 751) සබ්බො ඤාණවත්ථු විභඞ්ගෙ, සුත්තන්තෙසු ච තත්ථ තත්ථ ආගතො පඤ්ඤාපභෙදො. සකලොපි වා අභිධම්මනයො ආහරිත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බො භවෙය්‍ය, තථා ච සති ය්වායං ඉධ පඤ්ඤාභාවනාවිධි අධිප්පෙතො, තස්ස විස්සජ්ජනාය ඔකාසොව න භවෙය්‍ය. කිඤ්ච ය්වායං ඨානාඨානකම්මන්තරවිපාකන්තරාදිවිසයෙ පඤ්ඤාය පවත්තිභෙදො, සොපි යථාරහං සද්ධිං ඵලාඵලභෙදෙන විභජිත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බො සියා. සො ච පන විස්සජ්ජියමානො අඤ්ඤදත්ථු වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍ය, යථා තං අවිසයෙ. තෙනාහ **''උත්තරි ච වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍යා''**ති. **කුසලචිත්තසම්පයුත්තං විපස්සනාඤාණන්ති** එත්ථ **කුසල-**ග්ගහණෙන දුවිධම්පි අබ්‍යාකතං නිවත්තෙති, තථා ''අත්ථි සංකිලිට්ඨපඤ්ඤා''ති එවං පවත්තං මිච්ඡාවාදං පටිසෙධෙති. **විපස්සනාඤාණ-**ග්ගහණෙන සෙසකුසලපඤ්ඤා.

423. **සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨන්ති** සඤ්ජානනාකාරවිජානනාකාරෙහි සාතිසයං. යතො **නානප්පකාරතො ජානනං** ජානනභාවො විසයග්ගහණාකාරො. සො හි නෙසං සමානො, න සඤ්ජානනාදිආකාරො. **පීතකන්තීති** එත්ථ **ඉති-**සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන ''ලොහිතකං ඔදාතං දීඝං රස්ස''න්තිආදිකෙ සඤ්ඤාය ගහෙතබ්බාකාරෙ සඞ්ගණ්හාති. **සඤ්ජානනමත්තමෙවාති** එත්ථ **සඤ්ජානනං** නාම ''නීලං පීත''න්තිආදිකං ආරම්මණෙ විජ්ජමානං වා අවිජ්ජමානං වා සඤ්ඤානිමිත්තං කත්වා ජානනං. තථා හෙසා පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා. **මත්ත-**සද්දෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථෙන විජානනපජානනාකාරෙ නිවත්තෙති, **එව-**සද්දෙන කදාචිපි ඉමිස්සා තෙ විසෙසා නත්ථෙවාති අවධාරෙති. තෙනාහ **''අනිච්චං දුක්ඛ''**න්තිආදි . තත්ථ විඤ්ඤාණකිච්චම්පි කාතුං අසක්කොන්තී සඤ්ඤා කුතො පඤ්ඤාකිච්චං කරෙය්‍යාති **''ලක්ඛණපටිවෙධං පාපෙතුං න සක්කොති''**ච්චෙව වුත්තං, න වුත්තං ''මග්ගපාතුභාව''න්ති. ආරම්මණෙ පවත්තමානං විඤ්ඤාණං න තත්ථ සඤ්ඤා විය නීලපීතාදිකස්ස සඤ්ජානනවසෙනෙව පවත්තති, අථ ඛො තත්ථ අඤ්ඤඤ්ච විසෙසං ජානන්තමෙව පවත්තතීති ආහ **''විඤ්ඤාණ''**න්තිආදි. කථං පන විඤ්ඤාණං ලක්ඛණපටිවෙධං පාපෙතීති? පඤ්ඤාය දස්සිතමග්ගෙන. ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය හි අනෙකවාරං ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා පටිවිජ්ඣිත්වා පවත්තමානාය පගුණභාවතො පරිචයවසෙන ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙනපි විපස්සනා සම්භවති, යථා තං පගුණස්ස ගන්ථස්ස සජ්ඣායනෙ ඤායාගතාපි වාරා න විඤ්ඤායන්ති. **ලක්ඛණපටිවෙධන්ති** ච ලක්ඛණානං ආරම්මණකරණමත්තං සන්ධාය වුත්තං, න පටිවිජ්ඣනං. **උස්සක්කිත්වාති** උදයබ්බයඤාණපටිපාටියා ආයූහිත්වා. **මග්ගපාතුභාවං පාපෙතුං න සක්කොති** අසම්බොධසභාවත්තා. **වුත්තනයවසෙනාති** විඤ්ඤාණෙ

වුත්තනයවසෙන ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙති. අත්තනො පන අනඤ්ඤසාධාරණෙන ආනුභාවෙන **උස්සක්කිත්වා මග්ගපාතුභාවඤ්ච පාපෙති**.

ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං උපමාය පතිට්ඨාපෙතුං **‘‘යථා හී’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අජාතබුද්ධීති** අසඤ්ජාතබ්‍යවහාරබුද්ධි. **උපභොගපරිභොගන්ති** උපභොගපරිභොගාරහං, උපභොගපරිභොගවත්ථූනං පටිලාභයොග්‍යන්ති අත්ථො. **ඡෙකොති** මහාසාරො. **කූටොති** කහාපණපතිරූපකො තම්බකංසාදිමයො. **අද්ධසාරොති** උපඩ්ඪග්ඝනකො. **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන පාදසාර සමසාරපරොපාදසාරාදීනං සඞ්ගහො. **තෙ පකාරෙති** ඉන්දජාලාජාතිපුප්ඵාදිප්පකාරෙ චෙව ඡෙකාදිප්පකාරෙ ච.

සඤ්ඤා හීතිආදි උපමාසංසන්දනං. **සඤ්ඤා** විභාගං අකත්වා පිණ්ඩවසෙනෙව ආරම්මණස්ස ගහණතො දාරකස්ස කහාපණදස්සනසදිසී වුත්තා. තථා හි සා ‘‘යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා’’ වුච්චති. **විඤ්ඤාණං** ආරම්මණෙ එකච්චවිසෙසගහණසමත්ථතාය ගාමිකපුරිසස්ස කහාපණදස්සනසදිසං වුත්තං. **පඤ්ඤා** ආරම්මණෙ අනවසෙසවිසෙසාවබොධතො හෙරඤ්ඤිකස්ස කහාපණදස්සනසදිසී වුත්තාති දට්ඨබ්බං. **‘‘නානප්පකාරතො ජානන’’**න්ති ඉමිනා ඤෙය්‍යධම්මා පච්චෙකං නානප්පකාරාති තෙසං යාථාවතො අවබොධො පඤ්ඤාති දස්සෙති. තථා හි වුත්තං ‘‘සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාථමාගච්ඡන්තී’’ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85).

යත්ථාති යස්මිං චිත්තුප්පාදෙ. **න තත්ථ එකංසෙන හොතීති** තස්මිං චිත්තුප්පාදෙ පඤ්ඤා එකන්තෙන න හොති. න හි දුහෙතුකඅහෙතුකචිත්තුප්පාදෙසු පඤ්ඤා උප්පජ්ජති. **අවිනිබ්භුත්තාති** අවියුත්තා. **තෙහීති** සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණෙහි. යථා හි සුඛං පීතියා න නියමතො අවියුත්තං, එවං සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානි පඤ්ඤාය න නියමතො අවියුත්තානි. යථා පන පීති සුඛෙන නියමතො අවියුත්තා, එවං පඤ්ඤා සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණෙහි නියමතො අවියුත්තා. තස්මා එවං අවිනිබ්භුත්තෙසු ඉමෙසු තීසු ධම්මෙසු තෙසං විනිබ්භොගො දුක්කරොති තිණ්ණං ජනානං කහාපණදස්සනං නිදස්සිතන්ති. තෙසං දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තතංයෙව වචනන්තරෙනපි දස්සෙතුං **‘‘තෙනාහා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ රූපධම්මෙසුපි තාව නානානදීනං උදකස්ස, නානාතෙලස්ස වා එකස්මිං භාජනෙ පක්ඛිපිත්වා මථිතස්ස ‘‘ඉදං අසුකාය නදියා උදකං, ඉදං අසුකතෙල’’න්ති නිද්ධාරෙත්වා සරූපතො දස්සනං දුක්කරං, කිමඞ්ගං පන අරූපධම්මෙසූති දස්සෙන්තො **‘‘යං අරූපීනං චිත්තචෙතසිකාන’’**න්තිආදිමාහ.

424. ධම්මානං සකො භාවො, සමානො ච භාවො **ධම්මසභාවො**. තත්ථ පඨමෙන කක්ඛළඵුසනාදිසලක්ඛණං ගහිතං, දුතියෙන අනිච්චදුක්ඛතාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණං. තදුභයස්ස ච යාථාවතො පටිවිජ්ඣනලක්ඛණා පඤ්ඤාති ආහ **‘‘ධම්මසභාවපටිවෙධලක්ඛණා පඤ්ඤා’’**ති. ඝටපටාදිපටිච්ඡාදකස්ස බාහිරන්ධකාරස්ස දීපාලොකාදි විය යථාවුත්තධම්මසභාවපටිච්ඡාදකස්ස **මොහන්ධකාරස්ස විද්ධංසනරසා**. උප්පජ්ජමානො එව හි පඤ්ඤාලොකො හදයන්ධකාරං විධමෙන්තො එවං උප්පජ්ජති, තතො එව ධම්මසභාවෙසු අසම්මුය්හනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨතීති **අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා**. කාරණභූතා වා සයං ඵලභූතං අසම්මොහං පච්චුපට්ඨාපෙතීති එවම්පි **අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා**. විපස්සනාපඤ්ඤාය ඉධ අධිප්පෙතත්තා **‘‘සමාධි තස්සා පදට්ඨාන’’**න්ති වුත්තං. තථා හි ‘‘සමාහිතො යථාභූතං පජානාතී’’ති සුත්තපදං නිබන්ධනභාවෙන ආගතං (සං. නි. 3.5, 99; සං. නි. 5.1071; නෙත්ති. 40; මි. ප. 2.1.14).

පඤ්ඤාපභෙදකථාවණ්ණනා

425. ධම්මසභාවපටිවෙධො නාම පඤ්ඤාය ආවෙණිකො සභාවො, න තෙනස්සා කොචි විභාගො ලබ්භතීති ආහ **‘‘ධම්මසභාවපටිවෙධලක්ඛණෙන තාව එකවිධා’’**ති. ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන **ලොකො** වුච්චති වට්ටං, තප්පරියාපන්නතාය ලොකෙ නියුත්තා, තත්ථ වා විදිතාති **ලොකියා**. තත්ථ අපරියාපන්නතාය ලොකතො උත්තරා උත්තිණ්ණාති **ලොකුත්තරා**. ලොකුත්තරාපි හි මග්ගසම්පයුත්තා භාවෙතබ්බා. විපස්සනාපරියායොපි තස්සා ලබ්භතෙවාති ලොකුත්තර-ග්ගහණං න විරුජ්ඣති. අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තෙහි සහ ආසවෙහීති **සාසවා,** ආරම්මණකරණවසෙනපි නත්ථි එතිස්සා ආසවාති **අනාසවා. ආදි**-සද්දෙන ආසවවිප්පයුත්තසාසවදුකාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **නාමරූපවවත්ථානවසෙනාති** නාමවවත්ථානවසෙන, රූපවවත්ථානවසෙන ච. පඨමං නිබ්බානදස්සනතො දස්සනඤ්ච, නිස්සයභාවතො සම්පයුත්තා ධම්මා භවන්ති එත්ථ, සයම්පි වා භවති උප්පජ්ජති න නිබ්බානං විය අපාතුභාවන්ති භූමි චාති **දස්සනභූමි,** පඨමමග්ගො. සෙසමග්ගත්තයං පන යස්මා පඨමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව ධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, න අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, තස්මා භාවනා ච යථාවුත්තෙනත්ථෙන භූමි චාති **භාවනාභූමි**. තත්ථ පඤ්ඤා දස්සනභූමිභාවනාභූමිවසෙන දුවිධාති වුත්තා. සුතාදිනිරපෙක්ඛාය චින්තාය නිබ්බත්තා **චින්තාමයා**. එවං **සුතමයා, භාවනාමයා** ච. මයසද්දො පච්චෙකං සම්බන්ධිතබ්බො. ආයෙ වඩ්ඪියං කොසල්ලං **ආයකොසල්ලං,** අපායෙ අවඩ්ඪියං කොසල්ලං **අපායකොසල්ලං,** උපායෙ තස්ස තස්ස අත්ථස්ස නිබ්බත්තිකාරණෙ කොසල්ලං **උපායකොසල්ල**න්ති විසුං විසුං කොසල්ලපදං සම්බන්ධිතබ්බං. අජ්ඣත්තං අභිනිවෙසො පටිපජ්ජනං එතිස්සාති **අජ්ඣත්තාභිනිවෙසා**. එවං **බහිද්ධාභිනිවෙසා, උභයාභිනිවෙසා** ච වෙදිතබ්බා.

426. **ලොකියමග්ගසම්පයුත්තාති** ලොකියකුසලචිත්තුප්පාදෙසු මග්ගසම්පයුත්තා, විසෙසතො දිට්ඨිවිසුද්ධිආදිවිසුද්ධිචතුක්කසඞ්ගහිතමග්ගසම්පයුත්තා. සමුදායෙසු පවත්තා සමඤ්ඤා තදෙකදෙසෙසුපි වත්තතීති ආහ **"මග්ගසම්පයුත්තා"**ති, පච්චෙකම්පි වා සම්මාදිට්ඨිආදීනං මග්ගසමඤ්ඤාති කත්වා එවං වුත්තං.

ධම්මනානත්තාභාවෙපි පදත්ථනානත්තමත්තෙන දුක්කරවචනං හොතීති වුත්තං **"අත්ථතො පනෙසා ලොකියලොකුත්තරාවා"**ති. ආසවවිප්පයුත්තසාසවදුකාදීසුපි විප්පයුත්තතාදිග්ගහණමෙව විසෙසො, අත්ථතො ලොකියලොකුත්තරාව පඤ්ඤාති ආහ **"එසෙව නයො"**ති. **ආදි**-සද්දෙන ඔඝනීයඔඝවිප්පයුත්තඔඝනීයාදිදුකානං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. පඨමජ්ඣානිකානි චත්තාරි මග්ගචිත්තානි, තථා දුතියාදිජ්ඣානිකානි චාති එවං සොළසසු මග්ගචිත්තෙසු. විපස්සනාපඤ්ඤාය ඉධ අධිප්පෙතත්තා මහග්ගතපඤ්ඤා න ගහිතා.

427. **අත්තනො චින්තාවසෙනාති** තස්ස තස්ස අනවජ්ජස්ස අත්ථස්ස සාධනෙ පරොපදෙසෙන විනා අත්තනො උපායචින්තාවසෙනෙව. **සුතවසෙනාති** යථාසුතස්ස පරොපදෙසස්ස වසෙන. **යථා තථා වාති** පරතො උපදෙසං සුත්වා වා අසුත්වා වා සයමෙව භාවනං අනුයුඤ්ජන්තස්ස. **"අප්පනාප්පත්තා"**ති ඉදං සිඛාප්පත්තභාවනාමයං දස්සෙතුං වුත්තං, න පන "අප්පනාප්පත්තාව භාවනාමයා"ති.

යොගවිහිතෙසූති පඤ්ඤාවිහිතෙසු පඤ්ඤාපරිණාමිතෙසු උපායසම්පාදිතෙසු. **කම්මායතනෙසූති** එත්ථ කම්මමෙව කම්මායතනං, කම්මඤ්ච තං ආයතනඤ්ච ආජීවානන්ති වා කම්මායතනං. එස නයො **සිප්පායතනෙසුපි**. තත්ථ දුවිධං කම්මං හීනඤ්ච වඩ්ඪකීකම්මාදි, උක්කට්ඨඤ්ච කසිවාණිජාදි. සිප්පම්පි දුවිධං හීනඤ්ච නළකාරසිප්පාදි, උක්කට්ඨඤ්ච මුද්දාගණනාදි. විජ්ජාව **විජ්ජාට්ඨානං**. තං ධම්මිකමෙව නාගමණ්ඩලපරිත්තඵුධමනකමන්තසදිසං වෙදිතබ්බං. තානි පනෙතානි එකච්චෙ පණ්ඩිතා බොධිසත්තසදිසා මනුස්සානං ඵාසුවිහාරං ආකඞ්ඛන්තා නෙව අඤ්ඤෙහි කරියමානානි පස්සන්ති, න වා කතානි උග්ගණ්හන්ති, න කථෙන්තානං සුණන්ති. අථ ඛො අත්තනො ධම්මතාය චින්තාය කරොන්ති, පඤ්ඤවන්තෙහි අත්තනො ධම්මතාය චින්තාය කතානිපි අඤ්ඤෙහි උග්ගණ්හිත්වා කරොන්තෙහි කතසදිසානෙව හොන්ති.

කම්මස්සකතන්ති "ඉදං කම්මං සත්තානං සකං, ඉදං නො සක"න්ති එවං ජානනඤාණං. **සච්චානුලොමිකන්ති** විපස්සනාඤාණං. තං හි සච්චපටිවෙධස්ස අනුලොමනතො "සච්චානුලොමික"න්ති වුච්චති. ඉදානිස්ස පවත්තනාකාරං දස්සෙතුං **"රූපං අනිච්චන්ති වා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **වා**-සද්දෙන අනියමත්ථෙන දුක්ඛානත්තලක්ඛණානිපි ගහිතානෙවාති දට්ඨබ්බං නානන්තරියකභාවතො. යං හි අනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තදනත්තාති. **යං එවරූපින්ති** යං එවං හෙට්ඨා නිද්දිට්ඨසභාවං. **අනුලොමිකං ඛන්ති**න්තිආදීනි පඤ්ඤාවෙවචනානි. සා හි හෙට්ඨා වුත්තානං කම්මායතනාදීනං අපච්චනීකදස්සනෙන අනුලොමනතො, තථා සත්තානං හිතචරියාය මග්ගසච්චස්ස, පරමත්ථසච්චස්ස, නිබ්බානස්ස ච අවිලොමනතො අනුලොමෙතීති **අනුලොමිකා**. සබ්බානිපි එතානි කාරණානි ඛමති දට්ඨුං සක්කොතීති **ඛන්ති**. පස්සතීති **දිට්ඨි**. රොචෙතීති **රුචි**. මුනාතීති **මුති**. පෙක්ඛතීති **පෙක්ඛා**. තෙ ච කම්මායතනාදයො ධම්මා එතාය නිජ්ඣායමානා නිජ්ඣානං ඛමන්තීති **ධම්මනිජ්ඣානඛන්ති. පරතො අසුත්වා පටිලභතීති** අඤ්ඤස්ස උපදෙසවචනං අසුත්වා සයමෙව චින්තෙන්තො පටිලභති. **අයං වුච්චතීති** අයං චින්තාමයා පඤ්ඤා නාම වුච්චති. සා පනෙසා අභිඤ්ඤාතානං බොධිසත්තානමෙව උප්පජ්ජති. තත්ථාපි සච්චානුලොමිකඤාණං ද්වින්නංයෙව බොධිසත්තානං අන්තිමභවිකානං, සෙසපඤ්ඤා සබ්බෙසම්පි පූරිතපාරමීනං මහාපඤ්ඤානං උප්පජ්ජති. **පරතො සුත්වා පටිලභතීති** කම්මායතනාදීනි පරෙන කරියමානානි වා කතානි වා දිස්වාපි පරස්ස කථයමානස්ස වචනං සුත්වාපි ආචරියසන්තිකෙ උග්ගහෙත්වාපි පටිලද්ධා සබ්බා පරතො සුත්වාව පටිලද්ධා නාමාති වෙදිතබ්බා. **සමාපන්නස්සාති** සමාපත්තිසමඞ්ගිස්ස, නිදස්සනමත්තඤ්චෙතං. විපස්සනාමග්ගපඤ්ඤා ඉධ "භාවනාමයා පඤ්ඤා"ති අධිප්පෙතා.

සාති "පරිත්තාරම්මණා මහග්ගතාරම්මණා"ති (විභ. 753) වුත්තපඤ්ඤා. **ලොකියවිපස්සනාති** ලොකියවිපස්සනාපඤ්ඤා. **සා ලොකුත්තරවිපස්සනාති** යා නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තා අප්පමාණාරම්මණා පඤ්ඤා වුත්තා, සා ලොකුත්තරවිපස්සනාති මග්ගපඤ්ඤං සන්ධායාහ. සා හි සඞ්ඛාරානං අනිච්චතාදිං අගණ්හන්තීපි විපස්සනාකිච්චපාරිපූරියා, නිබ්බානස්ස වා තථලක්ඛණං විසෙසතො පස්සතීති විපස්සනාති වුච්චති. ගොත්‍රභුඤාණං පන කිඤ්චාපි අප්පමාණාරම්මණං, මග්ගස්ස පන ආවජ්ජනට්ඨානියත්තා න විපස්සනාවොහාරං ලභති.

අයන්ති එතාය සම්පත්තියොති **ආයො,** වුද්ධි. **තත්ථ කොසල්ලන්ති** තස්මිං අනත්ථහානිඅත්ථුප්පත්තිලක්ඛණෙ ආයෙ කොසල්ලං කුසලතා නිපුණතා.

තං පන එකන්තිකං ආයකොසල්ලං පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං **"ඉමෙ ධම්මෙ"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ඉදං වුච්චතීති** යා ඉමෙසං අකුසලධම්මානං අනුප්පත්තිපහානෙසු, කුසලධම්මානඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීසු පඤ්ඤා, ඉදං **ආයකොසල්ලං** නාමාති වුච්චති.

වුද්ධිලක්ඛණා ආයතො අපෙතත්තා **අපායො,** අවුද්ධි. **තත්ථ කොසල්ලන්ති** තස්මිං අත්ථහානිඅනත්ථුප්පත්තිලක්ඛණෙ අපායෙ කොසල්ලං කුසලතා **අපායකොසල්ලං**. තම්පි පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං

''ඉමෙ ධම්මෙ''තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ඉදං වුච්චතී**ති යා ඉමෙසං කුසලධම්මානං අනුප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනෙසු, අකුසලධම්මානං වා උප්පත්තිට්ඨිතීසු පඤ්ඤා, ඉදං අපායකොසල්ලං නාමාති වුච්චති. ආයකොසල්ලං තාව පඤ්ඤා හොතු, අපායකොසල්ලං කථං පඤ්ඤා නාම ජාතාති? එවං මඤ්ඤති ''අපායුප්පාදනසමත්ථතා අපායකොසල්ලං නාම සියා''ති, තං පන තස්ස මතිමත්තං. කස්මා? පඤ්ඤවා එව හි ''මය්හං එවං මනසි කරොතො අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති. අනුප්පන්නා අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා පවඩ්ඪන්තී''ති පජානාති, සො එවං ඤත්වා අනුප්පන්නෙ අකුසලෙ න උප්පාදෙති, උප්පන්නෙ පජහති. අනුප්පන්නෙ කුසලෙ උප්පාදෙති, උප්පන්නෙ භාවනාපාරිපූරිං පාපෙති. එවං අපායකොසල්ලම්පි පඤ්ඤා එවාති.

සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු. **තෙසං තෙසං ධම්මානන්**ති සත්තානං තංතංහිතසුඛධම්මානං. **තඞ්ඛණුප්පවත්තන්**ති අච්චායිකෙ කිච්චෙ වා භයෙ වා උප්පන්නෙ තස්ස තිකිච්ඡනත්ථං තස්මිංයෙව ඛණෙ පවත්තං. ඨානෙන උප්පත්ති එතස්ස අත්ථීති **ඨානුප්පත්තිකං,** ඨානසො එව උප්පජ්ජනකං. **තත්‍රුපායා**ති තත්‍ර තත්‍ර කරණීයෙ උපායභූතා.

ගහෙත්වාති ''ඉදං රූපං, එත්තකං රූප''න්තිආදිනා පරිග්ගණ්හනවසෙන ගහෙත්වා. **උභයං ගහෙත්වා**ති ''අජ්ඣත්තං බහිද්ධා''ති උභයං අනුපුබ්බතො පරිග්ගහෙත්වා. අථ වා ''යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම''න්ති එකප්පහාරෙනෙව සබ්බෙපි පඤ්චක්ඛන්ධෙ අවිභාගෙන පරිග්ගහෙත්වා. අයං පන තික්ඛවිපස්සකස්ස මහාපඤ්ඤස්ස භික්ඛුනො විපස්සනාභිනිවෙසො.

428. **දුක්ඛසච්චං ආරබ්භා**ති දුක්ඛසච්චං ආරම්මණං කත්වා, තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහවිද්ධංසනවසෙන ච **පවත්තං ඤාණං දුක්ඛෙ ඤාණං. දුක්ඛසමුදයං ආරබ්භා**ති එත්ථාපි එසෙව නයො. තථා සෙසපදද්වයෙපි. පච්චවෙක්ඛණඤාණං හි චතුසච්චං ආරබ්භ පවත්තඤාණං නාම, තතියං පන මග්ගඤාණං, ඉතරසච්චානි විපස්සනාඤාණන්ති පාකටමෙව.

''අත්ථාදීසු පභෙදගතානි ඤාණානී''ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං පාළිවසෙනෙව විවරිතුං **''වුත්තඤ්හෙත''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා**ති යං අත්ථප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණං, අයං අත්ථපටිසම්භිදා නාම. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. ධම්මප්පභෙදස්ස හි සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං **ධම්මපටිසම්භිදා**. නිරුත්තිප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං නිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා**. පටිභානප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථං පටිභානෙ පභෙදගතං ඤාණං **පටිභානපටිසම්භිදා**. නිරුත්තිපටිභානප්පභෙදා තබ්බිසයානං අත්ථාදීනං පච්චයුප්පන්නතාදිභෙදෙහි භින්දිත්වා වෙදිතබ්බා.

නිබ්බානම්පි සම්පාපකහෙතුඅනුසාරෙන අරීයති, අධිගම්මතීති අත්ථො. **''යං කිඤ්චි පච්චයසම්භූත''**න්ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි දුක්ඛාදීනි ගහිතානි. සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු නිබ්බානං, පරියත්තිවාරෙ භාසිතත්ථො, අභිධම්මභාජනීයෙ විපාකො, කිරියා චාති එවං පාළියං වුත්තානං එව වසෙන පඤ්ච අත්ථා වෙදිතබ්බා. **දහතී**ති විදහති, නිබ්බත්තකහෙතුආදීනං සාධාරණමෙතං නිබ්බචනං. තදත්ථං පන විභාවෙතුං **''පවත්තෙති වා සම්පාපුණිතුං වා දෙතී''**ති වුත්තං. තෙසු පුරිමො අත්ථො මග්ගවජ්ජෙසු දට්ඨබ්බො. භාසිතම්පි හි අවබොධනවසෙන අත්ථං පවත්තෙති, මග්ගො පන නිබ්බානං පාපෙතීති තස්මිං පච්ඡිමො අත්ථො. නිබ්බානං හි පත්තබ්බො අත්ථො, භාසිතත්ථො ඤාපෙතබ්බො අත්ථො, ඉතරො නිබ්බත්තෙතබ්බො අත්ථොති එවං තිවිධො හොති.

''යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතූ''ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි සමුදයාදීනි ගහිතානි, සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු මග්ගො, පරියත්තිවාරෙ භාසිතං, අභිධම්මභාජනීයෙ කුසලාකුසලන්ති එවං පාළියං වුත්තානං එව වසෙන පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බා. තත්ථ මග්ගො සම්පාපකො, භාසිතං ඤාපකො, ඉතරං නිබ්බත්තකොති එවං තිවිධො හෙතු වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච කිරියානං අවිපාකතාය ධම්මභාවො න වුත්තො. යදි එවං විපාකා න හොන්තීති අත්ථභාවොපි න වත්තබ්බො? න, පච්චයුප්පන්නභාවතො. එවං සති කුසලාකුසලානම්පි අත්ථභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටභාවතො ධම්මභාවො එව තෙසං වුත්තො. කිරියානං පච්චයභාවතො ධම්මභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන හෙතුභාවස්සාභාවතො ධම්මභාවො න වුත්තො. අපිච ''අයං ඉමස්ස පච්චයො, අයං පච්චයුප්පන්නො''ති එතං භෙදමකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ, විපාකකිරියාධම්මෙ ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ධම්මත්ථපටිසම්භිදා හොන්තීති තෙසං අත්ථධම්මතා න වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

අයමෙව හි අත්ථොති ය්වායං අත්ථධම්මානං පඤ්චධා විභජනවසෙන අත්ථො වුත්තො, අයමෙව අභිධම්මෙ විභජිත්වා දස්සිතොති සම්බන්ධො.

''ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ''ති එත්ථ ධම්ම-සද්දො සභාවවාචකොති කත්වා ආහ **''සභාවනිරුත්ති''**ති, අවිපරීතනිරුත්තීති අත්ථො. තෙනාහ **''අබ්‍යභිචාරී වොහාරො''**ති, තස්ස තස්ස අත්ථස්ස බොධනෙ පටිනියතසම්බන්ධො සද්දවොහාරොති අත්ථො. **තදභිලාපෙ**ති තස්ස සභාවනිරුත්තිසඤ්ඤිතස්ස අබ්‍යභිචාරිවොහාරස්ස අභිලාපනෙ. සා පනායං සභාවනිරුත්ති මාගධභාසා. අත්ථතො නාමපඤ්ඤත්තීති ආචරියා. අපරෙ පන යදි සභාවනිරුත්ති පඤ්ඤත්තිසභාවා, එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා, න වචනන්ති ආපජ්ජති. න ච වචනතො අඤ්ඤං

අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි. අථ ඵස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං, එවඤ්ච සති අත්ථධම්මානම්පි බොධෙතබ්බත්තා තෙසම්පි නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති. ඵස්සොති ච සභාවනිරුත්ති, ඵස්සං ඵස්සාති න සභාවනිරුත්තීති දස්සිතොවායමත්ථො. න ච අවචනං එවංපකාරං අත්ථි. තස්මා වචනභූතාය එව තස්සා සභාවනිරුත්තියා අභිලාපෙ උච්චාරණෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා,** ''එවමයං නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා''ති (විභ. අට්ඨ. 718) ච අට්ඨකථායං වුත්තත්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො මනොද්වාරෙ නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති (විභ. 749) ච වචනසද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ජානනං සන්ධාය වුත්තන්ති. එවං පන අඤ්ඤස්මිං පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුප්පන්නාරම්මණං වුත්තන්ති ආපජ්ජති. යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාදිසද්දභෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං තංතංසද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුප්පන්නසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තංවිභාවකං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුච්චමානෙ න කොචි පාළිවිරොධො. ''තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සා''ති ච ''පච්චුප්පන්නසද්දාරම්මණං පච්චවෙක්ඛණං පවත්තෙන්තස්සා''ති න නසක්කා වත්තුං. තඤ්හි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තමෙව තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපභෙදනිච්ඡයහෙතුභාවතො නිරුත්තිං භින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජතීති පභෙදගතම්පි හොතීති.

සබ්බත්ථ ඤාණන්ති සබ්බස්මිං විසයෙ ඤාණං, සබ්බම්පි ඤාණන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **''ඤාණාරම්මණං ඤාණ''**න්ති. **සබ්බත්ථාති** වා සබ්බෙසු අත්ථාදීසු, තීසු, චතූසුපි වා පවත්තත්තා, කුසලකිරියාභූතාය පටිභානපටිසම්භිදාය ධම්මත්ථභාවතො තීසු එව වා පවත්තත්තා ''සබ්බත්ථ ඤාණ''න්ති වුත්තං. තෙනාහ **''යථාවුත්තෙසු වා''**තිආදි. තත්ථ **සගොචරකිච්චාදිවසෙනාති** සගොචරස්ස, කිච්චාදිකස්ස ච වසෙන ''ඉදං ඤාණං ඉදං නාම ආරම්මණං කත්වා පවත්තං ඉමිනා නාම කිච්චෙනා''ති ජානනං. **ආදි-**සද්දෙන ලක්ඛණපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානභූමිආදීනං සඞ්ගහො. තෙනෙවාහ ''ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානී''තිආදි.

429. **පභෙදං ගච්ඡන්තීති** අනෙකභෙදභින්නෙසු ආරම්මණෙසු තෙසං යාථාවතො තංතංපභෙදාවබොධනසමත්ථතං උපගච්ඡන්ති.

මහාසාවකානඤ්ච අසෙක්ඛභූමියං පභෙදං ගතාති සාමඤ්ඤවිධිනා දස්සිතමත්ථං අපවාදෙන නිවත්තෙතුං **ආනන්දත්ථෙර-**ග්ගහණං කතං.

එතා පටිසම්භිදා. සෙක්ඛභූමියං පභෙදගමනං අප්පවිසයං, අසෙක්ඛභූමියං බහුවිසයන්ති ආහ **''අධිගමො නාම අරහත්තප්පත්තී''**ති, සාතිසයං වා අධිගමං සන්ධාය එවං වුත්තං. සෙක්ඛෙන පත්තානම්පි හි ඉමාසං අරහත්තප්පත්තියා විසදභාවාධිගමොති . පුබ්බයොගො විය පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතීති පඤ්චන්නම්පි යථායොගං සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදතාය කාරණතා යොජෙතබ්බා. අත්ථධම්මාදීනං අනවසෙසසඞ්ගණ්හනතො බුද්ධවචනවිසයා එව පරියත්තිආදයො දස්සිතා. පාළියා සජ්ඣායො **පරියාපුණනං,** තදත්ථසවනං **සවනං,** පරිතො සබ්බසො ඤාතුං ඉච්ඡා **පරිපුච්ඡාති** ආහ **''පාළිඅට්ඨකථාදීසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා''**ති, පදත්ථතො, අධිප්පායතො ච දුවිඤ්ඤෙය්‍යාට්ඨානං විත්ථාරතො සන්නිට්ඨානකථාති අත්ථො. යස්ස හි පදස්ස අත්ථො දුවිඤ්ඤෙය්‍යො, තං **ගණ්ඨිපදං,** යස්ස අධිප්පායො දුවිඤ්ඤෙය්‍යො, තං **අත්ථපදං. ආදි-**සද්දෙන ඛන්ධාදිපටිසංයුත්තෙ කථාමග්ගෙ සඞ්ගණ්හාති. භාවනානුයොගසහිතං ගතං, පච්චාගතඤ්ච එතස්ස අත්ථීති ගතපච්චාගතිකො, තස්ස භාවො, තෙන **ගතපච්චාගතිකභාවෙන.** වසනට්ඨානතො යාව ගොචරගාමො, තතො ච යාව වසනට්ඨානං කම්මට්ඨානානුයුත්තතොති අත්ථො. **යාව අනුලොමගොත්‍රභුසමීපන්ති** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණමාහ. තඤ්හි තෙසං සමීපප්පවත්තං.

සත්ථෙසූති අනවජ්ජෙසු සත්තානං හිතසුඛාවහෙසු ගන්ථෙසු. තථා **සිප්පායතනෙසූති** එත්ථාපි. පුබ්බකාලෙ එකසතරාජූනං දෙසභාසා **එකසතවොහාරා.** ධම්මපදෙ (ධ. ප. 1 ආදයො) යමකවග්ගො **ඔපම්මවග්ගොති** වදන්ති, මූලපණ්ණාසෙ (ම. නි. 1.325 ආදයො; 439 ආදයො) යමකවග්ගො **ඔපම්මවග්ගො** එවාති අපරෙ. **සුතපටිභානබහුලානන්ති** බහුස්සුතානං පටිභානවන්තානං.

සබ්බානීති පුබ්බෙ වුත්තානි පඤ්ච, පච්ඡා වුත්තානි අට්ඨපි වා. සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛපරියොසානෙ භවා **සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා.** ඨානාඨානඤාණබලාදීනි සබ්බබුද්ධගුණෙසු සකිච්චතො පාකටතරානීති වුත්තං **''දස බලානි විය''**ති, අඤ්ඤෙ වා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණාදයොපි සබ්බෙ භගවතො ගුණවිසෙසා **අසෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා** එව.

පඤ්ඤාභූමි-මූල-සරීරවවත්ථානවණ්ණනා

430. **ඉමාය පඤ්ඤායාති** විපස්සනාපඤ්ඤාය. **භූමි** සල්ලක්ඛණාදිග්ගහණවසෙන පවත්තිට්ඨානභාවතො. **ආදි**-සද්දෙන ආහාරාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. කස්මා පනෙතෙ එවං බහුධම්මා භූමිභාවෙන ගය්හන්ති, නනු ඛන්ධාදීසු එකෙනාපි අත්ථසිද්ධි හොතීති? න, තිවිධසත්තානුග්ගහත්ථං ඛන්ධාදිත්තයග්ගහණං කත්තබ්බං, අඤ්ඤථා සබ්බසාධාරණො අනුග්ගහො න කතො සියා. තිවිධා හි සත්තා රූපසම්මූළ්හා අරූපසම්මූළ්හා උභයසම්මූළ්හාති. තෙසු යෙ අරූපසම්මූළ්හා, තදත්ථං ඛන්ධානං ගහණං අරූපධම්මානං චතුධා විභත්තත්තා. යෙ රූපසම්මූළ්හා, තදත්ථං ආයතනානං රූපධම්මානං අද්ධෙකාදසධා විභත්තත්තා. යෙ පන උභයසම්මූළ්හා, තදත්ථං ධාතූනං උභයෙසම්පි විභත්තත්තා. තථා ඉන්ද්‍රියභෙදෙන තික්ඛින්ද්‍රියා මජ්ඣිමින්ද්‍රියා මුදින්ද්‍රියා, සංඛිත්තරුචී මජ්ඣිමරුචී විත්ථාරරුචීති ච තිවිධා සත්තා, තෙසම්පි අත්ථාය යථාක්කමං ඛන්ධාදිග්ගහණං කතන්ති යොජෙතබ්බං. ඉන්ද්‍රියග්ගහණං පන කාමං එතෙ ධම්මා ඉස්සරා විය සහජාතධම්මෙසු ඉස්සරියං ආධිපච්චං පවත්තෙන්ති, තං පන නෙසං ධම්මසභාවසිද්ධං, න එත්ථ කස්සචි වසීභාවො "සුඤ්ඤා එතෙ අවසවත්තිනො"ති අනත්තලක්ඛණස්ස සුඛග්ගහණත්ථං. තං පනෙතං චතුබ්බිධම්පි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුවසෙන දිට්ඨමෙව උපකාරාවහං, න අඤ්ඤථාති සච්චාදිද්වයං ගහිතං. **ආදි**-සද්දෙන ගහිතධම්මෙසුපි අයං නයො නෙතබ්බො. **මූලං** පතිට්ඨාභාවතො. සති හි සීලවිසුද්ධියං, චිත්තවිසුද්ධියඤ්ච අයං පඤ්ඤා මූලජාතා හොති, නාසතීති. **සරීරං** පරිබ්‍රූහෙතබ්බතො. ඉමිස්සා හි පඤ්ඤාය සන්තානවසෙන පවත්තමානාය පාදපාණිසීසට්ඨානියා දිට්ඨිවිසුද්ධිආදිකා ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො අවයවෙන සමුදායූපලක්ඛණනයෙන "සරීර"න්ති වෙදිතබ්බා.

431. **පඤ්ච ඛන්ධාති** එත්ථ **පඤ්චාති** ගණනපරිච්ඡෙදො, තෙන න තතො හෙට්ඨා, න උද්ධන්ති දස්සෙති. **ඛන්ධාති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. යස්මා චෙත්ථ ඛන්ධ-සද්දො රාසට්ඨො "මහාඋදකක්ඛන්ධො"තිආදීසු (අ. නි. 4.51; 6.37) විය, තස්මා අතීතාදිවිභාගභින්නං සබ්බං රූපං රාසිවසෙන බුද්ධියා එකජ්ඣං ගහෙත්වා "රූපමෙව ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධො"ති සමානාධිකරණසමාසො දට්ඨබ්බො. "තීහි ඛන්ධෙහි ඉණං දස්සාමා"තිආදීසු විය කොට්ඨාසට්ඨෙ පන ඛන්ධ-සද්දෙ නිබ්බානස්සාපි ඛන්ධන්තරභාවො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති අතීතාදිවිභාගාභාවතො. න හි එකස්ස නිච්චස්ස සතො නිබ්බානස්ස අතීතාදිවිභාගො අත්ථීති. පඨමෙනත්ථෙන රූපරාසීති අත්ථො, දුතියෙන රූපකොට්ඨාසොති. **වෙදනාක්ඛන්ධොති**ආදීසුපි එසෙව නයො. කස්මා පනෙතෙ ඛන්ධා පඤ්චෙව වුත්තා ඉමිනා එව ච කමෙනාති? භාජනභොජනබ්‍යඤ්ජනභත්තකාරකභුඤ්ජකවිකප්පදස්සනතො , යථොළාරිකයථාසංකිලෙසූපදෙසතො චාති වෙදිතබ්බං. විවාදමූලහෙතුභාවං සංසාරහෙතුතං, කම්මහෙතුතඤ්ච චින්තෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධතො නීහරිත්වා විසුං ඛන්ධභාවෙන දෙසිතා.

රූපක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

432. **තත්ථාති** තෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු. **යං කිඤ්චීති** අනවසෙසපරියාදානං. **රුප්පනලක්ඛණන්ති** අතිප්පසඞ්ගනියමනං. යං-සද්දෙන හි සනිපාතෙන කිං-සද්දෙන ච ගහිතෙන අනියමත්ථතාය අතිප්පසඞ්ගෙ ආපන්නෙ තං රුප්පනසද්දො නිවත්තෙති, තෙන රූපස්ස අනවසෙසපරිග්ගහො කතො හොති. **සීතාදීහීති** සීතුණ්හජිඝච්ඡාපිපාසාදීහි. හෙතුඅත්ථෙ චෙතං කරණවචනං. රුප්පනං ලක්ඛණං එතස්සාති **රුප්පනලක්ඛණං**. ධම්මො එව **ධම්මජාතං**. රුප්පනඤ්චෙත්ථ සීතාදිවිරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ විසදිසුප්පත්ති. නනු ච අරූපධම්මානම්පි විරොධිපච්චයසමාගමෙ විසදිසුප්පත්ති ලබ්භතීති? සච්චං ලබ්භති, න පන විභූතතරං. විභූතතරං හෙත්ථ රුප්පනං අධිප්පෙතං සීතාදිග්ගහණතො. යදි එවං, කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපසමඤ්ඤා? තත්ථාපි තංසභාවානතිවත්තනතො හොතියෙව රූපසමඤ්ඤා, අනුග්ගාහකපච්චයවසෙන වා. විරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ යො අත්තනො සන්තානෙ භින්නෙ භිජ්ජමානස්සෙව විසදිසුප්පත්තිහෙතුභාවො, තං රුප්පනන්ති අඤ්ඤෙ. ඉමස්මිං පක්ඛෙ රූපයති විකාරං ආපාදෙතීති රූපං, පුරිමපක්ඛෙ පන රුප්පතීති. සඞ්ඝට්ටනෙන විකාරාපත්තියං රුප්පනසද්දො නිරුළ්හොති කෙචි. ඉමස්මිං පක්ඛෙ අරූපධම්මෙසු රූපසමඤ්ඤාය පසඞ්ගො එව නත්ථි සඞ්ඝට්ටනාභාවතො. පටිඝාතො රුප්පනන්ති අපරෙ. **සබ්බං තං එකතො කත්වාති** රාසට්ඨං හදයෙ ඨපෙත්වා වදති.

භූතොපාදායභෙදතොති එත්ථ තදධීනවුත්තිතාය භවති එත්ථ උපාදායරූපන්ති **භූතං**. භූතානි උපාදියතෙව, න පන සයං තෙහි, අඤ්ඤෙහි වා උපාදීයතීති **උපාදායං**.

කාමං චතුධාතුවවත්ථානෙ වචනත්ථාදිතොපි භූතානි විභාවිතානෙව, සභාවධම්මානං පන ලක්ඛණාදිවිභාවනාති කත්වා වුත්තං **"ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානානි චතුධාතුවවත්ථානෙ වුත්තානී"**ති. තත්ථ පදට්ඨානස්ස අවුත්තත්තා ආහ **"පදට්ඨානතො පනා"**තිආදි. අවචනඤ්ච තස්ස තස්සත්ථස්ස පච්චයතොති එත්ථ පකාරන්තරෙන විභාවිතත්තාති දට්ඨබ්බං. **සබ්බාපීති** චතස්සොපි ධාතුයො. ආපොසඞ්ගහිතාය තෙජොනුපාලිතාය වායොවිත්ථම්භිතාය එව පථවීධාතුයා පවත්ති, න අඤ්ඤථාති සා සෙසභූතත්තයපදට්ඨානා, එවමිතරාපීති ආහ **"අවසෙසධාතුත්තයපදට්ඨානා"**ති.

චතුවීසතිවිධන්ති ගණනපරිච්ඡෙදො බලරූපාදීනං පටිසෙධනත්ථො. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පරතො ආවි භවිස්සති. චක්ඛතීති **චක්ඛු**, **විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං** රූපං අස්සාදෙන්තං විය හොතීති අත්ථො. **චක්ඛතීති** හි අයං **චක්ඛති**-සද්දො "මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛතී"තිආදීසු විය අස්සාදනත්ථො. වුත්තඤ්හෙතං "චක්ඛුං ඛො, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත"න්ති (ම. නි. 2.209). අට්ඨකථායම්පි වුච්චති "රූපෙසු ආවිඤ්ඡනරසා"න්ති (විසුද්ධි. 2.433; ධ. ස. අට්ඨ. 600). සතිපි සොතාදීනං සද්දාරම්මණාදිභාවෙ නිරුළ්හත්තා දස්සනෙ එව චක්ඛු-සද්දො පවත්තති

පදුමාදීසු පඞ්කජාදිසද්දා වියාති දට්ඨබ්බං. අථ වා **චක්ඛතීති** විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආචික්ඛන්තං විය අභිබ්‍යත්තං වදන්තං විය හොතීති අත්ථො. අට්ඨකථායං පන ‘‘විභාවෙති වා’’ති (මහානි. අට්ඨ. 13; විභ. අට්ඨ. 154) වුත්තං. තං අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං විභාවනත්ථතාපි චක්ඛති-සද්දස්ස සම්භවතීති කත්වා වුත්තං. සුණාති එතෙන, විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සයං වා සුණාතීති **සොතං**. සායති එතෙන, සයං වා සායතීති **ඝානං**. රසග්ගහණමූලකත්තා අජ්ඣොහරණස්ස ජීවිතනිමිත්තං ආහාරරසො ජීවිතං, තස්මිං නින්නතාය තං අව්හායතීති **ජිව්හා** නිරුත්තිනයෙන. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයො උප්පත්තිට්ඨානන්ති **කායො** අනුත්තරියහෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු, කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු ඝානජිව්හාකායෙසු කායස්ස විසෙසතො සාසවපච්චයත්තා. තෙන හි ඵොට්ඨබ්බසුඛං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙථුනම්පි සෙවන්ති. කායින්ද්‍රියවත්ථුකා වා චත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමාසවාදිහෙතුභාවතො විසෙසෙන සාසවාති කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති **කායො** වුත්තො. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං රූපයතීති **රූපං,** රූපමිව පකාසං කරොති සවිග්ගහමිව දස්සෙතීති අත්ථො. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං පකාසනත්ථො එව රූපසද්දො දට්ඨබ්බො. සප්පතීති **සද්දො,** උදාහරීයති, සකෙහි වා පච්චයෙහි සප්පීයති සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං උපනීයතීති අත්ථො. ගන්ධයතීති **ගන්ධො,** අත්තනො වත්ථුං සූචයති අපාකටං ‘‘ඉදං සුගන්ධං, දුග්ගන්ධ’’න්ති පකාසෙති , පටිච්ඡන්නං වා පුප්ඵඵලාදිං ‘‘ඉදමෙත්ථ අත්ථී’’ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති අත්ථො. රසන්ති තං සත්තාති **රසො,** අස්සාදෙන්තීති අත්ථො.

ඉත්ථියාව ඉන්ද්‍රියං **ඉත්ථින්ද්‍රියං,** තථා **පුරිසින්ද්‍රියං**. ජීවන්ති තෙන සහජාතධම්මාති ජීවිතං, තදෙව ඉන්ද්‍රියං **ජීවිතින්ද්‍රියං**. හදයඤ්ච තං වත්ථු ච, හදයස්ස වා මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු **හදයවත්ථු**. චොපනකායභාවතො කායො ච සො අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො විඤ්ඤත්ති චාති **කායවිඤ්ඤත්ති**. චොපනවාචාභාවතො, අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො ච වචී ච සා විඤ්ඤත්ති චාති **වචීවිඤ්ඤත්ති**. විග්ගහාභාවතො න කස්සති, කසිතුං ඡින්දිතුං න සක්කා, න වා කාසති දිබ්බතීති අකාසං, අකාසමෙව ආකාසං, තදෙව නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන **ආකාසධාතු. රූපස්සාති** නිප්ඵන්නරූපස්ස. ලහුභාවො **ලහුතා**. සයං අනිප්ඵන්නතාය ‘‘රූපස්සා’’ති විසෙසිතං. එස නයො සෙසෙසුපි. අයං පන විසෙසො – කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො **කම්මඤ්ඤතා**. පඨමං, උපරි ච චයො පවත්ති **උපචයො**. පුබ්බාපරවසෙන සම්බන්ධා තති පවත්ති **සන්තති**. අනිච්චස්ස විනාසිනො භාවො **අනිච්චතා**. කබලං කරීයතීති **කබළීකාරො**. ආහරතීති **ආහාරො.** එවං තාව උපාදායරූපං සද්දත්ථතො වෙදිතබ්බං.

කමතො පන සබ්බෙසං රූපධම්මානං නිස්සයභාවෙන මූලභූතත්තා පඨමං භූතරූපානි උද්දිට්ඨානි. ඉතරෙසු අජ්ඣත්තිකභාවෙන අත්තභාවසමඤ්ඤාය මූලභාවතො චක්ඛාදීනි පඤ්ච ආදිතො උද්දිට්ඨානි. තෙසං විසයීනං ඉමෙ විසයාති දස්සෙතුං රූපාදීනි චත්තාරි උද්දිට්ඨානි. ඵොට්ඨබ්බං පන අනුපාදාරූපත්තා, භූතග්ගහණෙන ගහිතත්තා ච ඉධ න ගහිතං. ස්වායං අත්තභාවො ඉමෙහි ‘‘ඉත්ථී’’ති වා ‘‘පුරිසො’’ති වා සඞ්ඛං ගච්ඡතීති දස්සනත්ථං තදනන්තරං ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයං උද්දිට්ඨං. ‘‘ඉමිනා ජීවතී’’ති වොහාරං ලබ්භතීති දස්සනත්ථං තතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්ස ඉමං නිස්සාය විඤ්ඤාණප්පවත්තියං අත්තහිතාදිසිද්ධීති දස්සනත්ථං හදයවත්ථු. තස්ස ඉමාසං වසෙන සබ්බෙ කායවචීපයොගාති දස්සනත්ථං විඤ්ඤත්තිද්වයං. ඉමාය රූපකායස්ස පරිච්ඡෙදො, අඤ්ජසො වාති දස්සනත්ථං ආකාසධාතු. ඉමෙහිස්ස සුඛප්පවත්ති, උප්පත්තිආදයො චාති දස්සනත්ථං ලහුතාදයො. සබ්බො චායං චතුසන්තතිරූපසන්තානො ඉමිනා උපත්ථම්භීයතීති දස්සනත්ථං අන්තෙ කබළීකාරො ආහාරො උද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බො.

433. ඉදානි යථාඋද්දිට්ඨානි උපාදාරූපානි ලක්ඛණාදිතො නිද්දිසිතුං **‘‘තත්ථ රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණ’’**න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **තත්ථාති** තෙසු උපාදාරූපෙසු. රූපෙ, රූපස්ස වා අභිඝාතො රූපාභිඝාතො, තං අරහතීති රූපාභිඝාතාරහො, රූපාභිඝාතො හොතු වා මා වා එවංසභාවො චතුන්නං භූතානං පසාදො **රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදො,** එවංලක්ඛණං චක්ඛූති අත්ථො. යස්මා පච්චයන්තරසහිතො එව චක්ඛුපසාදො රූපාභිහනනවසෙන පවත්තති, න කෙවලො. තස්මා තංසභාවතාව පමාණං, න රූපාභිඝාතොති දස්සනත්ථං රූපාභිඝාතාරහතා වුත්තා යථා විපාකාරහං කුසලාකුසලන්ති. අභිඝාතො ච විසයවිසයීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිමුඛීභාවො යොග්‍යදෙසාවට්ඨානං අභිඝාතො වියාති කත්වා. සො රූපෙ චක්ඛුස්ස, රූපස්ස වා චක්ඛුම්හි හොති. තෙනාහ ‘‘යං චක්ඛු අනිදස්සනං සප්පටිඝං රූපම්හි සනිදස්සනම්හි සප්පටිඝම්හි පටිහඤ්ඤි වා’’ති, ‘‘යම්හි චක්ඛුම්හි අනිදස්සනම්හි සප්පටිඝම්හි රූපං සනිදස්සනං සප්පටිඝං පටිහඤ්ඤි වා පටිහඤ්ඤති වා’’ති (ධ. ස. 597) ච ආදි. පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනත්තභාවනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස නිදානභූතා කාමතණ්හා, රූපතණ්හා ච තදායතනිකභවපත්ථනාභාවතො දට්ඨුකාමතාදිවොහාරං අරහතීති දුතියනයො සබ්බත්ථ වුත්තො. තත්ථ දට්ඨුකාමතානිදානකම්මං සමුට්ඨානං එතෙසන්ති **දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානානි**. එවංවිධානං භූතානං පසාදො **දට්ඨුකාමතා…පෙ…. පසාදො,** එවංලක්ඛණං චක්ඛු. තස්ස තස්ස හි භවස්ස මූලකාරණභූතා තණ්හා තස්මිං තස්මිං භවෙ උප්පජ්ජනාරහායතනවිසයාපි නාම හොතීති කාමතණ්හාදීනං දට්ඨුකාමතාදිවොහාරාරහතා වුත්තා.

දට්ඨුකාමතාති හි දට්ඨුමිච්ඡා, රූපතණ්හාති අත්ථො. එත්ථ ච දට්ඨුකාමතාය, සෙසානඤ්ච තංතංඅත්තභාවනිබ්බත්තකකම්මායූහනක්ඛණතො සති පුරිමනිබ්බත්තියං වත්තබ්බං නත්ථි, අසති පන මග්ගෙන අසමුග්ඝාතිතභාවොයෙව කාරණන්ති දට්ඨබ්බං. යතො මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නං කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජිත්වා අත්තනො ඵලස්ස පච්චයභාවූපගමනතො විජ්ජමානමෙවාති උප්පන්නතා අත්ථීතා පරියායෙහි වුච්චති ‘‘අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං භාවෙන්තො අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං බහුලීකරොන්තො උප්පන්නුප්පන්නෙ පාපකෙ අකුසලෙ

ධම්මෙ අන්තරායෙව අන්තරධාපෙතී’’ති (සං. නි. 5.156), ‘‘සන්තං වා අජ්ඣත්තං කාමච්ඡන්දං ‘අත්ථි මෙ අජ්ඣත්තං කාමච්ඡන්දො’ති පජානාතී’’ති (දී. නි. 2.382; ම. නි. 1.115) ච එවමාදීසු.

රූපෙසු පුග්ගලස්ස, විඤ්ඤාණස්ස වා **ආවිඤ්ඡනරසං. ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං** නිස්සයපච්චයභාවතො. **දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං** යෙසං භූතානං පසාදො, තෙවස්ස ආසන්නකාරණන්ති කත්වා. එත්ථ ච තංතංඅත්තභාවනිප්ඵාදකසාධාරණකම්මවසෙන පුරිමං චක්ඛුලක්ඛණං වුත්තං කාරණවිසෙසස්ස අනාමට්ඨත්තා. ‘‘එවරූපං නාම මෙ චක්ඛු හොතූ’’ති එවං නිබ්බත්තිතආවෙණිකකම්මවසෙන දුතියන්ති වදන්ති. සතිපි පන පඤ්චන්නං පසාදභාවසාමඤ්ඤෙ සවිසයාවභාසනසඞ්ඛාතස්ස පසාදබ්‍යාපාරස්ස වසෙන පුරිමං වුත්තං. පසාදකාරණස්ස සතිපි කම්මභාවසාමඤ්ඤෙ, එකත්තෙ වා අත්තනො කාරණභෙදෙන භෙදදස්සනවසෙන දුතියන්ති දට්ඨබ්බං. සොතාදීනං ලක්ඛණාදීසු වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එත්ථාහ – චක්ඛාදීනං ඉන්ද්‍රියානං කිං එකකම්මුනා උප්පත්ති, උදාහු නානාකම්මුනාති? උභයථාපීති පොරාණා. තත්ථ නානාකම්මුනා තාව උප්පත්තියං චක්ඛාදීනං විසෙසෙ වත්තබ්බං නත්ථි කාරණස්ස භින්නත්තා. එකකම්මුනා පන උප්පත්තියං කථං නෙසං විසෙසොති? කාරණස්ස භින්නත්තා එව. තංතංභවපත්ථනාභූතා හි තණ්හා තංතංභවපරියාපන්නායතනාභිලාසතාය සයං විචිත්තරූපා උපනිස්සයභාවෙන තංතංභවනිබ්බත්තකකම්මස්ස විචිත්තභෙදතං විදහති. යතො තදාහිතවිසෙසං තං තථාරූපසමත්ථතායොගෙනානෙකරූපාපන්නං විය අනෙකං විසිට්ඨසභාවං ඵලං නිබ්බත්තෙති. න චෙත්ථ සමත්ථතා සමත්ථභාවතො අඤ්ඤා වෙදිතබ්බා කාරණවිසෙසෙන ආහිතවිසෙසස්ස විසිට්ඨඵලනිප්ඵාදනයොග්‍යතාමත්තතො. අයඤ්ච එකස්සපි කම්මස්ස අනෙකින්ද්‍රියහෙතුතාවිසෙසයොගො යුත්තිතො, ආගමනතො ච පරතො ආගමිස්සති. අපිච එකස්සෙව කුසලචිත්තස්ස සොළසාදිවිපාකචිත්තනිබ්බත්තිහෙතුතා වුච්චති. ලොකෙපි එකස්සෙව සාලිබීජස්ස පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතණ්ඩුලආතණ්ඩුලඵලනිබ්බත්තිහෙතුතා දිස්සතෙව, කිං වා එතාය යුත්තිචින්තාය. යතො කම්මඵලං චක්ඛාදීනි, කම්මවිපාකො ච සබ්බසො බුද්ධානංයෙව ඤාණස්ස විසයොති.

434. **කෙචීති** මහාසඞ්ඝිකෙසු එකච්චෙ. තෙසු හි **වසුධම්මො** එවං වදති ‘‘චක්ඛුම්හි තෙජො අධිකං, සොතෙ වායු, ඝානෙ පථවී, ජිව්හාය ආපො, කායෙ සබ්බෙපි සමා’’ති. චක්ඛාදීසු තෙජාදිඅධිකතා නාම තන්නිස්සයභූතානං තදධිකතායාති දස්සෙන්තො **‘‘තෙජාධිකානං භූතානං පසාදො චක්ඛූ’’**තිආදිමාහ. **කායො සබ්බෙසන්ති** කො එත්ථ විසෙසො, නනු තෙජාදිඅධිකානඤ්ච භූතානං පසාදා සබ්බෙසංයෙවාති? සච්චමෙතං, ඉදං පන ‘‘සබ්බෙස’’න්ති වචනං සමානානන්ති ඉමමත්ථං දීපෙති අනුවත්තමානස්ස එකදෙසාධිකභාවස්ස නිවාරණවසෙන වුත්තත්තා. තෙජාදීනං හි පච්චෙකං අධිකභාවෙ විය ද්වින්නං, තිණ්ණං වා අධිකභාවෙපි යථාවුත්තාධිකභාවෙනෙව එකකාදිවසෙන ලබ්භමානාය ඔමත්තතායපි කායප්පසාදො න හොතීති පාකටොයමත්ථො. තස්මා චතුන්නම්පි භූතානං සමභාවෙන කායප්පසාදො හොතීති සබ්බසද්දො ඉධ සමභාවදීපකො දට්ඨබ්බො. **තෙජාදීනන්ති** පදීපසඞ්ඛාතස්ස තෙජස්ස ඔභාසරූපෙන, වායුස්ස සද්දෙන, පථවියා ගන්ධෙන, ඛෙළසඞ්ඛාතස්ස උදකස්ස රසෙනාති පුරිමවාදෙ, පච්ඡිමවාදෙ ච යථායොගං තංතංභූතගුණෙහි අනුග්ගය්හභාවතො, රූපාදීනං ගහණෙ උපකාරිතබ්බතොති අත්ථො. ආලොකාදිසහකාරීකාරණසහිතානංයෙව චක්ඛාදීනං රූපාදිඅවභාසනසමත්ථතා, විවරස්ස ච සොතවිඤ්ඤාණූපනිස්සයභාවො ගුණොති තෙසං ලද්ධි. තෙජාදීනං විය පන විවරස්ස භූතභාවාභාවතො යථායොග-ග්ගහණං. අථ වා රූපාදයො විය විවරම්පි භූතගුණොති පරාධිප්පායෙ තෙජස්ස ආලොකරූපෙන, ආකාසසඞ්ඛාතස්ස විවරස්ස සද්දෙන, වායුස්ස ගන්ධෙන, උදකස්ස රසෙන, පථවියා ඵොට්ඨබ්බෙනාති එවං යථායොගං තංතංභූතගුණෙහීති යොජනා.

රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතොති අග්ගිම්හි රූපස්ස පභස්සරස්ස, වායුම්හි සද්දස්ස සභාවෙන සූයමානස්ස, පථවියා සුරභිආදිනො ගන්ධස්ස, ආපෙ ච රසස්ස මධුරස්සාති ඉමෙසං විසෙසයුත්තානං දස්සනතො ‘‘රූපාදයො තෙසං ගුණා’’ති පඨමවාදී ආහාති. තස්සෙව **‘‘ඉච්ඡෙය්‍යාම’’**තිආදිනා උත්තරමාහ. ඉමිනාව උපායෙන දුතියවාදිනොපි නිග්ගහො හොතීති. අථ වා රූපාදිවිසෙසගුණෙහි තෙජආකාසපථවීආපවායූහි චක්ඛාදීනි කතානීති වදන්තස්ස **කණාදස්ස** වාදං උද්ධරිත්වා තං නිග්ගහෙතුං **‘‘අථාපි වදෙය්‍යු’’**න්තිආදි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ආසවෙ උපලබ්භමානොපි ගන්ධො පථවියා ආපොසංයුත්තාය කප්පාසතො විසදිසායාති න කප්පාසගන්ධස්ස අධිකභාවාපත්තීති චෙ? න, අනභිභූතත්තා. ආසවෙ හි උදකසංයුත්තා පථවී උදකෙන අභිභූතා, න කප්පාසපථවීති තස්ස එව ගන්ධෙන අධිකෙන භවිතබ්බං. උණ්හොදකසංයුත්තො ච අග්ගි උපලබ්භනීයො මහන්තොති කත්වා තස්ස ඵස්සො විය වණ්ණොපි පභස්සරො උපලබ්භෙය්‍යාති උණ්හොදකෙ වණ්ණතො අග්ගිනා අනභිසම්බන්ධස්ස සීතොදකස්ස වණ්ණො පරිහායෙථ. **තස්මාති** එතස්ස උභයස්ස අභාවා. තදභාවෙන හි රූපාදීනං තෙජාදිවිසෙසගුණතා නිවත්තිතා. තන්නිවත්තනෙන ‘‘තෙජාදීනං ගුණෙහි රූපාදීහි අනුග්ගය්හභාවතො’’ති ඉදං කාරණං නිවත්තිතන්ති එවං පරම්පරාය උභයාභාවො විසෙසපරිකප්පනපහානස්ස කාරණං හොතීති ආහ **‘‘තස්මා පහායෙත’’**න්තිආදි. එකකලාපෙපි රූපරසාදයො විසදිසා, කො පන වාදො නානාකලාපෙ චක්ඛාදයො භූතවිසෙසාභාවෙපීති දස්සෙතුං රූපරසාදිනිදස්සනං වුත්තං.

යදි භූතවිසෙසො නත්ථි, කිං පන චක්ඛාදිවිසෙසස්ස කාරණන්ති තං දස්සෙතුං **‘‘යං අඤ්ඤමඤ්ඤස්සා’’**තිආදි වුත්තං. එකම්පි කම්මං පඤ්චායතනිකත්තභාවභවප්පත්ථනානිප්ඵන්නං චක්ඛාදිවිසෙසහෙතුතාය අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණන්ති ච කම්මවිසෙසොති ච වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි තං යෙන විසෙසෙන චක්ඛුස්ස පච්චයො, තෙනෙව

සොතස්ස පච්චයො හොති ඉන්ද්‍රියන්තරාභාවප්පත්තිතො. ''පටිසන්ධික්ඛණෙ මහග්ගතා චෙතනා කටත්තාරූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.12.78) වචනෙන පටිසන්ධික්ඛණෙ විජ්ජමානානං සබ්බෙසං කටත්තාරූපානං එකා චෙතනා කම්මපච්චයො හොතීති විඤ්ඤායති. නානාචෙතනාය හි තදා ඉන්ද්‍රියුප්පත්තියං සති පරිත්තෙන ච මහග්ගතෙන ච කම්මුනා නිබ්බත්තිතං කටත්තාරූපං ආපජ්ජෙය්‍යාති. න චෙකා පටිසන්ධි අනෙකකම්මනිබ්බත්තා හොතීති සිද්ධමෙකෙන කම්මෙන අනෙකින්ද්‍රියුප්පත්ති හොතීති.

435. අනල්ලීනො නිස්සයො එතස්සාති **අනල්ලීනනිස්සයො,** රූපසද්දසඞ්ඛාතො විසයො. ගන්ධරසානං නිස්සයා ඝානජිව්හානං නිස්සයෙ අල්ලීයන්තීති තෙ නිස්සයවසෙන අල්ලීනා. ඵොට්ඨබ්බං සයං කායනිස්සයඅල්ලීනං භූතත්තා. අපරො නයො – චක්ඛුසොතානි අප්පත්තවිසයග්ගාහකානි සාන්තරෙ, අධිකෙ ච විසයෙ විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො. සොතම්පි සම්පත්තවිසයග්ගාහීති කෙචි. යදි සොතං සම්පත්තග්ගාහි, චිත්තජො සද්දො සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං න සියා. න හි බහිද්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං උප්පත්ති අත්ථි. **පාළියඤ්ච** අවිසෙසෙන සද්දාරම්මණස්ස සොතවිඤ්ඤාණාරම්මණභාවො වුත්තො. කිඤ්ච දිසාදෙසවවත්ථානඤ්ච සද්දස්ස න සියා, අත්තනො විසයිපදෙසස්ස එව ගහෙතබ්බතො ගන්ධො විය. තස්මා යත්ථ උප්පන්නො සද්දො, තත්ථෙව ඨිතො. සචෙ සොතපථෙ ආපාථමාගච්ඡති, නනු දූරෙ ඨිතෙහි රජකාදිසද්දා චිරෙන සුය්‍යන්තීති? න දූරාසන්නානං යථාපාකටෙ සද්දෙ ගහණවිසෙසතො. යථා හි දූරාසන්නානං වචනසද්දෙ යථාපාකටෙ ගහණවිසෙසතො ආකාරවිසෙසානං අග්ගහණං, ගහණඤ්ච හොති, එවං රජකාදිසද්දෙපි ආසන්නස්ස ආදිතො පභුති යාව අවසානා කමෙන පාකටීභූතෙ, දූරස්ස ච අවසානෙ, මජ්ඣෙ වා පිණ්ඩවසෙන පවත්තිපාකටීභූතෙ නිච්ඡයග්ගහණානං සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො පවත්තානං විසෙසතො ලහුකං සුතො ''චිරෙන සුතො''ති අධිමානො හොති. සො පන සද්දො යත්ථ උප්පන්නො, තන්නිස්සිතොව අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ සොතස්ස ආපාථමාගච්ඡති . යදි සද්දස්ස භූතපරම්පරාය සමන්තතො පවත්ති නත්ථි, කථං පටිසොසුප්පත්තීති? දූරෙ ඨිතොපි සද්දො අඤ්ඤත්ථ පටිසොසුප්පත්තියා, භාජනාදිචලනස්ස ච අයොකන්තො විය අයොචලනස්ස පච්චයො හොතීති දට්ඨබ්බං.

436. පුබ්බෙ ලක්ඛණාදිනා විභාවිතම්පි චක්ඛුං ඨිතට්ඨානාදිතො විභාවෙතුං **''චක්ඛු චෙත්ථා''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ චක්ඛු සාධයමානං තිට්ඨතීති සම්බන්ධො. **ච**-කාරො බ්‍යතිරෙකත්ථො, තෙනස්ස වුච්චමානමෙව විසෙසං ජොතෙති. **එත්ථාති** එතෙසු යථානිද්දිට්ඨෙසු පඤ්චසු උපාදාරූපෙසු. **''සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසෙ''**ති එතෙන අවසෙසං කණ්හමණ්ඩලං පටික්ඛිපති. ස්නෙහමිව **සත්ත අක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා** ඨිතාහෙව අත්තනො නිස්සයභූතාහි **චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං** තන්නිස්සිතෙහෙව ආයුවණ්ණාදීහි අනුපාලිතං පරිවාරිතං තිසන්තතිරූපසමුට්ඨාපකෙහි **උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං තිට්ඨති.** සත්තඅක්ඛිපටලබ්‍යාපනවචනෙනෙව චක්ඛුස්ස අනෙකකලාපගතභාවං දස්සෙති. **පමාණතො ඌකාසිරමත්තන්ති** ඌකාසිරමත්තෙ පදෙසෙ පවත්තනතො වුත්තං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස **වත්ථුභාවං** නිස්සයභාවතො ආවජ්ජනසම්පටිච්ඡනාදීනං තදාරම්මණාවසානානං **ද්වාරභාවං** සමචසරට්ඨානතො. තං පනෙතං චක්ඛු අධිට්ඨානභෙදතො, තත්ථාපි පච්චෙකං අනෙකකලාපගතභාවතො අනෙකම්පි සමානං සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන ආවජ්ජනාය එකත්තා, එකස්මිං ඛණෙ එකස්සෙව ච කිච්චකරත්තා එකං කත්වා වුත්තං. එවම්පි බහූසු කථමෙකස්සෙව කිච්චකරත්තං. යං තත්ථ විසදං හුත්වා රූපාභිඝාතාරහං, තං විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයො හොතීති ගහෙතබ්බං. ඵොට්ඨබ්බවිසෙසො විය කායවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙ.

මනුපස්සතීති ම-කාරො පදසන්ධිකරො, අථ වා **මනූති** මච්චො.

අඞ්ගුලිවෙධකං අඞ්ගුලීයකං.

විසමජ්ඣාසයතාය චක්ඛු වම්මිකඡිද්දාභිරතසප්පො විය, බිලජ්ඣාසයතාය සොතං උදකබිලාභිරතකුම්භීලො විය, ආකාසජ්ඣාසයතාය ඝානං අජටාකාසාභිරතපක්ඛී විය, ගාමජ්ඣාසයතාය ජිව්හා ගාමාභිරතකුක්කුරො විය, උපාදින්නකජ්ඣාසයතාය කායො ආමකසුසානාභිරතසිඞ්ගාලො විය පස්සිතබ්බොති දස්සෙන්තො **''වම්මි...පෙ.... දට්ඨබ්බා''**ති ආහ. විසමජ්ඣාසයතා ච චක්ඛුස්ස විසමජ්ඣාසයං විය හොතීති කත්වා වුත්තා, චක්ඛුමතො වා පුග්ගලස්ස අජ්ඣාසයවසෙන චක්ඛු විසමජ්ඣාසයං දට්ඨබ්බං. එස නයො සෙසෙසුපි. සබ්බොපි ච යථාවුත්තො පපඤ්චො සොතාදීසුපි යථාරහං වෙදිතබ්බො.

437. චක්ඛුම්හි, චක්ඛුස්ස වා පටිහනනං චක්ඛුපටිහනනං, තං ලක්ඛණං එතස්සාති **චක්ඛුපටිහනනලක්ඛණං.** පටිහනනඤ්චෙත්ථ යථාවුත්තො අභිඝාතොව. **විසයභාවො** ආරම්මණපච්චයතා. කාමං සා එව ගොචරතා, තථාපි විසයගොචරානං අයං විසෙසො – අනඤ්ඤත්ථභාවො, තබ්බහුලචාරිතා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස. විසයභාවෙ චස්ස යං වත්තබ්බං, තං පරතො ආවි භවිස්සති. **යත්ථ පන** කායවිඤ්ඤත්තිආදිකෙ.

438. ඉත්ථියා භාවො, ''ඉත්ථී''ති වා භවති එතෙන චිත්තං, අභිධානඤ්චාති ඉත්ථිභාවො, තං ලක්ඛණං එතස්සාති **ඉත්ථිභාවලක්ඛණං.** තතො එව ''ඉත්ථී''ති තංසහිතං සන්තානං පකාසෙන්තං විය හොතීති වුත්තං **''ඉත්ථීති පකාසනරස''**න්ති. වට්ටංසතා අවිසදහත්ථපාදාදිතා ච **ඉත්ථිලිඞ්ගං.** ඵනමංසාවිසදතා, නිම්මස්සුදාඨිතා, කෙසබන්ධනං, වත්ථග්ගහණඤ්ච ''ඉත්ථී''ති සඤ්ජානනස්ස පච්චයභාවතො **ඉත්ථිනිමිත්තං.** දහරකාලෙපි සුප්පකමුසලකාදීහි කීළා, මත්තිකතක්කෙන සුත්තකන්තනාදි ච **ඉත්ථිකුත්තං,** ඉත්ථිකිරියාති අත්ථො. අවිසදට්ඨානගමනාදිකො ආකාරො

ඉත්ථාකප්පො. අපරො නයො – ඉත්ථීනං මුත්තකරණං **ඉත්ථිලිඞ්ගං**. සරාධිප්පායා **ඉත්ථිනිමිත්තං**. අවිසදට්ඨානගමනනිසජ්ජාබාදනභොජනාදිකා **ඉත්ථිකුත්තං**. ඉත්ථිසණ්ඨානං **ඉත්ථාකප්පො**. ඉමානි ච ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි යථාසකං කම්මාදිනා පච්චයෙන උප්පජ්ජමානානිපි යෙභුය්‍යෙන ඉත්ථින්ද්‍රියසහිතෙ එව සන්තානෙ තංතදාකාරානි හුත්වා උප්පජ්ජන්තීති ඉත්ථින්ද්‍රියං තෙසං කාරණන්ති කත්වා වුත්තං **''ඉත්ථිලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨාන''**න්ති. ඉත්ථිලිඞ්ගාදීසු එව ච කාරණභාවසඞ්ඛාතෙන අධිපතිභාවෙන තස්ස ඉන්ද්‍රියතා වුත්තා, ඉන්ද්‍රියසහිතෙ සන්තානෙ ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරරූපපච්චයානං අඤ්ඤථා අනුප්පාදනතො, ඉත්ථිග්ගහණස්ස ච තෙසං රූපානං පච්චයභාවතො.

යස්මා පන භාවදසකෙපි රූපානං ඉත්ථින්ද්‍රියං න ජනකං, නාපි අනුපාලකං, උපත්ථම්භකං වා, න ච අඤ්ඤෙසං කලාපරූපානං, තස්මා තං ජීවිතින්ද්‍රියං විය සකලාපරූපානං, ආහාරො විය වා කලාපන්තරරූපානඤ්ච ''ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයො''ති පාළියං න වුත්තං. යස්මා ච පච්චයන්තරාධීනානි ලිඞ්ගාදීනි, තස්මා යත්ථස්ස ආධිපච්චං, තංසදිසෙසු මතචිත්තකතරූපෙසුපි තංසණ්ඨානතා දිස්සති. එස නයො පුරිසින්ද්‍රියෙපි. යං පනෙත්ථ විසදිසං, තං වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං . තයිදං ද්වයං යස්මා එකස්මිං සන්තානෙ සහ න පවත්තති ''යස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? නො''තිආදි (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) වචනතො, තස්මා උභතොබ්‍යඤ්ජනකස්සාපි එකස්මිං ඛණෙ එකමෙව හොතීති වෙදිතබ්බං. යෙ පන ''සරීරෙකදෙසවුත්ති භාවරූප''න්ති වදන්ති, තෙසම්පි තං මිච්ඡාති දස්සෙතුං **''තදුභයම්පි…පෙ…. බ්‍යාපකමෙවා''**ති වත්වා යදි එවං කායප්පසාදෙන සඞ්කරො සියාති ආසඞ්කං නිවත්තෙන්තො **''න ච කායප්පසාදෙනා''**තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – යදිපි සකලසරීරබ්‍යාපිතාය කායප්පසාදෙන අට්ඨිතොකාසෙ ඨිතන්ති වත්තබ්බතං නාපජ්ජති, තෙන පන භින්නනිස්සයත්තා ඨිතොකාසෙ ඨිතන්තිපි වත්තබ්බතං නාපජ්ජතීති අයමෙව වෙත්ථ නිප්පරියායකථා. **''රූපරසාදයො විය''**ති එතෙන සමානනිස්සයෙසුපි නාම **සඞ්කරො නත්ථි** ලක්ඛණභෙදතො, කිමඞ්ගං පන භින්නනිස්සයසභාවෙසූති දස්සෙති.

439. **සහජරූපානුපාලනලක්ඛණ**න්ති අත්තනා සහජාතරූපානං අනුපාලනලක්ඛණං. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස එකන්තකම්මජත්තා සහජ-ග්ගහණෙනෙව අනුපාලෙතබ්බානම්පි කම්මජභාවො සිද්ධොති කම්මජ-ග්ගහණං න කතං. යථාසකං ඛණමත්තට්ඨායිනොපි කම්මජරූපස්ස පවත්තිහෙතුභාවෙන තං අනුපාලකං, තස්මා සහජරූපානුපාලනලක්ඛණං. න හි කම්මජානං කම්මංයෙව ඨිතිහෙතු භවිතුං අරහති ආහාරජාදීනං ආහාරාදි විය. කිං කාරණා? තඞ්ඛණාභාවතො. **තෙසන්ති** සහජරූපානං. **පවත්තනං** යාපනං. **ඨපනං** ඨිතිහෙතුතා. අත්තනා අනුපාලනවසෙන යාපෙතබ්බානි පවත්තෙතබ්බානි භූතානි එතස්ස පදට්ඨානන්ති **යාපයිතබ්බභූතපදට්ඨානං. අනුපාලනලක්ඛණාදිම්හීති ආදි**-සද්දෙන පවත්තනරසාදිමෙව සඞ්ගණ්හාති. **අත්ථික්ඛණෙයෙවාති** අනුපාලෙතබ්බානං අත්ථික්ඛණෙයෙව. අසති අනුපාලෙතබ්බෙ උප්පලාදිම්හි කිං උදකං අනුපාලෙය්‍ය. යදි කම්මජානං ඨිතිහෙතුමන්තරෙන ඨිති න හොති, ජීවිතින්ද්‍රියස්ස කො ඨිතිහෙතූති ආහ **''සය''**න්තිආදි. යදි කම්මජානං ඨානං ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධං, අථ කස්මා සබ්බකාලං න ඨපෙතීති ආහ **''න භඞ්ගතො''**තිආදි. **තස්ස තස්ස** අනුපාලනාදිකස්ස **සාධනතො**. තං සාධනඤ්ච ජීවමානතාවිසෙසස්ස පච්චයභාවතො. ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපස්ස හි මතරූපතො කම්මජස්ස, තදනුබන්ධභූතස්ස ච උතුසමුට්ඨානාදිතො ජීවිතින්ද්‍රියකතො විසෙසො, න කෙවලං ඛණට්ඨිතියා එව, පබන්ධානුපච්ඡෙදස්සාපි ජීවිතින්ද්‍රියං කාරණන්ති දට්ඨබ්බං, ඉතරථා ආයුක්ඛයතො මරණං න යුජ්ජෙය්‍යාති.

440. **මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයලක්ඛණං හදයවත්ථූති** කථමෙතං විඤ්ඤාතබ්බන්ති? ආගමතො, යුත්තිතො ච. ''යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච පවත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.8) එවමාදි ආගමො. යදි එවං, කස්මා රූපකණ්ඩෙ තං න වුත්තන්ති? තත්ථ අවචනං අඤ්ඤකාරණං. කිං පන තන්ති? දෙසනාභෙදො. යථා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි එකන්තතො චක්ඛාදිනිස්සයානි, න එවං මනොවිඤ්ඤාණං එකන්තෙන හදයවත්ථුනිස්සයං. නිස්සිතවසෙන ච වත්ථුදුකාදිදෙසනා පවත්තා ''අත්ථි රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු, අත්ථි රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස න වත්ථූ''තිආදිනා (ධ. ස. 584). යම්පි එකන්තතො හදයවත්ථුනිස්සයං, තස්ස වසෙන ''අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථූ''තිආදිනා දුකාදීසු වුච්චමානෙසුපි න තදනුගුණා ආරම්මණදුකාදයො සම්භවන්ති. න හි ''අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, අත්ථි රූපං න මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණ''න්ති සක්කා වත්තුන්ති වත්ථාරම්මණදුකා භින්නගතිකා සියුන්ති එකරසා දෙසනා න භවෙය්‍ය. එකරසඤ්ච දෙසනං දෙසෙතුං ඉධ සත්ථු අජ්ඣාසයො. තස්මා තත්ථ හදයවත්ථු න වුත්තං, න අලබ්භමානත්තාති දට්ඨබ්බං.

යුත්ති පන එවං වෙදිතබ්බා – නිප්ඵන්නඋපාදායරූපනිස්සයං ධාතුද්වයං පඤ්චවොකාරභවෙ. තත්ථ රූපායතනාදීනං, ඔජාය ච ඉන්ද්‍රියබද්ධතො බහිපි පවත්තිදස්සනතො න තංනිස්සයතා යුජ්ජති, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානම්පි තදුභයරහිතෙපි සන්තානෙ ධාතුද්වයදස්සනතො න තංනිස්සයතා යුජ්ජති, ජීවිතින්ද්‍රියස්සාපි අඤ්ඤකිච්චං විජ්ජතීති න තංනිස්සයතා යුජ්ජති එවාති පාරිසෙසතො හදයවත්ථු, තෙසං නිස්සයොති විඤ්ඤායති. සක්කා හි වත්තුං නිප්ඵන්නඋපාදායරූපනිස්සයං ධාතුද්වයං පඤ්චවොකාරභවෙ රූපපටිබද්ධවුත්තිභාවතො. යං යඤ්හි රූපපටිබද්ධවුත්ති, තං තං නිප්ඵන්නඋපාදායරූපනිස්සයං දිට්ඨං යථා ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූ''ති. ''පඤ්චවොකාරභවෙ''ති ච විසෙසනං මනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන කතං. මනොධාතු පන චතුවොකාරභවෙ නත්ථෙව. නනු ච ඉන්ද්‍රියනිස්සයතායපි සාධනතො විරුද්ධො හෙතු ආපජ්ජතීති? න දිට්ඨබාධනතො. දිට්ඨං හෙතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විය ධාතුද්වයස්ස වත්ථුනො මන්දතික්ඛාදිඅනනුවිධානං. තථා හිස්ස පාළියං ඉන්ද්‍රියපච්චයතා න වුත්තා. තෙන තදනුවිධානසඞ්ඛාතා ඉන්ද්‍රියනිස්සයතා බාධීයති. හොතු ධාතුද්වයනිස්සයො හදයවත්ථු, උපාදායරූපඤ්ච,

එතං පන කම්මසමුට්ඨානං, පටිනියතකිච්චං, හදයපදෙසෙ ඨිතමෙවාති කථං විඤ්ඤායතීති? වුච්චතෙ – වත්ථුරූපභාවතො **කම්මසමුට්ඨානං** චක්ඛු විය, තතො එව **පටිනියතකිච්චං,** වත්ථුරූපභාවතොති ච විඤ්ඤාණනිස්සයභාවතොති අත්ථො. අට්ඨිං කත්වා මනසි කත්වා සබ්බචෙතසා සමන්නාහරිත්වා කිඤ්චි චින්තෙන්තස්ස හදයස්ස ඛිජ්ජනතො තත්ථෙතමවට්ඨිතන්ති විඤ්ඤායති. **තාසඤ්ඤෙව ධාතූනන්ති** මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනංයෙව . නිස්සයභාවතො උපරි ආරොපෙත්වා වහන්තං විය පච්චුපතිට්ඨතීති **උබ්බහනපච්චුපට්ඨානං**. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව.

441. අභික්කමො ආදි යෙසං තෙ අභික්කමාදී. ආදි-සද්දෙන පටික්කමසමිඤ්ජනපසාරණඋක්ඛෙපනඅවක්ඛෙපනාදිකා සබ්බා කිරියා පරිග්ගය්හති. තෙසං අභික්කමාදීනං පවත්තකං චිත්තං සමුට්ඨානං යස්සා සා **අභික්කමාදිප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානා,** වායොධාතු. තස්සා යං සහජරූපකායස්ස ථම්භනසන්ධාරණචලනසඞ්ඛාතං කිච්චං, තස්ස සහකාරීකාරණභූතො ආකාරවිසෙසො කායවිඤ්ඤත්ති නාමාති දස්සෙන්තො ආහ **"අභික්කමාදි...පෙ.... කායවිඤ්ඤත්තී"**ති.

කස්ස පන ආකාරවිකාරොති? සාමත්ථියතො වායොධාතුඅධිකානං චිත්තජමහාභූතානං. කිං තං සාමත්ථියං? චිත්තජතා, උපාදායරූපතා ච. අථ වා වායොධාතුයා ආකාරවිකාරො සහජ...පෙ.... පච්චයොති සම්බන්ධිතබ්බං. යදි එවං විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපභාවො න යුජ්ජති. න හි උපාදායරූපං එකභූතසන්නිස්සයං අත්ථි. ''චතුන්නං මහාභූතානං උපාදායරූප''න්ති හි වුත්තං, නායං දොසො චතුන්නං විකාරො චතූසු එකස්සාපි හොති චතුසාධාරණධනං විය. වායොධාතුඅධිකතාය ච කලාපස්ස ''වායොධාතුයා''ති වචනං න විරුජ්ඣති. එවං අධිකතා ච සාමත්ථියතො, න පමාණතො. අඤ්ඤථා හි අවිනිබ්භොගවුත්තිතා න යුජ්ජෙය්‍ය. වායොධාතුයා එවාති කෙචි. තෙසං මතෙන විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපතා දුරුපපාදා. න හි එකස්ස විකාරො චතුන්නං හොති. සා පනායං හත්ථචලනාදීසු එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරමවිඤ්ඤායමානන්තරෙන මනොද්වාරජවනෙන ගය්හති. එන්දමානවණ්ණවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි. තස්ස ච තග්ගහණානන්තරං ගහණං හොතීති කථමෙතං විඤ්ඤායතීති අධිප්පායග්ගහණතො. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු ''ඉදමෙස කාරෙති මඤ්ඤෙ''ති අධිප්පායග්ගහණං දිට්ඨං, හත්ථචලනාදීසු පන දිට්ඨං. තස්මා එන්දමානවණ්ණවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි අධිප්පායස්ස ඤාපකොති විඤ්ඤායති. ඤාපකො ච හෙතු ඤාපෙතබ්බමත්ථං සයං ගහිතො එව ඤාපෙති, න විජ්ජමානතාමත්තෙනාති වණ්ණග්ගහණානන්තරං විකාරග්ගහණම්පි අනුමානතො විඤ්ඤායති. තථා හි වදන්ති –

> ''විසයත්තමනාපන්නා, සද්දා නෙවත්ථබොධකා;
> න සත්තාමත්තතො අත්ථෙ, තෙ අඤ්ඤාතා පකාසකා''ති.

යදි විකාරග්ගහණමෙව කාරණං අධිප්පායග්ගහණස්ස, කස්මා අග්ගහිතසඞ්කෙතානං අධිප්පායග්ගහණං න හොතීති? න කෙවලං විකාරග්ගහණමෙව අධිප්පායග්ගහණස්ස කාරණං, අථ ඛො පුරිමසිද්ධසම්බන්ධග්ගහණඤ්ච ඉමස්ස උපනිස්සයොති දට්ඨබ්බං. ථම්භනසන්ධාරණචලනානි විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාය වායොධාතුයා හොන්තීති වුත්තං. කිං සබ්බාව වායොධාතු සබ්බානි තානි කරොන්තීති? නයිදමෙවං. සත්තමජවනසම්භූතා හි වායොධාතු පුරිමජවනසම්භූතා වායොධාතුයො උපථම්භකපච්චයෙ ලභිත්වා දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චලයති චිත්තජරූපං, න ඉතරා. ඉතරා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තං කරොන්තියො තස්සා උපකාරාය හොන්ති. දෙසන්තරුප්පත්ති එව චලනන්ති නිමිත්තෙ ච කත්තුභාවො සමාරොපිතොති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤථා ධම්මානං අබ්‍යාපාරතා, ඛණිකතා ච න සියා. සත්තහි යුගෙහි ආකඩ්ඪිතබ්බසකටමෙත්ථ **අට්ඨකථායං** නිදස්සිතං. චිත්තජරූපෙ පන චලන්තෙ තංසම්බන්ධතාය උතුකම්මාහාරජරූපම්පි චලති නදීසොතෙ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩං විය එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං විඤ්ඤත්තිග්ගහණස්ස වුත්තත්තා. කිං චලනකරා එව වායොධාතු විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාති? නයිදමෙවං, තථා චලයිතුමසක්කුණන්තියොපි ථම්භනසන්ධාරණමත්තකරා පඨමජවනාදිසම්භූතාපි වායොධාතුයො විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතා එවාති ගහෙතබ්බං. යෙන දිසාභාගෙනායං අභික්කමාදිං පවත්තෙතුකාමො, තදභිමුඛවිකාරසබ්භාවතො. අධිප්පායසහභාවී හි විකාරො විඤ්ඤත්ති. එවඤ්ච කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකවචනං සුට්ඨු යුජ්ජති. යථාවුත්තවිකාරග්ගහණමුඛෙන තංසමඞ්ගිනො අධිප්පායො විඤ්ඤායතීති වුත්තං **"අධිප්පායප්පකාසනරසා"**ති.

කායවිප්ඵන්දනස්ස හෙතුභූතාය වායොධාතුයා විකාරභාවතො පරියායෙන විඤ්ඤත්ති **කායවිප්ඵන්දනහෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා** වුත්තා. **චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානාති** ච වායොධාතුයා කිච්චාධිකතාය වුත්තං. **කායවිප්ඵන්දනෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තාති** කායවිප්ඵන්දනෙන කරණභූතෙන අධිප්පායස්ස විඤ්ඤාපනහෙතුභාවතො කායවිඤ්ඤත්තීති වුච්චතීති සම්බන්ධො. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – විඤ්ඤාපෙතීති විඤ්ඤත්ති. කිං විඤ්ඤාපෙති? අධිප්පායං. කෙන? කායෙන. කීදිසෙන? විප්ඵන්දමානෙනාති. දුතියනයෙ පන යථාවුත්තෙන කායෙන විඤ්ඤායතීති **කායවිඤ්ඤත්ති**. සෙසං වුත්තනයමෙව.

අත්ථාවබොධනසමත්ථො වචීවිසෙසො **වචීභෙදො**. තෙන වායුවනප්පතිනදීසොසාදිං නිවත්තෙති. තස්ස පවත්තකං චිත්තං සමුට්ඨානං යස්සා සා **වචීභෙදප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානා,** පථවීධාතු. තස්සා යං උපාදින්නසඞ්ඛාතස්ස අක්ඛරුප්පත්තිට්ඨානස්ස ඝට්ටනසඞ්ඛිතං කිච්චං, තස්ස සහකාරීකාරණභූතො ආකාරවිසෙසො වචීවිඤ්ඤත්ති නාමාති දස්සෙන්තො ආහ **"වචීභෙ...පෙ.... වචීවිඤ්ඤත්තී"**ති.

ඉදානි ‘‘කස්ස පන ආකාරවිකාරො’’තිආදි කායවිඤ්ඤත්තියං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ ‘‘චන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තර’’න්ති වුත්තං, එවමිධ ‘‘සූයමානසද්දසවනානන්තර’’න්ති යොජෙතබ්බං. ඉධ ච ථම්භනාදීනං අභාවතො ‘‘සත්තමජවනසම්භූතා’’තිආදිනයො න ලබ්භති. ඝට්ටනෙන හි සද්දිං සද්දො උප්පජ්ජති. ඝට්ටනඤ්ච පඨමජවනාදීසුපි ලබ්භතෙව. **ඝට්ටනං** පච්චයවසෙන භූතකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසන්නතරුප්පාදො. **චලනං** එකස්සාපි දෙසන්තරුප්පාදපරම්පරතාති අයමෙතෙසං විසෙසො. යථා ච වායොධාතුයා චලනං කිච්චං, එවං පථවීධාතුයා ඝට්ටනං. තෙනෙවාහ **‘‘පථවීධාතුයා උපාදින්නඝට්ටනස්ස පච්චයො’’**ති. සෙසං වුත්තනයමෙව. **යථා හී**තිආදි කායවචීවිඤ්ඤත්තීනං අනුමානවසෙන ගහෙතබ්බභාවවිභාවනං. **යථා හි උස්සාපෙත්වා බද්ධගොසීසාදි**රූපානි දිස්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා ගොසීසාදීනං උදකසහචාරිප්පකාරසඤ්ඤාණාකාරං ගහෙත්වා උදකග්ගහණං හොති, එවං විප්ඵන්දමානසමුච්චාරියමානවණ්ණසද්දෙ ගහෙත්වා තදනන්තරපවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීථියා පුරිමසිද්ධසම්බන්ධගහණූපනිස්සයසහිතාය සාධිප්පායවිකාරග්ගහණං හොති.

442. රූපානි පරිච්ඡින්දති, සයං වා තෙහි පරිච්ඡිජ්ජති, රූපානං වා පරිච්ඡෙදමත්තං රූපපරිච්ඡෙදො, තං ලක්ඛණං එතිස්සාති **රූපපරිච්ඡෙදලක්ඛණා**. අයං හි ආකාසධාතු තං තං රූපකලාපං පරිච්ඡින්දන්තී විය හොති. තෙනාහ **‘‘රූපපරියන්තප්පකාසනරසා’’**ති. අත්ථතො පන යස්මා රූපානං පරිච්ඡෙදමත්තං හුත්වා ගය්හති, තස්මා වුත්තං **‘‘රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානා’’**ති. යස්මිං කලාපෙ භූතානං පරිච්ඡෙදො, තෙහෙව **අසම්ඵුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානා**. විජ්ජමානෙපි හි කලාපන්තරභූතානං කලාපන්තරභූතෙහි සම්ඵුට්ඨභාවෙ තංතංභූතවිවිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසොති යෙසං සො පරිච්ඡෙදො, තෙහි සො අසම්ඵුට්ඨොව. අඤ්ඤථා පරිච්ඡින්නතා න සියා තෙසං භූතානං බ්‍යාපිභාවාපත්තිතො. අබ්‍යාපිතා හි අසම්ඵුට්ඨතා. තෙනාහ භගවා ‘‘අසම්ඵුට්ඨං චතූහි මහාභූතෙහී’’ති (ධ. ස. 637, 724). කණ්ණච්ඡිද්දමුඛවිවරාදිවසෙන ච **ඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානා වා**. යෙසං රූපානං පරිච්ඡෙදො, තත්ථෙව තෙසං පරිච්ඡෙදභාවෙන ලබ්භතීති වුත්තං **‘‘පරිච්ඡින්නරූපපදට්ඨානා’’**ති. **‘‘යාය පරිච්ඡින්නෙසූ’’**තිආදිනා ආකාසධාතුයා තංතංකලාපානං කලාපන්තරෙහි අසඞ්කරකාරණතං දස්සෙති.

443. **අදන්ධතාති** අගරුතා. **විනොදනං** වික්ඛිපනං, අපනයනන්ති අත්ථො. **අථද්ධතාති** අකඨිනතා. අත්තනො මුදුභාවෙනෙව සබ්බකිරියාසු **අවිරොධිතා**. මුදු හි කත්ථචි න විරුජ්ඣති. තීසුපි ඨානෙසු පටිපක්ඛෙ අ-කාරො දන්ධතාදිහෙතූනං පටිපක්ඛසමුට්ඨානත්තා ලහුතාදීනන්ති කෙචි. අපරෙ පන ‘‘සත්තාපටිසෙධෙ’’ති වදන්ති. සරීරෙන කත්තබ්බකිරියානං අනුකූලතාසඞ්ඛාතකම්මඤ්ඤභාවො ලක්ඛණං එතිස්සාති **සරීරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා**. අකම්මඤ්ඤං දුබ්බලං නාම හොතීති කම්මඤ්ඤතා **අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා** වුත්තා.

ලහුතාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනෙන දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තතා වුත්තාති තංතංවිකාරාධිකරූපෙහි තංනානත්තප්පකාසනත්ථං **‘‘එවං සන්තෙපී’’**ති වුත්තං. **ධාතුක්ඛොභො** වාතපිත්තසෙම්හපකොපො, රසාදිධාතූනං වා විකාරාවත්ථා. ද්විධා වුත්තොපි අත්ථතො පථවීධාතුආදීනං ධාතූනංයෙව විකාරොති දට්ඨබ්බො. **පටිපක්ඛපච්චයා** සප්පායඋතුආහාරාවික්ඛිත්තචිත්තතා. තෙ ච තංතංවිකාරස්ස විසෙසපච්චයභාවතො වුත්තා, අවිසෙසෙන පන සබ්බෙ සබ්බෙසං පච්චයා. යතො නෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනං, ඉද්ධිවළඤ්ජනාදීසු විය වසවත්තනං **මද්දවප්පකාරො. සුපරිමද්දිතචම්මසුධන්තසුවණ්ණ**ගහණඤ්චෙත්ථ මුදුකම්මඤ්ඤසදිසරූපනිදස්සනමත්තං, න තං ඉධ අධිප්පෙතං මුදුතාකම්මඤ්ඤතාසබ්භාවතො. න හි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපසන්තානෙ ලහුතාදීනි සම්භවන්ති, ඉන්ද්‍රියබද්ධෙපි රූපභවෙ න සන්ති දන්ධත්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො. සති හි තාදිසෙ ධාතුක්ඛොභෙ තප්පටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානාහි ලහුතාදීහි භවිතබ්බන්ති කෙචි, තං අකාරණං. න හි වූපසමෙතබ්බපච්චනීකාපෙක්ඛො තබ්බිරොධිධම්මසමුප්පාදො, තථා සති සහෙතුකකිරියචිත්තුප්පාදෙසු කායලහුතාදීනං අභාවොව සියා. කස්මා පන කම්මජරූපෙසු ලහුතාදයො න හොන්තීති? පච්චුප්පන්නපච්චයාපෙක්ඛත්තා. අඤ්ඤථා සබ්බදාභාවීහි ලහුතාදීහි භවිතබ්බං සියාති.

444. ආදි චයො, ඊසං වා චයොති ආචයො, යථාපච්චයං තතො තතො ආගතස්ස විය චයොති වා ආචයො, තදුභයං එකජ්ඣං ගහෙත්වා ආචයො ලක්ඛණං එතස්සාති **ආචයලක්ඛණො. රූපස්ස උපචයො** පඨමුප්පාදො, වඩ්ඪී ච ‘‘උපඤ්ඤත්තං උපසිත්ත’’න්තිආදීසු විය උප-සද්දස්ස පඨමූපරිඅත්ථස්ස නිදස්සනතො. **පුබ්බන්තතොති** පුබ්බකොට්ඨාසතො, අනාගතභාවතොති අත්ථො. උප්පජ්ජමානෙ රූපධම්මෙ උප්පාදො අනාගතක්ඛණතො උම්මුජ්ජාපෙන්තො විය හොතීති වුත්තං **‘‘උම්මුජ්ජාපනරසො’’**ති. තථා සො ‘‘ඉමෙ රූපධම්මා’’ති නියාතෙන්තො විය ගය්හතීති ආහ **‘‘නියාතනපච්චුපට්ඨානො’’**ති. **පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානතා** ‘‘උපරිචයො උපචයො’’ති ඉමස්ස අත්ථස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා. **පවත්තිලක්ඛණාති** රූපානං පවත්තනන්ති ලක්ඛිතබ්බා. **අනුප්පබන්ධනරසාති** පුබ්බාපරවසෙන අනු අනු පබන්ධනකිච්චා. තතො එව අනුපච්ඡෙදවසෙන ගහෙතබ්බතො **අනුපච්ඡෙදපච්චුපට්ඨානා.**

උභයම්පීති උපචයො සන්තතීති උභයම්පි. **ජාතිරූපස්සෙවාති** රූපුප්පාදස්සෙව **අධිවචනං**. යදි එවං කස්මා විභජ්ජ වුත්තාති ආහ **‘‘ආකාරනානත්තතො’’**ති, ජාතිරූපස්ස පවත්තිආකාරභෙදතොති අත්ථො. වෙනෙය්‍යවසෙන විභජ්ජකථනෙ කාරණං පරතො ආවි භවිස්සති. කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං, පවත්තිආකාරනානත්තතො ජාතිරූපස්ස භෙදො, න සභාවතොති ? නිද්දෙසතොති දස්සෙන්තො **‘‘යස්මා පනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **යො ආයතනානන්ති** යො අඩ්ඪෙකාදසන්නං රූපායතනානං ආදිචයත්තා **‘‘ආචයො’’**ති වුත්තො. **සො එව උපචයො** පඨමුප්පාදභාවතො උප-

සද්දො පඨමත්ථොති කත්වා. **යො** පන තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං උපරි වයත්තා **උපචයො, සා** එව **සන්තති** අනුපබන්ධවසෙන උප්පත්තිභාවතො. අථ වා **යො ආයතනානං ආචයො** පඨමභාවෙන උපලක්ඛිතො උප්පාදො, සො පන තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං උපරි වයත්තා **උපචයො,** වඩ්ඪීති අත්ථො. උපචයො වඩ්ඪිභාවෙන උපලක්ඛිතො උප්පාදො, **සා** එව **සන්තති** පබන්ධාකාරෙන උප්පත්තිභාවතො. තෙනාහ **''අට්ඨකථායම්පී''**තිආදි.

තත්ථ **එවං කිං කථිතන්ති** ''යො ආයතනානං ආචයො''තිආදිනා (ධ. ස. 641) නිද්දෙසෙන කිං අත්ථජාතං කථිතං හොති? ආයතනෙන ආචයො කථිතො. ආචයූපචයසන්තතියො හි නිබ්බත්තිභාවෙන ආචයො එවාති ආයතනෙහි ආචයාදීනං පකාසිතත්තා තෙහි ආචයො කථිතො. ආයතනානං ආචයාදිවචනෙනෙව ආචයසභාවානි උප්පාදධම්මානි ආයතනානීති ආචයෙන තංපකතිකං ආයතනං කථිතං. ලක්ඛණඤ්හි උප්පාදො, න රූපරූපන්ති.

රූපපරිපාකො රූපධම්මානං ජිණ්ණතා. **උපනයනරසාති** භඞ්ගුපනයනකිච්චා. **සභාවානපගමෙපීති** කක්ඛළතාදිසභාවස්ස අවිගමෙපි. ඨිතික්ඛණෙ හි ජරා, න ච තදා ධම්මො සභාවං විජහති නාම. **නවභාවො** උප්පාදාවත්ථා, තස්ස අපගමභාවෙන ගය්හතීති ආහ **''නවභාවාපගමපච්චුපට්ඨානා''**ති. **''අරූපධම්මාන''**න්ති ඉදං තෙසං ජරාය සුට්ඨු පටිච්ඡන්නතාය වුත්තං. රූපධම්මානම්පි හි ඛණිකජරා පටිච්ඡන්නා එව, යා අවීචිජරාතිපි වුච්චති. **එස විකාරොති** ඛණ්ඩිච්චාදිවිකාරමාහ. සො හි අරූපධම්මෙසු න ලබ්භති. යා අවීචිජරා නාම, තස්සාපි එස විකාරො නත්ථීති සම්බන්ධිතබ්බං. නත්ථි එතිස්සා ජරාය වීචීති **අවීචිජරා,** නවභාවතො දුවිඤ්ඤෙය්‍යාන්තරජරාති අත්ථො.

පරිතො සබ්බසො ''භිජ්ජන''න්ති ලක්ඛිතබ්බාති **පරිභෙදලක්ඛණා.** නිච්චං නාම ධුවං, රූපං පන ඛණභඞ්ගිතාය යෙන භඞ්ගෙන න නිච්චන්ති අනිච්චං, සො අනිච්චස්ස භාවොති **අනිච්චතා.** සා පන යස්මා ඨිතිප්පත්තං රූපං විනාසභාවෙන සංසීදන්තී විය හොතීති වුත්තං **''සංසීදනරසා''**ති. යස්මා ච සා රූපධම්මානං භඞ්ගභාවතො ඛයවයාකාරෙනෙව ගය්හති, තස්මා වුත්තං **''ඛයවයපච්චුපට්ඨානා''**ති.

445. ඔජාලක්ඛණොති එත්ථ අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො රසස්ස සාරො උපත්ථම්භබලකරො භූතනිස්සිතො එකො විසෙසො ඔජා. කබළං කරීයතීති **කබළීකාරො.** ආහරීයතීති **ආහාරො,** කබළං කත්වා අජ්ඣොහරීයතීති අත්ථො. ඉදං පන සවත්ථුකං ඔජං දස්සෙතුං වුත්තං. බාහිරං ආහාරං පච්චයං ලභිත්වා එව අජ්ඣත්තිකාහාරො රූපං උප්පාදෙති, සො පන රූපං ආහරතීති ආහාරො. තෙනාහ **''රූපාහරණරසො''**ති. තතො එව ඔජට්ඨමකරූපුප්පාදනෙන ඉමස්ස කායස්ස **උපත්ථම්භනපච්චුපට්ඨානො.** ඔජාය රූපාහරණකිච්චං බාහිරායත්තන්ති ආහ **''ආහරිතබ්බවත්ථුපදට්ඨානො''**ති.

446. බලරූපන්තිආදීසු ඉමස්මිං කායෙ බලං නාම අත්ථි, සම්භවො නාම අත්ථි, රොගො නාම අත්ථි, ''ජාති සඤ්ජාති''ති (විභ. 191) වචනතො ජාති නාම අත්ථි, තෙහිපි චතූහි මහාභූතෙහි විනා අභාවතො උපාදායරූපෙහි භවිතබ්බන්ති අධිප්පායො. **එකච්චානන්ති** අභයගිරිවාසීනං. **පටික්ඛිත්තන්ති** එත්ථ එවං පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො – මිද්ධං රූපමෙව න හොති නීවරණෙසු දෙසිතත්තා. යස්ස හි නීවරණෙසු දෙසනා, තං න රූපං යථා කාමච්ඡන්දො. සියා පනෙතං දුවිධං මිද්ධං රූපං, අරූපඤ්චාති. තත්ථ යං අරූපං, තං නීවරණෙසු දෙසිතං ''න රූප''න්ති? තං න, විසෙසවචනාභාවතො. න හි විසෙසෙත්වා මිද්ධං නීවරණෙසු දෙසිතං, තස්මා මිද්ධස්ස දුවිධතං පරිකප්පෙත්වාපි න සක්කා නීවරණභාවං නිවත්තෙතුං. සක්කා හි වත්තුං ''යං තං අරූපතො අඤ්ඤං මිද්ධං පරිකප්පිතං, තම්පි නීවරණං මිද්ධසභාවත්තා ඉතරං මිද්ධං විය''ති.

භවතු නීවරණං, කො විරොධොති චෙ? නීවරණඤ්ච පහාතබ්බං. පඤ්ච නීවරණෙ පහාය ''අද්ධා මුනීසි සම්බුද්ධො, නත්ථි නීවරණා තවා''ති (සු. නි. 546) වචනතො. අප්පහාතබ්බඤ්ච රූපං ''කතමෙ ධම්මා නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා? චතූසු භූමීසු කුසලං, චතූසු භූමීසු විපාකො, තීසු භූමීසු කිරියාබ්‍යාකතං, රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච. ඉමෙ ධම්මා නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා''ති (ධ. ස. 1407) වචනතො. න චෙත්ථ තදාරම්මණකිලෙසප්පහානං අධිප්පෙතං ''රූපං, භික්ඛවෙ, න තුම්හාකං, තං පජහථා''තිආදීසු (සං. නි. 3.34) විය කාමච්ඡන්දාදීනං තථා පහානස්ස අනධිප්පෙතත්තා. තස්මා න මිද්ධං රූපං. යදි මිද්ධස්ස රූපභාවං න සම්පටිච්ඡථ, කථං භගවතො නිද්දා. මිද්ධඤ්හි ''නිද්දාපචලායිකා''තිආදිනා විභඞ්ගෙ විභත්තත්තා නිද්දාති? න මිද්ධං නිද්දා, නිද්දාහෙතුභාවතො පන තං ''නිද්දා''ති විභත්තං යථා ඉත්ථිලිඞ්ගාදි. එවම්පි නිද්දාහෙතුනො මිද්ධස්ස අභාවතො කථං භගවතො නිද්දාති? නිද්දා භගවතො සරීරගිලානියා, න මිද්ධෙන. සා ච නත්ථීති න සක්කා වත්තුං ''පිට්ඨි මෙ ආගිලායති, තමහං ආයමිස්සාමී''ති (ම. නි. 2.22) වචනතො. න චෙත්ථ එවමවධාරණං මිද්ධමෙව නිද්දාහෙතූති, නිද්දාහෙතු එව මිද්ධන්ති එවමවධාරණං. තස්මා අඤ්ඤොපි අත්ථි නිද්දාහෙතු, කො පන සොති? සරීරගිලානියා. තෙන වුත්තං ''නිද්දා භගවතො සරීරගිලානියා, න මිද්ධෙනා''ති.

නිද්දා ච භගවතො නත්ථීති න සක්කා වත්තුං ''අභිජානාමි ඛො පනාහං අග්ගිවෙස්සන…පෙ.… දිවා සුපිතා''ති (ම. නි. 1.387) වචනතො. ඉතොපි න මිද්ධං රූපං සම්පයොගවචනතො. වුත්තඤ්හි ''ථිනමිද්ධනීවරණං අවිජ්ජානීවරණෙන නීවරණඤ්චෙව නීවරණසම්පයුත්තඤ්චා''තිආදි (ධ. ස. 1176). න චෙත්ථ යථාලාභවචනං? සක්කා පච්චෙතුං ''සක්ඛරකථලිකම්පි මච්ඡගුම්බම්පි චරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පී''තිආදි (දී. නි. 1.249) විය අප්පසිද්ධතාය රූපභාවස්ස. සිද්ධෙ හි තස්ස රූපභාවෙ සම්භවතො යථාලාභපච්චයො යුජ්ජෙය්‍යාති. ඉතොපි න රූපං මිද්ධං ආරුප්පෙසු උප්පජ්ජනතො. වුත්තම්පි චෙතං ''නීවරණං ධම්මං පටිච්ච නීවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති

නපුරෙජාතපච්චයා''ති (පට්ඨා. 3.8.8) ඉමස්ස විභඞ්ගෙ ''ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණං උප්පජ්ජතී''ති විත්ථාරො. තස්මා ''න මිද්ධං රූප''න්ති යං අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තං, තං සුපටික්ඛිත්තමෙව.

ඉතරෙසූති බලරූපාදීසු. කම්මසමුට්ඨානස්සාපි රොගස්ස විසභාගපච්චයසමුප්පන්නො ධාතුක්ඛොභො ආසන්නකාරණං, පගෙව ඉතරස්ස. සො ච අත්ථතො රූපධම්මානං විකාරාවත්ථායීතිභඞ්ගක්ඛණෙසු එව සියාති වුත්තං **''රොගරූපං ජරතාඅනිච්චතාගහණෙන ගහිතමෙවා''**ති. **උපචයසන්තතිගහණෙන ගහිතමෙවාති** තබ්බිනිමුත්තස්ස රූපුප්පාදස්ස අභාවතො. උපාදාවත්ථාය ච අඤ්ඤා ජාති නාම නත්ථෙව. සම්භවො කාමධාතුයං එකච්චියසත්තානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකපච්චයො ආපොධාතුයා පවත්තිආකාරවිසෙසොති ආහ **''සම්භවරූපං ආපොධාතුග්ගහණෙන ගහිතමෙවා''**ති. කායබලං නාම අත්ථතො වායොධාතුයා පවත්තිආකාරවිසෙසො තස්සා විප්ඵාරභාවතො. යතො නං ''පාණබල''න්ති වදන්ති, තෙනාහ **''බලරූපං වායොධාතුග්ගහණෙන ගහිතමෙවා''**ති. කස්මා පන නෙසං අයථාක්කමතො පටික්ඛෙපො කතොති? **විසුං නත්ථීති** කත්වා අනුපලබ්භමානත්තා අනාදරදස්සනත්ථං, මිද්ධපටික්ඛෙපො වා මහාපඤ්හොති පඨමං කතො. තදනුසාරෙන පටිලොමනයෙන ඉතරෙසම්පි අභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බං.

''ඉතී''ති ඉදං **''අට්ඨවීසතිවිධ''**න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං, ඉමිනා වුත්තක්කමෙන අට්ඨවීසතිවිධං හොතීති. සො ච ඛො පාළියං ආගතනයෙනෙවාති අනූනතා වෙදිතබ්බා. අනධිකභාවො පන දස්සිතො එව.

447. සම්පයුත්තධම්මරාසි හිනොති එතෙන පතිට්ඨහතීති **හෙතු,** මූලට්ඨෙන ලොභාදිකො, අලොභාදිකො ච, තාදිසො හෙතු න හොතීති **නහෙතු**. නාස්ස හෙතු අත්ථීති **අහෙතුකං,** සහෙතුකපටියොගිභාවතො හෙතුනා සහ න උප්පජ්ජතීති අත්ථො. අහෙතුකමෙව හෙතුනා විප්පයුත්තතාය **හෙතුවිප්පයුත්තං**. ධම්මනානත්තාභාවෙපි හි සද්දත්ථනානත්තෙන වෙනෙය්‍යවසෙන දුකන්තරදෙසනා හොතීති දුකපදවසෙන වෙතං වුත්තං. පච්චයාධීනවුත්තිතාය සහ පච්චයෙනාති **සප්පච්චයං**. අත්තනො පච්චයෙහි ලොකෙ නියුත්තං, විදිතන්ති වා **ලොකියං**. ආ භවග්ගං, ආ ගොත්‍රභුං වා සවන්තීති ආසවා, සහ ආසවෙහීති **සාසවං,** ආසවෙහි ආලම්බිතබ්බන්ති අත්ථො. ආදිසද්දෙන සංයොජනීයං ඔඝනීයං යොගනීයං නීවරණියං සංකිලෙසිකං පරාමට්ඨං අචෙතසිකං චිත්තවිප්පයුත්තං නරූපාවචරං නඅරූපාවචරං නඅපරියාපන්නං අනියතං අනිය්‍යානිකං අනිච්චන්ති එවමාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

ආහිතො අහං මානො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො. තං අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තා අජ්ඣත්තා , ඉන්ද්‍රියබද්ධධම්මා, තෙසු භවං **අජ්ඣත්තිකං,** චක්ඛාදි. අට්ඨකථායං පන වුත්තනයෙන අජ්ඣත්තමෙව **අජ්ඣත්තිකං** යථා වෙනයිකොති (අ. නි. 8.11; පාරා. 8) ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං **''අත්තභාවං අධිකිච්ච පවත්තත්තා අජ්ඣත්තික''**න්ති. **සෙසං** තෙවීසතිවිධං. **''තතො බාහිරත්තා''**ති ඉදං අජ්ඣත්තිකලක්ඛණාභාවතො වුත්තං. **සට්ටනවසෙනාති** විසයී, විසයො ච හුත්වා සඞ්ඝට්ටනවසෙන. **සෙසං** සොළසවිධං. **විපරීතත්තාති** සට්ටනවසෙන අගහෙතබ්බතො. **දුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තාති** සුඛුමභාවෙන දුවිඤ්ඤෙය්‍යසභාවත්තා. ඤාණස්ස ආසන්නෙ න හොතීති **දූරෙ. තෙරස** හදයවත්ථුපරියොසානානි. **සභාවෙනෙවාති** ''රූපස්ස පරිච්ඡෙදො, රූපස්ස විකාරො, රූපස්ස උපචයො''තිආදිනා අග්ගහෙත්වා අත්තනො සභාවෙනෙව කක්ඛළත්තාදිනා ඤාණෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙතබ්බතො. **සෙසං** දසවිධං. **තබ්බිපරීතතායාති** සභාවෙන අපරිග්ගහිතබ්බතො. සොතාදීනම්පි චක්ඛුනො විය පසන්නසභාවත්තා එව යථාසකං විසයග්ගහණපච්චයතාති දස්සෙන්තො ආහ **''චක්ඛාදි...පෙ.... පසාදරූප''**න්ති. **විපරීතත්තාති** තබ්බිධුරසභාවත්තා. **අධිපතියට්ඨෙනාති** එත්ථ චක්ඛාදීනං තාව පඤ්චන්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු ආධිපතෙය්‍යං තෙසං පටුමන්දභාවානුවත්තනතො, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයස්ස සකිච්චෙ ජීවිතින්ද්‍රියස්ස සහජරූපානුපාලනෙ. තදුභයං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **උපාදින්නත්තාති** ගහිතත්තා. කම්මනිබ්බත්තඤ්හි ''මමෙතං ඵලං''න්ති කම්මුනා ගහිතං විය හොති අපටික්ඛෙපතො.

448. **සනිදස්සනකම්මජාදීනං තිකානන්ති** සනිදස්සනත්තිකස්ස, කම්මජාදිත්තිකානඤ්ච. **ඔළාරිකෙති** ද්වාදසවිධෙ ඔළාරිකරූපෙ. **රූපන්ති** රූපායතනං. දට්ඨබ්බභාවසඞ්ඛාතෙන සහ නිදස්සනෙනාති සනිදස්සනං, පටිහනනභාවසඞ්ඛාතෙන සහ පටිඝෙනාති සප්පටිඝං, සනිදස්සනඤ්ච තං සප්පටිඝඤ්චාති **සනිදස්සනසප්පටිඝං**. තත්ථ යස්ස දට්ඨබ්බභාවො අත්ථි, තං **සනිදස්සනං**. චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරභාවොව **දට්ඨබ්බභාවො**. තස්ස රූපායතනතො අනඤ්ඤත්තෙපි අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි රූපායතනං විසෙසෙතුං අඤ්ඤං විය කත්වා වුත්තං ''සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සන''න්ති. ධම්මභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකීභූතෙසු ධම්මෙසු යො නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤො විය කත්වා උපචරිතුං යුත්තො. එවං හි අත්ථවිසෙසාවබොධො හොතීති. යො සයං, නිස්සයවසෙන ච සම්පත්තානං, අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤං පතනං, සො **පටිහනනභාවො,** යෙන බ්‍යාපාරාදිවිකාරපච්චයන්තරසහිතෙසු චක්ඛාදීනං විසයෙසු විකාරුප්පත්ති. **සෙසං** එකාදසවිධං ඔළාරිකරූපං. තඤ්හි සනිදස්සනත්තාභාවතො **අනිදස්සනං,** වුත්තනයෙනෙව **සප්පටිඝං**. උභයපටික්ඛෙපෙන **අනිදස්සනඅප්පටිඝං. කම්මතො ජාතන්ති** එත්ථ යං එකන්තකම්මසමුට්ඨානං අට්ඨින්ද්‍රියානි, හදයඤ්චාති නවවිධං රූපං, යඤ්ච නවවිධෙ චතුසමුට්ඨානෙ කම්මසමුට්ඨානං නවවිධමෙව රූපන්ති එවං අට්ඨාරසවිධම්පි කම්මතො උප්පජ්ජනතො **කම්මජං**. යඤ්හි ජාතඤ්ච යඤ්ච ජායති යඤ්ච ජායිස්සති, තං සබ්බම්පි ''කම්මජ''න්ති වුච්චති යථා දුද්ධන්ති. **තදඤ්ඤපච්චයජාතන්ති** කම්මතො අඤ්ඤපච්චයතො ජාතං උතුචිත්තාහාරජං. **නකුතොචිජාතන්ති** ලක්ඛණරූපමාහ. විඤ්ඤත්තිද්වයං, සද්දො,

ආකාසධාතු, ලහුතාදිත්තයං චිත්තසමුට්ඨානානි අවිනිබ්භොගරූපානීති එතං පඤ්චදසවිධං රූපං **චිත්තජං**. ආකාසධාතු, ලහුතාදිත්තයං, ආහාරසමුට්ඨානානි අවිනිබ්භොගරූපානීති එතං ද්වාදසවිධං රූපං **ආහාරජං**. එත්ථ සද්දං පක්ඛිපිත්වා තෙරසවිධං රූපං උතුතො සමුට්ඨිතං **උතුජං**. සෙසං කම්මජතිකෙ වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

449. දිට්ඨාදිචතුක්කවසෙන, රූපරූපාදිචතුක්කවසෙන, වත්ථාදිචතුක්කවසෙනාති පාටෙක්කං චතුක්කසද්දො යොජෙතබ්බො. යං රූපායතනං අදක්ඛි යං පස්සති යං දක්ඛිස්සති යං පස්සෙය්‍ය, තං සබ්බං **දිට්ඨං** නාම දිට්ඨසභාවානාතිවත්තනතො යථා දුද්ධන්ති. එස නයො සෙසෙසුපි. **දස්සනවිසයත්තාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. **සවනවිසයත්තාති** සොතවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. **ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බත්තයන්ති** ගන්ධො රසො ඵොට්ඨබ්බන්ති එතං තයං. **මුතං** නාම මුත්වා පත්වා ගහෙතබ්බතො. තෙනාහ **"සම්පත්තගාහකඉන්ද්‍රියවිසයත්තා"**ති.

කිමිදං ඵොට්ඨබ්බං නාමාති? පථවීතෙජොවායොධාතුත්තයං. කස්මා පනෙත්ථ ආපොධාතු අග්ගහිතා, නනු සීතතා ඵුසිත්වා ගය්හති, සා ච ආපොධාතූති? සච්චං ගය්හති, න පන සා ආපොධාතු. කිඤ්චරහීති? තෙජොධාතු එව. මන්දෙ හි උණ්හභාවෙ සීතබුද්ධි. න හි සීතං නාම කොචි ගුණො අත්ථි, කෙවලං පන උණ්හභාවස්ස මන්දතාය සීතතාභිමානො. කථමෙතං විඤ්ඤාතබ්බන්ති චෙ? අනවට්ඨිතත්තා සීතබුද්ධියා යථා පාරාපාරෙ. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ ඨිතානං ඡායං පවිට්ඨානං සීතබුද්ධි හොති, තත්ථෙව පන පථවීගබ්භතො උට්ඨිතානං උණ්හබුද්ධි. යදි හි සීතතා ආපොධාතු සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්හභාවෙන සද්ධිං උපලබ්භෙය්‍ය, න ච උපලබ්භති. තස්මා විඤ්ඤායති න ආපොධාතු සීතතාති . ඉදඤ්ච භූතානං අවිනිබ්භොගවුත්තිතං ඉච්ඡන්තානං උත්තරං, අනිච්ඡන්තානම්පි පන චතුන්නං භූතානං එකස්මිං කලාපෙ කිච්චදස්සනෙන සභාගවුත්තිතාය සාධිතාය උත්තරමෙව. යෙ පන "වායොධාතුයා ලක්ඛණං සීතතා"ති වදන්ති, තෙසම්පි ඉදමෙව උත්තරං. යදි හි වායොධාතු සීතතා සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්හභාවෙන සද්ධිං සීතතා උපලබ්භෙය්‍ය, න ච උපලබ්භති. තස්මා විඤ්ඤායති න වායොධාතු සීතතාති. යෙසං පන ද්‍රවතා ආපොධාතු, සා ච ඵුසිත්වා ගය්හතීති දස්සනං. තෙ වත්තබ්බා "ද්‍රවභාවොපි ඵුසීයතීති ආයස්මන්තානං අධිමානමත්තං සණ්ඨානං විය"ති. වුත්තඤ්හෙතං පුරාතනෙහි –

"ද්‍රවතා සහවුත්තීනි, තීණි භූතානි සම්ඵුසං;
'ද්‍රවතං සම්ඵුසාමී'ති, ලොකොයමභිමඤ්ඤති.

"ඵුසං භූතානි සණ්ඨානං, මනසා ගණ්හතෙ යථා;
'පච්චක්ඛතො ඵුසාමී'ති, ඤාතබ්බා ද්‍රවතා තථා"ති.

සෙසන්ති යථාවුත්තං රූපාදිසත්තවිධං රූපං ඨපෙත්වා අවසිට්ඨං එකවීසතිවිධං රූපං. **විඤ්ඤාණස්සෙවාති** මනොවිඤ්ඤාණස්සෙව. අවධාරණෙන රූපායතනාදීනම්පි මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තෙ නියමාභාවතො න විඤ්ඤාතරූපතාති සඞ්කරාභාවං දස්සෙති.

නිප්ඵන්නරූපං පනෙත්ථ රූපරූපං නාමාති යදෙත්ථ අට්ඨවීසතිවිධෙ රූපෙ "නිප්ඵන්න"න්ති වුත්තං රූපං, තදෙව රූපලක්ඛණයොගතො රූපං. රුප්පනං රූපං, තං එතස්ස අත්ථීති යථා අරිසසොති, රූපගුණයොගතො වා යථා නීලගුණයොගතො නීලං වත්ථන්ති. ස්වායං රූපසද්දො රුළ්හියා අතංසභාවෙපි පවත්තතීති අපරෙන රූපසද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං **"රූපරූප"**න්ති යථා තිලතෙලං, දුක්ඛදුක්ඛන්ති (විසුද්ධි. 2.539) ච, රුප්පනසභාවං රූපන්ති අත්ථො. යදි එවං, ආකාසධාතුආදීනං කථං රූපභාවොති? නිප්ඵන්නරූපස්ස පරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණභාවතො තග්ගතිකමෙවාති "රූප"න්ත්වෙව වුච්චති.

වසන්ති එත්ථ චිත්තචෙතසිකා පවත්තන්තීති **වත්ථු,** චිත්තතංසම්පයුත්තානං ආධාරභූතං රූපං. තං පන ඡබ්බිධං. තත්ථ හදයරූපං වත්ථු එව මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයභාවතො. **න ද්වාරං** අඤ්ඤනිස්සයානං චක්ඛාදි විය. යථා හි චක්ඛාදීනි සම්පටිච්ඡනාදීනං පවත්තියා ද්වාරං හොන්ති, න එවං හදයවත්ථු. තෙන වුත්තං **"යං පනෙත්ථ හදයරූපං නාම, තං වත්ථු, න ද්වාර"**න්ති. **විඤ්ඤත්තිද්වයං ද්වාරං** කම්මද්වාරභාවතො. තන්නිස්සිතස්ස චිත්තුප්පාදස්ස අභාවතො **න වත්ථු. පසාදරූපං වත්ථු චෙව** අත්තසන්නිස්සිතස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිකස්ස, **ද්වාරඤ්ච** අඤ්ඤනිස්සිතස්ස සම්පටිච්ඡනාදිකස්ස. **සෙසං** එකවීසතිවිධං රූපං වුත්තවිපරියායතො **නෙව වත්ථු න ච ද්වාරං**.

450. එකතො එව ජාතං **එකජං**. නනු ච එකතො එව පච්චයතො පච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්ති නත්ථීති? සච්චං නත්ථි, රූපජනකපච්චයෙසු එකතොති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. න හි රූපුප්පත්ති රූපජනකතො අඤ්ඤං පච්චයං අපෙක්ඛති. **ද්විජන්තිආදීසුපි** එසෙව නයො. **ඉමෙසන්ති** ඉමෙසං පභෙදානං **වසෙන. කම්මජමෙවාති** කම්මතො එව ජාතං. **චිත්තජමෙවාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **චිත්තතො ච උතුතො ච ජාතන්ති** කාලෙන චිත්තතො, කාලෙන උතුතොති එවං චිත්තතො ච උතුතො ච ජාතං දට්ඨබ්බං. **තං ද්විජං** ද්වීහි ජාතන්ති. පරතො ද්වීසුපි එසෙව නයො. **සද්දායතනමෙවාති** එත්ථ යං චිත්තජං සද්දායතනං, තං සවිඤ්ඤත්තිකමෙවාති එකෙ. අවිඤ්ඤත්තිකොපි අත්ථි විතක්කවිප්ඵාරසද්දොති පොරාණා.

විතක්කවිප්ඵාරසද්දො න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති හි එවං පවත්තමහාඅට්ඨකථාවාදං නිස්සාය චිත්තසමුට්ඨානස්ස සද්දස්ස විඤ්ඤත්තියා විනාපි උප්පත්ති ඉච්ඡිතබ්බා. න හි විඤ්ඤත්ති ''කායවාචාය විඤ්ඤත්ති''ති වචනතො අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යෙන සද්දෙන සහ උප්පජ්ජති, එවං සන්තෙ චිත්තජෙනාපි සද්දනවකෙන භවිතබ්බං. සො ච වාදො ''සද්දො ච හොති, න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යො චා''ති විරුද්ධමෙවෙතන්ති මඤ්ඤමානෙහි සඞ්ගහකාරෙහි පටික්ඛිත්තො. අපරෙ පන මහාඅට්ඨකථාවාදං අප්පටික්ඛිපිත්වා තස්ස අධිප්පායං වණ්ණෙන්ති. කථං? ''ජිව්හාතාලුචලනාදිකං විතක්කසමුට්ඨිතං විඤ්ඤත්තිසහජමෙව සුඛුමසද්දං දිබ්බසොතෙන සුත්වා ආදිසතී''ති සුත්තෙ, පට්ඨානෙ ච ඔළාරිකං සද්දං සන්ධාය සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයභාවො වුත්තොති ඉමිනා අධිප්පායෙන විතක්කවිප්ඵාරසද්දස්ස අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තාති. **තං චතුජං. අවසෙසන්ති** අවිනිබ්භොගරූපෙන සද්ධිං ආකාසධාතුමාහ.

ලක්ඛණරූපං පන නකුතොචිජාතන්ති කුතොචිපි පච්චයතො න ජාතං, නාපි සයමෙව ජාතං පච්චයෙහි විනා සයමෙව ජාතස්ස සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො. කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං ලක්ඛණරූපං න ජායතීති? ලක්ඛණාභාවතො. උප්පත්තිමන්තානං හි රූපායතනාදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්ති, න එවං ජාතිආදීනං. තස්මා විඤ්ඤාතබ්බමෙතං ජාතිආදීනි න ජායන්තීති. සියා පනෙතං ''ජාතිආදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්තී''ති? තං න, කස්මා? තථා සති අනවට්ඨානාපත්තිතො. යදි හි ජාතිආදීනි ජාතිආදිමන්තානි සියුං, තානිපි ජාතිආදිමන්තානි, තානිපි ජාතිආදිමන්තානීති අනවට්ඨානමෙව ආපජ්ජති. තස්මා සුට්ඨු වුත්තං ''ජාතිආදීනි න ජායන්තී''ති. තෙනාහ **''න හි උප්පාදස්ස උප්පාදො අත්ථි, උප්පන්නස්ස ච පරිපාකභෙදමත්තං ඉතරද්වය''**න්ති, ජරාමරණන්ති අත්ථො.

තත්ථ **''උප්පාදො නත්ථී''**ති එතෙන උප්පාදස්ස ජරාමරණාභාවමාහ. අසති උප්පාදෙ කුතො ජරාමරණන්ති **මත්ත**ග්ගහණෙන ජරාමරණස්ස උප්පාදාභාවම්පි. යදි එවං ජාතියා කුතොචි ජාතතාවචනං කථන්ති ආහ **''යම්පී''**තිආදි. තත්ථ **කිච්චානුභාවක්ඛණෙ දිට්ඨත්තාති** යෙ තෙ චිත්තාදයො රූපායතනාදීනං රූපානං ජනකපච්චයා, තෙසං තදුප්පාදනං පති අනුපරතබ්‍යාපාරානං යො සො පච්චයභාවූපලක්ඛණීයො කිච්චානුභාවක්ඛණො, තදා ජායමානානං රූපායතනාදීනං ධම්මානං විකාරභාවෙන උපලබ්භමානතං සන්ධාය වෙනෙය්‍යපුග්ගලවසෙන ජාතියා කුතොචි පච්චයතො ජාතත්තං පාළියං අනුඤ්ඤාතං යථා තං චිත්තසමුට්ඨානතාදි විඤ්ඤත්තිආදීනං. අයඤ්හෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – යෙහි පච්චයධම්මෙහි රූපාදයො උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙසං පච්චයභාවූපගමනක්ඛණෙ උපලබ්භමානා රූපාදයො තතො පුරෙ, පච්ඡා ච අනුපලබ්භමානා තතො උප්පජ්ජන්තීති විඤ්ඤායන්ති, එවං ජාතිපි වෙදිතබ්බා. යදි එවං නිප්පරියායතො ජාතියා කුතොචි ජාතතා සිද්ධා, අථ කස්මා වෙනෙය්‍යපුග්ගලවසෙනාති වුත්තන්ති? නයිදමෙවං ජායමානධම්මවිකාරභාවෙන උපලබ්භමානත්තා. යදි හි ධම්මො විය උපලබ්භෙය්‍ය ජාති, නිප්පරියායොව තස්සා කුතොචි ජාතභාවො, න එවමුපලබ්භති, අථ ඛො විකාරභාවෙන. තස්මා වුත්තං ''වෙනෙය්‍යපුග්ගලවසෙනා''ති.

තදා කිර සොතූනං එවං චිත්තං උප්පන්නං ''අයං ජාති සබ්බෙසං ධම්මානං පභවො, සයඤ්ච න කුතොචි ජායති යථා තං පකතිවාදීනං පකතී''ති, තං නෙසං මිච්ඡාගාහං විධමෙන්තො සත්ථා ''උපචයො සන්තතී''ති ද්විධා භින්දිත්වා කුතොචි පච්චයතො ජාතඤ්ච කත්වා දෙසෙසි, න පන ජරාමරණං පච්චයධම්මානං කිච්චානුභාවක්ඛණෙ අදස්සනතො. යදි එවං කථං ''ජරාමරණං පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති (සං. නි. 2.20) වුත්තං? යස්මා පටිච්චසමුප්පන්නානං ධම්මානං පරිපාකභඞ්ගතාය තෙසු සන්තෙසු හොන්ති, න අසන්තෙසු. න හි අජාතං පරිපච්චති, භිජ්ජති වා, තස්මා තං ජාතිපච්චයතං සන්ධාය ''ජරාමරණං පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති (සං. නි. 2.20) පරියායෙන සුත්තෙසු වුත්තං. යො පනෙත්ථ කාමභවාදීසු කම්මාදිනා පච්චයෙන යොනිවිභාගතො පටිසන්ධියං, පවත්තියඤ්ච රූපධම්මානං පවත්තිභෙදො වත්තබ්බො, සො පරතො පටිච්චසමුප්පාදකථායං ආවි භවිස්සතීති න වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

ඉති රූපක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

විඤ්ඤාණක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

451. **යං කිඤ්චීති** අනවසෙසපරියාදානදීපකෙන පදද්වයෙන වෙදයිතස්ස බහුභෙදතං දස්සෙන්තො වුච්චමානං රාසට්ඨං උල්ලිඞ්ගෙති. වෙදයිතං ආරම්මණරසානුභවනං ලක්ඛණං එතස්සාති **වෙදයිතලක්ඛණං. සබ්බං තං** ධම්මජාතන්ති අධිප්පායො, පුබ්බෙ වා රූපක්ඛන්ධකථායං වුත්තං අධිකාරතො ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. **එකතො කත්වාති** අතීතාදිභෙදභින්නං සබ්බං තං බුද්ධියා එකතො කත්වා. එවඤ්හි රාසට්ඨස්ස සම්භවො. නීලාදිභෙදස්ස ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං, ''නීලං පීතං දීඝං රස්ස''න්ති (ධ. ස. 615) ච ආදිනා සඤ්ඤුප්පාදවසෙන ජානනං ගහණං ලක්ඛණං එතස්සාති **සඤ්ජානනලක්ඛණං. අභිසඞ්ඛරණං** ආයූහනං බ්‍යාපාරාපත්ති, අභිසන්දහනං වා, උභයථාපි චෙතනාපධානතාය සඞ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස එවං වුත්තං **''අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණ''**න්ති. තථා හි **සුත්තන්තභාජනීයෙ** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං විභජන්තෙන භගවතා ''චක්ඛුසම්ඵස්සජා චෙතනා''තිආදිනා (විභ. 21) චෙතනාව විභත්තා. මිනිතබ්බවත්ථුං නාළියා මිනමානො පුරිසො විය යෙන සඤ්ජානනාකාරවිසිට්ඨෙන ආකාරෙන විසයං ගණ්හාති, තං ආරම්මණූපලද්ධිසඞ්ඛාතං විජානනං ලක්ඛණං එතස්සාති **විජානනලක්ඛණං**. ඉතරෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්තීති විඤ්ඤාණෙන එකුප්පාදාදිභාවතො, සමානජාතිආදිවිභාගතො ච.

අත්තනා ''විජානනලක්ඛණ''න්ති වුත්තමත්ථං සුත්තෙන සමත්ථෙතුං **''යං කිඤ්චී''**තිආදි වුත්තං. යථාපච්චයං පවත්තිමත්තමෙතං, යදිදං සභාවධම්මොති දස්සෙතුං **''විජානනලක්ඛණ''**න්ති භාවසාධනවසෙන වුත්තං. ධම්මසභාවා

විනිමුත්තො කොචි කත්තා නාම නත්ථීති තස්සෙව කත්තුභාවං දස්සෙතුං **"විජානාතී"**ති වුත්තං. යං විජානනට්ඨෙන **විඤ්ඤාණං**, තදෙව චින්තනාදිඅත්ථෙන **චිත්තං**, මනනට්ඨෙන **මනොති** පරියායතොපි නං බොධෙති. එත්තාවතා ච බන්ධතො, භෙදතො, පරියායතො ච විඤ්ඤාණං විභාවිතං හොති.

ජායන්ති එත්ථ විසදිසාපි සදිසාකාරාති **ජාති,** සමානාකාරො. සා පනායං ජාති කාමං අනෙකවිධා නානප්පකාරා, තං ඉධාධිප්පෙතමෙව පන දස්සෙන්තො **"කුසලං, අකුසලං, අබ්‍යාකතඤ්චා"**ති ආහ. තත්ථ කුසලට්ඨෙන **කුසලං**. කොයං කුසලට්ඨො නාම? ආරොග්‍යට්ඨො අනවජ්ජට්ඨො සුඛවිපාකට්ඨො. ආරොග්‍යට්ඨෙනාපි හි කුසලං වුච්චති ''කච්චි නු හොතො කුසල''න්තිආදීසු (ජා. 1.15.146; 2.20.129). අනවජ්ජට්ඨෙනාපි ''කතමො පන, භන්තෙ, කුසලො කායසමාචාරො? යො ඛො, මහාරාජ , අනවජ්ජො කායසමාචාරො''තිආදීසු (ම. නි. 2.361). සුඛවිපාකට්ඨෙනාපි ''කුසලානං, භික්ඛවෙ, ධම්මානං සමාදානහෙතු''තිආදීසු (දී. නි. 3.80). කුසලචිත්තඤ්හි රාගාදීනං චෙතසිකරොගානං අවජ්ජසභාවානං පටිපක්ඛභාවතො, සුඛවිපාකවිපච්චනතො ච අරොගං, අනවජ්ජං, සුඛවිපාකඤ්චාති.

සද්දත්ථතො පන කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයති චලයති කම්පෙති විද්ධංසෙතීති **කුසලං**. කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්තීති කුසා, පාපධම්මා, තෙ කුසෙ ලුනාති ඡින්දතීති **කුසලං**. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො ඤාණං කුසං නාම, තෙන ලාතබ්බං ගහෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති **කුසලං**. යථා වා කුසො උභයභාගගතං හත්ථපදෙසං ලුනාති, එවමිදං උප්පන්නානුප්පන්නවසෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනාති ඡින්දති, තස්මා කුසො විය ලුනාතීති **කුසලං**. කුච්ඡිතානං වා සාවජ්ජධම්මානං සලනතො සංවරණතො **කුසලං**. කුසලධම්මවසෙන හි අකුසලා පවත්තිනිවාරණෙන, අප්පවත්තිභාවාපාදනෙන ච මනච්ඡට්ඨෙසු ද්වාරෙසු අප්පවත්තියා සංවුතා පිහිතා හොන්ති. කුච්ඡිතෙ වා පාපධම්මෙ සලයති කම්පෙති අපනෙතීති **කුසලං**. කුච්ඡිතානං වා පාණාතිපාතාදීනං පාපධම්මානං සානතො නිසානතො තෙජනතො කුසා, දොසලොභාදයො. දොසාදීනඤ්හි වසෙන චෙතනාය තික්ඛභාවප්පත්තියා පාණාතිපාතාදීනං මහාසාවජ්ජතා, තෙ කුසෙ ලුනාති ඡින්දතීති **කුසලං**. කුච්ඡිතානං වා සානතො අන්තකරණතො විනාසනතො කුසානි, පුඤ්ඤකිරියවසෙන පවත්තානි සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි, තෙහි ලාතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති **කුසලං**. ''කු'' ඉති වා භූමි වුච්චති, අධිට්ඨානභාවෙන තංසදිසස්ස අත්තනො නිස්සයභූතස්ස රූපාරූපප්පබන්ධස්ස සම්පති, ආයතිඤ්ච අනුදහනෙන විනාසනතො කුං සියන්තීති කුසා, රාගාදයො, තෙ විය අත්තනො නිස්සයස්ස ලවනතො ඡින්දනතො **කුසලං**. පයොගසම්පාදිතා හි කුසලධම්මා අච්චන්තමෙව රූපාරූපධම්මෙ අප්පවත්තිකරණෙන සමුච්ඡින්දන්තීති.

න කුසලන්ති **අකුසලං,** කුසලපටිපක්ඛන්ති අත්ථො. න කුසලන්ති හි කුසලපටික්ඛෙපෙන අකුසලපදස්ස අවයවභෙදෙන අත්ථෙ වුච්චමානෙ යථා යං ධම්මජාතං න අරොගං, න අනවජ්ජං, න සුඛවිපාකං, න ච කොසල්ලසම්භූතං, තං අකුසලන්ති අයමත්ථො දස්සිතො හොති, එවං යං න කුච්ඡිතානං සලනසභාවං, න කුසානං ලවනසභාවං, න කුසෙන කුසෙහි වා පවත්තෙතබ්බං, න ච කුසො විය ලවනකං, තං අකුසලං නාමාති අයම්පි අත්ථො දස්සිතො හොති. එත්ථ ච යස්මා කුසලං අකුසලස්ස උජුවිපච්චනීකභූතං, යතො චෙතසිකරොගපටිපක්ඛාදිභාවතො අරොගාදිපරියායෙනපි බොධිතං, තස්මා අකුසලං පන කුසලස්ස උජුවිපච්චනීකභූතන්ති වුත්තං ''කුසලපටිපක්ඛන්ති අත්ථො''ති. තං පන යථාක්කමං පහායකපහාතබ්බභාවෙනෙවාති දට්ඨබ්බං.

න බ්‍යාකතන්ති **අබ්‍යාකතං,** කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතන්ති අත්ථො. තත්ථ **කුසලභාවො** අනවජ්ජසුඛවිපාකට්ඨො. **අකුසලභාවො** සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකට්ඨො, තදුභයභාවෙන අවුත්තන්ති වුත්තං හොති. එතෙනෙව අරොගසරොගාදිභාවෙන ච අවුත්තතා වණ්ණිතාති දට්ඨබ්බා. එත්ථ ච ''කුසලං අකුසල''න්ති ච වත්වා ''අබ්‍යාකත''න්ති වුත්තත්තා කුසලාකුසලභාවෙනෙව අවුත්තතා විඤ්ඤායති, න පකාරන්තරෙන. අවුත්තතා චෙත්ථ න තථා අවත්තබ්බතාමත්තෙන, අථ ඛො තදුභයවිනිමුත්තසභාවතාය තෙසං ධම්මානන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හෙතං ''අවිපාකලක්ඛණ''න්ති වුච්චති.

452. **භූමිභෙදතොති** භවන්ති එත්ථ ධම්මාති භූමි, ඨානං, අවත්ථා ච. අවත්ථාපි හි අවත්ථාවන්තානං පවත්තිට්ඨානං විය ගය්හති, එවං තෙසං සුඛග්ගහණං හොතීති . තත්ථ ලොකියා භූමි ඨානවසෙනෙව වෙදිතබ්බා, ලොකුත්තරා අවත්ථාවසෙන. ලොකියා වා ඨානාවත්ථාවසෙන, ලොකුත්තරා අවත්ථාවසෙනෙව. **කාමාවචරන්ති** එත්ථ වත්ථුකාමො කිලෙසකාමොති ද්වෙ කාමා. තෙසු **වත්ථුකාමො** විසෙසතො පඤ්ච කාමගුණා කාමීයන්තීති, **කිලෙසකාමො** තණ්හා කාමෙතීති. තෙ ද්වෙපි සහිතා හුත්වා යත්ථ අවචරන්ති, තං **කාමාවචරං**. කිං පන තන්ති? එකාදසවිධො කාමභවො. ඉදං යෙභුය්‍යෙන තත්ථ අවචරති පවත්තතීති **කාමාවචරං** එකස්ස අවචරසද්දස්ස ලොපං කත්වා. එවං **රූපාරූපාවචරානිපි** වෙදිතබ්බානි රූපතණ්හා රූපං, අරූපතණ්හා අරූපන්ති කත්වා. අථ වා කාමතණ්හා කාමො උත්තරපදලොපෙන, අවචරති එත්ථාති අවචරං, කාමස්ස අවචරං **කාමාවචරං**. එවං **රූපාවචරාරූපාවචරානිපි** වෙදිතබ්බානි. ලොකතො උත්තරතීති **ලොකුත්තරං** කුසලස්ස අධිප්පෙතත්තා. ඉතරං පන ලොකතො උත්තිණ්ණන්ති **ලොකුත්තරං**.

සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතොති එත්ථ සොමනස්සුපෙක්ඛාභෙදො තාව යුත්තො තෙසං භින්නසභාවත්තා, ඤාණසඞ්ඛාරභෙදො පන කථන්ති? නායං දොසො ඤාණසඞ්ඛාරකතො භෙදොඤාණසඞ්ඛාරභෙදො, සො ච තෙසං භාවාභාවකතොති කත්වා. සොභනං මනො, සුන්දරං වා මනො එතස්සාති සුමනො, සුමනස්ස භාවො සොමනස්සං, මානසිකසුඛා වෙදනා රුළ්හියා, සොමනස්සෙන උප්පාදතො පට්ඨාය යාව

හඞ්ගා සහගතං පවත්තං සංසට්ඨං, සම්පයුත්තන්ති අත්ථො. **සොමනස්සසහගතතා** චස්ස ආරම්මණවසෙන වෙදිතබ්බා. ඉට්ඨාරම්මණෙ හි චිත්තං සොමනස්සසහගතං හොති. නනු ච ඉට්ඨාරම්මණං ලොභස්ස වත්ථු, කථං තත්ථ කුසලං හොතීති? නයිදමෙකන්තිකං ඉට්ඨෙපි ආභොගාදිවසෙන කුසලස්ස උප්පජ්ජනතො. යස්ස හි චතුසම්පත්තිචක්කසමායොගාදිවසෙන යොනිසොච ආභොගො හොති, කුසලමෙව ච මයා කත්තබ්බන්ති කුසලකරණෙ චිත්තං නියමිතං, අකුසලප්පවත්තිතො ච නිවත්තෙත්වා කුසලකරණෙ එව පරිණාමිතං, අභිණ්හකරණවසෙන ච සමුදාචරිතං, තස්ස ඉට්ඨෙපි ආරම්මණෙ අලොභාදිසම්පයුත්තමෙව චිත්තං හොති, න ලොභාදිසම්පයුත්තං.

ඤාණෙන සමං පකාරෙහි යුත්තන්ති **ඤාණසම්පයුත්තං**. එකුප්පාදාදයො එව චෙත්ථ පකාරාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ කම්මූපපත්තිඉන්ද්‍රියපරිපාකකිලෙසදූරීභාවා ඤාණසම්පයුත්තතාය කාරණං. යො හි පරෙසං ධම්මං දෙසෙති, අනවජ්ජානි සිප්පායතනකම්මායතනවිජ්ජට්ඨානානි සික්ඛාපෙතීති එවමාදිකං පඤ්ඤාසංවත්තනියං කරොති, තස්ස කම්මූපනිස්සයවසෙන කුසලචිත්තං උප්පජ්ජමානං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. තථා අබ්‍යාපජ්ජෙ ලොකෙ උප්පන්නස්ස උපපත්තිං නිස්සාය ඤාණසම්පයුත්තං හොති. වුත්තඤ්හෙතං ''තස්ස තත්ථ සුඛිනො ධම්මපදා ප්ලවන්ති, දන්ධො, භික්ඛවෙ, සතුප්පාදො, අථ ඛො සො සත්තො ඛිප්පංයෙව විසෙසභාගී (අ. නි. 4.191) හොතී''ති. තථා පඤ්ඤාදසකපත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපරිපාකං නිස්සාය කුසලං උප්පජ්ජමානං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. යෙන පන කිලෙසා වික්ඛම්භිතා, තස්ස කිලෙසදූරීභාවං නිස්සාය ඤාණසම්පයුත්තං හොති. වුත්තම්පි චෙතං ''යොගා වෙ ජායතෙ භූරි, අයොගා භූරිසඞ්ඛයො''ති (ධ. ප. 282). අත්තනො වා පරස්ස වා සමුස්සාහජනිතං චිත්තපයොගසඞ්ඛාතං සඞ්ඛරණං සඞ්ඛාරො, සො එතස්ස නත්ථීති **අසඞ්ඛාරං**. තෙන පන සහ සඞ්ඛාරෙන පවත්තතීති **සසඞ්ඛාරං**. ඤාණෙන විප්පයුත්තං විරහිතන්ති **ඤාණවිප්පයුත්තං. විප්පයොගො**ති චෙත්ථ ඤාණස්ස අභාවො අප්පවත්තියෙවාති දට්ඨබ්බං. උපෙක්ඛතීති උපෙක්ඛා, වෙදයමානාපි ආරම්මණං අජ්ඣුපෙක්ඛති මජ්ඣත්තතාකාරසණ්ඨිතත්තාති අත්ථො. අථ වා උපෙතා සුඛදුක්ඛානං අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. අථ වා ඉට්ඨෙ ච අනිට්ඨෙ ච ආරම්මණෙ පක්ඛපාතාභාවෙන උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවතීති උපෙක්ඛා, තාය සහගතන්ති **උපෙක්ඛාසහගතං**. සෙසං සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව.

එවං අට්ඨ කාමාවචරකුසලචිත්තානි උද්දිසිත්වා ඉදානි තෙසං පවත්තිආකාරං දස්සෙතුං **''යදා හී''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **පටිග්ගාහකාදිසම්පත්ති**න්ති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන දෙසකාලකල්‍යාණමිත්තාදිසම්පත්තිං සඞ්ගණ්හාති. **අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතු**න්ති එත්ථ අඤ්ඤග්ගහණෙන සද්ධාබහුලතා, විසුද්ධදිට්ඨිතා, කුසලකිරියාය ආනිසංසදස්සාවිතා, සොමනස්සපටිසන්ධිකතා, එකාදස පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියා ධම්මාති එවමාදීනං සඞ්ගහො. **ආදිනයප්පවත්ත**න්ති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන න කෙවලං ''අත්ථි දින්න''න්තිආදීනං (ම. නි. 1.441; 2.95) නවන්නංයෙව සම්මාදිට්ඨිවත්ථූනං ගහණං, අථ ඛො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානියාදීනම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **පුරක්ඛත්වා**ති පුබ්බඞ්ගමං කත්වා. තඤ්ච ඛො සහජාතපුබ්බඞ්ගමවසෙන ''මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා''තිආදීසු (ධ. ප. 1-2) විය සම්පයොගස්ස අධිප්පෙතත්තා. **අසංසීදන්තො**ති සිලොකමච්ඡරියාදිවසෙන පුඤ්ඤකිරියායං සංසීදං සඞ්කොචං අනාපජ්ජන්තො, තෙන මුත්තචාගතාදිං දස්සෙති. **අනුස්සාහිතො**ති කෙනචිපි න උස්සාහිතො. සරසතො හි පුඤ්ඤපටිපත්තිදස්සනමිදං. **පරෙහී**ති පන පාකටුස්සාහනදස්සනං.

දානාදීනීති දානං සීලං යාව දිට්ඨිජුකම්මන්ති ඉමානි දානාදීනි දස පුඤ්ඤානි, **දානාදීනී**ති වා දානසීලභාවනාමයානි ඉතරෙසම්පි සත්තන්නං එත්ථෙවන්තොගධත්තා. යත්ථ සයං උප්පජ්ජන්ති, තං සන්තානං පුනන්ති, පුජ්ජං භවඵලං නිබ්බත්තෙන්තීති වා පුඤ්ඤානි. **අස්ස** පුඤ්ඤචෙතනාසමඞ්ගිනො. **අමුත්තචාගතා** දෙය්‍යධම්මෙ සාපෙක්ඛචිත්තතා. **ආදි**-සද්දෙන සීලසමාදානාදීසු අනධිමුත්තතාදිං සඞ්ගණ්හාති. **තදෙවා**ති සොමනස්සසහගතාදිනා සදිසතාය වුත්තං. සදිසම්පි හි ''තදෙවා''ති වොහරීයති යථා ''සා එව තිත්තිරී, තානියෙව ඔසධානී''ති. **ඉමස්මිඤ්හි අත්ථෙ**ති ලීනස්ස චිත්තස්ස උස්සාහනපයොගසඞ්ඛාතෙ අත්ථෙ. **එත**න්ති ''සඞ්ඛාරො''ති එතං පදං. **පුබ්බපයොගස්සා**ති පුඤ්ඤකිරියායං සඞ්කොචෙ ජායමානෙ තතො විවෙචෙත්වා සමුස්සාහනවසෙන පවත්තස්ස චිත්තපයොගස්ස, පුබ්බග්ගහණඤ්චෙත්ථ තථාපවත්තපුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙන සො සඞ්ඛාරො හොතීති කත්වා වුත්තං, න තස්ස සඞ්ඛාරස්ස පුබ්බකාලිකත්තා. ''අත්ථි දින්න''න්තිආදි (ම. නි. 1.441; 2.95) නයප්පවත්තාය සම්මාදිට්ඨියා අසම්භවදස්සනත්ථං **බාල**-ග්ගහණං. සංසීදනුස්සාහනාභාවදස්සනත්ථං **සහසා**-ගහණං. **සොමනස්සරහිතා හොන්ති** පුඤ්ඤං කරොන්තාති අධිප්පායො. **සොමනස්සහෙතූනං අභාවං ආගම්මා**ති ඉදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. මජ්ඣත්තාරම්මණතථාරූපචෙතොසඞ්ඛාරාදයොපි හි උපෙක්ඛාසහගතතාය කාරණං හොන්තියෙවාති.

එවන්තිආදි නිගමනං. තයිදං අට්ඨවිධම්පි කාමාවචරං කුසලචිත්තං රූපාරම්මණං යාව ධම්මාරම්මණන්ති ඡසු ආරම්මණෙසු යං වා තං වා ආලම්බිත්වා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං කායද්වාරාදීහි තීහි ද්වාරෙහි කායකම්මාදිවසෙන උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. තත්ථ ඤාණසම්පයුත්තානි චත්තාරි යදා තිහෙතුකපටිසන්ධිං උප්පාදෙන්ති, තදා සොළස විපාකචිත්තානි ඵලන්ති. යදා පන දුහෙතුකං, තදා ද්වාදස තිහෙතුකවජ්ජානි. අහෙතුකං පන පටිසන්ධිං තිහෙතුකානි න උප්පාදෙන්තෙව, දුහෙතුකානි පන දුහෙතුකපටිසන්ධිදානකාලෙ ද්වාදස, අහෙතුකපටිසන්ධිං දානකාලෙ අට්ඨ ඵලන්ති. තිහෙතුකා පන පටිසන්ධි දුහෙතුකෙහි න හොතියෙව. **''අට්ඨ ඵලන්තී''**ති චෙතං පටිසන්ධිං ජනකකම්මවසෙන වුත්තං. අඤ්ඤෙන පන කම්මුනා ''සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 3.1.102) වචනතො

සහෙතුකම්පි විපාකචිත්තං අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස හොතියෙව. ඉමස්මිං ච පක්ඛෙ බලවතා පච්චයෙන උප්පන්නං අසඞ්ඛාරං, දුබ්බලෙන සසඞ්ඛාරන්ති වෙදිතබ්බං. යෙ පන ආගමනතො ච විපාකස්ස අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරභාවං ඉච්ඡන්ති, තෙසං මතෙන ද්වාදස, අට්ඨ ච ඵලන්තීති යොජෙතබ්බං. එවං තිධා ඵලං දදන්තඤ්චෙතං කාමාවචරසුගතියං උපපත්තිං, සුගතිදුග්ගතීසු භොගසම්පදඤ්ච කරොති. නාගසුපණ්ණාදීනම්පි හි යං දෙවභොගසම්පත්තිසදිසං භොගජාතං උප්පජ්ජති, තම්පි කාමාවචරකුසලස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨං ඵලං අත්ථීති.

රූපාවචරං පනාති පන-සද්දො විසෙසත්ථජොතකො. තෙන යථා කාමාවචරං කිලෙසානං තදඞ්ගප්පහානමත්තකරං, න එවමිදං, ඉදං පන වික්ඛම්භනප්පහානකරං. යථා වා තං වෙදනාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨධා භිජ්ජති, න එවමිදං, ඉදං පන තතො අඤ්ඤථා වාති වක්ඛමානං විසෙසං ජොතෙති. තං පනෙතං සවත්ථුකං, සාසවං, විනීවරණඤ්ච රූපාවචරන්ති දට්ඨබ්බං. **''සවත්ථුකං එවා''**ති හි ඉමිනා අරූපාවචරං නිවත්තෙති, **''සාසව''**න්ති ඉමිනා පඨමමග්ගචිත්තං, **''විනීවරණ''**න්ති ඉමිනා පටිඝසහිතද්වයං. කත්ථචි පඤ්ච ඣානඞ්ගානි, කත්ථචි චත්තාරි, කත්ථචි තීණි, කත්ථචි ද්වෙ, කත්ථචි අපරානි ද්වෙති එවං ඣානඞ්ගයොගභෙදතො පඤ්චවිධන්ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං **''සෙය්‍යථීද''**න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා **ඣානකථායං** (විසුද්ධි. 1.79 ආදයො) වුත්තමෙව. තයිදං භාවනාමයමෙව හුත්වා වුත්තනයෙන පථවීකසිණාදිකං ආලම්බිත්වා යථාරහං ඤාණසම්පයුත්තකුසලානන්තරං උප්පජ්ජති, හීනාදිභෙදභින්නං පනෙතං යථාක්කමං බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීසු සොළසසුපි බ්‍රහ්මලොකෙසු උපපත්තිනිප්ඵාදකන්ති දට්ඨබ්බං.

රූපසඤ්ඤාසමතික්කමාදිනා සමධිගන්තබ්බං **අරූපාවචරං. චතුන්නං අරූපානන්ති** උපෙක්ඛාසමාධිසඞ්ඛාතෙහි චතූහි අරූපජ්ඣානෙහි. කරණෙ හි එතං සාමිවචනං. අරූපානං වා යො ආරම්මණාදිකතො සම්පයුත්තධම්මෙහි යොගො යොගභෙදො, තස්ස වසෙන. **වුත්තප්පකාරෙනාති** හෙට්ඨා **ආරුප්පකථායං** (විසුද්ධි. 1.275 ආදයො) වුත්තප්පකාරෙන. **පඨමන්ති** පඨමං අරූපාවචරකුසලචිත්තං. **දුතියතතියචතුත්ථානීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. තානිමානි භාවනාමයානෙව හුත්වා යථානුපුබ්බං කසිණුග්ඝාටිමාකාසං, පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං, නත්ථිභාවං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ඉමානි ආලම්බිත්වා උපෙක්ඛාසහගතඤාණසම්පයුත්තකුසලානන්තරං උප්පජ්ජිත්වා චතූසු අරූපිබ්‍රහ්මලොකෙසු පටිසන්ධිපවත්තිවිපාකදායීනි. සෙසං පනෙත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ඡවිසුද්ධිපරම්පරාය සමධිගන්තබ්බං **ලොකුත්තරං**. තත්ථ වත්තබ්බං පරතො ආගමිස්සති. **චතුමග්ගසම්පයොගතොති** සොතාපත්තිමග්ගො යාව අරහත්තමග්ගොති ඉමෙහි චතූහි අරියමග්ගෙහි සම්පයොගතො. චතුබ්බිධම්පි චෙතං භාවනාමයමෙව හුත්වා නිබ්බානං ආලම්බිත්වා සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණිහිතො විමොක්ඛොති නාමෙන උප්පජ්ජති, සත්තභවාදිභවූපපත්තිනිවත්තකන්ති දට්ඨබ්බං. **එකවීසතිවිධං හොති** නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙනාති අධිප්පායො.

453. **කාමාවචරමෙවාති** එත්ථ නිකායන්තරියා රූපාරූපාවචරම්පි අකුසලං ඉච්ඡන්තීති තෙසං මතිනිසෙධනත්ථං කාමාවචරග්ගහණං. මහග්ගතභූමියං උප්පජ්ජන්තම්පි තත්ථ රූපධාතුයං පවත්තිවිපාකං දෙන්තම්පි එකන්තෙන කාමාවචරමෙවාති දස්සනත්ථං අවධාරණං. යදි එවං, කස්මා කාමාවචරමෙවාති? තත්ථ කාරණං වුත්තමෙව. කථං වුත්තං? ''කාමතණ්හා කාමො උත්තරපදලොපතො, අවචරති එත්ථාති අවචරං, කාමස්ස අවචරං කාමාවචර''න්ති. එත්ථ හි කාමතණ්හාවිසයතා ''කාමාවචරභාවස්ස කාරණං'' වුත්තා යථා රූපාරූපතණ්හාවිසයතා ''රූපාරූපාවචරභාවස්ස''. එකංසෙන චෙතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා බ්‍යාපිලක්ඛණං න සියා. යදි හි ආලම්බිතබ්බධම්මවසෙන භූමිවවත්ථානං කරෙය්‍ය, එවං සති අනාරම්මණානං සඞ්ගහො න සියා. අථ විපාකදානවසෙන, එවම්පි අවිපාකානං සඞ්ගහො න සියා. තස්මා ආලම්බණධම්මවසෙන පරියාපන්නානං සා කාතබ්බා, අපරියාපන්නානං පන ලොකතො උත්තිණ්ණතාය ලොකුත්තරතා, උත්තරිතරාභාවතො අනුත්තරතා ච වෙදිතබ්බා.

පරියාපන්නාති ච පරිච්ඡෙදකාරිකාය තණ්හාය පරිච්ඡිජ්ජ ආපන්නා, ගහිතාති අත්ථො. නනු චෙත්ථ කාමතණ්හා කතමා? කාමාවචරධම්මාරම්මණා තණ්හා, කාමාවචරධම්මා කතමෙ? කාමතණ්හාවිසයාති ඉතරෙතරසන්නිස්සයතාදොසොති? නයිදමෙවං අවීචිආදිඑකාදසොකාසනින්නතාය කඤ්චි තණ්හං කාමතණ්හාභාවෙන ගහෙත්වා තංසභාවාය තණ්හාය විසයභාවෙන කාමාවචරධම්මානං උපලක්ඛිතබ්බත්තා. **නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි** (ධ. ස. 985 ආදයො) ''එත්ථාවචරා''ති වචනං අවීචිපරනිම්මිතපරිච්ඡින්නොකාසාය කාමතණ්හාය විසයභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. තදොකාසතා ච තණ්හාය තන්නින්නතාය වෙදිතබ්බා.

මූලතො තිවිධන්ති තීණි අකුසලමූලානි ලොභාදීනි, තෙසං වසෙන තංසහිතම්පි තිවිධන්ති අත්ථො. තානි හි සුප්පතිට්ඨිතභාවකාරණත්තා මූලමිවාති මූලානි, ලොභො මූලං එතස්සාති **ලොභමූලං**. අසාධාරණෙන නිද්දෙසො යථා භෙරිසද්දො, යවඞ්කුරොති. තථා **දොසමූලං**. මොහො එව මූලං ඉමස්ස, නාඤ්ඤන්ති **මොහමූලං**.

සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිගතසඞ්ඛාරභෙදතොති සොමනස්සුපෙක්ඛාභෙදතො දිට්ඨිගතභෙදතො සඞ්ඛාරභෙදතොති පච්චෙකං භෙදසද්දො යොජෙතබ්බො. යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. **දිට්ඨිගතසම්පයුත්තන්ති** දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං ''ගූථගතං, මුත්තගත''න්ති (ම. නි. 2.119; අ. නි. 9.11) යථා. අථ වා විපරියෙසග්ගාහතාය දිට්ඨියා ගතමෙව, න එත්ථ ගන්තබ්බවත්ථු තථා සභාවන්ති දිට්ඨිගතං. තයිදං ''ඉදමෙව සච්චං,

මොසමඤ්ඤ''න්ති (ම. නි. 2.187, 202, 203, 427; 3.27-29) අභිනිවෙසභාවතො ලොභෙනෙව සද්ධිං පවත්තති, න දොසෙන.

යදාභීතිආදි ලොභමූලචිත්තානං පවත්තිආකාරදස්සනං. **මිච්ඡාදිට්ඨීන්ති** උච්ඡෙදදිට්ඨිආදිමිච්ඡාදිට්ඨිං. තාය හි විපල්ලත්ථචිත්තා සත්තා ''එතාවකො ජීවවිසයො යාව ඉන්ද්‍රියගොචරො''ති පරලොකං පටික්ඛිපිත්වා ''නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො''ති යථා තථා කාමෙසු පාතබ්‍යතං ආපජ්ජන්ති. **ආදි**-සද්දෙන ''එස පන්ථො පගෙව විහිතො දෙවයානෙ, යෙන යන්ති පුත්තවන්තො විසොකා. තං පස්සන්ති පසවො, පක්ඛිනො ච, තෙන තෙ මාතරිපි මිථුනං චරන්ති''තිආදිනා නයෙන පුත්තමුඛදස්සනං සග්ගමොක්ඛමග්ගොති එවමාදිකං මිච්ඡාදිට්ඨිං සඞ්ගණ්හාති.

කාමෙ වාති එත්ථ වා-සද්දො අනියමත්ථො, තෙන බ්‍රාහ්මණානං සුවණ්ණහරණමෙව අදින්නාදානෙ සාවජ්ජං, ඉතරං අනවජ්ජං. ගරූනං, ගුන්නං, අත්තනො, ජීවිතස්ස, විවාහස්ස ච අත්ථාය මුසාවාදො අනවජ්ජො, ඉතරො සාවජ්ජො. ගරුආදීනං අත්ථාය පෙසුඤ්ඤහරණං අනවජ්ජං, ඉතරං සාවජ්ජං. භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිකථා පාපවූපසමාය හොතීති එවමාදිකෙ මිච්ඡාගාහෙ සඞ්ගණ්හාති. **දිට්ඨමඞ්ගලාදීනී**ති දිට්ඨසුතමුතමඞ්ගලානි. **සභාවතික්ඛෙනාති** ලොභස්ස, මිච්ඡාභිනිවෙසස්ස වා වසෙන සරසෙනෙව තිඛිණෙන කුරූරෙන. **මන්දෙනාති** දන්ධෙන අතිඛිණෙන. තාදිසං පන අත්තනො, පරස්ස වා සමුස්සාහනෙන පවත්තතීති ආහ **''සමුස්සාහිතෙනා''**ති. **පරභණ්ඩං වා හරතීති** වා-සද්දෙන තථාපවත්තනකමුසාවාදාදීනම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **කාමානං වා** අනුභුයමානානං. **වා**-සද්දෙන පරසන්තකස්ස වා අයථාධිප්පෙතතාය යං ලද්ධං, තං ගහෙතබ්බන්ති ගහණාදිකං සඞ්ගණ්හාති.

දුවිධමෙව හොති සම්පයුත්තධම්මවසෙන භෙදාභාවතො. යදි එවං, කස්මා ''දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්ත''න්ති වුත්තන්ති? අසාධාරණධම්මෙහි තස්ස චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං. **පාණාතිපාතාදීසූති** පාණාතිපාතනාදීසු. **ආදි**-සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසසම්ඵප්පලාපබ්‍යාපාදෙ සඞ්ගණ්හාති. සභාවතික්ඛං හුත්වා පවත්තමානං චිත්තං අසඞ්ඛාරමෙව හොති, ඉතරං සසඞ්ඛාරන්ති අධිප්පායෙනාහ **''තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ''**ති. මන්දං පන හුත්වා පවත්තමානං එකංසෙන සසඞ්ඛාරමෙවාති න සක්කා විඤ්ඤාතුං. යං සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන පවත්තති, තං මන්දමෙව හොතීති කත්වා තථාවුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

මොහෙකහෙතුකං චිත්තං මූලන්තරවිරහතො අතිමූළ්හං, විචිකිච්ඡුද්ධච්චයොගතො චඤ්චලඤ්චාති **උපෙක්ඛාසහගත**මෙව හොති, න තස්ස කදාචිපි සභාවතික්ඛතා අත්ථි. ආරම්මණෙ හි සංසප්පනවසෙන, වික්ඛිපනවසෙන ච පවත්තමානස්ස චිත්තද්වයස්ස කීදිසෙ කිච්චෙ සභාවතික්ඛතාය, උස්සාහෙතබ්බතාය වා භවිතබ්බං, තස්මා න තත්ථ සඞ්ඛාරභෙදො අත්ථි. අඤ්ඤෙසු අකුසලචිත්තෙසු ලබ්භමානම්පි උද්ධච්චං විසෙසතො එත්ථෙව බලවං, තතො එව සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා පවත්තතීති ඉදමෙව උද්ධච්චෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං **''උද්ධච්චසම්පයුත්ත''**න්ති. තථා හි **පාළියං** (ධ. ස. 427) ඉධ සරූපතො උද්ධච්චං ආගතං, එවං අසාධාරණපධානධම්මවසෙන මොහමූලං ''විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං, උද්ධච්චසම්පයුත්ත''න්ති දුවිධං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **අසන්නිට්ඨානං** සංසයො. **වික්ඛෙපො** අවූපසමො, භන්තතාති අත්ථො.

තයිදං ද්වාදසවිධම්පි අකුසලචිත්තං ඡසු ආරම්මණෙසු යං වා තං වා ආලම්බිත්වා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං කායද්වාරාදීහි තීහි ද්වාරෙහි කායකම්මාදිවසෙන යථාරහං පාණාතිපාතාදිකම්මපථවසෙන චෙව කම්මවසෙන ච උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ ඨපෙත්වා උද්ධච්චසහගතං සෙසං එකාදසවිධම්පි චතූසුපි අපායෙසු පටිසන්ධිං දෙති, පවත්තිවිපාකං සුගතියම්පි. උද්ධච්චසහගතං පන පවත්තිවිපාකමෙවාති. එත්ථාහ – කිං පන කාරණං සබ්බදුබ්බලං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං පටිසන්ධිං දෙති, අධිමොක්ඛසබ්භාවතො තතො බලවන්තම්පි උද්ධච්චසහගතං න දෙතීති? දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු අවුත්තත්තා. ඉදං හි පටිසන්ධිං දෙන්තං අපායෙසු දදෙය්‍ය, අපායගමනීයඤ්ච දස්සනපහාතබ්බන්ති තත්ථ වුච්චෙය්‍ය, න ච වුත්තං. තස්මා පටිසන්ධිං න දෙති, පවත්තිවිපාකදානං පනස්ස න සක්කා පටික්ඛිපිතුං. **පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ** ''උද්ධච්චසහගතෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තස්ස විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 730 අත්ථතො සමානං) වචනතො.

අපරෙ පනාහු – පුථුජ්ජනස්ස උප්පජ්ජමානං උද්ධච්චසහගතං දස්සනප්පහාතබ්බසහායසබ්භාවතො උභයවිපාකම්පි දෙති, න සෙක්ඛස්ස තදභාවතොති. ඉදමෙත්ථ විචාරෙතබ්බං, යස්ස විපාකදානං වුත්තං, කිං තං භාවනාය පහාතබ්බං, උදාහු නොති? කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව භාවනාය පහාතබ්බං, පට්ඨානෙ භාවනාය පහාතබ්බස්ස නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වත්තබ්බො සියා. අථ න භාවනාය පහාතබ්බං, දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ ''නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බ''මිච්චස්ස විභඞ්ගෙ වත්තබ්බං සියා. යදි තබ්බිරුද්ධසභාවතාය තත්ථ න වුච්චෙය්‍ය, එවම්පි තස්මිං තිකෙ තස්ස නවත්තබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, කිං කාරණං? **චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ** (ධ. ස. 365 ආදයො) ආගතානං ද්වාදසන්නං අකුසලචිත්තුප්පාදානං ද්වීහි පදෙහි සඞ්ගහිතත්තා විභජිත්වා දස්සෙතබ්බස්ස නියොගතො කස්සචි චිත්තුප්පාදස්ස අභාවා, යථා උප්පන්නත්තිකෙ අතීතාදීනං නවත්තබ්බතා න වුත්තා, එවමෙතස්සාපි. අථ වා භාවනාය පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යස්සාපි තස්ස පුථුජ්ජනෙ වත්තමානස්ස භාවනාය පහාතබ්බසභාවසාමඤ්ඤතො, සාවජ්ජතො ච භාවනාය පහාතබ්බපරියායො විජ්ජතීති නත්ථි

නවත්තබ්බතාපසඞ්ගදොසො. නිප්පරියායෙන ච න භාවනාය පහාතබ්බන්ති තස්ස වසෙන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවොපි න වුත්තො. දස්සනපහාතබ්බපච්චයස්සාපි උද්ධච්චසහගතස්ස සහායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න කොචිපි භාවො අනුප්පාදධම්මතං තස්ස ආපාදිතොති එකන්තෙන භාවනාය පහාතබ්බතා වුත්තා. අථ වා අපායගමනීයභාවාපෙක්ඛං දස්සනප්පහාතබ්බවචනන්ති තදභාවතො තං විභජනං වුත්තන්ති.

454. ‘‘විඤ්ඤාණ’’න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා **‘‘අබ්‍යාකතං විපාක’’**න්ති ආදිකො නපුංසකනිද්දෙසො, තතො එව අධිකතාබ්‍යාකතාපෙක්ඛාය **දුවිධ**න්ති වුත්තං. අඤ්ඤථා රූපනිබ්බානානම්පි අබ්‍යාකතභාවතො තං චතුබ්බිධන්ති වත්තබ්බං සියා. විපාකස්ස කාමාවචරාදිභාවො කුසලෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. අහෙතුකතා සහෙතුකතා විය සම්පයුත්තහෙතුවසෙන, න නිබ්බත්තකහෙතුවසෙන. විපාකස්ස හි සහෙතුකතා සහෙතුකකම්මවසෙන සිජ්ඣමානාපි සම්පයුත්තහෙතුවසෙනෙව වුච්චති, අඤ්ඤථා අහෙතුකානම්පි සහෙතුකතා ආපජ්ජෙය්‍යාති. කස්මා පන සහෙතුකස්ස අහෙතුකො විපාකො හොතීති? තත්ථ කාරණං වුත්තමෙව. කිඤ්ච ආරම්මණාභිනිපාතමත්තෙසු පඤ්චසු විඤ්ඤාණෙසු යථා අලොභාදිසම්පයොගො න සම්භවති, එවං මන්දතරමන්දකිච්චෙසු සම්පටිච්ඡනසන්තීරණෙසූති හෙතූනං උප්පත්තියා අසම්භවතොපි නෙසං අහෙතුකතා දට්ඨබ්බා.

මනොවිඤ්ඤාණතො උප්පජ්ජනවිසිට්ඨමනනකිච්චානං අභාවතො මනොමත්තා ධාතු **මනොධාතු**.

චක්ඛුසන්නිස්සිතං හුත්වා රූපස්ස විජානනං ලක්ඛණං එතස්සාති **චක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං**. තත්ථ චක්ඛුසන්නිස්සිතවචනෙන රූපාරම්මණං අඤ්ඤං විඤ්ඤාණං නිවත්තෙති. විජානනග්ගහණෙන චක්ඛුසන්නිස්සිතෙ ඵස්සාදිකෙ නිවත්තෙති. චක්ඛුරූපග්ගහණෙන නිස්සයතො, ආරම්මණතො ච විඤ්ඤාණං විභාවෙති උභයාධීනවුත්තිකත්තා. යදි හි චක්ඛු නාම න සියා, අන්ධාපි රූපං පස්සෙය්‍යුං, න ච පස්සන්ති. යදි ච නීලාදිරූපං නාම න සියා, දෙසාදිනියමෙන න භවිතබ්බං, අත්ථෙව ච නියමො, එකන්තසාරම්මණතා ච චිත්තස්ස වුත්තාති ‘‘ආරම්මණෙන විනා නීලාදිආභාසං චිත්තං පවත්තතී’’ති එවං පවත්තො වාදො මිච්ඡාවාදොති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ භගවා ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ’’න්තිආදි (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි. 2.44; 4.60; කථා. 465).

කස්මා පනෙත්ථ වචනභෙදො කතොති? එකම්පි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙව සංහතන්ති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං. කිං පන කාරණං එකම්පි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙවාති? පච්චයභාවවිසෙසතො. චක්ඛු හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො හොන්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති, තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො. යතො තං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයො හොතීති වුච්චති, තංනිස්සයතා චස්ස න එකදෙසෙන අල්ලීයනවසෙන ඉච්ඡිතබ්බා අරූපභාවතො, අථ ඛො ගරුරාජාදීසු සිස්සරාජපුරිසාදීනං විය තප්පටිබද්ධවුත්තිතාය. ඉතරෙ පන පච්චයා තෙන තෙන විසෙසෙන වෙදිතබ්බා. ස්වායං පච්චයභාවො න එකස්මිං න සම්භවතීති එකම්පි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා’’ති එකවචනෙන නිද්දෙසො කතො.

රූපං පන යදිපි චක්ඛු විය පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති පුරෙතරං හුත්වා විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා, තථාපි අනෙකමෙව සංහතං හුත්වා පච්චයො හොති ආරම්මණභාවතො. යඤ්හි පච්චයධම්මං සභාවභූතං, පරිකප්පිතාකාරමත්තං වා විඤ්ඤාණං විභාවෙන්තං පවත්තති, තදඤ්ඤෙසඤ්ච සතිපි පච්චයභාවෙ සො තස්ස සාරම්මණසභාවතාය යං කිඤ්චි අනාලම්බිත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථස්ස ඔලුබ්භ පවත්තිකාරණතාය ආලම්බනීයතො ආරම්මණං නාම. තස්ස යස්මා යථා තථා සභාවූපලද්ධිවසෙන ආරම්මණපච්චයලාභො, තස්මා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපං ආරබ්භ පවත්තමානං තස්ස සභාවං විභාවෙන්තමෙව පවත්තති. සා චස්ස ඉන්ද්‍රියාධීනවුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවූපලද්ධි, න එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙන හොති, නාපි කතිපයකලාපගතවණ්ණවසෙන, අථ ඛො ආභොගානුරූපං ආපාථගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංහච්චකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති දස්සෙන්තො භගවා ‘‘රූපෙ චා’’ති බහුවචනෙන නිද්දිසි.

යං පන ‘‘රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.2) වුත්තං, තං කථන්ති? තම්පි යාදිසං රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, තාදිසමෙව සන්ධාය වුත්තං. කීදිසං පන තන්ති? සමුදිතන්ති පාකටොයමත්ථො. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති ‘‘ආයතනසල්ලක්ඛණවසෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො සල්ලක්ඛණාරම්මණා, න දබ්බසල්ලක්ඛණවසෙනා’’ති, තම්පි යුත්තමෙව හොති. න චෙත්ථ සමුදායාරම්මණතා ආසඞ්කිතබ්බා සමුදායාභොගස්සෙවාභාවතො. සමුදිතා පන වණ්ණධම්මා ආරම්මණපච්චයා හොන්ති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථා සමුදිතා ආරම්මණා පච්චයා හොන්ති, න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තා අන්ධා සමුදිතා පස්සන්තීති? නයිදමෙකන්තිකං විසුං විසුං අසමත්ථානං සිවිකාවහනාදීසු සමත්ථතාය දස්සනතො. කෙසාදීනඤ්ච යස්මිං ඨානෙ ඨිතානං පච්චෙකං වණ්ණං ගහෙතුං න සක්කා, තස්මිංයෙව ඨානෙ සමුදිතානං වණ්ණං ගහෙතුං සක්කාති භිය්‍යොපි තෙසං සංහච්චකාරිතා පරිබ්‍යත්තා. එතෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පරමාණුරූපං ආරම්මණං, උදාහු තංසමුදායොතිආදිකා චොදනා පටික්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා. ‘‘සොතඤ්ච පටිච්ච සද්දෙ චා’’තිආදීසුපි (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425, 426)

එසෙව නයො. එවං උභයාධීනවුත්තිකතාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයතො, ආරම්මණතො ච විභාවනං කතං, එවං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි යථාරහං වත්තබ්බං.

රූපමත්තාරම්මණරසන්ති රූපායතනමත්තස්සෙව ආරම්මණකරණරසං. මත්තසද්දෙන යථා ආරම්මණන්තරං නිවත්තෙති, එවං රූපායතනෙපි ලබ්භමානෙ එකච්චෙ විසෙසෙ නිවත්තෙති. න හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං වණ්ණමත්තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි විසෙසං තත්ථ ගහෙතුං සක්කොති. තෙනාහ භගවා ''පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජමානං රූපාරම්මණෙ එව උප්පජ්ජනතො තදභිමුඛභාවෙන ගය්හතීති වුත්තං **''රූපාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨාන''**න්ති. අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං සමනන්තරවිගතා අරූපධම්මා පවත්තිඔකාසදානෙන අනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතපච්චයෙහි උපකාරකා නිස්සයාරම්මණධම්මා විය ආසන්නකාරණන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''රූපාරම්මණාය කිරියමනොධාතුයා අපගමපදට්ඨාන''**න්ති. **සොතවිඤ්ඤාණාදීසු**පි වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිගහිතං රූපාදිආරම්මණං තදනන්තරමෙව අපරිපතන්තං කත්වා සම්පටිච්ඡන්ති ගණ්හන්ති විය හොතීති වුත්තං **''රූපාදිසම්පටිච්ඡනරසා''**ති. තථාභාවෙන සම්පටිච්ඡනභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති **තථාභාවපච්චුපට්ඨානා.**

ඡසු ආරම්මණෙසු කදාචි පඤ්චන්නං, තතො වා කතිපයානං විජානනසභාවාපි **ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා** වුත්තා තංසභාවානතිවත්තනතො, ඡස්වෙව වා ඉතරෙසං ආරම්මණානං අන්තොගධත්තා. **සන්තීරණාදිකිච්චා**ති සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චා වා, සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චා වාති අධිප්පායො. **''හදයවත්ථුපදට්ඨානා''**ති ඉදං ඉමාසං ද්වින්නං මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං එකන්තෙනෙව හදයවත්ථුසන්නිස්සයතාය වුත්තං. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන පන තංතංඅනන්තරාතීතවිඤ්ඤාණාපගමපදට්ඨානාතිපි වත්තුං වට්ටතියෙව. **තස්සා භෙදො**ති තස්සා විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ''දුවිධා''ති වුත්තාය දුවිධතාසඞ්ඛාතො භෙදො. **එකන්තමිට්ඨාරම්මණෙ**ති එකන්තෙනෙව ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ, අතිවිය ඉට්ඨාරම්මණෙති අත්ථො. **පඤ්චද්වාරෙ චෙව ජවනාවසානෙ චා**ති එත්ථ පඤ්චද්වාරෙ සම්පටිච්ඡනවොට්ඨබ්බනානං අන්තරාළං ඨානං, ඉතරත්‍ර ජවනභවඞ්ගානන්ති එවං **ද්විඨානා හොති**. ඉතරායපි සන්තීරණතදාරම්මණකාලෙ යථාවුත්තමෙව ඨානං, පටිසන්ධිආදිකාලෙ පන චුතිභවඞ්ගානං අන්තරාළං පටිසන්ධියා, පටිසන්ධිආවජ්ජනානං තදාරම්මණාවජ්ජනානං ජවනාවජ්ජනානං වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානඤ්ච අන්තරාළං භවඞ්ගස්ස, තදාරම්මණපටිසන්ධීනං ජවනපටිසන්ධීනං වා අන්තරාළං චුතියා ඨානන්ති වෙදිතබ්බං.

ඡසූති එත්ථ පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විභාගො වෙදිතබ්බො. කායස්ස නිස්සයභූතානං නාතිඉට්ඨඵොට්ඨබ්බභූතානං පටිඝට්ටනානිඝංසස්ස බලවභාවතො **කායවිඤ්ඤාණං සුඛසම්පයුත්තං**. උපාදාරූපානංයෙව ඝට්ටනා දුබ්බලාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි උපෙක්ඛාසහගතානි. තෙනාහ **''සෙසං උපෙක්ඛායුත්ත''**න්ති. **සෙසං** ඡබ්බිධම්පි.

අලොභාදොසාමොහා චෙව අලොභාදොසා ච අලොභාදයො, තෙහි අලොභාදීහි විපාකහෙතූහි සම්පයුත්තං **අලොභාදිවිපාකහෙතුසම්පයුත්තං. කාමාවචරකුසලං විය සොමනස්සාදිභෙදතො**ති යථා කාමාවචරං කුසලං සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං, එවම්දම්පීති අට්ඨවිධතාය සදිසතං දස්සෙති. කාමාවචරභාවතො හීනාදිතො, යොනිසො උප්පත්තිතො ච සදිසමෙව, සම්පයුත්තධම්මතො පන ආරම්මණතො, පවත්තිආකාරතො ච විසදිසං. තථා හි කුසලං කම්මද්වාරවසෙන පවත්තති, න ඉදං, විපාකානං අවිඤ්ඤත්තිජනකත්තා. උප්පත්තිද්වාරවසෙන පන ඉමස්සාපි අත්ථෙව පවත්තිභෙදො පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු මහාවිපාකානං තදාරම්මණවසෙන පවත්තිසම්භවතො. යථා පන කුසලං ගතිවසෙන පඤ්චවිධං, විඤ්ඤාණට්ඨිතිවසෙන සත්තවිධඤ්ච, න එවමිදං තදෙකදෙසෙ එව උප්පජ්ජනතො. තත්ථ ආරම්මණතො, එකච්චපවත්තිආකාරතො ච විසදිසතං දස්සෙතුං **''යථා පනා''**තිආදි වුත්තං. **ඡසු ආරම්මණෙසූ**ති පරිත්තාදිඅතීතාදිඅජ්ඣත්තාදිප්පභෙදෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු.

ආගමනාදිවසෙනාති ආගමනපච්චයවසෙන. තත්ථ එකච්චානං ආචරියානං මතෙන මුඛෙ චලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං චලනං විය අසඞ්ඛාරස්ස කුසලස්ස විපාකො අසඞ්ඛාරො, සසඞ්ඛාරස්ස කුසලස්ස විපාකො සසඞ්ඛාරොති එවං ආගමනවසෙන. එකච්චානං පන ආචරියානං මතෙන බලවන්තෙහි විභූතෙහි පච්චයෙහි කම්මාදීහි උප්පන්නො අසඞ්ඛාරො, දුබ්බලෙහි සසඞ්ඛාරොති එවං පච්චයවසෙන. **සම්පයුත්තධම්මාන**න්ති පාළියං සරූපතො ආගතසම්පයුත්තධම්මානං. තෙසං හි වසෙන කුසලතො විපාකස්ස විසෙසාභාවො. **නිරුස්සාහ**න්ති එත්ථ උස්සාහො නාම අනුපච්ඡින්නාවිජ්ජාතණ්හාමානසන්තානෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතාසඞ්ඛාතො බ්‍යාපාරො, සො විපාකෙසු නත්ථීති තං නිරුස්සාහං. කුසලෙසු පන අභිඤ්ඤාවසපවත්තෙසුපි අත්ථෙවාති තං **සඋස්සාහං**.

ලොභාදීනං එකන්තසාවජ්ජතාය අයොනිසොමනසිකාරහෙතුකානං නත්ථි විපාකභාවො, අලොභාදීනම්පි එකන්තඅනවජ්ජසභාවානං කාරණස්ස තබ්බිධුරතාය නත්ථෙව අකුසලවිපාකභාවොති ආහ **''අකුසලවිපාකං අහෙතුකමෙවා''**ති. යථා අතිඉට්ඨෙ, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච ආරම්මණෙ වෙදනාභෙදසබ්භාවතො කුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු දුවිධා හොති සොමනස්සසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතාති, න එවං අතිඅනිට්ඨෙ,

අනිට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච ආරම්මණෙ වෙදනාභෙදො අත්ථීති අකුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු එකමෙවාති **"සත්තවිධ"**න්ති වුත්තං. සති හි තත්ථ වෙදනාභෙදෙ අතිඅනිට්ඨෙ දොමනස්සෙන භවිතබ්බං, න ච පටිඝෙන විනා දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති.

කායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛසහගතතා කුසලවිපාකෙ වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බා. **උපෙක්ඛා හීනාති** එකන්තනිහීනස්ස අකුසලස්ස විපාකභාවතො උපෙක්ඛාපි සමානා හීනා එව දුක්ඛසභාවත්තා. තෙනාහ **"දුක්ඛං විය නාතිතිඛිණා"**ති. යථා දුක්ඛං අතිවිය තිඛිණං කටුකං, න එවමයං, තථාපි දුක්ඛසභාවෙනෙව පවත්තති. න හි අකුසලස්ස විපාකො අදුක්ඛො හොති. උපෙක්ඛාභාවො චස්ස බලවතා බාධියමානස්ස පටිප්පහරිතුං අසක්කොන්තස්ස දුබ්බලස්ස පුරිසස්ස තෙන කරියමානබාධාය උපෙක්ඛනා වියාති දට්ඨබ්බො. **ඉතරෙසූති** කුසලවිපාකෙසු.

රූපාවචරන්ති රූපාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණං. විපාකකථා හෙසාති. **කුසලං වියාති** රූපාවචරකුසලං විය. න හි රූපාවචරවිපාකො තදඤ්ඤකුසලසදිසො. අපිච සම්බන්ධිසද්දා එතෙ, යදිදං ''කුසලං, විපාකො''ති ච. තස්මා යථා ''මාතරං පයිරුපාසතී''ති වුත්තෙ අත්තනො මාතරන්ති අවුත්තම්පි සිද්ධමෙවෙතං, එවං ඉධාපීති අත්තනො කුසලං වියාති අත්ථො. කුසලසදිසතා චෙත්ථ ධම්මතො, ආරම්මණතො ච වෙදිතබ්බා. තථා හි යෙ ඵස්සාදයො කුසලෙ ලබ්භන්ති, තෙ විපාකෙපි ලබ්භන්ති. යස්මිං ච ආරම්මණෙ කුසලං පවත්තති, තත්ථෙව අයං විපාකොපි පවත්තති. යං පනෙත්ථ පඤ්චමජ්ඣානචිත්තං අභිඤ්ඤාප්පත්තං, තස්ස විපාකො එව නත්ථි. කස්මා නත්ථි? අසම්භවතො, ආනිසංසභූතත්තා ච. තඤ්හි විපාකං දෙන්තං රූපාවචරමෙව දදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤභූමිකං කම්මං අඤ්ඤභූමිකං විපාකං දෙති. කම්මනිමිත්තාරම්මණතා ච රූපාවචරවිපාකස්ස වුත්තාති න තං අඤ්ඤං ආරබ්භ පවත්තති. පරිත්තාරම්මණාදිආරම්මණඤ්ච තං න හොතීති අයමසම්භවො. ඣානස්ස ආනිසංසභූතඤ්ච දානාදීනං තස්මිං අත්තභාවෙ පච්චයලාභො වියාති.

පවත්තිතො පන විපාකස්ස, කුසලස්ස ච අත්ථෙව භෙදොති තං දස්සෙතුං **"කුසලං පනා"**තිආදි වුත්තං. කුසලං විය කසිණුග්ඝාටිමාකාසාදිආරම්මණභෙදතො චතුබ්බිධං. පවත්තිභෙදො වුත්තනයොව ජවනවසෙන, පටිසන්ධිආදිවසෙන ච පවත්තනතො.

චතුමග්ගයුත්තචිත්තඵලත්තාති චතූහි අරියමග්ගෙහි සම්පයුත්තකුසලචිත්තස්ස ඵලත්තා, චතුබ්බිධසාමඤ්ඤඵලසම්පයුත්තභාවතොති අත්ථො. මග්ගවීථියං ද්වික්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුං වා ඵලසමාපත්තියං අපරිච්ඡින්නපරිමාණං පවත්තමානම්පි ද්වීසු ඨානෙසු පවත්තියා **"ද්විධා පවත්තතී"**ති වුත්තං. **සබ්බම්පීති** තෙවීසතිවිධං කාමාවචරවිපාකං, පඤ්චවිධං රූපාවචරවිපාකං, චතුබ්බිධං අරූපාවචරවිපාකං, චතුබ්බිධමෙව ලොකුත්තරවිපාකන්ති සබ්බම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන ඡත්තිංසවිධං හොති.

භූමිභෙදතො තිවිධං ලොකුත්තරස්ස අභාවතො. ලොකුත්තරඤ්හි කිරියචිත්තං නත්ථි එකන්තෙන අනන්තරවිපාකදායිභාවතො. වුත්තඤ්හි ''සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහූ''ති (ඛු. පා. 6.5; සු. නි. 228). හොතු තාව සෙක්ඛානං උප්පජ්ජමානං අනුත්තරං කුසලං පුග්ගලන්තරභාවූපනයනතො සඵලං, අරහතො පන උප්පජ්ජමානං පුග්ගලන්තරභාවූපනයනතො නිප්ඵලං, තස්ස කිරියභාවො කස්මා න ඉච්ඡිතොති? ඉච්ඡිතබ්බො සියා. යදි තස්ස පුනප්පුනං උප්පත්ති සියා, සකිංයෙව පන ලොකුත්තරකුසලං පවත්තති. යදි හි පුනප්පුනං පවත්තෙය්‍ය, මග්ගචිත්තං අරහතොපි පවත්තතීති ලොකුත්තරකිරියචිත්තං සියා, න චෙතං අත්ථි පයොජනාභාවතො. තස්මා නත්ථි ලොකුත්තරකිරියවිඤ්ඤාණං. **කිරියවිඤ්ඤාණන්ති** ච කිරියාමත්තං විඤ්ඤාණං, කුසලාකුසලං විය කිඤ්චි විපාකං අනුප්පාදෙත්වා කිරියාමත්තමෙව හුත්වා පවත්තනකවිඤ්ඤාණන්ති අත්ථො. කස්මා පනෙතං විපාකං න උප්පාදෙතීති? වුච්චතෙ – එත්ථ හි යදෙතං ආවජ්ජනද්වයං, තං අනුපච්ඡින්නභවමූලෙපි සන්තානෙ පවත්තං අනාසෙවනතාය දුබ්බලභාවතො අබීජසාමත්ථියං විය පුප්ඵං අඵලමෙව හොති. යං පන උච්ඡින්නභවමූලායං සන්තතියං පවත්තං අට්ඨාරසවිධං විඤ්ඤාණං, තං සමුච්ඡින්නමූලාය ලතාය පුප්ඵං විය ඵලදායි න හොතීති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤස්ස අසම්භවතො කිරියහෙතුනා නාම අලොභාදිනාව භවිතබ්බන්ති ආහ **"අලොභාදිකිරියහෙතුවිරහිත"**න්ති.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පුරෙචරා හුත්වා රූපාදිආරම්මණානං විජානනලක්ඛණා **චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිපුරෙචරරූපාදිවිජානනලක්ඛණා.** අයං පන මනොවිඤ්ඤාණතො උප්පන්නාපි විසිට්ඨමනනකිච්චාභාවෙන මනොමත්තා ධාතූති **මනොධාතු.** තථා හෙසා මනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **ධාතුනිද්දෙසෙ** (විසුද්ධි. 2.517) ආගමිස්සති. **ආවජ්ජනරසාති** ආභොගරසා, චිත්තසන්තානස්ස වා පුරිමාකාරතො අඤ්ඤථා ඔණොජනරසා. **භවඞ්ගවිච්ඡෙදපදට්ඨානාති** භවඞ්ගසන්තානවිච්ඡෙදපදට්ඨානා. අපුබ්බාරම්මණා සකිදෙව පවත්තමානා සබ්බථා විසයරසං අනුභවිතුං න සක්කොතීති ඉට්ඨාදීසු සබ්බත්ථ **උපෙක්ඛායුත්තාව හොති.**

සාධාරණාති සෙක්ඛාසෙක්ඛපුථුජ්ජනානං සාධාරණා. **අසාධාරණාති** අසෙක්ඛානංයෙව ආවෙණිකා. **වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනරසාති** පඤ්චද්වාරෙ සන්තීරණෙන ගහිතාරම්මණං වවත්ථපෙන්තී විය පවත්තනතො වොට්ඨබ්බනරසා, මනොද්වාරෙ පන වුත්තනයෙන ආවජ්ජනරසා. **තථාභාවෙන** පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු යථාක්කමං වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති **තථාභාවපච්චුපට්ඨානා.** වොට්ඨබ්බනකාලෙ

සන්තීරණකිච්චානං තිස්සන්නං අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං ආවජ්ජනකාලෙ යස්ස කස්සචි භවඞ්ගස්සාති ඉමෙසං අඤ්ඤතරාපගමො එතිස්සා ආසන්නකාරණන්ති ආහ **"අහෙතුක...පෙ.... පදට්ඨානා"**ති.

අරහතන්ති අරහතංයෙව අසාධාරණභාවතො. **අනුළාරෙසූති** අට්ඨිකසඞ්ඛලිකපෙතරූපාදීසු, අඤ්ඤෙසු වා අප්පණීතෙසු වත්ථූසු. **හසිතුප්පාදනරසාති** හසිතස්සෙව උප්පාදනරසා. තථා හි තං චිත්තං "හසිතුප්පාදන"න්ත්වෙව වුච්චති, න අඤ්ඤෙසං හසිතුප්පාදකචිත්තානං අභාවතො. අඤ්ඤානිපි හි ද්වාදස සොමනස්සසහගතානි පරිත්තකුසලාකුසලකිරියචිත්තානි යථාරහං පුථුජ්ජනාදීනං හසිතුප්පාදකානි විජ්ජන්ති, ඉදං පන චිත්තං විචාරණපඤ්ඤාවිරහිතං පරිත්තෙසු අප්පණීතෙසු ආරම්මණෙසු අරහන්තානං සොමනස්සමත්තං උප්පාදෙන්තං උප්පජ්ජති. භගවතොපි උප්පජ්ජතීති අට්ඨකථායං වුත්තං, තං අතීතංසාදීසු අප්පටිහතඤාණං වත්වා "ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බඞ්ගමං ඤාණානුපරිවත්තී"ති (මහානි. 69; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5) වචනතො විචාරෙතබ්බන්ති එකෙ . තත්ථ හසිතුප්පාදචිත්තෙන පවත්තියමානම්පි භගවතො සිතකරණං පුබ්බෙනිවාසානාගතංසසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙවාති එවං පන ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙ සති න කොචි පාළිඅට්ඨකථානං විරොධො. එවඤ්ච කත්වා අට්ඨකථායං "තෙසං ඤාණානං චිණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං උප්පජ්ජතී"ති වුත්තං. අවස්සඤ්ච එතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා අඤ්ඤස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස අහෙතුකචිත්තස්ස භගවතො උප්පත්ති න යුජ්ජෙය්‍ය. න හි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස තංසමුට්ඨිතාය විඤ්ඤත්තියා කායකම්මාදිභාවං ආපජ්ජනභාවො විබන්ධතීති. **එකන්තතො හදයවත්ථුපදට්ඨානා** පඤ්චවොකාරභවෙ එව උප්පජ්ජනතො.

අයමෙත්ථ විසෙසොති අයං සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං උප්පත්තියා විපාකුප්පාදනසමත්ථතා, අරහතං උප්පත්තියා තදභාවොති උභයෙසං සන්තානෙ උප්පත්තිසමුපලක්ඛිතො එත්ථ කුසලකිරියවිඤ්ඤාණෙසු විසෙසො. එවඤ්ච කත්වා පච්චයවෙකල්ලෙන අවිපාකස්සාපි කුසලාකුසලස්ස කිරියභාවප්පසඞ්ගො නිවත්තිතො හොති. පරතො **කුසලතො විසෙසොති** එත්ථාපි එසෙව නයො.

455. **සබ්බානිපි** කුසලාකුසලබ්‍යාකතානි **එකූනනවුති විඤ්ඤාණානි හොන්ති** නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙනාති අධිප්පායො. පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදීනං කිච්චං නාම භවන්තරපටිසන්ධානාදිනා ආකාරෙන පවත්ති එව. තබ්බිනිමුත්තඤ්ච චිත්තස්ස අඤ්ඤං කිච්චං නත්ථීති ආහ **"චුද්දසහි ආකාරෙහි පවත්තන්තී"**ති.

ආනුභාවෙනාති සාමත්ථියෙන. කතූපචිතං හි කම්මං අවසෙසපච්චයසමවායෙ විපාකං දෙන්තං අත්තනො ආනුභාවං විස්සජ්ජෙන්තං විය හොති. **දෙවමනුස්සෙසූති** ඡසු කාමාවචරදෙවෙසු චෙව මනුස්සෙසු ච. **කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානන්ති** එත්ථ **කම්මං** නාම කතූපචිතං කාමාවචරකුසලකම්මං, තඤ්ච ඛො විපාකදානාය ලද්ධොකාසං. තෙනාහ "පච්චුපට්ඨිත"න්ති. **කම්මනිමිත්තං** කම්මායූහනක්ඛණෙ චෙතනාය පච්චයභූතං දෙය්‍යධම්මාදි. **ගතිනිමිත්තං** යං ගතිං උපපජ්ජති, තප්පරියාපන්නං රූපායතනං. **පණ්ඩකාදිභාවන්ති** පණ්ඩකමූගමම්මනාදිභාවං. දුබ්බලස්ස ද්විහෙතුකකුසලස්ස විපාකභූතා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු **දුබ්බල...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණධාතු. නෙසන්ති** භාවිතරූපාරූපාවචරකුසලානං සත්තානං. **කම්මනිමිත්තමෙවාති** පථවීකසිණාදිකං අත්තනො කම්මාරම්මණමෙව.

එවං තාවෙත්ථාති එත්ථ විඤ්ඤාණක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ එවං සඞ්ඛෙපතො සරූපදස්සනමත්තෙනෙව එකූනවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති වෙදිතබ්බා. භවාලම්බනාදිවිභාගෙන පන යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං **පටිච්චසමුප්පාදකථායං** ආගමිස්සතීති.

තං තන්ති එකූනවීසතියා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙසු යං යං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධං, තං තං අනන්තරං උප්පත්තියා **අනුබන්ධමානං. තස්ස තස්සෙවාති** යස්ස යස්ස කම්මස්ස විපාකභූතං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං, තස්ස තස්සෙව. **තස්මිඤ්ඤෙවාති** කම්මාදිකෙ එව. කම්මඤ්චෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, තස්මිං කම්මෙ, අථ කම්මනිමිත්තං, ගතිනිමිත්තඤ්ච, තස්මිං කම්මනිමිත්තෙ ගතිනිමිත්තෙති අත්ථො. **තාදිසමෙවාති** යාදිසං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං හෙතුතො, සෙසසම්පයුත්තධම්මතො ච තාදිසමෙව. **සන්තානවිනිවත්තකෙති** භවඞ්ගසන්තානස්ස විනිවත්තනකෙ. **අඤ්ඤස්මිං** ආවජ්ජනසඞ්ඛාතෙ **චිත්තුප්පාදෙ**. කිරියමයචිත්තෙනෙව සුපිනදස්සනං හොතීති ආහ **"සුපිනං අපස්සතො"**ති. **අපරිමාණසඞ්ඛ්‍යම්පි පවත්තතියෙව,** තථා හිදං උපපත්තිභවස්ස අඞ්ගභාවෙන පවත්තනතො "භවඞ්ග"න්ති වුච්චති. **තෙසඤ්ඤෙවාති** පටිසන්ධිභූතානංයෙව.

ඉන්ද්‍රියානීති චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි. **ආරම්මණගහණක්ඛමානීති** රූපාදිආරම්මණං ගහෙතුං සමත්ථානි. මාතුකුච්ඡිගතකාලෙ විය හි බහිනික්ඛන්තකාලෙපි න තාව ඉන්ද්‍රියානි සකිච්චකානි හොන්ති, අනුක්කමෙන පන විසදභාවං පත්තකාලෙ එව සකිච්චකානි හොන්ති. තෙනෙවාහ "ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන"න්ති. **ආපාථගතෙති** යොග්‍යදෙසාවට්ඨිතෙ. තමෙව යොග්‍යදෙසාවට්ඨිතං **රූපං පටිච්ච** ඝට්ටනා පච්චයං ලද්ධා. **ඝට්ටනාති** පටිඝාතො, යෙන බ්‍යාපාරාදිවිසෙසපච්චයන්තරසහිතෙ චක්ඛුස්ස විසයෙ විකාරුප්පත්තිවිසදිසුප්පත්තිවිසයස්ස ඉට්ඨානිට්ඨභාවෙන අනුග්ගහො, උපඝාතො වාති අත්ථො. **තතොති** ඝට්ටනානන්තරං. **ඝට්ටනානුභාවෙනාති** ඝට්ටනාබලෙන.

භවඞ්ගචලනන්ති භවඞ්ගචිත්තස්ස පකම්පනං, තථා ද්වික්ඛත්තුං පවත්තියා විසදිසස්ස කාරණභාවූපගමනන්ති අත්ථො. තඤ්හි චිත්තසන්තානස්ස පුරිමාවත්ථාය භින්නාවත්ථාහෙතුතාය චලනං වියාති ‘‘චලන’’න්ති වුත්තං. විසයවිසයීභාවසිද්ධාය ධම්මතාය ආරම්මණස්ස අභිමුඛීභාවෙන පසාදස්ස තාව ඝට්ටනා හොතු, අඤ්ඤසන්නිස්සිතස්ස පන භවඞ්ගස්ස චලනං කථං හොතීති? තංසම්බන්ධභාවතො. භෙරිතලෙ ඨපිතාසු සක්ඛරාසු එකිස්සා සක්ඛරාය ඝට්ටිතාය තදඤ්ඤසක්ඛරායං ඨිතමක්ඛිකා චලනං චෙත්ථ උදාහරණන්ති. **තදෙව රූපන්ති** තදෙව භවඞ්ගචලනස්ස පච්චයභූතං ආපාථගතං රූපායතනං. **භවඞ්ගං වොච්ඡින්දමානා වියාති** භවඞ්ගසන්තානං විච්ඡින්දන්තී විය. තදාරම්මණුප්පත්තියා පරතො භවඞ්ගස්ස උප්පජ්ජනතො විසයග්ගහණං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනං වත්වා තදනන්තරං දස්සනාදීසු වත්තබ්බෙසු තානි අවත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස ගහණං උද්දෙසෙ ද්වින්නං ආවජ්ජනානං ආවජ්ජනසාමඤ්ඤෙන ගහිතත්තා.

ආවජ්ජනානන්තරන්ති පඤ්චද්වාරාවජ්ජනානන්තරං. යෙ හදයවත්ථු විය සම්පටිච්ඡනාදිවීථිචිත්තානිපි නානුජානන්ති, තෙසං ‘‘සම්පටිච්ඡනාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා’’තිආදිනා තත්ථ තත්ථ පාළි ආගතා. න හි සක්කා පාළිං පටිසෙධෙතුං.

‘‘සචෙ මහන්තං හොතී’’ති ඉදං ජවනපරියොසානාය චිත්තප්පවත්තියා වුච්චමානත්තා වුත්තං. චුද්දසචිත්තක්ඛණායුකඤ්හි ආරම්මණමිධ ‘‘මහන්ත’’න්ති අධිප්පෙතං, තඤ්ච උප්පජ්ජිත්වා ද්විතිචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා ආපාථගමනවසෙන වෙදිතබ්බං.

යථාවවත්ථාපිතෙති වොට්ඨබ්බනෙන වුත්තාකාරෙන කතවවත්ථාපනෙ. ආවජ්ජනාය, වොට්ඨබ්බනස්ස ච වුත්තත්තා ‘‘අවසෙසකාමාවචරකිරියාන’’න්ති අවසෙසග්ගහණං කතං. **ඡ සත්ත වාති වා-**සද්දෙන ‘‘පඤ්ච වා’’ති ඉදම්පි වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. සුත්තමුච්ඡිතාදිකාලෙ හි පඤ්චපි ජවනානි ජවන්තීති.

තානියෙවාති ‘‘අට්ඨන්නං වා’’තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.455) වුත්තානි එකූනතිංස කාමාවචරජවනානියෙව. ඉතො අඤ්ඤං මනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං උප්පජ්ජනකචිත්තං නාම නත්ථීති දස්සනත්ථං එවකාරග්ගහණං. **‘‘ගොත්‍රභූතො’’**ති ඉදං ගොත්‍රභුට්ඨානියානං පරිකම්මවොදානානම්පි ගහණං, න ගොත්‍රභුනො එව. **ඵලචිත්තානීති** සමාපත්තිවසෙන පවත්තනකඵලචිත්තානි. **යං යං ලද්ධපච්චයන්ති** යං යං ජවනං රූපාවචරජවනාදිවසෙන ගොත්‍රභුඅනන්තරං උප්පත්තියා ලද්ධපච්චයං.

අතිමහන්තන්ති සොළසචිත්තක්ඛණායුකං. තත්ථ හි තදාරම්මණචිත්තං උප්පජ්ජති, න අඤ්ඤත්ථ. **විභූතන්ති** සුපාකටං, තඤ්ච කාමාවචරමෙව. තත්ථ හි තදාරම්මණස්ස උප්පත්ති. **කාමාවචරජවනාවසානෙති** කාමාවචරජවනස්සෙව අවසානෙ. න හි තං කාමතණ්හාහෙතුකකම්මනිබ්බත්තං මහග්ගතානුත්තරජවනං අනුබන්ධති අජනකත්තා, ජනකාසදිසත්තා ච. යථා ගෙහතො බහි ගන්තුකාමො තරුණදාරකො ජනකං, ජනකසදිසං වා අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං, එවමිදම්පි . තත්ථාපි න සබ්බස්මා ජවනා සබ්බං ජවනෙන තදාරම්මණස්ස නියමෙතබ්බතො, ආරම්මණෙන ච වෙදනාය පරිවත්තෙතබ්බතො. තත්ථායං නියමො – පරිත්තකුසලලොභමොහමූලසොමනස්සසහගතකිරියජවනානං අඤ්ඤතරානන්තරං අතිමහති විසයෙ පඤ්චන්නං සොමනස්සසහගතානං අඤ්ඤතරං තදාරම්මණං උප්පජ්ජති, තථා පරිත්තකුසලාකුසලඋපෙක්ඛාසහගතකිරියජවනානං අඤ්ඤතරානන්තරං උපෙක්ඛාසහගතානං ඡන්නං තදාරම්මණානං අඤ්ඤතරං පවත්තති. **ඉට්ඨාරම්මණාදීනන්ති** ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨාරම්මණානං වසෙනාති සම්බන්ධො. තයිදං ආරම්මණෙන වෙදනාපරිවත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. **‘‘පුරිමකම්මවසෙනා’’**ති ඉදං තදාරම්මණවිසෙසදස්සනත්ථං. න හි පටිසන්ධිජනකමෙව කම්මං තදාරම්මණං ජනෙති, අථ ඛො අඤ්ඤකම්මම්පි. තං පන පටිසන්ධිදායිනා කම්මෙන නිබ්බත්තෙතබ්බතදාරම්මණතො විසදිසම්පි නිබ්බත්තෙතීති. **‘‘ජවනචිත්තවසෙනා’’**ති ඉදං තදාරම්මණනියමදස්සනත්ථං. ‘‘ජවනෙන තදාරම්මණං නියමෙතබ්බ’’න්ති හි වුත්තං. **ආදි-**සද්දෙන පටිසන්ධිචිත්තං සඞ්ගණ්හාති. තඤ්හි අත්තනො උක්කට්ඨතරස්ස තදාරම්මණස්ස පච්චයො න හොති. **යො යො පච්චයො ලද්ධො හොතීති** යථාවුත්තෙසු ඉට්ඨාරම්මණාදීසු යො යො තදාරම්මණස්ස උප්පත්තියා පච්චයො සමවෙතො හොති. **කිඤ්චි අන්තරන්ති** කිඤ්චි ඛණන්තරං. **උදකමිවාති** පටිසොතං ගච්ඡන්තං උදකමිව.

ද්වික්ඛත්තුං සකිං වාති වචනසිලිට්ඨවසෙන වුත්තං ‘‘අට්ඨ වා දස වා’’තිආදීසු (අ. නි. 8.11; පාරා. 11) විය. ද්වික්ඛත්තුංයෙව පන වණ්ණෙන්ති. විපාකචිත්තත්තා, ආවජ්ජනස්ස ච විදූරත්තා, මූලභවඞ්ගාදිභවඞ්ගසාමඤ්ඤසබ්භාවතො ච භවඞ්ගස්ස ආරම්මණෙ පවත්තනාරහං සමානං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං එතස්සාති තදාරම්මණන්ති වුච්චති එකස්ස ආරම්මණසද්දස්ස ලොපං කත්වා ‘‘කාමාවචරං, ඔට්ඨමුඛ’’න්ති ච යථා. එත්ථ ච කෙචි ‘‘පට්ඨානෙ ‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’ති (පට්ඨා. 1.1.406) විපාකධම්මධම්මානං එව අනන්තරං තදාරම්මණං වුත්ත’’න්ති කිරියාජවනානන්තරං න ඉච්ඡන්ති. විප්ඵාරවන්තං හි ජවනං නාවං විය නදීසොතො භවඞ්ගං අනුබන්ධති, න පන ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාවතො සන්තවුත්තිකිරියජවනං පණ්ණපුටං විය නදීසොතොති. තයිදං ලබ්භමානස්සාපි කෙනචි අධිප්පායෙන කත්ථචි අවචනං දිස්සති, යථා තං ධම්මසඞ්ගහෙ අකුසලනිද්දෙසෙ ලබ්භමානොපි අධිපති න වුත්තො. යඤ්ච පණ්ණපුටං නිදස්සිතං, තම්පි නිදස්සිතබ්බෙන න සමානං. නාවාපණ්ණපුටානඤ්හි නදීසොතස්ස ආවට්ටනං, ගති ච විසදිසීති නාවාය නදීසොතස්ස අනුබන්ධනං, පණ්ණපුටස්ස

අනනුබන්ධනඤ්ච යුජ්ජති, ඉධ පන කිරියජවනෙතරජවනානං භවඞ්ගසොතස්ස ආවට්ටනං, ගති ච සදිසීති එතස්ස අනනුබන්ධනං, ඉතරස්ස අනුබන්ධනඤ්ච න යුජ්ජති. තස්මා විචාරෙතබ්බං.

භවඞ්ගමෙවාති අවධාරණං භවපරියොසානස්ස ඉධ න අධිප්පෙතත්තා. අඤ්ඤථා තදාරම්මණාවසානෙ චුතිපි න හොතියෙව. **දස්සනාදීනීති** දස්සනසවනසායනසායනඵුසනානි. **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන සම්පටිච්ඡනාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. පටිසන්ධිතො භවඞ්ගමෙව, භවඞ්ගතො ආවජ්ජනමෙවාති එවං පවත්ත**චිත්තනියමවසෙනෙව. තම්පීති** චුතිචිත්තම්පි. පටිසන්ධිභවඞ්ගචිත්තානි විය **එකූනවීසතිවිධමෙව හොති** අත්ථතො භෙදාභාවතො.

භවගතිඨිතිනිවාසෙසූති තීසු භවෙසු, පඤ්චසු ගතීසු, සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, නවසු සත්තාවාසෙසු ච. යො පනෙත්ථ අවිත්තකො, සො ඉධ න ගහෙතබ්බො විඤ්ඤාණකථාභාවතො. ''එත්ථා''ති ඉදං ''සංසරමානානං සත්තාන''න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං. එත්ථ එතෙසු වුත්තනයෙන සංසරමානෙසු සත්තෙසු යො පන අරහත්තං පාපුණාති සම්මාපටිපත්තිමන්වායාති අධිප්පායො. **තස්ස** අරහතො **නිරුද්ධමෙව හොති** චිත්තං අප්පටිසන්ධිකභාවතො.

ඉති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

වෙදනාක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

456. වෙදෙන අනුභවනාකාරෙන අයිතං පවත්තං වෙදයිතං, වෙදයිතන්ති ලක්ඛිතබ්බධම්මජාතං **වෙදයිතලක්ඛණං**. තං පන අත්ථතො වෙදනා එවාති ආහ **''වෙදයිතලක්ඛණං නාම වෙදනාව''**ති. අථ වා වෙදයිතං ලක්ඛණං එතිස්සාති කප්පනාසිද්ධං භෙදං නිස්සාය අඤ්ඤපදත්ථසමාසවසෙනාපි වෙදනාව වුච්චතීති ආහ **''වෙදයිතලක්ඛණං නාම වෙදනාව''**ති. **වෙදයති වෙදයතීති** බ්‍යාපනිච්ඡාවසෙන වචනං වෙදනාය සවිසයෙ අභිණ්හප්පවත්තිදස්සනත්ථං. සභාවධම්මතො අඤ්ඤො කත්තා නත්ථීති දස්සනත්ථං කත්තුනිද්දෙසො. **ඉතීති** අනියමතො හෙතුඅත්ථො. **ඛොති** වචනාලඞ්කාරමත්තං. **තස්මාති** තස්ස නියමනං. ඉදං වුත්තං හොති – යස්මා යථාපච්චයං ආරම්මණරසං අනුභවති, තස්මා වෙදනාති වුච්චතීති.

''කුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා''ති ඉදං කුසලාය වෙදනාය උපලක්ඛණං දට්ඨබ්බං. යා කාචි කුසලා වෙදනා, සබ්බා සා කුසලෙන විඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තාති, න පන තස්සා කුසලභාවසංසිද්ධිදස්සනත්ථං. න හි කුසලෙන විඤ්ඤාණෙන සම්පයොගතො කුසලාය වෙදනාය කුසලභාවො, අථ ඛො යොනිසොමනසිකාරාදිකතො. තෙනාහ **''ජාතිවසෙනා''**ති. **අකුසලාදීසුපි** එසෙව නයො. යථා පන ජාතිවසෙන කුසලාදිවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තතාය තිවිධා, එවං යාව එකූනනවුතිවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තාති එකූනනවුතිවිධා වෙදිතබ්බා. **සභාවභෙදතොති** සම්පයුත්තභූමිආරම්මණාදිවසෙන ලබ්භමානං භෙදං අග්ගහෙත්වා කෙවලං සභාවකතභෙදතො එවාති අත්ථො.

''පඤ්චවිධා''ති වත්වා තං පඤ්චවිධතං දස්සෙතුං **''සුඛ''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ සුඛයතීති **සුඛං,** කායං, සම්පයුත්තධම්මෙ ච ලද්ධස්සාදෙ කරොතීති අත්ථො. සුට්ඨු වා ඛාදති, ඛණති වා කායිකං ආබාධන්ති **සුඛං**. සුකරං ඔකාසදානං එතස්සාති **සුඛ**න්ති අපරෙ. දුක්ඛයතීති **දුක්ඛං,** කායං, සම්පයුත්තධම්මෙ ච විබාධතීති අත්ථො. දුට්ඨු වා ඛාදති, ඛණති වා කායිකං අස්සාදන්ති **දුක්ඛං**. දුක්කරං ඔකාසදානං එතස්සාති **දුක්ඛ**න්ති අපරෙ. **සොමනස්සුපෙක්ඛානං** සද්දත්ථො හෙට්ඨා වුත්තොයෙව. දොමනස්සස්ස සොමනස්සෙ වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. කිං පන කාරණං මානසෙතරසාතාසාතවසෙන සුඛං, දුක්ඛඤ්ච විභජිත්වා වුත්තං **''සුඛං සොමනස්සං දුක්ඛං දොමනස්ස''**න්ති, උපෙක්ඛා පන මානසී, ඉතරා ච එකධාව වුත්තාති? භෙදාභාවතො. යථා හි අනුග්ගහූපඝාතකතාය සුඛදුක්ඛානි අඤ්ඤථා කායස්ස අනුග්ගහමුපඝාතඤ්ච කරොන්ති, අඤ්ඤථා මනසො, න එවමුපෙක්ඛා. තස්මා භෙදාභාවතො එකධාව උපෙක්ඛා වුත්තාති.

තත්ථ යෙන සභාවභෙදෙන වෙදනා පඤ්චවිධා, සා පවත්තිට්ඨානෙ දස්සිතෙ සුපාකටා හොතීති පවත්තිට්ඨානං තාව දස්සෙතුං **''තත්ථා''**තිආදි ආරද්ධං. **අකුසලවිපාකෙනාති** එත්ථාපි ''කායවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්ත''න්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. යථා අධිකරණීමත්ථකෙ කප්පාසපිචුපිණ්ඩං ඨපෙත්වා අයොකූටෙන පහරන්තස්ස පිචුපිණ්ඩං අතික්කමිත්වා කූටං අධිකරණිං ගණ්හාති, නිසංසො බලවා හොති, එවං පටිඝට්ටනානිසංසස්ස බලවභාවතො ඉට්ඨෙ, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච ආරම්මණෙ කායවිඤ්ඤාණං සුඛසහගතං හොති. අනිට්ඨෙ, අනිට්ඨමජ්ඣත්තෙ ච දුක්ඛසහගතන්ති ආහ **''කුසල…පෙ…. දුක්ඛ''**න්ති. කාමාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණානි පඤ්ච කම්මාරම්මණවසෙන සොමනස්සසහගතානි හොන්ති, රූපාවචරවිපාකානි චත්තාරි කම්මවසෙන, සෙසානි තෙරස කාමාවචරානි, අට්ඨ රූපාවචරානි, ද්වත්තිංස ලොකුත්තරානි, යථාරහං චෙතොභිසඞ්ඛාරාරම්මණපාදකාදිවසෙන සොමනස්සසහගතානි හොන්තීති ආහ **''සොමනස්සං ද්වාසට්ඨියා විඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්ත''**න්ති. **දොමනස්සං ද්වීහි** අකුසලවිඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තං චෙතොභිසඞ්ඛාරාරම්මණාදිවසෙන.

අවසෙසපඤ්චපඤ්ඤාසායාති යථාවුත්තානි ඡසට්ඨි විඤ්ඤාණානි ඨපෙත්වා අවසෙසාය පඤ්චපඤ්ඤාසාය. තත්ථ කුසලාකුසලවිපාකානි ඉට්ඨානිට්ඨෙසු නිබ්බිකප්පකානි සුඛදුක්ඛසම්පයුත්තානි භවිතුං යුත්තානිපි ද්වින්නං පිචුපිණ්ඩානං විය ද්වින්නං ද්වින්නං උපාදාරූපානං සට්ටනානිසංසස්ස මන්දභාවතො චක්ඛාදිසන්නිස්සිතානි අට්ඨපි

විඤ්ඤාණානි සබ්බත්ථ උපෙක්ඛාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති, තථා බලවපච්චයතාය සුඛදුක්ඛානං තෙසඤ්ච තදභාවතො. අපුබ්බාරම්මණනිස්සයප්පවත්තීනි ආවජ්ජනසම්පටිච්ඡනවිඤ්ඤාණානි, අසදිසානන්තරප්පච්චයං කිරියාරම්භස්ස ආදිභූතං වොට්ඨබ්බනං, කායදුක්ඛපධානතාය අකුසලඵලස්ස තදුපනිස්සයභූතං අකුසලවිපාකපටිසන්ධිආදි, ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණප්පවත්තීනි කාමාවචරකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානි ච උපෙක්ඛාසහගතානියෙව හොන්ති. කම්මවසෙන වා විපාකානුභවනස්ස ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණෙසු අදුක්ඛමසුඛභාවො යුත්තො. සති ච විපාකභූතාය උපෙක්ඛාය සුඛදුක්ඛමජ්ඣත්තභාවෙ කම්මාරම්මණවසෙන කුසලවිපාකාය ඉට්ඨභාවො, අකුසලවිපාකාය අනිට්ඨභාවො ච වෙදිතබ්බො. අවසිට්ඨානි පන සත්තතිංස විඤ්ඤාණානි චෙතොභිසඞ්ඛාරාරම්මණපාදකාදිවසෙන උපෙක්ඛාසම්පයුත්තානි හොන්තීති එවං පඤ්චපඤ්ඤාසාය විඤ්ඤාණෙහි උපෙක්ඛාය සම්පයුත්තතා වෙදිතබ්බා.

සලක්ඛණං නාම ධම්මානං අනඤ්ඤසාධාරණො සභාවො, අනුභවනඤ්ච සබ්බවෙදනානං සාධාරණලක්ඛණන්ති තං පටිනියතෙන ආරම්මණෙන නියමෙත්වා දස්සෙන්තො ආහ **''ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛ''**න්ති තස්ස බ්‍යභිචාරාභාවතො. භුසං බ්‍රූහනං වඩ්ඪනං **උපබ්‍රූහනං**. තයිදං කාමඤ්ච චෙතසිකසුඛෙපි ලබ්භති, තං පන සවිකප්පකං චෙතොභිසඞ්ඛාරවසෙනාපි හොති. ඉදන්තු නිබ්බිකප්පකං සභාවසිද්ධත්තා තතො සාතිසයන්ති ආහ **''සම්පයුත්තානං උපබ්‍රූහනරස''**න්ති. අස්සාදියතීති අස්සාදො, සුඛාවෙදනා. තෙනාහ භගවා ''යං, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදො''ති (සං. නි. 3.26). කායනිස්සිතත්තා කායෙ භවො කායිකො, සො එව අස්සාදො තථා පච්චුපතිට්ඨතීති **කායිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං. කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං** අනඤ්ඤවත්ථුකත්තා.

දුක්ඛස්ස ලක්ඛණාදීනි වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බානි.

සභාවතො , පරිකප්පතො වා ඉට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අනුභවනලක්ඛණං **ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං**. තෙනාහ **''යථා තථා වා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරස''**න්ති, යථාභූතෙන වා අයථාභූතෙන වා ඉට්ඨාකාරෙන ආරම්මණස්ස **සංභුඤ්ජනරසං,** පච්චනුභවනකිච්චන්ති අත්ථො. **''පස්සද්ධිපදට්ඨාන''**න්ති ඉදං ''පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙතී''ති (සං. නි. 5.376; අ. නි. 11.12) සුත්තපදං නිස්සාය වුත්තං, තං පන නිරාමිසසොමනස්සවසෙන වෙදිතබ්බං.

සොමනස්සෙ වුත්තවිපරියායෙන දොමනස්සස්ස ලක්ඛණාදීනි වෙදිතබ්බානි. දොමනස්සස්ස කාමධාතුයං උප්පජ්ජනතො එකන්තෙන හදයවත්ථුපදට්ඨානතා තතො විසෙසො.

මජ්ඣත්තස්ස, ආරම්මණස්ස මජ්ඣත්තං වා වෙදයිතං අනුභවනං ලක්ඛණං එතිස්සාති **මජ්ඣත්තවෙදයිතලක්ඛණා**. මජ්ඣත්තානුභවනතො එව සම්පයුත්තානං **නාතිඋපබ්‍රූහනමිලාපනරසා. ''සන්තභාවපච්චුපට්ඨානා''**ති ඉදං අනවජ්ජාය නිරාමිසාය උපෙක්ඛාය වසෙන වෙදිතබ්බං, න සබ්බාය.

ඉති වෙදනාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

457. **සඤ්ජානනලක්ඛණං නාම සඤ්ඤාවාති**ආදීසු යං වත්තබ්බං, තං වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

කාමං වෙදනායපි විප්පයුත්තං විඤ්ඤාණං නත්ථි, තස්සා පන සභාවතො භින්නත්තා කායචි වෙදනාය සම්පයුත්තම්පි කායචි විප්පයුත්තං හොති. සඤ්ඤාය පන ඊදිසං නත්ථීති ආහ **''න හි තං විඤ්ඤාණං...පෙ.... සඤ්ඤාය''**ති.

සබ්බාවාති චතුභූමිකාපි. අථ වා යථා වෙදනා භින්නසභාවත්තා භෙදනලක්ඛණාදිතො වුත්තා, න එවමයං, අයං පන සබ්බාව සඤ්ජානනලක්ඛණා . නීලාදිභෙදස්ස ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං සඤ්ඤං කත්වා ජානනං ලක්ඛණං එතිස්සාති **සඤ්ජානනලක්ඛණා**. තථා හි සා අභිඤ්ඤාණෙන සඤ්ජානනතො පච්චාභිඤ්ඤාණරසාති වුච්චති. නිමිත්තෙන හි පුන සඤ්ජානනකිච්චා **පච්චාභිඤ්ඤාණරසා**. තස්සා වඩ්ඪකිස්ස දාරුම්හි අභිඤ්ඤාණං කත්වා තෙන අභිඤ්ඤාණෙන පච්චාභිජානනකාලෙ පවත්ති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ **''තදෙවෙත''**න්තිආදි. පුන සඤ්ජානනස්ස පච්චයො පුනසඤ්ජානනපච්චයො, තදෙව නිමිත්තං පුන...පෙ.... නිමිත්තං, තස්ස කරණං, පුන...පෙ.... කරණං, පුනසඤ්ජානනපච්චයභූතං වා නිමිත්තකරණං පුන...පෙ.... කරණං, තදස්සා කිච්චන්ති **පුනසඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා**. පුනසඤ්ජානනනිමිත්තකරණං නිමිත්තකාරිකාය, නිමිත්තෙන සඤ්ජානනන්තියා ච සබ්බාය සඤ්ඤාය සමානං යොජෙතබ්බං. **අභිනිවෙසකරණං** ''ඉදමෙව සච්ච''න්ති (ම. නි. 2.187, 202, 203, 427; ම. නි. 3.27-29) සඤ්ඤාභිනිවෙසමත්තෙනෙව දට්ඨබ්බං. **යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා** අවිකප්පසභාවත්තා. ඤාණසම්පයුත්තා පන සඤ්ඤා ඤාණමෙව අනුවත්තති, තස්මා අභිනිවෙසකාරිකා,

විපරීතග්ගාහිකා ච න හොති. එතෙනෙව සමාධිසම්පයුත්තතාය අවිරට්ඨානතා ච න හොතීති වෙදිතබ්බා. එවං රාගදිට්ඨිමානාදිසම්පයුත්තාය සඤ්ඤාය රාගාදිඅනුවත්තිකභාවොති.

ඉති සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ චිත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

සඞ්ඛාරක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

458. **රාසිකරණලක්ඛණ**න්ති සම්පිණ්ඩනලක්ඛණං, තතො සඞ්ඛාරා ආයූහනරසා වුච්චන්ති. චෙතනාපධානතාය හි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මා එවං වුත්තා. තෙනෙවාහ **"කිං පන තන්ති සඞ්ඛාරායෙවා"**තිආදි. තත්ථ **සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති** යථා අත්තනො ඵලං සඞ්ඛතං සම්මදෙව නිප්ඵන්නං හොති, එවං අභිසඞ්ඛරොන්තීති අත්ථො. **විප්ඵාරපච්චුපට්ඨානාති** එත්ථ **විප්ඵාරො** නාම විප්ඵාරවන්තතා, තස්මා සබ්‍යාපාරපච්චුපට්ඨානාති අත්ථො.

තස්මිං තස්මිං චිත්තෙ උප්පන්නෙ නියමෙන උප්පජ්ජනතො **නියතා. සරූපෙන ආගතාති** එවං පිට්ඨිවත්තකෙ අකත්වා පාළියා සරූපෙනෙව ආගතා. කදාචිදෙව උප්පජ්ජනතො න නියතාති **අනියතා**. යදිපි අනියතා එකජ්ඣං න උප්පජ්ජන්ති, තස්මිං පන චිත්තෙ උප්පජ්ජනධම්මතාය **"ඡත්තිංසා"**ති වුත්තං. තෙනාහ **"උප්පජ්ජමානාපි ච න එකතො උප්පජ්ජන්තී"**ති.

459. **ඵුසතීති** කත්තුනිද්දෙසො. යං තත්ථ කාරණං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ඵුසන්ති එතෙනාති වා **ඵස්සො.** සම්පයුත්තධම්මා හි ආරම්මණෙ පවත්තමානා තං ඵුසනලක්ඛණෙන ඵස්සෙන ඵුසන්තා විය හොන්ති. ආරම්මණඵුසනමත්තං වා **ඵස්සොති** සාධනත්තයම්පි යුජ්ජතෙව. සභාවධම්මෙසු කත්තුකරණසාධනවචනං තදාකාරසමාරොපනතො පරියායකථා, භාවසාධනවචනමෙව නිප්පරියායකථාති වුත්තං **"ඵුසනලක්ඛණො"**ති. **අයඤ්හීති**ආදි යථාවුත්තලක්ඛණාදිසමත්ථනං. යදි අයං ධම්මො චෙතසිකො, ස්වායං අරූපධම්මො සමානො කථං ඵුසනලක්ඛණො, සඞ්ඝට්ටනරසාදිකො ච හොතීති අන්තොලීනං චොදනං හදයෙ ඨපෙත්වා තස්ස සොධනත්ථං **"අරූපධම්මොපි සමානො"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **"ඵුසනාකාරෙනෙව පවත්තතී"**ති ඉමිනා අරූපස්සාපි තස්ස ධම්මස්ස අයං සභාවොති දස්සෙති. සා ච තස්ස ඵුසනාකාරප්පවත්ති අම්බිලඅම්බපක්කාදිං ඛාදන්තං පස්සන්තස්ස පරස්ස ඛෙළුප්පත්ති, පරං විබාධියමානං දිස්වා දයාලුකස්ස සරීරකම්පනං, රුක්ඛසාඛග්ගෙ දුට්ඨිතං පුරිසං දිස්වා භූමියං ඨිතස්ස භීරුකපුරිසස්ස ජඞ්ඝචලනං, පිසාචාදිභායිතබ්බං දිස්වා ඌරුඛම්භොති එවමාදීසු පරිබ්‍යත්තා හොති.

එකදෙසෙනාති කට්ඨද්වයාදි විය අත්තනො එකපස්සෙන. **අනල්ලීයමානොපීති** අසංසිලියමානොපි. රූපසද්දෙහි සහ ඵස්සස්ස සාමඤ්ඤං අනල්ලීයමානසඞ්ඝට්ටනමෙව, න විසයභාවො. යථා රූපසද්දා චක්ඛුසොතානි අනල්ලීයමානා එව ''ඵුසිත''න්තිආදිනා වුත්තා, එවං ඵස්සස්සාපි ආරම්මණඵුසනසඞ්ඝට්ටනානීති. **සඞ්ඝට්ටනඤ්ච** ඵස්සස්ස චිත්තාරම්මණානං සන්නිපතනභාවො එව. තෙනාහ **"චිත්තමාරම්මණඤ්ච සඞ්ඝට්ටෙතී"**ති. කිච්චට්ඨෙන රසෙන සඞ්ඝට්ටනරසතා වුත්තා, වත්ථාරම්මණසන්නිපාතෙන වා සම්පජ්ජතීති සඞ්ඝට්ටනසම්පත්තිකො ඵස්සො සඞ්ඝට්ටනරසො වුත්තො. යථා ''ද්වෙ පාණී වජ්ජෙය්‍යු''න්තිආදීසු (මි. ප. 2.3.8) පාණිස්ස පාණිම්හි සඞ්ඝට්ටනං තබ්බිසෙසභූතා රූපධම්මා, එවං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ සඞ්ඝට්ටනං තබ්බිසෙසභූතො එකො චෙතසිකධම්මො දට්ඨබ්බො. ''තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො''ති (ම. නි. 1.204; 3.421, 425, 426; සං. නි. 2.43-44; 4.60) වචනතො චක්ඛුරූපවිඤ්ඤාණාදීනං සඞ්ගතිවසෙන ගහෙතබ්බත්තා ආහ **"තිකසන්නිපාතසඞ්ඛාතස්සා"**තිආදි. තස්ස ඵස්සස්ස කාරණභූතො තදනුරූපො සමන්නාහාරො **තජ්ජාසමන්නාහාරො.** ඉන්ද්‍රියස්ස තදභිමුඛභාවො, ආවජ්ජනාය ච ආරම්මණකරණං විසයස්ස **පරික්ඛතතා** අභිසඞ්ඛතතා, විඤ්ඤාණස්ස විසයභාවකරණන්ති අත්ථො. යථා නිච්චම්මා ගාවී යං යං ඨානං උපගතා, තත්ථ තත්ථ දුක්ඛමෙව පාපුණාති, එවං ඵස්සෙ සති වෙදනා උප්පජ්ජතෙව. වෙදනා ච දුක්ඛසල්ලාදිසභාවාති වුත්තං **"වෙදනාධිට්ඨානභාවතො පන නිච්චම්මගාවී විය දට්ඨබ්බො"**ති.

460. **අභිසන්දහති** පබන්ධති පවත්තෙති. **චෙතනාභාවො** බ්‍යාපාරභාවො. **ආයූහනං** චෙතයනං ඊරියනං. **සංවිදහනං** විචාරණං. ආයූහනරසාය චෙතනාය පවත්තමානාය සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා යථාසකං කිච්චපසුතා හොන්තීති සා **සකිච්චපරකිච්චසාධිකා** වුත්තා. ජෙට්ඨසිස්සො පරෙ සජ්ඣායනෙ උය්‍යොජෙන්තො සයම්පි සජ්ඣායති. මහාවඩ්ඪකිම්හි වඩ්ඪකිකම්මං කාතුමාරද්ධෙ ඉතරෙපි කරොන්තියෙව. **උස්සාහනභාවෙනාති** ආදරකරණභාවෙන. සා හි සයං ආදරභූතා සම්පයුත්තධම්මෙ ආදරයතීති. ආයූහනවසෙන උස්සාහනං දට්ඨබ්බං, න වීරියුස්සාහවසෙන.

461. **වීරභාවොති** යෙන වීරො නාම හොති, සො ධම්මොති අත්ථො. විධිනා ඊරෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති වා **වීරියං,** උස්සාහො, තංතංකිච්චසමාරම්භො, පරක්කමො වා. **උපත්ථම්භනං** සම්පයුත්තධම්මානං කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්වා ධාරණං අනුබලප්පදානං, සම්පග්ගණ්හනං වා. සංසීදනපටිපක්ඛො ධම්මො අසංසීදනං, න සංසීදනාභාවමත්තන්ති අසංසීදනභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති වුත්තං **"අසංසීදනභාවපච්චුපට්ඨාන"**න්ති. **සංවෙගපදට්ඨානන්ති** අට්ඨසංවෙගපුබ්බිකාය (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.418) කුසලකිරියාය වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං. ''මග්ගො ගන්තබ්බො හොති, මග්ගො ගතො, කම්මං කාතබ්බං, කම්මං කතං, අප්පමත්තකො ආබාධො උප්පන්නො, ගිලානා වුට්ඨිතො හොති, අචිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා, ගාමං වා නිගමං වා පිණ්ඩාය චරන්තො න ලභති ලූඛස්ස වා

පණීතස්ස වා භොජනස්ස යාවදත්ථං පාරිපූරිං, ලභති…පෙ…. පාරිපූරි''න්ති එවං වුත්තානි එතානි අනුරූපපච්චවෙක්ඛණසහිතානි අට්ඨ **වීරියාරම්භවත්ථූනි,** තංමූලකානි වා පච්චවෙක්ඛණානි.

462. අත්තනා අනුපාලෙතබ්බානං සහජාතධම්මානං අනුපාලනං ජීවිතස්ස බ්‍යාපාරො, තඤ්ච නෙසං ජීවනන්ති තං තස්ස කාරණභාවං පුරක්ඛත්වා වුත්තං **''ජීවන්ති තෙනා''**ති. තම්පි චස්ස අත්ථතො ජීවනමෙවාති ආහ **''ජීවනමත්තමෙව වා ත''**න්ති.

463. **ආධියතීති** ඨපෙති. **අවිසාරො** අත්තනො එව අවිසරණසභාවො. **අවික්ඛෙපො** සම්පයුත්තානං ධම්මානං අවික්ඛිත්තතා. යෙන සම්පයුත්තා අවික්ඛිත්තා හොන්ති, සො ධම්මො අවික්ඛෙපොති. අවූපසමලක්ඛණස්ස වික්ඛෙපස්ස පටිපක්ඛතාය චිත්තස්ස උපසමනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨතීති **උපසමපච්චුපට්ඨානො. විසෙසතොති** යෙභුය්‍යෙන. සුඛවිරහිතොපි හි අත්ථි සමාධීති. **දීපච්චිනිදස්සනෙන** සන්තානඨිතිභාවං සමාධිස්ස දස්සෙති.

464. **සද්දහන්ති එතායාති** සද්දහනකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සද්ධාය පච්චයතං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථාපච්චයභාවෙ සති පුග්ගලො සද්දහතීති වොහාරො හොති. සද්දහනං සද්ධෙය්‍යවත්ථුනො පත්තියායනං, තං ලක්ඛණං එතිස්සාති **සද්දහනලක්ඛණා. ඔකප්පනලක්ඛණාති** අනුපවිසිත්වා එවමෙතන්ති කප්පනලක්ඛණා. කාලුස්සියමලං විධමෙත්වා සම්පයුත්තානං, පුග්ගලස්සෙව වා පසාදනං අනාවිලභාවකරණං රසො එතිස්සාති **පසාදනරසා. පක්ඛන්දනං** අධිමුච්චනවසෙන ආරම්මණස්ස අනුපවිසනං. අකාලුසභාවො අකාලුස්සියං, අනාවිලභාවොති අත්ථො. පසාදනීයට්ඨානෙසු පසාදවිපරීතං අකුසලං අස්සද්ධියං, මිච්ඡාධිමුත්ති ච, තප්පච්චනීකොව පසාදභූතො වත්ථුගතො නිච්ඡයො **අධිමුත්ති,** න යෙවාපනකාධිමොක්ඛො. රතනත්තයං, කම්මං, කම්මඵලඤ්ච **සද්ධෙය්‍යවත්ථු.** සප්පුරිසසංසෙවනසද්ධම්මසවනයොනිසොමනසිකාරධම්මානුධම්මප්පටිපත්තියො **සොතාපත්තියඞ්ගානි**. කුසලධම්මානං ආදානෙ **හත්ථං** විය, සබ්බසම්පත්තිසම්පදානෙ **විත්තං** විය, අමතකසිඵලඵලනෙ **බීජං** විය දට්ඨබ්බා.

465. **සරන්ති තායාති** සරණකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සතියා පච්චයතං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථාපච්චයභාවෙ සති තංසමඞ්ගිපුග්ගලො සරතීති වොහාරො හොති. උදකෙ අලාබු විය පිලවිත්වා ගන්තුං අදත්වා පාසාණස්ස විය නිච්චලස්ස ආරම්මණස්ස ඨපනං සරණං අසම්මුට්ඨතාකරණං **අපිලාපනං.** සම්මොසපච්චනීකං කිච්චං **අසම්මොසො,** න සම්මොසාභාවමත්තං. ''සතාරක්ඛෙන චෙතසා''ති (අ. නි. 10.20) වචනතො **ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා**. අඤ්ඤතො ආගන්ත්වා චිත්තවිසයෙ අභිමුඛො භවති එතායාති **විසයාභිමුඛභාවො,** සති. සතියා වත්ථුභූතා කායාදයොව **කායාදිසතිපට්ඨානානි,** සති එව වා පුරිමා පච්ඡිමාය පදට්ඨානං.

466. **කායදුච්චරිතාදීහීති** හෙතුම්හි කරණවචනං. **හිරියතීති** ලජ්ජාකාරෙන ජිගුච්ඡති. **තෙහියෙවාති** කායදුච්චරිතාදීහියෙව. **ඔත්තප්පතීති** උබ්බිජ්ජති. හිරී පාපධම්මෙ ගූථං විය පස්සන්තී ජිගුච්ඡතීති ආහ **''පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරී''**ති. ඔත්තප්පං තෙ උණ්හං විය පස්සන්තං තතො උත්තසතීති වුත්තං **''උත්තාසලක්ඛණං ඔත්තප්ප''**න්ති. වුත්තප්පකාරෙනාති ලජ්ජාකාරෙන, උත්තාසාකාරෙන ච. **අත්තගාරවපදට්ඨානා** හිරී අජ්ඣත්තසමුට්ඨානතාය, අත්තාධිපතිතාය ච. **පරගාරවපදට්ඨානං** ඔත්තප්පං බහිද්ධාසමුට්ඨානතාය, ලොකාධිපතිතාය ච. තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං **''අත්තානං හී''**තිආදි වුත්තං. අජ්ඣත්තසමුට්ඨානාදිතා ච හිරිඔත්තප්පානං තත්ථ තත්ථ පාකටභාවෙන වුත්තා, න පනෙතෙසං කදාචි අඤ්ඤමඤ්ඤවිප්පයොගා. න හි ලජ්ජනං නිබ්භයං, පාපභයං වා අලජ්ජනං අත්ථීති. **ලොකපාලකාති** එත්ථ ''ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, සුක්කා ධම්මා ලොකං පාලෙන්තී''ති (අ. නි. 2.9; ඉතිවු. 42) සුත්තපදං අත්තාධිපති, ලොකාධිපතිභාවෙ ච ''සො අත්තානංයෙව අධිපතිං කරිත්වා, සො ලොකංයෙව අධිපතිං කරිත්වා''ති (අ. නි. 3.40) ච සුත්තපදානි ආහරිත්වා වත්තබ්බානි.

467. යස්මා ලොභපටිපක්ඛො අලොභොති යෙ ධම්මා තෙන සම්පයුත්තා, තංසමඞ්ගිනො වා සත්තා තෙන න ලුබ්භන්ති, සයං කදාචිපි න ලුබ්භතෙව, අත්ථතො වා අලුබ්භනාකාරො එව ච හොති, තස්මා වුත්තං **''න ලුබ්භන්ති''**තිආදි. **එසෙව නයොති** ''න දුස්සන්ති තෙනා''තිආදිනා කාරකත්තයයොජනං අතිදිසති. **අගෙධො** අගිජ්ඣනං අනභිකඞ්ඛනං. **අලග්ගභාවො** අනාසත්තතා. **අපරිග්ගහො** කස්සචි වත්ථුනො මමත්තවසෙන අසඞ්ගහො. අනල්ලීනො භාවො අධිප්පායො එතස්සාති **අනල්ලීනභාවො**. එවඤ්හි උපමාය සමෙති.

468. චණ්ඩිකස්ස භාවො චණ්ඩික්කං, කොපො. තප්පටිපක්ඛො **අචණ්ඩික්කං,** අබ්‍යාපාදො. **අවිරොධො** අවිග්ගහො. **අනුකූලමිත්තො** අනුවත්තකො. **විනයරසොති** විනයනරසො. **සොම්මභාවො** මෙජ්ජනවසෙන හිලාදනීයතා.

469. ධම්මානං යො යො සභාවො යථාසභාවො, තස්ස තස්ස පටිවිජ්ඣනං **යථාසභාවපටිවෙධො**. අක්ඛලිතං අවිරජ්ඣිත්වා පටිවෙධො **අක්ඛලිතපටිවෙධො**. විසයස්ස ඔභාසනං තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහන්ධකාරවිධමනං **විසයොභාසනං**. කත්ථචිපි විසයෙ අසම්මුය්හනාකාරෙනෙව පච්චුපතිට්ඨති, සම්මොහපටිපක්ඛතාය වා තදභාවං පච්චුපට්ඨපෙතීති **අසම්මොහපච්චුපට්ඨානො. සබ්බකුසලානං මූලභූතාති** සබ්බෙසං චතුභූමකකුසලධම්මානං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන පතිට්ඨාභූතා, න තෙසං කුසලභාවසාධනෙන. යදි හි තෙසං කුසලභාවො

කුසලමූලපටිබද්ධො සියා, එවං සති තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා න සියා. න හි තෙ තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙන්ති, න ච පච්චයා න හොන්ති. වුත්තඤ්හෙතං ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.1). යථා ච කුසලභාවො, එවං අබ්‍යාකතභාවොපි අබ්‍යාකතමූලප්පටිබද්ධො සියා. තථා සති අහෙතුකචිත්තානං අබ්‍යාකතභාවො එව න සියා, අකුසලෙසු ච යත්ථ එකංයෙව මූලං, තස්ස අකුසලභාවො න සියා, උභයම්පි හොතියෙව. තස්මා න මූලප්පටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, අථ ඛො යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො. තෙසං පන සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනානි මූලානීති ගහෙතබ්බං.

470. **පස්සම්භනං** දරථවූපසමො. කායසද්දො සමූහවාචී, සො ච ඛො වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයවසෙනාති ආහ **''කායොති චෙත්ථ වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා''**ති. තෙනෙවාහ ''තත්ථ කතමා තස්මිං සමයෙ කායපස්සද්ධි හොති? යා තස්මිං සමයෙ වෙදනාක්ඛන්ධස්සා''තිආදි (ධ. ස. 40). **දරථො** සාරම්භො, දොමනස්සපච්චයානං උද්ධච්චාදිකානං කිලෙසානං, තථාපවත්තානං වා චතුන්නං ඛන්ධානං එතං අධිවචනං. දරථනිම්මද්දනෙන පරිළාහපරිප්ඵන්දවිරහිතො සීතිභාවො **අපරිප්ඵන්දසීතිභාවො**. උද්ධච්චප්පධානා කිලෙසා **උද්ධච්චාදිකිලෙසා,** උද්ධච්චං වා ආදිං කත්වා සබ්බකිලෙසෙ සඞ්ගණ්හාති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

ගරුභාවො දන්ධතා, ථිනමිද්ධාදිකානං, තථාපවත්තානං වා චතුන්නං ඛන්ධානං එතං අධිවචනං. දන්ධතාය පටිපක්ඛො **අදන්ධතා,** න දන්ධතාය අභාවමත්තං.

ථද්ධභාවො **ථම්භො,** දිට්ඨිමානාදිකානං, තප්පධානානං වා චතුන්නං ඛන්ධානමෙතං නාමං. ථද්ධභාවනිම්මද්දනතො එව කත්ථචි ආරම්මණෙ අප්පටිහතාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා තත්ථ අප්පටිඝාතං පච්චුපට්ඨාපෙන්තීති **අප්පටිඝාතපච්චුපට්ඨානා**.

කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, න කම්මඤ්ඤං අකම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො **අකම්මඤ්ඤභාවො,** දානසීලාදිපුඤ්ඤකිරියාය අයොග්‍යතා. අත්ථතො කාමච්ඡන්දාදිසංකිලෙසධම්මා, තප්පධානා වා චත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා. කම්මඤ්ඤභාවෙනෙව සම්පන්නාකාරෙන ආරම්මණස්ස ගහණං **ආරම්මණකරණසම්පත්ති**. වුත්තාවසෙසා කාමච්ඡන්දාදයො, තදෙකට්ඨා ච සංකිලෙසධම්මා **අවසෙසනීවරණාදයො**. විනිබන්ධනිම්මද්දනෙන සුඛප්පවත්තිහෙතුතාය **පසාදනීයවත්ථූසු පසාදාවහා. සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති** යථා සුවණ්ණවිසුද්ධි අපගතකාළකා අලඞ්කාරවිකතිවිනියොගක්ඛමා, එවමයම්පි සංකිලෙසවිගමෙන හිතකිරියාවිනියොගක්ඛමා.

කායචිත්තානං ගෙලඤ්ඤං, අස්සද්ධියාදි, තදෙකට්ඨා ච පාපධම්මා. ගෙලඤ්ඤපටිපක්ඛො අගෙලඤ්ඤං , තබ්භාවො ලක්ඛණං එතාසන්ති **අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා**. යථාවුත්තගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනෙනෙව නත්ථි එතාසං ආදීනවො දොසො, න වා එතා ආදීනං කපණං වන්ති පවත්තන්තීති නිරාදීනවා, තෙනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨන්ති, තං වා සම්පයුත්තෙසු පච්චුපට්ඨපෙන්තීති **නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා**.

කායසම්බන්ධී, චිත්තසම්බන්ධී ච උජුභාවොති ලක්ඛිතබ්බතාය **කායචිත්තඅජ්ජවලක්ඛණා**. කායචිත්තානං නඞ්ගලසීසචන්දකොටිගොමුත්තවඞ්කතාසඞ්ඛාතානං කුටිලභාවානං නිම්මද්දනතො **කායචිත්තකුටිලභාවනිම්මද්දනරසා**. තතො එව සබ්බථාපි අජිම්හභාවෙන පච්චුපතිට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා අජිම්හතං පච්චුපට්ඨපෙන්තීති **අජිම්හතාපච්චුපට්ඨානා**. ''සන්තදොසපටිච්ඡාදනලක්ඛණා මායා, අසන්තගුණසම්භාවනලක්ඛණං සාඨෙය්‍යං''න්ති එවං වුත්තා තදාකාරප්පවත්තා අකුසලා ඛන්ධා, තදෙකට්ඨා ච සංකිලෙසධම්මා **මායාසාඨෙය්‍යාදිකා**. එත්ථ ච චිත්තපස්සද්ධිආදීහි චිත්තමෙව පස්සද්ධං, ලහු, මුදු, කම්මඤ්ඤං, පගුණං, උජු ච හොති. කායපස්සද්ධිආදීහි පන රූපකායොපි. තෙනෙවෙත්ථ භගවතා ධම්මානං දුවිධතා වුත්තා, න සබ්බත්ථ.

471. ඡන්දනං **ඡන්දො,** ආරම්මණෙන අත්ථිකතා. ''ඡන්දො කාමො''තිආදීසු (විභ. 564) පන තණ්හාපි වුච්චති, ''ඡන්දං ජනෙති වායමතී''තිආදීසු (විභ. 432) වීරියම්පීති තතො නිවත්තනත්ථං **''කත්තුකාමතායෙතං අධිවචන''**න්ති වුත්තං. **කත්තුකාමතා** වුච්චති කරණිච්ඡා. චෙතසිකස්ස ච ධම්මස්ස සාරම්මණත්තා කරණිච්ඡා නාම ආලම්බනස්ස ආලම්බිතුකාමතාමුඛෙනෙව හොතීති ආරම්මණකරණිච්ඡාලක්ඛණො ඡන්දො **කත්තුකාමතාලක්ඛණො** වුත්තො. තෙනෙවාහ **''ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො''**ති ච. යදග්ගෙන පනායං අත්තනො ආරම්මණපරියෙසනරසො, තදග්ගෙන සම්පයුත්තානම්පි හොතියෙව එකාරම්මණතාය තෙන තෙසං. තෙනෙවාහ **''ආරම්මණග්ගහණෙ වායං චෙතසො හත්ථප්පසාරණං විය දට්ඨබ්බො''**ති. ස්වායං කුසලෙසු උප්පන්නො කුසලච්ඡන්දොති වුච්චති යොනිසොමනසිකාරසමුට්ඨානත්තා.

472. **අධිමුච්චනං** ආරම්මණෙ සන්නිට්ඨානවසෙන වෙදිතබ්බං, න පසාදනවසෙන. යථා තථා වා හි ආරම්මණෙ නිච්ඡයනං අධිමුච්චනං අනධිමුච්චන්තස්ස පාණාතිපාතාදීසු, දානාදීසු වා පවත්තියා අභාවා, සද්ධා පන පසාදනීයෙසු පසාදාධිමොක්ඛොති අයමෙතෙසං විසෙසො. වොට්ඨබ්බනං පන යථා සන්තීරිතෙ අත්ථෙ නිච්ඡයනාකාරෙන පවත්තිත්වා පරතො ත්තමානානං තථා පවත්තියා පච්චයො හොති. යදි එවං, විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙසු කථන්ති? තෙසම්පි එකංසෙනෙව සංසප්පනාකාරස්ස පච්චයතාය දට්ඨබ්බං. දාරකස්ස විය ඉතො චිතො ච සංසප්පනස්ස

‘‘කරිස්සාමි න කරිස්සාමී’’ති අනිච්ඡයස්ස පටිපක්ඛකිරියා **අසංසප්පනං,** යෙසු චිත්තුප්පාදෙසු අයං සන්නිට්ඨානලක්ඛණො අධිමොක්ඛො, තෙසං ආරම්මණධම්මො එව **සන්නිට්ඨෙය්‍යධම්මො.**

473. කිරියා කාරොති කාරසද්දස්ස භාවසාධනතමාහ. **මනම්හි කාරොති** මනසි ආරම්මණස්ස කරණං. යෙන හි මනො ආරම්මණෙ කරීයති ආරම්මණෙනස්ස සංයොජනතො, තතො එව තෙන ආරම්මණම්පි මනසි කරීයතීති. **පුරිමමනතොති** භවඞ්ගමනතො. **විසදිසමනන්ති** වීථිජවනං මනං **කරොතීති** මනසිකාරසාමඤ්ඤෙන වීථිජවනපටිපාදකෙ දස්සෙති.

සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණාභිමුඛං සාරෙන්තො විය හොතීති මනසිකාරො **සාරණලක්ඛණො** වුත්තො. සතියා අසම්මුස්සනවසෙන විසයාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානතා, මනසිකාරස්ස පන සංයොජනවසෙන ආරම්මණාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානතාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ආරම්මණපටිපාදකස්ස සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නතාවචනං ඉතරමනසිකාරානං තදඤ්ඤක්ඛන්ධපරියාපන්නතාමත්තං ජොතෙතීති තථාජොතිතං තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ ඔතාරෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘වීථිපටිපාදකො’’**තිආදි වුත්තං.

474. තෙසු ධම්මෙසූති යෙසු ධම්මෙසු සයං උප්පන්නා, තෙසු අත්තනා සම්පයුත්තෙසු චිත්තචෙතසිකධම්මෙසු. අනාරම්මණත්තෙපි හි තෙසු සමප්පවත්තෙසු උදාසිනභාවතො **‘‘තත්‍රමජ්ඣත්තතා’’**ති වුච්චති. **සමවාහිතලක්ඛණාති** සමං අවිසමං යථාසකකිච්චෙසු පවත්තනලක්ඛණා. උදාසිනභාවෙන පවත්තමානාපි හෙසා සම්පයුත්තධම්මෙ යථාසකකිච්චෙසු පවත්තෙති, යථා රාජා තුණ්හී නිසින්නොපි අත්ථකරණෙ ධම්මට්ඨෙ යථාසකකිච්චෙසු අප්පමත්තෙ පවත්තෙති. අලීනානුද්ධතපවත්තිපච්චයතා **ඌනාධිකතානිවාරණරසා,** කිච්චවසෙන චෙතං වුත්තං. යදි එවං, සහජාතාධිපතිනො කථන්ති? තම්පි තස්සා කිච්චමෙව. යං සහජාතධම්මානං අධිපතිභාවොති, තස්සාපි තථාපවත්තනමෙවාති නායං දොසො. ‘‘ඉදං නිහීනකිච්චං හොතු, ඉදං අතිරෙකතරකිච්ච’’න්ති එවං පක්ඛපාතවසෙන විය පවත්ති **පක්ඛපාතො,** තං උපච්ඡින්දන්තී විය හොතීති අධිප්පායො.

‘‘අනියතෙසු ඉච්ඡන්තී’’ති ඉමිනා චෙතසිකන්තරභාවෙන ඉච්ඡන්තීති දස්සෙති. **අදොසොයෙව මෙත්තා.** තථා හි සොයෙව ‘‘මෙත්තා මෙත්තායනා’’තිආදිනා (ධ. ස. 1062) නිද්දිට්ඨො. **උපෙක්ඛාති** යං උපෙක්ඛං මෙත්තාය සද්ධිං පරිකප්පෙන්ති, සා **තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛායෙව.**

475. කායදුච්චරිතාදිවත්ථූනන්ති පරපාණපරධනපරඉත්ථිආදීනං. **අමද්දනං** මද්දනපටිපක්ඛභාවො. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුතො සඞ්කොචනකිරියාපදෙසෙන කායදුච්චරිතාදිතො එව සඞ්කොචනකිරියා වුත්තාති දට්ඨබ්බං. න හි විරතියො දුච්චරිතවත්ථුනො **අකිරියපච්චුපට්ඨානා** යුජ්ජන්ති, අථ ඛො දුච්චරිතස්ස, විරතීනඤ්ච සොරච්චවසෙන සඞ්කොචනං, අකිරියානඤ්ච හිරොත්තප්පානං ජිගුච්ඡනාදිවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

476. සඞ්ඛාරාති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මෙ සන්ධායාහ. තෙ හි ඉධාධිප්පෙතා, අඤ්ඤථා අට්ඨතිංසාති වත්තබ්බං සියා. යථා චිත්තං, එවං තංසම්පයුත්තධම්මාපි දුතියෙ සසඞ්ඛාරා එවාති ආහ **‘‘සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො’’**ති. **අවසෙසා** පඨමෙ වුත්තධම්මා.

අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති එත්ථ කථං කරුණාමුදිතාඋපෙක්ඛාසහගතෙ සම්භවන්තීති? පුබ්බභාගභාවතො. අප්පනාප්පත්තා එව හි කරුණාමුදිතා උපෙක්ඛාසහගතා න හොන්ති, තතො අඤ්ඤත්ථ පන උපෙක්ඛාසහගතාපි හොන්තීති ආචරියා.

සුවිසුද්ධස්ස කායකම්මාදිකස්ස චිත්තසමාධානවසෙන රූපාරූපාවචරකුසලප්පවත්ති, න කායකම්මාදීනං සොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාජීවානං සමුච්ඡින්දනපටිප්පස්සම්භනවසෙනාති මහග්ගතචිත්තුප්පාදෙසු විරතීනං අසම්භවොයෙවාති ආහ **‘‘ඨපෙත්වා විරතිත්තය’’**න්ති. **තතොති** රූපාවචරපඨමෙ වුත්තචෙතසිකතො. **තෙයෙවාති** රූපාවචරපඤ්චමෙ වුත්තචෙතසිකා එව. යදි එව රූපාවචරතො කො විසෙසොති ආහ **‘‘අරූපාවචරභාවොයෙව හි එත්ථ විසෙසො’’**ති.

පඨමජ්ඣානිකෙති පඨමජ්ඣානවති. **මග්ගවිඤ්ඤාණෙති** චතුබ්බිධෙපි මග්ගවිඤ්ඤාණෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති සම්බන්ධො. **දුතියජ්ඣානිකාදිභෙදෙ මග්ගවිඤ්ඤාණෙති** එත්ථ ආදි-සද්දෙන තතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකානි සඞ්ගණ්හාති. ‘‘වුත්තනයෙනා’’ති වුත්තං කිං අවිසෙසෙනාති චොදනායනෙ තං දස්සෙන්තො **‘‘කරුණාමුදිතාන’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ මග්ගවිඤ්ඤාණානං නිබ්බානාරම්මණත්තා, කරුණාමුදිතානඤ්ච සත්තාරම්මණත්තා න තාසං තත්ථ සම්භවො. මග්ගධම්මෙසු ච පාදකාදිනියමෙන කදාචි සම්මාසඞ්කප්පවිරහො සියා , න පන විරතිවිරහො කායදුච්චරිතාදීනං සමුච්ඡින්දනවසෙනෙව අරියමග්ගස්ස පවත්තනතොති **නියතවිරතිතා.**

478. න හිරියති න ලජ්ජතීති **අහිරිකො,** පුග්ගලො, චිත්තං, තංසම්පයුත්තධම්මසමුදායො වා. ‘‘අහිරික්ක’’න්ති වත්තබ්බෙ එකස්ස කකාරස්ස ලොපං කත්වා **‘‘අහිරික’’**න්ති වුත්තං. ‘‘න ඔත්තප්ප’’න්ති ඔත්තප්පස්ස පටිපක්ඛභූතං ධම්මමාහ. **අජිගුච්ඡනං** අහීළනං. **අලජ්ජා** අවිරිළා. **තෙහෙවාති** කායදුච්චරිතාදීහි එව. **අසාරජ්ජං** නිබ්භයතා. **අනුත්තාසො**

අසම්භමො. **වුත්තපටිපක්ඛවසෙනාති** අලජ්ජනාකාරෙන පාපානං කරණරසං අහිරිකං, අනුත්තාසාකාරෙන අනොත්තප්පං, වුත්තප්පකාරෙනෙව පාපතො අසඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානානි අත්තනි, පරෙසු ච අගාරවපදට්ඨානානි. ගාමසූකරස්ස විය අසුචිතො කිලෙසාසුචිතො අජිගුච්ඡනං අහිරිකෙන හොති, සලභස්ස විය අග්ගිතො පාපතො අනුත්තාසො අනොත්තප්පෙන හොතීති එවං වුත්තප්පටිපක්ඛවසෙන විත්ථාරො වෙදිතබ්බො.

479. **ලුබ්භන්ති තෙනාති**ආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. **ලුබ්භන්තීති** අභිගිජ්ඣන්ති. **මුය්හන්තීති** න බුජ්ඣන්ති. **ආරම්මණග්ගහණං** ''මම ඉද''න්ති තණ්හාභිනිවෙසවසෙන අභිනිවිස්ස ආරම්මණස්ස අවිස්සජ්ජනං, න ආරම්මණකරණමත්තං. **අභිසඞ්ගො** අභිමුඛභාවෙන ආසත්ති. **අපරිච්චාගො** අවිජහනං, දුම්මොචනීයතා වා. **අස්සාදදස්සනං** අස්සාදදිට්ඨි. ''අස්සාදානුපස්සිනො ච තණ්හා පවඩ්ඪතී''ති (සං. නි. 2.52, 54, 57) හි වුත්තං.

480. ධම්මසභාවස්ස යාථාවතො අදස්සනං **චිත්තස්ස අන්ධභාවො. අඤ්ඤාණං** ඤාණපටිපක්ඛො. සම්පටිවිජ්ඣිතුං අසමත්ථතා **අසම්පටිවෙධො**. යථා ඤාණං ආරම්මණසභාවං පටිවිජ්ඣිතුං න ලබ්භති, මොහස්ස තථා පවත්ති **ආරම්මණසභාවච්ඡාදනං**. අසම්මාපටිපත්තිං පච්චුපට්ඨපෙති, සම්මාපටිපත්තියා පටිපක්ඛභාවෙන ගය්හතීති වා **අසම්මාපටිපත්තිපච්චුපට්ඨානො**. යස්ස උප්පජ්ජති, තස්ස අන්ධකරණං අන්ධකාරො, තථා පච්චුපතිට්ඨතීති **අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො**.

481. **මිච්ඡාති** ධම්මසභාවස්ස විපරීතං, නිච්චාදිතොති අත්ථො. **අයොනිසො අභිනිවෙසො** අනුපායාභිනිවෙසො උප්පථාභිනිවෙසො. ධම්මසභාවං අතික්කමිත්වා පරතො ආමසනං **පරාමාසො**. විපරීතග්ගාහවසෙන ''ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ''න්ති (ම. නි. 2.187, 202, 203; 3.27-29) අභිනිවිසනං **මිච්ඡාභිනිවෙසො**.

482. යස්ස ධම්මස්ස වසෙන උද්ධතං හොති චිත්තං, තංසම්පයුත්තධම්මා වා, සො ධම්මො **උද්ධච්චං. අවූපසමොති** අසන්නිසින්නඅප්පසන්නභාවමාහ. **අනවට්ඨානරසන්ති** චලනකිච්චං. **භන්තත්තන්ති** පරිබ්භමනාකාරං. **චෙතසො අවූපසමෙති** නිප්ඵාදෙතබ්බෙ පයොජනෙ භුම්මං, අවූපසමපච්චයභූතං ආරම්මණං වා ''අවූපසමො''ති වුත්තං. අකුසලධම්මානං එකන්තනිහීනතාය **''අකුසලභාවෙන ච ලාමකත්ත''**න්ති වුත්තං.

483. ථිනමිද්ධමෙත්ථ අනියතං, න මානාදීති ථිනමිද්ධස්ස අනියතතා ච එත්ථ දුතියචිත්තෙ පඨමාකුසලතො විසෙසො.

අනුස්සාහනාවසීදනභාවෙන සංහතභාවො ථිනං, තෙන යොගතො චිත්තං ථිනං, තස්ස භාවොති **ථිනතා**. අසමත්ථතාවිඝාතවසෙන අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධං. යස්මා තතො එව තෙන සම්පයුත්තධම්මා මෙධිතා විහතසාමත්ථියා හොන්ති, තස්මා **''මිද්ධනතා මිද්ධ''**න්ති වුත්තං. **අනුස්සාහලක්ඛණන්ති** උස්සාහපටිපක්ඛලක්ඛණං. වීරියස්ස අවනොදනං ඛිපනං **වීරියාවනොදනං**. සම්පයුත්තධම්මානං සංසීදනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨති, තෙසං වා සංසීදනං පච්චුපට්ඨපෙතීති **සංසීදනපච්චුපට්ඨානං. අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණන්ති** එත්ථ කාමං ථිනම්පි අකම්මඤ්ඤසභාවමෙව, තං පන චිත්තස්ස, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සාති අයමෙත්ථ විසෙසො. තථා හි පාළියං ''තත්ථ කතමං ථිනං? යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. තත්ථ කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා''ති (ධ. ස. 1162-1163) ච ආදිනා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. **ඔනහනං** විඤ්ඤාණද්වාරානං පිදහනං. **ලීනතා** ලීනාකාරො ආරම්මණග්ගහණෙ සඞ්කොචො. යස්මා ථිනෙන චිත්තස්සෙව සංහනනං හොති, මිද්ධෙන පන වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්ස විය රූපකායස්සාපි, තස්මා තං පචලායිකානිද්දං පච්චුපට්ඨපෙතීති **පචලායිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානං** වුත්තං. **අරති** පන්තසෙනාසනෙසු, අධිකුසලධම්මෙසු ච අරොචනා. **විජම්භිකා** විජම්භනසඞ්ඛාතස්ස කායදුට්ඨුල්ලස්ස කාරණභූතා සංකිලෙසප්පවත්ති. **අරතිවිජම්භිකාදීසූති** ච **ආදි**-සද්දෙන තන්දිආදීනං ගහණං. නිප්ඵාදෙතබ්බෙ පයොජනෙ චෙතං භුම්මවචනං.

අවසෙසා සොළස. මානො පනෙත්ථ අනියතො හොති, තෙන සද්ධිං සත්තරසෙව හොන්ති. පට්ඨානෙ හි ''සංයොජනං ධම්මං පටිච්ච සංයොජනො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''ති එත්ථ චතුක්ඛත්තුං කාමරාගෙන, තික්ඛත්තුං පටිඝෙන ච මානො විචිකිච්ඡා භවරාගොති තයොපෙතෙ සකදාගාමිනො සංයොජනානං සංයොජනෙහි දසවිධා යොජනාති දස්සිතාය දසවිධාය යොජනාය ''කාමරාගසංයොජනං පටිච්ච මානසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජන''න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) වත්වා ''කාමරාගසංයොජනං පටිච්ච අවිජ්ජාසංයොජන''න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) තථා ''මානසංයොජනං පටිච්ච භවරාගසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජන''න්ති (පට්ඨා 3.4.1) වත්වා ''භවරාගසංයොජනං පටිච්ච අවිජ්ජාසංයොජන''න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) ච එවමාගතාහි යොජනාහි මානස්ස අනියතභාවො පකාසිතො. යදි හි මානො නියතො සියා, කාමරාගස්ස මානරහිතා පවත්ති න සියා, තථා භවරාගස්ස. එවං සති පට්ඨානෙ චතුක්ඛත්තුං කාමරාගෙන යොජනා න සියා, තික්ඛත්තුංයෙව සියා. භවරාගමූලිකා ච න සියා. එවඤ්ච සංයොජනානං සංයොජනෙහි අට්ඨවිධෙන යොජනා සියා, න දසවිධෙන. දසවිධාව ච දස්සිතාති. සෙය්‍යාදිවසෙන උච්චතො නමනං **උන්නති**. උන්නමනවසෙනෙව **සංපග්ගහරසො**. න වීරියං විය තංතංකිච්චසාධනෙ අබ්භුස්සහනවසෙන. ඔමානස්සාපි අත්තානං අවං කත්වා ගහණම්පි සම්පග්ගහණවසෙනෙවාති දට්ඨබ්බං. කෙතු වුච්චති අච්චුග්ගතධජො, ඉධ පන කෙතු වියාති කෙතු, උළාරතමාදිභාවො. තං කෙතුභාවසඞ්ඛාතං කෙතුං කාමෙතීති කෙතුකම්‍යං, චිත්තං. යස්ස ධම්මස්ස වසෙන

කෙතුකම්‍යං, සා **කෙතුකම්‍යතා**. ‘‘අහ’’න්ති පවත්තනතො මානස්ස දිට්ඨිසදිසී පවත්තීති සො දිට්ඨියා සද්ධිං එකචිත්තුප්පාදෙ න පවත්තති, අත්තසිනෙහසන්නිස්සයො වාති ආහ **‘‘දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභපදට්ඨානො’’**ති.

එත්ථාපි වාති ච-සද්දෙන ථිනමිද්ධං ආකඩ්ඪති.

485. **දුස්සන්තීති** බ්‍යාපජ්ජන්ති. **චණ්ඩික්කං** කුජ්ඣනං. අත්තනො පවත්තිආකාරවසෙන, විරූපසංසප්පනකඅනිට්ඨරූපසමුට්ඨාපනවසෙන ච **විසප්පනරසො**. කායස්ස විජ්ඣත්තභාවාපාදනතො **අත්තනො නිස්සයදහනරසො**. දුස්සනං අත්තනො, පරස්ස ච උපභොගඵලකාලෙසු අනිට්ඨත්තා **විසසංසට්ඨපූතිමුත්තං විය දට්ඨබ්බොති** සබ්බෙන සබ්බං අග්ගහෙතබ්බතං දස්සෙති.

486. යං පරසම්පත්තීසු ඉස්සාකරණං, සා ඉස්සාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘ඉස්සායනා ඉස්සා’’**ති . **උසූයනං** අසහනං. **තත්ථෙවාති** පරසම්පත්තීසු එව. අභිරතිපටිපක්ඛභූතං ඉස්සාය කිච්චං, න අභිරතියා අභාවමත්තන්ති ආහ **‘‘අනභිරතිරසා’’**ති.

487. මච්ඡරයොගෙන ‘‘මච්ඡරී’’ති පවත්තමානං මච්ඡරිසද්දං ගහෙත්වා ආහ **‘‘මච්ඡරභාවො මච්ඡරිය’’**න්ති. නිරුත්තිනයෙන පන මා ඉදං අච්ඡරියං අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හමෙව හොතූති මච්ඡරියන්ති පොරාණා. තං මච්ඡරියං වුච්චමානානි ලක්ඛණාදීනි පරියාදාය තිට්ඨති. **සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානන්ති** අත්තසම්පත්තීනං පරෙහි අසාධාරණභාවකරණෙන සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානං. කටුකාකාරගති **කටුකඤ්චුකතා. අත්තසම්පත්ති** ආවාසාදි.

488. **කුකතන්ති** එත්ථ අකතම්පි කුකතමෙව. එවඤ්හි වත්තාරො හොන්ති ‘‘යං මයා න කතං, තං කුකත’’න්ති. තථා හි වක්ඛති ‘‘කතාකතානුසොචනරස’’න්ති. එවං කතාකතං දුච්චරිතං, සුචරිතඤ්ච කුකතං, තං ආරබ්භ විප්පටිසාරවසෙන පවත්තං පන චිත්තං තංසහචරිතතාය ඉධ ‘‘කුකත’’න්ති ගහෙත්වා **‘‘තස්ස භාවො කුක්කුච්ච’’**න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පච්ඡා අනුතාපනං විබාධනං **පච්ඡානුතාපො**. යථාපවත්තස්ස කතාකතාකාරවිසිට්ඨස්ස දුච්චරිතසුචරිතස්ස අනුසොචනවසෙන විරූපං පටිසරණං **විප්පටිසාරො**. පරායත්තතාහෙතුතාය **දාසබ්‍යමිව දට්ඨබ්බං**. යථා හි දාසබ්‍යෙ සති දාසො පරායත්තො හොති, එවං කුක්කුච්චෙ සති තංසමඞ්ගී. න හි සො අත්තනො ධම්මතාය කුසලෙ පවත්තිතුං සක්කොති. අථ වා කතාකතාකුසලකුසලානුසොචනෙ ආයත්තතාය තදුභයවසෙන කුක්කුච්චෙන තංසමඞ්ගී හොතීති තං දාසබ්‍යං විය හොතීති.

අනියතෙසු ඉස්සාදීසු **ථිනමිද්ධසම්භවොච** වාති ච-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

490. **පවත්තිට්ඨිතිමත්තොති** ඛණට්ඨිතිමත්තො. ‘‘නිවාතෙ දීපච්චීනං ඨිති විය’’ති හි එවං වුත්තචිත්තට්ඨිති විය සන්තානට්ඨිතියා පච්චයො භවිතුං අසමත්ථො නිච්ඡයාභාවෙන අසණ්ඨහනතො චෙතසො පවත්තිපච්චයමත්තතාය පවත්තිට්ඨිතිමත්තො. තෙනාහ **‘‘දුබ්බලො සමාධී’’**ති. **විගතා චිකිච්ඡාති** චිකිච්ඡිතුං දුක්කරතාය වුත්තං, න සබ්බථා විචිකිච්ඡාය චිකිච්ඡාභාවතොති තදත්ථමත්තං දස්සෙති. ‘‘එවං නු ඛො, නනු ඛො’’තිආදිනා සංසප්පනවසෙන සෙතීති **සංසයො. කම්පනරසාති** නානාරම්මණෙ චිත්තස්ස කම්පනකිච්චා. උද්ධච්චඤ්හි අත්තනා ගහිතාකාරෙ එව ඨත්වා භමතීති එකාරම්මණස්මිංයෙව විප්ඵන්දනවසෙන පවත්තති. විචිකිච්ඡා පන යදිපි රූපාදීසු එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ උප්පජ්ජති, තථාපි ‘‘එවං නු ඛො, නනු ඛො, ඉදං නු ඛො, අඤ්ඤං නු ඛො’’ති අඤ්ඤං ගහෙතබ්බාකාරං අපෙක්ඛතීති නානාරම්මණෙ කම්පනං හොතීති. අනිච්ඡයං ද්වෙළ්හකං පච්චුපට්ඨපෙතීති **අනිච්ඡයපච්චුපට්ඨානා**. අනෙකංසස්ස ආරම්මණෙ නානාසභාවස්ස ගහණාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨතීති **අනෙකංසගාහපච්චුපට්ඨානා**.

491. **සත්තාරම්මණත්තාති** සත්තපඤ්ඤත්තිආරම්මණත්තා. නනු ච පඤ්ඤත්තිආරම්මණාපි විපාකා හොන්තීති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘එකන්තපරිත්තාරම්මණා හි කාමාවචරවිපාකා’’**ති. **විරතියොපි විපාකෙසු න සන්තීති** එත්ථාපි නනු කෙසුචි විපාකෙසු විරතියොපි සන්තීති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවාති හි වුත්ත’’**න්ති, තෙන ලොකියවිපාකෙසු විරතියො න සන්තීති දස්සෙති.

තෙසන්ති රූපාවචරාදිවිපාකවිඤ්ඤාණානං. ජනෙතබ්බජනකසම්බන්ධෙ හි ඉදං සාමිවචනං.

492. **තෙති** තෙ අහෙතුකකිරියසඞ්ඛාරා. තත්ථ කුසලවිපාකමනොධාතුසම්පයුත්තෙහි සමානා අහෙතුකකිරියමනොධාතුසම්පයුත්තා, සොමනස්සසහගතසන්තීරණසම්පයුත්තෙහි සමානා හසිතුප්පාදසම්පයුත්තා, උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණසම්පයුත්තෙහි සමානා වොට්ඨබ්බනසම්පයුත්තාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තෙන **‘‘කුසල…පෙ. … සමානා’’**ති වත්වා තතො ලබ්භමානං විසෙසං දස්සෙතුං **‘‘මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙ පනා’’**තිආදි වුත්තං. **වීරියසබ්භාවතො බලප්පත්තො සමාධි හොති** ‘‘වීරියන්තං බල’’න්ති කත්වා.

සමුච්ඡෙදවිරතීහි එව අරහන්තානං විරමනකිච්චස්ස නිට්ඨිතත්තා කිරියචිත්තෙසු විරතියො න සන්තීති ආහ **‘‘ඨපෙත්වා විරතියො’’**ති. කාමාවචරසහෙතුකකිරියසඞ්ඛාරානං කාමාවචරකුසලෙහි විරතිකතො විසෙසො අත්ථි,

මහග්ගතෙසු පන තාදිසොපි නත්ථීති ආහ **"සබ්බාකාරෙනපී"**ති, ධම්මතො, ආරම්මණතො, පවත්තිආකාරතොති සබ්බපකාරෙනපීති අත්ථො.

ඉති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

අතීතාදිවිභාගකථාවණ්ණනා

අභිධම්මන්තොගධම්පි සුත්තන්තභාජනීයං සුත්තන්තනයො එව, එකන්තඅභිධම්මනයො පන අභිධම්මභාජනීයන්ති ආහ **"අභිධම්මෙ පදභාජනීයනයෙනා"**ති.

493. භගවතා පන එවං ඛන්ධා විත්ථාරිතාති සම්බන්ධො. තස්මා ඉමායපි පාළියා වසෙන ඛන්ධානං සංවණ්ණනං කරිස්සාමාති අධිප්පායො. **යං කිඤ්චීති** එත්ථ **යන්ති** සාමඤ්ඤෙන අනියමදස්සනං. **කිඤ්චීති** පකාරභෙදං ආමසිත්වා අනියමදස්සනං. උභයෙනාපි අතීතං වා…පෙ…. සන්තිකෙ වා අප්පං වා බහුං වා යාදිසං වා තාදිසං වා නපුංසකනිද්දෙසාරහං සබ්බං බ්‍යාපෙත්වා ගණ්හාතීති ආහ **"අනවසෙසපරියාදාන"**න්ති. එවං පන අඤ්ඤෙසුපි නපුංසකනිද්දෙසාරහෙසු පසඞ්ගං දිස්වා තත්ථ අධිප්පෙතත්ථං අතිච්ච පවත්තනතො අතිප්පසඞ්ගස්ස නියමනත්ථං රූපන්ති වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **"රූපන්ති අතිප්පසඞ්ගනියමන"**න්ති ආහ. **යං කිඤ්චීති** ච යං-සද්දං එකං පදං, සනිපාතං **කිං**-සද්දඤ්ච එකං පදන්ති ගහෙත්වා අනියමෙකත්ථදීපනතො **"පදද්වයෙනාපී"**ති වුත්තං. **අස්සාති** රූපස්ස. **අතීතාදිනා විභාගං ආරහති** අතීතානාගතපච්චුප්පන්නන්තිආදිනා.

494. **අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙනාති** එත්ථ චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ **අද්ධා**-සද්දො වත්තතීති "අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන"න්තිආදිසුත්තවසෙන (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) විඤ්ඤායති. තථා හි **භද්දෙකරත්තසුත්තෙපි** "අතීතං නාන්වාගමෙය්‍යා"තිආදිනා (ම. නි. 3.272, 275, 276, 277) අද්ධාවසෙනෙව අතීතාදිභාවො වුත්තො. "තයොමෙ, භික්ඛවෙ, අද්ධා, කතමෙ තයො? අතීතො අද්ධා අනාගතො අද්ධා පච්චුප්පන්නො අද්ධා"ති (දී. නි. 3.305; ඉතිවු. 63) පන පරමත්ථතො පරිච්ඡිජ්ජමානො අද්ධා **නිරුත්තිපථසුත්ත**වසෙන ඛණපරිච්ඡින්නො වුත්තො. තත්ථ හි "යං, භික්ඛවෙ, රූපං ජාතං…පෙ…. පාතුභූතං. අත්ථීති තස්ස සඞ්ඛා"ති (සං. නි. 3.62) විජ්ජමානස්ස පච්චුප්පන්නතා, තතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ච අතීතානාගතතා වුත්තා. තදඤ්ඤසුත්තෙසු පන යෙභුය්‍යෙන චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නො අතීතාදිකො අද්ධා වුත්තොති සො එව ඉධාපි "අද්ධාවසෙනා"ති වුත්තො.

සීතං සීතස්ස සභාගො, තථා උණ්හං උණ්හස්ස. යං පන සීතං, උණ්හං වා සරීරෙ සන්නිපතිතං සන්තානවසෙන පවත්තමානං අනූනං අනධිකං එකාකාරං, තං එකො උතූති වුච්චතීති සභාගඋතුනො අනෙකත්තා **එක**-ග්ගහණං කතං, එවං ආහාරෙපි. **එකවීථිඑකජවනසමුට්ඨානන්ති** පඤ්චඡට්ඨද්වාරවසෙන වුත්තං. සන්තතිසමයකථා විපස්සකානං උපකාරත්ථාය අට්ඨකථාසු කථිතා. ජනකො හෙතු, උපථම්භකො පච්චයො, තෙසං උප්පාදනං, උපත්ථම්භනඤ්ච කිච්චං. යථා බීජස්ස අඞ්කුරුප්පාදනං, පථවීආදීනඤ්ච තදුපත්ථම්භනං, කම්මස්ස කටත්තාරූපවිපාකුප්පාදනං, ආහාරාදීනං තදුපත්ථම්භනං, එවං එකෙකස්ස කලාපස්ස, චිත්තුප්පාදස්ස ච ජනකානං කම්මානන්තරාදිපච්චයභූතානං, උපත්ථම්භකානඤ්ච සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතානං කිච්චං යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. එවං උතුආදීනං සභාගවිසභාගතාසම්භවතො තංසමුට්ඨානානං රූපානං සන්තතිවසෙන අතීතාදිවිභාගො වුත්තො, කම්මස්ස පන එකභවනිබ්බත්තකස්ස සභාගවිසභාගතා නත්ථීති තංසමුට්ඨානානං රූපානං සන්තතිවසෙන අතීතාදිවිභාගං අවත්වා උපත්ථම්භකවසෙනෙව වුත්තො. යදා පන ලිඞ්ගපරිවත්තනං හොති, තදා බලවතා අකුසලෙන පුරිසලිඞ්ගං අන්තරධායති, දුබ්බලෙන කුසලෙන ඉත්ථිලිඞ්ගං පාතුභවති. දුබ්බලෙන ච අකුසලෙන ඉත්ථිලිඞ්ගං අන්තරධායති, බලවතා කුසලෙන පුරිසලිඞ්ගං පාතුභවතීති කම්මසමුට්ඨානරූපානම්පි අත්ථෙව විසභාගතාති තෙසම්පි සන්තතිවසෙන අතීතාදිවිභාගො සම්භවති, සො පන න සබ්බකාලිකොති න ගහිතො.

තංතංසමයන්ති එකමුහුත්තාදිකො සො සො සමයො එතස්සාති තංතංසමයං, රූපං, තංතංසමයවන්තන්ති අත්ථො.

තතො පුබ්බෙති තතො ඛණත්තයස්ස පරියාපත්තිතො පුබ්බෙ. අනුප්පන්නත්තා **අනාගතං. පච්ඡාති** තතො පච්ඡා. ඛණත්තයං අතික්කන්තත්තා **අතීතං**. යස්ස හෙතුකිච්චං, පච්චයකිච්චඤ්ච නිට්ඨිතත්තා අතික්කන්තං, තං **අතීතං** උප්පාදක්ඛණෙ හෙතුකිච්චං, උප්පන්නඵලත්තා නිට්ඨිතඤ්චාති දට්ඨබ්බං. තීසුපි ඛණෙසු පච්චයකිච්චං. පථවීආදීනං සන්ධාරණාදිකං, ඵස්සාදීනං ඵුසනාදිකඤ්ච අත්තනො කිච්චං සකිච්චං, සකිච්චස්ස කරණක්ඛණො **සකිච්චක්ඛණො,** සහ වා කිච්චෙන සකිච්චං, යස්මිං ඛණෙ සකිච්චං රූපං වා අරූපං වා හොති, සො **සකිච්චක්ඛණො,** තස්මිං ඛණෙ පච්චුප්පන්නං. එත්ථ ච ඛණාදිකථායං **"තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීත"**න්ති වචනං අද්ධාදීසු විය භෙදාභාවතො නිප්පරියායං. අද්ධාදිවසෙන හි අඤ්ඤෙව ධම්මා අතීතා අඤ්ඤෙ අනාගතා අඤ්ඤෙ පච්චුප්පන්නා ලබ්භන්ති, ඛණාදිවසෙන පන නත්ථි ධම්මතො භෙදො, කාලතො එව භෙදො. උප්පාදතො පුබ්බෙ අනාගතො , ඛණත්තයෙ වත්තමානො, තතො පරං අතීතොති නිප්පරියායා, අද්ධාපච්චුප්පන්නාදි විය කෙනචි පරියායෙන අතීතමනාගතන්ති ච වත්තබ්බතාභාවතො.

495. හෙට්ඨා වුත්තං අජ්ඣත්තිකබාහිරභෙදං සන්ධාය **“වුත්තනයො එවා”**ති වත්වා තෙන අපරිතුස්සමානෙන යදිපි තත්ථ අජ්ඣත්තමෙව අජ්ඣත්තිකන්ති සද්දත්ථො ලබ්භති, තථාපි අත්ථෙව අජ්ඣත්තඅජ්ඣත්තිකසද්දානං, බහිද්ධාබාහිරසද්දානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං අත්ථභෙදො. තථා හි අජ්ඣත්තිකසද්දො සපරසන්තානිකෙසු චක්ඛාදීසු රූපාදීසු බාහිරසද්දො විය පවත්තති, අජ්ඣත්තසද්දො පන තස්ස තස්ස සත්තස්ස සසන්තානිකෙස්වෙව චක්ඛුරූපාදීසු තතො අඤ්ඤෙසු බහිද්ධාසද්දො විය පවත්තති. තස්මා තමත්ථං දස්සෙතුං **“අපිචා”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ඉධාති** ඉමස්මිං සුත්තන්තනයෙ. නියකජ්ඣත්තම්පි න පුබ්බෙ වුත්තඅජ්ඣත්තිකමෙව, පරපුග්ගලිකම්පි න පුබ්බෙ වුත්තබාහිරමෙවාති අධිප්පායො.

496. හීනපණීතභෙදො පරියායතො, නිප්පරියායතො ච වෙදිතබ්බොති සම්බන්ධො. **තදෙව සුදස්සීනං** රූපං. **යත්ථාති** යස්මිං ආරම්මණභූතෙ. යං ආරම්මණං කත්වා අකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, **තං හීනං** අනිට්ඨභාවතො. යං **කුසලවිපාකං, තං පණීතං** ඉට්ඨභාවතො. යථා හි අකුසලවිපාකො සයං අනිට්ඨො අනිට්ඨෙ එව උප්පජ්ජති, න ඉට්ඨෙ, එවං කුසලවිපාකොපි සයං ඉට්ඨො ඉට්ඨෙ එව උප්පජ්ජති, න අනිට්ඨෙ. තථා හි වුත්තං **අට්ඨකථායං** –

> ‘‘අකුසලකම්මජවසෙන අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණා විභත්තා, කුසලකම්මජං පන අනිට්ඨං නාම නත්ථි, සබ්බං ඉට්ඨමෙව. කුසලකම්මජවසෙන ඉට්ඨා පඤ්ච කාමගුණා විභත්තා. කුසලකම්මජඤ්හි අනිට්ඨං නාම නත්ථි, සබ්බං ඉට්ඨමෙවා’’ති (විභ. අට්ඨ. 6) ච.

තත්ථ මනාපානිපි කානිචි හත්ථිරූපාදීනි අකුසලකම්මනිබ්බත්තානි සන්ති, න පන තානි තෙසංයෙව හත්ථිආදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං ගච්ඡන්ති. තස්ස තස්සෙව හි සත්තස්ස අත්තනා කතෙන කුසලෙන නිබ්බත්තං සුඛස්ස පච්චයො හොති, අකුසලෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස. තස්මා කම්මජානං ඉට්ඨානිට්ඨතා කම්මකාරකසත්තස්ස වසෙන යොජනාරහා සියා. තත්ථ යං වුත්තං ‘‘කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථී’’ති, න ච වුත්තං ‘‘අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථී’’ති, තෙන අකුසලකම්මජම්පි සොභනං පරසත්තානං ඉට්ඨං අත්ථීති අනුඤ්ඤාතං භවිස්සති, කුසලකම්මජං පන සබ්බෙසං ඉට්ඨමෙවාති.

තිරච්ඡානගතානං පන කෙසඤ්චි මනුස්සරූපං අමනාපං, යතො තෙ දිස්වාව පලායන්ති, මනුස්සා ච දෙවතාරූපං පස්සිත්වා භායන්ති, තෙසම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං තං රූපං ආරබ්භ කුසලවිපාකමෙව උප්පජ්ජති, තාදිසස්ස පන පුඤ්ඤස්ස අභාවා න තෙසං තත්ථ අභිරති හොති. කුසලකම්මජස්ස පන අනිට්ඨස්ස අභාවො විය අකුසලකම්මජස්ස ච ඉට්ඨස්ස අභාවො වත්තබ්බො. හත්ථිආදීනම්පි හි අකුසලකම්මජං මනුස්සානං අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණං, කුසලකම්මජං පන පවත්තෙ සමුට්ඨිතං කුසලවිපාකස්ස. ඉට්ඨාරම්මණෙන පන වොමිස්සකත්තා අප්පකං අකුසලකම්මජං බහුලං අකුසලවිපාකුප්පත්තියා කාරණං න භවිස්සතීති සක්කා විඤ්ඤාතුං, විපාකං පන න සක්කා වඤ්චෙතුන්ති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවවත්ථානං සුට්ඨු යුජ්ජති. යං පන වුත්තං ‘‘අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණා’’ති, තං රූපාදිභාවසාමඤ්ඤතො කාමගුණසදිසතාය තංසදිසෙසු තබ්බොහාරෙන වුත්තං. ඉට්ඨානෙව හි රූපාදීනි ‘‘කාමගුණා’’ති පාළියං (ම. නි. 1.164-165, 177-178, 287; 2.155, 280; 3.57, 190; සං. නි. 5.30) වුත්තානි. කාමගුණවිසභාගා වා රූපාදයො ‘‘කාමගුණා’’ති වුත්තා අසිවෙ සිවොති වොහාරො විය, සබ්බානි වා ඉට්ඨානිට්ඨානි රූපාදීනි තණ්හාවත්ථුභාවතො කාමගුණා එව. වුත්තඤ්හි ‘‘රූපා ලොකෙ පියරූපං සාතරූප’’න්තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133). අතිසයෙන පන කමනීයත්තා **සුත්තෙසු** කාමගුණාති ඉට්ඨරූපාදීනි වුත්තානි.

වුත්තනයමෙවාති අභිදෙසෙන ලක්ඛණතො දූරසන්තිකං දස්සිතන්ති ආහ **“ඔකාසතොපෙත්ථ උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකතා වෙදිතබ්බා”**ති. තත්ථ කිත්තකතො පට්ඨාය රූපං ඔකාසවසෙන සන්තිකෙ නාම, කිත්තකතො පන පට්ඨාය දූරෙ නාම? පකතිකථාය කථෙන්තානං ද්වාදස හත්ථා සවනූපචාරො නාම, තස්ස ඔරතො සන්තිකෙ, පරතො දූරෙ. තත්ථ සුඛුමරූපං දූරෙ හොන්තං ලක්ඛණතොපි ඔකාසතොපි දූරෙ හොති, සන්තිකෙ හොන්තං පන ඔකාසතොව සන්තිකෙ හොති, න ලක්ඛණතො. ඔළාරිකරූපං සන්තිකෙ හොන්තං ලක්ඛණතොපි ඔකාසතොපි සන්තිකෙ හොති, දූරෙ හොන්තං ඔකාසතොව හොති, න ලක්ඛණතො. ‘‘උපාදායුපාදායා’’ති පන වුත්තත්තා අත්තනො රූපං සන්තිකෙ නාම, අන්තොකුච්ඡිගතස්සාපි පරස්ස දූරෙ. අන්තොකුච්ඡිගතස්ස සන්තිකෙ, බහි ඨිතස්ස දූරෙති එවං අන්තොගබ්භපමුඛපරිවෙණසඞ්ඝාරාමසීමාගාමඛෙත්තජනපදරජ්ජසමුද්දචක්කවාළෙසු තදන්තොගතබහිගතානං වසෙන දූරසන්තිකතා වෙදිතබ්බා.

497. **තදෙකජ්ඣන්ති** තං එකජ්ඣං එකතො. **අභිසංයූහිත්වාති** සංහරිත්වා, සමූහං වා කත්වා. **අභිසඞ්ඛිපිත්වාති** සඞ්ඛිපිත්වා සඞ්ඛෙපං කත්වා. **“සබ්බම්පි රූපං…පෙ…. දස්සිතං හොතී”**ති ඉමිනා රූපඛන්ධසද්දානං සමානාධිකරණසමාසභාවං දස්සෙති. තෙනෙවාහ **“න හි රූපතො අඤ්ඤො රූපක්ඛන්ධො නාම අත්ථී”**ති.

498. රාසිභාවූපගමනෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදයොති දස්සිතා හොන්තීති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

සන්තතිවසෙන, ඛණාදිවසෙන චාති එත්ථ අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිවිභාගස්ස අවචනං සුඛාදිවසෙන භින්නාය අතීතාදිභාවවචනතො. න හි සුඛා එව අද්ධාවසෙන, සමයවසෙන ච අතීතාදිකා හොති, තථා දුක්ඛා එව, අදුක්ඛමසුඛා එව ච කායිකචෙතසිකාදිභාවෙන භින්නා, තෙන වෙදනාසමුදායො අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං

අරහති සමුදායස්ස තෙහි පරිච්ඡින්දිතබ්බත්තා, වෙදනෙකදෙසා පන ගය්හමානා සන්තතිඛණෙහි පරිච්ඡෙදං අරහන්ති තථා පරිච්ඡින්දිත්වා ගහෙතබ්බතො. එකසන්තතියං පන සුඛාදීසු අනෙකභෙදභින්නෙසු යො භෙදො පරිච්ඡින්දිතබ්බභාවෙන ගහිතො, තස්ස එකප්පකාරස්ස පාකටස්ස පරිච්ඡෙදිකා තංසහිතද්වාරාලම්බනප්පවත්තා, අවිච්ඡෙදෙන තදුප්පාදකෙකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච සන්තති භවිතුං අරහතීති තස්සා භෙදන්තරං අනාමසිත්වා පරිච්ඡෙදකභාවෙන ගහණං කතං, ලහුපරිවත්තිනො වා අරූපධම්මා පරිවත්තනෙනෙව පරිච්ඡෙදෙන පරිච්ඡින්දනං අරහන්තීති සන්තතිඛණවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො වුත්තො. එකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා දිවසම්පි බුද්ධරූපං පස්සන්තස්ස, ධම්මං සුණන්තස්ස පවත්තසද්ධාදිසහිතවෙදනා **පච්චුප්පන්නා. "පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣත්තගතා"**ති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙති.

499. සබ්‍යාපාරසඋස්සාහසවිපාකතා කුසලාදීහි තීහිපි සාධාරණාති අසාධාරණමෙව දස්සෙතුං **"සාවජ්ජකිරියහෙතුතො"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සාවජ්ජකිරියහෙතුතොති** පාණාතිපාතාදිගාරය්හකිරියානිමිත්තතො. **කිලෙසසන්තාපභාවතොති** කිලෙසපරිළාහෙන සදරථභාවතො . වූපසන්තසභාවාය කුසලාය වෙදනාය **ඔළාරිකා. සබ්‍යාපාරතොති** සඊහතො. තෙන යථා පවත්තමානායස්සා විපාකෙන භවිතබ්බං, තථා පවත්තිං වදන්තො විපාකුප්පාදනයොග්‍යතමාහ. **සඋස්සාහතොති** සසත්තිතො, තෙන විපාකුප්පාදනසමත්ථතං. **සවිපාකතොති** විපාකසබ්භාවතො, තෙන පච්චයන්තරසමවායෙනස්සා විපාකනිබ්බත්තනං. තීහිපි පදෙහි විපාකධම්මතංයෙව දස්සෙති. කායකම්මාදිබ්‍යාපාරසබ්භාවතො වා **සබ්‍යාපාරතො,** ජවනුස්සාහවසෙන **සඋස්සාහතො,** විපාකුප්පාදනසමත්ථතාවසෙන **සවිපාකතොති** එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. විපාකං අනුප්පාදෙන්තීපි කිරියා කුසලා විය සබ්‍යාපාරා, සඋස්සාහා එව ච හොතීති තදුභයං අනාමසිත්වා කිරියාබ්‍යාකතවාරෙ "සවිපාකතො" ඉච්චෙව වුත්තං. **සබ්‍යාබජ්ඣතොති** කිලෙසදුක්ඛෙන සදුක්ඛතො. **වුත්තවිපරියායතොති** අනවජ්ජකිරියහෙතුතො, කිලෙසසන්තාපාභාවතො, අබ්‍යාබජ්ඣතො ච වූපසන්තවුත්තීති එවං අකුසලාය වුත්තවිපල්ලාසතො. **යථායොගන්ති** යොගානුරූපං. තීසු කාරණෙසු යං යං යස්සා යස්සා යුජ්ජති, තදනුරූපන්ති අත්ථො. කුසලාකුසලවෙදනාහි විපාකබ්‍යාකතාය තීහිපි කාරණෙහි **ඔළාරිකා**. කිරියාබ්‍යාකතාය සවිපාකතො සවිපාකතාවිසිට්ඨසබ්‍යාපාරසඋස්සාහතො වාති. **වුත්තපරියායෙනාති** විපාකබ්‍යාකතා අබ්‍යාපාරතො , අනුස්සාහතො, අවිපාකතො ච තාහි කුසලාකුසලවෙදනාහි සුඛුමා. කිරියාබ්‍යාකතා අවිපාකතො, අවිපාකතාවිසිට්ඨසබ්‍යාපාරසඋස්සාහතො වාති එවං කුසලාකුසලාය වුත්තවිපල්ලාසෙන. කම්මවෙගක්ඛිත්තා හි කම්මපටිබිම්බභූතා ච කායකම්මාදිබ්‍යාපාරවිරහතො නිරුස්සාහා විපාකා. සඋස්සාහා ච කිරියා අවිපාකධම්මා. සවිපාකධම්මා හි සගබ්භා විය ඔළාරිකාති.

500. **නිරස්සාදතොති** අස්සාදාභාවතො සුඛපටික්ඛෙපතො. **සවිප්ඵාරතොති** සපරිප්ඵන්දතො, අනුපසන්තතොති අත්ථො. **අභිභවනතොති** අජ්ඣොත්ථරණතො. සුඛාය මජ්ඣත්තතා නත්ථි, උපෙක්ඛාය සාතතා. සන්තතාදයො පන සබ්බත්ථ සුඛුපෙක්ඛාසු ලබ්භන්තීති **"යථායොග"**න්ති වුත්තං. **පාකටතොති** සුඛිතො දුක්ඛිතොති දිස්වාපි ජානිතබ්බත්තා විභූතභාවතො. **සා** අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා.

501. **අසමාපන්නසමාපන්න**-ග්ගහණෙන වෙත්ථ භූමිවසෙනාපි වෙදනානං ඔළාරිකසුඛුමතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. **ඉතරා** සමාපන්නස්ස වෙදනා.

ඔසනියතොති ඔසෙහි ආරම්මණං කත්වා අතික්කමිතබ්බතො. තථා **යොගනියතො, ගන්ථනියතො** වාති එත්ථාපි ගන්ථොව ගන්ථනං, තස්ස හිතං ආරම්මණභාවෙන සම්බන්ධනතොති **ගන්ථනියං**. එවං **නීවරණියං, උපාදානියඤ්ච** වෙදිතබ්බං. සංකිලෙසෙ නියුත්තා, සංකිලෙසං වා අරහන්තීති **සංකිලෙසිකා. සා** අනාසවා.

502. **තත්ථාති** යථාවුත්තාය ඔළාරිකසුඛුමතාය. **සම්භෙදොති** සඞ්කරො. "ඔළාරිකා, සුඛුමා"ති ච වුත්තානම්පි ජාතිආදිවසෙන පුන සුඛුමොළාරිකභාවාපත්තිදොසො යථා න හොති, තථා **පරිහරිතබ්බො**. ජාතිවසෙන සුඛුමාය වෙදනාය සභාවපුග්ගලලොකියවසෙන ඔළාරිකතං පාළිවසෙන දස්සෙතුං **"වුත්තඤ්හෙත"**න්තිආදි වුත්තං. **එවං සුඛාදයොපීති** එත්ථ අකුසලා වෙදනා **ජාතිවසෙන ඔළාරිකා, සභාවවසෙන සුඛුමා.** කුසලජ්ඣානසහගතා සුඛා වෙදනා ජාතිවසෙන ඔළාරිකා, සමාපන්නස්ස වෙදනාති කත්වා පුග්ගලවසෙන සුඛුමාති එවමාදිනා යොජෙතබ්බා. **"න පරාමසිතබ්බො"**ති එතෙන ජාතිආදයො චත්තාරො කොට්ඨාසා අඤ්ඤමඤ්ඤං අවොමිස්සකා එව ගහෙතබ්බා. එවං සම්භෙදස්ස පරිහාරො, න අඤ්ඤථාති දස්සෙති. යථා අබ්‍යාකතමුඛෙන, එවං කුසලාකුසලමුඛෙනපි, යථා ච ජාතිමුඛෙන, එවං සභාවාදිමුඛෙනපි දස්සෙතබ්බන්ති ඉමමත්ථං **"එස නයො සබ්බත්ථා"**ති අතිදිසති.

ඉදානි ජාතිආදිකොට්ඨාසෙසුපි මිථො අකුසලාදීනං උපාදායුපාදාය ඔළාරිකසුඛුමතං දස්සෙතුං **"අපිචා"**තිආදි ආරද්ධං. **"නිස්සයදහනතො"**ති ඉමිනා දොසසහගතාය පාකටං කුරූරප්පවත්තිං දස්සෙති. **නියතාති** මිච්ඡත්තනියාමෙන නියතා, ආනන්තරියභාවප්පත්තා කප්පතිට්ඨනකවිපාකතාය **කප්පට්ඨිතිකා** දෙවදත්තාදීනං විය. **අසඞ්ඛාරිකා** සභාවතික්ඛිණතාය **ඔළාරිකා. දිට්ඨිසම්පයුත්තා** මහාසාවජ්ජතාය **ඔළාරිකා. සාපි** දිට්ඨිසම්පයුත්තා **නියතා ඔළාරිකා,** තතො **කප්පට්ඨිතිකා,** තතො **අසඞ්ඛාරිකාති** තිවිධාපි හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා එකජ්ඣං වුත්තා විසුං විසුංයෙව යොජෙතබ්බා. තෙනාහ **"ඉතරා සුඛුමා"**ති. **අවිසෙසෙනාති** දොසසහගතා, ලොභසහගතාති අභෙදෙන. **අකුසලා**

බහුවිපාකා දොසුස්සන්නතාය **ඔළාරිකා.** තථා **කුසලා අප්පවිපාකා.** මන්දදොසත්තා අකුසලා **අප්පවිපාකා සුඛුමා.** තථා **කුසලා බහුවිපාකා.**

ඔළාරිකසුඛුමනිකන්තිවත්ථුභාවතො කාමාවචරාදීනං ඔළාරිකසුඛුමතා, ලොකුත්තරා පන එකන්තසුඛුමාව. තත්ථාපි ච විභාගං පරතො වක්ඛති. **භාවනාමයාපීති** භාවනාමයාය භෙදනෙන දානසීලමයානම්පි භෙදනං නයතො දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. භාවනාය පගුණබලවකාලාදීසු කදාචි ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙනපි මනසිකාරො හොතීති වුත්තං **''භාවනාමයාපි දුහෙතුකා''**ති. **තංතංභූමිවිපාකකිරියාවෙදනාසූති** එත්ථ ''කාමාවචරවිපාකා ඔළාරිකා, රූපාවචරා සුඛුමා''තිආදිනා යාව අරහත්තඵලා නෙතබ්බං. ''කාමාවචරකිරියා ඔළාරිකා, රූපාවචරකිරියා සුඛුමා''තිආදිනා කාමාවචරා ච ''දානාකාරප්පවත්තා ඔළාරිකා, සීලාකාරප්පවත්තා සුඛුමා''තිආදිනා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා නෙතබ්බං. යථා ච ජාතිකොට්ඨාසෙ අයං විභාගො, එවං සභාවකොට්ඨාසාදීසුපීති දස්සෙතුං **''දුක්ඛාදී''**තිආදි වුත්තං.

සබ්බො චායං විභාගො ලක්ඛණසන්නිස්සිතො වුත්තොති කත්වා ආහ **''ඔකාසවසෙන චාපී''**තිආදි. **සුඛාපීති පි-**සද්දෙන අදුක්ඛමසුඛං සම්පිණ්ඩෙති. **සබ්බත්ථාති** සබ්බාසු භූමීසු. **යථානුරූපන්ති** යා යා වෙදනා යත්ථ යත්ථ ලබ්භති, තදනුරූපං. **වත්ථුවසෙනාති** යං වත්ථුං ආරබ්භ වෙදනා පවත්තති, තස්ස වසෙනාපි. **හීනවත්ථුකාති** හීනං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා කඩිගුභත්තං භුඤ්ජන්තස්ස වෙදනා හීනවත්ථුකතාය **ඔළාරිකා.** සාලිමංසොදනං භුඤ්ජන්තස්ස පණීතවත්ථුකතාය **සුඛුමාති.**

503. **ආදිනා නයෙනාති** සබ්බං පාළිගතිං ආමසති. ජාතිආදිවසෙන අසමානකොට්ඨාසතා **විසභාගතා.** දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන අසදිසකිච්චතා **අසංසට්ඨතා,** න අසම්පයොගො. යදි සියා, දූරවිපරියායෙන සන්තිකං හොතීති සංසට්ඨතා සන්තිකතා ආපජ්ජති, න ච වෙදනාය වෙදනාසම්පයොගො අත්ථි. සන්තිකපදවණ්ණනාය ච ''සභාගතො ච සරික්ඛතො චා''ති වක්ඛතීති වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අසදිසසභාවතා **අසරික්ඛතා. සබ්බවාරෙසූති** ඔළාරිකසුඛුමභෙදෙ වුත්තනයානුසාරෙන වත්තබ්බෙසු සබ්බෙසු වාරෙසු. ජාතිආදිවසෙන සමානකොට්ඨාසතා **සභාගතා,** දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන පන සදිසසභාවතා **සරික්ඛතා.** තෙනාහ **''අකුසලා පන...පෙ.... සන්තිකෙ''**ති.

ඉති වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

504. **එතන්ති** එවං අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛං. **ඤාණභෙදත්ථන්ති** නානප්පකාරං ඤාණප්පභෙදත්ථං. **කමතොති** දෙසනාක්කමතො, යෙන කාරණෙනායං දෙසනාක්කමො කතො, තතොති අත්ථො. **විසෙසතොති** භෙදතො, ඛන්ධුපාදානක්ඛන්ධවිභාගතොති අත්ථො. **අනූනාධිකතොති** පඤ්චභාවතො. **උපමාතොති** උපමාහි උපමෙතබ්බතො. **දට්ඨබ්බතො ද්විධාති** ද්වීහි ආකාරෙහි ඤාණෙන පස්සිතබ්බතො. **පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතොති** යථා පස්සන්තස්ස යථාධිප්පෙතත්ථනිප්ඵත්තිතො. **විභාවිනාති** පඤ්ඤවතා.

උප්පත්තික්කමොති යථාපච්චයං උප්පජ්ජන්තානං උප්පජ්ජනපටිපාටි. ''දස්සනෙනපහාතබ්බා''තිආදිනා (ධ. ස. තිකමාතිකා 8, 9) පඨමං පහාතබ්බා පඨමං වුත්තා, දුතියං පහාතබ්බා දුතියං වුත්තාති අයං **පහානක්කමො.** සීලවිසුද්ධිං පටිපජ්ජ චිත්තවිසුද්ධි පටිපජ්ජිතබ්බා, තථා තතො පරාපීති ආහ **''සීලවිසුද්ධි...පෙ.... පටිපත්තික්කමො''**ති, අනුපුබ්බපණීතා භූමියො අනුපුබ්බෙන වවත්ථිතාති අයං **භූමික්කමො.** ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා''තිආදිකො (විභ. 355) එකක්ඛණෙපි සතිපට්ඨානාදිසම්භවතො **දෙසනාක්කමො** ච. දානකථාදයො අනුපුබ්බුක්කංසතො කථිතා, උප්පත්තිආදිවවත්ථානාභාවතො පන දානාදීනං ඉධ දෙසනාක්කමවචනං. උප්පත්තිආදිවවත්ථානහෙතුකතාය හි ''පඨමං කලලං හොතී''තිආදිකා (සං. නි. 1.235; කථා. 692) දෙසනාපි සමානා උප්පත්තිආදිකමභාවෙනෙව වුත්තා. යථාවුත්තවවත්ථානාභාවෙන පන අනෙකෙසං වචනානං සහපවත්තියා අසම්භවතො යෙන කෙනචි පුබ්බාපරියෙන දෙසෙතබ්බතාය තෙන තෙන අධිප්පායෙන දෙසනාමත්තස්සෙව කමො **දෙසනාක්කමො** දට්ඨබ්බො. **පුබ්බාපරියවවත්ථානෙනාති** පඨමං රූපක්ඛන්ධො, තතො වෙදනාක්ඛන්ධොති එවං පුබ්බාපරියවවත්ථානෙන අනුප්පත්තිතො. **අප්පහාතබ්බතොති** ඛන්ධෙසු එකච්චානං පහාතබ්බතාව නත්ථි, කුතො පහානක්කමො. සති හි සබ්බෙසං පහාතබ්බතාය පහානක්කමෙන නෙසං දෙසනා සියා. **අප්පටිපජ්ජනීයතොති** සම්මාපටිපත්තිවසෙන න පටිපජ්ජිතබ්බතො. **''චතුභූමිපරියාපන්නත්තා''**ති ඉමිනා වෙදනාදීනං අනියතභූමිකතං දස්සෙති. නියතභූමිකානඤ්හි භූමික්කමො සම්භවෙය්‍ය.

අභෙදෙනාති රූපාදීනං භෙදං විභාගං අකත්වා එකජ්ඣං පිණ්ඩග්ගහණෙන. **අත්තගාහපතිතන්ති** අත්තගාහසඞ්ඛාතෙ දිට්ඨියොසෙ නිපතිතං. **සමූහඝනවිනිබ්භොගදස්සනෙනාති** රූපතො අරූපං විවෙචෙන්තො රූපාරූපසමූහෙ ඝනවිනිබ්භුජ්ජනදස්සනෙන. **චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතන්ති** එකදෙසෙන සමුදායභූතං රූපක්ඛන්ධං වදති. යා එත්ථ ඉට්ඨං, අනිට්ඨඤ්ච රූපං සංවෙදෙති, අයං වෙදනාක්ඛන්ධොති ඉට්ඨානිට්ඨරූපසංවෙදනිකං වෙදනං දෙසෙසීති සම්බන්ධො. එවං සබ්බත්ථ. ඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨමජ්ඣත්තානම්පි ඉට්ඨානිට්ඨසභාවත්තා ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණෙනෙව ගහණං දට්ඨබ්බං. **එවන්ති** යථාවුත්තනයෙන. සඤ්ඤාය ගහිතාකාරෙ විසයෙ

අභිසඞ්ඛාරප්පවත්තීති ආහ **‘‘සඤ්ඤාවසෙන අභිසඞ්ඛාරකෙ’’**ති. යථා විඤ්ඤාණස්ස සම්පයුත්තධම්මානං නිස්සයභාවො පාකටො, න තථා වෙදනාදීනන්ති ආහ **‘‘වෙදනාදීනං නිස්සය’’**න්ති. ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා (ධ. ප. 1-2), චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 62), ඡද්වාරාධිපති රාජා’’ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181 එරකපත්තනාගරාජවත්ථු) වචනතො **විඤ්ඤාණං** අධිපති.

505. රූපක්ඛන්ධෙ **‘‘සාසවං උපාදානිය’’**න්ති වචනං අනාසවානං ධම්මානං සබ්භාවතො රූපක්ඛන්ධස්ස තංසභාවතානිවත්තනත්ථං, න අනාසවරූපනිවත්තනත්ථං.

අනාසවාව ඛන්ධෙසු වුත්තාති එත්ථ අට්ඨානපයුත්තො **එව**-සද්දො, අනාසවා ඛන්ධෙස්වෙව වුත්තාති අත්ථො. **ඉධ පන** විසුද්ධිමග්ගෙ **සබ්බෙපෙතෙ** ඛන්ධාපි උපාදානක්ඛන්ධාපි.

506. සබ්බසඞ්ඛතානං සභාගෙන එකජ්ඣං සඞ්ගහො **සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහො**. සභාගසභාවෙන හි සඞ්ගය්හමානා සබ්බසඞ්ඛතා පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්ති. තත්ථ රුප්පනාදිසාමඤ්ඤෙන සමානකොට්ඨාසා සභාගාති වෙදිතබ්බා. තෙසු සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චං ආයූහනරසාය චෙතනාය බලවන්ති සා ‘‘සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො’’ති වුත්තා. අඤ්ඤෙ ච රුප්පනාදිවිසෙසලක්ඛණරහිතා ඵස්සාදයො සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණසාමඤ්ඤෙනාති දට්ඨබ්බා, ඵුසනාදයො පන සභාවා විසුං ඛන්ධසද්දවචනීයා න හොන්තීති ධම්මසභාවඤ්ඤුනා තථාගතෙන ඵස්සක්ඛන්ධාදයො න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. ‘‘යෙ හි කෙචි, භික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා සස්සතවාදා සස්සතං අත්තානඤ්ච ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්ති, සබ්බෙ තෙ ඉමෙ එව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ නිස්සාය පටිච්ච, එතෙසං වා අඤ්ඤතර’’න්ති එවමාදිසුත්තානඤ්ච වසෙන අත්තත්තනියගාහස්ස එතප්පරමතා දට්ඨබ්බා. එතෙන ච වක්ඛමානසුත්තවසෙන ච ඛන්ධෙ එව නිස්සාය පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා ච දිට්ඨී උප්පජ්ජති ඛන්ධනිබ්බානවජ්ජස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවතොති වුත්තං හොති. **රූපන්ති** රුප්පනසභාවං ධම්මජාතමාහ. **වෙදනන්තිආදීසුපි** එසෙව නයො. ‘‘සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො’’තිආදි (දී. නි. 3.355) වචනතො අඤ්ඤෙසඤ්ච ඛන්ධසද්දවචනීයානං සීලක්ඛන්ධාදීනං සබ්භාවතො න පඤ්චෙවාති චොදනං නිවත්තෙතුමාහ **‘‘අඤ්ඤෙසං තදවරොධතො’’**ති.

507. පවත්තිට්ඨානභූතං වසනට්ඨානං විය හොතීති වුත්තං **‘‘නිවාසට්ඨානතො’’**ති. දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛතාවසෙන වෙදනාය ආබාධකත්තං දට්ඨබ්බං. රාගාදිසම්පයුත්තස්ස විපරිණාමාදිදුක්ඛස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිආකාරගාහිකා තංතංසඞ්කප්පමූලභූතා සඤ්ඤා **සමුට්ඨානං**. පිත්තාදි විය රොගස්ස ආසන්නකාරණං **සමුට්ඨානං**. උතුභොජනවිසමතාවිසමපරිහාරාදි විය මූලකාරණං **නිදානං**. චිත්තස්ස අඞ්ගභූතා චෙතසිකාති විඤ්ඤාණං ගිලානූපමං වුත්තං. කුට්ඨරොගවතො සිනිය්හනං තස්ස භියොභාවාය විය බාලස්ස පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිවසෙන පවත්ති වෙදනාදුක්ඛාවහා අසප්පායසෙවනසදිසී. **වෙදනත්තායාති** වෙදනාසභාවත්ථං, වෙදනත්තලාභායාති අත්ථො. කාරණට්ඨානතාය, භොජනාධාරතාය ච **චාරකූපමං, භාජනූපමඤ්ච** රූපං. සුභසඤ්ඤාදිවසෙන වෙදනාකාරණස්ස හෙතුභාවතො, වෙදනාභොජනස්ස ඡාදාපනතො ච **අපරාධූපමා, බ්‍යඤ්ජනූපමා** ච සඤ්ඤා. වෙදනාහෙතුතො **කාරණකාරකූපමො, පරිවෙසකූපමො** ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො. භත්තකාරො එව යෙභුය්‍යෙන පරිවිසතීති පරිවෙසකග්ගහණං. වෙදනාය විබාධිතබ්බතො, අනුග්ගහෙතබ්බතො ච **අපරාධිකූපමං, භුඤ්ජකූපමඤ්ච** විඤ්ඤාණං වුත්තං.

508. ‘‘පඤ්ච වධකා පච්චත්ථිකා උක්ඛිත්තාසිකාති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන’’න්ති **ආසීවිසූපමෙ** (සං. නි. 4.238) වධකාති වුත්තා, ‘‘භාරොති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන’’න්ති **භාරසුත්තෙ** (සං. නි. 3.22) භාරාති, ‘‘අතීතම්පාහං අද්ධානං එවමෙව රූපෙන ඛජ්ජිං, සෙය්‍යථාපි එතරහි පච්චුප්පන්නෙන රූපෙන ඛජ්ජාමි. අහඤ්චෙව ඛො පන අනාගතං රූපං අභිනන්දෙය්‍යං, අනාගතම්පාහං අද්ධානං එවමෙව රූපෙන ඛජ්ජෙය්‍යං, සෙය්‍යථාපි…පෙ…. ඛජ්ජාමී’’තිආදිනා (සං. නි. 3.79) **ඛජ්ජනීයපරියායෙ** ඛාදකාති, ‘‘සො අනිච්චං රූපං ‘අනිච්චං රූප’න්ති යථාභූතං නප්පජානාතී’’තිආදිනා (සං. නි. 3.85) **යමකසුත්තෙ** අනිච්චාදිකාති. යදිපි ‘‘ඉධ පන සබ්බෙපෙතෙ එකජ්ඣං කත්වා ඛන්ධාති අධිප්පෙතා’’ති වුත්තං, බාහුල්ලෙන පන උපාදානක්ඛන්ධානං තදන්තොගධානං දට්ඨබ්බතා වෙදිතබ්බා. විපස්සනාය භූමිච්චාරො හෙසොති.

ඵෙණපිණ්ඩො වියාතිආදීසු රූපාදීනං එවං ඵෙණපිණ්ඩාදිසදිසතා දට්ඨබ්බා, යථා ඵෙණපිණ්ඩො නිස්සාරො පරිදුබ්බලො අගය්හූපගො; ගහිතොපි කිඤ්චි අත්ථං න සාධෙති, ඡිද්දාවඡිද්දො අනෙකසන්ධිඝට්ටිතො බහූනං පාණකානං ආවාසො අනුපුබ්බූපචිතො සබ්බාවත්ථනිපාතී අවස්සංභෙදී, එවං රූපම්පි නිච්චසාරාදිවිරහතො නිස්සාරං ඵෙග්ගු විය, සුඛභඤ්ජනීයතො දුබ්බලං, නිච්චන්ති වා ධුවන්ති වා අහන්ති වා මමන්ති වා න ගහෙතබ්බං, ගහිතම්පි තථා න හොති, බහුඡිද්දං අසීතිසතසන්ධිසඞ්ඝට්ටිතං අනෙකකිමිකුලාවාසං කලලාදිවසෙන අනුපුබ්බූපචිතං කලලකාලතො පට්ඨාය සබ්බාසුපි අවත්ථාසු විනස්සති, අවස්සමෙව ච භිජ්ජති. **අට්ඨකථායං** (සං. නි. අට්ඨ. 2.3.95; විභ. අට්ඨ. 26 කමාදිවිනිච්ඡයකථා) පන පරිමද්දනාසහනමෙව උපමූපමෙය්‍යසම්බන්ධො වුත්තො.

යථා පුබ්බුළො නිස්සාරො පරිදුබ්බලො අගය්හූපගො, ගහිතොපි න කිඤ්චි අත්ථං සාධෙති, න චිරට්ඨිතිකො, තථා වෙදනාපි. යථා ච පුබ්බුළො, උදකතලං, උදකබින්දුං, උදකජල්ලිකං සඞ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා ගහණවාතඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච ජායති, එවං වෙදනාපි වත්ථුං, ආරම්මණං, කිලෙසජල්ලං, ඵස්සසඞ්ඝට්ටනඤ්චාති චත්තාරි

කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජති. යථා හි උදකතලෙ බින්දුනිපාතජනිතො වාතො උදකජල්ලිකසඞ්ඛාතං උදකලසිකං සඞ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා පුබ්බුළං නාම කරොති, එවං වත්ථුම්හි ආරම්මණාපාථගමනජනිතො ඵස්සො අනුපචිණ්ණං කිලෙසජල්ලං සහකාරීපච්චයභාවෙන සඞ්කඩ්ඪිත්වා වෙදනං නාම කරොති. ඉදඤ්ච කිලෙසෙහි මූලකාරණභූතෙහි, ආරම්මණස්සාදනභූතෙහි ච නිබ්බත්තං වට්ටගතං වෙදනං සන්ධාය වුත්තං. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන වා චත්තාරො පච්චයා වුත්තා, ඌනෙහිපි පන උප්පජ්ජතෙව. ඉධ මුහුත්තරමණීයතා උපමොපමෙය්‍යසම්බන්ධො වුත්තො.

යථා පන **මරීචිකා** අසාරා අගය්හුපගා. න හි තං ගහෙත්වා පාතුං වා න්හායිතුං වා භාජනං වා පූරෙතුං සක්කා, එවං සඤ්ඤාපි අසාරා අගය්හුපගා. යථා ච මරීචිකා විප්ඵන්දමානා සඤ්ජාතූමිවෙගා විය ඛායන්තී මහාජනං විප්පලම්බෙති, එවං සඤ්ඤාපි ''නීලං පීතං දීඝං රස්ස''න්තිආදිනා ආරම්මණෙ පවත්තමානා සභාවමත්තෙ අට්ඨත්වා ''සුභං සුඛං නිච්ච''න්තිආදිමිච්ඡාගාහස්ස කාරණභාවෙන ලොකං විප්පලම්බෙති.

යථා **කදලික්ඛන්ධො** අසාරො අගය්හුපගො. න හි තං ගහෙත්වා ගොපානසීආදීනං අත්ථාය උපනෙතුං සක්කා, උපනීතම්පි තථා න හොති, බහුවට්ටිසමොධානො ච හොති, එවං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොපි අසාරො අගය්හුපගො. න හි තං නිච්චාදිවසෙන ගහෙතුං සක්කා, ගහිතම්පි තථා න හොති, බහුධම්මසමොධානො ච. අඤ්ඤදෙව හි ඵස්සස්ස ලක්ඛණං, අඤ්ඤං චෙතනාදීනං, තෙ පන සබ්බෙ සමොධානෙත්වා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති වුච්චති.

යථා ච **මායා** අසාරා අගය්හුපගා. න හි තං ගහෙත්වා කිඤ්චි අත්ථං කිච්චං සාධෙතුං සක්කා, ඉත්තරා ලහුපච්චුපට්ඨානා අමණිආදිමෙව මණිආදිරූපෙන දස්සෙන්තී මහාජනං වඤ්චෙති, එවං විඤ්ඤාණම්පි අසාරං ඉත්තරං ලහුපච්චුපට්ඨානං, තෙනෙව චිත්තෙන ආගච්ඡන්තං විය, ගච්ඡන්තං විය, ඨිතං විය, නිසින්නං විය ච කත්වා ගාහාපෙති, අඤ්ඤදෙව චිත්තං ආගමනෙ, අඤ්ඤං ගමනාදීසූති. එවං විඤ්ඤාණං මායාසදිසං.

පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා අසුභාදිසභාවා එව සංකිලෙසාසුචිවත්ථුභාවාදිතොති අසුභාදිතො දට්ඨබ්බා එව, තථාපි කත්ථචි කොචි විසෙසො සුඛග්ගහණීයො හොතීති ආහ **''විසෙසතො වා''**තිආදි. තත්ථ චත්තාරො සතිපට්ඨානා චතුවිපල්ලාසප්පහානකරාති තෙසං ගොචරභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදීසු අසුභාදිභාවෙන දට්ඨබ්බතා වුත්තා.

509. **ඛන්ධෙහි න විහඤ්ඤති** පරිච්ඡිදිතසභාවත්තා. විපස්සකොපි තෙසං විපත්තියං න දුක්ඛමාපජ්ජති, ඛීණාසවෙසු පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙ හි ආයතිම්පි ඛන්ධෙහි න බාධීයන්තීති.

කබළීකාරාහාරං පරිජානාතීති ''ආහාරසමුදයා රූපසමුදයො''ති (සං. නි. 3.56,57) වචනතො අජ්ඣත්තිකරූපෙ ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්ස සමුදයභූතෙ කබළීකාරාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහතීති අත්ථො. අයං **පහානපරිඤ්ඤා**. අජ්ඣත්තිකරූපං පන පරිග්ගණ්හන්තො තස්ස පච්චයභූතං කබළීකාරාහාරං පරිග්ගණ්හාතීති **ඤාතපරිඤ්ඤා**. තස්ස ච උදයබ්බයානුපස්සී හොතීති **තීරණපරිඤ්ඤා** ච යොජෙතබ්බා. එවං පරිඤ්ඤත්තයෙ සිජ්ඣන්තෙ ඉමෙ විපල්ලාසාදයො විධමීයන්ති එවාති ආහ **''අසුභෙ සුභන්ති විපල්ලාසං පජහතී''**තිආදි. තත්ථ කාමරාගභූතං අභිජ්ඣං සන්ධායාහ **''අභිජ්ඣාකායගන්ථ''**න්ති. අසුභානුපස්සනාය හි කාමරාගප්පහානං හොති , කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභප්පහානං වදති. **න උපාදියති** න ගණ්හති න උප්පාදෙති.

''ඵස්සපච්චයා වෙදනා''ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.39; මහාව. 1; උදා. 1; නෙත්ති. 24) වුත්තත්තා ''වෙදනාය ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්සා පච්චයභූතෙ ඵස්සාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහතී''තිආදිනා ආහාරපරිජානනෙ වුත්තනයෙන ඵස්සපරිජානනං යොජෙතබ්බං. වෙදනාය දුක්ඛතො දස්සනෙන තත්ථ **සුඛන්ති විපල්ලාසං පජහති**. සුඛත්ථමෙව භවපත්ථනා හොතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො **භවොඝං උත්තරති**. තතො එව **භවයොගෙන විසංයුජ්ජති. භවාසවෙන ච අනාසවො හොති,** සබ්බවෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො අත්තනො පරෙන අපුබ්බං දුක්ඛං උප්පාදිතං, සුඛං වා විනාසිතං න චින්තෙති, තතො ''අනත්ථං මෙ අචරී''තිආදි (ධ. ස. 1237; විභ. 909) ආඝාතවත්ථුප්පහානතො **බ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති**. ''සුඛබහුලෙ සුගතිභවෙ සුද්ධී''ති අග්ගහෙත්වා ගොසීලගොවතාදීහි සුද්ධිං පරාමසන්තො සුඛපත්ථනාවසෙනෙව පරාමසතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තොපි **සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති**.

මනොසඤ්චෙතනා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා පන තංසම්පයුත්තාති සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙ අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙතනාය ඡන්දරාගං පජහති, තඤ්ච පරිග්ගණ්හාති, තීරෙති චාති **''සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ...පෙ.... පරිජානාතී''**ති වුත්තං. සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙ අනත්තාති පස්සන්තො අත්තදිට්ඨිමූලකත්තා සබ්බදිට්ඨීනං අත්තදිට්ඨිං විය සබ්බදිට්ඨියොපි විධමතීති දස්සෙන්තො **''දිට්ඨොඝං උත්තරති...පෙ.... අත්තවාදුපාදානං න උපාදියතී''**ති ආහ.

විඤ්ඤාණං අනිච්චතො පස්සන්තො අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන තිස්සොපි අනුපස්සනා උස්සුක්කන්තො තීහිපි පරිඤ්ඤාහි **විඤ්ඤාණාහාරං පරිජානාති**. විසෙසතො පනෙත්ථ **අනිච්චෙ නිච්චන්ති විපල්ලාසං පජහති**. තත්ථ නිච්චග්ගාහබාහුල්ලතො අවිජ්ජාය විඤ්ඤාණෙ ඝනගහණං හොතීති ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා තං අනිච්චතො පස්සන්තො **අවිජ්ජොඝං උත්තරති**. තතො එව අවිජ්ජායොගෙන විසංයුත්තො **අවිජ්ජාසවෙන අනාසවො ච හොති**. මොහබලෙනෙව සීලබ්බතපරාමසනං හොතීති තං පජහන්තො **''සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති**.

‘‘යඤ්ච ඛො ඉදං, භික්ඛවෙ, වුච්චති චිත්තං ඉතිපි, මනො ඉතිපි, විඤ්ඤාණං ඉතිපි, තත්‍රාස්සුතවා පුථුජ්ජනො නාලං නිබ්බින්දිතුං, නාලං විරජ්ජිතුං, නාලං විමුච්චිතුං. තං කිස්ස හෙතු? දීඝරත්තං හෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’’’තිආදි (සං. නි. 2.62) –

වචනතො යථා විඤ්ඤාණං නිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියති, එවං තං අනිච්චතො පස්සන්තො **දිට්ඨුපාදානං න උපාදියතී**ති.

එවං මහානිසංසන්ති වුත්තප්පකාරෙන විපල්ලාසාදිසකලසංකිලෙසවිධමනුපායභාවතො එවං විපුලුදයං. **වධකාදිවසෙනා**ති උක්ඛිත්තාසිකවධකාදිවසෙන. **පස්සෙයයා**ති ඤාණදස්සනෙන පච්චක්ඛතො පස්සෙයය.

ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති චුද්දසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

15. ආයතනධාතුනිද්දෙසවණ්ණනා

ආයතනවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

510. ''ඛන්ධායතනා''තිආදිනා හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානි පදුද්ධාරවසෙන ''ආයතනානී''ති වත්වා ගණනපරිච්ඡෙදෙනාහ **''ද්වාදසායතනානී''**ති. තත්ථ වත්තබ්බං පරතො සයමෙව වක්ඛති. **චක්ඛායතන**න්තිආදි නෙසං සරූපදස්සනං.

අත්ථො නාම සද්දත්ථො, භාවත්ථො පන **ලක්ඛණමෙව**. සො පන සද්දත්ථො දුවිධො – අසාධාරණො සාධාරණොති. තත්ථ අසාධාරණො චක්ඛාදිසද්දත්ථො, සාධාරණො ආයතනසද්දත්ථො ද්වාදසන්නම්පි සමානත්තා.

තෙසු අසාධාරණං තාව දස්සෙන්තො **''විසෙසතො තාවා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **විසෙසතොති** විසෙසත්ථතො, චක්ඛාදිසද්දත්ථතොති අත්ථො. **අස්සාදෙතීති** චක්ඛති-සද්දො ''මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛතී''ති රසසායනත්ථො අත්ථීති තස්ස වසෙන අත්ථං වදති. ''චක්ඛුං ඛො පන, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත''න්ති (ම. නි. 2.209) වචනතො චක්ඛු **රූපං අස්සාදෙති**. සතිපි සොතාදීනං සද්දාරාමතාදිභාවෙ යො ''යං චක්ඛු චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො''තිආදිනා (ධ. ස. 597) පාළියං, ''රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණ''න්තිආදිනා (ධ. ස. අට්ඨ. 600; විසුද්ධි. 2.433) අට්ඨකථායඤ්ච වුත්තො අත්ථවිසෙසො, තත්ථෙව නිරුළ්හත්තා චක්ඛුම්හි එව චක්ඛුසද්දො පවත්තති ගවාදීසු ගොසද්දාදි වියාති දට්ඨබ්බං.

විභාවෙති චාති සද්දලක්ඛණසිද්ධස්ස චක්ඛති-සද්දස්ස වසෙන අත්ථං වදති. **චක්ඛතීති** හි ආචික්ඛති, අභිබ්‍යත්තං වදතීති අත්ථො. නෙත්තස්ස ච වදන්තස්ස විය සමවිසමවිභාවනමෙව ආචික්ඛනන්ති කත්වා ආහ **''විභාවෙති චාති අත්ථො''**ති, අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං විභාවනත්ථතා ච චක්ඛති-සද්දස්ස දට්ඨබ්බා. රත්තදුට්ඨාදිකාලෙසු කකණ්ටකරූපං විය, උද්දරූපං විය ච වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රූපං හදයඞ්ගතභාවං රූපයති රූපමිව පකාසං කරොති, සවිග්ගහමිව කත්වා දස්සෙතීති අත්ථො. විත්ථාරණං වා රූපසද්දස්ස අත්ථො, විත්ථාරණඤ්ච පකාසනමෙවාති ආහ **''පකාසෙතීති අත්ථො''**ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං පකාසනත්ථො එව රූපසද්දො දට්ඨබ්බො. වණ්ණවාචකස්ස රූපසද්දස්ස රූපයතීති නිබ්බචනං, රූපක්ඛන්ධවාචකස්ස රුප්පතීති අයං විසෙසො. **උදාහරීයතීති** වුච්චතීති අත්ථෙ වචනසද්දො එව ගහිතො සියා, න ච වචනසද්දො එවෙත්ථ සද්දො, අථ ඛො සබ්බොපි සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොයාති. **සපතීති** සකෙහි පච්චයෙහි සප්පීයති, සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං ගමීයතීති අත්ථො.

සූචයතීති අත්තනො වත්ථුං අපාකටං ගන්ධවසෙන ''ඉදං සුගන්ධං, දුග්ගන්ධ''න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්නං වා පුප්ඵාදිවත්ථුං ''එත්ථ පුප්ඵමත්ථි, චම්පකාදිඵලමත්ථි, අම්බාදී''ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති අත්ථො. රසග්ගහණමූලකත්තා අජ්ඣොහරණස්ස ජීවිතහෙතුම්හි ආහාරරසෙ නින්නතාය **ජීවිතං අව්හයතීති ජිව්හා** නිරුත්තිලක්ඛණෙන. **කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති** විසෙසෙන **කායො** වුත්තො අනුත්තරියහෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු, කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු ඝානජිව්හාකායෙසු කායස්ස විසෙසතරසාසවපච්චයත්තා. තෙන හි ඵොට්ඨබ්බසුඛං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙථුනම්පි සෙවන්ති. **උප්පත්තිදෙසොති** උප්පත්තිට්ඨානන්ති අත්ථො, කායින්ද්‍රියවත්ථුකා වා චත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමාසවාදිහෙතුභාවතො විසෙසෙන සාසවාති වුත්තාති තෙසං උප්පත්තිට්ඨානන්ති අත්ථො.

මුනාතීති නාළියා මිනමානො විය, මහාතුලාය ධාරයමානො විය ච ආරම්මණං විජානාතීති අත්ථො. මනතෙ ඉති වා **මනො,** තං තං ආරම්මණං පරිච්ඡෙදවසෙන ජානාතීති වුත්තං හොති. **අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති** යෙ විසෙසලක්ඛණෙන ආයතනසද්දපරා වත්තබ්බා, තෙ චක්ඛාදයො තථා වුත්තාති තතො අඤ්ඤෙ මනොගොචරභූතා ධම්මා සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙව එකායතනභාවං උපනෙත්වා වුත්තා. යථා හි ඔළාරිකවත්ථාරම්මණමනනසඞ්ඛාතෙහි විසයවිසයීභාවෙහි පුරිමානි පාකටානි, තථා අපාකටා ච අඤ්ඤෙ මනොගොචරා න අත්තනො සභාවං න ධාරෙන්තීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දීපනත්ථො ධම්මසද්දො. ධාරීයන්ති සාමඤ්ඤරූපෙන අවධාරීයන්තීති වා **ධම්මා**. යථා හි රූපාදයො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි අසාධාරණතො එව යථාසකං සභාවතො විඤ්ඤායන්ති , න එවමෙතෙ, එතෙ පන අනෙකධම්මභාවතො, සාධාරණතො, සභාවසාමඤ්ඤතොපි මනසා විඤ්ඤායන්තීති.

511. **සෙන සෙනාති** සකෙන සකෙන. **උට්ඨහන්තීති** උට්ඨානං කරොන්ති. **වායමන්තීති** උස්සහන්ති, අත්තනො කිච්චං කරොන්තිච්චෙව අත්ථො. ඉමස්මිං ච අත්ථෙ ආයතන්ති එත්ථාති ආයතනානීති අධිකරණත්ථො ආයතනසද්දො, දුතියතතියෙසු කත්තුඅත්ථො. **තෙ චාති** චිත්තචෙතසිකෙ ධම්මෙ. තෙ හි තංතංද්වාරාරම්මණෙසු අයන්ති ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති **ආයා. විත්ථාරෙන්තීති** පුබ්බෙ අනුප්පන්නත්තා ලීනානි අපාකටානි පුබ්බන්තතො උද්ධං පත්ථරෙන්ති පාකටානි කරොන්ති, උප්පාදෙන්තීති අත්ථො. **ඉදඤ්ච** සංසාරදුක්ඛං. **න නිවත්තතීති** අනුප්පාදනිරොධවසෙන න නිරුජ්ඣති. **ආයතනං ආයතනන්ති** ආමෙඩිතවචනං අස්සා සමඤ්ඤාය චක්ඛාදීසු නිරුළ්හභාවදස්සනත්ථං.

512. එවං අවයවභෙදවසෙන ආයතනසද්දස්ස අත්ථං වත්වා ඉදානි තත්ථ පරියායතොපි දස්සෙතුං **"අපිචා"**තිආදි ආරද්ධං. සාධුඵලහරිතතාය, අපරිස්සයතාය ච **මනොරම්මෙ**.

තත්ථ **නිවසන්තීති** නිවසන්තා විය හොන්ති. තෙනාහ **"තදායත්තවුත්තිතායා"**ති. යත්ථ සුවණ්ණරතනාදීනි නිවුත්ථානි විය ආකිණ්ණානි තිට්ඨන්ති, සො පදෙසො තෙසං **ආකරො,** එවං චිත්තචෙතසිකා චක්ඛාදීසූති තෙ තෙසං ආකරොති දස්සෙන්තො ආහ **"චක්ඛාදීසු ච…පෙ…. ආකරො"**ති. **තන්නිස්සිතත්තාති** එත්ථ මනො මනොවිඤ්ඤාණාදීනං චිත්තචෙතසිකානං නිස්සයපච්චයො න හොතීති තස්ස තෙසං ද්වාරභාවො නිස්සයභාවොති දට්ඨබ්බො. අහුත්වා එව පච්චයසාමග්ගිවසෙන උප්පජ්ජන්තාපි චිත්තචෙතසිකා අනෙකෙ එකජ්ඣං තත්ථ ලබ්භමානා සමොසටා විය හොන්තීති වුත්තං **"වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො"**ති. න හි ධම්මානං අනාගතද්ධෙ විජ්ජමානතාලෙසොපි අත්ථි. තෙනාහ "පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ"ති (මහානි. 10). **තත්ථෙව උප්පත්තිතොති** තෙසු චක්ඛාදීසු එව උප්පත්තිතො. උප්පත්තියා පච්චයභූතෙ චක්ඛාදිකෙ උප්පත්තිට්ඨානං විය කත්වා උපචාරවසෙන වුත්තං. න හි අරූපධම්මානං නිප්පරියායතො උප්පත්තිදෙසො නාම අත්ථි. යදග්ගෙන වා තෙ තෙසං නිස්සයාරම්මණභූතා, තදග්ගෙන **සඤ්ජාතිදෙසො.** න හි පච්චයභාවමත්තරෙන රූපධම්මානම්පි ආධාරාධෙය්‍යභාවො අත්ථි. තෙනාහ **"නිස්සයාරම්මණභාවෙනා"**ති. බ්‍යතිරෙකපධානතාය කාරණලක්ඛණස්ස **"තෙසං අභාවෙ අභාවතො"** ඉච්චෙවාහ, න "භාවෙ භාවතො"ති.

යථාවුත්තෙනත්ථෙනාති "චක්ඛතී"තිආදිනා, "ආයතනතො ආයානං තනනතො"තිආදිනා, "නිවාසට්ඨාන"න්තිආදිනා ච වුත්තප්පකාරෙන අත්ථෙන. ධම්මායතනපරියාපන්නානං ධම්මානං බහුභාවතො යෙභුය්‍යෙන ච තෙ බහූ එව හුත්වා කිච්චකරාති **"ධම්මා ච තෙ ආයතනඤ්චා"**ති බහුවචනනිද්දෙසො.

513. තථා තථා ලක්ඛිතබ්බතො ලක්ඛීයති එතෙනාති වා **ලක්ඛණං,** සභාවො.

තාවභාවතොති තත්තකතො, තෙන අනූනාධිකභාවං දස්සෙති. තත්ථ ද්වාදසායතනවිනිමුත්තස්ස කස්සචි ධම්මස්ස අභාවා අධිකභාවතො චොදනා නත්ථි, සලක්ඛණධාරණං පන සබ්බෙසං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති ඌනචොදනා සම්භවතීති තං දස්සෙන්තො ආහ **"චක්ඛාදයොපි හී"**තිආදි. **භවඞ්ගමනසඞ්ඛාතොති** ද්වික්ඛත්තුං චලිත්වා පවත්තභවඞ්ගමනසඞ්ඛාතො. චලනවසෙන භවඞ්ගප්පවත්තියා සති එව ආවජ්ජනුප්පත්ති, න අඤ්ඤථාති ආවජ්ජනස්සාපි කාරණභූතන්ති කත්වා වුත්තං **"භවඞ්ගමනසඞ්ඛාතො…පෙ…. උප්පත්තිද්වාර"**න්ති. **අසාධාරණන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං. සතිපි අසාධාරණභාවෙ චක්ඛාදීනං ද්වාරභාවෙන ගහිතත්තා ධම්මායතනෙන අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. ද්වාරාරම්මණභාවෙහි වා අසාධාරණතං සන්ධාය "අසාධාරණ"න්ති වුත්තං.

514. යෙභුය්‍යසහුප්පත්තිආදීහි උප්පත්තික්කමාදීසු අයුත්ති යොජෙතබ්බා. යෙභුය්‍යෙන හි චක්ඛායතනාදීනි කස්සචි කදාචි එකතො උප්පජ්ජන්ති. තථා හි වුත්තං "කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්තී"තිආදි (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21). තස්මා ආයතනානං උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, න පහානක්කමො කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පහාතබ්බතො, න පටිපත්තික්කමො අකුසලානං එකච්චඅබ්‍යාකතානඤ්ච අප්පටිපජ්ජනීයතො , න භූමික්කමො අඩ්ඪෙකාදසන්නං ආයතනානං එකන්තකාමාවචරත්තා, ඉතරෙසඤ්ච චතුභූමිපරියාපන්නත්තා, එකච්චස්ස ලොකුත්තරභාවතො චාති. **"අජ්ඣත්තිකෙසු හී"**ති එතෙන අජ්ඣත්තිකභාවෙන, විසයිභාවෙන ච අජ්ඣත්තිකානං පඨමං දෙසෙතබ්බතං දස්සෙති, තෙසුපි පඨමං දෙසෙතබ්බෙසු පාකටත්තා පඨමතරං චක්ඛායතනං දෙසිතන්ති.

තතො ඝානායතනාදීනීති එත්ථ බහුපකාරත්තාභාවෙන චක්ඛුසොතෙහි පුරිමතරං අදෙසෙතබ්බානි, සහ වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා එකෙන කමෙන දෙසෙතබ්බානීති ඝානාදික්කමෙන දෙසිතානීති අධිප්පායො . අඤ්ඤථාපි හි දෙසිතෙසු න න සක්කා චොදෙතුං, න ච සක්කා බොධෙතබ්බානි න දෙසෙතුන්ති. පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා වා චක්ඛාදීනි පඨමං වුත්තානි ආරම්මණතො සුපාකටානීති, මනායතනං පන කිඤ්චි පච්චුන්නාරම්මණං…පෙ…. කිඤ්චි යාව නවත්තබ්බාරම්මණන්ති පච්ඡා වුත්තං. පච්චුප්පන්නාරම්මණෙසුපි උපාදාරූපාරම්මණානි චත්තාරි පඨමං වුත්තානි, තතො භූතරූපාරම්මණං. උපාදාරූපාරම්මණෙසුපි දූරතරෙ දූරෙ, සීඝතරං සීඝඤ්ච ආරම්මණසම්පටිච්ඡනදීපනත්ථං චක්ඛාදීනං දෙසනාක්කමො. චක්ඛුසොතද්වයඤ්හි දූරගොචරන්ති පඨමං වුත්තං, තත්‍රාපි චක්ඛු දූරතරගොචරන්ති සබ්බපඨමං වුත්තං. පස්සන්තොපි හි දූරතරෙ නදීසොතං, න තස්ස සොතපටිඝාතසද්දං සුණාති. ඝානජිව්හාසුපි ඝානං සීඝතරවුත්තීති පඨමං වුත්තං පුරතො ඨපිතමත්තස්සපි භොජනස්ස ගන්ධො ගය්හතීති. යථාඨානං වා තෙසං දෙසනාක්කමො. ඉමස්මිඤ්හි සරීරෙ සබ්බුපරි චක්ඛුස්ස අධිට්ඨානං, තස්ස අධො සොතස්ස, තස්ස අධො ඝානස්ස, තස්ස අධො ජිව්හාය, තථා කායස්ස යෙභුය්‍යතො, මනො පන අරූපිභාවතො සබ්බපච්ඡා වුත්තො. තංතංගොචරත්තා තස්ස තස්ස අනන්තරං බාහිරායතනානි වුත්තානීති වුත්තොවායමත්ථොති එවම්පි ඉමෙසං කමො වෙදිතබ්බො. ගොචරො විසයො එතස්සාති **ගොචරවිසයො,** මනො. කස්ස පන ගොචරො එතස්ස විසයො? චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නම්පි. **විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං උප්පත්තිකාරණස්ස වවත්ථිතභාවතො සවිභත්තිභාවතො. එතෙන චක්ඛාදිඅනන්තරං රූපාදිවචනස්ස ච කාරණමාහ.

515. **සඞ්ගහිතත්තාති** ගණනසඞ්ගහවසෙන සඞ්ගහිතත්තා. **ජාතිවසෙනාති** චක්ඛුභාවසමානතාවසෙන. **පච්චයභෙදො** කම්මාදිභෙදො. දානාදිපාණාතිපාතාදිභෙදභින්නස්ස හි කුසලාකුසලකම්මස්ස, තස්ස ච සහකාරීකාරණභූතානං අබ්භන්තරානං, බාහිරානඤ්ච පච්චයානං භෙදෙන චක්ඛායතනං භින්නං විසදිසං හොතීති. නිරයාදිකො, අපදාදිගතිනානාකරණඤ්ච **ගතිභෙදො** ගතීනං, ගතීසු වා භෙදොති කත්වා. හත්ථිඅස්සාදිකො, ඛත්තියාදිකො ච **නිකායභෙදො**. තංතංසත්තසන්තානභෙදො **පුග්ගලභෙදො**. යා චක්ඛාදීනං වත්ථූනං අනන්තප්පභෙදතා වුත්තා, සො එව හදයවත්ථුස්ස භෙදො තාදිසභෙදානාතිවත්තනතො. තතො මනායතනස්ස අනන්තප්පභෙදතා යොජෙතබ්බා. යස්මා ඣානවිරහිතං නාම ලොකුත්තරං නත්ථි, තස්මා පඤ්චන්නං ඣානානං වසෙන අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තානි චත්තාලීසං හොන්තීති තානි එකාසීතියා ලොකියචිත්තෙසු පක්ඛිපිත්වා ආහ **"එකවීසුත්තරසතප්පභෙදඤ්චා"**ති. **වත්ථූති** චක්ඛාදිවත්ථු. තප්පභෙදෙන විඤ්ඤාණං **අනන්තප්පභෙදං. පටිපදා** දුක්ඛාපටිපදාදි. **ආදි-**සද්දෙන ඣානාධිපතිභූමිආරම්මණාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. නීලං නීලස්ස සභාගං, අඤ්ඤං **විසභාගං. පච්චයො** කම්මාදි. තත්ථාපි කුසලසමුට්ඨානාදිතා, සීතඋතුසමුට්ඨානාදිතා ච භෙදො වෙදිතබ්බො. **ආදිසද්දෙන** ගතිනිකායභෙදො. **සභාවනානත්තභෙදතොති** සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛාති එවමාදිකො **සභාවභෙදො**. චක්ඛුසම්ඵස්සජා සොතසම්ඵස්සජාති එවමාදිකං **නානත්තං**.

516. ''අනාගමනතො අනිග්ගමනතො''ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විවරිතුං **"න හී"**තිආදි වුත්තං. පුබ්බන්තාපරන්තෙසු අවිජ්ජමානසරූපත්තා උදයතො පුබ්බෙ කුතොචි නාගච්ඡන්ති, වයතො ච උද්ධං න කත්থචි ගච්ඡන්ති, විජ්ජමානක්ඛණෙපි ඉත්තරකාලතාය අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මා. තෙනාහ **"අථ ඛො"**තිආදි. සපරිප්ඵන්දකිරියාවසෙන ඊහනං ඊහා, චින්තනවසෙන බ්‍යාපාරනං බ්‍යාපාරො, තත්ථ බ්‍යාපාරං දස්සෙන්තො ආහ **"න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොතී"**ති. ඊහං දස්සෙන්තො **"න ච තානී"**තිආදි. උභයම්පි පන ඊහා ච හොති බ්‍යාපාරො චාති උප්පටිපාටිවචනං. **ධම්මතාවාති** සභාවො එව, කාරණසමත්ථතා වා ඊහාබ්‍යාපාරරහිතානං ද්වාරාදිභාවො **ධම්මතා**. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ **"ය"**න්ති එතස්ස යස්මාති අත්ථො. පුරිමස්මිං සම්භවනවිසෙසනං යං-සද්දො. ''සුඤ්ඤො ගාමොති ඛො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං අජ්ඣත්තිකානං ආයතනානං අධිවචන''න්ති (සං. නි. 4.238) වචනතො **සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි**. අන්නපානසහිතන්ති ගහිතෙ සුඤ්ඤගාමෙ යං යදෙව භාජනං පරාමසීයති, තං තං රිත්තකංයෙව පරාමසීයති, එවං ධුවාදිභාවෙන ගහිතානි යොනිසො උපපරික්ඛියමානානි රිත්තකානෙව එතානි දිස්සන්තීති. තෙනාහ **"ධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතත්තා"**ති. චක්ඛාදිද්වාරෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සුප්පාදකභාවෙන රූපාදීනි චක්ඛාදීනං අභිඝාතකානීති වුත්තානි. අහිසුසුමාරපක්ඛීකුක්කුරසිඞ්ගාලමක්කටා **ඡ පාණකා**. විසමබිලාකාසගාමසුසානවනානි **තෙසං ගොචරා**. තත්ථ විසමාදිඅජ්ඣාසයෙහි චක්ඛාදීහි විසමභාවබිලාකාසගාමසුසානසන්නිස්සිතසදිසූපාදින්නධම්මවනභාවෙහි අභිරමිතත්තා රූපාදීනං විසමාදිසදිසතා යොජෙතබ්බා.

ඉති ආයතනානං විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

ධාතුවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

517. **චක්ඛුස්ස විඤ්ඤාණන්ති** චක්ඛුස්ස කාරණභූතස්ස විඤ්ඤාණං. කාමං රූපාලොකමනසිකාරාදයොපි තස්ස විඤ්ඤාණස්ස කාරණා, තෙ පන සාධාරණකාරණං, චක්ඛු අසාධාරණන්ති අසාධාරණකාරණෙනායං නිද්දෙසො යථා භෙරිසද්දො, යවඞ්කුරොති. තථා හි චක්ඛු පුග්ගලන්තරාසාධාරණං, නීලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්චාති සාමිභාවෙන නිද්දිට්ඨං.

විදහතීති එවං එවඤ්ච තයා පවත්තිතබ්බන්ති විනියුඤ්ජමානං විය උප්පාදෙතීති අත්ථො. **විදහතීති** ච ධාත්වත්ථො එව විසිට්ඨො උපසග්ගෙන දීපීයතීති විනාපි උපසග්ගෙන **ධාතූති** එස සද්දො තමත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. කත්තුකම්මභාවකරණාධිකරණෙසු ච ධාතුසද්දසිද්ධි හොතීති පඤ්චාපි තෙ අත්ථා වුත්තා. ලොකුත්තරා ධාතුයො සංසාරදුක්ඛං න විදහන්ති, අඤ්ඤදත්ථු විධංසෙන්තීති කත්වා **"ලොකියා"**ති විසෙසිතං. **චවත්ථිතාති** අවත්ථිතා, අඤ්ඤමඤ්ඤං වා අසංකිණ්ණා. **සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො** සුවණ්ණාදීනං බීජභූතා සෙලාදයො. **යථාසම්භවන්ති** එත්ථ කෙචි ''ලොකියලොකුත්තරාසු ධාතූසු යො යො අත්ථො සම්භවති, තදනුරූප''න්ති අත්ථං වදන්ති, තදයුත්තං ''ලොකියා හි ධාතුයො''ති විසෙසෙත්වා වුත්තත්තා. අත්ථවසෙන චෙතං යථාසම්භවග්ගහණං කතං, න ධාතුවසෙන . කාමං පඤ්චපි අත්ථා චක්ඛාදීනං සබ්බෙසං ඉච්ඡිතබ්බා, තථාපි චක්ඛාදීසු යස්ස යස්ස ධම්මස්ස යදා කත්තුවචනිච්ඡා, න තදා කම්මභාවො. යදා පන කම්මවචනිච්ඡා, න තදා කත්තුභාවො. එවං සෙසෙසුපීති යථාසම්භවග්ගහණං. තෙනාහ **"ඉති චක්ඛාදීසූ"**තිආදි.

518. **අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයොති** එත්ථාපි ධාතීති ධාතූති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා ධාරණත්ථො ධා-සද්දොති කත්වා. කත්තුඅත්ථොපි චායං පුරිමෙන අසදිසො විධානධාරණත්ථානං භින්නසභාවත්තා. නිස්සත්තසභාවමත්තධාරණඤ්ච ධාතුසද්දස්ස පධානො අත්ථොති විසුං වුත්තො. **ධාතුයො විය ධාතුයොති** එත්ථ සීහසද්දො විය කෙසරිම්හි නිරුළ්හා පුරිසෙ සෙලාවයවෙසු නිරුළ්හො ධාතුසද්දො චක්ඛාදීසු උපචරිතොති දට්ඨබ්බො. ඤාණඤ්ච ඤෙය්‍යඤ්ච ඤාණඤෙය්‍යානි, තෙසං අවයවා තප්පභෙදභූතා ධාතුයො **ඤාණඤෙය්‍යාවයවා**. තත්ථ **ඤාණප්පභෙදො** ධම්මධාතුඑකදෙසො, **ඤෙය්‍යප්පභෙදො** අට්ඨාරසාපීති ඤාණඤෙය්‍යාවයවමත්තා ධාතුයො

හොන්තීති. අථ වා ඤාණෙන ඤාතබ්බො සභාවො අවිපරීතො ධාතුසද්දෙන වුච්චමානො **ඤාණඤෙයොා,** න දිට්ඨිආදීහි විපරීතග්ගාහකෙහි ඤෙයොාති අත්ථො, තස්ස ඤාණඤෙයොාස්ස **අවයවා** චක්ඛාදයො, විසභාගලක්ඛණාවයවෙසු රසාදීසු නිරුළ්හො ධාතුසද්දො තාදිසෙසු අඤ්ඤාවයවෙසු චක්ඛාදීසු උපචරිතොති දට්ඨබ්බො. රසාදීසු විය වා චක්ඛාදීසුපි නිරුළ්හො එව. **"නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචන"**න්ති එතෙන නිජ්ජීවමත්තපදත්ථෙ ධාතුසද්දස්ස නිරුළ්හතං දස්සෙති. ඡ ධාතුයො එතස්සාති **ඡධාතුරො**. යො ලොකෙ පුරිසොති ධම්මසමුදායො වුච්චති, සො ඡධාතුරො ඡන්නං පථවීආදීනං නිජ්ජීවමත්තානං සභාවානං සමුදායමත්තො, න එත්ථ ජීවො වා පුරිසො වා අත්ථීති අත්ථො.

519. චක්ඛාදීනං කමො පුබ්බෙ වුත්තොති ඉධෙකෙකස්මිං තිකෙ තිණ්ණං ධාතූනං කමං දස්සෙන්තො ආහ **"හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙනා"**ති. හෙතුඵලානං අනුපුබ්බවවත්ථානං හෙතුඵලභාවො එව, මනොධම්මධාතූනඤ්ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. කිරියමනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණස්ස උපනිස්සයකොටියා, විපාකමනොධාතු විපාකමනොවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරාදිනාපි, ඉතරස්ස සබ්බාපි උපනිස්සයකොටියා ච, ධම්මධාතු පන වෙදනාදිකා සහජාතා සහජාතාදිනා, අසහජාතා අනන්තරාදිනා, උපනිස්සයෙන, ආරම්මණාදිනා ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති ද්වාරභූතමනොවසෙන වා. ද්වාරභූතමනොපි හි සුත්තෙසු මනොධාතූති වුච්චතීති තස්සා වා මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. තත්ථ **හෙතූති** පච්චයො අධිප්පෙතො, **ඵලන්ති** පච්චයුප්පන්නන්ති ආහ **"චක්ඛුධාතූ"**තිආදි.

520. **සබ්බාසං වසෙනාති** යථාවුත්තානං ආභාධාතුආදීනං පඤ්චතිංසාය ධාතූනං වසෙන. අපරමත්ථසභාවස්ස පරමත්ථසභාවෙසු න කදාචි අන්තොගධතා අත්ථීති ආහ **"සභාවතො විජ්ජමානානා"**න්ති.

චන්දාභාසූරියාභාදිකා වණ්ණනිභා එවාති ආහ **"රූපධාතුයෙව හි ආභාධාතූ"**ති. **රූපාදිපටිබද්ධාති** රාගවත්ථුභාවෙන ගහෙතබ්බාකාරො සුභනිමිත්තන්ති කත්වා ''රූපාදයො එවා''ති අවත්වා පටිබද්ධවචනං වුත්තං. අසතිපි රාගවත්ථුභාවෙ කුසලවිපාකාරම්මණං **සුභධාතූති** දුතියො විකප්පො වුත්තො. **සෙසාති** මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තා. **ධාතුද්වයනිරොධමත්තන්ති** මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිරොධමත්තං චතුත්ථාරුප්පචිත්තුප්පාදනිරොධභාවතො. තදඤ්ඤවිඤ්ඤාණනිරොධො විය හි විඤ්ඤාණධාතුමනොධාතූනං නිරොධො සමාපත්තිබලසිද්ධොති කත්වා ධාතුද්වයග්ගහණං.

"ධම්මධාතුමත්ත"න්ති ඉදං කාමධාතුයා ධම්මධාතුපරියාපන්නත්තා වුත්තං. **කාමපටිසංයුත්තොති** කාමරාගසම්පයුත්තො, ආරම්මණකරණෙන වා කාමගුණොපසංහිතො. **යං එතස්මිං අන්තරෙති** යෙ එතස්මිං අවීචිපරනිම්මිතවසවත්තිපරිච්ඡින්නෙ ඔකාසෙ. ඔගාළ්හා හුත්වා අධොභාගෙ ච ඔකාසෙ චරන්තීති **එත්ථාවචරා**. අඤ්ඤත්ථ චරන්තාපි යථාවුත්තෙ එව ඨානෙ පරියාපන්නාති **එත්ථ පරියාපන්නා**.

නෙක්ඛම්මධාතු ධම්මධාතු එව විතක්කපක්ඛෙ. සබ්බෙපි කුසලා ධම්මාති දානමයපුඤ්ඤකිරියතො, සීලමයපුඤ්ඤකිරියතො, පබ්බජ්ජතො ච පට්ඨාය යාව අග්ගමග්ගාධිගමා පවත්තා සබ්බෙපි අනවජ්ජධම්මා. **විහිංසාධාතු** චෙතනා, පරවිහෙඨනච්ඡන්දො වා. **අවිහිංසා** කරුණා.

හීනාති හීළිතා. **පණීතාති** සම්භාවිතා. ''නාතිහීළිතා නාතිසම්භාවිතා මජ්ඣිමා''ති **ඛන්ධනිද්දෙසෙ** ආගතා හීනදුකතො එව නීහරිත්වා **මජ්ඣිමා** ධාතු වුත්තාති වෙදිතබ්බා. **උභොපීති** ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො.

විඤ්ඤාණධාතු යදිපි ඡවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන විභත්තා, තථාපි විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තස්ස පුරෙචාරිකපච්ඡාචාරිකත්තා මනොධාතු ගහිතාව හොතීති ආහ **"විඤ්ඤාණධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසත්තවිඤ්ඤාණධාතු සඞ්ඛෙපොයෙවා"**ති. අනෙකෙසං චක්ඛුධාතුආදීනං, තාසු ච එකෙකිස්සා නානප්පකාරතාය නානාධාතූනං වසෙන **අනෙකධාතු නානාධාතු ලොකො** වුත්තොති ආහ **"අට්ඨාරසධාතුප්පභෙදමත්තමෙවා"**ති.

521. **චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙනාති** බහූසු පොත්ථකෙසු ලිඛිතං, කෙසුචි ''චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙනා''ති. තත්ථ න චක්ඛාදීනං කෙවලෙන ධාතුසද්දෙන සම්බන්ධො අධිප්පෙතො විජානනසභාවස්ස පභෙදවචනතො. විඤ්ඤාණධාතුසද්දෙන ච සම්බන්ධෙ කරියමානෙ ද්වෙ මනොගහණානි න කාතබ්බානි. න හි ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො සන්ති. අන්තරා වා මනොධාතුගහණං අකත්වා ''චක්ඛු...පෙ.... කායමනොවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතූ''ති වත්තබ්බං අතුල්‍යයොගෙ ද්වන්දසමාසාභාවතො. අයං පනෙත්ථ පාඨො සියා ''චක්ඛු...පෙ.... කායවිඤ්ඤාණමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙනා''ති. **තස්ස විඤ්ඤාණස්ස** යෙභුය්‍යෙන අත්තවාදිනො තස්ස එකමෙකස්ස අත්තස්ස අද්වයතං, නිච්චත්තඤ්ච පවෙදෙන්තීති අනෙකතානිච්චතාපකාසනං තෙසං ජීවසඤ්ඤාසමූහනනාය හොති. ඛන්ධායතනදෙසනා **සඞ්ඛෙපදෙසනා,** ඉන්ද්‍රියදෙසනා **විත්ථාරදෙසනා,** තදුභයං අපෙක්ඛිත්වා අයං **අනතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා** ධාතුදෙසනා. අභිධම්මෙ වා **සුත්තන්තභාජනීයෙ** (විභ. 172 ආදයො) වුත්තා ධාතුදෙසනා අතිසඞ්ඛෙපදෙසනා, ආභාධාතුආදීනං

අනෙකධාතුනානාධාතුඅන්තානං වසෙන දෙසෙතබ්බා අතිවිත්ථාරදෙසනා, තදුභයං අපෙක්ඛිත්වා අයං අනතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා.

අස්ස භගවතො. සද්ධම්මතෙජසා විහතං **සද්ධම්මතෙජවිහතං**.

522. **සඞ්ඛතොති** ගණනතො. **ජාතිතොති** චක්ඛුභාවසාමඤ්ඤතො. අථ වා **ජාතිතොති** චක්ඛුසභාවතො. තෙනාහ **"චක්ඛුපසාදො"**ති. **වීසති ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති** වෙදනාදීනං අභින්දිත්වා ගහණතො. **සෙසකුසලාකුසලාබ්‍යාකතවිඤ්ඤාණවසෙනාති** එත්ථ අබ්‍යාකතාපෙක්ඛාය සෙසග්ගහණං, කුසලාකුසලං පන සබ්බසො අග්ගහිතමෙවාති.

523. තා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදයො **පඤ්චපි**.

පුරිමෙහෙවාති අනන්තරාදීහි එව. ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආසෙවනපච්චයෙනාපි පච්චයො හොතීති වුත්තොවායමත්ථො. **ධම්මධාතූති** පන සහජාතො වෙදනාදික්ඛන්ධො අධිප්පෙතො. තෙනාහ **"සහජාත...පෙ.... පච්චයො හොති"**ති. **අවිගතාදීහීති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා යථාරහං හෙතුඅධිපතිකම්මවිපාකාහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයභාවො සඞ්ගය්හති. තෙනාහ **"බහුධා පච්චයො හොති"**ති. **එකච්චා ච ධම්මධාතු** සුඛුමරූපනිබ්බානප්පකාරා, යා ච සම්පයොගානන්තරභාවාදීනං අභාවෙන ආරම්මණකරණෙ යොග්‍යා. පඤ්චද්වාරිකවිපාකවජ්ජනත්ථං **"එකච්චාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා"**ති වුත්තං, මනොද්වාරිකා පන විපාකාපි තදාරම්මණභූතා එකච්චං ධම්මධාතුං ආරබ්භ පවත්තතීති. අථ වා **"එකච්චාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා"**ති ඉදං සබ්බං කාමාවචරකුසලං කාමාවචරකිරියං අභිඤ්ඤාද්වයං ආරුප්පද්වයන්ති එවරූපං මනොවිඤ්ඤාණධාතුං සන්ධාය වුත්තං, ලොකුත්තරමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පන එකච්චා ධම්මධාතු ආරම්මණපච්චයොති පාකටොයමත්ථො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං චක්ඛාදීනං යථාවුත්තපච්චයධම්මතො අතිරෙකෙපි පච්චයධම්මෙ දස්සෙතුං **"න කෙවල"**න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ආලොකාදයොති** ආලොකො නාම සූරියාලොකාදි. තස්ස සුත්තන්තනයෙන උපනිස්සයභාවො වෙදිතබ්බො, එවං සෙසානිපි.

විවරං නාම විසෙසතො සොතබිලං. **වායු** ගන්ධූපසංහරණකවාතො. **ආපො** මුඛෙ පක්ඛිත්තආහාරස්ස තෙමනකඋදකං. **පථවී** කායප්පසාදස්ස නිස්සයභූතා පථවීධාතු. **භවඞ්ගමනං** ද්වික්ඛත්තුං චලිතං භවඞ්ගචිත්තං. සබ්බත්ථ **මනසිකාරො** ආවජ්ජනමනසිකාරො.

524. අවිසෙසතො දට්ඨබ්බාකාරස්ස වුච්චමානත්තා ආහ **"සබ්බා එවා"**ති. විසෙසතො විපස්සනාය භූමිච්චාරො එසොති **"සඞ්ඛතා"**ති විසෙසිතං. **පුබ්බන්තාපරන්තවිවිත්තතොති** එත්ථ "**පුබ්බන්තො**නාම අතීතො අද්ධා, **අපරන්තො** නාම අනාගතො. උභයත්ථ ච සඞ්ඛතා ධාතුයො සභාවවිවිත්තා අනුපලබ්භමානසභාවත්තා. **පුබ්බන්තො** වා සභාවධම්මස්ස උදයො තතො පුබ්බෙ අවිජ්ජමානත්තා. **අපරන්තො** වයො තතො පරං අභාවතො. තස්මා **පුබ්බන්තාපරන්තවිවිත්තතොති** පාකාභාවතො විද්ධංසාභාවතොති වුත්තං හොති.

භෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු සද්දස්ස විය විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවතො. ආදාසතලාදීසුපි එසෙව නයො. **යන්තං** නාම උච්ඡුයන්තං. **චක්කයට්ඨීති** තිලමන්ථං ආහ. සො හි අවක්කබණ්ඩොපි තංසදිසතාය චක්කයට්ඨීත්වෙව වුච්චති, චක්කබන්ධමෙව වා සන්ධාය තථා වුත්තං. ඉමාහි ච උපමාහි නිජ්ජීවාන. භෙරිතලදණ්ඩාදීනං සමායොගෙ, නිජ්ජීවානං සද්දාදීනං විය නිජ්ජීවානං චක්ඛුරූපාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තීති කාරණඵලානං ධාතුමත්තතං, කාරකවෙදකවිරහඤ්ච දස්සෙති.

පුරෙචරානුචරා වියාති නිජ්ජීවස්ස කස්සචි කෙචි නිජ්ජීවා පුරෙචරානුචරා වියාති අත්ථො. මනොධාතුයෙව වා අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්තී අත්තනො ඛණ අනතිවත්තන්තානංයෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අවිජ්ජමානායපි පුරෙචරානුචරාභිසන්ධියං අනන්තරපුබ්බකාලාපරකාලතාය පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බා.

ඡන්නඤ්හි විඤ්ඤාණධාතූනං එකක්ඛණං අනෙකානන්තරපච්චයාභාවතො එකක්ඛණං උප්පත්තිඅභාවො විය අඤ්ඤමඤ්ඤානන්තරපච්චයතාභාවතො අනන්තරුප්පත්තිපි නත්ථි. යදි සියා, ඵලාරම්මණසන්නිධානෙ මනසිකාරමන්තරෙනාපි ඵලාරම්මණූපලද්ධි සියා, න ච හොති, තස්මා දස්සනාදිඅනන්තරං සවනාදීනං අභාවො විය මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං න දස්සනාදීනි, න ච දස්සනාදිඅනන්තරං මනොවිඤ්ඤාණධාතු හොති. තත්ථ භවඞ්ගස්ස, දස්සනාදීනඤ්ච භින්නාරම්මණතාය මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං දස්සනාදීනි, දස්සනාදීනං අනන්තරඤ්ච සවනාදීනි න උප්පජ්ජන්තීති යුත්තමෙතං. දස්සනාදීනං, පන සන්තීරමණස්ස ච අභින්නවිසයතාය දස්සනාදිඅනන්තරං න මනාවිඤ්ඤාණදාතු හොතීති අයුත්තන්ති ? නයිදමෙවං නියතානියතවිසයානං භින්නවිසයභාවුපපත්තිතො. යදි ච දස්සනාදිඅනන්තරං කාචි විඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජෙය්‍ය, සාපි දස්සනාදිද්වාරතාය දස්සනාදිවිඤ්ඤාණධාතු එව සියා, න මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තතො ච දස්සනාදිකිච්චවිධුරං චින්තනං මනනන්ති මනොද්වාරප්පවත්තානං මනනකිච්චාපරිච්චාගො විය දස්සනවිඤ්ඤාණධාතුයා දස්සනකිච්චාපරිච්චාගො ආපජ්ජති. තථා තදනන්තරස්සාති සබ්බායපි දස්සනවිඤ්ඤාණභාවතො ච විඤ්ඤාණකායා න භවෙය්‍යුං.

යථා පන මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු, තතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, එවං දස්සනවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු, තතො සොතවිඤ්ඤාණාදීනි හොන්තීති චෙ? න, මනොධාතුයා දස්සනධාතුභාවප්පසඞ්ගතො. යථා හි මනසො නිබ්බිසෙසාවත්ථා මනනමත්තතාය මනොධාතු, එවං දස්සනස්ස නිබ්බිසෙසාවත්ථා දස්සනමත්තතාය දස්සනධාතු සියා. තඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපවිසයන්ති සද්දාදිවිසයාභොගාභාවතො සවනවිඤ්ඤාණාදීනං අසම්භවො. තතො ච රූපාරම්මණපසුතමෙව විඤ්ඤාණං සියා මනොවිඤ්ඤාණානං විය දස්සනවිඤ්ඤාණාදීනං සමානවත්ථුභාවප්පසඞ්ගතො, අඤ්ඤවත්ථුසන්නිස්සිතඤ්ච විඤ්ඤාණං න සියා, න චෙතං යුත්තං. තස්මා සුඛදුක්ඛානං විය උපෙක්ඛා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච බ්‍යවධායිකා **මනොධාතු** දට්ඨබ්බා, න චස්සා උපෙක්ඛාය විය අදුක්ඛමසුඛතා අදස්සනාදිඅමනනතා, අථ ඛො මනනකිච්චාවිසෙසතො මනොවිඤ්ඤාණසභාගතා. මනො හි හදයවත්ථුම්හි වත්තමානො අඤ්ඤවත්ථුසන්නිස්සිතානං විඤ්ඤාණානං විසයං දස්සෙත්වා නිවත්තමානො අග්ගි විය උසුමමත්තෙ මනනමත්තෙ ඨත්වා නිවත්තති, අඤ්ඤවත්ථුසන්නිස්සිතවිඤ්ඤාණනිරොධෙ ච උට්ඨහන්තො අග්ගි විය උසුමමත්තෙ උට්ඨහති. පච්චයානුරූපපවත්තිකානි ච මනනමත්තානි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අන්තානි හොන්ති. පටිසඤ්ඤාසහගතානඤ්හි පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං ඉන්ද්‍රියාරම්මනපටිඝාතජතාය අභිනිපාතමත්තකිච්චං, මනනලක්ඛණින්ද්‍රියසමුප්පන්නස්ස ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස විසයවිචින්තනාසම්භූතතාය තදනුරූපාචින්තනා. තස්මා අභිනිපාතප්පච්චයපටිසට්ටනානිසංසබලෙන භවඞ්ගලක්ඛණං චිත්තං චලනාවත්ථං හුත්වා නිවත්තමානං චින්තනාවිසෙසවිරහතො අභිනිපාතානුගුණං චින්තනාවසානං මනනමත්තං උප්පාදෙති.

දස්සනාදිපි අභිනිපාතමත්තං දුතියං ඛණං අනතිවත්තමානං අත්තානුගුණං චින්තනාමනනසමඤ්ඤාවිරහතො දස්සනාදිඅභිනිපාතවිසෙසවිවිත්තං චිත්තභාවාදිනා සමානං චින්තනාදිමනනමත්තං අඤ්ඤවත්ථුස්මිං නිබ්බත්තෙති, තස්මා වත්ථුකිච්චෙහි තං මනොවිඤ්ඤාණකායසඞ්ගහිතාපි මනොධාතු මනොද්වාරනික්ඛමපවෙසභූතා ආරම්මණන්තරෙ ද්වාරන්තරමනසිකාරතබ්බිසයසම්පටිච්ඡනභාවෙන පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං යථාක්කමං පුරෙචරා, අනුචරාති ච වුත්තා. සා පනායං සතිපි විඤ්ඤාණභාවෙ මනසො සම්භූය විසිට්ඨමනනකිච්චාභාවතො ධාතුභාවසාමඤ්ඤෙන මනොමත්තා ධාතු **මනොධාතූති** වුච්චති.

යථාවුත්තෙනෙව ච හෙතුනා මත්ත-සද්දලොපං කත්වා විඤ්ඤාණට්ඨයොගතො මනොමත්තං විඤ්ඤාණන්ති මනොවිඤ්ඤාණකායසඞ්ගහොපි චස්සා යුජ්ජති එව. අඤ්ඤවිඤ්ඤාණෙහි පන ද්වාරාරම්මණෙහි ච විසෙසනත්ථං ‘‘මනොධාතූ’’ති වුත්තාති. **මනොවිඤ්ඤාණධාතූති** පන විඤ්ඤාණධාතුවිසෙසනං මනොගහණං. ධාතුවිසෙසනත්ථෙ ච මනොවිඤ්ඤාණග්ගහණෙ විඤ්ඤාණවිසෙසනං ද්වාරභූතමනොදස්සනමෙවාති ද්වාරසමඤ්ඤාරහත්තා න මනොධාතූති වුච්චති. තඤ්හි මනොද්වාරන්තොගධං, න ච දස්සනාදිපුරෙචරානුචරන්ති මනසො විඤ්ඤාණධාතු, මනසො විඤ්ඤාණන්ති ච මනොද්වාරසමඤ්ඤාරහං, සවිසෙසඤ්ච තස්ස මනනකිච්චං, විඤ්ඤාණකිච්චඤ්චාති මත්තසද්දස්ස ලොපමන්තරෙන ‘‘මනොවිඤ්ඤාණ’’න්ති, නිජ්ජීවභාවවිභාවනත්ථං ‘‘මනොවිඤ්ඤාණධාතූ’’ති ච වුච්චතීති.

සල්ලමිව සූලමිව තිවිධදුක්ඛතාසමායොගතො **දට්ඨබ්බො. වෙදනාසල්ලසූලයොගාති** වෙදනාසඞ්ඛාතසල්ලසූලයොගතො. **ආතුරා වියාති** තෙන ආතුරීභූතා පුග්ගලා විය. ආසායෙව දුක්ඛං **ආසාදුක්ඛං,** ආසාවිඝාතං දුක්ඛං වා. සඤ්ඤා හි අසුභාදිකම්පි සුභාදිතො සඤ්ජානන්තී ආසං, තස්සා ච විඝාතං ආසීසිතසුභාදිඅසිද්ධියා ජනෙතීති. වනමිගො තිණපුරිසං පුරිසොති ගණ්හන්තො **අයථාභූච්චනිමිත්තග්ගාහකො,** තථා සඤ්ඤාපීති ආහ **‘‘වනමිගො වියා’’**ති. කම්මපධානා සඞ්ඛාරාති **‘‘පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො’’**තිආදි වුත්තං. **ජාතිදුක්ඛානුබන්ධතොති** අත්තනා නිබ්බත්තියමානෙන ජාතිදුක්ඛෙන අනුබන්ධතා. භවපච්චයා ජාති හි ජාතිදුක්ඛන්ති. පදුමං විය දිස්සමානං ඛුරචක්කං විය රූපම්පි ඉත්ථිආදිභාවෙන දිස්සමානං නානාවිධුපද්දවං ජනෙති. සබ්බෙ අනත්ථා රාගාදයො, ජාතිආදයො ච විසයභූතා, අනුපසන්තා, සප්පටිභයා චාති. තප්පටිපක්ඛභූතත්තා **අසඞ්ඛතා ධාතු අමතාදිතො** දට්ඨබ්බා.

චවත්ථානාභාවො ‘‘ඉදමෙව ඉමස්ස ආරම්මණ’’න්ති නියමාභාවො, තෙන යථා අරඤ්ඤමක්කටො කෙනචි අනිවාරිතො ගහිතං එකං රුක්ඛසාඛං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං ගණ්හාති, තම්පි මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤන්ති කත්ථචි අනවට්ඨිතො පරිබ්භමති, එවං ගහිතං එකං ආරම්මණං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං, තම්පි මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤන්ති අනවට්ඨිතතා, ආරම්මණං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතා ච මක්කටසමානතාති දස්සෙති. අට්ඨිවෙධවිද්ධොපි උප්පථං අනුගච්ඡන්තො දුට්ඨස්සො **අස්සඛළුඞ්කො. යත්ථකාමනිපාතිතොති** යත්ථ කත්ථචි ඉච්ඡිතාරම්මණෙ නිපාතිභාවතො. නානාවෙසධාරී **රඞ්ගනටො.**

ආයතනධාතුනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති පන්නරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

16. ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

ඉන්ද්‍රියවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

525. **බාවීසතීති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **ඉන්ද්‍රියානීති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. **චක්ඛුන්ද්‍රිය**න්තිආදි තෙසං සරූපදස්සනං. තත්ථ චක්ඛුද්වාරෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙති චක්ඛුද්වාරභාවෙ තංද්වාරිකෙහි අත්තනො ඉන්දභාවං පරමිස්සරභාවං කාරයතීති **චක්ඛුන්ද්‍රියං**. තඤ්හි තෙ රූපග්ගහණෙ අත්තානං අනුවත්තෙති, තෙ ච තං අනුවත්තන්ති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තස්මා සොතඝානජිව්හාකායද්වාරෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති. **කායින්ද්‍රියං**. විජානනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **මනින්ද්‍රියං**. ඉත්ථිභාවලක්ඛණෙ, පරිසභාවලක්ඛණෙ, අනුපාලනලක්ඛණෙ, සුඛලක්ඛණෙ, දුක්ඛලක්ඛණෙ, සොමනස්සලක්ඛණෙ, දොමනස්සලක්ඛණෙ, උපෙක්ඛාලක්ඛණෙ, අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ, පග්ගහලක්ඛණෙ, උපට්ඨානලක්ඛණෙ, අවික්ඛෙපලක්ඛණෙ, දස්සනලක්ඛණෙ, අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමීති පවත්තෙ ජානනලක්ඛණෙ, ඤාතානං එව ධම්මානං පුන ආජානනෙ අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං**.

විජානියාති විජානෙය්‍ය. **භූමිතො චාති** ච-සද්දො අවුත්තසම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන තාවත්වං සඞ්ගණ්හාති, තං පන තාවත්වං පරතො වණ්ණයිස්සාම. අසම්මසනුපගානම්පි අත්ථිභාවතො දට්ඨබ්බතා ඉධ න ගහිතා.

පුබ්බභාගෙති අරියමග්ගතො පුබ්බභාගෙ. **අනඤ්ඤාත**න්ති න අඤ්ඤාතං න අධිගතං. නිච්චතාය නත්ථි එතස්ස මතං භඞ්ගො, න වා එතස්මිං අධිගතෙ මරණන්ති අමතං, පජ්ජිතබ්බතො පදඤ්චාති **අමතපදං** නිබ්බානං. **“එවං පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො”**ති එතෙන පුබ්බභාගවසෙනෙතං ඉන්ද්‍රියං එවං වොහරීයතීති දස්සෙති. **ආජානනතොති** පඨමමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්වාව ජානනතො. යෙන තංසමඞ්ගිපුග්ගලො, තංසම්පයුත්තධම්මා වා අඤ්ඤාතාවිනො හොන්ති , සො අඤ්ඤාතාවිභාවො පරිනිට්ඨිතකිච්චජානනඛීණාසවස්ස භාවභූතො හුත්වා උප්පත්තිතො **“ඛීණාසවස්ස උප්පජ්ජනතො”**ති වුත්තං.

ලිඞ්ගෙති ගමෙති ඤාපෙතීති ලිඞ්ගං, ලිඞ්ගීයති වා එතෙනාති ලිඞ්ගං. කිං ලිඞ්ගෙති, කිං වා ලිඞ්ගීයතීති? ඉන්දං, ඉන්දො වා. ඉන්දස්ස ලිඞ්ග ඉන්දලිඞ්ගං, ඉන්දලිඞ්ගස්ස අත්ථො තංසභාවො **ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො,** ඉන්දලිඞ්ගමෙව වා ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස අත්ථොති **ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො**. සජ්ජිතං උප්පාදිතන්ති සිට්ඨං, ඉන්දෙන සිට්ඨං **ඉන්දසිට්ඨං. ජුට්ඨං** සෙවිතං. කම්මසඞ්ඛාතස්ස ඉන්දස්ස ලිඞ්ගානි, තෙන ච සිට්ඨානීති කම්මජානෙව යොජෙතබ්බානි, න අඤ්ඤානි, තෙ ච ද්වෙ අත්ථා කම්මෙ එව යොජෙතබ්බා, ඉතරෙ ච භගවති එවාති ආහ **“යථායොග”**න්ති. **තෙනාති** භගවතො, කම්මස්ස ච ඉන්දත්තා. **එත්ථාති** එතෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු. **උල්ලිඞ්ගෙන්ති** ඤාපෙන්ති පකාසෙන්ති ඵලසම්පත්තිවිපත්තීහි කාරණසම්පත්තිවිපත්තිඅවබොධතො. ‘‘සො තං නිමිත්තං ආසෙවතී’’තිආදීසු (අ. නි. 9.35) ගොචරකරණම්පි ආසෙවනා වුත්තාති ආහ **“කානිචි ගොචරාසෙවනාය”**ති. තත්ථ සබ්බෙසං ගොචරිකාතබ්බත්තෙපි ‘‘කානිචී’’ති වචනං අවිපස්සිතබ්බානං බහුලං මනසිකරණෙන අනාසෙවනීයත්තා. පච්චවෙක්ඛනාමත්තමෙව හි තෙසු හොතීති. ‘‘තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො’’තිආදීසු (අ. නි. 4.170) භාවනා ආසෙවනාති වුත්තාති භාවෙතබ්බානි සද්ධාදීනි සන්ධායාහ **“කානිචි භාවනාසෙවනාය”**ති.

ආධිපච්චං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. අසතිපි ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙ ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං, අත්තනො අත්තනො පච්චයවසෙන පවත්තමානෙ තංසහිතසන්තානෙ අඤ්ඤාකාරෙන අප්පවත්තමානෙහි ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයභාවෙ ආධිපච්චං. ඉමස්මිං ච අත්ථෙ ඉන්දන්ති පරිමිස්සරියං කරොන්තිච්චෙව **ඉන්ද්‍රියානි**. චක්ඛාදීසු දස්සිතෙන නයෙන අඤ්ඤෙසඤ්ච ජීවිතාදීනං තදනුවත්තීසු ආධිපච්චං යථාරහං යොජෙතබ්බං.

අමොහොයෙව න විසුං චත්තාරො ධම්මා, තස්මා තස්ස සඞ්ඛාරක්ඛන්ධකථායං විභාවිතානි ලක්ඛණාදීනි තෙසඤ්ච වෙදිතබ්බානීති අධිප්පායො. **සෙසානි තත්ථ** ඛන්ධනිද්දෙසෙ ලක්ඛණාදීහි **අරූපෙනෙව ආගතානි**.

526. සත්තානං අරියභූමිපටිලාභො භගවතො දෙසනාය සාධාරණං, පදානඤ්ච පයොජනන්ති ආහ **“අජ්ඣත්තධම්මෙ පරිඤ්ඤාය”**තිආදි. අඤ්ඤෙසම්පි ඉන්ද්‍රියානං අත්තභාවපරියාපන්නතාය සතිපි අත්තභාවපඤ්ඤාපනාය මූලභාවතො චක්ඛාදීනං සාතිසයා අත්තභාවපරියාපන්නාති වුත්තං **“අත්තභාවපරියාපන්නානි චක්ඛුන්දියාදීනී”**ති (විභ. අට්ඨ. 219). **අභිධම්මට්ඨකථායං** ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියදෙසනාක්කමො වුත්තොති ඉධාපි **“තතො ජීවිතින්ද්‍රිය”**න්ති වුත්තං. තං ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.1 ආදයො) සමෙති. **ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ** (විභ. 219 ආදයො) පන මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියං වුත්තං, තං පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣාත්තිකබාහිරානං අනුපාලකභාවදීපනත්ථං තෙස මජ්ඣෙ වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛං**. යාව ච දුවිධත්තභාවානුපාලකස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස පවත්ති, තාව දුක්ඛභූතානං එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්තීති ඤාපනත්ථං, තෙන ච චක්ඛාදීනං දුක්ඛානුබන්ධතාය පරිඤ්ඤෙය්‍යාතං ඤාපෙති. **පටිපත්තිදස්සනත්ථන්ති** පුබ්බභාගපටිපත්තිදස්සනත්ථං. **තස්සෙවාති** අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියස්සෙව. **තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බත්තාති** භාවනාමග්ගසම්පයුත්තං අඤ්ඤින්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්තං. දස්සනානන්තරා හි භාවනාති.

භෙදොති ඉධ සභාවතො භෙදො අධිප්පෙතො, න භූමිපුග්ගලාදිවසෙනාති ආහ **"සෙසානං අභෙදො"**ති. නනු ච ජීවිතින්ද්‍රියස්ස අනුපාලනලක්ඛණං සභාවො, තෙනස්ස දුවිධස්සාපි අභෙදොති? සච්චමෙතං, තස්ස පන රූපාරූපසභාවකතො භෙදො ගහිතො, න එවං සෙසානං කොචි භෙදො අත්ථීති තෙසං අභෙදොති භෙදාභාවො වුත්තො. නනු චෙත්ථ වෙදනා, පඤ්ඤා ච භින්දිත්වා වුත්තාති? න, යථා දෙසිතෙසු බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියෙසු භෙදාභෙදස්ස අධිප්පෙතත්තා.

527. චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං සතිපි පුරෙජාතාදිපච්චයභාවෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බමෙව කිච්චං **කිච්චන්**ති වුත්තං තස්ස අනඤ්ඤසාධාරණත්තා, ඉන්ද්‍රියකථාය ච අධිකතත්තා. අත්තනො තික්ඛමන්දාදිආකාරො අත්තාකාරො, තස්ස අනුවත්තාපනං **අත්තාකාරානුවත්තාපනං**. තෙනාහ **"තික්ඛමන්දාදිසඞ්ඛාතඅත්තාකාරානුවත්තාපන"**න්ති. අථ වා තික්ඛමන්දාදිසඞ්ඛාතස්ස ච අත්තාකාරස්ස ච අනුවත්තාපනං **තික්ඛ...පෙ.... වත්තාපනං**. විසුං අත්තාකාරග්ගහණෙන චෙත්ථ රූපාවභාසනාදිකස්ස සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස හි රූපාභිහනනයොග්‍යතාසඞ්ඛාතෙ රූපාවභාසනසාමත්ථියෙ අසති න කදාචිපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස දස්සනකිච්චං සම්භවති. එස නයො සොතින්ද්‍රියාදීසුපි. පුබ්බඞ්ගමභාවෙන මනින්ද්‍රියස්ස **වසාවත්තාපනං** හොති, න අඤ්ඤෙසං. තංසම්පයුත්තානිපි හි ඉන්ද්‍රියානි තබ්බසෙනෙව හුත්වා අත්තනො අත්තනො ඉන්ද්‍රියකිච්චං සාධෙන්ති චෙතසිකභාවතො , න තෙසං වසෙන මනින්ද්‍රියං . අයඤ්හිස්ස පුබ්බඞ්ගමතා. සබ්බත්ථ ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බන්ති අධිකාරො අනුවත්තතීති දට්ඨබ්බො. සතිපි අනුප්පාදනෙ, අනුපත්ථම්භනෙ ච තප්පච්චයානං තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවො **අනුවිධානං**.

ඡාදෙත්වා ඵරිත්වා උප්පජ්ජමානා සුඛදුක්ඛවෙදනා සහජාතධම්මෙ අභිභවිත්වා අජ්ඣොත්ථරිත්වා සයමෙව පාකටා හොති, සහජාතධම්මා ච තස්සා වසෙන සුඛදුක්ඛබාවප්පතා විය හොන්තීති ආහ **"යථාසකං ඔළාරිකාකාරානුපාපන"**න්ති. අසන්තස්ස, අපණීතස්සපි අකුසලතබ්බිපාකාදිසම්පයුත්තස්ස යථාරහං **මජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං** යොජෙතබ්බං. සමානජාතියෙහි වා සුඛදුක්ඛෙහි **සන්තපණීතාකාරානුපාපනං** දට්ඨබ්බං. **පටිපක්ඛාභිභවනන්**ති අස්සද්ධියාදිපටිපක්ඛාභිභවනං. **පසන්නාකාරාදාති** පසන්නපග්ගහිතඋපට්ඨිතසමාහිතදස්සනාකාරානුපාපනං යථාක්කමං සද්ධාදීනං. **බ්‍යාපාදාදීති ආදි**-සද්දෙන උද්ධම්භාගියසංයොජනානි ගහිතානි. මග්ගසම්පයුත්තස්සෙව ච අඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස කිච්චං දස්සිතං. තෙනෙව ච ඵලසම්පයුත්තස්ස තංතංසංයොජනප්පටිප්පස්සද්ධිපහානකිච්චතා දස්සිතා හොතීති. කතසබ්බකිච්චස්ස අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං අඤ්ඤස්ස කාතබ්බස්ස අභාවා අමතාභිමුඛමෙව තබ්භාවපච්චයො ච හොති, න ඉතරානි විය කිච්චන්තරපසුතං. තෙනාහ **"අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා චා"**ති.

528. **භූමිතො** විනිච්ඡයො උත්තානත්ථො එව. එත්ථාහ – කස්මා පන එත්තකෙනෙව ඉන්ද්‍රියානි වුත්තානි, එතානි එව ච වුත්තානීති? ආධිපච්චට්ඨවසෙන, **ආධිපච්චං** නාම ඉස්සරියන්ති වුත්තමෙවෙතං. තයිදං ආධිපච්චං අත්තනො අත්තනො කිච්චෙ, ඵලෙ චාති අඤ්ඤෙසම්පි සභාවධම්මානං කස්මා න ලබ්භති? පච්චයාධීනවුත්තිකා හි පච්චයුප්පන්නාති සියා ඵලහෙතුධම්මෙසු අනුවත්තනානුවත්තනීයතාති? සච්චමෙතං, තථාපි අත්ථි තෙසං විසෙසො. ස්වායං "චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියඤ්හි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්ච"න්තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 219) **අට්ඨකථායං** දස්සිතොයෙව. අපිච ඛන්ධපඤ්චකෙ යායං සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා විසෙසනිස්සයො "ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානී"ති තානි තාව ආධිපච්චත්තං උපාදාය "චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ….මනින්ද්‍රිය"න්තිආදිතො (විභ. 219) වුත්තානි. ස්වායං අත්තභාවො ඉමෙසං වසෙන "ඉත්ථී පුරිසො"ති සමඤ්ඤං ලභතීති දස්සනත්ථං භාවද්වයං. තයිමෙ උපාදින්නධම්මා යෙන ධම්මෙන පවත්තන්ති, අයං සො ධම්මො තෙසං ඨිතිහෙතූති දස්සනත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියං. ස්වායං සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ජො පබන්ධවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතීති දස්සනත්ථං වෙදනාපඤ්චකං. තතො විසුද්ධිකාමානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං සද්ධාදිපඤ්චකං. සම්භවවොදානසම්භාරා ඉමෙහි විසුජ්ඣන්ති, විසුද්ධිප්පත්තා නිට්ඨිතකිච්චාව හොන්තීති දස්සනත්ථං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනි තීණි වුත්තානි. සබ්බත්ථ "ආධිපච්චත්තං උපාදායා"ති පදං යොජෙතබ්බං. එත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථසිද්ධීති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං.

අථ වා පවත්තිනිවත්තීනං නිස්සරාදිදස්සනත්තම්පි එතානියෙව වුත්තානි. පවත්තියා හි විසෙසතො මූලනිස්සයභූතානි ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි. යථාහ "ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො"තිආදි (සු. නි. 171). තස්ස උප්පත්ති ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියෙහි විසභාගවත්ථුසරාගනිමිත්තෙහි යෙභුය්‍යෙන සත්තකායස්ස අභිනිබ්බත්ති. වුත්තඤ්හෙතං "තිණ්ණං ඛො, මහාරාජ, සන්නිපාතා ගබ්භස්ස අවක්කන්ති හොති මාතා ච උතුනී හොති, ගන්ධබ්බො ච පච්චුපට්ඨිතො හොති, මාතාපිතරො ච සන්නිපතිතා හොන්ති"තිආදි (ම. නි. 1.408; මි. ප. 4.1.6). අවට්ඨානං ජීවිතින්ද්‍රියෙන තෙන අනුපාලෙතබ්බතො. තෙනාහ "ආයු ඨිති යපනා යාපනා"තිආදි (ධ. ස. 19). උපභොගො වෙදනාහි. වෙදනාවසෙන හි ඉට්ඨාදිසබ්බවිසයූපභොගො. යථාහ "වෙදයති වෙදයතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා වෙදනාති වුච්චතී"ති (ම. නි. 1.450). එවං පවත්තියා නිස්සයසමුප්පාදට්ඨිතිසම්භොගදස්සනත්තං චක්ඛුන්ද්‍රියං යාව උපෙක්ඛින්ද්‍රියන්ති චුද්දසින්ද්‍රියානි දෙසිතානි. යථා චෙතානි පවත්තියා, එවං ඉතරානි නිවත්තියා. විවට්ටසන්නිස්සිතෙන හි නිබ්බත්තිතානි සද්ධාදීනි පඤ්චින්ද්‍රියානි නිවත්තියා නිස්සයො. උප්පාදො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියෙන තස්ස නිවත්තිවසෙන පඨමං උප්පජ්ජනතො. අවට්ඨානං අඤ්ඤින්ද්‍රියෙන, උපභොගො අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියෙන අග්ගඵලසමුපභොගතො. ඛීණාසවාහි විසචිතාය නිබ්බුතිසුඛං පරිභුජ්ජන්ති. එවම්පි එතානි එව ඉන්ද්‍රියානි දෙසිතානි. එත්තාවතා යථාධිප්පෙතත්ථසිද්ධිතො අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං. ඉමිනාව නෙසං දෙසනාක්කමොපි සංවණ්ණිතොති වෙදිතබ්බොති.

ඉන්ද්‍රියනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

529. අරියසද්දෙන විසෙසනං අකත්වා කෙවලං සච්චසද්දෙන උද්දිට්ඨානිපි අරියසච්චානි එවාති දස්සෙන්තො **‘‘සච්චානීති චත්තාරි අරියසච්චානී’’**ති ආද. සමඤ්ඤජොතනා හි විසෙසෙ අවතිට්ඨති, විසෙසත්ථිනා ච විසෙසො අනුපයුජ්ජිතබ්බොති. අරියසච්චෙසු වා විචාරිතෙසු ඉතරානිපි අත්ථතො විචාරිතානෙව හොන්තීති විපස්සනාය ච භූමිභූතානි, අරියසච්චානෙවාති ච කත්වා ‘‘සච්චානී’’ති උද්ධරිත්වාපි **‘‘චත්තාරි අරියසච්චානී’’**ති වුත්තං.

සාසනක්කමොති අරියසච්චානි වුච්චන්ති, අරියසච්චදෙසනා වා. සකලඤ්හි සාසනං භගවතො වචනං සච්චවිනිමුත්තං නත්ථි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුසන්දස්සනවසෙන පවත්තනතො. තස්මා සච්චෙසු කමති, සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතං වා සාසනං එතෙසු කමති, පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පවත්තති, තස්මා කමති එත්ථාති කමො, කිං කමති? සාසනං. සාසනස්ස කමො **‘‘සාසනක්කමො’’**ති සච්චානි සාසනප්පවත්තිට්ඨානානි වුච්චන්ති, තංදෙසනා ච තබ්බොහාරෙනාති.

තථාති තංසභාවා දුක්ඛාදිසභාවා. **අවිතථාති** අමුසාසභාවා බාධනාදිභාවෙන භූතසභාවා. **අනඤ්ඤථාති** අඤ්ඤාකාරරහිතා අබාධනාදිආකාරවිවිත්තා. දුක්ඛදුක්ඛතාතන්නිමිත්තතාහි අධිට්ඨිතත්තා **පීළනට්ඨො**. සමෙච්ච සම්භුය පච්චයෙහි කතභාවො **සඞ්ඛතට්ඨො**. දුක්ඛදුක්ඛතාතන්නිමිත්තතාහි පරිදහනං, කිලෙසදාහසමායොගො වා **සන්තාපට්ඨො**. ජරාය, මරණෙන වාති ද්වෙධා විපරිණාමෙතබ්බතා **විපරිණාමට්ඨො**. එත්ථ ච පීළනට්ඨො දුක්ඛස්ස සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ යථාක්කමං සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරාති අයං චතුන්නම්පි විසෙසො. තත්‍රත්‍රාභිනන්දනවසෙන බ්‍යාපිත්වා ඌහනං රාසිකරණං දුක්ඛස්ස නිබ්බත්තනං **ආයූහනං** ආකාරස්ස බ්‍යාපනත්ථත්තා. ආගච්ඡති සමුදයතොති වා ආයං, දුක්ඛං, තස්ස ඌහනං පවත්තනං **ආයූහනං,** අයං සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො. නිදදාති දුක්ඛන්ති **නිදානං,** ‘‘ඉදං තං දුක්ඛ’’න්ති සම්පටිච්ඡාපෙන්තං විය සමුට්ඨාපෙතීති අත්ථො. අයං **නිදානට්ඨො** දුක්ඛදස්සනෙන ආවිභවනාකාරො. සංසාරදුක්ඛෙන සංයොජනං **සංයොගට්ඨො** . මග්ගාධිගමනනිවාරණං **පලිබොධට්ඨො**. ඉමෙ ච සංයොගපලිබොධට්ඨා නිරොධමග්ගදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරා. නිස්සරන්ති සත්තා එත්ථ, සයමෙව වා නිස්සටං විසංයුත්තං සබ්බසඞ්ඛතෙහි සබ්බූපධිපටිනිස්සග්ගභාවතොති **නිස්සරනං**. අයමස්ස සභාවෙන ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ විවෙකාසඞ්ඛාතාමතට්ඨා, සමුදයක්ඛරඅපච්චයඅවිනාසිතා වා සමුදයමග්ගදුක්ඛදස්සනෙන ආවිභවනාකාරා.

සංසාරතො නිග්ගමනං **නියානං**. අයමස්ස සරසෙන ආවිභවනාකාරො. පරිබොධූපච්ඡෙදනෙන නිබ්බානාධිගමොව නිබ්බානනිමිත්තත්තා මග්ගස්ස **හෙතුට්ඨො**. පඤ්ඤාපධානත්තා චස්ස නිබ්බානදස්සනං, චතුසච්චදස්සනං වා **දස්සනට්ඨො**. චතුසච්චදස්සනෙ, කිලෙසදුක්ඛසන්තාපවූපසමනෙ ච ආධිපච්චං කරොන්ති මග්ගධම්මා සම්පයුත්තධම්මෙසූති සො මග්ගස්ස **ආධිපතෙය්‍යට්ඨො**. විසෙසතො වා ආලම්බනාධිපතිභූතා මග්ගධම්මා හොන්ති ‘‘මග්ගාධිපතිනො’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 16) වචනතොති සො තෙසං ආකාරො **ආධිපතෙය්‍යට්ඨො**. එතෙ හෙතුදස්සනාධිපතෙය්‍යට්ඨා සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරා. එවමාදි ආහාති සම්බන්ධො. **අභිසමයට්ඨොති** අභිසමෙතබ්බට්ඨො. අභිසමයස්ස වා විසයභූතො අත්ථො අභිසමයට්ඨො. අථ වා අභිසමයස්ස පවත්තිආකාරො **අභිසමයට්ඨො**. සො චෙත්ථ අභිසමෙතබ්බෙන පීළනාදිනා දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

530. කුච්ඡිතං ඛං **දුක්ඛං,** ගාරය්හං හුත්වා අසාරන්ති අත්ථො.

‘‘සමාගමො සමෙත’’න්තිආදීසු කෙවලස්ස **ආගමසද්දස්ස, එත**-සද්දස්ස ච පයොගෙ සංයොගත්ථස්ස අනුපලබ්භනතො, **සං**-සද්දස්ස ච සංයොගෙ උපලබ්භනතො **‘‘සංයොගං දීපෙතී’’**ති ආහ අන්වයතො, බ්‍යතිරෙකතො ච තදත්ථජොතකතාසිද්ධිතො. **උප්පන්නං උදිතන්ති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **අය**-සද්දො ගතිඅත්ථෙ සිද්ධො හෙතුසද්දොවිය කාරණං දීපෙති. අත්තනො ඵලනිප්ඵාදනෙන අයති පවත්තති, එති වා එතස්මා ඵලන්ති **අයොති, සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණං සමුදයොති**. එත්ථ විසුං පයුජ්ජමානාපි උපසග්ගසද්දා සධාතුකං සංයොගත්ථං, උප්පාදත්ථඤ්ච දීපෙන්ති, කිරියාවිසෙසකත්තාති වෙදිතබ්බා.

‘‘අභාවො එත්ථ රොධස්සාති නිරොධො’’ති එතෙන නිබ්බානස්ස දුක්ඛවිවිත්තභාවං දස්සෙති. **සමධිගතෙ** තස්මිං තදධිගමතො පුග්ගලස්ස රොධාභාවො පවත්තිසඞ්ඛාතස්ස රොධස්ස පටිපක්ඛභූතාය නිවත්තියා අධිගතත්තාති. එතස්මිඤ්ච අත්ථෙ අභාවො එතස්මිං රොධස්සාති **නිරොධො** ඉච්චෙව පදසමාසො. දුක්ඛාභාවො පනෙත්ථ පුග්ගලස්ස, න නිබ්බානස්සෙව. අනුප්පාදො එව නිරොධො **අනුප්පාදනිරොධො**. ආයතිං භවාදීසු අප්පවත්ති, න පන භඞ්ගොති භඞ්ගවාචකං නිරොධසද්දං නිවත්තෙත්වා අනුප්පාදවාචකං ගණ්හාති. එතස්මිං අත්ථෙ කාරණෙ ඵලූපචාරං කත්වා නිරොධපච්චයො නිරොධොති වුත්තො.

පටිපදා ච හොති පුග්ගලස්ස දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා. නනු ච සා එව දුක්ඛනිරොධප්පත්තීති තස්සා එව සා පටිපදාති න යුජ්ජතීති? න පුග්ගලාධිගමස්ස පත්තිභාවෙන, යෙහි සො අධිගච්ඡති, තෙසං කාරණභූතානං පටිපදාභාවෙන ච වුත්තත්තා. සච්ඡි කිරියාසච්ඡිකරණධම්මානඤ්හි අඤ්ඤත්ථාභාවෙපි පුග්ගලසච්ඡිකිරියාධම්මභාවෙහි නානත්තං කත්වා

නිද්දෙසො කතොති. අථ වා යං දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා නිට්ඨානං ඵලං, සයඤ්ච දුක්ඛනිරොධප්පත්තිභූතං, තස්ස අභිසමයභූතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදතා දට්ඨබ්බා.

531. බුද්ධාදයො **අරියා පටිවිජ්ඣන්තීති** එත්ථ පටිවිද්ධකාලෙ පවත්තං බුද්ධාදිවොහාරං ''අගමා රාජගහං බුද්ධො''තිආදීසු (සු. නි. 410) විය භාවිනි භූතෙ විය උපචාරොති පුරිමකාලෙපි ආරොපෙත්වා ''බුද්ධාදයො''ති වුත්තං. තෙ හි බුද්ධාදයො චතූහි මග්ගෙහි පටිවිජ්ඣන්තීති. **තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්තීති** එත්ථ අරියපටිවිජ්ඣිතබ්බානි සච්චානි අරියසච්චානීති පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපො අරියසච්චානීති වුච්චන්තීති අත්ථො. තථාගතෙන හි සයං අධිගතත්තා, පවෙදිතත්තා, තතො එව ච අඤ්ඤෙහි අධිගමනීයත්තා තානි තස්ස හොන්තීති. **අරියභාවසිද්ධිතොපීති** එත්ථ අරියසාධකානි සච්චානි අරියසච්චානීති පුබ්බෙ විය උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො. **අරියානි සච්චානීතිපීති** එත්ථ අවිතථභාවෙන අරණීයත්තා අධිගන්තබ්බත්තා අරියානි, අරියසමඤ්ඤා වා අවිසංවාදකෙ අවිතථෙ නිරුළ්හා දට්ඨබ්බා.

532. **බාධනලක්ඛණන්ති** එත්ථ දුක්ඛදුක්ඛතන්නිමිත්තභාවො, උදයවයපටිපීළිතභාවො වා බාධනං. භවාදීසු ජාතිආදිවසෙන, චක්ඛුරොගාදිවසෙන ච අනෙකධා දුක්ඛස්ස පවත්තනමෙව පුග්ගලස්ස සන්තාපනං, තදස්ස කිච්චං රසොති **සන්තාපනරසං**. පවත්තිනිවත්තීසු සංසාරවිමොක්ඛෙසු පවත්ති හුත්වා ගය්හතීති **පවත්තිපච්චුපට්ඨානං**. පභවති එතස්මා දුක්ඛං නිබ්බත්තතීති, පුරිමභවෙන පච්ඡිමභවො සට්ඨිතො සංයුත්තො හුත්වා පවත්තතීති **පභාවො**. ''එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ, නිබ්බත්තති දුක්ඛමිදං පුනප්පුන''න්ති (ධ. ප. 338; නෙත්ති. 30) එවං පුනප්පුනං උප්පාදනං **අනුපච්ඡෙදකරණං**. භවනිස්සරණනිවාරණං **පලිබොධො**. තණ්හක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තතා **සන්ති. අච්චුතිරසන්ති** අච්චුතිසම්පත්තිකං අචවනකිච්චං වා. **කිච්චන්ති** ච චවනාභාවං කිච්චමිව කත්වා පරියායෙන වුත්තං, අචවනඤ්චස්ස සභාවාපරිච්චජනං අවිකාරිතා දට්ඨබ්බා. පඤ්චක්ඛන්ධනිමිත්තසුඤ්ඤතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති **අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං**. අනුසයසමුච්ඡින්දනෙන සංසාරචාරකතො නිග්ගමනූපායභාවො **නිය්‍යානං**. සබ්බකිලෙසානං අනුප්පාදනිරොධනං **කිලෙසප්පහානකරණං**. නිමිත්තතො, පවත්තතො ච චිත්තස්ස වුට්ඨානං හුත්වා ගය්හතීති **වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං**.

533. අසුවණ්ණාදි සුවණ්ණාදි විය දිස්සමානං **මායාති** වත්ථුසබ්භාවා තස්සා විපරීතතා වුත්තා. උදකං විය දිස්සමානා පන **මරීචි** උපගතානං තුච්ඡා. වත්ථුමත්තම්පි තස්සා න දිස්සතීති **විසංවාදිකා** වුත්තා. මරීචිමායාඅත්තවිධුරො භාවො **තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො. අරියඤාණස්සාති** අරියස්ස අවිතථග්ගාහකස්ස ඤාණස්ස, තෙන පටිවෙධඤාණං විය පච්චවෙක්ඛණඤාණම්පි ගහිතං හොති. තෙසං ගොචරභාවො පටිවිජ්ජිතබ්බතා, ආරම්මණභාවො ච දට්ඨබ්බො. **අග්ගිලක්ඛණං** උණ්හත්තං. තඤ්හි කත්ථචි කට්ඨාදිඋපාදානභෙදෙ විසංවාදකං, විපරීතං, අභූතං වාකදාචිපි න හොති. ''ජාතිධම්මා ජරාධම්මා, අථො මරණධම්මිනො''ති (අ. නි. 3.39; 5.57) එවං වුත්තා ජාතිආදිකා **ලොකපකති**. එකච්චානං තිරච්ඡානානං තිරියං දීඝතා, මනුස්සාදීනං උද්ධං දීඝතා, වුද්ධිනිට්ඨං පත්තානං පුන අවඩ්ඪනන්ති එවමාදිකා ච **ලොකපකතීති** වදන්ති. තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙසු පච්ඡිමො **තථතා**. පඨමො **අවිතථතා,** මජ්ඣිමො **අනඤ්ඤතතාති** අයමෙතෙසං විසෙසො,

දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධක න්ති කස්මා වුත්තං, නනු තණ්හාපි ජාති විය දුක්ඛනිමිත්තතාය බාධිකාති? න, බාධකප්පභවභාවෙන විසුං ගහිතත්තා. එවම්හි පවත්ති, පවත්තිහෙතු ච අසඞ්කරතො බොධිතා හොන්ති. අථ වා ජාතිආදීනං විය දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවො, දුක්ඛදුක්ඛතා ච බාධකතා, න දුක්ඛප්පභවතාති නත්ථි තණ්හාය පභවභාවෙන විසුං ගහිතාය බාධකභාවපසඞ්ගො. තෙනාහ **''දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධක''**න්ති. **බාධකත්තනියාමෙනාති** දුක්ඛං බාධකමෙව, දුක්ඛමෙව බාධකන්ති එවං ද්විධාපි බාධකත්තාවධාරනෙනාති අත්ථො. **බාධකත්තනියාමෙනාති** හි බාධකස්ස, බාධකත්තෙ ච නියාමෙන. යතා බාධකත්තස්ස දුක්ඛෙ නියතතා, එවං දුක්ඛස්ස ච බාධකත්තෙ නියතතාති.

තං විනා නාඤ්ඤතොති සතිපි අවසෙසකිලෙසඅවසෙසාකුසලසාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලධම්මානං දුක්ඛහෙතුභාවෙ න තණ්හාය විනා තෙසං දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි, තෙහි පන විනාපි තණ්හාය දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි කුසලෙහි විනා අකුසලෙහි රූපාවචරාදිකුසලෙහි විනා කාමාවචරාදීහි ච තණ්හාය දුක්ඛනිබ්බත්තකත්තා. සන්තභාවස්ස, සන්තභාවෙ වා නියාමො සන්තභාවනියාමො, තෙන **සන්තභාවනියාමෙන. තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තාති** ද්විධාපි නියාමෙන තච්ඡො නිය්‍යානභාවො එතස්ස, න මිච්ඡාමග්ගස්ස විය විපරීතතාය, න ලොකියමග්ගස්ස විය වා අනෙකන්තිකතාය අතච්ඡොති තච්ඡනිය්‍යානභාවො, මග්ගො, තස්ස භාවො තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තං, තස්මා තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තා. සබ්බත්ථ ද්විධාපි නියාමෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො වුත්තොති ආහ **''ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසා''**තිආදි.

534. සච්චසද්දස්ස සම්භවන්තානං අත්ථානං උද්ධරණං, සම්භවන්තෙ වා අත්ථෙ වත්වා අධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස උද්ධරණං නිද්ධාරණං **අත්ථුද්ධාරො. විරතිසච්චෙති** මුසාවාදවිරතියං. න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්චසද්දො නිරුළ්හො. යෙ පන ''විරතිසච්චං සමාදානවිරතී''ති වදන්ති, තෙසම්පි න සමාදානමත්තං විරතිසච්චං, අථ ඛො සමාදානාවිසංවාදනං. තං පන පටිඤ්ඤාසච්චං මුසාවාදවිරතියෙව හොති. ''ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ''න්ති (ම. නි. 2.187, 202-203, 427; 3.27-29) පවත්තා දිට්ඨි ''සච්ච''න්ති අභිනිවිසනවුත්තියා **දිට්ඨිසච්චං**. අමොසධම්මත්තා නිබ්බානං **පරමත්ථසච්චං**. ''අමොසධම්මං නිබ්බානං, තදරියා සච්චතො විදූ''ති (සු. නි. 763) හි වුත්තං, තස්ස පන තංසම්පාපකස්ස ච මග්ගස්ස පජානනා පටිවෙධො අවිවාදකාරණන්ති ද්වයම්පි ''එකං හි සච්චං න දුතියමත්ථි, යස්මිං පජා නො විවදෙ පජාන''න්ති ඉමිස්සා (සු. නි. 890; මහානි. 119) ගාථාය ''සච්ච''න්ති වුත්තං.

535. ''නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති එතෙන ජාතිආදීනං දුක්ඛඅරියසච්චභාවෙ අවිපරීතතං දස්සෙති එකන්තෙනෙව බාධකභාවතො. ''අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති ඉමිනා දුක්ඛඅරියසච්චභාවස්ස ජාතිආදීසු නියතතං දස්සෙති අනඤ්ඤත්ථභාවතො. සචෙපි කථඤ්චි කොචි එවංචිත්තො ආගච්ඡෙය්‍ය, පඤ්ඤාපනෙ පන සහධම්මෙන ඤාපනෙ අත්තනො වාදස්ස පතිට්ඨාපනෙ සමත්ථො නත්ථීති දස්සෙතුං **''අහමෙතං...පෙ.... පඤ්ඤපෙස්සාමීති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී''**ති වුත්තං. ජාතිආදීනං අනඤ්ඤථතා අඤ්ඤස්ස ච තතාභූතස්ස අභාවොයෙවෙත්ථ ඨානාභාවො. සචෙපි කොචි ආගච්ඡෙය්‍ය ආගච්ඡතු, ඨානං පන නත්ථීති අයමෙත්ථ සුත්තත්ථො. එස නයො දුතියසුත්තෙපි. තත්ථ පන අත්තභාවපටිලාභෙනෙව සත්තානං ජාතිආදීනං පත්ති, සම්මුඛීභාවො ච හොතීති සම්පත්තත්තා, පච්චක්ඛතා ච පඨමතා, යතො තං භගවතා පඨමං දෙසිතං, තන්නිමිත්තතා දුතියතා, තදුපසමතා තතියතා, තංසම්පාපකතා චතුත්ථතාති දට්ඨබ්බා.

''එතපරමතො''ති එතෙන චතූහි අරියසච්චෙහි පවත්තිආදීනං අනවසෙසපරියාදානමාහ. නිබ්බුතිකාමෙන පරිජානනාදීහි අඤ්ඤං කිඤ්චි කිච්චං කාතබ්බං නත්ථි, ධම්මඤාණකිච්චං වා ඉතො අඤ්ඤං නත්ථි, පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි ච එතපරමානෙවාති චත්තාරියෙව වුත්තානි. තණ්හාය ආදීනවදස්සාවීනං වසෙන තණ්හාවත්ථුආදීනං එතපරමතායාති වුත්තං. තථා ආලයෙ පඤ්චකාමගුණසඞ්ඛාතෙ, සකලවත්ථුකාමසඞ්ඛාතෙ, භවත්තයසඞ්ඛාතෙ වා දුක්ඛෙ දොසදස්සාවීනං වසෙන ආලයාදීනං එතෙපරමතායාති වුත්තං.

536. **''ඔළාරිකත්තා''**ති ඉදං ජාතිආදීනං දුක්ඛභාවස්ස පවුරජනපාකටතාමත්තං සන්ධාය වුත්තං, න අරියෙන ඤාණෙන පටිවිජ්ඣිතබ්බාකාරං. **තන්ති** දුක්ඛං. **අකතන්ති** අනිබ්බත්තිතං, අනිප්ඵාදිතකාරණන්ති අධිප්පායො. කාරණෙ හි සිද්ධෙ ඵලං සිද්ධමෙව හොති. **''නෙව අකතං ආගච්ඡතී''**ති ච ඉමිනා අහෙතුවාදං පටික්ඛිපති. **''න ඉස්සරනිම්මානාදිතො''**ති එතෙන පජාපතිපුරිසපකතිකාලාදිවාදෙ පටික්ඛිපති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං පරතො ආවි භවිස්සති. **''සහෙතුකෙන දුක්ඛෙනා''**ති එතෙන දුක්ඛදස්සනෙන ජනිතස්ස සංවෙගස්ස සංවඩ්ඪනමාහ. දුක්ඛස්ස හි සහෙතුකභාවසවසෙන බලවසංවෙගො ජායති යාවායං හෙතු, තාව ඉදං දුක්ඛං අවිච්ඡෙදෙන පවත්තතීති. **අස්සාසජනනත්ථං නිරොධන්ති** සංවෙගජාතස්ස අස්සාසං ජනෙතුං නිරොධසච්චමාහ. නිබ්බින්නසංසාරදුක්ඛස්ස හි නිරොධකථා වුච්චමානා අතිවිය අතිවිය අස්සාසං සඤ්ජනෙති.

537. යෙ තෙ ජාතිආදයො ධම්මා භගවතා වුත්තාති සම්බන්ධො. කස්මා පනෙත්ථ බ්‍යාධි න ගහිතොති? අනෙකන්තභාවතො. තථා හි සො කදාචි, කෙසඤ්චි ච නත්ථි. යථාහ ''තයො රොගා පුරෙ ආසුං, ඉච්ඡා අනසනං ජරා''ති (සු. නි. 313). බාකුලත්තෙරාදීනං සො නාහොසියෙව, දුක්ඛග්ගහණෙන වා බ්‍යාධි එත්ථ හිතොවාති දට්ඨබ්බං. පරමත්ථතො හි ධාතුක්ඛොභපච්චයං කායිකං දුක්ඛං බ්‍යාධීති. උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං එකං කොට්ඨාසං කත්වා **''ද්වාදස ධම්මා''**ති වුත්තං. කාමතණ්හාභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා ''දුක්ඛසමුදයො අරියසච්ච''න්ති අඤ්ඤෙ අන්තොගධභෙදෙ අනාමසිත්වා එකරූපෙන ගහිතාපි තණ්හා සස්සතදිට්ඨිසහගතා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතා, දිට්ඨිවිරහිතා කෙවලං කාමස්සාදභූතා චාති තිධාව භින්දිත්වා වුත්තා. **''අයමෙව අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො''**ති මග්ගසච්චභාවෙන එකජ්ඣං කත්වා වුත්තාපි සභාවතො භින්නා එව තෙ ධම්මාති ආහ **''අට්ඨ ධම්මා''**ති.

සච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුක්ඛනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

භවෙති ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නො ධම්මප්පබන්ධො භවො, තස්මිං භවෙ. සො හි ජායති එත්ථ යොනිගතිආදිවිභාගොති ජාතීති වුච්චති, ජායන්ති එත්ථ සත්තා සමානන්වයාති **ජාති,** නිකායො. **සඞ්ඛතලක්ඛණෙති** යත්ථ කත්ථචි උප්පාදෙ. සො හි ජනනට්ඨෙන ජාති. **පටිසන්ධියන්ති** පටිසන්ධිචිත්තක්ඛණෙ . **සම්පාතිජාතොති** එත්ථ ජාතිසද්දෙන ලබ්භමානං මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනසඞ්ඛාතං ජායනත්ථං සන්ධායාහ **''පසූතිය''**න්ති, අභිජාතියන්ති අත්ථො. ජායති එතාය ඛත්තියාදිසමඤ්ඤාති **ජාති,** කුලං.

538. සයන්ති එත්ථාති සෙය්‍යා, මාතුකුච්ඡිසඞ්ඛාතො ගබ්භො සෙය්‍යා එතෙසන්ති **ගබ්භසෙය්‍යකා,** අණ්ඩජා, ජලාබුජා ච. **ඉතරෙසන්ති** සංසෙදජානං, ඔපපාතිකානඤ්ච. **අයම්පි චාති** ''පටිසන්ධිඛන්ධෙස්වෙවා''ති අනන්තරං වුත්තකථාපි, පගෙව ''පටිසන්ධිතො පට්ඨායා''ති වුත්තකථායං. තෙනාහ **''තෙසං තෙසං පඨමපාතුභාවො ජාතී''**ති.

උම්මුජ්ජනවසෙන ගය්හතීති **උම්මුජ්ජනපච්චුපට්ඨානං.** වක්ඛමානවිභාගං දුක්ඛවිචිත්තතං පච්චුපට්ඨපෙතීති **දුක්ඛවිචිත්තතාපච්චුපට්ඨානා.**

539. **''කස්මා පනා''**ති වදතො චොදකස්සායමධිප්පායො – එකන්තදුක්ඛෙ නිරයෙ තාව ජාතිදුක්ඛා හොතු, අඤ්ඤාසුපි වා දුග්ගතීසු පාපකම්මසමුට්ඨානතො සුඛසංවත්තනියකම්මසමුට්ඨානාසු පන සුගතීසු කථන්ති. ඉතරො

‘‘නායං ජාති සභාවදුක්ඛවසෙන දුක්ඛාති වුත්තා, න හි කාචි පටිසන්ධි දුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තා අත්ථි, අථ ඛො දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො’’ති දස්සෙන්තො **‘‘අනෙකෙසං දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො’’**තිආදිමාහ. අදුක්ඛසභාවම්පි පරියායතො දුක්ඛන්ති වුච්චතීති දුක්ඛසභාවං දුක්ඛසද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං **‘‘දුක්ඛදුක්ඛ’’**න්ති යථා රූපරූපන්ති.

දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතොති ‘‘අහු වත මෙ, තං වත නාහොසී’’ති චෙතසිකදුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො.

‘‘යදනිච්චං, තං දුක්ඛ’’න්ති (සං. නි. 3.15, 45, 76, 77, 85; 2.4.1, 4) වචනතො තෙභූමකා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරදුක්ඛං, තත්ථ කාරණමාහ **‘‘උදයබ්බයප්පටිපීළිතත්තා’’**ති. යඤ්හි අභිණ්හං පටිපීළිතං, තං දුක්ඛමනතාය දුක්ඛන්ති, විපස්සනාචාරස්ස අධිප්පෙතත්තා තෙභූමකග්ගහණං.

දුක්ඛදුක්ඛන්ති දුක්ඛදොමනස්සුපායාසෙ වදති. ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා’’තිආදිනා (විභ. 190) **දුක්ඛසච්චවිභඞ්ගෙ** ආගතං.

භගවතාපීති අනාවරණඤාණවතා අච්චරියාපරිමෙය්‍යදෙසනාකොසල්ලවතා භගවතාපි. **උපමාවසෙනාති** අඞ්ගාරකාසූපමාදිඋපමාවසෙන.

540. **පුණ්ඩරීකාදීසූති ආදි**-සද්දෙන න මණිකනකරජතපවාළාදිරතනසන්නිච්චයෙ, නාපි අණ්ඩජමෙණ්ඩජවායජාතිකෙ සුභමනුඤ්ඤසයනතලෙ, නාපි රතනමයකුට්ටිමමනොහරෙ පාසාදතලෙ, නාපි සිත්තසම්මට්ඨකුසුමොපහාරවති පාසාදූපචාරෙ, නාපි මුත්තාජාලසදිසවාලිකාවිකිණ්ණෙ විවිටඞ්ගණෙ, නාපි හරිතකම්බලසදිසමුදුසද්දලසමොතලෙ භූමිභාගෙති එවමාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **පරමසම්බාධෙති** අතිවිය සම්බාධෙ. **තිබ්බන්ධකාරෙති** බහලන්ධකාරෙ. පිත්තසෙම්හපුබ්බරුහිරගූථොදරියාදි **නානාකුණපසම්බාධෙ**. මාතා යදි වීසතිවස්සා, අථ තිංස, චත්තාලීසාදිවස්සා, තත්තකං කාලං අධොතවච්චකූපසදිසතාය **අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ. පූතිමච්ඡා** දි සබ්බං න සදිසූපම්මං තස්ස වාතාදිවසෙන එකච්චදුග්ගන්ධාපගමසබ්භාවතො. **දස මාසෙති** අච්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං, යෙභුය්‍යවසෙන වුත්තං තතො භියොපි එකච්චානං තත්ථාවට්ඨානසම්භවතො . අත්තනො අධොමුඛං ඨපිතසඞ්චිතහත්ථද්වයස්ස උක්කුටිකස්සෙව නිසීදතො **සමිඤ්ජනප්පසාරණාදිරහිතො**.

අභිමුඛං කඩ්ඪනං **ආකඩ්ඪනං**. පරිතො සමන්තතො කඩ්ඪනං **පරිකඩ්ඪනං**. හෙට්ඨා ධූනනං **ඔධූනනං**. නිධාය නිධාය ධූනනං **නිද්ධූනනං**. ආකඩ්ඪනාදිසදිසඤ්චෙත්ථ **‘‘ආකඩ්ඪනාදී’’**ති වුත්තං. තරුණවණසදිසං අතිවිය සුඛුමාලං ගබ්භගතං සරීරං සීතාදිඅප්පකම්පි න සහතීති සීතනරකූපපන්නතාදි නිදස්සිතං. තඤ්හි තස්ස අතිවිය සීතං, අතිවිය උණ්හඤ්ච හුත්වා උපතිට්ඨති. සරීරං වාසියාදීහි තච්ඡෙත්වා ඛාරාවසෙචනකරණං **ඛාරාපටිච්ඡකං. දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙති** ගබ්භාසයසඤ්ඤිතං තතියං ආවට්ටං සන්ධායාහ.

පරිවත්තෙත්වාති උද්ධංපාදඅධොසීසභාවෙන පරිවත්තෙත්වා. **ඉදං විජායනමූලකං දුක්ඛං,** යෙන මරණදුක්ඛෙන ච අට්ටිතා වෙදනාප්පත්තා සත්තා කතිපයමාසමත්තාතික්කන්තම්පි පවත්තිං විස්සරන්ති, මහන්ධකාරං මහාවිදුග්ගං පක්ඛන්ධා විය හොන්ති.

වධෙන්තස්සාති සොචනපරිදෙවනසීසපටිහනනාදිනා බාධෙන්තස්ස. ඛුප්පිපාසා හි ආතපාවට්ඨානාදිනා ච **ආතාපනං**. පඤ්චග්ගිතාපනාදිනා **පරිතාපනං**.

ඉමස්සාති යථාවුත්තස්ස සත්තවිධස්ස. **සබ්බස්සාපීති** ගබ්භකාලාදීසු තාපනමද්දනාදිනිරයග්ගිදාහාදිසඤ්ජනිතස්ස සකලස්සාපි. **වත්ථුමෙව හොති** තදභාවෙ අභාවතො. තෙනෙවාහ **‘‘ජායෙථ නො චෙ’’**තිආදි.

541. **විචිත්තන්ති** විවිධං, අච්ඡරියං වා.

ඉති ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා.

ජරානිද්දෙසවණ්ණනා

542. **සඞ්ඛාතලක්ඛණන්ති** ‘‘ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්ත’’න්ති (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47; කථා. 214) වුත්තං ඛණිකජරං සන්ධායාහ. **ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතොති** ඛණ්ඩිච්චපාලිච්චවලිත්තචතාදිනා සමඤ්ඤාතො. **සාති** ඛන්ධපුරාණභාවසඤ්ඤිතා පාකටජරා. **ඛන්ධපරිපාකො** එකභවපරියාපන්නානං ඛන්ධානං පුරාණභාවො.

ඉති ජරානිද්දෙසවණ්ණනා.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

543. **සඞ්ඛතලක්ඛණන්ති** සඞ්ඛාරානං වයසඞ්ඛාතං ඛණිකමරණමාහ. **යං සන්ධායාති** යං ඛණිකමරණං සන්ධාය, ‘‘ජරාමරණං ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිත’’න්ති (ධාතු. 71) එත්ථ ‘‘මරණ’’න්ති වුත්තන්ති අත්ථො. **තන්ති** ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදසඞ්ඛාතං පාකටමරණං. ‘‘චවන’’න්ති ලක්ඛිතබ්බතාය **චුතිලක්ඛණං. වියොගරසන්ති** යථාධිගතෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි වියොජනරසං. යථූපපන්නාය ගතියා විප්පවාසවසෙන ගය්හතීති **ගතිවිප්පවාසපච්චුපට්ඨානං.**

පාපස්සාති පාපයොගෙන පාපස්ස, උපචිතපාපකම්මස්සාති අත්ථො. **පාපකම්මාදිනිමිත්තන්ති** පාපකම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඞ්ඛාතං මරණකාලෙ උපට්ඨිතං අකුසලවිපාකාරම්මණං. තම්හි පස්සන්තස්සෙව කස්සචි අනුභවන්තස්ස විය මහාදුක්ඛං හොති. **භද්දස්සාති** භද්දකම්මස්ස, කතකුසලස්සාති අත්ථො. තස්ස පන කාමං ඉට්ඨමෙව ආරම්මණං උපට්ඨාති, පියවිප්පයොගවත්ථුකං පන මහන්තං දුක්ඛං ආරම්මණං උපට්ඨාති, පියවිප්පයොගවත්ථුකං පන මහන්තං දුක්ඛං උප්පජ්ජතීති ආහ **‘‘අසහන්තස්ස වියොගං පියවත්ථුක’’**න්ති. **අවිසෙසතොති** පාපස්ස, භද්දස්ස ච සාමඤ්ඤතො. ‘‘අවිසෙසතො’’ති වත්වාපි ‘‘සබ්බෙස’’න්ති වචනං තං ඉදං දුක්ඛං පරිමද්දිතසඞ්ඛාරානං එකච්චානං ඛීණාසවානම්පි හොතියෙවාති දස්සනත්ථං. **විතුජ්ජමානමම්මානන්ති** සන්ධිබන්ධනාවච්ඡෙදකවායුනා විජ්ඣියමානමම්මට්ඨානානං.

ඉති මරණනිද්දෙසවණ්ණනා.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

544. **සොති** සොකො. **අත්ථතො දොමනස්සමෙව හොති** චෙතසිකන්තරාභාවතො. දොමනස්සවිසෙසො පන හොති විසයවිසෙසෙ පවත්තිආකාරවිසෙසසබ්භාවතොති තං විසෙසං ලක්ඛණාදිතො දස්සෙතුං **‘‘එවං සන්තෙපී’’**තිආදි වුත්තං. **අන්තො නිජ්ඣානං** චිත්තසන්තාපො. **පරිජ්ඣාපනං** රාගදොසපරිළාහවිසිට්ඨං දහනං. කතාකතකුසලාකුසලවිසයං විප්පටිසාරාකාරෙන පවත්තං අනුසොචනං **කුක්කුච්චං,** ඤාතිබ්‍යසනාදිවිසයං කෙවලං චිත්තසන්ථාපභූතං අනුසොචනං **සොකොති** අනුසොචනපච්චුපට්ඨානත්තෙපි අයමෙතෙසං විසෙසො.

විසපීතං සල්ලං **විසසල්ලං**. සොකවසෙන අතිසාරාදි බ්‍යාධිපි හොති, සොකබහුලස්ස සරීරං න චිරස්සෙව ජීරති, බලවසොකාභිභූතො මරණම්පි පාපුණාතීති ආහ **‘‘සමාවහති ච බ්‍යාධිජරාමරණභෙදන’’**න්ති.

ඉති සොකනිද්දෙසවණ්ණනා.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

545. **වචීපලාපොති** වාචාවිප්පලාපො, සො අත්ථතො සද්දො එව. **භියොති** සොකදුක්ඛතො උපරි. සොකසමුට්ඨානො හි **පරිදෙවො.**

ඉති පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා.

දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා

546. ජාතිආදීනම්පි යථාරහං දුක්ඛවත්ථුදුක්ඛදුක්ඛතාහි සතිපි දුක්ඛභාවෙ කායස්ස පීළනවසෙන ඉදං සවිසෙසං දුක්ඛමන්ති ආහ **‘‘දුක්ඛන්ති විසෙසතො වුත්ත’’**න්ති.

ඉති දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා.

දොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

547. **මනොවිඝාතරසන්ති** බ්‍යාපාදසම්පයොගවසෙන මනසො විහඤ්ඤනකිච්චං. **චෙතොදුක්ඛසමප්පිතාති** චෙතසිකදුක්ඛසමඞ්ගිනො. **ආවට්ටන්තීති** ආමුඛං වට්ටන්ති, යංදිසාභිමුඛං පතිතා, තංදිසාභිමුඛා එව වට්ටන්ති. **විවට්ටන්තීති** විපරිවත්තනවසෙන වට්ටන්ති. **උද්ධංපාදං පපතන්තීති** උද්ධංමුඛපාදා හුත්වා පතන්ති. **සත්ථං ආහරන්තීති** අත්තනො සරීරස්ස විජ්ඣනභෙදනවසෙන සත්ථං උපනෙන්ති.

ඉති දොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

548. **දොසොයෙවාති** කායචිත්තානං ආයාසනවසෙන දොසස්සෙව පවත්තිආකාරොති අත්ථො, යතො භුසො ආයාසොති උපායාසොති වුච්චති යථා භුසමාදානං උපාදානන්ති. **එකො ධම්මොති** වුද්දසහි අකුසලචෙතසිකෙහි අඤ්ඤො එකො චෙතසිකධම්මො, යං ''විසාදො''ති ච වදන්ති. නිත්ථුනනවසෙන සම්පජ්ජනතො **නිත්ථුනනරසො,** කායෙ වා නිත්ථුනනකරණකිච්චො. ''සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො''ති වත්වා සො පනෙත්ථ සාතිසයොති දස්සෙන්තො **''චිත්තපරිදහනතො, කායවිසාදනතො වා''**ති ආහ.

එතෙ ච සොකපරිදෙවුපායාසා විඤ්ඤත්තියා විනා, සහ ච යථාපච්චයං දොමනස්සචිත්තුප්පාදස්ස පවත්තිආකාරවිසෙසොති දස්සෙතුං **''එත්ථ ච''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **පාකො වියාති** රජනාදිනො පචිතබ්බවත්ථුනො පාකො විය.

ඉති උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

549. **සමොධානං** සමාගමො. කායිකදුක්ඛචිත්තවිඝාතාදිඅනත්ථානං අත්ථිභාවස්ස පච්චුපට්ඨානො **අනත්ථභාවපච්චුපට්ඨානො.**

තෙසං අප්පියානං කායිකවාචසිකපයොගසඞ්ඛාතො උපක්කමො තදුපක්කමො, තතො සම්භූතො **තදුපක්කමසම්භූතො.**

ඉති අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා.

පියවිප්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

550. උපද්දවභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති **බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො.**

ඉති පියවිප්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා.

ඉච්ඡිතාලාභනිද්දෙසවණ්ණනා

551. ඉච්ඡිතාලාභො නාම යස්ස කස්සචි අත්තනා ඉච්ඡිතස්ස වත්ථුනො අලාභො. ''යම්පිච්ඡං න ලභතී''ති හි වුත්තං. මත්ථකප්පත්තං පන ඉච්ඡිතාලාභං දස්සෙතුං පාළියං ''ජාතිධම්මානං සත්තාන''න්තිආදිනා නිද්දිට්ඨන්ති තමෙව දස්සෙතුං **''අහො වතා''**තිආදි වුත්තං. **ඉච්ඡාවාති** එත්ථ ඉච්ඡාසහිතො අලාභොවාති ච වදන්ති. **තප්පරියෙසනරසාති** තෙසං අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූනං පරියෙසනරසා. **අප්පත්ති** අලාභො.

ඉති ඉච්ඡිතාලාභනිද්දෙසවණ්ණනා.

පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

552. **යං වුත්තමිධාති** ඉධ සච්චනිද්දෙසෙ යං සරූපතො වුත්තං. **අවුත්තන්ති** අඤ්ඤත්ථ **දුක්ඛක්ඛන්ධබාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු** වුත්තම්පි ඉධ සරූපතො අවුත්තං. තඤ්ච සබ්බං ඉමෙ උපාදානක්ඛන්ධෙ විනා න ලබ්භතීති තත්ථ ඛන්ධසන්නිස්සයමෙව දුක්ඛං ඛන්ධෙ විබාධතීති දස්සෙතුං **''ඉන්ධනමිව පාවකො''**ති වුත්තං. යථා වා ලක්ඛං පහරණපහාරස්ස වත්ථු, එවං ඛන්ධා සංසාරදුක්ඛස්ස. යථා ච ගොරූපං ඩංසමකසාදිවිබාධාය, යථා ච ඛෙත්තං නිප්ඵන්නසස්සලායනස්ස, ගාමො ච ගාමඝාතකවිබාධාය, එවං ඛන්ධා ජාතිආදිදුක්ඛස්ස වත්ථූති දස්සෙතුං **''ලක්ඛමිවා''**තිආදි වුත්තං. යෙහුය්‍යෙන ලොකෙ විබාධකා විබාධෙතබ්බාධීනා න හොන්ති, ඉමෙ පන විබාධෙතබ්බාධීනා එවාති දස්සෙතුං **''තිණලතාදීනී''**ති වුත්තං. කාමං අනාදිමති සංසාරෙ ආදි නාම කස්සචි නත්ථි, එකභවපරිච්ඡින්නස්ස පන ඛන්ධසන්තානස්ස වසෙන වුත්තං **''ආදිදුක්ඛං ජාතී''**ති. තෙනෙවාහ **''පරියොසානදුක්ඛං මරණ''**න්ති. න හෙත්ථ සමුච්ඡෙදමරණමෙව අධිප්පෙතං. මරණස්ස අන්තිකෙ ආසන්නෙ ජාතං දුක්ඛං **මාරණන්තිකදුක්ඛං. පරිදය්හනං** චිත්තසන්තාපො. **ලාලප්පනං** අතිවිය විප්පලාපො. **අනුත්ථුනනං** අන්තො නිජ්ඣායනං. **එකමෙකන්ති** ජාතිආදීනං අන්තරභෙදභින්නානං, ජාතිආදීනමෙව වා උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකානං වා එකමෙකං. **සඞ්ඛිපිත්වාති** සමාසෙත්වා, සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන වා සඞ්ඛෙපං කත්වා.

ඉති දුක්ඛනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

සමුදයනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

553. **පුනබ්භවකරණං පුනබ්භවො** උත්තරපදලොපෙන, යථා වා අපූපභක්ඛනසීලො ආපූපිකො, එවං පුනබ්භවකරණසීලා, පුනබ්භවං වා ඵලං අරහති, සො වා එතිස්සා පයොජනන්ති **පොනොභවිකා**. නන්දනතො, රඤ්ජනතො ච නන්දීරාගභාවං සබ්බාසු අවත්ථාසු අපච්චක්ඛාය වුත්තියා **නන්දීරාගසහගතා**. තාය ච සත්තා තත්ථ තත්ථ භවාදිකෙ කිමිකීටපටඞ්ගාදිඅත්තභාවෙපි නන්දන්ති, රූපාභිනන්දනාදිභූතාය රඤ්ජන්ති වාති **තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී**. තෙනාහ **"නන්දීරාගෙන සහගතා"**තිආදි. තබ්භාවත්ථො හි එස සහගතසද්දො. කාමභවවිභවභෙදවසෙන පවත්තියා කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හා ච වෙදිතබ්බා. කාමතණ්හාදිභෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං තණ්හාභාවෙනෙව එකභාවග්ගහණෙන එකත්තං උපනෙත්වා කස්සචිපි සත්තස්ස කෙනචි සදිසතාභාවතො තංතංවිචිත්තභාවජනකකම්මනිප්ඵාදනෙන අතිවිචිත්තසභාවා සකලස්ස දුක්ඛස්ස හෙතුභාවතො **දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං**.

කස්මා පනෙත්ථ තණ්හාව සමුදයසච්චං වුත්තාති? විසෙසහෙතුභාවතො. අවිජ්ජා හි භවෙසු ආදීනවං පටිච්ඡාදෙන්ති, දිට්ඨිආදිඋපාදානඤ්ච තත්ථ තත්ථ අභිනිවිසමානං තණ්හං අභිවඩ්ඪෙන්ති දොසාදයොපි කම්මස්ස කාරණං හොන්ති, තණ්හා පන තංතංභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසසත්තනිකායකුලභොගිස්සරියාදිවිචිත්තතං අභිපත්ථෙන්ති, කම්මවිචිත්තතාය උපනිස්සයතං කම්මස්ස ච සහායභාවං උපගච්ඡන්තී භවාදිවිචිත්තතං නියමෙති, තස්මා දුක්ඛස්ස විසෙසහෙතුභාවතො අඤ්ඤෙසුපි අවිජ්ජාඋපාදානකම්මාදීසු සුත්තෙ (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; 3.374) අභිධම්මෙ (විභ. 203) ච අවසෙසකිලෙසාකුසලමූලාදීසු වුත්තෙසු දුක්ඛහෙතූසු විජ්ජමානෙසු තණ්හාව සමුදයසච්චන්ති වුත්තාති වෙදිතබ්බං.

ඉති සමුදයනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

නිරොධනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

554. **තස්සායෙවාති** යදග්ගෙන තණ්හා සමුදයසච්චන්ති වුත්තා, තදග්ගෙන තස්සායෙවාති අවධාරණං. සති හි පධානහෙතුනිරොධෙ තදඤ්ඤහෙතූ නිරුද්ධායෙව හොන්තීති බ්‍යාධිනිමිත්තවූපසමනෙන බ්‍යාධිවූපසමො විය හෙතුනිරොධෙන ඵලනිරොධොති ආහ **"සමුදයනිරොධෙන දුක්ඛනිරොධො"**ති. **න අඤ්ඤථාති** යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස එකන්තිකතං දස්සෙති.

අනුපද්දවෙති පාණකවිජ්ඣනසත්ථප්පහාරාදිඋපද්දවරහිතෙ. තතො එව **දළ්හෙ පීරෙ**. සාඛාදිඡෙදනෙන **ඡින්නොපි. තණ්හානුසයෙති** කාමරාගභවරාගානුසයෙ. **අනූහතෙති** අසමූපසාටිතෙ.

යථා සීහො යෙනත්තනි සරො ඛිත්තො, තත්ථෙව අත්තනො බලං දස්සෙති, න සරෙ, තථා බුද්ධානං කාරණෙ පටිපත්ති, න ඵලෙ. යථා පන සාරමෙය්‍යා කෙනචි ලෙඩ්ඩුප්පහාරෙ දින්නෙ භුස්සන්තා ලෙඩ්ඩුං ඛාදන්ති, න පහාරදායකෙ උට්ඨහන්ති, එවං අඤ්ඤතිත්ථියා දුක්ඛං නිරොධෙතුකාමා කායච්ඡෙදමනුයුඤ්ජන්ති, න කිලෙසනිරොධනන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **"සීහසමානවුත්තිනො"**තිආදි වුත්තං.

555. විරජ්ජති පලුජ්ජති ඡිජ්ජති සමුදයො එතෙනාති **විරාගො වුච්චති මග්ගො**. විරජ්ජනං පලුජ්ජනං සමුච්ඡින්දනං **විරාගොති පහානං වුච්චති. තස්මාති** යස්මා පහානපරියායො විරාගසද්දො, නිරොධසද්දො ච, තස්මා. අනුසයසමුග්ඝාතතො අසෙසො විරාගො අසෙසො නිරොධොති සම්බන්ධනීයං. චාගාදිපදානිපි ගහෙත්වා වදති **සබ්බානෙව එතානීති**. යස්මා **නිබ්බානං වුච්චති,** න දුක්ඛස්ස නිරුජ්ඣනමත්තං, තස්මා තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධාදිපදානිපි නිබ්බානවෙවචනානීති. වුත්තමෙවත්ථං සමත්ථෙති **"යස්මා පනා"**තිආදි. යථා විරාගාදිපදානි නිබ්බානෙ යුජ්ජන්ති, තංදස්සනං. තත්ථ **තං ආගම්මාති** තං නිබ්බානං ආරම්මණකරණවසෙන පත්වා. **තණ්හා විරජ්ජතීති** අරියමග්ගෙන අච්චන්තවිරාගවසෙන තණ්හා විරජ්ජීයති. **නිරුජ්ඣතීති** නිරොධීයති, තෙන විරාගනිරොධසද්දානං අධිකරණසාධනතමාහ. **තදෙවාති** නිබ්බානමෙව. **චාගාදයො හොන්තීති** චාගාදිහෙතුං ඵලවොහාරෙන වදති. **"කාමගුණාලයෙසූ"**ති පොත්ථකෙසු ලිඛන්ති, ''කාමගුණාලයාදීසූ''ති පන පාඨො.

556. **තයිදන්තිආදි** න පොරාණපාඨො, **සච්චත්ථදීපනෙ** පන වුත්තනියාමෙන තතො ආනෙත්වා පච්ඡා ඨපිතං. තථා හි පුබ්බෙ වුත්තානිපි ලක්ඛණාදීනි පුනපි වුත්තානි. සංසාරදුක්ඛතො නිබ්බින්නමානසස්ස අස්සාසං කරොන්තො විය හොතීති **අස්සාසකරණරසං**. රාගාදිසබ්බපපඤ්චවූපසමනිමිත්තතාය නිප්පපඤ්චතං පච්චුපට්ඨපෙතීති **නිප්පපඤ්චපච්චුපට්ඨානං**.

557. **නත්ථෙව නිබ්බානන්ති** යදි සාමඤ්ඤතො පටිඤ්ඤා, අත්තනා අධිප්පෙතනිබ්බානස්සපි අභාවො ආපජ්ජති, තථා සති පටිඤ්ඤාවිරොධො. අථ පරාභිමතං නිබ්බානං පති, එවං සති ධම්මිඅසිද්ධි, තතො ච නිස්සයාසිද්ධො හෙතු. **අනුපලබ්භනීයතොති** කිං පච්චක්ඛතො, උදාහු අනුමානතො? පුරිමස්මිං පක්ඛෙ චක්ඛාදීහි අනෙකන්තිකතා, දුතියස්මිං පරං පති අසිද්ධො හෙතු. තෙනාහ **"න, උපායෙන උපලබ්භනීයතො"**තිආදි. තත්ථ යථා චෙතොපරියඤාණලාභිනො එව අරියා පරෙසං ලොකුත්තරචිත්තං ජානන්ති, තත්ථාපි ච අරහා එව සබ්බෙසං, න සබ්බෙ, එවං නිබ්බානම්පි

සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතසම්මාපටිපත්තිභූතෙන උපායෙන උපලබ්භතීති අත්ථවචනං චෙතං දට්ඨබ්බං, න පයොගවචනං. තං පරතො ආවි භවිස්සති.

558. **නත්ථීති න වත්තබ්බං,** අරියෙහි උපලබ්භනීයතොති අධිප්පායො. සංසාරතො සංවිග්ගමානසා සම්මාපටිපත්තියා නිබ්බානං අධිගච්ඡන්තීති සබ්බසමයසිද්ධොයං නයො. තත්ථ සාසනිකමෙව නිස්සාය වදති **"පටිපත්තියා වඤ්ඣභාවාපජ්ජනතො"**ති. තෙනාහ **"අසති හී"**තිආදි. **සම්මාදිට්ඨිපුරෙජවායාති** සම්මාදිට්ඨිපුබ්බඞ්ගමාය. පුබ්බඞ්ගමතා චස්සා පධානභාවතො. තථා හි සා පඨමං දෙසනාරුළ්හා, න සබ්බපඨමං උප්පජ්ජනතො. **න චායං** සම්මාපටිපත්ති වඤ්ඣා, **නිබ්බානපාපනතො** නිබ්බානස්ස සම්පාපකතො. තව මතෙන පන නිබ්බානස්සෙව අභාවතො වඤ්ඣභාවො ආපජ්ජතීති යොජනා. **අභාවපාපකත්තාති** සම්මාපටිපත්තියා කිලෙසසමුච්ඡින්දනමුඛෙන ඛන්ධානං අභාවසම්පාපකභාවතො, න වඤ්ඣභාවාපත්තීති චෙ වදෙය්‍යාසීති අත්ථො. **න ඉති** පටික්ඛෙපෙ. යං තයා "අභාවපාපකත්තා"ති වදන්තෙන ඛන්ධාභාවො නිබ්බානන්ති පටිඤ්ඤාතං, තං න. කස්මා? **අතීතානාගතාභාවෙපි නිබ්බානප්පත්තියා අභාවතො.** අතීතානාගතා හි ඛන්ධා න සන්තීති තස්මිං අභාවෙ නිබ්බානං අධිගතං නාම සියා, සො පන නත්ථීති. න කෙවලං අතීතානාගතානමෙව, අථ ඛො වත්තමානානම්පීති තියද්ධගතානං සබ්බෙසං ඛන්ධානං අභාවො නිබ්බානං. න හි තං එකදෙසාභාවො භවිතුං යුත්තන්ති වත්තමානා චෙ, න න සන්ති, න සන්ති චෙ, න වත්තමානාති "වත්තමානා, න සන්ති චා"ති විප්පටිසිද්ධමෙතන්ති ආහ **"න, තෙසං…පෙ…. පජ්ජනතො"**ති.

කිඤ්ච භියො – යදි වත්තමානාභාවො නිබ්බානං, යදා අරියමග්ගො වත්තති, තදා තස්ස නිස්සයභූතා ඛන්ධා වත්තමානාති කත්වා තදා නිබ්බානස්ස අභාවො සියා. තථා ච සති මග්ගක්ඛණෙපි නිබ්බානසච්ඡිකිරියාය අභාවො ආපජ්ජතීති දස්සෙන්තො **"වත්තමාන…පෙ…. දොසතො"**ති ආහ. න මයං සබ්බෙසංයෙව අවත්තමානතාය නිබ්බානං වදාම. කිඤ්චරහීති, **තදා** මග්ගක්ඛණෙ **කිලෙසානං අවත්තමානත්තා,** තස්මා **න දොසො** යථාවුත්තදොසාභාවොති? යදි කිලෙසානං අවත්තමානතාසඞ්ඛාතො අභාවො නිබ්බානං, එවං සති අරියමග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති මග්ගක්ඛණතො පුබ්බෙපි තදභාවසිද්ධිතො. තෙනාහ **"අරියමග්ගස්සා"**තිආදි. **තස්මා අකාරණමෙතන්ති** යස්මා න නිබ්බානස්ස අනුපලබ්භනීයතා, අභාවමත්තතා, පටිපත්තියා වඤ්ඣභාවො, අතීතානාගතාභාවෙ නිබ්බානාධිගමො ච ආපජ්ජති, වත්තමානානං අභාවොපි න සම්භවති , පගෙව කිලෙසානං අවත්තමානතා, අරියමග්ගස්ස ච නිරත්ථකභාවාපත්ති, තස්මා නිබ්බානස්ස අභාවසාධනත්ථං යදිදං "අනුපලබ්භනීයතො, අභාවපාපකත්තා, තදා කිලෙසානං අවත්තමානත්තා"ති ච කාරණං වුත්තං, අකාරණමෙතං, අයුත්තිරෙසාති අත්ථො.

559. **ආදිවචනතොති** ආදි-සද්දෙන අවසිට්ඨං ජම්බුඛාදකසුත්තපදෙසං (සං. නි. 4.314 ආදයො), අඤ්ඤම්පි අසඞ්ඛතාය ධාතුයා නිද්දෙසපාළිං සඞ්ගණ්හාති. තථා හි "නිබ්බානං නිබ්බානන්ති, ආවුසො සාරිපුත්ත, වුච්චති, කතමං නු ඛො, ආවුසො, නිබ්බානන්ති? යො ඛො, ආවුසො, රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො, ඉදං වුච්චති නිබ්බාන"න්ති **ජම්බුඛාදකසුත්තෙ** (සං. නි. 4.314 ආදයො), "තත්ථ කතමා අසඞ්ඛතා ධාතු? රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො"ති (විභ. 184) **ආයතනවිභඞ්ගෙ** වුත්තං. තත්‍රායමත්ථො – නිබ්බානං අසඞ්ඛතා ධාතු අසඞ්ඛතසභාවො ධම්මො. යස්මා තං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්ති, තස්මා රාගක්ඛයො, දොසක්ඛයො, මොහක්ඛයොති ච වුච්චතීති. **ආගම්මාති** ච සබ්බසඞ්ඛාරෙහි නිබ්බින්නස්ස විසඞ්ඛාරනින්නස්ස ගොත්‍රභුනා විවට්ටිතමානසස්ස මග්ගෙන සච්ඡිකරණෙනාති අත්ථො. සච්ඡිකිරියමානඤ්හි තං අධිගන්ත්වා ආරම්මණපච්චයභූතඤ්ච පටිච්ච අධිපතිපච්චයභූතෙ ච තස්මිං පරමස්සාසභාවෙන විනිමුත්තසඞ්ඛාරස්ස පරමගතිභාවෙන ච පතිට්ඨානභූතෙ පතිට්ඨාය ඛයසඞ්ඛාතො මග්ගො රාගාදයො ඛෙපෙතීති තංසච්ඡිකරණාභාවෙ රාගාදීනං අනුප්පත්තිනිරොධගමනාභාවා තං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්තීති වුච්චන්ති. එකංසෙන චෙතං එවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා යථාරුතවසෙන පාළියා අත්ථෙ ගය්හමානෙ බහූ දොසා ආපජ්ජන්තීති තෙ දස්සෙතුං **"අරහත්තස්සාපී"**තිආදි වුත්තං. අරහත්තඤ්හි අග්ගඵලපමුඛා චත්තාරො ඛන්ධාති න තස්ස රාගාදිඛයමත්තතා යුත්තා. **තම්පි හි…පෙ…. නිද්දිට්ඨං**. තත්ථ යථා රාගාදීනං ඛීණන්තෙ උප්පන්නත්තා අරහත්තං **"රාගක්ඛයො"**තිආදිනා නිද්දිට්ඨන්ති සුත්තස්ස නෙය්‍යත්ථත්තා. එවං නිබ්බානං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්තීති නිබ්බානං "රාගක්ඛයො"තිආදිනා නිද්දිට්ඨන්ති ඉමස්සාපි සුත්තස්ස නෙය්‍යත්ථතා වෙදිතබ්බා. නිබ්බානස්ස රාගාදික්ඛයමත්තතාය බහුදොසා ආපජ්ජන්තීති දස්සෙතුං **"කිඤ්ච භියො"**තිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ **ඉත්තරකාලාදිප්පත්තිදොසතොති** රාගාදීනං ඛයමත්තතාය පරිත්තකාලතා, සඞ්ඛතලක්ඛණතා, පයොගෙන විනා සරසෙනෙව අධිගන්ධබ්බතා, රාගාදීහි අපරිමුත්තතා, ආදිත්තතා, දුක්ඛතා, අනුපසන්තතා, බහුභාවො, ඔළාරිකතා, ගොත්‍රභුමග්ගානං අනාරම්මණතාති එවමාදිදොසාපජ්ජනතො . රාගස්සෙව ඛයො **රාගක්ඛයො,** න දොසාදීනං. තථා දොසක්ඛයාදයොපීති අඤ්ඤො රාගක්ඛයො, අඤ්ඤො දොසක්ඛයො, අඤ්ඤො මොහක්ඛයොති තිණ්ණං අකුසලමූලානං ඛයභූතානි තීණි නිබ්බානානි, චතුන්නං උපාදානානං ඛයෙ චත්තාරි, පඤ්චන්නං නීවරණානං ඛයෙ පඤ්ච, ඡන්නං තණ්හාකායානං ඛයෙ ඡ, සත්තන්නං අනුසයානං ඛයෙ සත්ත, අට්ඨන්නං මිච්ඡත්තානං ඛයෙ අට්ඨ, නවන්නං තණ්හාමූලකානං ඛයෙ නව, දසන්නං සංයොජනානං ඛයෙ දස, දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සස්ස ඛයෙ පාටියෙක්කං නිබ්බානන්ති බහූනි නිබ්බානානි හොන්ති. රාගාදික්ඛයො නාම අන්ධබාලානම්පි පාකටො, අන්තමසො දීපිමිගමක්කටාදීනම්පි සුවිඤ්ඤෙය්‍යොති ඔළාරිකං නිබ්බානං හොති. ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසක්ඛයස්ස අභාවතො, මග්ගක්ඛණෙ ච අඛීණත්තා, ආරම්මණකරණස්ස ච අසම්භවො එව. **තස්ස නිබ්බානභාවතොති** සබ්බපරියොසානස්ස රාගාදික්ඛයස්ස නිබ්බානභාවතො. යතො ඛයතො පට්ඨාය රාගාදීනං පවත්ති න හොති, සො "අයං නාමා"ති නියමෙතබ්බො මග්ගඵලඤාණානං ආරම්මණභූතො නත්ථීති ආහ **"න තාදිසස්ස ඛයස්ස අභාවතො"**ති.

කිඤ්ච භියො – යො පච්ඡිමභවතො තතියත්තභාවෙයෙව රාගාදීසු ආදීනවං දිස්වා ඣානභාවනාය තෙ වික්ඛම්භෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානො කාලං කත්වා බ්‍රහ්මලොකං උපපන්නො, තත්ථ යාවතායුකං ඨත්වා ඉධාගතොපි කාමෙසු වීතරාගොව හුත්වා පබ්බජිත්වා අරහත්තං පත්තො, යො ච පඨමවයෙ එව රාගාදිතො නිබ්බින්නො තෙ ච ඣානෙන වික්ඛම්භෙත්වා පච්ඡිමවයෙ අරහත්තං පත්තො, තෙසං රාගාදීනං වික්ඛම්භනතො පට්ඨාය අනුප්පජ්ජනතො නිරොධසදිසතාය අනුප්පත්තියෙව නිරොධො. තෙ නිබ්බානප්පත්තා නාම සියුං, න ච හොන්ති, තස්මා න තාදිසස්ස ඛයස්ස නිබ්බානභාවො. තස්සාපි ඉත්තරකාලතාදිදොසසමායොගො එවාති ආහ **''භාවෙපි වා''**තිආදි .

යදි ''ඛයො''ති වචනතො යතො ඛයතො පට්ඨාය රාගාදීනං අප්පවත්ති, තං ඛයමත්තං නිබ්බානං මඤ්ඤසි, එවං සති ''ඛයෙ ඤාණ''න්තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 142; 1382) ''ඛයො''ති වුත්තත්තා තදුප්පත්තිතො පට්ඨාය ච රාගාදීනං අනුප්පත්තීති මග්ගස්සාපි නිබ්බානභාවාපත්තීති දස්සෙන්තො **''අරියමග්ගස්ස වා''**තිආදිමාහ.

යථා නිරුද්ධා න සන්ති, එවං අනුප්පන්නාපීති අභාවසාමඤ්ඤතො නිරොධසදිසතාය අනුප්පත්ති එව නිරොධො **අනුප්පත්තිනිරොධො**. අයඤ්හි මග්ගෙන ඛෙපෙතබ්බාකාරො, යදිදං උප්පජ්ජනාරහස්ස අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනන්ති ''ඛයො''ති ච වුච්චතීති. තං ඉතරඛයතො විසෙසෙන්තො **''අනුප්පත්තිනිරොධසඞ්ඛාතස්ස පන ඛයස්සා''**ති ආහ. අනිප්ඵන්නතා පන තස්ස ඛයස්ස **පරියායෙන උපනිස්සයත්තා**ති වුත්තං. අනුප්පත්තිනිරොධක්ඛයකරස්ස හි මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං අත්ථතො තස්ස උපනිස්සයො වියාති වත්තබ්බතං ලභති. **තදුපචාරෙනා**ති අත්ථතො ඵලභූතඛයවොහාරෙන. ඵලූපචාරෙන හි කාරණං වොහරීයති යථා ''ආයු ඝතං, සෙම්හො ගුළො''ති ච.

අස්සාති නිබ්බානස්ස. ''ඉදම්පි ඛො ඨානං සුදුද්දස''න්තිආදිනා (දී. නි. 2.64, 66-67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) පච්චවෙක්ඛතො භගවතො අප්පොස්සුක්කභාවාවහනතො. ''තඤ්හි තෙ, මාගණ්ඩිය, අරියං චක්ඛුං නත්ථි, යෙන ත්වං අරියෙන චක්ඛුනා ආරොග්‍යං ජානෙය්‍යාසි, නිබ්බානං පස්සෙය්‍යාසී''ති (ම. නි. 2.218) වචනතො අරියෙන චක්ඛුනා පස්සිතබ්බං.

560. යදි නිබ්බානං නාම සභාවධම්මො අත්ථි සත්තසන්තානපරියාපන්නො ච, අථ කස්මා චතුමහාපථෙ සභා විය සබ්බසාධාරණා න ලබ්භතීති ආහ **''මග්ගසමඞ්ගිනා පත්තබ්බතො අසාධාරණ''**න්ති. ''අසුකස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස කාලෙ උප්පන්න''න්ති එවං පුරිමාය කොටියා අභාවතො **අප්පභවං. මග්ගභාවෙ**ති අරියමග්ගස්ස අත්ථිභාවෙ. **භාවතො** විජ්ජමානතො ලද්ධබ්බතො.

අණුආදීනන්ති අණුපකතිකාලපුරිසාදීනං. **නිච්චභාවාපත්තී**ති සස්සතභාවසිද්ධි. කූටට්ඨනිච්චතා හි ඉධාධිප්පෙතා. **හෙතුනො අභාවා**ති උපපත්තියා සාධනහෙතුනො අභාවා. **නිච්චා තෙ** අණුආදයො. **නිබ්බානස්ස නිච්චත්තා**ති අපෙක්ඛධම්මත්තාති හෙතුලක්ඛණානුපපත්ති. **''අණුආදීනං අසිද්ධත්තා''**ති එතෙන ''නිච්චා අණුආදයො''ති පටිඤ්ඤාය ධම්මිඅසිද්ධි, තතො ච නිස්සයාසිද්ධො හෙතූති දස්සෙති.

561. **යථාවුත්තයුත්තිසබ්භාවතො**ති ''අප්පභවත්තා''ති අත්තනා වුත්තං හෙතුං සන්ධායාහ. අප්පභවතා චස්ස අපච්චයතාය දට්ඨබ්බා, තාය තස්ස පුරිමාය කොටියා අභාවො. **''රූපසභාවාතික්කමතො''**ති එතෙන යථා රූපධම්මානං රුප්පනසභාවො, පටිඝාතවන්තතාය කලාපසො වුත්තියා පදෙසසම්බන්ධො ච සභාවො, එවං නිබ්බානස්ස කත්ථචි පටිඝාතො, සප්පදෙසතා ච නත්ථීති දස්සෙති. න හි නිබ්බානං ''අසුකදිසාය, අසුකදෙසෙ''ති වා නිද්දිසීයති, යතො තං අප්පතිට්ඨමෙවාති.

''අසීථිල ...පෙ.... ගමනීයතො''ති එතෙන නිබ්බානස්ස අරියානං පච්චක්ඛසිද්ධතං දස්සෙති. **''සබ්බඤ්ඤුවචනතො''**ති එතෙන තදඤ්ඤෙසං අනුමානසිද්ධතං, තදුභයෙන ''අනුපලබ්භනීයතො''ති පනස්ස හෙතුනො අසිද්ධතං දස්සෙති. **පරමත්ථෙන නාවිජ්ජමානං** විජ්ජමානමෙවාති යථාරද්ධමත්ථං නිගමෙත්වා තදත්ථසාධනං ආගමං දස්සෙන්තො **''වුත්තඤ්හෙත''**න්ති-. ආදිමාහ.

තත්ථ අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛතන්ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41) චත්තාරිපි පදානි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි. අථ වා වෙදනාදයො විය හෙතුපච්චයසමවායසඞ්ඛාතාය කාරණසාමග්ගියා න ජාතං න නිබ්බත්තන්ති **අජාතං**. කාරණෙන විනා, සයමෙව ච න භූතං න පාතුභූතං න උප්පන්නන්ති **අභූතං**. එවං අජාතත්තා, අභූතත්තා ච යෙන කෙනචි කාරණෙන න කතන්ති **අකතං**. ජාතභූතකතභාවො ච නාම රූපාදීනං සඞ්ඛතධම්මානං හොති, න අසඞ්ඛතභාවස්ස නිබ්බානස්සාති දස්සනත්ථං **''අසඞ්ඛත''**න්ති වුත්තං. පටිලොමතො වා සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති සඞ්ඛතං, තථා න සඞ්ඛතං සඞ්ඛතලක්ඛණරහිතන්ති ච **අසඞ්ඛත**න්ති එවං අනෙකෙහි කාරණෙහි නිබ්බත්තිතභාවෙ පටිසිද්ධෙ ''පකතිවාදීනං පකති විය සියා නු ඛො එකෙනෙව කාරණෙන එතං කත''න්ති ආසඞ්කායං කෙනචි න කතන්ති දස්සනත්ථං **''අකත''**න්ති වුත්තං. එවං අපච්චයම්පි සමානං ''සයමෙව නු ඛො ඉදං භූතං පාතුභූත''න්ති ආසඞ්කායං තං නිවත්තනත්ථං **''අභූත''**න්ති වුත්තං. අයඤ්චෙතස්ස අසඞ්ඛතාකතාභූතභාවො සබ්බෙන සබ්බං අජාතිධම්මත්තාති දස්සෙතුං **''අජාත''**න්ති වුත්තං.

එවමෙත්ථ සත්ථා පරමත්ථතො නිබ්බානස්ස අත්ථිභාවං පවෙදෙසි. පවෙදෙන්තො ච ''අහං ධම්මිස්සරො ධම්මස්සාමී''ති න අත්තනො ආණාමත්තෙන පවෙදෙසි, අපිච ඛො පන පදපරමෙ අනුකම්පමානො යුත්තිතොපි පවෙදෙසි. යථාහ –

> ''නො චෙතං, භික්ඛවෙ, අභවිස්ස අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛතං, නයිධ ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඞ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායෙථ. යස්මා ච ඛො, භික්ඛවෙ, අත්ථි අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛතං, තස්මා ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඞ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායතී''ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41).

තස්සත්ථො – භික්ඛවෙ, යදි අජාතාදිසභාවා අසඞ්ඛතා ධාතු න අභවිස්ස න සියා, ඉධ ලොකෙ ජාතාදිසභාවස්ස රූපාදික්ඛන්ධපඤ්චකසඞ්ඛාතස්ස සඞ්ඛතස්ස නිස්සරණං අනවසෙසවූපසමො න පඤ්ඤායෙය්‍ය න උපලබ්භෙය්‍ය න සම්භවෙය්‍ය. නිබ්බානඤ්හි ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානා සම්මාදිට්ඨිආදයො අරියමග්ගධම්මා අනවසෙසං සංකිලෙසෙ සමුච්ඡින්දන්ති, තෙනෙත්ථ සබ්බස්සාපි වට්ටදුක්ඛස්ස අපගමො නිස්සරණං පඤ්ඤායති. එවං බ්‍යතිරෙකවසෙන නිබ්බානස්ස අත්ථිභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි අනුගමනවසෙනපි තං දස්සෙත්වා නිගමෙතුං **''යස්මා ච ඛො''**තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච යස්මා ''අප්පච්චයා ධම්මා අසඞ්ඛතා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 7-8). අත්ථි, භික්ඛවෙ, තදායතනං, යත්ථ නෙව පථවී (උදා. 71). ඉදම්පි ඛො ඨානං සුදුද්දසං, යදිදං සබ්බසඞ්ඛාරසමථො සබ්බූපධිපටිනිස්සග්ගො (දී. නි. 2.64, 67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 2.172; මහාව. 7-8). අසඞ්ඛතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි අසඞ්ඛතගාමිනිඤ්ච පටිපද''න්තිආදීහි (සං. නි. 4.366) අනෙකෙහි සුත්තපදෙහි ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාත''න්ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41) ඉමිනා ච සුත්තපදෙන නිබ්බානධාතුයා පරමත්ථතො සබ්භාවො සබ්බලොකං අනුකම්පමානෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන පකාසිතො, තස්මා යදිපි කත්ථ අපච්චක්ඛකාරීනම්පි සාසනෙ අභිප්පසන්නානං විඤ්ඤූනං සංසයො නත්ථියෙව. යෙ පන පරනෙය්‍යබුද්ධිනො පුග්ගලා, තෙසං විමතිවිනොදනත්ථං අයමෙත්ථ අධිප්පායනිද්ධාරණමුඛෙන යුත්තිවිචාරණා.

යථා පරිඤ්ඤෙය්‍යතාය සඋත්තරානං කාමානං, රූපානඤ්ච පටිපක්ඛභූතං තබ්බිධුරසභාවං නිස්සරණං පඤ්ඤායති, එවං සභාවානං සබ්බෙසම්පි සඞ්ඛතධම්මානං පටිපක්ඛභූතෙන තබ්බිධුරසභාවෙන නිස්සරණෙන භවිතබ්බං. යඤ්ච තං නිස්සරණං, සා අසඞ්ඛතා ධාතු. කිඤ්ච භිය්‍යො – සඞ්ඛතධම්මාරම්මණවිපස්සනාඤාණං, අපිච අනුලොමඤාණං කිලෙසෙ තදඞ්ගවසෙන පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන පජහිතුං සක්කොති. තථා සම්මුතිසච්චාරම්මණං පඨමජ්ඣානාදීසු ඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන. ඉති සඞ්ඛතධම්මාරම්මණස්ස, සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡෙදප්පහානෙ අසමත්ථභාවතො තෙසං සමුච්ඡෙදප්පහානකරස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස තදුභයවිපරීතසභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, සා අසඞ්ඛතා ධාතු.

තථා ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛත''න්ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41) එවමාදි නිබ්බානස්ස පරමත්ථතො අත්ථිභාවජොතකවචනං අවිපරීතත්ථං භගවතා භාසිතත්තා. යඤ්හි භගවතා භාසිතං, තං අවිපරීතත්ථං යථා තං ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඞ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා''ති (ම. නි. 1.353, 356; ධ. ප. 277-279; ථෙරගා. 676-678; නෙත්ති. 5), තථා නිබ්බානසද්දො කත්ථචි විසයෙ යථාභූතපරමත්ථවිසයො උපචාරවුත්තිසබ්භාවතො. සෙය්‍යථාපි සීහසද්දොති එවමාදීහි නයෙහි යුත්තිතොපි අසඞ්ඛතාය ධාතුයා පරමත්ථතො අත්ථිභාවො වෙදිතබ්බො.

අපරො නයො – යදි පන නිබ්බානං අභාවමත්තමෙව සියා, තස්ස ''ගම්භීරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්තො පණීතො අතක්කාවචරො නිපුණො පණ්ඩිතවෙදනීයො''ති (දී. නි. 2.64, 67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) ගම්භීරාදිතා, ''අසඞ්ඛතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමී''තිආදිනා (සං. නි. 4.366) අසඞ්ඛතාදිතා, ''අබ්‍යාකතා ධම්මා අපච්චයාධම්මා''තිආදිනා අබ්‍යාකතධම්මාදිතා ච න වත්තබ්බා සියා. න හි අභාවස්ස කොචි සභාවො අත්ථි, යෙන සො ගම්භීරාසඞ්ඛතාදිආකාරතො විඤ්ඤායෙය්‍ය. අභාවො හි අභාවො එව, කුතො තස්ස ගම්භීරාසඞ්ඛාතාදිභාවසම්බන්ධො. කිඤ්චායමභාවො සබ්බෙසං කිලෙසානං සබ්බසත්තසන්තානගතානං එකො වා භවෙය්‍ය අනෙකො වා. යදි එකො, එකෙනෙව මග්ගෙන සබ්බකිලෙසාභාවො කතො, සච්ඡිකතො වාති අඤ්ඤස්ස, අඤ්ඤෙසඤ්ච මග්ගානං නිරත්ථකතාති න සියා මග්ගබහුතා, එකජ්ඣඤ්ච සබ්බසත්තානං නිබ්බානාධිගමො ආපජ්ජති. සියා පනෙවං එකො එව සො නිබ්බානසඤ්ඤිතො කිලෙසාභාවො, සො පන න මග්ගෙහි කාතබ්බො, අථ ඛො සච්ඡිකාතබ්බොති. එවං සති විසෙසතො මග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති, කිලෙසානං අප්පහානතොති එකොපි මග්ගො න සියා. අසති ච කිලෙසප්පහානෙ දුක්ඛස්ස අනුපච්ඡෙදනතො කිලෙසාභාවසච්ඡිකිරියා කිමත්ථියා සියා, අථ පන මග්ගානං සන්තානගතසංයොජනත්තයප්පහානාදිපටිනියතකිච්චතාය චතූසු මග්ගෙසු පාටියෙක්කං කිලෙසාභාවො. එවං සති සභාවපභෙදෙන විනා න බහුභාවොති සො කිලෙසක්ඛයපරියායෙන වුත්තො සභාවධම්මො එව සියා.

යෙසං අභාවො, තප්පභෙදෙන අභාවෙ භෙදොපචාරොති චෙ? යෙසං අභාවො, තෙසං සසභාවතාය තස්ස සභාවොපචාරොපි සියා. තථා ච තෙ සංකිලෙසසඞ්ඛතතාදිතො කිලෙසසඞ්ඛතතාදිඋපචාරාපි සියුං. නො චෙ තෙ ඉච්ඡිතා, තප්පභෙදෙන භෙදොපචාරොපි න ඉච්ඡිතබ්බො. න ච පහොති උපචරිතො බහුභාවො අත්ථතො බහුභාවාය. න හි ජලං අනලන්ති උපචරිතං දහති, පචති වා. එකත්තපඤ්හම්පි වායමභාවො අසභාවතාය න සහතීති න සක්කා වත්තුං

නත්ථිභාවසාමඤ්ඤතො අභෙදවොහාරො යුත්තරූපොති. එකත්තෙ ච පුබ්බෙ වුත්තා එව දොසා, බහුභාවෙ පන සති වුත්තනයෙනෙව සිද්ධා සභාවධම්මතා. සභාවධම්මත්තෙපි ච බහුභාවො විය භාවං භාවොපි බහුභාවං න බ්‍යභිචරෙය්‍යාති නිබ්බානස්ස බහුභාවපසඞ්ගො සියාති චෙ? න බහුභාවස්සෙව අභාවප්පසඞ්ගතො. යදි හි යථා කක්ඛළතා භාවං, එවං භාවොපි කක්ඛළතං න බ්‍යභිචරෙය්‍ය. එවං සති සබ්බෙසං භාවානං පථවීභාවාපත්තිතො කුතො භාවස්ස බහුභාවො, තස්මා ලොකවොහාරානං විචිත්තතාය යදිපි බහුතා භාවාපෙක්ඛා, භාවතා පන න බහුතාපෙක්ඛාති න භාවස්ස සතො නිබ්බානස්ස බහුභාවො ''එකා නිට්ඨා න පුථු නිට්ඨා''ති වචනතො. එකස්මිංයෙව ච දස්සනභාවනාද්වයං සම්භවති.

පරිනිබ්බුතානං පච්චෙකං නිබ්බානභාවෙ සත්තසන්තානනියතං නාම නිබ්බානං සියා. තථා ච සති සඞ්ඛතතාදිදොසානතිවත්තියෙව, කිලෙසප්පහානං වා මග්ගකිච්චං කිලෙසානං අභාවො. තස්ස ච එකත්තෙ න මග්ගබහුතා කිච්චන්තරස්ස කත්තබ්බස්ස අභාවතො. මග්ගබහුභාවො ච මග්ගෙහි සච්ඡිකාතබ්බෙ එකස්මිං ධම්මෙ ඉන්ද්‍රියානං අපාටවපාටවපාටවතරපාටවතමභාවෙන සච්ඡිකිරියාවිසෙසෙන කිලෙසානං පහානභෙදෙන හොතීති නිබ්බානස්ස සභාවධම්මත්තෙ එව සියා. අභාවොපි ච කිලෙසානං මග්ගෙන සකිච්චකතාය කාතබ්බො එව සියා, න සච්ඡිකාතබ්බො. කො හි සභාවො අභාවස්ස? යො සච්ඡිකාතබ්බො සියා, සො චෙ නිබ්බානං එකෙනෙව මග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං අභාවො එකො අභින්නො කාතබ්බො ආපන්නො. අඤ්ඤථා මග්ගවසෙන චතුබ්බිධභාවෙ නිබ්බානස්ස චතුබ්බිධභාවප්පසඞ්ගො, නිබ්බානවිසෙසප්පසඞ්ගො ච ආපජ්ජෙය්‍යාති මග්ගකිච්චස්ස එකත්තෙන මග්ගබහුතා සියා. බහුභාවෙ පන තෙසං සො වුත්තනයෙන එකස්මිං ධම්මෙ සච්ඡිකිරියාවිසෙසතොති සිද්ධා නිබ්බානස්ස සභාවධම්මතා. ඛයාධිගන්තබ්බතාය පනෙතං ''ඛයො''ති වුත්තං. ''ඛයෙ ඤාණ''න්ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 142; 1382) හි වචනතො අරියමග්ගො ඛයො නාම. තෙන චෙතං අධිගන්තබ්බං සච්ඡිකාතබ්බං, තස්මා ''ඛයො''ති වුත්තන්ති.

ඉති නිරොධනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

මග්ගනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

562. **අට්ඨ ධම්මාති** ''කතමං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්ච''න්ති ආරභිත්වා ''සම්මාදිට්ඨී''තිආදිනා **පාළියං** (විභ. 205) දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ ආගතා, තමෙව ච පාළිං ආනෙත්වා උද්දෙසවසෙන ඉධ ච වුත්තා සම්මාදිට්ඨිආදයො අට්ඨ ධම්මා අත්ථතො පකාසිතා, න මග්ගසච්චනිද්දෙසවසෙනාති අධිප්පායො. යදි අත්ථතො පකාසිතා, කිමත්ථියං පන ඉධ කථනන්ති ආහ **''ඉධ පනා''**තිආදි. තත්ථ **''එකක්ඛණෙ පවත්තමානාන''**න්ති ඉදං ලොකියකුසලචිත්තුප්පාදෙසු විරතියො නානාක්ඛණිකා එව හොන්තීති කත්වා වුත්තං. සෙසමග්ගධම්මා පන තත්ථාපි එකජ්ඣං උප්පජ්ජන්තියෙව. **විසෙසාවබොධනත්ථ**න්ති පටිපක්ඛසමුග්ඝාතාදිපවත්තිආකාරවිසෙසස්ස අවබොධනත්ථං. විත්ථාරතො මග්ගකථා පරතො ආවි භවිස්සතීති ආහ **''සඞ්ඛෙපතො''**ති. **චතුසච්චපටිවෙධාය පටිපන්නස්සාති** යථා චතුසච්චාභිසමයො හොති, එවං සබ්බසො පුබ්බභාගපටිපත්තියා පරිපූරණවසෙන පටිපන්නස්ස. අරියමග්ගසඞ්ඛාතස්ස යොගස්ස සබ්භාවතො **යොගිනො**. කාමං අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතෙ තදෙකට්ඨකිලෙසානං ලෙසොපි නාවසිස්සති, විජ්ජාය පන අවිජ්ජා උජුවිපච්චනීකධම්මොති දස්සනත්ථං **''අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතක''**න්ති වුත්තං. පරතො මිච්ඡාසඞ්කප්පාදිග්ගහණෙපි එසෙව නයො. **ධාතුප්පකාසනරසාති** පරමත්ථපකාසනරසා, චතුසච්චවිභාවනකිච්චාති අත්ථො. මග්ගධම්මානං පටිපක්ඛවිධමනාකාරො සාතිසයං පාකටො හුත්වා උපට්ඨාතීති අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතකතං සම්මාදිට්ඨියා වත්වාපි **අවිජ්ජන්ධකාරවිද්ධංසනපච්චුපට්ඨානතා** වුත්තා.

තථා සම්පන්නදිට්ඨිනොති යථා අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතො හොති, තථා මග්ගසම්මාදිට්ඨියා සම්පන්නදිට්ඨිනො. එවඤ්හි චතුසච්චපටිවෙධාය පටිපන්නස්ස යොගිනොති ඉමමත්ථං තථා-සද්දො උපසංහරති. නිබ්බානාරම්මණතා පන තංසම්පයුත්තවචනෙනෙව බොධිතා. **මිච්ඡාසඞ්කප්පනිඝාතක**න්ති කාමසඞ්කප්පාදිමිච්ඡාසඞ්කප්පසමුච්ඡෙදකං. **අප්පනාරසොති** නිබ්බානාරම්මණෙ මග්ගචිත්තස්ස සමුප්පාදවසෙන පවත්තනතො අප්පනාකිච්චො.

තථා පස්සතො විතක්කයතො චාති වුත්තප්පකාරාය සම්මාදිට්ඨියා පස්සතො, නිබ්බානාරම්මණෙ ච සම්මාසඞ්කප්පෙන චිත්තං අභිනිරොපයතො. **වචීදුච්චරිතසමුග්ඝාතිකාති** චතුබ්බිධස්සපි වචීදුච්චරිතස්ස සමුච්ඡෙදිකා. මුසාවාදාදීනං විසංවාදනාදිකිච්චතාය ලූඛානං අපරිග්ගාහකානං පටිපක්ඛභාවතො සිනිද්ධභාවෙන සම්පයුත්තධම්මානං පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාවාචාති ආහ **''සා පරිග්ගහලක්ඛණා''**ති. කායිකකිරියා කිඤ්චි කත්තබ්බං සමුට්ඨාපෙති, සයඤ්ච සමුට්ඨහනං ඝටනං හොතීති සම්මාකම්මන්තසඞ්ඛාතා විරතිපි සමුට්ඨානසභාවා වුත්තා. සම්පයුත්තධම්මානං වා උක්ඛිපනං **සමුට්ඨාපනං** කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය.

අස්සාති යොගිනො. තස්මිං සති විසුජ්ඣනතො **විසුද්ධිභූතා**. ජීවමානස්ස සත්තස්ස, සම්පයුත්තධම්මානං වා සුද්ධි **වොදානං,** ආජීවස්සෙව වා ජීවිතින්ද්‍රියවුත්තියා . ඤායාජීවස්ස අබුද්ධපටිකුට්ඨාය සම්මාජීවිකාය පවත්තිහෙතුතාය **ඤායාජීවපවත්තිරසො**. ඉමස්ස හි පවත්තිතො පට්ඨාය මිච්ඡාජීවො න පවත්තතීති.

සබ්බාකුසලවිද්ධංසකොපි සම්මාවායාමො උජුපටිපක්ඛදස්සනවසෙන **කොසජ්ජසමුච්ඡෙදකො** වුත්තො. සංකිලෙසපක්ඛතොපි තස්ස පග්ගණ්හනං **පග්ගහො.** කායාදීසු සුභාදිආකාරුපධාරණවසෙන පවත්තා සුභසඤ්ඤාදිපුබ්බඞ්ගමා අකුසලක්ඛන්ධා මිච්ඡාසති, තස්සා විද්ධංසනො **මිච්ඡාසතිවිනිද්ධුනනො. අසම්මොසොති** සම්මොසවිද්ධංසනතො තප්පටිපක්ඛො. ආරම්මණස්ස යථාසභාවසල්ලක්ඛණං **උපට්ඨානං.** ''ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා''ති, ''සතාරක්ඛෙන චෙතසා''ති (දී. නි. 3.348) ච වචනතො විසෙසතො සති කුසලචිත්තස්ස ආරක්ඛාති ආහ **''සතියා සංරක්ඛියමානචිත්තස්සා''**ති.

563. සච්චඤාණස්සාති සච්චානි ආරබ්භ පවත්තනකඤාණස්ස, න පටිවෙධඤාණං විය සකිදෙව බුජ්ඣති, අථ ඛො පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො අනු අනු බොධො අනුබොධො, අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කදිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්තිඅනුගතො වා බොධො අනුබොධො, තදෙව ඤාණන්ති **අනුබොධඤාණං.** න හි තං පච්චක්ඛතො බුජ්ඣති, අනුස්සවාදිවසෙන පන කප්පනමුඛෙන බුජ්ඣති. **කිච්චතොති** පරිජානනාදිතො. තංකිච්චකරණෙනෙව හි පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි විය තානිපි තස්ස පාකටානි හොන්ති. විවට්ටානුපස්සනාය හි සඞ්ඛාරෙහි පතිලීයමානමානසස්ස උප්පජ්ජමානං මග්ගඤාණං විසඞ්ඛාරං දුක්ඛනිස්සරණං ආරම්මණං කත්වා දුක්ඛං පරිච්ඡින්දති, දුක්ඛගතඤ්ච තණ්හං පජහති, නිරොධඤ්ච සච්ඡිකරොතී වුසති. ආදිච්චො විය පභාය සම්මාසඞ්කප්පාදීහි සහ සමුප්පන්නං තං මග්ගං භාවෙති, න ච සඞ්ඛාරෙ අමුඤ්චිත්වා පවත්තමානෙන ඤාණෙන එතං සබ්බං කාතුං සක්කා නිමිත්තපවත්තෙහි අවුට්ඨිතත්තා. තස්මා එතානි කිච්චානි කරොන්තං තං ඤාණං දුක්ඛාදීනි විභාවෙති තත්ථ සම්මොහනිවත්තනෙනාති **''චත්තාරිපි සච්චානි පටිවිජ්ඣතී''**ති වුත්තං, එකපටිවෙධෙනාති අධිප්පායො.

දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතීති කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තන්ති චෙ? න, ''යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතී''තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) එකදස්සිනො අඤ්ඤත්තයදස්සිතාවිචාරණායං තංසාධනත්ථං ආයස්මතා **ගවම්පතිත්**ථෙරෙන ඉමස්ස **සුත්තස්ස** ආනීතත්තා, පච්චෙකඤ්ච සච්චෙසු දිස්සමානෙසු අඤ්ඤත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා. අඤ්ඤථා අනුපුබ්බාභිසමයෙ පුරිමදිට්ඨස්ස පච්ඡා අදස්සනතො සමුදයාදිදස්සිනො දුක්ඛාදිදස්සිතා න යොජෙතබ්බා සියා. යොජිතා ච සා ''යො දුක්ඛසමුදයං පස්සති, දුක්ඛම්පි සො පස්සතී''තිආදිනා (සං. නි. 5.1100). **ලොකියං** සච්චඤාණං. **තත්ථ** ලොකියඤාණෙ. පරියුට්ඨානසඞ්ඛාතො අභිභවො **පරියුට්ඨානාභිභවො,** තස්ස වසෙන. සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජමත්තදස්සනතො සක්කායදිට්ඨිපරියුට්ඨානං නිවත්තෙති. ''ලොකසමුදයං ඛො, කච්චාන, යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා, සා න හොතී''ති (සං. නි. 2.15) වචනතො සමුදයදස්සනං හෙතුඵලපබන්ධාවිච්ඡෙදදස්සනතො පරියුට්ඨානාභිභවවසෙන පවත්තමානං උච්ඡෙදදිට්ඨිං නිවත්තෙති. ''ලොකනිරොධං ඛො…පෙ.... පස්සතො යා ලොකෙ අත්ථිතා, සා න හොතී''ති (සං. නි. 2.15) වචනතො නිරොධදස්සනං හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධදස්සනතො සස්සතදිට්ඨිං නිවත්තෙති. අත්තකාරස්ස පච්චක්ඛදස්සනතො මග්ගදස්සනං ''නත්ථි අත්තකාරෙ, නත්ථි පරකාරෙ, නත්ථි පුරිසකාරෙ''තිආදිකං (දී. නි. 1.168) අකිරියදිට්ඨිං පජහති. ''නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසාය, අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා සංකිලිස්සන්ති, නත්ථි හෙතු…පෙ.... විසුද්ධියා, අහෙතූ අප්පච්චයා සත්තා විසුජ්ඣන්තී''තිආදිකා (දී. නි. 1.168; ම. නි. 2.101, 227; සං. නි. 3.212) අහෙතුකදිට්ඨී ච ඉධ අකිරියාදිට්ඨිග්ගහණෙනෙව ගහිතාති දට්ඨබ්බා. සාපි හි විසුද්ධිමග්ගදස්සනෙන පහීයතීති. දුක්ඛෙ ඤාණං සමුදයඵලස්ස දුක්ඛස්ස අද්ධුවාදිභාවං පස්සතීති **ඵලෙ විප්පටිපත්තිං** නිවත්තෙති.

ඉස්සරො ලොකං පවත්තෙති සජ්ජෙති නිවත්තෙති සංහරතීති **ඉස්සරකාරණිනො** වදන්ති. පධානතො ලොකො ආවි භවති, තත්ථෙව ච පතිලීයතීති **පධානකාරණිනො.**

> ''කාලො කරොති භූතානි, කාලො සංහරතී පජා;
> කාලො සුත්තෙ ජාගරති, කාලො හි දුරතික්කමො''ති. –

කාලවාදිනො. කණ්ටකස්ස තිඛිණභාවො විය, කපිට්ඨඵලාදීනං පරිමණ්ඩලතා විය, මිගපක්ඛිසරීසපාදීනං විචිත්තතා විය ච සභාවෙනෙව ලොකො සම්භොති, විභොති චාති **සභාවවාදිනො. ආදි-**සද්දෙන අණූහි ලොකො පවත්තති, සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතු, ලොකො නියතො අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණිසදිසො, න එත්ථ කස්සචි පුරිසකාරොති **නියතිවාදිනො.**

> ''යදිච්ඡාය පවත්තන්ති, යදිච්ඡාය නිවත්තරෙ;
> යදිච්ඡාය සුඛං දුක්ඛං, තස්මා යාදිච්ඡකී පජා''ති. –

යදිච්ඡාවාදිනො, යෙ **අධිච්චසමුප්පත්තිවාදිනොති** ච වුච්චන්ති. එවමාදිඅකාරණවාදසඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. රාමුදකආළාරාදීනං විය, අරූපලොකෙ නිගණ්ඨානං විය ච ලොකථූපිකායං අපවග්ගො මොක්ඛොති ගහණං **අපවග්ගගාහො. ආදි-**සද්දෙන පධානස්ස අප්පවත්ති, ගුණවියුත්තස්ස අත්තනො සකත්තනි අවට්ඨානං, බ්‍රහ්මුනා සලොකතා, සමීපතා, සංයොගො, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති එවමාදීනං ගහණං දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච **පධානස්ස අප්පවත්ති** මහතාදිභාවෙන අපරිණාමො, අනභිබ්‍යත්ති වා. ''අහමඤ්ඤො, පකති අඤ්ඤා''ති එවං පවත්තපකතිපුරිසන්තරජානනෙන අත්තසුඛදුක්ඛමොහෙසු අවිභාගග්ගහණෙ කිර නිවත්තිතෙ වුත්තනයෙන පධානං

නප්පවත්තති, සො විමොක්ඛොති කාපිලා. **ගුණවියුත්තස්සාති** බුද්ධිසුඛදුක්ඛඉච්ඡාදොසප්පයත්තධම්මාධම්මසඞ්ඛාරෙහි නවහි අත්තගුණෙහි වියුත්තස්සාති කණාදමතානුසාරිනො. **සලොකතා** බ්‍රහ්මුනා සමානලොකතා. **සමීපතා** තස්ස සමීපප්පවත්තිතා. **සංයොගො** තෙන එකීභාවූපගමනං. ''ඉන්ද්‍රියතප්පනපුත්තමුඛදස්සනාදීහි විනා අපවග්ගො නත්ථී''ති ගහෙත්වා තථා පවත්තනං **කාමසුඛල්ලිකානුයොගො.** අනසනකෙසලුඤ්චනාදිතපචරියාය නග්ගසීලගොසීලකුක්කුරසීලාදීහි ච අත්තපරිතාපනෙන මොක්ඛො හොතීති **අත්තකිලමථො.**

ස්වායං සබ්බො මිච්ඡාගාහො සච්චඤාණෙ සති පතිට්ඨං න ලභතීති වුත්තමෙවත්ථං සඞ්ගණ්හන්තො **''ලොකෙ ලොකප්පභවෙ''**ති ගාථමාහාති.

ඤාණකිච්චතො විනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

564. **සෙසා සබ්බධම්මාති** සෙසා එකාසීති ලොකියධම්මා. අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ද්වාදසසු ආයතනෙසු කාමභවවිභවතණ්හාවසෙන ද්වාදසතිකා **ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි,** ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ වා ආගතනයෙන කාලවිභාගං අනාමසිත්වා වුත්තානි. තදාමසනෙ හි අට්ඨසතං හොන්ති. **අසම්මිස්සන්ති** එකතත්තා කෙනචි අසම්මිස්සං, කුතො තදන්තොගධප්පභෙදොති අධිප්පායො. වීමංසිද්ධිපාදාදීනං බොධිපක්ඛියානං සතිපි කිච්චනානත්තෙ අත්ථතො එකත්තා සම්මාදිට්ඨියා සඞ්ගහොති සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන තදන්තොගධතා වුත්තා.

තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයොති ලොකියක්ඛණෙ අලොභමෙත්තාකරුණාසම්පයොගවසෙන භින්නා, මග්ගක්ඛණෙ ලොභබ්‍යාපාදවිහිංසාසමුච්ඡෙදනවසෙන තයොති එකොපි වුත්තො. එස නයො **සම්මාවාචාදීසු.** අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතානං පන භාවෙ සම්මාආජීවසම්භවතො තෙන තෙසං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. භවන්තරෙපි ජීවිතහෙතුපි අරියෙහි අවීතික්කමනීයත්තා **අරියකන්තානං** සම්මාවාචාදිසීලානං ගහණෙන යෙන සද්ධාහත්ථෙන තානි ගහෙතබ්බානි, සො සද්ධාහත්ථො ගහිතො එව හොතීති තතො අනඤ්ඤානි සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලානි තත්ථ අන්තොගධානි වුත්තානි. ඡන්දො පන සද්ධානුගුණොති කත්වා ඡන්දිද්ධිපාදස්සාපි තදන්තොගධතා වුත්තා. **තෙසං අත්ථිතායාති** සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලඡන්දිද්ධිපාදානං අත්ථිතාය සීලස්ස අත්ථිභාවතො තිවිධෙනාපි සීලෙන තෙ තයොපි ගහිතාති තත්ථ අන්තොගධා. **චිත්තසමාධීති** චිත්තිද්ධිපාදං වදති. ''චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය''න්ති (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 2.1.9) හි චිත්තමුඛෙන සමාධි වුත්තොති සමාධිමුඛෙන චිත්තම්පි වත්තබ්බතං අරහති. චිත්තිද්ධිපාදභාවනාය පන සමාධිපි අධිමත්තො හොතීති වීමංසිද්ධිපාදාදිවචනං විය චිත්තිද්ධිපාදොති අවත්වා ඉධ ''චිත්තසමාධී''ති වුත්තං. ''පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී''ති (දී. නි. 1.466; 3.359; සං. නි. 5.376; අ. නි. 3.96; 11.12) වචනතො සමාධිඋපකාරා **පීතිපස්සද්ධියො,** තස්මා සමාධිග්ගහණෙන ගහිතා. උපෙක්ඛා පන සමාධිඋපකාරකතො, තංසදිසකිච්චතො ච. තස්මා සමාධිසීසෙන එතෙසං අන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

අන්තොගධානං පභෙදවිනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

565. **භාරො විය දුක්ඛසච්චං** විසාතකත්තා, සංහරණීයවසෙන විහන්තභාවතොති අත්ථො. **භාරාදානමිව** තත්ථ තත්ථ භවෙ උප්පජ්ජනකවිසාතස්ස හෙතුභාවතො. **භාරනික්ඛෙපනමිව** පවත්තිදුක්ඛවූපසමභාවතො . **රොගො විය, දුබ්භික්ඛමිව** ච බාධකත්තා. **රොගනිදානං විය, දුබ්බුට්ඨි විය** ච පභවලක්ඛණත්තා. **දුබ්බුට්ඨීති** ච අවස්සනං වා අතිවස්සනං වා. **රොගවූපසමො විය, සුභික්ඛමිව** ච සන්තිලක්ඛණත්තා, සුඛභාවතො. ''නිබ්බානං පරමං සුඛ''න්ති (ධ. ප. 203-204) හි වුත්තං. **භෙසජ්ජමිව, සුවුට්ඨි විය** ච දුක්ඛස්ස හෙතුපච්ඡෙදතො, තස්ස ච අපගමූපායභාවතො. නිය්‍යානලක්ඛණඤ්හි මග්ගසච්චං. අනිච්චභාවතො, සාසඞ්කසප්පටිභයතො ච දුක්ඛං වෙරිවිසරුක්ඛභයඔරිමතීරූපමං. **වෙරං** බ්‍යාපාදො, පච්චත්ථිකභාවො වා. **වෙරසමුග්ඝාතො** වෙරවූපසමො මෙත්තා. **වෙරසමුග්ඝාතුපායො** සඞ්ගහවත්ථූනි.

උපමාතො විනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

566. **එස නයො සමුදයාදීසූති** අත්ථි චෙත්ථ සමුදයො, න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං, න සමුදයො, අත්ථි සමුදයො චෙව අරියසච්චඤ්ච, අත්ථි නෙව සමුදයො න අරියසච්චන්ති. සෙසසච්චද්වයෙපි එසෙව නයො. **න අරියසච්චං** පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බාසඞ්ඛතනිය්‍යානභාවාභාවතො. **ඉතරං පන අරියසච්චද්වයන්ති** සමුදයමග්ගසච්චද්වයමාහ. **සියා දුක්ඛං** සඞ්ඛාරදුක්ඛතාය. තෙනාහ **''අනිච්චතො''**ති. **තථත්තෙනාති** තථසභාවෙන, පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවෙනාති අත්ථො. එතෙන තං අරියසච්චද්වයං ''සියා දුක්ඛං, න අරියසච්චං, සියා අරියසච්චං, න දුක්ඛ''න්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. අරියසච්චසද්දපරා හි දුක්ඛාදිසද්දා පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිභාවං වදන්ති. තෙනෙව අරියසච්චසද්දානපෙක්ඛං දුක්ඛසද්දං සන්ධාය මග්ගසම්පයුත්තසාමඤ්ඤඵලධම්මානං ආදිපදසඞ්ගහො වුත්තො, අරියසච්චසද්දාපෙක්ඛං පන සන්ධාය චතුත්ථපදසඞ්ගහො.

සබ්බාකාරෙනාති සබ්බප්පකාරෙන. යථා මග්ගසම්පයුත්තධම්මාදයො එකඞ්ගවිකලා, එවං අහුත්වා සබ්බඞ්ගයොගෙන දුක්ඛතාය චෙව අරියසච්චතාය චාති අත්ථො. ''උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චක''න්ති වුත්තෙ තණ්හායපි

සඞ්ගහො සියාති තංනිවත්තනත්ථං **‘‘අඤ්ඤත්‍ර තණ්හායා’’**ති වුත්තං තස්සා විසුං අරියසච්චභාවතො. සමුදයාදීසු අවසෙසකිලෙසාදයො පභවට්ඨෙන සමුදයො, න අරියසච්චං සුත්තන්තසංවණ්ණනා අයන්ති කත්වා . නිරොධො අරියසච්චං, න සමුදයො. ඉතරං පන අරියසච්චද්වයං සියා සමුදයො අත්තනො ඵලස්ස පච්චයට්ඨෙන, න පන යස්ස පහානාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන, සබ්බාකාරෙන පන තණ්හාසමුදයො චෙව අරියසච්චඤ්ච. මග්ගසම්පයුත්තධම්මා, සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පහානාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. සඞ්ඛාරනිරොධො, නිරොධසමාපත්ති ච නිරොධො, න අරියසච්චං. සමුදයො අරියසච්චං, න නිරොධො. ඉතරං පන අරියසච්චද්වයං සියා නිරොධො ඛණනිරොධසබ්භාවතො, න පන යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන. සබ්බාකාරෙන පන අසඞ්ඛතා ධාතු නිරොධො චෙව අරියසච්චඤ්ච. සෙසං වුත්තනයමෙව. අරියමග්ගතො අඤ්ඤානි මග්ගානි මග්ගො, න අරියසච්චං. නිරොධො අරියසච්චං, න මග්ගො. ඉතරං පන සච්චද්වයං සියා මග්ගො භවගාමිනිපටිපදාභාවතො, න පන යස්ස භාවනාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන, සබ්බාකාරෙන පන නිරොධගාමිනිපටිපදා මග්ගො චෙව අරියසච්චඤ්ච. සෙසං වුත්තනයමෙව.

චතුක්කතො විනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

567. **සුඤ්ඤානී**ති වෙදකාදීහි බාහිරකපරිකප්පිතෙහීති අධිප්පායො. දුක්ඛඤ්හි වෙදනීයම්පි සන්තං වෙදකරහිතං, කෙවලං පන තස්මිං අත්තනො පච්චයෙහි පවත්තමානෙ දුක්ඛං වෙදෙතීති වොහාරමත්තං හොති. එස නයො ඉතරෙසුපි.

‘‘දුක්ඛමෙවා’’ති අවධාරණෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං **‘‘න කොචි දුක්ඛිතො’’**ති වුත්තං. **කිරියාව විජ්ජතී**ති සමුදයසච්චං සන්ධාය වදති. පුරිමසච්චද්වයස්ස විපාකවට්ටකම්මවට්ටසඞ්ගහතො කාරකස්ස වා දුක්ඛසච්චසභාවමාහ. කාතබ්බාපි හි කිරියා කාරකරහිතා කෙවලං අත්තනො පච්චයෙහි තාය පවත්තමානාය දුක්ඛසඤ්ඤිතෙ ධම්මප්පබන්ධෙ කිරියං කරොතීති වොහාරමත්තං හොති. නිබ්බුතගමකෙසුපි එසෙව නයො. ‘‘මග්ගො අත්ථී’’ති වත්තබ්බෙ **‘‘මග්ගමත්ථී’’**ති ඔකාරස්ස අභාවො කතොති දට්ඨබ්බං. **ගමකො**ති නිබ්බුතිං ගන්තා.

කිලෙසාසුචිපග්ඝරණට්ඨෙන සාසවතා **අසුභතා**ති කත්වා අනාසවත්තා නිරොධමග්ගා සුභා එව. දුක්ඛාදීනං පරියායෙන සමුදයාදිභාවො ච අත්ථි , න පන නිරොධභාවො, නිරොධස්ස වා න දුක්ඛාදිභාවොති නිරොධාවසෙසත්තයානං න අඤ්ඤමඤ්ඤසමඞ්ගිතාති ආහ **‘‘නිරොධසුඤ්ඤානි වා’’**තිආදි.

සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතොති පොනොභවිකාය තණ්හාය පුනබ්භවස්ස අභාවතො. යථා වා පකතිවාදීනං විකාරා අවිකාරිභාවතො, පුබ්බෙ පතිපලීනා ච පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති, න එවං සමුදයසම්පයුත්තම්පි දුක්ඛං සමුදයභාවෙන තිට්ඨතීති ආහ ‘‘සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො’’ති . මග්ගෙ ච නිරොධස්ස අභාවතොති සම්බන්ධො. යථා අවිභත්තෙහි විකාරෙහි මහාහඞ්කාරතම්මත්තවිසෙසින්ද්‍රියභූතවිසෙසෙහි පකතිභාවෙනෙව ඨිතෙහි පකති සගබ්භා ඉච්ඡිතා පකතිවාදීහි, එවං න ඵලෙන සගබ්භො හෙතූති අත්ථො. **‘‘දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා’’**ති එතං විවරන්තො ආහ **‘‘න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵල’’**න්තිආදි. තත්ථ ‘‘ඉධ තන්තූසු පටො, කපාලෙසු ඝටො, බීරණෙසු කටො ද්වීසු අණූසු ද්විඅණුක’’න්තිආදිනා ඉධ වුද්ධිවොහාරජනකො අවිසුං සිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො, තෙන සමවායෙන කාරණෙසු ද්වීසු අණූසු ද්විඅණුකං ඵලං සමවෙතං එකීභූතමිව සම්බද්ධං, තීසු අණූසු තිඅණුකන්ති එවං මහාපථවීමහාඋදකමහාඅග්ගිමහාවාතක්ඛන්ධපරියන්තං ඵලං අත්තනො කාරණෙසු සමවෙතන්ති **සමවායවාදිනො** වදන්ති. එවං පන වදන්තෙහි අපරිමාණෙසු කාරණෙසු මහාපරිමාණං එකං ඵලං සමවෙතං අත්තනො අන්තොගධෙහි කාරණෙහි සගබ්භං අසුඤ්ඤන්ති වුත්තං හොති. එවමිධ සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථීති හෙතුසුඤ්ඤං ඵලන්ති අත්ථො.

සුඤ්ඤතො විනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති මග්ගනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

එකවිධාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

568. **පවත්තිභාවතො**ති සංසාරස්ස පවත්තිභාවතො. **චතුආහාරභෙදතො**ති චතුආහාරප්පච්චයවිසෙසතො. එතෙන චත්තාරො කබළීකාරාදිආහාරවිසෙසෙ, අජ්ඣොහරණීයවත්ථු, සළායතන, අවිජ්ජා, අභිසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතෙ තප්පච්චයභූතධම්මවිසෙසෙ ච සඞ්ගණ්හාති , ඔජට්ඨමකරූප, වෙදනා, පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණ, නාමරූපසඞ්ඛාතෙ තන්නිබ්බත්තධම්මවිසෙසෙ ච.

පවත්තකභාවතො පවත්තිදුක්ඛස්ස. **රූපාභිනන්දනාදිභෙදො** රූපක්ඛන්ධාදිඅභිනන්දනභෙදො, රූපාරම්මණාදිවසෙනාපීති වදන්ති. රූපතණ්හාදීනං පච්චෙකං අනෙකභෙදත්තා **ඡ තණ්හාකායා,** තෙසං **භෙදතො.**

උපාදානෙහි උපාදීයතීති උපාදි, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං. තන්නිස්සරණභූතං නිබ්බානං, තස්ස වූපසමො තංසන්තීති කත්වා තස්ස යාව පච්ඡිමං චිත්තං, තාව සෙසතං, තතො පරං අනවසෙසතඤ්ච උපාදාය **සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු, නිරුපාදිසෙසනිබ්බානධාතූ**ති ද්විධා වොහරීයති. යථා චායං භෙදො වොහාරතො, එවමිතරෙපීති තෙ කතිපයෙ දස්සෙතුං **"තිවිධො"**තිආදි වුත්තං. අඤ්ඤථා එකස්ස සතො නිබ්බානස්ස කුතො භෙදොති.

සමථවිපස්සනාභෙදතොති එත්ථ සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඞ්කප්පා විපස්සනා, ඉතරෙ සමථාති වදන්ති. සීලම්පි හි සමථස්ස උපකාරකත්තා සමථග්ගහණෙන ගය්හතීති තෙසං අධිප්පායො. අථ වා යානද්වයස්ස වසෙන ලද්ධො මග්ගො සමථො විපස්සනාති ආගමනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. **අයන්ති** අරියමග්ගො. **සප්පදෙසත්තාති** සීලක්ඛන්ධාදීනං එකදෙසත්තාති අත්ථො. එකදෙසො හි පදිස්සති අවයවභාවෙන අපදිසීයතීති පදෙසො, අත්තනො සමුදායං පති සහ පදෙසෙනාති **සප්පදෙසොති** වුච්චති යථා "සනිදස්සනා ධම්මා"ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 9), සීලක්ඛන්ධාදයො ච සබ්බලොකියලොකුත්තරසීලාදිසඞ්ගාහකා, අරියමග්ගො ලොකුත්තරො එවාති තදෙකදෙසො හොති.

සජාතිතොති සමානජාතිතො, වචීදුච්චරිතවිරතිආදිභෙදෙසු සමානාය සීලජාතියාති අත්ථො.

ඔනතසහායො විය වායාමො පග්ගහකිච්චසාමඤ්ඤතො. **අංසකූටං දත්වා ඨිතසහායො විය සති** අපිලාපනවසෙන නිච්චලභාවකරණසාමඤ්ඤතො. **සජාතිතොති** සවිතක්කසවිචාරාදිභෙදෙසු සමානාය සමාධිජාතියාති අත්ථො. **කිරියතොති** සමාධිඅනුරූපකිරියතො. තතො එව හි "චත්තාරො සතිපට්ඨානා සමාධිනිමිත්තා, චත්තාරො සම්මප්පධානා සමාධිපරික්ඛාරා"ති (ම. නි. 1.46) සතිවායාමානං සමාධිස්ස නිමිත්තපරික්ඛාරභාවො වුත්තො.

ආකොටෙන්තෙන වියාති "අනිච්චං අනිච්ච"න්තිආදිනා පඤ්ඤාකිච්චසදිසෙන කිච්චෙන සමන්තතො කොටෙන්තෙන විය, "අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙනා"තිආදිනා (පටි. ම. 1.48) **පරිවත්තෙන්තෙන** විය ච ආදාය ඌහිත්වා දින්නමෙව පඤ්ඤා පටිවිජ්ඣති. ද්වින්නං සමානකාලත්තෙපි පච්චයභාවෙන සම්මාසඞ්කප්පස්ස පුරිමකාලස්ස විය නිද්දෙසො කතො. **සජාතිතොති** "දුක්ඛෙ ඤාණ"න්තිආදීසු (සං. නි. 5.8) සමානාය පඤ්ඤාජාතියා. **කිරියතොති** එත්ථ පඤ්ඤාසදිසං කිච්චං "කිරියා"ති වුත්තං, පුබ්බෙ පන සමාධිඋපකාරකං තදනුරූපකිච්චන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො.

"සබ්බං , භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යා"න්ති (සං. නි. 4.46) වචනතො චත්තාරිපි අභිමුඛං පච්චක්ඛතො ඤාතබ්බානි, අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ඤාතබ්බානීති **අභිඤ්ඤෙය්‍යානි**.

569. **අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගානීති** අඤ්ඤමඤ්ඤසමානභාගානි, සදිසරූපානීති අත්ථො.

දුරභිසම්භවතරන්ති අභිසම්භවිතුං සාධෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතරං, සත්තිවිඝාතෙන දුරධිගමන්ති අත්ථො. **අසනන්ති** කණ්ඩං. **අතිපාතෙය්‍යාති** ඛිපෙය්‍ය. **කොටියාති** කණ්ඩස්ස කොටියා වාලග්ගෙන. **කොටින්ති** වාලස්සෙව කොටිං. **පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති** පටිමුඛභාවෙන විජ්ඣෙය්‍ය.

බාධකපභවසන්තිනිය්‍යානලක්ඛණෙහි වවත්ථානං **සලක්ඛණවවත්ථානං. දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තාති** ඔළාරිකා දුක්ඛසමුදයා. තිරච්ඡානගතානම්පි හි දුක්ඛං, ආහාරාදීසු ච අභිලාසො පාකටො. පීළනාදිආයූහනාදිවසෙන පන "ඉදං දුක්ඛං, ඉදමස්ස කාරණ"න්ති යාථාවතො ඔගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා **ගම්භීරා**. සණ්හසුඛුමධම්මත්තා නිරොධමග්ගා සභාවතො එව **ගම්භීරට්ඨෙන දුරවගාහා**. තෙනෙව උප්පන්නෙ මග්ගෙ නත්ථි නිරොධමග්ගානං අනවගාහොති. නිබ්බානම්පි මග්ගෙන අධිගන්තබ්බත්තා තස්ස ඵලන්ති අපදිසීයතීති ආහ **"ඵලාපදෙසතො"**ති. වුත්තඤ්හෙතං "දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා"ති (විභ. 719). මග්ගොපි නිරොධස්ස සම්පාපකභාවතො "හෙතූ"ති අපදිසීයතීති ආහ **"හෙතුඅපදෙසතො"**ති. වුත්තම්පි චෙතං "දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා"ති (විභ. 719).

ඉති එවං පකාරෙහීති ඉති විජඤ්ඤාති සම්බන්ධො. තත්ථ ඉතිසද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙති. **එවං පකාරෙහීති** එවං-සද්දෙන විජානනකාරණභූතෙන එව.

සභාගවිසභාගතොවිනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සොළසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

17. පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා

570. **ඉමිස්සා පඤ්ඤායාති** ඉමිස්සා යථාධිගතාය විපස්සනාය. **භූමිභූතෙසූති** පවත්තිට්ඨානභූතෙසු. කාමඤ්චායං පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නසමඤ්ඤා පිතාපුත්තසමඤ්ඤා විය අපෙක්ඛාසිද්ධා, හෙතුඵලධම්මෙසු පන යථාක්කමං වත්තීතාවාති **‘‘පටිච්චසමුප්පාදො චෙවා’’**තිආදිනා විභජ්ජ වුත්තං. **ආදිසද්දෙනාති** ‘‘පටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා’’ති එත්ථ වුත්තආදිසද්දෙන. **අවසෙසා හොන්ති,** සංවණ්ණනාවසෙනාති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘තෙසං වණ්ණනාක්කමො අනුප්පත්තො’’**ති.

අවිජ්ජාදයො ධම්මා පටිච්චසමුප්පාදො, න සමුප්පත්තිමත්තං. ස්වායමත්ථො ඉමිනා සුත්තපදෙන වෙදිතබ්බොති දස්සෙන්තො **‘‘වුත්තඤ්හෙත’’**න්තිආදිං වත්වා පටිච්චසමුප්පන්නෙ පන දස්සෙතුං **‘‘ජරාමරණාදයො පනා’’**තිආදි ආරද්ධං. කස්මා පනෙත්ථ අනුලොමතො පටිච්චසමුප්පාදධම්මා දස්සිතා, පටිලොමතො පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මාති? යතො තෙ පච්චයතො උප්පන්නා, තස්ස සමනන්තරදස්සනත්ථං.

න නිච්චං න සස්සතන්ති **අනිච්චං**. සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති **සඞ්ඛතං**. පටිච්ච පච්චයාරහං පච්චයං නිස්සාය සහිතමෙව උප්පන්නන්ති **පටිච්චසමුප්පන්නං**. ඛයනසභාවං **ඛයධම්මං**. වයනසභාවං **වයධම්මං**. විරජ්ජනසභාවං පලුජ්ජනසභාවං **විරාගධම්මං**. නිරුජ්ඣනසභාවං **නිරොධධම්මං**. සෙසං යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං පරතො ආවි භවිස්සති.

571. **එත්ථාති** එතෙසු යථාවුත්තෙසු සුත්තපදෙසු. **සඞ්ඛෙපොති** අත්ථසඞ්ඛෙපො.

ජාතිපච්චයාති ජාතිසඞ්ඛාතා පච්චයා. හෙතුම්හි නිස්සක්කවචනං. **ඨිතාව සා ධාතූති** යායං ජරාමරණස්ස ඉදප්පච්චයතා ‘‘ජාතිපච්චයා ජරාමරණ’’න්ති, එසා ධාතු එස සභාවො. සා තථාගතානං උප්පාදතො පුබ්බෙ, උද්ධඤ්ච අවිඤ්ඤායමානො, මජ්ඣෙ ච විඤ්ඤායමානො, න තථාගතෙහි උප්පාදිතො, අථ ඛො සම්භවන්තස්ස ජරාමරණස්ස සබ්බකාලං ජාතිපච්චයතො සම්භවොති ඨිතා එව. කෙවලං පන සයම්භුඤාණෙන අභිසම්බුජ්ඣනතො, ‘‘අයං ධම්මො තථාගතෙන අධිගතො’’ති පවෙදනතො ච තථාගතො ‘‘ධම්මස්සාමී’’ති වුච්චති න අපුබ්බස්ස උප්පාදනතො. තෙන වුත්තං ‘‘ඨිතාව සා ධාතූ’’ති. සා එව **ජාතිපච්චයා ජරාමරණ**න්ති එත්ථ විපල්ලාසාභාවතො එවං අවබුජ්ඣමානස්ස එතස්ස සභාවස්ස, හෙතුනො වා තථෙව භාවතො ඨිතතාති **ධම්මට්ඨිතතා**. ජාති වා ජරාමරණස්ස උප්පාදට්ඨිති පවත්තආයූහනසංයොගපලිබොධසමුදයහෙතුපච්චයට්ඨිතීති තදුප්පාදාදිභාවෙනස්සා ඨිතතා **‘‘ධම්මට්ඨිතතා’’**ති ඵලං පතිසාමත්ථියතො හෙතුමෙව වදති.

අථ වා ධාරීයති පච්චයෙහීති ධම්මො, තිට්ඨති තත්ථ තදායත්තවුත්තිතාය ඵලන්ති ඨිති, ධම්මස්ස ඨිති **ධම්මට්ඨිති. ධම්මොති** වා කාරණං, පච්චයොති අත්ථො. ධම්මස්ස ඨිතිසභාවො, ධම්මතො ච අඤ්ඤො සභාවො නත්ථීති **ධම්මට්ඨිති,** පච්චයො. තෙනාහ ‘‘පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.45). ධම්මට්ඨිති එව **ධම්මට්ඨිතතා**. සා එව ධාතු ‘‘ජාතිපච්චයා ජරාමරණ’’න්ති ඉමස්ස සභාවස්ස, හෙතුනො වා අඤ්ඤථත්තාභාවතො ‘‘න ජාතිපච්චයා ජරාමරණ’’න්ති විඤ්ඤායමානස්ස තබ්භාවාභාවතො නියාමතා වවත්ථිතභාවොති **ධම්මනියාමතා**. ඵලස්ස වා ජරාමරණස්ස ජාතියා සති සම්භවො ධම්මෙ හෙතුම්හි ඨිතතාති **ධම්මට්ඨිතතා**. අසති අසම්භවො ධම්මෙ නියතතාති **ධම්මනියාමතාති** එවං ඵලෙන හෙතුං විභාවෙති. **තං** ‘‘ඨිතාව සා ධාතූ’’තිආදිනා (සං. නි. 2.20) වුත්තං ඉදප්පච්චයතං **අභිසම්බුජ්ඣති** පච්චක්ඛකරණෙන අභිමුඛං බුජ්ඣති යාථාවතො පටිවිජ්ඣති. **අභිසමෙතීති** තස්ස වෙවචනං. ආදිතො කථෙන්තො **ආචික්ඛති,** උද්දිසතීති අත්ථො. තමෙව උද්දෙසං පරියොසාපෙන්තො **දෙසෙති**. යථාඋද්දිට්ඨමත්ථං නිද්දිසනවසෙන පකාරෙහි ඤාපෙන්තො **පඤ්ඤපෙති**. පකාරෙහියෙව පතිට්ඨපෙන්තො **පට්ඨපෙති**. යථානිද්දිට්ඨමත්ථං පටිනිද්දිසනවසෙන **විවරති විභජති,** විවටඤ්හි විභත්තඤ්ච අත්ථං හෙතුධාරණදස්සනෙහි පාකටං කරොන්තො **උත්තානීකරොති**. උත්තානීකරොන්තො තථාපච්චක්ඛභූතං කත්වා නිගමනවසෙන **පස්සථාති චාහ**.

572. **පච්චයලක්ඛණොති** පච්චයභාවලක්ඛණො, පච්චයොති වා ලක්ඛිතබ්බො. පවත්තිදුක්ඛස්ස අනුබන්ධාපනකිච්චතාය **දුක්ඛානුබන්ධනරසො**. නිබ්බානගාමිමග්ගස්ස උප්පථභාවතො **කුම්මග්ගපච්චුපට්ඨානො**.

සො පනායං පටිච්චසමුප්පාදො. යාවත්තකෙහි පච්චයෙහි යං ඵලං උප්පජ්ජනාරහං, අවිකලෙහෙව තෙහි තස්ස උප්පත්ති, තදඤ්ඤෙන ච තස්ස පයොජනං නත්ථීති ආහ **‘‘අනූනාධිකෙහෙවා’’**ති. යථා තං චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස, එතෙන තංතංඵලනිප්ඵාදනෙන තස්සා පච්චයසාමග්ගියා තප්පරතා **තථතාති** දස්සෙති. **සාමග්ගින්ති** සමොධානං, සමවායන්ති අත්ථො. **අසම්භවාභාවතොති** අනුප්පජ්ජනස්ස අභාවතො. පච්චයසාමග්ගියඤ්හි සති අනුප්පජ්ජනෙ තස්සා විතථතා සියා. **අඤ්ඤධම්මපච්චයෙහීති** අඤ්ඤස්ස ඵලධම්මස්ස පච්චයෙහි. **අඤ්ඤධම්මානුප්පත්තිතොති** තතො අඤ්ඤස්ස ඵලධම්මස්ස අනුප්පජ්ජනතො. න හි කදාචි

චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරෙහි සොතවිඤ්ඤාණස්ස සම්භවො අත්ථි, යදි සියා, තස්සා සාමග්ගියා අඤ්ඤථතා නාම සියා, න චෙතං අත්ථීති **‘‘අනඤ්ඤථතා’’**ති වුත්තං. **පච්චයතොති** පච්චයභාවතො. **පච්චයසමූහතොති** එත්ථාපි එසෙව නයො.

573. **ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතාති තා**-සද්දෙන පදං වඩ්ඪිතං, න කිඤ්චි අත්ථන්තරං යථා දෙවො එව දෙවතාති. **ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො ඉදප්පච්චයතාති** සමූහත්ථං **තා**-සද්දමාහ යථා ‘‘ජනානං සමූහො ජනතා’’ති. නනු ච ‘‘අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති පුට්ඨෙන සතා, ආනන්ද, අත්ථීතිස්ස වචනීයං. කිං පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති චෙ වදෙය්‍ය, ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඉච්චස්ස වචනීය’’න්ති (දී. නි. 2.96) ජාතිසද්දපච්චයසද්දසමානාධිකරණෙන කිං-සද්දෙන ඉදංසද්දස්ස සමානාධිකරණතාදස්සනතො ඉදප්පච්චයසද්දස්ස කම්මධාරයසමාසො දිස්සති, න හෙත්ථ ‘‘ඉමස්ස පච්චයා ඉදප්පච්චයා’’ති ජරාමරණස්ස, අඤ්ඤස්ස වා පච්චයතො ජරාමරණසම්භවපුච්ඡා සම්භවති විදිතභාවතො, අසම්භවතො ච, ජරාමරණස්ස පන පච්චයපුච්ඡා සම්භවති. පච්චය-සද්දෙන ච සමානාධිකරණතාය ඉදං-සද්දස්ස ඉමස්මා පච්චයාති පච්චයපුච්ඡා යුජ්ජති. සා ච සමානාධිකරණතා බාහිරත්ථසමාසෙපි ලබ්භති. තතො ච අඤ්ඤපදත්ථවචනිච්ඡාභාවෙ කම්මධාරයසමාසො ලබ්භති.

සාමිවචනසමාසෙ පන සමානාධිකරණතා නත්ථීති න කථඤ්චි කම්මධාරයසමාසසම්භවොති? නයිදමෙවං වචනිච්ඡන්තරභාවතො. පටිච්චසමුප්පාදවචනිච්ඡා හෙසා ‘‘ඉදප්පච්චයතා පටිච්චසමුප්පාදො’’ති එත්ථ. ‘‘අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණ’’න්ති එත්ථ පන ජරාමරණස්ස පච්චයමත්තපරිපුච්ඡා, තස්මා යථා ඉදං-සද්දස්ස පටිච්චසමුප්පාදවිසෙසනතා, පුච්ඡිතබ්බපච්චයවිසෙසනතා ච හොති, තථා සමාසවිකප්පො එත්ථ, තත්ථ ච කාතබ්බොති න සමාසන්තරදස්සනං සාමිවචනසමාසබාධකං. කස්මා පනෙත්ථාපි කම්මධාරයසමාසො න ඉච්ඡිතොති? හෙතුප්පභවානං හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති ඉමස්සත්ථස්ස කම්මධාරයසමාසෙ අසම්භවතො, ‘‘ඉමස්ස අත්තනො පච්චයානුරූපස්ස අනුරූපො පච්චයො ඉදප්පච්චයො’’ති ඉමස්ස ච අත්ථස්ස ඉච්ඡිතත්තා. යො පනෙත්ථ ඉදං-සද්දෙන ගහිතො අත්ථො, සො ‘‘අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණ’’න්ති එත්ථ ජරාමරණග්ගහණෙනෙව ගහිතොති ඉදං-සද්දො පටිච්චසමුප්පන්නතො අභස්සිත්වා අඤ්ඤාසම්භවතො පච්චයෙ අවතිට්ඨති, තස්මා තත්ථ කම්මධාරයසමාසො. එත්ථ පන ඉදං-සද්දස්ස තතො පරිච්චජනකාරණං නත්ථීති සාමිවචනසමාසො එව. එවම්පි න ඉදප්පච්චයො එව ඉදප්පච්චයභාවො භවිතුං යුත්තොති ඉදප්පච්චයතාය පටිච්චසමුප්පාදතානුපපත්තීති? නායං දොසො අත්ථන්තරාභාවතොති වුත්තොවායමත්ථො.

අථ වා පන හොතු ඉදප්පච්චයභාවො ඉදප්පච්චයතාති. **භාවොති** චෙත්ථ අවිනාභාවිඵලං පති හෙතුනො සත්වං. තථා හි ඉදප්පච්චය-සද්දො ජාතිආදීසු නිරුළ්හො. තඤ්ච ඉදප්පච්චයසත්වං ඉදප්පච්චයතො අඤ්ඤං නත්ථි. යදි අඤ්ඤං සියා, තං අවිජ්ජමානං සියා. න හි සතා අඤ්ඤං විජ්ජමානං හොති. අථ සත්වං සං නාම, යස්ස සතො භාවො, තං අසං නාම සියා. න හි තං සත්වං සභාවං සත්වතො අඤ්ඤත්තා, තස්මා සතො භාවො සත්වන්ති නිද්දෙසො න යුජ්ජති. න ච සං-සම්බන්ධෙන අසං සං නාම හොති, පගෙව සං-සම්බන්ධෙන. අසති ච සදිතිග්ගහණං විපරීතග්ගාහොති න ගහණතො සංසිද්ධි. සදිසකප්පනායඤ්ච මාණවකස්ස සීහභාවො විය න අසතො සං-සභාවතා. යස්මා පන ඉදප්පච්චයභාවො යථාවුත්තං සත්වං, න අසත්වං. නාපි යස්ස තං සත්වං, තදසං, තස්මා ඉදප්පච්චයභාවො ඉදප්පච්චයසරූපං සභාවන්තරෙහි විනිවත්තභාවදස්සනත්ථං ඉමස්සායන්ති විසෙසෙත්වා ඉදප්පච්චයතාති වුත්තන්ති න ඉදප්පච්චයතාය පටිච්චසමුප්පාදභාවාසම්භවො.

පටිච්ච සමුප්පජ්ජති එතස්මාති පටිච්චසමුප්පාදොති තස්සාපි හෙතුඅත්ථභාවතො ජාතිආදිපදානං එවමෙව හෙතුභාවවාචකතාය හෙතුපධානතා යොජෙතබ්බා හෙතුප්පභවානං හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති කත්වා . තථා හි ‘‘දසබලසමන්නාගතො, භික්ඛවෙ, තථාගතො චතූහි වෙසාරජ්ජෙහි සමන්නාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති, ඉමස්මිං සති ඉදං හොති යාව ‘එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස නිරොධො හොතී’’’ති (සං. නි. 2.21-22) අනෙන **සීහනාදසුත්තෙන** පකාසිතො එවමත්ථො. ‘‘කිං වාදී පනායස්මතො සත්ථා කිමක්ඛායී’’ති පුට්ඨෙන ආයස්මතා **අස්සජිත්ථෙරෙන** –

> ‘‘යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා, තෙසං හෙතුං තථාගතො ආහ;
> තෙසඤ්ච යො නිරොධො, එවංවාදී මහාසමණො’’ති. (මහාව. 60; අප. ථෙර 1.1.286) –

වුත්තො. තෙන විඤ්ඤායති හෙතුප්පභවානං හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති. සෙසමෙත්ථ වත්තබ්බං පරතො ආවි භවිස්සති.

574. **පටිච්චාති** තං තං කාරණං නිස්සාය. **සම්මාති** අවිපරීතං අනිච්චතො අනිච්චස්ස උප්පාදොති කත්වා. නිච්චතො හි කාරණතො ඵලස්ස උප්පාදො විපරීතො. තෙනාහ **‘‘තිත්ථිය…පෙ…. නිරපෙක්ඛො’’**ති. ‘‘උප්පාදො පඤ්ඤායතී’’ති (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47; කථා. 214) එවං වුත්තසඞ්ඛතලක්ඛණතො අඤ්ඤො ‘‘පච්චයතො ඛණතො’’ති එත්ථ වුත්තපච්චයලක්ඛණො එකො ආකාරො උප්පාදොති තෙසං අධිප්පායො. යං සන්ධාය තෙ ‘‘ජාතිආදීනං හෙතවො ජාතිආදයො’’ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, නිබ්බත්තිලක්ඛණවිනිමුත්තස්ස තාදිසස්ස කස්සචි අභාවතො. තෙනාහ **‘‘තං න යුජ්ජතී’’**තිආදි. **ගම්භීරනයාසම්භවතොති** ගම්භීරානං නයානඤ්ච අසම්භවතො. **සද්දභෙදතොති** සද්දවිනාසතො සද්දායොගතො. **සුත්තං නත්ථි** ‘‘පටිච්චසමුප්පාදං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමී’’තිආදිසුත්තපදෙහි (සං. නි. 2.1, 20) උප්පාදමත්තස්ස අප්පකාසිතත්තා. අයමෙව හි අත්ථො හෙට්ඨා දස්සිතො ඉදානිපි දස්සීයති. **තං** උප්පාදමත්තං. **විහරාමි**

තස්මිං පඨමාභිසම්බුද්ධකාලෙති අධිප්පායො. **විහරාමීති** වා කාලවිපල්ලාසෙන වුත්තං, විහාසින්ති අත්ථො. **තත්‍රාති** තස්මිං පදෙසවිහාරෙ. **පච්චයාකාරදස්සනෙනාති** යෙනාකාරෙන පච්චයධම්මො පච්චයුප්පන්නස්ස පච්චයො හොති, සො පච්චයාකාරො පච්චයභාවො, තස්ස දස්සනෙන. ඉධ පන වෙදනානං පච්චයභාවො අධිප්පෙතො. තෙනාහ **"මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිත"**න්තිආදි. වෙදනානංයෙව හි පච්චයං පස්සන්තෙන වුත්තවිහාරො පටිච්චසමුප්පාදස්ස එකදෙසමෙව පස්සතො විහාරොති කත්වා පදෙසවිහාරො ජාතො, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානමනසිකාරො පඨමාභිසම්බුද්ධවිහාරො. තඤ්හි නිප්පදෙසතො පච්චයාකාරදස්සනන්ති එකෙ. **පදෙසවිහාරසුත්තවිරොධො ආපජ්ජති** තස්ස වෙදනානං පච්චයධම්මමනසිකාරවිභාවනතො.

ලොකො සමුදෙති එතස්මාති **ලොකසමුදයො,** අවිජ්ජාදිකො පච්චයගණො, න ලොකසමුදයමත්තං. තෙනාහ **"අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදො"**ති. **නත්ථීතාති** සබ්බසො අභාවො, නරන්වයවිනාසො උච්ඡෙදොති අත්ථො. නත්ථීතාසහචරණතො පන උච්ඡෙදදිට්ඨි නත්ථීතාති අධිප්පෙතා. **පච්චයානුපරමො** පච්චයානං අවිච්ඡෙදො. යථා හි අතීතහෙතුපඤ්චකසන්නිස්සයෙන එතරහිඵලපඤ්චකං විය හෙතුපඤ්චකම්පි හොති, එවං එතරහිහෙතුපඤ්චකසන්නිස්සයෙන ආයතිංඵලපඤ්චකම්පි භවිස්සති. තෙනාහ **"පච්චයානුපරමෙ ඵලානුපරමතො"**ති.

තං ගම්භීරත්තං **උප්පාදමත්තෙ නත්ථි** අසභාවධම්මත්තා. එකත්තනයාදයො නයා සභාවධම්මෙසු ලබ්භමානතො උප්පාදමත්තෙ කථඤ්චිපි න ලබ්භෙය්‍යුන්ති ආහ **"නයචතුක්කං උප්පාදමත්තෙ නත්ථී"**ති.

575. **සමානෙ කත්තරීති** එකස්මිංයෙව කත්තරි උප්පජ්ජනකිරියාය යො කත්තා, තස්මිංයෙව පච්චයනකිරියාය ච කත්තුභූතෙති අත්ථො. යථා ''න්හත්වා භුඤ්ජති, භුත්වා සයතී''ති. **"පුබ්බකාලෙ"**ති ඉදඤ්ච ත්වාසද්දන්තානං පදානං යෙභුය්‍යෙන පුරිමකාලකිරියාය දීපනතො වුත්තං, න ඉධ පටිච්චසද්දස්ස පුරිමකාලත්ථත්තා. එවඤ්හි ''චක්ඛුං පටිච්චා''ති නිදස්සනවචනං නිදස්සිතබ්බෙන සංසන්දෙය්‍යා. අථ වා කාමඤ්චෙත්ථ උභින්නං කිරියානං සමකාලතා උප්පජ්ජනකිරියාය පුබ්බෙ පච්චයනකිරියාය අසම්භවතො, තථාපි ඵලකිරියාය හෙතුකිරියා පුරිමකාලො විය වොහරිතුං යුත්තා. එවමෙත්ථ හෙතුඵලවවත්ථානං සුපාකටං හොතීති උපචාරසිද්ධං පුරිමකාලං ගහෙත්වා වුත්තං **"පුබ්බකාලෙ"**ති. **අත්ථසිද්ධිකරොති** වාක්‍යත්ථපටිවිඤ්ඤත්තිකරො. පටිච්චසමුප්පාදොති හි එත්ථ වාක්‍යත්ථාවබොධො ඉධ අත්ථසිද්ධීති අධිප්පෙතො. **පයුජ්ජමානො** පටිච්චසද්දො උප්පාදසද්දෙන වුච්චමානස්ස සමානස්ස ''කත්තු අභාවතො''ති පදං ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්තිආදීසු (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-44; 2.4.60; කථා. 465) පච්චයනකිරියාය, උප්පජ්ජනකිරියාය ච විඤ්ඤාණමෙව කත්තාති සමානකත්තුකතා ලබ්භති.

''පටිච්චසමුප්පාදො''ති එත්ථ පන උප්පාදසද්දස්ස භාවසාධනතාය කිරියාව වුත්තාති සමානකත්තුලක්ඛණො සද්දප්පයොගො න සම්භවතීති. තෙනාහ **"සද්දභෙදං ගච්ඡතී"**ති, අපසද්දප්පයොගො හොතීති අත්ථො. න චෙත්ථ පරාවරයොගො (පාණිනී 3.4.20) ''අප්පත්වා නදිං පබ්බතො, අතික්කම්ම පබ්බතං නදී''තිආදීසු විය, නාපි ලක්ඛණහෙතුආදිපයොගො ''සීහං දිස්වා භයං හොති, ඝතං පිවිත්වා බලං ජායතෙ, 'ධ'න්ති කත්වා දණ්ඩො පතිතො''තිආදීසු විය. නෙවෙත්ථ සද්දභෙදො. න හි හත්ථතලෙ ආමලකං විය සබ්බඤ්ඤෙය්‍යං පච්චක්ඛං කත්වා ඨිතානං මහෙසීනං වචනෙ අක්ඛරචින්තකානං විප්පලාපො අවසරං ලභති. ලභතු, වාක්‍යත්ථෙන සද්දසිද්ධිතො ''න්හත්වා ගමනං, භුත්වා සයන''න්තිආදීසු වියාති. එවම්පි න ච කිඤ්චි අත්ථං සාධෙති. යදිපි පච්චෙකං පදත්ථො ලබ්භති, වාක්‍යත්ථො පන න යුජ්ජති, තස්මා දසදාළිමාදිවාක්‍යානි විය අසම්බන්ධත්ථතාය නිරත්ථකං හොතීති අධිප්පායො.

නාමපදෙ වුත්තෙ අප්පයුත්තානිපි ''අත්ථි, හොති, විජ්ජතී''ති එවරූපානි කිරියාපදානි ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බානීති ඤායං සන්ධායාහ **"හොතිසද්දෙන සද්ධිං යොජයිස්සාමා"**ති. **ඉමෙසූති** යථාවුත්තෙසු දෙසනාපටිඤ්ඤාපුච්ඡානිගමනවසෙන වුත්තෙසු පටිච්චසමුප්පාදපදෙසු. නිදස්සනමත්තඤ්චෙතං, අඤ්ඤෙසුපි ''පටිච්චසමුප්පාදමෙව සාධුකං යොනිසො මනසි කාරොති. යදිදං ඉදප්පච්චයතා පටිච්චසමුප්පාදො (දී. නි. 2.67; ම. නි. 2.337; ස. නි. 1.172; මහාව. 7). ගම්භීරො චායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො''ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60) එවමාදීසුපි එකෙනපි සද්ධිං හොති-සද්දො සම්බන්ධං න ගච්ඡති. **යොගං න ගච්ඡති** තථා සම්බන්ධවසෙන අවුත්තත්තා. **"න ච උප්පාදො හොතී"**ති ඉදං අසභාවධම්මත්තා උප්පාදස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණායොගං සන්ධාය වුත්තං. යථා හි විනාසස්ස විනාසො නත්ථි, එවං උප්පාදස්ස විනාසො විය උප්පාදොපි නත්ථි. යදි සියා, යෙන උප්පාදෙන උප්පාදො උප්පාදවා, සොපි උප්පාදවාති අනවට්ඨානමෙව ආපජ්ජෙය්‍යාති වුත්තොවායමත්ථො. තෙනාහ **"සචෙ හෙය්‍යා"**තිආදි. යදි එවං, කථං සමුදයො හොතීති? නායං දොසො නිබ්බත්තියා අනධිප්පෙතත්තා. එවං දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො පාතුභාවො සම්භවතීති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො, ඉධ පන පටිච්චසමුප්පාදො හොතීති තස්ස අත්ථිභාවචොදනාති කත්වා හොති, ජායතීති නිබ්බත්තිචොදනා කතා සියාති අධිප්පායෙන වුත්තං **"න උප්පාදො හොතී"**ති.

576. ඉමෙසං සඞ්ඛාරාදීනං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, අවිජ්ජාදයො, තෙසං භාවො **ඉදප්පච්චයතා** . කො පන සො භාවොති ආහ **"භාවො ච නාමා"**තිආදි. තස්සත්ථො – යෙනාකාරෙන අවිජ්ජාදයො සඞ්ඛාරාදිපාතුභාවහෙතු හොන්ති, තස්මිං අවිජ්ජාදීනං පවත්තිආකාරවිසෙසෙ විකාරෙ පටිච්චසමුප්පාදොති අයං සමඤ්ඤාති. **තෙසං** වාදීනං **තං** මඤ්ඤනං. **හෙතුවචනතොති** හෙතුභාවවචනතො.

577. **එත්ථාති** පටිච්චසමුප්පාදපදෙ. සමුප්පාදපධානවචනවිඤ්ඤෙය්‍යො සසත්තිකො හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති අවිපරීතං අත්ථං අජානන්තානං අඤ්ඤත්ථ සමුප්පාදසද්දස්ස භාවසාධනස්ස දස්සනතො තථා ඉධාපි **බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය උප්පාදොයෙවායං** වුත්තො, න හෙතූති යා **සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සා ඉමස්ස** පටිච්චසමුප්පාදපදස්ස එවං ඉදානි වුච්චමානාකාරෙන අත්ථං ගහෙත්වා වූපසමෙතබ්බා විනොදෙතබ්බා.

ද්වෙධාති ගාථාය අයං සඞ්ඛෙපත්ථො – යස්මා අත්තනො පච්චයවසෙන පවත්තො පච්චයුප්පන්නධම්මසමූහො පච්චෙතබ්බතො පටිච්චො ච සො සහ උප්පජ්ජනතො සමුප්පාදො ච, පටිච්ච වා කාරණසාමග්ගිං අපච්චක්ඛාය සහ උප්පජ්ජනතො එවාති ච එවං ද්වෙධා ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති ඉදං වචනං ඉච්ඡිතබ්බං, තස්මා තස්ස පච්චයධම්මොපි ඵලූපචාරෙන පටිච්චසමුප්පාදො ඉච්චෙව වුත්තොති.

පච්චයතායාති පච්චයසමූහතො. **පවත්තොති** නිබ්බත්තො. **ධම්මසමූහොති** පච්චයුප්පන්නධම්මපුඤ්ජො. **පතීයමානොති** ඤාණගතියා අභිමුඛං උපෙයමානො, අභිසමියමානොති අත්ථො. **හිතාය සුඛාය චාති** ලොකුත්තරහිතාය, ලොකුත්තරසුඛාය ච. **සහ උප්පජ්ජති** එකෙකස්ස කදාචිපි උප්පත්තියා අභාවතො. **සම්මා උප්පජ්ජති** අහෙතුතො, විසමහෙතුතො ච අනුප්පජ්ජනතො. **සහ උප්පජ්ජතීති** එකජ්ඣං උප්පජ්ජති අන්තමසො අට්ඨන්නං ධම්මානං උප්පජ්ජනතො. **න පච්චක්ඛායාති** අපටික්ඛිපිත්වා, අත්තනො පච්චයභූතධම්මසමුදායෙන කෙනචි න විනාති අත්ථො. **තස්සාති** ය්වායං ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති වුත්තො පච්චයුප්පන්නධම්මසමූහො, තස්ස අයං අවිජ්ජාදිකො හෙතුසමූහො. **''තප්පච්චයත්තා''**ති එතෙන පටිච්චසමුප්පාදපච්චයෙ පටිච්ච සමුප්පාදසමඤ්ඤාති දස්සෙති. තෙනාහ **''යථා ලොකෙ''**තිආදි. යථා හි ලොකෙ ''පිත්තං මධීතං, සුරා දධි, තිපුසං ජරො, සෙම්හො ගුළො, ආයු සත''න්ති ච පච්චයො ඵලවොහාරෙන වුච්චති, එවං ඵලූපචාරෙන පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

578. පටිච්ච-සද්දෙ පටි-සද්දො අභිමුඛත්ථො, ඉච්ච-සද්දො ගමනත්ථොති දස්සෙන්තො ආහ **''පටිමුඛමිතො''**ති. කස්ස පන පටිමුඛං, කෙන වා ඉතො, කො වා ඉතොති චොදනත්තයෙ පච්ඡිමං විස්සජ්ජෙන්තො **''හෙතුසමූහො''**ති ආහ. තස්මිඤ්හි විස්සට්ඨෙ හෙතුසමූහො නාම පච්චයසාමග්ගීති තත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පටිමුඛං, අඤ්ඤමඤ්ඤෙනෙව ච ඉතොති විස්සට්ඨොයෙවායමත්ථො හොතීති. **සහිතෙති** සමුදිතෙ අවිනිබ්භුත්තෙ. **සොති** හෙතුසමූහො. සමුප්පාදො ඉති වුත්තොති යොජනා.

පාතුභාවායාති උප්පාදාය. කාමං **පාළියං** ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති (සං. නි. 2.1; උදා. 1; මහාව. 1; නෙත්ති. 24; විභ. 225) අවිජ්ජාව පච්චයභාවෙන වුත්තා, තථාපි න අවිජ්ජා එකාව පච්චයො හොති, අථ ඛො සහජාතධම්මවත්ථුආරම්මණාදයො, යොනිසොමනසිකාරාදයො, තණ්හුපාදානාදයො ච ධම්මා යථාරහං සඞ්ඛාරුප්පාදනෙ අවිජ්ජාය සහකාරීකාරණං හොන්තියෙව. එවං සඞ්ඛාරාදයොපි විඤ්ඤාණාදීනන්ති ආහ **''අවිජ්ජාදිඑකෙකහෙතුසීසෙන නිද්දිට්ඨො හෙතුසමූහො''**ති. **සාධාරණඵලනිප්ඵාදකට්ඨෙනාති** තංසමූහපරියාපන්නානං හෙතුධම්මානං සාධාරණස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තකභාවෙන. **අවෙකල්ලට්ඨෙනාති** අනූනභාවෙන. තස්මිඤ්හි හෙතුසමූහෙ එකච්චාසාධාරණඤ්චෙතං ඵලං, එකච්චෙහෙව ච නිබ්බත්තෙතබ්බං සියා, සබ්බෙසං තෙසං පච්චයධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛා නත්ථීති පටිමුඛගමනාභාවතො පටිච්චත්ථො න පරිපූරෙය්‍යාති. **සාමග්ගිඅඞ්ගානන්ති** පච්චයසාමග්ගියා අඞ්ගභූතානං, සමූහීනන්ති අත්ථො . නිද්ධාරණෙ චෙතං සාමිවචනං. ඵලධම්මානං සහිතතා නාම විසුං අභාවො, න හෙතුධම්මානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛාති ආහ **''අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනිබ්භොගවුත්තිධම්මෙ''**ති අවිනිබ්භොගග්ගහණඤ්චෙත්ථ රූපධම්මානම්පි සඞ්ගණ්හනත්ථං. අඤ්ඤථා සම්පයුත්තධම්මෙති වුච්චෙය්‍ය.

579. **පච්චයතාති** අයං අවිජ්ජාදිකො පච්චයසමූහො. **අඤ්ඤොඤ්ඤන්ති** අඤ්ඤමඤ්ඤං. **පටිච්චාති** නිස්සාය සහකාරීකාරණං ලද්ධා. **සමන්ති** අවිසමං අවෙකල්ලෙන. **සහාති** එකජ්ඣං. **ධම්මෙති** අත්තනො පච්චයුප්පන්නධම්මෙ. යස්මා උප්පාදෙති, **තතොපි** තස්මාපි. එවං පටිච්චසමුප්පාදොති මුනිනා භගවතා භාසිතාති යොජනා. **න අපටිච්ච** පටිච්චෙවාති අවධාරණත්ථං දස්සෙන්තො ගාථායං එව-කාරො លුත්තනිද්දිට්ඨොති දස්සෙති.

එකෙකදෙසන්ති ඵලසමුදායස්ස එකදෙසෙකදෙසං, භාගසොති අත්ථො. **පුබ්බාපරභාවෙනාති** පටිපාටියා . සබ්බමෙතං රූපාරූපකලාපුප්පාදනං සන්ධාය වුත්තං. **අත්ථානුසාරවොහාරකුසලෙනාති** පරමත්ථධම්මානුගතවොහාරනිපුණෙන.

580. පුරිමෙන පදෙනාති යොජනා. **සස්සතාදීනන්ති** සස්සතභාවාදීනං, සස්සතවාදාදීනං වා. සස්සතසහචරිතා හි වාදාපි සස්සතාදයොති වුච්චන්ති යථා ''දුක්ඛදෙසනා දුක්ඛ''න්ති. **උච්ඡෙදාදීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **විඝාතො** විනාසො, පහානන්ති අත්ථො. **ඤායොති** අන්තද්වයවිරහිතා මජ්ඣිමා පටිපත්ති.

පවත්තිධම්මානන්ති පවත්තිභූතානං ධම්මානං, කිලෙසවට්ටාදීනන්ති අත්ථො. ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''තිආදිනයප්පවත්තො (දී. නි. 1.31) **සස්සතවාදො**. ''නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසායා''තිආදිනයප්පවත්තො (දී. නි. 1.168; ම. නි. 2.101, 227; සං. නි. 3.212) **අහෙතුවාදො**. පකති අණුකාලාදිවසෙන ලොකො පවත්තතීති එවං පවත්තො **විසමහෙතුවාදො**. ඉස්සරපුරිසපජාපතිවාදා **වසවත්තිවාදා**.

අහෙතුවාදග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ සභාවනියති යදිච්ඡාවාදානම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. කෙචි පන ''චක්ඛු එව චක්ඛුස්ස කාරණ''න්ති එවමාදිකො **විසමහෙතුවාදො.** ඉස්සරාදිවාදො අහෙතුවාදන්තොගධො. සභාවෙනෙව ධම්මා පවත්තන්තීති වාදො **''වසවත්තිවාදො''**ති වදන්ති. කිං හි පච්චයසාමග්ගියා පයොජනන්ති අධිප්පායො. සමුප්පාදපදෙන පරිදීපිතො හොතීති යොජනා. පරිදීපනස්ස පන අවිපරීතකාරණං දස්සෙතුං **''පච්චයසාමග්ගියං ධම්මානං උප්පත්තිතො''**ති වුත්තං. **විහතාති** අබ්භාහතා. **''පුරිමපුරිමපච්චයවසෙනා''**ති ඉමිනා අවිච්ඡෙදවසෙන පවත්තමානං උච්ඡෙදදිට්ඨිනිවත්තකං හෙතුඵලපබන්ධං දස්සෙති. තෙනාහ **''කුතො උච්ඡෙදො''**ති. උච්ඡෙදාභාවකථනෙනෙව චෙත්ථ උච්ඡෙදවාදස්සාපි අභාවං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං.

තස්සා තස්සා පච්චයසාමග්ගියාති තස්මිං තස්මිං හෙතුපච්චයසමවායෙ. **සන්තතිං අවිච්ඡින්දිත්වාති** හෙතුඵලපබන්ධසඞ්ඛාතස්ස සන්තානස්ස අවිච්ඡින්දනෙන. **තෙසං තෙසං** පච්චයුප්පන්නධම්මානං සම්භවතො උප්පජ්ජනතො සස්සතුච්ඡෙදසඞ්ඛාතං අන්තද්වයං අනුපගම්ම යථාසකං පච්චයෙහි අනුරූපඵලුප්පත්ති ඉධ මජ්ඣිමපටිපදාති අධිප්පෙතා. කම්මවට්ටස්ස, විපාකවට්ටස්ස ච භින්නසභාවත්තා, භින්නකාලත්තා ච **සො කරොති සො පටිසංවෙදෙතීති වාදප්පහානං.** කුසලාකුසලක්ඛන්ධප්පවත්තියඤ්හි කාරකවොහාරො, විපාකක්ඛන්ධපවත්තියං වෙදකවොහාරොති. යස්මිං සන්තානෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තත්ථෙව තස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො **අඤ්ඤො කරොති අඤ්ඤො පටිසංවෙදෙතීති වාදප්පහානං.** න හි කතස්ස විනාසො, අකතස්ස වා අබ්භාගමො අත්ථි. ''ඉත්ථී, පුරිසා''ති වොහාරෙන ජනපදනිරුත්ති. තත්ථ යස්මා පණ්ඩිතාපි ලොකෙ ''පඤ්චක්ඛන්ධෙ ආනෙතු, නාමරූපං ආගච්ඡතූ''ති අවත්වා ඉත්ථී, පුරිසොත්වෙව වොහරන්ති, තස්මා ''ඉත්ථී එවායං, පුරිසො එවායන්ති අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකානං හොති අභිනිවෙසො. විද්දසුනො පන පටිච්චසමුප්පාදං ජානන්තස්ස තථා තථා පවත්තමානෙ ධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තතො තත්ථ පරමත්ථතො න අභිනිවෙසොති ආහ **''ජනපදනිරුත්තියා අනභිනිවෙසො''**ති. **සමඤ්ඤායාති** ලොකසමඤ්ඤාය. **අනතිධාවනන්ති** අනතික්කමනං. ''සත්තො''ති හි වුත්තෙ ''කො එත්ථ සත්තො, කිං රූපං, උදාහු වෙදනාදයො''ති විභාගං අකත්වා ලොකසමඤ්ඤාවසෙනෙව ලොකියෙහි විය ලොකියො අත්ථො සමඤ්ඤං අවිලඞ්ඝන්තෙන වොහරිතබ්බො.

අපරො නයො – පච්චෙතුමරහතීති පටිච්චො. යො හි නං පච්චෙති අභිසමෙති, තස්ස අච්චන්තමෙව දුක්ඛවූපසමාය සංවත්තති. සම්මා, සහ ච උප්පාදෙතීති සමුප්පාදො. පච්චයධම්මො හි අත්තනො ඵලං උප්පාදෙන්තො සම්පුණ්ණමෙව උප්පාදෙති, න විකලං. යෙ ච ධම්මෙ උප්පාදෙති, තෙ සබ්බෙ සහෙව උප්පාදෙති, න එකෙකං. ඉති පටිච්චො ච සො සමුප්පාදො චාති **පටිච්චසමුප්පාදො.** අථ වා පටිච්ච පටිමුඛං ඉත්වා කාරණසාමග්ගිං අප්පටික්ඛිපිත්වා සහිතෙ උප්පාදෙතීති **පටිච්චසමුප්පාදො.** පටිමුඛගමනඤ්ච පච්චයස්ස කාරණසාමග්ගියා අඞ්ගභාවෙන ඵලස්ස උප්පාදනමෙව. **අප්පටික්ඛිපිත්වාති** ච න විනා තාය කාරණසාමග්ගියා, අඞ්ගභාවං අගන්ත්වා සයමෙව න උප්පාදෙතීති අත්ථො. එතෙන කාරණබහුතා දස්සිතා, **''සහිතෙ''**ති ඉමිනා පච්චයුප්පන්නධම්මබහුතා. උභයෙනාපි ''එකං න එකතො''තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.617) පරතො වුච්චමානො සාසනනයො දීපිතො හොති.

අථ වා පටිච්ච පච්චෙතබ්බං පච්චයං පටිගන්ත්වා න විනා තෙන සම්බන්ධස්ස උප්පාදො **පටිච්චසමුප්පාදො** (උදා. අට්ඨ. 1). පටිච්චසමුප්පාදොති චෙත්ථ සමුප්පාදප්පධානවචනවිඤ්ඤෙය්‍යො සසත්තිකො හෙතූති වෙදිතබ්බො. තත්ථ ''පටිච්චා''ති වුත්තෙ කිං පටිච්චාති වත්තබ්බන්ති ආහ **''පච්චෙතබ්බ''**න්ති. සො ච පච්චයධම්මොති කත්වා වුත්තං **''පච්චය''**න්ති. ඉදානි පටිච්චසද්දස්ස අත්ථමාහ **''පටිගන්ත්වා''**ති. කාරණස්ස සභාවෙන තප්පටිලාභගතියා පත්වා. කථං න විනා තෙන? සති එව තස්මිං, තස්ස ච ඵලස්ස උප්පාදතො එව, න අඤ්ඤථා. අසති, නිරොධතො චාති අයං පච්චයට්ඨීති පටිච්චසද්දස්ස අත්ථො. තෙනායං පටිච්චසද්දො යථා ''ඉමස්මිං සති ඉමස්සුප්පාදො''ති එතෙ සද්දා භුම්මනිස්සක්කවචනජොතනීයෙන ඉදං-සද්දවචනීයස්ස හෙතුමතො හෙතුආයත්තභාවෙන භාවුප්පාදුත්තරකිරියාපෙක්ඛෙන යායස්ස තදායත්තතා, තාය සමත්ථතාය හෙතුං වදන්ති, එවං ගන්ත්වා-සද්දන්තරවචනීයෙන තංවිඤ්ඤෙය්‍යාස්සෙව පච්චයනකිරියාකත්තුහෙතුමතො හෙතුපච්චයනෙන හෙතුආයත්තභාවෙන සමුප්පාදුත්තරකිරියාපෙක්ඛෙන යායස්ස තදායත්තතා, තාය සමත්ථතාය හෙතුමාහ. එවඤ්ච කත්වා ''අවිජ්ජා පටිච්ච, සඞ්ඛාරා පටිච්චසමුප්පන්නා''තිආදි (පටි. ම. 1.46) සඞ්ඛාරපිටකෙ වුත්තං. **සමත්ථතා** චෙත්ථ නිදානාදිභාවො. සො ච තදවිනාභාවිඵලං පති සත්වමෙව. **සම්බන්ධස්සාති** ච සංයොජනානුරූපතාවසෙන ජාතිආදිනා සම්බන්ධස්ස ජරාමරණාදිපච්චයුප්පන්නස්ස. **උප්පාදොති** උප්පජ්ජනං. යදි එවං කථං පටිච්චසද්දප්පයොගො, නනු සමානකත්තුකානං පුබ්බකාලෙ ඊදිසො සද්දප්පයොගොති? ''භුත්වා ගච්ඡති, කසිත්වා වපතී''තිආදීසු සච්චමෙතං, තං පන යෙභුය්‍යවසෙන දට්ඨබ්බං සමානාපරකාලෙ, අසමානකත්තුකෙ ච දස්සනතො. සමානකාලෙ තාව –

> ''අන්ධකාරං නිහන්ත්වාන, උදිතායං දිවාකරො;
> වණ්ණපඤ්ඤාවභාසෙහි, ඔභාසෙත්වා සමුග්ගතො''ති. –

උදාහරණං. කෙචි පන ''මුඛං බ්‍යාදාය සයති, අක්ඛීනි පරිවත්තෙත්වා පස්සතී''ති උදාහරන්ති. අපරෙ ''නිසජ්ජ අධීතෙ, ඨත්වා කථෙතී''ති.

තත්ථ බ්‍යාදානපරිවත්තනුත්තරකාලභාවිසයනදස්සනකිරියාපෙක්ඛා පුබ්බුත්තරකාලතා අත්ථි, සා ච භෙදානුපලක්ඛණා කෙහිචි න ලක්ඛීයති. ''නිසජ්ජ අධීතෙ, ඨත්වා කථෙතී''ති ච සමානකාලතායපි අජ්ඣෙනකථනෙහි

පුබ්බෙපි නිසජ්ජට්ඨානානි හොන්තීති සක්කා පුබ්බුත්තරකාලතා සම්භාවෙතුං, තස්මා පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානි. උදයසමකාලමෙව හි තන්නිවත්තනියනිවත්තනන්ති. අපරකාලෙ ‘‘ද්වාරමාවරිත්වා පවිසති, ආවරිත්වා නික්ඛමතී’’ති. කෙචි පන ‘‘ධක්කච්ච පතිතො දණ්ඩො’’ති උදාහරන්ති. අභිඝාතභූතසහජාතාය පන අභිඝාතජසද්දස්ස සමානකාලතා එත්ථ ලබ්භති, තස්මා ඉධාපි පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානි. පුරිමතාවචනිච්ඡාවසෙනෙව පන ලක්ඛණහෙතුකිරියානං ලක්ඛණහෙතුභාවවචනිච්ඡාති ලක්ඛණභාවතො පුරිමකාලො ඉච්චෙව ‘‘නිහන්ත්වානා’’ති සද්දසිද්ධි ඉච්ඡිතා, එවඤ්ච පච්චයනකිරියා සමුප්පජ්ජනකිරියාය පුරිමිකාවාති පටිච්ච-සද්දසිද්ධි. තත්ථ යුත්තං පච්චක්ඛතො කත්තුදස්සනතො. ඉධ පන තදභාවතො න යුත්තන්ති චෙ? නායං දොසො. ඉධාපි අනුමානතො සිද්ධො. ජරාමරණාදිකො කත්තා අත්ථෙව ‘‘ඤත්වා කිරියතො වය’’න්ති එවමාදිපයොගදස්සනතො අවස්සං අනුමියමානෙන කත්තුනා ඊදිසො සද්දපයොගො ඉච්ඡිතබ්බො. අසමානෙ පන කත්තරි ‘‘පිසාචං දිස්වා භයං හොති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්තී’’ති (ම. නි. 1.271; 2.182; පු. ප. 204) එවමාදි වෙදිතබ්බං. යථා ච තත්ථ පිසාචදස්සනාදිපුරිසබ්‍යාපාරො, එවමිධාපි පච්චයනං පච්චයබ්‍යාපාරො අත්තනො ඵලුප්පාදනං, තඤ්ච සත්වං සමුප්පාදොවාති ‘‘පච්චයෙ සති, පච්චයස්ස උප්පාදා’’ති පච්චයනස්ස සමුප්පාදහෙතුතාය ගමකො සමානස්ස කත්තු අභාවෙපි පටිච්ච-සද්දො සිද්ධොති වෙදිතබ්බො. යදි පටිච්චසම්බන්ධස්ස උප්පාදො පටිච්චසමුප්පාදො, කථං පච්චයො පටිච්චසමුප්පාදොති? හෙට්ඨා විචාරිතොවායමත්ථො. අපිච යොයං සමුප්පාද-සද්දවිභාවිතානං පච්චයුප්පන්නානං පටිච්චසද්දවිභාවිතො සසත්තිකො හෙතු අධිප්පෙතො, තස්ස සමුප්පාදාභිමුඛතාය පධානවචනවිඤ්ඤෙය්‍යසභාවත්තා තථා වුත්තොති.

කිං පන කාරණං සමුප්පාදපධානෙන වචනෙන සමුප්පාදස්ස හෙතු වෙදිතබ්බො, න පන සහෙතුකො සමුප්පාදො එවාති? වුච්චතෙ – දිට්ඨස්ස දුක්ඛස්ස යො පච්චයො පච්චයනිද්දෙසෙන තස්ස විභාවිතත්තා. කථං? යථාහ –

‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පරිවීමංසමානො පරිවීමංසති ‘යං ඛො ඉදං අනෙකවිධං නානප්පකාරකං දුක්ඛං ලොකෙ උප්පජ්ජති ජරාමරණං, ඉදං නු ඛො දුක්ඛං කිං නිදානං කිං සමුදයං කිං ජාතිකං කිං පභවං, කිස්මිං සති ජරාමරණං හොති, කිස්මිං අසති ජරාමරණං න හොතී’ති. සො පරිවීමංසමානො එවං පජානාති ‘යං ඛො ඉදං… පෙ…. ඉදං ඛො දුක්ඛං ජාතිනිදාන’’’මිච්චාදිනා (සං. නි. 2.51) –

දිට්ඨස්ස දුක්ඛස්ස නිදානං **පරිවීමංසසුත්තෙ** වුත්තං. තං පජානනඤ්ච නිදානම්පි විඤ්ඤාතබ්බන්ති. යථා චාහ –

‘‘පුබ්බෙ මෙ, භික්ඛවෙ, සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධස්ස බොධිසත්තස්සෙව සතො එතදහොසි ‘කිච්ඡං වතායං ලොකො ආපන්නො ජායති ච ජීයති ච මීයති ච චවති ච උපපජ්ජති ච, අථ ච පනිමස්ස දුක්ඛස්ස නිස්සරණං නප්පජානාති ජරාමරණස්ස. කුදාස්සු නාම ඉමස්ස දුක්ඛස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායිස්සති ජරාමරණස්සා’ති…පෙ…. තස්ස මය්හං, භික්ඛවෙ, යොනිසො මනසිකාරා අහු පඤ්ඤාය අභිසමයො ‘ජාතියා ඛො සති ජරාමරණං හොති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණ’’’න්ති (සං. නි. 2.10) –

ආදිනා දිට්ඨස්ස දුක්ඛස්ස පච්චයවීමංසාභිසමයා වුත්තා. පච්චයො හි ඤාතබ්බො. තදභිසමයායත්තඤ්ච දුක්ඛනිස්සරණපජානනන්ති යො ච ඤාතබ්බො, සො පවෙදෙතබ්බොති පටිච්චසමුප්පාදසද්දො යං යදිදං සමුප්පාදසද්දවිභාවිතං දිට්ඨං දුක්ඛං, තං පච්චයං පටිච්චෙව, න අඤ්ඤථාති එවං පච්චයවිභාවනත්ථං වුච්චති. භවති හි ඤාතුං, පවෙදෙතුඤ්ච ඉච්ඡිතභාවෙන පධානස්සාපි කෙනචි විසෙසෙන ඤාතබ්බතාය අප්පධානභාවෙන නිද්දෙසො යථා ‘‘කො සොතාපන්නො, යස්ස තීණි සංයොජනානි පහීනානි. කො දෙවදත්තො, යස්ස උච්චතරානි ගෙහානී’’ති, එවමිධාපි පච්චයපච්චයනපවෙදනට්ඨෙන නිද්දෙසෙ සත්තිවිසෙසෙන අත්තනො ඵලෙන පච්චනීයතාය ඤාතබ්බභාවෙන ‘‘පටිච්චා’’ති පරියායෙන පච්චයො වුත්තො.

යො චායං ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’තිආදිකො නිද්දෙසො, සො ච සකලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස මූලතො පට්ඨාය පච්චයානං පවෙදනාය නිද්දිට්ඨොති පරියොසානෙපි ‘‘එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතී’’ති එවං-සද්දෙන සමුග්ඝාතං දුක්ඛං දස්සෙත්වා තස්ස යථාවුත්තෙ පච්චයෙ තංසමුදයාභිමුඛෙ කත්වා නිගමිතා පච්චයා. **පටිපදාසුත්තෙපි** (සං. නි. 2.3) ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා…පෙ…. සමුදයො හොතී’’ති වත්වා ‘‘අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාපටිපදා’’ති වුත්තං. න ච පටිච්චසමුප්පන්නභාවෙන ගහිතං දුක්ඛං මිච්ඡාපටිපදං, අථ ඛො දුක්ඛසමුදයභූතා පච්චයාති. යථා ච ‘‘පඤ්චඞ්ගිකො සම්මාසමාධි (දී. නි. 3.335), පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධී’’ති (දී. නි. 3.355) අඞ්ගඤාණපටිවෙදනත්ථත්තා දෙසනාය සම්මාසමාධිපධානෙහි සද්දෙහි අඞ්ගඤාණපටිවෙදනං කතං, එවමිධාපි සමුප්පාදපධානෙන සද්දෙන පච්චයපටිවෙදනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

581. යා පනායං තන්තීති සම්බන්ධො. **නික්ඛිත්තාති** ඨපිතා, දෙසිතාති අත්ථො. යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස තනනතො තන්ති, ගන්ථො. ‘‘කිං වාදී, භන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො’’ති පුච්ඡිතෙන ‘‘විභජ්ජවාදී, මහාරාජා’’ති (පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා; කථා. අට්ඨ. නිදානකථා) මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන වුත්තත්තා සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො. තෙ හි සත්ථාරා වෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වුත්තං අනුවදන්ති, සොමනස්සාදීනං, චීවරාදීනඤ්ච සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවං. සස්සතුච්ඡෙදවාදෙ වා විභජ්ජ වදන්ති. ‘‘සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා’’තිආදීනං (දී. නි. 1.31) ඨපනීයානං ඨපනතො, රාගාදික්ඛයස්ස සස්සතස්ස, රාගාදිකායදුච්චරිතාදිඋච්ඡෙදස්ස ච වචනතො, න පන එකංසබ්‍යාකරණීයාදිකෙ තයො පඤ්හෙ අපනෙත්වා විභජ්ජබ්‍යාකරණීයමෙව වදන්ති. විභජ්ජවාදීනං මණ්ඩලං සමූහො

විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං. විභජ්ජවාදිනො වා භගවතො පරිසා **විභජ්ජවාදිමණ්ඩල**න්තිපි වදන්ති, විභජ්ජ වා සස්සතුච්ඡෙදෙ උභො අන්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමපටිපදාභූතස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනතො භගවා, තදනුවාදතො තස්ස සාවකා ච **විභජ්ජවාදිනො**ති. සෙසං පුරිමසදිසං.

ඔතරිත්වාති ඔගාහෙත්වා, විභජ්ජවාදී හුත්වාති අත්ථො. න හි සයං අවිභජ්ජවාදී සමානො විභජ්ජවාදීනං අන්තරෙ ඨානමත්තෙන විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතිණ්ණො නාම හොති. ආචරියෙහි අවුත්තවිපරීතත්ථදීපනෙන තෙ **නඅබ්භචික්ඛන්තෙන**. අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානම්පි හෙතු පච්චයො හොතීති වදන්තො, කථාවත්ථුම්හි පටික්ඛිත්තෙ පුග්ගලවාදාදිකෙ ච වදන්තො සකසමයං වොක්කමති නාම, තථා **අවොක්කමන්තෙන. පරසමයං** දොසාරොපනබ්‍යාපාරවිරහෙන **අනායූහන්තෙන**. ''ඉදම්පි සුත්තං ගහෙතබ්බ''න්ති පරසමයං අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති කෙචි වදන්ති. ''තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ''න්තිආදීනි (ම. නි. 1.396) වදන්තො සුත්තං පටිබාහති නාම, තථා **අපටිබාහන්තෙන**. ''තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා යෙමෙ අන්තරායිකා ධම්මා වුත්තා භගවතා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායා (ම. නි. 1.234; පාචි. 417, 418), සුපිනන්තෙ කතො වීතික්කමො ආපත්තිකරො හොති''ති ච එවමාදිං වදන්තො විනයං පටිලොමෙති නාම, තබ්බිපරියායෙන තං **අනුලොමෙන්තෙන**. පටිලොමෙන්තො හි කම්මන්තරං භින්දන්තො, ධම්මතඤ්ච විලොමෙන්තො කුතො කිලෙසවිනයං අනුලොමෙති. **සුත්තෙ** (දී. නි. 2.187 ආදයො; අ. නි. 4.180) වුත්තෙ චත්තාරො මහාපදෙසෙ, **අට්ඨකථායඤ්**ච වුත්තෙ සුත්තසුත්තානුලොමආචරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙ **ඔලොකෙන්තෙන**. තදොලොකනෙන හි සුත්තෙ, විනයෙ ච සන්තිට්ඨති නාතිධාවති.

ධම්මන්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං. **අත්ථ**න්ති තදත්ථං. හෙතු, හෙතුඵලානි වා අයමෙත්ථ හෙතු **ධම්මො,** ඉදමෙත්ථ හෙතුඵලං **අත්ථො**ති. **ධම්ම**න්ති වා ධම්මතං. යථා එකෙ ''උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ඨිතාව සා ධාතු''ති (සං. නි. 2.20) සුත්තපදස්ස අත්ථං මිච්ඡා ගාහෙන්තා ''නිච්චො පටිච්චසමුප්පාදො''ති පච්චයාකාරධම්මං මිච්ඡා දීපෙන්ති, එවං අදීපෙත්වා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්තනො ඵලං පති කාරණස්ස වවත්ථිතසභාවං දීපෙන්තෙන. යථා ච එකෙ ''අනිරොධං අනුප්පාද''න්තිආදිනා පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථං මිච්ඡා ගාහෙන්ති, එවං ගාහෙ අකත්වා වුත්තනයෙනෙව අවිපරීතං **අත්ථං සඞ්ගාහෙන්තෙන**. ''දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජා''ති වුත්තමත්ථං පරිවත්තෙත්වා පුන ''පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණ''න්තිආදීහි (ධ. ස. 1067) **අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන** . ''සඞ්ඛාරා ඉමිනා පරියායෙන භවොති වුච්චන්ති, තණ්හා ඉමිනා පරියායෙන උපාදාන''න්තිආදිනා නිද්දිසන්තෙනාති ච වදන්ති. **පකතියා**ති යථාවුත්තවිධානං අනාමසිත්වා කෙවලමෙව.

සච්චන්ති චතුසච්චං. **සත්තො**ති සත්තසුඤ්ඤතාති වදන්ති, සත්තසුඤ්ඤෙසු පන සඞ්ඛාරෙසු සත්තවොහාරො, සත්තත්ථකිච්චසිද්ධි ච. **පච්චයාකාරමෙව වා**ති පච්චයාකාරො එව ච, ම-කාරො පදසන්ධිකරො. පච්චයධම්මානං අත්තනොයෙව ඵලස්ස පච්චයභාවො පටිච්චසමුප්පාදොති අත්ථො.

තස්මාති වුත්තනයෙන අත්ථවණ්ණනාය කාතබ්බත්තා, දුක්කරත්තා ච **පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමී**ති යත්ථ ඨිතස්ස වණ්ණනා සුකරා හොති, තස්සා පතිට්ඨාභූතං තං නයං අත්තනොයෙව ඤාණබලෙන නාධිගච්ඡාමීති අත්ථො. නිස්සයං පන ආවිකරොන්තො **''සාසනං පනිද''**න්තිආදිමාහ. ඉධ **සාසන**න්ති පාළිධම්මමාහ, පටිච්චසමුප්පාදමෙව වා. සො හි අනුලොමපටිලොමාදිනානාදෙසනානයපටිමණ්ඩිතො අබ්බොච්ඡින්නො අජ්ජාපි පවත්තතීති නිස්සයො හොති. තදට්ඨකථාසඞ්ඛාතො ච **පුබ්බාචරියමග්ගො**. ''තං සුණාථ සමාහිතා''ති ආදරජනනෙ, උස්සාහනෙ ච කිං පයොජනන්ති චෙ, තං දස්සෙන්තො ආහ **''වුත්තඤ්හෙත''**න්තිආදි. **අට්ඨිං කත්වා**ති අත්ථං කත්වා. යථා වා න නස්සති, එවං අට්ඨිගතං විය කරොන්තො අට්ඨිං කත්වා. පුබ්බකාලතො අපරකාලෙ භවං **පුබ්බාපරියං. විසෙස**න්ති පඨමාරම්භතො පභුති ඛණෙ ඛණෙ ඤාණවිසෙසං, කිලෙසක්ඛයවිසෙසඤ්ච ලභතීති අත්ථො.

582. **දෙසනාභෙදතො**ති දෙසනාවිසෙසතො. අත්ථතො, ලක්ඛණාදිතො, එකවිධාදිතො ච **අත්ථලක්ඛණෙකවිධාදිතො** . **අඞ්ගානඤ්ච වවත්ථානා**ති අවිජ්ජාදීනං ද්වාදසන්නං අඞ්ගානං වවත්ථානදස්සනතො.

කම්මවිපාකකිලෙසවට්ටානං මූලකාරණත්තා, ආදිතො වුත්තත්තා ච අවිජ්ජා පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලං. තත්ථ වල්ලියා මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති වල්ලිහරණං විය පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාති උපමාසංසන්දනා න කාතබ්බා. න හි භගවතො ඉදමෙව දිට්ඨං, ඉදං අදිට්ඨන්ති විභජනීයං අත්ථි සබ්බස්ස දිට්ඨත්තා. මූලතො පභුති පන වල්ලිහරණං විය මූලතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා කතාති ඉදමෙත්ථ සාමඤ්ඤං අධිප්පෙතං, බොධනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා බොධෙතබ්බභාවෙන මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤං යොජෙතබ්බං.

තස්සාති –

''ස ඛො සො, භික්ඛවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො…පෙ…. රජනීයෙහි. සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අප්පියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසති ච විහරති පරිත්තචෙතසො, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං

නප්පජානාති, යත්ථස්ස තෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති. සො එවං අනුරොධවිරොධං සමාපන්නො යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං වෙදනං අභිනන්දති අභිවදති, අජ්ඣොසාය තිට්ඨතී''ති (ම. නි. 1.408) –

එවං වුත්තස්ස. එවං සොතද්වාරාදීසුපි. තස්ස **අභිනන්දතොති** සප්පීතිකතණ්හාය අභිමුඛභාවෙන නන්දතො. **අභිවදතොති** ''අහො සුඛං, අහො සුඛ''න්ති වචීභෙදකරණපවත්තාය බලවතණ්හාය ''අහං, මමා''ති අභිවදතො. තතො බලවතියා මොචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය **අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො**. තතොපි බලවතී පන උපාදානභූතා තණ්හා **නන්දී**. එත්ථ ච අභිනන්දනාදිනා තණ්හා වුත්තා, නන්දිවචනෙන තප්පච්චයං උපාදානං චතුබ්බිධම්පි නන්දිතාතදවිප්පයොගතාහි, තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනභාවෙහි වාති වෙදිතබ්බං.

ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්තිආදිකඤ්ච තත්ථෙව **මහාතණ්හාසඞ්ඛයසුත්තෙ** වුත්තං.

විපාකවට්ටභූතෙ පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදිකෙ කම්මසමුට්ඨානඤ්ච ඔජං සන්ධාය **''චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා''**තිආදි වුත්තං. වට්ටුපත්ථම්භකා පන ඉතරෙපි ආහාරා තණ්හාපභවෙ තස්මිං අවිජ්ජමානෙ න විජ්ජන්තීති **''තණ්හානිදානා''**ති වත්තුං වට්ටන්ති.

583. **තතො තතොති** චතුබ්බිධාසු දෙසනාසු තතො තතො දෙසනතො. **ඤායප්පටිවෙධාය සංවත්තතීති ඤායොති** මග්ගො, සො එව වා පටිච්චසමුප්පාදො ''අරියො චස්ස ඤායො පඤ්ඤාය සුදිට්ඨො හොතී''ති (සං. නි. 2.41; 5.1024) වචනතො. සයමෙව හි සො සමන්තභද්දකත්තා තථා තථා පටිවිජ්ඣිතබ්බත්තා තාය තාය දෙසනාය අත්තනො පටිවෙධාය සංවත්තති. **චතුබ්බිධගම්භීරභාවප්පත්තියාති** ධම්මත්ථදෙසනාපටිවෙධගම්භීරෙසු පතිට්ඨාධිගමනෙන පතිට්ඨිතත්තාති අත්ථො.

සමන්තභද්දකතා, දෙසනාවිලාසප්පත්ති ච චතුන්නම්පි දෙසනානං සමානං කාරණන්ති විසෙසකාරණං වත්තුකාමො ආහ **''විසෙසතො''**ති. **අස්සාති** අස්ස භගවතො දෙසනා, **අස්ස** වා පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනාති යොජෙතබ්බං. **පවත්තිකාරණවිභාගො** අවිභත්තසභාවා අවිජ්ජාදයොව, කාරණන්ති වා ගහිතානං පකතිආදීනං, අවිජ්ජාදීනඤ්ච අකාරණතා, කාරණතා ච. තත්ථ සම්මූළ්හා කෙචි අකාරණං කාරණන්ති ගණ්හන්ති, කෙචි න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්තීති තෙසං යථාසකෙහි අනුරූපෙහි කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදි**පවත්තිසන්දස්සනත්ථං,** සංසාරප්පවත්තිසන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො. පවත්තිආදීනවපටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා ආදි, තතො සඞ්ඛාරා උප්පජ්ජන්ති, තතො විඤ්ඤාණන්ති එවං පවත්තියා **උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථං,** ගබ්භසෙය්‍යකාදිවසෙන වා තත්ථ තත්ථ භවෙ අත්තභාවස්ස උප්පජ්ජනානුපුබ්බිසන්දස්සනත්ථඤ්ච අනුලොමදෙසනා පවත්තාති. ඉතරාසං තදත්ථතාසම්භවෙපි න තාසං තදත්ථමෙව පවත්ති අත්ථන්තරසබ්භාවතො. අයං පන තදත්ථා එවාති එතිස්සා තදත්ථතා වුත්තා.

අනුවිලොකයතො යො සම්බොධිතො පුබ්බභාගෙ තංතංපච්චයුප්පන්නාවබොධසඞ්ඛාතො පුබ්බභාගපටිවෙධො පවත්තො, තදනුසාරෙන තදනුගමෙන ජරාමරණාදිකස්ස ජාතිආදිකාරණං යං අධිගතං, තස්ස සන්දස්සනත්ථං අයං පටිලොමදෙසනා පවත්තා. අනුවිලොකයතො පටිලොමදෙසනා පවත්තාති වා සම්බන්ධො. දෙසෙන්තොපි හි භගවා කිච්ඡාපන්නං ලොකං අනුවිලොකෙත්වා පුබ්බභාග...පෙ.... සන්දස්සනත්ථං දෙසෙසීති. ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතද්ධාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **''යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා''**ති. ආහාරා වා තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා, තණ්හාදයො පච්චුප්පන්නො , සඞ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතොති. පච්චක්ඛං පන ඵලං දස්සෙත්වා තන්නිදානදස්සනවසෙන ඵලකාරණපරම්පරදස්සනං යුජ්ජතීති ආහාරා පුරිමතණ්හාය උප්පාදිතා පච්චුප්පන්නො අද්ධා, තණ්හාදයො අතීතො, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තොති. **යාව අතීතද්ධානන්ති** යාව අතීතතරං අද්ධානන්ති අත්ථො යුත්තොති. ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිආහාරකා වා චත්තාරො ආහාරා ''ආහාරෙතීතාහං න වදාමි...පෙ.... එවං පන මං අවදන්තං යො එවං පුච්ඡෙය්‍ය 'කිස්ස නු ඛො, භන්තෙ, විඤ්ඤාණාහාරො'ති, එස කල්ලො පඤ්හො, තත්‍ර කල්ලං වෙය්‍යාකරණං, විඤ්ඤාණාහාරො ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තියා''ති (සං. නි. 2.12) වචනතො, තංසම්පයුත්තත්තා ඵස්සචෙතනානං, තප්පවත්තිහෙතුත්තා ච කබළීකාරාහාරස්ස. තෙන හි උපත්ථම්භිතරූපකායස්ස, තඤ්ච ඉච්ඡන්තස්ස කාමවිඤ්ඤාණායූහනං හොති. භොජනඤ්හි සද්ධාදීනං, රාගාදීනඤ්ච උපනිස්සයොති වුත්තං. තස්මා තෙ කම්මවට්ටසඞ්ගහිතා ආහාරා පච්චුප්පන්නො අද්ධාති ඉමස්මිං පරියායෙ පුරිමොයෙව අත්ථො යුත්තො.

අතීතද්ධතො පභුති ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''තිආදිනා (සං. නි. 2.2) අතීතෙ, තතො පරඤ්ච හෙතුඵලපටිපාටිං පච්චක්ඛභූතානං ආහාරානං නිදානදස්සනවසෙන ආරොහිත්වා නිවත්තනෙන විනා අබුජ්ඣන්තානං තංසන්දස්සනත්ථං සා අයං දෙසනා පවත්තාති අත්ථො. **අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභුතීති** අනාගතස්ස භවස්ස හෙතුභූතානං ධම්මානං උප්පත්තිතො පට්ඨාය. **අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථන්ති** අනාගතද්ධුනො අප්පටිවිජ්ඣන්තානං අපස්සන්තානං පච්චක්ඛං පච්චුප්පන්නං හෙතුං දස්සෙත්වා හෙතුඵලපරම්පරාය තස්ස සන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො. එත්ථ ච ආදිතො පට්ඨාය යාව පරියොසානා, පරියොසානතො ච පට්ඨාය යාව ආදි පවත්තා දෙසනා ද්වාදසඞ්ගා, තතො එව තිසන්ධි චතුසඞ්ඛෙපා. මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදි පවත්තා දෙසනා අට්ඨඞ්ගා ද්විසන්ධි තිසඞ්ඛෙපා. මජ්ඣතො පන පට්ඨාය යාව පරියොසානා පවත්තා දෙසනා ඡළඞ්ගා ද්විසන්ධි තිසඞ්ඛෙපා. ''සංයොජනියෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු

අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන''න්තිආදිනා (සං. නි. 2.53, 57) මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානා පවත්තා දෙසනා එකසන්ධි ද්විසඞ්ඛෙපා. එවං අයං අනෙකඞ්ගා එව පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා ආගතා. එකඞ්ගවසෙනාපි ච පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා ලබ්භතෙව. යථාහ –

''තත්‍ර, භික්ඛවෙ, සුතවා අරියසාවකො පටිච්චසමුප්පාදංයෙව සාධුකං යොනිසො මනසි කරොති 'ඉති ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති. ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී'ති. සුඛවෙදනියං, භික්ඛවෙ, ඵස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛවෙදනා''ති (සං. නි. 2.62) –

ආදි. එත්ථ හි ''ඵස්සපච්චයා''ති එත්තකො එව පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො. තෙනෙතං විඤ්ඤායති ''එකඞ්ගපටිච්චසමුප්පාදො''ති.

තත්ථ **ඉමස්මිං සති ඉදං හොතීති** ඉමස්මිං අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයෙ සති ඉදං සඞ්ඛාරාදිකං ඵලං හොති. **ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතීති** ඉමස්ස අවිජ්ජාදිකස්ස පච්චයස්ස උප්පාදා ඉදං සඞ්ඛාරාදිකං ඵලං උප්පජ්ජතීති අත්ථො. **ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතීති** අවිජ්ජාදීනං අභාවෙ සඞ්ඛාරාදීනං අභාවස්ස, අවිජ්ජාදීනං නිරොධා සඞ්ඛාරාදීනං නිරොධස්ස ච වචනෙන පුරිමස්මිං පච්චයලක්ඛණෙ නියමො දස්සිතො හොති ''ඉමස්මිං සති එව, න අසති, ඉමස්ස උප්පාදා එව, න නිරොධා''ති. තෙනෙතං ලක්ඛණං අන්තොගධනියමං ඉධ පටිච්චසමුප්පාදස්ස වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

නිරොධොති ච අවිජ්ජාදීනං විරාගාධිගමෙන ආයතිං අනුප්පාදො අප්පවත්ති. තථා හි වුත්තං ''අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා''තිආදි (මහාව. 1; උදා. 3). නිරොධවිරොධී ච උප්පාදො, යෙන සො උප්පාදවිරොධිභාවෙන වුත්තො ''ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී''ති, තෙනෙතං දස්සෙති ''අනිරොධො උප්පාදො නාම, සො චෙත්ථ අත්ථිභාවොතිපි වුච්චතී''ති. ''ඉමස්මිං සති ඉදං හොතී''ති ඉදමෙව හි ලක්ඛණං පරියායන්තරෙන ''ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතී''ති වදන්තෙන පරෙන පුරිමං විසෙසිතං හොති, තස්මා න ධරමානතංයෙව සන්ධාය ''ඉමස්මිං සතී''ති වුත්තං, අථ ඛො මග්ගෙන අනිරුද්ධභාවඤ්චාති විඤ්ඤායති. යස්මා ච ''ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී''ති (උදා. 2) ද්විධාපි උද්දිට්ඨලක්ඛණස්ස නිරොධස්ස නිද්දෙසං වදන්තෙන ''අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා සඞ්ඛාරනිරොධො''තිආදිනා (මහාව. 1; උදා. 3) නිරොධො එව වුත්තො, තස්මා නත්ථිභාවොපි නිරොධො එවාති නත්ථිභාවවිරුද්ධො අත්ථිභාවො අනිරොධොති දස්සිතං හොති. තෙන අනිරොධසඞ්ඛාතෙන අත්ථිභාවෙන උප්පාදං විසෙසෙති. තතො න ඉධ අත්තලාභමත්තං උප්පාදොති අධිප්පෙතො, අථ ඛො අනිරොධසඞ්ඛාතො අත්ථිභාවො චාති අයමත්ථො විභාවිතොති එවමෙතං ලක්ඛණද්වයවචනං අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන සාත්ථකන්ති වෙදිතබ්බං.

කො පනායං අනිරොධො නාම, යො අත්ථිභාවො, උප්පාදොති ච වුච්චතීති? අප්පහීනභාවො, අනිබ්බත්තිතඵලතාප්පහීනාරහතාහි ඵලුප්පාදනාරහතා ච. යෙ තෙහි පහාතබ්බා අකුසලා ධම්මා, තෙසං අරියමග්ගෙන අසමුග්ඝාතිතභාවො, යෙ පන න පහාතබ්බා කුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා, යානි තෙසු සංයොජනානි අඛීණාසවානං, තෙසං අපරික්ඛීණතා ච. අසමුග්ඝාතිතානුසයතාය හි සසංයොජනාඛන්ධප්පවත්ති පටිච්චසමුප්පාදො. තථා හි වුත්තං –

''යාය ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිවුතස්ස බාලස්ස, යාය ච තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා චෙව අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පහීනා, සා ච තණ්හා අපරික්ඛීණා. තං කිස්ස හෙතු? න, භික්ඛවෙ, බාලො අචරි බ්‍රහ්මචරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තස්මා බාලො කායස්ස භෙදා කායූපගො හොති, සො කායූපගො සමානො න පරිමුච්චති ජාතියා ජරාමරණෙනා''ති (සං. නි. 2.19) –

ආදි. ඛීණසංයොජනානං පන අවිජ්ජාය අභාවතො සඞ්ඛාරානං, තණ්හුපාදානානං අභාවතො උපාදානභවානං න සම්භවොති වට්ටස්ස උපච්ඡෙදො පඤ්ඤායති. තෙනෙවාහ –

''ඡන්නන්ත්වෙව, ඵග්ගුන, ඵස්සායතනානං අසෙසවිරාගනිරොධා ඵස්සනිරොධො, ඵස්සනිරොධා වෙදනානිරොධො''ති (සං. නි. 2.12) –

ආදි. න හි අග්ගමග්ගාධිගමතො උද්ධං යාව පරිනිබ්බානා සළායතනාදීනං අප්පවත්ති, අථ ඛො නත්ථිතා, නිරොධසද්දවචනීයතා, ඛීණසංයොජනතාති නිරොධො වුත්තො. අපිච චිරකතම්පි කම්මං අනිබ්බත්තිතඵලතාය, අප්පහීනාරහතාය ච ඵලාරහං සන්තං එව නාම හොති, න නිබ්බත්තිතඵලං, නාපි පහීනාරහන්ති ඵලුප්පත්තිපච්චයානං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදීනං වුත්තනයෙන ඵලාරහභාවො අනිරොධොති වෙදිතබ්බං. එවං අනිරුද්ධභාවෙනෙව හි යෙන විනා ඵලං න සම්භවති, තං කාරණං අතීතාදිපි ''ඉමස්මිං සතී''ති ඉමිනා වචනෙන වුත්තං. තතො එව ච අවුසිතබ්‍රහ්මචරියස්ස අප්පවත්තිධම්මතං අනාපන්නො පච්චයුප්පාදො කාලභෙදං අනාමසිත්වා අනිවත්තිතාය එව ''ඉමස්සුප්පාදා''ති වුත්තො. අථ වා අවසෙසපච්චයසමවායෙ අවිජ්ජමානස්සාපි විජ්ජමානස්ස විය පගෙව විජ්ජමානස්ස යා ඵලුප්පත්තිඅභිමුඛතා, සා ''ඉමස්සුප්පාදා''ති වුත්තා. තදා හි තතො ඵලං උප්පජ්ජතීති තදවත්ථං කාරණං ඵලස්ස උප්පාදනභාවෙන උපට්ඨිතං උප්පතිතං නාම හොති, න විජ්ජමානම්පි අතදවත්ථන්ති තදවත්ථතා උප්පාදොති වෙදිතබ්බා.

තත්ථ **“සතී”**ති ඉමිනා විජ්ජමානතාමත්තෙන පච්චයභාවං වදන්තො අබ්‍යාපාරතං පටිච්චසමුප්පාදස්ස දස්සෙති. **උප්පාදාති** උප්පත්තිධම්මතං, අසබ්බකාලභාවිතං, ඵලුප්පත්තිඅභිමුඛතඤ්ච දීපෙන්තො අනිච්චතං පටිච්චසමුප්පාදස්ස දස්සෙති. ‘‘සති, න අසති, උප්පාදා, න නිරොධා’’ති පන හෙතුඅත්ථෙහි භුම්මනිස්සක්කවචනෙහි සමත්ථිතං නිදානසමුදයජාතිපභවභාවං පටිච්චසමුප්පාදස්ස දස්සෙති. හෙතුඅත්ථතා චෙත්ථ භුම්මවචනෙ යස්ස භාවෙන තදවිනාභාවිඵලස්ස භාවො ලක්ඛීයති, තත්ථ පවත්තියා වෙදිතබ්බා, යථා අධනානං ධනෙ අනනුප්පදීයමානෙ දාලිද්දියං වෙපුල්ලමගමාසි (දී. නි. 3.91), නිප්ඵන්නෙ සස්සෙ සුභික්ඛං ජායතීති ච. නිස්සක්කවචනස්සාපි හෙතුඅත්ථතා ඵලස්ස පභවෙ පකතියඤ්ච පවත්තියා, යථා ‘‘කලලා හොති අබ්බුදං, අබ්බුදා ජායතෙ පෙසී’’ති (සං. නි. 1.235; කථා. 692), ‘‘හිමවතා ගඞ්ගා පභවති, සිඞ්ගතො සරො ජායතී’’ති ච. අවිජ්ජාදිභාවෙන ච තදවිනාභාවිසඞ්ඛාරාදිභාවො ලක්ඛීයති, අවිජ්ජාදීහි ච සඞ්ඛාරාදයො පභවන්ති, පකරීයන්ති චාති තෙසං පභවො, පකති ච, තස්මා තදත්ථදීපනත්ථං ‘‘ඉමස්මිං සති ඉමස්සුප්පාදා’’ති හෙතුඅත්ථා භුම්මනිස්සක්කනිද්දෙසා කතා.

යස්මා චෙත්ථ ‘‘ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතී’’ති සඞ්ඛෙපෙන උද්දිට්ඨස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’තිආදිකො නිද්දෙසො, තස්මා යථාවුත්තො අත්ථිභාවො, උප්පාදො ච තෙසං තෙසං පච්චයුප්පන්නධම්මානං පච්චයභාවොති විඤ්ඤායති. න හි අනිරුද්ධතාසඞ්ඛාතං අත්ථිභාවං, උප්පාදඤ්ච අනිවත්තසභාවතාසඞ්ඛාතං, උදයාවත්ථතාසඞ්ඛාතං වා ‘‘සතියෙව, න අසති, උප්පාදා එව, න නිරොධා’’ති අන්තොගධනියමෙහි වචනෙහි පකාසිතං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤො පච්චයභාවො නාම අත්ථි, තස්මා යථාවුත්තො අත්ථිභාවො, උප්පාදො ච පච්චයභාවොති වෙදිතබ්බො. යෙපි හි පට්ඨානෙ ආගතා හෙතුආදයො චතුවීසති පච්චයා, තෙපි එතස්සෙව පච්චයභාවස්ස විසෙසාති වෙදිතබ්බා. තථා ය්වායං මූලහෙතුනිදානසම්භවපභවාදිපරියායෙහි , උප්පාදට්ඨිති පවත්තට්ඨිති නිමිත්තට්ඨිති ආයූහනට්ඨිති සංයොගට්ඨිති පලිබොධට්ඨිතීතිආදිපරියායෙහි ච පකාසිතො කාරණත්ථො, සොපි එත්ථෙව අන්තොගධොති දට්ඨබ්බො.

584. මූලකාරණසද්දං අපෙක්ඛිත්වා **න අකාරණ**න්ති නපුංසකනිද්දෙසො, අකාරණාති අත්ථො. අකාරණං යදි සියා, සුත්තං පටිබාහිතං සියාති දස්සෙන්තො **“ආසවසමුදයා”**ති සුත්තං ආහරති. **පරියායො කාරණං. වට්ටකථාය සීසභාවො** වට්ටහෙතුනො කම්මස්සාපි හෙතුභාවො. තත්ථ භවතණ්හායපි හෙතුභූතා අවිජ්ජා, තාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙ භවෙ තණ්හාය උප්පජ්ජනතො අවිජ්ජා විසෙසෙන සීසභූතාති **“මූලකාරණ”**න්ති වුත්තා.

පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායමානාය උප්පාදවිරහතො නිච්චතං ගණ්හෙය්‍යාති ආහ **“එවං චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චතී”**තිආදි. තෙන ඉතො පුබ්බෙ උප්පන්නපුබ්බතා නත්ථීති අපඤ්ඤායනතො පුරිමකොටිඅපඤ්ඤායනං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

585. අවිජ්ජාතණ්හාහෙතුක්කමෙන ඵලෙසු වත්තබ්බෙසු **“සුගතිදුග්ගතිගාමිනො”**ති වචනං සද්දලක්ඛණාවිරොධනත්ථං. පූජිතස්ස හි ද්වන්දෙ පුබ්බනිපාතො. සවරා කිර මංසස්ස අට්ඨීනා අලග්ගනත්ථං පුනප්පුනං තාපෙත්වා කොට්ටෙත්වා උණ්හොදකං පායෙත්වා විරිත්තං සූනං අට්ඨීතො මුත්තමංසං ගාවිං මාරෙන්ති. තෙනාහ **“අග්ගිසන්තාපා”**තිආදි. තත්ථ යථා වජ්ඣගාවී ච අවිජ්ජාභිභූතතාය යථාවුත්තං උණ්හොදකපානං ආරභති, එවං පුථුජ්ජනො යථාවුත්තං දුග්ගතිගාමිකම්මං. යථා පන සා උණ්හොදකපානෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සීතුදකපානං ආරභති, එවං පුථුජ්ජනො අවිජ්ජාය නාතිබලවභාවතො දුග්ගතිගාමිකම්මෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සුගතිගාමිකම්මං ආරභති. දුක්ඛෙ හි අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තති, සුඛෙ තණ්හං අවිජ්ජාති.

586. **කත්ථචි** සුත්තෙ. **එකධම්මමූලිකං දෙසන**න්ති අවිජ්ජාතණ්හාසු එකොයෙව ධම්මො මූලං එතිස්සාති එකධම්මමූලිකා, තං, තත්ථ එකං එව ධම්මං මූලං කත්වා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනං දෙසෙතීති අත්ථො. උපනිසීදති ඵලං එත්ථාති උපනිසා, කාරණං, අවිජ්ජා උපනිසා එතෙසන්ති **අවිජ්ජූපනිසා. අස්සාදානුපස්සිනොති** උපාදානියෙසු තෙභූමකධම්මෙසු විසයභූතෙසු අස්සාදෙතබ්බතො අස්සාදසඤ්ඤිතං සුඛසොමනස්සං අනුපස්සනසීලස්ස. අප්පහීනාවිජ්ජතාය බාලලක්ඛණයොගෙන **බාලස්ස. එව**න්ති අවිජ්ජානිවුතත්තා, තණ්හාසංයුත්තත්තා ච. **අයං කායොති** අයං මමඤ්චෙව තුම්හාකඤ්ච පච්චක්ඛභූතො සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං. ‘‘සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති (මහාව. 1; උදා. 1) වචනතො ඵස්සකාරණඤ්චෙතං වුච්චතීති ආයතනච්ඡක්කං වා. **සමුදාගතොති** උප්පන්නො. **බහිද්ධා ච නාමරූපන්ති** බහිද්ධා සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, සළායතනානි වා. **ඉත්ථෙතන්ති** ඉත්ථං එතං. අත්තනො ච පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනානි ද්වාරාලම්බනභාවෙන වවත්ථිතානි **ද්වයං** නාමාති අත්ථො. **ද්වයං පටිච්ච ඵස්සොති** අඤ්ඤත්ථ චක්ඛුරූපාදීනි ද්වයානි පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි, මහාද්වයං නාම කිරෙතන්ති වුත්තං. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – අඤ්ඤත්ථ ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො’’තිආදිනා (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425, 426; සං. නි. 2.44; 4.60; කථා. 465) චක්ඛු චෙව රූපා ච…පෙ…. මනො චෙව ධම්මා චාති වුත්තානි ද්වයානි පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා. ඉධ පන ‘‘අයඤ්චෙව කායො’’ති චක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙ චක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්වා වුත්තං චක්ඛාදිකායං එකත්තෙන ‘‘අජ්ඣත්තිකායතන’’න්ති ගහෙත්වා, ‘‘බහිද්ධා ච නාමරූප’’න්ති වුත්තං රූපාදිආරම්මණං එකත්තෙනෙව ‘‘බාහිරායතන’’න්ති තානි අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි පටිච්ච ඵස්සො වුත්තො, තස්මා මහාද්වයමෙතන්ති.

එවඤ්ච කත්වා අත්තනො ච පරස්ස ච පඤ්චහි ඛන්ධෙහි, ඡහි ආයතනෙහි චාති අයමත්ථො දීපෙතබ්බොවාති වුත්තං. ‘‘අයං කායො’’ති හි වුත්තානි සනිස්සයානි චක්ඛාදීනි අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා, ‘‘බහිද්ධා නාමරූප’’න්ති වුත්තානි රූපාදීනි පරෙසං. තථා අයං කායො අත්තනො ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, බහිද්ධා නාමරූපං පරෙසං බාහිරානීති. අඤ්ඤථා අජ්ඣත්තිකායතනමත්තෙ එව ‘‘අයං කායො’’ති වුත්තෙන අජ්ඣත්තිකායතනානෙව අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්තීති අත්තනො ච පරෙසඤ්ච පඤ්චහි ඛන්ධෙහි දීපනා න සම්භවෙය්‍යාති. **සළෙවායතනානීති** සළෙව ඵස්සකාරණානි, යෙහි කාරණභූතෙහි ආයතනෙහි උප්පන්නෙන ඵස්සෙන ඵුට්ඨො බාලො සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙති. **ආදි**-සද්දෙන ‘‘එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන. අවිජ්ජානීවරණස්ස, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතස්ස තණ්හාය සම්පයුත්තස්සා’’තිආදි (සං. නි. 2.19) යොජෙතබ්බං. ඉමස්මිඤ්හි සුත්තෙ සඞ්ඛාරෙ අවිජ්ජාතණ්හානිස්සිතෙ එව කත්වා කායග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනානි ගහෙත්වා තස්මිං කායෙ සළායතනානං ඵස්සං තංනිස්සිතමෙව කත්වා වෙදනාය විසෙසපච්චයභාවං දස්සෙන්තෙන භගවතා බාලපණ්ඩිතානං අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකො වෙදනාන්තො පටිච්චසමුප්පාදො දස්සිතො. පුන ච බාලපණ්ඩිතානං විසෙසං දස්සෙන්තෙන –

> ‘‘යාය ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිවුතස්ස බාලස්ස, යාය ච තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා චෙව අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පහීනා, සා ච තණ්හා අපරික්ඛීණා. තං කිස්ස හෙතු? න, භික්ඛවෙ, බාලො අචරි බ්‍රහ්මචරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය. තස්මා බාලො කායස්ස භෙදා කායූපගො හොති, සො කායූපගො සමානො න පරිමුච්චති ජාතියා…පෙ…. දුක්ඛස්මාති වදාමී’’ති (සං. නි. 2.19) –

වෙදනාපභවං සාවිජ්ජං තණ්හං දස්සෙත්වා, උපාදානභවෙ ච තන්නිස්සිතෙ කත්වා ‘‘කායූපගො හොතී’’තිආදිනා ජාතිආදිකෙ දස්සෙන්තෙන පච්චුප්පන්නහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති උභයමූලවසෙන පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො, තබ්බිපරියායෙන ච පණ්ඩිතස්ස පච්චුප්පන්නහෙතුපරික්ඛයතො පභුති උභයමූලකො පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදොති.

587. **පූරෙතුන්ති** වඩ්ඪෙතුං, උපචිනිතුන්ති අත්ථො. දුග්ගතිගාමිකම්මස්ස විසෙසපච්චයත්තා අවිජ්ජා **‘‘අවින්දියං වින්දතී’’**ති වුත්තා, තථා විසෙසපච්චයො වින්දියස්ස න හොතීති **‘‘වින්දියං න වින්දතී’’**ති ච. අත්තනිස්සිතානි කත්වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තනං උප්පාදනං **ආයතනං**. සම්මොහභාවෙනෙව අනභිසමයභූතත්තා **අවිදිතං** අඤ්ඤාතං **කරොති. අන්තවිරහිතෙ ජවාපෙතීති** වණ්ණාගමවිපරියායවිකාරවිනාසධාතුඅත්ථවිසෙසයොගෙහි පඤ්චවිධස්ස නිරුත්තිලක්ඛණස්ස වසෙන අ-කාර වි-කාර ජ-කාරෙ ගහෙත්වා අඤ්ඤෙසං වණ්ණානං ලොපං, ජ-කාරස්ස ච දුතියස්සාගමං කත්වා **‘‘අවිජ්ජා’’**ති වුත්තං. බ්‍යඤ්ජනත්ථං වත්වා සභාවත්ථං දස්සෙතුං **‘‘අපිචා’’**තිආදි වුත්තං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානි ‘‘ඉදං වත්ථු, ඉදං ආරම්මණ’’න්ති අවිජ්ජාය ඤාතුං න සක්කාති අවිජ්ජා තප්පටිච්ඡාදිකා වුත්තා. වත්ථාරම්මණසභාවඡාදනතො එව අවිජ්ජාදීනං පටිච්චසමුප්පාදභාවස්ස, ජරාමරණාදීනං පටිච්චසමුප්පන්නභාවස්ස ච ඡාදනතො පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නච්ඡාදනං වෙදිතබ්බං.

අපච්චක්ඛිත්වාති පච්චක්ඛානං අකත්වා අපටික්ඛිපිත්වා. **උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො** යථා පිණ්ඩපාතාදි සරීරස්ස.

සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති යථා සඞ්ඛතං හොති, එවං අභිසඞ්ඛරොන්ති. සඞ්ඛාරසද්දග්ගහණෙන ආගතා සඞ්ඛාරා **සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා**. යදිපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාපි සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතා, තෙ පන ඉමිස්සා දෙසනාය පධානාති විසුං වුත්තා, තස්මා **‘‘දුවිධා’’**ති එත්ථ සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරෙසු අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරං වජ්ජෙත්වා තදඤ්ඤෙ සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා යොජෙතබ්බා. **සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරාති** වා සමුදායො වුත්තො. තදෙකදෙසා ච ඉධ වණ්ණෙතබ්බභාවෙන ගහිතා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, තස්මා වණ්ණෙතබ්බසබ්බසඞ්ගාහකවසෙන දුවිධතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. ‘‘පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසඞ්ඛාරො’’තිආදිනා (ම. නි. 1.464) විතක්කවිචාරඅස්සාසපස්සාසසඤ්ඤාවෙදනාවචීසඞ්ඛාරාදයො වුත්තා, න අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරෙසු වුත්තා කායසඤ්චෙතනාදයො.

සඞ්ඛතසඞ්ඛාරා නාම යථාසකං පච්චයෙහි සඞ්ඛතත්තා. සතිපි පච්චයනිබ්බත්තානං සබ්බෙසම්පි සඞ්ඛතභාවෙ ‘‘මමෙතං ඵල’’න්ති තත්ථාභිමුඛෙන විය කම්මුනා නිබ්බත්තිතත්තා තෙභූමකවිපාකකටත්තාරූපෙසු සාතිසයො සඞ්ඛතභාවොති අධිප්පායෙන **අට්ඨකථායං** (විසුද්ධි. 2.587) කම්මනිබ්බත්තානං අභිසඞ්ඛතසඞ්ඛාරතා වුත්තා. **පාළියං** පන තථා ආගතට්ඨානස්ස අභාවතො **‘‘තෙපි …පෙ…. එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්තී’’**ති වුත්තං. **අනිච්චා වත සඞ්ඛාරාති** වුත්තා උභආදිසමුට්ඨානාපි සබ්බධම්මා. **අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරොති වුච්චති** අත්තනො ඵලස්ස අභිසඞ්ඛරණතො. කායපයොගසමුට්ඨාපනවීරියං **කායිකවීරියං. අභිසඞ්ඛාරස්සාති** පයොගවෙගස්ස.

වාචං සඞ්ඛරොතීති **වචීසඞ්ඛාරො**. කායෙන සඞ්ඛරීයතීති **කායසඞ්ඛාරො**. චිත්තෙන සඞ්ඛරීයති, චිත්තං වා සඞ්ඛරොතීති **චිත්තසඞ්ඛාරො**. සඞ්ඛෙපතො පන සබ්බෙපි යථාරහං සඞ්ඛරොන්ති, සඞ්ඛරීයන්තීති ච සඞ්ඛාරාති වෙදිතබ්බා. **වුත්තන්ති** සඞ්ඛාරට්ඨපච්චයට්ඨාදිමාහ.

නමතීති එකන්තසාරම්මණතාය ආරම්මණාභිමුඛං නමති. **පරිතස්සතීති** පිපාසති, තණ්හාපරිතාපතාය වා චවලති. **උපාදියතීති** දළ්හං ආදියති. **භවතීති** උපපත්තිභවං සන්ධායාහ. **භාවයතීති** කම්මභවං. චුති ඛන්ධානං මරණන්ති **‘‘මරන්ති

එතෙනා''ති වුත්තං. දුක්ඛා වෙදනා උප්පාදදුක්ඛා, ඨිතිදුක්ඛාති ච කත්වා **"ද්වෙධා බණති"**ති වුත්තං. **ආයාසො** පරිස්සමො විසාදො.

නිද්දිට්ඨනයදස්සනන්ති යථානිද්දිට්ඨවිධිසන්දස්සනං. **කෙවල**-සද්දො අසම්මිස්සවාචකො ච හොති ''කෙවලා සාලයො''තිආදීසු, නිරවසෙසවාචකො ච ''කෙවලා අඞ්ගමගධා''තිආදීසු, තස්මා ද්විධාපි අත්ථං වදති. තත්ථ **අසම්මිස්සස්සාති** සුඛරහිතස්ස. න හි එත්ථ කිඤ්චි උප්පාදවයරහිතං අත්ථි. **සකලස්සාති** සබ්බභවාදිගතස්ස, සබ්බකාලිකස්ස ච.

588. ''ලක්ඛණෙකවිධාදිතො''ති එත්ථ **ආදි**-සද්දො පච්චෙකං පරිසමාපෙතබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ **"ලක්ඛණාදිතො"**ති. සම්පයුත්තෙ, තංසමඞ්ගිපුග්ගලෙ වා සම්මොහයතීති **සම්මොහනරසා**. ආරම්මණසභාවස්ස ඡාදනං හුත්වා ගය්හතීති **ඡාදනපච්චුපට්ඨානා**. ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති (ම. නි. 1.103) වචනතො **ආසවපදට්ඨානා**. පටිසන්ධිජනනත්ථං ආයූහන්ති බ්‍යාපාරං කරොන්තීති **ආයූහනරසා**. රාසිකරණං වා **ආයූහනං**. චෙතනාසභාවත්තා චෙතනා හුත්වා ගය්හතීති **චෙතනාපච්චුපට්ඨානා**. නාමරූපස්ස පුරෙචාරිකභාවෙන පවත්තතීති **පුබ්බඞ්ගමරසං**. පුරිමභවෙන සද්ධිං ඝටනං හුත්වා ගය්හතීති **පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං**. විඤ්ඤාණෙන සහ, අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච සම්පයුජ්ජතීති **සම්පයොගරසං**. සමං පකාරෙහි යොගො **සම්පයොගො**. විසුං අභාවො **අවිනිබ්භොගො**. රූපං සම්පයොගාභාවතො විකිරතීති **විකිරණරසං**. තතො එව හි පිසියමානා තණ්ඩුලාදයො විකිරන්ති, චුණ්ණීභූතා විද්ධංසන්ති, නාමස්ස කදාචි කුසලාදිභාවොපි අත්ථීති තතො විසෙසනත්ථං **"අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨාන"**න්ති වුත්තං. ''අචෙතනො අබ්‍යාකතො''ති (විසුද්ධි. 1.311; විභ. අට්ඨ. 173) එත්ථ විය අනාරම්මණතා වා අබ්‍යාකතතා දට්ඨබ්බා. **ආයතනලක්ඛණන්ති** ඝට්ටනලක්ඛණං, ආයානං තනනලක්ඛණං වා. දස්සනස්ස යථාසකං විසයග්ගහණස්ස කරණතො **දස්සනරසං**. ''දස්සනාදිරස''න්ති පන **සම්මොහවිනොදනියං** වුත්තං. **වත්ථුද්වාරභාවපච්චුපට්ඨානං** යථාරහං විඤ්ඤාණමනොවිඤ්ඤාණධාතූනන්ති අධිප්පායො. වත්ථුග්ගහණඤ්චෙත්ථ චක්ඛාදිපඤ්චකාපෙක්ඛං. අකුසලවිපාකුපෙක්ඛාය අනිට්ඨභාවතො දුක්ඛෙන, ඉතරාය ඉට්ඨභාවතො සුඛෙන සඞ්ගහිතත්තා **"සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා"**ති වුත්තං. දුක්ඛසමුදයත්තා **හෙතුලක්ඛණා තණ්හා**. ''තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී''ති (ම. නි. 1.91, 460; සං. නි. 5.1081; විභ. 203; මහාව. 14) වචනතො **අභිනන්දනරසා**. චිත්තස්ස, පුග්ගලස්ස වා රූපාදීසු අතිත්තභාවො හුත්වා ගය්හතීති **අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා. අමුඤ්චනරසං** තණ්හාදිට්ඨාභිනිවෙසවසෙන. තණ්හාදළ්හත්තං හුත්වා කාමුපාදානං, සෙසානි දිට්ඨී හුත්වා උපට්ඨහන්තීති **තණ්හාදළ්හත්තදිට්ඨීපච්චුපට්ඨානං**. කම්මුපපත්තිභවවසෙන භවස්ස ලක්ඛණාදයො යොජෙතබ්බා.

589. **මොහාදිභාවතොති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන අනනුබොධාදීනං සඞ්ගහො. දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණවසෙන **අප්පටිපත්ති,** අසුභාදීසු සුභාදිවිපල්ලාසවසෙන **මිච්ඡාපටිපත්ති**. දිට්ඨිවිප්පයුත්තවසෙන වා **අප්පටිපත්ති,** දිට්ඨිසම්පයුත්තවසෙන **මිච්ඡාපටිපත්ති. ද්වාරාරම්මණතොති** ද්වාරතො, ආරම්මණතො ච ඡසු ද්වාරෙසු, ඡසු ආරම්මණෙසු ච පවත්තනතො. අයං පන විභාගො න අවිජ්ජාය එව, අඤ්ඤෙසුපි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු අරූපධම්මානං ලබ්භතීති ආහ **"සබ්බෙසුපී"**ති.

විපාකධම්මධම්මාදිභාවතොති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛසංයොජනියාදිභාවෙ සඞ්ගණ්හාති. **චතුයොනිසංවත්තනතොති** චතුයොනිපරියාපන්නත්තභාවනිබ්බත්තනතො.

ලොකියවිභාගාදිභාවතොති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන අබ්‍යාකතසප්පච්චයසඞ්ඛතාදිභාවෙ සඞ්ගණ්හාති. **සහෙතුකාහෙතුකාදිතොති ආදි**-සද්දෙන සසඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරාදිභෙදෙ සඞ්ගණ්හාති.

කාමං නාමරූපං පච්චුප්පන්නද්ධවසෙන වුච්චති, තථාපි යථා පච්චුප්පන්නං, එවං අතීතානාගතම්පීති අද්ධද්වයපරියාපන්නස්සාපි නයතො ගහෙතබ්බත්තා වුත්තං **"අතීතාදිතො තිවිධ"**න්ති.

සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානතොති විඤ්ඤාණතංසම්පයුත්තධම්මානං උප්පත්තිපවත්තිදෙසභාවතො. **"භූතප්පසාදවිඤ්ඤාණතො"**ති පාඨො යුත්තො. ''විඤ්ඤාණාදිතො''ති පන පඨන්ති. එකසෙසනයෙන බාහිරායතනස්සාපි සඞ්ගහෙ සති ආදි-සද්දෙන තස්ස සඞ්ගහිතතා දට්ඨබ්බා. **නොභයගොචරන්ති** මනායතනමාහ. න හි අරූපධම්මානං දෙසවසෙන ආසන්නතා, දූරතා වා අත්ථි අවිග්ගහත්තා, තස්මා මනායතනස්ස ගොචරො මනායතනං සම්පත්තො, අසම්පත්තො වාති න වුච්චති. **ඵස්සාදීනම්පීති** එත්ථ ඵස්සො තාව ඵුසනසභාවතො, ලොකියසාසවාදිභාවතො ච එකවිධො. පටිඝසම්ඵස්සඅධිවචනසම්ඵස්සභෙදතො, සහෙතුකාදිභාවතො ච දුවිධො. භවත්තයපරියාපන්නතො, වෙදනාත්තයසම්පයොගතො , අහෙතුකදුහෙතුකතිහෙතුකතො ච තිවිධො. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධො, පඤ්චවිධො ච.

වෙදනා අනුභවනලක්ඛණතො, ලොකියසාසවාදිභාවතො ච එකවිධා. පඤ්චද්වාරිකමනොද්වාරිකභෙදතො දුවිධා. සුඛාදිභෙදතො තිවිධා. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධා, පඤ්චවිධා ච. ඡළාරම්මණභෙදතො ඡබ්බිධා.

තණ්හා ලොකස්ස සමුදයභාවතො එකවිධා. දුවිධා දිට්ඨිසම්පයුත්තවිප්පයුත්තභාවතො. තිවිධා කාමභවවිභවතණ්හාභෙදතො. චතුබ්බිධා චතුමග්ගපහෙය්‍යතො. පඤ්චවිධා රූපාභිනන්දනාදිභාවතො. ඡබ්බිධා ඡතණ්හාකායභෙදතො.

උපාදානං එකවිධං දළ්හග්ගාහභාවතො. දුවිධං තණ්හාදිට්ඨිභෙදතො. තිවිධං භවත්තයූපනිස්සයභාවතො. චතුබ්බිධං කාමුපාදානාදිභෙදතො. පඤ්චවිධං පඤ්චගතිසංවත්තනතො.

භවො එකවිධො ලොකියසාසවාදිභාවතො. දුවිධො කම්මුපපත්තිභෙදතො. තිවිධො කාමභවාදිභෙදතො. චතුබ්බිධො චතුරුපාදානපච්චයතො. පඤ්චවිධො පඤ්චගතිසංවත්තනතො. ඡබ්බිධො කාමකම්මභවාදිභෙදතො. සත්තවිධො සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසඞ්ගහතො. අට්ඨවිධො චතුරුපාදානපච්චයකම්මභවාදිභෙදතො. නවවිධො කාමභවාදිභෙදතො.

ජාති එකවිධා තත්ථ තත්ථ භවෙ පඨමාභිනිබ්බත්තිභාවතො. දුවිධා රූපක්ඛන්ධසඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහතො. තිවිධා භවත්තයපරියාපන්නතො. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධා, පඤ්චවිධා ච. ඉමිනා නයෙන ජරාමරණාදීනම්පි එකවිධාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

590. සොකාදීනම්පි ගහිතත්තා අඞ්ගබහුත්තප්පසඞ්ගෙ ''ද්වාදසෙවා''ති අඞ්ගවවත්ථානං වෙදිතබ්බං. න හි සොකාදයො අඞ්ගභාවෙන වුත්තා, ඵලෙන පන කාරණං අවිජ්ජං මූලඞ්ගං දස්සෙතුං තෙ වුත්තා. ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්තීති සොකාදීනං ජරාමරණකාරණතා වුත්තා, න පන ''කායිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ඵුට්ඨො''ති ච සුත්තෙ ජරාමරණනිමිත්තඤ්ච දුක්ඛං සඞ්ගහිතන්ති තං තන්නිමිත්තානං ජරාමරණබ්භාහතස්ස සම්භවෙ සාධකභාවෙන වුත්තං. යස්මා පන ජරාමරණෙනෙව සොකාදීනං එකසඞ්ඛෙපො කතො, තස්මා තෙසං ජාතිපච්චයතා යුජ්ජති. ජරාමරණපච්චයභාවෙ හි අවිජ්ජාය එකසඞ්ඛෙපො කාතබ්බො සියා. ජාතිපච්චයා පන ජරාමරණං , සොකාදයො ච සම්භවන්තීති තත්ථ ජරාමරණං එකන්තිකං අඞ්ගභාවෙන ගහිතං. සොකාදයො පන රූපභවාදීසු අභාවතො අනෙකන්තිකා කෙවලං පාකටෙන ඵලෙන අවිජ්ජානිදස්සනත්ථං ගහිතා. තෙන අනාගතෙ ජාතියා සති තතො පරාය පටිසන්ධියා හෙතුහෙතුභූතා අවිජ්ජා දස්සිතාති භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදො දස්සිතො හොතීති. සුත්තඤ්ච සොකාදීනං අවිජ්ජා කාරණන්ති එතස්සෙව අත්ථස්ස සාධකං දට්ඨබ්බං, න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස. ''අස්සුතවා පුථුජ්ජනො''ති හි වචනෙන අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා, න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛන්ති.

අපරො නයො ජරාමරණම්පි පච්චයො, අඤ්ඤථා ද්වාදසඞ්ගානි න පරිපූරෙන්ති. කස්ස පන සො පච්චයො? සොකාදීනං. යදි එවං කස්මා ''ජරාමරණපච්චයා සොකාදයො සම්භවන්තී''ති අවත්වා ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, සොකාදයො ච සම්භවන්තී''ති වුත්තන්ති? යස්මා තදඤ්ඤෙනපි දුක්ඛධම්මෙන ඵුට්ඨස්ස තෙ සම්භවන්ති, තස්මා අප්පහීනසංයොජනස්සාපි තෙසං තප්පච්චයතා න එකංසිකාති ජාතිපච්චයතාව වුත්තා. අථ වා ජරාමරණග්ගහණෙන උපපත්තිභවො සඞ්ගහිතො. උපාදින්නක්ඛන්ධපරිපාකො හි ආයුනො සංහානි, ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො ච ජරා, තෙසඤ්ච භෙදො මරණන්ති. සති ච උපපත්තිභවෙ තත්ථ කතූපචිතං, පොරාණං වා කම්මං **කම්මභවො,** කම්මාදිඋපට්ඨානෙ චුතිඅනන්තරං පටිසන්ධිං ජනෙතීති **උපපත්තිභවො** ජාතියා පච්චයො, තස්මා ජරාමරණම්පි ජාතියා පච්චයතාය පටිච්චසමුප්පාදො. යස්මා පන ''භවපච්චයා ජාතී''ති එත්ථෙව උපපත්තිභවස්ස ජාතියා පච්චයතා සඞ්ගහිතා, තස්මා වුත්තපරියායසඞ්ගහතො ච ''ජරාමරණපච්චයා ජාතී''ති න වුත්තං. එවං ජරාමරණස්සාපි පච්චයභාවසිද්ධිතො පටිච්චසමුප්පාදතාති ද්වාදසඞ්ගතා වවත්ථිතාති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ **''ද්වාදසෙවා''**තිආදි. **අයං තාවාති** ''දෙසනාභෙදතො''තිආදිනා වුත්තං අත්ථසංවණ්ණනං සන්ධායාහ.

අවිජ්ජාපච්චයාසඞ්ඛාරපදකථාවණ්ණනා

591. **අයං පනාති** ඉදානි වක්ඛමානං. ''කතමා ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජා දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ''න්තිආදිනා (ම. නි. 1.103) සුත්තන්තෙසු චතුට්ඨානිකා අවිජ්ජා වුත්තාති **''සුත්තන්තපරියායෙනා''**ති වුත්තං. **නික්ඛෙපකණ්ඩෙ** (ධ. ස. 1106) පන සුත්තන්තෙසු චතූසු ඨානෙසු කථිතාය එව අවිජ්ජාය අට්ඨසු ඨානෙසු කිච්චජාතිතො කථිතත්තා තදත්ථවණ්ණනාවසෙන විභාවනං කාතුං **''අභිධම්මපරියායෙනා''**ති ආරභිත්වා **''වුත්තඤ්හෙත''**න්තිආදි වුත්තං. අභාපෙත්වා විභජිතබ්බං. විභජනඤ්හි අභිධම්මපරියායො. ''අට්ඨසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණ''න්ති ආනෙත්වා තං සම්බන්ධිතබ්බං. **සෙසට්ඨානෙසූති** දුක්ඛසමුදයෙසු, පුබ්බන්තාදීසු ච. **ආරම්මණවසෙනාති** ආරම්මණකරණවසෙනාපි. **ඉධාති** ඉමස්මිං ''දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ''න්තිආදිකෙ පාඨෙ. **සාති** අවිජ්ජා. **උප්පන්නාති** අසමූහතුප්පන්නා, පගෙව පච්චුප්පන්නා. ''පටිච්ඡාදෙත්වා''ති එත්ථ වුත්තං පටිච්ඡාදනාකාරං දස්සෙතුං **''යාථාවසරසලක්ඛණං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙතී''**ති වුත්තං. රසිතබ්බො පටිවිජ්ඣිතබ්බො සභාවො රසො, අත්තනො රසො සරසො, යාථාවො යථාභූතො සරසො යාථාවසරසො, යො ''පීළනට්ඨො''තිආදිනා (පටි. ම. 2.8) වුත්තො දුක්ඛසච්චප්පභෙදා එව ච පුබ්බන්තාදයො, සො එව ලක්ඛිතබ්බත්තා **යාථාවසරසලක්ඛණං**. තං **පටිවිජ්ඣිතුං** පච්චක්ඛතො ජානිතුං **න දෙති**.

තදුභයන්ති පුබ්බන්තඤ්චෙව අපරන්තඤ්ච අතීතං, අනාගතඤ්ච ඛන්ධපඤ්චකං. පුබ්බන්තාපරන්තභාගවන්තතාය වා පච්චුප්පන්නද්ධභූතො මජ්ඣන්තො පුබ්බන්තාපරන්තො. **අයං අවිජ්ජා ඉමෙ සඞ්ඛාරා**ති ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු පච්චක්ඛතො ජානනාකාරදස්සනං. **එත්ථා**ති එතෙසු දුක්ඛාදීසු. යදිපි අවිජ්ජා දුක්ඛාදීසු ආරම්මණකරණවසෙනපි පවත්තති, යථා පන නිරොධමග්ගෙ ආරම්මණං කාතුං අසක්කොන්තී තෙ ජානිතුකාමස්ස තප්පටිච්ඡාදනවසෙන, අනිරොධමග්ගෙසු නිරොධමග්ගග්ගහණකාරණභාවෙන ච පවත්තමානා තෙ යාථාවතො පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, එවං දුක්ඛාදීසුපීති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං ''පටිච්ඡාදනවසෙනෙව ඉධාධිප්පෙතා''ති. දුක්ඛාදිවිසයො අන්ධතමකරො, ලොභාදීනඤ්ච අන්ධතමකරානං පච්චයභූතො අදස්සනාකාරො **අඤ්ඤාණං**.

592. **පුඤ්ඤාදයො**ති පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයො. තත්ථ පුනාති අත්තනො සන්තානං අපුඤ්ඤඵලතො, දුක්ඛසංකිලෙසතො ච සොධෙතීති පුඤ්ඤං. හිතසුඛජ්ඣාසයෙන පුඤ්ඤං කරොතීති තන්නිප්ඵාදනෙන කාරකස්ස අජ්ඣාසයං පූරෙති, පුජ්ජභවං නිබ්බත්තෙතීති වා පුඤ්ඤං. ඉති පූරකො, පුජ්ජනිබ්බත්තකො ච නිරුත්තිනයෙන පුඤ්ඤන්ති වෙදිතබ්බො. පුඤ්ඤඤ්ච සො අත්තනො ඵලස්ස අභිසඞ්ඛරණට්ඨෙන අභිසඞ්ඛාරො චාති **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො**. පුඤ්ඤපටිපක්ඛතො අපුඤ්ඤන්ති වුත්තවිපරියායෙන **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො** වෙදිතබ්බො. සමාධිපච්චනීකානං අතිදූරතාය න ඉඤ්ජති, අනිඤ්ජඤ්ච භවං අභිසඞ්ඛරොතීති **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො**. කායෙන පවත්තිතො, කායතො වා පවත්තො, කායස්ස වා සඞ්ඛාරොති **කායසඞ්ඛාරො**. වචීචිත්තසඞ්ඛාරෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ පඨමත්තිකො **පරිවීමංසනසුත්තා**දිවසෙන ගහිතො. තත්ථ හි ''පුඤ්ඤං චෙ සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොති, පුඤ්ඤූපගං හොති විඤ්ඤාණ''න්තිආදිනා (සං. නි. 2.51) ආගතං. දුතියත්තිකො **විභඞ්ගසුත්ත**වසෙන. තත්ථ හි ''තයොමෙ, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා. කතමෙ තයො? කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො චිත්තසඞ්ඛාරො''ති (සං. නි. 2.28) වුත්තං.

විත්ථාරතො පනාතිආදි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං සරූපතො, පභෙදතො ච විභාවනං. **භාවනාවසෙනෙව පවත්තා,** න දානසීලවසෙනාති තත්ථ ලබ්භමානං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුං දස්සෙති. එවඤ්ච කත්වා අරූපාවචරචෙතනාපි **''භාවනාවසෙනෙව පවත්තා''**ති වුත්තා. යෙ පන ''භාවනාවසෙනෙවා''ති අවධාරණෙන අභිඤ්ඤාචෙතනං නිවත්තෙතීති වදන්ති, තදයුත්තං තාසම්පි අවිජ්ජාපච්චයතාය විය පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරභාවස්ස ච ඉච්ඡිතත්තා. අඤ්ඤථා අභිඤ්ඤාචිත්තුප්පාදස්ස පුඤ්ඤකිරියවත්ථූසු අසඞ්ගහො එව සියා, න ච යුත්තං ''කුසලඤ්ච පුඤ්ඤකිරියවත්ථුඤ්ච න හොතී''ති. **පාණාතිපාතාදීති ආදි**-සද්දෙන න තදවසිට්ඨඅකුසලකම්මපථානංයෙව ගහණං, අථ ඛො අනවසෙසඅකුසලකම්මස්සාපි ගහණං දට්ඨබ්බං.

ඉතරෙසු පනාති කායසඞ්ඛාරාදීසු. පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයො පවත්තමානා ඉමෙහි ද්වාරෙහි පවත්තන්තීති **ද්වාරතො පවත්තිදස්සනත්ථං**. ''සමවීසති චෙතනා''ති කස්මා වුත්තං, යදි කායවචීවිඤ්ඤත්තියො සමුට්ඨාපෙන්තියො කුසලාකුසලචෙතනා කායසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරොති ච වුච්චන්ති, එවං සන්තෙ අභිඤ්ඤාචෙතනායපි කුසලාය තථා පවත්තාය වචීසඞ්ඛාරභාවො වත්තබ්බොති චොදනං සන්ධායාහ **''අභිඤ්ඤාචෙතනා''**තිආදි. **එත්ථා**ති කායවචීසඞ්ඛාරග්ගහණෙ, කායවචීසඤ්චෙතනාග්ගහණෙ වා. **න ගහිතා**ති අට්ඨකථායං න ගහිතා ''අභිඤ්ඤාචෙතනා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතී''ති. කස්මා පන න හොති, නනු සාපි කුසලා, විපාකධම්මා චාති? සච්චමෙතං, අනුපච්ඡින්නතණ්හාවිජ්ජමානෙ පන සන්තානෙ සබ්‍යාපාරප්පවත්තියා තස්සා කුසලතා, විපාකධම්මතා ච වුත්තා, න විපාකුප්පාදනෙන. සා පන විපාකං උප්පාදෙන්තී රූපාවචරමෙව උප්පාදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤභූමිකං කම්මං අඤ්ඤභූමිකං විපාකං උප්පාදෙතීති. අත්තනා සදිසාරම්මණං තිට්ඨානිකමෙව ච උප්පාදෙය්‍ය **චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ** රූපාවචරවිපාකස්ස කම්මසදිසාරම්මණස්සෙව වුත්තත්තා. න ච රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි, අභිඤ්ඤාචෙතනා ච පරිත්තාදිආරම්මණාව හොති. තස්මා විපාකං න උප්පාදෙතීති විඤ්ඤායති. කසිණෙසු ච උප්පාදිතස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධිස්ස ආනිසංසභූතා අභිඤ්ඤා. යථාහ ''සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ''තිආදි (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384-386, 431-433; පාරා. 12). තස්මා සමාධිඵලසදිසා සා, න ච ඵලං දෙති. දානසීලානිසංසභූතො තස්මිං භවෙ පච්චයලාභො වියාති සාපි විපාකං න උප්පාදෙතීති.

''යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා, එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොතී''ති ඉදං උද්ධච්චසහගතධම්මෙ විසුං උද්ධරිත්වා ''තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 725) වුත්තත්තා විචාරෙතබ්බං. සා පන විචාරණා හෙට්ඨා ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනායං අකුසලකථායං විචාරිතා එවාති තත්ථ විචාරිතනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. අපිචෙත්ථ යදෙකෙ විභජ්ජ වදන්ති, දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුථුජ්ජනානං, සෙක්ඛානඤ්ච දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තෙහි පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, භාවනාය පහාතබ්බාති ච වුච්චන්ති. පුථුජ්ජනානං පන භාවනාය අභාවා භාවනාය පහාතබ්බචින්තා නත්ථි. තෙන තෙසං පවත්තමානා දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යාපි භාවනාය පහාතබ්බාති න වුච්චන්ති. යදි වුච්චෙය්‍යුං, දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙනචි කදාචි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො භවෙය්‍යුං? න ච පට්ඨානෙ දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයොති වුත්තා. සෙක්ඛානං පන විජ්ජමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යාති භාවනාය පහාතබ්බා. තෙනෙව සෙක්ඛානං දස්සනෙන පහාතබ්බා, චත්තත්තා වන්තත්තා මුත්තත්තා පහීනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා උක්ඛෙටිතත්තා සමුක්ඛෙටිතත්තා අස්සාදිතබ්බා, අභිනන්දිතබ්බා ච න හොන්ති. පහීනතාය එව සොමනස්සහෙතුභූතා, අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ච න දොමනස්සං, උද්ධච්චඤ්ච

උප්පාදෙන්තීති න තෙ තෙසං ආරම්මණආරම්මණාධිපතිභාවං, පකතූපනිස්සයභාවඤ්ච ගච්ඡන්ති. න හි පහීනෙ උපනිස්සාය අරියො රාගාදිකිලෙසෙ උප්පාදෙති.

වුත්තඤ්හෙතං ‘‘සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡති…පෙ.… අරහත්තමග්ගෙන…පෙ.… පච්චාගච්ඡතී’’ති (මහානි. 80; චූළනි. මෙත්තගූමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 27). න ච පුථුජ්ජනානං දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා, ඉතරෙසං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොන්තීති න සක්කා වත්තුං ‘‘දිට්ඨිං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. විචිකිච්ඡං ආරබ්භ විචිකිච්ඡා , දිට්ඨි, උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී’’ති (පට්ඨා. 1.1.407) දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධච්චාරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. එත්ථ හි **උද්ධච්චන්ති** උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ ‘‘දිට්ඨිං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජතී’’ති (පට්ඨා. 1.1.415) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ‘‘උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී’’ති. තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන න වත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බා, තෙසු පුථුජ්ජනෙසු වත්තමානා දස්සනං අපෙක්ඛිත්වා තෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛෙසු වත්තමානා භාවනං අපෙක්ඛිත්වා තාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා.

තෙසු භාවනාය පහාතබ්බා සහායවිරහා විපාකං න ජනයන්තීති භාවනාය පහාතබ්බචෙතනාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුථුජ්ජනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං, උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛීණසහායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටිසෙධිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො විභඞ්ගෙ වුත්තො. යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං නෙවදස්සනෙන-නභාවනායපහාතබ්බතාය නවත්තබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, අප්පහාතබ්බානං ‘‘නෙවදස්සනෙන-නභාවනාය පහාතබ්බා’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 9) වුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ච අකුසලානං.

එවම්පි තෙ ඉමස්මිං තිකෙ ‘‘නවත්තබ්බා’’ති වත්තබ්බා ආපජ්ජන්තීති? නාපජ්ජන්ති, චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ දස්සිතානං ද්වාදසඅකුසලචිත්තුප්පාදානං ද්වීහි පදෙහි සඞ්ගහිතත්තා. යථා හි ධම්මවසෙන සබ්බෙ සඞ්ඛතධම්මා සඞ්ගහිතාති උප්පන්නත්තිකෙ කාලවසෙන අසඞ්ගහිතාපි අතීතා ‘‘නවත්තබ්බා’’ති න වුත්තා චිත්තුප්පාදරූපභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවම්ධාපි චිත්තුප්පාදභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අසඞ්ගහිතස්ස අභාවා නවත්තබ්බතා නවුත්තාති වෙදිතබ්බා. යත්ථ හි චිත්තුප්පාදො කොචි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො අත්ථීති යථාවුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි භින්දිත්වා භජාපෙතබ්බචිත්තුප්පාදෙ භින්දිත්වා භජාපෙති ‘‘සියා නවත්තබ්බා පරිත්තාරම්මණා’’තිආදිනා (ධ. ස. 1422). තදභාවා උප්පන්නත්තිකෙ, ඉධ ච තථා න වුත්තා.

අථ වා යථා සප්පටිඝෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා සප්පටිඝාති වුත්තා. යථාහ ‘‘අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පටිඝං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා, ද්වෙ මහාභූතෙ පටිච්ච එකං මහාභූත’’න්ති , එවං පුථුජ්ජනානං පවත්තමානා භාවනාය පහාතබ්බසමානසභාවා භාවනාය පහාතබ්බාති වුච්චෙය්‍යුන්ති? නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඞ්ගො. එවඤ්ච සති පුථුජ්ජනානං පවත්තමානාපි භාවනාය පහාතබ්බා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පරභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ච රාගදිට්ඨීනං අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. යථා පන අපොට්ඨබ්බත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පටිඝා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුථුජ්ජනෙසු වත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො න පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බාති භාවනාය පහාතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න වුත්තා. න ච දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයොති වුත්තා. යෙ හි දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්ති. දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සහායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොචි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතොති තස්ස එකන්තභාවනායපහාතබ්බතා වුත්තා. තස්මා තස්ස තාදිසස්සෙව සති සහායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ච විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුජ්ඣතීති.

තයිදං සබ්බං තෙසං ආචරියානං අභොපුරිසිකාමත්තන්ති අපරෙ. කස්මා? උද්ධච්චසහගතස්ස එකන්තෙන භාවනාය පහාතබ්බත්තා. එවඤ්හි වුත්තං භගවතා ‘‘කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො’’ති (ධ. ස. 1406). යදි හි තං ඉච්ඡිතං සියා, යථා අතීතාරම්මණත්තිකෙ ‘‘නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථී’’ති (ධ. ස. 1433) වත්වා විභජ්ජ වුත්තං, එවම්ධාපි ‘‘නියොගා භාවනාය පහාතබ්බා නත්ථී’’ති වත්වා ‘‘උද්ධච්චසහගතො සියා භාවනාය පහාතබ්බො, සියා න වත්තබ්බො’’ති වදෙය්‍ය. යා ච තං සමත්ථෙන්තෙන ‘‘යදි වුච්චෙය්‍යු’’න්තිආදිනා යුත්ති වුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? යස්මා දස්සනෙන පහාතබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාඋද්ධච්චානං දස්සනෙන පහාතබ්බභාවො එව ඉච්ඡිතොති. යං පන උද්ධච්චග්ගහණෙන **පාළියං** උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො වුත්තොති වත්වා තං සාධෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධච්චස්ස අනුද්ධරණං නිබන්ධනං වුත්තං, තම්පි අනිබන්ධනං පට්ඨානෙ සාවසෙසපාඨදස්සනතො. තථා හි ‘‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.18.2) එතෙසං

විභඞ්ගෙ චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්වා ‘‘පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සා’’ති එතස්ස **විභඞ්ගෙ** ලබ්භමානම්පි න උද්ධටං.

භාවනාය පහාතබ්බස්ස විපාකදානං පති දස්සනෙන පහාතබ්බස්ස සහායභාවූපගමනං විචාරෙතබ්බං. කිං අවිජ්ජාදි විය දානසීලාදීනං උප්පත්තියායෙව විපාකදානසාමත්ථියා ඨානවසෙන දස්සනෙනපහාතබ්බං භාවනායපහාතබ්බස්ස සහායභාවං උපගච්ඡති, උදාහු කිලෙසා විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානං පතීති? කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව පුරිමො පක්ඛො පහීනදස්සනප්පහාතබ්බත්තා සෙක්ඛසන්තානෙ පවත්තිනො භාවනාපහාතබ්බස්ස කිරියභාවො ආපජ්ජති පහීනාවිජ්ජාතණ්හාමානෙ සන්තානෙ පවත්තදානාදි විය. අථ දුතියො, තස්සාපි දස්සනෙනපහාතබ්බතා ආපජ්ජති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො, තස්මා හෙට්ඨා විචාරිතනයෙනෙව උද්ධච්චසහගතස්ස විපාකදානං පති පාළියා, අට්ඨකථාය ච අවිරුජ්ඣනවසෙනෙත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සාපීති උද්ධච්චචෙතනාපි. **විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙති** සම්පුණ්ණස්ස විපාකවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ. යදි අපනෙතබ්බා, කස්මා ‘‘සමවීසති චෙතනා’’ති වුත්තන්ති තස්ස කාරණං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්තී’’**ති. අභිඤ්ඤාචෙතනායපි පච්චයභාවං දස්සෙති. යදි එවං අභිඤ්ඤාචෙතනාය සහ එකවීසතීති වත්තබ්බං, න, තථා අවචනස්ස වුත්තකාරණත්තා. තං පන ඉතරාවචනස්සාපි කාරණන්ති සමානරූපාය එකිස්සා අවචනෙ යං කාරණං අපෙක්ඛිත්වා එකා න වුත්තා, තෙන කාරණෙන වුත්තායපි අවත්තබ්බතං දස්සෙති. **අයං තිකොති** කායසඞ්ඛාරත්තිකො. **පුරිමත්තිකන්ති** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරත්තිකං. **පවිසතීති** කථං පවිසති. පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො හි අට්ඨකාමාවචරචෙතනාපභෙදො කායදුච්චරිතතො විරමන්තස්ස සියා කායසඞ්ඛාරො, වචීදුච්චරිතතො විරමන්තස්ස සියා වචීසඞ්ඛාරො, මනොද්වාරෙ පන උප්පන්නා තෙරසපි චෙතනා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ච හොති චිත්තසඞ්ඛාරො ච. අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොපි කායදුච්චරිතවසෙන පවත්තියං සියා කායසඞ්ඛාරො, වචීදුච්චරිතවසෙන පවත්තියං සියා වචීසඞ්ඛාරො, ද්වෙ ද්වාරානි මුඤ්චිත්වා මනොද්වාරෙ පවත්තියං සියා චිත්තසඞ්ඛාරො, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො චාති එවං දුතියත්තිකො පුරිමත්තිකමෙව පවිසති. තෙන වුත්තං **‘‘අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනංයෙව වසෙන අවිජ්ජාය පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො’’**ති.

593. **අවිජ්ජාභාවෙ භාවතොති** අවිජ්ජාය අත්ථිභාවෙ සඞ්ඛාරානං භාවතො. න හි අවිජ්ජාය අසති කදාචි සඞ්ඛාරා සම්භවන්ති. ඉදානි තං අවිජ්ජාය භාවං දස්සෙන්තො **‘‘අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොතී’’**ති ආහ. තෙන මග්ගෙන අනිරොධො ඉධ අවිජ්ජාය අත්ථිභාවො, න ධරමානතා එවාති දස්සෙති. ස්වායමත්ථො හෙට්ඨා විභාවිතොයෙව. **‘‘අවිජ්ජාසඞ්ඛාත’’**න්ති ච ඉමිනා ඤාණාභාවාදිං නිවත්තෙති. අයඤ්හි අ-කාරො ‘‘අහෙතුකා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 2) අභික්ඛුකො ආවාසො’’තිආදීසු (චූළව. 76) තංයොගනිවත්තියං දිස්සති. අභාවො හෙත්ථ දීපිතො. ‘‘අප්පච්චයා ධම්මා’’ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 7) තංසම්බන්ධිතානිවත්තියං. පච්චයුප්පන්නඤ්හි පච්චයසම්බන්ධීති අප්පච්චයුප්පන්නත්තාති තංසම්බන්ධිතා එත්ථ ජොතීයති. ‘‘අනිදස්සනා ධම්මා’’ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 9) තංසභාවනිවත්තියං. නිදස්සනඤ්හි දට්ඨබ්බතා. අථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නිදස්සනං න පස්සතීති තග්ගහෙතබ්බතානිවත්තියං. තථා ‘‘අනාසවා ධම්මා’’ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 15). ‘‘අප්පටිසා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 10), අනාරම්මණා ධම්මා’’ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 55) තංකිච්චනිවත්තියං. ‘‘අරූපිනො ධම්මා (ධ. ස. තිකමාතිකා 11), අචෙතසිකා ධම්මා’’ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 57) තබ්භාවනිවත්තියං. තදඤ්ඤථා හි එත්ථ පකාසීයති. ‘‘අමනුස්සො’’ති (දී. නි. 2.321) තබ්භාවමත්තනිවත්තියං. මනුස්සත්තමත්තං නත්ථි, අඤ්ඤං සමානන්ති සදිසතා හෙත්ථ සූචීයති. ‘‘අස්සමණො සමණපටිඤ්ඤො (අ. නි. 3.13, 27; පු. ප. 91, 124), අපුත්තො’’ති තථා සම්භාවනීයගුණනිවත්තියං. ගරහා හි එත්ථ ඤායති. ‘‘කච්චි භොතො අනාමයං (ජා. 1.15.146; 2.20.129), අනුදරා කඤ්ඤා’’ති තදනප්පභාවනිවත්තියං. ‘‘අනුප්පන්නා ධම්මා’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 17) තංසදිසභාවනිවත්තියං. අතීතානඤ්හි උප්පන්නපුබ්බත්තා, උප්පාදිධම්මානඤ්ච පච්චයෙකදෙසනිබ්බත්තියා ආරද්ධුප්පාදභාවා, කාලවිනිමුත්තස්ස ච විජ්ජමානත්තා උප්පන්නානුකූලතා, පගෙව පච්චුප්පන්නානන්ති තබ්බිධුරභාවො එත්ථ විඤ්ඤායති. ‘‘අසෙක්ඛා ධම්මා’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 11) තදපරියොසානනිවත්තියං. තන්නිට්ඨානඤ්හෙත්ථ පකාසීයති. ඉමෙසං පන අත්ථානං අසම්භවතො පාරිසෙසෙන යථා කුසලපටිපක්ඛා ධම්මා අකුසලා, එවං විජ්ජාපටිපක්ඛා අවිජ්ජාති කත්වා ඤාණපටිපක්ඛො ධම්මො අඤ්ඤාණන්ති වෙදිතබ්බං.

සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛතාහි විඤ්ඤූහි දුක්ඛන්ත්වෙව ගහෙතබ්බං සංසාරදුක්ඛං සුඛන්ති සඤ්ඤාය අභිනිවිසිත්වා, එතෙන තත්ථ තණ්හාපවත්තිං දස්සෙති. **ආරභතීති** නිබ්බත්තෙති. **තණ්හාපරික්ඛාරෙති** තණ්හාය ‘‘සුඛං සුභ’’න්තිආදිනා සඞ්ඛතෙ පරික්ඛතෙ, අලඞ්කතෙති අත්ථො. තණ්හා හි දුක්ඛස්ස සමුදයොති අජානන්තො බාලො ‘‘අහො වතාහං කායස්ස භෙදා පරං මරණා ඛත්තියමහාසාලානං සහබ්යතං උපපජ්ජෙය්‍යා’’න්තිආදිනා (ම. නි. 1.442) පරිතස්සන්තො කායසඞ්ඛාරෙ පරික්ඛරොති. **තණ්හාපරික්ඛාරෙති** වා තණ්හාය පරිවාරභූතෙ. තණ්හාවත්ථුං හි චක්ඛාදිං, රූපාදිඤ්ච අභිසඞ්ඛරිත්වා තංසමඞ්ගීනං දෙන්තා සඞ්ඛරා තණ්හාය උපනෙන්තා තස්සා පරිවාරා විය හොන්තීති. **ගතිවිසෙසෙ** බ්‍රහ්මලොකාදිකෙ. අනෙකසතපසුබද්ධහිංසනො වාජපෙය්‍යාදිකො **යඤ්ඤො.** අමරණත්ථාති ගහිතා දුක්කරකිරියා **අමරතපො.** අමරො වා දෙවො වා භවෙය්‍යං, දෙවඤ්ඤතරො වාති පවත්තිතා වතචරියා **අමරතපො.** දුක්ඛත්තා වා මරො මාරකො තපො **අමරතපො.** දිට්ඨෙ අදිට්ඨසද්දො විය මරෙ අමරසද්දො දට්ඨබ්බො.

ජාතිආදිපපාතදුක්ඛජනනතො මරුප්පපාතසදිසතා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරස්ස වුත්තා. **“මහාපරිළාහජනික”**න්ති ඉමිනා අනුදහනට්ඨෙන තිණුක්කාසදිසතං පුඤ්ඤඵලස්ස දස්සෙති. **අප්පස්සාදතඤ්චාති ච**-සද්දෙන අධිකුට්ටනවිනිවිජ්ඣනඅඞ්ගපච්චඞ්ගපලිභඤ්ජනාදිං සඞ්ගණ්හාති. **තප්පච්චයන්ති** තස්ස විපරිණාමදුක්ඛසභාවස්ස සුගතිඵලස්ස පච්චයභූතං. රමණීයභාවෙන ච අස්සාදභාවෙන ච ගය්හමානං පුඤ්ඤඵලං දීපසිඛාමධුලිත්තසත්ථධාරාසදිසං. තදත්ථො ච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො තංනිපාතලෙහනසදිසො වුත්තො. ‘‘සුඛො ඉමිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය මුදුකාය ලොමසාය බාහාය සම්ඵස්සො’’තිආදිනා (ම. නි. 1.469) සුඛසඤ්ඤාය අසුභභාවස්ස අසල්ලක්ඛණෙනෙව එකච්චකාමපරිභොගොති බාලො විය ගූථකීළනං, කිලෙසාභිභූතතාය කොධාරතිඅභිභූතො අසවසො මරිතුකාමො විය විසඛාදනං සම්පති කිරියාඛණෙ, ආයතිං ඵලක්ඛණෙ ච ජිගුච්ඡනීයං, දුක්ඛඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති. ලොභසහගතස්ස වා ගූථකීළනසදිසතා, දොසසහගතස්ස විසඛාදනසදිසතා යොජෙතබ්බා. සභයස්සාපි පිසාචනගරස්ස කාමගුණසමිද්ධියා සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො විය ආරුප්පවිපාකානං නිරන්තරතාය, අනුපලක්ඛියමානඋප්පාදවයානං දීඝසන්තානතාය අගය්හමානවිපරිණාමානං සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛභූතානම්පි නිච්චාදිවිපල්ලාසහෙතුභාවොති, තෙසං පිසාචනගරසදිසතා, තදභිමුඛගමනසදිසතා ච ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරස්ස යොජෙතබ්බා.

අවිජ්ජාභාවතොව සඞ්ඛාරභාවො, න අභාවතොති සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයභාවෙ සඞ්ඛෙපෙන අන්වයතො, බ්‍යතිරෙකතො ච වුත්තමත්ථං සුත්තෙන සමත්ථෙතුං **“වුත්තම්පි චෙත”**න්තිආදිනා සුත්තපදං ආහතං . තත්ථ **අවිද්වාති** අවිද්දසු. **අවිජ්ජාගතොති** අවිජ්ජාය සමන්නාගතො, අප්පහීනාවිජ්ජොති අධිප්පායො.

පට්ඨානපච්චයකථාවණ්ණනා

594. **තාවාති** වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො, තෙන ‘‘අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො’’ති ඉදං තාව සිද්ධං, ඉදං පන අපරං වත්තබ්බන්ති දස්සෙති. ‘‘ඉදං පන වත්තබ්බ’’න්ති යමත්ථං සන්ධාය වුත්තං, තං දස්සෙතුං පච්චයධම්මා නාම යෙසං පච්චයා හොන්ති, යථා වා පච්චයා හොන්ති, තදුභයෙසං බහුභාවතො අනෙකධාව පච්චයා හොන්තීති අවිජ්ජායපි තං ආසඞ්කන්තො පුච්ඡි **“කතමෙසං සඞ්ඛාරානං කථං පච්චයො හොතී”**ති, පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයො බහූ සඞ්ඛාරා වුත්තා. අවිජ්ජා ච තෙසං පච්චයො හොති, න සබ්බෙසං එකධාව හොති, තස්මා ඉමෙසං සඞ්ඛාරානං එවං පච්චයො හොතීති ඉදං වත්තබ්බන්ති අත්ථො. **තත්‍රාති** තස්මිං පච්චයභාවෙ. යදිපි ‘‘කතමෙසං සඞ්ඛාරාන’’න්තිආදිනා අසාධාරණතො පුච්ඡා ආරද්ධා, එකදෙසෙන පන සමුදායොපලක්ඛණමෙතන්ති ද්වාදසන්නං පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානං යථාසකං පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවො වත්තබ්බොති තං දස්සෙතුං, අවිජ්ජාය වා පච්චයභාවෙ පුච්ඡිතෙ තප්පසඞ්ගෙන සබ්බෙසම්පි පච්චයධම්මානං පච්චයභාවං විසජ්ජෙතුකාමො පච්චයෙ තාව පාළිනයෙනෙව දස්සෙතුං **“භගවතා හී”**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ච භගවතා චතුවීසති පච්චයා වුත්තාති සම්බන්ධො. තෙසං වසෙන අවිජ්ජාදීනං පච්චයභාවො වෙදිතබ්බොති අධිප්පායො.

‘‘හෙතු ච සො පච්චයො චා’’ති ඉමිනා වචනෙන හෙතුනො, අධිපතිපච්චයාදිභූතස්ස ච ගහණං සියාති තං නිවාරෙන්තො ආහ **“හෙතු හුත්වා පච්චයො”**ති. එවම්පි සො එව දොසො ආපජ්ජතීති පුන ආහ **“හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොතී”**ති. තෙන න ඉධ හෙතුසද්දෙන ධම්මග්ගහණං කතං, අථ ඛො ධම්මස්ස සත්තිවිසෙසො ගහිතොති දස්සෙති. තස්ස හි පච්චයසද්දස්ස ච සමානාධිකරණතං සන්ධාය ‘‘හෙතු ච සො පච්චයො ච, හෙතු හුත්වා පච්චයො’’ති ච වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා පරතො පාළියං ‘‘හෙතූ හෙතු…පෙ…. හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.1) තෙන තෙන හෙතුභාවාදිඋපකාරෙන තස්ස තස්ස ධම්මස්ස උපකාරකත්තං වුත්තං. **අභිධම්මට්ඨකථායං** පන ‘‘යො හි ධම්මො යං ධම්මං අප්පච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයො’’ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා), ‘‘මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො’’ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා) ච එවමාදිනා ධම්මපට්ඨානනිද්දෙසෙන ධම්මතො අඤ්ඤා ධම්මසත්ති නාම නත්ථීති ධම්මෙහෙව ධම්මසත්තිවිභාවනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. ඉධාපි වා ‘‘හෙතු ච සො පච්චයො චා’’ති ධම්මෙනෙව ධම්මසත්තිං දස්සෙති. න හි ‘‘හෙතුපච්චයො’’තිආදිකො උද්දෙසො කුසලාදිඋද්දෙසො විය ධම්මප්පධානො, අථ ඛො ධම්මානං උපකාරකභාවප්පධානොති.

“එසෙව නයො”ති ඉමිනා තබ්භාවෙන පච්චයභාවං ආරම්මණාදීසු අතිදිසති ‘‘ආරම්මණඤ්ච තං පච්චයො චාති ආරම්මණපච්චයො, ආරම්මණං හුත්වා පච්චයො, ආරම්මණභාවෙන පච්චයොති අත්ථො’’ති, න කම්මධාරයමත්තං.

595. **වචනාවයවොති** සාධනාවයවං සන්ධායාහ. වචනසභාවඤ්හි සාධනං පරෙසං අවිදිතත්ථඤාපනතො ලොකෙ සාධනන්ති පාකටං පඤ්ඤාතං. තථා හි නං අවයවලක්ඛණං, වචනසභාවඤ්ච සාධනං, අවයවපක්ඛාදීනි වචනානි සාධනන්ති ච ඤායවාදිනො වදන්ති. **පටිඤ්ඤා, හෙතූතිආදීසූති** පටිඤ්ඤා, හෙතු, උදාහරණ, උපනය, නිගමනානි. උදාහරණසාධම්මියා සාධ්‍යසාධනං **හෙතු**. විරුපො හෙතූති ච එවමාදීසු කාරණං යං කිඤ්චි කාරණලක්ඛණං, සම්පාපකලක්ඛණම්පි වා. **ආදි**-සද්දෙන තස්සාපි සඞ්ගහෙතබ්බතාය, ඤාපකලක්ඛණං පන වචනාවයවග්ගහණෙන ගහිතං. කාමං මූලම්පි කාරණලක්ඛණං කාරණමෙව, කාරණන්ති පනෙත්ථ පච්චයහෙතු ගහිතො. මූලන්ති හෙතුහෙතූති කාරණවිසෙසවිසයත්තා මූලස්ස විසුං ගහණං. **එතීති** එතස්ස අත්ථවචනං වත්තතීති, තඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීනං

සාධාරණවචනං. තෙනෙවාහ **‘‘තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා’’**ති. එකච්චො හි පච්චයො ඨිතියා එව උපකාරකො හොති යථා පච්ඡාජාතපච්චයො, එකච්චො උප්පත්තියා එව යථා අනන්තරාදිකො, එකච්චො උභයස්ස යථා හෙතුආදයො.

උපකාරකලක්ඛණොති ච ධම්මෙන ධම්මසත්තිං උපකාරං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති **හෙතු,** අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූලසද්දො විය පතිට්ඨත්ථො වෙදිතබ්බො. හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති පවත්තති වුද්ධිං විරූළ්හිං ආපජ්ජතීති **හෙතු.** අත්තනො ඵලං කරොතීති **කාරණං.** නිදදාති දස්සෙන්තං විය හොතීති **නිදානං.** සම්භවති තං එතස්මාති **සම්භවො.** පභවති එතස්මාති **පභවොති** පච්චයහෙතුසද්දෙහි ඉතරෙසම්පි සමානත්ථතා වෙදිතබ්බා. එවං සන්තෙපි කාරණවිසෙසවිසයො හෙතුසද්දො, කාරණසාමඤ්ඤවිසයො පච්චයසද්දොති දස්සෙන්තො **‘‘මූලට්ඨෙනා’’**තිආදිමාහ. හෙතුඅත්ථො, පච්චයට්ඨො ච හෙට්ඨා පපඤ්චවසෙන වුත්තොති තං සඞ්ඛිපං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සඞ්ඛෙපතො...පෙ.... හෙතුපච්චයො’’**ති.

යථා සාලිවීහිබීජාදීනි තංතංඔසධීනං සාලිවීහිආදිභාවස්ස සාධකානි, මණිආදිප්පභාවත්ථූනි ච නීලාදිවණ්ණානි නීලාදිප්පභාසාධකානි, එවං හෙතුපච්චයො යථාරහං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං කුසලාදිභාවස්ස සාධකොති ඉමමත්ථං දස්සෙති **‘‘සො සාලිආදීන’’**න්තිආදිනා. **ආචරියානන්ති** ච රෙවතාචරියං සන්ධායාහ. **එවං සන්තෙති** හෙතුපච්චයො යදි කුසලාදිභාවසාධකො, එවං සති. **න සම්පජ්ජති** න සිජ්ඣති. යථා කුසලාකුසලහෙතු තංසමුට්ඨානරූපස්ස කුසලාකුසලභාවාය න පරියත්තො, එවං අබ්‍යාකතොපි හෙතු තංසමුට්ඨානරූපස්ස අබ්‍යාකතභාවාය. සභාවෙනෙව හි තං අබ්‍යාකතන්ති ආහ **‘‘න හි සො තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙතී’’**ති. හෙතුපච්චයො ච තෙසං හොතියෙවාති ආහ **‘‘න ච පච්චයො න හොතී’’**ති. ඉදානි තමත්ථං පාළියා සමත්ථෙතුං **‘‘වුත්තඤ්හෙත’’**න්තිආදි වුත්තං. **විනා එතෙනාති** එතෙන හෙතුනා අබ්‍යාකතභාවසාධකෙන විනා අහෙතුකත්තා, අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො සභාවෙනෙවාති අධිප්පායො.

‘‘යොනිසො, භික්ඛවෙ, මනසි කරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්තී’’තිආදි (අ. නි. 1.67) වචනෙහි කුසලභාවස්ස යොනිසොමනසිකාරප්පටිබද්ධතා සිද්ධාති ආහ **‘‘යොනිසොමනසිකාරප්පටිබද්ධො කුසලභාවො’’**ති. එතෙනෙව අකුසලඅබ්‍යාකතභාවාපි කුසලභාවො විය න හෙතුපටිබද්ධාති දස්සිතං හොති. යං පනෙකෙ මඤ්ඤෙයුං ‘‘අහෙතුකහෙතුස්ස අකුසලභාවො විය සහෙතුකහෙතූනම්පි සභාවතොව කුසලාදිභාවො, අඤ්ඤෙසං තංසම්පයුත්තානං හෙතුපටිබද්ධො’’ති, තස්ස උත්තරං වත්තුං **‘‘යදි වා’’**තිආදිමාහ. **අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වාති** යදි අලොභො සභාවතො කුසලො, සො කුසලසභාවත්තා අබ්‍යාකතො න සියා. අථ අබ්‍යාකතො තංසභාවත්තා කුසලො න සියා අලොභසභාවස්ස අදොසත්තාභාවො විය. යස්මා පන උභයථාපි හොති, තස්මා යථා උභයථා හොන්තෙසු සද්ධාදීසු සම්පයුත්තෙසු හෙතුපටිබද්ධං කුසලාදිභාවං පරියෙසෙථ, න සභාවතො, එවං හෙතූසුපි කුසලාදිතා අඤ්ඤපටිබද්ධා පරියෙසිතබ්බා, න සභාවතොති යං වුත්තං ‘‘සම්පයුත්තහෙතූසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො’’ති, තං න යුජ්ජති. සා පන පරියෙසියමානා යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධා හොතීති හෙතූසු විය සම්පයුත්තෙසුපි යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න හෙතුපටිබද්ධොති සිද්ධං හොතීති අධිප්පායො.

විරූළ්හමූලා වියාති එතෙන මූලානි විය මූලානීති දස්සෙති. තෙනෙවාහ **‘‘සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙනා’’**ති. ස්වායං ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො ධම්මො කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලාබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා’’ති එවං සත්තධා **පඤ්හාවාරෙ** නිද්දිට්ඨො. යං පන වුත්තං හෙතුකිච්චං දස්සෙන්තෙන ‘‘හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං, තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.1), තත්ථ පඨමො හෙතුසද්දො පච්චයත්තනිද්දිට්ඨො පච්චයධම්මනිද්දෙසො, තෙනස්ස හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයතාති දස්සෙති. දුතියො පච්චයුප්පන්නවිසෙසනං, තෙන න යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තකානං හෙතූ හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, අථ ඛො හෙතුනා සම්පයුත්තානමෙවාති දස්සෙති. නනු ච සම්පයුත්තසද්දස්ස සාපෙක්ඛත්තා දුතියෙ හෙතුසද්දෙ අවිජ්ජමානෙපි අඤ්ඤස්ස අපෙක්ඛිතබ්බස්ස අනිද්දිට්ඨත්තා හෙතූ අත්තනාව සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති? නායමෙකන්තො. හෙතුසද්දො හි පච්චයත්තනිද්දිට්ඨො ‘‘හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’ති එත්ථෙව බ්‍යාවටො යදා ගය්හති, න තදා සම්පයුත්තවිසෙසනං හොතීති සම්පයුත්තඅවිසිට්ඨා යෙ කෙචි ගහිතා භවෙය්‍යුන්ති. නනු ච යථා ‘‘අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං, අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මාන’’න්ති ච වුත්තෙ දුතියෙන ආහාරග්ගහණෙන, ඉන්ද්‍රියග්ගහණෙන ච විනාපි ආහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තකාව ගය්හන්ති, එවමිධාපි සියාති? න, ආහාරින්ද්‍රියාසම්පයුත්තස්ස වජ්ජෙතබ්බස්ස අභාවතො. වජ්ජෙතබ්බාභාවතො හි තත්ථ දුතියෙ ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙ අසතිපි තංසම්පයුත්තකාව ගය්හන්තීති තං න කතං, ඉධ පන වජ්ජෙතබ්බං අත්ථීති කත්තබ්බං දුතියං හෙතුග්ගහණං. එවම්පි ‘‘හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන’’න්ති එත්ථ හෙතුසම්පයුත්තකානං සො එව සම්පයුත්තකහෙතූති විසෙසනස්ස අකතත්තා යො කොචි හෙතු යස්ස කස්සචි හෙතුසම්පයුත්තස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, පච්චයත්තනිද්දිට්ඨස්සෙව හෙතුනො පුන සම්පයුත්තවිසෙසනභාවෙන වුත්තත්තා. එතදත්ථමෙව හි විනාපි දුතියෙන හෙතුසද්දෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවෙ සිද්ධෙපි තස්ස ගහණං කතං.

අථ වා අසති දුතියෙ හෙතුසද්දෙ හෙතුසම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, න පන හෙතුනන්ති එවම්පි ගහණං සියාති තන්නිවාරණත්ථං සො වුත්තො. තෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවං යෙ ලභන්ති, තෙසං සබ්බෙසං හෙතූනං, අඤ්ඤෙසම්පි හෙතු හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති දස්සිතං හොති. යස්මා පන හෙතුඣානමග්ගා පතිට්ඨාමත්තාදිභාවෙන අඤ්ඤධම්මනිරපෙක්ඛා, න ආහාරින්ද්‍රියා විය සාපෙක්ඛා එව, තස්මා එතෙස්වෙව දුතියං හෙතාදිග්ගහණං කතං. ආහාරින්ද්‍රියා පන ආහරිතබ්බඊසිතබ්බාපෙක්ඛා එව, තස්මා තෙ විනාපි දුතියෙන ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙන අත්තනා එව ආහරිතබ්බෙ, ඊසිතබ්බෙ ච ආහාරින්ද්‍රියභූතෙ, අඤ්ඤෙ ච සම්පයුත්තකෙ පරිච්ඡින්දන්තීති තං තත්ථ න කතං. ඉධ ච දුතියෙන හෙතුග්ගහණෙන පච්චයුප්පන්නානං හෙතූනා, පච්චයභූතෙනෙව ච සම්පයුත්තානං හෙතූනං, අඤ්ඤෙසඤ්ච පරිච්ඡින්නත්තා පුන විසෙසෙන කිච්චං නත්ථීති පඤ්හාවාරෙ ''කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන''න්තිආදීසු දුතියං හෙතුග්ගහණං න කතන්ති දට්ඨබ්බං.

596. **ආරම්මණභාවෙනාති** විසයභාවෙන, ආලම්බිතබ්බභාවෙනාති අත්ථො. **ආරබ්භිත්වාපීති පි**-සද්දෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති – රූපායතනාදිමත්තෙ යස්මිං කිස්මිඤ්චි එකස්මිං අට්ඨත්වා ''යං යං ධම්මං ආරබ්භා''ති (පට්ඨා 1.1.2) අනියමෙන සබ්බරූපායතනානං…පෙ…. සබ්බධම්මායතනානඤ්ච ආරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා රූපාදිභෙදෙන ඡබ්බිධෙසු සඞ්ඛතාසඞ්ඛතපඤ්ඤත්තිධම්මෙසු න කොචි ධම්මො ආරම්මණපච්චයො න හොතීති. ස්වායං ආරම්මණපච්චයභාවො හෙට්ඨා විභාවිතො එව. **ආලම්බිත්වාති** ගහෙත්වා. එකන්තසාරම්මණභාවතො අනාරබ්භ පවත්ති එව නත්ථීති ආහ **''ආරබ්භෙවා''**ති. ස්වායං ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලස්ස, අකුසලස්සා''ති එවං නවප්පකාරො වෙදිතබ්බො.

597. **ජෙට්ඨකට්ඨෙනාති** පමුඛභාවෙන. අත්තාධීනානඤ්හි පතිභූතො ධම්මො අධිපති. සො තෙසං පමුඛභාවෙන පවත්තති. ''ඡන්දවතො කිං නාම න සිජ්ඣතී''තිආදිකං පුරිමාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තුප්පාදෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා ජෙට්ඨකභූතා සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා වසෙ වත්තයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, සම්පයුත්තධම්මා ච තෙසං වසෙන වත්තන්ති හීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො, තෙන තෙ අධිපතිපච්චයා හොන්ති. ගරුකාතබ්බම්පි ආරම්මණං තන්නින්නපොණපබ්භාරානං අස්සාදනපච්චවෙක්ඛණමග්ගඵලානං අත්තනො වසෙ වත්තයමානං විය පච්චයො හොති. තස්මා අයං අත්තාධීනානං පතිභාවෙන උපකාරකත්තා අධිපතිපච්චයොති දට්ඨබ්බො. **ඡන්දාධිපතීති** ඡන්දසඞ්ඛාතො අධිපති, ඡන්දං ධුරං ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තුප්පත්තිකාලෙ උප්පන්නස්ස කත්තුකම්‍යතාඡන්දස්සෙතං නාමං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. කස්මා පන යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති (පට්ඨා. 1.1.1) වුත්තං, එවමිධ ''අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන''න්ති අවත්වා ''ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන''න්තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.3) නයෙන වුත්තන්ති? එකක්ඛණෙ අභාවතො. හෙතවො හි ද්වෙ තයොපි එකක්ඛණෙ හෙතුපච්චයා හොන්ති, මූලට්ඨෙන උපකාරකභාවස්ස අවිජහනතො. අධිපති පන ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො, න ච එකක්ඛණෙ බහූ ජෙට්ඨකා හොන්ති. තස්මා එකතො උප්පන්නානම්පි තෙසං එකක්ඛණෙ අධිපතිපච්චයභාවො නත්ථීති ''අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන''න්ති අවත්වා ''ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන''න්තිආදිනා නයෙන වුත්තං.

යං යං ධම්මන්ති යං යං ආරම්මණධම්මං. **ගරුං කත්වාති** ගරුකාරචිත්තීකාරවසෙන වා අස්සාදනවසෙන වා ගරුකාරිකං ලද්ධබ්බං අවිජහිතබ්බං අනවඤ්ඤාතං කත්වා. **තෙ තෙ ධම්මාති** තෙ තෙ ගරුකාතබ්බා ධම්මා. **තෙසං තෙසන්ති** තංතංගරුකාරකධම්මානං. **අධිපතිපච්චයෙනාති** ආරම්මණාධිපතිපච්චයෙන. ස්වායං ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස සහජාතාරම්මණෙහි, අකුසලස්ස ආරම්මණෙනෙව, අබ්‍යාකතස්ස සහජාතාරම්මණෙහි, කුසලාබ්‍යාකතස්ස සහජාතෙනෙවාති කුසලමූලා චත්තාරො, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස සහජාතාරම්මණෙහි, අබ්‍යාකතස්ස සහජාතෙනෙව, තථා අකුසලාබ්‍යාකතස්සාති අකුසලමූලා තයො, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස සහජාතාරම්මණෙහි, කුසලස්ස ආරම්මණෙනෙව, තථා අකුසලස්සාති අබ්‍යාකතමූලා තයො''ති සඞ්ඛෙපතො දසප්පකාරො අධිපතිපච්චයො. එත්ථ ච සත්තධා සහජාතාධිපති, සත්තධා ආරම්මණාධිපති වෙදිතබ්බො.

598. අන්තරායතීති අන්තරං, බ්‍යවධායකන්ති අත්ථො. නාස්ස අන්තරං විජ්ජතීති අනන්තරො, අනන්තරො ච සො පච්චයො චාති **අනන්තරපච්චයො**. ''අත්ථානන්තරතා අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතා සමනන්තරපච්චයො''තිආදිනා බහුධා පපඤ්චයන්ති, අසාරං ගන්ථවිත්ථාරං කරොන්ති. යථා පවත්තිඔකාසදානවිසෙසභාවෙන නත්ථිවිගතපච්චයා වුත්තා, න එවං අනන්තරසමනන්තරපච්චයා, එතෙ පන චිත්තනියමහෙතුභාවෙන වුත්තාති තං චිත්තනියමහෙතුභාවං දස්සෙතුං **''යො හි එසො''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **මනොවිඤ්ඤාණධාතුආදි චිත්තනියමොති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන සන්තීරණානන්තරා වොට්ඨබ්බනං, චුතිඅනන්තරා පටිසන්ධීති යස්ස යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා යං යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස තදනන්තරුප්පාදනියමො තංතංසහකාරිපච්චයවිසිට්ඨස්ස පුරිමපුරිමචිත්තස්සෙව වසෙන ඉජ්ඣතීති දස්සෙති.

අත්ථානන්තරතායාති අත්ථෙන කෙනචි ධම්මෙන අනන්තරතාය. **කාලානන්තරතායාති** කාලභෙදෙන අනන්තරතාය . **ආචරියානන්ති** ඉධාපි **රෙවතාචරියමෙව** සන්ධාය වුත්තං. **තත්ථාති** තස්මිං කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයභාවෙ, තස්මිං වා යථාවුත්තවිරොධෙ. **භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තාති** එත්ථ යථා රුක්ඛස්ස වෙධෙ දින්නෙ පුප්ඵිතුං සමත්ථස්සෙව පුප්ඵනං න හොති, වෙධෙ පන අපනීතෙ තාය එව සමත්ථතාය පුප්ඵනං හොති, එවම්ධාපි භාවනාබලෙන වාරිතත්තා සමුට්ඨාපනසමත්ථස්සෙව අසමුට්ඨාපනං, තස්මිඤ්ච අපගතෙ තාය එව

සමත්ථතාය සමුට්ඨාපනං හොතීති අධිප්පායො. තම්පි වචනං **කාලානන්තරතා නත්ථි** සත්තාහාදිනා කාලෙන අන්තරිතභාවතො. **එතදෙව** ‘‘කාලන්තරිතතා අත්ථී’’ ඉච්චෙව **වදාම**. නනු ච කාලො නාම කොචි පරමත්ථතො නත්ථීති වදෙය්‍යාති ආසඞ්කන්තො ආහ **‘‘කාලානන්තර…පෙ…. ලද්ධී’’**ති.

බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතොති උපචයසන්තතිඅධිවචනනිරුත්තිපදානං විය සද්දත්ථමත්තතො නානාකරණං, න වචනීයත්ථතොති අධිප්පායො. තෙනෙව සද්දත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං **‘‘කථ’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ පුරිමපච්ඡිමානං නිරොධුප්පාදන්තරාභාවතො නිරන්තරුප්පාදනසමත්ථතා අනන්තරපච්චයභාවො. රූපකලාපානං විය සණ්ඨානාභාවතො, පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සහාවට්ඨානාභාවතො ච ‘‘ඉදමිතො හෙට්ඨා, උද්ධං, තිරිය’’න්ති විභාගාභාවා අත්තනා එකත්තමිව උපනෙත්වා සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උප්පාදනසමත්ථතා සමනන්තරපච්චයතා. **උප්පාදනසමත්ථතා**ති ච අබ්‍යාපාරත්තා ධම්මානං යස්මිං යදාකාරෙ නිරුද්ධෙ, වත්තමානෙ වා සති තංතංවිසෙසවන්තො ධම්මා හොන්ති, තස්ස සොව ආකාරො වුච්චතීති දට්ඨබ්බො. ධම්මානං පවත්තිමත්තමෙව ච උපාදාය කාලවොහාරොති නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං අසඤ්ඤභවා චවන්තස්ස, පුරිමචුතිපච්ඡිමපටිසන්ධීනඤ්ච නිරොධුප්පාදනිරන්තරතාය කාලන්තරතා නත්ථි. න හි තෙසං අන්තරා අරූපධම්මප්පවත්ති අත්ථි, යං උපාදාය කාලන්තරතා වුච්චෙය්‍ය, න ච රූපධම්මප්පවත්ති අරූපධම්මප්පවත්තියා අන්තරං කරොති අඤ්ඤසන්තානත්තා. රූපාරූපසන්තතියො හි ද්වෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසසභාවත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤූපකාරභාවෙන පවත්තමානාපි විසුංයෙව හොන්ති. එකසන්තතියඤ්ච පුරිමපච්ඡිමානං මජ්ඣෙ පවත්තමානං තංසන්තතිපරියාපන්නතාය අන්තරකාරකං හොති. තාදිසඤ්ච කිඤ්චි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං මජ්ඣෙ නත්ථි, න ච අභාවො අන්තරකාරකො හොති අභාවත්තා එව. තස්මා ජවනානන්තරස්ස ජවනස්ස විය, භවඞ්ගානන්තරස්ස භවඞ්ගස්ස විය ච නිරන්තරතා සුට්ඨු අනන්තරතා හොතීති තථා උප්පාදනසමත්ථතා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචුතීනම්පි දට්ඨබ්බා. උප්පත්තියා පච්චයභාවො චෙත්ථ අනන්තරපච්චයාදීනං පාකටොති උප්පාදනසමත්ථතාව වුත්තා . පච්චුප්පන්නානං පන ධම්මානං පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡෙදෙන ගහිතානං උප්පජ්ජතීති වචනං අලභන්තානං ‘‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා (පට්ඨා. 2.18.4) අනන්තරාදිපච්චයභාවො වුත්තොති න සො උප්පත්තියා එවාති විඤ්ඤායති. න හි කුසලාදිග්ගහණං විය පච්චුප්පන්නග්ගහණං අපරිච්ඡෙදං. යතො උප්පත්තිමත්තසමඞ්ගිනො එව ගහණං සියා. තෙනෙව ච අතීතත්තිකෙ පටිච්චවාරාදයො න සන්තීති. තස්ස ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අකුසලස්සා’’ති සත්තධා භෙදො වෙදිතබ්බො.

599. **උප්පජ්ජමානොව සහ උප්පාදනභාවෙනා**ති එත්ථාපි උප්පත්තියා පච්චයභාවෙන පාකටෙන ඨිතියාපි පච්චයභාවං නිදස්සෙතීති දට්ඨබ්බං, අඤ්ඤථා පදීපනිදස්සනං න යුජ්ජෙය්‍ය. පදීපො හි පභාසස්ස ඨිතියාපි පච්චයො, න උප්පත්තියා එව. පච්චයුප්පන්නානං සහජාතභාවෙන උපකාරකතා සහජාතපච්චයතා. **ඔක්කන්තික්ඛණෙ**ති පටිසන්ධික්ඛණෙ. තස්මිං හි ඛණෙ නාමරූපං ඔක්කන්තං විය පරලොකතො ආගන්ත්වා ඉධ මාතුකුච්ඡිආදිං පවිසන්තං විය උප්පජ්ජති, තස්මා සො ඛණො ඔක්කන්තික්ඛණොති වුච්චති. එත්ථ ච **රූප**න්ති හදයවත්ථුයෙව අධිප්පෙතං. තඤ්හි නාමස්ස, නාමඤ්ච තස්ස සහජාතපච්චයො හොති. **චිත්තචෙතසිකා**ති පවත්තියං චත්තාරො ඛන්ධා පටිසන්ධික්ඛණෙ චිත්තසමුට්ඨානානං අභාවතො. **රූපිනො ධම්මා**ති හදයවත්ථුං සන්ධායාහ. තත්ථ යදිපි පුබ්බෙ ‘‘ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූප’’න්ති වුත්තං, තථාපි තෙන ඛණන්තරෙ සහජාතපච්චයභාවො රූපධම්මානං න නිවාරිතොති තන්නිවාරණත්ථමිදං වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. **කිඤ්චි කාලෙ**ති කෙචි කිස්මිඤ්චි කාලෙති අත්ථො, තෙන රූපිනො ධම්මා කෙචි වත්ථුභූතා කිස්මිඤ්චි පටිසන්ධිකාලෙති අඤ්ඤෙසං රූපධම්මානං, වත්ථුනො ච පවත්තියං අරූපධම්මානං සහජාතපච්චයභාවං පුබ්බෙ අනිවාරිතං නිවාරෙති. එවඤ්ච කත්වා ‘‘කිඤ්චි කාල’’න්ති වා ‘‘කිස්මිඤ්චි කාලෙ’’ති වා වත්තබ්බෙ තථා අවත්වා විභත්තිවිපල්ලාසං කත්වා වුත්තං. තෙන **කිඤ්චී**ති උපයොගෙකවචනං. **‘‘රූපිනො ධම්මා’’**ති එතෙන සම්බන්ධෙ පච්චත්තබහුවචනං ජායති. **‘‘කාලෙ’’**ති එතෙන සම්බන්ධෙ භුම්මෙකවචනන්ති දීපිතන්ති වෙදිතබ්බං. පුරිමෙන ච ‘‘එකො ඛන්ධො, වත්ථු ච තිණ්ණන්නං ඛන්ධාන’’න්ති (පට්ඨා. 1.1.419) ආදිවචනෙන නාමසහිතං එව වත්ථු නාමස්ස පච්චයොති වත්තබ්බෙ ආපන්නෙ ඉතරෙන කෙවලස්ස ච තථාවත්තබ්බතං දස්සෙති. ස්වායං සහජාතපච්චයො ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස , අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා’’ති (පට්ඨා. 1.1.419) නවවිධො වෙදිතබ්බො.

600. අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා. තථා හිස්ස තිදණ්ඩං නිදස්සිතං. උපකාරකතා ච අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව දට්ඨබ්බා, න සහජාතතාදිවසෙන. සහජාතාදිපච්චයො හොන්තොයෙව හි කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති, න ච සහජාතාදිපච්චයධම්මෙහි විනා ඉමස්ස පවත්ති අත්ථි. තථා හි සහජාතාදිපච්චයො ච හොන්තොයෙව හි කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති. යදි ච අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතාමත්තං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො සියා, පුරෙජාතපච්ඡාජාතභාවෙන උපකාරස්ස උපකාරකා වත්ථුඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා සියුං, න ච තං ඉච්ඡිතං. තෙන වුත්තං ‘‘උපකාරකතා ච අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙනෙව දට්ඨබ්බා’’ති. අයඤ්ච උප්පත්තියා, ඨිතියා ච උපකාරකොති වෙදිතබ්බො. අයං පන ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා’’ති තිවිධො වෙදිතබ්බො.

601. තරුආදීනං පථවී විය අධිට්ඨානාකාරෙන පථවීධාතු සෙසධාතූනං, චක්ඛාදයො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං උපකාරකා චිත්තකම්මස්ස පටාදයො විය නිස්සයාකාරෙන ඛන්ධාදයො තංතංනිස්සයානං ඛන්ධාදීනං. පථවීධාතුයං පතිට්ඨාය එව හි සෙසධාතුයො උපාදාරූපානි විය යථාසකං කිච්චං කරොන්ති.

අධිට්ඨානාකාරෙනාති ආධාරාකාරෙන. ආධාරාකාරො චෙත්ථ තෙසං සාතිසයං තදධීනවුත්තිතාය වෙදිතබ්බො. යතො භූතානි අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානානි වුච්චන්ති, එවඤ්ච කත්වා චක්ඛාදීනම්පි අධිට්ඨානාකාරෙන උපකාරකතා සුට්ඨු යුජ්ජති. න හි යථාවුත්තං තදධීනවුත්තිතාවිසෙසං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤො චක්ඛාදීසු අදෙසකානං අරූපධම්මානං අධිට්ඨානාකාරො සම්භවති. යදිපි යං යං ධම්මං පටිච්ච යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තෙසං සබ්බෙසං තදධීනවුත්තිභාවො. යෙන පන පච්චයභාවවිසෙසෙන චක්ඛාදීනං පටුමන්දභාවෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො තදනුවිධානාකාරෙනෙව පවත්තන්ති, ස්වායම්ධ තෙසං තදධීනවුත්තිතාසිද්ධො විසෙසොති. එවඤ්හි පච්චයභාවසාමඤ්ඤෙ සතිපි ආරම්මණපච්චයතො නිස්සයපච්චයස්ස විසෙසො විභාවිතො හොති. ස්වායං නයො හෙට්ඨා පකාසිතොව. **ඡට්ඨො පනාති** එත්ථ ''රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කිස්මිඤ්චි කාලෙ''ති ඉදං න ලබ්භති. යං පනෙත්ථ ලබ්භති ''රූපිනො ධම්මා කෙචී''ති, තත්ථ තෙ එව ධම්මෙ දස්සෙතුං **''චක්ඛායතන''**න්තිආදි නිද්දිට්ඨං. **යං රූපන්ති** හදයවත්ථුං සන්ධාය වුත්තං. අයං පන නිස්සයපච්චයො තෙරසවිධො. කථං? සහජාතතො කුසලමූලා තයො, තථා අකුසලමූලා, අබ්‍යාකතමූලෙසු පන පුරෙජාතං ලබ්භති. අබ්‍යාකතඤ්හි අබ්‍යාකතස්ස සහජාතම්පි පච්චයො හොති, පුරෙජාතම්පි කුසලස්ස පුරෙජාතමෙව, තථා අකුසලස්ස, කුසලාබ්‍යාකතං සහජාතපුරෙජාතතො කුසලස්ස, සහජාතතො එව අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලාබ්‍යාකත''න්ති එවං තෙරස.

602. **තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතොති** යං කිඤ්චි කාරණං නිස්සයොති වත්වා තත්ථ යො භුසො නිස්සයො, තං **උපනිස්සයොති** නිද්ධාරෙති. **බලවකාරණභාවෙන උපකාරකොති** ආරම්මණභාවවසෙන අනන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදනසමත්ථතාවසෙන, කෙවලඤ්ච බලවන්තං කාරණං හුත්වා උපකාරකො. තෙනාහ **''සො''**තිආදි.

තත්ථ **දානං දත්වාති** දෙය්‍යධම්මං චජිත්වා. යාය වා චෙතනාය සො දියාති, සා චෙතනා දානං. **දත්වාති** තං චෙතනං පරියොදපෙත්වා විසුද්ධං කත්වා. **සීලං සමාදියිත්වාති** පඤ්චඞ්ගදසඞ්ගාදිවසෙන නිච්චසීලං ගණ්හිත්වා. ඉමිනා සමාදානවිරතියෙව දස්සිතා, සම්පත්තවිරතිසමුච්ඡෙදවිරතියො පන ලොකෙ ''සීල''න්ති අපාකටත්තා න වුත්තා. කිඤ්චාපි න වුත්තා, ආරම්මණපච්චයො පන හොන්තියෙව. තත්ථ සමුච්ඡෙදවිරති සෙක්ඛානංයෙව කුසලස්ස ආරම්මණං හොති, න ඉතරෙසං. **උපොසථකම්මන්ති** ''පාණං න හනෙ, න චාදින්නමාදියෙ''ති (සු. නි. 402) එවං වුත්තං උපොසථසීලං. **තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛතීති** තං යථාවුත්තං කුසලං සෙක්ඛොපි පුථුජ්ජනොපි පච්චවෙක්ඛති, අරහාපි තං පච්චවෙක්ඛතෙව. අරහතොපි හි පුබ්බෙ කතං කුසලං කුසලමෙව. යෙන පන චිත්තෙන පච්චවෙක්ඛති, තං කිරියචිත්තං නාම හොති. තස්මා ''කුසලො කුසලස්සා''ති ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ලබ්භති. **පුබ්බෙ සුචිණ්ණානීති** ''දත්වා කත්වා''ති හි ආසන්නකතානි වුත්තානි, ඉමිනා න ආසන්නකතානීති වෙදිතබ්බානි, දානාදීහි වා සෙසානි කාමාවචරකුසලානි දස්සෙතුං ඉදං වුත්තං. **ඣානා වුට්ඨහිත්වාති** ඣානං සමාපන්නො ඣානතො වුට්ඨහිත්වා. ''ඣානං වුට්ඨහිත්වා''තිපි පාළි. **සෙක්ඛා ගොත්‍රභුන්ති** සොතාපන්නං සන්ධාය වුත්තං. සො හි ගොත්‍රභුං පච්චවෙක්ඛති. **''වොදාන''**න්ති ඉදං පන සකදාගාමිඅනාගාමිනො සන්ධාය වුත්තං. තෙසඤ්හි තං චිත්තං වොදානං නාම හොති. **සෙක්ඛාති** සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිනො . **මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති** මග්ගඵලභවඞ්ගාතික්කමවසෙන අත්තනා පටිලද්ධමග්ගා වුට්ඨහිත්වා, සුද්ධමග්ගතොයෙව පන වුට්ඨාය පච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථි. **ආදි-**සද්දෙන ''කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති''ති (පට්ඨා. 1.1.404) එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. යදිපි නානත්තං අකත්වාව විභත්තො, තථාපි ඉදම්පි ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයානං විසෙසොති දස්සෙතුං **''තත්ථා''**තිආදි වුත්තං.

තෙසං චිත්තචෙතසිකානං අනන්තරපච්චයඅනන්තරූපනිස්සයානං නික්ඛෙපවිසෙසො අත්ථි. යස්මා පුරිමො අබ්‍යාකතධම්මවසෙන පවත්තො, ඉතරො කුසලාදිවසෙනපීති සොපි නික්ඛෙපවිසෙසො **අත්ථතො එකීභාවමෙව ගච්ඡති** සබ්බෙසුපි චිත්තුප්පාදෙසු තදුභයස්ස ඉච්ඡිතබ්බත්තා. **එවං සන්තෙපීති**ආදි අනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයානං විසෙසදස්සනං. **යථා හීති**ආදි අනන්තරූපනිස්සයස්ස සම්භවදස්සනං.

පකතොති එත්ථ **ප-**කාරො උපසග්ගො, සො අත්තනො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන සුට්ඨුකතතං දීපෙති. තථා ච කතං අත්තනො සන්තානෙ කතං හොතීති ආහ **''අත්තනො සන්තානෙ''**තිආදි. කරණඤ්ච දුවිධං නිප්ඵාදනං, උපසෙවනඤ්චාති තං දස්සෙතුං **''නිප්ඵාදිතො වා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **නිප්ඵාදනං** හෙතුපච්චයසමොධානෙන ඵලස්ස නිබ්බත්තනං. **උපසෙවනං** පන කායෙ අල්ලීයාපනවසෙන උපයොගූපසෙවනං, විජානනසඤ්ජානනාදීනං වසෙන ආරම්මණූපසෙවනඤ්ච. තෙනෙව අනාගතානම්පි උතුසම්පදාදීනං ආරම්මණූපසෙවනෙන උපසෙවිතානං පකතූපනිස්සයතා වුත්තා හොති, පගෙව අතීතපච්චුප්පන්නානං. පච්චුප්පන්නස්සාපි හි ''පච්චුප්පන්නං උතුභොජනං සෙනාසනං උපනිස්සාය ඣානං උප්පාදෙති''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 2.18.8) පකතූපනිස්සයභාවො ලබ්භතීති. **පකතියා එවාති** පච්චයන්තරසඞ්කරරහිතෙන අත්තනො සභාවෙනෙව. **උපනිස්සයොති** බලවකාරණං කත්වා. **අනෙකප්පකාරතො පභෙදො වෙදිතබ්බො** පඤ්හාවාරෙ ආගතනයෙන. පච්චයවාරෙ පන –

''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අකුසලානං ධම්මානං කෙසඤ්චි, කුසලා අබ්‍යාකතානං,

අකුසලා අකුසලානං, කුසලානං කෙසඤ්චි, අකුසලා අබ්‍යාකතානං, අබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතානං, අබ්‍යාකතා කුසලානං, අබ්‍යාකතා අකුසලානං , පුග්ගලොපි, සෙනාසනම්පි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.9).

තත්ථ යෙ පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං අනන්තරූපනිස්සයො හොන්ති, තෙ තෙසං සබ්බෙසම්පි එකන්තෙනෙව හොන්ති, න කෙසඤ්චි කදාචි. තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරූපනිස්සයො ලබ්භති, තෙසු ''කෙසඤ්චී''ති න සක්කා වත්තුන්ති න වුත්තං. යෙ පන පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං ආරම්මණූපනිස්සයො වා පකතූපනිස්සයො වා හොන්ති, තෙ තෙසං, න සබ්බෙසං එකන්තෙන හොන්ති. යෙසං උප්පත්තිවිබන්ධකා පච්චයා බලවන්තො හොන්ති, තෙසං න භවන්ති, ඉතරෙසං භවන්ති. තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරපච්චයො න ලබ්භති, තෙසු ''කෙසඤ්චී''ති වුත්තං. සිද්ධානං පච්චයධම්මානං යෙහි පච්චයුප්පන්නෙහි භවිතබ්බං, තෙසං ''කෙසඤ්චී''ති අයමෙත්ථ අත්ථො.

කසිණපඤ්ඤත්තියා ආරම්මණූපනිස්සයතාභාවතො එකච්චාය පඤ්ඤත්තියා සද්ධිං සබ්බො ධම්මො ආරම්මණූපනිස්සයො, අනන්තරාතීතො චිත්තචෙතසිකරාසි අනන්තරූපනිස්සයො, කුසලාකුසලවිපාකකිරියාරූපවසෙන පඤ්චවිධො පකතූපනිස්සයොති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරො පන **පට්ඨානට්ඨකථායං** වෙදිතබ්බො.

603. **පඨමතරන්ති** පච්චයුප්පන්නතො පුරෙතරං. අයඤ්හි පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මවසෙනෙව ලබ්භති. පච්චයුප්පන්නො ච අරූපධම්මායෙව. තෙනාහ **''වත්තමානභාවෙන උපකාරකො''**ති. නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිට්ඨා පුරෙජාතභාවෙන විනා උපකාරකභාවං අගච්ඡන්තානං වත්ථාරම්මණානං පුරෙජාතාකාරෙන උපකාරකතා පුරෙජාතපච්චයතා. එවං වත්ථාරම්මණවසෙන දුවිධෙ පුරෙජාතපච්චයෙ **''චක්ඛායතන''**න්තිආදි වත්ථුවසෙන වුත්තං, **''රූපාරම්මණ''**න්තිආදි ආරම්මණවසෙන.

යං රූපන්ති හදයවත්ථුං සන්ධායාහ. තත්ථ **''කිඤ්චි කාලෙ''**ති පවත්තිකාලවසෙන වුත්තං. **''කිඤ්චි කාලෙන''** ඉති පටිසන්ධිකාලවසෙන. යානි ආරම්මණපුරෙජාතෙන විනා න වත්තන්ති, තෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණපුරෙජාතදස්සනෙන මනොද්වාරෙපි යං යං ආරම්මණපුරෙජාතෙන වත්තති, තස්ස තස්ස ආරම්මණපච්චයභූතං සබ්බං රූපරූපං ආරම්මණපුරෙජාතන්ති දස්සිතමෙව හොති. තථා හි වුත්තං **පඤ්හාවාරෙ** ''ආරම්මණපුරෙජාතං සෙක්ඛා වා පුථුජ්ජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.424). ''අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, අබ්‍යාකතො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.424) අබ්‍යාකතමූලකා තයොව වාරා. තෙ ච පච්චෙකං වත්ථුපුරෙජාතං, ආරම්මණපුරෙජාතන්ති ද්විධා විභත්තා.

604. පච්චයුප්පන්නධම්මස්ස පුරෙතරං සිද්ධභාවෙ සති පච්චයධම්මස්ස පච්ඡාජාතතාති වුත්තං **''පුරෙජාතාන''**න්ති. අයඤ්ච නයො රූපධම්මෙසු එව ලබ්භති, න අරූපධම්මෙසූති වුත්තං **''රූපධම්මාන''**න්ති. යදි පච්චයුප්පන්නධම්මා පුරෙතරමෙව ජාතා, කථං පච්චයභාවොති ආහ **''උපත්ථම්භකත්තෙනා''**ති. පච්ඡාජාතෙන හි විනා සන්තානාවිච්ඡෙදහෙතුභාවං අගච්ඡන්තානං ධම්මානං යෙ පච්ඡාජාතාකාරෙන උපකාරකා, තෙසං සා විප්පයුත්තාකාරාදීහි විසිට්ඨා උපකාරකතා පච්ඡාජාතපච්චයතා. එවං සබ්බපච්චයානං පච්චයන්තරාකාරවිසිට්ඨා උපකාරකතා යොජෙතබ්බා. **''ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසාචෙතනා විය''**ති එතෙන මනොසඤ්චෙතනාහාරවසෙන පවත්තමානෙහි අරූපධම්මෙහි රූපකායස්ස උපත්ථම්භිතභාවං දස්සෙති. තෙනෙව ''ආහාරාසා විය''ති අවත්වා චෙතනාග්ගහණං කතං. **කායස්සාති** චතුසමුට්ඨානිකභූතුපාදායරූපසඞ්ඛාතස්ස රූපකායස්ස. සඞ්ඛෙපතො ඨපෙත්වා රූපධම්මෙ අවිසිට්ඨො අරූපක්ඛන්ධො පච්ඡාජාතපච්චයො. සො ජාතිවසෙන කුසලො, අකුසලො, විපාකො, කිරියාති චතුබ්බිධොති වෙදිතබ්බං.

605. කුසලාදිභාවෙන අත්තනා සදිසස්ස පයොගෙන කරණීයස්ස පුනප්පුනං කරණං පවත්තනං **ආසෙවනට්ඨො,** අත්තසදිසසභාවතාපාදනං වාසනං වා. **පුරිමපුරිමාභියොගො වියාති** උග්ගහණසවනධාරණාදිපුරිමාපුරිමාසෙවනා විය. තීසු පන එතෙසු **පුරිමා පුරිමාති** සමනන්තරාතීතා දට්ඨබ්බා. කස්මා පනෙත්ථ අනන්තරපච්චයෙ විය ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අබ්‍යාකතාන''න්තිආදිනා භින්නජාතියෙහි සද්ධිං නිද්දෙසො න කතොති? අත්තනො ගතිං ගාහෙතුං අසමත්ථත්තා. භින්නජාතිකා හි භින්නජාතිකානං ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවං සම්පාදෙන්තා අත්තනොව කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතං ගතිං ගාහෙතුං න සක්කුණන්ති. තස්මා තෙහි සද්ධිං නිද්දෙසං අකත්වා යෙ යෙසං වාසනාසඞ්ඛාතෙන ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිට්ඨං අත්තනො කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතං ගතිං ගාහෙතුං සමත්ථා, තෙසං තෙහි සමානජාතිකෙහෙව සද්ධිං නිද්දෙසො කතොති දට්ඨබ්බො.

අථ විපාකාබ්‍යාකතං කස්මා න ගහිතං? ආසෙවනාභාවතො. විපාකාබ්‍යාකතඤ්හි කම්මවසෙන විපාකභාවප්පත්තං කම්මපරිණාමිතං හුත්වා පවත්තමානං නිරුස්සාහං දුබ්බලං සන්තං ආසෙවනගුණෙන අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං විපාකං පවත්තෙති, න ච පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජති, අථ ඛො කම්මවෙගක්ඛිත්තං පතිතං විය හුත්වා උප්පජ්ජති. තස්මා සබ්බථාපි විපාකෙ ආසෙවනා නත්ථීති න ගහිතං.

කුසලාකුසලකිරියානන්තරං උප්පජ්ජමානම්පි සකම්මපටිබද්ධවුත්තිතාය ආසෙවනගුණං න ගණ්හාතීති කුසලාදයොපි තස්ස ආසෙවනපච්චයො න හොන්ති. නානාජාතිකත්තාපි චෙතෙ තස්ස ආසෙවනාධානං න කරොන්තෙව. භූමිතො, පන ආරම්මණතො වා නානාජාතිකතා නාම නත්ථීති පරිත්තකුසලකිරියා මහග්ගතකුසලකිරියානං, සඞ්ඛාරාරම්මණඤ්ච කුසලං නිබ්බානාරම්මණස්ස ආසෙවනපච්චයො හොතියෙව. ස්වායං ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.426) තිධාව වුත්තො. අබ්‍යාකතග්ගහණෙන ආවජ්ජනවජ්ජිතා කිරියධම්මා ගහිතා.

606. **චිත්තපයොගො** චිත්තකිරියා, ආයූහනන්ති අත්ථො. යථා හි කායවචීපයොගො විඤ්ඤත්ති, එවං චිත්තපයොගො චෙතනා. තෙන හි සා උප්පන්නකිරියතාවිසිට්ඨෙ සන්තානෙ සෙසපච්චයසමාගමෙ පවත්තමානානං විපාකකටත්තාරූපානම්පි තෙනෙව සන්තානවිසෙසෙන කිරියාභාවෙන උපකාරිකා හොති. තස්ස හි කිරියාභාවස්ස පවත්තත්තා තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤථා. සහජාතානං පන ආයූහනකිරියාභාවෙන පවත්තමානා උපකාරිකාති කිං වත්තබ්බං. **කම්ම**න්ති ච චෙතනාකම්මමෙව අධිප්පෙතං. න හි චෙතනාසම්පයුත්තං කම්මං අභිජ්ඣාදි කම්මපච්චයො හොති. සතිපි විපාකධම්මභාවෙ චෙතනාවජ්ජානං අතංසභාවත්තා විපාකාපි චෙතනා සහජාතකම්මපච්චයො හොතියෙව, ස්වායං කම්මපච්චයො ජාතිවසෙන චතුබ්බිධොති සබ්බං වත්තබ්බං.

607. **''නිරුස්සාහසන්තභාවෙනා''**ති එතෙන සඋස්සාහෙහි විපාකධම්මධම්මෙහි කුසලාකුසලෙහි සාරම්මණාදිභාවෙන සදිසානම්පි අසදිසං විපාකභාවං දස්සෙති. සො හි විපාකානං පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය පයොගෙන, අඤ්ඤථා වා සෙසපච්චයෙසු සිද්ධෙසු කම්මස්ස කටත්තා එව සිජ්ඣනතො නිරුස්සාහො සන්තභාවො හොති, න කිලෙසවූපසන්තභාවො. තථාසන්තභාවතො එව හි භවඞ්ගාදයො දුවිඤ්ඤෙය්‍යා. පඤ්චද්වාරෙපි හි ජවනප්පවත්තියා රූපාදීනං ගහිතතා විඤ්ඤායති, අභිනිපාතසම්පටිච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුවිඤ්ඤෙය්‍යා එව. **නිරුස්සාහසන්තභාවායා**ති නිරුස්සාහසන්තභාවත්ථාය. එතෙන තප්පච්චයවන්තානං අවිපාකානම්පි රූපධම්මානං විපාකානුකූලං පවත්තිං දස්සෙති. **පවත්තෙ**තිආදි පඤ්හාවාරනයං ගහෙත්වා වුත්තං. පටිච්චවාරෙ පන ''විපාකා චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විපාකපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.14) ආගතා. එත්ථ ච යෙසං එකන්තෙන විපාකො විපාකපච්චයො හොති, තෙසං වසෙන නයදස්සනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. න හි ආරුප්පෙ කාමරූපභූමීසු විය විපාකො රූපස්ස පච්චයො හොති.

608. සතිපි ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තං ආහාරානං පධානකිච්චන්ති ආහ **''රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙනා''**ති. උපත්ථම්භකත්තඤ්හි සතිපි ජනකත්තෙ අරූපීනං ආහාරානං, ආහාරජරූපසමුට්ඨාපකරූපාහාරස්ස ච හොති. අසතිපි චතුසමුට්ඨානිකරූපූපත්ථම්භකරූපාහාරස්ස, අසති පන උපත්ථම්භකත්තෙ ආහාරානං ජනකත්තං නත්ථීති උපත්ථම්භකත්තං පධානං. අථ වා ජනයමානොපි ආහාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භෙන්තො ජනෙතීති උපත්ථම්භනභාවො එව ආහාරභාවොති **''උපත්ථම්භකත්තෙනා''**ති වුත්තං. කෙචි පන ''රූපාහාරො අත්තනා ජනිතස්ස ආහාරපච්චයො න හොති, අඤ්ඤෙන ජනිතස්ස හොති, තස්මා **'උපත්ථම්භකත්තෙනා'**ති වුත්ත''න්ති වදන්ති. තං ''ආහාරො රූපස්ස පච්චයො හොන්තො ආහාරපච්චයො න හොතීති විරුද්ධමෙත''න්ති අපරෙ නානුජානන්ති. රූපාහාරො චෙත්ථ රූපධම්මානං එව ආහාරපච්චයො හොති. අරූපාහාරා පන රූපධම්මානම්පි ආහාරපච්චයො හොන්ති. තඤ්ච ඛො න කෙවලං චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානමෙව, අථ ඛො කදාචි කටත්තාරූපානම්පීති දස්සෙතුං **''පඤ්හාවාරෙ පනා''**තිආදි වුත්තං.

609. **අධිපතියට්ඨෙනා**ති එත්ථ න අධිපතිපච්චයධම්මානං විය පවත්තිනිවාරකෙ අභිභවිත්වා පවත්තනෙන ගරුභාවො අධිපතියට්ඨො, අථ ඛො දස්සනාදිකිච්චෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි, ජීවනෙ කම්මජරූපෙහි අරූපධම්මෙහි ච ජීවන්තෙහි, මනනෙ සම්පයුත්තධම්මෙහි, සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදීහි, අධිමොක්ඛපග්ගහුපට්ඨානාවික්ඛෙපපජානනෙසු, ''අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමී''ති පවත්තියං ආජානනෙ, අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ච සද්ධාදිසහජාතෙහීති එවං තංතංකිච්චෙසු චක්ඛාදිපච්චයෙහි ධම්මෙහි චක්ඛාදීනං අනුවත්තනීයතා. තෙසු හි කිච්චෙසු චක්ඛාදීනං ඉස්සරියං, තප්පච්චයානඤ්ච තදනුවත්තනෙන තත්ථ පවත්ති. කස්මා පනෙත්ථ ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයං න ගහිතං, නනු චෙතම්පි ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තියතීති? සච්චං අනුවත්තීයති, න පන පච්චයභාවතො. යථා හි ජීවිතාහාරා යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙසං අනුපාලකඋපත්ථම්භකා , අත්ථිඅවිගතපච්චයභූතා ච හොන්ති, න එවං ඉත්ථිපුරිසභාවා ලිඞ්ගාදීනං කෙනචි පකාරෙන උපකාරකා හොන්ති. යතො පච්චයා සියුං, කෙවලං පන යථාසකෙහි එව පච්චයෙහි පවත්තමානානං ලිඞ්ගාදීනං යථා ඉත්ථිආදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො හොති, තතො අඤ්ඤෙනාකාරෙන තංසහිතසන්තානෙ අප්පවත්තිතො ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයතා, ඉන්ද්‍රියතා ච තෙසං වුච්චති. තස්මා න තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො වුත්තො. **චක්ඛාදයො අරූපධම්මානංයෙවා**ති එත්ථ සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියානිපි චක්ඛාදිග්ගහණෙන ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

610. ලක්ඛණාරම්මණූපනිජ්ඣානභූතානං විතක්කාදීනං විතක්කනාදිවසෙන ආරම්මණං උපගන්ත්වා නිජ්ඣානං පෙක්ඛනං, චින්තනං වා විතක්කාදීනංයෙව ආවෙණිකො බ්‍යාපාරො **උපනිජ්ඣායනට්ඨො**. ''ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වය''න්ති වත්වාපි **''සත්ත ඣානඞ්ගානී''**ති වචනෙන අඣානඞ්ගානං උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතානං නිවත්තනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. යදි එවං ''සත්ත ඣානඞ්ගානී''ති එතෙනෙව සිද්ධෙ **''ඨපෙත්වා සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වය''**න්ති කස්මා වුත්තං? වෙදනාභෙදෙසු පඤ්චසු සුඛදුක්ඛද්වයස්ස එකන්තෙන අඣානඞ්ගභාවදස්සනත්ථං ඣානඞ්ගට්ඨානෙ නිද්දිට්ඨත්තා, සතිපි වා ඣානඞ්ගවොහාරෙ වෙදනාභෙදද්වයස්ස

එකන්තෙන ඣානපච්චයත්තාභාවදස්සනත්ථං. උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතානං පන යදිපි ඣානපච්චයත්තාභාවො අත්ථි, නඣානපච්චයභාවො පන නත්ථීති **සබ්බානිපි සත්ත ඣානඞ්ගානීති** එත්ථ ගහණං කතං. තත්ථ **"සබ්බානිපී"**ති වචනං සබ්බකුසලාදිභෙදසඞ්ගණ්හනත්ථං, න පන සබ්බචිත්තුප්පාදගතසඞ්ගණ්හනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. යෙසං පන ''ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ වෙදනාත්තය''න්ති පාඨො, තෙසං යථාවුත්තො විචාරො චිත්තෙකග්ගතාවසෙනෙව වෙදිතබ්බො.

611. **යතො තතො වාති** සම්මා වා මිච්ඡා වාති අත්ථො. **පඤ්හාවාරෙ පනාති**ආදි යදිපි පච්චයනිද්දෙසෙ තංසමුට්ඨානග්ගහණෙන සො අත්ථො ඤාපිතො එව, පඤ්හාවාරෙ පන සරූපෙනෙව ගහිතොති දස්සනත්ථං වුත්තං. **එතෙ පන ද්වෙපි…පෙ…. න ලබ්භන්ති** ''යථාසඞ්ඛ්‍ය''න්ති වචනසෙසො වෙදිතබ්බො. **පට්ඨානට්ඨකථායං** පන ''ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්ති''ති වුත්තං. තෙනස්ස කථමවිරොධොති? අධිප්පායවසෙන . අයඤ්හි තත්ථ අධිප්පායො – අහෙතුකචිත්තෙසු එව ඣානමග්ගපච්චයා න ලබ්භන්ති, න සහෙතුකචිත්තෙසූති සහෙතුකචිත්තෙසු අලාභාභාවදස්සනත්ථං වුත්තං, න අහෙතුකචිත්තෙසු ලාභාභාවදස්සනත්ථන්ති. එවඤ්හි අත්ථෙ ගය්හමානෙ අහෙතුකචිත්තෙසු කත්ථචි කස්සචි ලාභො න නිවාරිතොති විඤ්ඤායති. තෙන සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසු ඣානපච්චයස්ස සම්භවො අනුඤ්ඤාතො හොති. තත්ථ හි යෙන අලාභෙන ධම්මසඞ්ගණියං මනොධාතුආදීනං සඞ්ගහසුඤ්ඤතවාරෙසු ඣානං න උද්ධටං, තං අලාභං සන්ධාය ඣානපච්චයස්සපි අහෙතුකචිත්තෙසු අලාභො වුත්තො. යථා හි සහෙතුකචිත්තුප්පාදෙසු විතක්කාදීනං සහජාතෙ සඞ්කඩ්ඪිත්වා එකත්තගතභාවකරණං උපනිජ්ඣායනබ්‍යාපාරො බලවා, න තථා අහෙතුකචිත්තුප්පාදෙසූති. ඉධ පන දුබ්බලම්පි උපනිජ්ඣායනං යදි කිඤ්චිමත්තම්පි අත්ථි, න තෙන උපකාරකතා න හොතීති සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසුපි ඣානපච්චයං අනුජානන්තෙන **"එතෙ පන ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්ති"**ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා) වුත්තං. පච්චයකථා නාම සමන්තපට්ඨානනිස්සිතා, න ධම්මසඞ්ගණීනිස්සිතාති.

612. සමං අවිසමං, සම්මා, සහ වා පකාරෙහි යුත්තතාය එකීභාවූපගමෙන විය උපකාරකතා සම්පයුත්තපච්චයතා. කා පන සා පකාරෙහි යුත්තතාති ආහ **"එකවත්ථුකඑකාරම්මණඑකුප්පාදෙකනිරොධසඞ්ඛාතෙනා"**ති. තත්ථ යෙ එකවත්ථුකා, තෙ සම්පයුත්තාති එත්තකෙ වුච්චමානෙ අවිනිබ්භොගරූපෙසු එකං මහාභූතං සෙසමහාභූතුපාදාරූපානං නිස්සයපච්චයො හොති, තෙන තානි එකවත්ථුකානි, චක්ඛාදිනිස්සයභූතානි වා භූතානි එකං වත්ථු එතෙසු නිස්සිතන්ති එකවත්ථුකානීති කප්පෙන්තස්ස තෙසං සම්පයුත්තතාපත්ති සියාති තන්නිවාරණත්ථං එකාරම්මණග්ගහණං. යෙ එකවත්ථුකා, එකාරම්මණා ච, තෙ සම්පයුත්තාති එවම්පි චුතිආසන්නානං සම්පටිච්ඡනසන්තීරණාදීනං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකුප්පාදග්ගහණං. යෙ එකවත්ථුකෙකාරම්මණෙකුප්පාදා, තෙ සම්පයුත්තාති කිං පන නානානිරොධාපි එවංතිවිධලක්ඛණා හොන්ති, උදාහු එකනිරොධා එවාති විචාරණායං එකනිරොධා එව එවංලක්ඛණා හොන්තීති දස්සනත්ථං ''එකනිරොධා''ති වුත්තං.

පටිලොමතො වා එකනිරොධා සම්පයුත්තාති වුච්චමානෙ එකස්මිං ඛණෙ නිරුජ්ඣමානානං රූපාරූපධම්මානං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති ''එකුප්පාදා''ති වුත්තං. එවම්පි අවිනිබ්භොගරූපානං අත්ථි එකුප්පාදෙකනිරොධතාති තෙසම්පි සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති තන්නිවාරණත්ථං එකාරම්මණග්ගහණං. යෙ එකාරම්මණා හුත්වා එකුප්පාදෙකනිරොධා, තෙ සම්පයුත්තාති අයඤ්ච නයො එකවත්ථුකෙසු එව ලබ්භති, න නානාවත්ථුකෙසූති දස්සනත්ථං එකවත්ථුකග්ගහණං. යෙ එකවත්ථුකෙකාරම්මණෙකුප්පාදෙකනිරොධා, තෙ සම්පයුත්තාති පඤ්චවොකාරභවාපෙක්ඛාය චෙතං එකවත්ථුකග්ගහණං. ආරුප්පෙ පන වත්ථුයෙව නත්ථීති කුතො එකවත්ථුකග්ගහණස්ස අවසරො.

613. අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්බන්ධතාය යුත්තානම්පි සමානානං විප්පයුත්තභාවෙන විසංසට්ඨතාය නානත්තූපගමෙන උපකාරකතා විප්පයුත්තපච්චයතා. අයඤ්ච විප්පයුත්තතා න සම්පයුත්තපච්චයතාය විය අඤ්ඤමඤ්ඤං පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මවසෙන ගහෙතබ්බා, අථ ඛො විසුංයෙව. තත්ථ හි අරූපධම්මානං සමානජාතියතාය සමධුරං, ඉධ රූපාරූපධම්මානං විජාතියතාය විධුරං. තෙන වුත්තං ''යුත්තානම්පි…පෙ…. විප්පයුත්තපච්චයතා''ති. න හි වත්ථුසහජාතපච්ඡාජාතවසෙන අයුත්තානං රූපාදීනං ආරම්මණාදිභාවෙන උපකාරකානං විප්පයුත්තානම්පි විප්පයුත්තපච්චයතා අත්ථි. යථා හි ''වත්ථු ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.434) වත්ථුනා, සහජාතපච්ඡාජාතවසෙන ච යුත්තානං අත්ථි විප්පයුත්තපච්චයභාවො, න එවං අයුත්තානං අත්ථීති. යදි එවං රූපානං රූපෙහි කස්මා විප්පයුත්තපච්චයො න වුත්තොති? රූපානං රූපෙහි සතිපි අවිනිබ්භොගෙ සම්පයොගො විය විප්පයොගො (ධාතු. 3) නත්ථීති න තෙසං විප්පයුත්තපච්චයතා. වුත්තඤ්හි ''චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො''ති. සම්පයුජ්ජමානානඤ්හි අරූපානං රූපෙහි, රූපානඤ්ච තෙහි සියා සම්පයොගාසඞ්කාති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං විප්පයුත්තපච්චයතා වුත්තා. රූපානං පන රූපෙහි සම්පයොගො නත්ථීති න තෙසං විප්පයුත්තපච්චයතා වුත්තා.

රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං, අරූපිනොපි රූපීනන්ති එත්ථ අරූපග්ගහණං චතුන්නං ඛන්ධානං වසෙන වෙදිතබ්බං. අරූපධම්මෙසු හි චත්තාරො එව ඛන්ධා සහජාතපුරෙජාතානං රූපධම්මානං විප්පයුත්තපච්චයා හොන්ති. නිබ්බානං පන යථා අරූපධම්මානං සම්පයුත්තපච්චයො න හොති, එවං රූපධම්මානං විප්පයුත්තපච්චයො න හොති. ''චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො''ති (ධාතු. 3) හි වුත්තං. තස්මා අරූපධම්මෙසු චතුන්නං ඛන්ධානමෙව

විප්පයුත්තපච්චයතා. වුත්තඤ්ච **පඤ්හාවාරෙ** ''සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.434). **රූපිනො ධම්මා**ති චෙතං හදයවත්ථුනො චෙව චක්ඛාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බං. රූපධම්මෙසු හි ඡ වත්ථූනියෙව අරූපක්ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයො. රූපායතනාදයො පන ආරම්මණධම්මා කිඤ්චාපි විප්පයුත්තධම්මා, විප්පයුත්තපච්චයො පන න හොන්ති. කිං කාරණා? සම්පයොගාසඞ්කාභාවතො. අරූපක්ඛන්ධා හි චක්ඛාදීනං වත්ථූනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තා විය උප්පජ්ජන්තීති සියා තත්ථ ආසඞ්කා ''කිං නු ඛො ඉමෙ ඉමෙහි සම්පයුත්තා, උදාහු විප්පයුත්තා''ති? ආරම්මණධම්මා පන වත්ථුසන්නිස්සයෙන උප්පජ්ජමානානං ආරම්මණමත්තං හොන්තීති නත්ථි තෙසු සම්පයොගාසඞ්කාති න තෙ විප්පයුත්තා. සම්පයොගාසඞ්කාසබ්භාවතො වත්ථූනියෙව විප්පයුත්තපච්චයා හොන්ති. වුත්තම්පි චෙතං **පඤ්හාවාරෙ** ''වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො, වත්ථු අකුසලානං ඛන්ධානං, චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා''තිආදි. ස්වායං විප්පයුත්තපච්චයො ''සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්යාකතං, තථා අකුසලෙන අබ්යාකතං, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතතො අබ්යාකතෙන අබ්යාකතං, වත්ථුපුරෙජාතතො අබ්යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලන්ති කුසලමූලමෙකං, අකුසලමූලමෙකං, අබ්යාකතමූලානි තීණී''ති පඤ්චවිධො වෙදිතබ්බො.

614. **පච්චුප්පන්නලක්ඛණෙනා**ති පච්චුප්පන්නසභාවෙන. තෙන ''අත්ථි මෙ පාපකම්මං කතං, අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො''ති (පු. ප. චතුක්කඋද්දෙස 24) ච එවමාදීසු වුත්තං නිබ්බත්තිතුපලබ්භමානතාලක්ඛණං අත්ථිභාවං නිවාරෙති. සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකත්තප්පධානා අත්ථිභාවෙන උපකාරකතාති ආහ **''උපත්ථම්භකත්තෙනා''**ති. ඉදඤ්ච උපත්ථම්භකත්තං වත්ථාරම්මණසහජාතාදීනං සාධාරණං අත්ථිභාවෙන උපකාරකත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ''සත්තධා මාතිකා නික්ඛිත්තා''ති වුත්තමත්ථං පාළියා එව දස්සෙතුං **''යථාහා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො''**තිආදිනා සහජාතවසෙන අත්ථිපච්චයොදස්සිතො , **''චක්ඛායතන''**න්තිආදිනා පුරෙජාතවසෙන, **''යං රූපං නිස්සාය''**තිආදිනා සහජාතපුරෙජාතවසෙන. එවමයං පායො සහජාතපුරෙජාතඅත්ථිපච්චයවසෙනෙව ආගතො.

අඤ්ඤත්ථ පන තතො අඤ්ඤථාපි ආගතොති දස්සෙතුං **''පඤ්හාවාරෙ පනා''**තිආදිමාහ. තං තෙන පච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනාපි අත්ථිපච්චයත්තං විභාවෙති. පුරිමපාඨෙ පන සාවසෙසා දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බං. සති ච යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙහි එකතො, පුරෙතරං, පච්ඡා ච උප්පන්නභාවෙ සහජාතාදිපච්චයත්තාභාවතො ආහාරො, ඉන්ද්‍රියඤ්ච සහජාතාදිභෙදං න ලභන්ති, තදභාවො ච තෙසං ධම්මසභාවවසෙන දට්ඨබ්බො. ස්වායං අත්ථිපච්චයො ''සහජාතතො කුසලෙන කුසලං, සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්යාකතං, සහජාතතො එව කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතන්ති කුසලමූලා තයො, තථා අකුසලමූලා. සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො පන අබ්යාකතෙන අබ්යාකතං, වත්ථාරම්මණපුරෙජාතතො අබ්යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලං. සහජාතපුරෙජාතතො කුසලඤ්ච අබ්යාකතඤ්ච කුසලස්ස, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො කුසලඤ්ච අබ්යාකතඤ්ච අබ්යාකතස්ස, සහජාතපුරෙජාතතො අකුසලඤ්ච අබ්යාකතඤ්ච අකුසලස්ස, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො අකුසලඤ්ච අබ්යාකතඤ්ච අබ්යාකතස්සා''ති එවං තෙරසවිධො. සඞ්ඛෙපෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපවසෙන පඤ්චවිධො අත්ථිපච්චයො, න නිබ්බානං. යො හි අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකො අත්ථිභාවං ලභිත්වා උපකාරකො හොති, සො අත්ථිපච්චයො හොති. නිබ්බානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණානං න අත්තනො අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකං හුත්වා අත්ථිභාවලාභෙන උපකාරකං හොතීති, උප්පාදාදියුත්තානං වා නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයතාති, න නිබ්බානං අත්ථිපච්චයො හොති.

615. ආරම්මණෙ ඵුසනාදිවසෙන පවත්තමානානං ඵස්සාදීනං අනෙකෙසං සහභාවො නත්ථීති එකස්මිං ඵස්සාදිසමුදායෙ සති දුතියො න හොති, අසති පන හොතීති තෙන නත්ථිභාවෙන උපකාරකතා **නත්ථිපච්චයතා.** සතිපි පුරිමතරචිත්තානං නත්ථිභාවෙ න තෙන තානි නත්ථිභාවෙන උපකාරකානි, අනන්තරමෙව පන අත්තනො අත්ථිභාවෙන පවත්තිඔකාසං අලභමානං නත්ථිභාවෙන ඔකාසං දදමානං විය උපකාරකං හොතීති **''පවත්තිඔකාසදානෙන උපකාරකා''**ති ආහ. **පටුප්පන්නානන්**ති පච්චුප්පන්නානං.

''තෙ එවා''ති එතෙන නත්ථිවිගතපච්චයානං ධම්මතො විසෙසාභාවමාහ. එවං සන්තෙපි අභාවමත්තෙන උපකාරකතා ඔකාසදානං නත්ථිපච්චයතා, සභාවාවිගමෙන අප්පවත්තමානානං සභාවවිගමෙන උපකාරකතා විගතපච්චයතා. **නත්ථිතා** ච නිරොධානන්තරා සුඤ්ඤතා, **විගතතා** නිරොධප්පත්තතාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

අත්ථිපච්චයධම්මා එව චාති ච-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන න කෙවලං නත්ථිවිගතපච්චයා එව ධම්මතො අවිසිට්ඨා, අථ ඛො අත්ථිඅවිගතපච්චයාපීති ඉමමත්ථං දීපෙති. යදිපිමෙ පච්චයා ධම්මතො අවිසිට්ඨා, තථාපි අත්ථිතාය සසභාවතාය උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, සභාවාවිගමෙන නිරොධස්ස අප්පත්තියා උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයභාවවිසෙසො ධම්මාවිසෙසෙපි වෙදිතබ්බො. ධම්මානඤ්හි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බං යාථාවතො අභිසම්බුජ්ඣිත්වා භගවතා චතුවීසතිපච්චයවිසෙසා වුත්තාති ධම්මස්සාමිම්හි සද්ධාය ''එවං විසෙසා එතෙ ධම්මා''ති සුතමයඤාණං උප්පාදෙත්වා චින්තාභාවනාමයෙහි තදභිසමයාය යොගො කරණීයො.

එත්ථ ච ආරම්මණඅනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයපුරෙජාතආසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා අරූපධම්මානංයෙව, පච්ඡාජාතපච්චයො රූපධම්මානංයෙව, ඉතරෙ චුද්දස රූපාරූපධම්මානං.

හෙතුඅනන්තරසමනන්තරාසෙවනපච්ඡාජාතකම්මවිපාකඣානමග්ගසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා අරූපධම්මා එව, පුරෙජාතපච්චයො රූපමෙව, උභයං ආරම්මණූපනිස්සයෙ ඨපෙත්වා සෙසා, තෙ ද්වෙ පඤ්ඤත්තිසභාවාපි හොන්ති.

අනන්තරසමනන්තරාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයා අතීතා එව. ආරම්මණාරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයා තිකාලිකා, කාලවිනිමුත්තා ච. කම්මපච්චයො අතීතපච්චුප්පන්නවසෙන ද්විකාලිකො. සෙසා පඤ්චදස පච්චුප්පන්නාව.

තථා අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනපච්චයා, නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො, නත්ථිවිගතපච්චයා චාති ඉමෙ පච්චයා ජනකා එව, න උපත්ථම්භකා. පච්ඡාජාතපච්චයො උපත්ථම්භකො එව, න ජනකො . සෙසා ජනකා ච උපත්ථම්භකා චාති අයම්පි විසෙසො වෙදිතබ්බො.

අවිජ්ජාපච්චයාසඞ්ඛාරපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

616. **පච්චයෙසූති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **දුවිධා** ද්විප්පකාරෙන. **අනෙකධාති** සත්තරසධා ආරම්මණපච්චයාදිවසෙන.

අභිඤ්ඤාචිත්තෙනාති චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණසඞ්ඛාතාහි අභිඤ්ඤාහි සහගතචිත්තෙන. **සමොහචිත්තජානනකාලෙති** පරෙසං, අත්තනො ච සමොහස්ස චිත්තස්ස ජානනකාලෙ. අවිජ්ජාපුබ්බඞ්ගමා අකුසලප්පවත්තියො යා කාචි විපත්තියො, සබ්බා තා මොහමූලිකාති ච අවිජ්ජාය ආදීනවදස්සනෙන **අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය** විවට්ටාභිපත්ථනායාති අත්ථො. **ද්වින්නම්පි තෙසං** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං. **අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තාති** භවාදීනවප්පටිච්ඡාදිකාය අවිජ්ජාය සම්මූළ්හත්තා. **තානෙව පුඤ්ඤානීති** තානෙව යථාවුත්තානි කාමාවචරරූපාවචරපුඤ්ඤානි. උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොතීති සම්බන්ධො.

රාගාදීනන්ති රාගදිට්ඨිවිචිකිච්ඡුද්ධච්චදොමනස්සානං. අවිජ්ජාසම්පයුත්තත්තා රාගාදීනං රාගාදිඅස්සාදනකාලෙසු අවිජ්ජං ආරබ්භ උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. ගරුං කත්වා අස්සාදනං රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තාය එව අවිජ්ජාය යොජෙතබ්බං. අස්සාදනඤ්ච රාගො, තදවියුත්තා ච දිට්ඨීති අස්සාදනවචනෙනෙව යථාවුත්තං අවිජ්ජං ගරුං කරොන්තී දිට්ඨී ච වුත්තාති වෙදිතබ්බා. රාගාදීහි ච පාළියං සරූපතො වුත්තෙහි තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජාරම්මණාදිතං දස්සෙති. **අනාදීනවදස්සාවිනොති** පාණාතිපාතාදීසු න ආදීනවදස්සිනො. අවිජ්ජාය අනාරම්මණස්ස, පඨමජවනස්ස ච ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස, වුත්තස්ස ච සබ්බස්ස සඞ්ගණ්හනත්ථං **''යං කිඤ්චී''**ති ආහ.

වුත්තනයෙනාති සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙන පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ වුත්තනයෙන.

617. **කිං පනායන්තිආදිනා** චොදකස්ස අයමධිප්පායො – ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්තී''ති එත්ථ සම්භවන්ති එවාති අවධාරණං න යුජ්ජති , අවසෙසපච්චයසමවායාභාවෙ සඞ්ඛාරානං සම්භවාභාවතො. තථා සඞ්ඛාරා එවාති අවධාරණම්පි න යුජ්ජති. කස්මා? අඤ්ඤෙසඤ්ච පච්චයුප්පන්නධම්මානං සම්භවස්ස තතො ඉච්ඡිතබ්බත්තා. වාක්‍යස්ස අවධාරණඵලත්තා අවිජ්ජාපච්චයා එව සඞ්ඛාරා සම්භවන්තීති අවධාරණෙ ගය්හමානෙපි අයං දොසො. කස්මා? යස්මා ලොභාදිකම්මනිදානඋපාදානවත්ථාරම්මණමනසිකාරාදයො අඤ්ඤෙපි පච්චයා ලබ්භන්තියෙවාති. තත්ථ **එකාති** අසහායා, කාරණන්තරනිරපෙක්ඛාති අත්ථො. **අඤ්ඤෙපි පච්චයා** සහකාරිකාරණභූතා. දොසමෙත්ථ වත්තුකාමො චොදකො පුච්ඡතීති ඤත්වා ආචරියො ආහ **''කිං පනෙත්ථා''**ති. එත්ථ අවිජ්ජාය පච්චයන්තරෙන රහිතභාවෙ ච සහිතභාවෙ ච කිං පන වත්තබ්බං, අසමත්ථා තෙ චොදනා, අවසිට්ඨඤ්ච තාව කථෙහීති වුත්තං හොති. **එකකාරණවාදො ආපජ්ජතීති** දොසප්පසඞ්ගො වුත්තො. අනිට්ඨො හි එකකාරණවාදො සබ්බත්ථ සබ්බකාලං සම්භවාපත්තිතො, එකසදිසාසභාවාපත්තිතො ච.

යස්මා එකං න එකතොතිආදීසු තීසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු පාරිසෙසෙන අනෙකතො අනෙකමෙවාති එතස්මිං චතුත්ථෙ එව පකාරෙ විජ්ජමානෙ එකහෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො අත්ථි, තස්මා න නුපපජ්ජති උපපජ්ජතියෙව. එකං ඵලං එකතො නත්ථි, අනෙකම්පි එකතො නත්ථි. අනෙකතොපි එකං ඵලං නො අත්ථීති සම්බන්ධො.

එකෙකහෙතුඵලදීපනන්ති ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එකහෙතුදීපනං, ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති එකඵලදීපනන්ති එවං තත්ථ තත්ථ එකෙකහෙතුඵලදීපනං කතං.

වෙනෙය්‍යානං අනුරූපතොති වෙනෙය්‍යානං අජ්ඣාසයස්ස අනුරූපතො. එකස්සෙව හෙතුනො, ඵලස්ස ච දීපනා සත්ථු දෙසනාවිලාසතො වා වෙනෙය්‍යපුග්ගලානං අජ්ඣාසයතො වා. තදුභයස්ස පනෙත්ථ කාරණං තත්ථ තත්ථ දෙසෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස පධානතා, පාකටතා, අසාධාරණතා ච. දෙසනාවිලාසප්පත්තා ච බුද්ධා භගවන්තො තෙ දෙසෙතබ්බෙ අත්ථෙ බහූසුපි පරියායෙසු ලබ්භමානෙසු යථාරුචිතං ගහෙත්වා ධම්මං දෙසෙන්ති, සා **දෙසනාවිලාසානුරූපතා.** තත්ථ පන යෙන පරියායෙන යෙ වෙනෙය්‍යා බුජ්ඣන්ති, තෙනෙව තෙසං බොධනං, සා **වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරූපතා.**

යථාඵස්සං වෙදනාවවත්ථානතොති ‘‘සුඛවෙදනියං, භික්ඛවෙ, ඵස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛා වෙදනා’’තිආදිනා (සං. නි. 4.129), ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා’’තිආදිනා (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425, 426; සං. නි. 2.43-44; 2.4.60; කථා. 465, 467) ච සුඛවෙදනියඵස්සාදිචක්ඛුසම්ඵස්සාදිඅනුරූපෙන සුඛවෙදනාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාවෙදනාදීනං වවත්ථානතො. සමානෙසුපි හි චක්ඛුරූපාදීසු ඵස්සවසෙන සුඛාදිවිපරියායාභාවතො, සමානෙසු රූපමනසිකාරාදීසු චක්ඛාදිසඞ්ඝට්ටනවසෙන චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවිපරියායාභාවතො, අඤ්ඤපච්චයසාමඤ්ඤෙපි චක්ඛුසම්ඵස්සවසෙන සුඛාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනං ඔළාරිකසුඛුමාදිසඞ්කරාභාවතො චාති අත්ථො. යථාවුත්තඵස්සස්ස සුඛාදීනං අවිපරීතො පච්චයභාවො එව **යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානං**. කාරණඵලවිසෙසෙන වා ඵලකාරණවිසෙසනිච්ඡයො හොතීති උභයත්ථාපි නිච්ඡයො පවත්ථානන්ති වුත්තො.

කම්මාදයොති කම්මආහාරඋතුආදයො අපාකටා සෙම්හපටිකාරෙන රොගවූපසමනතො. සෙම්හස්ස මන්දභාවාදිනා ච සෙම්හංයෙව පාකටං කාරණං. අයම්ධ අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති සම්බන්ධො. **අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතීති වචනතොති** ‘‘සංයොජනියෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො’’ති (සං. නි. 2.53) ඉමිනා සුත්තෙන තණ්හාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස වුත්තත්තාති අත්ථො. පුන තස්සාපි අවිජ්ජාය කාරණන්ති දස්සනත්ථං **‘‘අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයොති ච වචනතො’’**ති ආහ . තණ්හා වා චතුරුපාදානභූතා කාමාසවදිට්ඨාසවා ච සඞ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටා අවිජ්ජාහෙතුකාති සුත්තද්වයෙනාපි අවිජ්ජාය පාකටං සඞ්ඛාරානං කාරණභාවමෙව දස්සෙති. ‘‘අස්සාදානුපස්සිනො’’ති (සං. නි. 2.53) හි වචනෙන භවාදීනවප්පටිච්ඡාදනකිච්චා අවිජ්ජා තණ්හාය කාරණන්ති දස්සිතා හොති. යස්මා අවිද්වා, තස්මා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිකෙ අභිසඞ්ඛරොතීති අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස පාකටත්තා අවිද්දසුභාවොව සඞ්ඛාරකාරණභාවෙන වුත්තො. ඛීණාසවස්ස සඞ්ඛාරාභාවතො, අසාධාරණත්තා ච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං සාධාරණකාරණානි වත්ථාරම්මණාදීනීති පුඤ්ඤභවාදීනවප්පටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං අසාධාරණං කාරණන්ති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. එතෙනෙව ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1; මහාව. 1; නෙත්ති. 24) එත්ථ පන පධානත්තා, පාකටත්තා, අසාධාරණත්තාති එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථ ‘‘ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා’’තිආදීසු බොධනෙය්‍යාජ්ඣාසයවසෙන ධම්මස්ස බොධනසඞ්ඛාතං පයොජනං වෙදිතබ්බං.

618. **‘‘එකන්තානිට්ඨඵලාය’’**ති එතෙන විරුද්ධභාවං, **‘‘සාවජ්ජාය’’**ති එතෙන විජාතියභාවං අවිජ්ජාය ජොතෙති. පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරා හි ඉට්ඨවිපාකතාය, අනවජ්ජසභාවතාය ච තස්සා විරුද්ධා, විජාතියා චාති. **කථං න යුජ්ජිස්සතී**තිආදි සමාධානං, තෙන ය්වායං එකන්තානිට්ඨඵලතාදිහෙතුපදෙසො, තස්ස අනෙකන්තිකතං දස්සෙති. අයං හෙත්ථ අධිප්පායො – යායං තයා චොදනා ‘‘එවං සන්තෙපී’’තිආදිනා කතා, සා යුත්තා විපාකං පති. න හි අනිට්ඨවෙපක්කං කාරණං ඉට්ඨං ඵලති, ඉට්ඨවෙපක්කං වා අනිට්ඨං. යස්මා පනෙත්ථ පච්චයුප්පන්නධම්මානං පච්චයභාවලක්ඛණධම්මානං ධම්මතා අධිප්පෙතා, තත්‍ර චායං නියමො නත්ථි විචිත්තරූපත්තා තස්සාති. තෙනාහ **‘‘විරුද්ධො චා’’**තිආදි.

තත්ථ **ධම්මානන්ති** සභාවධම්මානං. **ඨානන්ති** අවට්ඨානං. තස්මා **ඨානවිරුද්ධොති** අත්ථිතාවිරුද්ධො. කෙචි පන ‘‘පටිසන්ධිආදීනිඨානානී’’ති වදන්ති. එවං සති ‘‘පුරිමචිත්තං පච්ඡිමචිත්තස්ස ඨානවිරුද්ධො පච්චයො’’ති නයිදං එකන්තිකං සියා. භවඞ්ගම්පි හි භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයො, ජවනං ජවනස්ස, න ච සිප්පාදීනං පටිසන්ධිආදිට්ඨානං අත්ථි, තස්මා න තං ඉධ අධිප්පෙතං. **කම්මං රූපස්ස** නමනරුප්පනවිරොධා, සාරම්මණානාරම්මණාදිවිරොධා **ච සභාවවිරුද්ධො පච්චයො . ඛීරාදීනි දධිආදීනං** මධුරම්බිලරසාදිසභාවවිරොධා. අවිජානනකිච්චො **ආලොකො** විජානනකිච්චස්ස **විඤ්ඤාණස්ස**. අමදනකිච්චා ච **ගුළාදයො** මදනකිච්චස්ස **ආසවස්ස**.

ගොලොමාවිලොමාදීතිආදීසු ගොලොමාවිලොමානි දුබ්බාය, **අවීති** ච රත්තා එළකා වෙදිතබ්බා. **විසාණං** සරස්ස. **දධිතිලපිට්ඨගුළානි** භූතිණකස්ස. සෙවාලං තණ්ඩුලෙය්‍යකස්ස, ඛරවළවා අස්සතරස්සාති එවමාදි **ආදි-**සද්දෙන සඞ්ගහිතො. යස්මා විපාකා එව න, තස්මා දුක්ඛවිපාකායපි අවිජ්ජාය අදුක්ඛවිපාකානං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං පච්චයත්තං න න යුජ්ජතීති අත්ථො.

තදවිපාකත්තෙපි සාවජ්ජතාය තදවිරුද්ධානං, තංසදිසානඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානමෙව පච්චයො, න ඉතරෙසන්ති එතස්ස පසඞ්ගස්ස නිවාරණත්ථං ‘‘විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තථා. ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො’’ති වුත්තං. තස්මා තමත්ථං පාකටං කරොන්තො **‘‘ඉති අයං අවිජ්ජා’’**තිආදිමාහ.

619. **සබ්බත්ථ ඛන්ධානං භෙදො මරණන්ති චුතිං අග්ගණ්හන්තොති** ඉධ චුති නාම තත්ථ තත්ථ භවාදීසු රූපාදීනං ඛන්ධානං මරණසඤ්ඤිතො චරිමො භෙදොති යාථාවතො අජානන්තො. **සත්තස්ස** සතො විජ්ජමානස්සෙව. **දෙහන්තරසඞ්කමනං** අඤ්ඤෙන කායෙන සමාගමො.

සබ්බත්ථ ඛන්ධානං පාතුභාවොති තත්ථ තත්ථ භවාදීසු ඛන්ධානං පඨමාභිනිබ්බත්ති. **නවසරීරපාතුභාවොති** ඉධ ජිණ්ණස්ස සරීරස්ස නික්ඛෙපෙ පරලොකපරියාපන්නස්ස නවකායස්ස උප්පාදො. යථෙකෙ වදන්ති –

''වත්ථානි ජිණ්ණානි යථා පහාය,
නවානි ගණ්හාති නරො පරානි;
නික්ඛිප්ප දෙහං ඉධ ජිණ්ණමෙවං,
ගණ්හාති අත්තාභිනවං සුඛෙසී''ති.

අයං සත්තොති අයමත්තා, යො සාමී, නිවාසී, කාරකො, වෙදකො චාති අධිප්පෙතො. **සත්තො මරති, සත්තො උපපජ්ජතීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. තීසුපි ඨානෙසු **ආදි**-සද්දෙන ඉස්සරකුත්තබ්‍රහ්මකුත්තාදිවිකප්පනං සඞ්ගණ්හාති.

සභාවලක්ඛණන්ති'රුප්පනානුභවනාදිං, කක්ඛළඵුසනාදිසභාවමෙව වා. **සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති** අනිච්චතාදිං. **සඞ්ඛාරෙ අත්තතො අත්තනියතොති** රූපාදීසු එකච්චං අත්තතො, තදඤ්ඤං අත්තනියතො.

අත්තා ජානාති වාති විකප්පෙති කාපිලාදයො විය. **න ජානාති වාති** කාණාදාජීවිකාදයො විය. කාණාදොපි හි අත්තා සභාවෙන න ජානාති. යදා බුද්ධිගුණෙන සංයුජ්ජති, තදා ජානාතීති ඉච්ඡති. **සො එව කරොති ච කාරෙති වාති** යො පරත්ථ සුඛදුක්ඛං අනුභවති, සො එව පුඤ්ඤාපුඤ්ඤං සයං කරොති, අඤ්ඤඤ්ච කාරෙති, න අඤ්ඤොති අධිප්පායො . **සණ්ඨපෙන්තාති** ද්විඅණුකාදිඋප්පාදනවසෙන, ඉච්ඡාවසෙන ච සම්පාදෙන්තා. **සොති** අත්තසඤ්ඤිතො සත්තො. **ඉන්ද්‍රියසම්පන්නොති** චක්ඛාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්නාගතො, තෙන සළායතනප්පවත්තිං දස්සෙති. සබ්බඤ්ඤෙතං යථාපච්චයං පවත්තමානානං අවිජ්ජාදීනං කිච්චං අත්තනො බ්‍යාපාරං කත්වා දිට්ඨිගතිකො විමුය්හතීති දස්සනවසෙන වුත්තං. අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණීනං විය පුබ්බාපරියවවත්ථානං නියති, නියතියා, නියති එව වා සඞ්ගති සමාගමො නියතිසඞ්ගති, තාය භාවෙසු පරිණතා මනුස්සදෙවවිහඞ්ගාදිභාවං පත්තා **නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා**. නියතියා, සඞ්ගතියා, භාවසඞ්ඛාතෙන සභාවෙන ච පරිණතා නානප්පකාරතං පත්තා **නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතාති** ච අත්ථං වදන්ති.

එතෙහි ච විකප්පනෙහි අවිජ්ජා අකුසලං චිත්තං කත්වා සත්තෙ පුඤ්ඤාදීසු සඞ්ඛාරෙසු යත්ථ කත්ථචි පවත්තෙතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **''සො අවිජ්ජාය අන්ධීකතො''**තිආදි. **පටිපජ්ජතීති** උපසඞ්කමති.

අපරිණායකොති අරහත්තමග්ගසම්පටිපාදකකල්‍යාණමිත්තරහිතො, අරහත්තමග්ගඤාණාවසානං වා ඤාණං සමවිසමං දස්සෙත්වා සත්තෙ නිබ්බානං නයතීති පරිණායකං, තෙන රහිතො අපරිණායකො. **ධම්මං ඤත්වාති** සප්පුරිසූපස්සයෙන චතුසච්චප්පකාසකං සුත්තාදිධම්මං ඤත්වා, මග්ගඤාණෙනෙව වා සබ්බධම්මපවරං නිබ්බානධම්මං ඤත්වා. තංජානනායත්තං පන සෙසසච්චත්තයාභිසමයං සමානකාලම්පි තං පුරිමකාලං විය කත්වා වුත්තං. **උපසන්තො චරිස්සතීති** අග්ගමග්ගාධිගමෙන සබ්බසො අවිජ්ජූපසමා උපසන්තො සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතුයං ඨිතො යාව අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුපත්ති, තාව සත්තානං හිතචරියාය අත්තභාවං පවත්තෙන්තො චරිස්සති, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරෙහි විහරිස්සතීති අත්ථො.

සඞ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

620. යථාවුත්තසඞ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජමානං තං කම්මනිබ්බත්තමෙව භවිතුං අරහතීති **''බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඞ්ගහිතානී''**ති ආහ. ධාතුකථායං පන විප්පයුත්තෙන සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා, සළායතනපච්චයා ඵස්සෙන යෙ ධම්මා, ඵස්සපච්චයා වෙදනාය යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි…පෙ…. සඞ්ගහිතා? තෙ ධම්මා අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා එකෙන ඛන්ධෙන, එකාදසහි ආයතනෙහි, එකාදසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා. කතිහි අසඞ්ගහිතා? චතූහි ඛන්ධෙහි, එකෙනායතනෙන, සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා''ති (ධාතු. 466) වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො. යදි හි එත්ථ විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනා සප්පදෙසා සියුං, ''විපාකා ධම්මා''ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) ඉමස්ස විය විසජ්ජනං සියා. තස්මා තත්ථ අභිධම්මභාජනීයවසෙන සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණාදයො ගහිතාති අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො ච අභිධම්මභාජනීයෙ (විභ. 243) චතුභූමකකුසලසඞ්ඛාරො, අකුසලසඞ්ඛාරො ච වුත්තොති එසො එව ධාතුකථායං ගහිතොති දට්ඨබ්බො. භවො පන ධාතුකථායං කම්මූපපත්තිභවවිසෙසදස්සනත්ථං න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො, එවඤ්ච කත්වා තත්ථ ''උපාදානපච්චයා භවො''ති අනුද්ධරිත්වා ''කම්මභවො''තිආදිනා (ධාතු. 66) නයෙන භවො උද්ධටො.

ලොකියවිපාකමනොවිඤ්ඤාණමෙව සන්ධායාහ **''බාවීසතිවිධං හොතී''**ති. **ඡහි විඤ්ඤාණෙහීති** යථාඅධිකතෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි ඡහි විඤ්ඤාණෙහි. කස්මා පනෙත්ථ ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණස්සෙව ගහණං කතන්ති ආහ **''ලොකුත්තරානි පන වට්ටකථාය න යුජ්ජන්තී''**ති. යදි එවං කස්මා ධාතුකථායං ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා''තිආදීසු (ධාතු. 362) ලොකුත්තරවිපාකානම්පි ගහණං කතන්ති? තං යථාධම්මසාසනත්තා අභිධම්මදෙසනාය **විපාකත්තිකෙ** (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) විය අනවසෙසවිපාකධම්මසඞ්ගණ්හනවසෙන වුත්තං. සුත්තන්තදෙසනා පන යථානුලොමදෙසනාති තත්ථ පවත්තිනිවත්තියො අසඞ්කරතො දස්සෙතබ්බා. තස්මා තදත්ථසංවණ්ණනාති කත්වා පවත්තිකථායං ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානියෙව ගහිතානි. තෙනෙවාහ **''වට්ටකථාය න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානී''**ති.

යථා කතං කම්මං ඵලදානෙ සමත්ථං හොති, තථා කතං ''උපචිත''න්ති වුච්චතීති විපාකදානයොග්‍යමෙව සඞ්ඛාරං ගණ්හන්තො **''උපචිතකම්මාභාවෙ''**ති ආහ. හෙතු නාම බ්‍යතිරෙකප්පධානන්ති අභාව-ග්ගහණං, තෙන කම්මෙ සති භාවතො, අසති අභාවතොති අයමෙත්ථ අධිප්පායො . යථා පනස්ස විඤ්ඤාණස්ස සඞ්ඛාරපච්චයතා න සිද්ධා, න එවං විපාකභාවො. සො පන සිද්ධොති කත්වා ආහ **''විපාකංහෙත''**න්ති. තෙන විඤ්ඤාණස්ස විපාකභාවෙන සඞ්ඛාරපච්චයත්තං සාධෙති. තස්ස පන සාධනත්ථං ''උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො''ති වුත්තන්ති තං විවරන්තො **''විපාකඤ්ච''**තිආදිමාහ. **යදි උප්පජ්ජෙය්‍යාති** යදි කම්මනිරපෙක්ඛො විපාකො උප්පජ්ජෙය්‍ය. **සබ්බෙසං** සත්තානං බ්‍රහ්මත්තං උපගතානං සානාදිවිඤ්ඤාණානි මහාවිපාකවිඤ්ඤාණානීති තස්ස තස්ස විපාකස්ස අනොකාසෙ ඨිතානම්පි. **විපාකානීති** විඤ්ඤාණාපෙක්ඛාය නපුංසකනිද්දෙසො, සබ්බවිපාකවිඤ්ඤාණානීති අත්ථො.

සඞ්ඛාරා බහූ එකූනතිංසචෙතනාභෙදතො, විඤ්ඤාණානි ච බහූනි බාත්තිංසවිධත්තා, න ච සබ්බතො සබ්බානීති ආහ **''කතරසඞ්ඛාරපච්චයා කතරවිඤ්ඤාණන්ති චෙ''**ති. **''විඤ්ඤාණ''**න්ති ච ඉදං විඤ්ඤාණසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා වුත්තං. කාමං **ඛන්ධනිද්දෙසෙපි** (විසුද්ධි. 2.451 ආදයො) ඉමානි විඤ්ඤාණානි නිද්දිට්ඨානි, තං පන අතිසංඛිත්තං, න ච තත්ථ නෙසං සඞ්ඛාරපච්චයතා විභාවිතාති තං පවත්තියං, පටිසන්ධියඤ්ච භවාදීසු පවත්තනාකාරවසෙන විත්ථාරතො දස්සෙතුං **''කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා''**තිආදි ආරද්ධං. **මනොවිඤ්ඤාණෙති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **මහාවිපාකානීති** විඤ්ඤාණාපෙක්ඛාය නපුංසකනිද්දෙසො. **මහාවිපාකාති** පන පාඨෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයොති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

621. **යංසඞ්ඛාරපච්චයාති** යස්ස යස්ස සඞ්ඛාරස්ස පච්චයභාවෙන. **යං විඤ්ඤාණන්ති** ''යං යං විඤ්ඤාණ''න්ති එවං උභයත්ථ ආමෙඩිතලොපො දට්ඨබ්බො. **''හොතී''**ති ඉමිනා කාරණභාවෙ විඤ්ඤාණස්ස සබ්භාවමත්තං පවෙදිතං, න පවත්තිවිසෙසොති තං දස්සෙන්තො **''එවං පවත්ති වෙදිතබ්බා''**ති ආහ . බ්‍රහ්මානම්පි අනිට්ඨරූපාදිආපාථගමනෙ අකුසලවිපාකචක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි කදාචි උප්පජ්ජන්තීති **''ඉමානි තෙරස...පෙ.... පවත්තන්තී''**ති වුත්තං. තත්ථ පඤ්චන්නං ඛන්ධානං වොකාරො විත්ථාරො එත්ථාති පඤ්චවොකාරො, සො එව භවො, එතස්මිං **පඤ්චවොකාරභවෙ**. හොති හි භින්නාධිකරණානම්පි අඤ්ඤපදත්ථසමාසො යථා ''උරසිලොමො''ති. අථ වා යථාපච්චයං පවත්තමානෙහි පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වොකරීයතීති පඤ්චවොකාරො, සො එව භවොති සබ්බං පුබ්බෙ විය.

''පවත්තියඤ්ඤෙව පවත්තන්තී''ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං **''කථ''**න්තිආදි ආරද්ධං.

''යෙභුය්‍යෙන ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙ''ති ඉදං පටිසවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසම්පයුත්තානන්තරං සොමනස්සසහගතස්ස අනුප්පජ්ජනතොති කෙචි, තං න ගහෙතබ්බං. ''චක්ඛුං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති...පෙ.... විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, උද්ධච්චං උප්පජ්ජති, අකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී''ති වචනතො. ඉට්ඨං චෙ ආරම්මණං, සොමනස්සතදාරම්මණං න න උප්පජ්ජතීති. ජවනෙන තදාරම්මණනියමෙ සොමනස්සසහගතානන්තරං සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය වුත්තන්ති අපරෙ, තං විචාරෙතබ්බං උපෙක්ඛාසහගතකුසලාකුසලජවනානන්තරම්පි සොමනස්සතදාරම්මණස්ස ඉච්ඡිතබ්බත්තා. උපෙක්ඛාසහගතකිරියාජවනානන්තරමෙව හි සොමනස්සතදාරම්මණං න ඉච්ඡන්ති.

යස්මා පන තිහෙතුකජවනාවසානෙ ච කදාචි අහෙතුකං තදාරම්මණං හොති, තස්මා **''යෙභුය්‍යෙනා''**ති වුත්තං. යස්මා එකචිත්තක්ඛණායුකං ජවනාරම්මණං හොති, තදා තත්ථ එකමෙව තදාරම්මණං හොතීති කත්වා **''සකිං වා''**ති වුත්තන්ති කෙචි. අපරෙ පන තදාරම්මණං නාම ජවනාරම්මණානුභවනකිච්චං, තං එකචිත්තක්ඛණිකෙ තථා ආසන්නභෙදෙ ආරම්මණෙ නුප්පජ්ජති. තස්මා **''සකිං වා''**ති ඉදං දිරත්තතිරත්තාදි විය වචනසිලිට්ඨතාවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, ද්වික්ඛත්තුමෙව පන උප්පජ්ජතීති. ''දිරත්තතිරත්ත''න්ති (පාචි. 50) එත්ථ හි වා-සද්දස්ස අභාවා වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙන දිරත්තග්ගහණං කතන්ති යුජ්ජති. ''නිරන්තරං තිරත්තදස්සනත්ථං වා''ති ඉධ පන වා-සද්දො විකප්පත්ථො වුත්තොති සකිං එව ච කදාචි පවත්තිං සන්ධාය **''සකිං වා''**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව හි **සම්මොහවිනොදනියං** සකිං තදාරම්මණප්පවත්තියා විචාරෙතබ්බතං දස්සෙන්තෙන ''චිත්තප්පවත්තිගණනායං පන සබ්බද්වාරෙසු තදාරම්මණෙ ද්වෙ එව චිත්තවාරා ආගතා''ති (විභ. අට්ඨ. 227) වුත්තං.

තත්ථ **චිත්තප්පවත්තිගණනායන්ති** විපාකකථායං බලවරූපාදිආරම්මණෙ වුත්තං චිත්තප්පවත්තිගණනං සන්ධායාහ. තත්ථ හි ද්වෙව තදාරම්මණුප්පත්තිවාරා වුත්තා . තදෙව හි සන්ධාය ඉධාපි වුත්තං **''අභිධම්මට්ඨකථායං පන තදාරම්මණෙ ද්වෙ චිත්තවාරා ආගතා''**ති. අභිධම්මට්ඨකථායං අනියතාරම්මණට්ඨානකිච්චා හුත්වා පවත්තන්තීති (විභ. අට්ඨ. 227) ද්වාරං අනාමසිත්වා එව වුත්තං, තං අනන්තරං පරතො වුත්තසහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණානං සදිසසංවණ්ණනං කාතුකාමතාධිප්පායෙන වුත්තං. අහෙතුකද්වයාදීනඤ්හි භවඞ්ගභූතානං සයමෙව ද්වාරත්තා, චුතිපටිසන්ධිභූතානඤ්ච භවඞ්ගසඞ්ඛාතෙන, අඤ්ඤෙන ච ද්වාරෙන අනුප්පත්තිතො නියතං, අනියතං වා ද්වාරං එතෙසන්ති න සක්කා වත්තුන්ති.

අහෙතුකද්වයස්ස පන සන්තීරණතදාරම්මණභූතස්ස ද්වාරං ලබ්භති, තඤ්ච අනියතන්ති තම්පි ගණ්හන්තො **''අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චා හුත්වා පවත්තන්තී''**ති ආහ. තෙනෙව චෙත්ථ මහාවිපාකානම්පි තදාරම්මණභූතානං ද්වාරං ලබ්භතීති තත්ථාපි ද්වාරග්ගහණං කතං.

එකස්ස සත්තස්ස පවත්තො රූපාවචරවිපාකො පථවීකසිණාදීසු යස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තො, තතො අඤ්ඤස්මිං තස්ස පවත්ති නත්ථීති රූපාවචරානං නියතාරම්මණතා වුත්තා. **ඉතරානි** ආරුප්පවිපාකවිඤ්ඤාණානි. නියතං අවත්ථුකානීති **නියතාවත්ථුකානි**. කසිණුග්ඝාටිමාකාසාදීසුයෙව ආරම්මණෙසු පවත්තනතො **නියතාරම්මණානි. තත්‍රාති** පවත්තියං. **අස්සාති** බාත්තිංසවිධස්ස විපාකවිඤ්ඤාණස්ස. **තෙ තෙ සඞ්ඛාරාති** යථාවුත්තා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිසඞ්ඛාරා. **කම්මපච්චයෙනාති** නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන. **උපනිස්සයපච්චයෙනාති** පකතූපනිස්සයපච්චයෙන.

622. එවං පවත්තියං විඤ්ඤාණප්පවත්තිං දස්සෙත්වා පටිසන්ධියං දස්සෙතුං **''යං පන වුත්ත''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **අනුරූපාය පටිසන්ධියාති** අනුරූපෙන පටිසන්ධිකිච්චෙන. තං පන අනුරූපතං සයමෙව වක්ඛති. භවන්තරෙන භවන්තරස්ස සන්ධානං ඉධ පටිසන්ධීති තං අවිත්තකම්පි අත්ථෙවාති කත්වා ''කති පටිසන්ධියො''ති පුච්ඡං කත්වාපි **''කති පටිසන්ධිචිත්තානී''**ති පුච්ඡා කතා. **''කෙන කත්ථා''**ති කෙන චිත්තෙන කස්මිං භවෙ.

තත්ථාති තෙසු එකූනවීසතියා පටිසන්ධිචිත්තෙසු. කුසලවිපාකාය අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයාති සම්බන්ධො. නත්ථි දෙවෙසු අහෙතුකා පටිසන්ධීති **''මනුස්සලොකෙ''**ති විසෙසනං. **නපුංසකාදීනන්ති ආදිසද්දෙන** මම්මාදීනං සඞ්ගහො. කෙචි පන එකච්චෙ අහෙතුකපටිසන්ධිකා අවිකලින්ද්‍රියා හුත්වා ථොකං විචාරණපකතිකාපි හොන්තියෙව, තස්මා තාදිසානම්පි ඉධ ආදිසද්දෙන සඞ්ගහොති වදන්ති. **සඞ්ඛෙපතොති** සමාසතො, අසුකාය පටිසන්ධියා අසුකං ආරම්මණන්ති විභාගං අකත්වාති අත්ථො.

සෙසානන්ති රූපාවචරා පඤ්ච, පඨමතතියාරුප්පා ද්වෙති ඉමාසං වුත්තාවසෙසානං සත්තන්නං පටිසන්ධීනං. **පච්චුප්පන්නාරම්මණං චුතිචිත්තං නාම නත්ථි** පටිසන්ධිආරම්මණෙ එව පවත්තනතො. **ද්වීසු ආරම්මණෙසූති** අතීතනවත්තබ්බවසෙන ද්වීසු ආරම්මණෙසු.

623. **තානීති** පුබ්බෙ කතානි කම්මානි. **අස්සාති** ආසන්නමරණස්ස පුග්ගලස්ස. **ඔලම්බන්තීති** සායන්හෙ මහන්තානං පබ්බතකූටානං ඡායා විය භූමියං තස්ස චිත්තෙ අවලම්බන්ති උපතිට්ඨන්ති. **තස්මිං නිරුද්ධෙති** තස්මිං චුතිචිත්තෙ නිරුද්ධමත්තෙ තස්ස නිරොධසමනන්තරමෙව. **තදෙවාති** තංයෙව යථාවුත්තජවනවීථියා ආරම්මණභූතං. අවිජ්ජාතණ්හාදීසු කිලෙසෙසු අනුපච්ඡින්නෙස්වෙව කම්මාදිනො උපට්ඨානං, තඤ්ච ආරබ්භ චිත්තසන්තානස්ස භවන්තරනින්නපොණපබ්භාරතා හොතීති ආහ **''අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත''**න්ති. සන්තානෙ හි විනාමිතෙ තදෙකදෙසභූතං පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනාමිතමෙව හොති, න ච එකදෙසවිනාමිතභාවෙන විනා සන්තානස්ස විනාමිතතා අත්ථීති. සබ්බත්ථ පන දුග්ගතිපටිසන්ධිනින්නාය චුතියා පුරිමජවනානි අකුසලානි, ඉතරාය ච කුසලානීති නිච්ඡිනන්ති. ''නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති, අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා, තස්මිං චෙ සමයෙ කාලං කරොති, ඨානමෙතං විජ්ජති, යං ද්වින්නං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානයොනිං වා''ති (සං. නි. 4.235) හි වුත්තං, තස්මා අකුසලං දුග්ගතියං, කුසලඤ්ච සුගතියං පටිසන්ධියා උපනිස්සයො හොතීති. අරහතො පන සබ්බසො කිලෙසානං උපච්ඡින්නත්තා පටිප්පස්සද්ධසබ්බභවුස්සුක්කතාය කම්මාදිනිමිත්තං න උපට්ඨහති, තතො විජ්ජමානම්පි කම්මං අලද්ධසහායත්තා පටිසන්ධිං න ජනෙති.

වුත්තප්පකාරකම්මවසෙනාති පාපකම්මවසෙන, තදුපට්ඨාපිතන්ති අධිප්පායො. **''නරකාදීසු අග්ගිජාලවණ්ණාදික''**න්ති ඉදං තංසදිසතාවසෙන වුත්තං. න හි සො එව නිරයග්ගිවණ්ණාදි තදා තස්ස ආපාථං ආගච්ඡති. තත්ථ **අග්ගිජාලවණ්ණාදිකන්ති ආදි**-සද්දෙන වෙත්තරණිසිම්බලිඅසිපත්තවනාදිවණ්ණං සඞ්ගණ්හාති. **නරකාදීසූති** පන ආදි-සද්දෙන පෙතතිරච්ඡානානං නිබද්ධසඤ්චරණට්ඨානපරියාපන්නවණ්ණං. **මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡතීති** කම්මබලෙන උපට්ඨාපිතවණ්ණායතනං සුපිනං පස්සන්තස්ස විය, දිබ්බචක්ඛුස්ස විය ච මනොද්වාරෙ එව ගොචරභාවං ගච්ඡති. එකං ආවජ්ජනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානීති තීණි වීථිචිත්තානි.

රාගාදිහෙතුභූතං හීනමාරම්මණන්ති අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවිතුං යුත්තං අනිට්ඨමාරම්මණමාහ. තම්පි හි සඞ්කප්පනවසෙන රාගස්සාපි හෙතු හොතීති. අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා තංසදිසාසන්නවුත්තිජවනචෙතනාසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං හෙතුභාවො එව හීනතා. තඤ්හි පච්ඡානුතාපජනකකම්මානමාරම්මණං කම්මවසෙන අනිට්ඨං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවෙය්‍ය. අඤ්ඤථා ච ඉට්ඨාරම්මණෙ පවත්තස්ස අකුසලකම්මස්ස විපාකො අකුසලකම්මනිමිත්තාරම්මණො න භවෙය්‍ය. න හි අකුසලවිපාකො ඉට්ඨාරම්මණො භවිතුං අරහතීති.

පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාථං ආගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්නං කම්මනිමිත්තං ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්තතියං උප්පන්නං, තංසදිසඤ්ච දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤථා තදෙව පටිසන්ධිආරම්මණූපට්ඨාපකං, තදෙව ච පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය. න ච පටිසන්ධියා උපචාරභූතානි විය, එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බන්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණං අනුප්පාදෙන්තානි විය ච පවත්තානි චුතිආසන්නානි ජවනානි පටිසන්ධිජනකානි භවෙය්‍යුං. ''කතත්තා උපචිතත්තා''ති (ධ. ස. 431) හි වුත්තං. තදා ච තංසමානවීථියං විය පවත්තමානානි කථං කතූපචිතානි සියුං? තදා න අස්සාදිතානි. න ච ලොකියානි ලොකුත්තරානි විය සමානවීථිඵලානි හොන්ති. ''පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා හොති සමාදින්නා. තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජතී''තිආදිනා (ම. නි.

3.303) සුත්තෙ මරණකාලෙ සමත්තාය සමාදින්නාය මිච්ඡාදිට්ඨියා, සම්මාදිට්ඨියා ච සහජාතචෙතනාය පටිසන්ධිදානං වුත්තං, න ච දුබ්බලෙහි පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි මිච්ඡාදිට්ඨි, සම්මාදිට්ඨි වා සමත්තා හොති සමාදින්නා. තථා හි වුත්තං **සම්මොහවිනොදනියං** ''සබ්බම්පි හෙතං කුසලාකුසලධම්මපටිවිජානනාදිවචනපරියොසානං කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති, න පඤ්චද්වාරිකෙනාති සබ්බස්සපෙතස්ස කිච්චස්ස කරණෙ සජවනකානි වීථිචිත්තානි පටික්ඛිත්තානී''ති (විභ. අට්ඨ. 766).

තත්ථ හි **න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති** ''මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා''ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිවිජානාතීති ච වුත්තං. යෙසං පටිවිභාවනප්පවත්තියා සුඛං වා දුක්ඛං වා අන්වෙති, තෙසං සා පවත්ති පඤ්චද්වාරෙ පටික්ඛිත්තා. කුසලාකුසලකම්මසමාදානඤ්ච තාදිසමෙවාති. තදාරම්මණානන්තරං පන චවනං, තදනන්තරා ච උපපත්ති මනොද්වාරිකා එව හොති, න සජවනකවීථිචිත්තපරියාපන්නාති ඉමිනා අධිප්පායෙන ඉධ පඤ්චද්වාරිකතදාරම්මණානන්තරා චුති, තදනන්තරා පටිසන්ධි ච වුත්තාති දට්ඨබ්බා. තත්ථ අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ රූපාදිම්හි උප්පන්නං පටිසන්ධිං සන්ධාය ''පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති, අවසෙසඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ ච උප්පන්නං පටිසන්ධිං සන්ධාය ''පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං අතීතාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති ච වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

624. **කණ්හපක්ඛෙ සුක්කපක්ඛං ඨපෙත්වාති** එත්ථ යථා පුබ්බෙ ''පාපකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා''ති වුත්තෙ කණ්හපක්ඛෙ ''අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා''ති සුක්කපක්ඛො වුත්තො, එවං ''දුග්ගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං, නරකාදීසු අග්ගිජාලවණ්ණාදිකං දුග්ගතිනිමිත්ත''න්ති ච වුත්තෙ කණ්හපක්ඛෙ ''සුගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං, මනුස්සලොකෙ රත්තකම්බලසදිසමාතුකුච්ඡිවණ්ණසඞ්ඛාතං, දෙවලොකෙ වා උය්‍යානවිමානකප්පරුක්ඛාදිවණ්ණසඞ්ඛාතං සුගතිනිමිත්ත''න්ති එවං සුක්කපක්ඛං ඨපෙත්වා සෙසං සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණායාති** කම්මකම්මනිමිත්තවසෙන අතීතාරම්මණාය, මාතුකුච්ඡිවණ්ණාදිසුගතිනිමිත්තවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණාය.

625. **තඤ්ච ඛොති** යදෙතං ''අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා''ති අනියමනං කතං, තඤ්ච ඛො. **කම්මනිමිත්තමෙව ආපාථමාගච්ඡති** එකන්තතො අත්තනො කම්මාරම්මණතාය මහග්ගතවිපාකස්ස. **සුද්ධාය වාති** මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය **ජවනවීථියා,** තදාරම්මණරහිතායාති අත්ථො, සා පන ජවනවීථි මහග්ගතවිපාකස්ස උපචාරො විය දට්ඨබ්බා. කෙචි පන තඤ්ච වීථිං මහග්ගතාවසානං වදන්ති. **''නවත්තබ්බාරම්මණා වා''**ති ඉදං රූපාවචරපටිසන්ධිං, ආරුප්පෙසු ච පඨමං, තතියඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. දුතියචතුත්ථා පන අතීතාරම්මණවචනෙනෙව ගහිතා.

මාතුකුච්ඡිවණ්ණසඞ්ඛාතන්තිආදිනා වණ්ණො එව ගතිනිමිත්තභාවෙන ආගතො. තත්ථ සද්දො තාව අනුපාදින්නභාවෙන සුගතිපරියාපන්නතාය ගතිනිමිත්තභාවෙන අට්ඨකථාසු නාගතොති යුත්තමෙතං, ගන්ධාදීනං පන අනාගමනෙ කාරණං වීමංසිතබ්බං.

අයං තාත තවත්ථාය බුද්ධපූජා කරීයතීතිආදීසු පුබ්බචෙතනාවසෙන පුඤ්ඤං හොති. සබ්බන්තිමජවනෙ වත්තමානස්සාපීති වදන්ති.

626. **''එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බා''**ති ඉදං කස්මා වුත්තං, නනු ''පථවීකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතස්ස සුගතියං ඨිතස්සා''ති එවමාදිකෙ එව නයෙ අයම්පි පටිසන්ධි අවරුද්ධාති? න, තත්ථ රූපාවචරචුතිඅනන්තරාය එව පටිසන්ධියා වුත්තත්තා. තත්ථ හි ''පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථං ආගච්ඡති, චක්ඛුසොතානං වා''තිආදිනා තෙන වචනෙන රූපාවචරචුතියා එව අනන්තරා පටිසන්ධි වුත්තාති විඤ්ඤායති. අථාපි යථාසම්භවයොජනාය අයම්පි පටිසන්ධි තත්ථෙව අවරුද්ධා, අරූපාවචරචුතිඅනන්තරා පන රූපාවචරපටිසන්ධි නත්ථි. අරූපාවචරෙ ච උපරූපරි චුතියා අනන්තරා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධි නත්ථීති චතුත්ථාරුප්පචුතියා නවත්තබ්බාරම්මණපටිසන්ධි නත්ථි. තෙන තතො තත්ථෙව අතීතාරම්මණා, කාමාවචරෙ ච අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. ඉතරාහි ච යථාසම්භවං අතීතනවත්තබ්බාරම්මණා ආරුප්පපටිසන්ධි, අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා ච කාමාවචරපටිසන්ධි යොජෙතබ්බාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං විසුං උද්ධරණං කතං.

627. එවං ආරම්මණවසෙන එකවිධාය කාමාවචරසුගතිචුතියා දුවිධා දුග්ගතිපටිසන්ධි, දුග්ගතිචුතියා දුවිධා සුගතිපටිසන්ධි, කාමාවචරසුගතිචුතියා ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරූපානං වසෙන පඤ්චවිධා සුගතිපටිසන්ධි , රූපාවචරචුතියා තථෙව පඤ්චවිධා, දුවිධාය ආරුප්පචුතියා පච්චෙකං ද්වින්නං ද්වින්නං කාමාරුප්පානං වසෙන අට්ඨවිධා ච පටිසන්ධි දස්සිතා. දුග්ගතිචුතියා පන එකවිධාය දුග්ගතිපටිසන්ධි දුවිධා න දස්සිතා, තං දස්සෙතුං **''දුග්ගතියං ඨිතස්ස පනා''**තිආදි වුත්තං. යථා වුත්තා පන –

ද්වෙ ද්වෙ පඤ්චාථ පඤ්චට්ඨ, ද්වෙ භවාලම්බභෙදතො;

චුතියා තාදිසායෙතා, චතුවීසති සන්ධියො. (විභ. මූලටී. 227);

628. ''කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා''තිආදිනා (ධ. ස. 431) නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො හෙට්ඨා දස්සිතප්පකාරොති උපනිස්සයභාවමෙව දස්සෙන්තො **''වුත්තඤ්හෙත''**න්තිආදිමාහ.

නිස්සයපච්චයභූතෙන රූපෙන සහපවත්තියෙවෙත්ථ විඤ්ඤාණස්ස තෙන **මිස්සිතා,** තදභාවො **අමිස්සිතා**. යවන්ති එත්ථ සත්තා එකජාතිසමන්වයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමිස්සිතා හොන්තීති **යොනියො**. සුචරිතදුච්චරිතවසෙන ගන්තබ්බා පාපුණිතබ්බාති **ගතියො**. තිට්ඨති එත්ථාති ඨිති, විඤ්ඤාණස්ස ඨිති **විඤ්ඤාණට්ඨිති**. නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීතිආදිආවාසො එව සත්තෙහි ආවසිතබ්බතො **සත්තාවාසො**. අසඤ්ඤසත්තාවාසස්ස ඉධ අසම්භවතො **''සත්තාවාසවසෙන අට්ඨවිධං හොතී''**ති වුත්තං.

629. **අඤ්ඤත්‍ර ජාතිපණ්ඩකපටිසන්ධියාති** එත්ථ පඨමකප්පිකපටිසන්ධියාපීති වත්තබ්බං. සාපි හි භාවෙන විනාව උප්පජ්ජතීති.

ඔමතොති අවමතො, අවකංසතොති අත්ථො. **ආදිනාති** ''මිස්සං අමිස්ස''න්ති එතස්මිං දුකෙ ආදිම්හි වුත්තෙන මිස්සවිඤ්ඤාණෙන. **ඔමතො ද්වෙ වා තයො වා දසකා උප්පජ්ජන්තීති** ගබ්භසෙය්‍යකානං වසෙන වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ පන අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්ති. බ්‍රහ්මත්තභාවෙපි හි අනෙකගාවුතප්පමාණෙන අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්තීති තිංසතො අධිකානෙව රූපානි හොන්ති. තදහුජාතඵළකස්ස ලොමං **ජාතිඋණ්ණාති** කෙචි. හිමවන්තප්පදෙසෙ ජාතිමන්තඵළකලොමං **ජාතිඋණ්ණාති** අපරෙ. ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතඵළකලොමං **ජාතිඋණ්ණාති** අඤ්ඤෙ. ඉමාසු ගතීසු ඉමා යොනියො සම්භවන්ති, ඉමාසු න සම්භවන්තීති එවං **යොනීනං ගතිවසෙන සම්භවභෙදො.**

630. **භුම්මවජ්ජෙසූති** භුම්මදෙවානං වජ්ජනං යොනිවිභාගං පති තෙසං මනුස්සසදිසත්තා. **යොනියො තිස්සො පුරිමිකා න හොන්තීති** යොනිත්තයපටික්ඛෙපෙන පච්ඡිමා යොනි අනුඤ්ඤාතාති අත්ථතො ආපන්නමෙව හොති. **ගතිත්තයෙති** මනුස්සපෙතතිරච්ඡානසඤ්ඤිතෙ ගතිත්තයෙ. තඤ්හි එත්ථ පුබ්බෙ අනාමට්ඨං.

ච-සද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථොති දස්සෙතුං **''ච-සද්දෙනා''**තිආදි වුත්තං. කස්මා පන නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතෙසු පුරිමිකා තිස්සො යොනියො න සන්තීති? අසම්භවතො. තාසඤ්හි නිච්චාතුරභාවතො කාමසෙවා නත්ථීති න තා අණ්ඩජාදයො හොන්ති. කුච්ඡියං තාසං ගබ්භො නාවතිට්ඨති ජාලසබ්භාවතොති කෙචි. අග්ගිජාලාය සන්තප්පමානසරීරා එතා නිබ්බත්තන්තීති අල්ලට්ඨානෙසු, පුප්ඵාදීසු ච සම්භවාභාවතො සංසෙදජතාපි තාසං නත්ථෙවාති වදන්ති. තෙනාහ **''ඔපපාතිකා එව හි තෙ හොන්තී''**ති.

රූපීබ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසූති ඔපපාතිකයොනිකෙහි රූපීබ්‍රහ්මෙ නිද්ධාරෙති. **රූපීබ්‍රහ්මෙසූති** හි අධිකරණෙ භුම්මං, ඔපපාතිකෙසූති නිද්ධාරණෙ. තෙන ''ඔපපාතිකයොනිකෙසූ''ති සාමඤ්ඤතො වුත්තරාසිතො ''රූපීබ්‍රහ්මෙසූ''ති විසෙසෙන තදෙකදෙසං නිද්ධාරෙති. **චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං, ජීවිතනවකස්ස චාති** එත්ථ කෙචි ''චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකානං, ජීවිතඡක්කස්ස චාති චතුන්නං කලාපානං වසෙන රූපභවෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ සත්තවීසති රූපානි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා''ති කාරණං වත්වා තං සමත්ථෙන්තා ''පාළියඤ්හි 'රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ ඨපෙත්වා අඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්තී'ති (විභ. 1015-1016) වුත්තං, තථා 'රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො'ති සබ්බසඞ්ගහකවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං වුත්තං. කථාවත්ථුම්හි ච ඝානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො 'අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ'තිආදිනා (කථා. 520). න ච අඵොට්ඨබ්බායතනානං පථවීධාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා වත්තුං, වුසිතුං සක්කුණෙය්‍යතාවිනිමුත්තස්ස පථවීආදිසභාවස්ස විය ගන්ධරසායතනභාවවිනිමුත්තස්ස ගන්ධරසසභාවස්ස අභාවා. යදි ච ඝානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථීති 'ආයතනානී'ති තෙ න වුච්චෙය්‍යුං, ධාතුසද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවවාචකොති 'ගන්ධධාතු රසධාතූ'ති අවචනෙ කාරණං නත්ථි, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා. ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තිකො **යමකෙ** වුත්තො 'ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා'ති (යම. 1.ආයතනයමක.13). තස්මා තෙසං ගන්ධරසායතනභාවාභාවෙපි කොචි ආයතනභාවො වත්තබ්බො. යදි ච ඵොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථවීආදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනසඞ්ගහො. ගන්ධරසභාවෙ පන ආයතනභාවෙ ච සති 'ගන්ධො ච සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතන'න්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායතනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං. 'තයො ආහාරා'ති ච වචනතො කබළීකාරාහාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්හි ධම්මතා න විලොමිතා හොතී''ති වදන්ති.

එත්ථ වුච්චතෙ – රූපාවචරසත්තානං ඝානජිව්හායතනාභාවතො විජ්ජමානාපි ගන්ධරසා ආයතනකිච්චං න කරොන්තීති තෙ අනාමසිත්වා පාළියං ''පඤ්චායතනානි පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1015), ''ඡ ආයතනානී''ති (විභ. 992) ච ආදි වුත්තං, ''තයො ආහාරා''ති ච අජ්ඣොහරිතබ්බස්ස ආහාරස්ස අභාවෙන ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසඞ්ඛාතස්ස

ආහාරකිච්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං, ඔජාය ච අභාවතො. ඉති විසයිනො, කිච්චස්ස ච අභාවෙන විසයො, කිච්චවා ච ධම්මො න වුත්තො. යස්මිඤ්හි භවෙ විසයී නත්ථි, තස්මිං තංහෙතුකො නිප්පරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථීති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං යථා තත්ථෙව රූපභවෙ පථවීතෙජොවායොධාතූනං ඵොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ වචනං, තස්ස තත්ථ විසයීසබ්භාවහෙතුකො නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො වුත්තො යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස.

යදි විසයීසබ්භාවහෙතුකො විසයස්ස නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො, කථමසඤ්ඤසත්තානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්තීති, අසඤ්ඤසත්තානඤ්හි චක්ඛායතනං නත්ථි, අචක්ඛායතනභාවෙන ච නෙසං රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිප්පායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං වත්තබ්බං. යථාසකඤ්හි ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථි, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අවත්වා ධම්මසභාවානතිවත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච විසයභාවූපගමනතො ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්වා ‘‘පඤ්චායතනානී’’ති **පාළියං** (විභ. 1015) වුත්තං. එතදත්ථඤ්හි ‘‘ධම්මායතන’’න්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං, පිට්ඨිවට්ටකානි වා තානි කත්වා ‘‘පඤ්චායතනානී’’ති වුත්තං.

යෙන ච පන අධිප්පායෙන අසඤ්ඤීනං රූපායතනං වුත්තං, තෙන සඤ්ඤීනම්පි ගන්ධාදීනං විසුං ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං ‘‘අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්තී’’ති (විභ. 1017) වුත්තං. අසතිපි හි තත්ථ අත්තනො ඉන්ද්‍රියෙ රූපස්ස වණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙවාති තං රූපායතනන්ත්වෙව වුච්චති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තීණි පක්ඛිපිත්වා සඤ්ඤීනං අට්ඨ ආයතනානි, අසඤ්ඤීනං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා රූපලොකෙ ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය පථවීආදීනං බ්‍රහ්මානං වචීඝොසො එව න සියා. න හි පටිඝට්ටනානිඝංසමන්තරෙන සද්දප්පවත්ති අත්ථි, න ච ඵුසනසභාවානං කත්ථචි අඵුසනභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං, ඵොට්ඨබ්බායතනසඞ්ඛාතස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපභවෙ රූපායතනාදීනම්පි සම්භවො එව න සියා. තස්මා ඵුසිතුං සක්කුණෙය්‍යතායපි පථවීආදීනං තත්ථ කායින්ද්‍රියාභාවෙන තෙසං ඵොට්ඨබ්බභාවො න වුත්තො. එවඤ්ච කත්වා රූපධාතුයං තෙසං සප්පටිඝවචනඤ්ච සමත්ථිතං හොති. වුත්තඤ්හි ‘‘අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පටිඝං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා’’තිආදි (පට්ඨා. 2.22.20).

පටිඝො ච නාම භූතත්තයස්ස කායප්පසාදං පති තන්නිස්සයභූතඝට්ටනාද්වාරෙන අභිමුඛභාවො, ඉධ පන තංසභාවතා. සො ච ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යසභාවස්ස ඝට්ටනාය අභාවතො නත්ථි. යදි තත්ථ අසතිපි විසයිනි රූපායතනං ගහෙත්වා ‘‘ද්වෙ ආයතනානී’’ති වුත්තං, අථ කස්මා ගන්ධායතනාදීනි ගහෙත්වා ‘‘පඤ්චායතනානී’’ති න වුත්තන්ති? නයදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තාති වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ රූපායතනස්සෙව වචනං කදාචි අඤ්ඤභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න පන ඉතරෙසං අභාවතො, නාපි පරියායෙනපි ආයතනභාවාභාවතො. අසඤ්ඤීනඤ්හි රූපායතනං සමානතලවාසීනං වෙහප්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධාවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථ අවචනං යුත්තං. **කථාවත්ථුම්හි** ච නිප්පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පටිජානන්තං සන්ධාය පටිසෙධො කතො.

යදිපි චෙතං වචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවවිභාවනං න හොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන අඤ්ඤවචනං නත්ථෙවාති? නයිදමෙවං, අට්ඨකථාසු තත්ථ නෙසං අත්ථිභාවස්ස නිද්ධාරෙත්වා වුත්තත්තා. යඤ්හි අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි විය පමාණභූතං අගරහිතාය ආචරියපරම්පරාය යාවජ්ජතනා ආගතත්තා. තත්ථ සියා – යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං, ඉදං පන විරුජ්ඣතීති? නයිදමෙවං, යථා න විරුජ්ඣති, තථා පටිපාදිතත්තා. චක්ඛාදීනං ආයතනානං, තන්නිස්සයානඤ්ච විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථං භගවතො ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන වුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි තෙසං අවචනං යුජ්ජති එව. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා චක්ඛුදසකාදිවසෙන ඉධ රූපගණනා කතාති න එත්ථ ධම්මතාවිලොමනාසඞ්කාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤෙසු සංසෙදජඔපපාතිකයොනිකෙසූති රූපීබ්‍රහ්මෙ පන ඨපෙත්වා අඤ්ඤෙසු ඔපපාතිකෙසු, සංසෙදජෙසු චාති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. ඔපපාතිකවිසෙසනඤ්හෙත්ථ අඤ්ඤග්ගහණං, න සංසෙදජවිසෙසනං අසම්භවතො. සති හි සම්භවෙ, බ්‍යභිචාරෙ ච විසෙසනවිසෙසිතබ්බතා හොති. කාමාවචරදෙවෙසු සබ්බකාලං පටිසන්ධිපවත්තීසු යථාවුත්තාය සන්තතියා රූපානං ලබ්භනතො වුත්තං **‘‘තානි ච නිච්චං දෙවෙසූ’’**ති. න හි තෙ කදාචිපි විකලින්ද්‍රියා, අභාවකා ච හොන්තීති. චක්ඛු නෙසං දසන්නං පූරණොති කත්වා **චක්ඛුදසකො** නාම, අසාධාරණෙන වා චක්ඛුනා ලක්ඛිතො දසකො **චක්ඛුදසකො. එවං සෙසාති** යථා චක්ඛුදසකො වුත්තො, එවං සෙසාපි දසකා යොජෙත්වා වෙදිතබ්බා. ‘‘සංසෙදජූපපාතයොනීසු , අවකංසතො තිංසා’’ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විවරන්තො **‘‘අවකංසතො පනා’’**තිආදිමාහ, තං පනෙතං පාළියා න සමෙති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අසානකානං උපපත්ති වුත්තා. **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** හි ‘‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි, කස්සචි අපරානි දසායතනානි, කස්සචි නවායතනානි, කස්සචි සත්තායතනානි පාතුභවන්තී’’ති වුත්තං, න වුත්තං ‘‘අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී’’ති (විභ. 1007). යදි හි අසානකස්සාපි උපපත්ති සියා, තික්ඛත්තුං ‘‘දසායතනානි පාතුභවන්තී’’ති වත්තබ්බං සියා, තික්ඛත්තුඤ්ච ‘‘නවායතනානි පාතුභවන්තී’’ති, න ච තං වුත්තං.

තත්ථ **උපපත්තික්ඛණෙති** පටිසන්ධික්ඛණෙ. **එකාදසාති** පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජානි එකාදස ආයතනානි. **කස්සචි දසායතනානීති** අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජානි. **අපරානි දසායතනානීති** බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජානි. **නවායතනානීති** අන්ධබධිරස්ස චක්ඛුසොතායතනවජ්ජානි. **සත්තායතනානීති** ගබ්භසෙය්‍යකස්ස රූපගන්ධරසකායඵොට්ඨබ්බමනොධම්මායතනවසෙන වුත්තං. යදි චක්ඛුසොතඝානවිකලොපි උප්පජ්ජෙය්‍ය, තස්ස අට්ඨෙවායතනානි සියුං, න ච වුත්තං ''අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී''ති. තස්මා නත්ථෙව චක්ඛුසොතඝානවිකලො. සති ච අඝානකූපපත්තියං පුනපි ''කස්සචි අපරානිපි දසායතනානි පාතුභවන්තී''ති වත්තබ්බං සියා. තථා ච සති යථා අන්ධබධිරස්ස වසෙන ''කස්සචි නවායතනානි පාතුභවන්තී''ති එකවාරං වුත්තං, එවං අන්ධාඝානකස්ස, බධිරාඝානකස්ස ච වසෙන ''කස්සචි අපරානි නවායතනානි, කස්සචි අපරානිපි නවායතනානි පාතුභවන්තී''ති වත්තබ්බං සියාති අත්ථො. එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්හානිපි වත්තබ්බානීති වදන්ති. එත්ථ ච යථා ''සත්තති උක්කංසතොථ රූපානී''ති පදං ''සංසෙදජූපපාතයොනීසූ''ති එත්ථ යොනිද්වයවසෙන යොජීයති, න එවං ''අවකංසතො තිංසා''ති ඉදං. ඉදං පන සංසෙදජයොනිවසෙනෙව යොජෙතබ්බං. එකයොගනිද්දිට්ඨස්සාපි එකදෙසො සම්බන්ධං ලභතීති සංසෙදජස්ස ජච්චන්ධබධිරඅඝානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තීති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්සාති අයමෙත්ථ අට්ඨකථායමධිප්පායො.

යෙ පන ''ඔපපාතිකස්ස ජච්චන්ධබධිරඅඝානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තීති මහාඅට්ඨකථායං වුත්ත''න්ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සො හි පමාදපාඨො. එවඤ්ච කත්වා **ආයතනයමකවණ්ණනායං** ''කාමධාතුයං පන අඝානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, 'කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී'ති වදෙය්‍යා''ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21) වුත්තං. අපරෙ පනාහු ''කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්තීති යාව 'කස්සචි නවායතනානී'ති පාළි ඔපපාතිකෙ සන්ධාය වුත්තා. තස්මා පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරොධො සිද්ධො. තථා ච යථාවුත්තපාළියා අයමත්ථවණ්ණනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙතියෙවා''ති. යං පනෙකෙ වදන්ති ''ඔපපාතිකග්ගහණෙන සංසෙදජාපි සඞ්ගය්හන්ති. තථා හි **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** 'කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්තී'තිආදීනං (විභ. 1007) **නිද්දෙසෙ** 'ඔපපාතිකානං පෙතාන'න්තිආදිනා (විභ. 1009) ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණ''න්ති, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඞ්ගහණවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනාපරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තා''ති, පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං ''ඔපපාතිකානන්ති වුත්ත''න්ති ච, ඉධ පන යොනිද්වයං සරූපෙනෙව පකාසෙතුං, සංසෙදජයොනිවසෙනෙව ච අවකංසතො රූපපවත්තිං දස්සෙතුං ඔපපාතිකයොනියා ඉතරං අසඞ්ගහෙත්වා ''සංසෙදජූපපාතයොනීසූ''ති වුත්තං. තං සබ්බං වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

උක්කංසාවකංසානං පන අන්තරෙති ''සත්තති, තිංසා''ති එවං වුත්තානං රූපස්ස උක්කංසාවකංසපරිච්ඡෙදානං මජ්ඣෙ. **අනුරූපතො විකප්පො වෙදිතබ්බොති** අපායෙසු අන්ධස්ස ඡ චක්ඛුදසකාභාවතො, තථා බධිරස්ස සොතදසකාභාවතො, අන්ධබධිරස්ස පන පඤ්ච චක්ඛුසොතදසකාභාවතොති එවමාදිනා නයෙන වෙදිතබ්බො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං වුත්තමෙවාති.

631. චුතිපටිසන්ධීනං ඛන්ධාදීහි අඤ්ඤමඤ්ඤසමානතා **අභෙදො**. අසමානතා **භෙදො**.

ආරම්මණතොපි අභින්නාති චතූසු ආරුප්පෙසු තතො තතො චවිත්වා තත්ථ තත්ථෙව උපපජ්ජන්තස්ස වසෙන වුත්තං. තථෙව පන හෙට්ඨා, රූපභවෙ වා උපපත්ති නත්ථි. අරූපභූමිතො චවිත්වා හෙට්ඨා උපපත්ති නාම කාමභවෙ එව, තත්ථාපි තිහෙතුකපටිසන්ධි එව. රූපභවතො පන චුතො දුහෙතුකොපි හොතීති වදන්ති. **අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය** චුතියා අනන්තරා **මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා** දුතියචතුත්ථාරුප්පපටිසන්ධි. එවං නයමත්තස්ස දස්සිතත්තා වුත්තං, අවුත්තඤ්ච සබ්බං සඞ්ගහෙත්වා ආහ **''අයං තාව අරූපභූමීසුයෙව නයො''**ති. රූපාරූපාවචරානං උපචාරස්ස බලවතාය තතො චවිත්වා දුග්ගතියං උපපත්ති නත්ථීති **''එකච්චසුගතිචුතියා''**ති ආහ. **එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධීති** එත්ථ එකච්චග්ගහණස්ස පයොජනං මග්ගිතබ්බං. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො සියා – නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීසු වුත්තා එකච්චෙ ච විනිපාතිකා තිහෙතුකාදිපටිසන්ධිකා, තෙසං පටිසන්ධිං විනිපාතිකභාවෙන ''දුග්ගතිපටිසන්ධී''ති ගහෙත්වා සබ්බසුගතිචුතියා ච සා පටිසන්ධි හොති, න එකච්චසුගතිචුතියා එවාති තන්නිවත්තනත්ථං එකච්චදුග්ගතිග්ගහණං කතං. අපායපටිසන්ධි එව හි එකච්චසුගතිචුතියා හොති, න සබ්බසුගතිචුතියාති. අථ වා දුග්ගතිපටිසන්ධි දුවිධා එකච්චසුගතිචුතියා අනන්තරා, දුග්ගතිචුතියා චාති. තත්ථ පච්ඡිමං වජ්ජෙත්වා පුරිමංයෙව ගහෙතුං වුත්තං **''එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''**ති. **අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධීති** දුහෙතුකා ච තිහෙතුකා ච යොජෙතබ්බා. මණ්ඩූකදෙවපුත්තාදීනං විය හි අහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධිපි හොතීති.

තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතබ්බන්ති ''එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''තිආදීසු භෙදවිසෙසෙසු ''එකච්චදුග්ගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''තිආදිනා යං යං යුජ්ජති, තං තං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො. යුජ්ජමානමත්තාපෙක්ඛනවසෙන නපුංසකනිද්දෙසො කතො. **යොජෙතබ්බන්ති** වා භාවත්ථතා දට්ඨබ්බා. ''අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා''තිආදීසු පන විපරීතයොජනා න කාතබ්බා. න හි මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය චුතියා අරූපභූමීසු අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණා පටිසන්ධි අත්ථි. ''චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධී''ති එතස්ස විපරියායො සයමෙව යොජිතො.

‘‘අතීතාරම්මණාය චුතියා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධී’’ති එතස්ස ච විපරියායො නත්ථි එව. භෙදවිසෙසො එව ච එවං විත්ථාරෙන දස්සිතො, අභෙදවිසෙසො පන එකෙකස්මිං භෙදෙ තත්ථ තත්ථෙව චුතිපටිසන්ධියොජනාවසෙන වෙදිතබ්බො ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරචුතියා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරා…පෙ…. අවිතක්කඅවිචාරාය අවිතක්කාවිචාරා’’ති. චතුක්ඛන්ධාය පන චතුක්ඛන්ධා සයමෙව යොජිතා. එතෙනෙව නයෙන සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු අභෙදවිසෙසො න දස්සිතොති.

632. **ඉතීති** එවං වුත්තප්පකාරෙන. එතං විඤ්ඤාණං අවිජ්ජාදිසහකාරිකාරණසහිතස්ස සඞ්ඛාරස්ස වසෙන **ලද්ධප්පච්චයං**. බාහිරකකප්පිතස්ස අධිපතිට්ඨානකස්ස අභාවතො **රූපාරූපධම්මමත්තං**. තෙනාහ **‘‘න සත්තො න ජීවො’’**ති. **උපෙතීති වුච්චති** තථාවොහාරමත්තං, අත්ථතො පන පච්චයසාමග්ගියා භවන්තරභාවෙන උප්පජ්ජනමත්තන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘තස්ස චා’’**තිආදි. **තතො හෙතුං විනාති** තත්ථ හෙතුං විනා. **මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙනාති** මනුස්සචුතිතො මනුස්සපටිසන්ධික්කමෙන. එවඤ්හි පාකටග්ගහණං උභයවිසෙසනං හොති. පාකටතා චෙත්ථ තදාසන්නක්ඛන්ධවසෙන වෙදිතබ්බා ‘‘චවමානෙ උපපජ්ජමානෙ’’තිආදීසු (දී. නි. 1.247) විය. **මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙනාති** වා මනුස්සචුතිතො යස්ස කස්සචි පටිසන්ධික්කමෙන. තථා හි වක්ඛති ‘‘නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනාස්සාදයමානං වා’’ති (විසුද්ධි. 2.632).

සරසෙනාති සභාවෙන, පරික්ඛීණායුසඞ්ඛාරතායාති අත්ථො. **උපක්කමෙනාති** අත්තනා, පරෙන වා කතෙන සීසච්ඡෙදනාදිඋපක්කමෙන. සබ්බෙසං අඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධීනං බන්ධනානි **සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධිබන්ධනානි,** තෙසං **ඡෙදකානං. සන්නිපාතන්ති** පතනං පවත්ති. හදයප්පදෙසොපි අනුක්කමෙන සුස්සිත්වා අප්පාවසෙසො හොති, පගෙව කායොති ආහ **‘‘කමෙන උපසුස්සමානෙ සරීරෙ’’**ති. තෙනෙවාහ ‘‘තඞ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්නිස්සිත’’න්ති. **‘‘නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසූ’’**ති ඉදං ගබ්භසෙය්‍යකානං ආයතනානං අනුපුබ්බුප්පත්ති විය නිරොධොපි අනුපුබ්බතො හොතීති අධිප්පායෙන වුත්තං, අතිමන්දභාවූපගමනතං වා සන්ධාය **‘‘නිරුද්ධෙසූ’’**ති වුත්තං, න අනවසෙසනිරොධං. පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරම්පි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා. **යමකෙ** ච ‘‘යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣතීති? සචිත්තකානං අචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනං නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති, චක්ඛායතනඤ්ච නිරුජ්ඣතී’’තිආදිනා (යම. 1.ආයතනයමක.120) චක්ඛායතනාදීනං චුතිචිත්තෙන සහ නිරොධො වුත්තොති.

හදයවත්ථුමත්තෙති හදයවත්ථුපදෙසමත්තෙ. න හි හදයවත්ථුං නිස්සාය කායින්ද්‍රියං පවත්තති. හදයවත්ථුපි තදා ආතපෙ පක්ඛිත්තහරිතතාලපණ්ණං විය අප්පාවසෙසං හොතීති **‘‘තඞ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්නිස්සිත’’**න්ති වුත්තන්ති වදන්ති. ඉතරවත්ථූනං පන සකිච්චාසමත්ථතාය කෙවලං හදයවත්ථුසන්නිස්සිතමෙව, තදා විඤ්ඤාණං හොතීති වුත්තං **‘‘තඞ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්නිස්සිත’’**න්ති. මාතුඝාතාදි, මහග්ගතමඤ්ඤං වා තාදිසං **ගරුකං** නාම. **සමාසෙවිතං** අභිණ්හසො කතං. **ආසන්නං** මරණකාලෙ කතං, යදා තදා වා කතම්පි පරිබ්‍යත්තං හුත්වා අනුස්සරිතං. **පුබ්බකතං** අපරාපරියායවෙදනීයං. ලද්ධො අවසෙසො අවිජ්ජාදිකො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො එතෙනාති **ලද්ධාවසෙසපච්චයො,** සඞ්ඛාරො. එතෙන විපච්චිතුං කතොකාසං යථූපචිතං කුසලාකුසලචෙතනමාහ. **කම්මනිමිත්තං** නාම යං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා ආයූහනකාලෙ කම්මං ආයූහති, තං. අතීතෙ කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකෙපි හි කම්මෙ කතෙ විපච්චනකාලෙ ආගන්ත්වා කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා උපතිට්ඨති. **ගතිනිමිත්තං** නාම නිබ්බත්තනකඔකාසෙ එකො වණ්ණො. සො ච නිරයෙ නිබ්බත්තනාරහස්ස ‘‘අග්ගිජාලවණ්ණාදිකො’’තිආදිනා හෙට්ඨා වුත්තොයෙව. **අවිජ්ජාපටිච්ඡාදිතාදීනවෙ තස්මිං** කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානභූතෙ.

තණ්හාය අප්පහීනත්තා එව, පුරිමුප්පන්නාය ච සන්තතියා තථාපරිණතත්තා පටිසන්ධිට්ඨානාභිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්නපොණපබ්භාරං හුත්වා පවත්තතීති ආහ **‘‘තණ්හා නාමෙතී’’**ති. **සහජාතසඞ්ඛාරාති** චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතා චෙතනා, සබ්බෙපි වා ඵස්සාදයො. තස්මිං පටිසන්ධිට්ඨානෙ කම්මාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණං **ඛිපන්ති**. ඛිපන්තා විය තස්මිං විසයෙ පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්තීති අත්ථො. **තන්ති** තං විඤ්ඤාණං. චුතිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානං **සන්තතිවසෙන** විඤ්ඤාණන්ති උපනීතෙකත්තං . **තණ්හාය නාමියමානං…පෙ…. පවත්තතීති** නමනඛිපනපුරිමනිස්සයජහනඅපරනිස්සයස්සාදනනිස්සයරහිතපවත්තනානි සන්තතිවසෙන තස්සෙවෙකස්ස විඤ්ඤාණස්ස හොන්ති, න අඤ්ඤස්සාති දස්සෙති. **සන්තතිවසෙනාති** ච වදන්තො ‘‘තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ’’න්ති (ම. නි. 1.396) ඉමඤ්ච මිච්ඡාගාහං පටික්ඛිපති. සති හි නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො හොතීති. එත්ථ ච ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජු විය පුරිමභවත්තභාවවිනිබද්ධං කම්මාදිආරම්මණං දට්ඨබ්බං, පුරිසො විය විඤ්ඤාණං, තස්ස මාතිකාතික්කමනිච්ඡා විය තණ්හා, අතික්කමනපයොගො විය ඛිපනකසඞ්ඛාරා, යථා ච සො පුරිසො පරතීරෙ පතිට්ඨහමානො පරතීරරුක්ඛවිනිබද්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො වා අනස්සාදයමානො වා කෙවලං පථවියං සකබලපයොගෙනෙව පතිට්ඨාති, එවමිදම්පි භවන්තරත්තභාවවිනිබද්ධං හදයවත්ථුසඞ්ඛාතං නිස්සයං පඤ්චවොකාරභවෙ අස්සාදයමානං, චතුවොකාරභවෙ අනස්සාදයමානං වා කෙවලං ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මෙහෙව පවත්තති. තත්ථ **අස්සාදයමානන්ති** පාපුණන්තං, පටිලභමානන්ති අත්ථො.

භවන්තරාදිපටිසන්ධානතොති භවන්තරස්ස අඤ්ඤභවස්ස ආදිපටිසන්ධානභාවතො. භවන්තරාදයො වා භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසන්තරානි, තෙසං පටිසන්ධානතොති අත්ථො. තදෙතං විඤ්ඤාණං නාපි ඉධාගතං ඉමස්මිංයෙව භවෙ උප්පන්නත්තා. **කම්මන්ති** පටිසන්ධිජනකං කම්මං. **සඞ්ඛාරාති** චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහගතා ඛිපනකසඞ්ඛාරා. **නතීති** නමනවසෙන පවත්තතණ්හා. **විසයො** කම්මාදි.

633. සද්දපටිඝොසාදීනං සතිපි පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙ සන්තානබන්ධො න පාකටොති තෙසං එකත්තනානත්තභාවං අනාමසිත්වා අනාගමනාතීතහෙතුසමුප්පාදමෙව දස්සෙන්තො **''එත්ථ වා''**තිආදිමාහ. **සද්දාදිහෙතුකාති** එත්ථ **පටිඝොසො** සද්දහෙතුකො. **පදීපො** පදීපන්තරාදිහෙතුකො. **මුද්දා** ලඤ්ජනහෙතුකා. **ඡායා** ආදාසාදිඅභිමුඛමුඛාදිහෙතුකා. **හොන්ති අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වාති** සද්දාදිපච්චයදෙසං අනුපගන්ත්වා සද්දාදිහෙතුකා හොන්ති තතො පුබ්බෙ අභාවා. එවං ඉදම්පි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං ගන්ත්වා තංහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා. තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො පුරිමභවතො ඉධාගතං පටිඝොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තත්ථ හෙතුනා විනා උප්පන්නං සද්දාදීහි විනා පටිඝොසාදයො වියාති අත්ථො. අථ වා **හොන්ති අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වාති** පුබ්බෙ පච්චයදෙසෙ සන්නිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර ගන්ත්වා තප්පච්චයා න හොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා න හොන්ති, එවං ඉදම්පීති වුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බං.

නත්ථි එකතා එකසන්තානෙකත්තෙපි අඤ්ඤස්සෙව විඤ්ඤාණස්ස පාතුභවනතො. **නාපි නානතා** සන්තානබන්ධතො පදීපො විය. ඛණිකාය හි පදීපජාලාය සන්තානෙකත්තං උපාදාය සො එවාති වුච්චති, අත්ථකිච්චඤ්ච සාධෙති, එවමිධාපි දට්ඨබ්බං. **''යදි හී''**තිආදිනා සන්තානබන්ධෙ එකන්තං එකතාය, නානතාය ච අග්ගහෙතබ්බතං, ගහණෙ ච දොසං දස්සෙති. **එස නයොති** අතිදෙසෙන බීජඞ්කුරාදීසු සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙති. ඉධාපි හි හෙතුහෙතුසමුප්පන්නවිඤ්ඤාණානං එකන්තමෙකත්තෙ සති න මනුස්සගතිතො දෙවගති සම්භූතා සියා. එකන්තනානත්තෙ න කම්මවතො ඵලං සියා, තතො ''රත්තස්ස බීජං රත්තස්ස ඵල''න්තිආදිකස්ස විය ''භූතපුබ්බාහං, භන්තෙ, රොහිතස්සො නාම ඉසි අහොසි''න්තිආදිකස්ස (සං. නි. 1.107) වොහාරස්ස ලොපො සියා, තස්මා එත්ථ සන්තානබන්ධෙසු හෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු න එකන්තමෙකතා වා නානතා වා උපගන්තබ්බා න ගහෙතබ්බා. එත්ථ ච එකන්තඑකතාපටිසෙධෙන ''සයංකතං සුඛං දුක්ඛ''න්ති (විභ. මූලටී. 227) ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකන්තනානතාපටිසෙධෙන ''පරංකතං සුඛං දුක්ඛ''න්ති (විභ. මූලටී. 227), හෙතුහෙතුසමුප්පන්නතාවචනෙන ''අධිච්චසමුප්පන්න''න්ති (විභ. මූලටී. 227) ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති.

634. **තත්ථාති** ඵලුප්පත්තිට්ඨානෙ. **අඤ්ඤස්සාති** යෙන තං කම්මං කතං, තතො අඤ්ඤස්ස. **අඤ්ඤතොති** යං තං කම්මං නිබ්බත්තිතං, තතො අඤ්ඤතො. ''ධම්මමත්තං භවන්තරමුපෙති''ති (විසුද්ධි. 2.632; විභ. අට්ඨ. 227; මහානි. අට්ඨ. 27; පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.105) වුත්තත්තා ඵලස්ස **උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියාති** අනුයුඤ්ජෙති. **තත්‍රාති** තස්මිං යථාවුත්තෙ අනුයොගෙ.

තත්ථාති එකසන්තානෙ. යස්මිං ධම්මපුඤ්ජෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තස්සෙව සන්තානෙති අත්ථො. **එතස්ස අත්ථස්සාති** හෙතුඵලානං අත්ථතො අඤ්ඤත්තෙපි තෙනෙව හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධත්තා තං ඵලං ''අඤ්ඤස්ස, අඤ්ඤතො''ති වා න වත්තබ්බන්ති එතස්ස අත්ථස්ස. චතුමධුරඅලත්තකරසාදිභාවනා අම්බමාතුලුඞ්ගාදිබීජානං **අභිසඞ්ඛාරො**. එත්ථ ච අභිසඞ්ඛතං බීජං විය කම්මවා සත්තො, අභිසඞ්ඛාරො විය කම්මං, බීජස්ස අඞ්කුරාදිප්පබන්ධො විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිප්පබන්ධො. තදුප්පන්නස්ස මධුරස්ස රත්තකෙසරස්ස වා ඵලස්ස වා තස්සෙව බීජස්ස, තතො එව ච අභිසඞ්ඛාරතො භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස, තංකම්මතො එව ච ඵලස්ස භාවො වෙදිතබ්බො. බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාපුණනං, සිප්පසික්ඛනං, ඔසධප්පයොගො ච න වුඩ්ඪසරීරං ගච්ඡන්ති. අථ ච තන්නිමිත්තං විජ්ජාපාටවං සිප්පජානනං, අනාමයතා ච වුඩ්ඪසරීරෙ හොන්ති, න ච තානි අඤ්ඤස්ස හොන්ති තංසන්තතිපරියාපන්නෙ එව වුඩ්ඪසරීරෙ උප්පජ්ජනතො, න ච යථාපයුත්තෙන විජ්ජාපරියාපුණනාදිනා විනා තානි අඤ්ඤතො හොන්ති තදභාවෙ අභාවතො, එවං ඉධාපි සන්තානෙ යං ඵලං, එතං නාඤ්ඤස්ස. න ච අඤ්ඤතොති යොජෙතබ්බං. එතෙන ච සඞ්ඛාරාභාවෙ ඵලාභාවමෙව දස්සෙති, න අඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

යම්පි වුත්තං, තත්ථ වදාමාති වචනසෙසො. තත්ථ වා උපභුඤ්ජකෙ අසති සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුතීති සම්බන්ධො. ඵලතීති සම්මුති **ඵලතිසම්මුති**.

රුක්ඛසඞ්ඛාතානං ධම්මානන්ති රුක්ඛපඤ්ඤත්තියා උපාදානභූතානං භූතුපාදායධම්මානං. **තස්මාති** යස්මා යථා ඛන්ධසන්තානෙ කුසලාකුසලචෙතනුප්පත්තියං ''පුඤ්ඤං කරොති, පාපං කරොතී''ති කත්තුවොහාරො, එවං තස්ස ඵලුප්පත්තියං ''සුඛං අනුභවති, දුක්ඛං අනුභවතී''ති උපභුඤ්ජකවොහාරො, තස්මා න එත්ථ ඛන්ධවිනිමුත්තෙන අඤ්ඤෙන උපභුඤ්ජකෙන නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති.

635. **එවං සන්තෙපීති** අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ තත්ථ ච යථාවුත්තදොසපරිහරණෙ සති, සිද්ධෙති අත්ථො. **පවත්තික්ඛණෙයෙවාති** සඞ්ඛාරානං පවත්තමානක්ඛණෙ එව. **පවත්තිතො පුබ්බෙති** කම්මායූහනක්ඛණතො පුබ්බෙ, අවිජ්ජමානතාය සමානත්තා එවං වුත්තං. **පච්ඡා චාති** විපච්චනප්පත්තිතො පච්ඡා ච.

අවිපක්කවිපාකා කතත්තා වෙ පච්චයා, විපක්කවිපාකානම්පි කතත්තං සමානන්ති තෙසම්පි ඵලාවහතා සියාති ආසඞ්කානිවත්තනත්ථං ආහ **“න ච නිච්චං ඵලාවහා”**ති.

“න විජ්ජමානත්තා අවිජ්ජමානත්තා වා”ති එතෙන විජ්ජමානත්තං, අවිජ්ජමානත්තඤ්ච නිස්සාය වුත්තදොසෙ පරිහරති. තස්සා පාටිභොගකිරියාය, භණ්ඩකීණනකිරියාය, ඉණග්ගහණකිරියාය වා කරණමත්තං **තංකිරියාකරණමත්තං,** තදෙව **තදත්ථනියාතනෙ** පටිභණ්ඩදානෙ, ඉණදානෙ ච පච්චයො හොති, අළලිතනියාතනාදිඵලන්ති අත්ථො.

636. **සම්මොහවිඝාතත්ථ**න්ති බාත්තිංසාය විඤ්ඤාණෙසු යථාවුත්තසඞ්ඛාරානං පටිසන්ධියං, පවත්තියඤ්ච පච්චයභාවෙ විභජ්ජ අවිභාවිතෙ පවත්තනකසම්මොහස්ස අපනයනත්ථං.

පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙති නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **අවිසෙසෙනා**ති ‘‘තිහෙතුකො තිහෙතුකස්සා’’තිආදිකං භෙදං අකත්වා සාමඤ්ඤතො, පිණ්ඩවසෙනාති අත්ථො. සබ්බත්ථ උපනිස්සයපච්චයො බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. ‘‘දුබ්බලඤ්හි කම්මං උපනිස්සයපච්චයො න හොතී’’ති **පට්ඨානසංවණ්ණනාය** දස්සිතමෙතං. **රූපාවචරපඤ්චකුසලචෙතනාභෙදො**ති ‘‘යථෙපෙත්වා අභිඤ්ඤාපපත්ත’’න්ති විසෙසෙත්වා වත්තබ්බං, න වා වත්තබ්බං විපාකස්ස පච්චයභාවකථාය අවිපාකාරහස්ස පසඞ්ගාභාවතො. අභිඤ්ඤාචෙතනාය හි අවිපාකතා හෙට්ඨා විභාවිතා එව. **අවිසෙසෙන පනා**ති එත්ථාපි එසෙව නයො. පඤ්චන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

පඤ්චන්නන්ති චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානං, සම්පටිච්ඡනමනොධාතුයා, ද්වින්නං සන්තීරණමනොවිඤ්ඤාණධාතූනඤ්චාති එතෙසං පඤ්චන්නං. **තථෙවා**ති ද්වෙධා එව. කථං පන ඉට්ඨාරම්මණෙයෙව පවත්තනකානි කුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානි දුග්ගතියං පවත්තන්තීති ආහ **“නිරයෙ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්සා”**තිආදි. ථෙරො හි තත්ථ ඉද්ධියා වස්සං නිම්මිනිත්වා කතිපයං වෙලං නිරයග්ගිං වූපසමෙත්වා තෙසං ධම්මං දෙසෙති.

ස්වෙව කාමාවචරො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො. **අවිසෙසෙන පන පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො**ති කාමාවචරං, රූපාවචරඤ්චාති දුවිධම්පි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං එකජ්ඣං සඞ්ගණ්හාති.

ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදොති එත්ථ උද්ධච්චසහගතචෙතනාය ගහණෙ කාරණං න දිස්සති, විචාරෙතබ්බමෙතං. එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙති එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. පවත්තෙ හි සත්තන්නම්පි පච්චයොති අධිප්පායො.

රූපභවෙ චතුන්නන්ති අකුසලවිපාකානං චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණානං. තානි පන එකන්තතො අනිට්ඨාරම්මණානි, රූපභවෙ ච කථං අනිට්ඨාරම්මණසමායොගොති ආහ **“සො ච ඛො”**තිආදි. **“තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි අනිට්ඨරූපාදයො නත්ථී”**ති ඉදං යෙභුය්‍යවසෙන වුත්තං. බහුලඤ්හි තෙසං ඉට්ඨා එව රූපාදයො උපට්ඨහන්ති, කදාචි අනිට්ඨං. දෙවානඤ්හි කෙසඤ්චිදෙව පුබ්බනිමිත්තපාතුභාවකාලාදීසු මිලාතමාලාදිඅනිට්ඨාරම්මණසමායොගො හොතීති.

637. යත්ථ විත්ථාරප්පකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං කාතුකාමො ආහ **“ආදිතො පට්ඨායා”**ති. තෙනෙව ‘‘ද්වීසු භවෙසූ’’තිආදි වුත්තං. මනුස්සාපි කෙචි අණ්ඩජා, සංසෙදජා ච හොන්තීති තදපෙක්ඛාය **“චතූසු යොනීසූ”**ති වුත්තං. එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිතාසාමඤ්ඤෙන චතුත්ථඣානභූමිකාපි අසඤ්ඤාරූපප්පවජ්ජා චතුත්ථීංයෙව විඤ්ඤාණට්ඨිතිං භජන්ති. **එස** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො. **වුත්තනයෙනෙවා**ති ‘‘නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන වා’’ති වුත්තනයෙනෙව. **යථාසම්භව**න්ති එකවීසතිකාමාවචරරූපාවචරකුසලවිපාකෙසු චුද්දසන්නං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච, සත්තන්නං පවත්තෙ එවාති අයං යථාසම්භවො.

තාදිසෙයෙවාති නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතෙයෙව.

චතුන්නං විඤ්ඤාණානන්ති භවාදයො අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං. චතූසු අන්තොගධානං පන තිණ්ණං විඤ්ඤාණානං තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො. අවිඤ්ඤාණකෙ සත්තාවාසෙ සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙ අලබ්භමානෙපි තස්ස සඞ්ඛාරහෙතුකත්තං ලබ්භතෙව. තථා හි තත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කටත්තාරූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො හොති. එතස්මිඤ්ච මුඛමත්තප්පකාසනෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං දුග්ගතිආදීසු පවත්තියං කුසලවිපාකාදිවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවො භවෙසු වුත්තනයෙනෙව විඤ්ඤායතීති න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

638. **විභාගා නාමරූපාන**න්ති නාමස්ස, රූපස්ස ච පභෙදතො.

තත්ථ නාමස්ස තාව පභෙදං දස්සෙන්තෙන කාමං විඤ්ඤාණම්පි නාමමෙව, පච්චයපච්චයුප්පන්නෙ පන අසඞ්කරතො දස්සෙතුං **"ආරම්මණාභිමුඛං නමනතො වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා"**ති වුත්තං. නිබ්බානස්ස පනෙත්ථ පවත්තිකථායං අප්පච්චයත්තා, නමනට්ඨාභාවතො ච පසඞ්ගො එව නත්ථි. නාමනට්ඨෙන හි තං නාමං, න නමනට්ඨෙන. **තෙසං** නාමරූපානං සුඛාදිවසෙන, පථවීආදිවසෙන ච **විභාගො.**

එකං සත්තාවාසන්ති අසඤ්ඤසත්තාවාසං. පුරිමෙසු චතූසු, අසඤ්ඤසත්තාවාසෙ චාති **පඤ්චසු.**

ගබ්භසෙය්‍යග්ගහණෙන ජලාබුජා ගහිතාති **"අණ්ඩජානඤ්චා"**ති වුත්තං. අණ්ඩජානඤ්ච අභාවකානන්ති යොජෙතබ්බං. **සන්තතිසීසානී**ති කලාපසන්තානමූලානි. යදිපි විකාරරූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙ න සන්ති, ලක්ඛණපරිච්ඡෙදරූපානි පන සන්තීති තානි පරමත්ථතො අපරිනිප්ඵන්නානීති වජ්ජෙන්තො ආහ **"රූපරූපතො"**ති. ඵස්සාදිකෙ සඞ්ඛාරක්ඛන්ධභාවෙන එකත්තං නෙත්වා **"තෙවීසති ධම්මා"**ති වුත්තං. **අපනෙත්වා**ති කලාපන්තරගතෙ පථවීආදිකෙ සමානලක්ඛණතාය අග්ගහෙත්වා.

තෙසන්ති බ්‍රහ්මකායිකාදීනං. **විත්ථාරෙනා**ති චතූසුපි සන්තතිසීසෙසු රූපානං අසඞ්ඛිපනෙන.

කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානන්ති එත්ථ කිඤ්චාපි කාමභවෙ ඔපපාතිකා වුත්තා න සන්ති, යෙන සෙසග්ගහණං සාත්ථකං භවෙය්‍ය, අණ්ඩජගබ්භසෙය්‍යකෙහි පන ඔපපාතිකසංසෙදජා සෙසා හොන්තීති සෙසග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා බ්‍රහ්මකායිකාදිකෙහි ඔපපාතිකෙහි වුත්තෙහි සෙසෙ සන්ධාය **"සෙසඔපපාතිකාන"**න්ති ආහ. තෙ පන අරූපිනොපි සන්තීති **"කාමභවෙ"**ති වුත්තං. අපරිපුණ්ණායතනානං පන නාමරූපං යථාසම්භවං රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන සක්කා ධම්මගණනතො විඤ්ඤාතුන්ති න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ පවත්තඋතුතොති පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ උප්පන්නරූපෙසු තෙජොධාතුතො. හදයවත්ථුනො තඞ්ඛණුප්පන්නත්තා පටිසන්ධිචිත්තස්ස **වත්ථුදුබ්බලතා.** තෙසං අජ්ඣොහරිතාහාරෙන අනුගතෙ සරීරෙ ආහාරසමුට්ඨානං සුට්ඨුද්ධකන්ති සම්බන්ධො. **නරො**ති තෙනෙව මාතුකුච්ඡිගතභාවෙන තිරොක්ඛො. අවකංසතො ද්වෙ අට්ඨකානෙව උතුචිත්තසමුට්ඨානානි හොන්තීති සසද්දකාලං සන්ධාය **"උක්කංසතො ද්වින්නං නවකාන"**න්ති වුත්තං. **පුබ්බෙ**ති යං පුබ්බෙ සන්තතිද්වයාදිකං සත්තකපරියොසානං රූපං ඉධ වුත්තං, තං එකෙකස්ස චිත්තස්ස තීසු තීසු ඛණෙසු උප්පජ්ජමානමෙව වුත්තන්ති කත්වා ආහ **"පුබ්බෙ...පෙ.... සත්තතිවිධ"**න්ති. **දුවිධම්පි තන්**ති උතුසමුට්ඨානං, චිත්තසමුට්ඨානඤ්චාති දුවිධම්පි තං සද්දං.

සණ්ඨාතුන්ති අද්ධනියභාවෙන ඨාතුං, අත්තනො පන ඛණමත්තං තිට්ඨතෙව. **චතුද්දිසා වවත්ථාපිතා**ති අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසට්ඨසීසා මූලෙන චතූසු දිසාසු වවත්ථාපිතා. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආලිඞ්ගෙත්වා ඨිතා **භින්නනාවාහනිකා විය** ච.

639. **පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියන්**ති රූපාජනකකම්මජපඤ්චවිඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලං, සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්ච සන්ධායාහ. තදා හි තතො නාමමෙව හොතීති. කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා පන තදාපි උභයං හොතීති සක්කා වත්තුං, පච්ඡාජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා ච රූපං උපත්ථද්ධං හොතීති. **අසඤ්ඤෙසූ**තිආදි කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයං සන්ධාය වුත්තං. **පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියන්**ති භවඞ්ගාදිජනකකම්මතො අඤ්ඤෙන රූපුප්පත්තිකාලං, නිරොධසමාපත්තිකාලං, භවඞ්ගාදිඋප්පත්තිකාලතො අඤ්ඤකාලඤ්ච සන්ධාය වුත්තන්ති යුත්තං. භවඞ්ගාදිඋප්පත්තිකාලෙ හි තංජනකෙන කම්මුනා උප්පජ්ජමානං රූපං, සො ච විපාකො කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයො හොතීති සක්කා වත්තුං. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයානපෙක්ඛම්පි හි පවත්තියං කම්මෙන පවත්තමානං රූපං, නාමඤ්ච න කම්මවිඤ්ඤාණානපෙක්ඛං හොතීති. **සබ්බත්ථා**ති පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපඤ්ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. **නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්චා**ති එත්ථ නාමරූපසද්දො අත්තනො එකදෙසෙන නාමසද්දෙන නාමසද්දස්ස සරූපො, රූපසද්දෙන ච රූපසද්දස්ස, තස්මා සරූපානං එකසෙසොති **එකදෙසසරූපෙකසෙසො,** නාමරූපසද්දස්ස ඨානං ඉතරෙසඤ්ච නාමරූපසද්දානං අදස්සනන්ති අත්ථො.

විපාකතො අඤ්ඤං **අවිපාකං.** යතො ද්විධා මතං, තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බං.

කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙති ආදි-සද්දෙන අකුසලකිරියචිත්තක්ඛණෙ විය විපාකචිත්තක්ඛණෙපි විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං සඞ්ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. විපාකචිත්තක්ඛණෙ පන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන උභයඤ්ච ලබ්භතීති තාදිසවිපාකචිත්තක්ඛණවජ්ජනත්ථං **"කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ"**ති වුත්තං.

640. **සුත්තන්තිකපරියායතො**ති පට්ඨානෙ රූපානං උපනිස්සයපච්චයස්ස අවුත්තත්තා වුත්තං. සුත්තන්තෙ පන යස්මිං සති යං හොති, අසති ච න හොති, සො තස්ස උපනිස්සයො නිදානං හෙතු පභවොති කත්වා ''විඤ්ඤාණූපනිසං නාමරූප''න්ති රූපස්ස ච විඤ්ඤාණූපනිස්සයතා වුත්තා. වනපත්ථපරියායෙ ච

වනපත්ථගාමනිගමනගරජනපදපුග්ගලූපනිස්සයො ඉරියාපථවිහාරො, තතො ච චීවරාදීනං ජීවිතපරික්ඛාරානං කසිරෙන, අප්පකසිරෙන ච සමුදාගමනං වුත්තං, න ච වනපත්ථාදයො ආරම්මණූපනිස්සයාදිභාවං ඉරියාපථානං, චීවරාදිසමුදාගමනස්ස ච භජන්ති. තස්මා විනා අභාවො එව සුත්තන්තිකපරියායතො උපනිස්සයභාවො දට්ඨබ්බො. නාමස්ස අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙ ආරම්මණපච්චයොව හොතීති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති රූපස්සෙව සුත්තන්තිකපරියායතො එකධාව පච්චයභාවො වුත්තො. සසංසයස්ස හි රූපස්සෙතං පච්චයො හොතීති වුත්තෙ නාමස්ස හොතීති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති.

පවත්තස්ස පාකටත්තා අපාකටං පටිසන්ධිං ගහෙත්වා පුච්ඡති **“කථං පනෙත”**න්තිආදිනා. සුත්තතො නාමං, යුත්තිතො රූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතීති ජානිතබ්බං.

යුත්තිතො සාධෙත්වා සුත්තෙන තං දළ්හං කරොන්තො **“කම්මසමුට්ඨානස්සාපි හී”**තිආදිමාහ. **චිත්තසමුට්ඨානස්සෙවාති** චිත්තසමුට්ඨානස්ස විය. එත්ථ ච ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1, 39; මහාව. 1; උදා. 1) භාසමානෙන භගවතා යස්මා උපපරික්ඛමානානං පණ්ඩිතානං පරමත්ථතො නාමරූපමත්තමෙව පවත්තමානං දිස්සති, න සත්තො, න ජීවො, තස්මා කෙනචි අප්පටිවත්තියං අනුත්තරං ධම්මචක්කං පවත්තිතං හොති. සුඤ්ඤතප්පකාසනඤ්හි ධම්මචක්කප්පවත්තනන්ති. අථ වා නාමරූපමත්තතාවචනෙන පවත්තියා දුක්ඛසච්චමත්තතා වුත්තා. දුක්ඛසච්චප්පකාසනෙන ච තස්ස සමුදයො, තස්ස ච නිරොධො, නිරොධගාමිනිපටිපදා ච පකාසිතා එව හොති. අහෙතුකස්ස දුක්ඛස්ස, හෙතුනිරොධා අනිරුජ්ඣනකස්ස ච අභාවා, නිරොධස්ස ච උපායෙන විනා අනධිගන්තබ්බත්තාති චතුසච්චප්පකාසනං ධම්මචක්කප්පවත්තනං නිද්ධාරෙතබ්බං.

නාමරූපපච්චයාසළායතනපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

641. තන්ති නාමරූපං. **තස්සාති** සළායතනස්ස. **තාදිසස්සෙවාති** කතෙකසෙසස්සෙව.

ඉධාපි **නාමන්ති** ඛන්ධත්තයස්සෙව ගහණෙ කාරණං වුත්තනයමෙව. **නියමතොති** ඉදඤ්ච චතුන්නං භූතානං, ඡන්නං වත්ථූනං, ජීවිතස්ස ච යථාසම්භවං සහජාතනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියාදිනා සළායතනස්ස පවත්තමානස්ස එකන්තෙන පච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපායතනාදීනං පන සහජාතනිස්සයානුපාලනභාවො නත්ථීති අග්ගහණං වෙදිතබ්බං. ආරම්මණාරම්මණපුරෙජාතාදිභාවො ච තෙසං න සසන්තතිපරියාපන්නානමෙව, න ච චක්ඛාදීනං විය එකප්පහාරෙනෙවාති අනියමතො පච්චයභාවො. **නියමතො…පෙ…. ජීවිතින්ද්‍රියන්ති** එවන්ති එත්ථ **එවං**-සද්දෙන වා රූපායතනාදීනම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති** එත්ථ යදිපි ඡට්ඨායතනසළායතනසද්දානං සද්දතො සරූපතා නත්ථි, අත්ථතො පන සළායතනෙකදෙසොව ඡට්ඨායතනන්ති එකදෙසසරූපතා අත්ථීති එකදෙසසරූපෙකසෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අත්ථතොපි හි සරූපානං එකදෙසසරූපෙකසෙසං ඉච්ඡන්ති ‘‘වඞ්කො ච කුටිලො ච කුටිලා’’ති. තස්මා අත්ථතො එකදෙසසරූපානඤ්ච එකසෙසෙන භවිතබ්බන්ති.

අථ වා ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා මනායතනන්ති වා ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා මනායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච මනායතනන්ති වා එකසෙසං කත්වා චක්ඛාදීහි සද්ධිං ‘‘සළායතන’’න්ති වුත්තන්ති තමෙව එකසෙසං නාමමත්තපච්චයස්ස, නාමරූපපච්චයස්ස ච මනායතනස්ස වසෙන කතං අත්ථතො දස්සෙන්තො ආහ **“ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්සා”**ති. යථාවුත්තොපි හි එකසෙසො අත්ථතො ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්චාති එවං කතො නාම හොතීති. සබ්බත්ථ ච එකසෙසෙ කතෙ එකවචනනිද්දෙසො කතෙකසෙසානං සළායතනාදිසද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤවසෙන කතොති දට්ඨබ්බො.

“න අඤ්ඤථා”ති එතෙන තස්ස තස්ස නාමස්ස, රූපස්ස ච අභාවෙ තං තං ආයතනං න හොතීති බ්‍යතිරෙකං විභාවෙති.

යන්ති යං යං නාමං, රූපඤ්ච. **යස්සාති** යස්ස යස්ස ආයතනස්ස. **යථාති** සහජාතාදිනා යෙන යෙන පකාරෙන. **නෙයය්‍යන්ති** ඤෙය්‍යං.

තස්ස වසෙනාති තස්ස හෙතුආදිපච්චයස්ස වසෙන. **උක්කංසාවකංසොති** එත්ථ සත්තධා පච්චයභාවතො උක්කංසො අට්ඨධා පච්චයභාවො, තතො නවධා, තතො දසධාති අයං උක්කංසො. අවකංසො පන දසධා පච්චයභාවතො නවධා පච්චයභාවො, තතො අට්ඨධා, තතො සත්තධාති එවං වෙදිතබ්බො, න පන සත්තධා පච්චයභාවතො එව ද්වෙපි උක්කංසාවකංසා යොජෙතබ්බා, තතො අවකංසාභාවතොති.

විපාකං නාමන්ති සම්බන්ධො. **වුත්තනයෙනෙවාති** සහජාතාදිවසෙන, සත්තධා, හෙතුආදිවසෙන ච. **ඉතරන්ති** අවිපාකං නාමං.

‘‘හදයවත්ථුනො සහායං හුත්වා’’ති එතෙන අරූපෙ විය අසහායං නාමං න හොති, හදයවත්ථු ච නාමෙන සහ ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො හොතීති එත්තකමෙව දස්සෙති, න පන යථා හදයවත්ථු පච්චයො හොති, තථා නාමම්පීති අයමත්ථො අධිප්පෙතො. වත්ථු හි නාමස්ස විප්පයුත්තපච්චයො හොති, න නාමං. නාමඤ්ච විපාකහෙතාදිපච්චයො හොති, න වත්ථූති. පවත්තෙ අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස ඨිතිප්පත්තස්සෙව පච්චයා හොන්ති, න උප්පජ්ජමානස්සාති විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතා ච පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තාදයො එව චක්ඛාදීනං යොජෙතබ්බා.

‘‘තත්ථෙවා’’ති ඉමිනා ‘‘පවත්තෙ’’ති ඉදං පච්චාමට්ඨන්ති ආහ **‘‘තත්ථෙව හි පවත්තෙ’’**ති. ‘‘පඤ්චවොකාරභවෙ’’ති පන ඉදං ‘‘පඤ්චන්න’’න්ති ඉමිනා දීපිතමෙවාති. පවත්තියං චක්ඛායතනාදිකස්ස නාමං විපාකපච්චයො න හොති, අත්තනා ජනිතරූපස්සෙව හොති. පටිසන්ධියං පන කම්මසමුට්ඨානං චිත්තසමුට්ඨානසදිසං, තස්මා වත්ථුනොපි විපාකපච්චයො හොතියෙව.

රූපතොති රූපෙසු. **යං යං ආයතනං උප්පජ්ජතීති** පටිසන්ධියං අණ්ඩජජලාබුජානං පඤ්චසු ආයතනෙසු කායායතනමෙව උප්පජ්ජති. ඉතරෙසං යථාරහං ඉතරානිපි.

අවසෙසමනායතනස්සාති එත්ථ ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පනා’’ති එතස්ස අනුවත්තමානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ එව පවත්තමානං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි අවසෙසං මනායතනං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නාමරූපස්ස සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො, සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. ‘‘රූපපච්චයා පඤ්චායතනානී’’ති අයම්පි නයො ලබ්භති නිරොධසමාපන්නානං වසෙන, සො පන අපවුරභාවතො යෙභුය්‍යෙන ච පටිසන්ධියං පච්චයභූතස්සෙව නාමරූපස්ස පවත්තියං පච්චයභාවො විභාවිතොති න දස්සිතොති වෙදිතබ්බං.

සළායතනපච්චයාඵස්සපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

642. බාවීසතියා ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තා **බාවීසතිලොකියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා.** තතො එව **බාවීසති.**

තත්ථාති තස්මිං සළායතනෙ, තෙසු ඡසු ආයතනෙසූති අත්ථො. **අජ්ඣත්තන්ති** සසන්තතිපරියාපන්නමෙව ගණ්හාති. තඤ්හි සසන්තතිපරියාපන්නකම්මනිබ්බත්තං තාදිසස්ස ඵස්සස්ස පච්චයො හොති. රූපාදීනි, පන බහිද්ධා අනුපාදින්නානි ච ඵස්සස්ස ආරම්මණං හොන්ති, න තානි චක්ඛාදීනි විය සසන්තතිපරියාපන්නකම්මකිලෙසනිමිත්තප්පවත්තිභාවෙන ඵස්සස්ස පච්චයා හොන්තීති පඨමාචරියවාදෙ න ගහිතානි, දුතියාචරියවාදෙ පන යථා තථා වා පච්චයභාවෙ සති න සක්කා වජ්ජෙතුන්ති ගහිතානි.

තත්ථාති සළායතනපච්චයා ඵස්සපදෙ. යෙ තාව ආචරියා මහාවිහාරවාසිනොව යථා විඤ්ඤාණං, එවං නාමරූපං, සළායතනං, ඵස්සං, වෙදනඤ්ච පච්චයං, පච්චයුප්පන්නඤ්ච සසන්තතිපරියාපන්නං දීපෙන්තා විපාකමෙව ඉච්ඡන්ති. ‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති **අභිධම්මභාජනීයපාළි** (විභ. 243) ආරුප්පං සන්ධාය වුත්තාති **‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සොති පාළිඅනුසාරතො’’**ති වුත්තං.

සබ්බෙ ඵස්සා න සම්භොන්තීති යොජනා. යදි සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භවෙය්‍ය, ‘‘සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය , අථාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භවෙය්‍යුං, තථාපි සබ්බායතනෙහි සබ්බඵස්සසම්භවතො ආයතනභෙදෙන ඵස්සභෙදො නත්ථීති තදභෙදවසෙන එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, තථා පන අසම්භවතො න යුත්තන්ති චොදෙති **‘‘න සබ්බායතනෙහී’’**තිආදිනා . අඤ්ඤස්සාපි වා අසම්භවන්තස්ස විධානස්ස බොධනත්ථමෙතං වුත්තං **‘‘නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා’’**ති. ‘‘න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොතී’’ති ඉදමෙව පන එකඵස්සවචනස්සායුත්තත්තදීපකං කාරණන්ති වෙදිතබ්බං. නිදස්සනවසෙන වා එතං වුත්තං. නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භොන්ති, එවං න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති. තස්මා එකස්ස වචනං අයුත්තන්ති. පරිහාරං පන අනෙකායතනෙහි එකඵස්සස්ස සම්භවතොති දස්සෙන්තො **‘‘තත්‍රිදං විස්සජ්ජන’’**න්තිආදිමාහ. **අවසෙසසම්පයුත්තධම්මායතනා** ඵස්සවජ්ජිතා තංසම්පයුත්තචෙතසිකා ධම්මා.

එකොපි අනෙකායතනප්පභවො **එකොපනෙකායතනප්පභවො.**

ඡධා පච්චයත්තෙ පඤ්ච විභාවයෙ, එකං නවධා පච්චයත්තෙ, බාහිරානි ඡ ආයතනානි ආරම්මණාදිනා යථාසම්භවං පච්චයත්තෙ විභාවයෙති සම්බන්ධො.

අනෙකභෙදස්සාති කුසලවිපාකාදිපඤ්චද්වාරාදිවසෙන අනෙකවිධස්ස ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තවජ්ජස්ස විපාකඵස්සස්ස. **තානි චාති** රූපායතනාදීනි. ‘‘මනො ච නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතී’’ති (ම. නි. 1.455) හි වුත්තං. **තථා චාති** පච්චුප්පන්නානි රූපාදීනි පච්චුප්පන්නඤ්ච ධම්මායතනපරියාපන්නං රූපාරූපං සන්ධාය වුත්තං. **ආරම්මණපච්චයමත්තෙනාති** තං සබ්බං අපච්චුප්පන්නං, අඤ්ඤඤ්ච ධම්මායතනං සන්ධාය වුත්තං.

ඵස්සපච්චයාවෙදනාපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

643. **ද්වාරතො සළෙවාති** පභවසාමඤ්ඤතො එකවිධාපි උප්පත්තිද්වාරතො ඡ එව හොන්තීති ඡළෙව වෙදනා වුත්තා.

චිත්තභෙදෙන එකූනනවුතිවිධාපි ඉධාධිප්පෙතා එව දස්සෙතුං **"වෙදනාසු පනා"**තිආදි වුත්තං. ''සෙසාන''න්ති එත්ථ සම්පටිච්ඡනසම්පයුත්තාය චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච යදිපි අනන්තරාදීහි පච්චයා හොන්ති, අනන්තරාදීනං පන උපනිස්සයෙ අන්තොගධත්තා සන්තීරණතදාරම්මණානඤ්ච සාධාරණස්ස තස්ස වසෙන **"එකධා"**ති වුත්තං. එකෙකස්මිං ද්වාරෙ හි චක්ඛුද්වාරාදීසු උප්පන්නචක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි සහජාතා ඵස්සා සකසකවීථීසු සම්පටිච්ඡනාදීහි සම්පයුත්තවෙදනානං, මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙනෙව පවත්තානං තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි සහජාතමනොසම්ඵස්සසඞ්ඛාතො සො ඵස්සො අට්ඨධා පච්චයො හොතීති යොජෙතබ්බං.

රූපාරූපාවචරවිපාකවෙදනා පටිසන්ධිආදිවසෙනෙව පවත්තන්ති, කාමාවචරාපි එකච්චාති **"තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පී"**ති වුත්තං. තාසම්පි හි සහජාතමනොසම්ඵස්සො අට්ඨධාව පච්චයො හොති. පච්චයං අනුපාදින්නම්පි කෙචි ඉච්ඡන්තීති **"යා පනා"**තිආදිනා මනොද්වාරාවජ්ජනසම්පයුත්තඵස්සස්ස පච්චයභාවො වුත්තො. තඤ්ච මුඛමත්තදස්සනං දට්ඨබ්බං. එතෙන නයෙන සබ්බස්ස අනන්තරස්ස, අනානන්තරස්ස ච ඵස්සස්ස තස්සා තස්සා විපාකවෙදනාය උපනිස්සයතා යොජෙතබ්බාති.

වෙදනාපච්චයාතණ්හාපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

644. **ඉධාති** ඉමස්මිං ලොකෙ, ඉමස්මිං වා සාසනෙ ඡ තණ්හා දීපිතා. **ඉධාති** වා ඉමස්මිං වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදෙ. **තත්ථාති** තාසු ඡසු තණ්හාසු.

එකෙකාය සස්සතදිට්ඨිසහගතාය, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතාය ච තණ්හාය තදභිනන්දනානුගුණො රූපාදීසු පවත්තිආකාරො, කෙවලං කාමස්සාදවසෙන පවත්තියා විසිට්ඨාකාරත්තා වුත්තප්පවත්තිආකාරතො තණ්හාය තිවිධතා.

මමත්තෙනාති සම්පියායනෙන, අස්සාදනතණ්හාය ඉච්චෙව වුත්තං හොති. තත්ථ පුත්තො විය වෙදනා දට්ඨබ්බා, ඛීරාදයො විය වෙදනාය පච්චයභූතා රූපාදයො, ඛීරාදිදායිකා ධාති විය රූපාදිඡළාරම්මණදායකා චිත්තකාරාදයො ඡ. තත්ථ සුඛසම්ඵස්සවත්ථදායකො තන්තවායො, වෙජ්ජො රසායතනොජාවසෙන, තදුපත්ථම්භිතජීවිතවසෙන ච ධම්මාරම්මණස්ස දායකොති දට්ඨබ්බො. **සබ්බාපෙසා** අට්ඨසතප්පභෙදාපි.

ආරම්මණපච්චයො උප්පජ්ජමානාය ආරම්මණමත්තමෙව හොති, න උපනිස්සයො විය උප්පාදකොති උප්පාදකස්ස උපනිස්සයස්සෙව වසෙන **"එකධාවා"**ති වුත්තං. උපනිස්සයෙන වා ආරම්මණූපනිස්සයො සඞ්ගහිතො. තෙන ච ආරම්මණභාවෙන තංසභාගො අඤ්ඤොපි ආරම්මණපච්චයභාවො දීපිතො හොතීති උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

"යස්මා චා"තිආදිනා න කෙවලං විපාකසුඛවෙදනා එව, තිස්සොපි පන වෙදනා විපාකා විසෙසෙන තණ්හාය උපනිස්සයපච්චයො, අවිසෙසෙන ඉතරා චාති දස්සෙති. **උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතාති** තස්මා සාපි භියොයො ඉච්ඡනවසෙන තණ්හාය උපනිස්සයොති අධිප්පායො. උපෙක්ඛා පන අකුසලවිපාකභූතා අනිට්ඨත්තා දුක්ඛෙ අවරොධෙතබ්බා, ඉතරා ඉට්ඨත්තා සුඛෙති සා දුක්ඛං විය, සුඛං විය ච උපනිස්සයපච්චයො හොතීති සක්කා වත්තුං. ''වෙදනාපච්චයා තණ්හා''ති වචනෙන සබ්බස්ස වෙදනාවතො පච්චයස්ස අත්ථිතාය තණ්හුප්පත්තිප්පසඞ්ගෙ තන්නිවාරණත්ථමාහ **"වෙදනාපච්චයා චාපී"**තිආදි.

නනු ''අනුසයසහායා වෙදනා තණ්හාය පච්චයො''ති වචනස්ස අභාවා අතිප්පසඞ්ගනිවත්තිං න සක්කා කාතුන්ති? න, වට්ටකථාය පවත්තත්තා. වට්ටස්ස ච අනුසයවිරහෙ අභාවතො අනුසයසහිතාව පච්චයොති අත්ථතො වුත්තමෙවෙතං හොතීති. අථ වා ''අවිජ්ජාපච්චයා''ති අනුවත්තමානත්තා අනුසයසහිතාව පච්චයොති විඤ්ඤායති. **වෙදනාපච්චයා තණ්හාති** චෙත්ථ වෙදනාපච්චයා එව තණ්හා, න වෙදනාය විනාති අයං නියමො ඉච්ඡිතො, න වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොතියෙවාති, තස්මා අතිප්පසඞ්ගො එත්ථ නත්ථී එවාති.

වුසීමතොති වුසිතවතො, වුසිතබ්‍රහ්මචරියවාසස්සාති අත්ථො. වුස්සතීති වා වුසීති මග්ගො වුච්චති, සො එතස්ස වුත්ථො අත්ථීති **වුසීමා,** උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන අරහා. අග්ගඵලං වා පරිනිට්ඨිතවාසත්තා ''වුසී''ති වුච්චති, තං එතස්ස අත්ථීති **වුසීමා.**

තණ්හාපච්චයාඋපාදානපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

645. අත්ථවිභාගො අත්ථස්ස විභජනා. **වත්ථුසඞ්ඛාතං කාමන්ති** කාමගුණසඞ්ඛාතං රූපාදිආරම්මණමාහ. **උපාදියතීති** කාමවසෙන ගණ්හාති, දළ්හං අස්සාදෙතීති අත්ථො. **කාමං උපාදියතීති** එත්ථ කම්මසාධනො කාමසද්දො , **කාමො ච සොති** එත්ථ කත්තුසාධනො කිලෙසකාමස්ස අධිප්පෙතත්තා. උපාදානසද්දො පන උභයත්ථාපි කත්තුසාධනොව. **දළ්හත්ථො** භුසත්ථො. යථා භුසො ආයාසො උපායාසො, භුසං කුට්ඨං උපකුට්ඨං, එවං ඉධාපීති ආහ **"උපායාසඋපකුට්ඨාදීසු විය"**ති. **පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියතීති** පුරිමදිට්ඨිං සස්සතභාවෙන ගණ්හන්තී උපාදියති, පුරිමදිට්ඨිආකාරෙන වා උත්තරදිට්ඨි උප්පජ්ජමානා තෙනෙව පුරිමදිට්ඨිං දළ්හං කරොන්තී තං උපාදියතීති වුත්තා. අථ වා **පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියතීති** "සස්සතො අත්තා"ති (දී. නි. 1.31) ඉදං පුරිමදිට්ඨිං උපාදියමානං උත්තරදිට්ඨිං නිදස්සෙතුං වුත්තං. යථා හි එසා දළ්හීකරණවසෙන පුරිමං උත්තරා උපාදියති, එවං "නත්ථි දින්න"න්තිආදිකාපීති (ම. නි. 1.445; 2.94; 3.91, 116, 136; ධ. ස. 1221; විභ. 938). **අත්තග්ගහණං** පන අත්තවාදුපාදානන්ති න ඉදං දිට්ඨුපාදානදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. **ලොකො චාති** වා අත්තග්ගහණවිනිමුත්තං ගහණං දිට්ඨුපාදානභූතං ඉධ පුරිමදිට්ඨිඋත්තරදිට්ඨිවචනෙහි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සීලබ්බතං උපාදියතීති එත්ථ අසුද්ධිමග්ගගොසීලාදිසමාදානවසෙන සීලං, අවීතික්කමනවසෙන වතං. උභයථාපි වා සීලං, තපොකම්මභාවෙන ගහිතතාය වතං, ගවාදිපකතිභාවනා. අත්තනො වා ගවාදිභාවාධිට්ඨානං සීලං, "ගච්ඡන්තො භක්ඛෙති, තිට්ඨන්තො මුත්තෙතී"තිආදිනා ගවාදිකිරියාකරණං වතං. තංතංඅකිච්චසම්මතතො වා නිවත්ති සීලං, තංසමාදානවතොවෙස භොජනකිච්චකරණාදිවිසෙසපටිපත්ති වතං, තං සීලබ්බතං අසුද්ධිමග්ගං "සුද්ධිමග්ගො"ති පරාමසන්තො තථා අභිනිවිසන්තො උපාදියති, තං ගාහං දළ්හං ගණ්හාතීති අත්ථො. සීලබ්බතසහචරිතං පරාමාසං සීලබ්බතන්ති ගහෙත්වා ආහ **"සීලබ්බතඤ්ච තං උපාදානඤ්චා"**ති. **ගොසීලගොවතාදීනීති** ච තථාභූතං දිට්ඨිං වදති. තෙනෙවාහ **"සයමෙව උපාදානානී"**ති. **අභිනිවෙසතොති** අභිනිවෙසභාවතො, අභිනිවිසනතො වා. **අත්තවාදුපාදානන්ති** "අත්තා"ති වාදස්ස පඤ්ඤාපනස්ස, ගහණස්ස ච කාරණභූතා දිට්ඨීති අත්ථො. **අත්තවාදමත්තමෙවාති** අත්තස්ස අභාවා "අත්තා"ති ඉදං වචනමත්තමෙව. **උපාදියන්තීති** දළ්හං ගණ්හන්ති. කථං? "අත්තා"ති. "අත්තා"ති හි අභිනිවිසන්තා වචනමත්තමෙව දළ්හං කත්වා ගණ්හන්තීති අත්ථොති. එවං "අත්තවාදමත්තමෙව උපාදියන්තී"ති වුත්තං . **අත්තවාදමත්තන්ති** වා වාචාවත්ථුමත්තමෙවාහ. වාචාවත්ථුමත්තමෙව හි "අත්තා"ති උපාදියන්ති අත්තස්ස අභාවාති.

"ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ පන කාමුපාදානං සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං, සෙසුපාදානත්තයං දිට්ඨිමත්තමෙව, විත්ථාරතො පනා"ති එවං ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරසමුදායතො තදවයවභූතං සඞ්ඛෙපං, විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙතීති. **ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං දට්ඨබ්බං. **කාමෙසූති** පඤ්චසු කාමගුණෙසු . **කාමච්ඡන්දොති** කාමසඞ්ඛාතො ඡන්දො, න කත්තුකම්‍යතාඡන්දො, න ච ධම්මච්ඡන්දො. කාමනවසෙන, රඤ්ජනවසෙන ච කාමොයෙව රාගො **කාමරාගො,** එවං සබ්බත්ථ කාමත්ථං විදිත්වා කාමො එව නන්දනට්ඨෙන **කාමනන්දී,** තණ්හායනට්ඨෙන කාමොයෙව **කාමතණ්හා,** සිනෙහනට්ඨෙන කාමො එව **කාමස්නෙහො,** පරිදය්හනට්ඨෙන **කාමපරිළාහො,** මුච්ඡනට්ඨෙන **කාමමුච්ඡා,** ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපනට්ඨෙන **කාමජ්ඣොසානං** වෙදිතබ්බං. **අප්පත්තවිසයපත්ථනා තණ්හා** ආරම්මණෙ පරිතස්සනභාවතො, **සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං** ආරම්මණෙ දළ්හග්ගාහභාවතො. **අප්පිච්ඡතාපටිපක්ඛා තණ්හා** විසයාභිමුඛභාවතො, **සන්තුට්ඨිපටිපක්ඛා උපාදානං** තණ්හාදළ්හත්තං හුත්වා අතිච්ඡතාභාවතො. **පරියෙසනදුක්ඛමූලා තණ්හා** අප්පත්තවිසයපත්ථනාභාවතො, **ආරක්ඛදුක්ඛමූලං උපාදානං** සම්පත්තවිසයග්ගහණභාවතො.

නත්ථි දින්නන්තිආදීසු දින්නන්ති දානමාහ, තං අඵලත්තා රූපං විය දානං නාම න හොතීති පටික්ඛිපති. **යිට්ඨං** වුච්චති මහාවිජිතයඤ්ඤසදිසො මහායාගො. **හුතන්ති** ආහුනපාහුනමඞ්ගලකිරියා. තත්ථ ආමන්තෙත්වා භවනං දානං **ආහුනං,** පාහුනානං අතිථීනං අතිථිකිරියා **පාහුනං,** ආවාහාදීසු මඞ්ගලත්ථං දානං **මඞ්ගලකිරියා,** දස කුසලකම්මපථා **සුකතකම්මානි** නාම, දස අකුසලකම්මපථා **දුක්කටකම්මානි** නාම, **ඵලං විපාකොති** නිස්සන්දාදිඵලඤ්චෙව නිප්පරියායවිපාකො ච නත්ථීති යොජනා. යථා චෙත්ථ, එවං "නත්ථි දින්න"න්තිආදීසුපි ඵලවිපාකපටික්ඛෙපොව දට්ඨබ්බො. **නත්ථි අයං ලොකොති** පරලොකෙ ඨිතො ඉමං ලොකං "නත්ථී"ති ගණ්හාති. ඉමං හි ලොකං අපෙක්ඛිත්වා පරලොකො, පරඤ්ච ලොකං අපෙක්ඛිත්වා අයං ලොකො හොති ගන්තබ්බතො, ආගන්තබ්බතො චාති පරලොකතො ඉධාගමනස්ස අභාවා තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතො චිත්තෙන පරලොකෙ ඨිතො ඉමං ලොකං "නත්ථී"ති ගණ්හාතීති අත්ථො. න හි අයං දිට්ඨි පරලොකෙ ඨිතස්සෙව හොතීති. **නත්ථි පරලොකොති** ඉධලොකෙ ඨිතො පරලොකං "නත්ථී"ති ගණ්හාති. ඉධාපි වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං වා එත්ථ අත්ථො – සංසරණප්පදෙසො ඉධලොකො, පරලොකො ච නාම කොචි නත්ථි සංසරණස්ස අභාවා තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතොති.

පුරිමභවතො පච්ඡිමභවෙ උපපතනං උපපාතො, සො යෙසං සීලං, තෙ **ඔපපාතිකා.** තෙ පන චවනකඋපපජ්ජනකසත්තා නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ **"නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා"**ති. **නත්ථි ලොකෙ සමණ…පෙ…. පවෙදෙන්තීති** අනුලොමපටිපදං පටිපන්නත්තා සම්මග්ගතා සම්මාපටිපන්නා ධම්මිකසමණබ්‍රාහ්මණා ලොකස්මිං නත්ථි, යෙ ඉමඤ්ච ලොකං, පරඤ්ච ලොකං අත්තනා එව අභිවිසිට්ඨෙන ඤාණෙන පච්චක්ඛතො ඤත්වා පවෙදනසමත්ථා සබ්බඤ්ඤුබුද්ධා නාම නත්ථීති දස්සෙති. **රූපං අත්තතො සමනුපස්සතීතිආදීසු** වත්තබ්බං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

පකතිඅණුආදීනං සස්සතග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො, සරීරස්ස උච්ඡෙදග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො ච තෙසං ගාහානං සාමිභූතො කොචි සස්සතො, උච්ඡිජ්ජමානො වා අත්තා අත්ථීති අත්තග්ගාහො කදාචි හොතීති **"යෙභුය්යෙනා"**ති වුත්තං. ස්වායං අත්තග්ගාහො අත්ථතො ඛන්ධාරම්මණො එව දට්ඨබ්බො. යෙභුය්යෙන පඨමං අත්තවාදුපාදානන්තිආදිනාව සම්බන්ධො. යදිපි භවරාගජවනවීථි පඨමං පවත්තති ගහිතපටිසන්ධිකස්ස භවනිකන්තියා පවත්තිතබ්බත්තා, සො පන භවරාගො තණ්හාදළ්හත්තං න හොතීති මඤ්ඤමානො න කාමුපාදානස්ස පඨමුප්පත්තිමාහ.

තණ්හා කාමුපාදානන්ති පන විභාගස්ස අකරණෙ සබ්බාපි තණ්හා **කාමුපාදානං,** කරණෙපි වා කාමරාගතො අඤ්ඤාපි තණ්හා දළ්හභාවං පත්තා **කාමුපාදානන්ති** තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣතා වුත්තා.

උප්පත්තිට්ඨානභූතා චිත්තුප්පාදා **විසයො.** පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා **ආලයො.** තත්ථ රමතීති **ආලයරාමා,** පජා. තෙනෙව සා ආලයරාමතා සසන්තානෙ, පරසන්තානෙ ච පාකටා හොති. **කාමානන්ති** වත්ථුකාමානං. ''සුඛදුක්ඛං කම්මුනා හොතී''ති අග්ගහෙත්වා **කොතුහලමඞ්ගලාදිබහුලො හොති. සා** කොතුහලමඞ්ගලාදිබහුලතා. **අස්ස** කාමුපාදානවතො. **තන්ති** දිට්ඨුපාදානං, අනත්තනි ධම්මමත්තෙ ''අත්තා''ති මිච්ඡාභිනිවෙසස්ස සුඛුමතරධම්මුපාදානතාය සුඛුමතා වුත්තා. උපනිස්සයවචනෙන ආරම්මණානන්තරපකතූපනිස්සයා වුත්තාති අනන්තරපච්චයාදීනම්පි සඞ්ගහො කතො හොති.

උපාදානපච්චයාභවපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

646. **අත්ථතොති** වචනත්ථතො. **ධම්මතොති** සභාවධම්මතො. **සාත්ථතොති** සාත්ථකතො, පුබ්බෙ වුත්තස්සපි පුන වචනස්ස සප්පයොජනතො. **භෙදසඞ්ගහාති** භෙදතො සඞ්ගහතො, විභාගතො චෙව විභත්තස්ස සඞ්ඛිපනතො චාති අත්ථො. **යං යස්ස පච්චයොති** යං යං උපාදානං යස්ස යස්ස භවස්ස පච්චයො හොති, තතො චාති අත්ථො.

භවතීති භවොති ඵලවොහාරෙන කම්මභවො වුත්තො. උපපත්තිභවනිබ්බචනමෙව හි ද්වයස්සපි සාධාරණං කත්වා වුත්තං, භවති එතස්මා උපපත්තිභවොති වා. දුතියො පන කම්මභවො සත්තස්ස පුනබ්භවභාවෙන සවිසෙසං භවතීති **භවො.** තතො එව න සබ්බස්ස භවන්තරස්ස, තංහෙතුනො වා භවභාවප්පසඞ්ගො. **දුවිධෙනාති** ද්වීහි ආකාරෙහි පවත්තිතොති අත්ථො. **දුවිධෙනාති** වා පච්චත්තත්ථෙ කරණවචනං, දුවිධොති වුත්තං හොති. **අත්ථීති** සංවිජ්ජති.

647. අත්තනො පච්චයෙහි කරීයතීති කම්මං, අත්තනො ඵලං කරොතීති කම්මන්ති කෙචි, ''කම්ම''න්ති එවං වත්තබ්බා **කම්මසඞ්ඛාතා. පරිත්තභූමකොති** කාමභූමකො. **මහාභූමකොති** මහග්ගතභූමකො. **සබ්බන්ති** අනවසෙසං. භවං ගච්ඡති, ගමෙති චාති **භවගාමි**. ගච්ඡතීති ච නිප්ඵාදනසමත්ථතාවසෙන, අත්තනො පවත්තිකාලෙ භවාභිමුඛං හුත්වා පවත්තතීති අත්ථො, නිබ්බත්තනමෙව වා ගමනං අධිප්පෙතං. **''භවගාමී''**ති ච එතෙන කම්මක්ඛයකරං කම්මං නිවත්තෙති. අයඤ්හි වට්ටකථා, තඤ්ච විවට්ටනිස්සිතන්ති. **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොති ද්වාදස චෙතනාති** උද්ධච්චසහගතචෙතනායපි ගහණං ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එත්ථ විය වෙදිතබ්බං. ''භවපච්චයා ජාතී''ති එත්ථ පන ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති (ම. නි. 3.126; මහාව. 1; සං. නි. 2.1; උදා. 1; නෙත්ති. 24) එත්ථ විය සාපි අපනෙතබ්බා. **මන්දබහුවිපාකතාති** අප්පමහාවිපාකතා.

''සබ්බම්පි භවගාමිකම්මන්ති ඉමිනා චෙතනාසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො වුත්තා''ති එතෙන ආචයගාමිතාය තෙසං කම්මසඞ්ඛාතතා වුත්තාති කම්මභවපරියාපන්නතං පරියායෙන වදති, නිප්පරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවො. වුත්තඤ්හි ''කම්මභවො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො''ති (ධාතු. 244). උපපත්තිභවො තීහිපි තිකෙහි වුත්තො උපාදින්නක්ඛන්ධොව. යථාහ ''උපපත්තිභවො... කාමභවො... සඤ්ඤාභවො... පඤ්චවොකාරභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො''තිආදි (ධාතු. 67). යදි හි අනුපාදින්නකානම්පි ගහණං සියා, ''ද්වාදසහි ආයතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතූහී''ති වත්තබ්බං සියාති. කාමතණ්හාය කාමෙතබ්බතො කාමනිස්සයතාය භොගා විය, කාමසහචරිතතාය ''කුන්තා පචරන්තී''ති විය, කාමාරම්මණතාය ''සුඛං රූප''න්ති විය, කාමපච්චයට්ඨානතාය ''සුඛො සග්ගො''ති විය කාමාති අවීචිපරනිම්මිතවසවත්තිපරිච්ඡින්නා උපාදින්නක්ඛන්ධා වුච්චන්ති . රූපාවිරාගතො යං නිස්සිතා, තදුපචාරෙන ''මඤ්චා සොසන්තී''ති විය, ''ඵන්දනදෙවතා''ති විය ච ''රූප''න්ති වුච්චන්ති බ්‍රහ්මකායිකාකනිට්ඨපරිච්ඡින්නා උපාදින්නක්ඛන්ධා.

රූපමෙව භවො **රූපභවො,** තථා අරූපන්ති ආකාසානඤ්චායතනභවග්ගපරිච්ඡින්නා චත්තාරො උපාදින්නක්ඛන්ධා වුච්චන්ති. අරූපමෙව භවො **අරූපභවො.** කාමො එව භවොති කාමභවො, සො පන යස්මා යථාවුත්තෙනත්ථෙන ''කාමො''ති වත්තබ්බො හොති, තස්මා **''කාමසඞ්ඛාතො භවො''**ති වුත්තං. කාමාවචරසඤ්ඤිතො වා භවො **''කාමසඞ්ඛාතො භවො''**ති වුත්තො. තථා රූපාරූපභවොති ආහ **''එස නයො රූපාරූපභවෙසූ''**ති. **සඤ්ඤාවතං භවොති** එත්ථ වන්තු-සද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. තස්ස වා අත්ථෙ අකාරං කත්වා ''සඤ්ඤභවො''තිපි පාඨො. තෙනාහ **''සඤ්ඤාවා''**තිආදි. **වොකිණ්ණොති** එතෙන වොකාරසද්දස්ස කම්මසාධනතමාහ. වොකිරීයති පසාරීයති විත්ථාරීයතීති වොකාරො, වොකිරණං වා වොකාරො, සො එකස්සෙව ඛන්ධස්ස වසෙන පවත්තත්තා **''එකො වොකාරො''**ති වුත්තො, පසටුප්පත්තීති අත්ථො.

648. කිඤ්චාපි භවනිද්දෙසෙ ‘‘සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං කම්මභවො’’ති (විභ. 234) ඉමිනා චෙතනාසම්පයුත්තධම්මාපි වුත්තා. **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොවා**ති පන අවධාරණං පච්චයධම්මවිසෙසෙපි අත්ථප්පභෙදෙන සඞ්ඛාරභවග්ගහණෙසු අත්ථෙව විසෙසොති දස්සනත්ථං කතං. තෙනාහ **‘‘එවං සන්තෙපී’’**තිආදි. සඞ්ඛාරභවානං ධම්මභෙදතො න සඞ්ඛාරා එව පුන වුත්තාති **‘‘සාත්ථකමෙවිදං පුනවචන’’**න්ති එතං අයුත්තන්ති චෙ? න, භවෙකදෙසභාවෙන සඞ්ඛාරානං භවොති පුන වුත්තත්තා. පරෙන වා ධම්මවිසෙසං අග්ගහෙත්වා පුනවචනං චොදිතන්ති චොදකාභිලාසවසෙන **‘‘සාත්ථකමෙවිදං පුනවචන’’**න්ති වුත්තං.

649. කාමභවාදිනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස කාමභවාදිභාවො ඵලවොහාරෙන අට්ඨකථායං වුත්තො. සහජාතවිඤ්ඤාණස්සපි පච්චයභූතං අවිජ්ජාහෙතුකං සඞ්ඛාරග්ගහණෙන යං කිඤ්චි කම්මං පුබ්බෙ වුත්තං, ඉධ පන ‘‘සබ්බම්පි භවගාමිකම්ම’’න්ති (විභ. 234) වචනතො භවස්ස නිබ්බත්තකං උපාදානහෙතුකං විපච්චනාය කතොකාසමෙව භවොති අධිප්පෙතො. යං කාමුපාදානපච්චයා රූපභවනිබ්බත්තකං, අරූපභවනිබ්බත්තකඤ්ච කම්මං කරීයති, සො කම්මභවො, තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවොති ඉමමත්ථං **‘‘එස නයො රූපාරූපභවෙසූ’’**ති අතිදිසති. **ද්වෙ කාමභවා**ති කාමකම්මභවො, කාමූපපත්තිභවොති ද්වෙ කාමභවා. එවං **‘‘ද්වෙ රූපභවා, ද්වෙ අරූපභවා’’**ති එත්ථාපි. අන්තොගධෙ හි විසුං අග්ගහෙත්වා අබ්භන්තරගතෙ එව කත්වා කාමභවාදිකෙ කම්මූපපත්තිභවවසෙන දුගුණෙ කත්වා ආහ **‘‘ඡ භවා’’**ති.

අවිසෙසෙනාති උපාදානවසෙන භෙදං අකත්වා. උපාදානභෙදාකරණෙනෙව ච ද්වාදසප්පභෙදස්ස සඞ්ගහවසෙන සඞ්ගහතො **‘‘ඡ භවා’’**ති වුත්තං. **අනුපගම්මා**ති අනිස්සාය, අනාමසිත්වාති අත්ථො.

650. ගොසීලෙන, කුක්කුරසීලෙන ච සමත්තෙන සමාදින්නෙන ගුන්නං, කුක්කුරානඤ්ච සහබ්‍යතා වුත්තාති ‘‘සීලබ්බතුපාදානවතො ඣානභාවනා න ඉජ්ඣතී’’ති මඤ්ඤමානා තෙන රූපාරූපභවා න හොන්තීති කෙචි වදන්ති. වක්ඛමානෙන පන පකාරෙන පච්චයභාවතො **‘‘තං න ගහෙතබ්බ’’**න්ති ආහ. අසුද්ධිමග්ගෙ ච සුද්ධිමග්ගපරාමසනං සීලබ්බතුපාදානන්ති සුද්ධිමග්ගපරාමසනෙන රූපාරූපාවචරජ්ඣානානං නිබ්බත්තනං න න යුජ්ජතීති.

අනුස්සවවසෙනාති ‘‘සෙතවච්ඡයජ්ජං ආලභතෙ භූතිකාමො’’ති ආදින්නඅනුස්සවවසෙන, යථා ඉමෙ මනුස්සලොකෙ කාමා සමිද්ධා, එවං දෙවලොකෙ ඉතො සමිද්ධතරාති දිට්ඨානුසාරෙන වා. පුරාණභාරතසීතාහරණපසුබන්ධවිධිආදිසවනං **අස්සද්ධම්මස්සවනං. ආදි**-සද්දෙන අසප්පුරිසූපනිස්සයං පුබ්බෙ ච අකතපුඤ්ඤතං, අත්තමිච්ඡාපණිධිඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. **කායදුච්චරිතාදීනිපී**ති අත්තනො අධිප්පෙතානං කාමානං අනුපායභූතානිපි කායදුච්චරිතාදීනි **කරොති,** විරසග්ගාදිඅත්ථං යුද්ධාදිවසෙනාති අධිප්පායො. **සන්දිට්ඨිකෙ වා පන** රජ්ජසෙනාපතිට්ඨානාදිසඞ්ගහෙ **කාමෙ. තදන්තොගධා එවා**ති තස්මිං දුච්චරිතනිබ්බත්තෙ, සුචරිතනිබ්බත්තෙ ච කාමභවෙ අන්තොගධා එවාති අත්ථො. **අන්තොගධා**ති ච සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවානං එකදෙසෙන අන්තොගධත්තා වුත්තං. න හි තෙ නිරවසෙසා කාමභවෙ අන්තොගධාති.

සප්පභෙදස්සාති සුගතිදුග්ගතිමනුස්සාදිප්පභෙදවතො.

කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ පඨමදුතියඋච්ඡෙදවාදවසෙන, රූපභවෙ තතියඋච්ඡෙදවාදවසෙන, අරූපභවෙ සෙසඋච්ඡෙදවාදවසෙන අයමත්තා සුඋච්ඡින්නො හොතීති තදුපගං කම්මං කරොතීති ආහ **‘‘අයං අත්තා නාමා’’**තිආදි. තත්ථ **සුඋච්ඡින්නො**ති සකලවට්ටදුක්ඛසමුච්ඡෙදෙන සුට්ඨු උච්ඡින්නො, අපුනබ්භවුප්පත්තිකො හොතීති අත්ථො.

‘‘කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ’’ති ඉදං පඨමදිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදවසෙන වුත්තං, සෙසං ඉතරදිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදවසෙන. තත්ථ කිඤ්චාපි **පාළියං** (දී. නි. 1.93 ආදයො) රූපාවචරජ්ඣානවසෙනෙව උපරි චත්තාරො දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා ආගතා, දිට්ඨිගතිකො පන යං කිඤ්චි ගහෙත්වා යථා තථා අභිනිවිසතීති අරූපභවග්ගහණං, අරූපජ්ඣානානම්පි වා චතුත්ථජ්ඣානසඞ්ගහතො අරූපභවග්ගහණං, සන්තසුඛතාය වා තංසමඞ්ගිනො සුඛිතභාවසාමඤ්ඤතො. **විගතපරිළාහො**ති යථාභිලාසිතවිසයූපභාරෙන, පහානෙන ච වූපසන්තකාමරාගපරිළාහො, දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානප්පත්තොති අත්ථො.

සුද්ධිමග්ගපරාමසනවසෙන පවත්තිතං යං කිඤ්චි ලොකියං සීලං, ඣානඤ්ච සීලබ්බතමිච්චෙව ඉධාධිප්පෙතන්ති ආහ **‘‘ඉදං සීලබ්බතං නාමා’’**තිආදි. කමෙන අවත්වා සීලබ්බතුපාදානස්ස අන්තෙ භවපච්චයතාවචනං අත්තවාදුපාදානං විය අභිණ්හං අසමුදාචාරතො, අත්තවාදුපාදානනිමිත්තත්තා ච.

කම්මභවෙති නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **හෙතුපච්චයප්පභෙදෙහී**ති එත්ථ මග්ගපච්චයො ච වත්තබ්බො. දිට්ඨුපාදානාදීනි හි සහජාතකම්මභවස්ස මග්ගපච්චයා හොන්තීති, තස්මා තානි සහජාතාදීසු හෙතුපච්චයං අපනීය මග්ගපච්චයං පක්ඛිපිත්වා සත්තධා පච්චයා හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බානි පන අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති. නානන්තරස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. කදාචි ආරම්මණපච්චයාදිනාපි, තං පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙව සඞ්ගහෙත්වා වුත්තං **‘‘විප්පයුත්තස්ස පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙවා’’**ති.

භවපච්චයාජාතිආදිපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

651. **ජාතීතිආදීසූති ආදි**-සද්දෙන ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති''ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; මහාව. 1; උදා. 1; නෙත්ති. 24) සබ්බං සඞ්ගණ්හාති. තෙනාහ **''ජාතිආදීන''**න්තිආදි. උපපත්තිභවුප්පත්තියෙව ජාතීති ආහ **''න උපපත්තිභවො''**ති. ජායමානස්ස පන ජාති ජාතීති උපපත්තිභවොපි අසති අභාවා ජාතියා පච්චයොති සක්කා වත්තුං. ජායමානරූපපදට්ඨානතාපි හි රූපජාතියා වුත්තා ''උපචිතරූපපදට්ඨානො උපචයො, අනුප්පබන්ධරූපපදට්ඨානා සන්තතී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 641).

ජාතානං ඛන්ධානං උඤ්ඤාතතා, අභිමතතා ච **හීනපණීතතා**. අනිට්ඨඤ්හි හීනං, ඉට්ඨං පණීතං. **ආදි**-සද්දෙන සුවණ්ණදුබ්බණ්ණහීනුත්තමාදිං සඞ්ගණ්හාති. **යමකානම්පි සතන්ති** යමකභාවෙන නිබ්බත්තානම්පි සමානානං. **සො ච** සත්තානං විසෙසො. භින්නසන්තානිකස්ස විසෙසකාරණස්ස සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො **''අජ්ඣත්තසන්තානෙ''**ති වුත්තං. **අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති** අත්තසන්තානගතතො අඤ්ඤස්ස විසෙසකාරණස්ස අනුපලබ්භමානත්තා, සති ච තස්මිං සබ්බදා සබ්බෙසං අභාවතොති පසඞ්ගස්ස දුන්නිවාරණතො කාරණෙ අවිසිට්ඨෙ ඵලවිසෙසස්ස අයුජ්ජමානකත්තා. තෙනාහ **''කම්මභවහෙතුකොවා''**ති.

තෙන තෙනාති ඤාතිබ්‍යසනාදිනා ජරාමරණතො අඤ්ඤෙන දුක්ඛධම්මෙන. ජරාමරණනිමිත්තඤ්හි උප්පන්නා සොකාදයො ජරාමරණාභිසම්බන්ධා, තදඤ්ඤෙ අනභිසම්බන්ධා. **උපනිස්සයකොටියාති** උපනිස්සයංසෙන, උපනිස්සයලෙසෙනාති අත්ථො. යො හි පට්ඨානෙ අනාගතො සති භාවා, අසති ච අභාවා සුත්තන්තපරියායෙන උපනිස්සයො, සො ''උපනිස්සයකොටී''ති වුච්චති. පච්චයමහාපදෙසො කිරෙසො, යදිදං උපනිස්සයොති.

භවචක්කකථාවණ්ණනා

652. න කෙවලං සොකාදීනංයෙව ජාති පච්චයො හොති, සොකාදීනං පන පච්චයත්තා අවිජ්ජායපි පච්චයො එවාති දස්සෙතුං **''යස්මා පනා''**තිආදි ආරද්ධං. **එත්ථාති** පටිච්චසමුප්පාදදෙසනායං. **අවිදිතාදි මිදන්ති ම**-කාරො පදසන්ධිකරො. **සතතන්ති** සබ්බකාලං යාව අග්ගමග්ගාධිගමා. **සමිතන්ති** සඞ්ගතං, අබ්බොච්ඡින්නන්ති අත්ථො.

තෙසූති සොකාදීසු. **සිද්ධෙසූති** ලබ්භමානෙසු. **සිද්ධා හොති අවිජ්ජා** අවිනාභාවතො.

කාමයානස්සාති කාමයමානස්ස, කාමො වා යානං එතස්සාති **කාමයානො,** තස්ස කාමවසෙන යායමානස්සාති අත්ථො. **ඡන්දජාතස්සාති** ජාතතණ්හාඡන්දස්ස. **පරිහායන්තීති** විගච්ඡන්ති. **රුප්පතීති** සොකාදිනා කුප්පති.

පරියුට්ඨානතාය තිට්ඨනසීලො **පරියුට්ඨානට්ඨායී**. ''පරියුට්ඨට්ඨායිනො''ති වා පාඨො. තත්ථ පරියුට්ඨාතීති පරියුට්ඨං, දිට්ඨිපරියුට්ඨානං, තෙන තිට්ඨතීති පරියුට්ඨට්ඨායීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානීති ''මාලා මිලායන්ති, වත්ථානි කිලිස්සන්ති, කච්ඡෙහි සෙදා මුච්චන්ති, කායෙ වෙවණ්ණියං ඔක්කමති, දෙවො දෙවාසනෙ නාභිරමතී''ති (ඉතිවු. 83) වුත්තානි පඤ්ච මරණපුබ්බනිමිත්තානීති අත්ථො. තානි හි දිස්වා කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධසඞ්ඛාතෙ උපපත්තිභවෙ භවච්ඡන්දබලෙන දෙවානං බලවසොකො උප්පජ්ජතීති.

බාලොති අවිද්වා. තෙන අවිජ්ජාය කාරණභාවං දස්සෙති. **තිවිධං දුක්ඛන්ති** තස්සාරුප්පකථාසවන, කම්මකාරණාදස්සන, මරණකාලකම්මොපට්ඨානනිදානං සොකාදිදුක්ඛං.

ආසවෙ සාධෙන්තීති ආසවෙ ගමෙන්ති බොධෙන්තීති අත්ථො.

එවං සතීති එවං භවචක්කස්ස අවිදිතාදිතාය අනාදිභාවෙ සති. **ආදිමත්තකථනන්ති** අවිජ්ජාවසෙන ආදිසබ්භාවකථනං. ආදි එතස්ස අත්ථීති හි ආදිමං, භවචක්කං. තස්ස භාවො ආදිමත්තං, තස්ස කථනං ආදිමත්තකථනං. විසෙසනිවත්තිඅත්ථො වා මත්තසද්දො, සති අනාදිභාවෙ අවිජ්ජා ආදිම්හි, මජ්ඣෙ, පරියොසානෙ ච සබ්බත්ථ සියාති ආදිමත්තාය අවිජ්ජාය කථනං විරුජ්ඣතීති අත්ථො. ''අවිජ්ජා පධානා''ති වත්වා තස්සා පධානභාවං දස්සෙතුං **''අවිජ්ජාග්ගහණෙනා''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **අවිජ්ජාග්ගහණෙනාති** අවිජ්ජාය උප්පාදනෙන, අප්පහානෙන වා, අත්තනො සන්තානෙ සන්නිහිතභාවකරණෙනාති අත්ථො. **කම්මාදීනීති** කම්මවිපාකවට්ටානි. **පලිබොධෙන්තීති** නානාදුක්ඛපරිබ්‍යූළ්හෙ සංසාරචාරකෙ නිරොධෙන්ති. **තෙහීති** කිලෙසකම්මවිපාකවට්ටෙහි. වට්ටස්ස කාරණභාවෙන පධානත්තා **''පධානධම්මො''**ති අවිජ්ජා කථිතා.

තතො අවිජ්ජාදිතො. **බ්‍රහ්මාදිනාති ආදි**-සද්දෙන පජාපතිස්සරපුරිසාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. වදතීති **වදො,** තං තං හිතාහිතං පවත්තාති අත්ථො. වෙදෙති, වෙදියතීති වා **වෙදෙයො,** සුඛාදිං අනුභවති, සබ්බවිසයෙ වා ජානාති, ''සුඛිතො

දුක්ඛිතො''තිආදිනා අත්තනා, පරෙහි ච ජානාති, ඤායති වාති අත්ථො. **බ්‍රහ්මාදිනා වා අත්තනා වාති** වා-සද්දො ච-සද්දත්ථො. තෙනාහ **''කාරකවෙදකරහිත''**න්ති ච-සද්දත්ථසමාසං.

ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති අවිජ්ජාදීනං ද්වාදසන්නං සුඤ්ඤසභාවානං සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤං ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤං, ධුවභාවාදිසුඤ්ඤතාය වා චතුබ්බිධම්පි සුඤ්ඤතං එකං කත්වා ද්වාදසඞ්ගගතත්තා ද්වාදසවිධාති තාය ද්වාදසසුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤන්ති අත්ථො.

653. **පුබ්බන්තාහරණතොති** පුබ්බන්තතො අතීතකොට්ඨාසතො පච්චුප්පන්නවිපාකස්ස ආහරණතො. වෙදනාවසානං පරිච්ඡින්නං එකං භවචක්කං හොති. භවචක්කෙකදෙසොපි හි භවචක්කන්ති වුච්චති. වෙදනා වා තණ්හාසහායාය අවිජ්ජාය පච්චයො හොතීති වෙදනාතො අවිජ්ජා, අවිජ්ජාතො සඞ්ඛාරාති සම්බජ්ඣනතො වෙදනාවසානං භවචක්කං පරිපුණ්ණමෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජාග්ගහණෙන වා තණ්හුපාදානානි තදවිනාභාවතො. සඞ්ඛාරග්ගහණෙන භවො, විඤ්ඤාණාදිග්ගහණෙන ජාතිජරාමරණානි, සොකාදයො ච ගහිතාති එවම්පි වෙදනාවසානං භවචක්කන්ති යුත්තමෙවෙතං. එවං තණ්හාමූලකෙ ච යොජෙතබ්බං. ද්වින්නම්පි හි අඤ්ඤමඤ්ඤානුප්පවෙසො හොතීති. අවිජ්ජා ධම්මසභාවං පටිච්ඡාදෙත්වා විපරීතාභිනිවෙසං කාරෙන්තී දිට්ඨිචරිතෙ සංසාරෙ නයති, තෙසං වා සංසාරං සඞ්ඛාරාදිපවත්තිං නයති පවත්තෙතීති **සංසාරනායිකා** වුත්තා. තණ්හාය තණ්හාචරිතානං සංසාරනායිකාභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි.

පඨමං භවචක්කං. **ඵලුප්පත්තියාති** කත්තුඅත්ථෙ කරණවචනං, කරණත්ථෙ එව වා. විඤ්ඤාණාදිපච්චුප්පන්නඵලුප්පත්ති හි ඉධ දිට්ඨා, අදිට්ඨානං පුරිමභවෙ අත්තනො හෙතූනං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරානං ඵලං අනුප්පාදෙත්වා අනුපච්ඡිජ්ජනං පකාසෙති, පකාසනස්ස වා කරණං හොතීති. අථ වා පුරිමභවචක්කං දුතියෙන සම්බන්ධං වුත්තන්ති වෙදනාසඞ්ඛාතස්ස ඵලස්ස උප්පත්තියා තණ්හාදීනං හෙතූනං අනුපච්ඡෙදං පකාසෙති, තස්මා ඵලුප්පත්තියා කාරණභූතාය පඨමස්ස භවචක්කස්ස හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතොති අත්ථො. සඞ්ඛාරාදීනමෙව වා ඵලානං උප්පත්තියා අවිජ්ජාදීනං හෙතූනං ඵලං අජනෙත්වා අනුපච්ඡෙදමෙව, විඤ්ඤාණාදිහෙතූනං වා සඞ්ඛාරාදීනං අනුප්පබන්ධමෙව පකාසෙති පඨමං භවචක්කං, න දුතියං විය පරියොසානම්පීති **''ඵලුප්පත්තියා හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො''**ති වුත්තං. **අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතොති** ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්තිආදිනා (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) ධම්මානං අනුපුබ්බතො පවත්තියා දීපනතො. ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති හි එත්ථ අපරිපුණ්ණායතනං කලලරූපං වත්වා තතො උද්ධං ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති සළායතනප්පවත්ති වුත්තා. **සහුප්පත්තිදීපනතොති** ''උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති''ති වා උපපත්තික්ඛන්ධානං එකජ්ඣං උප්පත්තියා දීපනතො. න හි එත්ථ පඨමෙ විය භවචක්කෙ ආයතනානං කමෙන උප්පත්ති වුත්තා.

654. හෙතුආදිපුබ්බකා තයො සන්ධී එතස්සාති **හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධි,** භවචක්කං. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙන චතුප්පභෙදො අඞ්ගානං සඞ්ගහො එතස්සාති **චතුභෙදසඞ්ගහං**. සරූපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඞ්ගහෙ ආකිරීයන්ති අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිග්ගහණෙහි පකාසීයන්තීති **ආකාරා**. අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා **ආකාරා**. කිලෙසකම්මවිපාකා විපාකකිලෙසකම්මෙහි සම්බන්ධා හුත්වා පුනප්පුනං පරිවත්තන්තීති තෙසු වට්ටනාමං ආරොපෙත්වා **''තිවට්ට''**න්ති වුත්තං, වට්ටෙකදෙසත්තා වා ''වට්ටානී''ති වුත්තානි.

සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතාති සන්ධීනං පුබ්බාපරවවත්ථිතාති අත්ථො.

පරිතස්සතීති තං තං වත්ථුං පරිග්ගහකරණවසෙන තස්සති, තණ්හායතීති අත්ථො. **උපාදියතීති** දළ්හග්ගාහං ගණ්හාති. **පුරිමකම්මභවස්මින්ති** පුරිමකම්මභවෙ සති.

තස්ස ච සබ්භාවො කරියමානතා එවාති ආහ **''කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො''**ති. **දුක්ඛාදීසු මොහොති** දුක්ඛාදීනං ආදීනවපටිච්ඡාදකො අප්පහීනො මොහො. **ආයූහනාති** සම්පිණ්ඩනකා දානාදිකිරියාය පවත්තනකා. එකං ආවජ්ජනං එතෙසන්ති එකාවජ්ජනා, තෙසු **එකාවජ්ජනෙසු. සත්තමෙ** චෙතනා **භවො. ''යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, සම්පයුත්තා ආයූහනා සඞ්ඛාරා''**ති ඉදං යථාදස්සිතාය ධම්මට්ඨිතිඤාණභාජනීයෙ වුත්තාය පටිසම්භිදාපාළියා (පටි. ම. 1.45) වසෙන වුත්තං. තත්ථ හි ''චෙතනා භවො''ති ආගතා. භවනිද්දෙසෙ පන **''සාත්ථතො''**ති එත්ථ ''චෙතනාව සඞ්ඛාරා, භවො පන චෙතනාසම්පයුත්තාපී''ති **විභඞ්ගපාළි**වසෙන දස්සිතං. ''තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො? කුසලා චෙතනා කාමාවචරා''තිආදිනා හි සඞ්ඛාරානං චෙතනාභාවො **විභඞ්ගපාළියං** (විභ. 226) වුත්තො. තත්ථ **පටිසම්භිදාපාළියං** ''චෙතනාසම්පයුත්තා විපාකධම්මත්තා සවිපාකෙන ආයූහනසඞ්ඛාතෙන සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චෙන සඞ්ඛාරා''ති වුත්තා. **විභඞ්ගපාළියං** ''සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං කම්මභවො''ති (විභ. 234) භවස්ස පච්චයභාවෙන භවගාමිභාවතො, කම්මසංසට්ඨසභාවතාය කම්මභාවතො ච උපපත්තිභවං භාවෙන්තීති ''භවො''ති වුත්තා. උපපත්තිභවභාවනාකිච්චං පන චෙතනාය සාතිසයන්ති පටිසම්භිදාපාළියා චෙතනා ''භවො''ති වුත්තා. භවාභිසඞ්ඛරණකිච්චං චෙතනාය සාතිසයන්ති විභඞ්ගපාළියං ''කුසලා චෙතනා''තිආදිනා (විභ. 226) චෙතනා ''සඞ්ඛාරා''ති වුත්තා. තස්මා තෙන තෙන පරියායෙන උභයං උභයත්ථ වත්තුං යුත්තන්ති නත්ථෙත්ථ විරොධො. **තස්ස ඵලෙ උපපත්තිභවෙ නිකාමනාති** ''තස්ස සුතං හොති 'චාතුමහාරාජිකා දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො

සුබබහුලා'ති''ආදිසුතානුසාරෙන භාවිනි උපපත්තිභවෙ අභිකඞ්ඛනා. **ගහණන්ති** කාමුපාදානං කිච්චෙනාහ. **පරාමසනන්ති** ඉතරානි. **ආයූහනාවසානෙති** තීසුපි අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තස්ස ආයූහනස්ස අවසානෙ.

ඉධාති ඉමස්මිං පච්චුප්පන්නභවෙ. භවන්තරස්ස අතීතභවස්ස ඉමිනා පච්චුප්පන්නභවෙන පටිසන්ධානං **භවන්තරපටිසන්ධානං,** භවන්තරභාවෙන වා පටිසන්ධානං **භවන්තරපටිසන්ධානං,** තස්ස වසෙන. යං පටිසන්ධීති වුච්චති, තං විඤ්ඤාණන්ති සම්බන්ධො. තථා හි විඤ්ඤාණං ''පටිසන්ධානපච්චුපට්ඨාන''න්ති වුච්චති. **ගබ්භෙති** මාතුකුච්ඡියං, ගබ්භාවත්ථායං වා.

ද්වීසු අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තෙ ආයූහනසඞ්ඛාරෙ **''තස්ස පුබ්බභාගා''**ති ආහ, තතියෙ අත්ථවිකප්පෙ වුත්තෙ **''තංසම්පයුත්තා''**ති. තංසම්පයුත්තා අවිජ්ජා ගහිතාව හොතීති සම්බන්ධො. දහරස්ස චිත්තප්පවත්ති භවඞ්ගබහුලා යෙභුය්‍යෙන භවන්තරජනකකම්මායූහනසමත්ථා න හොතීති **''ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන''**න්ති වුත්තං. **''කම්මකරණකාලෙ සම්මොහො දස්සිතො''**ති එතෙන කම්මස්ස පච්චයභූතං සම්මොහං දස්සෙති, න කම්මසම්පයුත්තමෙව.

''තත්ථ පුරිමභවස්මිං පඤ්ච කම්මසම්භාරා, එතරහි පඤ්ච විපාකධම්මා, එතරහි පඤ්ච කම්මසම්භාරා, අනාගතෙ පඤ්ච විපාකධම්මාති දස ධම්මා කම්මං, දස ධම්මා විපාකො, ඉති ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං, කම්මවට්ටං, ද්වීසු ඨානෙසු විපාකො, විපාකවට්ටන්ති කම්මසඞ්ඛෙපො ච විපාකසඞ්ඛෙපො ච, කම්මභවො ච විපාකභවො ච කම්මවට්ටඤ්ච විපාකවට්ටඤ්ච, කම්මපවත්තඤ්ච විපාකපවත්තඤ්ච, කම්මසන්තති ච විපාකසන්තති ච, කිරියා චෙව කිරියාඵලඤ්චාති –

> ''එවං සමුප්පන්නමිදං සහෙතුකං,
> දුක්ඛං අනිච්චං චලමිත්තරද්ධුවං;
> ධම්මෙහි ධම්මා පභවන්ති හෙතුසො,
> න හෙත්ථ අත්තාව පරොව විජ්ජති.
>
> ''ධම්මා ධම්මෙ සඤ්ජනෙන්ති, හෙතුසම්භාරපච්චයා;
> හෙතූනඤ්ච නිරොධාය, ධම්මො බුද්ධෙන දෙසිතො.
>
> ''හෙතූසු උපරුද්ධෙසු, ඡින්නං වට්ටං න වට්ටති;
> එවං දුක්ඛන්තකිරියාය, බ්‍රහ්මචරියිධ විජ්ජති;
> සත්තෙ ච නූපලබ්භන්තෙ, නෙවුච්ඡෙදො න සස්සත''න්ති. (විභ. අට්ඨ. 242);

තත්ථ කම්මානෙව විපාකං සම්භරන්ති වඩ්ඪෙන්තීති **කම්මසම්භාරා,** කම්මං වා සඞ්ඛාරභවා, තදුපකාරකානි අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි **කම්මසම්භාරා.** පටිසන්ධිදායකො වා භවො කම්මං, තදුපකාරකා යථාවුත්තා ආයූහනසඞ්ඛාරා, අවිජ්ජාදයො ච **කම්මසම්භාරාති** කම්මඤ්ච කම්මසම්භාරා ච **කම්මසම්භාරාති** එකසෙසවසෙන කම්මසම්භාරග්ගහණං වෙදිතබ්බං. **දස ධම්මා කම්මන්ති** අවිජ්ජාදයොපි කම්මසහායතාය කම්මසරික්ඛකා, තදුපකාරා චාති ''කම්ම''න්ති වුත්තා. සඞ්ඛිප්පන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො චාති **සඞ්ඛෙපො,** කම්මං, විපාකො ච. ''කම්මං විපාකො''ති එවං සඞ්ඛිපීයතීති වා **සඞ්ඛෙපො,** අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො ච. සඞ්ඛෙපභාවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං, සඞ්ඛෙපසද්දො වා භාගාධිවචනන්ති කම්මභාගො **කම්මසඞ්ඛෙපො.**

එවං සමුප්පන්නන්ති කම්මතොපි විපාකො. තත්ථාපි ''අවිජ්ජාතො සඞ්ඛාරා''ති එවං සමුප්පන්නං, තිසන්ධිආදිවසෙන වා සමුප්පන්නං ඉදං භවචක්කන්ති අත්ථො. **ඉත්තරන්ති** ගමනධම්මං, විනස්සධම්මන්ති අත්ථො. තෙන උප්පාදවයවන්තතාදීපකෙන **අනිච්චසද්දෙන,** විකාරාපත්තිදීපකෙන **චලසද්දෙන** ච අදීපිතං කාලන්තරට්ඨායිතාභාවං විභාවෙති. **අද්ධුවන්ති** එතෙන ථිරභාවාභාවනිස්සාරතං. හෙතූ එව සම්භාරා **හෙතුසම්භාරා.** ''ඨානසො හෙතුසො''ති (කථා. 355; පටි. ම. 1.44) එත්ථ එවං වුත්තං වා ඨානං, අඤ්ඤම්පි තස්ස තස්ස සාධාරණං කාරණං **සම්භාරො,** අසාධාරණං **හෙතු. එවන්ති** එවං හෙතුතො ධම්මමත්තසම්භවෙ, හෙතුනිරොධා ච වට්ටච්ඡෙදෙ ධම්මෙ ච තංනිරොධාය දෙසිතෙ සතීති අත්ථො. බ්‍රහ්මචරියං ඉධ **බ්‍රහ්මචරියිධ සත්තෙ චාති** එත්ථ ච-සද්දො ''එවං බ්‍රහ්මචරියඤ්ච විජ්ජති, සස්සතුච්ඡෙදා ච න හොන්තී''ති සමුච්චයත්ථො. එවඤ්හි හෙතුආයත්තෙ ධම්මමත්තසම්භවෙ සත්තො නූපලබ්භති, තස්මිඤ්ච උපලබ්භන්තෙ සස්සතො, උච්ඡෙදො වා සියාති නූපලබ්භන්තෙ තස්මිං නෙව උච්ඡෙදො න සස්සතන්ති වුත්තං හොති.

655. **සච්චප්පභවතොති** සච්චතො, සච්චානං වා පභවතො ච.

කුසලාකුසලං කම්මන්ති වට්ටකථාය වත්තමානත්තා සාසවන්ති විඤ්ඤායති. **අවිසෙසෙනාති** ''චෙතනා චෙතනාසම්පයුත්තකා''ති විසෙසං අකත්වා, සබ්බම්පි තං කුසලාකුසලං කම්මං සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො. ''තණ්හා ච…පෙ…. අවසෙසා ච සාසවා කුසලා ධම්මා''ති (විභ. 208-210) හි චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තවිසෙසං

අකත්වා වුත්තන්ති, අරියසච්චවිසෙසං වා අකත්වා සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො. **සච්චවිභඞ්ගෙ** හි සබ්බෙපි කිලෙසා සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං ''සමුදයසච්ච''න්ති වුත්තං. දුතියසච්චං පභවො එතස්සාති **දුතියසච්චපභවං.** උපාදානපච්චයා භවොති උපපත්තිභවස්ස, කම්මභවස්ස ච අධිප්පෙතත්තා වුත්තං **''පඨමදුතියසච්චද්වය''**න්ති.

656. **වත්ථූසූති** ආරම්මණෙසු, දුක්ඛාදීසු වා පටිච්ඡාදෙතබ්බෙසු වත්ථූසු. **සම්මොහෙතීති** ධම්මසභාවං ජානිතුං පටිවිජ්ඣිතුං අදෙන්තී තස්ස පටිච්ඡාදනවසෙන සම්මොහෙති. **වත්ථුන්ති** ඉධ ආරම්මණං අධිප්පෙතං. **අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච උපත්ථම්භෙති** අඤ්ඤමඤ්ඤසන්නිස්සයෙන විනා ඨාතුං අසක්කොන්තා ද්වෙ නළකලාපා විය. **සවිසයෙති** යථාසකං විසයෙ රූපායතනාදිකෙ. ජායමානානං ඛන්ධානං විකාරභාවෙන ලබ්භමානා ජාති තෙ ජනෙන්තී විය හොතීති වුත්තං **''ඛන්ධෙ ච ජනෙතී''**ති. තෙනාහ **''තෙසං අභිනිබ්බත්තිභාවෙන පවත්තත්තා''**ති. **පාකභෙදභාවඤ්ච අධිට්ඨිතීති** එත්ථාපි ''ඛන්ධෙ ජනෙතී''ති එත්ථ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො. පාකභෙදවසෙන වත්තතිච්චෙව අත්ථො . පච්චතීති පාකො, භිජ්ජතීති භෙදො, පාකො ච භෙදො ච **පාකභෙදං,** තස්ස භාවං පච්චනං, භිජ්ජනඤ්චාති අත්ථො. **සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තාති** තෙසං කාරණත්තා, තෙහි සිද්ධාය අවිජ්ජාය සහිතෙහි සඞ්ඛාරෙහි පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවායාති අධිප්පායො. චුතිචිත්තං වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයො හොතීති **''පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවායා''**ති වුත්තං. තං පන චුතිචිත්තං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරරහිතං භවන්තරස්ස පච්චයො න හොතීති සසහායත්තදස්සනත්ථමාහ **''සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා''**ති. **ද්වෙධාති** අත්තනො අත්තනො සරසෙන, ධම්මන්තරපච්චයභාවෙන චාති ද්වෙධා ද්වෙධා. බ්‍යාපනිච්ඡාලොපෙන හි නිද්දෙසො.

657. **''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''**ති එතෙන සඞ්ඛාරානං පච්චයුප්පන්නතාදස්සනෙන ''කො නු බො අභිසඞ්ඛරොතීති එස නො කල්ලො පඤ්හො''ති දස්සෙති, තෙනෙතං කාරකදස්සනනිවාරණං. අත්තා භවතො භවන්තරං සඞ්කමතීති දස්සනං **අත්තසඞ්කන්තිදස්සනං,** තං සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණුප්පත්තිවචනෙන නිවාරිතං හොති. පඤ්චන්නං ඛන්ධානං අභෙදතො එකො අත්තාති ගහණං **ඝනසඤ්ඤා,** තං යමකතාලකන්දං භින්දන්තෙන විය ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපමත්තමෙත''න්ති වචනෙන නිවාරිතං හොති. **''එවමාදිදස්සනනිවාරණ''**න්ති එතෙන ''සොචති පරිදෙවති දුක්ඛිතො''තිආදිදස්සනනිවාරණමාහ. සොකාදයොපි හි පච්චයායත්තා අවසවත්තිනොති ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොක…පෙ…. සම්භවන්තී''ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) එතෙන වුත්තමෙවාති. **මිච්ඡාදස්සනනිවාරණතොපීති** කාරකදස්සනාදිනානාවිධමිච්ඡාභිනිවෙසනිවාරණතොපි.

658. **''සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙනා''**ති එතෙන සබ්බප්පකාරෙන ධම්මානං යාථාවතො අදස්සනමාහ තදුභයවිනිමුත්තස්ස ධම්මෙසු පරමත්ථතො පස්සිතබ්බභාවස්ස අභාවතො. **උපක්ඛලනං විය** දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො. **පතනං විය** භවන්තරපපාතතො. **ගණ්ඩපාතුභාවො විය** දුක්ඛතාසූලයොගතො, කිලෙසාසුචිපග්ඝරණතො ච. **ගණ්ඩභෙදපීළකා වියාති** භෙදනත්ථං පච්චමානෙ ගණ්ඩෙ තස්ස උපරි ජායමානා ඛුද්දකපීළකා විය, ගණ්ඩස්ස වා අනෙකධාභෙදෙ පීළකා විය. **සට්ටනං විය** සඞ්ඝට්ටනරසතාය ඵස්සො. **සට්ටනදුක්ඛං වියාති** සට්ටනතො ජාතං දුක්ඛං විය තිවිධදුක්ඛතාවසෙන තිස්සන්නම්පි වෙදනානං දුක්ඛභාවතො. **පටිකාරාභිලාසො වියාති** සමුදායස්ස එකදෙසනිදස්සනභාවෙනාහ. **අසප්පායග්ගහණං විය** බහුවිධානත්ථුප්පත්තිනිමිත්තතො. **අසප්පායලෙපනං විය** දුක්ඛහෙතුනො සසන්තානෙ සන්නිධාපනතො. **ගණ්ඩවිකාරපාතුභාවො විය** අත්තභාවගණ්ඩස්ස නිබ්බත්තිවිකාරභාවතො , තන්නිමිත්තඤ්චස්ස සූනභාවාදිසම්භවතො. සූනතාසරාගපුබ්බග්ගහණාදයො හි **ගණ්ඩවිකාරා.** සරසතො ගණ්ඩස්ස භිජ්ජනං පාකෙන විනා න හොතීති භෙදග්ගහණෙනෙවස්ස පාකොපි ගහිතොති කත්වා ආහ **''ගණ්ඩභෙදො විය ජරාමරණ''**න්ති. ගණ්ඩස්ස වා විසදිසාපත්ති, භිජ්ජනඤ්ච **ගණ්ඩභෙදො,** තත්ථ විසදිසාපත්ති පාකොති වෙදිතබ්බං.

උපමාහි භවචක්කං විඤ්ඤාපෙන්තෙන එකාධිට්ඨානෙහි උපමාවිසෙසෙහි තං විඤ්ඤාපෙත්වා ඉදානි නානාධිට්ඨානෙහි විඤ්ඤාපෙතුං **''යස්මා වා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ පටලාභිභූතචක්ඛුකො රූපානි න පස්සති, කිඤ්චි පස්සන්තොපි විපරීතං පස්සති, එවං අවිජ්ජාභිභූතො දුක්ඛාදීනි න පටිපජ්ජති න පස්සති, මිච්ඡා වා පටිපජ්ජතීති **පටලං විය අවිජ්ජා. කොසකාරකිමි විය** අත්තනාව කතත්තා, වට්ටස්ස අත්තනො එව පරිබ්භමනකාරණත්තා ච **කොසප්පදෙසා විය සඞ්ඛාරා.** සඞ්ඛාරපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානං **විඤ්ඤාණං** පරිණායකපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානො **රාජකුමාරො වියාති** පරිග්ගහෙන විනා පතිට්ඨාලාභො එත්ථ උපමොපමෙය්‍යසාමඤ්ඤං. **උපපත්තිනිමිත්තන්ති** කම්මාදිආරම්මණමාහ. **පරිකප්පනතොති** ආරම්මණකරණතො, සම්පයුත්තෙන වා විතක්කෙන විතක්කනතො. දෙවමනුස්සමිගවිහඞ්ගාදිවිවිධප්පකාරතාය **මායා විය නාමරූපං.** පතිට්ඨාවිසෙසෙන වුඩ්ඪිවිසෙසාපත්තිතො **වනප්පගුම්බො විය සළායතනං.** ආයතනානං විසයිවිසයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤාභිමුඛභාවො **ආයතනසට්ටනං.** තතො ආයතනසට්ටනතො ද්වයසඞ්ඝට්ටනුප්පත්තිතො, වෙදනාදුක්ඛහෙතුතො ච **අග්ගි විය ඵස්සො.** සපරිළාහතො **දාහො විය වෙදනා.** උපරූපරි තණ්හාපවඩ්ඪනතො ලොණූදකපානං විය විසයානුභවනං. ආරම්මණෙ පාතුකම්‍යතාභාවතො **පිපාසා විය තණ්හා. තදස්සුපාදානන්ති** තං අභිලාසකරණං තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනං අස්ස තංසමඞ්ගිනො පුග්ගලස්ස, තදස්ස වා භවෙය්‍යා උපාදානං. බ්‍යසනාවහතාය අජානනතො භවුපාදානං මච්ඡස්ස බළිසුපාදානං විය. එත්ථ ච සඞ්ඛාරාදීනං කොසප්පදෙසපරිණායකාදීහි ද්වීහි ද්වීහි සදිසතාය ද්වෙ ද්වෙ උපමා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

659. කොචි අගම්භීරො එව ගම්භීරො විය ඛායති පුරාණතිණපණ්ණාදිහරිතො පබ්බතසඞ්ඛෙපෙ ජලාසයො විය, න එවමයං. අයං පන ගම්භීරොව හුත්වා ඔභාසති පකාසති දිස්සතීති **ගම්භීරාවභාසො. යථාරහන්ති** අත්ථාදිවසෙන යථානුරූපං.

ජාතිතො ජරාමරණං න න හොති, හොති එවාති අවධාරණෙ සිද්ධෙ ''සියා නු ඛො ජරාමරණං ජාතිතො, අඤ්ඤතොපී''ති ආසඞ්කායං තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථං **''න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොතී''**ති වුත්තං. තත්ථ අඤ්ඤග්ගහණං ජාතියා පටියොගීවිසයං, න අඤ්ඤමත්තවිසයං ''ජාතිං විනා''ති වචනතො. තෙනස්ස නාඤ්ඤං ජාතියා සහකාරීකාරණභූතං නිවත්තිතං හොති. එස නයො ඉතො පරෙසුපි. **ඉත්ථන්ති** ඉදං පකාරං, ඉමිනා පකාරෙනාති අත්ථො. **ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨොති** ජාතිපච්චයසම්භූතං හුත්වා සහිතස්ස අත්තනො පච්චයානුරූපස්ස උද්ධං උද්ධං ආගතභාවො, අනුප්පවත්තට්ඨොති අත්ථො. අථ වා සම්භූතට්ඨො ච සමුදාගතට්ඨො ච **සම්භූතසමුදාගතට්ඨො.** ''න ජාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොතී''ති හි ජාතිපච්චයසම්භූතට්ඨො වුත්තො. **ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති** ජාතිපච්චයසමුදාගතට්ඨො, යා යා ජාති යථා යථා පච්චයො හොති, තදනුරූපපාතුභාවොති අත්ථො.

තත්ථ ''න ජාතිතො ජරාමරණං න හොතී''ති ඉමිනා ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයතාය අවිතථතං දස්සෙති, ''න ජාතිං විනා අඤ්ඤතො ජරාමරණං හොතී''ති ඉමිනා අනඤ්ඤථත්තං, ''ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතී''ති ඉමිනා තථතං. තෙන ච යථා පච්චයධම්මා අත්තනො පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවෙ, තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, එවං පච්චයුප්පන්නධම්මාපි තබ්භාවෙති දස්සෙති. එස නයො සෙසෙසුපි. ''හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති එතෙන වචනෙන අත්ථස්ස හෙතුඵලභාවො කථං ඤාතබ්බොති? ''අත්ථපටිසම්භිදා''ති එතස්ස සමාසපදස්ස අවයවපදත්ථං දස්සෙන්තෙන ''හෙතුඵලෙ ඤාණ''න්ති වුත්තත්තා. ''අත්ථෙ පටිසම්භිදා අත්ථපටිසම්භිදා''ති එත්ථ හි ''අත්ථෙ''ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තෙන ''හෙතුඵලෙ''ති වුත්තං, ''පටිසම්භිදා''ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තෙන ''ඤාණ''න්ති, තස්මා හෙතුඵලඅත්ථසද්දා එකත්ථා, ඤාණපටිසම්භිදා චාති ඉමමත්ථං වදන්තෙන සාධිතො අත්ථස්ස හෙතුඵලභාවො.

යෙනාකාරෙනාති යෙන පවත්තිආකාරෙන. සභාවධම්මා හි පච්චයවිසෙසසිද්ධෙන පවත්තිආකාරෙන විසිට්ඨාකාරා හොන්ති. තෙනාහ ''සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාථමාගච්ඡන්තී''ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85). **යදවත්ථාති** යාය අවත්ථාය අවත්ථිතා. අවත්ථාවිසෙසවන්තො හි ධම්මා තෙන තෙන අවත්ථාවිසෙසෙන තං තං අත්ථකිච්චං සාධෙතුං සමත්ථා හොන්ති. ස්වායං පවත්තිආකාරො, අවත්ථාවිසෙසො ච අවිජ්ජායපි අනුපචිතකුසලසම්භාරෙහි දුරවබොධතො එව ඤාණෙන අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨො චාති ආහ **''තස්ස…පෙ…. ගම්භීරො''**ති. **තස්ස** ආකාරස්ස, අවත්ථාය ච. **හෙතුම්හි ඤාණන්ති** එත්ථ හෙතුනො ධම්මපරියායතා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

අස්සාති පටිච්චසමුප්පාදස්ස. **තෙන තෙන කාරණෙනාති** තෙන තෙන වෙනෙය්‍යානං බුජ්ඣනානුගුණතාසඞ්ඛාතෙන කාරණෙන. **තත්ථාති** තස්මිං දෙසනප්පකාරෙ. **අනුලොමපටිලොමතොති** නයිධ පච්චයුප්පාදා පච්චයුප්පන්නුප්පාදසඞ්ඛාතං අනුලොමං, පච්චයනිරොධා පච්චයුප්පන්නනිරොධසඞ්ඛාතඤ්ච පටිලොමමාහ. ආදිතො පන අන්තගමනමනුලොමං, අන්තතො ච ආදිගමනං පටිලොමමාහ. ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනාය, අන්තතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනාය ච **තිසන්ධිචතුසඞ්ඛෙපං.** ''ඉමෙ චත්තාරො ආහාරා කිංනිදානා''තිආදිකාය (සං. නි. 2.11) වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනාය, ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා''තිආදිකාය (ම. නි. 1.204, 400; ම. නි. 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-45; 2.4.60; කථා. 465, 467) අනුලොමදෙසනාය ච **ද්විසන්ධිතිසඞ්ඛෙපං.** ''සංයොජනීයෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන''න්තිආදීසු (සං. නි. 2.53, 57) **එකසන්ධිද්විසඞ්ඛෙපං.** කත්ථචි එකඞ්ගොපි ච පටිච්චසමුප්පාදො දෙසිතො, සො ''තත්‍ර, භික්ඛවෙ, සුතවා අරියසාවකො''තිආදිනා (සං. නි. 2.62) දස්සිතො එව.

අවිජ්ජාදීනං සභාවො පටිවිජ්ඣීයතීති **පටිවෙධො.** වුත්තං හෙතං **අට්ඨකථායං** ''තෙසං තෙසං වා තත්ථ තත්ථ වුත්තධම්මානං පටිවිජ්ඣිතබ්බො සලක්ඛණසඞ්ඛාතො අවිපරීතසභාවො පටිවෙධො''ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා). ජානනලක්ඛණස්ස ඤාණස්ස පටිපක්ඛභූතො අවිජ්ජාය **අඤ්ඤාණට්ඨො.** ආරම්මණස්ස පච්චක්ඛකරණෙන දස්සනභූතස්ස පටිපක්ඛභූතො **අදස්සනට්ඨො.** යෙන පනෙසා දුක්ඛාදීනං යාථාවසරසං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා තිට්ඨති, සො තස්සා **සච්චාසම්පටිවෙධට්ඨො.** අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙකදෙසො **සරාගො,** අඤ්ඤො **විරාගො.** රාගස්ස වා අපටිපක්ඛභාවතො රාගපවඩ්ඪකො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො සබ්බොපි **සරාගො,** ඉතරො තප්පටිපක්ඛභාවතො **විරාගො.** ''දීඝරත්තං හෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා''ති (සං. නි. 2.62) අත්තපරාමාසස්ස විඤ්ඤාණං විසෙසතො වත්ථු වුත්තන්ති විඤ්ඤාණස්ස **සුඤ්ඤතට්ඨො** ගම්භීරො. අත්තා විජානාති සංසරතීති සබ්‍යාපාරතාසඞ්කන්ති අභිනිවෙසබලවතාය **අබ්‍යාපාරට්ඨඅසඞ්කන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨා** ච ගම්භීරා. **නාමරූපස්ස** පටිසන්ධික්ඛණෙ **එකුප්පාදො,** පවත්තියං විසුං විසුං යථාරහං **එකුප්පාදො,** නාමස්ස රූපෙන, රූපස්ස ච නාමෙන අසම්පයොගතො **විනිබ්භොගො,** නාමස්ස නාමෙන, රූපස්ස ච රූපෙන, එකච්චස්ස එකච්චෙන **අවිනිබ්භොගො** යොජෙතබ්බො. එකුප්පාදෙකනිරොධෙ හි අවිනිබ්භොගෙ අධිප්පෙතෙ සො රූපස්ස ච එකකලාපවුත්තිනො ලබ්භති. අථ වා

එකචතුවොකාරභවෙසු නාමරූපානං අසහවත්තනතො අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගො, පඤ්චවොකාරභවෙ සහවත්තනතො අවිනිබ්භොගො ච වෙදිතබ්බො.

අධිපතියට්ඨො නාම ඉධ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. ''ලොකොපෙසො ද්වාරාපෙසා ඛෙත්තම්පෙත''න්ති (ධ. ස. 598-599) වුත්තා **ලොකාදිඅත්ථා** චක්ඛාදීසු පඤ්චසු යොජෙතබ්බා. මනායතනස්සාපි ලුජ්ජනතො, මනොසම්ඵස්සාදීනං ද්වාරඛෙත්තභාවතො ච එතෙ අත්ථා සම්භවන්ති එව. ආපාථගතානං රූපාදීනං පකාසනයොග්‍යතාලක්ඛණං ඔභාසනං චක්ඛාදීනං **විසයිභාවො,** මනායතනස්ස විජානනං. **සඞ්ඝට්ටනට්ඨො** විසෙසතො චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්නං, ඉතරෙ ඡන්නම්පි යොජෙතබ්බා. ඵුසනඤ්ච ඵස්සස්ස සභාවො, සඞ්ඝට්ටනං රසො, ඉතරෙ උපට්ඨානාකාරා. **ආරම්මණරසානුභවනට්ඨො** රසවසෙන වුත්තො, **වෙදයිතට්ඨො** ලක්ඛණවසෙන. සුඛදුක්ඛමජ්ඣත්තභාවා යථාක්කමං තිස්සන්නං වෙදනානං සභාවවසෙන වුත්තා. අත්තා වෙදයතීති අභිනිවෙසස්ස බලවතාය **නිජ්ජීවට්ඨො** වෙදනාය ගම්භීරො. නිජ්ජීවාය වා වෙදනාය වෙදයිතං නිජ්ජීවවෙදයිතං, නිජ්ජීවවෙදයිතමෙව අත්ථො **නිජ්ජීවවෙදයිතට්ඨො.** සප්පීතිකතණ්හාය **අභිනන්දිතට්ඨො,** බලවතරතණ්හාය ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපනං **අජ්ඣොසානට්ඨො.** ඉතරො සාධාරණවසෙන වෙදිතබ්බො. **ආදානග්ගහණාභිනිවෙසට්ඨා** චතුන්නම්පි උපාදානානං සමානා, **පරාමාසට්ඨො** වුත්තො දිට්ඨුපාදානාදීනමෙව, තථා **දුරතික්කමට්ඨො.** ''දිට්ඨිකන්තාරො''ති (ධ. ස. 392) හි වචනතො දිට්ඨීනං දුරතික්කමතා, දළ්හග්ගහණත්තා වා චතුන්නම්පි **දුරතික්කමට්ඨො** යොජෙතබ්බො. දුරතික්කමතායපි හි තණ්හාය **සමුද්දට්ඨො** වුත්තො. **යොනිගතිඨිතිනිවාසෙසුඛිපනන්**ති සමාසෙ භුම්මවචනස්ස අලොපො දට්ඨබ්බො. එවඤ්හි තෙන ආයූහනාභිසඞ්ඛරණපදානං සමාසො හොති. ජරාමරණඞ්ගං මරණප්පධානන්ති මරණට්ඨා එව **බයාදයො** ගම්භීරාති දස්සිතා. නවනවානඤ්හි ඛයෙන ඛණ්ඩිච්චාදිපරිපක්කප්පවත්ති ජරාති, ඛයට්ඨො වා ජරාය වුත්තොති දට්ඨබ්බො. නවභාවාපගමො හි ඛයොති වත්තුං යුත්තොති. **විපරිණාමට්ඨො** ද්වින්නම්පි. සන්තතිවසෙන වා ජරාය ඛයවයභාවො, සම්මුතිඛණිකවසෙන මරණස්ස භෙදවිපරිණාමතා යොජෙතබ්බා.

660. **අත්ථනයා**ති අත්ථානං නයා, අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහි එකත්තාදී සකෙන භාවෙන නයන්ති ගමෙන්තීති එකත්තාදයො, තෙසං නයාති වුත්තා. නීයන්තීති හි නයාති. අත්ථා එව වා එකත්තාදිභාවෙන නීයමානා ඤායමානා **අත්ථනයා**ති වුත්තා. නීයන්ති එතෙහීති වා නයා, එකත්තාදීහි ච අත්ථා ''එක''න්තිආදිනා නීයන්ති, තස්මා එකත්තාදයො අත්ථානං නයාති **අත්ථනයා.**

අඞ්කුරාදිභාවෙනාති අඞ්කුරපත්තනාළඛන්ධසාඛාපල්ලවපලාසාදිභාවෙන පවත්තමානෙ අවයවෙ එකජ්ඣං ගහෙත්වා සන්තානානුපච්ඡෙදෙන බීජං රුක්ඛභාවං පත්තං රුක්ඛභාවෙන පවත්තං තඤ්ච එකත්තෙන වුච්චතීති **සන්තානානුපච්ඡෙදො** යථා එකත්තං, එවං ඉධාපි අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිහෙතුහෙතුසමුප්පන්නානං සන්තානානුපච්ඡෙදො එකසන්තතිපතිතතා **එකත්තනයො**ති දස්සෙති. **''හෙතුඵලසම්බන්ධෙනා''**ති එතෙන සන්තානානුපච්ඡෙදං විභාවෙති. සතිපි හි හෙතුඵලානං පරමත්ථතො භෙදෙ හෙතුභාවෙන, ඵලභාවෙන ච තෙසං සම්බන්ධභාවොයෙවෙත්ථ **සන්තානානුපච්ඡෙදො,** යතො යස්මිං සන්තානෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තත්ථෙව ඵලුප්පත්තීති කතස්ස විනාසො, අකතස්ස අබ්භාගමො ච නත්ථීති. **එකත්තග්ගහණතො**ති හෙතුඵලානං භෙදං අනුපධාරෙත්වා හෙතුං, ඵලඤ්ච අභින්නං කත්වා උභින්නං එකභාවස්ස අභෙදස්ස ගහණෙන. ''තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරතී''තිආදිනා **සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති.**

ලක්ඛණවවත්ථානන්ති සභාවවවත්ථානං හෙතුනො, ඵලස්ස ච භින්නසභාවතාවබොධො. **භින්නසන්තානස්සෙවා**ති සම්බන්ධරහිතස්ස නානත්තස්ස ගහණතො අඤ්ඤො මතො, අඤ්ඤො ජාතො, තස්මා ''සත්තන්තරො උච්ඡින්නො, සත්තන්තරො උප්පන්නො''ති ගණ්හන්තො **උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති.**

අම්හෙහි උප්පාදෙතබ්බන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. **බ්‍යාපාරාභාවො** අනභිසන්ධිතාය අබ්‍යාවටතා. **සම්මා පස්සන්තො**ති ''නිරීහා නිජ්ජීවා ධම්මමත්තා''ති පස්සන්තො. සභාවො එව නියමො **සභාවනියමො** ''සසම්භාරග්ගිනො උද්ධමුඛතා, සසම්භාරවායුනො තිරියගමන''න්ති එවමාදි විය. තෙන සිද්ධො යථාසකං පච්චයුප්පන්නස්ස **හෙතුභාවො.** ''කස්සචි කත්තුනො අභාවා න කාචි කිරියා ඵලපබන්ධිනී''ති **අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති.**

''ඛීරතො දධි, න උදකතො, තිලතො තෙලං, න වාලිකතො''ති සබ්බතො සබ්බසම්භවාභාවදස්සනෙන **අහෙතුකදිට්ඨිං** හෙතුඅනුරූපමෙව ඵලං පස්සන්තො **අකිරියදිට්ඨිං පජහති. යතො කුතොචී**ති යදි අඤ්ඤස්මා අඤ්ඤස්ස උප්පත්ති සියා, වාලිකතො තෙලස්ස, උච්ඡුතො ඛීරස්ස කස්මා උප්පත්ති න සියා, තස්මා න කොචි කස්සචි හෙතු අත්ථීති **අහෙතුකදිට්ඨිං,** අවිජ්ජමානෙපි හෙතුම්හි නියතතාය තිලගාවීසුක්කසොණිතාදීහි තෙලඛීරසරීරාදීනි පවත්තන්තීති **නියතිවාදඤ්ච උපාදියතී**ති විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

661. කස්මා? යස්මා ඉදඤ්හි භවචක්කං අපදාලෙත්වා සංසාරභයමතීතො න කොචි සුපිනන්තරෙපි අත්ථීති සම්බන්ධො. **අගාධං** අප්පතිට්ඨං **දුරතියානං** දුරතික්කමං. **අසනිවිචක්කම්**වාති අසනිමණ්ඩලම්ව. තඤ්හි නිම්මථනමෙව, නානිම්මථනං පවත්තති, එවං භවචක්කම්පි එකන්තදුක්ඛුප්පාදනතොව **''නිච්චනිම්මථන''**න්ති වුත්තං.

ඤාණාසිනා අපදාලෙත්වා සංසාරභයමතීතො නත්ථීති එතස්ස සාධකසුත්තං දස්සෙන්තො **‘‘වුත්තම්පි චෙත’’**න්තිආදිමාහ. තන්තූනං ආකුලකං තන්තාකුලකං, තන්තාකුලකමිව ජාතා **තන්තාකුලකජාතා,** කිලෙසකම්මවිපාකෙහි අතිවිය ජටිතාති අත්ථො. කුලියා සකුණියා නීඩං කුලිකං, තං විය ජාතා **කුලිකුණ්ඩිකජාතා.** මුඤ්ජං විය, පබ්බජා විය ච භූතා ජාතා **මුඤ්ජපබ්බජභූතා.** තදුභයං කිර තිණං ආකුලං ජටිතං හුත්වා වඩ්ඪති. වඩ්ඪියා අභාවතො **අපායං,** දුක්ඛගතිභාවතො **දුග්ගතිං,** සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා **විනිපාතඤ්ච,** චතුබ්බිධං අපායං ‘‘ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටී’’තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.619; දී. නි. අට්ඨ. 2.95 ආපසාදනාවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199; විභ. අට්ඨ. 226 සඞ්ඛාරපදනිද්දෙස; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; සු. නි. අට්ඨ. 2.523; උදා. අට්ඨ. 39; ඉතිවු. අට්ඨ. 14, 58; ථෙරගා. අට්ඨ. 1.67, 99; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.117; චූළනි. අට්ඨ. 6; බු. වං. අට්ඨ. 2.58) වුත්තං **සංසාරඤ්ච නාතිවත්තති.** සංසාරො එව වා සබ්බො ඉධ වඩ්ඪිඅපගමාදිඅත්ථෙහි අපායාදිනාමකො වුත්තො කෙවලං දුක්ඛක්ඛන්ධභාවතො.

පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සත්තරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

18. දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

නාමරූපපරිග්ගහකථාවණ්ණනා

662. යා විසුද්ධියො සම්පාදෙතබ්බාති සම්බන්ධො. **ඉමෙසු** යථාවිචාරිතෙසු ඛන්ධාදීසු විපස්සනාය **භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු**. ගන්ථස්ස උග්ගණ්හනං වාචුග්ගතකරණං **උග්ගහො,** පරිතො සබ්බථාපි අත්ථස්ස ඤාතුමිච්ඡා **පරිපුච්ඡා,** සවනුපපරික්ඛාදිවසෙන තදත්ථස්ස මනසිකාරවිධි, තදුභයවසෙන යස්මා තත්ථපි ඤාණං ස්වාසෙවිතං හොති, තස්මා වුත්තං **"උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිචයං කත්වා"**ති, ඛන්ධාදීසු සුතමයං ඤාණං උප්පාදෙත්වාති අත්ථො. **විත්ථාරිතමෙව,** තස්මා තත්ථ විත්ථාරිතනයානුසාරෙන සීලවිසුද්ධි සම්පාදෙතබ්බාති අධිප්පායො. උපචාරසමාධිපි අප්පනාසමාධි විය විපස්සනාය අධිට්ඨානභාවතො චිත්තවිසුද්ධියෙවාති ආහ **"සඋපචාරා"**ති. **වෙදිතබ්බාති** අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තනවසෙනෙව වෙදිතබ්බා. එවඤ්හි තා පච්චක්ඛතො විදිතා නාම හොන්ති, තස්මා වෙදිතබ්බා සම්පාදෙතබ්බාති වුත්තං හොති. **වෙදිතබ්බාති** වා සමාපත්තිසුඛාධිගමවසෙන අනුභවිතබ්බාති අත්ථො. න හි කෙවලෙන ජානනමත්තෙන චිත්තවිසුද්ධියං පතිට්ඨිතො නාම හොති, න ච තත්ථ අපතිට්ඨාය උපරිවිසුද්ධිං සම්පාදෙතුං සක්කාති.

නාමරූපානං යාථාවදස්සනන්ති නාමස්ස, රූපස්ස ච විභජ්ජ යථාභූතසභාවදස්සනං. නාමග්ගහණෙන චෙත්ථ වෙදනාදීනං චතුන්නං තෙභූමකානං ඛන්ධානං ගහණං, න ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති එත්ථ විය විඤ්ඤාණං විනා, නාපි ''නාමඤ්ච රූපඤ්ච''ති (දී. නි. 3.304, 352; ධ. ස. දුකමාතිකා 109) එත්ථ විය සනිබ්බානෙහි ලොකුත්තරක්ඛන්ධෙහි සද්ධින්ති දට්ඨබ්බං.

663. යාති පජ්ජති එතෙනාති යානං, සමථොව යානං සමථයානං, තං එතස්ස අත්ථීති සමථයානිකො. ඣානෙ, ඣානූපචාරෙ වා පතිට්ඨාය විපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තස්සෙතං නාමං, තෙන **සමථයානිකෙන** . **"ඨපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන"**න්ති ඉදං භවග්ගධම්මානං ආදිකම්මිකස්ස දුප්පරිග්ගහතාය වුත්තං. **ලක්ඛණරසාදිවසෙන පරිග්ගහෙතබ්බා** ඤාණෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙතබ්බා, පරිග්ගහවිධි පන **ඛන්ධනිද්දෙසෙ** (විසුද්ධි. 2.421 ආදයො) වුත්තා එවාති අධිප්පායො. ආරම්මණාභිමුඛනමනං ආරම්මණෙන විනා අප්පවත්ති, තෙන නමනට්ඨෙන, නාමකරණට්ඨෙන වා. වෙදනාදයො හි අරූපධම්මා සබ්බදාපි ච ඵස්සාදිනාමකත්තා පථවීආදයො විය කෙසකුම්භාදිනාමන්තරානාපජ්ජනතො අත්තනාව කතනාමතාය නාමකරණට්ඨෙන **"නාම"**න්ති වුච්චන්ති. අථ වා අධිවචනසම්ඵස්සො විය අධිවචනං නාමං අන්තරෙන අනුපවිතසම්භාරානං ගහණං න ගච්ඡන්තීති නාමායත්තගහණතාය වෙදනාදයො **"නාම"**න්ති වුච්චන්ති, රූපං පන විනාපි නාමසවනං අත්තනො රුප්පනසභාවෙනෙව ගහණං ගච්ඡති. **වවත්ථාපෙතබ්බන්ති** අසඞ්කරතො ඨපෙතබ්බං, අඤ්ඤමඤ්ඤං, රූපෙන ච අමිස්සිතං කත්වා චිත්තෙ ඨපෙතබ්බන්ති අත්ථො.

නාමරූපපරිග්ගහො ච නාම යාවදෙව තස්ස පටිනිස්සජ්ජනත්ථන්ති තදනුරූපමෙව නිදස්සනං දස්සෙන්තො **"යථා නාමා"**තිආදිමාහ. **රුප්පනතොති** එත්ථ රුප්පනට්ඨො ''සීතාදිවිරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ විසදිසුප්පත්ති''තිආදිනා (විසුද්ධි. මහාටී. 2.432) **ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනායං** වුත්තොයෙව. එවං විසුං නාමපරිග්ගහං, රූපපරිග්ගහඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි එකජ්ඣං නාමරූපපරිග්ගහං දස්සෙතුං **"තතො නමනලක්ඛණ"**න්තිආදි වුත්තං.

664. ඉති අරූපමුඛෙන විපස්සනාභිනිවෙසං දස්සෙත්වා ඉදානි රූපමුඛෙන තං දස්සෙන්තො **"සුද්ධවිපස්සනායානිකො පනා"**තිආදිමාහ. තත්ථ සමථයානිකස්ස සමථමුඛෙන විපස්සනාභිනිවෙසො, විපස්සනායානිකස්ස පන සමථං අනිස්සායාති ආහ **"සුද්ධවිපස්සනායානිකො"**ති, සමථභාවනාය අමිස්සිතවිපස්සනායානවාති අත්ථො. **අයමෙව වා සමථයානිකොති** යථාවුත්තො සමථයානිකො එව වා. තෙන සමථයානිකස්සාපි රූපමුඛෙන විපස්සනාභිනිවෙසො ලබ්භති, න අරූපමුඛෙනෙවාති දස්සෙති. **තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානන්ති** ''යං ථද්ධලක්ඛණං, අයං පථවීධාතු''තිආදිනා (විසුද්ධි. 1.308) සඞ්ඛෙපමනසිකාරාදිවසෙන වුත්තෙසු තෙරසසු ධාතුපරිග්ගහමුඛෙසු. කම්මසමුට්ඨානො නාම කෙසො චම්මබ්භන්තරගතො. **තත්ථෙවාති** තස්මිංයෙව කම්මසමුට්ඨානෙ කෙසෙ. කායප්පසාදස්ස විය භාවස්සාපි සකලසරීරබ්‍යාපිතාය **"භාවස්ස අත්ථිතායා"**ති වුත්තං. පුන **තත්ථෙවාති** තස්මිංයෙව කෙසසඤ්ඤිතෙ රූපසමුදායෙ. **අපරානිපීති** පුබ්බෙ වුත්තානි කම්මසමුට්ඨානානි වීසති, ඉමානි ආහාරසමුට්ඨානාදීනි චතුවීසති රූපානීති සබ්බානිපි **චතුචත්තාලීස,** තඤ්ච ඛො තත්ථ ලබ්භමානසන්තතිසීසසාමඤ්ඤෙන වෙදිතබ්බං. **"චතුචත්තාලීසා"**ති ච ඉදං සද්දස්ස අනියතත්තා වුත්තං. න හි සබ්බකාලං උතුචිත්තතො රූපං උප්පජ්ජන්තං සසද්දමෙව උප්පජ්ජතීති. **එවන්ති** යථා කෙසෙ, එවං ලොමාදීසු චතුසමුට්ඨානිකෙසු. **චතුවීසතිකොට්ඨාසෙසූති** ද්වත්තිංසාය කොට්ඨාසෙසු වක්ඛමානෙ අට්ඨ කොට්ඨාසෙ අපනෙත්වා චතුවීසතිකොට්ඨාසෙසු. සෙදාදීනං ආතපූපතාපාදිනා, චිත්තවිකාරෙන ච උප්පජ්ජනතො තෙ **උතුචිත්තසමුට්ඨානා** වුත්තා.

ද්වත්තිංසකොට්ඨාසගතෙසු රූපෙසු පාකටෙසු ජාතෙසු තදඤ්ඤානිපි පාකටානි හොන්තීති තානිපි දස්සෙතුං **"අපරෙ"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අපරෙ දස ආකාරාති** තෙජොවායොකොට්ඨාසවසෙන අපරෙ දස ආකාරා. **කම්මජෙති**

භූතකථනං, න විසෙසනං අසිතාදිපරිපාචකස්ස තෙජස්ස අකම්මජස්ස අභාවතො. **තථා චිත්තජෙති** ච එකන්තචිත්තසමුට්ඨානත්තා අස්සාසපස්සාසානන්ති කෙචි, තං න, අචිත්තජසන්තානෙ පවත්තානං උතුජභාවතො. අබ්භන්තරට්ඨා එව හි තෙ චිත්තජා, න බහිද්ධා, තස්මා තත්ථ **"චිත්තජෙ"**ති ඉදං විසෙසනමෙව, අයඤ්ච අත්ථො හෙට්ඨා ආනාපානකථායං වුත්තොයෙව. **සෙසෙසූති** සන්තප්පනාදිවසෙන චෙව උද්ධඞ්ගමාදිවසෙන ච පවත්තෙසු තෙජොවායොකොට්ඨාසෙසු.

චක්ඛුදසකාදීසු පධානරූපං චක්ඛාදයොති තෙසු ලබ්භමානං වත්ථුද්වාරභාවං අවයවකිච්චං සමුදායෙ ආරොපෙත්වා වුත්තං **"වත්ථුද්වාරවසෙන පඤ්ච චක්ඛුදසකාදයො"**ති. වත්ථුවසෙන හදයවත්ථුදසකඤ්චාති යොජෙතබ්බං, එකයොගනිද්දිට්ඨානම්පි එකදෙසො අනුවත්තතීති. **සබ්බානිපීති** යථාවුත්තගණනායං චතුන්නවුතිචතුසතාධිකානි සහස්සරූපරූපානි. කොට්ඨාසාවයවානං පන තදවයවකලාපානඤ්ච හෙදෙ ගය්හමානෙ අතිවිය තතො බහුතරො රූපභෙදො හොති, සො පන හෙදො ඉධ ආදිකම්මිකස්ස දුප්පරිග්ගහොති න ගහෙතබ්බො.

කාමං වත්ථුවසෙනාපි අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති, ද්වාරවසෙන පන පරිග්ගහො අනාකුලොති කත්වා වුත්තං **"ද්වාරවසෙන අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති"**ති . සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන **"එකාසීති ලොකියචිත්තානී"**ති වුත්තං, ලාභිනො එව පන මහග්ගතචිත්තානි සුපාකටානි හොන්ති. **අවිසෙසෙනාති** සාධාරණතො. ඵස්සාදයො හි සත්ත චෙතසිකා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහිපි උප්පජ්ජනතො සබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණා. **සබ්බෙපි තෙති** එකාසීති ලොකියචිත්තානි, තංසම්පයුත්තඵස්සාදයොති සබ්බෙපි තෙ අරූපධම්මෙ. ආරම්මණාදිවිභාගෙන පන චිත්තුප්පාදභෙදෙ ගය්හමානෙ තතො බහුතරො එව හොති, සො පන ඉධ නාධිප්පෙතො.

665. අස්ස චක්ඛුපසාදස්ස නිස්සයභූතා පන චතස්සො ධාතුයොති සම්බන්ධො. සහජාතරූපානි තස්ස චක්ඛුපසාදස්ස ඉච්චෙව සම්බන්ධො. **තත්ථෙවාති** තස්මිංයෙව සසම්භාරචක්ඛුපදෙසෙ. **අනුපාදින්නරූපානීති** පුබ්බෙ වුත්තරූපානං උපාදින්නරූපත්තා වුත්තං, අකම්මජරූපානීති අත්ථො. **සෙසානීති** පඨමං චක්ඛුනො වුත්තත්තා තතො සෙසානි, තෙන පන සද්ධිං චතුපඤ්ඤාස රූපානි හොන්ති. චක්ඛුදසකාදීසු එකස්සපි අග්ගහෙතබ්බතො **"අවසෙසානි තෙචත්තාලීස රූපානී"**ති වුත්තං. සද්දස්ස අනියතත්තා තං අග්ගහෙත්වා ''තෙචත්තාලීස රූපානී''ති වත්වා පුන උතුචිත්තසමුට්ඨානෙ ද්වෙ සද්දෙ ගහෙත්වා **"පඤ්චචත්තාලීසා"**ති කෙචිවාදො දස්සිතො.

අවසෙසරූපානීති ''දස ධාතුයො''ති වුත්තෙ ද්වාදස රූපධම්මෙ ඨපෙත්වා අවසෙසානි ඡ නිප්ඵන්නරූපානි. රූපරූපානෙව හි ඉධ පරිග්ගය්හන්ති, න රූපපරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණානි. චක්ඛුසන්නිස්සයරූපාරම්මණභාවසාමඤ්ඤෙන, චිත්තභාවසාමඤ්ඤෙන ච කුසලාකුසලවිපාකතාය දුවිධම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං චිත්තන්තෙච්වෙව වුත්තං. **එවන්ති** ඉමිනා ''චක්ඛුං නිස්සායා''තිආදිනා වුත්තං, අවුත්තඤ්ච ''සොතං නිස්සායා''තිආදිකං සඞ්ගණ්හාති. **මනොවිඤ්ඤාණධාතූති** එත්ථපි ''එකා''ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං ''එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති. අඩ්ඪෙන එකාදස **අඩ්ඪෙකාදස,** අඩ්ඪං වා එකාදසමං එතාසන්ති **අඩ්ඪෙකාදස. අඩ්ඪට්ඨමාති** එත්ථාපි එසෙව නයො.

666. **චක්ඛුධාතුයං වුත්තනයෙනෙවාති** ''යං ලොකො සෙතකණ්හමණ්ඩලවිචිත්ත''න්තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.665) වුත්තනයෙන.

667. **ඉධ භික්ඛු ඉමස්මිං සරීරෙති** අජ්ඣත්තං විපස්සනාභිනිවෙසදස්සනවසෙන වුත්තං. තෙනෙව හි එකස්සෙව භාවස්ස ගහිතත්තා **"සත්තරස රූපානි සම්මසනුපගානී"**ති ආහ. සම්මසිතුං සක්කුණෙය්‍යානි සම්මසනං උපගච්ඡන්තීති **සම්මසනුපගානි,** සම්මසනීයානීති අත්ථො. **ආකාර**-ග්ගහණෙන විඤ්ඤත්තිද්වයං වුත්තං, **විකාර**-ග්ගහණෙන ලහුතාදිත්තයං, ඉතරෙන ආකාසධාතූති වදන්ති. **ආකාර**-ග්ගහණෙන පන විඤ්ඤත්තිද්වයෙන සද්ධිං ලක්ඛණරූපමාහ. තම්පි හි රූපානං උප්පජ්ජනාදිආකාරමත්තන්ති. **අන්තරපරිච්ඡෙදොති** තංතංකලාපානං අසඞ්කරකාරණතාය අන්තරභූතො පරිච්ඡෙදො . යදි න සම්මසනුපගානි, ආකාරාදිමත්තානි ච, කථං රූපානීති ආහ **"අපිච ඛො"**තිආදි.

668. එවං ද්වාචත්තාලීසාය කොට්ඨාසානං වසෙන විත්ථාරතො රූපපරිග්ගහං තදනුසාරෙන විත්ථාරතො එව නාමපරිග්ගහං විභාවෙත්වා තතො සංඛිත්තසංඛිත්තතරසංඛිත්තතමවසෙන, අට්ඨාරසධාතුවසෙන, ද්වාදසායතනවසෙන, පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන ච රූපාරූපපරිග්ගහං දස්සෙත්වා අතිසංඛිත්තනයෙනාපි දස්සෙතුං **"යං කිඤ්චි රූප"**න්තිආදි වුත්තං.

යථා ච ධාතුආදිවසෙන, එවං ඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදවසෙනපි රූපාරූපපරිග්ගහො වෙදිතබ්බො. කථං? ඉන්ද්‍රියවසෙන තාව චක්ඛාදීනි පඤ්ච, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි චාති සත්ත ඉන්ද්‍රියානි රූපං, මනින්ද්‍රියං, පඤ්ච වෙදනින්ද්‍රියානි, සද්ධාදීනි පඤ්ච චාති එකාදස නාමං, ජීවිතින්ද්‍රියං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, පච්ඡිමානි තීණි ඉධ අනධිප්පෙතානි ලොකුත්තරත්තා. දුක්ඛසච්චං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, සමුදයසච්චං නාමං, ඉතරානි ඉධ නාධිප්පෙතානි ලොකුත්තරත්තා. පච්චයාකාරෙ ආදිතො තීණි අඞ්ගානි නාමං, චතුත්ථපඤ්චමානි නාමඤ්ච රූපඤ්ච, ඡට්ඨසත්තමඅට්ඨමනවමානි නාමං, දසමං නාමඤ්චෙව නාමරූපඤ්ච, පච්ඡිමානි ද්වෙ පච්චෙකං නාමඤ්ච රූපඤ්චාති

එවං තත්ථ තත්ථ වුත්තනයානුසාරෙන ඉන්ද්‍රියසච්චපච්චයාකාරවසෙනපි නාමරූපපරිග්ගහො කාතබ්බො. එවං පන නාමරූපපරිග්ගහස්ස විභාගෙන කථනෙ පයොජනං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

669. කාමං වෙදනාදීසු අරූපධම්මෙසු න උත්තරුත්තරා විය පුරිමපුරිමා සුඛුමා, තථාපි සඞ්ඝට්ටනෙන විකාරආපජ්ජනකෙ රූපධම්මෙ උපාදාය සබ්බෙපි තෙ සුඛුමා එවාති ආහ **“සුඛුමත්තා අරූපං න උපට්ඨාතී”**ති. **සම්මසිතබ්බ**න්ති සම්මදෙව ලක්ඛණාදිතො වීමංසිතබ්බං. **මනසිකාතබ්බ**න්ති තථා චිත්තෙ ඨපෙතබ්බං. **පරිග්ගහෙතබ්බ**න්ති පරිච්ඡෙදකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙතබ්බං. **වවත්ථපෙතබ්බ**න්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං අසඞ්කරතො විනිච්ඡිතබ්බං. **අස්සාති** යොගිනො . **සුවික්ඛාලිත**න්ති සුවිසොධිතං. ආදිකම්මිකස්ස හි කම්මට්ඨානං පරිග්ගණ්හන්තස්ස යාව ධම්මා සුපරිබ්‍යත්තං න උපතිට්ඨන්ති, තාව තෙ තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහබලෙන අභිභූතා අවිසුද්ධා නාම හොන්ති, අසඞ්කරතො උපට්ඨානාභාවතො අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච ජටිතා. යදා පන සම්මසනාදිවිධිනා තං විභූතං හොති, තදා තෙ සුවික්ඛාලිතා, නිජ්ජටා ච නාම හොන්ති. තෙනාහ **“යථා යථා හී”**තිආදි. ආදිකම්මිකස්ස අරූපධම්මා යෙභුය්‍යෙන රූපධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තනාකාරෙන ගහණං ගච්ඡන්තීති කත්වා වුත්තං **“තදාරම්මණා අරූපධම්මා”**ති. තෙනෙව හි හෙට්ඨා ‘‘තස්සෙවං පරිග්ගහිතරූපස්ස ද්වාරවසෙන අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති’’ති වුත්තං, න වත්ථුවසෙනාති.

ඉදානි රූපපරිග්ගහො අරූපපරිග්ගහස්ස උපායො, උපත්ථම්භො චාති යථාවුත්තමත්ථං උපමාහි පකාසෙතුං **“යථා හී”**තිආදි වුත්තං. **මුඛනිමිත්ත**න්ති මුඛස්ස පටිබිම්බං. තත්‍රිදං උපමාසංසන්දනං – චක්ඛුමා පුරිසො විය යොගාවචරො, තස්ස චක්ඛු විය යොගිනො කම්මට්ඨානපරිග්ගාහකඤාණං, ආදාසං විය රූපපරිග්ගහො, මුඛනිමිත්තං විය අරූපපරිග්ගහො, ආදාසස්ස අපරිසුද්ධකාලො විය රූපපරිග්ගහස්ස අවික්ඛාලිතකාලො, තදා මුඛනිමිත්තස්ස අපඤ්ඤායනං විය රූපපරිග්ගහස්ස අවිසුද්ධතාය අරූපධම්මානං අනුපට්ඨානං, ආදාසස්ස පුනප්පුනං පරිමජ්ජනං විය රූපපරිග්ගහස්ස පුනප්පුනං විසොධනං, සුපරිමජ්ජිතෙ ආදාසෙ සුබ්‍යත්තං මුඛනිමිත්තස්ස පඤ්ඤායනං විය සුවික්ඛාලිතෙ නිජ්ජටෙ රූපපරිග්ගහෙ අරූපධම්මානං සුට්ඨු උපට්ඨානන්ති. ඉමිනා නයෙන **තෙලත්ථිකොපමාදීසු**පි යථාරහං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. **තිලපිට්ඨ**න්ති තිලචුණ්ණං. **කතකට්ඨී**න්ති කතකබීජං. **කලලකද්දම**න්ති තනුකද්දමං.

තප්පච්චනීකකිලෙසාති තස්ස අරූපධම්මපරිග්ගාහකඤාණස්ස විබන්ධභාවෙන පටිපක්ඛභූතා සම්මොහාදිකිලෙසා. **උච්ඡු**ආදිඋපමාසු ඉදං මුඛමත්තස්ස දස්සනං – යථා උච්ඡුරසං ගහෙතුකාමො උච්ඡූනි උච්ඡුයන්තෙ පක්ඛිපිත්වා එකවාරං ද්විවාරං යන්තක්කමනමත්තෙන උච්ඡුරසෙ අනික්ඛමන්තෙ න උච්ඡූනි ඡඩ්ඩෙත්වා ගච්ඡති, යථා වා චොරෙ ගහෙත්වා තෙහි කතකම්මං ජානිතුකාමො ද්වත්තිප්පහාරමත්තෙන තෙසු තමත්ථං අකථෙන්තෙසු න තෙ මුඤ්චති, යථා වා පන ගොදම්මකො ගොණං දමෙතුකාමො ධුරෙ තං යොජෙත්වා එකවාරං ද්විවාරං තස්මිං පථෙන අගච්ඡන්තෙ න විස්සජ්ජෙති, යථා ච දධිං මන්ථෙත්වා නවනීතං ගහෙතුකාමො දධිකලසියං මන්ථං පක්ඛිපිත්වා සකිං, ද්වික්ඛත්තුං වා මන්ථස්ස හමනමත්තෙන නවනීතෙ අනුප්පජ්ජන්තෙ න දධිං ඡඩ්ඩෙති, යථා වා පන මච්ඡෙ පචිත්වා ඛාදිතුකාමො එකවාරං ද්විවාරං අග්ගිදානමත්තෙන මච්ඡෙසු අපච්චන්තෙසු න තෙ ඡඩ්ඩෙති. ‘‘අථ ඛො නං පුනප්පුනං පරිමජ්ජතී’’ති එත්ථ වුත්තනයානුසාරෙන ‘‘අථ ඛො නං උච්ඡුයන්තෙ පුනප්පුනං උප්පීළෙතී’’තිආදිනා සබ්බත්ථ උපමත්ථො යොජෙතබ්බො.

අරූපධම්මානං උපට්ඨානාකාරකථාවණ්ණනා

670. ආකිරියන්ති අභිමුඛා හොන්ති එතෙහීති ආකාරා, අරූපධම්මානං උපට්ඨානස්ස මුඛභූතා ඵුසනානුභවනවිජානනප්පකාරාති ආහ **“අරූපධම්මා තීහි ආකාරෙහි උපට්ඨහන්තී”**තිආදි. ආරම්මණෙ පවත්තමානෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු අසතිපි පුබ්බාපරියෙ ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො, තත්ථ සබ්බපඨමං අභිනිපතන්තො විය හොතීති වුත්තං **“පඨමාභිනිපාතො ඵස්සො”**ති. තෙනස්ස ඵුසනාකාරෙන සුපාකටභාවෙන උපට්ඨානං දස්සෙති. ඵස්සෙ පන උපට්ඨිතෙ යස්මිං ආරම්මණෙ සො ඵස්සො, තස්ස අනුභවනලක්ඛණා වෙදනා, සඤ්ජානනලක්ඛණා සඤ්ඤා, ආයූහනලක්ඛණා චෙතනා, පටිවිජානනලක්ඛණං විඤ්ඤාණන්ති ඉමෙපි පාකටා හොන්තීති ආහ **“තංසම්පයුත්තා වෙදනා”**තිආදි. එවං සලක්ඛණසඞ්ඛෙපතො චතුධාතුවවත්ථානවසෙන ඵස්සමුඛෙන අරූපපරිග්ගහං දස්සෙත්වා ඉදානි විත්ථාරතො චතුධාතුවවත්ථානවසෙන තං දස්සෙතුං **“තථා කෙසෙ”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **කෙසෙ පථවීධාතූති** කෙසසඞ්ඛාතෙ පථවීකොට්ඨාසෙ පථවීධාතු. ලක්ඛණවිභත්තිතො හි ධාතුවවත්ථානදස්සනමෙතං.

පුනපි ද්වින්නං ධාතුවවත්ථානානං වසෙන වෙදනාමුඛෙන අරූපපරිග්ගහං දස්සෙතුං **“එකස්සා”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **තස්ස රසානුභවනකවෙදනාති** ථද්ධභාවසඞ්ඛාතස්ස ඵොට්ඨබ්බසභාවස්ස අනුභවනවසෙන පවත්තවෙදනා.

අපරස්සාති එත්ථාපි වුත්තනයෙනෙව සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **ආරම්මණපටිවිජානන**න්ති ථද්ධතාසඞ්ඛාතඵොට්ඨබ්බාරම්මණපටිවිජානනං. කායද්වාරාභිනිහතං, කෙවලං වා මනොද්වාරිකජවනවිඤ්ඤාණමාහ. තඤ්හි ‘‘පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා’’ති පටිවිජානාති, ඉතරං පන කක්ඛළලක්ඛණපටිවිජානනමත්තමෙවාති.

එතෙනෙව උපායෙනාති ය්වායං සලක්ඛණසඞ්ඛෙපතො, සලක්ඛණවිභත්තිතො ච ධාතුවවත්ථානවසෙන රූපපරිග්ගහං දස්සෙත්වා තත්ථ ඨිතස්ස ඵස්සාදිමුඛෙන අරූපපරිග්ගණ්හනූපායො දස්සිතො, එතෙනෙව උපායෙන. **කම්මසමුට්ඨානකෙසෙති** චතුසමුට්ඨානකෙසතො නිද්ධාරිතෙ කම්මසමුට්ඨානකෙසෙ. **කක්ඛළලක්ඛණාතිආදිනා නයෙනාති ආදි**-සද්දෙන න කෙවලං ‘‘පග්ඝරණලක්ඛණා ආපොධාතූ’’තිආදිනා ලක්ඛණවිසෙසෙන සද්ධිං ධාත්වන්තරානියෙව, අථ ඛො එකසමුට්ඨානාදිභෙදානි කොට්ඨාසන්තරානිපීති දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ **‘‘ද්වාචත්තාලීසාය ධාතුකොට්ඨාසෙසූ’’**ති. **සබ්බං නයභෙදං අනුගන්ත්වාති** ය්වායං ද්වාචත්තාලීසාය ධාතුකොට්ඨාසෙසු පථවීධාතුආදීනං ලක්ඛණාදිතො වවත්ථාපනවසෙන නානාවිධො රූපපරිග්ගහනයො වුත්තො, තං සබ්බං නයභෙදං නයවිසෙසං අනුගන්ත්වා, චක්ඛුධාතුආදීසු රූපපරිග්ගහමුඛෙසු අරූපපරිග්ගහදස්සනවසෙන යොජනා කාතබ්බාති අධිප්පායො. තත්රිදං යොජනාමුඛමත්තදස්සනං – එකස්ස තාව ‘‘චක්ඛුධාතු රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණා, දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණා වා’’තිආදිනා (ධ. ස. අට්ඨ. 600) නයෙන ධාතුයො පරිග්ගණ්හන්තස්ස ‘‘පඨමාභිනිපාතො ඵස්සො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා’’ති සබ්බං යොජෙතබ්බං. තථා ‘‘යථාවුත්තලක්ඛණාය චක්ඛුධාතුයා රසානුභවනකවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදි යොජෙතබ්බං. තථා ‘‘යථාවුත්තලක්ඛණා චක්ඛුධාතූ’’ති, ‘‘ආරම්මණපටිවිජානනං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’තිආදිනා සබ්බං යොජෙතබ්බං. ආයතනාදිවසෙන රූපපරිග්ගහමුඛෙසුපි එසෙව නයො.

671. යථා නාම හෙට්ඨිමඣානං සුභාවිතං වසීභාවං පාපිතමෙව උපරිඣානස්ස පාදකං පදට්ඨානං හොති, න පටිලද්ධමත්තං, එවං රූපපරිග්ගහො සුවිසුද්ධො නිජ්ජටො නිග්ගුම්බො එව අරූපපරිග්ගහස්ස පාදකං පදට්ඨානං හොති, න අවිසුද්ධො, තස්මා රූපාරූපස්ස එකදෙසෙපි අනුපට්ඨිතෙ සො අවිසුද්ධො එව නාම හොති, පගෙව බහූසු අනුපට්ඨිතෙසූති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සචෙ හී’’**තිආදි. **පබ්බතෙය්‍යා ගාවී විය** බාලා අබ්‍යත්තා අඛෙත්තඤ්ඤූ.

භග්ගෙනාති භග්ගගග්ගෙන. **සමුග්ගන්ති** මඤ්ජූසාසදිසං මහාසමුග්ගං. අපරිග්ගහිතකම්මට්ඨානස්ස අවිභත්තං විය උපට්ඨහන්තම්පි නාමරූපං විභත්තසභාවමෙව, තස්ස ච විභාගො කම්මට්ඨානපරිග්ගහෙසු පාකටො හොතීති ච දස්සනත්ථං සමුග්ගවිවරණං, යමකතාලකන්දඵාලනඤ්ච නිදස්සනභාවෙන වුත්තං. යමකතාලකන්දඤ්හි භින්නසන්තානම්පි අභින්නං විය උපට්ඨාති, එවං රූපාරූපධම්මාති. **සබ්බෙපි තෙභූමකෙ ධම්මෙ නාමඤ්ච රූපඤ්චාති ද්වෙධා වවත්ථපෙතීති** එත්ථ කිඤ්චාපි සබ්බ-සද්දො අනවසෙසපරියාදායකො, නාමරූපභාවො පන අඤ්ඤමඤ්ඤවිධුරොති න තදුභයං සමුදායවසෙන පරිසමාපයෙතබ්බං, තස්මා ‘‘යදෙත්ථ නමනලක්ඛණං, තං නාමං. යං රුප්පනලක්ඛණං, තං රූප’’න්ති එවං ද්වෙධා වවත්ථපෙතීති අත්ථො. එවං වවත්ථපෙන්තොයෙව ච තදුභයවිනිමුත්තස්ස තෙභූමකධම්මෙසු කස්සචි ධම්මස්ස අභාවතො ‘‘සබ්බෙපි තෙභූමකධම්මෙ නාමඤ්ච රූපඤ්චාති ද්වෙධා වවත්ථපෙතී’’ති වුච්චති. ‘‘නාමඤ්ච රූපඤ්චා’’ති එතෙනෙව තස්ස දුවිධභාවෙ සිද්ධෙ ‘‘ද්වෙධා වවත්ථපෙතී’’ති ඉදං නාමරූපවිනිමුත්තස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ **‘‘නාමරූපමත්තතො උද්ධ’’**න්තිආදි. ‘‘සබ්බෙපි තෙභූමකෙ ධම්මෙ’’ති පන සබ්බග්ගහණඤ්චෙත්ථ සම්මසනූපගස්ස ධම්මස්ස අනවසෙසෙතබ්බතාය වුත්තං. තඤ්හි අනවසෙසතො පරිඤ්ඤෙය්‍යං එකංසතො විරජ්ජිතබ්බං, තතො ච චිත්තං විරාජයං පමොචෙතබ්බං. තෙනාහ භගවා –

> ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, අනභිජානං අපරිජානං තත්ථ චිත්තං අවිරාජයං අප්පජහං අභබ්බො දුක්ඛක්ඛයාය. සබ්බඤ්ච ඛො, භික්ඛවෙ, අභිජානං පරිජානං තත්ථ චිත්තං විරාජයං පජහං භබ්බො දුක්ඛක්ඛයායා’’ති (සං. නි. 4.26-27).

යදි තෙභූමකං ධම්මජාතං අනවසෙසතො ගහිතං ‘‘නාමරූප’’න්ති, යං ඉතො බාහිරකෙහි පදත්ථභාවෙන පරිකප්පිතං, සෙය්‍යථීදං – පකතිආදි දබ්‍යාදි ජීවාදි කායාදි. තත්ථ කථං පටිපජ්ජිතබ්බන්ති? උම්මත්තකවිපල්ලාසසදිසෙ අසම්මාසම්බුද්ධපවෙදිතෙ කා තත්ථ අඤ්ඤා පටිපත්ති අඤ්ඤත්‍ර අජ්ඣුපෙක්ඛනතො. අථ වා තෙපි නාමරූපන්තොගධභාවාභාවවසෙන නිච්ඡිතා එවාති වෙදිතබ්බා. කථං? පකති, මහා, අහංකාරො, තම්මත්තානි, ඉන්ද්‍රියානි, භූතානි, පුරිසොති එතෙ පකතිආදයො. තත්ථ සමභාවෙන පවත්තමානානං සත්තරජතමසඞ්ඛාතානං සුඛදුක්ඛමොහානං සමුදායො **පකති, පධානන්ති** ච වුච්චති. සත්තමත්තසම්පවෙදනීයො **මහා, බුද්ධීති** කෙචි. සත්තරජාදීසු අභිමානො **අහංකාරො,** අස්මිමත්තාති කෙචි. සද්දඵස්සරූපරසගන්ධා **තම්මත්තානි** අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨානං පථවීආදීනං එකුත්තරතාදස්සනතො එකුත්තරානි තම්මත්තානීති විජ්ඣවාසිඑකලක්ඛණෙහි තම්මත්තෙහි එකලක්ඛණා විසෙසා සජීයන්ති, සුඛුමභාවෙන පන නෙසං සම්පවෙසනතො එකුත්තරතාති කෙචි. සොතාදීනි පඤ්ච සවනාදිවුත්තිකානි **බුද්ධින්ද්‍රියානි,** වචනාදානවිචරණුස්සග්ගානන්දකිච්චානි වාචාදීනි පඤ්ච **කම්මින්ද්‍රියානි**. මනො අන්තොකරණං, ඉතරං බාහිරකරණං. ගන්ධාදීහි ආරද්ධානි පථවීඋදකඅග්ගිවායුආකාසානි **භූතානි,** චෙතනාසභාවො **පුරිසොති** එවං පකතිආදීනි සරූපතො වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ හි **පකති** තාව සුඛදුක්ඛමොහමත්තතාය නාමං, සමවිසමභාවාපත්තිතො අනිච්චා, දුක්ඛා, සඞ්ඛතා ච ආපන්නා. **මහාපි** ‘‘තස්මා අලිඞ්ගතො ලිඞ්ගවිසෙසාමත්තො මහා උප්පජ්ජතී’’ති වචනතො, බුද්ධිභාවානුජානනතො ච නාමං, අනිච්චං, සඞ්ඛතමෙව ච ආපන්නං. ‘‘තස්මා මහතො ඡ විසෙසා සජීයන්තී’’ති සක්කතෙ වචනතො ‘‘අස්මී’’ති ගහණනිමිත්තභාවානුජානනෙන **අහංකාරො** අභිමානොති කත්වා නාමං, තතො එව අනිච්චසඞ්ඛතභාවාපත්ති චස්ස සිද්ධා. ඉතරං **තම්මත්තපඤ්චකං** ගන්ධරසරූපඵස්සසද්දභාවානුජානනතො රූපං, අරූපන්ති පන කාපිලානං

මිච්ඡාභිනිවෙසමත්තං. තෙ හි සොළස විසෙසා පඤ්ච භූතානි, එකාදසින්ද්‍රියානි භූතෙහි භූතවිසෙසානීති ගන්ධාදිතම්මත්තෙහි තන්නිස්සයානි පථවීආපොතෙජොවායොආකාසසඞ්ඛාතානි භූතානි ඉච්ඡිතානි. ''තබ්බිසෙසා ච නානාජාතිකා අහංකාරතො ච ඉන්ද්‍රියානී''ති වචනතො සොතකායචක්ඛුජිව්හාඝානවාචාපාණිපාදපායූපත්ථානි චෙව මනො චාති **එකාදසින්ද්‍රියානි.**

තත්ථ **මනො** නාමං, ඉතරානි සබ්බානි රූපං. **වාචාති** චෙත්ථ අත්ථාවජොතකස්ස අක්ඛරසමුදායස්ස ගහණං. ඉමෙසං පන ධම්මිනො ධම්මස්ස අනඤ්ඤත්ථස්ස ඉච්ඡිතත්තා සිද්ධාව අනිච්චතා පරිණාමපක්ඛෙ, අභිබ්‍යත්තිපක්ඛෙපි යදි තබ්බිසයඤාණුප්පාදෙන අභිබ්‍යඤ්ජනං සිද්ධාව අනිච්චතා, අථ තතො පුබ්බෙපි ඤාණං අත්ථෙව. අක්ඛබ්‍යත්තිවාදො පන සියාති ඉදමෙත්ථ දිසාමත්තං. ද්‍රබ්‍යගුණකම්මසාමඤ්ඤවිසෙසසමවායා **ද්‍රබ්‍යාදිකා.** තත්ථ පථවී ආපො තෙජො වායු ආකාසො කාලො දිසා අත්තා මනොති නව **ද්‍රබ්‍යානි.** සද්ද රූප රස ගන්ධ ඵස්ස සඞ්ඛා පරිමාණානි පුථුත්ව සංයොග වියොග පරත්වා පරත්ව බුද්ධි සුඛ දුක්ඛ ඉච්ඡා දොස පයත්ත ගුරුත්ව ද්‍රවත්ව ස්නෙහ වෙගා සඞ්ඛාරා දිට්ඨා චෙති එවමෙතෙ තෙවීසති **ගුණා.** උක්ඛෙපනං අවක්ඛෙපනමාකුචනං පසාරණං ගමනමිති පඤ්ච **කම්මානි.** අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨෙසු අවිසිට්ඨමභිධානං පච්චයො හොති. සං-ඉති යතො ද්‍රබ්‍යගුණකම්මෙසු සා අත්ථී එවාති එතං **මහාසාමඤ්ඤං.** පථවීආදීසු අනුවත්තිබ්‍යාවුත්තිබුද්ධිනිමිත්තං ද්‍රබ්‍යත්වාදි, තං යථා ද්‍රබ්‍යත්ව ගුණත්ව කම්මත්ව ඝටත්වාදි, එසො **සාමඤ්ඤවිසෙසො.** ඉහ තන්තෙසු පටො, කපාලෙසු ඝටොති ඉහෙති යතො හෙතුහෙතුඵලානං සම්බන්ධො සමවායොති වුත්තො, **සමවායොති** එවමෙතෙ **ද්‍රබ්‍යාදිකා.**

තත්ථ පථවී ආප තෙජ වායූ භූතරූපං, ආකාසං තෙසං අභාවමත්තං, පරිච්ඡෙදො වා, චන්දසූරියාදිපරිවත්තනං, ධම්මප්පවත්තිඤ්ච උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තං **කාලො.** තථා **දිසා, අත්තා** ච. **මනො** නාමං. **සද්දරූපරසගන්ධා** රූපමෙව. තථා **ඵස්සො** භූතත්තයසභාවතො. **සඞ්ඛා** එකාදිකා තං තං උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තං. තථා අවයවසමුදායෙ ගුණවිසෙසවසෙන, සණ්ඨානවිසෙසවසෙන වා මහන්තං දීඝං, තබ්බිපරියායතො අණු රස්සන්ති භින්නලක්ඛණදෙසෙසු **පුථුත්වන්ති.** භින්නදෙසජානං සහභාවෙ **සංයොගොති.** තදපායෙ **වියොගොති.** සමානදිසාදෙසගතානං රූපානං මහදබ්බන්තරානං වසෙන පරමපරන්ති පඤ්ඤත්තිමත්තං. **බුද්ධිසුඛදුක්ඛඉච්ඡාදොසපයත්තා** නාමමෙව. **ගුරුත්ව ද්‍රවත්ව ස්නෙහවෙගා** රූපධම්මානං පවත්තිවිසෙසතො ගහෙතබ්බාකාරා. ඉතරො **සඞ්ඛාරො** ඤාණස්ස පවත්තිවිසෙසො. **අදිට්ඨොපි** ධම්මාධම්මභාවතො නාමමෙව. **උක්ඛෙපනං අවක්ඛෙපනං ආකුචනං පසාරණං ගමනන්ති** රූපධම්මානං පවත්තිමත්තං. සදිසාසදිසතාය සාමඤ්ඤවිසෙසසඤ්ඤා, අයුත්තසම්බන්ධෙ සමවායසමඤ්ඤාති ද්‍රබ්‍යාදීනම්පි නාමරූපන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

ජීවාජීවබන්ධ පුඤ්ඤ පාපාසව සංවරනිජ්ජරවිමොක්ඛා **ජීවාදිකා.** තත්ථ **ජීවොති** අත්තා. පුග්ගලධම්මාධම්මාකාසකාලෙසු **අජීවසඤ්ඤා.** තෙසු සද්දඵස්සරූපරසගන්ධසණ්ඨානබන්ධභෙදසුඛුමපරඅපරාඝාතප්පභාච්ඡායොජ්ජාකතමානි පුග්ගලලක්ඛණන්ති **පුග්ගලො** රූපං රූපධම්මානං පවත්තිආකාරමත්තතො. **ධම්මාධම්මා** ජීවපුග්ගලානං ගතිට්ඨිතිමත්තතාය තදවිසිට්ඨා . **ආකාසකාලා** පඤ්ඤත්තිමත්තං. **බන්ධො** ''කම්මපුග්ගලන්තරසංයොගො''ති වචනතො තෙහි අනඤ්ඤො. **පුඤ්ඤපාපානි** නාමන්ති පාකටමෙව. ''කම්මපුග්ගලානමාසවො''ති වචනතො පුඤ්ඤාපුඤ්ඤසම්භවෙ ආසවසමඤ්ඤාති තතො අවිසිට්ඨො **ආසවො.** ''ආසවනිරොධො සංවරො''ති වචනතො පටිපක්ඛෙන පුඤ්ඤාපුඤ්ඤනිරොධො **සංවරො.** ''කම්මඵලප්පවත්තියා පකතියා අප්පවත්ති නිජ්ජරො''ති වචනතො විපාකනිරොධනිමිත්තං **නිජ්ජරො. මොක්ඛොපි** ''සබ්බකම්මවිමොක්ඛො''ති වචනතො කම්මපුග්ගලජීවවියොගො. තත්ථ **කම්මපුග්ගලානං** සද්දාදිලක්ඛණතාය රූපමත්තතා පුඤ්ඤාපුඤ්ඤමත්තතාය අරූපතා. **ජීවො** ච අරූපමත්තමෙවාති අයං ද්‍රබ්‍යමොක්ඛො. භාවමොක්ඛො පන ජීවස්ස රාගාදිභාවාපරිණාමො රාගාදයො නාමමෙවාති ජීවාදයොපි නාමරූපන්තොගධා එව.

කායප්පවත්තිගතිජාතිබන්ධාපවග්ගා **කායාදිකා.** තත්ථ පථවීආපතෙජවායුඅත්තසුඛදුක්ඛෙසු **කායසමඤ්ඤා.** තදවිසිට්ඨා පවත්තිගතිජාතිබන්ධාපවග්ගා, ''භාවොති අත්ථො, කායොති අනත්ථන්තර''න්ති වචනතො කායතො අඤ්ඤං කිඤ්චි නත්ථී. ''පවත්තිසඤ්ඤා කිරියාසංයොගවිභාගෙසූ''ති වචනතො ගතිආදිප්පකාරෙන පවත්තා පථවීආදයො එව **පවත්ති** උපචාරෙො. ''තස්මිං අනත්ථන්තර''න්ති වචනතො කායතො අනඤ්ඤා සුරමනුජපෙතතිරච්ඡානනරකූපපත්තියො **ගතියො.** තාසු පුරිමාපුරිමාවිසිට්ඨයො ගතීසු ජාතස්ස නිච්ඡයොපි පවත්තිමත්තතන්ති තතො අනඤ්ඤා කණ්හනීලරත්තපීතසුක්කඅතිසුක්කසඞ්ඛාතා **ජාතියො.** තා උත්තරුත්තරවිසිට්ඨා අඤ්ඤාණමොහරාගදොසතත්වාසන්දස්සනප්පායා **සුක්කජාති,** අන්තා අච්චන්තවිමුත්තා අවගාහිතත්වා චාති **සුක්කජාති** . ''දොසෙසු බන්ධසමඤ්ඤා''ති වචනතො අඤ්ඤාණාදිලක්ඛණස්ස **බන්ධස්ස** ජීවතො අනඤ්ඤතා. අඤ්ඤාණාදිදොසාභාවතො අපවග්ගසිද්ධීති **කායාදයොපි** නාමරූපමත්තමෙව.

යොපි තත්ථ තත්ථ ''පුරිසො අත්තා ජීවො''තිආදිපරියායෙහි වුත්තො අත්තපදත්ථො, සොපි යථාරහං නාමරූපමත්තං උපාදාය පඤ්ඤත්තො, නාමරූපමත්තමෙව වා. තෙන වුත්තං ''තෙපි නාමරූපන්තොගධභාවාභාවවසෙන නිච්ඡිතා එවා''ති.

සම්බහුලසුත්තන්තසංසන්දනාකථාවණ්ණනා

672. **සොති** සො විපස්සනාකම්මිකො යොගාවචරො. **එවන්ති** වුත්තප්පකාරපරාමසනං. **යාථාවසරසතොති** යථාභූතසභාවතො. නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා එතමත්ථං සංසන්දෙත්වා වවත්ථපෙතීති සම්බන්ධො. **ලොකසමඤ්ඤායපි පහානත්ථාය,** පගෙව ''සත්තො ජීවො''ති පවත්තනකමිච්ඡාභිනිවෙසස්සාති අධිප්පායො. නාමරූපමත්තතාය අවිනිච්ඡතත්තා, සන්තානාදිසනභෙදස්ස ච අකතත්තා අභිනිවෙසෙන විනා සමූහෙකත්තගහණවසෙන ''සත්තො''ති පවත්තො සම්මොහො **සත්තසම්මොහො.** තස්ස වික්ඛම්භනා **අසම්මොහභූමි. සම්බහුලසුත්තන්තවසෙනාති** ''යථාපි''තිආදිනා ඉධ වුත්තානං, අවුත්තානඤ්ච ''රූපඤ්ච හිදං, මහාලි, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා''ති (සං. නි. 3.59; මහාව. 20) එවමාදිනා සම්බහුලානං සුත්තන්තානං වසෙන. ''නාමරූපමත්තමෙවා''තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං සන්ධායාහ **''එතමත්ථ''**න්ති.

අඞ්ගසම්භාරාති අඞ්ගසම්භාරහෙතු. තන්නිමිත්තං තං අමුඤ්චිත්වා සති එව තස්මිං **''සත්තො''**ති වොහාරො.

අගාරන්ත්වෙවාති යථා කට්ඨාදීනි පටිච්ච උපාදාය තෙසං නාමං විස්සජ්ජෙත්වා අගාරමිච්චෙව සඞ්ඛං සමඤ්ඤං ගච්ඡති, එවං අට්ඨිආදීනි පටිච්ච උපාදාය තෙසං නාමං විස්සජ්ජෙත්වා රූපං සරීරමිච්චෙව සඞ්ඛං ගච්ඡතීති යොජනා.

දුක්ඛමෙව සම්භොතීති දුක්ඛදුක්ඛතාදිභෙදං තිවිධං දුක්ඛමෙව සම්භවති, යථාපච්චයං උප්පජ්ජති, තදෙව දුක්ඛං ඛණට්ඨිතිපබන්ධට්ඨිතිවසෙන තිට්ඨති චෙව ඛණනිරොධආයුක්ඛයනිරොධාදිවසෙන නිරුජ්ඣති චාති අත්ථො. ඉදානි දුක්ඛමෙවාති එවකාරෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං **''නාඤ්ඤත්‍රා''**තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො – යථාවුත්තං දුක්ඛං ඨපෙත්වා තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි ධම්මජාතං න සම්භවති, යො ''සත්තො''ති වා ''ජීවො''ති වා වුච්චෙය්‍ය, සබ්බෙන සබ්බං අභාවා කුතො තස්ස නිරොධොති.

උපමාහිනාමරූපවිභාවනාකථාවණ්ණනා

673. **එකෙනාකාරෙන සණ්ඨිතෙසූති** යෙන පකාරෙන අක්ඛාදීසු සන්නිවිට්ඨෙසු රථසමඤ්ඤා, තෙන එකෙන ආකාරෙන සමවට්ඨිතෙසු එකජ්ඣං රාසිකතෙසු . **එවමෙවන්ති** සන්නිවෙසවිසිට්ඨෙ අවයවසමුදායෙ සන්තානවසෙන පවත්තමානෙ යථා ''රථො ගෙහං මුට්ඨි වීණා සෙනා නගරං රුක්ඛො''ති වොහාරමත්තං, පරමත්ථතො පන රථාදි නාම කිඤ්චි නත්ථි, එවමෙවං. **උපාදානක්ඛන්ධෙසූති** උපාදානක්ඛන්ධසඤ්ඤිතෙසු රූපාරූපධම්මෙසු සමුදිතෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානෙසු ''සත්තො ජීවො''ති වොහාරමත්තං, පරමත්ථතො පන සත්තො වා ජීවො වා නත්ථීති යාථාවතො ජානනං. ඉදං **යථාභූතදස්සනං** ''දිට්ඨිවිසුද්ධී''ති වුච්චති.

674. **තස්සාති** සත්තොති ගහිතස්ස අත්තනො. **විනාසන්ති** නිරුද්ධස්ස විනාසං. **අවිනාසන්ති** අවිනස්සනං, නිච්චතන්ති අත්ථො. ද්වයවසෙනෙව හි අත්තවාදිනො ඨිතා, සස්සතො අත්තා, උච්ඡිජ්ජතීති වා, එකච්චසස්සතවාදොපි එත්ථෙව සමවරුද්ධොති. **අවිනාසං අනුජානන්තොති** බුද්ධිආදීනං ධම්මානං විනාසං ඉච්ඡන්තොපි ''ධම්මී නිච්චො කූටට්ඨො''ති අත්තනො විනාසාභාවං අනුජානන්තො. **සස්සතෙති** සස්සතගාහෙ. **පතති** කතවිනාසඅකතබ්භාගමාදිදොසප්පසඞ්ගතොති අධිප්පායො. **ඛීරන්වයස්සාති** ඛීරස්ස අන්වයභූතස්ස, ඵලභූතස්සාති අත්ථො. **තදන්වයස්සාති** තස්ස අත්තනො අන්වයභූතස්ස **අඤ්ඤස්ස** කස්සචි **අභාවතො. ඔලීයති නාමාති** ''සස්සතො අත්තා''ති අභිනිවෙසෙන භවාභිරතො හුත්වා භවනිරොධතො සඞ්කොචනං ආපජ්ජන්තො භවෙයෙව නිලීයති නාම. **අතිධාවති නාමාති** තත්ථ තත්ථෙව හි භවෙ අත්තා උච්ඡිජ්ජතීති උච්ඡෙදවාදී ''උච්ඡිජ්ජති අත්තා''ති ගණ්හන්තො පරං මරණා සන්තං භවං ''නත්ථී''ති අතික්කමන්තො අතිධාවති නාමාති වදන්ති. කිලෙසනිරොධෙ පන කම්මස්ස අවිපච්චනතො භවනිරොධෙ ඉච්ඡිතබ්බෙ තථා අග්ගහෙත්වා ''තං තං භවවිසෙසං ආගම්ම අත්තා උච්ඡිජ්ජතීති එවං භවනිරොධො හොතී''ති ගණ්හන්තො තං අතිධාවති නාම.

පරියුට්ඨිතාති අභිභූතා. **චක්ඛුමන්තොති** යථාභූතදස්සනසඞ්ඛාතෙන ඤාණචක්ඛුනා චක්ඛුමන්තො.

කාමභවාදිභෙදො භවො ආරමිතබ්බට්ඨෙන ආරාමො එතෙසන්ති **භවාරාමා.** තස්මිං භවෙ රතා අභිරතාති **භවරතා.** භවෙ සම්මොදං ආපන්නාති **භවසම්මුදිතා.** තීහිපි පදෙහි භවස්සාදගධිතතාව වුත්තා. **චිත්තං න පක්ඛන්දතීති** භවස්සාදගධිතත්තා එව භවනිරොධාවහෙ ධම්මෙ චිත්තං න අනුප්පවිසති. **නප්පසීදතීති** න ඔකප්පති. **න සන්තිට්ඨතීති** න පතිට්ඨහති. **නාධිමුච්චතීති** න අධිමුච්චති.

අට්ටීයමානාති දුක්ඛාපියමානා. **හරායමානාති** ලජ්ජමානා. **ජිගුච්ඡමානාති** හීළෙන්තා. **විභවන්ති** උච්ඡෙදං. **අභිනන්දන්තීති** වුත්තඅභිනන්දනාකාරදස්සනං **''යතො කිර භො''**තිආදි.

භූතන්ති ඛන්ධපඤ්චකං. තඤ්හි යථාසකං පච්චයෙහි ජාතත්තා, පරමත්ථතො විජ්ජමානත්තා ච භූතන්ති වුච්චති. **භූතතොති** යථාභූතසභාවතො, සලක්ඛණතො, සාමඤ්ඤලක්ඛණතො ච.

675. එවං සත්තගාහතො අවලීයනාතිධාවනදොසෙ, යථාභූතදස්සනතො නිබ්බිදාදිගුණෙ ච සුත්තවසෙනෙව දස්සෙත්වා ඉදානි නාමරූපමත්තෙපි ගමනාදිඅත්ථකිච්චසිද්ධිං දස්සෙතුං **"තස්මා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **තස්මාති** යස්මා ''අස්මී''ති වා ''අහ''න්ති වා ගාහස්ස වත්ථුභූතො සත්තො නාම නත්ථි, පරමත්ථතො නාමරූපමත්තමෙව, තස්මා. සචෙ කොචි අත්තා නාම නත්ථි, කථමිධ නාමරූපමත්තෙ ගමනාදිඅත්ථකිච්චසිද්ධීති චොදනං සන්ධායාහ **"දාරුයන්ත"**න්තිආදි. **"ඛායතී"**ති එතෙන යථා නිජ්ජීවෙ දාරුමයයන්තෙ අබ්භන්තරෙ වත්තමානස්ස ජීවස්ස වසෙන සරීහස්ස සබ්‍යාපාරස්ස විය උපට්ඨානමත්තං පච්චයවිසෙසතො, එවං නිජ්ජීවෙ නාමරූපමත්තෙ පච්චයවිසෙසතො ගමනාදිඅත්ථකිච්චසිද්ධීති සරීහස්ස සබ්‍යාපාරස්ස විය උපට්ඨානන්ති දස්සෙති.

සච්චතොති භූතතො, පරමත්ථතොති අත්ථො. සුඤ්ඤං ජීවෙන යන්තමිව අභිසඞ්ඛතං පච්චයවසෙන පවත්තීති අධිප්පායො. **දුක්ඛස්ස පුඤ්ජො** නිච්චාතුරතාය **තිණකට්ඨසදිසො** අත්තසුඤ්ඤතායාති අත්ථො. **එතං** නාමරූපං.

යමකන්ති යුගළකං. සො ච ඛො යමකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤසන්නිස්සිතභාවෙනාති ආහ **"උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා"**ති. තතො එව ච එකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං උභො භිජ්ජන්ති. න හි කදාචි පඤ්චවොකාරභවෙ රූපෙ නිරුජ්ඣන්තෙ අරූපං අනිරුජ්ඣන්තං, අරූපෙ වා නිරුජ්ඣන්තෙ රූපං අනිරුජ්ඣන්තං අත්ථි. ස්වායං භඞ්ගො **පච්චයා** පච්චයනිරොධෙනෙව, නාමරූපනිරොධොති අත්ථො. **පච්චයාති** වා පච්චයභූතා, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයා හොන්තාපි උභො භිජ්ජන්තියෙවාති අත්ථො.

676. **දණ්ඩාභිහතන්ති** විසෙසනෙන දණ්ඩං, දණ්ඩාභිඝාතස්ස පච්චයං පුරිසවායාමඤ්ච දස්සෙති, භෙරියා පන විසෙසිතබ්බතා සද්දස්ස අසාධාරණකාරණතාය. තෙනෙව හි ''අඤ්ඤා භෙරී''ති භෙරීයෙව ගහිතා, න දණ්ඩාදයො. අදිස්සමානරූපතාය සද්දං නාමට්ඨානියං කත්වා **"එවමෙව"**න්තිආදිනා උපමාසංසන්දනං කරොති.

න චක්ඛුතො ජායරෙති න චක්ඛායතනතො නිග්ගච්ඡනවසෙන ජායන්ති. න හි චක්ඛායතනස්ස පච්චයභාවූපගමනතො පුබ්බෙ ඵස්සපඤ්චමකා ලබ්භන්ති, න ච පදෙසවන්තො, යෙන තෙ තතො නිග්ගච්ඡෙය්‍යුං. තෙනෙවාහ ''පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ''ති (මහානි. 10). **න රූපතොති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **"නො ච උභින්නමන්තරා"**ති ඉදං පන තෙසං අරූපධම්මත්තා අප්පදෙසතාය වුත්තං. කෙවලං පන යස්මිං ඛණෙ පච්චයසමවායො, තදා උප්පජ්ජනමත්තමෙවාති ආහ **"හෙතුං පටිච්ච පභවන්ති සඞ්ඛතා"**ති, චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරාදිභෙදං ධම්මජාතං නිස්සාය පච්චයභූතං කාරණං ලභිත්වා තෙහි සමෙච්ච සම්භූය කතත්තා සඞ්ඛතා ඵස්සාදයො ධම්මා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. තස්සා පන ධම්මානං උප්පත්තියා පාකටං රූපධම්මපවත්තිං දස්සෙන්තො **"යථාපි සද්දො පහටාය භෙරියා"**ති ආහ. ඵස්සපඤ්චමග්ගහණඤ්චෙත්ථ පාකටඅරූපධම්මානං දස්සනං. සෙසගාථාසුපි එසෙව නයො.

වත්ථුරූපාති හදයවත්ථුතො. තන්නිස්සයානං අරූපධම්මානං බහුභෙදත්තා සාමඤ්ඤවොහාරෙන තෙ දස්සෙතුං **"සඞ්ඛතා"**ති වුත්තං.

677. **නිත්තෙජන්ති** තෙජහීනං ආනුභාවරහිතං. යථා පන තං නිත්තෙජං, තං දස්සෙතුං **"න බාදතී"**තිආදි වුත්තං. න හි අඤ්ඤථා සද්දහනුස්සහනාදීසු නාමං ''නිත්තෙජ''න්ති සක්කා වත්තුං, නාපි රූපං සන්ධාරණාබන්ධනාදීසු. තෙනෙව හි ''රූපං නිත්තෙජ''න්ති වත්වා **"න හි තස්ස බාදිතුකාමතා"**තිආදි වුත්තං. **"අථ ඛො"**තිආදිනා බ්‍යතිරෙකවසෙනාපි නාමරූපානං නිත්තෙජතංයෙව විභාවෙති. අඤ්ඤමඤ්ඤසන්නිස්සයෙන හි නාමරූපස්ස අත්ථකිච්චසිද්ධිපි පච්චෙකං අසමත්ථතාවිභාවනමෙව. තථා හි නාමරූපස්ස අත්තසුඤ්ඤතා, නිරීහතා, බ්‍යාපාරවිරහතා ච සුට්ඨුතරං පාකටා හොන්ති.

කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථානං සමුදිතභාවෙ සමත්ථතා හොති? අසාමග්ගියං අහෙතූනං සාමග්ගියම්පි අහෙතුභාවාපත්තිතො. න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තානං අන්ධානං සතම්පි සහස්සම්පි සමුදිතං දට්ඨුං සක්කොතීති චොදනං සන්ධායාහ **"ඉමස්ස පනත්ථස්සා"**තිආදි. **ඉමං උපමං උදාහරන්ති** අට්ඨකථාචරියා උපමායපි අසිද්ධස්ස අත්ථස්ස සාධෙතබ්බතො. තෙනෙවාහ ''උපමං තෙ කරිස්සාමි, උපමායපිධෙකච්චෙ විඤ්ඤූ පුරිසා භාසිතස්ස අත්ථං ජානන්තී''ති (සං. නි. 2.67). **තුට්ඨහට්ඨොති** යදිපාහං චක්ඛුකරණීයං කාතුං න සක්කොමි, පාදකරණීයං පන කාතුං සක්කොමි, ත්වඤ්ච චක්ඛුකරණීයං, තස්මා අම්හාකං උභින්නං සහිතානඤ්ච වසෙන ඉච්ඡිතදෙසසම්පත්ති සිජ්ඣතීති තුට්ඨහට්ඨො **ජච්චන්ධො. තත්ථ ජච්චන්ධොති**ආදි උපමොපමෙය්‍යසංසන්දනං. ධම්මානං අත්තලාභො පරපටිබද්ධොති වත්තබ්බමෙව නත්ථි තතො පුබ්බෙ අවිජ්ජමානත්තා, පටිලද්ධත්තලාභස්සාපි පරපටිබද්ධමෙව අත්ථකිච්චන්ති දස්සෙතුං **"න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තතී"**ති වුත්තං. **තෙසං නාමරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උප්පත්ති වා පවත්ති වා න ච න හොතීති** ජච්චන්ධපීඨසප්පිඋපමාය සාධිතමත්ථං නිගමෙන්තො ''අසාමග්ගියං අහෙතූනං සාමග්ගියම්පි අහෙතුකභාවාපත්තිතො''ති යථාවුත්තස්ස හෙතුනො අනෙකන්තිකභාවං විභාවෙති.

පරධම්මවසානුවත්තිනොති පරෙසං අත්තතො අඤ්ඤෙසං හෙතුපච්චයසඞ්ඛාතානං ධම්මානං වසෙන අනුවත්තනසීලා. **අත්තදුබ්බලාති** අත්තනා දුබ්බලා අසමත්ථා. **පරපච්චයතොති** පරෙසං ධම්මානං පච්චයභාවතො.

එතෙන ජනකපච්චයං වදති. තෙනෙවාහ **“ජායරෙ”**ති. **පරආරම්මණතොති** පරෙසං ධම්මානං ආරම්මණභාවතො. එතෙන උපත්ථම්භකපච්චයං වදති. පච්චයග්ගහණං වා රූපාපෙක්ඛං, ආරම්මණග්ගහණං නාමාපෙක්ඛං. **“පරධම්මෙහී”**ති ඉදං ආරම්මණපච්චයානං විසෙසනං. පුරිමත්ථෙන හි වුත්තමෙවත්ථං පච්ඡිමත්ථෙන පාකටං කරොති. **පභාවිතාති** උප්පාදිතා.

නාවායන්තිකූපමායපි නාමරූපානං අවසවත්තිතං විභාවෙතුං **“යථාපී”**තිආදිනා තිස්සො ගාථා වුත්තා. **නිස්සායාති** පතිට්ඨාය. **යන්තීති** ගච්ඡන්ති. **මනුස්සෙ නිස්සායාති** නෙතුභූතෙ නියාමකකම්මකාරකාදිමනුස්සෙ අපස්සාය. න හි තෙසං අරණග්ගහණලඞ්කාරසණ්ඨාපනඋදකුස්සිඤ්චනාදිකිරියාය විනා නාවා ඉච්ඡිතදෙසං පාපුණාති. **උභොති** අඤ්ඤමඤ්ඤං නාවං නිස්සාය මනුස්සා, මනුස්සෙ නිස්සාය නාවාති අත්ථො.

එවන්ති වුත්තප්පකාරෙන. **නානානයෙහීති** පඨමාදීනං සත්තන්නං ඨානානං, තෙසං උපචාරානඤ්ච වසෙන චුද්දස අරූපපරිග්ගහමුඛානි, චතුධාතුවවත්ථානෙ වුත්තානං තෙරසන්නං ධාතුපරිග්ගහමුඛානං ධාතායතනඛන්ධමහාභූතවසෙන, ඉධ වුත්තානං අවුත්තානඤ්ච ඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පන්නානං වසෙන සමවීසති රූපපරිග්ගහමුඛානි, තානි පච්චෙකං ‘‘ඵස්සො වෙදනා චිත්ත’’න්ති ඉමෙසං සම්මුඛභාවෙන උපට්ඨිතානං තිණ්ණං අරූපධම්මානං වසෙන තිගුණිතානි සමසට්ඨි, චුද්දස අරූපපරිග්ගහමුඛානි, තානි චාති චතුසත්තතියා නාමරූපපරිග්ගහනයෙහි චෙව සම්බහුලසුත්තන්තරථගෙහමුට්ඨිවීණාසෙනාරුක්ඛදාරුයන්තනළකලාපිභෙරිජච්චන්ධපඞ්ගුළනාවාමනුස්සූපමාහි ච නාමරූපපමත්තතාවවත්ථාපනනයෙහි ච. **සත්තසඤ්ඤං අභිභවිත්වාති** අනාදිකාලභාවිතං ඛන්ධපඤ්චකෙ අත්තගාහං වික්ඛම්භෙත්වා. **නාමරූපානං යාථාවදස්සනන්ති** ‘‘ඉදං නාමං, එත්තකං නාමං, න ඉතො භිය්‍යො. ඉදං රූපං, එත්තකං රූපං, න ඉතො භිය්‍යො’’ති ච තෙසං ලක්ඛණසල්ලක්ඛණමුඛෙන ධම්මමත්තභාවදස්සනං. අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො **දිට්ඨිවිසුද්ධීති** වෙදිතබ්බං. **එතස්සෙවාති** නාමරූපස්ස යාථාවදස්සනස්සෙව.

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අට්ඨාරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

19. කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

පච්චයපරිග්ගහකථාවණ්ණනා

678. අනන්තරනිද්දිට්ඨාය දිට්ඨිවිසුද්ධියා විසයභාවෙන දස්සිතත්තා **“එතස්සෙවා”**ති වුත්තං, න තදඤ්ඤතො විසෙසනත්ථං තදඤ්ඤස්සෙව අභාවතො. අජ්ඣත්තං වා හි විපස්සනාභිනිවෙසො හොතු බහිද්ධා වා, අජ්ඣත්තසිද්ධියං පන ලක්ඛණතො සබ්බම්පි නාමරූපං අනවසෙසතො පරිග්ගහිතමෙව හොතීති. **පච්චයපරිග්ගහෙනාති** හෙතුම්හි කරණවචනං. පච්චයපරිග්ගහහෙතු හිස්ස අද්ධත්තයකඞ්ඛාවිතරණං හොතීති, කරණෙ වා එතං කරණවචනං පච්චයපරිග්ගහස්ස සාධකතමභාවතො කඞ්ඛාවිතරණකිරියාය. යදා හිස්ස සුපරිසුද්ධො නිජ්ජටො නිග්ගුම්බො පච්චයපරිග්ගහො සිජ්ඣති, තදානෙන කඞ්ඛා විතරීයතීති. **විතරිත්වාති** අතික්කමිත්වා, වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො. තං පන ඤාණං තථාධිගතං වසීභාවප්පත්තං ඣානං විය යොගිනො සන්තානෙ පබන්ධවසෙන පවත්තතීති කත්වා වුත්තං **“ඨිතං ඤාණ”**න්ති.

තන්ති කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිං. තං සම්පාදෙතුකාමො ආපජ්ජතීති සම්බන්ධො. යථාවතො දිට්ඨං නාමරූපං තිවිධදුක්ඛතායොගතො රොගො විය. පච්චයා චස්ස රොගසමුට්ඨානං විය උපට්ඨහන්තීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **“යථා නාම...පෙ.... පරියෙසතී”**ති ආහ. සංසාරදුක්ඛනිමුග්ගස්ස සන්තානස්ස තතො විමොචෙතුකාමතාවසෙන අනුකම්පිතබ්බතා ලබ්භතීති තමත්ථං දස්සෙතුං **“යථා වා පනා”**තිආදි වුත්තං. එවමෙව ඨිතෙ යදෙකෙ වදන්ති ‘‘අනුකම්පෙතබ්බකුමාරකදස්සනෙන තස්ස මාතාපිතුආවජ්ජනං ඉධ අනුදාහරණං නිරොධෙතබ්බතාය නාමරූපස්ස අනුකම්පිතබ්බතාභාවතො’’ති, තදපාහතං හොති. අවස්සඤ්චෙතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා වෙනෙය්‍යපුග්ගලසන්තානෙ සත්ථු මහාකරුණාපවත්ති එව විචාරෙතබ්බා සියා. මන්දබුද්ධිතාය **මන්දං**. වුඩ්ඪතරොපි කොචි මන්දබුද්ධි හොතීති තතො විසෙසනත්ථං **“කුමාර”**න්ති වුත්තං. යො කොචි පඨමවයෙ වත්තමානො ‘‘කුමාරො’’ති වුච්චතීති තතො විසෙසනත්ථං **“දහර”**න්ති වුත්තං. එවම්පි යො ආධාවිත්වා පරිධාවිත්වා විචාරණකො තරුණදාරකො, සොපි ‘‘දහරො’’ති වුච්චතීති තතො නිවත්තනත්ථං **“උත්තානසෙය්‍යක”**න්ති වුත්තං. චතූහිපි පදෙහි කරුණායිතබ්බතංයෙව දස්සෙති. **ආපජ්ජතීති** කරොති.

යථා පනස්ස හෙතුපච්චයපරියෙසනාපත්ති හොති, තං දස්සෙතුං **“සො”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ බ්‍යතිරෙකමුඛෙන අත්ථො සාධිතො සම්මදෙව සාධිතො හොතීති අහෙතුකභාවං තාව පටික්ඛිපන්තො **“න තාවිදං නාමරූපං අහෙතුක”**න්ති වත්වා තත්ථ කාරණමාහ **“සබ්බත්ථා”**තිආදිනා. හෙතුමන්තරෙන සති සම්භවෙ සබ්බධම්මානං හෙතුඅභාවො සමානොති සබ්බසමානතා සියා, තථා ච සති සොතපදෙසාදීසු, බහිද්ධා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහෙතුඅභාවොති සබ්බත්ථ, චක්ඛාදීනං උප්පත්තිතො පුබ්බෙ, පරිභෙදතො උද්ධඤ්ච හෙතුඅභාවොති සබ්බදා ච අන්ධාදීනං අරූපීනං, අසඤ්ඤීනඤ්ච හෙතුඅභාවොති සබ්බෙසඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි භවිතබ්බං, හෙතුඅභාවා විසෙසතො තඤ්ච නත්ථීති ආහ **“සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බෙසඤ්ච එකසදිසභාවාපත්තිතො”**ති. නිදස්සනමත්තඤ්චෙතං යදිදං ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු හී’’ති. යත්තකා ලොකෙ විසෙසා, තෙහි සබ්බෙසං, සබ්බකාලඤ්ච භවිතබ්බන්ති අධිප්පායො. **ආදි**-සද්දෙන වා තෙසම්පි ගහණං කතමෙවාති දට්ඨබ්බං. තස්මා අහෙතුකභාවෙ විසිට්ඨතාය අසම්භවො එවාති සබ්බත්ථ එකසදිසභාවාපත්තිතො, සබ්බදා එකසදිසභාවාපත්තිතො, සබ්බෙසං එකසදිසභාවාපත්තිතොති පච්චෙකං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. එවං අහෙතුභාවෙ පටිසිද්ධෙ විසමහෙතුවාදී වදෙය්‍ය ‘‘න ඉදං අහෙතුකං කිඤ්චරහි සහෙතුකං, කෙන පන හෙතුනා සහෙතුකන්ති? ඉස්සරාදිනා’’ති.

ආදි-සද්දෙන පකතිපුරිසපජාපතිකාලාදීනං ගහණං වෙදිතබ්බං, තං පටික්ඛිපන්තො ආහ **“න ඉස්සරාදිහෙතුක”**න්තිආදි. න නාමරූපං ඉස්සරාදිහෙතුකං නාමරූපතො අඤ්ඤස්ස අනුපලබ්භමානත්තා ඉස්සරපකතිආදිනමෙව අභාවතො. යදි පන අසතො ඉස්සරාදිතො නාමරූපස්ස උප්පත්ති, එවං සති සා එව සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බෙසං එකසදිසතා ආපජ්ජති. අථ නාමරූපමත්තමෙව ඉස්සරාදිහෙතුකං, නාමරූපඤ්ච අහුත්වා සම්භවන්තං, හුත්වා ච විනස්සන්තං දිස්සතීති ඉස්සරාදීහිපි තාදිසෙහි භවිතබ්බං. තථා ච තදපි සප්පච්චයං සඞ්ඛතමෙවාති තස්සාපි පච්චයපරිග්ගහො කාතබ්බො. අථ තං නුප්පජ්ජති, අහෙතුකතා තස්ස ආපන්නා. තෙනාහ **“අහෙතුකභාවාපත්තිතො”**ති.

අපිච න ඉස්සරාදිහෙතුකං නාමරූපං. කිං කාරණං? කමෙන උප්පත්තිතො. යදි හි එවං නිච්චං ඉස්සරාදිසඤ්ඤිතං කම්මකිලෙසින්ද්‍රියාරම්මණාදිනිරපෙක්ඛකාරණම්පි සියා, සබ්බෙසංයෙව එකජ්ඣං උප්පත්ති සියා, යත්තකෙහි තතො උප්පජ්ජිතබ්බං. කස්මා? කාරණස්ස සන්නිහිතභාවතො. යදි පන තස්ස ඉච්ඡාවසෙන තස්ස උප්පත්තිං පරිකප්පෙය්‍යුං, තාසඤ්ච ඉච්ඡානං එකජ්ඣං උප්පත්තියං කො විබන්ධො. අථ අඤ්ඤම්පි කිඤ්චි කම්මකිලෙසින්ද්‍රියාරම්මණාදිඅපෙක්ඛිතබ්බං අත්ථීති චෙ? තදෙව හෙතු කාරණං, කිමඤ්ඤෙන අදිට්ඨසාමත්ථියෙන පරිකප්පිතෙන පයොජනං? දිට්ඨඤ්හි කම්මාදීනං සාමත්ථියං තදඤ්ඤපච්චයසන්නිධානෙපි තදභාවෙ අභාවතො. යථා හි රූපාලොකමනසිකාරසන්නිධානෙපි චක්ඛුනො අභාවෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අභාවං, භාවෙ ච භාවං දිස්වා චක්ඛුනො චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පාදනසමත්ථතා අත්ථීති විඤ්ඤායති. යථා ච ය්වායං යමකානම්පි සමානානං ජනකජනනීසුක්කසොණිතාදිබාහිරපච්චයසම්භාවෙපි සත්තානං හීනපණීතතාදිවිසෙසො දිස්සති, සො ච සසන්තානෙ තාදිසස්ස අඤ්ඤස්ස හෙතුනො අභාවා කම්මකිලෙසහෙතුකොති තස්ස තත්ථ සමත්ථතා අත්ථීති විඤ්ඤායති, න

එවමිස්සරාදිකස්ස. කාරණස්ස හි භාවාභාවෙ ඵලස්ස භාවාභාවෙහි කාරණස්ස සමත්ථතා විඤ්ඤායෙය්‍ය. න ච සන්නිහිතෙ තදකාරණස්ස නාමරූපස්ස ඉස්සරාදිවෙකල්ලෙන කත්ථචි අනුප්පත්ති දිට්ඨා, තස්මා අකාරණමිස්සරො.

අථාපි සග්ගො එවං ඉස්සරාදිහෙතුකො වුච්චෙය්‍ය, සොපි සග්ගප්පකාරො සබ්බකාලං තතො නිබ්බත්තෙය්‍ය. න හි සන්නිහිතකාරණස්ස ඵලස්ස අනුප්පත්ති යුත්තා. නිච්චෙ ච සති අඤ්ඤනිරපෙක්ඛකාරණෙ සග්ගස්ස ආදියෙව න යුත්තො, යාව ඉස්සරාදිකං කාරණං, තාව සබ්බස්ස අත්ථිභාවප්පසඞ්ගතො. අථාපි වදෙය්‍ය ''අඤ්ඤෙපි යථාරහං පච්චයා හොන්තියෙව, ඉස්සරාදිකම්පි තෙසං සහකාරීකාරණං හොතී''ති. යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. යදි පරො වදෙය්‍ය ''ඉධ බුද්ධිපුබ්බො භාවානං රචනාවිසෙසො දිට්ඨො, යථා තං ඝටගෙහාදීනං. අත්ථි ච අජ්ඣත්තිකබාහිරානං සරීරපදුමාදීනං රචනාවිසෙසො, තස්මා තෙනාපි බුද්ධිපුබ්බෙන භවිතබ්බං. යස්ස ච සො බුද්ධිපුබ්බො, සො ඉස්සරාදිකො, තස්මා තෙන නාමරූපසඞ්ඛාතස්ස ලොකස්ස කාරණෙන භවිතබ්බ''න්ති. තයිදං අසිද්ධං, රචිතා සරීරපදුමාදයොති තත්ථෙව උප්පන්නත්තා. උප්පන්නස්ස හි සන්නිවෙසවසෙන තථා තථා පට්ඨපනං ''රචනා''ති වුච්චති. අනෙකන්තිකො චායං අබුද්ධිපුබ්බස්සාපි දිට්ඨත්තා. දිට්ඨො හි න්හාරුආදීනං අග්ගිසංයොගෙන රචනාවිසෙසො, තථා විසුස්සන්තානං පුබ්බචම්මාදීනං. යදි පනායමිස්සරාදිකො ගවස්සජගද්‍රභාදීනං කරීසාවත්තෙ පටිමහුතං රචෙය්‍ය, උම්මත්තො විය වික්ඛිත්තො සියා. කිඤ්චායං ලොකං සජ්ජෙන්තො අත්තත්ථං වා සජ්ජෙය්‍ය ලොකත්ථං වා.

තත්ථ ච යදි පුරිමො මක්ඛො කතකිච්චො න සියා ලොකෙන සාධෙතබ්බස්ස අත්ථිභාවතො. අථ දුතියො, කස්මා ලොකස්ස අහිතදුක්ඛාවහං පාපං නිරයාදිං, ජරාමරණාදිඤ්ච සජති? අථ තදුභයං අනාමසිත්වා කීළත්ථං සජති. කීළා ච නාම රතිඅත්ථා හොති. විනා කීළාය රතිං අජානන්තානං රතිඅත්ථඤ්ච කීළමාරභන්තො රතියං ඉස්සරො අනිස්සරො සියා. අථ පයොජනනිරපෙක්ඛො, සබ්බකාලං සජෙය්‍ය, තස්ස චායං සජනසමත්ථතා අහෙතුකා වා සියා සහෙතුකා වා. අහෙතුකා චෙ, සබ්බෙසං සියා සහෙතුකා වා. අහෙතුකා චෙ, සබ්බෙසම්පි සියා. අථ සහෙතුකා, සො චස්ස හෙතු පරතො වා සම්භූතො සියා අත්තතො වා. තත්ථ පරතො චෙ සම්භූතො, යදස්ස සො ලද්ධො, තස්සායං වෙය්‍යාවච්චකරසදිසො සියා. අථ අත්තතො තදුප්පත්තිතො පුබ්බෙ අයං කීදිසො ලොකො වාති සබ්බමිදං ආලුනවිසිණං ආකුලබ්‍යාකුලං ගොයූථෙන ගතමග්ගසදිසපෙණපිණ්ඩසමං අවිමද්දක්ඛමං අසාරං. තිට්ඨතු පසඞ්ගො, යථාධිකතමෙව වණ්ණයිස්සාම. **තස්මාති** යස්මා ඉදං නාමරූපං න අහෙතුකං, නාපි ඉස්සරාදිවිසමහෙතුකං, තස්මා. **තෙති** හෙතුපච්චයා.

679. ඔළාරිකත්තා, සුපාකටත්තා ච රූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති **''ඉමස්ස තාව රූපකායස්සා''**තිආදිනා පඨමං තස්ස පච්චයපරිග්ගහවිධිං ආරභති. තත්ථ යථා නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො අහෙතුවිසමහෙතුවාදනිවත්තියා හොති, එවං නිබ්බිදාවිරාගාවහභාවෙන තත්ථ අභිරතිනිවත්තියාපි ඉච්ඡිතබ්බොති තං ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන දස්සෙන්තො නිබ්බත්තට්ඨානස්ස සුචිභාවපටිසෙධනමුඛෙන අසුචිභාවං විභාවෙතුං **''අයං කායො''**තිආදිමාහ. තත්ථ උප්පලාදීනි අසුචිට්ඨානෙ නිබ්බත්තානිපි සයං සුචිසම්මතානෙවාති තංදස්සනත්ථං අබ්භන්තරග්ගහණං. තෙනාහ භගවා –

> ''යථා සඞ්කාරධානස්මිං, උජ්ඣිතස්මිං මහාපථෙ;
> පදුමං තත්ථ ජායෙථ, සුචිගන්ධං මනොරම''න්ති. (ධ. ප. 58);

''නිබ්බත්තතී''ති ඉදං මාතුකුච්ඡියං පටිසන්ධිපවත්තීසු රූපකායස්ස නිබ්බත්තනසාමඤ්ඤතො ගහෙත්වා වුත්තං, න පඨමාභිනිබ්බත්තිමත්තං. එවඤ්ච කත්වා ආහාරස්ස උපත්ථම්භකපච්චයතාවචනං, උදරපටලස්ස පච්ඡතො කරණාදිවචනං, දුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලතාවචනඤ්ච සමත්ථිතං හොති. එවමවට්ඨිතෙ යදෙකච්චෙහි පිට්ඨිතො, පුරතො ච කරණං කිං සියා පටිසන්ධිකාලෙතිආදි වුත්තං, තං අපාහතං හොති. **''නිබ්බත්තකත්තා''**ති ඉමිනා බීජං විය අඞ්කුරස්ස අවිජ්ජාදයො රූපකායස්ස අසාධාරණකාරණතාය **හෙතූති** දස්සෙති. **''උපත්ථම්භකත්තා''**ති ඉමිනා පන අඞ්කුරස්ස පථවීසලිලපාරිසිආදයො විය ආහාරො සාධාරණකාරණතාය **පච්චයොති** දස්සෙති.

පඤ්ච ධම්මා හෙතුපච්චයාති අවිජ්ජාදයො පඤ්ච ධම්මා යථාරහං හෙතු ච පච්චයො චාති අත්ථො. භවෙසු විජ්ජමානදොසපටිච්ඡාදනපත්ථනා දළ්හග්ගාහභාවෙන සඞ්ඛාරභවානං හෙතුභූතා ජනකසභාගතාය භවනිකන්ති තංසහජාතආසන්නකාරණත්තා අභිසඞ්ඛාරිකා, අපස්සයභූතා චාති **''මාතා විය දාරකස්ස උපනිස්සයා''**ති වුත්තා. යථා පිතු ජනිතසුක්කෙ පුත්තස්ස උප්පත්තීති පිතා ජනකො, එවං **කම්මං** සත්තස්ස උප්පාදකත්තා **ජනකං** වුත්තං. යථා **ධාති** ජාතස්ස දාරකස්ස පොසනවසෙන සන්ධාරිකා, එවං **ආහාරො** උප්පන්නස්ස කායස්සාති **සන්ධාරකො** වුත්තො.

කාමඤ්චෙත්ථ අවිජ්ජාදයො නාමකායස්සාපි පච්චයො, පකාරන්තරෙන පන තස්ස පාකටං පච්චයපරිග්ගහවිධිං දස්සෙතුං **''චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **චක්ඛුඤ්චාති ච**-සද්දො සමුච්චයත්ථො. තෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාදිඅජ්ඣත්තං සබ්බං පච්චයජාතං සඞ්ගණ්හාති. **රූපෙ චාති** පන **ච**-සද්දෙන යථා බහුලං බාහිරරූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො, එවං අඤ්ඤම්පි බාහිරං පච්චයජාතං සඞ්ගණ්හාති. **පටිච්චාති** පච්චයභූතං ලද්ධාති අත්ථො. තෙන චක්ඛුස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන, රූපස්ස ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන, ඉතරෙසඤ්ච සඞ්ගහිතානං අනන්තරාදිසහජාතාදිවසෙන පච්චයභාවං දස්සෙති. වචනභෙදෙ පන කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **ආදි**-සද්දෙන ච ඵස්සාදීනං විය සහපච්චයෙහි සොතවිඤ්ඤාණාදීනං

සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො ‘‘තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො’’තිආදිපාඨස්ස (ම. නි. 1.204; 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-45; කථා. 465, 467) විය ‘‘සොතඤ්ච පටිච්චා’’තිආදිපාඨස්ස සඞ්ගහිතත්තා. එවං සම්මසනුපගං සබ්බං නාමං සහපච්චයෙන සඞ්ගහිතං හොති. තෙනාහ **‘‘නාමකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොතී’’**ති.

පවත්තිං දිස්වාති එතරහි පවත්තිං දිස්වා. **එවන්ති** ඉමිනා න කෙවලං සප්පච්චයතාමත්තමෙව පච්චාමට්ඨං, අථ ඛො යාදිසෙහි පච්චයෙහි එතරහි පවත්තති, තාදිසෙහි අවිජ්ජාදිපච්චයෙහෙව අතීතෙපි පවත්තිත්ථාති පච්චයසදිසතාපි පච්චාමට්ඨාති දට්ඨබ්බං.

680. **පුබ්බන්තන්ති** අතීතං ඛන්ධප්පබන්ධකොට්ඨාසං. **ආරබ්භාති** උද්දිස්ස. **අහොසිං නු ඛො, න නු ඛො අහොසින්ති** සස්සතාකාරං, අධිච්චසමුප්පත්තිආකාරඤ්ච නිස්සාය අතීතෙ අත්තනො විජ්ජමානතං, අවිජ්ජමානතඤ්ච කඞ්ඛති. **කිං නු ඛො අහොසින්ති** ජාතිලිඞ්ගුපපත්තියො නිස්සාය ‘‘ඛත්තියො නු ඛො අහොසිං, බ්‍රාහ්මණාදීසු ගහට්ඨාදීසු දෙවාදීසු අඤ්ඤතරො නු ඛො’’ති කඞ්ඛති. **කථං නු ඛොති** සණ්ඨානාකාරං නිස්සාය ‘‘දීඝො නු ඛො අහොසිං, රස්සඔදාතකාළපමාණිකඅප්පමාණිකාදීනම්පි අඤ්ඤතරො’’ති කඞ්ඛති. ඉස්සරනිම්මානාදිං නිස්සාය ‘‘කෙන නු ඛො පකාරෙන අහොසි’’න්ති නිබ්බත්තාකාරතො කඞ්ඛතීති ච වදන්ති. **කිං හුත්වා කිං අහොසින්ති** ජාතිආදිං නිස්සාය ‘‘ඛත්තියො හුත්වා නු ඛො බ්‍රාහ්මණො අහොසිං…පෙ…. දෙවො හුත්වා නු ඛො මනුස්සො අහොසි’’න්ති අත්තනො අපරාපරුප්පත්තිං කඞ්ඛති. සබ්බත්ථෙව ච **අද්ධානන්ති** කාලාධිවචනං. **භවිස්සාමි නු ඛොති** සස්සතාකාරං, උච්ඡෙදාකාරඤ්ච නිස්සාය අනාගතෙ අත්තනො විජ්ජමානතං, අවිජ්ජමානතඤ්ච කඞ්ඛති. සෙසමෙත්ථ වුත්තනයමෙව. **එතරහි වා පන පච්චුප්පන්නං අද්ධානන්ති** ඉදානි වා පටිසන්ධිමාදිං කත්වා චුතිපරියන්තං සබ්බම්පි වත්තමානකාලං. **අජ්ඣත්තං කථංකථී හොතීති** අත්තනො ඛන්ධෙසු විචිකිච්ඡං හොති. **අහං නු ඛොස්මීති** අත්තනො අත්ථිභාවං කඞ්ඛති. අයුත්තං පනෙතන්ති. යුත්තං අයුත්තන්ති කා එත්ථ චින්තා. උම්මත්තකො විය හි බාලපුථුජ්ජනො. **නො නු ඛොස්මීති** අත්තනො නත්ථිභාවං කඞ්ඛති. **කිං නු ඛොස්මීති** ඛත්තියොව සමානො අත්තනො ඛත්තියභාවං කඞ්ඛති. එස නයො සෙසෙසු. **කථං නු ඛොස්මින්ති** වුත්තනයමෙව. කෙවලඤ්හෙත්ථ ‘‘අබ්භන්තරෙ ජීවො නාම අත්ථී’’ති ගහෙත්වා තස්ස දීඝාදිභාවං කඞ්ඛන්තො ‘‘කථං නු ඛොස්මි’’න්ති කඞ්ඛතීති වෙදිතබ්බො. පච්චුප්පන්නං පන අත්තනො සරීරසණ්ඨානං අජානන්තො නාම නත්ථි. **කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී භවිස්සතීති** අත්තභාවස්ස ආගතිගතිට්ඨානං කඞ්ඛති. **සා සබ්බාපි පහීයතීති** සා යථාවුත්තා සොළසවිධාපි විචිකිච්ඡා වික්ඛම්භනවසෙන පහීයති.

681. කුසලාදිභෙදතො සබ්බප්පකාරස්සාපි නාමස්ස සාධාරණො පච්චයොති, තතො පවත්තිතො මනසිකාරාදිකො කුසලාදිභෙදතො සබ්බප්පකාරස්සාපි නාමස්ස අසාධාරණො පච්චයොති ච යොජෙතබ්බං. **කුසලාදිභෙදතොති** කුසලාකුසලවිපාකකිරියභෙදතො. තස්සාපි සොමනස්සසහගතාදිඅඤ්ඤතරභෙදවසෙන **සබ්බප්පකාරස්සාපි**. යං එකන්තතො ඡද්වාරිකං, තම්පි ඡද්වාරග්ගහණෙනෙව ගහිතං යථා ඡට්ඨාරම්මණං ඡළාරම්මණග්ගහණෙනාතිපි වුත්තං **‘‘සබ්බප්පකාරස්සාපී’’**ති. **තතොති** චක්ඛුරූපාදිතො. **මනසිකාරාදිකොති** යොනිසොමනසිකාරඅයොනිසොමනසිකාරාදිකො , කම්මභවඞ්ගාදිකො ච. කාමඤ්චෙත්ථ ද්වාරවිජක්කයොනිසොමනසිකාරාදිවසෙන නාමස්සෙව සාධාරණො, අසාධාරණො ච පච්චයො වුත්තො, තං පන අවිසෙසවසෙන වුත්තං. විසෙසතො පන කම්මං විපාකනාමස්ස, කම්මසමුට්ඨානරූපානඤ්ච චිත්තං චෙතසිකනාමස්ස, චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච සාධාරණො පච්චයො, යථාවුත්තස්සෙව ච නාමස්ස, රූපස්ස ච තදඤ්ඤනාමරූපාපෙක්ඛාය අසාධාරණො පච්චයො. තථා සභාගො, උතුසභාගො ච ආහාරො තංසමුට්ඨානරූපානං සාධාරණො පච්චයො, තදඤ්ඤාපෙක්ඛාය අසාධාරණොති රූපස්සාපි සාධාරණො, අසාධාරණො ච පච්චයො යථාරහං නිද්ධාරෙතබ්බො. පච්චයපරිග්ගහො නාම අනධිගතාරහත්තෙන කාතබ්බොති තදපෙක්ඛාය **‘‘යොනිසොමනසිකාරසද්ධම්මස්සවනාදිකො කුසලස්සෙවා’’**ති වුත්තං. **ආදි**-සද්දෙන සප්පුරිසූපනිස්සයස්ස, චතුන්නම්පි වා සම්පත්තිචක්කානං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **විපරීතො අකුසලස්සාති** වචනතො යථා යොනිසොමනසිකාරාදිවිපරීතො අකුසලස්සෙව පච්චයො, තථා යොනිසොමනසිකාරාදි කුසලස්සෙව පච්චයො හොතීති අත්ථො. යස්ස වා කුසලං සම්භවති, අකුසලං සම්භවති, කුසලාකුසලානි වා, තස්සාති අත්ථසිද්ධමෙතං. **කම්මාදිකොති ආදි**-සද්දෙන අවිජ්ජාදයො විය ගතිකාලාදයොපි සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බා. **භවඞ්ගාදිකොති** භවඞ්ගසන්තීරණපරිත්තකිරියාරහත්තාදිකො. තත්ථ **භවඞ්ගං** පඤ්චද්වාරමනොද්වාරාවජ්ජනකිරියානං, **සන්තීරණං** වොට්ඨබ්බනස්ස, **පරිත්තකිරියා** යථාරහං පරිත්තමහග්ගතකිරියානං, **අරහත්තං** ආවජ්ජනවජ්ජානං සබ්බකිරියානං පච්චයොති වෙදිතබ්බං.

කම්මන්ති චෙතනාව අධිප්පෙතා, සා ච ඛො කුසලාකුසලා. වුත්තඤ්හෙතං ‘‘කුසලාකුසලචෙතනා විපාකානං ඛන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.427). න චිත්තං විය සසම්පයුත්තා. චිත්තඤ්හෙත්ථ සසම්පයුත්තං අධිප්පෙතං ‘‘හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං, තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.1). **තත්ථාති** තෙසු කම්මාදීසු රූපජනකපච්චයෙසු. අතීතතො එව කම්මතො ඵලං උප්පජ්ජති, න වත්තමානතොති වුත්තං **‘‘කම්මං අතීතමෙව කම්මසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස පච්චයො’’**ති. යදි හි පච්චුප්පන්නතො කම්මතො ඵලං උප්පජ්ජෙය්‍ය, ආයූහනක්ඛණෙ එව ඵලෙන උප්පජ්ජිතබ්බං භවෙය්‍ය, න ච තං දිට්ඨම්භිජිතං වා. න හි ලොකෙ කුදාචනං කරියමානමෙව කම්මං ඵලං දෙන්තං දිට්ඨං, තථාරූපො වා ආගමො අත්ථීති. නනු ච ඉදම්පි න දිට්ඨං, යං විනට්ඨතො හෙතුතො ඵලං උප්පජ්ජමානං, මතො වා කුක්කුටො වස්සන්තොති? සච්චමදිට්ඨං රූපධම්මානං පබන්ධවිච්ඡෙදෙ, ඉදං පන අරූපං පබන්ධොපි අත්ථීති උපමා න සංසන්දති. කම්මතො හි අතීතතො එව කම්මස්ස කතත්තා, උපචිතත්තා ච ඵලං උප්පජ්ජති. වුත්තඤ්හෙතං ‘‘කාමාවචරස්ස

කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති''තිආදි (ධ. ස. 431). යස්මා අනන්තරාදිපච්චයලාභතො උප්පාදක්ඛණෙ එව චිත්තස්ස බලවතා, තස්මා තං උප්පජ්ජමානමෙව රූපං ජනෙතීති ආහ **''චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානස්ස උප්පජ්ජමාන''**න්ති. රූපස්ස පච්චයො හොතීති සම්බන්ධො. යස්මා පන රූපස්ස ඨිතික්ඛණෙ බලවතා පච්ඡාජාතාදිපච්චයලාභතො, තස්මා වුත්තං **''උතුආහාරා...පෙ.... හොන්තී''**ති, බාහිරං උතුං, ආහාරඤ්ච පච්චයං ලභිත්වා අත්තනො ඨිතික්ඛණෙ උතුආහාරා රූපං ජනෙන්තීති අත්ථො.

එවන්ති ''සාධාරණාසාධාරණවසෙනා''තිආදිනා වුත්තප්පකාරෙන.

682. **සඞ්ඛාරානන්**ති සඞ්ඛතසඞ්ඛාරානං. **භඞ්ගන්**ති මරණං. **ජරාමරණං නාම ජාතියා සතී**තිආදි ඵලදස්සනානුපුබ්බියා හෙතුදස්සනක්කමෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති කත්වා දස්සිතො. තත්ථ **භවෙ සතී**ති කම්මභවෙ සති.

683. **පුබ්බෙ විත්ථාරෙත්වා දස්සිතඅනුලොමපටිච්චසමුප්පාදවසෙනා**ති පරියොසානතො පට්ඨාය පටිලොමනයෙන ආදිපාපනවසෙන විත්ථාරෙත්වා දස්සිතඅනුලොමපටිච්චසමුප්පාදවසෙන. ''අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණ''න්තිආදිනා (සං. නි. 2.4) හි පටිලොමවසෙන දස්සිතෙ පච්චයාකාරෙ ''යස්ස අභාවා යස්ස අභාවො, සො තස්ස පච්චයො''ති බ්‍යතිරෙකතො, අන්වයතො ච නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති.

684. **පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො**තිආදි වුත්තත්ථමෙව. කම්මසහායත්තා කිලෙසවට්ටං කම්මවට්ටෙ පක්ඛිත්වා වුත්තං **''කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනා''**ති.

685. දිට්ඨධම්මො වුච්චති පච්චක්ඛභූතො පච්චුප්පන්නො අත්තභාවො, තත්ථ වෙදිතබ්බඵලං කම්මං **දිට්ඨධම්මවෙදනීයං**. පච්චුප්පන්නභවතො අනන්තරං වෙදිතබ්බඵලං කම්මං **උපපජ්ජවෙදනීයං. අපරාපරියායෙ**ති දිට්ඨධම්මානන්තරානාගතතො අඤ්ඤස්මිං අත්තභාවපරියායෙ අත්තභාවපරිවත්තෙ. **අහොසිකම්ම**න්ති අහොසි එව කම්මං, න තස්ස විපාකො අහොසි, ''අත්ථි, භවිස්සති වා''ති එවං වත්තබ්බකම්මං. පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ච බලවභාවං පත්තා තාදිසස්ස පුබ්බාභිසඞ්ඛාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා පවත්තා පඨමජවනචෙතනා තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායිනී **දිට්ඨධම්මවෙදනීයා** නාම. සා හි වුත්තාකාරෙන බලවති ජවනසන්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරාපකාරවසප්පවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අප්පවිපාකතාය ච පඨමජවනචෙතනා ඉතරද්වයං විය පවත්තසන්තානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ච කම්මං න හොතීති ඉධෙව පුප්ඵමත්තං විය පවත්තිවිපාකමත්තං ඵලං දෙති. **තථා අසක්කොන්ත**න්ති කම්මස්ස විපාකදානං නාම උපධිපයොගාදිපච්චයන්තරසමවායෙනෙව හොතීති තදභාවතො තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපාකං දාතුං අසක්කොන්තං. **අත්ථසාධිකා**ති දානාදිපාණාතිපාතාදිඅත්ථස්ස නිප්ඵාදිකා. කා පන සාති ආහ **''සත්තමජවනචෙතනා''**ති. සා හි සන්නිට්ඨාපකචෙතනා වුත්තනයෙන පටිලද්ධවිසෙසා, පුරිමජවනචෙතනාහි ලද්ධාසෙවනා ච සමානා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායිනී **උපපජ්ජවෙදනීයකම්මං** නාම. **''සති සංසාරප්පවත්තියා''**ති ඉමිනා අසති සංසාරප්පවත්තියං අහොසිකම්මපක්ඛෙ තිට්ඨතී විපච්චනොකාසස්ස අභාවතොති දීපෙති.

686. **යං ගරුකන්**ති යං අකුසලං මහාසාවජ්ජං, කුසලං මහානුභාවං කම්මං. **යං බහුලන්**ති යං බහුලං අභිණ්හසො කතං සමාසෙවිතං. **මරණකාලෙ අනුස්සරිත**න්ති පරිබ්‍යත්තභාවෙන මරණස්ස ආසන්නකාලෙ අනුස්සරිතං. ආසන්නකාලෙ කතෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථීති හි වුත්තං. **''පුනප්පුනං ලද්ධාසෙවන''**න්ති ඉමිනා ''යං බහුල''න්ති වුත්තකම්මතො විසෙසෙති. තථා දිට්ඨධම්මවෙදනීයං නිවත්තෙති පටිසන්ධිආකඞ්ඛනානුජානනතො. පටිසන්ධිජනකවසෙන හි ගරුකාදිකම්මචතුක්කං වුත්තං.

තත්ථ ගරුකං සබ්බපඨමං විපච්චති. තථා හි තං ගරුකන්ති වුත්තං. ගරුකෙ අසති බහුලීකතං, තස්මිං අසති ආසන්නං, තස්මිම්පි අසති ''කටත්තා වා පනා''ති වුත්තං පුරිමජාතීසු කතකම්මං විපච්චති. බහුලාසන්නපුබ්බකතෙසු ච බලාබලං වා ජානිතබ්බං, පාපතො පාපන්තරං, කල්‍යාණඤ්ච, කල්‍යාණතො ච කල්‍යාණන්තරං, පාපඤ්ච, බහුලීකතතො ච මහතො ච පුබ්බකතාදි, අප්පඤ්ච. බහුලානුස්සරණෙන විප්පටිසාරාදිජනනතො පටිපක්ඛස්ස අපරිපුණ්ණතාය ආරද්ධවිපාකස්ස කම්මස්ස, කම්මසෙසස්ස වා අපරාපරියායෙ වෙදනීයස්ස අපරික්ඛීණතාය සන්තතියා පරිණාමවිසෙසතොති තෙහි තෙහි කාරණෙහි ආහිතබලං පඨමං විපච්චති. **මහානාරදකස්සපජාතකෙ** විදෙහරඤ්ඤො සෙනාපති අලාතො, බීජකො දාසො, රාජකඤ්ඤා රුචා ච එත්ථ නිදස්සනං. තථා හි වුත්තං භගවතා –

> ''තත්‍රානන්ද , ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාතී...පෙ.... මිච්ඡාදිට්ඨී කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං , මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨී සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාතී හොති...පෙ.... මිච්ඡාදිට්ඨී හොති, තස්ස දිට්ඨෙ වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ.

‘‘තත්‍රානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාතී…පෙ…. මිච්ඡාදිට්ඨී කායස්ස භෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාතී හොති…පෙ…. මිච්ඡාදිට්ඨී හොති, තස්ස දිට්ඨෙව වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ.

‘‘තත්‍රානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාතා පටිවිරතො…පෙ…. සම්මාදිට්ඨී කායස්ස භෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාතා පටිවිරතො…පෙ…. සම්මාදිට්ඨී හොති, තස්ස දිට්ඨෙව වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ.

‘‘තත්‍රානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාතා පටිවිරතො…පෙ…. සම්මාදිට්ඨී කායස්ස භෙදා පරං… පෙ…. නිරයං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං …පෙ…. නිරයං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාතා පටිවිරතො හොති…පෙ…. සම්මාදිට්ඨී හොති, තස්ස දිට්ඨෙව වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ’’ති (ම. නි. 3.303).

කිං බහුනා යං තං තථාගතස්ස මහාකම්මවිභඞ්ගඤාණං, තස්සෙවායං විසයො, යදිදං තස්ස තස්ස කම්මස්ස තෙන තෙන කාරණෙන පුබ්බාපරවිපාකතා සාමත්ථියං.

687. පටිසන්ධිදානාදිවසෙන විපාකසන්තානස්ස නිබ්බත්තකං ජනකං. තෙනාහ **‘‘තං පටිසන්ධියම්පි පවත්තෙපි රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධෙ ජනෙතී’’**ති. සුඛදුක්ඛසන්තානස්ස, නාමරූපප්පබන්ධස්ස වා චිරතරප්පවත්තිහෙතුභූතං උපත්ථම්භකං. තෙනාහ **‘‘සුඛදුක්ඛං උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පවත්තෙතී’’**ති. උපපීළකං සුඛදුක්ඛප්පබන්ධෙ පවත්තමානෙ ඛණිකං ඛණිකං තං භාපෙති. තෙනාහ **‘‘සුඛදුක්ඛං පීළෙති බාධති, අද්ධානං පවත්තිතුං න දෙතී’’**ති. **සාතෙත්වා**ති උපච්ඡින්දිත්වා. කම්මස්ස උපච්ඡින්දනං නාම තස්ස විපාකපටිබාහනමෙවාති ආහ **‘‘තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා’’**ති. තඤ්ච අත්තනො විපාකුප්පත්තියා ඔකාසකරණන්ති වුත්තං **‘‘අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොතී’’**ති. විපච්චනාය කතොකාසං කම්මං විපක්කමෙව නාම හොතීති ආහ **‘‘එවං පන කම්මෙන කතෙ ඔකාසෙ තං විපාකං උප්පන්නං නාම වුච්චතී’’**ති. **උපපීළකං** අඤ්ඤස්ස විපාකං උපච්ඡින්දති, න සයං අත්තනො විපාකං දෙති. **උපඝාතකං** පන දුබ්බලං කම්මං උපච්ඡින්දිත්වා අත්තනො විපාකං උප්පාදෙතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. බ්‍යාබාධතාදිපච්චයූපනිපාතෙන විපාකස්ස විබාධකං **උපපීළකං,** තථා විපාකස්සෙව උපච්ඡෙදකං **උපඝාතකං**. කම්මං උපඝාතෙත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසකරණෙන විපච්චනෙ සති ජනකමෙව සියා, ජනකාදිභාවො නාම විපාකං පති ඉච්ඡිතබ්බො, න කම්මං පතීති විපාකස්සෙව උපඝාතකතා යුත්තා විය දිස්සති, වීමංසිතබ්බං.

කම්මන්තරන්ති කම්මවිසෙසො කම්මානං බලාබලභෙදො. **විපාකන්තරන්**ති විපාකවිසෙසො, තස්ස හීනපණීතතාදිභෙදො. අපරො නයො – යස්මිං කම්මෙ කතෙ පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච විපාකකටත්තාරූපානං උප්පත්ති හොති, තං **ජනකං**. යස්මිං පන කතෙ අඤ්ඤෙන ජනිතස්ස ඉට්ඨස්ස වා අනිට්ඨස්ස වා ඵලස්ස විබාධකවිච්ඡෙදකපච්චයානුප්පත්තියා, උපබ්‍රූහනපච්චයුප්පත්තියා ච ජනකානුභාවානුරූපං පරිපොසචිරතරප්පබන්ධා හොන්ති, තං **උපත්ථම්භකං**. ජනකෙන නිබ්බත්තිතං කුසලඵලං වා අකුසලඵලං වා යෙන පච්චනීකභූතෙන රොගධාතුසමතාදිනිමිත්තතාය බාධීයති, තං **උපපීළකං** . යෙන පන කම්මුනා ජනකසාමත්ථියවසෙන චිරතරප්පබන්ධාරහම්පි සමානං ඵලං විච්ඡෙදකපච්චයුප්පත්තියා උපහඤ්ඤති විච්ඡිජ්ජති, තං **උපඝාතකං**. තත්ථ කෙචි දුතියස්ස කුසලභාවං ඉත්ථන්නාමගතස්ස අප්පාබාධදීඝායුකතාසංවත්තනවසෙන, පච්ඡිමානං ද්වින්නං අකුසලභාවං බ්‍යාබාධඅප්පායුකතාසංවත්තනවසෙන වණ්ණෙන්ති. දෙවදත්තාදීනං, පන නාගාදීනං, ඉතො අනුපදින්නෙන යාපනකපෙතානඤ්ච නරකාදීසු අකුසලවිපාකුපත්ථම්භනුපපීළනුපඝාතකානි න න සන්තීති චතුන්නම්පි අකුසලාකුසලභාවො න විරුජ්ඣති. බුද්ධාවෙණිකතාය අසාධාරණස්සෙව ඤාණස්ස ගොචරභාවතො කම්මන්තරාදි **‘‘අසාධාරණං සාවකෙහී’’**ති වුත්තං. **එකදෙසතො ජානිතබ්බං** අනවසෙසතො ජානිතුං න සක්කා අවිසයත්තා. සබ්බෙන සබ්බං අජානනෙ පච්චයපරිග්ගහො න පරිපූරතීති.

688. යථාවුත්තං කම්මං වත්තමානවිපාකප්පබන්ධනිමිත්තමෙව අධිප්පෙතන්ති කම්මෙකදෙසතාය **‘‘ද්වාදසවිධං කම්මං කම්මවට්ටෙ පක්ඛිපිත්වා’’**ති වුත්තං. කිලෙසවට්ටම්පි කම්මසහායතාය කම්මවට්ටපක්ඛිකමෙව කත්වා ආහ **‘‘කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනා’’**ති. යාදිසතො පච්චයතො පච්චුප්පන්නෙ අද්ධානෙ නාමරූපස්ස පවත්ති, තාදිසතො එව ඉතරස්මිම්පි අද්ධද්වයෙති යථා අතීතානාගතෙ නයං නෙති, තං දස්සෙන්තො **‘‘ඉද’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **අනාගතෙපි කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනෙවා**ති එත්ථ වුත්තං **එව**-සද්දං ‘‘එතරහි අතීතෙපී’’ති එත්ථාපි ආනෙත්වා වත්තබ්බං අද්ධත්තයෙපි කිරියාකිරියඵලමත්තතාදස්සනපරත්තා චොදනාය. **ඉති කම්මඤ්චෙවා**තිආදි වුත්තස්සෙවත්ථස්ස

නිගමනවසෙන වුත්තං. අපරාපරං වට්ටනට්ඨෙන වට්ටං. තථා පවත්තනං **පවත්තං**. හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධතීති **සන්තති,** පබන්ධො. කරණට්ඨෙන, පච්චයෙහි කරීයතීති වා **කිරියා.**

කම්මාති කම්මතො. සම්භවති එතස්මාති සම්භවො, කම්මං සම්භවො එතස්සාති **කම්මසම්භවො,** විපාකො.

කාරණසාමග්ගියං දානාදීහි සාධිතකිරියාය වත්තමානාය කාරණමත්තෙ කත්තුවොහාරොති ආහ **''නෙව කාරණතො උද්ධං කාරකං පස්සතී''**ති. කරොතීති හි **කාරකං**. විපාකපටිසංවෙදකං න පස්සතීති සම්බන්ධො . කාමං බාලාපි ''කාරකො පටිසංවෙදකො''ති වදන්තා අත්ථතො පඤ්ඤත්තිමත්තමෙව වදන්ති, තෙ පන විපරීතාභිනිවෙසවසෙනාපි වදන්තීති තං අප්පමාණන්ති ආහ **''සමඤ්ඤාමත්තෙන පණ්ඩිතා වොහරන්තී''**ති.

689. **එවෙතන්ති** එවංවිධං එතං දස්සනං, **සම්මදස්සනං,** අවිපරීතදස්සනන්ති අත්ථො. **බීජරුක්ඛාදිකානංවාති** යථා බීජතො රුක්ඛො, රුක්ඛතො පුන බීජන්ති අනාදිකාලිකත්තා බීජරුක්ඛසන්තානස්ස පුබ්බකොටි නත්ථි, එවං කම්මපච්චයා විපාකො, විපාකපච්චයා කම්මන්ති අනාදිකාලිකත්තා කම්මවිපාකසන්තානස්ස පුබ්බකොටි න පඤ්ඤායති. **ආදි-**සද්දෙන ''කුක්කුටියා අණ්ඩං, අණ්ඩතො කුක්කුටී, පුනපි කුක්කුටියා අණ්ඩ''න්ති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. **අනාගතෙපි සංසාරෙති** යථා අතීතෙ, එවං අනාගතෙපි අද්ධානෙ ''බන්ධානඤ්ච පටිපාටී''තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.619; දී. නි. අට්ඨ. 2.95 අපසාදනාවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; විභ. අට්ඨ. 226 සඞ්ඛාරපදනිද්දෙස; සු. නි. අට්ඨ. 2.523; උදා. අට්ඨ. 39; ඉතිවු. අට්ඨ. 14, 58; ථෙරගා. අට්ඨ. 1.67, 99; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.117; චූළනි. අට්ඨ. 6; බු. වං. අට්ඨ. 2.58) වුත්තෙ සංසාරෙ සති කම්මවිපාකානං අප්පවත්තං න දිස්සති, කම්මවිපාකානං අප්පවත්ති න දිස්සති, පවත්තතියෙවාති අත්ථො.

එතමත්ථන්ති ''කම්මස්ස කාරකො නත්ථී''තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.689) වුත්තමත්ථං. **අසයංවසීති** න සයංවසිනො, මිච්ඡාභිනිවෙසපරවසාති අත්ථො. **අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධිතාති** ඉතරීතරවිරොධිතා, දිට්ඨියො, දිට්ඨියා වා අඤ්ඤමඤ්ඤෙන විරොධිතා විරුද්ධා.

ගම්භීරඤාණගොචරතාය **ගම්භීරං**. තථා **නිපුණං**. සත්තසුඤ්ඤතාය, අඤ්ඤමඤ්ඤසභාවසුඤ්ඤතාය ච **සුඤ්ඤං. පච්චයන්ති** නාමරූපස්ස පච්චයං, තප්පච්චයපටිවෙධෙනෙව ච සබ්බං පටිවිද්ධං හොතීති. **කම්මං නත්ථි විපාකම්හීති**ආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

පච්චයසුඤ්ඤං ඵලන්ති යථාවුත්තමත්ථං උපමාය විභාවෙතුං **''යථා න සූරියෙ''**තිආදි වුත්තං. **තෙසන්ති** සූරියාදීනං. **සොති** අග්ගි. **සම්භාරෙහීති** ආතපාදීහි කාරණෙහි.

යදි ච හෙතු ච ඵලඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤරහිතං, කථං හෙතුතො ඵලං නිබ්බත්තතීති ආහ **''කම්මඤ්ච ඛො උපාදායා''**ති. න කෙවලං කම්මඵලමෙව සුඤ්ඤං කත්තුරහිතං, සබ්බම්පි ධම්මජාතං කාරකරහිතන්ති දස්සෙතුං **''න හෙත්ථ දෙවො''**ති ගාථා වුත්තා. **හෙතුසම්භාරපච්චයාති** හෙතුසමූහනිමිත්තං, හෙතුපච්චයනිමිත්තං වා.

690. **චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්තීති** කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන පච්චයපරිග්ගහස්ස කතත්තා චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්තීති වදන්ති. වුත්තනයෙන පන සප්පච්චයනාමරූපස්ස දස්සනෙන තීසු අද්ධාසු පහීනවිචිකිච්ඡස්ස අද්ධත්තයපරියාපන්නා ධම්මා අතීතපච්චුප්පන්නානාගතභවෙසු ච චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්ති, න අනුපදධම්මවසෙන තථාපරිග්ගහස්ස අකතත්තා. **සාස්ස හොති ඤාතපරිඤ්ඤාති** යාය නාමරූපපරිග්ගහං, තස්ස ච පච්චයපරිග්ගහං කරොති, සා අස්ස යොගිනො ''ඉදං නාමං, එත්තකං නාම''න්තිආදිනා, ''තස්ස අයං පච්චයො, එත්තකො පච්චයො''තිආදිනා ච පරිච්ඡෙදවසෙන ඤාතවතී පඤ්ඤාති කත්වා ඤාතපරිඤ්ඤා.

ඉදානි යෙන කාරණෙන අද්ධත්තයපරියාපන්නා ධම්මා චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්ති, තං දස්සෙතුං **''සො එවං පජානාතී''**තිආදි වුත්තං. තෙන ධම්මානං භවන්තරසඞ්කමො නාම න කදාචිපි අත්ථි, තත්ථ තත්ථෙව නිරුජ්ඣනතොති දස්සෙති. සජ්ඣාය මන්තොදකපාන මුද්දමණ්ඩන පදීපසීලුපමාහි තමෙව ධම්මානං සඞ්කමාභාවං විභාවෙතුං **''අපිච ඛො''**තිආදිමාහ.

මනොධාතුඅනන්තරන්ති කිරියමනොධාතුයා අනන්තරං ලබ්භමානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. **න චෙව ආගතන්ති** කිරියමනොධාතුතො න චෙව ආගතං කිරියමනොධාතුයං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අභාවතො. **නාපි න නිබ්බත්තං අනන්තරන්ති** කිරියමනොධාතුතො අනාගච්ඡන්තම්පි පච්චයසාමග්ගිලාභෙන තතො අනන්තරං නාපි න නිබ්බත්තං, නිබ්බත්තමෙව හොති. යථායං පවත්තියං චිත්තප්පවත්ති, තථෙව පටිසන්ධිම්හි වත්තතෙ චිත්තසන්තති, චුතිචිත්තතො අනාගච්ඡන්තම්පි පටිසන්ධිචිත්තං තතො අනන්තරං නාපි න නිබ්බත්තති, පච්චයසාමග්ගිවසෙන නිබ්බත්තතෙවාති අත්ථො. සන්තතිගහණෙන චෙත්ථ කුතොචි ආගමාභාවමෙව විභාවෙති. හෙතුඵලභාවෙන හි සම්බන්ධතාති ධම්මප්පවත්ති **සන්තතීති**. තෙනාහ **''පුරිමං භිජ්ජතෙ චිත්ත''**න්තිආදි. **පුරිමන්ති** චුතිචිත්තං. **භිජ්ජතෙති** නිරුජ්ඣති. **පච්ඡිමන්ති** පටිසන්ධිචිත්තං. **තතොති** චුතිචිත්තතො අනන්තරමෙව ජායති. යත්ථ හි චුතිචිත්තතො දූරෙපි කාලන්තරෙපි

උප්පජ්ජමානං පටිසන්ධිචිත්තං අනන්තරමෙව ජායතීති වුච්චති. තස්මා **තෙසං අන්තරිකා නත්ථි** තෙසං චුතිපටිසන්ධිචිත්තානං බ්‍යවධායකං කිඤ්චි නත්ථි. **වීචි තෙසං න විජ්ජතීති** තස්සෙව වෙවචනං. **ඉතොති** චුතිචිත්තතො අනන්තරං න ච ගච්ඡති කිඤ්චි චිත්තං. තඤ්හි සසම්පයුත්තධම්මං තථෙව නිරුජ්ඣති. **පටිසන්ධි චාති** පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤමෙව යථාපච්චයං **ජායති** නිබ්බත්තතීති පුනපි සඞ්කමාභාවමෙව විභාවෙන්තො සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං නිගමෙති.

691. නාමරූපග්ගහණෙන , තස්ස ච පච්චයධම්මග්ගහණෙන අග්ගහිතස්ස තෙභූමකධම්මස්ස අභාවතො **"විදිතසබ්බධම්මස්සා"**ති වුත්තං. න වෙත්ථ ලොකුත්තරධම්මා අධිගතා. **ථාමගතං** හොති අනෙකාකාරවොකාරපච්චයපරිග්ගහවිධිනො අනුට්ඨිතත්තා. **සුට්ඨුතරං පහීයති** තියද්ධගතධම්මප්පවත්තියා විගතසම්මොහත්තා. **සා එවාති** සොළසවිධා කඞ්ඛා එව. යස්මා එත්ථ ''බුද්ධො, ධම්මො, සඞ්ඝො, සික්ඛා''ති ච කඞ්ඛාය ගොචරභූතා ලොකියා ධම්මා අධිප්පෙතා. න හි ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ කිලෙසා පවත්තිතුං සක්කොන්ති. **පුබ්බන්තොති** අතීතා ඛන්ධායතනධාතුයො. **අපරන්තොති** අනාගතා. **පුබ්බන්තාපරන්තොති** තදුභයං, අද්ධාපච්චුප්පන්නං වා තදුභයභාගයුත්තත්තා. එවං බුද්ධාදිග්ගහණෙන, පටිච්චසමුප්පන්නධම්මග්ගහණෙන ච ගහිතො අට්ඨමො කඞ්ඛාවිසයො නාමරූපමත්තං, ඉදප්පච්චයතාග්ගහණෙන පන තස්ස පච්චයො ගහිතො, තස්මා සොළසවත්ථුකාය කඞ්ඛාය පහීනාය අට්ඨවත්ථුකා කඞ්ඛා අප්පතිට්ඨාව හොතීති ආහ **"න කෙවලඤ්ච...පෙ.... පහීයතියෙවා"**ති.

දිට්ඨෙකට්ඨත්තා විචිකිච්ඡාය යථා දිට්ඨි සමුච්ඡිජ්ජමානා විචිකිච්ඡාය සද්ධිංයෙව සමුච්ඡිජ්ජති, එවං විචිකිච්ඡා වික්ඛම්භියමානා දිට්ඨියා සද්ධිංයෙව වික්ඛම්භීයතීති ආහ **"ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි වික්ඛම්භන්තී"**ති. අත්තාභිනිවෙසූපනිස්සයා හි ''අහොසිං නු ඛො අහ''න්තිආදි (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) නයප්පවත්තා සොළසවත්ථුකා කඞ්ඛා, සා එව ච පුබ්බන්තාදිවත්ථුකභාවෙන වුත්තා. අත්තාභිනිවෙසවත්ථුකානි ච ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි, බුද්ධාදිවත්ථුකා ච කඞ්ඛා තදෙකට්ඨාති. ධරියන්ති අත්තනො පච්චයෙහීති ධම්මා, තිට්ඨති එත්ථ තදායත්තවුත්තිතාය ඵලන්ති ඨිති, ධම්මානං ඨිති ධම්මට්ඨිති, පච්චයධම්මො. අථ වා ධම්මොති කාරණං ''ධම්මපටිසම්භිදා''තිආදීසු (විභ. 718 ආදයො) විය, ධම්මස්ස ඨිති සභාවො, ධම්මතො ච අඤ්ඤො සභාවො නත්ථීති පච්චයධම්මානං පච්චයභාවො ධම්මට්ඨිති, ධම්මට්ඨිතියං ඤාණං **ධම්මට්ඨිතිඤාණං**. සඞ්ඛාරානං යං යං භූතං අනිච්චතාදි යථාභූතං, තත්ථ ඤාණන්ති **යථාභූතඤාණං**. සම්මා පස්සතීති **සම්මාදස්සනං**.

අවිජ්ජා පච්චයොති අවිජ්ජා හෙතුආදිවසෙන සඞ්ඛාරානං යථාරහං පච්චයො. තතො එව **සඞ්ඛාරා පච්චයසමුප්පන්නා. උභොපෙතෙති** යස්මා අවිජ්ජාපි ආසවාදිවසෙන පච්චයසම්භූතාව, තස්මා අවිජ්ජා සඞ්ඛාරාති උභයෙපි එතෙ ධම්මා පච්චයසමුප්පන්නා. **ඉතීති** එවං. **පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤාති** පච්චයානං පරිච්ඡිජ්ජ ගහණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා. වුත්තනයෙන **ධම්මට්ඨිතිඤාණං**.

නිමිත්තන්ති සඞ්ඛාරනිමිත්තං, අත්ථතො පඤ්චක්ඛන්ධා. තෙ හි ඝනසඤ්ඤාපවත්තියා වත්ථුභාවතො නිමිත්තං, සවිග්ගහභාවෙන උපට්ඨානතො වා. යස්මා අනිච්චතා නාම සඞ්ඛාරානං අවිපරීතාකාරො. තත්ථ නිච්චතාය ලෙසස්සාපි අභාවතො **අනිච්චතො** පස්සන්තො **යථාභූතං ජානාති**. තඤ්ච ඤාණං අවිපරීතග්ගහණතාය **සම්මාදස්සනං**. තංසමඞ්ගිනා ච පච්චුප්පන්නෙසු විය අතීතානාගතෙසුපි නයං නෙන්තෙන තෙ සුපරිවිදිතා හොන්ති.

අනිච්චතා ච නාම උප්පත්තිමතො, උප්පාදො ච පච්චයවසෙනාති අනිච්චතා සිජ්ඣමානා සඞ්ඛාරානං සප්පච්චයතං සාධෙන්තී යථාවුත්තකඞ්ඛප්පහානාය සංවත්තතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"අනිච්චතො...පෙ.... පහීයතී"**ති ආහ. තත්ථ **තදන්වයෙනාති** පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස අනුගමනෙන. **එත්ථාති** යථාදිට්ඨෙසු ධම්මෙසු. **දුක්ඛතො මනසි කරොන්තොතිආදීසුපි** එසෙව නයො. **පවත්තන්ති** උපාදින්නක්ඛන්ධප්පවත්තං. තඤ්හි කිලෙසාභිසඞ්ඛාරෙහි පවත්තිතත්තා සාතිසයං දුක්ඛභාවෙන උපට්ඨාති. **පවත්තන්ති** ඨානනිසජ්ජාදිවසෙන දුක්ඛදුක්ඛතාදිවසෙන ච සඞ්ඛාරප්පවත්තන්ති අපරෙ. ''නිමිත්තං, පවත්ත''න්ති ච වුත්තෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාසන්තානසඤ්ඤිතෙ සබ්බස්මිං සප්පච්චයෙ නාමරූපෙ යාථාවතො පවත්තා එකාව පඤ්ඤා පරියායවසෙන ''යථාභූතඤාණ''න්තිපි ''සම්මාදස්සන''න්තිපි තත්ථ කඞ්ඛාවික්ඛම්භනෙන ''කඞ්ඛාවිතරණා''තිපි වුච්චති. යථා ''රුක්ඛො පාදපො තරූ''ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **"යඤ්ච යථාභූතඤාණ"**න්තිආදි.

පරමත්ථතො සාසනෙ අස්සාසො නාම අරියඵලං, පතිට්ඨා නාම අරියමග්ගො, අයං පන අනධිගතමග්ගඵලොපි තදධිගමූපායපටිපත්තියං ඨිතත්තා ලද්ධස්සාසො විය, ලද්ධපතිට්ඨො විය ච හොතීති වුත්තං **"ලද්ධස්සාසො ලද්ධපතිට්ඨො"**ති. අපරිහීනකඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිකො විපස්සකො ලොකියාහි සීලසමාධිපඤ්ඤාසම්පදාහි සමන්නාගතත්තා උත්තරි අප්පටිවිජ්ඣන්තො සුගතිපරායණො ච හොතීති වුත්තං **"නියතගතිකො"**ති. තතො එව **චූළසොතාපන්නො නාම හොති**. සොතාපන්නො හි ඛීණාපායදුග්ගතිවිනිපාතොති.

අථ වා **ලද්ධස්සාසො** දිට්ඨිවිසුද්ධිසමධිගමෙන. නාමරූපපරිච්ඡෙදෙන හි ඛන්ධාදිකෙ සභාවසරසතො සල්ලක්ඛෙත්වා සාසනෙ ධම්මූපසංහිතපාමොජ්ජප්පටිලාභෙන ලද්ධස්සාසො හොති. **ලද්ධපතිට්ඨො** කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසමධිගමෙන. සප්පච්චයනාමරූපදස්සනෙන හි පරිමද්දිතදිට්ඨිකණ්ටකො

විනිද්ධතඅහෙතුවිසමහෙතුවාදො යථාසකං පච්චයෙහෙව ධම්මමත්තං ජානිත්වා සාසනෙ පතිට්ඨිතසද්ධො ලද්ධපතිට්ඨො නාම හොති. නාමරූපවවත්ථානෙන දුක්ඛසච්චං, ධම්මට්ඨිතිඤාණෙන සමුදයසච්චං, තස්සෙව අපරභාගෙන අනිච්චතො මනසිකාරාදිවිධිනා මග්ගසච්චඤ්ච අභිඤ්ඤාය පවත්තියා දුක්ඛභාවං දිස්වා අප්පවත්තෙ නිරොධෙ එකංසෙනෙව නින්නජ්ඣාසයතාය ලොකියෙනෙව ඤාණෙන චතුන්නං අරියසච්චානං අධිගතත්තා අපායෙසු අභබ්බුප්පත්තිකො, සොතාපන්නභූමියං භබ්බුප්පත්තිකො ච හොතීති වුත්තං **"නියතගතිකො"**ති. තෙනාහ **"චූළසොතාපන්නො නාම හොතී"**ති.

තස්මාති යස්මා එවං මහානිසංසමෙතං යථාභූතඤාණං, තස්මා. **සදා**ති සබ්බකාලං රත්තිඤ්චෙව දිවා ච. **සබ්බසො**ති නිබ්බත්තකහෙතුආදිපරිග්ගණ්හනවසෙන සබ්බප්පකාරෙන.

කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති එකූනවීසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

20. මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

සම්මසනඤාණකථාවණ්ණනා

692. **එවං මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච ඤත්වා ඨිතං ඤාණන්**ති අයං උපක්කිලෙසවිනිමුත්තා වීථිපටිපන්නා විපස්සනාපඤ්ඤා අරියමග්ගස්ස පුබ්බභාගමග්ගො, අයං ඔභාසාදිභෙදො දසවිධො උපක්කිලෙසො න මග්ගොති එවං මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච යාථාවතො වවත්ථපෙත්වා ඨිතං ඤාණං.

අතීතාදිවසෙන අනෙකභෙදභින්නෙ ධම්මෙ කලාපතො සඞ්ඛිපිත්වා සම්මසනං **කලාපසම්මසනං,** අයං කිර ජම්බුදීපවාසීනං අභිලාපො. ''යං කිඤ්චි රූප''න්තිආදිනා (ම. නි. 1.361; 2.113; 3.86; අ. නි. 4.181) නයෙන හි ධම්මානං විපස්සනා **නයවිපස්සනා,** අයං කිර තම්බපණ්ණිදීපවාසීනං අභිලාපො. තෙනෙවාහ **''කලාපසම්මසනසඞ්ඛාතාය නයවිපස්සනායා''**ති. **තාව**-සද්දො කමත්ථො, තෙන සම්මසනප්පකාරානං බහුභෙදතං දීපෙති. බහුභාවතො හි තෙසං පඨමං නයවිපස්සනාය යොගාරම්භං අනුසාසති ''නයවිපස්සනාය තාව යොගො කරණීයො''ති. **කස්මා**ති චොදකවචනං. තස්සායං අධිප්පායො – යදි මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි සම්පාදෙතබ්බා, අථ කස්මා ''නයවිපස්සනාය ආදිතො යොගො කාතබ්බො''ති වුත්තන්ති. ඉතරො තස්සායං අධිගමූපායොති දස්සෙන්තො **''ආරද්ධවිපස්සකස්සා''**තිආදිමාහ. තෙනෙතං දස්සෙති ''විපස්සනාය සති උදයබ්බයඤාණුප්පාදො, උදයබ්බයඤාණෙ සති ඔභාසාදිඋපක්කිලෙසසම්භවො, තතො මග්ගාමග්ගවවත්ථානං, තස්මා තස්ස ආදිතොව ආරම්භස්ස සම්භවො නත්ථීති විපස්සනා පඨමං ආරද්ධබ්බා''ති. එවම්පි පඨමං නයවිපස්සනාව කස්මා ආරද්ධබ්බාති ආහ **''විපස්සනාය ච කලාපසම්මසනං ආදී''**ති. තඤ්හි අතීතාදිභෙදභින්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානවසෙන පවත්තනතො ආදිකම්මිකස්ස සුකරං සම්මසනන්ති ආදිභූතං.

තස්මාති ආදිභූතත්තා. අථ වා **තස්මා**ති යස්මා ආරද්ධවිපස්සකස්ස...පෙ.... කලාපසම්මසනං ආදි, තස්මා. **එතන්**ති කලාපසම්මසනං. **අපිචා**තිආදි කලාපසම්මසනස්සෙව විපස්සනාය ආදිභාවෙ උපචයහෙතුදස්සනං. උදයබ්බයඤාණපරියොසානා තීරණපරිඤ්ඤා, අසම්පත්තෙ එව ච උදයබ්බයඤාණෙ මග්ගාමග්ගවවත්ථානං හොතීති ආහ **''තීරණපරිඤ්ඤාය වත්තමානායා''**ති. **කලාපසම්මසනෙ තාව යොගො කාතබ්බො**ති එත්ථාපි තස්සෙව පඨමාරම්භෙ කාරණං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. යස්මා කලාපසම්මසනං නාම එකවිසුද්ධියම්පි න අන්තොගධං, එකච්චෙ ච තං අනාමසිත්වාව විපස්සනාචාරං වණ්ණෙන්ති. එවං සන්තෙපි තං **සුත්තන්තෙසු** එකදෙසෙන, අනවසෙසතො ච දස්සිතං. **පටිසම්භිදායං** ආදිකම්මිකානං මනසිකාරසුකරතාය විපස්සනාය ආදිභාවෙන ඨපිතං. විපස්සන්තස්ස ච ඔභාසාදීසු උප්පන්නෙසු මග්ගාමග්ගඤාණසම්භවො, තස්මා ''තං සම්පාදෙතුකාමෙනා''තිආදිනා අයං විචාරො කතොති දට්ඨබ්බං.

693. **තත්‍රා**ති තස්මිං තීරණපරිඤ්ඤාය ඤාතපරිඤ්ඤානන්තරභාවෙ, තාසු වා පරිඤ්ඤාසු. **විනිච්ඡයො**ති සරූපතො, කිච්චතො, භූමිතො ච සන්නිට්ඨානං. ලොකුත්තරාපි පුරිමස්මිං සච්චද්වයෙ මග්ගසම්පයුත්තා තිවිධාපි පරිඤ්ඤා කිච්චවසෙන ලබ්භතීති **''ලොකියපරිඤ්ඤා''**ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. සභාවධම්මානං ලක්ඛණසල්ලක්ඛණතො ඤෙය්‍යාභිමුඛා පඤ්ඤා **අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා. ඤාතට්ඨෙ**ති ඤාතභාවනිමිත්තං. අභිඤ්ඤෙය්‍යස්ස ජානනහෙතු **''ඤාණ''**න්ති වුච්චති. **පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා**ති අනිච්චාදිලක්ඛණානි පරිච්ඡිජ්ජ ජානනපඤ්ඤා. **තීරණට්ඨෙ**ති සම්මසනභාවහෙතු. **පහානපඤ්ඤා**ති පහාතබ්බස්ස පජහනපඤ්ඤා. වෙදයිතාදිලක්ඛණවිධුරතාය **රුප්පනලක්ඛණං** පච්චත්තලක්ඛණං වුත්තං. **තෙසංයෙව** පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන ගහිතධම්මානංයෙව. යථා පථවීඵස්සාදීනං කක්ඛළඵුසනාදිලක්ඛණානි තීසුපි ඛණෙසු සල්ලක්ඛිතබ්බානි පටිනියතරූපතාය සභාවසිද්ධානෙව හුත්වා ගය්හන්ති, න එවමනිච්චතාදිලක්ඛණානි. තානි පන භඞ්ගුදයබ්බයපීළාවසවත්තනාකාරමුඛෙන ගහෙතබ්බතො සමාරොපිතරූපානි විය ගය්හන්තීති වුත්තං **''සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා''**ති. ලොකියපරිඤ්ඤානංයෙව අධිප්පෙතත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාව **''පහානපරිඤ්ඤා''**ති වුත්තා.

සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදතොති නාමරූපවවත්ථානතො, යා ''දිට්ඨිවිසුද්ධී''ති වුත්තා. කෙචි පන ''ඛන්ධාදීනං විපස්සනාය භූමිභාවතො සබ්බොපි ඛන්ධාදිවිචාරො සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදො''ති වදන්ති. **''පච්චත්තලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්ච''**න්ති ඉමිනා නාමරූපපච්චයපරිග්ගහපඤ්ඤානං තීරණපහානාසමත්ථතං දස්සෙති . තාසම්පි පන ''නමනලක්ඛණං නාමං, රුප්පනලක්ඛණං රූප''න්ති අරූපරූපානං සාධාරණාකාරසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තියා එකෙනාකාරෙන තීරණපරියායො, දිට්ඨිකඞ්ඛාවික්ඛම්භනෙන පහානපරියායො ලබ්භතීති සියා තීරණපහානෙසුපි ආධිපච්චන්ති වදන්ති. උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන පන යථා දිට්ඨිවිසුද්ධියාව සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදතා, එවං ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය එව තීරණපහානකිච්චතා වෙදිතබ්බා. එවං හි තිස්සොපි පරිඤ්ඤා වවත්ථිතා හොන්ති, අඤ්ඤථා සඞ්කරො සියා. **තීරණපරිඤ්ඤාය භූමි** තත්ථ පඤ්ඤාය අනිච්චතාදිලක්ඛණසන්තීරණතො. තෙනාහ **''එතස්මිං...පෙ.... ආධිපච්ච''**න්ති. කාමං උදයබ්බයඤාණම්පි කඤ්චි මිච්ඡාභිනිවෙසං පජහති, තස්ස පන අථාමගතත්තා න සාතිසයං පහානන්ති වුත්තං **''භඞ්ගානුපස්සනං ආදිං කත්වා උපරි පහානපරිඤ්ඤාය භූමී''**ති. **අනිච්චතො අනුපස්සන්තො**ති අනිච්චාකාරතො සඞ්ඛාරෙ අනුපස්සන්තො සම්මසන්තො. **නිච්චසඤ්ඤන්**ති ''තෙ නිච්චා සස්සතා''ති පවත්තං මිච්ඡාසඤ්ඤං. සඤ්ඤාසීසෙන දිට්ඨිචිත්තානම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං. එසෙව නයො ඉතො

පරෙසුපි. **නිබ්බින්දන්තොති** අනිච්චානුපස්සනාදිසම්භූතාය නිබ්බිදානුපස්සනාය සඞ්ඛාරෙ නිබ්බිජ්ජනවසෙන පස්සන්තො. **නන්දින්ති** සප්පීතිකතණ්හං. **විරජ්ජන්තොති** විරාගානුපස්සනාය විරජ්ජනවසෙන යථා සඞ්ඛාරෙසු රාගො නුප්පජ්ජති, එවං අනුපස්සන්තො. තථාභූතො හි රාගං පජහතීති වුච්චති. **නිරොධෙන්තොති** නිරොධානුපස්සනාය යථා සඞ්ඛාරා නිරුජ්ඣන්තියෙව, න ආයතිං පුනබ්භවවසෙන උප්පජ්ජන්ති, එවං අනුපස්සන්තො. තථාභූතො හි සඞ්ඛාරානං සමුදයං පජහති නාම අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනතො. **පටිනිස්සජ්ජන්තොති** පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය යථා සඞ්ඛාරා න පුන ආදියන්ති, එවං වොස්සජ්ජන්තො. තෙනාහ **''ආදානං පජහතී''**ති, නිච්චාදිවසෙන වා ගහණං විස්සජ්ජෙතීති අත්ථො. **සාධිතත්තාති** සම්පාදිතත්තා. **ඉතරාති** තීරණපහානපරිඤ්ඤා. එවං පරිඤ්ඤා නිද්දිසිත්වා පරිඤ්ඤාක්කමවසෙනපි කඞ්ඛාවිතරණානන්තරං ''කලාපසම්මසනෙ යොගො කාතබ්බො''ති ය්වායමත්ථො වුත්තො, තං නිගමවසෙන පච්චාහරන්තො **''තෙන වුත්ත''**න්තිආදිමාහ, තං වුත්තත්ථමෙව.

694. **තත්‍රාති** තස්මිං කලාපසම්මසනෙ විභාවෙතබ්බෙ, තස්ස වා කලාපසම්මසනස්ස ආදිභාවෙ. **අයං පාළීති** දස්සියමානං පටිසම්භිදාමග්ගපාළිමාහ. තත්ථ **සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤාති** අතීතාදිභෙදභින්නෙ ධම්මෙ එකතො සඞ්ගහෙත්වා අනිච්චාදිවසෙන විනිච්ඡයෙ සාධෙතබ්බෙ තංසාධනීයා පඤ්ඤා. සම්මසනෙ අනිච්චතාදිවසෙන තීරණෙ ඤාණන්ති පවුච්චති, සා කථං හොතීති අත්ථො. **වවත්ථානෙ සම්මසනෙති** ච නිප්ඵාදෙතබ්බෙ භුම්මවචනං. **යං කිඤ්චි රූපන්තිආදීනි** පදානි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව. **සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙතීති**ආදීනි පන යස්මා පරතො වණ්ණයිස්සන්ති, තස්මා තත්ථෙව නෙසං අත්ථං විභාවයිස්සාම.

පාළිවවත්ථානං පන එවං වෙදිතබ්බං – එත්ථ හි ආදිකම්මිකානං විපස්සනාමනසිකාරසුඛත්ථං **''යං කිඤ්චි රූප''**න්තිආදිනා පඨමං තාව පඤ්චක්ඛන්ධා අතීතාදිවිභාගමුඛෙන ගහිතා, තෙ පන ඛන්ධා යස්මා ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තධම්මවසෙන විභාගං ලභන්ති, තස්මා තදනන්තරං ද්වාරඡක්කාදිවසෙන දස ඡක්කා ගහිතා. යස්මා පන ලක්ඛණෙසු අනත්තලක්ඛණං දුක්ඛවිභාගං, තස්මා තස්ස විභාවනාය ඡ ධාතුයො ගහිතා. තතො යෙසු කසිණෙසු ඉතො බාහිරකානං අත්තාභිනිවෙසො, තානි ඉමෙසං ඣානානං ආරම්මණභාවෙන උපට්ඨානාකාරමත්තානීති දස්සනත්ථං දස කසිණානි ගහිතානි. තතො දුක්ඛානුපස්සනාය පරිවාරභාවෙන පටික්කූලාකාරවසෙන ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා ගහිතා. පුබ්බෙ ඛන්ධවසෙන සඞ්ඛෙපතො ගහිතා ධම්මා නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන, විත්ථාරනයෙන ච මනසි කාතබ්බාති දස්සනත්ථං ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො ච ගහිතා. තෙසු ඉමෙ ධම්මා සතිපි සුඤ්ඤනිරීහඅබ්‍යාපාරභාවෙ ධම්මසභාවතො ආධිපච්චවසෙන පවත්තන්තීති අනත්තලක්ඛණවිභාවනත්ථං ඉන්ද්‍රියානි ගහිතානි. එවං අනෙකභෙදභින්නාපිමෙ ධම්මා භූමිත්තයපරියාපන්නතාය තිවිධාව හොන්තීති දස්සනත්ථං තිස්සො ධාතුයො ගහිතා.

එත්තාවතා නිමිත්තං දස්සෙත්වා පවත්තං දස්සෙතුං කාමභවාදයො නව භවා ගහිතා. එත්තකෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යාවිසෙසෙ පවත්තමනසිකාරකොසල්ලෙන සණ්හසුඛුමෙසු නිබ්බත්තිතමහග්ගතධම්මෙසු මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බොති දස්සනත්ථං ඣානප්පමඤ්ඤාරුප්පානි ගහිතානි. තත්ථ ඣානානි නාම වුත්තාවසෙසාරම්මණානි රූපාවචරජ්ඣානානි. පච්චයපච්චයුප්පන්නවිභාගතො ඉමෙ ධම්මා භින්දිත්වා මනසි කාතබ්බාති දස්සනත්ථං පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි ගහිතානි. පච්චයාකාරමනසිකාරො හි ලක්ඛණත්තයං සුඛෙන, සුට්ඨුතරඤ්ච විභාවෙති, තස්මා පච්ඡතො ගහිතො. එවමෙතෙ සම්මසනීයභාවෙන ගහිතා ඛන්ධාදිවසෙන කොට්ඨාසතො පඤ්චවීසතිවිධා. පභෙදතො පන අතීතාදිභෙදං අනාමසිත්වාව ගය්හමානා ද්වීහි ඌනානි ද්වෙසතානි හොන්ති.

තත්ථ **අනිච්චතො වවත්ථපෙතීති**ආදිකො පඨමො ලක්ඛණවවත්ථාපනවාරො. **අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති**ආදිකො දුතියො හෙතුවාරො ලක්ඛණානං හෙතුකිත්තනතො. **අනිච්චං සඞ්ඛතන්ති**ආදිකො පන හෙතුපතිට්ඨාපනවාරො පාකටභාවසල්ලක්ඛණතො. **ඛයට්ඨෙනාති** හි ඛයසභාවතො යස්මා රූපං ඛයසභාවං උප්පජ්ජිත්වා ඛයං වයං භෙදං ගච්ඡති, තස්මා අනිච්චන්ති අත්ථො. **භයට්ඨෙනාති** භායිතබ්බභාවතො යස්මා රූපං පභඞ්ගුරතාය භයානකං, තස්මා දුක්ඛන්ති. තෙනාහ භගවා ''යදනිච්චං, තං දුක්ඛ''න්ති (සං. නි. 30.15, 45, 46, 76, 85; 2.4.14; පටි. ම. 2.10). **අසාරකට්ඨෙනාති** අසාරකභාවතො, අත්තසාරවිරහතොති අත්ථො. තතියවාරෙ පන ''රූපං අනිච්ච''න්ති වත්වා තස්ස හෙතුං පතිට්ඨාපෙතුං **''සඞ්ඛත''**න්තිආදි වුත්තං. යස්මා සමෙච්ච සම්භුය පච්චයෙහි කතං, අනුරූපෙ ච පච්චයෙ පටිච්ච, න විනා තෙහි සමං, සම්මා ච උප්පන්නං, තස්මා ඛයවයවිරාගනිරොධධම්මන්ති. න හි පච්චයනිබ්බත්තං අනිරුජ්ඣනකං නාම අත්ථි. තෙනාහ භගවා ''යං තං රූපං ජාතං භූතං සඞ්ඛතං පලොකධම්මං, තං වත මා පලුජ්ජීති නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති (සං. නි. 5.379). එතෙන අනිච්චා පථවීධාතු පච්චයනිබ්බත්තත්තා තදඤ්ඤං පච්චයනිබ්බත්තං වියාති දස්සෙති. එස නයො සෙසධම්මෙසුපි.

ඉදානි අන්වයතො, බ්‍යතිරෙකතො ච සඞ්ඛතධම්මානං අනිච්චතං පතිට්ඨාපෙතුං **''ජාතිපච්චයා''**තිආදි වුත්තං. අනිච්චලක්ඛණස්සෙව චෙත්ථ පතිට්ඨාපනං තස්මිං පතිට්ඨාපිතෙ සෙසලක්ඛණද්වයස්සපි පතිට්ඨාපනසිද්ධිතො.

ඉමිනා පෙය්‍යාලෙන ඉමෙ ධම්මරාසයො සංඛිත්තාති සම්බන්ධො. **''ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තා ධම්මා, පඤ්චක්ඛන්ධා''**ති ඉදං අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ ''චක්ඛුං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යා''න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.3; සං. නි. 4.46) ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තෙ ධම්මෙ දස්සෙත්වා තෙසං පඤ්චහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතතං දස්සෙතුං ''රූපං අභිඤ්ඤෙය්‍යං…පෙ…. විඤ්ඤාණං අභිඤ්ඤෙය්‍යා''න්ති ආගතත්තා වුත්තං. **පටිසම්භිදායං** (පටි. ම. 1.48) පන

''යං කිඤ්චි රූප''න්තිආදිනා පඨමං පඤ්චක්ඛන්ධෙ දස්සෙත්වා ''චක්ඛු''න්තිආදිනා ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තා ධම්මා දස්සිතා. තථාදස්සනෙ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ ඉමෙ ධම්මරාසයො සංඛිත්තාති පාළියං විත්ථාරතො ආගතත්තාති දස්සෙන්තො **''වුත්තං හෙත''**න්තිආදිමාහ. තෙනෙවාහ **''තං තත්ථ…පෙ…. සංඛිත්ත''**න්ති. තත්ථ **තන්ති** අභිඤ්ඤෙය්‍යං. **එත්ථාති** අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ. ''විඤ්ඤාණං මනො ධම්මා''තිආදිනා තත්ථ තත්ථ කොට්ඨාසෙ යෙ ලොකුත්තරධම්මා ආගතා. කෙචි පන **''එත්ථාති පටිසම්භිදාය''**න්ති වදන්ති, තං න සුන්දරං. සම්මසනුපගා එව හි ධම්මා පටිසම්භිදායං ගහිතා සම්මසනවාරස්ස අධිප්පෙතත්තා, න අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ (පටි. ම. 1.3; සං. නි. 4.46) විය සබ්බෙව අභිඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා. **යෙ** රූපාරූපධම්මා. **යස්සාති** යොගිනො. **තෙසු තෙන සම්මසනං ආරභිතබ්බං** යථාපාකටං විපස්සනාභිනිවෙසොති කත්වා. පච්ඡා පන අනුපට්ඨහන්තෙපි උපායෙන උපට්ඨහාපෙත්වා අනවසෙසතොව සම්මසිතබ්බා.

695. ''අතීතං රූපං අනිච්ච''න්තිආදිනා අනිච්චතො සම්මසනස්ස අතීතාදිවිභාගා පවත්තිට්ඨානභූතාති ආහ **''එකාදසහි ඔකාසෙහී''**ති. **වවත්ථපනං** නාම සන්නිට්ඨානං. අනිච්චතො සන්නිට්ඨානඤ්චෙත්ථ ''අනිච්ච''න්ති විපස්සනාවාති ආහ **''අනිච්චන්ති සම්මසතී''**ති.

කථන්ති සම්මසනාකාරො පුච්ඡිතොති තං පරතො ඉධෙව පාළියං දුතියවාරෙ වුත්තනයෙනෙවාති සඞ්ඛෙපෙනෙව විස්සජ්ජෙති. ඉදානි තමත්ථං පාකටතරං කාතුං **''වුත්තඤ්හෙත''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **හී**-ති හෙතුඅත්ථෙ නිපාතො. යස්මා ''රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා''ති එවං වුත්තං, තස්මා ඉමිනා වුත්තනයෙන අනිච්චන්ති සම්මසතීති යොජනා.

එවම්පි සඞ්ඛෙපොයෙවාති විභජිත්වා දස්සෙතුං **''එසා''**තිආදි වුත්තං. **අතීතෙති** අතීතෙ භවෙ. ආදිකම්මිකස්ස හි ඉදං සම්මසනවිධානං, තස්මා භවවසෙන අද්ධාභෙදො අධිප්පෙතො. තෙනාහ **''නයිමං භවං සම්පත්තන්තී''**ති. එත්ථ **ඉති**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – යං අතීතභවෙ පරියාපන්නං රූපං, තං අතීතෙයෙව භවෙ ඛීණං, තතො න ඉමං භවං සම්පත්තං, තස්මා අනිච්චං ඛයට්ඨෙන ඛයසභාවත්තාති සම්මසතීති. එස නයො **යං අනාගතන්තිආදීසුපි**.

යං බහිද්ධා, තම්පි බහිද්ධා එව ඛීයති, න අජ්ඣත්තභාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති, යං ඔළාරිකං, තම්පි තත්ථෙව ඛීයතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාතිආදිනා යොජෙතබ්බං.

ඉදං සබ්බම්පීති ඉදං අතීතාදිභෙදස්ස රූපස්ස සම්මසනතො සබ්බං එකාදසවිධම්පි සම්මසනං එකං සම්මසනං අනිච්චතො සම්මසනන්ති කත්වා.

තන්ති තං එකාදසවිධම්පි රූපං. **සප්පටිභයතායාති** භයානකතාය. **භයාවහං හොතීති** අප්පහීනවිපල්ලාසස්ස ''අහං විනස්සාමි, මම සන්තකං විනස්සතී''ති චින්තෙන්තස්ස භයජනකං හොති. **සීහොපමසුත්තෙ දෙවානං වියාති** සීහොපමසුත්තෙ දෙසියමානෙ දෙවානං විය. තත්ථ හි –

> ''යදා තථාගතො ලොකෙ උප්පජ්ජති අරහං සම්මාසම්බුද්ධො…පෙ…. සො ධම්මං දෙසෙති 'ඉති රූපං, ඉති රූපස්ස සමුදයො, ඉති රූපස්ස අත්ථඞ්ගමො. ඉති වෙදනා… ඉති සඤ්ඤා… ඉති සඞ්ඛාරා… ඉති විඤ්ඤාණං, ඉති විඤ්ඤාණස්ස සමුදයො, ඉති විඤ්ඤාණස්ස අත්ථඞ්ගමො'ති. යෙපි තෙ, භික්ඛවෙ, දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො සුඛබහුලා උච්චෙසු විමානෙසු චිරට්ඨිතිකා, තෙපි තථාගතස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා යෙභුය්‍යෙන භයං සංවෙගං සන්තාසං ආපජ්ජන්ති 'අනිච්චාව කිර භො මයං සමානා නිච්චම්හාති අමඤ්ඤිම්හ, අද්ධුවාව…පෙ…. අසස්සතාව කිර භො මයං සමානා සස්සතම්හාති අමඤ්ඤිම්හ, මයම්පි කිර භො අනිච්චා අද්ධුවා අසස්සතා සක්කායපරියාපන්නා'''ති (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33) –

එවං දෙවානං භයුප්පත්ති ආගතා.

ඛන්ධපඤ්චකං, තදෙකදෙසො වා අත්තවාදීහි ''අත්තා''ති පරිකප්පීයති, තඤ්ච එකන්තතො අනිච්චං, දුක්ඛඤ්චාති ආහ **''යඤ්හි අනිච්චං, තං දුක්ඛ''**න්තිආදි. තීසු දුක්ඛතාසු සඞ්ඛාරදුක්ඛතාව බ්‍යාපිනී, ''යදනිච්චං, තං දුක්ඛ''න්ති ච අධිප්පෙතාති වුත්තං **''අනිච්චතං වා උදයබ්බයපටිපීළනං වා''**ති. **අත්තා අභවිස්සාති** ''කාරකො වෙදකො සයංවසී''ති එවංභූතො අත්තා අභවිස්සාති අධිප්පායො. එවඤ්හි සති රූපස්ස ආබාධාය සංවත්තනං අයුජ්ජමානකං සියා. යථා රූපක්ඛන්ධෙ අභෙදතො තිවිධං සම්මසනං, භෙදතො තෙත්තිංසවිධං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපීති ඉමමත්ථං **''එස නයො''**ති අතිදිසති. තෙන ඛන්ධවසෙන තාව භෙදතො පඤ්චසට්ඨිඅධිකා සතං සම්මසනවාරා දස්සිතා හොන්ති. ඉමිනා නයෙන ද්වාරඡක්කාදීසුපි යථාරහං සම්මසනභෙදො වෙදිතබ්බො.

696. **නියමතො සඞ්ඛතාදිභෙදං හොතීති** එකංසෙන සඞ්ඛතතාදිවිසෙසවන්තං හොති අසඞ්ඛතාදිසභාවෙ අනිච්චතාය අසම්භවතො. **අස්සාති** අනිච්චස්ස. **පරියායදස්සනත්ථන්ති** වෙවචනදස්සනත්ථං, තං පන

‘‘ඛයධම්ම’’න්තිආදීනං වසෙන වෙදිතබ්බං, න පුරිමානං තිණ්ණං. න හි තදෙව තස්ස පරියායො හොති, නාපි සඞ්ඛතපටිච්චසමුප්පන්නපදානි හුත්වා අභාවදීපනතො පාකභාවදීපනතො. පාකභාවදීපනෙන පන අනිච්චතාය සාධනපක්ඛෙ තිට්ඨන්ති. තෙනෙව හි සබ්බෙසං පදානං පරියායතාභාවතො **‘‘නානාකාරෙහි වා’’**ති විකප්පන්තරං ගහිතං. **මනසිකාරප්පවත්තිදස්සනත්ථ**න්ති අනිච්චතාය උපබ්‍රූහනමනසිකාරපවත්තිදස්සනත්ථං.

චත්තාරීසාකාරඅනුපස්සනාකථාවණ්ණනා

697. **සොති** යොගාවචරො. **තස්සාති** යථාවුත්තභෙදස්ස අනිච්චතාදිසම්මසනස්ස. **ථිරභාවත්ථායාති** දළ්හභාවත්ථාය අනිච්චාදිආකාරස්ස පුනප්පුනං මනසිකාරො විය බහුලීකාරභාවතො. යං තං භගවතා එතස්ස විභඞ්ගෙ අනිච්චාදිසම්මසනං වුත්තන්ති සම්බන්ධො. **අනුලොමිකන්ති** අරියමග්ගාධිගමස්ස අනුකූලං. **ඛන්තින්ති** ඤාණඛන්තිං. ඤාණඤ්හි විසයසභාවං ඔගාහෙත්වා වවත්ථානෙ ඛමති සහතීති ඛන්තීති වුච්චති. **සම්මත්තනියාමන්ති** අරියමග්ගං. සො හි සම්මාදිට්ඨිආදිසම්මත්තඤ්චෙව අනිවත්තිධම්මතාය නියාමො චාති වුච්චති. **‘‘ආදිනා නයෙනා’’**ති ඉමිනා ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධෙ දුක්ඛතො පස්සන්තො අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති, ඛන්ධානං නිරොධො සුඛං නිබ්බානන්ති පස්සන්තො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතී’’ති (පටි. ම. 3.38) එවමාදිකො පාඨසෙසො රොගාදිපටිපක්ඛයොජනාවසෙන විත්ථාරෙතබ්බො. **‘‘ඛන්ධානං නිරොධො නිච්චං නිබ්බාන’’**න්ති වචනෙන සඞ්ඛාරානං දුක්ඛරොගතාදිපටිපක්ඛො නිබ්බානස්ස සුඛාරොග්‍යාදිභාවො ‘‘ආදිනා නයෙනා’’ති එත්ථ නයග්ගහණෙන දීපිතොති. අවසෙසො සබ්බො පාඨො පකාසිතො එව හොතීති.

කාමඤ්චෙතං චත්තාරීසාය ආකාරෙහි සම්මසනං අනුලොමඤාණෙ භාවෙතබ්බවිධානං. තෙනාහ **‘‘අනුලොමඤාණං විභජන්තෙන…පෙ.… වුත්ත’’**න්ති, ඉතො පට්ඨාය පන කතපරිචයස්සෙව කිච්චාවහං හොතීති ඉධාපි වුත්තන්තීති දට්ඨබ්බං. **තස්සාපීති** න කෙවලං කලාපසම්මසනස්සෙව, අථ ඛො යථාදස්සිතස්ස චත්තාලීසප්පභෙදස්ස අනිච්චාදිසම්මසනස්සපි. තඤ්හි අනුලොමිකඛන්තිපටිලාභාය, සම්මත්තනියාමොක්කමනාය ච සංවත්තනතො එකංසතො ඉච්ඡිතබ්බං. වුත්තඤ්හි –

> ‘‘සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කඤ්චි සඞ්ඛාරං නිච්චතො සමනුපස්සන්තො අනුලොමිකාය ඛන්තියා සමන්නාගතො භවිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති, අනුලොමිකාය ඛන්තියා අසමන්නාගතො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති, සම්මත්තනියාමං අනොක්කමමානො සොතාපත්තිඵලං වා…පෙ.… අරහත්තං වා සච්ඡිකරිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති. සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සබ්බසඞ්ඛාරෙ අනිච්චතො සමනුපස්සන්තො’’ති (අ. නි. 6.98; පටි. ම. 3.36) –

ආදි සුක්කපක්ඛො විත්ථාරෙතබ්බො. තථා ‘‘සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කඤ්චි සඞ්ඛාරං සුඛතො, දුක්ඛතො, කඤ්චි ධම්මං අත්තතො, අනත්තතො’’ති (පටි. ම. 3.36) විත්ථාරෙතබ්බො.

698. එකෙකං ඛන්ධං අනිච්චාදිසම්මසනස්ස වසෙන සම්මසතීති සම්බන්ධො. තස්ස පන සම්මසනස්ස පඤ්චන්නං ඛන්ධානං සාධාරණතාය **‘‘එකෙකං ඛන්ධ’’**න්ති වුත්තං. **අනච්චන්තිකතායාති** අච්චන්තිකතාභාවතො, අසස්සතතායාති අත්ථො. සස්සතඤ්හි අච්චන්තිකං පරාය කොටියා අභාවතො. **ආදිඅන්තවන්තතායාති** පුබ්බාපරකොටිවන්තතාය, උදයබ්බයධම්මතොති අත්ථො. අනිච්චතො සම්මසතීති සම්බන්ධො. එස නයො සබ්බත්ථ.

අනිච්චතොති ච අද්ධුවතො. එතඤ්හි න නිච්චං, ඛණිකතාය අසදාභාවිතාය වා න ඉච්චං න උපගන්තබ්බන්ති **අනිච්චං. උප්පාදවයපටිපීළනතායාති** උප්පාදෙන, වයෙන ච පති පති ඛණෙ ඛණෙ තංසමඞ්ගිනො විබාධනසභාවත්තා, තෙහි වා සයමෙව විබාධෙතබ්බත්තා. උදයබ්බයවන්තො හි ධම්මා අභිණ්හං තෙහි පටිපීළිතා එව හොන්ති, යා පීළනා ‘‘සඞ්ඛාරදුක්ඛතා’’ති වුච්චති. **දුක්ඛවත්ථුතායාති** තිවිධස්සාපි දුක්ඛස්ස, සංසාරදුක්ඛස්ස ච අධිට්ඨානභාවතො. **පච්චයයාපනීයතායාති** යථාරහං පච්චයෙහි යාපෙතබ්බතාය. **රොගමූලතායාති** මූලබ්‍යාධි විය අනුබන්ධබ්‍යාධීනං මූලභාවතො, පදද්වයෙනාපි යාප්‍යරොගසදිසතොති දස්සෙති. යාප්‍යබ්‍යාධි හි රොගො ඉතරො ආබාධොති. **දුක්ඛතාසූලයොගිතායාති** තිවිධදුක්ඛතාසඞ්ඛාතෙන රුජ්ජනෙන යුජ්ජතාය. **කිලෙසාසුචිපග්ඝරණතායාති** යථාරහමාරම්මණවසෙන, සමන්නාගමවසෙන ච රාගාදිකිලෙසාසුචිවිස්සන්දනතො. අභුත්වා සම්භවතො උප්පත්තියා **උද්ධුමාතතා.**

අන්තොතුදනතායාති අබ්භන්තරෙ තුදනතො. දුක්ඛවෙදනාදයො විය හි ඉමෙ සඞ්ඛාරා අත්තභාවස්ස අබ්භන්තරගතා එව උදයබ්බයවසෙන තුදන්ති. අරියමග්ගසණ්ඩාසෙන විනා නීහරිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය **දුන්නීහරණීයතා** තණ්හාදිට්ඨාභිනිවෙසදළ්හභාවතො. **අඝන්ති** පාපං විය අරියජනෙහි විගරහිතබ්බං. සත්තානං අනත්ථජනනතො අවඩ්ඪිආවහං, පාපස්ස ච වත්ථුභූතං ඛන්ධපඤ්චකන්ති ආහ **‘‘විගරහ…පෙ.… අඝතො’’**ති. **අසෙරිභාවජනකතායාති** පරවසතාජනනතො. යථා ගිලානො අඤ්ඤෙහි සංවෙසනවුට්ඨාපනාදිනා පරපටිබද්ධසරීරවුත්තිකො අසෙරී, එවමෙතෙපි අසෙරිභාවජනකා. **අවසතායාති** අවසවත්තනතො. යථා පරොසතන්තො පුරිසො පරස්ස වසං න ගච්ඡති, එවං සුභසුඛාදිභාවෙන වසෙ වත්තෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතො. **අවිධෙය්‍යතායාති** ‘‘මා ජීරථ, මා මීයථා’’තිආදිනා විධාතුං අසක්කුණෙය්‍යතො. **පලුජ්ජනතායාති** බ්‍යාධිආදීහි පකාරෙහි

ඡිජ්ජනතො විනස්සනතො. තෙහි එව වා ආබ්‍යසනතො. බ්‍යසනත්ථො හි ලොකසද්දො, පසද්දො භුසත්ථො දට්ඨබ්බො. බ්‍යාධිආදීහි ච ඛන්ධානං බ්‍යසනන්ති. බ්‍යසනාවහභාවෙන එතීති **ඊති,** ආගන්තුකානං අකුසලපක්ඛියානං බ්‍යසනහෙතූනං එතං අධිවචනං. ඛන්ධා ච එදිසාති ආහ **"අනෙකබ්‍යසනාවහතාය ඊතිතො"**ති.

උපද්දවතීති උපද්දවො, අනත්ථං ජනෙන්තො අභිභවති අජ්ඣොත්ථරතීති අත්ථො, රාජදණ්ඩාදීනං එතං අධිවචනං. ඛන්ධා ච එදිසාති වුත්තං **"අවිදිතානං...පෙ.... උපද්දවතො"**ති. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකභයාවහතො, අභයපටිපක්ඛතො ච ඛන්ධා භයන්ති ආහ **"සබ්බභයානං...පෙ.... භයතො"**ති. බහිද්ධා ඤාතිබ්‍යසනාදීහි, අජ්ඣත්තං රාගාදීහි අනත්ථෙහි උපසජ්ජනට්ඨෙන, උපසග්ගසදිසතාය ච උපසග්ගො. **උපසග්ගොති** ච දෙවතූපසංහාරවසෙන පවත්තො බ්‍යාධිආදිඅනත්ථො. සො අත්ථකාමෙන මුහුත්තම්පි න අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බො හොති. තෙන වුත්තං **"අනෙකෙහි...පෙ.... උපසග්ගතො"**ති. **දොසූපසට්ඨතායාති** ආරම්මණතො, සම්පයොගතො ච රාගාදිදොසෙහි උපෙතතාය. ලොකධම්මා ලාභාදිහෙතුකා අනුනයපටිඝා, තෙහි, බ්‍යාධිආදීහි ච අනවට්ඨිතතා **පචලිතතා.**

උපක්කමෙනාති අත්තනො, පරස්ස වා පයොගෙන. **සරසෙනාති** සභාවෙන. **පභඞ්ගුපගමනසීලතා** භිදුරතා. **සබ්බාවත්ථනිපාතිතායාති** රුක්ඛඵලං විය අතිතරුණකාලතො පට්ඨාය සබ්බාසු අවත්ථාසු නිපතනසීලතාය. අනිපතස්සපි සබ්බෙන සබ්බං අසාරතාය **ථිරභාවස්ස අභාවතාය.** ථිරඤ්හි ධුවං නාම හොති. තායිතුං රක්ඛිතුං අසමත්ථතාය න තායනොති අතායනො, තබ්භාවො **අතායනතා.** තාණාසීසාය උපගතස්ස **අලබ්භනෙය්‍යඛෙමතා.** දුක්ඛභීතියා උපලීයනාධිප්පායෙන **අල්ලීයිතුං.** දුක්ඛනිවත්තනං **ලෙණකිච්චං.** ජාතිආදිභයානං හිංසනං විධමනං **භයසාරකත්තං. යථාපරිකප්පිතෙහීති** පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙහි බාලෙහි පරිකප්පිතප්පකාරෙහි. **රිත්තතායාති** විවිත්තතාය, විරහිතතායාති අත්ථො. අන්තොසාරාභාවො **රිත්තතා.** සා එව ච තුච්ඡතාති ආහ **"රිත්තතායෙව තුච්ඡතො"**ති. **අප්පකත්තාති** පරිත්තත්තා, ලාමකත්තා වා. ධුවසාරාභාවාදීහි සද්ධිං අත්තසාරාභාවං රිත්තපදෙන වත්වා නිබ්බත්තිතමත්තසාරාභාවමෙව සුඤ්ඤපදෙන දස්සෙතුං **"සාමි...පෙ.... සුඤ්ඤතො"**ති වුත්තං. යථා කෙනචි සාමිආදිලක්ඛණෙන අත්තනා සුඤ්ඤා එතෙ, එවං සයම්පි අතංසභාවොති ආහ **"සයඤ්ච...පෙ.... අනත්තතො"**ති. න අත්තාති හි අනත්තාති.

පවත්තිදුක්ඛතායාති භවපවත්තිදුක්ඛභාවතො. භවපවත්ති ච පඤ්චන්නං ඛන්ධානං අනිච්චාදිආකාරෙන පවත්තනමෙව, සො ච ආදීනවො. යථාහ ''යං, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මා. අයං, භික්ඛවෙ, පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු ආදීනවො''ති. තෙනාහ **"දුක්ඛස්ස ච ආදීනවතායා"**ති. **ආදීනන්ති** භාවනපුංසකනිද්දෙසො යථා ''එකමන්ත''න්ති (දී. නි. 1.165), අතිවිය කපණන්ති අත්ථො. භුසත්ථො හි අයං ආ-කාරො. යථා ''ද්විධා ඡිද්දකං විච්ඡිද්දක''න්ති එත්ථ ද්වි-සද්දස්ස අත්ථෙ **වි**-සද්දො, එවම්ධාපීති ආහ **"ද්වෙධා පරිණාමපකතිතාය විපරිණාමධම්මතො"**ති. විපරිණාමො ච විපරීතසභාවාපත්ති. **දුබ්බලතායාති** සරසභිදුරතාය බලාභාවතො. දුබ්බලම්පි කිඤ්චි මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙන දුප්පධංසියා. ඉමෙ පන සුපධංසියා එවාති ආහ **"ඵෙග්ගු විය සුඛභඤ්ජනීයතාය වා"**ති. අඝස්ස පාපස්ස හෙතුතා **අඝහෙතුතා.** ඛන්ධපටිබද්ධමෙව හි සබ්බං කිබ්බිසන්ති. ඉමෙ රූපාදයො සුඛහෙතු, න දුක්ඛහෙතූති ජනිතවිස්සාසානං හනනසීලතාය, ඛන්ධෙසු හි ''එතං මමා''ති ගාහවසෙන සත්තා බ්‍යසනං පාපුණන්ති, විස්සාසං වා හනන්තීති **විස්සාසඝාතිනො,** තබ්භාවතො.

විගතභවතායාති අපගතවඩ්ඪිතාය. විභවතණ්හා, විභවදිට්ඨි ච විභවො උත්තරපදලොපෙන, තතො **විභවතො,** පිතුසදිසස්ස වා සභාවහෙතුනො **විභවතො** විනාසතො සම්භූතතාය. ආසවානං ආරම්මණාදිනා පච්චයභාවො **ආසවපදට්ඨානතා.** බීජාදිකො අසාධාරණො **හෙතු,** භූතසලිලාදිකො සාධාරණො **පච්චයො.** එස නයො අජ්ඣත්තෙපි. තෙහි සමෙච්ච සම්භූය කතො **සඞ්ඛතො. මච්චුමාරස්ස** අධිට්ඨානභාවෙන, **කිලෙසමාරස්ස** පච්චයභාවෙන සංවඩ්ඪනතො **ආමිසභූතතා,** ඛන්ධාපි ඛන්ධානං ආමිසභූතා පච්චයභාවෙන සංවඩ්ඪනතො, තදන්තොගධා **අභිසඞ්ඛාරා. දෙවපුත්තමාරස්ස** පන ''මමෙත''න්ති අධිමානවසෙන ආමිසභාවොති ඛන්ධාදිමාරානම්පි ඉමෙසං යථාරහං ආමිසභූතතා වත්තබ්බා. ධම්මසද්දො ''ජාතිධම්මාන''න්තිආදීසු (ම. නි. 3.373; පටි. ම. 1.33) විය පකතිඅත්ථො , ''ධම්මපටිසම්භිදා''තිආදීසු (විභ. 718 ආදයො) විය හෙතුඅත්ථො වාති ආහ **"ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණපකතිතාය, සොකපරිදෙවඋපායාසහෙතුතායා"**ති. **සංකිලෙසත්තය**ග්ගහණෙන තදෙකට්ඨානං දසන්නං කිලෙසවත්ථූනම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. තදාරම්මණාපි හි ධම්මා තදනතිවත්තනතො සංකිලෙසිකා එව. තථා බුද්දා, තණ්හා, ජටාදීසු සරීරස්ස, සංකිලෙසස්ස ච සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

චත්තාරීසාපි සම්මසනානි තීසු අනුපස්සනාසු අන්තොගධානෙවාති තදන්තොගධභාවං දස්සෙතුං **"එත්ථ හී"**තිආදි වුත්තං. **අනිච්චානුපස්සනානි** සරූපතො , පරියායතො ච අනිච්චභාවවිභාවනතො. එස නයො ඉතරෙසුපි. **"අසාරකතො"**ති ඉදං නිච්චසාරාභාවවිභාවනං.

එත්තාවතා කලාපතො ධම්මෙ සඞ්ගහෙත්වා නයතො සම්මසනමත්තං දස්සිතං, න තාව අනුපදධම්මවිපස්සනා විහිතාති **"සම්මසනාරම්භවිධාන"**න්ති. වුත්තං.

ඉන්ද්‍රියතික්ඛකාරණනවකකථාවණ්ණනා

699. එකච්චස්ස තික්ඛින්ද්‍රියස්ස මහාපඤ්ඤස්ස නයවිපස්සනාවසෙනෙව උදයබ්බයඤාණං උප්පජ්ජති, ඉතරස්ස නුප්පජ්ජති. තං සන්ධාය **''යස්ස පන…පෙ…. න සම්පජ්ජතී''**ති වුත්තං. උදයබ්බයඤාණුප්පත්ති හි ඉධ නයවිපස්සනාය සම්පජ්ජනන්ති අධිප්පෙතං. තෙන ''නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි භවන්ති…පෙ…. අන්තරා ච අබ්බොසානෙනා''ති එවං වුත්තානං නවන්නං ආකාරානං වසෙන ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි කත්වා සප්පායානි සෙවමානෙන සම්මසිතබ්බන්ති සම්බන්ධො.

තෙනාති යොගිනා. **නවහාකාරෙහී**ති වක්ඛමානෙහි නවහි ආකාරෙහි. **ඉන්ද්‍රියානී**ති සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි. **තික්ඛානී**ති තිඛිණානි විසදානි සූරානි. **උප්පන්නුප්පන්නානන්**ති ඛණෙ ඛණෙ උප්පන්නානං උප්පන්නානං. **සඞ්ඛාරානන්**ති විපස්සියමානානං රූපාරූපධම්මානං. **ඛයමෙවා**ති පඨමං උප්පාදං දිස්වා තං මුඤ්චිත්වා ඛයමෙව භඞ්ගමෙව පස්සති. තස්ස තථාඛයදස්සනපසුතස්ස විපස්සනාපඤ්ඤා තික්ඛා සූරා වහති, ඉතරානි ච ඉන්ද්‍රියානි. **තත්ථා**ති ඛයදස්සනෙ. **සක්කච්චකිරියායා**ති ආදරකාරිතාය, යථා ඛයදස්සනපරමෙනෙව විපස්සනාඤාණං පවත්තති, එවං තං ආදරජාතො සම්පාදෙති. **සාතච්චකිරියායා**ති අවිච්ඡෙදකිරියාය, යථා විපස්සනාඤාණං ඛයදස්සනවසෙන නිරන්තරමෙව පවත්තති, එවං යුත්තප්පයුත්තො නං සම්පාදෙති. **සප්පායකිරියායා**ති අනුරූපකිරියාය ආවාසාදිසත්තවිධසප්පායාසෙවනකිරියාය . **නිමිත්තග්ගාහෙනා**ති යථා මනසිකරොන්තස්ස විපස්සනාසමාධි උප්පන්නො, තස්ස ආකාරස්ස සල්ලක්ඛණවසෙන සමථනිමිත්තග්ගහණෙන සම්පාදෙතීති සම්බන්ධො. **අනුපවත්තනතායා**ති අනුරූපතො පවත්තනෙන භාවනාචිත්තස්ස ලීනභාවෙ පීතිවීරියධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගානං උද්ධතභාවෙ පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගානං බ්‍රූහනෙනාති අත්ථො. **කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛතන්**ති අත්තනො කායෙ අසුචිභාවෙන බාහිරකඅවිඤ්ඤාණකකුණපෙ විය ජීවිතෙ අභිතාවහපච්චත්ථිකෙ විය නිරපෙක්ඛචිත්තං උපට්ඨපෙති. **තත්ථ ච අභිභුය්‍ය නෙක්ඛම්මෙනා**ති තස්මිං කායචිත්තෙ අනපෙක්ඛභාවෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනෙන උප්පන්නං උප්පන්නං දුක්ඛං වීරියෙන අභිභවිත්වා භාවනං සම්පාදෙති. **අන්තරා**ති යථාධිප්පෙතාය භාවනාසිද්ධියා අන්තරාව. **අබ්බොසානෙනා**ති අසඞ්කොචනෙන.

එවං වුත්තානන්ති එවං ''නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි භවන්ති''තිආදිනා අට්ඨකථායං වුත්තානං. එත්ථ ච යථා නාම සුඛුමානං මුත්තාපවාළාදීනං විජ්ඣනෙ සුඛුමතරෙන වෙධනෙන භවිතබ්බං, එවමෙව සණ්හසුඛුමානං රූපාරූපධම්මානං, පච්චයස්ස ච පරිග්ගණ්හනෙ තික්ඛෙන ඤාණෙන භවිතබ්බං. තෙසං පන ඛයවයදස්සනෙ තික්ඛතරෙන භවිතබ්බං. තික්ඛතරතා චස්ස නිසානසිලායං සණ්හමට්ඨතාය කරණෙන විය එරසුධාරාය නිසිතභාවාපාදනෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනෙන සාධෙතබ්බා. තඤ්ච යෙහි නවහි ආකාරෙහි හොති, තෙසු ඛණිකානං සඞ්ඛාරානං ඛණෙ ඛණෙ භිජ්ජනාකාරදස්සනං පඨමං වුත්තං ''උප්පන්නුප්පන්නානං සඞ්ඛාරානං ඛයමෙව පස්සතී''ති. අසති ඤාණස්ස තික්ඛතරභාවෙ තදභාවතො සෙසින්ද්‍රියතික්ඛතා තස්ස සම්භාරභාවතො වුත්තා, අවිනාභාවතො වා. සක්කච්චකිරියාදිග්ගහණං පන තස්ස උපායදස්සනං. **අසප්පායානි** භොජනාදීනි අනුපයුජ්ජනාදිවසෙන **වජ්ජෙත්වා සප්පායානි** මත්තසො **සෙවමානෙන**. රූපාරූපධම්මානං අච්චන්තවිධුරතාය එකජ්ඣං අසම්මසිතබ්බත්තා, තථා සම්මසනස්ස ච ඉධ අනධිප්පෙතත්තා **''කාලෙන රූපං සම්මසිතබ්බං, කාලෙන අරූප''**න්ති වුත්තං. තත්ථාපි ච රූපස්ස ඔළාරිකතාය සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා පඨමං සම්මසිතබ්බතා වුත්තා. **නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා**ති පඨමං තාව ආගමානුසාරතො අනුමානවසෙන දට්ඨබ්බා. තතො පරං අනුක්කමෙන බලප්පත්තෙ භාවනාඤාණෙ පච්චක්ඛතොපි දිස්සතීති.

රූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථාවණ්ණනා

700. **සබ්බෙසන්**ති කාමාවචරාදිඅණ්ඩජාදිභෙදභින්නානං සබ්බෙසං සත්තානං. **පඨමං කම්මතො නිබ්බත්තති** තංමූලකත්තා උතුජාදිරූපානං. පරතො පවත්තනකකායදසකාදිවසෙන ලබ්භමානං පබන්ධත්තයං, සන්තතිසීසං වා සන්ධාය **''තිසන්තතිවසෙනා''**ති වුත්තං.

දන්ධං මන්දං චිරෙන නිරොධො එතස්සාති **දන්ධනිරොධං** සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකත්තා. තෙනාහ **''ගරුපරිවත්තී''**ති. **තෙනා**ති තස්මා, යස්මා ''තතො සීඝතරං ඛො, භික්ඛවෙ, ආයුසඞ්ඛාරා ඛීයන්තී''ති (සං. නි. 2.228) වචනතො රූපධම්මාපි ඉත්තරකාලා එව, අරූපධම්මා පන තෙහි සාතිසයං ඉත්තරකාලා, තස්මා ආහ භගවාති අත්ථො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා විචාරිතමෙව. **තෙහි සදිසා**ති චිත්තස්ස උප්පාදභඞ්ගක්ඛණෙහි සදිසා. සබ්බෙසම්පි හි සඞ්ඛාරානං උප්පාදභඞ්ගක්ඛණෙසු විසදිසතා නත්ථි, සමානකාලාව තෙ. **ඨානප්පත්තන්**ති ඨිතික්ඛණප්පත්තං. **තෙනා**ති දුතියභවඞ්ගචිත්තෙන. වත්ථුරූපං එකස්ස චිත්තස්ස නිස්සයො හුත්වා අඤ්ඤස්ස න හොති ඨපෙත්වා මරණාසන්නං, තස්මා වුත්තං **''තෙන සද්ධි''**න්තිආදි.

එවං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව චුතිචිත්තස්ස උප්පත්ති, තං දස්සෙත්වා ඉදානි නිරොධං දස්සෙතුං **''පටිසන්ධිචිත්තස්සා''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ඨානක්ඛණෙ**ති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ. **යාව පවත්ති නාම අත්ථී**ති යාව සංසාරප්පවත්ති නාම අත්ථි, යාව වා චිත්තස්ස පවත්ති නාම අත්ථි. අසඤ්ඤූපපත්තියඤ්හි නත්ථි චිත්තප්පවත්තීති. රූපූපපත්තියං සංසෙදජා ඔපපාතිකසදිසාති ඔපපාතිකානංයෙව ගහණං. **ඔපපාතිකානම්පී**ති **පි**-සද්දෙන වා සංසෙදජෙ සම්පිණ්ඩෙති. **සත්තසන්තතිවසෙනා**ති චක්ඛුදසකාදීනං සත්තන්නං සන්තතිසීසානං වසෙන.

701. **තත්ථාති** කම්මතො රූපපවත්තියං. නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභූතංයෙව ඉධ කම්මන්ති අධිප්පෙතන්ති ආහ **''කම්මං නාම කුසලාකුසලචෙතනා''**ති. ජීවිතනවකං චක්ඛුදසකාදිඅන්තොගධමෙව කත්වා **''සමසත්තතිරූප''**න්ති වුත්තං. තං වා චක්ඛුදසකාදි විය සුඛපරිග්ගහං න හොතීති. **තදෙවාති** යථාවුත්තං විපාකක්ඛන්ධකටත්තාරූපමාහ. කම්මඤ්හි කම්මජස්ස ජනකං, පරිපාචකම්පි හොති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස, කම්මජග්ගිනො ච වසෙන අනුරක්ඛණසබ්භාවතො, ආහාරාදිපටිලාභහෙතුතාය උපත්ථම්භකනිමිත්තතො ච. තෙනාහ **''උපත්ථම්භකපච්චයොපි හොතී''**ති. උපත්ථම්භකපච්චයතා චස්ස උපනිස්සයපච්චයවසෙනෙව වෙදිතබ්බා. කම්මං පච්චයො එතස්සාති කම්මපච්චයං, තදෙව චිත්තං, තං සමුට්ඨානං එතස්සාති **කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානං**. විපාකචෙතසිකානම්පි කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානතා වත්තබ්බා, න වා වත්තබ්බා කම්මසමුට්ඨානකම්මපච්චයග්ගහණෙන ගහිතත්තා. **ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති** ආහාරානුගතෙ සරීරෙති ගහෙතබ්බං.

තත්‍රාපීති කම්මසමුට්ඨානාහාරසමුට්ඨානෙපි ඔජට්ඨමකෙ. **චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙතීති** සදිසසන්තතිවසෙන චතස්සො වා පඤ්ච වා රූපකලාපප්පවත්තියො සන්තානෙති. බාහිරපච්චයවිසෙසෙන පන විසදිසා බහූපි පවත්තියො ඝටෙතීති වදන්ති. යථා කම්මපච්චයාහාරසමුට්ඨානෙ පවෙණිඝටනා, එවං කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානෙපීති තං දස්සෙතුං **''කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාමා''**තිආදි වුත්තං. එත්ථ ච යථා තත්ථ තත්ථ කොට්ඨාසෙ පරම්පරප්පවත්තිං දස්සෙන්තෙන අකම්මජා දුතියාදිපවත්තියො අසම්භෙදෙන දස්සිතා, එවං කම්මජාහාරසමුට්ඨානඋතුවසෙන, කම්මජඋතුසමුට්ඨානාහාරවසෙන, කම්මපච්චයචිත්තජාහාරඋතුසමුට්ඨානඋතුආහාරවසෙන ච සම්භෙදවසෙනාපි රූපප්පවත්ති දස්සෙතබ්බාති වදන්ති. තත්ථ කම්මජතො පවත්තආහාරා විසෙසපච්චයලාභෙ සති යථාවුත්තපරිමාණාහි පවත්තීහි උද්ධම්පි පවත්තියො න ඝටෙන්තීති න සක්කා වත්තුං. තථා හි ''දස ද්වාදස වාරෙ පවත්තිං ඝටෙතී''ති (විසුද්ධි. 2.703), ''එවං දීඝම්පි අද්ධානං අනුපාදින්නපක්ඛෙ ඨත්වාපි උතුසමුට්ඨානං පවත්තති එවා''ති (විසුද්ධි. 2.704) ච වක්ඛති.

702. **ජනකාජනකා මතාති** පුරිමකා තිකොට්ඨාසසඞ්ගහිතා ජනකා, පච්ඡිමකොට්ඨාසිකා ''සොළසා''ති වුත්තා අජනකාති මතා ඤාතා. **කුසලකිරියතොති** කුසලතො ච කිරියතො ච. ඉරියාය කායිකකිරියාය පවත්තිට්ඨානතාය පථභාවතො **ඉරියාපථො,** ගමනාදි, අත්ථතො තදවත්ථා රූපප්පවත්ති. කාමඤ්චෙත්ථ රූපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො, විඤ්ඤත්ති ච නත්ථි, තථාපි න සබ්බං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තං ඉරියාපථූපත්ථම්භකං, විඤ්ඤත්තිවිකාරුප්පාදකඤ්ච හොති. යං පන චිත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං, තං එකංසතො ඉතරස්ස ජනකං අවිනාභාවතො, තථා ඉරියාපථූපත්ථම්භකං රූපස්ස. එතස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං **''රූපං, ඉරියාපථං, විඤ්ඤත්තිඤ්චා''**ති සමුච්චයො කතො. **විපාකවජ්ජානීති** එත්ථ විපාකාභිඤ්ඤාද්වයවජ්ජානීති වත්තබ්බං තදඤ්ඤෙසංයෙව සෙසග්ගහණෙන ගහෙතබ්බත්තා. න වා වත්තබ්බං සෙසග්ගහණෙනෙව අභිඤ්ඤාචිත්තානම්පි නිවත්තෙතබ්බතො. **න විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති** මහග්ගතකුසලාදීනං සන්තභාවෙන අවිප්ඵාරිකභාවතො. විප්ඵාරිකමෙව හි කාමාවචරකුසලාදිවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙති, ඉරියාපථූපත්ථම්භකානි පන හොන්ති සතිපි සන්තභාවෙ ඣානවෙගෙන සඋස්සාහත්තා, යතො තෙසං ජවනකිච්චතා. පඤ්ච භවඞ්ගචිත්තානීති සම්බන්ධො. **රූපමෙව ජනයන්ති, න ඉරියාපථං** නිරුස්සාහසන්තභාවෙන පරිදුබ්බලභාවතො. කිරියාමයචිත්තෙහි අවිමිස්සභවඞ්ගප්පවත්තිකාලෙ බන්ධාදිසරීරාවයවානං නිච්චලභාවෙනාවට්ඨානං. තථා හි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඞ්ගෙ පවත්තමානෙ අඞ්ගානි ඔසීදන්ති පවිට්ඨානි විය හොන්ති. ''ද්වත්තිංසා''ති පන ආදිනා වුත්තෙසු ජාගරණචිත්තෙසු වත්තමානෙසු අඞ්ගානි උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තඉරියාපථභාවෙනෙව පවත්තන්තීති. **ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානි** සබ්බදුබ්බලතාය රූපං න ජනෙන්ති. **පටිසන්ධිචිත්තං** වත්ථුදුබ්බලතාය. **ඛීණාසවානං චුතිචිත්තන්ති** එත්ථ –

> ''කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ පච්ඡිමභවිකානං, යෙ ච රූපාවචරං අරූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චවන්තානං තෙසං වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සති, නො ච තෙසං කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සතී''ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.88) –

පන වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති විඤ්ඤායති. න හි රූපසමුට්ඨාපකචිත්තස්ස ගබ්භගතතාදිවිබන්ධාභාවෙ කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනෙ කාරණං අත්ථි, න ච යුත්තං චුතො ච චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්චස්ස පවත්තති, නාපි ''චුතිචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙතී''ති පාළි අත්ථි, ''ඛීණාසවාන''න්ති, පන විසෙසනං අප්පටිසන්ධිකනිරොධෙන නිරුජ්ඣන්තස්ස තෙසං චුතිචිත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපනං පාකටන්ති කත්වා කතන්ති දට්ඨබ්බං. **සොළස චිත්තානීති** පරිච්ඡිජ්ජ ගහණං තෙසං රූපජනනෙ එකංසතො නියමෙතබ්බත්තා, අඤ්ඤානි පන බහූනි අරූපෙ උප්පන්නානි අනොකාසගතත්තා රූපං න ජනෙන්තියෙව. න ඨිතික්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ වා රූපං ජනෙන්තීති සම්බන්ධො. **උප්පාදක්ඛණෙ පන බලවං** අනන්තරාදිපච්චයලාභතො.

යථා පථවීආදයො රූපධම්මා චිත්තහෙතුකා චිත්තසමුට්ඨානා, එවං වෙදනාදයොපීති වුත්තං **''චිත්තසමුට්ඨානං නාම තයො අරූපිනො ඛන්ධා, සද්දනවක''**න්තිආදි. තෙනෙවාහ – ''කතමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්තී''ති (ධ. ස. 1201, 1535). තත්ථ කායවිඤ්ඤත්තිආදීනං චිත්තසමුට්ඨානතා පරියායතො වුත්තාති වෙදිතබ්බා තෙසං අනිප්ඵන්නත්තා. **''එවං වුත්තං චතුසමුට්ඨානරූප''**න්ති ඉමිනා අතංසමුට්ඨානස්සෙව චිත්තජරූපස්ස චිත්තපච්චයතා දස්සිතා. යථා පන

කම්මපච්චයං දස්සිතං , එවං චිත්තපච්චයෙ ගය්හමානෙ තංසමුට්ඨානරූපස්ස, සහජාතවෙදනාදීනඤ්ච චිත්තපච්චයතා සියා. චිත්තසමුට්ඨානචිත්තපච්චයෙ පන අසඞ්කරතො දස්සෙතුං පච්ඡාජාතපච්චයවසෙනෙව චිත්තපච්චයං උද්ධටන්ති දට්ඨබ්බං. චිත්තසමුට්ඨානඋතුආහාරෙහි කම්මසමුට්ඨානඋතුආහාරා බලවන්තො හොන්තීති තෙසං වසෙන චතුපඤ්චපවත්තිසටනං වුත්තං, චිත්තසමුට්ඨානානං පන වසෙන ද්වත්තිප්පවත්තිසටනං තංපාකතිකචිත්තවසෙන, මහග්ගතානුත්තරචිත්තවසෙන පන බහුතරාපි පවත්තියො ඉච්ඡිතබ්බා. තංනිබ්බත්තානං චිත්තජරූපානං උළාරපණීතභාවතො.

703. **''උපාදින්නං කම්මජරූපං පච්චයං ලභිත්වා''**ති එතෙන බහිද්ධා අනුපාදින්නඔජා රූපාහරණකිච්චං න කරොතීති දස්සෙති. පච්චයලාභො චස්ස කම්මජභූතසන්නිස්සයතාවසෙනාති ආහ **''තත්ථ පතිට්ඨාය''**ති. තත්ථ කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානාදිරූපස්සපි කම්මමූලකත්තා සියා කම්මජපරියායොති තංනිවත්තනත්ථං ''උපාදින්න''න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. ආහාරපච්චයස්ස ආහාරො න කෙවලං උපත්ථම්භකොව, අථ ඛො ජනකොපීති දස්සෙතුං **''චතුසමුට්ඨානරූප''**න්ති වුත්තං. ''දස ද්වාදස වාරෙ''ති වත්වා කථං ඉමස්සෙව දස ද්වාදස වාරෙ පවත්තිසටනාති අනුයොගං සන්ධායාහ **''එකදිවසං පරිභුත්තාහාරො''**තිආදි. **දාරකස්ස සරීරං ඵරිත්වා**ති නාභිමූලානුගතාහි රසහරණීහි ඵරිත්වා, අඤ්ඤථා ජලාබුඅන්තරිකෙ කායෙ මක්ඛනාවසෙන න සම්මාවිනියොගො ආහාරස්ස සම්භවතීති.

උපාදින්නකො අනුපාදින්නකොති දුවිධෙ ආහාරෙ පුබ්බෙ අනුපාදින්නකො ආහාරපච්චයආහාරො දස්සිතොති ඉතරං දස්සෙතුං **''කම්මජාහාරො''**තිආදි වුත්තං. තං කම්මපච්චයාහාරසමුට්ඨානෙ වුත්තනයමෙව. තෙනාහ **''චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති''**ති. ආහාරපච්චයඋතුනොපි උතුපච්චයාහාරස්ස විය දස ද්වාදස වාරෙ පවත්තිසටනා වෙදිතබ්බා. වුත්තනයත්තා න උද්ධතන්ති වදන්ති. **සෙසානන්ති** කම්මචිත්තඋතුසමුට්ඨානානං තිසන්තතිරූපානං. කබළීකාරාහාරො හි අඤ්ඤාහාරසමුට්ඨිතස්ස, තිසන්තතිරූපානඤ්ච උපත්ථම්භකවසෙන අත්තනා උප්පාදිතස්ස ජනකො හුත්වා පච්චයො හොති. එවං ආහාරපච්චයො හොන්තොයෙව අත්ථිඅවිගතවසෙනාපි පච්චයො හොති, නිස්සයභාවො පන පට්ඨානනයෙන නත්ථි. ආහාරපච්චයා පවත්තමානානි රූපානි ආහාරනිස්සයානි නාම හොන්තීති සුත්තන්තනයෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. පරතො උතුනො නිස්සයජොතනායපි එසෙව නයො.

704. කම්මසමුට්ඨානාදිවසෙන චතුබ්බිධායපි තෙජොධාතුයා රූපුප්පාදනෙ සමත්ථභාවතො **''උතු නාම චතුසමුට්ඨානා තෙජොධාතු''**ති වුත්තං. **එස දුවිධො හොතීති** එස උතු තෙජොධාතුභාවාවිසෙසෙපි තික්ඛමන්දතාවිසෙසෙන උණ්හො, සීතොති දුවිධො හොති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා විචාරිතමෙව. යදිපි උතු උපාදින්නකෙන විනාපි රූපං සමුට්ඨාපෙති, ඉන්ද්‍රියබද්ධෙ පන තෙන විනා තස්ස රූපුප්පාදනං නත්ථීති ආහ **''උපාදින්නකං පච්චයං ලභිත්වා''**ති. තෙනාහ ''චතුසමුට්ඨානො උතු''ති. උතුසමුට්ඨානොයෙව හි උතු උපාදින්නකෙන විනා රූපං සමුට්ඨාපෙති. **උතුපච්චයං** නාම චතුසමුට්ඨානිකං රූපං. යඤ්හි උතුසමුට්ඨානං පන්නරසවිධං රූපං, යඤ්ච තදඤ්ඤතිසන්තතිරූපං, තස්ස සබ්බස්සපි සභාගො උතුඋපත්ථම්භකපච්චයො හොතීති. යස්මා විසභාගො උතු හිමාදි විය පදුමාදීනං විසදිසරූපුප්පත්තිහෙතුභූතං පුරිමරූපං විනාසෙන්තං විය හොති, තස්මා සභාගං, විසභාගඤ්ච එකජ්ඣං ගහෙත්වා වුත්තං **''උතු චතුසමුට්ඨානිකරූපානං පවත්තියා ච විනාසස්ස ච පච්චයො හොතී''**ති.

දීඝම්පි අද්ධානන්ති ''දස ද්වාදස වාරෙ''ති අඤ්ඤස්ස වුත්තපරිච්ඡෙදතො දීඝම්පි කාලං. උතු හි සභාගසන්තතිවසෙන ලද්ධපච්චයං චිරතරම්පි කාලං සදිසාකාරං රූපප්පවත්තිං සන්තානෙති උපාදින්නකසන්නිස්සයෙන විනා, පගෙව ඉතරථා. තෙනාහ **''අනුපාදින්නපක්ඛෙ ඨත්වාපී''**ති, මංසවිනිමුත්තකෙසලොමනඛචම්මබිලතිලකාදිවසෙන ජීවමානසරීරෙ අඤ්ඤත්ථ මතකළෙවරාදිවසෙනාති අධිප්පායො. රූපස්ස නිබ්බත්තියා දිට්ඨාය තස්ස භඞ්ගොපි දිට්ඨොයෙව හොති ඉත්තරකාලත්තා ධම්මප්පවත්තියාති ආහ **''නිබ්බත්තිං පස්සන්තො කාලෙන රූපං සම්මසති නාමා''**ති. න හි නිබ්බත්තිමත්තදස්සනං සම්මසනං නාම හොති, උදයබ්බයදස්සනඤ්ච අධිකතන්ති. එස නයො ඉතො පරෙසුපි නිබ්බත්තිග්ගහණෙසු.

අරූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථාවණ්ණනා

705. **ලොකියචිත්තුප්පාදවසෙනෙවාති** අවධාරණං ඉතරස්ස අවිසයත්තා.

නිබ්බත්තති තංතංභවවසෙන. තදෙව එකූනවීසතිප්පභෙදං චිත්තං භවඞ්ගවසෙන නිබ්බත්තතීති සම්බන්ධො. තථා **චුතිවසෙන තදාරම්මණවසෙනාති** එත්ථාපි. **තත්ථාති** තෙසු එකූනවීසතිචිත්තුප්පාදෙසු. **අනන්තරචිත්තතො පට්ඨායාති**ආදිනාපි පවත්තියෙව වුත්තා.

සො පන පටිසන්ධිචිත්තානංයෙව පවත්තියං පවත්තනාකාරොති සුද්ධප්පවත්තිචිත්තානං උප්පත්තිං දස්සෙන්තො **''පවත්තෙ පනා''**තිආදිමාහ. **අසම්භින්නත්තාති** අවිනට්ඨත්තා. ''අසම්භින්නත්තා චක්ඛුස්සා''තිආදිනා සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං **''චක්ඛුපසාදස්ස හී''**තිආදි වුත්තං. **''ඨිතිප්පත්තමෙවා''**ති ඉමිනා යථා නිරුජ්ඣමානං රූපං කස්සචි පච්චයො න හොති, එවං උප්පජ්ජමානම්පීති දස්සෙති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජතීති සම්බන්ධො. එවං සෙසෙසුපි. කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියචිත්තෙසු එකං වා පඤ්ච, සත්ත වා ජවනානි හුත්වා උප්පජ්ජතීති සම්බන්ධො. උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකං චිත්තං වාති වා-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. වොට්ඨබ්බනඤ්හි සන්ධාය එවං වුත්තං,

තං පන දුතියමොඝවාරවසෙන වෙදිතබ්බං. **පඤ්ච ජවනානි** සුත්තමුච්ඡිතාදිකාලෙ, **සත්ත** පාකතිකකාලෙ වෙදිතබ්බානි. **ජවනාරම්මණානුරූපන්ති** ''තිහෙතුකං වෙ ජවනං, තිහෙතුකං, ද්විහෙතුකං වා''තිආදිනා, ''ඉට්ඨං වෙ ආරම්මණං, සොමනස්සසහගත''න්තිආදිනා ච ජවනස්ස, ආරම්මණස්ස ච අනුරූපං. **සෙසද්වාරෙසූති** සොතද්වාරාදිසෙසද්වාරෙසු.

අනුක්කමෙනාති උදයබ්බයඤාණාධිගමානුක්කමෙන **පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙති** අරහත්තං අධිගච්ඡති.

රූපසත්තකසම්මසනකථාවණ්ණනා

706. රූපෙසු මනසිකාරසත්තකං **රූපසත්තකං,** රූපධම්මෙසු සත්තහාකාරෙහි මනසි කාරොතීති අත්ථො. එවං අරූපසත්තකම්පි වෙදිතබ්බං. **ඉමෙහි ආකාරෙහීති** ඉමෙහි ආදානනික්ඛෙපනමනසිකාරාදිප්පකාරෙහි, ඉමෙහි වා යථාවුත්තකොට්ඨාසෙහි. **ආරොපෙත්වාති** තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා.

ආදානනික්ඛෙපනතොති භවස්ස ගහණවිස්සජ්ජනතො, ජාතිතො, මරණතො වාති අත්ථො. **වයොවුඩ්ඪත්ථගාමිතොති** වයසා වුඩ්ඪස්ස අත්ථගාමිභාවතො, අත්ථඞ්ගමතො ඉච්චෙව අත්ථො. **ආහාරතොති** ආහාරහෙතු , රූපස්ස පච්චයභූතආහාරතොති අත්ථො. අයලොහාදිභූමිපාසාණාදිභෙදං විවිධවණ්ණසණ්ඨානං කම්මානපෙක්ඛං සභාවසිද්ධං රූපං **ධම්මතාරූපං. සත්තාති** සත්තධා සත්තහාකාරෙහි. **විපස්සතීති** තං තං කොට්ඨාසං තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා විපස්සති සම්මසති.

''භාරාදානං දුඛං ලොකෙ''ති වචනතො ඛන්ධභාරස්ස ආදිතො ගහණන්ති කත්වා **''ආදානන්ති පටිසන්ධී''**ති ආහ. ''සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකෙ සමුස්සය''න්ති (දී. නි. 2.220; සං. නි. 1.186) පන වචනතො ඛන්ධභාරනික්ඛෙපොති කත්වා **''නික්ඛෙපනන්ති චුතී''**ති වුත්තං. ''යො චිරං ජීවති, සො වස්සසත''න්ති (දී. නි. 2.7; සං. නි. 1.145-146; අ. නි. 7.74) වචනතො තතො ඌනාධිකභාවො අප්පමාණන්ති වුත්තං **''එකං වස්සසතං පරිච්ඡින්දිත්වා''**ති. **එත්ථන්තරෙ සබ්බෙ සඞ්ඛාරාති** එතස්මිං ආදානනික්ඛෙපන්තරෙ පවත්තා සබ්බෙ භූතුපාදායරූපප්පභෙදා සඞ්ඛාරා. රූපධම්මෙසු හි ඉදං සම්මසනවිධානන්ති. ''අනිච්චා''ති ගහිතමත්තං යුත්තිතො හදයෙ පතිට්ඨාපනත්ථං **''කස්මා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **උප්පාදවයවත්තිතොති** උප්පජ්ජනවසෙන, නිරුජ්ඣනවසෙන ච පවත්තනතො, අභුත්වා සම්භවතො හුත්වා වයූපගමනතොති අත්ථො. **විපරිණාමතොති** සන්තානස්ස පුරිමුත්තරවිසදිසභාවතොති වදන්ති. තං වස්සසතපරිච්ඡින්නෙ රූපෙ ඉදං සම්මසනන්ති අධිප්පායෙනෙව වුත්තං සියා, ජරාමරණෙන විපරිණාමෙතබ්බතොති අත්ථො. අසතිපි ධම්මභෙදෙ අවත්ථාභෙදො ඉච්ඡිතබ්බො. න හි උප්පාදාවත්ථා එව භඞ්ගාවත්ථාති යුත්තා. තථා හි වුත්තං ''ජරාය චෙව මරණෙන චාති ද්වෙධා පරිණාමපකතිතායා''ති. සභාවවිගමො එව වා එත්ථ විපරිණාමො. ඛණිකතා **තාවකාලිකතා.** නිච්චසභාවාභාවො එව **නිච්චපටික්ඛෙපො.** අනිච්චධම්මා හි තෙනෙව අත්තනො සභාවෙන ජානන්තානං නිච්චතං පටික්ඛිපන්ති නාම. යතො න නිච්චන්ති අනිච්චං, උප්පාදක්ඛණෙ යදවත්ථා සඞ්ඛාරා, න තදවත්ථා ඨීතික්ඛණෙති අවත්ථන්තරප්පත්තියා ඤායති තෙසං කිලමනාකාරොති ආහ **''ඨිතියං ජරාය කිලමන්තී''**ති, ස්වායමත්ථො පාකටජරාය වෙදිතබ්බො. යෙ පන සඞ්ඛාරානං ඨිතිං න සම්පටිච්ඡන්ති, තත්ථ වත්තබ්බං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ධම්මානං සභාවො නාම දුරතික්කමො ජරානන්තරං භඞ්ගොති ආහ **''ජරං පත්වා අවස්සං භිජ්ජන්තී''**ති. **තස්මාති** යස්මා උප්පාදජරාභඞ්ගවසෙන සඞ්ඛාරානං නිරන්තරබාධතා, තතො ච නෙසං දුස්සහතාය දුක්ඛමතා, තිස්සන්නං දුක්ඛතානං, සංසාරදුක්ඛස්ස ච අධිට්ඨානතාය දුක්ඛවත්ථුතා, තස්මා. අභිණ්හ…පෙ. … දුක්ඛාති යොජනා.

''සුඛපටික්ඛෙපතො''ති ඉදං වුත්තනයමෙව. **ඨීතිං මා පාපුණන්තු,** උප්පජ්ජමානාකාරෙනෙව පවත්තන්තූති අධිප්පායො. **''උප්පන්නා''**ති ඉමිනා උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිතා වුත්තා. **ඨානප්පත්තා මා ජීරන්තූති** කස්මා වුත්තං, නනු අත්ථතො ඨිති එව ජරාති? සච්චමෙතං, ජරාවසෙන පන යො කිලමථො, සො ඉධ ජරාග්ගහණෙන ගහිතොති දට්ඨබ්බං. **මා භිජ්ජන්තූති** නිච්චතං ආසීසති. කස්සචි ධම්මිස්සරස්සාපි භගවතො වසවත්තිභාවො නත්ථි. න හි ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං කෙනචි කාතුං සක්කා. භාවඤ්ඤථත්තමෙව හි ඉද්ධිවිසයො. **සුඤ්ඤා** සඞ්ඛාරා **තෙන** තීසු ඨානෙසු **වසවත්තනාකාරෙන. තස්මාති** වුත්තකාරණපරාමසනං. **සුඤ්ඤතොති** නිවාසීකාරකවෙදකඅධිට්ඨායකවිරහෙන තතො සුඤ්ඤතො, න නිස්සභාවතොති එකච්චපරිකප්පිතසභාවසුඤ්ඤතො. **අස්සාමිකතොති** සාමිභූතස්ස කස්සචි අභාවතො. එතෙන අනත්තනියතං දස්සෙති. **අවසවත්තිතොති** යථාවුත්තවසවත්තිභාවාභාවතො. **අත්තපටික්ඛෙපතොති** පරපරිකප්පිතස්ස අත්තනො පටික්ඛිපනතො. ''සුඤ්ඤතො''තිආදිනා හි ධම්මානං බාහිරකපරිකප්පිතඅත්තවිරහො වුත්තො, ඉමිනා පන අතංසභාවතො අත්තා න හොතීති.

707. එත්ථ ච ''උප්පාදවයවත්තිතො''තිආදිනා චතූහි කාරණෙහි අනිච්චා, ''අභිණ්හසම්පටිපීළනතො''තිආදිනා චතූහි කාරණෙහි දුක්ඛා, ''සුඤ්ඤතො''තිආදිනා චතූහි කාරණෙහි අනත්තාති රූපධම්මෙ නිරුළ්හං ලක්ඛණත්තයං පුබ්බෙ අත්තනා අසල්ලක්ඛිතං සල්ලක්ඛෙත්වා සම්මසන්තො තං තත්ථ ආරොපෙතීති වුච්චති. තථා පනානෙන ආදානනික්ඛෙපනවසෙන සම්මසිතත්තා ආහ **''රූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා''**ති.

තත්ථ ච යස්මා අනිච්චලක්ඛණග්ගහණපුබ්බකං දුක්ඛලක්ඛණග්ගහණං, දුක්ඛලක්ඛණග්ගහණපුබ්බකං ච අනත්තලක්ඛණග්ගහණං. අනිච්චලක්ඛණඤ්චෙත්ථ රූපභෙදෙන දස්සියමානං යථොළාරිකතො දීපෙතබ්බන්ති තං

වස්සසතපරිච්ඡෙදෙන පඨමං දස්සෙන්තෙන වස්සසතං ඨිතස්ස ''දස වා වීසති වා''තිආදිනා විභජිත්වා අනුක්කමෙන යාවඋද්ධරණාදිකොට්ඨාසවසෙන රූපස්ස භඞ්ගං දිස්වා තතො ''අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා''ති තිලක්ඛණාරොපනං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො සම්මසනන්ති දස්සෙතුං **''තමෙව වස්සසත''**න්තිආදිනා වයවසෙන රූපස්ස සම්මසනවිධි ආරද්ධො. තත්ථ යස්මා ඔළාරිකවසෙනෙවායං ආදිතො රූපභෙදො ගය්හති, තස්මා න වස්සසතං සමකොට්ඨාසවසෙන විභත්තං, මජ්ඣිමාවත්ථාය වා තථාරූපත්තා මජ්ඣිමවයෙ එකං වස්සං වඩ්ඪිතං.

708. මන්දතාබාහුල්ලෙන පවත්තං වස්සානං දසකං **මන්දදසකං**. එස නයො සෙසෙසුපි.

තදාති පඨමෙ වස්සදසකෙ. **සොති** පුග්ගලො. **චපලොති** අනවට්ඨිතකිරියතාය තරලො. තෙන මොමූහභාවතො විසෙසෙති. න හෙස නවමදසකෙ විය මොමූහභාවෙන මන්දො, අථ ඛො චපලතායාති. තෙනාහ **''කුමාරකො''**ති. තතියෙ දසකෙ මංසපාරිපූරියා යථාරහං ඡවිවණ්ණො විප්පසීදතීති ආහ **''වණ්ණායතනං වෙපුල්ලං පාපුණාතී''**ති. චතුත්ථෙ දසකෙ අට්ඨීනං, න්හාරූනඤ්ච ථිරභාවප්පත්තියා **බලඤ්ච ථාමො ච වෙපුල්ලං පාපුණාති**. පඤ්චමෙ දසකෙ යොබ්බනමදස්ස දූරීභාවෙන යෙභුය්‍යෙන කිලෙසතනුතාය පඤ්ඤා යථාරහං සුවිසදා හොති. ඛිඩ්ඩාය රති **ඛිඩ්ඩාරති**. කපල්ලිකාදිනිස්සයවිසෙසෙන පදීපස්ස සුද්ධතාදි විය නිස්සයවිසෙසෙන පඤ්චමඡට්ඨදසකෙසු පඤ්ඤාය බුද්ධිහානියො වෙදිතබ්බා. **පුරතො පබ්භාරො හොති** කටිසන්ධිගීවාසන්ධීනං වසෙන රස්සස්සාපි, පගෙව දීඝස්ස. **පබ්භාරොති** ච ගරුභාවෙන පලම්බකො. **මොමූහො හොති** සතිපඤ්ඤාවිප්පවාසතො. **සයනබහුලොව හොති** ඨානාදිවසෙන සරීරභාරං වහිතුං අසක්කොන්තො.

709. **තිණ්ණං තිණ්ණං වස්සානන්ති** යෙභුය්‍යතාය වුත්තං. චතුවස්සිකොපි හි එකො කොට්ඨාසො හොතීති. ද්විසතං කොට්ඨාසෙ කත්වා එකෙකඅයනවසෙනාතිපි වෙදිතබ්බං.

වස්සානෙ පවත්තරූපන්ති සම්බන්ධො.

තං පන වස්සානං ද්විධා සමත්තං, න පුබ්බෙ විය චතුමාසන්ති ආහ **''ද්වෙමාස''**න්ති. අච්චන්තසංයොගෙ චෙතං උපයොගවචනං. සො පන **වස්සානො** උතු සාවණපොට්ඨපාදමාසා, අස්සයුජකත්තිකමාසා **සරදො,** මිගසිරඵුස්සමාසා **හෙමන්තො,** මාඝඵග්ගුනමාසා **සිසිරො,** චිත්තවෙසාඛමාසා **වසන්තො,** ජෙට්ඨාසළ්හමාසා **ගිම්හො** උතූති වෙදිතබ්බො. **ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වාති** දසදසනාටිකාවසෙන ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා.

710. අභිමුඛං පුරතො කමනං **අභික්කමො**. පටිනිවත්තනවසෙන කමනං **පටික්කමො**. ආමුඛං ලොකනං **ආලොකනං**. විවිධං ඉතො චිතො ච ලොකනං **විලොකනං**. හත්ථපාදානං සඞ්කුචනං **සමිඤ්ජනං**. ආයමනං **පසාරණං**.

පාදුද්ධරණකාලෙති දුතියපාදුද්ධරණකාලෙ. **පාදස්සාති** උද්ධටපාදස්ස. **ඔමත්තාති** සත්තිතො හීනප්පමාණා. තෙනාහ **''මන්දා''**ති. **ඉතරාති** තෙජොවායොධාතුයො. යථා පාදස්ස උද්ධරණං සිජ්ඣති, තථා පවත්තචිත්තසමුට්ඨානරූපෙසු එකංසතො තෙජොවායොධාතූනං අධිමත්තතා ඉච්ඡිතබ්බා සල්ලහුකසභාවතාය තාසං. තතො එව ච ඉතරාසං ඔමත්තතා ගරුසභාවත්තා. තංසම්බන්ධත්තා පන සෙසං තිසමුට්ඨානරූපං තග්ගතිකමෙව හොති. කායවිඤ්ඤත්තිපවත්තියං වායොපථවීඅධිමත්තතා ඉමස්ස අත්ථස්ස නිදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. පුරතො හරණෙ, පච්ඡතො හරණෙ ච උද්ධරණෙ විය සල්ලහුකසභාවරූපප්පවත්තීති තාසංයෙව ද්වින්නං ධාතූනං අධිමත්තතා ඉච්ඡිතබ්බාති ආහ **''තථා අතිහරණවීතිහරණෙසූ''**ති. යථා උද්ධරණාදීසු සල්ලහුකසභාවත්තා පච්ඡිමානං ද්වින්නං ධාතූනං කිච්චං අධිකං හොති, ඉතරාසං හීනං, එවං වොස්සජ්ජනාදීසු තීසු ගරුසභාවත්තා පුරිමානං ද්වින්නං කිච්චං අධිකං හොති, ඉතරාසං හීනන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''වොස්සජ්ජනෙ''**තිආදි.

තදුපාදායරූපානීති තා ධාතුයො නිස්සාය පවත්තඋපාදාරූපානි. **එත්ථෙවාති** උද්ධරණෙයෙව. තෙනාහ **''අතිහරණං අප්පත්වා''**ති. **ඉතීති** එවං. **තත්ථ තත්ථාති** තස්මිං තස්මිං උද්ධරණාදිකොට්ඨාසෙ. **පබ්බං පබ්බන්තිආදි** තෙසං ධම්මානං කොට්ඨාසන්තරසඞ්කරාභාවදස්සනං. **තටතටායන්තාති** තටතටායන්ති විය, තෙන නෙසං පවත්තික්ඛණස්ස ඉත්තරතං දස්සෙති.

711. **අස්සාති** සම්මසනස්ස. **දාරුතිණුක්කාදීසූති** දාරුඋක්කාතිණුක්කාදීසු. ''කිං අන්ධබාල එකඝනං සතතං සබ්බදාභාවිං එකන්ති මඤ්ඤසී''ති අධිප්පායෙනාහ **''කිමෙත්ථ මනාප''**න්ති. **ඉදම්පීති** යදිදං තෙලවට්ටික්ඛයෙන පදීපස්ස අපඤ්ඤායනං වුත්තං, ඉදම්පි. **අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරෙති** අඞ්ගුලියා මිතං අඞ්ගුලන්ති අඞ්ගුලප්පමාණෙ පදෙසෙති අත්ථො. තන්තුනො අවයවලෙසභූතං පරමසුඛුමභාවප්පත්තං අංසුං සන්ධායාහ **''අංසුං පන මුඤ්චිත්වා''**ති.

තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්දනං. තත්ථ කාමං උපමෙය්‍යො විය උපමායං පාකටො කාලභෙදො නත්ථි, එකකොට්ඨාසගතං පන කොට්ඨාසන්තරං න පාපුණාතීති එත්තාවතා උපමාභාවො වෙදිතබ්බො. උපමායම්පි වා තාව යාවාති කාලස්ස භෙදමත්තා ලබ්භතෙවාති තස්සා ගහණෙ කාලභෙදවසෙනාපි උපමා යොජෙතබ්බා.

712. පුබ්බෙ ආදානනික්ඛෙපාදිවසෙන චතුසන්තතිරූපං සඞ්ඛරිත්වා දස්සිතං, ඉදානි ආහාරසමුට්ඨානාදිවසෙන භින්දිත්වා දස්සෙන්තො **“තදෙව රූපං විසඞ්ඛරිත්වා”**තිආදිමාහ. තත්ථ **විසඞ්ඛරිත්වා** විභජිත්වා. ‘‘විසඞ්ඛරිත්වා’’ති වා පාඨො, අයමෙවත්ථො. **ආහාරමයන්ති** ආහාරෙන නිබ්බත්තං. **ඛත්තන්ති** මිලාතං. **කිලන්තන්ති** ඛින්නං. ධාතන්ති තිත්තං. **පීණිතන්ති** මංසූපචයසම්පත්තියා පීණිතං. තතො එව **මුදු. සිනිද්ධන්ති** සිනිද්ධච්ඡවිතාය සණ්හං. තතො එව **එස්සවන්තං**.

713. **උණ්හකාලෙ සමුට්ඨිතං රූපන්ති** උණ්හසන්තාපෙන සන්තත්තං රූපං සන්ධායාහ. **සීතඋතුනාති** සප්පායෙන සීතඋතුනා.

714. **ආයතනද්වාරවසෙනාති** ආයතනසඞ්ඛාතද්වාරවසෙන. කම්මද්වාරනිවත්තනත්ථං ආයතනග්ගහණං. **කායද්වාරෙති** පසාදකායද්වාරෙ. **මනොද්වාරං** නාම සාවජ්ජනං භවඞ්ගං. තස්ස නිස්සයභාවතො හදයවත්ථුං සන්ධාය නිස්සිතවොහාරෙන **“මනොද්වාරෙ”**ති වුත්තං, යත්ථ මනොද්වාරුප්පත්ති.

715. **සොමනස්සිතදොමනස්සිතවසෙනාති** සොමනස්සිතදොමනස්සිතපුග්ගලවසෙන, සොමනස්සිතදොමනස්සිතකාලවසෙන වා.

අයමත්ථොති අයං ඉදානි වුච්චමානො සඞ්ඛාරානං අතිඉත්තරඛණතාසඞ්ඛාතො අත්ථො.

ජීවිතන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං. **සුඛදුක්ඛාති** සුඛදුක්ඛවෙදනා. උපෙක්ඛාපි හි සුඛදුක්ඛාසු එව අන්තොගධා ඉට්ඨානිට්ඨභාවතො. **අත්තභාවොති** ජීවිතවෙදනාවිඤ්ඤාණානි ඨපෙත්වා අවසිට්ඨධම්මා වුත්තා. සඤ්ඤාති කෙචි. **කෙවලාති** අත්තනා නිච්චභාවෙන වා අවොමිස්සා. **එකචිත්තසමායුත්තාති** එකෙකෙන චිත්තෙන සහිතා. **ලහුසො වත්තතෙ ඛණොති** වුත්තනයෙන එකචිත්තක්ඛණිකතාය ලහුකො අතිඉත්තරො ජීවිතාදීනං ඛණො වත්තති.

චුල්ලාසීතිසහස්සානි කප්පන්ති චතුරාසීතිසහස්සපරිමාණං කප්පං, අච්චන්තසංයොගෙ එතං උපයොගවචනං. **කප්පන්ති** ච සාමඤ්ඤවසෙන එකවචනං. **මරූති** දෙවා. **ද්වීහි චිත්තෙහි සමොහිතාති** එවං චිරජීවිනොපි තෙ ද්වීහි චිත්තෙහි සහිතා හුත්වා න තිට්ඨන්ති. ඉදං වුත්තං හොති – තෙසම්පි සන්තානෙ ජීවිතාදීනි ද්වීහි චිත්තෙහි සහ න තිට්ඨන්ති, එකෙන චිත්තෙන සහ උප්පන්නානි තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣනතො යාව දුතියා න තිට්ඨන්තීති.

යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්සාති චවන්තස්ස සත්තස්ස චුතිචිත්තෙන සද්ධිං නිරුද්ධාති වත්තබ්බා යෙ ඛන්ධා. **තිට්ඨමානස්ස වා ඉධාති** යෙ වා ඉධ පවත්තියං තිට්ඨන්තස්ස ධරන්තස්ස භඞ්ගප්පත්තියා නිරුද්ධක්ඛන්ධා. **සබ්බෙපි සදිසා** තෙ සබ්බෙපි එකසදිසා අත්ථඞ්ගතා **අප්පටිසන්ධිකා** පුන ආගන්ත්වා පටිසන්ධානාභාවෙන විගතා. යථා හි චුතික්ඛන්ධා න නිබ්බත්තන්ති, එවං තතො පුබ්බෙපි ඛන්ධා. තස්මා එකචිත්තක්ඛණිකං සත්තානං ජීවිතන්ති අධිප්පායො.

අනන්තරා ච යෙ භග්ගාති යෙ සඞ්ඛාරා අනන්තරමෙව භග්ගා නිරුද්ධා. **යෙ ච භග්ගා අනාගතෙති** යෙ ච සඞ්ඛාරා අනාගතෙ භග්ගා භඤ්ජනසීලා භිජ්ජිස්සන්ති. **තදන්තරා නිරුද්ධානන්ති** තෙසං අතීතානාගතානං අන්තරා වෙමජ්ඣෙ පච්චුප්පන්නතං පත්වා නිරුද්ධානං භග්ගානං. **වෙසමං නත්ථි ලක්ඛණෙති** තෙසං තිවිධානම්පි භඞ්ගලක්ඛණනිමිත්තං විසමතා විසදිසතා නත්ථි.

අනිබ්බත්තෙන න ජාතොති අනුප්පන්නෙන චිත්තෙන ජාතො න හොති, අජාතො නාම හොති. **පච්චුප්පන්නෙන** වත්තමානෙන චිත්තෙන **ජීවති** ජීවමානො නාම හොති. **චිත්තභඞ්ගා මතො ලොකොති** චුතිචිත්තස්ස විය සබ්බස්සපි තස්ස තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගප්පත්තියා අයං ලොකො පරමත්ථතො මතො නාම හොති නිරුද්ධස්ස අප්පටිසන්ධිකත්තා. එවං සන්තෙපි **පඤ්ඤත්ති පරමත්ථියා** යායං තං තං සන්තං සනිස්සයං චිත්තං උපාදාය ‘‘තිස්සො ජීවති, ඵුස්සො ජීවතී’’ති එවං වචනප්පවත්තියා විසයභූතා සන්තානපඤ්ඤත්ති, සා එත්ථ පරමත්ථියා පරමත්ථභූතා. තථා හි වදන්ති ‘‘නාමගොත්තං න ජීරතී’’ති (සං. නි. 1.76).

අනිධානගතා භග්ගාති යෙ භග්ගා, න තෙ කත්ථචි නිධානං ගතා, අථ ඛො අභාවමෙව ගතා. **පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ** යතො ආගච්ඡෙය්‍යුං වත්තමානභාවං. **නිබ්බත්තා යෙපීති** යෙ පටිලද්ධත්තභාවා පච්චුප්පන්නා, තෙපි **ආරග්ගෙ සාසපූපමා තිට්ඨන්ති**. යථා නාම සූචියං ඨිතාය සාසපො ඛිත්තො තස්සා සිඛං ඵුට්ඨමත්තො විගච්ඡති න තිට්ඨති, එවං සඞ්ඛාරා උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජන්ති, න තෙසං අවට්ඨානං අත්ථීති.

භඞ්ගො නෙසං පුරක්ඛතොති තෙසං නිබ්බත්තධම්මානං භඞ්ගො නාම පුරතො එව කතො, එකංසභාවී න අපසක්කතීති අත්ථො. **පුරාණෙහීති** පුරිමකෙහි අතීතෙහි.

අදස්සනතොති අපස්සිතබ්බතො. **ආයන්තීති** ආගච්ඡන්ති. “**උප්පජ්ජන්තී**”ති ඉමිනාපි කුතොචි රාසිතො ආගමනාභාවමෙවාහ. **භග්ගා ගච්ඡන්තුදස්සනන්ති** භග්ගාපි කත්ථචි උපගමනාභාවතො සබ්බෙන සබ්බං අදස්සනං අභාවමෙව ගච්ඡන්ති. තත්ථ නිදස්සනමාහ “**විජ්ජුප්පාදො…පෙ…. වයන්ති චා**”ති.

716. “**විවට්ටකප්පතො පට්ඨාය උප්පජ්ජනකරූප**”න්ති ඉමිනා සයමෙව උප්පජ්ජනකධම්මතාය “**ධම්මතාරූප**”න්ති අන්වත්ථනාමතං දස්සෙති. අයලොහාදීසු **අයො** නාම කාළලොහං. **ලොහං** නාම ජාතිලොහං විජාතිලොහං කිත්තිමලොහං පිසාචලොහන්ති චතුබ්බිධං. තත්ථ අයො රජතං සුවණ්ණං තිපු සීසං තම්බලොහං වෙකන්තකලොහන්ති ඉමානි සත්ත **ජාතිලොහානි**. නාගනාසිකලොහං **විජාතිලොහං**. කංසලොහං වට්ටලොහං හාරකූටන්ති තීණි **කිත්තිමලොහානි**. මොරක්ඛකාදි **පිසාචලොහං**. තත්ථ තම්බලොහං වෙකන්තකන්ති ඉමෙහි ද්වීහි ජාතිලොහෙහි සද්ධිං සෙසං සබ්බම්පි ඉධ ‘‘ලොහ’’න්ති ගහිතන්ති. **තිපූති** සෙතතිපු. **සීසන්ති** කාළතිපු. **සුවණ්ණං** ආකරුප්පන්නරසවිද්ධාදිභෙදං. **මුත්තා** සාමුද්දිකමුත්තාදි. **මණීති** වෙළුරියලොහිතඞ්ගමසාරගල්ලානි ඨපෙත්වා අවසෙසො සබ්බො මණිවිසෙසො. **වෙළුරියො** වංසවණ්ණමණි. **සඞ්ඛො** සාමුද්දිකසඞ්ඛො. **සිලාති** කාළසිලාපණ්ඩුසිලාදිභෙදා සබ්බාපි රතනසම්මතසිලා. **පවාළං** නාම වට්ටුමං විද්ධමං. **ලොහිතඞ්ගං** රත්තමණි. **මසාරගල්ලං** කබරමණි. **භූමි**ආදයො පාකටාව. **තදස්සාති** තං ධම්මතාරූපං අස්ස යොගිනො.

තරුණපල්ලවවණ්ණන්ති අම්බාදීනං තරුණපල්ලවෙන සමානවණ්ණං. **සභාගරූපසන්තතින්ති** වණ්ණාදිනා සමානභාගං රූපසන්තානං. **අනුප්පබන්ධාපයමානන්ති** හෙතුඵලපරම්පරාය සම්බන්ධනවසෙන පවත්තන්ති.

සොති යොගී. **තන්ති** අසොකරුක්ඛපණ්ණං. **පරිග්ගහෙත්වාති** ඤාණෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙත්වා. **ඉමිනා නයෙනාති** ඉමිනා අසොකපණ්ණෙ වුත්තෙන නයෙන. **සබ්බම්පි** අයලොහාදිභෙදං **ධම්මතාරූපං**. තම්පි හි සීතකාලෙ සීතලං, උණ්හකාලෙ සූරියසන්තාපෙන උණ්හතරං හොති. තත්ථ සීතභාවෙන පවත්තං රූපං උණ්හං උණ්හභාවෙන පවත්තං රූපං සීතං න පාපුණාති. තත්ථ තත්ථෙව තටතටායන්තං භිජ්ජතීතිආදිනා යොජෙතබ්බං.

අරූපසත්තකසම්මසනකථාවණ්ණනා

717. **කලාපතොති** අරූපධම්මකලාපතො.

යස්මා තත්ථ ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා සබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණා සුපාකටා, සුවිඤ්ඤෙය්‍යා ච, තස්මා තෙසං වසෙන දස්සෙන්තො “**කලාපතොති ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා**”ති ආහ. යෙ ඉමෙ සම්මසනෙ උප්පන්නා ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ විනට්ඨාති සම්බන්ධො.

පවත්තං චිත්තන්ති සත්තසු ඨානෙසු සම්මසනවසෙන පවත්තං චිත්තං. **සම්මසන්තොති** එකජ්ඣං ගහෙත්වා සම්මසන්තො. **තං යුත්තතරන්ති** තං අරියවංසකථායං වුත්තං යුත්තතරං ආසන්නභාවෙන විභූතතරං රූපසත්තකෙ සම්මසනං සහ ගහෙත්වා සම්මසනස්ස වුත්තත්තා. අපිච රූපසත්තකෙ සම්මසනස්ස රූපධම්මෙසු සාතිසයං ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා පවත්තත්තා තබ්බිසයං අරූපසම්මසනං සාතිසයං අනිච්චාදිලක්ඛණප්පටිවෙධාය සම්පවත්තතීති තං යුත්තතරං, න පන අපුබ්බකෙසාදිසම්මසනං කත්වා තබ්බිසයං පවත්තිතං. තථා සති කම්මට්ඨානං නවං නවං එව සියා, පුබ්බෙ ගහිතං සම්මසනවිසයං ඡඩ්ඩෙත්වා අඤ්ඤස්ස සම්මසනවිසයස්ස ගණ්හනතො. **සෙසානිපීති** යමකතො සම්මසනාදීනිපි. **තෙනෙවාති** අරියවංසකථානයෙනෙව.

718. **තම්පි චිත්තන්ති** ආදානනික්ඛෙපතො සම්මසනවසෙන පවත්තචිත්තුප්පාදම්පි. චිත්තසීසෙන හි නිද්දෙසො. එස නයො සබ්බත්ථ. **යමකතො සම්මසති නාම** නාමරූපධම්මෙ ආරබ්භ යුගළවසෙන සම්මසනස්ස පවත්තනතො. අයඤ්හි පුබ්බෙ රූපසත්තකවසෙන සම්මසිත්වා ඨිතොපි ඉදානි ආදානනික්ඛෙපාදිවසෙන සම්මසිත්වාව තං සම්මසති. ඛණිකතො සම්මසනාදීසුපි එසෙව නයො.

719. **එතම්පීති** එතං චතුත්ථසම්මසනචිත්තම්පි. **පඨමචිත්තන්ති** ආදානනික්ඛෙපාදිවසෙන රූපං සම්මසිතචිත්තං, යං රූපපරිග්ගාහකචිත්තන්ති අධිප්පෙතං. සම්මසිතසම්මසිතචිත්තසම්මසනෙන තෙසං ඛණිකභාවස්ස විභාවනතො ඉදං සම්මසනං “**ඛණිකතො සම්මසන**”න්ති වුත්තං.

720. ඉදමෙව ච සම්මසනං දිගුණිතං අනෙකසම්මසනපටිපාටිසම්භවතො “**පටිපාටිතො සම්මසන**”න්ති වුත්තං. **වට්ටෙය්‍යාති** සම්භවෙය්‍ය. තථා සති පටිපාටිසම්මසනපසුතා එව භාවනා සියා, න මූලකම්මට්ඨානුපකාරී, න චායං සමාපත්තිවාරො. යස්මා ච තත්තකෙන රූපධම්මෙසු, අරූපධම්මෙසු ච අනිච්චාදිලක්ඛණානි සුට්ඨු විභූතානි හොන්ති, තස්මා වුත්තං “**යාව දසමචිත්තසම්මසනා…පෙ…. ඨපෙතබ්බ**”න්ති. **ඨපෙතබ්බන්ති** ච න එකාදසමං ද්වාදසමෙන සම්මසිතබ්බන්ති පටිපාටිතො සම්මසනස්ස පරිච්ඡෙදදස්සනපරං, න තතො සම්මසනතො ඔරමනදස්සනපරං, තස්මා පුනපි රූපං පරිග්ගහෙත්වා යාව දසමචිත්තසම්මසනා භාවනමනුයුඤ්ජතෙව. **වුත්තන්ති** අරියවංසකථායං වුත්තං.

721. **විසුං සම්මසනනයො නාම නත්ථීති** අනිච්චාදිමනසිකාරවිනිමුත්තො අඤ්ඤො විපස්සනාමනසිකාරො නත්ථි. විපස්සනාය ච දිට්ඨිආදිවික්ඛම්භනා ඉධ දිට්ඨිඋග්ඝාටනාදයොති අධිප්පෙතා. විපස්සනාය එව හි පවත්තිවිසෙසෙන දිට්ඨිඋග්ඝාටනාදයො ඉජ්ඣන්තීති දස්සෙන්තො **"යං පනෙත"**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **සත්තසඤ්ඤාති** සත්තා අත්ථීති උප්පජ්ජනකසඤ්ඤා. දුබ්බලාය අත්තදිට්ඨියා සහගතසඤ්ඤාතිපි වදන්ති. **සත්තසඤ්ඤං උග්ඝාටිතචිත්තෙනාති** සත්තසඤ්ඤාය වික්ඛම්භනවසෙන පවත්තචිත්තෙන දිට්ඨි නුප්පජ්ජති, සඤ්ඤාවිපල්ලාසහෙතුඋප්පජ්ජනකා චිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසා තදභාවෙන හොන්තීති. **මානො** නාම යො දිට්ඨූපනිස්සයො අපායගමනීයො, සො දිට්ඨියා වික්ඛම්භිතාය වික්ඛම්භිතො එව හොති, දිට්ඨියා සමුච්ඡින්නාය සමුච්ඡිජ්ජනතොති ආහ **"දිට්ඨිඋග්ඝාටිත…පෙ…. මානො නුප්පජ්ජතී"**ති. මානො වික්ඛම්භියමානො තණ්හාය පවත්තිං නිවාරෙති, අභිමතවිසයෙසු එව තණ්හාය පවත්තනතොති වුත්තං **"මානසමුග්ඝාටිත…පෙ…. තණ්හා නුප්පජ්ජතී"**ති. **තණ්හාති** ඉධ සුඛුමා නිකන්ති අධිප්පෙතාති ආහ **"තණ්හාය…පෙ…. පරියාදින්නා නාම හොතී"**ති.

අයං නයොති ඉදානි වුච්චමානො සම්මසනවිධි.

මම විපස්සනාති ඉමස්සාපි අත්තනියසඤ්ඤිතාය විපස්සනාය සාමිභූතො අත්තා පරාමසීයතීති දිට්ඨිගාහතාති තථා **"ගණ්හතො හි දිට්ඨිසමුග්ඝාටනං නාම න හොතී"**ති වුත්තං. කාමඤ්චායං දිට්ඨිවිසුද්ධිකඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසමධිගමෙන විසුද්ධදිට්ඨිකො, මග්ගෙන පන අසමුග්ඝාටිතත්තා අනොළාරිකාය ච දිට්ඨියා වසෙනෙවං වුත්තං.

සුට්ඨූති සම්මා. **මනාපන්ති** ච කිරියාවිසෙසනං, මනවඩ්ඪනාකාරෙනාති අත්ථො. උභයෙනාපි විපස්සනාවිසයං අධිමානමාහ. තෙන වුත්තං **"මානසමුග්ඝාටො නාම න හොතී"**ති.

විපස්සිතුං සක්කොමීති තත්ථ සමත්ථතාපදෙසෙන ගුණවිසෙසයොගතො විපස්සනාය අස්සාදෙතබ්බතා දස්සීයති, චිත්තං විපස්සිතුං සක්කොමි. තස්මා විපස්සන්තො එව කාලං වීතිනාමෙස්සාමීති විපස්සනං අස්සාදෙන්තස්සාති යොජනා.

යස්මා දිට්ඨිසමුග්ඝාටනං නාමෙත්ථ විසෙසතො අනත්තානුපස්සනාය හොති, තස්මා තං දස්සෙන්තෙන **"සබ්බෙ සඞ්ඛාරා"**තිආදිනා අනත්තානුපස්සනාවිධිං වත්වා යස්මා පන අනත්තතො අනුපස්සන්තෙන සඞ්ඛාරා අනිච්චතොපි දුක්ඛතොපි අනුපස්සිතබ්බා එව තදුපබ්‍රූහනතො, තස්මා **"හුත්වා අභාවට්ඨෙනා"**තිආදි වුත්තං.

යස්මා මානසමුග්ඝාටනං නාම අනිච්චානුපස්සනාය හොති. ඛණෙ ඛණෙ භිජ්ජනකෙ සඞ්ඛාරෙ පස්සන්තස්ස කුතො මානස්ස අවසරො. අනිච්චසඤ්ඤා භාවෙතබ්බා අස්මිමානසමුග්ඝාටායාති හි වුත්තං.

යස්මා නිකන්තිපරියාදානං නාම දුක්ඛානුපස්සනාය හොති. න හි සභාවතො, දුක්ඛවත්ථුතො ච දුක්ඛභූතෙ සඞ්ඛාරෙ පස්සන්තස්ස තත්ථ ඊසකම්පි අභිරතො හොති. අස්සාදානුපස්සිනො හි තත්ථ තණ්හා උප්පජ්ජෙය්‍ය. සෙසං අනත්තලක්ඛණෙ වුත්තනයමෙව. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – වුත්තනයෙන පටිපාටිතො සම්මසනං පසුතස්ස යොගිනො යදා අනත්තානුපස්සනා තික්ඛා සූරා විසදා පවත්තති, ඉතරා ද්වෙපි තදනුගතිකා, තදානෙන දිට්ඨිඋග්ඝාටනං කතං හොති. අත්තදිට්ඨිමූලිකා හි සබ්බා දිට්ඨියො. අනත්තානුපස්සනා ච අත්තදිට්ඨියා උජුපටිපක්ඛා.

යදා පන අනිච්චානුපස්සනා තික්ඛා සූරා විසදා පවත්තති, ඉතරා ද්වෙපි තදනුගතිකා , තදානෙන මානසමුග්ඝාටනං කතං හොති. සති හි නිච්චගාහෙ මානජප්පනා ''ඉදං නිච්චං, ඉදං ධුව''න්තිආදිනා (ම. නි. 1.501) **බකබ්‍රහ්මුනො** විය. අනිච්චානුපස්සනා ච නිච්චගාහස්ස උජුපටිපක්ඛා.

යදා පන දුක්ඛානුපස්සනා තික්ඛා සූරා විසදා පවත්තති, ඉතරා ද්වෙපි තදනුගතිකා, තදානෙන නිකන්තිපරියාදානං කතං හොති. සති හි සුඛසඤ්ඤාය තණ්හාගාහොව, දුක්ඛානුපස්සනා ච නිකන්තියා උජුපටිපක්ඛා. එවං තිස්සන්නං අනුපස්සනානං කිච්චවිසෙසවසෙන දිට්ඨිඋග්ඝාටනාදීනි හොන්ති. තෙන වුත්තං **"ඉති අයං විපස්සනා අත්තනො අත්තනො ඨානෙයෙව තිට්ඨතී"**ති. අනුපස්සනානං යථාරහං සකකිච්චකරණෙහි සකට්ඨානෙයෙව ඨානං, තස්මා විසුං සම්මසනනයො නත්ථීති න වත්තබ්බන්ති අධිප්පායො.

722. **සබ්බාකාරතොති** ඉධ විය එකදෙසෙන අවත්වා සබ්බාකාරතො සරූපතො, කිච්චතො ච අනවසෙසතො වත්තබ්බා. **ඉධෙවාති** තීරණපරිඤ්ඤායමෙව. එකච්චානංයෙවෙත්ථ අනුපස්සනානං පටිලාභොති ආහ **"එකදෙසං පටිවිජ්ඣන්තො"**ති, තා පන සයමෙව සරූපතො දස්සෙස්සති . **තප්පටිපක්ඛෙ ධම්මෙති** යා අනුපස්සනා ඉධ සම්භවන්ති, තාසං පටිපක්ඛෙ ධම්මෙ නිච්චසඤ්ඤාදිකෙ **පජහති** වික්ඛම්භෙති.

ඛයානුපස්සනන්ති සඞ්ඛාරානං ඛණභඞ්ගානුපස්සනං. **භාවෙන්තොති** වඩ්ඪෙන්තො. **ඝනසඤ්ඤන්ති** සන්තතිසමූහකිච්චාරම්මණානං වසෙන එකත්තග්ගහණං. **ඛයානුපස්සනන්ති** හුත්වා අභාවානුපස්සනන්ති වදන්ති. යාය පඤ්ඤාය ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා ''අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා''ති (පටි. ම. 1.48) පස්සති, සා **ඛයානුපස්සනා**.

භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය තස්සා පාරිපූරීති ඝනසඤ්ඤාය පහානං හොති, තතො පුබ්බෙ අපරිපුණ්ණතාය තං න හොති. එවමඤ්ඤත්ථාපීති පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතා පහානතීරණපරිඤ්ඤාසු විපස්සනාපඤ්ඤාය දට්ඨබ්බා. පච්චක්ඛතො, අන්වයතො ච සඞ්ඛාරානං භඞ්ගං දිස්වා තත්ථෙව භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා **වයානුපස්සනා,** තාය **ආයූහනං පජහති**. යදත්ථං, යාය ච ආයූහති, තස්මිං පවත්තෙ තණ්හාය වසේ චිත්තං න නමතීති. තෙන වුත්තං **''වයානුපස්සනං භාවෙන්තො ආයූහනං පජහතී''**ති. ජාතස්ස ජරාමරණෙහි ද්විධා පරිණාමදස්සනං, රූපසත්තකාදිවසෙන වා පරිග්ගහිතස්ස තංතංපරිච්ඡෙදතො පරං අඤ්ඤභාවදස්සනං **විපරිණාමානුපස්සනා,** තාය **ධුවසඤ්ඤං** ථිරභාවගහණං **පජහති**.

අනිමිත්තානුපස්සනාදයො අනිච්චානුපස්සනාදයො එව. **නිමිත්තන්ති** සන්තතියං, සමූහෙ ච එකත්තසඤ්ඤාය ගය්හමානං කාලන්තරාවට්ඨායිභාවෙන, නිච්චභාවෙන ච සඞ්ඛාරානං සකිච්චපරිච්ඡෙදතාය සවිග්ගහං විය උපට්ඨානමත්තං. **පණිධින්ති** සුඛපත්ථනං, රාගාදිපණිධිං වා, අත්ථතො තණ්හාවසෙන සඞ්ඛාරෙසු නින්නතං. **අභිනිවෙසන්ති** අත්තාභිනිවෙසං. එතෙසඤ්හි නිමිත්තාදීනං පටිපක්ඛභාවෙන අනිච්චානුපස්සනාදයො අනිමිත්තාදිනාමෙහි වුත්තාති අනිච්චානුපස්සනාදීහි පහාතබ්බා නිච්චසඤ්ඤාදයො විය නිමිත්තග්ගාහාදයොව පටිපක්ඛාති දට්ඨබ්බා. රූපාදිආරම්මණං ඤත්වා තදාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං දිස්වා සඞ්ඛාරා එව භිජ්ජන්ති, සඞ්ඛාරානං මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථීති භඞ්ගවසෙන සුඤ්ඤතං ගහෙත්වා පවත්තා විපස්සනා අධිපඤ්ඤා ච සා ධම්මෙසු ච විපස්සනාති **අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා,** තාය නිච්චසාරාදිආදානවසෙන පවත්තං අභිනිවෙසං සතණ්හං දිට්ඨිං පජහති. **යථාභූතඤාණදස්සනං** නාම සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං. තෙන ''අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන''න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) එවමාදිකං, ''ඉස්සරතො ලොකො සම්භවතී''ති එවමාදිකඤ්ච **සම්මොහාභිනිවෙසං පජහති**. භයතුපට්ඨානවසෙන උප්පන්නං සබ්බභවාදීසු ආදීනවදස්සනඤාණං **ආදීනවානුපස්සනා,** තාය කස්සචිපි ආලයනිස්සයඅදස්සනතො **ආලයාභිනිවෙසං** තථාපවත්තං තණ්හං **පජහති**. සඞ්ඛාරානං මුඤ්චනස්ස උපායභූතං පටිසඞ්ඛාඤාණං **පටිසඞ්ඛානුපස්සනා,** තාය අනිච්චාදීසු අප්පටිසඞ්ඛාතත්තා පටිසඞ්ඛානස්ස පටිපක්ඛභූතං අවිජ්ජං පජහති. සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා, අනුලොමඤාණඤ්ච **විවට්ටානුපස්සනා**. තස්සා හි වසෙන තස්ස පදුමපලාසෙ උදකබින්දූ විය සබ්බසඞ්ඛාරෙහි චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති, තස්මා තාය **සංයොගාභිනිවෙසං** කාමසංයොගාදිකිලෙසප්පවත්තිං **පජහති**. අනිච්චානුපස්සනාදයො සත්ත අනුපස්සනා හෙට්ඨා අත්ථතො විභත්තාති, පරතො ච සංවණ්ණියන්තීති ඉධ න වුත්තා.

තාසූති අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු. **ඉමිනාති** යොගිනා. **තස්මාති** අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයවසෙන සඞ්ඛාරානං දිට්ඨත්තා. තංදස්සනඤ්හි අනිච්චාදිඅනුපස්සනාති. **පටිවිද්ධාති** පටිලද්ධා. යදග්ගෙන හි ඤාණෙන සවිසයො පටිවිද්ධො, තදග්ගෙන තං පටිලද්ධං නාම හොති. **බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං** යථා ''රුක්ඛො පාදපො තරූ''ති. **තාපි** අනිමිත්තාපණිහිතසුඤ්ඤතානුපස්සනා.

සබ්බාපි විපස්සනා, තස්මා එකදෙසෙන පටිවිද්ධා හොන්තීති අධිප්පායො. **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා එව සඞ්ගහිතං,** තස්මා තං පගෙව සිද්ධන්ති අත්ථො. තෙනාහ **''ඉදම්පි ද්වයං පටිවිද්ධමෙව හොතී''**ති. **සෙසෙසු** නිබ්බිදානුපස්සනාදීසු දසසු. **''කිඤ්චි පටිවිද්ධං කිඤ්චි අප්පටිවිද්ධ''**න්ති ඉමිනා තෙසං එකදෙසපටිවෙධමාහ. අනිච්චානුපස්සනාය හි සිද්ධාය නිරොධානුපස්සනා, ඛයානුපස්සනා, වයානුපස්සනා, විපරිණාමානුපස්සනා ච එකදෙසෙන සිද්ධා නාම හොන්ති, දුක්ඛානුපස්සනාය සිද්ධාය නිබ්බිදානුපස්සනා, ආදීනවානුපස්සනා ච, අනත්තානුපස්සනාය සිද්ධාය ඉතරාති.

උදයබ්බයඤාණකථාවණ්ණනා

723. පරතො පටිපදාඤාණදස්සනකථායං අබ්භාදිවිගමෙන ආකාසස්ස විය, පඞ්කමලවිගමෙන උදකස්ස විය, කාළකාපගමෙන සුවණ්ණස්ස විය සංකිලෙසවිගමෙන ඤාණස්ස පරිසුද්ධීති ආහ **''නිච්චසඤ්ඤාදීනං පහානෙන විසුද්ධඤාණො''**ති. අනෙකාකාරවොකාරසඞ්ඛාරෙසු ලක්ඛණත්තයසල්ලක්ඛණසම්මසනස්ස කතත්තා වුත්තං **''සම්මසනඤාණස්ස පාරං ගන්ත්වා''**ති. තත්ථ **සම්මසනඤාණස්සාති** නයවිපස්සනාසඞ්ඛාතස්ස කලාපසම්මසනඤාණස්ස. තස්සෙව හි ථිරභාවාය ඉතරෙ සම්මසනවිසෙසාති වදන්ති. **සම්මසනඤාණස්සාති** වා කලාපසම්මසනාදිසම්මසනඤාණස්ස. අනුපදධම්මවිපස්සනාය සදිසා හි සා. තාය හි දිට්ඨිඋග්ඝාටනාදි සම්භවතීති. විත්ථාරතො භාවනාවිධානං පරතො වත්තුකාමො **''සඞ්ඛෙපතො තාව ආරභතී''**ති ආහ. සඞ්ඛෙපතො හි ආරම්භො ආදිකම්මිකස්ස සුකරො. **තත්‍රාති** සඞ්ඛෙපෙන ආරම්භෙ.

කථන්ති කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. යං ''පච්චුප්පන්නානං…පෙ…. උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණ''න්ති වුත්තං, තං කථං ඤාතබ්බන්ති චෙති අත්ථො. සන්තතිපච්චුප්පන්නෙ, ඛණපච්චුප්පන්නෙ වා ධම්මෙ උදයබ්බයදස්සනාභිනිවෙසො කාතබ්බො, න අතීතානාගතෙති වුත්තං **''පච්චුප්පන්නානං ධම්මාන''**න්ති. උදයදස්සනඤ්චෙත්ථ යාවදෙව වයදස්සනත්ථන්ති වයදස්සනස්ස පධානතං දස්සෙතුං **''විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා''**ති වත්වා තං පන වයදස්සනං උදයදස්සනපුබ්බකන්ති ආහ **''උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණ''**න්ති.

ජාතන්ති නිබ්බත්තං පටිලද්ධත්තභාවං. අයං හි ජාතසද්දො ඛණත්තයසමඞ්ගිතං සන්ධාය වුත්තො ''යෙ ධම්මා ජාතා භූතා''තිආදීසු (ධ. ස. 1046) විය, න අතීතං

‘‘යෙ තෙ ජාතා න තෙ සන්ති, යෙ න ජාතා තත්ථෙව තෙ;
ලද්ධත්තභාවා නො හග්ගා, තෙව සන්ති සභාවතො’’ති. –

ආදීසු විය, නාපි ජාතතාමත්තං ‘‘යං තං ජාතං භූතං සඞ්ඛත’’න්තිආදීසු විය. තෙනාහ **‘‘ජාතං රූපං පච්චුප්පන්න’’**න්ති (දී. නි. 2.207; සං. නි. 5.379), පච්චුප්පන්නරූපං නාම ජාතං ඛණත්තයපරියාපන්නන්ති අත්ථො. තං පන ආදිතො දුප්පරිග්ගහන්ති සන්තතිපච්චුප්පන්නවසෙන විපස්සනාභිනිවෙසො කාතබ්බො. **තස්සාති** රූපස්ස. පච්චයලක්ඛණපපඤ්චං අනාමසිත්වා **නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයොති** නිබ්බත්තනසඞ්ඛාතං සඞ්ඛතලක්ඛණං උදයො උප්පාදො. **විපරිණාමලක්ඛණං වයොති** විපරිණාමසඞ්ඛාතං සඞ්ඛතලක්ඛණං වයො විනාසො. **අනුපස්සනාඤාණ**න්ති යා උදයස්ස, වයස්ස ච අනුපෙක්ඛනා, තං ඤාණං. කිඤ්චාපි කලාපසම්මසනාදීසු ජාතිජරාමරණසීසෙන ජාතිජරාමරණවන්තො ධම්මා වුත්තා, ඉධ පන උදයබ්බයඤාණනිද්දෙසෙ ‘‘ජාති පච්චුප්පන්නා, තස්සා නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො, විපරිණාමලක්ඛණං වයො’’තිආදිනා (පටි. ම. 1.49) වුච්චමානෙ ජාතිජරාමරණානං ජාතිජරාමරණවන්තතා, නිප්ඵන්නතා ච අනුඤ්ඤාතා විය හොතීති තං පරිහරිතුං පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු භවපරියොසානාව දෙසනා කතා.

සොති යොගී. **ඉමිනා පාළිනයෙනාති** ඉමාය ‘‘ජාතං රූපං පච්චුප්පන්න’’න්තිආදිනා දස්සිතාය පාළිගතියා. **ජාතින්ති** න පසූතිං, න ච පඨමාභිනිබ්බත්තිමත්තං, අථ ඛො උප්පාදං නිබ්බත්තිවිකාරං. ස්වායං විකාරො යස්මා සඞ්ඛාරානං අභිනවාවත්ථානජරා විය නවභාවාපගමොති ආහ **‘‘අභිනවාකාර’’**න්ති. සමනුපස්සතීති සම්බන්ධො. **අනුප්පන්නස්ස රාසි වා නිචයො වා නත්ථී** යතො ආගච්ඡෙය්‍ය උප්පජ්ජමානං අලද්ධත්තභාවස්ස සබ්බෙන සබ්බං අවිජ්ජමානත්තා. තෙනාහ **‘‘උප්පජ්ජමාන…පෙ…. නත්ථී’’**ති. යථා අනාගතෙ අද්ධනි ඉමෙ ධම්මා සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි, එවං අතීතෙපි අද්ධනීති දස්සෙන්තො **‘‘නිරුජ්ඣමානස්සාපී’’**තිආදිං වත්වා අවිජ්ජමානානංයෙව රූපාරූපධම්මානං හෙතුපච්චයසමවායෙ උප්පාදො, උප්පජ්ජිත්වා ච සබ්බසො අභාවූපගමොති ඉමමත්ථං සමුදායගතං තදෙකදෙසභූතාය උපමාය විභාවෙතුං **‘‘යථා පනා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **රාසිතොති** රාසිභාවෙන සමුස්සිතො පුඤ්ජො රාසි. යථා තථා පිණ්ඩිභූතො **නිචයො**. භූමියං නිදහිත්වා ඨපිතං **නිධානං**. උපවීණෙති එතෙනාති **උපවීණං,** වීණාවාදනං.

724. එවං සඞ්ඛෙපතො උදයබ්බයමනසිකාරවිධිං දස්සෙත්වා ඉදානි විත්ථාරතො දස්සෙතුං **‘‘පුන යානී’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අවිජ්ජාසමුදයාති** අවිජ්ජාය උප්පාදා, අත්ථිභාවාති අත්ථො. නිරොධවිරොධීහි උප්පාදො අත්ථිභාවවාචකොපි හොතීති වුත්තොවායමත්ථො. තස්මා පුරිමභවසිද්ධාය අවිජ්ජාය සති ඉමස්මිං භවෙ රූපස්ස උප්පාදො හොතීති අත්ථො. **පච්චයසමුදයට්ඨෙනාති** පච්චයස්ස උප්පන්නභාවෙන, අත්ථිභාවතොති අත්ථො. අවිජ්ජාදීහි ච තීහි අතීතකාලිකානි තෙසං සහකාරීකාරණභූතානි උපාදානාදීනිපි ගහිතානෙවාති දට්ඨබ්බං.

පවත්තිපච්චයෙසු කබළීකාරාහාරස්ස බලවතාය සො එව ගහිතො **‘‘ආහාරසමුදයා’’**ති. තස්මිං පන ගහිතෙ පවත්තිපච්චයතාසාමඤ්ඤෙන උතුචිත්තානිපි ගහිතානෙව හොන්තීති චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස පච්චයතො උදයදස්සනං විභාවිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජාතණ්හූපනිස්සයසහිතෙනෙව කම්මුනා රූපකායස්ස නිබ්බත්ති. අසති ච අවිජ්ජූපනිස්සයාය භවනිකන්තියා ජාතියා අසම්භවො එවාති. යථා ච රූපස්ස අවිජ්ජාතණ්හූපනිස්සයතා, එවං වෙදනාදීනම්පි දට්ඨබ්බා. ආහාරො පන උප්පන්නස්ස රූපස්ස පොසකො, කබළීකාරාහාරස්ස අධිප්පෙතත්තා, කාමධාතාධිට්ඨානත්තා ච දෙසනාය. උක්කංසනිද්දෙසෙන වා ආහාරග්ගහණං. **‘‘නිබ්බත්තිලක්ඛණ’’**න්තිආදිනා කාලවසෙන උදයදස්සනමාහ. තත්ථ අද්ධානවසෙන පගෙව උදයං පස්සිත්වා ඨිතො ඉධ සන්තතිවසෙන දිස්වා අනුක්කමෙන ඛණවසෙන පස්සති. **පඤ්ච ලක්ඛණානීති** අවිජ්ජා තණ්හා කම්මං ආහාරොති ඉමෙසං පච්චයානං අත්ථිතාසඞ්ඛාතලක්ඛණානි චෙව රූපස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණඤ්චාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි. තෙසං අත්ථිතා හි රූපස්ස උදයො ලක්ඛීයති එතෙහීති ලක්ඛණානීති වුච්චන්ති. නිබ්බත්ති පන සඞ්ඛතලක්ඛණමෙවාති.

අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධොති අග්ගමග්ගඤාණෙන අවිජ්ජාය අනුප්පාදනිරොධතො අනාගතස්ස රූපස්ස අනුප්පාදනිරොධො හොති පච්චයාභාවෙ අභාවතො. **පච්චයනිරොධට්ඨෙනාති** අවිජ්ජාසඞ්ඛාතස්ස අනාගතෙ උප්පජ්ජනකරූපපච්චයස්ස නිරුද්ධභාවෙන. **තණ්හානිරොධා කම්මනිරොධාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **ආහාරනිරොධාති** පවත්තිපච්චයස්ස කබළීකාරාහාරස්ස අභාවෙ. **රූපනිරොධොති** තංසමුට්ඨානරූපස්ස අභාවො හොති. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. **විපරිණාමලක්ඛණ**න්ති භඞ්ගකාලවසෙන තෙසං වයදස්සනං. තස්මා තං අද්ධාවසෙන පගෙව පස්සිත්වා ඨිතො ඉධ සන්තතිවසෙන දිස්වා අනුක්කමෙන ඛණවසෙන පස්සති. **පඤ්ච ලක්ඛණානීති** ඉධ අවිජ්ජාදීනං චතුන්නං පච්චයානං අනුප්පාදනිරොධො, රූපස්ස ඛණනිරොධො චාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි. තෙසඤ්හි අනුප්පාදනිරොධො, රූපස්ස අච්චන්තනිරොධො ලක්ඛීයති එතෙහීති ලක්ඛණානීති වුච්චන්ති.

විපරිණාමො සඞ්ඛතලක්ඛණමෙව. එස නයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු. අයං පන විසෙසො – ‘‘ඵුට්ඨො වෙදෙති, ඵුට්ඨො සඤ්ජානාති, ඵුට්ඨො චෙතෙතී’’ති (සං. නි. 4.93), ‘‘ඵස්සපච්චයා වෙදනා, චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා, සඤ්ඤා, චෙතනා’’ති, ච වචනතො ඵස්සො වෙදනා (විභ. 231) සඤ්ඤා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධානං පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා ච තෙසං නිරොධො, **මහාපදාන** (දී. නි. 2.60) **මහානිදානසුත්තෙසු, අභිධම්මෙ** ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවාරෙ ‘‘නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති (කථා. 719) වචනතො නාමරූපං විඤ්ඤාණස්ස පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා තස්ස නිරොධොති වුත්තං **‘‘ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො’’**තිආදි.

එත්ථ ච කෙචි තාව ආහු ''අරූපක්ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං අද්ධාසන්තතිවසෙනෙව, න ඛණවසෙනා''ති. තෙසං මතෙන ඛණතො උදයබ්බයදස්සනමෙව න සියා. අපරෙ පනාහු ''පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙ අතීතාදිවිභාගං අනාමසිත්වා සබ්බසාධාරණතො අවිජ්ජාදිපච්චයා වෙදනාසම්භවං ලබ්භමානතං පස්සති, න උප්පාදං. අවිජ්ජාදිඅභාවෙ ච තස්සා අසම්භවං අලබ්භමානතං පස්සති, න භඞ්ගං. ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙ පච්චුප්පන්නානං උප්පාදං, භඞ්ගඤ්ච පස්සතී''ති, තං යුත්තං. සන්තතිවසෙන හි රූපාරූපධම්මෙ උදයතො, වයතො ච මනසි කරොන්තස්ස අනුක්කමෙන භාවනාය බලප්පත්තකාලෙ ඤාණස්ස තික්ඛවිසදභාවප්පත්තියා ඛණතො උදයබ්බයා උපට්ඨහන්තීති. අයඤ්හි පඨමං පච්චයතො උදයබ්බයං මනසි කරොන්තො අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයධම්මෙ විස්සජ්ජෙත්වා උදයබ්බයවන්තෙ ඛන්ධෙ ගහෙත්වා තෙසං පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනමුඛෙන ඛණතොපි උදයබ්බයං මනසි කරොති.

තස්ස යදා ඤාණං තික්ඛං විසදං හුත්වා පවත්තති, තදා රූපාරූපධම්මා ඛණෙ ඛණෙ උප්පජ්ජන්තා, භිජ්ජන්තා ච හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තෙන වුත්තං **''එවම්පි රූපස්ස උදයො''**තිආදි. තත්ථ **එවම්පි රූපස්ස උදයොති** එවං වුත්තනයෙන අවිජ්ජාසමුදයාපි. තණ්හා…පෙ.... කම්ම…පෙ.... ආහාරසමුදයාපි රූපස්ස සම්භවො. **එවම්පි රූපස්ස වයොති** එවං වුත්තනයෙනෙව අවිජ්ජානිරොධාපි තණ්හා…පෙ.... ආහාරනිරොධාපි රූපස්ස වයො අනුප්පාදොති **පච්චයතො විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොති** . **එවම්පි රූපං උදෙතීති** එවං වුත්තනයෙන නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි කම්මසමුට්ඨානරූපම්පි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි උදෙති උප්පජ්ජති නිප්පජ්ජතීති. එවං වුත්තනයෙනෙව විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තො කම්මසමුට්ඨානරූපම්පි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි **වෙති** නිරුජ්ඣතීති ඛණතො විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොතීති යොජනා.

725. එවං මනසි කරොතො න යාව උදයබ්බයඤාණං උප්පජ්ජති, තාව උදයබ්බයා සුට්ඨු පාකටා න හොන්තීති කත්වා වුත්තං **''ඉති කිරිමෙ ධම්මා…පෙ.... පටිවෙන්තී''**ති, නයදස්සනවසෙන වා එවං වුත්තං. පඨමඤ්හි පච්චුප්පන්නධම්මානං උදයබ්බයං දිස්වා අථ අතීතානාගතෙ නයං නෙති. දුක්ඛාදිසච්චප්පභෙදා, අනුලොමාදිපටිච්චසමුප්පාදප්පභෙදා, එකත්තාදිනයප්පභෙදා, අනිච්චතාදිලක්ඛණප්පභෙදා ච **සච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණප්පභෙදා.** පටිච්චසමුප්පාදග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ පටිච්චසමුප්පන්නධම්මානම්පි ගහණං, තෙසම්පි අත්තනො ඵලං පති පටිච්ච සමුප්පාදභාවතො.

726. **යන්ති** කරණෙ පච්චත්තවචනං, යෙන ඤාණෙනාති අත්ථං වදන්ති. **යන්ති** වා කිරියාපරාමසනං. **ඛන්ධානං සමුදයං පස්සති, ඛන්ධානං නිරොධං පස්සතීති** එත්ථ යදෙතං දස්සනන්ති අත්ථො. **යං පනාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. එත්ථ ච යථා අවිජ්ජාදිසමුදයනිරොධතො ඛන්ධානං සමුදයනිරොධස්ස අඤ්ඤත්තා ''අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො''තිආදිවචනභෙදො (පටි. ම. 1.50) කතො, න එවං නිබ්බත්තිවිපරිණාමලක්ඛණෙහි ඛන්ධානං උදයබ්බයස්ස භෙදො අත්ථි අභින්නාධිකරණත්තාති **''නිබ්බත්තිලක්ඛණවිපරිණාමලක්ඛණානි පස්සන්තො ඛන්ධානං උදයබ්බයං පස්සතී''**ති වචනභෙදං අකත්වා වුත්තං. **උප්පත්තික්ඛණෙයෙව හීති හි**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා උප්පාදක්ඛණෙයෙව නිබ්බත්තිලක්ඛණං, භඞ්ගක්ඛණෙයෙව ච විපරිණාමලක්ඛණං, තස්මා තානි පස්සන්තො ඛණතො ඛන්ධානං උදයබ්බයෙ පස්සති නාමාති **''යං පනා''**තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති.

727. **ඉච්චස්සෙවන්ති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා ''අවිජ්ජා සමුදයා''තිආදි පච්චයතො ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං, ''නිබ්බත්තිලක්ඛණ''න්තිආදි ඛණතො, තස්මාති අත්ථො. **අස්සාති** යොගිනො. **එවන්ති** වුත්තප්පකාරපරාමසනං. යෙ පන **''ඉච්චස්ස පච්චයතො''**ති පඨන්ති, තෙසං **ඉතීති** වුත්තප්පකාරපරාමසනං. **ජනකාවබොධතොති** ඛන්ධානං ජනකස්ස අවිජ්ජාදිපච්චයස්ස අවබුජ්ඣනතො . **ජාතිදුක්ඛාවබොධතොති** ජාතිසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛස්ස අවබුජ්ඣනතො. **දුක්ඛසච්චං පාකටං හොති** එකදෙසදස්සනෙන පබ්බතසමුද්දාදිදස්සනකානං විය. **මරණදුක්ඛාවබොධතොති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **''පච්චයානුප්පාදෙනා''**ති එතෙන පච්චයානං අනුප්පාදනිරොධො ඉධ පච්චයනිරොධොති දස්සෙති. **පච්චයවතන්ති** පච්චයතො උප්පජ්ජනකානං. **යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනන්ති** යං අස්ස යොගිනො පච්චයතො, ඛණතො ච උදයබ්බයානං දස්සනං. තත්ථ අසම්මොහො, තප්පධානො වා විතක්කාදිධම්මපුඤ්ජො **මග්ගො වායං ලොකිකොති** නියානානුලොමතො ලොකිකො මග්ගො එවායං. **ඉති** තස්මා **මග්ගසච්චං පාකටං හොති** සභාවාවබොධතො. තෙනාහ **''තත්‍ර සම්මොහවිඝාතතො''**ති, තදඞ්ගවසෙනාති අත්ථො. අථ වා යථාවුත්තො සම්මාදිට්ඨිසඞ්ඛාතො මග්ගො අරියමග්ගස්ස උපායභූතො අසම්මොහසභාවො අත්තානම්පි පකාසෙති පදීපො වියාති මග්ගසච්චං පාකටං හොති. ස්වායං පාකටභාවො මොහන්ධකාරවිධමනෙනාති ආහ **''තත්‍ර සම්මොහවිඝාතතො''**ති.

728. ''අවිජ්ජාපච්චයා''තිආදිකො **අනුලොමො පටිච්චසමුප්පාදො** පවත්තියා අනුලොමනතො. ''අවිජ්ජාසමුදයා''තිආදිනා අවිජ්ජාදීසු සන්තෙසූති අයමත්ථො වුත්තොති ආහ **''ඉමස්මිං සති ඉදං හොතීති අවබොධතො''**ති. පවත්තියා විලොමනතො ''අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා''තිආදිකො **පටිලොමො පටිච්චසමුප්පාදො.** තෙ ච සඞ්ඛතා **පටිච්චසමුප්පන්නා** ''ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න''න්තිආදිවචනතො (සං. නි. 2.20). පටිච්චසමුප්පන්නස්ස ච පාකටතා පච්චයාකාරපාකටතාය එව ''ඉමස්සෙතං ඵල''න්ති අවබොධතො.

729. පුරිමපුරිමානං නිරොධො උත්තරුත්තරානං උප්පාදානුබන්ධොති අයමත්ථො පච්චයතො උදයදස්සනෙන සිජ්ඣමානො එකත්තනයාධිගමාය හොති. යතො ''අඤ්ඤො කරොති, අඤ්ඤො පටිසංවෙදයතී''තිආදි (සං. නි. 2.17) වොහාරසිද්ධියා උච්ඡෙදදිට්ඨියා අනොකාසතා. තෙනාහ **''හෙතුඵලසම්බන්ධෙනා''**තිආදි. සඞ්ඛාරා ඛණෙ ඛණෙ උප්පජ්ජන්තීති අයමත්ථො ඛණතො උදයදස්සනෙන සිජ්ඣමානො නානත්තනයාධිගමාය හොති. යතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සභාවභෙදාවබොධතො ''සො කරොති, සො පටිසංවෙදයතී''තිආදිනයප්පවත්තාය සස්සතදිට්ඨියා අනොකාසතා. තෙනාහ **''ඛණතො උදයදස්සනෙනා''**තිආදි. **පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙන** පච්චයෙ සති ඵලස්ස භාවො, අසති අභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස සිද්ධියා අත්ථිතාමත්තෙනෙව තෙ ධම්මා කාරණන්ති **අබ්‍යාපාරනයො පාකටො හොති**. යතො අත්තදිට්ඨියා අනොකාසතා වසවත්තිතාය අලබ්භනෙයාතො . තෙන වුත්තං **''ධම්මාන''**න්තිආදි. **අවසවත්තිභාවො** පරායත්තතා, සා ච සප්පච්චයතාය වෙදිතබ්බා. **පච්චයතො උදයදස්සනෙන** තෙහි තෙහි පච්චයෙහි ඉමෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පජ්ජමානා ච පච්චයානුරූපමෙව උප්පජ්ජන්තීති හෙතුඵලස්ස හෙතුඅනුරූපතො සිද්ධියා අකිරියදිට්ඨියා අනොකාසතාවාති ආහ **''පච්චයතො පනා''**තිආදි. සති කාරණෙ කුතො අකිරියවාදො. කරොතීති හි **කාරණං**.

730. පච්චයතො උදයං පස්සතො පච්චයෙ සති සභාවෙ සති ඵලස්ස සම්භවොති අත්ථිතාමත්තෙන උපකාරකතාති සඞ්ඛතානං නිරීහතා, අසති ච අභාවොති පච්චයාධීනවුත්තිතා ච විඤ්ඤායමානා අත්තසුඤ්ඤතං විභාවෙතීති ආහ **''පච්චයතො චස්ස...පෙ.... තාවබොධතො''**ති. **අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති** ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන සඞ්ඛාරානං උදයබ්බයතො පරිච්ඡින්නතාය විඤ්ඤායමානත්තා. තෙනාහ **''හුත්වා අභාවාවබොධතො''**ති. උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනඤ්හි **හුත්වා අභාවො. පුබ්බන්තාපරන්තවිවෙකො** අතීතානාගතභාවසුඤ්ඤතා. න හි සඞ්ඛාරා ඛණත්තයතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ච විජ්ජන්ති, තස්මා **පුබ්බන්තාපරන්තවිවෙකාවබොධතොති** ආදිඅන්තවන්තතාපටිවෙධතොති අත්ථො. **දුක්ඛලක්ඛණම්පි පාකටං හොති** උදයබ්බයදස්සනෙනාති සම්බන්ධො. උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජන්තා සඞ්ඛාරා උප්පාදතො උද්ධං ජරාභඞ්ගාවත්ථන්තරුප්පත්තියා නිරන්තරං විබාධීයන්තෙව. සා ච නෙසං විබාධියමානතා සම්මා උදයබ්බයදස්සනෙන විභූතා හොතීති ආහ **''දුක්ඛ...පෙ.... බොධතො''**ති.

සභාවලක්ඛණම්පීති උදයබ්බයදස්සනෙන න කෙවලං අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණමෙව, අථ ඛො පථවීඵස්සාදීනං කක්ඛළඵුසනාදිසඞ්ඛාතං සභාවසඞ්ඛාතං ලක්ඛණම්පි පාකභාවවිද්ධං සභාවාවච්ඡින්නං පාකටං හොති. තෙනාහ **''උදයබ්බයපරිච්ඡින්නාවබොධතො''**ති. **සභාවලක්ඛණෙති** සභාවසඞ්ඛාතෙ ලක්ඛණෙ, තංතංධම්මානං සලක්ඛණෙ. **සඞ්ඛතලක්ඛණස්ස තාවකාලිකත්තම්පීති** උප්පාදාදිසඞ්ඛතලක්ඛණස්ස උප්පාදක්ඛණාදිපරිත්තකාලිකතාපි ඛණන්තරානවට්ඨානතො තස්ස. තෙනාහ **''උදයක්ඛණෙ''**තිආදි. **උදයවය**මත්තග්ගහණඤ්චෙත්ථ උදයබ්බයදස්සනවසෙනෙව ඉමස්ස ඤාණස්ස පවත්තනතො, න ඨිතික්ඛණස්ස අභාවා.

731. **න කෙවලඤ්ච නිච්චනවා,** අථ ඛො පරිත්තකාලට්ඨායිනො. කථන්ති ආහ **''සූරියුග්ගමනෙ''**තිආදි. තත්ථ උදකෙ දණ්ඩෙන කතලෙඛා **උදකෙ දණ්ඩරාජි. උස්සාවබින්දු**ආදයො පඤ්ච කිච්චාපි උත්තරුත්තරි අතිපරිත්තට්ඨායිභාවදස්සනත්ථං නිදස්සිතා, තථාපි තෙ දන්ධනිරොධා එව නිදස්සිතා, තතොපි ලහුතරනිරොධත්තා සඞ්ඛාරානං. තථා හි ගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨුපරියායෙන පටිමුඛං ධාවන්තානං සිරසි පාදෙ ච බන්ධඛුරධාරා සන්නිපාතතොපි සීඝතරො රූපධම්මානං නිරොධො වුත්තො, පගෙව අරූපධම්මානං. න කෙවලං නිච්චනවා, නාපි පරිත්තකාලට්ඨායිනොව, අථ ඛො අසාරා. කථන්ති ආහ **''මායා''**තිආදි. මායාදයො හි මණිආදිවසෙන දිස්සමානා අතංසභාවතාය **අසාරා**. තත්ථ මන්තොසධභාවිතා ඉන්දජාලාදිකා **මායා**. මිගතණ්හිකා **මරීචි**. සුපිනමෙව **සුපිනන්තං**. මණ්ඩලාකාරෙන ආවිජ්ඣියමානං අලාතමෙව **අලාතචක්කං**. ගන්ධබ්බදෙවපුත්තානං කීළනිච්ඡාවසෙන නගරං විය ආකාසෙ උපට්ඨානමත්තං **ගන්ධබ්බනගරං**.

එත්තාවතාති ය්වායං ''ජාතං රූපං පච්චුප්පන්න''න්තිආදිපාළිනයානුසාරෙන (පටි. ම. 1.49), ''යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න''න්තිආදිපාළිනයානුසාරෙන (ම. නි. 1.347, 361; 2.113; 3.86, 89; පටි. ම. 1.48) වා යාව උදයබ්බයපටිවෙධා භාවනාවිධි ආරද්ධො, එත්තාවතා. කලාපසම්මසනාදිකොපි හි සබ්බො භාවනාවිධි උදයබ්බයඤාණුප්පාදනස්සෙව, න පරිසපරිසරීරකරබන්ධොති. **වයධම්මමෙවාති** භිජ්ජනසභාවමෙව. **වයං උපෙති** අත්තනො ධම්මතාය. යඤ්හි උපක්කමෙන විනස්සතීති වුච්චති, තම්පි අත්තනො ධම්මතාය එව විනස්සති අහෙතුකත්තා විනාසස්ස. උපක්කමහෙතු පන විසදිසුප්පාදො හොති. **ඉමිනා ආකාරෙනාති** ''යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම''න්ති (සං. නි. 5.1081; මහාව. 16; පටි. ම. 2.30) හි වුත්තං, තස්මා වයං අනාලම්බිත්වාපි ''වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති''ති උදයස්ස, ''උප්පන්නඤ්ච ඉදං වයං උපෙති''ති වයස්ස ච ඉමිනා යථාවුත්තෙන පච්චක්ඛකරණාකාරෙන. අධුනා උප්පන්නං, න තාව බලප්පත්තන්ති ආහ **''තරුණවිපස්සනාඤාණ''**න්ති. කලාපසම්මසනාදිවසෙන පවත්තං සම්මසනං න නිප්පරියායෙන විපස්සනාසමඤ්ඤං ලභති, උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තමෙව ලභතීති ආහ **''යස්සාධිගමා ආරද්ධවිපස්සකොති සඞ්ඛං ගච්ඡතී''**ති.

විපස්සනුපක්කිලෙසකථාවණ්ණනා

732. **ඉමාය** උදයබ්බයානුපස්සනාසඞ්ඛාතාය **තරුණවිපස්සනාය** වසෙන, න ආරද්ධවිපස්සනානං භඞ්ගානුපස්සනාදිසඞ්ඛාතාය තරුණවිපස්සනාය, නාපි නිබ්බිදානුපස්සනාදිසඞ්ඛාතාය බලවවිපස්සනාය වසෙනාති

අත්ථො. න හි තදා විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්තීති. **ආරද්ධවිපස්සකස්සාති** ච ආරද්ධවිපස්සකස්සෙවාති එවකාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨො. තෙනාහ **"විපස්සනුපක්කිලෙසා හී"**තිආදි. දිට්ඨිගාහාදිවත්ථුභාවෙන විපස්සනං උපක්කිලෙසන්තීති **විපස්සනුපක්කිලෙසා. "අරියසාවකස්සා"**ති ඉදං උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන වුත්තං බලවවිපස්සනාපත්තස්සාපි අනුප්පජ්ජනතො. **විප්පටිපන්නකස්සාති** සීලවිපත්තිආදිවසෙන යථා තථා විප්පටිපන්නකස්ස. තස්ස පන පටිපත්තියා ගරහිතබ්බතං දස්සෙන්තො **"විප්පටිපන්නකස්සා"**ති ආහ. ච-සද්දො උපරිපදද්වයෙපි යොජෙතබ්බො. **නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානස්සාති** විපස්සනං ආරභිත්වා අන්තරා වොසානං ආපන්නස්ස. **කුසීතපුග්ගලස්සාති** සීලසම්පන්නස්සෙව කොසජ්ජෙන භාවනං අනනුයුඤ්ජන්තස්ස. අථ වා **විප්පටිපන්නකස්සාති** විපස්සනාභාවනාසඞ්ඛාතාය සම්මාපටිපත්තියා අභාවෙන විගරහිතපටිපත්තිකස්ස. විපස්සනාපටිපත්තියෙව හි සසම්භාරා පුබ්බභාගෙ සම්මාපටිපත්ති, තදඤ්ඤා විප්පටිපත්ති, සා ච තත්ථ නික්ඛිත්තධුරස්ස හොති. නික්ඛිත්තධුරතා ච කොසජ්ජෙනාති වුත්තං **"නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානස්ස කුසීතපුග්ගලස්සා"**ති. **යුත්තපයුත්තස්සාති** යොගෙන ඤාණෙන භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස. සා පන යුත්තප්පයුත්තතා සමථවසෙනාපි හොතීති ආහ **"ආරද්ධවිපස්සකස්සා"**ති. **උප්පජ්ජන්තියෙව** න නුප්පජ්ජන්ති අඤ්ඤථා මග්ගාමග්ගඤාණස්සෙව අසම්භවතො.

ඔභාසාදීසු ''අරියධම්මො''ති පවත්තං උද්ධච්චං වික්ඛෙපො ධම්මුද්ධච්චං, තෙන ධම්මුද්ධච්චෙන විපස්සනාවීථිතො උක්කමනෙන විරූපං ගහිතං පවත්තිතං මානසං **ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතමානසං. ඔභාසො ධම්මොති** කාරණූපචාරෙනාහ, ඊදිසං ඔභාසං විස්සජ්ජෙන්තො මම අරියමග්ගොති අත්ථො. ඔභාසං ආවජ්ජති ''නිබ්බාන''න්ති වා ''මග්ගො''ති වා ''ඵල''න්ති වා. **නිබ්බානන්ති** ගණ්හන්තො තත්ථ පවත්තධම්මෙ මග්ගඵලභාවෙන ගණ්හාති, ඤාණාදිකෙ පන මග්ගඵලභාවෙනෙව ගණ්හාති. **තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චන්ති** තතො ඔභාසහෙතු යො වික්ඛෙපො, තං උද්ධච්චන්ති අත්ථො. **"උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො"**ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං **"අනිච්චතො"**තිආදි වුත්තං.

තත්ථ **අනිච්ච...පෙ.... නප්පජානාති** ''මග්ගං පත්තොස්මී''ති සඤ්ඤාය අනිච්චතාදිවසෙන මනසිකාරස්සෙව අභාවතො. අයඤ්ච අත්ථො –

> ''යො හි කොචි, ආවුසො, භික්ඛු වා භික්ඛුනී වා මම සන්තිකෙ අරහත්තප්පත්තිං බ්‍යාකරොති, සබ්බො සො චතූහි මග්ගෙහි, එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන. කතමෙහි චතූහි? ඉධාවුසො, භික්ඛු සමථපුබ්බඞ්ගමං විපස්සනං භාවෙති, තස්ස සමථපුබ්බඞ්ගමං විපස්සනං භාවයතො මග්ගො සඤ්ජායති, සො තං මග්ගං ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති. තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො...පෙ.... කරොතො සංයොජනානි පහීයන්ති අනුසයා බ්‍යන්තීහොන්ති.
>
> ''පුන චපරං, ආවුසො, භික්ඛු විපස්සනාපුබ්බඞ්ගමං සමථං භාවෙති...පෙ.... සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙති...පෙ.....
>
> ''පුන චපරං, ආවුසො, භික්ඛුනො ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතං මානසං හොති, හොති සො, ආවුසො, සමයො යං තං චිත්තං අජ්ඣත්තමෙව සන්තිට්ඨති සන්නිසීදති එකොදි හොති සමාධියති, තස්ස මග්ගො සඤ්ජායති... පෙ.... අනුසයා බ්‍යන්තීහොන්තී''ති (අ. නි. 4.170) –

ඉමිනා සුත්තපදෙනෙව වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි චතුත්ථමග්ගවිස්සජ්ජනෙ යථාවුත්තමග්ගඵලනිබ්බානධම්මා **ධම්මො.** තත්ථ **උද්ධච්චං** ''අධිගතමග්ගාදිකොහමස්මී''ති අමග්ගාදීසු වික්ඛෙපො ධම්මුද්ධච්චං, තෙන උපද්දුතං **විග්ගහිතමානසං** හොති. **නිකන්ති** ඔභාසාදීසු අපෙක්ඛා සුඛුමරූපා තණ්හා, සා විපස්සනාභිරතිආකාරෙන උපට්ඨහන්තී අධිමානිකෙන ''ධම්මො''ති ගය්හතීති ආහ **"නිකන්ති 'ධම්මො'ති නිකන්තිං ආවජ්ජතී"**ති.

733. **විපස්සනොභාසොති** විපස්සනාචිත්තසමුට්ඨිතං, සසන්තතිපතිතං උතුසමුට්ඨානඤ්ච භාසුරං රූපං. තත්ථ **විපස්සනාචිත්තසමුට්ඨිතං** යොගිනො සරීරට්ඨමෙව පභස්සරං හුත්වා තිට්ඨති, ඉතරං සරීරං මුඤ්චිත්වා ඤාණානුභාවානුරූපං සමන්තතො පත්ථරති, තං තස්සෙව පඤ්ඤායති, තෙන ඵුට්ඨොකාසෙ රූපගතම්පි පස්සති, පස්සන්තො ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පස්සති, උදාහු මනොවිඤ්ඤාණෙනාති වීමංසිතබ්බන්ති වදන්ති. දිබ්බචක්ඛුලාභිනො විය තං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති වුත්තං විය දිස්සතීති. **විපස්සනාවීථි** නාම පටිපාටියා පවත්තමානා විපස්සනාව. **උක්කන්තා නාම හොති** යොගිනා ''මග්ගප්පත්තොම්හී''ති අධිමානෙන විස්සට්ඨත්තා, තස්ස වා යොගිනො විපස්සනා තතො එව වීථි උක්කන්තා නාම හොති. **මූලකම්මට්ඨානන්ති** විපස්සනමෙවාහ.

වෙමත්තතායාති අප්පවිපුලතාවසෙන විසදිසතාය. **අස්සාති** ඔභාසස්ස. ද්වීහි කුට්ටෙහි පරිච්ඡින්නං ගෙහං **ද්විකුට්ටගෙහං**. තස්ස කිර අබ්භන්තරෙපි එකා භිත්ති හොති බහිපි, උභින්නං අන්තරෙ අනුපරියායපථං හොති, සායන්හෙ තත්ථ සන්ථරිතානි **පඤ්චවණ්ණානි කුසුමානි,** විසදඤාණස්ස ඔභාසෙන ඵරිතට්ඨානෙ රූපගතඤ්ච දිබ්බචක්ඛුනො විය **පඤ්ඤායන්ති**. තෙන වුත්තං **"භන්තෙ මය්හ"**න්තිආදි.

එවං ඔභාසස්ස වෙමත්තතාය වත්ථුං දස්සෙත්වා චිරකාලවිප්පලම්බනෙ වත්ථුං දස්සෙතුං **''අයං පනා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අයං පන විපස්සනුපක්කිලෙසොති** වක්ඛමානප්පකාරං සන්ධායාහ, න සබ්බං. **සොති** සො සමථවිපස්සනාලාභී අධිමානිකො.

දිවාසනෙති දිවාට්ඨානෙ නිසීදිතබ්බආසනෙ. පඨමං ''පඤ්හං පුච්ඡිස්සාමී''ති චින්තිතත්තා වුත්තං **''පඤ්හං, භන්තෙ, පුච්ඡිතුං ආගතොම්හී''**ති.

පච්ඡා උපායෙන පුථුජ්ජනභාවං විඤ්ඤාපෙත්වා කම්මට්ඨානෙ නියොජෙස්සාමීති චින්තිතත්තා වුත්තං **''අවස්සයො භවිස්සාමීච්චෙවාහං ආගතො''**ති, තස්ස ච පධානත්තා සාවධාරණං කත්වා වුත්තං. **අයං ධම්මොති** අයං අරියමග්ගානුගතො පටිසම්භිදාධම්මොති ථෙරස්ස අජ්ඣාසයවසෙන වදති. **සමාධින්ති** අභිඤ්ඤාසමාධිං. **අඤ්චිතකණ්ණොති** නිච්චලට්ඨපිතකණ්ණපුටො. **පලායිතුං ආරද්ධො** භයෙන. තෙනාහ **''ථෙරො කිර දොසචරිතො''**ති. දොසචරිතස්ස හි සූරස්සාපි සහසා භයං උප්පජ්ජති. තෙනස්ස ඛීණාසවත්ථෙරො අජ්ඣාසයං ඤත්වා ''ඉමිනා උපායෙන පුථුජ්ජනභාවං ජානාපෙස්සාමී''ති හත්ථිනිම්මාපනාදිමකාසි. දොසචරිතත්තා හි ථෙරො ඛිප්පං පටිවිජ්ඣි. ඛිප්පවිරාගී හි දොසචරිතො.

734. **තස්සාති** උදයබ්බයඤාණං මත්ථකං පාපෙන්තස්ස යොගිනො. ''එවම්පි රූපං උදෙති, එවම්පි රූපං වෙති''තිආදිනා උදයබ්බයානුපස්සනමෙවෙත්ථ තුලනං, තීරණඤ්ච වෙදිතබ්බං. යථා දෙවානමින්දෙන ඛිත්තං වජිරං අමොඝං, අප්පටිහතඤ්ච හොති, එවමිදම්පි ඤාණං නිපුණං උදයබ්බයදස්සනෙති වුත්තං **''විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිවා''**තිආදි. තත්ථ **තිඛිණන්ති** අකුණ්ඨං. **සූරන්ති** තෙජවන්තං. **අතිවිසදන්ති** නිසිතභාවෙන අතිවිය පටුතරං ඤාණං උප්පජ්ජති. තථා හිනෙන යොගී ''මග්ගප්පත්තොස්මී''ති මඤ්ඤති.

විපස්සනාපීතීති විපස්සනාචිත්තසම්පයුත්තා පීති. ඛුද්දකාදයො පීතියො හෙට්ඨා වණ්ණිතා එව. යස්මා උදයබ්බයානුපස්සනාය වීථිපටිපන්නාය අනුක්කමෙන පඤ්ච පීතියො උප්පජ්ජන්ති, තස්මා වුත්තං **''අයං පඤ්ච…පෙ. … උප්පජ්ජති''**ති. මත්ථකප්පත්තෙන පන උදයබ්බයඤාණෙන සද්ධිං ඵරණාපීතියෙව හොති. උපචාරප්පනාක්ඛණතො අඤ්ඤදාපි හි ඵරණාපීති හොතියෙව. තෙනාහ **''සකලසරීරං පූරයමානා උප්පජ්ජති''**ති.

පස්සද්ධිආදීනි ඡ යුගළකානි අඤ්ඤමඤ්ඤාවියොගිනීති පස්සද්ධියා උප්පන්නාය ඉතරාපි උප්පන්නා එව හොන්තීති කිච්චදස්සනමුඛෙන තා සබ්බාපි දස්සෙන්තො **''කායචිත්තානං නෙව දරථො, න ගාරව''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ කායග්ගහණෙන රූපකායස්සපි ගහණං වෙදිතබ්බං, න වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව. කායප්පස්සද්ධිආදයො හි රූපකායස්සාපි දරථාදිනිම්මද්දිකාති. **කායචිත්තානි පස්සද්ධානි…පෙ…. උජුකානියෙව හොන්ති** තෙසං අපස්සද්ධාදිභාවස්ස හෙතුභූතානං උද්ධච්චාදිථිනමිද්ධාදිදිට්ඨිමානාදිසෙසනීවරණාදිඅස්සද්ධියාදිමායාසාඨෙය්‍යාදිසංකිලෙසධම්මානං විධමනවසෙන තදා විපස්සනාචිත්තුප්පාදස්ස පවත්තනතො. **තස්මිං සමයෙති** තස්මිං උදයබ්බයඤාණුප්පත්තිසමයෙ. මනුස්සානං අයන්ති මානුසී, මනුස්සයොග්ගා කාමසුඛරති, තාදිසෙහි මනුස්සවිසෙසෙහි අනුභවිතබ්බතානතිවත්තනතො දිබ්බා රතිපි සඞ්ගහිතා, මානුසීසදිසතාය කාමසුඛභාවෙන දිබ්බා රතිපි වා, තස්සා අතික්කන්තතාය න මානුසීති **අමානුසී**.

සුඤ්ඤාගාරන්ති යං කිඤ්චි විවිත්තං සෙනාසනං, විපස්සනං එව වා. සාපි හි නිච්චභාවාදිසුඤ්ඤතාය, යොගිනො සුඛසන්නිස්සයතාය ච ''සුඤ්ඤාගාර''න්ති වත්තබ්බතං ලභති. චිත්තස්ස අනුපස්සනකරානං කිලෙසානං විගමෙන **සන්තචිත්තස්ස**. සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛනෙන **භික්ඛුනො. සම්මා** ඤායෙන රූපාරූපධම්මානං උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන **විපස්සතො**. සම්මසතො අනාරද්ධවිපස්සනානං මනුස්සානං අවිසයතාය **අමානුසී**. විපස්සනාපීතිසුඛසඤ්ඤිතා **රති හොතීති** අයමෙත්ථ ගාථාය සඞ්ඛෙපත්ථො. දුතියගාථා පන උදයබ්බයඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තා. තත්ථ **යතො යතොති** රූපතො වා අරූපතො වා.

විපස්සනාසුඛන්ති විපස්සනාචිත්තසම්පයුත්තං චෙතසිකසුඛං. යස්මා තංසමුට්ඨිතෙහි අතිපණීතරූපෙහි සබ්බො කායො පරිඵුටො, පරිබ්‍රූහිතො ච හොති. තස්මා වුත්තං **''සකලසරීරං අභිසන්දයමාන''**න්ති.

අධිමොක්ඛොති සද්ධා, න යෙවාපනකාධිමොක්ඛොති අධිප්පායො. සා චෙත්ථ න කම්මඵලං, රතනත්තයං වා සද්දහනවසෙන පවත්තා, අථ ඛො කිලෙසකාලුස්සියාපගමෙන සම්පයුත්තානං අතිවිය පසන්නභාවහෙතුභූතා. තෙනාහ **''විපස්සනාසම්පයුත්තා…පෙ…. සද්ධා උප්පජ්ජති''**ති.

පුරිමුප්පන්නභාවනාබලසංසිද්ධං සමප්පවත්තං වීරියං සම්පයුත්තධම්මානං සංකිලෙසපක්ඛතො කොසජ්ජතො පග්ගණ්හනතො **පග්ගහො**. තෙනාහ **''පග්ගහොති වීරිය''**න්තිආදි.

සුපට්ඨිතාති සභාවසල්ලක්ඛණෙන ආරම්මණෙ සුට්ඨු උපට්ඨිතා. **සුපතිට්ඨිතාති** පටිපක්ඛවිගමෙන තෙන අචලනීයතාය සුට්ඨු පතිට්ඨිතා. තතො එව නිඛාතා විය **අචලා**. අචලභාවෙනෙව **පබ්බතරාජසදිසාති** තීහිපි පදෙහි

සුපතිට්ඨිතමෙව දස්සෙති. **සොති** යොගාවචරො. **යං යං ඨානන්ති** යං යං අත්තනො උපතිට්ඨානට්ඨානං රූපං වා අරූපං වා. **ඔක්ඛන්දිත්වාති** අනුපවිසිත්වා. **පක්ඛන්දිත්වාති** තස්සෙව වෙවචනං. දිබ්බචක්ඛුනො පරිභණ්ඩභූතස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස උපට්ඨහන්තෙ පරලොකසඤ්ඤිතෙ සත්තෙ සන්ධායාහ **"දිබ්බචක්ඛුනො පරලොකො විය"**ති න දිබ්බචක්ඛුනො පරලොකවිසයත්තා. වණ්ණායතනවිසයඤ්හි තන්ති. **අස්ස සති උපට්ඨාති** ඛායති, උපතිට්ඨතීති වා අත්ථො. යදග්ගෙන හි සති ආරම්මණං ඔක්ඛන්දිත්වා උපතිට්ඨති, තදග්ගෙන ආරම්මණම්පිස්ස ඔක්ඛන්දිත්වා උපතිට්ඨතීති වුච්චති.

විචිනිතවිසයත්තා සඞ්ඛාරානං විචිනනෙ මජ්ඣත්තභාවෙන ඨිතා **විපස්සනුපෙක්ඛා**. සා පන අත්ථතො තථාපවත්තා තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාව. මනොද්වාරාවජ්ජනචිත්තසම්පයුත්තා චෙතනා ආවජ්ජනෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනවසෙන පවත්තියා **"ආවජ්ජනුපෙක්ඛා"**ති වුත්තා. උදයබ්බයානං සුට්ඨුතරං උපට්ඨානතො තදනුපස්සනායං මජ්ඣත්තභූතා ඉධ **විපස්සනුපෙක්ඛා** නාම. තෙ පන උදයබ්බයා සබ්බසඞ්ඛාරානන්ති ආහ **"සබ්බසඞ්ඛාරෙසු මජ්ඣත්තභූතා"**ති. ආවජ්ජනාය ඉන්ද්‍රියජිරතත්තනාරාවසදිසතා, සූරතික්ඛභාවො ච සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපුරෙචරා විය තදනුචරඤාණස්ස තථාභාවෙන දට්ඨබ්බා.

විපස්සනානිකන්තීති විපස්සනාය නිකාමනා අපෙක්ඛා. ඔභාසාදයො විපස්සනාය විජම්භනභූතා තස්සා අලඞ්කාරො විය හොන්තීති ආහ **"ඔභාසාදිපටිමණ්ඩිතාය"**ති. ආලයන්ති අපෙක්ඛං. **සුඛුමා, සන්තාකාරාති** සුඛුමාකාරා, සන්තාකාරා ච, සා චස්සා සුඛුමසන්තාකාරතා භාවනාය සාතිසයප්පවත්තියා, යතො කිලෙසභාවොපිස්සා දුවිඤ්ඤෙය්‍යො හොති. තෙනාහ **"යා නිකන්ති කිලෙසොති...පෙ.... හොතී"**ති.

එතෙසුපීති යථාදස්සිතෙසු ඤාණාදීසුපි. **"අඤ්ඤතරස්මිං උප්පන්නෙ"**ති ඉදං උප්පන්නෙ අඤ්ඤතරස්මිං ''මග්ගප්පත්තොම්හී''තිආදිග්ගහණදස්සනත්ථං වුත්තං, න අඤ්ඤතරඤ්ඤතරස්සෙව උප්පජ්ජනතො. න වාපි හි උපක්කිලෙසා එකක්ඛණෙපි උප්පජ්ජන්ති, පච්චවෙක්ඛණා පන විසුං විසුං හොති. **"න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපා නිකන්ති උප්පන්නපුබ්බා"**ති ඉදං ධම්මසභාවදස්සනවසෙන වුත්තං, න පන තදා යොගිනො තථාචිත්තප්පවත්තිවසෙන. න හි සො තදා තං ''නිකන්තී''ති ජානාති, තථා සති තබ්බිසයස්ස ''මග්ගප්පත්තොම්හී''තිආදිග්ගහණස්ස අසම්භවො එව. තස්මා එවමස්ස සියා ''න වත මෙ එවරූපා භාවනාභිරති උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගප්පත්තොම්හී''ති.

735. **උපක්කිලෙසවත්ථුතායාති** නිප්පරියායතො දිට්ඨිමානතණ්හා ඉධ උපක්කිලෙසා තෙසං වත්ථුතාය උප්පත්තිට්ඨානතාය. න සභාවතොති ආහ **"න අකුසලත්තා"**ති. යථා පන ඔභාසාදයො, එවං නිකන්තිපි දිට්ඨිගාහාදීනං ඨානං හොතීති වුත්තං **"උපක්කිලෙසවත්ථු වා"**ති. **වත්ථුවසෙනෙවාති** ගාහෙ අනාමසිත්වා ගාහානං වත්ථුතාවසෙනෙව. අත්තවාදී හි ''අහංබුද්ධිනිබන්ධනො''ති පරිකප්පිතො අත්තා ඔභාසස්ස සාමිභූතො ''මමා''ති සාමිවචනස්ස විසයභාවෙන ගහිතොති ආහ **"මම ඔභාසො උප්පන්නොති ගණ්හතො හි දිට්ඨිගාහො"**ති. ඔභාසස්ස මනාපග්ගහණමුඛෙන තෙන අත්තානං සෙය්‍යාදිතො දහතීති වුත්තං **"මනාපො වත ඔභාසො උප්පන්නොති ගණ්හතො මානගාහො"**ති. **අස්සාදයතොති** සම්පියායතො. **තෙසන්ති** දිට්ඨිගාහාදිසඤ්ඤිතානං උපක්කිලෙසානං වසෙන. **ඔභාසාදීසූති** ඔභාසාදිනිමිත්තං. කම්පනං යථාරද්ධවිපස්සනාය අට්ඨත්වා වික්ඛෙපාපත්ති, සා ච ඔභාසාදීසු තණ්හාදිගාහොති දස්සෙන්තො **"ඔභාසාදීසු කම්පති...පෙ.... සමනුපස්සතී"**ති ආහ.

ඔභාසනිමිත්තං චිත්තං විකම්පතීති සම්බන්ධො. ඔභාසෙ වා විසයභූතෙ උපක්කිලෙසෙහි චිත්තං විකම්පතීති යොජනා. තෙනාහ **"යෙහි චිත්තං පවෙධතී"**ති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **උපට්ඨානෙති** සතියං. **උපෙක්ඛාය වාති** විපස්සනුපෙක්ඛාය ච.

මග්ගාමග්ගවවත්ථානකථාවණ්ණනා

736. **කුසලො පනාතිආදීසු** කම්මට්ඨානකොසල්ලයොගෙන **කුසලො**. පරිපක්කඤාණතාය **පණ්ඩිතො**. ආගමබ්‍යත්තියා **බ්‍යත්තො**. උපක්කිලෙසතබ්බිසොධනෙසු ආදීනවානිසංසාවබොධයොගතො **බුද්ධිසම්පන්නො. අයං ඛො සොති** යො සො ආචරියෙන කම්මට්ඨානදානකාලෙ උදයබ්බයඤාණුප්පත්තිසමයෙ උප්පජ්ජතීති වුත්තො, අයං ඛො සො ඔභාසො උප්පන්නොති උපක්කිලෙසවත්ථුභාවවවත්ථානං දස්සෙත්වා ඉදානිස්ස විපස්සනාය විසයභාවූපනයනවිධිං දස්සෙන්තො **"සො ඛො පනා"**තිආදිමාහ. තත්ථ පඨමනයෙ අනිච්චලක්ඛණවිභාවනමෙව දස්සිතං, තස්මිං සිද්ධෙ ඉතරම්පි ලක්ඛණද්වයං සිද්ධමෙව හොති. දුතියනයෙ පන ඔභාසාදිකෙ නිස්සාය උප්පජ්ජනකදිට්ඨිගාහාදීනං උග්ඝාටනසමුග්ඝාටනපරියාදානවසෙන මනසිකාරවිධිං දස්සෙතුං **"සචෙ ඔභාසො අත්තා භවෙය්‍යා"**තිආදි වුත්තං. අරූපසත්තකෙ ''සචෙ සඞ්ඛාරා අත්තා භවෙය්‍යු''න්තිආදි (විසුද්ධි. 2.721) සබ්බසඞ්ඛාරසඞ්ගණ්හනවසෙන සාමඤ්ඤතො වුත්තං, ඉධ ඔභාසාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ විභජ්ජ වුත්තං. සෙසො මනසිකාරවිධි තත්ථ වුත්තනයොවාති ආහ **"සබ්බං අරූපසත්තකෙ වුත්තනයෙන විත්ථාරෙතබ්බ"**න්ති.

ඔභාසං ''නෙතං මමා''ති සමනුපස්සන්තො තණ්හාගාහතො චිත්තං විසොධෙති, ''නෙසොහමස්මී''ති සමනුපස්සන්තො මානගාහතො, ''න මෙසො අත්තා''ති සමනුපස්සන්තො දිට්ඨිගාහතො. තෙනාහ **"ඔභාසං නෙතං**

මමා”තිආදි. එස නයො ඤාණාදීසුපි.

ඉමානි දස ඨානානීති ඉමානි යථාවුත්තානි ඔභාසාදීනි දස උපක්කිලෙසකාරණානි. **පඤ්ඤා යස්ස පරිච්චිතාති** යස්ස යොගිනො පඤ්ඤා ඔභාසාදීසු අනිච්චතාදිග්ගහණවසෙන පරිචිතවතී පරිග්ගහෙත්වා උපපරික්ඛිත්වා ඨිතා. ධම්මුද්ධච්චස්ස සමග්ගභාවජානනෙන **ධම්මුද්ධච්චකුසලො හොති**.

වීථිපටිපන්නන්ති උදයබ්බයානුපස්සනාවසෙන විපස්සනාවීථිපටිපන්නං.

දිට්ඨිවිසුද්ධියන්ති දිට්ඨිවිසුද්ධියං අධිගතායං, දිට්ඨිවිසුද්ධිඤාණෙන වා දිට්ඨියා විසොධනෙ දුක්ඛසච්චස්ස වවත්ථානං කතං හොති දුක්ඛසච්චපරියාපන්නස්ස නාමරූපස්ස වවත්ථානතො. නාමරූපස්ස පච්චයා නාමරූපසමුදයපක්ඛියාති ආහ “**කඞ්ඛා...පෙ.... සමුදයසච්චස්ස වවත්ථානං කත**”න්ති. අභිධම්මනයෙන හි සබ්බකිලෙසා, කම්මඤ්ච සමුදයසච්චං. **ඉමිස්සන්ති** ඉමායං. **සම්මාති** අවිපරීතං. **මග්ගස්සාති** අරියමග්ගස්ස උපායභූතමග්ගස්ස.

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති වීසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

21. පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයබ්බයඤාණකථාවණ්ණනා

737. විපස්සනාචාරස්ස මත්ථකප්පත්තියා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං **සිඛාප්පත්තා විපස්සනා**. සිඛාප්පත්ති පනස්ස උදයබ්බයඤාණාදීනං අත්තට්ඨමානංවසෙන ජාතාති ආහ **"අට්ඨන්නං පන ඤාණානං වසෙන සිඛාප්පත්තා විපස්සනා"**ති. ඔළාරිකොළාරිකස්ස සච්චපටිච්ඡාදකමොහතමස්ස විගමනෙන සච්චප්පටිවෙධානුකූලත්තා **"සච්චානුලොමිකඤාණ"**න්ති අනුලොමඤාණමාහ. තානි පන ඤාණානි සරූපතො දස්සෙතුං **"අට්ඨන්නන්ති වා"**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ උදයබ්බයදස්සනෙන සඞ්ඛාරානං අනිච්චලක්ඛණං, තදනුසාරෙන ඉතරලක්ඛණානි ච විභාවෙන්තියෙව උදයබ්බයානුපස්සනා පවත්තතීති කත්වා **"වීථිපටිපන්නවිපස්සනාසඞ්ඛාතං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණ"**න්ති වුත්තන්ති කෙචි. තයිදං තස්ස සබ්බසො තීරණපරිඤ්ඤාභාවමෙව මඤ්ඤමානෙහි වුත්තං. කිඤ්චාපි හි උදයබ්බයඤාණං තීරණපරිඤ්ඤන්තොගධමෙව, උදයබ්බයාදීනං පන ජානනට්ඨෙන, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙන ච ඤාණදස්සනානි, උදයබ්බයඤාණාදීනි. තානියෙව පටිපක්ඛතො විසුද්ධත්තා ඤාණදස්සනවිසුද්ධි, සා එව අරියමග්ගො පටිපජ්ජති එතායාති පටිපදා චාති **පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධී**ති වුත්තං. තං පන උප්පන්නමත්තං අප්පගුණං සන්ධාය වුත්තං. පගුණඤ්හි නිච්චසඤ්ඤාදිපහානසිද්ධියා පහානපරිඤ්ඤාය අධිට්ඨානභූතං. යතො තදවිගමෙන අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු එකච්චා අධිගතා එව හොන්ති. න හි උදයබ්බයානං පච්චක්ඛතො පටිවෙධෙන විනා සාමඤ්ඤාකාරානං තීරණමත්තෙන සාතිසයං පටිපක්ඛපහානං සම්භවති. අසති ච පටිපක්ඛපහානෙ කුතො ඤාණාදීනං වජිරම්ව අවිහතවෙගතා, තිඛිණවිසදාදිතා වා. තස්මා පගුණභාවප්පත්තං උදයබ්බයඤාණං පහානපරිඤ්ඤාපක්ඛියමෙව දට්ඨබ්බං. සබ්බසඞ්ඛාරානං භඞ්ගස්සෙව අනුපස්සනා භඞ්ගානුපස්සනා, තදෙව ඤාණං **භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං**. යථාභූතදස්සාවී භායති එතස්මාති භයං, තෙභූමකධම්මා, තෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු භායිතබ්බාකාරගාහිඤාණං **භයතුපට්ඨානඤාණං**. මුඤ්චිතුං ඉච්ඡතීති මුඤ්චිතුකම්‍යං, චිත්තං, පුග්ගලො වා, තස්ස භාවො මුඤ්චිතුකම්‍යතා , තදෙව ඤාණං **මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං**. පුන පටිසඞ්ඛානාකාරෙන පවත්තං ඤාණං **පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං**. නිරපෙක්ඛතාය සඞ්ඛාරානං උපෙක්ඛනවසෙන පවත්තඤාණං **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. තස්මා**ති යස්මා උපක්කිලෙසවිමුත්තං උදයබ්බයඤාණාදිනවවිධඤාණං පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි, තස්මා.

738. **"උපක්කිලෙසවිමුත්ත"**න්ති විසෙසනෙන විභාවිතමත්ථං අනවබුජ්ඣන්තො චොදකො **"පුන උදයබ්බයඤාණෙ යොගො කිමත්ථියො"**ති පුච්ඡති. තත්ථ **කිමත්ථියො**ති කිං පයොජනො නිරත්ථකො, පගෙව නිබ්බත්තිතත්තා පක්කස්ස පචනං වියාති අධිප්පායො. අථ වා ලක්ඛණසල්ලක්ඛණාදිහෙතුපටිපාටිග්ගහණවසෙන තමත්ථං ඤාපෙතුකාමො ආචරියොව කථෙතුකම්‍යතාවසෙන **"කිමත්ථියො"**ති පුච්ඡති. **ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථො**ති අනිච්චාදිලක්ඛණානං සම්මදෙව උපධාරණත්ථො. තත්ථ කාරණං දස්සෙන්තො **"උදයබ්බයඤාණං හී"**තිආදිමාහ. නනු ච උදයබ්බයඤාණං නාම සඞ්ඛාරානං උදයබ්බයමෙව පස්සති, න අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයං, තෙන කථං අනිච්චතාදිලක්ඛණත්තයසල්ලක්ඛණං හොතීති? න ඛො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං ''උදයබ්බයඤාණං ලක්ඛණත්තයවිසයං හොති''ති. උදයබ්බයෙ පන පටිවිද්ධෙ අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හුත්වා උපට්ඨාති. තතො ''යදනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තදනත්තා''ති (සං. නි. 3.15; 45, 77; 4.1, 4; පටි. ම. 2.10) ඉතරලක්ඛණම්පි. අථ වා උදයබ්බයග්ගහණෙන හුත්වා අභාවාකාරො, අභිණ්හසම්පටිපීළනාකාරො, අවසවත්තනාකාරො ච විභූතතරො හොතීති කාරණභාවෙන උදයබ්බයඤාණෙ යොගස්ස ලක්ඛණත්තයසල්ලක්ඛණත්ථතා වෙදිතබ්බා, න සම්මුඛෙනෙව. **හෙට්ඨා**ති මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිතො හෙට්ඨා. තඤ්හි ඔභාසාදිඋප්පත්තිහෙතුතාය තික්ඛං විසදං හුත්වා පවත්තම්පි දිට්ඨිආදීහි උපක්කිලිට්ඨත්තා කුණ්ඨං අවිසදමෙව ජාතං. තෙනාහ **"දසහි…පෙ…. නාසක්ඛී"**ති.

739. **අමනසිකාරා**ති හෙතුම්හි නිස්සක්කවචනං. **"කිස්ස අමනසිකාරා"**ති හි ඉදං ''කෙන පටිච්ඡන්නත්තා''ති පුච්ඡිතස්ස පටිච්ඡාදකස්ස හෙතුපුච්ඡා. සන්තතියා හිස්ස පටිච්ඡන්නත්තා අනිච්චලක්ඛණං න උපට්ඨාති, සා ච සන්තති උදයබ්බයාමනසිකාරෙන පටිච්ඡාදිකා ජාතා. ඉරියාපථෙහි පටිච්ඡන්නත්තා දුක්ඛලක්ඛණං න උපට්ඨාති, තෙ ච ඉරියාපථා අභිණ්හසම්පටිපීළනාමනසිකාරෙන පටිච්ඡාදකා ජාතා. ඝනෙන පටිච්ඡන්නත්තා අනත්තලක්ඛණං න උපට්ඨාති, තෙ ච ඝනා නානාධාතුවිනිබ්භොගාමනසිකාරෙන පටිච්ඡාදකා ජාතාති. උදයබ්බයං පස්සතො න උදයාවත්ථා වයාවත්ථං පාපුණාති, වයාවත්ථා වා උදයාවත්ථං. අඤ්ඤොව උදයක්ඛණො, අඤ්ඤොව වයක්ඛණොති එකොපි ධම්මො ඛණවසෙන භෙදතො උපට්ඨාති, පගෙව අතීතාදිකොති ආහ **"උදයබ්බයං පන…පෙ…. උපට්ඨාතී"**ති. තත්ථ **සන්තතියා විකොපිතායා**ති පුබ්බාපරියෙන පවත්තමානානං ධම්මානං අඤ්ඤොඤ්ඤභාවසල්ලක්ඛණෙන සන්තතියා උග්ඝාටිතාය. න හි සම්මදෙව උදයබ්බයං සල්ලක්ඛෙන්තස්ස ධම්මා සම්බන්ධභාවෙන උපට්ඨහන්ති, අථ ඛො අයොසලාකා විය අසම්බන්ධභාවෙනාති සුට්ඨුතරං අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති.

අභිණ්හසම්පටිපීළනං මනසි කත්වාති යථාපරිග්ගහිතඋදයබ්බයවසෙන සඞ්ඛාරානං නිරන්තරං පටිපීළියමානතං විබාධියමානතං මනසි කරිත්වා. **ඉරියාපථෙ උග්ඝාටිතෙ**ති ඉරියාපථෙ ලබ්භමානදුක්ඛපටිච්ඡාදකභාවෙ උග්ඝාටිතෙ. එකස්මිඤ්හි ඉරියාපථෙ උප්පන්නස්ස දුක්ඛස්ස විනොදකං ඉරියාපථන්තරං තස්ස පටිච්ඡාදකං විය හොති, එවං සෙසාපීති ඉරියාපථානං තංතංදුක්ඛපටිච්ඡාදකභාවෙ යාථාවතො ඤාතෙ තෙසං දුක්ඛපටිච්ඡාදකභාවො උග්ඝාටිතො නාම හොති සඞ්ඛාරානං නිරන්තරං දුක්ඛාභිතුන්නතාය පාකටභාවතො. තෙනාහ **"දුක්ඛලක්ඛණං යාථාවසරසතො**

උපට්ඨාතී''ති. **නානාධාතුයොති** නානාවිධා පථවීආදිධාතුයො නානාවිධෙ සභාවධම්මෙ. **විනිබ්භුජිත්වාති** ''අඤ්ඤා පථවීධාතු, අඤ්ඤා ආපොධාතූ''තිආදිනා, ''අඤ්ඤො ඵස්සො, අඤ්ඤා වෙදනා''තිආදිනා ච විසුං විසුං කත්වා. **ඝනවිනිබ්භොගෙ කතෙති** සමූහඝනෙ, කිච්චාරම්මණඝනෙ ච පභෙදිතෙ. යා හෙසා අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථද්ධෙසු සමුදිතෙසු රූපාරූපධම්මෙසු එකත්තාභිනිවෙසවසෙන අපරිමද්දිතසඞ්ඛාරෙහි ගය්හමානා **සමූහඝනතා,** තථා තෙසං තෙසං ධම්මානං කිච්චභෙදස්ස සතිපි පටිනියතභාවෙ එකතො ගය්හමානා **කිච්චඝනතා,** තථා සාරම්මණධම්මානං සතිපි ආරම්මණකරණභෙදෙ එකතො ගය්හමානා **ආරම්මණඝනතා** ච, තා ධාතුසු ඤාණෙන විනිබ්භුජිත්වා දිස්සමානා හත්ථෙන පරිමජ්ජියමානො ඵෙණපිණ්ඩො විය විලයං ගච්ඡන්ති, ''යථාපච්චයං පවත්තමානා සුඤ්ඤා එතෙ ධම්මා ධම්මමත්තා''ති අනත්තලක්ඛණං පාකටතරං හොති. තෙන වුත්තං **''නානාධාතුයො…පෙ…. උපට්ඨාතී''**ති.

740. ධුවභාවපටික්ඛෙපතො න නිච්චන්ති **අනිච්චං,** ඛන්ධපඤ්චකං. යථාහ ''රූපං ඛො, රාධ, අනිච්චං, වෙදනා… සඤ්ඤා… සඞ්ඛාරා… විඤ්ඤාණං අනිච්ච''න්ති (සං. නි. 3.172). තත්ථ කාරණං වදන්තො **''උප්පාදවයඤ්ඤථත්තභාවා''**ති ආහ. **උප්පාදො** නිබ්බත්තිලක්ඛණං, **වයො** විපරිණාමලක්ඛණං, **අඤ්ඤථත්තං** ජරා, තෙසං සබ්භාවතොති අත්ථො. **හුත්වා අභාවතොති** උප්පජ්ජිත්වා විනස්සනතො. එත්ථ ච පුරිමෙන ජාතිජරාමරණසබ්භාවතො **අනිච්ච**න්ති දස්සෙති, දුතියෙන පාකභාවවිද්ධංසාභාවතො. යස්ස භාවෙන ඛන්ධපඤ්චකං ''අනිච්ච''න්ති වුච්චති, තං අනිච්චලක්ඛණන්ති දස්සෙතුං **''උප්පාදවයඤ්ඤථත්ත''**න්තිආදි වුත්තං. තෙන හි තං ''අනිච්ච''න්ති ලක්ඛීයති. **ආකාරවිකාරොති** ආකාරවිකති. අභාවාකාරො හි විකතිරූපෙන ලබ්භති, විරූපත්තා න උප්පාදාකාරො. **ආකාරවිකාරොති** වා ආකාරවිසෙසො. හුත්වා අභාවො හි පාකභාවතො භින්නො විද්ධංසාභාවත්තා තත්ථ ච අනිච්චලක්ඛණං නිරුළ්හං. අනිච්චාකාරො හි දුක්ඛානත්තාකාරෙහි විය උප්පාදාකාරතො ච විසිට්ඨො. තථා හි සද්දස්ස විද්ධංසාභාවො සඞ්ඛතභාවෙනපි සාධීයති.

සඞ්ඛතභාවො ච අත්ථතො උප්පාදවන්තතා. **උප්පාදො** ච පාකභාවසාධිතා ධරමානාවත්ථා. ඉමිනා නයෙන දුක්ඛානත්තාලක්ඛණානි වෙදිතබ්බානි. අපිච යථා නිච්චපටික්ඛෙපතො අනිච්චන්ති නිච්චාකාරපටික්ඛෙපතො යථාවුත්තො අභාවාකාරසඞ්ඛාතො අනිච්චාකාරො **අනිච්චලක්ඛණං,** එවං සුඛපටික්ඛෙපතො දුක්ඛන්ති සුඛාකාරපටික්ඛෙපතො අභිණ්හපටිපීළනාකාරසඞ්ඛාතො දුක්ඛාකාරො **දුක්ඛලක්ඛණං,** තථා අත්තපටික්ඛෙපතො අනත්තාති අත්තාකාරපටික්ඛෙපතො අවසවත්තනාකාරසඞ්ඛාතො අනත්තාකාරො **අනත්තලක්ඛණ**න්ති දට්ඨබ්බං. තෙ යිමෙ තයොපි ආකාරා අසභාවධම්මත්තා ඛන්ධපරියාපන්නා න හොන්ති. ඛන්ධෙහි විනා අනුපලබ්භනීයතො ඛන්ධවිනිමුත්තාපි න හොන්ති. ඛන්ධෙ පන උපාදාය වොහාරවසෙන ලබ්භමානා තදාදීනවවිභාවනාය විසෙසකාරණභූතා තජ්ජාපඤ්ඤත්තිවිසෙසාති වෙදිතබ්බා.

තයිදං සබ්බම්පීති යථාවුත්තලක්ඛණත්තයඤ්චෙව ලක්ඛිතබ්බඤ්ච ඛන්ධපඤ්චකං. **''උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණෙන යාථාවසරසතො සල්ලක්ඛෙති''**ති ඉදං තදත්ථෙ තබ්බොහාරවසෙන වුත්තං. උදයබ්බයඤාණත්ථඤ්හි ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනා ''උදයබ්බයඤාණ''න්ති කථිතා. න හි උදයබ්බයඤාණං දුක්ඛලක්ඛණාදිවිසයං . තබ්බිසයත්තෙ වා උදයබ්බයඤාණමෙව න සියා, උදයබ්බයඤාණං පන තික්ඛං, විසදඤ්ච කාතුකාමෙන ලක්ඛණත්තයතීරණමෙව කාතබ්බං. පරිකම්මසදිසඤ්හෙතං තස්ස. එස නයො සෙසඤාණෙසුපීති.

උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයබ්බයඤාණං නිට්ඨිතං.

භඞ්ගානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

741. **වහතීති** පවත්තති. ඤාණස්ස තික්ඛභාවො භාවනාය පගුණභාවෙන. පගුණා ච භාවනා වික්ඛෙපාභාවතො ආරම්මණෙ අප්පිතා විය පවත්තතීති ඤාණස්ස තික්ඛභාවෙන සඞ්ඛාරානං ලහුඋපට්ඨානතා දස්සිතා. **සඞ්ඛාරෙසු** පන උදයබ්බයවසෙන **ලහුං ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු** උදයදස්සනඤ්ච ''උප්පාදවතො විනාසො''ති යාවදෙව වයදස්සනත්ථං තස්ස නිබ්බිදාවහත්තාති වයෙ එවස්ස ආභොගසමන්නාහාරො මනසිකාරො පවත්තති, තෙන උප්පාදාදිං මුඤ්චිත්වා වයමෙවාරබ්භ ඤාණං උප්පජ්ජති. තෙන වුත්තං **''උප්පාදං වා''**තිආදි. තත්ථ **උප්පාදන්ති** නිබ්බත්තිවිකාරං. **ඨිතින්ති** ඨිතිප්පත්තං, ජරන්ති අත්ථො. **පවත්තන්ති** උපාදින්නකප්පවත්තං. **නිමිත්තන්ති** සඞ්ඛාරනිමිත්තං. යං සඞ්ඛාරානං සමුදයාදිඝනවසෙන, සකිච්චපරිච්ඡෙදතාය ච සවිග්ගහානං විය උපට්ඨානං, තං සඞ්ඛාරනිමිත්තං. කෙචි පන **''පවත්තං** නාම සඞ්ඛාරානං අවිච්ඡෙදෙන පවත්තනං උප්පාදොව, **නිමිත්තං** නාම උප්පන්නානං විජ්ජමානතා ඨානපරම්පරා, තස්මා උප්පාදමෙව ගණ්හාති චෙ, පවත්තං ගණ්හාති නාම. ඨිතිංයෙව ගණ්හාති චෙ, නිමිත්තං ගණ්හාති නාමා''ති වදන්ති, තං **''උප්පාදං වා''**තිආදිවචනෙන විරුජ්ඣති. න හි අසති භෙදෙ විකප්පො යුත්තො. **න සම්පාපුණාති** අග්ගහණතො. කිං පන සම්පාපුණාතීති ආහ **''ඛය…පෙ…. සන්තිට්ඨතී''**ති. තත්ථ **නිරොධසද්දො** අනුප්පාදෙපි දිස්සතීති භෙදසද්දෙන විසෙසිතං, **භෙදසද්දො** විසෙසවාචකොපි හොතීති වයසද්දෙන විසෙසිතං, සොපි අනිරොධවාචකොපි අත්ථීති ඛයසද්දෙන විසෙසිතං, ඛයවයභෙදසඞ්ඛාතෙ ඛණිකනිරොධෙති අත්ථො. **සති සන්තිට්ඨතීති** සතිසීසෙන ඤාණමාහ. **එතස්මිං ඨානෙති** උපක්කිලෙසවිනිමුත්තස්ස උදයබ්බයඤාණස්ස තික්ඛභාවාපත්තියං වුත්තනයෙන උදයම්පි මුඤ්චිත්වා වයස්සෙව මනසිකාරකාලෙ.

ආරම්මණපටිසඞ්ඛාති රූපවෙදනාදිආරම්මණං ඛයවයවසෙනෙව පටිසඞ්ඛාය. යකාරලොපෙන හි නිද්දෙසො ''සයං අභිඤ්ඤා''තිආදීසු (දී. නි. 1.28, 405) විය. යථාවුත්තස්ස වා ආරම්මණස්ස ඛයවයභෙදවසෙන පටිසඞ්ඛා **ආරම්මණපටිසඞ්ඛා. භඞ්ගානුපස්සනෙති** යො තදාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගො, තස්ස අනුපස්සනෙ. **පඤ්ඤාති** පකාරතො ජානනා. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං ඉදානෙව සංවණ්ණියති.

742. යං කිඤ්චි ආරම්මණන්ති රූපං යාව ජරාමරණන්ති විපස්සිතබ්බභාවෙන ගහිතං සබ්බං සඞ්ඛාරගතමාහ . පටිසඞ්ඛානං නාම ජානනං, තඤ්ච භඞ්ගානුපස්සනාය අධිප්පෙතත්තා භඞ්ගතො දස්සනමෙවාති ආහ **''ජානිත්වා ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො''**ති. තස්ස ඤාණස්සාති සම්බන්ධො.

රූපාරම්මණමෙව **රූපාරම්මණතා** යථා ''දෙවො එව දෙවතා''ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **''රූපාරම්මණං චිත්ත''**න්ති වුත්තං. **රූපාරම්මණතාති** වා භුම්මත්ථෙ පච්චත්තවචනන්ති දස්සෙන්තො **''අථ වා රූපාරම්මණභාවෙ''**ති ආහ. **අපරෙන චිත්තෙන භඞ්ගං අනුපස්සතීති** විපස්සනාවිසයං භඞ්ගානුපස්සනමාහ. එවඤ්හි භඞ්ගානුපස්සනා පගුණා හොති, ආරම්මණඤ්චස්ස විභූතතරං හුත්වා උපට්ඨාති. **ඤාතන්ති** ආරම්මණමාහ අනුපස්සනාවසෙන ඤාතත්තා. **ඤාණන්ති** අනුපස්සනාඤාණං. **උභොපි විපස්සතීති** තදුභයම්පි ඛයතො වයතො විපස්සතීති. අයං හෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – රූපස්ස යාව ජරාමරණස්ස ඛයතො වයතො දස්සනං ආරම්මණපටිසඞ්ඛාතං, දස්සනකඤාණස්ස ඛයතො වයතො දස්සනං ආරම්මණපටිසඞ්ඛාය භඞ්ගස්ස අනුපස්සනන්ති උභයත්ථ පඤ්ඤා. පුරිමං වා තදභාවෙ අභාවතො පච්ඡිමායං පක්ඛිපිත්වා පච්ඡිමා එව පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණන්ති.

එත්ථාති ''තස්ස චිත්තස්ස…පෙ…. භඞ්ගං අනුපස්සතී''ති එත්ථ. **අනෙකෙහි ආකාරෙහීති** අනිච්චතො අනුපස්සනාදීහි අනෙකෙහි ආකාරෙහි. **අනු**-සද්දො ''භියොයා''ති එතස්මිං අත්ථෙති ආහ **''පුනප්පුනං පස්සතී''**ති.

ඉධ සඞ්ඛතධම්මො නාම ජාතිජරාමරණපකතිකො, තස්ස ජාති ආදිකොටි, ජරා මජ්ඣිමකොටි, මරණං ඔසානකොටි. තත්ථ කිඤ්චාපි උප්පාදාදිතිවිධම්පි සඞ්ඛතලක්ඛණතාය අනිච්චලක්ඛණං, තථාපි ජාතිජරාසු දිට්ඨාසු න තථා අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හුත්වා උපට්ඨාති යථා වයක්ඛණෙති ආහ **''භඞ්ගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොටී''**ති, උත්තමා කොටි පරියොසානකොටීති අත්ථො. යථා හි ජරාධම්මං, මරණධම්මමෙව ච ජායතීති **ජාති** අනිච්චතාය ආදි කොටි, තථා ජාතිධම්මං, මරණධම්මමෙව ච ජීරතීති **ජරා** මජ්ඣිමා කොටි, ජාතිධම්මං, ජරාධම්මමෙව ච භිජ්ජතීති **භඞ්ගො** පරමා කොටීති. **අනිච්චතො අනුපස්සතීති** න කලාපතො සම්මසන්තො විය ''අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා''ති (පටි. ම. 1.48) අනුමානවසෙන, නාපි ආරද්ධවිපස්සකො විය උදයග්ගහණපුබ්බකවයදස්සනවසෙන, අථ ඛො උදයබ්බයඤාණානුභාවෙන පච්චක්ඛතො උපට්ඨිතෙසු උදයවයෙසු වුත්තනයෙන උදයං මුඤ්චිත්වා භඞ්ගදස්සනවසෙනෙව අනිච්චතො අනුපස්සති, එවං අනුපස්සතො පනස්ස නිච්චගාහස්ස ලෙසොපි නත්ථීති ආහ **''නො නිච්චතො''**ති. තථා හෙස නිච්චසඤ්ඤං පජහතීති වුච්චති. එත්ථ ච ''අනිච්චතො එව අනුපස්සතී''ති එව-කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති තෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං **''නො නිච්චතො''**ති වුත්තං. න චෙත්ථ දුක්ඛතො අනුපස්සනාදිනිවත්තනමාසඞ්කිතබ්බං පටියොගීනිවත්තනපරත්තා, එව-කාරස්ස උපරි දෙසනාරුළ්හත්තා ච තාසං. **දුක්ඛතො අනුපස්සතීති**ආදීසුපි එසෙව නයො.

අනිච්චතො තාව අනුපස්සනා භඞ්ගානුපස්සකස්ස යුත්තා ''භඞ්ගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොටී''ති, දුක්ඛාදිතො පන කථන්ති ආහ **''අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා''**තිආදි. එතෙන යං අනිච්චං, තං එකන්තතො දුක්ඛං අනත්තා, තතො ච න අභිනන්දනියාදිරූපං. තස්මා උපරි නිබ්බත්තෙතබ්බතො ඤාණපරිකම්මත්ථඤ්ච ඉතරාසම්පි ඡන්නං අනුපස්සනානං වසෙන අනුපස්සතීති දස්සෙති. කෙචි පනෙත්ථ **''අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතොති**ආදිනා විසුං දස්සනකිච්චං නත්ථි, භඞ්ගදස්සනෙනෙව සබ්බං දිට්ඨං හොතී''ති වදන්ති, තං භඞ්ගානුපස්සනාය මත්ථකප්පත්තියං යුත්තං, තතො පන පුබ්බභාගෙ අනෙකාකාරවොකාරා අනුපස්සනා ඉච්ඡිතබ්බාව. අඤ්ඤථා ''අනිච්චතො අනුපස්සතී''තිආදිකා (පටි. ම. 1.51) පාළි, ''අනෙකෙහි ආකාරෙහි පුනප්පුනං පස්සතී''ති ආගතා තස්සා අට්ඨකථා ච විරොධිතා සියා. **තදෙව** අනිච්චතො දිට්ඨමෙව සබ්බසඞ්ඛාරගතං.

න තං අභිනන්දිතබ්බන්ති තං සඞ්ඛාරගතං තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනවසෙන ''එතං මම, එසො මෙ අත්තා''ති න අභිනන්දිතබ්බං. **න තත්ථ රඤ්ජිතබ්බන්ති** තත්ථ සඞ්ඛාරගතෙ රඤ්ජනවසෙන න පවත්තිතබ්බං, කාමරාගො, භවරාගො වා න පවත්තෙතබ්බොති අත්ථො. **රාගං නිරොධෙතීති** රාගං වික්ඛම්භනනිරොධං පාපෙති, වික්ඛම්භෙතීති අත්ථො. තෙනාහ **''ලොකිකෙනෙව තාව ඤාණෙනා''**ති. සති ච වික්ඛම්භනෙ කථං සමුදයොති ආහ **''නො සමුදෙති, සමුදයං න කරොතී''**ති.

එවං විරත්තොති එවං භඞ්ගානුපස්සනානුසාරෙන විරත්තො. යථා දිට්ඨං සම්පති උපට්ඨිතං සඞ්ඛාරගතං නිරොධෙති නිරොධං මනසි කරොති, අදිට්ඨම්පි අතීතානාගතං අන්වයඤාණවසෙන යථා ඉදං එතරහි, එවං ඉතරෙපීති අනුමිනන්තො නිරොධෙති මනසිකතස්සාපි නිරොධං කරොති. **නො සමුදෙතීති** එත්ථාපි එසෙව නයො, නො සමුදයං මනසි කරොතීති අත්ථො.

එවං පටිපන්නොති එවං වුත්තප්පකාරෙන අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන පටිපන්නො. **සද්ධිං ඛන්ධාභිසඞ්ඛාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතොති** ඛන්ධෙහි, අභිසඞ්ඛාරෙහි ච සහ කිලෙසානං පජහනතො. කිලෙසෙ හි පජහන්තො තන්නිමිත්තකකම්මං, තතො නිබ්බත්තනකෙ ඛන්ධෙ ච පජහති නාම. **සඞ්ඛතදොසදස්සනෙනාති** සඞ්ඛතධම්මෙසු අනිච්චදුක්ඛතාදිආදීනවදස්සනෙන. **තබ්බිපරීතෙති** නිච්චසුඛාදිසභාවෙ. **තන්නින්නතායාති** තදධිමුත්තතාය. **පටිනිස්සග්ගසද්දො** පරිච්චාගත්ථො, පක්ඛන්දනත්ථො චාති පටිනිස්සග්ගස්ස දුවිධතා වුත්තා. තත්ථ **පක්ඛන්දනං** අධිමුච්චනං. **යථාවුත්තෙනාති** තදඞ්ගාදිප්පහානප්පකාරෙන, තන්නින්නප්පකාරෙන ච. **නිබ්බත්තනවසෙනාති** උප්පාදනවසෙන. නිබ්බත්තෙන්තො හි කිලෙසෙ ආදියතීති තෙ අනිබ්බත්තෙන්තො කිලෙසෙ න ආදියති නාම. **අදොසදස්සිතාවසෙනාති** දොසානං අදස්සාවිභාවෙන. සඞ්ඛතාරම්මණං ආදියතීති යොජනා. අනාදීනවදස්සිතාය හි සඞ්ඛාරෙ ආදියතීති ආදීනවදස්සිතාය තෙ න ආදියති න ගණ්හාති.

743. **අස්සාති** යොගිනො. **තෙහි ඤාණෙහීති** අනිච්චානුපස්සනාදිඤාණෙහි. **තන්ති** පහානං. **නිච්චසඤ්ඤන්ති** නිච්චගාහං, සඤ්ඤාසීසෙන නිද්දෙසො. **සුඛසඤ්ඤං අත්තසඤ්ඤන්ති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **සප්පීතිකං තණ්හන්ති** සළප්පිලාවිතං අභිපත්ථනං.

744. **"වත්ථුසඞ්කමනා"**ති එත්ථ විපස්සනාය පවත්තිට්ඨානභාවතො රූපාදිආරම්මණං "වත්ථූ"ති අධිප්පෙතන්ති දස්සෙන්තො **"රූපස්සා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **සඞ්කමනාති** විපස්සනාභාවසාමඤ්ඤතො එකත්තනයෙන වුත්තං , අඤ්ඤථා අඤ්ඤදෙව රූපභඞ්ගවිසයං ඤාණං, අඤ්ඤදෙව තදාරම්මණචිත්තභඞ්ගවිසයන්ති කුතො සඞ්කමනා. පඤ්ඤාවිවට්ටනායපි එසෙව නයො. **පඤ්ඤායාති** උදයබ්බයදස්සනවසෙන පවත්තමානාය විපස්සනාපඤ්ඤාය. වයස්සෙව ගහණවසෙන උදයතො විනිවට්ටනා. තෙනාහ **"උදයං පහාය වයෙ සන්තිට්ඨනා"**ති. **"අනන්තරමෙව ආවජ්ජනසමත්ථතා"**ති ඉමිනා භඞ්ගානුපස්සනාය පගුණබලවභාවමාහ.

745. උභොති දිට්ඨාදිට්ඨභාවෙන ද්වෙපි ආරම්මණානි. **එකවවත්ථනාති** ඛණභඞ්ගුරතාය සමානාති වවත්ථාපනා.

සංවිජ්ජමානම්හීති පච්චක්ඛතො උපලබ්භමානෙ පච්චුප්පන්නෙ. **විසුද්ධදස්සනොති** භඞ්ගදස්සනස්ස පරිබන්ධවිධමනෙන විසුද්ධඤාණො, සුවිසුද්ධභඞ්ගදස්සනොති අත්ථො. **තදන්වයං නෙතීති** තස්ස පච්චුප්පන්නසඞ්ඛාරභඞ්ගදස්සිනො ඤාණස්ස අන්වයං අනුගතභූතං ඤාණං පවත්තෙති. කත්ථ පන පවත්තෙතීති ආහ **"අතීතනාගතෙ"**ති, අතීතෙ, අනාගතෙ ච සඞ්ඛාරගතෙ. **සබ්බෙපීති**ආදි තස්ස පවත්තනාකාරදස්සනං.

භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ, න නිබ්බානසඞ්ඛාතෙති අධිප්පායො. **එසාති** යා ආරම්මණන්වයෙන උභො දිට්ඨාදිට්ඨෙ ඛණභඞ්ගුරතාය එකභාවෙන වවත්ථාපනා, එසා වයලක්ඛණෙ විපරිණාමලක්ඛණෙ **විපස්සනා** භඞ්ගානුපස්සනාති අත්ථො.

746. **ආරම්මණඤ්ච පටිසඞ්ඛා**තිආදි භඞ්ගානුපස්සනාය දුප්පටිවිජ්ඣත්තා වුත්තස්සෙවත්ථස්ස දළ්හීකරණං. තයිදං භඞ්ගදස්සනං සඞ්ඛාරානං අවසවත්තනාවබොධනෙන අනත්තලක්ඛණපටිවෙධායාති තං දස්සෙන්තො **"සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨාන"**න්ති ආහ. ආරම්මණස්ස හි භඞ්ගාරම්මණචිත්තස්ස ච භඞ්ගමනුපස්සතො විසෙසතො සඞ්ඛාරා සුඤ්ඤා හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තෙනාහ **"තස්සෙව"**න්තිආදි.

න චත්ථී අඤ්ඤොති එත්ථ ඉමස්මිං ලොකෙ අඤ්ඤො ඛන්ධවිනිමුත්තො අත්තා නාම කොචි නත්ථි. **තෙසං ඛයං පස්සතීති** තෙසං ධම්මානං ඛණෙ ඛණෙ උපට්ඨහන්තං භඞ්ගං පස්සති. යථාවුත්තාය අප්පමාදපටිපත්තියා **අප්පමත්තො.** යථා කිං? **මණිංව විජ්ඣං වජිරෙන යොනිසො** යථා නාම කුසලො පුරිසො උපායෙන මණිං විජ්ඣන්තො මණිස්ස ඡිද්දමෙව පස්සති මනසි කරොති , න මණිස්ස වණ්ණාදිං, එවමෙව සඞ්ඛාරානං නිරන්තරං භඞ්ගමෙව යොනිසො මනසි කරොති, න සඞ්ඛාරෙති අධිප්පායො. යථා වා වජිරෙන මණිං විජ්ඣන්තස්ස විද්ධට්ඨානං න පුන රුහති, එවං වජිරසදිසෙන භඞ්ගානුපස්සනාඤාණෙන භඞ්ගෙ දිට්ඨෙ න පුන නිච්චගාහො රුහති, එවං භඞ්ගමෙව පස්සතීති අත්ථො.

යා ච ආරම්මණපටිසඞ්ඛාති "රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති, තං ආරම්මණං පටිසඞ්ඛා"ති (පටි. ම. 1.51) එවමාගතා යා ච ආරම්මණපටිසඞ්ඛා, "තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සතී"ති එවං වුත්තා **යා ච භඞ්ගානුපස්සනා,** "සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, තෙසං භෙදො මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථී"ති එවං වුත්තං **යඤ්ච සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං,** අයං එවං තිධා වුත්තාපි **අධිපඤ්ඤාවිපස්සනා නාමාති** අත්ථො.

747. **අනිච්චානුපස්සනාදීසූති** අනිච්චදුක්ඛානත්තානුපස්සනාසු. **නිබ්බිදාදීසූති** නිබ්බිදාවිරාගනිරොධපටිනිස්සග්ගානුපස්සනාසු . **තයො උපට්ඨානෙති** අනිච්චාදිවසෙන තිවිධෙ උපට්ඨානෙ. ඛයතො වයතො උපට්ඨානඤ්හි අනිච්චතො උපට්ඨානං, භයතො උපට්ඨානං දුක්ඛතො, සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං අනත්තතොති. **දිට්ඨීසූති** දිට්ඨිනිමිත්තං **න වෙධති**. තා හි අසංහීරතාය න චලති.

748. **දුබ්බලභාජනස්ස වියාති** තින්තආමමත්තිකාභාජනස්ස විය භෙදමෙව පස්සතීති සම්බන්ධො. එත්ථ ච **දුබ්බලභාජනූපමා** සරසභිදුරතාදස්සනත්ථං, **විප්පකිරියමානසුඛුමරජූපමා** අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්බන්ධතාදස්සනත්ථං, **භිජ්ජියමානතිලූපමා** ඛණෙ ඛණෙ භිජ්ජනකභාවදස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බා. **භෙදමෙවාති** විනාසමෙව **පස්සති** උප්පාදාදීනං අග්ගහණතො. **එවමෙවාති** යථා උදකබුබ්බුළකානි උදකතලාදිපච්චයං පටිච්ච උප්පන්නානි න චිරට්ඨිතිකානි සීසං සීසං භිජ්ජන්ති, එවමෙව සබ්බෙ රූපාරූපධම්මා කම්මාදිපච්චයං පටිච්ච උප්පන්නා ඛණට්ඨිතිකා සීසං සීසං භිජ්ජන්තීති භෙදමෙව පස්සති. තුරිතතුරිතඤ්හි නෙසං භෙදදස්සනත්ථං **"භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තී"**ති ආමෙඩිතවචනං.

මරීචිපි ඉත්තරකාලිකාව, නිස්සයපබන්ධවසෙන පන චිරතරුපට්ඨානන්ති **"යථා පස්සෙ මරීචික"**න්ති වුත්තං, න අයාථාවුපට්ඨානතොව. **ලොකන්ති** ඛන්ධලොකං. **මච්චුරාජා න පස්සති** අරහත්තාධිගමෙන පුනබ්භවාභාවතො.

749. **භවදිට්ඨිප්පහානන්ති** සස්සතදිට්ඨියා වික්ඛම්භනං. න හි නිරන්තරං භඞ්ගමෙව පස්සතො සස්සතදිට්ඨියා අවසරො අත්ථි. තතො එව ජීවිතෙ නිරාලයත්තා **ජීවිතනිකන්තිපරිච්චාගො. සදාති** සබ්බකාලං රත්තින්දිවං. භාවනාය **යුත්තප්පයුත්තතා.** ඉච්ඡාචාරානං දූරීභාවතො **විසුද්ධාජීවිතා. උස්සුක්කප්පහානං** කිච්චාකිච්චෙසු අබ්‍යාවටතා තිබ්බසංවෙගත්තා. **විගතභයතා** කුතොචිපි නිබ්භයතා අත්තසිනෙහාභාවතො. **ඛන්තිසොරච්චපටිලාභො** අනිච්චතාය සුදිට්ඨත්තා. පන්තසෙනාසනෙසු අධිකුසලෙසු ච අරතියා, කාමගුණෙසු රතියා ච සහනතො අභිභවනතො **අරතිරතිසහනතා.**

ඉමානි අට්ඨග්ගුණමුත්තමානීති ලිඞ්ගවිපල්ලාසෙන වුත්තං. **ම**-කාරො ච පදසන්ධිකරො, භවදිට්ඨිප්පහානාදිකෙ ඉමෙ අට්ඨ උත්තමානිසංසෙති අත්ථො. **තහින්ති** තත්ථ භඞ්ගානුපස්සනායන්ති අත්ථො.

භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

භයතුපට්ඨානඤාණකථාවණ්ණනා

750. **සබ්බසඞ්ඛාරානන්ති** තෙභූමකානං සබ්බසඞ්ඛාරානං. අධිකාරවසෙන හි පදෙසසබ්බවිසයො ඉධ **සබ්බ**සද්දො. **ආසෙවන්තස්සාති** ආදරවසෙන සෙවන්තස්ස පවත්තෙන්තස්ස. **භාවෙන්තස්සාති** වඩ්ඪෙන්තස්ස බ්‍රූහෙන්තස්ස. **බහුලීකරොන්තස්සාති** පුනප්පුනං කරොන්තස්ස යුඤ්ජන්තස්ස. **පභෙදකාති** ඛණෙ ඛණෙ භිජ්ජනවසෙන පභෙදකා. ආජීවිකා බ්‍යාධිආදිනිමිත්තං මරිතුකාමස්ස, අමරිතුකාමස්සාපි සූරස්ස භායිතබ්බම්පි න භයතො උපට්ඨාතීති **"සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්සා"**ති වුත්තං. යථා භීරුකජාතිකස්ස සීහාදයො සන්තාසනිමිත්තං භයානකභාවතො, තථා යොගිනො භඞ්ගතො දිස්සමානා සඞ්ඛාරාති ආහ **"සීහ…පෙ…. උපට්ඨහන්තී"**ති. **පච්චුප්පන්නාති** අද්ධාපච්චුප්පන්නා ඔළාරිකා දීඝතරපබන්ධා, ඛණපච්චුප්පන්නා සුඛුමතරා ඉත්තරකාලා, සන්තතිපච්චුප්පන්නා මජ්ඣිමා ඉධ ආදිතො පරිග්ගහෙතබ්බා. භයතො භායිතබ්බතො උපතිට්ඨනකෙසු ඤාණං **භයතුපට්ඨානඤාණං.**

යථා ඉත්ථියා පුත්තානං සීසස්ස ඡින්නතා ඡිජ්ජමානතා ගය්හමානා භයාවහා, එවං යොගිනො තියද්ධගතානං සඞ්ඛාරානං නිරොධා ගය්හමානාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **"එකිස්සා කිර ඉත්ථියා"**තිආදි වුත්තං.

යථා පූතිභූතං ඔදනාදි න සභාවෙන තිට්ඨති විනස්සති, එවං යස්සා ඉත්ථියා විජාතවිජාතා පුත්තා න ජීවන්ති මරන්ති එව, සා **"පූතිපජා"**ති වුත්තා. පූතිපජාග්ගහණඤ්චෙත්ථ විසෙසතො ගබ්භගතමරණචින්තාදස්සනෙන යොගිනො අනාගතසඞ්ඛාරනිරොධසන්නිට්ඨානදස්සනත්ථං. අතීතපච්චුප්පන්නසඞ්ඛාරනිරොධො හිස්ස සුපාකටො එවාති න සො උපමාය සාධෙතබ්බො. අන්තිමභවිකස්ස ච යොගිනො සත්තක්ඛත්තුං පරමාදිභාවිනො අතීතෙ දුක්ඛබහුතාය, අනාගතදුක්ඛපරිත්තතාය ච දස්සනත්ථං බහුපජාව ඉත්ථී නිදස්සිතා.

තත්ථ යථා තස්සා නව පුත්තා මතා, එවං අජ්ඣත්තාදිප්පභෙදා අතීතා සඞ්ඛාරා, වුසිතපුබ්බා වා නව සත්තාවාසා දට්ඨබ්බා, මීයමානපුත්තො විය පච්චුප්පන්නා සඞ්ඛාරා, පවත්තමානො වා සත්තාවාසො දට්ඨබ්බො. අජාතපුත්තො විය අනාගතා සඞ්ඛාරා, භාවී වා සත්තාවාසො දට්ඨබ්බො. එවමවට්ඨිතෙ යදෙකෙ දසපුත්තමාතරං අග්ගහෙත්වා නවපුත්තමාතුග්ගහණං සාත්ථකන්ති වදන්ති, තදපාහතං හොති . දාරකානං මරණස්ස චිරකාලිකත්තා **මරණානුස්සරණ**න්ති වුත්තං. ගබ්භගතො අප්පච්චක්ඛතාය භාවිපක්ඛෙයෙව තිට්ඨතීති අධිප්පායෙන කුච්ඡිගතො අනාගතසඞ්ඛාරට්ඨානියො වුත්තො. **එතස්මිං ඛණෙති** භඞ්ගදස්සනමුඛෙන සඞ්ඛාරානං භයානකභාවෙන උපට්ඨානක්ඛණෙ.

751. **න භායති** ඤාණස්ස භායනාකාරෙන අප්පවත්තනතො. පටිසචිත්තුප්පාදවසෙන හි භායනං, ඤාණං පන භායිතබ්බවත්ථුං භායිතබ්බන්ති යාථාවතො ජානාති. තෙනාහ **"අතීතා…පෙ…. තීරණමත්තමෙවා"**ති, තිස්සො අඞ්ගාරකාසුයො අතිතාපෙන තික්ඛමජ්ඣමුදුභෙදාති අධිප්පායො. කාමභවාදීනඤ්හි තිණ්ණං භවානං නිදස්සනභාවෙන

තාසං ගහණං, තථා බදිරාදිසූලත්තයස්ස අප්පණීතාදිභාවතො. තෙනාහ **‘‘කෙවලං හී’’**තිආදි. **අස්සා**ති ඤාණස්ස. **බ්‍යසනාපන්නා**ති නානාවිධවිපුලානත්ථපතිතා. **භයතො**ති භායිතබ්බතො.

සඞ්ඛාරනිමිත්තන්ති ‘‘සඞ්ඛාරානං සමූහාදිඝනවසෙන, සකිච්චපරිච්ඡෙදතාය ච සවිග්ගහානං විය උපට්ඨාන’’න්ති වුත්තොවායමත්ථො. සඞ්ඛාරානං පන තථා උපට්ඨානං සඞ්ඛාරවිනිමුත්තං න හොතීති ආහ **‘‘අතීතා…පෙ…. අධිවචන’’**න්ති. **මරණමෙවා**ති භඞ්ගමෙව. **තෙනා**ති භඞ්ගදස්සනෙන. ඛණෙ ඛණෙ භඞ්ගමෙව පස්සතො හි නිමිත්තසඤ්ඤිතං සඞ්ඛාරගතං අනිච්චතාය වුත්තනයෙන සප්පටිභයං හුත්වා උපට්ඨාති. පවත්තං නාම කාමං සබ්බා භවපවත්ති, මත්ථකප්පත්තාය පන භඞ්ගානුපස්සනාය සබ්බභවෙසු අභිණ්හසම්පටිපීළනස්ස සුට්ඨුතරං උපට්ඨානතො සන්තසුඛාභිමතාපි භවා දුක්ඛසභාවතාය භයතො උපට්ඨහන්තීති දස්සනත්ථං **‘‘පවත්තන්ති රූපාරූපභවපවත්තී’’**තිආදි වුත්තං. **උභය**න්ති නිමිත්තං, පවත්තඤ්ච. ද්වයම්පි හි තං අත්තසුඤ්ඤමෙව හුත්වා උපට්ඨහතීති.

භයතුපට්ඨානඤාණං නිට්ඨිතං.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

752. **තාණ**න්ති සඞ්ඛාරහෙතුකා අනත්ථතො රක්ඛණං. **නෙව පඤ්ඤායති** සබ්බභවාදීනං සාදීනවතාය එකසදිසත්තා. **ලෙණ**න්ති තස්ස පරිහරණතාණාය උපලීයනං. **ගතී**ති තදත්ථං ගන්තබ්බට්ඨානං. **පටිසරණ**න්ති තස්සෙව පටිසරණට්ඨානං. **පත්ථනා**ති ආසීසනා න හොති. එතෙන ‘‘නෙතං මමා’’ති තණ්හාගාහාභාවමාහ. **පරාමාසො**ති දිට්ඨිපරාමාසො. තෙන ‘‘එසො මෙ අත්තා’’ති දිට්ඨිගාහාභාවමාහ. තණ්හාගාහාභාවෙනෙව චෙත්ථ ‘‘එසොහමස්මී’’ති මානගාහාභාවොපි වුත්තොයෙව හොති, **වා**-සද්දග්ගහණෙන වා.

ඉදානි පත්ථනාදීනමභාවෙ කාරණං දස්සෙතුං **‘‘තයො භවා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **තයො භවා අඞ්ගාරකාසුයො විය** ජාතිආදිදුක්ඛාධිට්ඨානභාවෙන මහාභිතාපතාය. **චත්තාරො මහාභූතා** කට්ඨමුඛපූතිමුඛඅග්ගිමුඛසත්ථමුඛසඞ්ඛාතා **ඝොරවිසආසීවිසා විය** කායස්ස ථද්ධතාවිස්සන්දනදාහච්ඡෙදදුක්ඛවිධානතො විසෙසතො, අවිසෙසතො පන ආසයතො, විසවිකාරතො, අනත්ථදානතො, දුරුපචාරතො, දුරාසදතො, අකතඤ්ඤුතො, අවිසෙසකාරිතො, අනෙකාදීනවූපද්දවතො ච. ‘‘චත්තාරො ආසීවිසා උග්ගතෙජා ඝොරවිසාති ඛො, භික්ඛවෙ , චතුන්නෙතං මහාභූතානං අධිවචන’’න්ති (සං. නි. 4.238) හි වුත්තං. **පඤ්චක්ඛන්ධා** එකක්ඛන්ධභෙදෙ අඤ්ඤක්ඛන්ධානවට්ඨානතො. අඤ්ඤමඤ්ඤඝාතනතො, මරණදුක්ඛාවහනතො ච **උක්ඛිත්තාසිකවධකා විය**. වුත්තම්පි චෙතං ‘‘උක්ඛිත්තාසිකො වධකොති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන’’න්ති. **ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි** අත්තත්තනියභාවෙන ගහිතානිපි තතො රිත්තභාවතො **සුඤ්ඤගාමො විය** භොජනාදිගය්හුපගමෙත්ථ අත්ථීති පවිට්ඨසුඤ්ඤගාමො විය. තථා හි වුත්තං –

> ‘‘සුඤ්ඤගාමොති ඛො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං අජ්ඣත්තිකානං ආයතනානං අධිවචනං. චක්ඛුතො චෙපි නං, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතො බ්‍යත්තො මෙධාවී උපපරික්ඛෙය්‍ය, රිත්තකඤ්ඤෙව ඛායති, තුච්ඡකඤ්ඤෙව ඛායති, සුඤ්ඤකඤ්ඤෙව ඛායතී’’ති (සං. නි. 4.238) –

ආදි. **ඡ බාහිරායතනානි ගාමඝාතකචොරා විය** සබ්බථාපි ඝාතකභාවතො. තෙනෙවාහ ‘‘චොරා ගාමඝාතකාති ඛො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං බාහිරානං ආයතනානං අධිවචනං. චක්ඛු, භික්ඛවෙ, හඤ්ඤති මනාපාමනාපෙසු රූපෙසූ’’තිආදි. රාගග්ගිආදීහි **එකාදසහි අග්ගීහි**. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘චක්ඛු, භික්ඛවෙ, ආදිත්තං. කෙන ආදිත්තං? රාගග්ගිනා දොසග්ගිනා මොහග්ගිනා ජාතියා ජරාය මරණෙන සොකෙහි පරිදෙවෙහි දුක්ඛෙහි දොමනස්සෙහි උපායාසෙහී’’ති (සං. නි. 4.28) –

ආදි . සඞ්ඛාරානං ගණ්ඩාදිසදිසතා හෙට්ඨා වුත්තායෙව. **නිරස්සාදා**ති අස්සාදෙතබ්බරහිතා දුක්ඛසභාවත්තා. **නිරසා**ති සම්පත්තිරහිතා විපත්තිපරියොසානත්තා. සබ්බත්ථ යථා හෙට්ඨා නිරස්සාදා නිරසා මහාආදීනවරාසිභූතා හුත්වා උපට්ඨහන්තීති සම්බන්ධො, එවං උපරිපි ‘‘සවාළකමිව වනගහන’’න්තිආදීසු තං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

සසද්දූලාති සබ්‍යග්ඝා. **ගාහා** කුම්භිලාදයො. **රක්ඛසො** දකරක්ඛසො. **‘‘නිරසං නිරස්සාද’’**න්ති ඉමිනා ආදීනවස්ස අබ්බොකිණ්ණතං දස්සෙති. තථා හිස්ස යොගිනො සබ්බෙසු භවාදීසු සබ්බෙපි සඞ්ඛාරා නිස්සග්ගතො නිරන්තරං සප්පටිභයාව හුත්වා උපට්ඨහන්ති. යඤ්ච සප්පටිභයං, තං සාදීනවං. තෙනාහ **‘‘තස්සෙව’’**න්තිආදි.

යන්ති ආදීනවඤාණං. **ඉදං වුත්ත**න්ති ඉදං දසවත්ථුකං ද්වාදසවාරපටිමණ්ඩිතං අන්වයබ්‍යතිරෙකවසෙන තස්සෙව පදභාජනං **පටිසම්භිදායං** වුත්තං.

උප්පාදො භයන්ති සඞ්ඛාරානං උප්පාදො අඛෙමට්ඨෙන භයවත්ථුතාය භයං. උප්පාදමූලකඤ්හි සබ්බං තං සබ්බවත්ථුකන්ති සබ්‍යසනං. **පවත්තං භයන්ති**ආදීසුපි එසෙව නයො. නත්ථි එතස්ස උප්පාදො, න වා එතස්මිං අධිගතෙ සඞ්ඛාරානං ආයතිං උප්පාදොති **අනුප්පාදො,** නිබ්බානං. තඤ්ච සබ්බසො භයාභාවතො පරමස්සාසභූතත්තා නිබ්භයට්ඨෙන **ඛෙමන්ති. සන්තිපදෙති** සබ්බසඞ්ඛාරූපසමභූතෙ අමතපදෙ. **අප්පවත්තන්ති**ආදීහිපි පවත්තාදිපටික්ඛෙපමුඛෙන නිබ්බානමෙව වදති. පවත්තියං ආදීනවං දිස්වා තදනන්තරමෙව නිවත්තියං ආනිසංසදස්සනවසෙන සීඝං විපස්සනං උස්සුක්කාපෙන්තානං වසෙන **"උප්පාදො භයං, අනුප්පාදො ඛෙම"**න්ති තතියවාරො වුත්තො. එසෙව නයො ඡට්ඨවාරාදීසුපි. එත්ථ ච **උප්පාදො** විසෙසො, **භයං** විසෙසිතබ්බං සාමඤ්ඤභාවතොති සතිපි ද්වින්නං පදානං සමානාධිකරණභාවෙ ලිඞ්ගභෙදො ගහිතො. යථා ''දුක්ඛසමුදයො අරියසච්ච''න්ති (දී. නි. 3.354; ම. නි. 3.374). එස නයො **"ගති භය"**න්තිආදීසුපි.

උප්පාදො සඞ්ඛාරාති එත්ථ පන සබ්බෙසං සඞ්ඛාරානං උප්පාදං සාමඤ්ඤෙන ගහෙත්වා සඞ්ඛාරා භෙදතො විහිතා සබ්බත්ථකමෙව තෙසං විභාගතො විපස්සියමානත්තාති වචනභෙදො කතො.

ආයූහනං පටිසන්ධිං ''දුක්ඛ''න්ති පස්සතීති සම්බන්ධො. **ඤාණං ආදීනවෙ ඉදන්ති** ආදීනවෙ විසයභූතෙ ඉදං පඤ්චවත්ථුකං ඤාණං වෙදිතබ්බං. **ඤාණං සන්තිපදෙති** සන්තිපදෙ නින්නාදිභාවෙන ඨිතං ඉදං ඤාණන්ති අත්ථො.

753. කම්මපච්චයා පච්චුප්පන්නභවෙ උප්පජ්ජමානානං සඞ්ඛාරානං උප්පාදො පාකටතරො හුත්වා උපට්ඨාතීති ආහ **"පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්තී"**ති. පවත්තං නාම ඉධ පවත්තියං ධම්මප්පවත්තීති ආහ **"උප්පන්නස්ස පවත්තී"**ති. **සබ්බම්පීති** තියද්ධගතං රූපාරූපං අජ්ඣත්තබහිද්ධාදිවිභාගං සබ්බම්පි. **කම්මන්ති** එතරහි පවත්තං කම්මං. එත්ථ ච උප්පාදපවත්තආයූහනග්ගහණෙන පච්චුප්පන්නද්ධපරියාපන්නා සඞ්ඛාරා ගහිතා, පටිසන්ධිග්ගහණෙන අනාගතද්ධපරියාපන්නා උපාදින්නා. උප්පාදග්ගහණෙන ච අතීතද්ධපරියාපන්නා කම්මසඞ්ඛාරා උල්ලිඞ්ගිත්තා. නිමිත්තග්ගහණෙන පන සබ්බෙපි ගහිතා. **යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති** සා නිරයාදිභෙදා ගති සුචරිතදුච්චරිතවසෙන ගන්තබ්බත්තා, සා පනත්ථතො තංතංකම්මනියමිතා භවසමඤ්ඤාරහා විපාකක්ඛන්ධා, කටත්තා ච රූපන්ති වෙදිතබ්බා. **ඛන්ධානං නිබ්බත්තනන්ති** සබ්බෙසම්පි ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. **පාකටා එව** සච්චවිභඞ්ගෙ ලක්ඛණාදිවසෙන නිද්දිට්ඨත්තා. **වත්ථුවසෙනාති** ආරම්මණසඞ්ඛාතපවත්තිට්ඨානවසෙන. යදි තෙ පඤ්චෙව වත්ථුභාවෙන ඉච්ඡිතා, අථ කස්මා සෙසා වුත්තාති ආහ **"සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙනා"**ති. තෙන විපස්සකානං ඤාණවිප්ඵාරස්ස විසයසංවඩ්ඪනත්ථං දෙසනා වඩ්ඪිතාති දස්සෙති.

අන්වයතො දස්සිතස්ස ආදීනවඤාණස්ස බ්‍යතිරෙකතො දස්සනත්ථං **පටිපක්ඛඤාණදස්සනං** ''යත්ථ උප්පාදො නත්ථි, තත්ථ සබ්බෙන සබ්බං භයම්පි නත්ථී''ති. **"භයතුපට්ඨානෙන වා"**තිආදිනා පවත්තිං දස්සෙත්වා නිවත්තිදස්සනං බුද්ධානං, අනුබුද්ධානඤ්ච ආචිණ්ණමෙතං යථා පුරිමං සච්චද්වයං දස්සෙත්වා නිරොධසච්චදෙසනාති දස්සෙති. යථා ලොකෙ කස්සචි ආදීනවදස්සනං නිරත්ථකම්පි හොති, න තථා ඉදං, ඉදං පන සාත්ථකමෙවාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **"යස්මා වා"**තිආදි වුත්තං. **තප්පටිපක්ඛනින්නං චිත්තං හොති** දාහාභිභූතස්ස සීතනින්නතා විය සුට්ඨු දිට්ඨාදීනවතො එකංසෙන මුඤ්චිතුකම්‍යතාභාවතො.

භයන්ති භායිතබ්බං. **"නියමතො දුක්ඛ"**න්ති එතෙනස්ස දුක්ඛභාවෙන භායිතබ්බතාති භායිතබ්බතා දුක්ඛභාවං න බ්‍යභිචරතීති දස්සෙති. **වට්ටාමිසං** උපාදින්නක්ඛන්ධාති වදන්ති. තිවිධම්පි වට්ටං, වට්ටසන්නිස්සිතඤ්ච **වට්ටාමිසං.** කිලෙසෙහි ආමසිතබ්බතො **ලොකාමිසං,** පඤ්ච කාමගුණා . කිලෙසා එව **කිලෙසාමිසං. සඞ්ඛාරමත්තමෙවාති** එත්ථ **එව**-සද්දෙන විසඞ්ඛාරං නිවත්තෙති. න හි තත්ථ සාමිසතාලෙසොපි අත්ථීති. **මත්ත**-සද්දෙන පන අපරිපුණ්ණතං විභාවෙති. න හි සබ්බසඞ්ඛාරගතං සාමිසන්ති. **තස්මාති** ''භය''න්ති වුත්තස්ස දුක්ඛාදිභාවෙන නියතත්තා. යදි යං භයං, තං දුක්ඛාදිසභාවමෙව, තථා සති භයාදීසු එකෙනෙව අත්ථසිද්ධි. කස්මා සබ්බානි ගහිතානීති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ **"එවං සන්තෙපී"**තිආදි. යථා තෙසු එව සඞ්ඛාරෙසු අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො පවත්තිවසෙන ආකාරනානත්තතො අනුපස්සනානානත්තං, එවං භයාකාරාදිආකාරනානත්තතො **පවත්තිවසෙනෙවෙත්ථ ඤාණස්ස නානත්තං** . තත්ථ භයාකාරෙන පවත්තං ඤාණං **භයතුපට්ඨානඤාණං,** ඉතරාකාරවසෙන පවත්තං **ආදීනවඤාණන්ති** දට්ඨබ්බං.

යස්මා ආදීනවඤාණස්ස විසයභාවෙන වුත්තා පන්නරසාපි අත්ථා උප්පාදාදීසු පඤ්චස්වෙව අන්තොගධා, තත්ථ ච ඤාණං අන්වයබ්‍යතිරෙකවසෙන පවත්තනතො දසවිධං හොති. තස්මා ආහ **"දස ඤාණෙ පජානාතී"**ති. පජානනඤ්ච සාතිසයං විසයගතසම්මොහවිගමෙන අසම්මූළ්හං, අත්තනිපි අසම්මූළ්හමෙවාති අත්තානම්පි පජානන්තං විය හොතීති කත්වා වුත්තං. තෙනාහ **"පටිවිජ්ඣති සච්ඡිකරොතී"**ති. **ද්වින්නන්ති** ද්වීසු කුසලසද්දයොගෙන හි භුම්මත්ථෙ සාමිවචනං යථා ''කුසලා නච්චගීතස්සා''ති (ජා. 2.22.94). **කුසලතාති** කරණෙ පච්චත්තවචනන්ති ආහ **"ද්වින්නං කුසලතායා"**ති. **ද්වින්නන්ති** වා ද්වින්නං ඤාණානං වසෙනාති අත්ථො. පවත්තියා යාථාවතො දිට්ඨතාය තප්පටිපක්ඛතො සන්තිපදං සුවිනිච්ඡිතමෙව හුත්වා උපට්ඨාති. තෙනස්ස චිත්තං පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානාදිමිච්ඡාගාහවසෙන න විචලති. තත්ථ සුපරිදිට්ඨාදීනවත්තාති ආහ **"නානාදිට්ඨීසු න කම්පතී"**තිආදි. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

754. **සඞ්ඛාරගතෙති** සබ්බස්මිං තෙභූමකෙ සඞ්ඛාරෙ. **නිබ්බින්දතීති** ඤාණනිබ්බිදෙන නිබ්බෙදං ආපජ්ජති. තථාභූතො ච තත්ථ උක්කණ්ඨන්තො, අනභිරමන්තො ච නාම හොතීති වුත්තං **"උක්කණ්ඨති නාභිරමතී"**ති.

තත්ථ අනභිරමණස්ස උපමං දස්සෙතුං **"සෙය්‍යථාපී"**තිආදි වුත්තං. අනොතත්තදහං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතෙසු ද්වියොජනසතුබ්බෙධෙසු යථාක්කමං සානුඅඤ්ජනරජතසුවණ්ණසත්තරතනමයෙසුගන්ධමාදනකාළකෙලාසසුදස්සනචිත්තකූටහෙදෙසු පඤ්චසු හිමවතො මහාසිඛරෙසු පච්ඡිමො **චිත්තකූටපබ්බතො** නාම. සීහපපාතාදීසු **සත්තසු මහාසරෙසු.**

සුවණ්ණපඤ්ජරෙති සුවණ්ණමයෙ සීහපඤ්ජරෙ. **පක්ඛිත්තොති** නිරුද්ධො. **තිවිධෙ සුගතිභවෙති** කාමසුගතිආදිකෙ තිවිධෙ සම්පත්තිභවෙ.

හත්ථපාදවාලවත්ථිකොසෙහි භූමිඵුසනෙහි සත්තහි පතිට්ඨිතොති **සත්තපතිට්ඨො. නගරමජ්ඣෙ නාභිරමති** ද්වාරපඤ්ජරනාළනාදිඅවබාධනභයෙන. **දිට්ඨෙති** අධිමුත්තිපුබ්බකෙන අන්වයදස්සනෙන දිට්ඨෙ. තෙනාහ **"තන්නින්නතප්පොණතප්පබ්භාරමානසො"**ති.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

755. **තං පනෙතන්ති** නිබ්බිදාඤාණමාහ. **ඤාණද්වයෙනාති** භයතුපට්ඨානාදීනවානුපස්සනාඤාණද්වයෙන. යස්මා භයතො දිස්සමානා එව සඞ්ඛාරා මහාදීනවා, නිබ්බින්දිතබ්බා ච හුත්වා උපට්ඨහන්ති, තස්මා එකම්පි තං ඤාණං තථාභාවනාබලප්පත්තියා අවත්ථාවිසෙසයුත්තං තිවිධකිච්චසාමත්ථියවන්තං හොතීති වුත්තං **"අත්ථතො එක"**න්ති. තෙනාහ **"සබ්බසඞ්ඛාරෙ"**තිආදි.

තයිදං තාසං අනුපස්සනානං මත්ථකප්පත්තිවසෙන වුත්තං, ආදිම්හි පන භින්නසභාවා එව පවත්තන්ති. **උප්පාදෙසීති** පාත්වාකාසි, විභාවෙසීති අත්ථො.

මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණකථාවණ්ණනා

756. **න සජ්ජති** බහ්වාදීනවතාය දිට්ඨත්තා. **මුඤ්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති** අනාදිකාලිකස්ස බන්ධස්ස පරිඤ්ඤායමානත්තා. **මුඤ්චිතුකාමතා** තතො අත්තානං නිබ්බෙධෙතුකාමතා නිස්සරිතුකාමතා අපගන්තුකාමතා. **පඤ්ජරපක්ඛිත්තොති** පඤ්ජරෙන සමොරුද්ධො. **එවමාදයොති** ආදි-සද්දෙන ආදිත්තඅඞ්ගාරඋපසට්ඨදෙසබ්‍යාළසාපදාකුලවනගහනාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං නිට්ඨිතං.

පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

757. **"සබ්බභව ...පෙ.... මුඤ්චිතුකාමො"**ති වත්වා පුන **සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතාති සබ්බ**ග්ගහණං සාතිසයමුත්තිදස්සනත්ථං අධිකවචනං අඤ්ඤමත්ථං බොධෙතීති. යඤ්හි සඞ්ඛාරෙහි අනනුබන්ධස්ස මුඤ්චනං, තං සාතිසයං මුඤ්චනං. තං පන වුච්චමානාය පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය හොතීති තං දස්සෙතුං **"පුන තෙ එවං සඞ්ඛාරෙ"**තිආදි වුත්තං. තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනං පුබ්බෙපි කතන්ති **පුන**ග්ගහණං. භවාදිගතස්ස සඞ්ඛාරස්ස අපරිතුලිතස්ස අභාවතො **"තෙ"**ති වුත්තං. අනුපස්සනාකාරස්ස අපුබ්බස්සපි අත්ථිතාය **"එව"**න්ති වුත්තං. ඉදානි වුච්චමානාකාරෙනාති හි අත්ථො. සඞ්ඛාරානං පරිග්ගණ්හනං නාම පරිපුණ්ණලක්ඛණවසෙනෙව හොතීති **"තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා"**ති වුත්තං.

අනච්චන්තිකතොතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. පඨමෙන **ආදි**-සද්දෙන ''ආදිඅන්තවන්තතො නිච්චපටික්ඛෙපතො''ති එවමාදීනං සඞ්ගහො.

දුතියෙන ''උදයබ්බයපටිපීළනතො සුඛපටික්ඛෙපතො''ති එවමාදීනං සඞ්ගහො.

අජඤ්ඤතොති අමනුඤ්ඤතො, අසොභනතො වා. **ජෙගුච්ඡතොති** ''ධී''ති ජිගුච්ඡිතබ්බතො. **පටික්කූලතොති** අභිරුචියා පටිලොමනෙන පටික්කූලභාවතො. න මණ්ඩනෙන හතා **අමණ්ඩනහතා,** අමණ්ඩනෙන සක්කා එතෙසං

සුභභාවං හන්තුන්ති අත්ථො. අමණ්ඩනෙන වා තෙසං අසුභතා පාකටා හොතීති **අමණ්ඩනහතා.** මණ්ඩනෙන වා න හන්තබ්බසභාවා ''අසූරියපස්සා''ති විය **අමණ්ඩනහතා.** තතො අමණ්ඩනහතභාවතොති රූපසඞ්ඛාරෙ සන්ධාය වදති. **විරූපතොති** අසුන්දරතො. පටිසසංයොජනවත්ථුතාය පස්සන්තෙ අත්තනි බන්ධතීති **බීභච්ඡං** අතිවිය විරූපං. යං දිට්ඨමත්තමෙව දොමනස්සුප්පත්තිනිමිත්තං හොති. අජඤ්ඤජිගුච්ඡනීයතා හි ගූථං විය පරිවජ්ජිතබ්බං වා **බීභච්ඡං.** ඉධ **ආදි-**සද්දෙන ''අසුචිතො අමනාපතො''ති එවමාදීනං සඞ්ගහො.

චතුත්ථෙන **ආදි-**සද්දෙන ''අපරිණායකතො අත්තපටික්ඛෙපතො''ති එවමාදීනං සඞ්ගහො.

758. **අයන්ති** යොගාවචරො. **මුඤ්චනස්සාති** පුන අනනුබන්ධනත්ථං සුමුත්තමුඤ්චනස්ස. **උපායසම්පාදනත්ථන්ති** අනිච්චාදිවසෙන සුට්ඨු පරිග්ගණ්හනං පරිමද්දනා උපායො, තස්ස සාධනත්ථං.

මච්ඡගහණත්ථං උදකෙ තත්ථ තත්ථ ඛිපන්ති එතන්ති **ඛිප්පං,** මච්ඡානං ගහණකූටපං. **ඔඩ්ඩාපෙසීති** ඔසාරෙසි, ඛිපීති අත්ථො. **සප්පන්ති** කණ්හසප්පං. **ගහණෙති** යථාගහිතං සප්පං අඡඩ්ඩෙත්වා ගහණෙ. **හත්ථං නිබ්බෙඨෙත්වාති** සප්පෙන අත්තනො භොගෙන වෙඨිතං හත්ථපදෙසං නිබ්බෙඨෙත්වා මොචෙත්වා. **ආවිඡ්ඡිත්වා** ආවෙඨිකප්පභාපනෙන භමෙත්වා. **නිස්සජ්ජිත්වාති** ඡඩ්ඩෙත්වා.

තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්දනං. තත්ථ **ආදිතොවාති** විඤ්ඤුතං පත්තකාලෙ. **ඝනවිනිබ්භොගං කත්වාති** කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා සමූහාදිඝනග්ගහණං භින්දිත්වා. **සුමුත්තන්ති** භාවනපුංසකනිද්දෙසො ''විසමං චන්දිමසූරියා පරිවත්තන්ති''තිආදීසු (අ. නි. 4.70) විය. සඞ්ඛාරානං නිච්චාදිආකාරෙන උපට්ඨාතුං අසමත්ථතා අනිච්චසඤ්ඤාදිභෙදාය විපස්සනාය සාතිසයං බලවභාවප්පත්තියා, සා ච සඞ්ඛාරානං අනිච්චාදිආකාරස්ස සුට්ඨුතරං සල්ලක්ඛණෙනාති ආහ **''තිලක්ඛණාරොපනෙන…පෙ…. පාපෙත්වා''**ති. යථා හි නිබ්බුද්ධකරණෙ බලවතරෙන පටිමල්ලෙන තත්ථ තත්ථ මුට්ඨිප්පහාරාදිනා විමථිතො ඉතරො තෙන යුජ්ඣිතුං අසමත්ථතං පාපිතො හොති. න කෙවලං අසමත්ථතං පාපිතොව හොති, අථ ඛො මරණමත්තං දුක්ඛං වා මරණං වා පාපුණාති, එවමෙතෙපි සඞ්ඛාරා එවං දුබ්බලභාවං පාපිතා උපරිඤාණානුභාවෙන නිබ්බිසෙවනතං, සබ්බසො භඞ්ගඤ්ච පාපුණන්තීති.

759. **එත්තාවතාති** එවං ''අනච්චන්තිකතො''තිආදිනා පරොචත්තාලීසාය ආකාරෙහි සඞ්ඛාරානං අනිච්චාදිභාවසල්ලක්ඛණවසප්පවත්තෙන පටිසඞ්ඛානෙන.

අනිච්චතො මනසිකරොතොතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං භයතුපට්ඨානකථායං (විසුද්ධි. 2.750) වුත්තනයමෙව.

අයං පන විසෙසො – **''පටිසඞ්ඛා''**ති පදස්ස **''ජානිත්වා''**ති අත්ථං වත්වා පටිසඞ්ඛානුප්පජ්ජනකිරියානං සමානලක්ඛණත්තා අසතිපි පුබ්බාපරකාලත්තෙ සද්දවොහාරමත්තෙන එවං වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **''කාම''**න්තිආදිමාහ. තෙන ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා (පට්ඨා. 1.1.53), නිහන්ත්වා තිමිරං සබ්බං, උග්ගතොයං දිවාකරො''ති ච එවමාදීසු විය සමානකාලවසෙනායං සද්දපයොගොති. තථා මනඤ්ච ධම්මෙ ච පඨමං පටිච්ච පච්ඡා න මනොවිඤ්ඤාණස්ස උප්පත්ති, එවම්ධාපීති දස්සෙතුං **''මනඤ්ච පටිච්චා''**තිආදි වුත්තං. එදිසො සද්දපයොගො යෙභුය්‍යෙන ලොකෙ පුබ්බකාලවසෙනෙව දිස්සතීති පුබ්බකාලවසෙනෙව ඉධාපි තං දස්සෙතුං **''එකත්තනයෙන වා…පෙ…. වෙදිතබ්බ''**න්ති ආහ. තස්සත්ථො – අපරාපරං උප්පන්නෙසු ඤාණෙසු පුරිමස්ස වසෙන පටිසඞ්ඛානකිරියා, තදඤ්ඤස්ස වසෙන උප්පජ්ජනකිරියා ච යොජෙතබ්බා, න ච තානි භෙදතො අපෙක්ඛිතබ්බානි එකසන්තානපතිතතාය එකත්තනයවසෙන ගහිතත්තාති. **ඉතරස්මිං පදද්වයෙති** ''පවත්තං පටිසඞ්ඛා, නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච පටිසඞ්ඛා''ති ඉමස්මිං පදද්වයෙ.

පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණකථාවණ්ණනා

760. සඞ්ඛාරානං අනිච්චදුක්ඛාකාරාදිපරිග්ගණ්හනවසෙන පවත්තම්පි පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං විසෙසතො අනත්තාකාරපරිග්ගණ්හනපධානන්ති වුත්තං **''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා සුඤ්ඤාති පරිග්ගහෙත්වා''**තිආදි. තස්මිඤ්හි සති සච්චසම්පටිවෙධො ඉජ්ඣති, න අසති. තදභාවතො හි අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණපඤ්ඤාපකම්පි **සරභඞ්ගසත්ථාරාදීනං** සාසනං අනියානිකමෙව ජාතං. අථ වා තෙසං නිච්චසාරාදීහි රිත්තකං සන්ධාය **''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා සුඤ්ඤාති පරිග්ගහෙත්වා''**ති වුත්තං. යඤ්හි යතො රිත්තකං, තං තෙන සුඤ්ඤන්ති. සඞ්ඛාරානං අත්තසුඤ්ඤතාය දුවිඤ්ඤෙය්‍යභාවතො අනෙකවාරං පටිවිද්ධායපි සුඤ්ඤතානුපස්සනාය දළ්හීභාවාපාදනත්ථං **''පුන සුඤ්ඤමිද''**න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යදග්ගෙන සඞ්ඛාරා අනත්තතා, තදග්ගෙන අනත්තනියා. සති හි අත්තනි අත්තනියෙන භවිතබ්බන්ති වුත්තං **''සුඤ්ඤමිදං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා''**ති. **ද්විකොටිකන්ති** ද්විඅංසිකං, අත්තානං නෙව දිස්වා ඤාණචක්ඛුනා පච්චක්ඛතො, අනුමානතො ච තස්ස අනුපලබ්භනීයතොති අධිප්පායො. පරං අඤ්ඤං සත්තං, සඞ්ඛාරං වා පරික්ඛාරභාවෙ අත්තනො සුඛදුක්ඛසාධනභාවෙ ඨිතං න දිස්වාති යොජනා. පුන පරිග්ගණ්හාතීති සම්බන්ධො. **එත්ථාති** එතස්මිං සුඤ්ඤතානුපස්සනාධිකාරෙ.

ක්වචීති කත්ථචි ඨානෙ, කාලෙ, ධම්මෙ වා. අථ වා **ක්වචීති** අජ්ඣත්තං, බහිද්ධා වා. **අත්තනො අත්තානන්ති** සකත්තානං. ''අයං ඛො භවං බ්‍රහ්මා මහාබ්‍රහ්මා…පෙ…. සෙට්ඨො සජිතා වසී පිතා භූතභබ්‍යාන''න්තිආදිනා (දී. නි. 1.42) පරෙහි පරිකප්පිතං අත්තානඤ්ච කස්සචි කිඤ්චනභූතං න පස්සතීති දස්සෙන්තො **''කස්සචී''**තිආදිමාහ. තත්ථ **පරස්සාති** ''පරජාති, පරො පුරිසො''ති ච එවං ගහිතස්ස. **න ච මම ක්වචනීති** එත්ථ මම-සද්දො අට්ඨානෙ පයුත්තොති ආහ **''මම-සද්දං තාව ඨපෙත්වා''**ති. **පරස්ස චාති** අත්තතො අඤ්ඤස්ස. ''පරො පුරිසො''ති එවංභූතො අත්ථො මමත්ථාය ඨිතො, තස්ස වසෙන මය්හං සබ්බං සිජ්ඣතීති එවං එකච්චදිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතවසෙන පරං අත්තානං තඤ්ච අත්තනො කිඤ්චනභූතං න පස්සතීති දස්සෙන්තො **''න ච ක්වචනී''**තිආදිමාහ. එත්ථ ච **නාහං ක්වචනීති** සකඅත්තනො අභාවං පස්සති. **න කස්සචි කිඤ්චනතස්මින්ති** සකඅත්තනො එව කස්සචි අනත්තනියතං පස්සති. **න ච මමාති** එතං ද්වයං යථාසඞ්ඛ්‍යං සම්බන්ධිතබ්බං. **අත්ථීති** පච්චෙකං. **න ච ක්වචනි පරස්ස අත්තා අත්ථීති** පරස්ස අත්තනො අභාවං පස්සති. **තස්ස පරස්ස අත්තනො මම කිඤ්චනතා න වත්ථීති** පරස්ස අත්තනො අනත්තනියතං පස්සති. එවං අජ්ඣත්තං, බහිද්ධා ච බන්ධානං අත්තත්තනියසුඤ්ඤතා සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජතා චතුකොටිකසුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්හනෙන දිට්ඨා හොති. තෙන වුත්තං **''එවමය''**න්තිආදි.

761. **''ඡහාකාරෙහී''**තිආදිනා නිද්දෙසාදීසු තත්ථ තත්ථ ආගතෙ පකාරෙ සුඤ්ඤතානුපස්සනාය පරිබ්‍රූහනං සඞ්ගහෙත්වා දස්සෙති. තත්ථ **ඡහාකාරෙහීති** ඡහි ගහණාකාරෙහි, ගහෙතබ්බාකාරෙහි වා. **නිච්චෙනාති** ''නිච්චො''ති පරිකප්පිතෙන අත්තනා වා අඤ්ඤෙන වා කෙනචි. **නිච්චෙනාති** වා නිච්චභාවෙන. ධුවාදයො ''නිච්චො''ති ගහිතස්සෙව ගහෙතබ්බාකාරා. තබ්බිභාගෙන හි ඉමස්ස ඡක්කතා. තත්ථ නිච්චතා නාම කූටට්ඨතා. ධුවභාවො ථිරතා. සදා භාවිතා සස්සතතා. නිබ්බිකාරතා අවිපරිණාමධම්මතා. **යාව ජරාමරණාති** පෙය්‍යාලං අකත්වා පරියොසානපදමෙව දස්සෙති.

762. න සාරන්ති **අසාරං,** නත්ථි එතස්ස සාරන්ති **නිස්සාරං**. සාරතො අපගතං, සාරං වා තතො අපගතන්ති **සාරාපගතං**. කෙචි පනෙත්ථ ''නිච්චසාරසාරෙන වා සුඛසාරසාරෙන වා අත්තසාරසාරෙන වා''ති පාළීති අධිප්පායෙන ''අසාරං නිස්සාරං සාරාපගත''න්ති පදත්තයං එකො සුඤ්ඤතාපරිග්ගහාකාරො, අඤ්ඤථා සත්තෙව ආකාරා සියුං, න අට්ඨාති වදන්ති. අපරෙ පන ''සුඛසාරසාරෙනාතිපි පාළියං අත්ථීති 'අසාරං නිස්සාරං සාරාපගත'න්ති ඉදං පදත්තයං 'නිච්චසාරසාරෙනා'තිආදීසු පච්චෙකං යොජෙතබ්බ''න්ති වදන්ති. **සෙතවච්ඡොති** සෙතවරුණකො. ''මිනරුක්ඛො''තිපි වදන්ති. **පාළිභද්දකොති** කිංසුකො.

763. නිච්චසාරාදීනං අභාවතො **රිත්තතො පස්සති**. පරිත්තතො, ලාමකත්තා වා **තුච්ඡතො**. අත්තසාරාභාවෙන **සුඤ්ඤතො**. සයං අනත්තතාය **අනත්තතො**. ඉස්සරියස්ස අභාවතො, කෙනචි ඉස්සරියං කාරෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය ච **අනිස්සරියතො**. වෙණපිණ්ඩෙන භාජනාදිං කාතුකාමස්ස විය රූපස්ස නිච්චතාදිං කාතුකාමස්ස තං න සිජ්ඣති, සකඉච්ඡාවසෙන වා කාචි කිරියා නත්ථීති **අකාමකාරියතො**. ''එවං රූපං හොතු, මා එව''න්ති **අලබ්භනීයතො**. සයං අඤ්ඤස්ස වසෙ න වත්තති, නාපි අඤ්ඤං අත්තනො වසෙ වත්තෙතීති **අවසවත්තකතො**. යස්මිං සන්තානෙ සයං තස්ස පරො විය අවිධෙය්‍යතාය **පරතො**. කාරකාදි විය කාරණෙහි, ඵලෙන ච **විවිත්තතො**. න හි කාරණෙන ඵලං, ඵලෙන වා කාරණං සගබ්භං තිට්ඨති. එස නයො වෙදනාදීසුපි.

764. **රූපං න සත්තොතිආදීසු** යො ලොකවොහාරෙන සත්තො, රූපං සො න හොතීති අයමත්ථො ඉධ නාධිප්පෙතො තස්සාවුත්තසිද්ධත්තා. න හි ලොකො රූපමත්තං ''සත්තො''ති වොහරති, බාහිරකපරිකප්පිතො පන අත්තා ''සත්තො''ති අධිප්පෙතො. සො හි තෙහි රූපාදීසු සත්තවිසත්තතාය පරෙසං සඤ්ජාපනට්ඨෙන ''සත්තො''ති වුච්චති, රූපං සො න හොතීති අත්ථො. සුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්හනඤ්හෙතන්ති. එස නයො **න ජීවොතිආදීසුපි**. තත්ථ ජීවනට්ඨෙන **ජීවො**. නරනට්ඨෙන නෙතුභාවෙන **නරො**. ''අහමස්මී''ති මානුප්පත්තිට්ඨානතාය මානො එත්ථ වාති පවත්තතීති **මානවො**. ථීයති එත්ථ ගබ්භොති **ඉත්ථී**. පධානභාවෙන පුරි සෙතීති **පුරිසො** . ආහිතො අහංමානො එත්ථාති **අත්තා**. පච්චත්තං තස්ස තස්ස අහංකාරවත්ථුතාය ''අහ''න්ති ච දිට්ඨිගතිකෙහි අත්තා වුච්චති, රූපං පන තාදිසං න හොතීති සුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්හනවිධිං දස්සෙතුං **''රූපං න සත්තො''**තිආදි වුත්තං. තස්මා අට්ඨහිපි පදෙහි රූපස්ස අත්තසුඤ්ඤතාව දස්සිතා. ඉතරෙහි චතූහි තස්ස කිඤ්චනතාභාවො. තත්ථ **න මමාති** මය්හං අත්තනො සන්තකං න හොති, තථා අඤ්ඤස්ස අත්තනො සන්තකං න හොති, කස්සචිපි අත්තනො සන්තකං න හොති අත්තනොයෙව අභාවතො. **''න අත්තනිය''**න්ති පදෙන පකාසිතො එවත්ථො පරියායන්තරෙහි තීහිපි පදෙහි පකාසිතො. එස නයො වෙදනාදීසුපි.

765. හෙට්ඨා කලාපසම්මසනස්ස දළ්හභාවාය වුත්තසම්මසනනයාපි සුඤ්ඤතානුපස්සනාය දළ්හභාවාය සංවත්තන්තීති දස්සෙන්තො **''තීරණපරිඤ්ඤාවසෙනා''**තිආදිමාහ. තත්ථ භයස්ස අහිංසනෙන **අසරණතො**. ''සරණ''න්ති ගහෙතුං අයුත්තතාය **අසරණීභූතතො. ''අනස්සාදතො''**ති ඉදං පාළියං නත්ථි. සති ච තෙචත්තාළීස ආකාරා සියුං. රූපප්පවත්තියං සබ්බාදීනවුපලද්ධියා **ආදීනවතො. ''සමුදයතො අත්ථඞ්ගමතො''**ති ඉදං ද්වයං යථා අනිච්චතො දස්සනං පනාළිකාය, නිච්චසාරවිරහදීපනෙන වා සුඤ්ඤතාවිභාවනං හොති, එවං සුඤ්ඤතාවිභාවනන්ති කත්වා වුත්තං. තථා ''යං ඛො රූපං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං රූපස්ස අස්සාදො''ති (සං. නි. 3.26) දස්සනං පච්චයපච්චයුප්පන්නතාවිභාවනෙන සුඤ්ඤතාවිභාවනං. ''යං රූපං අනිච්චං දුක්ඛං විපරිණාමධම්මං, අයං රූපස්ස ආදීනවො''ති (සං. නි. 3.26) ච දස්සනං නිච්චතාදිසුඤ්ඤතාභාවනතො. තථා ''යො රූපෙ ඡන්දරාගවිනයො

ඡන්දරාගප්පහානං, ඉදං රූපස්ස නිස්සරණ''න්ති එවං සමුදයාදිදස්සනානං, ඉතරෙසඤ්ච යථාරහං සුඤ්ඤතානුපස්සනානුබ්‍රූහනතා දට්ඨබ්බා. යං පන ආදීනවතො දස්සනං, පුබ්බෙ වත්වාපි පුන වචනං අස්සාදපටික්ඛෙපතො දස්සනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. වෙදනාදීසුපි ද්වාචත්තාලීස ආකාරා නෙතබ්බාති ආහ **''වෙදනං...පෙ.... විඤ්ඤාණං අනිච්චතො...පෙ.... නිස්සරණතො පස්සතී''**ති.

වුත්තම්පි ච නිද්දෙසෙ **එතං** සුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්හනකථාසන්දස්සනං ''අසුකාය පාළියා අයං නිද්දෙසො''ති දස්සනත්ථං, තස්ස ඵලසන්දස්සනත්ථඤ්ච.

766. එවං තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන පච්චෙකං ඛන්ධෙසු ද්වාචත්තාලීසාය ආකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වාපි තිවිධානුපස්සනාවසෙනෙව භාවනං අනුයුඤ්ජන්තස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණුප්පත්තීති දස්සෙන්තො **''එවං සුඤ්ඤතො''**තිආදිමාහ. තත්ථ **පරිග්ගණ්හන්තොති** සම්මසන්තො. **භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විප්පහායාති** අජ්ඣුපෙක්ඛකතාය සඞ්ඛාරානං විපත්තිං නිස්සාය උප්පජ්ජනකභයඤ්චෙව තෙසං සම්පත්තිං නිස්සාය උප්පජ්ජනකපීතිඤ්ච පජහිත්වා. අථ වා භයතුපට්ඨානවසෙන උප්පජ්ජනකඤාණභයඤ්ච සම්මසනවසෙන උප්පජ්ජනකපීතිසඞ්ඛාතං නන්දිඤ්ච පහාය. න හි සබ්බසො සුඤ්ඤතාය දිට්ඨාය භයනන්දීනං අවසරො අත්ථි, අථ ඛො උපෙක්ඛාව සණ්ඨාති. තෙනාහ **''සඞ්ඛාරෙසු උදාසීනො හොතී''**ති. තත්ථ යෙන මිච්ඡාගාහෙන අනුදාසීනතා සියා, තදභාවං දස්සෙන්තො **''අහන්ති වා මමන්ති වා න ගණ්හාතී''**ති ආහ. ඉදානිස්ස උදාසීනතාය උපමං දස්සෙන්තො **''විස්සට්ඨභරියො විය පුරිසො''**තිආදිමාහ.

තත්ථ අනුදාසීනතාපුබ්බිකා උදාසීනතා වුච්චමානා ඉධ ඔපම්මත්ථං එරතීති දස්සෙතුං **''ඉට්ඨා කන්තා''**තිආදි වුත්තං. **අතිවිය නං මමායෙය්‍ය** ඉත්ථීනං සාඨෙය්‍යාකුටෙය්‍යාවඞ්කෙය්‍යාදීනං අජානනතො. **මුඤ්චිතුකාමො හුත්වාති** මුඤ්චිතුකාමොව හුත්වා, **තං විස්සජ්ජෙය්‍ය** නිරපෙක්ඛතාය වසෙනෙවාති අධිප්පායො. **අයං** යොගාවචරො. මුඤ්චිතුකාමතාය උද්ධං යාව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං න උප්පජ්ජති, තාව පවත්තා විපස්සනා පටිසඞ්ඛානුපස්සනා එවාති ආහ **''පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො''**ති.

පතිලීයතීති එකපස්සෙන නිලීයති නිලීනං විය හොති. **පතිකුටතීති** සඞ්කුචති. **පටිවට්ටතීති** විවට්ටති. **න සම්පසාරියතීති** න විසරති, අභිරතිවසෙන න පක්ඛන්දතීති අත්ථො.

ඉච්චස්සාති ඉති එවං අස්ස යොගිනො.

767. තික්ඛවිසදසූරභාවෙන සඞ්ඛාරෙසු අජ්ඣුපෙක්ඛනෙ සිජ්ඣමානෙ **තං පනෙතං** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං අනෙකවාරං පවත්තමානං පරිපාකගමනෙන අනුලොමඤාණස්ස පච්චයභාවං ගච්ඡන්තං **නිබ්බානං සන්තතො පස්සති** නාම. තථාභූතඤ්ච **සබ්බං සඞ්ඛාරප්පවත්තං විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බානමෙව පක්ඛන්දති** නාම. තයිදං ඉධ ඤාණං අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙහි සද්ධිං එකත්තං නෙත්වා වුත්තං එකත්තනයවසෙන . **නො චෙ නිබ්බානං සන්තතො පස්සතීති** තාව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස අපරිපක්කතමෙවාහ. සමුද්දං තරන්තීති **සාමුද්දිකා,** සංයත්තිකා. දිසාජානනකො කාකො **දිසාකාකො,** ලක්ඛණමත්තඤ්චෙතං යො කොචි තාදිසො සකුන්තො වෙදිතබ්බො. **විදෙසන්ති** අදෙසං සමුද්දෙ අපරිච්ඡින්නට්ඨානං. **අනුගන්ත්වාති** අනු අනු ගන්ත්වා.

තයිදං විපස්සනාඤාණං. **පිට්ඨං වට්ටයමානං වියාති** ථූලථූලතො විවෙචනවසෙන නිප්ඵොටියමානං සණ්හං සණ්හං පිට්ඨචුණ්ණං විය. **නිබ්බට්ටිතකප්පාසන්ති** නිබ්බට්ටිතබීජං කප්පාසං. **විහනමානං වියාති** ධනුකෙන විහඤ්ඤමානං විය. උපමාද්වයෙනපි පුනප්පුනං සම්මසනෙන විපස්සනාඤාණස්ස සුඛුමතරභාවාපත්තිමාහ. යථා යථා හි විපස්සනාභාවනාබලෙන තික්ඛා, විසදා, සූරා ච හොති, තථා තථා සුඛුමතරාපි හොතීති. **සඞ්ඛාරවිච්නනෙති** පච්චයස්ස සිඛාප්පත්තතාය සඞ්ඛාරෙසු විය තෙසං විචිනනෙපි උදාසීනං හුත්වා තිවිධානුපස්සනාවසෙන තිට්ඨති පකාරන්තරස්ස අභාවතො. ''සත්තධා අට්ඨාරසධා''තිආදිනා විභත්තාපි හි අනුපස්සනාපකාරා අනිච්චානුපස්සනාදීස්වෙව තීසු අන්තොගධාති මත්ථකප්පත්තා විපස්සනා තාසං එව වසෙන තිට්ඨති.

768. **තත්‍රාති** තස්මිං විමොක්ඛමුඛභාවාපජ්ජනෙ, අරියපුග්ගලවිභාගපච්චයත්ථෙ ච. **ඉදං** විපස්සනාඤාණං. **තිණ්ණං ඉන්ද්‍රියානන්ති** සද්ධින්ද්‍රියසමාධින්ද්‍රියපඤ්ඤින්ද්‍රියානං. **ආධිපතෙය්‍යවසෙනාති** සම්පයුත්තධම්මානං අධිපතිභාවවසෙන. අනිච්චානුපස්සනාබහුලස්ස හි සද්ධින්ද්‍රියං බලවං හොති, දුක්ඛානුපස්සනාබහුලස්ස සමාධින්ද්‍රියං, අනත්තානුපස්සනාබහුලස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියන්ති තිස්සන්නං අනුපස්සනානං වසෙන බලවතරභාවං පත්තානි ඉමානි තීණි ඉන්ද්‍රියානි විමොක්ඛමුඛභාවං ආපාදෙන්තීති ආහ **''තිවිධානුපස්සනා...පෙ.... ආපජ්ජති නාමා''**ති. **තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවන්ති** එත්ථ කෙ පන තයො විමොක්ඛා, කානි වා තීණි විමොක්ඛමුඛානීති අන්තොලීනෙ අනුයොගෙ විමොක්ඛමුඛාධීනත්තා විමොක්ඛාධිගමස්ස විමොක්ඛමුඛානි තාව දස්සෙන්තො **''තිස්සො හි...පෙ.... වුච්චන්තී''**ති වත්වා අයඤ්ච අත්ථො පාළිතො එව විඤ්ඤායතීති දස්සෙන්තො **''යථාහා''**තිආදිමාහ.

ලොකනියයානායාති ලොකතො නික්ඛමනාය, සත්තලොකස්ස වා වට්ටදුක්ඛතො නික්ඛමනාය. **පරිච්ඡෙදපරිවටුමතොති** උදයබ්බයවසෙන පරිච්ඡෙදතො චෙව පරිවටුමතො ච. **සමනුපස්සනතායාති** සම්මදෙව අනු අනු පස්සනාය සංවත්තන්තීති සම්බන්ධො. අනිච්චානුපස්සනා හි සඞ්ඛාරෙ ආදිතො උදයෙන, අන්තතො වයෙන පරිච්ඡින්නෙ පස්සති. ආදිඅන්තවන්තතාය හි තෙ අනිච්චාති. **අනිමිත්තාය ච ධාතුයාති** සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තවිරහතො ''අනිමිත්තා''ති ලද්ධනාමාය අසඞ්ඛතාය ධාතුයා. **චිත්තසම්පක්ඛන්දනතායාති** පරිච්ඡින්දිත්වා අනුලොමඤාණාදිභාවෙන සම්මදෙව අධිචිත්තස්ස අනුපවිසනත්ථාය. **අප්පණිහිතායාති** රාගපණිධිආදීනං අභාවෙන ''අප්පණිහිතා''ති ලද්ධනාමාය. **සුඤ්ඤතායාති** අත්තසුඤ්ඤතාය ''සුඤ්ඤතා''ති ලද්ධනාමාය.

ගතින්ති නිබ්බත්තිං. සඞ්ඛාරානං සභාවවිභාවනෙන සංවෙජියමානං චිත්තං සම්මාපටිපත්තියං සමුත්තෙජිතං නාම හොතීති ආහ **''මනොසමුත්තෙජනතායාති චිත්තසංවෙජනතායා''**ති. මමංකාරෙන අත්තනියසඤ්ඤිතස්ස වත්ථුනො සාමිභූතො අත්තා පඨමං පරාමසීයති, තතො අත්තනියන්ති ආහ **''නාහං, න මමාති එවං අනත්තතො සමනුපස්සනතායා''**ති. **තීණි පදානීති** පරිච්ඡෙදපරිවටුම, මනොසමුත්තෙජන, සමනුපස්සනපදානීති වදන්ති, ''සබ්බසඞ්ඛාරෙ''තිආදීනි පන තීණි වාක්‍යානි තීණි පදානීති වෙදිතබ්බානි. **තෙනෙවාති** අනිච්චානුපස්සනාදීනං වසෙන තෙසං තිණ්ණං පදානං වුත්තත්තා එව. **පඤ්හවිස්සජ්ජනෙති** ''අනිච්චතො මනසි කරොතො කථං සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති''ති පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනෙ.

769. එවං විමොක්ඛමුඛානි දස්සෙත්වා ඉදානි විමොක්ඛෙ දස්සෙතුං **''කතමෙ පනා''**තිආදි වුත්තං. **අනිච්චතො මනසි කරොන්තොති** අනිච්චානුපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො. **අධිමොක්ඛබහුලොති** සද්ධින්ද්‍රියබහුලො. යස්ස විසෙසතො අනිච්චානුපස්සනා තික්ඛා සූරා හොති, තස්ස සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. ''අනිච්චා සඞ්ඛාරා''ති හි ආදිතො සද්ධාමත්තකෙන පටිපජ්ජිත්වා විපස්සනාය උක්කංසගතාය තරුපල්ලවාදීසු විය මණිකනකාදීසුපි තෙසං අනිච්චතං සාතිසයං පච්චක්ඛතො පස්සතො ''සම්මාසම්බුද්ධො වත සො භගවා''ති සත්ථරි සද්ධා බලවතී පවත්තතීති සො අධිමොක්ඛබහුලො, අධිමත්තසද්ධො ච හොති. තස්ස අනිච්චානුපස්සනාබහුලතාය අනිච්චාකාරතො වුට්ඨානං හොතීති සො **''අනිමිත්තං විමොක්ඛං පටිලභතී''**ති වුත්තං. **පස්සද්ධිබහුලොති** දුක්ඛානුපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො ''දුක්ඛා සඞ්ඛාරා, තප්පටිපක්ඛතො සුඛො නිරොධො''ති ච මනසිකාරවසෙන නිබ්බානස්ස සන්තපණීතසුඛභාවං අධිමුච්චන්තො අභිණ්හං පීතිපාමොජ්ජසමායොගතො පස්සද්ධිබහුලො හොති. තතො ච අධිමත්තසමාධින්ද්‍රියපටිලාභෙන රාගපණිධියා දූරීභාවතො අප්පණිහිතවිමොක්ඛසමධිගමො හොතීති වුත්තං **''දුක්ඛතො…පෙ…. පටිලභතී''**ති. **වෙදබහුලොති** අනත්තානුපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො අත්තසුඤ්ඤතාය නිපුණඤාණවිසයත්තා ඤාණබහුලො හොති. තතො ච අධිමත්තපඤ්ඤින්ද්‍රියපටිලාභෙන මොහස්ස දූරීභාවතො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛසමධිගමො හොතීති ආහ **''අනත්තතො…පෙ…. පටිලභතී''**ති.

යො අනිච්චානුපස්සනාය නිමිත්තවසෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගහෙත්වා විපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො යත්ථ ඉදං සඞ්ඛාරනිමිත්තං සබ්බසො නත්ථි, තං ''අනිමිත්තං නිබ්බාන''න්ති අනිමිත්තාකාරෙන අධිමුච්චන්තො වුට්ඨානගාමිනිමග්ගෙන සචෙති. තස්ස මග්ගො අනිමිත්තතො නිබ්බානං සච්ඡිකරොතීති වුච්චතීති ආහ **''අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අරියමග්ගො''**ති. ස්වායං නිබ්බානස්ස අනිමිත්තාකාරො නෙව මග්ගෙන කතො, න විපස්සනාය, අථ ඛො සභාවසිද්ධො. තදාරම්මණතාය ච මග්ගො අනිමිත්තොති වුච්චතීති දස්සෙන්තො ආහ **''අනිමිත්තාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා අනිමිත්තො''**ති. යො දුක්ඛානුපස්සනාවසෙන පණිධියා දූරීභාවකරණෙන අප්පණිහිතං අධිමුච්චන්තො , යො අනත්තානුපස්සනාවසෙන අත්තුපලද්ධියා දූරීභාවකරණෙන සුඤ්ඤතං අධිමුච්චන්තොති ච ආදිනා යොජෙතබ්බං. තෙනාහ **''එතෙනෙව නයෙනා''**තිආදි.

770. යදි අරියමග්ගො තිවිධම්පි විමොක්ඛනාමං ලභති, අථ කස්මා **අභිධම්මෙ** විමොක්ඛද්වයමෙව ආගතන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''යං පනා''**තිආදි. තත්ථ **තන්ති** අභිධම්මෙ විමොක්ඛද්වයවචනං. **නිප්පරියායතො විපස්සනාගමනං සන්ධායාති** උජුකමෙව විපස්සනතො මග්ගස්ස නාමාගමනං සන්ධාය වුත්තං. කස්මා? අනිමිත්තවිපස්සනා ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො මග්ගස්ස නාමං දාතුං න සක්කොති. කාමං **සුත්තෙ** ''අනිමිත්තඤ්ච භාවෙහි, මානානුසයමුජ්ජහා''ති (සු. නි. 344) අනිමිත්තවිපස්සනා කථිතා, සා පන නිච්චනිමිත්තධුවනිමිත්තඅත්තනිමිත්තානි උග්ඝාටෙන්තීපි සයං නිමිත්තධම්මෙසු එව චරතීති සනිමිත්තාව හොතීති. අපිච අභිධම්මො නාම පරමත්ථදෙසනා, අනිමිත්තමග්ගස්ස ච පරමත්ථතො හෙතුවෙකල්ලමෙව. අනිච්චානුපස්සනාවසෙන හි **අනිමිත්තවිමොක්ඛො** කථිතො. තත්ථ ච සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, තං අරියමග්ගෙ එකඞ්ගම්පි න හොති, අමග්ගඞ්ගත්තා අත්තනො මග්ගස්ස නාමං දාතුං න සක්කොති. ඉතරෙසු දුක්ඛානුපස්සනාය වසෙන **අප්පණිහිතවිමොක්ඛො,** අනත්තානුපස්සනාය වසෙන **සුඤ්ඤතවිමොක්ඛො.**

තෙසු අප්පණිහිතවිමොක්ඛෙන සමාධින්ද්‍රියං, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොතීති තානි අරියමග්ගස්ස අඞ්ගත්තා අත්තනො මග්ගස්ස නාමං දාතුං සක්කොන්ති, න අනිමිත්තමග්ගො තදභාවතොති කෙචි. යෙ පන වදන්ති ''අනිමිත්තමග්ගො ආගමනතො නාමං අලභන්තොපි සගුණතො ච ආරම්මණතො ච නාමං ලභතී''ති, තෙසං මතෙන අප්පණිහිතසුඤ්ඤතමග්ගාපි සගුණතො එව, ආරම්මණතො එව ච නාමං ලභෙය්‍යුන්ති? තං අයුත්තං. කස්මා? මග්ගො හි ද්වීහි කාරණෙහි නාමං ලභති සරසතො ච පච්චනීකතො වාති, සභාවතො ච පටිපක්ඛතො වාති අත්ථො. **අප්පණිහිතමග්ගො** හි රාගපණිධිආදීහි විමුත්තො, **සුඤ්ඤතමග්ගො** රාගාදීහි සුඤ්ඤො එවාති තෙ සරසතො

නාමං ලභන්ති. තථා **අප්පණිහිතමග්ගො** පණිධිස්ස පටිපක්ඛො, **සුඤ්ඤතමග්ගො** අත්තාභිනිවෙසස්ස එවාති තෙ පච්චනීකතො නාමං ලභන්ති, **අනිමිත්තමග්ගො** පන රාගාදිනිමිත්තානං, නිච්චනිමිත්තාදීනං වා අභාවෙන සරසතො එව නාමං ලභති, නො පච්චනීකතො. න හි සො සඞ්ඛාරනිමිත්තාරම්මණාය අනිච්චානුපස්සනාය පටිපක්ඛො, සා පනස්ස අනුලොමභාවෙ ඨිතාති සබ්බථාපි අභිධම්මපරියායෙන අනිමිත්තමග්ගො න ලබ්භති. තෙන වුත්තං **"තං නිප්පරියායතො විපස්සනාගමනං සන්ධායා"**ති.

යස්මා සුත්තන්තපරියායෙන අනිමිත්තමග්ගො ලබ්භති. වුට්ඨානගාමිනී හි විපස්සනා යං යං සම්මසන්තී වුට්ඨානං ගච්ඡති, තස්ස තස්ස වසෙන ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො මග්ගස්ස නාමං දෙති, තත්ථ අනිච්චතො වුට්ඨහන්තස්ස මග්ගො අනිමිත්තො හොති, දුක්ඛතො වුට්ඨහන්තස්ස අප්පණිහිතො, අනත්තතො වුට්ඨහන්තස්ස සුඤ්ඤතො, තස්මා සුත්තන්තසංවණ්ණනා එසාති කත්වා ඉධ තයොපි විමොක්ඛා උද්ධටා. යං පන **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** අභිනිවෙසනිමිත්තපණිධිමුඤ්චනං උපාදාය තිස්සන්නම්පි අනුපස්සනානං තදාගමනවසෙන තදන්වයස්ස මග්ගස්ස ච සුඤ්ඤතවිමොක්ඛාදිභාවො නිද්දිට්ඨො, තස්ස පරියායභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථීති දස්සෙතුං **"විපස්සනාඤාණං හී"**තිආදි වුත්තං. විපස්සනාඤාණං පටිසම්භිදාමග්ගෙ ''අප්පණිහිතො, විමොක්ඛො''ති ච කිඤ්චාපි වුත්තන්ති සම්බන්ධො.

අනිච්චානුපස්සනාඤාණන්ති ''අනිච්චා සඞ්ඛාරා''ති අනුපස්සනාවසෙන පවත්තඤාණං. **නිච්චතො අභිනිවෙසං මුඤ්චතීති** ''තෙ නිච්චා''ති නිච්චාකාරතො පවත්තමිච්ඡාභිනිවෙසවිද්ධංසනවසෙන, තදන්වයං පන මග්ගඤාණං සමුච්ඡෙදවසෙන මුඤ්චති. **ඉතීති** තස්මා. අනිච්චාභිනිවෙසතො රිත්තතාය, විමුත්තතාය ච **සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො.** සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

තන්ති තිවිධං විපස්සනාඤාණං. තත්ථ යස්ස පරියායතො, යස්ස ච නිප්පරියායතො නාමලාභො, තං දස්සෙතුං **"සඞ්ඛාරනිමිත්තස්සා"**තිආදි වුත්තං. **න නිප්පරියායෙන,** අථ ඛො පරියායෙනාති අත්ථො. **තස්මාති** නිප්පරියායකථාභාවතො. **විමොක්ඛද්වයමෙව වුත්තං** අභිධම්මෙති අධිප්පායො. **එත්ථාති** එතස්මිං විපස්සනාධිකාරෙ. ''තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා''ති එතස්මිං වා උද්දෙසවචනෙ.

771. **තෙසං විභාගායාති** තෙසං යථාවුත්තානං සත්තන්නං අරියපුග්ගලානං සද්ධානුසාරිආදිභාවෙන විභත්තසභාවතාය.

772. **සද්ධින්ද්‍රියං පටිලභතීති** සද්ධානුසාරිභාවිතාකාරණභූතං අධිමත්තං සද්ධින්ද්‍රියං පටිලභති. අධිමොක්ඛබහුලතාය, සද්ධින්ද්‍රියාධිමත්තතාය ච කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. අපිච අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – අනිච්චාකාරසල්ලක්ඛණස්ස සද්ධාභිබුද්ධියා උපනිස්සයභාවතො තදන්වයෙ මග්ගෙ සද්ධා තික්ඛතරා හොති, තෙන අට්ඨමකො **සද්ධානුසාරී** නාම හොති. **සෙසෙසු සත්තසු ඨානෙසූති** පඨමඵලතො පට්ඨාය යාව අග්ගඵලා සත්තසු ඨානෙසු. ''සත්තසු ඨානෙසූ''ති කස්මා වුත්තං, නනු සෙසෙසු ඡසු ඨානෙසු සද්ධාවිමුත්තො, අග්ගඵලෙ පන සචායං අරූපජ්ඣානලාභී, උභතොභාගවිමුත්තො හොති, නො චෙ අරූපජ්ඣානලාභී, පඤ්ඤාවිමුත්තො, න සද්ධාවිමුත්තො. **අභිධම්මෙ** හි –

> ''කතමො ච පුග්ගලො **සද්ධාවිමුත්තො**? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො 'ඉදං දුක්ඛ'න්ති යථාභූතං පජානාති, 'අයං දුක්ඛසමුදයො'ති, 'අයං දුක්ඛනිරොධො'ති, 'අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා'ති යථාභූතං පජානාති. තථාගතප්පවෙදිතා චස්ස ධම්මා පඤ්ඤාය දිට්ඨා හොන්ති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති, නො ච ඛො යථාදිට්ඨිප්පත්තස්ස. අයං වුච්චති පුග්ගලො සද්ධාවිමුත්තො''ති (පු. ප. 208) –

එකච්චාසවපරික්ඛයවචනතො සද්ධාවිමුත්තස්ස සෙක්ඛභාවො විඤ්ඤායති, න අසෙක්ඛභාවො. අට්ඨකථායඤ්ච ''ද්වෙ ධුරානි, ද්වෙ අභිනිවෙසා, ද්වෙ සීසානී''ති වචනතො නත්ථි අරහතො සද්ධාවිමුත්තතාති? සච්චමෙතං නිප්පරියායතො. නිප්පරියායකථා හි අභිධම්මො, ඉධ පන පරියායෙන එවං වුත්තං. යදි පරියායතො අරහතො සද්ධාවිමුත්තතා, කො පන සො පරියායො? සද්ධාවිමුත්තන්වයතා. යො හි අග්ගමග්ගක්ඛණෙ සද්ධාවිමුත්තො හොති, සො අග්ගඵලක්ඛණෙපි තදන්වයතාය සද්ධාවිමුත්තොති **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** පරියායෙන වුත්තොති ඉධාපි තථෙව වුත්තං. අථ වා සද්ධාවිමුත්තසදිසතාය අරහා සද්ධාවිමුත්තො. කා පනෙත්ථ සදිසතා? යථා සද්ධාවිමුත්තස්ස සෙක්ඛස්ස කිලෙසක්ඛයො කුණ්ඨෙන අසිනා කදලිච්ඡෙදසදිසො ''නො ච ඛො යථාදිට්ඨිප්පත්තස්සා''ති වචනතො, එවං තදන්වයස්සාපි අරහතොති අයමෙත්ථ සදිසතා. කිං පන නෙසං කිලෙසපහානෙ නානත්තං අත්ථීති? නත්ථි. අථ කස්මා සද්ධාවිමුත්තො දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාතීති? ආගමනීයනානත්තෙන. දිට්ඨිප්පත්තො හි ආගමනම්හි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො අප්පකසිරෙන අකිලමන්තො වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති, සද්ධාවිමුත්තො කිච්ඡෙන කසිරෙන වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති. අපිච පඤ්ඤායපි නෙසං වෙමත්තතා. සා ච යාවතිකා ලබ්භතෙවාති වදන්ති. එවඤ්ච කත්වා පඨමමග්ගාදීසු සතිපි ඉන්ද්‍රියසමත්තෙ සද්ධාදීනං තික්ඛතාවචනම්පි සමත්ථිතං හොති.

773. **සොති** දුක්ඛතො වුට්ඨිතො. **සබ්බත්ථාති** අට්ඨසුපි ඨානෙසු. නනු ච අට්ඨකථායං ''ද්වෙ ධුරානී''ති නියමිතත්තා පඨමමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී වා සියා, ධම්මානුසාරී වා? ඉධ න සද්ධානුසාරී යුත්තො, කායසක්ඛිතාපි

අරහතො නත්ථි. **අභිධම්මෙ** හි –

> ‘‘කතමො ච පුග්ගලො **කායසක්ඛී**? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො අට්ඨ විමොක්ඛෙ කායෙන ඵුසිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති. අයං වුච්චති පුග්ගලො කායසක්ඛී’’ති (පු. ප. 208) –

එකච්චාසවපරික්ඛයවචනතො කායසක්ඛිනො සෙක්ඛභාවොව විඤ්ඤායතීති? සච්චමෙතං නිප්පරියායතො, ඉධ පන පරියායෙන වුත්තං. කො පන සො පරියායොති? කායසක්ඛිසදිසතා. උපචාරරූපජ්ඣානසමාධිතො හි සාතිසයං අරූපසමාධිසම්ඵස්සං ලද්ධා නිබ්බත්තීති එකච්චාසවපරික්ඛයං උපාදාය ‘‘කායසක්ඛී’’ති වත්තබ්බපුග්ගලෙන සාතිසයසමාධිසම්ඵස්සතදධිට්ඨානාසවපරික්ඛයසාමඤ්ඤං අපෙක්ඛිත්වා කායසක්ඛී විය **කායසක්ඛී**ති අරහා **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** වුත්තොති ඉධාපි තමෙව නයං ගහෙත්වා අරහතොපි කායසක්ඛිතා වුත්තා. සුත්තන්තසංවණ්ණනා හෙසාති. නිප්පරියායෙන පන පඨමඵලතො පට්ඨාය ඡසු ඨානෙසු කායසක්ඛී නාම හොති, සො ච ඛො අට්ඨසමාපත්තිලාභී, න විපස්සනායානිකො සුක්ඛවිපස්සකො, උපචාරමත්තලාභී, රූපජ්ඣානමත්තලාභී වා. **පස්සද්ධිබහුලොති** ච පස්සද්ධිසීසෙන සමාධි වුත්තොති සාතිසයසමාධිලාභී සමථයානිකොව අධිප්පෙතො, සමථයානිකස්සෙව ච කායසක්ඛිභාවො හෙට්ඨා වුත්තො. **අරූපජ්ඣානන්ති** චතුබ්බිධං අරූපජ්ඣානං. තත්ථ පන එකම්පි ලද්ධා අරහත්තං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො එව හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **‘‘අරූපජ්ඣාන’’**මිච්චෙව වුත්තං, න ‘‘චත්තාරි අරූපජ්ඣානානී’’ති. තෙනායං චතුන්නං අරූපසමාපත්තීනං, නිරොධසමාපත්තියා ච වසෙන පඤ්චවිධො හොති. එස නයො කායසක්ඛිම්හිපි. ද්වීහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති **උභතොභාගවිමුත්තො.**

774. පඤ්ඤවතො නිපුණතරා, ගම්භීරා ච අත්ථා පාකටා හුත්වා උපට්ඨහන්තීති අනත්තතො මනසි කරොතො වෙදබහුලතා, පඤ්ඤින්ද්‍රියපටිලාභො ච වුත්තො. **ධම්මානුසාරී හොති** පඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා. පඤ්ඤා හි ඉධ ‘‘ධම්මො’’ති අධිප්පෙතා ‘‘සච්චං ධම්මො ධිති චාගො’’තිආදීසු විය (ජා. 1.1.57).

775. යස්සා පාළියා වසෙන ඉධ අරියපුග්ගලස්ස සද්ධාවිමුත්තාදිභාවො වුත්තො, තං පාළිං දස්සෙතුං **‘‘වුත්තං හෙත’’**න්තිආදි ආරද්ධං, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

776. ‘‘සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සද්ධාවිමුත්තො’’ති එවමාදිඅත්ථස්ස සාධකං **අපරම්පි වුත්තං. ‘‘සද්දහන්තො විමුත්තො’’**ති එතෙන සබ්බථා අවිමුත්තස්ස සද්ධාමත්තෙන විමුත්තභාවදස්සනෙන සද්ධාවිමුත්තස්ස සෙක්ඛභාවමෙව විභාවෙති. **සද්ධාවිමුත්තොති** වා සද්ධාය අධිමුත්තොති අත්ථො.

ඵුට්ඨන්තං සච්ඡිකතොති ඵුට්ඨානං අනන්තරං ඵුට්ඨන්තො, ඵුට්ඨානං අරූපජ්ඣානානං අනන්තරො කාලොති අධිප්පායො, අච්චන්තසංයොගෙ චෙතං උපයොගවචනං, ඵුට්ඨානන්තරකාලමෙව සච්ඡිකරණූපායෙන සච්ඡිකාතබ්බං සච්ඡාකාසීති වුත්තං හොති. භාවනපුංසකං වා එතං යථා ‘‘එකමන්ත’’න්ති (පාරා. 2). යො හි අරූපජ්ඣානෙන රූපකායතො, නාමකායෙකදෙසතො ච වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන විමුත්තො, තෙන නිරොධසඞ්ඛාතො විමොක්ඛො ආලොචිතො පකාසිතො විය හොති, න පන කායෙන සච්ඡිකතො, නිරොධං පන ආරම්මණං කත්වා එකච්චෙසු ආසවෙසු ඛෙපිතෙසු තෙන සො සච්ඡිකතොව හොති. තස්මා සො සච්ඡිකාතබ්බං යථාආලොචිතං නාමකායෙන සච්ඡාකාසීති **කායසක්ඛී**ති වුච්චති, න තු විමුත්තො එකච්චානං ආසවානං අපරික්ඛීණත්තා. **දිට්ඨන්තං පත්තොති** දස්සනසඞ්ඛාතස්ස සොතාපත්තිමග්ගඤාණස්ස අනන්තරං පත්තොති වුත්තං හොති. පඨමඵලතො පට්ඨාය හි යාව අග්ගමග්ගා දිට්ඨිප්පත්තොති. **‘‘දිට්ඨීයා පත්තො’’**ති වා පාඨො, චතුසච්චදස්සනසඞ්ඛාතාය දිට්ඨියා නිරොධං පත්තොති අත්ථො. ඉමෙ ච සද්ධාවිමුත්තාදයො තයො පරමත්ථතො අපරියොසිතඤාණකිච්චාති තං නයං දස්සෙතුං **‘‘සද්දහන්තො විමුච්චතී’’**තිආදි වුත්තං. **ඣානඵස්සන්ති** සාතිසයං ඣානඵස්සං. තෙන අරූපජ්ඣානඵස්සො සඞ්ගහිතො හොති.

‘‘දුක්ඛා සඞ්ඛාරාති ඤාතං හොතී’’ති ඉමිනා දුක්ඛසච්චපටිවෙධමාහ, **‘‘සුඛො නිරොධොති ඤාතං හොතී’’**ති ඉමිනා නිරොධසච්චපටිවෙධං. තදුභයෙන ච සමුදයමග්ගසච්චපටිවෙධං නානන්තරියකභාවතො. **‘‘ඤාතං හොතී’’**ති ඉමිනා දුතියමග්ගකිච්චං, **‘‘දිට්ඨං හොතී’’**ති ඉමිනා තතියමග්ගකිච්චං, **‘‘විදිතං හොතී’’**ති ඉමිනා චතුත්ථමග්ගකිච්චං, **‘‘සච්ඡිකත’’**න්ති ඉමිනා පඨමඵලකිච්චං, **‘‘ඵුසිත’’**න්ති ඉමිනා සෙසඵලද්වයකිච්චං. ඉති දිට්ඨිප්පත්තස්ස මග්ගඵලඤාණබ්‍යාපාරදස්සනානි ඉමානි පදානීති වදන්ති.

777. **ඉතරෙසූති** සද්ධානුසාරිආදිපදෙසු. **සද්ධං අනුසරතීති** ආගමනීයට්ඨානෙ යීතං සද්ධං අනුගච්ඡති. යථා සා තික්ඛා සූරා අහොසි , මග්ගක්ඛණෙපි තදනුරූපමෙව පවත්තෙතීති අත්ථො. **සද්ධාය වා අනුසරතීති** සද්ධාය කාරණභූතාය සච්චපටිවෙධස්ස අනුරූපං සරති ගච්ඡති, පටිපජ්ජතීති අත්ථො. ද්වීහිපි අත්ථවිකප්පෙහි සද්ධාය අධිමත්තතංයෙව විභාවෙති. **ධම්මානුසාරීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **උභතොභාගවිමුත්තොති** ද්වීහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තො, රූපකායතො ච නාමකායතො ච වික්ඛම්භනවසෙන, සමුච්ඡෙදවසෙන ච විමුත්තොති අත්ථො. අරූපජ්ඣානෙන රූපකායතො ච නාමකායෙකදෙසතො ච විමුත්තො, අරියමග්ගෙන නාමකායතො විමුත්තොති උභොහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො. **පජානන්තො විමුත්තොති** පඨමජ්ඣානඵස්සෙන

විනා පරිජානනාදිප්පකාරෙහි චත්තාරි අරියසච්චානි ජානන්තො පටිවිජ්ඣන්තො තෙසං කිච්චානං මත්ථකප්පත්තියා නිට්ඨිතකිච්චතාය විසෙසෙන මුත්තොති විමුත්තො.

අයං පනෙත්ථ නිප්පරියායතො සඞ්ඛෙපකථා – යස්ස අනිච්චාකාරතො වුට්ඨානං හොති, සො අධිමොක්ඛබහුලො සද්ධින්ද්‍රියස්ස තික්ඛභාවෙන පඨමමග්ගක්ඛණෙ **සද්ධානුසාරී** නාම හොති, මජ්ඣෙ ඡසු ඨානෙසු **සද්ධාවිමුත්තො**. අග්ගඵලක්ඛණෙ **පඤ්ඤාවිමුත්තො** නාම හොති. තථා යස්ස දුක්ඛාකාරතො වුට්ඨානං හොති, තස්ස පස්සද්ධිබහුලතාය සමාධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති දුක්ඛුපනිසාය සද්ධායපි තිබ්බතරත්තා, ධුරනියමතො ච. සොපි පඨමමග්ගක්ඛණෙ **සද්ධානුසාරී** එව හොති, මජ්ඣෙ ඡසු ඨානෙසු **සද්ධාවිමුත්තො,** අන්තෙ **පඤ්ඤාවිමුත්තො** ච හොති. යස්ස පන අනත්තාකාරතො වුට්ඨානං හොති, සො වෙදබහුලො පඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස තික්ඛභාවෙන පඨමමග්ගක්ඛණෙ **ධම්මානුසාරී** එව හොති, මජ්ඣෙ ඡසු ඨානෙසු **දිට්ඨිප්පත්තො,** අන්තෙ **පඤ්ඤාවිමුත්තො** එව හොති. ඉමෙ පන න අට්ඨවිමොක්ඛලාභිනො, අට්ඨවිමොක්ඛලාභී පන පඨමමග්ගක්ඛණෙ **සද්ධානුසාරී** වා **ධම්මානුසාරී** වා සියා. මජ්ඣෙ ඡසු ඨානෙසු **කායසක්ඛී,** පරියොසානෙ **උභතොභාගවිමුත්තො**ති.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං.

778. යං තං විමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා සත්තඅරියපුග්ගලවිභාගාය ච පච්චයො හොතීති වුත්තං, **තං පනෙතං** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. **පුරිමෙන ඤාණද්වයෙනා**ති මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණද්වයෙන **අත්ථතො එකං,** පවත්තිආකාරභෙදතො නානන්ති අධිප්පායො. යථාවුත්තමත්ථං අට්ඨකථාය, පාළියා ච සාධෙතුං **"තෙනාහූ"**තිආදි වුත්තං. මුඤ්චිතුකම්‍යතාමුඤ්චනුපායකරණඤාණානිපි සඞ්ඛාරෙසු උදාසීනභාවෙනෙව පවත්තනතො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසමඤ්ඤානෙව හොන්තීති වුත්තං **"ඉදං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං එකමෙව තීණි නාමානි ලභතී"**ති. තෙන සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවොහාරො මුඤ්චිතුකම්‍යතාදිඤාණසමුදායවිසයොති දස්සෙති.

780. **උප්පාදාදීනී**ති උප්පාදපවත්තාදිඅපදෙසෙන වුත්තෙ සඞ්ඛාරෙ. **පරිච්චජිතුකාමතා**ති තප්පටිබන්ධඡන්දරාගප්පහානෙන විස්සජ්ජිතුකාමතා. **පටිසඞ්ඛාන**න්ති පුනප්පුනං තීරණං. **මුඤ්චිත්වා**ති නිරාලයභාවාපත්තියා අපෙක්ඛාවිස්සජ්ජනවසෙන විස්සජ්ජිත්වා. **අවසානෙ**ති තථාකරණස්ස උත්තරකාලං. යාව නිබ්බානසම්පක්ඛන්දනා න ඉජ්ඣති, තාව විචිනනෙපි උදාසීනතාය ඤාණස්ස සන්තානවසෙන පවත්තිං සන්ධායාහ **"අජ්ඣුපෙක්ඛනං සන්තිට්ඨනා"**ති. එවන්ති අජ්ඣුපෙක්ඛනාකාරසාමඤ්ඤතො ''මුඤ්චිතුකම්‍යතා ච සා සන්තිට්ඨනා චා''ති වුත්තාකාරෙන.

781. **ඉමෙ ධම්මා**ති ඉමෙ ඤාණසඞ්ඛාතා ධම්මා, ඤාණපරියායො වා ඉධ ධම්ම-සද්දො, තස්මා ඉමානි ඤාණානීති අත්ථො. **එකත්තා**ති එකසභාවා.

782. **වුට්ඨානගාමිනී හොති** වුට්ඨානගමනතො. **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාදිඤාණත්තයස්සා**ති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛානුලොමගොත්‍රභුසඤ්ඤිතස්ස ඤාණත්තයස්ස. කිච්චවසෙන පවත්තිට්ඨානවසෙනපි ලොකියඤාණානං උපරි ඨිතත්තා වුත්තං **"උත්තමභාවං පත්තත්තා"**ති. **නිමිත්තභූතතො**ති විපස්සනාය ආරම්මණභූතතො ඛන්ධපඤ්චකතො. තෙනාහ **"අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො"**ති. තඤ්හි විපස්සනාය ගොචරකරණසඞ්ඛාතෙන අභිනිවෙසෙන අභිනිවිට්ඨවත්ථුන්ති පවුච්චති. තං පනෙතං සසන්තතිපරියාපන්නම්පි පරතො දිට්ඨිතාය ''බහිද්ධා''ති වුත්තං. තදෙව හි ''බහිද්ධා සබ්බනිමිත්තානී''ති තත්ථ තත්ථ වුච්චති. **අජ්ඣත්තපවත්තතො**ති සසන්තානෙ මිච්ඡාදිට්ඨිපවත්තනආදිතො, තදනුවත්තකකිලෙසක්ඛන්ධෙහි ච. තඤ්හි සසන්තතියං කිලෙසප්පවත්තභාවතො, තන්නිමිත්තං අසති මග්ගභාවනාය උප්පජ්ජනකඋපාදින්නක්ඛන්ධපවත්තභාවතො ච තථා වුත්තං. වුට්ඨහනඤ්ච නෙසං ආරම්මණාකරණං, ආයතිං අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනඤ්ච. **සට්ඨියති** අත්තනො අනන්තරමෙව මග්ගසමුප්පත්තිතො.

783. **තත්‍රා**ති තස්මිං ''අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො වුට්ඨහනතො''ති සඞ්ඛෙපවචනෙ. අජ්ඣත්තබහිද්ධා රූපාරූපපපඤ්චක්ඛන්ධලක්ඛණත්තයවසෙන අයං **මාතිකා** උද්දෙසො. **අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා**ති සසන්තතිපරියාපන්නෙසු ඛන්ධෙසු විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා. **"අජ්ඣත්තා වුට්ඨාතී"**ති ඉදං වුට්ඨානගාමිනියා අජ්ඣත්තධම්මාරම්මණත්තා පරියායතො වුත්තං, නිප්පරියායතො පන මග්ගො සබ්බතොපි වුට්ඨාති. **බහිද්ධා වුට්ඨාතී**තිආදීසුපි එසෙව නයො. **එකප්පහාරෙනා**ති එකජ්ඣං, තං පන අජ්ඣත්තාදිවිභාගං අකත්වා ''යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම''න්ති (දී. නි. 1.298; සං. නි. 5.1081; මහාව. 16; පටි. ම. 2.30) අවිභාගෙන වුට්ඨානගාමිනියා පවත්තිවසෙන වෙදිතබ්බං, තයිදං සත්ථු සම්මුඛා දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙන්තස්ස ඤාණුත්තරස්ස සම්භවතීති වදන්ති.

784. **සුද්ධඅජ්ඣත්තදස්සනමත්තෙනෙව මග්ගවුට්ඨානං න හොති** මමංකාරවත්ථුනොපි පරිඤ්ඤෙය්‍යත්තා මග්ගසඞ්ඛාතං වුට්ඨානං, මග්ගෙන වා වුට්ඨානං **මග්ගවුට්ඨානං**.

785. **රාසිං කත්වාති** භූතුපාදායවසෙන දුවිධං අන්තරභෙදවසෙන අනෙකභෙදම්පි ‘‘රුප්පනට්ඨෙන රූප’’න්ති පිණ්ඩිතො ගහෙත්වා. යථා රූපෙ විපස්සනාභිනිවෙසො යෙභුය්‍යෙන විපස්සනායානිකස්ස, එවං අරූපෙ විපස්සනාභිනිවෙසො යෙභුය්‍යෙන සමථයානිකස්ස හොති. **අභිනිවෙසොති** ච විපස්සනාය පුබ්බභාගෙ කත්තබ්බනාමරූපපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො. තස්මා පඨමං රූපපරිග්ගණ්හනං රූපෙ අභිනිවෙසො. එස නයො සෙසෙසුපි.

786. **යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්මන්ති** කාමං උදයබ්බයපරිග්ගණ්හනං අභිනිවෙසොති දස්සිතං, යථාඋපට්ඨිතෙ පන රූපාරූපධම්මෙ, තෙසඤ්ච පච්චයෙ පරිග්ගහෙත්වා සඞ්ඛෙපෙනෙව විපස්සනාඤාණං චාරෙන්තො ඤාණුත්තරො යථානිසින්නොව ඤාණපටිපාටියා ඛිප්පමෙව සච්චානි පටිවිජ්ඣන්තො එකප්පහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වුට්ඨාති නාම. අඤ්ඤථා එකෙනෙව ලොකියචිත්තෙන පඤ්චන්නං ඛන්ධානං පරිග්ගහපරිජානනාදීනං අසම්භවතො. න හි සනිදස්සනසප්පටිඝාදිං එකජ්ඣං ආරම්මණං කාතුං සක්කා. යස්ස පන එකවාරං ඤාණෙන එස්සිතං, පුන තං එස්සිතබ්බමෙව, තාදිසස්ස වසෙන වුත්තන්ති වදන්ති.

788. එත්ථ ච අභිනිවෙසො අකාරණං වුට්ඨානමෙව පමාණං, තස්මා හෙට්ඨා වුත්තවිමොක්ඛඅරියපුග්ගලවිභාගාපි වුට්ඨානවසෙන සම්භවන්තීති දස්සෙතුං **‘‘එත්ථ ච යොපී’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **තයොපි ජනාති** වුට්ඨානවසෙන භෙදෙ අසතිපි අභිනිවෙසවසෙනෙව ලද්ධං භෙදං ගහෙත්වා වුත්තං.

789. **සද්ධිං පුරිමපච්ඡිමඤාණෙහීති** භයතුපට්ඨානාදිපුරිමඤාණෙහි චෙව ගොත්‍රභුආදිපච්ඡිමඤාණෙහි ච සහ. **උද්දානන්ති** උද්දෙසො.

යත්ථ කත්ථචි…පෙ…. වට්ටෙය්‍යුං තංතංඤාණට්ඨානියස්ස උපමාවත්ථුනො ලබ්භනතො. **ඉමස්මිං පන ඨානෙති** ඉමස්මිං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාපදෙසෙ. **සබ්බන්ති** සබ්බං ඤාණං, සබ්බං වා ඤාණකිච්චං පාකටං හොති වෙමජ්ඣෙ ඨත්වා විභාවියමානත්තා. **වුත්තා** විසුද්ධිකථායං.

790. **නිලීයිත්වාති** උපවිසිත්වා. **පරාමසිත්වාති** වීමංසිත්වා.

ගය්හුපගං අදිස්වාති ගහණයොග්ගං නිච්චසාරාදිං අදිස්වා. චිත්තස්ස වඞ්කභාවකරානං මායාදීනං සුට්ඨු වික්ඛම්භනෙන අනුලොමස්ස උජුකසාඛාසදිසතා. නිබ්බානාලොචනතො ගොත්‍රභුඤාණස්ස උද්ධං උල්ලොකනසදිසතා. අප්පතිට්ඨෙ නිබ්බානෙ පතිට්ඨිතත්තා මග්ගඤාණස්ස ආකාසෙ උප්පතනසදිසතා.

791. **සප්පවිස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභුඤාණං** සබ්බසඞ්ඛාරගතං විස්සජ්ජිත්වා නිබ්බානස්ස ආලම්බනතො. **ආගතමග්ගං ඔලොකෙන්තස්ස ඨානං විය මග්ගඤාණං** අසම්මොහපටිවෙධවසෙන අත්තනොපි දස්සනතො. **අභයට්ඨානෙ ඨානන්ති** අභයට්ඨානං සම්පත්තමාහ, න තස්ස පාපුණපටිපත්තිං.

792. අත්තත්ථාදීනං අනවබුජ්ඣනතො ‘‘අහං, මමා’’ති ගහණස්ස නිද්දොක්කමනසදිසතා. **මුඤ්චිතුකම්‍යතා**ග්ගහණෙනෙව පටිසඞ්ඛා සන්තිට්ඨනාපි ගහිතා. තිස්සන්නම්පි තාසං සංසාරතො නික්ඛමනාධිමුත්තතාය නික්ඛමනමග්ගොලොකනසදිසතා. මග්ගෙ දිට්ඨෙ මග්ගපටිපත්ති විය අනුලොමෙ සිද්ධෙ මග්ගො සිද්ධො එවාති අනුලොමස්ස මග්ගදස්සනසදිසතා. සඞ්ඛාරනිමිත්තතො නික්ඛන්තත්තා ආදිත්තඝරතො **නික්ඛමනං විය ගොත්‍රභුඤාණං. වෙගෙන ගමනං විය මග්ගඤාණං** විස්සජ්ජෙතබ්බගහෙතබ්බපදෙසෙසු සාධනකිච්චවිසෙසයොගතො.

793. පරතො න මමායිතබ්බතො ච පස්සිතබ්බානං ඛන්ධානං **‘‘අහං, මමා’’**ති ගහණස්ස රාජගොණානං සකගහණසදිසතා වුත්තා.

794. සභයෙ අභයදස්සනහෙතුතාය ඛන්ධානං ‘‘අහං, මමා’’ති ගහණස්ස යක්ඛිනියා සංවාසසදිසතා. **සුසානවිජහනං විය** සඞ්ඛාරසුසානං විජහිත්වා නිබ්බානාරම්මණවසෙන පවත්තං **ගොත්‍රභු**.

795. **පුත්තගිද්ධිනීති** පුත්තවච්ඡලා. **ඔත්තප්පමානාති** සාරජ්ජයමානා. ඔළාරිකඔළාරිකලොභක්ඛන්ධාදිවික්ඛම්භනෙන සඞ්ඛාරපරිච්චජනතො අනුලොමස්ස තත්ථෙව දාරකොරොපනසදිසතා.

796. **වුට්ඨානගාමිනියා…පෙ…. දස්සනත්ථං වුත්තා,** න පුරිමාසු විය භයතුපට්ඨානාදීසු ඨිතස්ස භායනාදිආකාරදස්සනත්ථන්ති අධිප්පායො. අපරාපරුප්පත්තිතො, චිරානුබන්ධතො, දුස්සහතො ච වට්ටදුක්ඛසදිසං ජිඝච්ඡාදුක්ඛන්ති ආහ **‘‘සංසාරවට්ටජිඝච්ඡායා’’**ති. කායගතාසති එව භොජනං **කායගතාසතිභොජනං**. සා පනෙත්ථ මග්ගසම්පයුත්තා සම්මාසති කායානුපස්සනාදිකිච්චසාධනවසෙන අමතරසපරිභොගතාය ච **‘‘අමතරසං**

කායගතාසතිභොජන''න්ති වුත්තා. තෙනාහ භගවා ''අමතං තෙ, භික්ඛවෙ, පරිභුඤ්ජන්ති, යෙ කායගතාසතිං පරිභුඤ්ජන්ති''තිආදි (අ. නි. 1.600).

ඵලරසාමලකසිඞ්ගීවෙරමුග්ගමාසාදි **අනෙකඞ්ගසම්භාරං**.

කපණාසෙරිභාවාදිකරණෙන තණ්හාසිනෙහස්ස සීතසදිසතා. **මග්ගතෙජ**න්ති අරියමග්ගසඞ්ඛාතං ඉන්දග්ගිං.

රාගග්ගිආදයො එකාදසග්ගී වූපසමන්ති එත්ථාති **එකාදසග්ගිවූපසමං,** නිබ්බානං.

අන්ධකාරපරෙතොති චතුරඞ්ගසමන්නාගතෙන අන්ධකාරෙන කිඤ්චි අත්තත්ථං වා පරත්ථං වා කාතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවෙන අභිභූතො. ඤාණමයො ආලොකො එතිස්සාති **ඤාණාලොකා,** මග්ගභාවනා.

අමතභූතං , අමතභාවසාධකං වා ඔසධං **අමතොසධං,** නිබ්බානං. හෙට්ඨා අත්තනා වුත්තමෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාබ්‍යාපාරං නිගමනවසෙන දස්සෙන්තො **''තෙන වුත්ත''**න්තිආදිමාහ.

797. නිරාලයතාය තණ්හාවසෙන භවාදීසු අවිසටජ්ඣාසයො හුත්වා තතො සඞ්කුචිතචිත්තො පතිලීනභාවෙන චරති පවත්තතීති පතිලීනචරො, තස්ස **පතිලීනචරස්ස.** සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛනතාය **භික්ඛුනො** කායචිත්තවිවෙකසිද්ධියා **විවිත්තමාසනං භජමානස්ස. සාමග්ගිය**න්ති යුත්තං, පතිරූපන්ති අත්ථො. **භවනෙ**ති කාමභවාදිකෙ තිවිධෙපි භවෙ. සො හි ඉධ භවනට්ඨෙන භවන්ති වුත්තො. **න දස්සයෙ**ති අනුප්පජ්ජනවසෙන න දස්සෙය්‍ය. **තස්ස තං** අදස්සනං සාමග්ගියන්ති බුද්ධාදයො අරියා **ආහූ**ති යොජනා.

නියමෙත්වාති නියතං එකංසිකං කත්වා. බොජ්ඣඞ්ගවිසෙසං, මග්ගඞ්ගවිසෙසං, ඣානඞ්ගවිසෙසං, පටිපදාවිසෙසං, විමොක්ඛවිසෙසන්ති විසෙසසද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. **විසෙස**න්ති ඡසත්තභාවො සත්තට්ඨභාවො පඤ්චාදිභාවොති ඉමං යථාක්කමං බොජ්ඣඞ්ගාදීනං අරියමග්ගෙ ලබ්භමානභෙදං. **පාදකජ්ඣාන**න්ති මග්ගස්ස ආසන්නවුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පදට්ඨානභූතං ඣානං. **විපස්සනාය ආරම්මණභූතා**ති මග්ගාසන්නාය එව වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ගොචරභූතා විපස්සිතා. **පුග්ගලජ්ඣාසයො**ති උභින්නං භෙදෙ සති විපස්සකස්ස අජ්ඣාසයො. එත්ථ ච පඨමං **කෙචී**ති වුත්තො තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො. දුතියං **කෙචී**ති වුත්තො මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරො. තතියං **කෙචී**ති වුත්තො තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො.

තෙසම්පි වාදෙසු අයං පුබ්බභාගවුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා නියමෙතියෙවාති වෙදිතබ්බා. කස්මා? විපස්සනානියමෙනෙව හි පඨමත්ථෙරවාදෙපි අපාදකපඨමජ්ඣානපාදකමග්ගා පඨමජ්ඣානිකාව හොන්ති, ඉතරෙ ච දුතියජ්ඣානිකාදිමග්ගා පාදකජ්ඣානවිපස්සනානියමෙහි තංතංඣානිකාව තතො තතො දුතියාදිපාදකජ්ඣානතො උප්පන්නස්ස සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස පාදකජ්ඣානාතික්කන්තානං අඞ්ගානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනාභාවතො, ඉතරස්ස ච අතබ්භාවතො. යථා හි මග්ගාසන්නාය විපස්සනාය සොමනස්සසහගතත්තෙ මග්ගස්ස පඨමාදිඣානිකතා ච උපෙක්ඛාසහගතත්තෙ පඤ්චමජ්ඣානිකතා එව ච හොති, තතො ච බොජ්ඣඞ්ගාදීනං විසෙසොති තෙසං නියමනෙ ආසන්නකාරණං, පධානකාරණඤ්ච වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා, න එවං පාදකජ්ඣානාදයො. යස්මා පන පාදකජ්ඣානෙන විනා විපස්සනාව ඉමං යථාවුත්තවිසෙසං නියමෙතුං න සක්කොති, වුත්තනයෙන පන පධානකාරණං හොතියෙව, තස්මා ''වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාව නියමෙතී''ති අවත්වා ''වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා නියමෙතියෙවා''ති වුත්තං. එවං සෙසවාදෙසුපි විපස්සනානියමො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. යථා හි පාදකජ්ඣානාතික්කන්තානං අඞ්ගානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනාභූතා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අධිට්ඨානභූතෙන පාදකජ්ඣානෙන ආහිතවිසෙසා මග්ගස්ස බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසනියාමිකා හොති, එවං ආරම්මණභූතසම්මසිතජ්ඣානාතික්කන්තානං අඞ්ගානං ජිගුච්ඡනාකාරවිරාගභාවනාභූතා සම්මසිතජ්ඣානෙන ආහිතවිසෙසා, උභයසබ්භාවෙ අජ්ඣාසයවසෙන තතො අඤ්ඤතරෙන ආහිතවිසෙසා ච වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා මග්ගස්ස බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසං නියමෙතීති.

798. **තත්‍ර** තස්මිං බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසනියමනෙ. අඣානලාභී සුද්ධවිපස්සනායානිකොව සුක්ඛවිපස්සකො. සො හි ඣානසිනෙහෙන විපස්සනාය අසිනිද්ධභාවතො සුක්ඛා ලූඛා විපස්සනා එතස්සාති **සුක්ඛවිපස්සකො**ති වුච්චති. **පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ**ති පාදකජ්ඣානතො අඤ්ඤෙ සඞ්ඛාරෙ. තෙන පාදකජ්ඣානසඞ්ඛාරෙසු සම්මසිතෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථීති දස්සෙති. **''පඨමං ඣානං පාදකං කත්වා''**ති හි වුත්තං. එත්ථ ච සුක්ඛවිපස්සකාදිග්ගහණං විපස්සනානියමස්ස එකන්තිකභාවදස්සනත්ථං. න හි වුට්ඨානගාමිනිං විනා කෙවලං පාදකජ්ඣානාදයො නියමහෙතූ දිට්ඨා, වුට්ඨානගාමිනී පන පාදකජ්ඣානාදීනං අභාවෙපි සුක්ඛවිපස්සකාදීනං මග්ගස්ස පඨමජ්ඣානිකභාවහෙතු, තස්මා සා බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසනියමනෙ එකන්තිකහෙතූති. ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං පාකටතරං කාතුං **''තෙසං හී''**තිආදි වුත්තං. **අයං විසෙසො**ති අයං ඣානාදීනං චතුරඞ්ගිකාදිවිසෙසො, න පුබ්බෙ විය විපස්සනානියමෙනෙව, අථ ඛො පාදකජ්ඣානනියමෙන චෙව විපස්සනානියමෙන ච. **තෙසම්පී**ති පඤ්චකනයෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගානම්පි. **''ආසන්නපදෙසෙ''**ති ඉමිනා විපස්සකෙන අන්තරන්තරා පවිට්ඨසමාපත්තියා වසෙන අයං විසෙසො නත්ථීති දස්සෙති.

799. **තත්‍රාපි චාති** දුතියත්ථෙරවාදෙපි. තංතංසමාපත්තිසදිසතා තංතංසම්මසිතසඞ්ඛාරවිපස්සනානියමෙහි හොති. තත්‍රාපි හි විපස්සනා තංතංවිරාගාවිරාගභාවනාභාවෙන සොමනස්සසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතා ච හුත්වා ඣානඞ්ගාදිනියමං මග්ගස්ස කරොතීති එවං විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

800. තන්ති තංතංඣානසදිසභවං. **ස්වායමත්ථො** පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානුපනිස්සයෙහි විනා අජ්ඣාසයමත්තෙන අසිජ්ඣනං උපනිස්සයෙන විනා සඞ්කප්පමත්තෙන සකදාගාමිඵලාදීනං අසිජ්ඣනදීපකෙන **නන්දකොවාදෙන දීපෙතබ්බො**. තත්ථ හි යථා සොතාපන්නායපි පරිපුණ්ණසඞ්කප්පතං වදන්තෙන භගවතා ''යස්ස යස්ස උපනිස්සයො අත්ථි, තස්ස තස්සෙව අජ්ඣාසයො නියාමකො, නාඤ්ඤස්සා''ති තෙන තෙන පරිපුණ්ණසඞ්කප්පතා හොති, න තතො පරං, සඞ්කප්පසබ්භාවෙ සතිපි අසිජ්ඣනතොති අයමත්ථො දීපිතො, එවම්ධාපි යස්ස යස්ස දුතියාදිඣානිකස්ස මග්ගස්ස යථාවුත්තො උපනිස්සයො අත්ථි, තස්ස තස්සෙව අජ්ඣාසයො නියාමකො, නාඤ්ඤස්ස සතිපි තස්මිං අසිජ්ඣනතො. ඉමස්මිං පන වාදෙ පාදකසම්මසිතජ්ඣානුපනිස්සයසබ්භාවෙ අජ්ඣාසයො එකන්තෙන හොති තංතංඵලූපනිස්සයසබ්භාවෙ තංතංසඞ්කප්පො වියාති තදභාවාභාවතො ''අජ්ඣාසයො නියමෙතී''ති වුත්තං. **එත්ථාපීති** තතියත්ථෙරවාදෙපි. **වුත්තනයෙනෙවාති** ''යතො යතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය''තිආදිනා වුත්තනයෙන. තස්මා ''තත්‍රාපි හි විපස්සනා''තිආදිනා ඉධ වුත්තනයෙන තදත්ථො වෙදිතබ්බො.

801. එවං විපස්සනාය බොජ්ඣඞ්ගාදිනියාමිකතං දස්සෙත්වා ඉදානි පටිපදාදිනියාමිකතං දස්සෙන්තො **''සචෙ පනාය''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **අයන්ති** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වුත්තා. සාපි හි කාමං ''ඉමං වාරං රොචෙසු''න්ති එත්ථ කලාපසම්මසනාවසානෙ උදයබ්බයානුපස්සනාය පවත්තමානාය උප්පන්නස්ස විපස්සනුපක්කිලෙසස්ස තික්ඛත්තුං වික්ඛම්භනෙන කිච්ඡතාවාරං දුක්ඛාපටිපදාති රොචෙසුන්ති වදන්ති, **අට්ඨකථායං** පන ''විපස්සනාඤාණෙ තික්ඛෙ සූරෙ පසන්නෙ වහන්තෙ උප්පන්නං විපස්සනානිකන්තිං දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො පරියාදියතී''ති වුත්තත්තා පුබ්බභාගෙ මුඤ්චිතුකම්‍යතාදිභාවෙන පවත්තමානා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා අත්තනො පටිපක්ඛෙ කිච්ඡෙන කසිරෙන වික්ඛම්භෙන්ති දුක්ඛාපටිපදාපක්ඛෙයෙව තිට්ඨතීති. තෙනාහ **''ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භයමානා''**තිආදි. කෙචි පන ''යෙන ඤාණෙන විපස්සනුපක්කිලෙසා වික්ඛම්භිතා, තෙන සද්ධිං ඉදං ඤාණං එකත්තනයවසෙන එකං කත්වා **'ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භයමානා'**ති වුත්ත''න්ති වදන්ති. **සප්පයොගෙනාති** චිත්තප්පයොගසඞ්ඛාතෙන සඋස්සාහනෙන. **සසඞ්ඛාරෙනාති** තස්සෙව වෙවචනං. උභයෙනාපි වික්ඛම්භනස්ස කිච්ඡසිද්ධිමෙව වදති. **විපරියායෙනාති** අදුක්ඛෙන අප්පයොගෙන අසඞ්ඛාරෙන. මග්ගසඤ්ඤිතං ඉච්ඡිතට්ඨානං අනුගන්ත්වා පරිවසති විප්පවසති එත්ථාති පරිවාසො, විපස්සනා පරිවාසො එතස්ස අත්ථීති **විපස්සනාපරිවාසො,** මග්ගපාතුභාවො, තං පන සීඝං කුරුමානා ඛිප්පාභිඤ්ඤා නාම හොතීති වුත්තං **''සණික''**න්ති. කුරුමානා අයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාති යොජනා. යතො මග්ගො ආගච්ඡති, තං ආගමනීයට්ඨානං, තස්මිං **ආගමනීයට්ඨානෙ**. මග්ගස්ස පභවට්ඨානෙ ඨත්වා නාමං දෙතීති සම්බන්ධො. දුක්ඛාපටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාදිවිපස්සනානයො අඤ්ඤො, අඤ්ඤො එව මග්ගොති ආහ **''අත්තනො අත්තනො මග්ගස්සා''**ති. තෙන ආගමනතො ලද්ධනාමෙන ''දුක්ඛාපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා''තිආදීනි චත්තාරි නාමානි ලභති. න හි මග්ගස්ස සරසතො එදිසං නාමං අත්ථි.

සා පනායං වුත්තප්පභෙදා **පටිපදා. නානා හොතීති** විසුං විසුං හොති. එකස්ස භික්ඛුනො **චතූසුපි මග්ගෙසු එකාව** හොතීති නියමො නත්ථි චලනතො. **අභෙසුන්ති** වුත්තං, අම්හාකං භගවන්තං සන්ධාය හොන්තීති පන වත්තබ්බං. සබ්බෙසම්පි හි සම්මාසම්බුද්ධානං චත්තාරොපි මග්ගා සුඛාපටිපදා ඛිප්පාභිඤ්ඤාව හොන්තීති. පටිපදාපසඞ්ගෙන අධිපතිම්පි දස්සෙතුං **''යථා චා''**තිආදි වුත්තං. **අධිපතයොති** ඡන්දාදිඅධිපතයො. පුබ්බාභිසඞ්ඛාරානුරූපඤ්හි මග්ගො පච්චෙකං ඡන්දාධිපතෙය්‍යො වා හොති වීරියාදීසු අඤ්ඤතරාධිපතෙය්‍යො වා, න කස්සචි නියමො අත්ථි. තෙනාහ **''කස්සචි භික්ඛුනො''**තිආදි.

802. පුබ්බෙ වුත්තප්පකාරතො සාතිසයං කත්වා අනවසෙසතො මග්ගස්ස නාමලාභෙ කාරණං දස්සෙතුං **''අපිචා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සරසෙනාති** සභාවෙන අත්තනො පවත්තිවිසෙසෙන. **පච්චනීකෙනාති** පටිපක්ඛවසෙන. **සගුණෙනාති** අත්තනො ගුණවසෙන.

කාමඤ්චෙත්ථ යථා ආගමනෙන විනා සගුණෙන, ආරම්මණෙන ච මග්ගස්ස නාමලාභො අවචත්ථිතො, එවං පච්චනීකෙන විනා සරසෙනෙව නාමලාභො, තථාපි සරසාදයො පච්චෙකං නාමලාභස්ස කාරණමෙවාති දස්සෙතුං **''සරසෙන වා''**තිආදිනා සබ්බත්ථ අනියමත්ථො **වා**-සද්දො වුත්තො. තෙ ච අසඞ්කරතො දස්සෙතුං **''සචෙ හි''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **සම්මසිත්වාති** සම්මසනහෙතු. හෙතුඅත්ථො හි අයං **ත්වා**-සද්දො ''සතං පිවිත්වා බලං හොති, සීහං දිස්වා භයං හොතී''තිආදීසු විය, මග්ගකත්තුකාය වුට්ඨානකිරියාය එකන්තිකහෙතුභූතා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ඵලූපචාරෙන **''වුට්ඨාතී''**ති වුත්තා. යස්මා වා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාති වුට්ඨානගාමිනියා එතං උපලක්ඛණං, තදන්තොගධඤ්ච ගොත්‍රභුඤාණං නිමිත්තතො වුට්ඨාති, තස්මා වුත්තං එකත්තනයෙන **''සම්මසිත්වා වුට්ඨාතී''**ති. **අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චතීති** අනිමිත්තසඤ්ඤිතෙන විමුච්චනෙන විමුච්චති, ''මග්ගො''ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. **විමුච්චතීති** වා තංසමඞ්ගී අරියපුග්ගලො. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. **ඉදං සරසතො නාමං නාමාති** ඉදං නිමිත්තාදිවිරහතො අනිමිත්තං අප්පණිහිතං සුඤ්ඤතන්ති තිවිධම්පි මග්ගස්ස සභාවතො සිද්ධනාමං නාම.

එසාති මග්ගො. සො ච ඛො පුබ්බභාගමග්ගෙන සද්ධිං එකං කත්වා වුත්තො එකත්තනයෙන. **ඉදං පච්චනීකතො නාමං නාමාති** ඉදං නිච්චනිමිත්තාදීනං පණිධියා, අත්තසඤ්ඤාය ච පහානවසෙන ලද්ධං මග්ගස්ස අනිමිත්තාදිනාමත්තයං පටිපක්ඛතො සිද්ධනාමං නාම.

සුඤ්ඤතත්තාති විවිත්තත්තා. න හි මග්ගෙ රාගාදයො සන්ති. **රූපනිමිත්තාදීනන්ති** රූපනිමිත්තවෙදනානිමිත්තාදීනං ගහෙතබ්බානන්ති අධිප්පායො. **රාගනිමිත්තාදීනන්ති** එත්ථාපි එසෙව නයො. සවිග්ගහානං විය උපට්ඨානඤ්හෙත්ථ නිමිත්තන්ති අධිප්පෙතං. **ඉදමස්ස සගුණතො** නාමන්ති ඉදං රාගාදිවිවිත්තත්තා රූපනිමිත්තාදිපණිධිආදිඅභාවවසෙන අස්ස මග්ගස්ස සගුණතො සිද්ධං නාමං.

ස්වායන්ති සො අයං මග්ගො. **සුඤ්ඤතන්ති** සබ්බසඞ්ඛාරසුඤ්ඤතො, අත්තසුඤ්ඤතො ච **සුඤ්ඤතං**. සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තාභාවතො **අනිමිත්තං**. තණ්හාපණිධිආදීනං අභාවෙන **අප්පණිහිතං. ඉදමස්ස ආරම්මණතො නාමන්ති** යථා සුබාරම්මණං රූපං ‘‘සුබ’’න්ති වුච්චති, එවං සුඤ්ඤතාදිනාමස්ස නිබ්බානස්ස ආරම්මණකරණතො ඉදං අස්ස මග්ගස්ස සුඤ්ඤතාදිභෙදං ආරම්මණතො සිද්ධං නාමං.

803. අනත්තානුපස්සනා අත්තසුඤ්ඤතාය දිට්ඨත්තා සරසතො **සුඤ්ඤතා නාම**. තස්සා සුඤ්ඤතාවිපස්සනාය මග්ගො විපස්සනාගමනෙන **සුඤ්ඤතො. අනිමිත්තා නාම** නිච්චනිමිත්තාදීනං උග්ඝාටනතො. **ඉදං පන** මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං **න අභිධම්මපරියායෙන ලබ්භති**. කිං කාරණං? අභිධම්මෙ සරසං අනාමසිත්වා පච්චනීකතො නාමලාභතො. යො හි සගුණාරම්මණෙහි නාමලාභො, සො සරසප්පධානො හොති, සරසෙනෙව ච නාමලාභෙ සබ්බමග්ගානං සුඤ්ඤතාදිභාවොති වවත්ථානං න සියා. තස්මා අභිධම්මෙ සතිපි ද්වීහිපි කාරණෙහි අනිමිත්තනාමලාභෙ පච්චනීකතොව නාමවවත්ථානකරණං ගය්හතීති තදභාවා න ලබ්භති. අථ වා **න ලබ්භතීති** අඤ්ඤනිරපෙක්ඛෙහි සගුණාරම්මණෙහි න ලබ්භති. කිං කාරණං? අභිධම්මෙ සරසපච්චනීකෙහි සහිතෙහි නාමලාභතො. පච්චනීකඤ්හි වවත්ථානකරණං අනපෙක්ඛිත්වා කෙවලස්ස සරසස්ස නාමහෙතුභාවො අභිධම්මෙ නත්ථි, අවවත්ථානාපත්තිතො. තස්මා අත්තාභිනිවෙසපණිධිපටිපක්ඛවිපස්සනානුලොමා මග්ගා සතිපි සරසන්තරෙ පච්චනීකසහිතෙන සරසෙන නාමං ලභන්ති. අනිමිත්තමග්ගස්ස පන විපස්සනා නිමිත්තපටිපක්ඛා න හොති, සයං නිමිත්තග්ගහණතො නිමිත්තග්ගහණානිවාරණාති තදනුලොමො මග්ගොපි න නිමිත්තස්ස පටිපක්ඛො. යදි සියා, නිමිත්තගතවිපස්සනායපි පටිපක්ඛො සියා, තස්මා විජ්ජමානොපි සරසො වවත්ථානකරපච්චනීකාභාවා අභිධම්මෙ අනිමිත්තනාමදායකො න ගය්හතීති. යදි එවං, අනිච්චානුපස්සනානුලොමො මග්ගො අභිධම්මෙ අසඞ්ගහිතො සියාති? න, සුද්ධිකපටිපදානයෙ තස්ස සඞ්ගහිතත්තා. තස්මා එව හි සො වුත්තො. සුත්තන්තෙ පන පරියායදෙසනත්තා සගුණාරම්මණමත්තෙනපි නාමං ගය්හතීති ආහ **‘‘සුත්තන්තපරියායෙන ලබ්භතී’’**ති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ආගමනවසෙනපි මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං ලබ්භතියෙවාති දස්සෙතුං **‘‘තත්‍රා හී’’**තිආදි වුත්තං. **ආගමනීයට්ඨානෙති** ආගමනපටිපදාඨානෙ. සෙසං වුත්තනයත්තා උත්තානමෙවාති.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නිට්ඨිතං.

අනුලොමඤාණකථාවණ්ණනා

804. **අධිමොක්ඛසද්ධාති** පසාදභූතො වත්ථුගතො නිච්ඡයො අධිමොක්ඛො. තස්මා තථාභූතා භාවනාවිසෙසෙන කිච්චතො අධිමත්තතාය බලවතරා නිබ්බත්තති. **සුපග්ගහිතන්ති** සුට්ඨු පග්ගහිතං. අසල්ලීනං පටුතරභාවෙන පටිපක්ඛවිධමනසමත්ථං වීරියං හොති. **සූපට්ඨිතාති** තික්ඛතරතාය ආරම්මණාභිමුඛභාවෙන සුට්ඨු උපට්ඨිතා සති හොති. **සුසමාහිතන්ති** පස්සද්ධිසුඛානං සාතිසයතාය සුට්ඨු සමාහිතං ආරම්මණෙ සම්මදෙව ඨපිතං අප්පිතං විය හොති. **තික්ඛතරාති** අනුලොමඤාණුප්පත්තියා පච්චයො භවිතුං සමත්ථභාවෙන සාතිසයං තික්ඛා සූරා. සඞ්ඛාරානං විචිනනෙපි මජ්ඣත්තභූතස**ඞ්ඛාරුපෙක්ඛා** පඤ්ඤා **උප්පජ්ජති. අනිච්චාති වා...පෙ.... සම්මසිත්වා භවඞ්ගං ඔතරතීති** අනිච්චාදීසු එකෙනාකාරෙන සම්මසන්තී සත්තක්ඛත්තුං පවත්තිත්වා භිජ්ජන්තී භවඞ්ගං ඔතිණ්ණා නාම හොති තතො පරං භවඞ්ගස්ස වාරොති කත්වා. **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය කතනයෙනෙවාති** අනිච්චාදිනා ආලම්බනකරණනයෙනෙව, න සම්මසිතනයෙන. තෙනාහ **‘‘ආරම්මණං කුරුමානා’’**න්ති. **ආවට්ටෙත්වාති** නිවත්තෙත්වා චිත්තස්ස භවඞ්ගවසෙන වත්තිතුං අදත්වා. විසදිසචිත්තපවත්තිසඞ්ඛාතාය වීචියා අභාවෙන අවීචිකා, චිත්තසන්තති. කිරියමනොධාතුයා හි භවඞ්ගෙ ආවට්ටිතෙ කිරියමයචිත්තපවත්තිවිපාකචිත්තුප්පත්තියා සවීචිකා සන්තරා, න එවං මනොද්වාරාවජ්ජනෙනාති වුත්තං **‘‘අවීචිකං චිත්තසන්තතිං අනුප්පබන්ධමානා’’**න්ති. **තථෙවාති** යථා අතීතාසු ද්වත්තිංසජවනවීථීසු සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ‘‘අනිච්චා’’ති වා ‘‘දුක්ඛා’’ති වා ‘‘අනත්තා’’ති වා සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණමකාසි, තථෙව. **පරිකම්මන්ති වුච්චති** මග්ගස්ස පරිකම්මත්තා පටිසඞ්ඛාරකත්තා . **උපචාරන්ති වුච්චති** මග්ගස්ස ආසන්නත්තා, සමීපචාරිකත්තා වා. අනුලොමත්තං සයමෙව වදති.

අයඤ්ච නයො කාමං මග්ගවීථියං පඨමජවනස්ස පටිසඞ්ඛරණට්ඨො, දුතියස්ස තතො ආසන්නට්ඨො, තතියස්ස හෙට්ඨිමුපරිමානං අනුලොමට්ඨො ච යුත්තොති වුත්තො, තථාපි සබ්බෙසම්පි ඉමා සමඤ්ඤා සම්භවන්තීති දස්සෙතුං **‘‘අවිසෙසෙන පනා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **ආසෙවනන්ති** ආදරෙන සෙවනං. **පුරිමභාගපච්ඡිමභාගානන්ති** හෙට්ඨිමානං, උපරිමානඤ්ච ධම්මකොට්ඨාසානං. **අට්ඨන්නන්ති** උදයබ්බයඤාණාදීනං අට්ඨන්නං. සබ්බාපි විපස්සනා

ලක්ඛණත්තයසම්මසනකිච්චාව , ඉදම්පි තථෙවාති වුත්තං **“තථකිච්චතායා”**ති. උපරීති මග්ගෙ. **බොධිපක්ඛියධම්මානං** තථකිච්චතාය අනුලොමෙති සම්මොසාදිපටිපක්ඛවිධමනතො. ඉදානි අනුලොමඤාණස්ස තදුභයකිච්චානුලොමං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **“තඤ්හි”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ අනුලොමඤාණං සච්චපටිච්ඡාදකමොහක්ඛන්ධාදීනං **සාතිසයං** විධමනෙන ලොකියඤාණෙසු උක්කංසපරියන්තගතං, තතො එව හෙට්ඨා නිබ්බත්තිතඋදයබ්බයඤාණාදීනම්පි කිච්චං පටිපක්ඛදූරීභාවෙන අත්ථතො සාධෙන්තමෙව හුත්වා පවත්තති, තථාපවත්තමානඤ්ච තෙසං කිච්චං අනුලොමෙන්තං විය හොතීති ආහ **“උදයබ්බයවන්තානං…පෙ…. තථකිච්චතාය අනුලොමෙති”**ති. තත්ථ **“භයතො උපට්ඨිත”**න්ති ඉමිනාපි ආරම්මණසීසෙන ඤාණබ්‍යාපාරමෙව වදති සප්පටිභයානං සඞ්ඛාරානං යථාසභාවදස්සනදීපනතො. සෙසෙසු පන සත්තසුපි ඨානෙසු ඤාණබ්‍යාපාරොව දස්සිතො. යස්මා එතං අනුලොමඤාණං අනිච්චාදීසු අඤ්ඤතරලක්ඛණවසෙනෙව සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තති, තස්මා වුත්තං **“අනිච්චලක්ඛණාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තතත්තා”**ති. **තාය පටිපත්තියාති** යා සා අනුලොමඤාණස්ස ථූලථූලසච්චපටිච්ඡාදකසංකිලෙසවික්ඛම්භනපටිපත්ති, තාය. න හි අනුලොමඤාණෙ තථා අනුප්පන්නෙ ගොත්‍රභුඤාණං නිබ්බානං ආලම්බිතුං සක්කොති, ගොත්‍රභුඤාණෙ වා අනුප්පන්නෙ මග්ගඤාණං උප්පජ්ජතීති.

වුත්තමත්ථං ඔපම්මෙන පාකටතරං කාතුං **“යථා හි”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ අට්ඨන්නං **වොහාරිකමහාමත්තානං අගතිගමනං පහාය** තංතංවිනිච්ඡයකරණං විය අට්ඨන්නං ඤාණානං යථාසකං පටිපක්ඛං පහාය සඞ්ඛාරෙසු උදයබ්බයාදිපටිපත්ති, රඤ්ඤො මජ්ඣත්තභාවො විය අනුලොමඤාණස්ස පුරිමපච්ඡිමධම්මකොට්ඨාසස්ස අනුකූලතා. **තෙනෙවාති** හෙට්ඨිමඤාණානං අනුලොමනමුඛෙන උපරිබොධිපක්ඛියානං අනුලොමනතොයෙව.
සච්චානුලොමිකන්ති වුච්චති මග්ගසච්චස්ස අනුලොමිකත්තා.

අනුලොමඤාණං නිට්ඨිතං.

වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාකථාවණ්ණනා

805. කිඤ්චි අසඞ්ඛතාරම්මණම්පි ඤාණං වුට්ඨානගාමිනියා එකසඞ්ගහන්ති කත්වා **“සඞ්ඛාරාරම්මණායා”**ති විසෙසනං කතං. තඤ්හි විසෙසතො වුට්ඨානං අරියමග්ගං ගච්ඡති උපෙතීති වුට්ඨානගාමිනීති වත්තබ්බතං ලභති. තෙනාහ **“සබ්බෙන සබ්බ”**න්තිආදි. **අසම්මොහත්ථ**න්ති තත්ථ තත්ථ සුත්තෙ පරියායන්තරෙහි ආගතාය සම්මොහාභාවත්ථං. **සුත්තසංසන්දනාති** සුත්තානං තෙසං තෙසං සුත්තපදානං අනුසන්ධානං.

යෙ ලොකියෙ සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ අනුලොමපරියොසානා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා පවත්තති, තංසන්නිස්සිතා තප්පටිබද්ධා තණ්හා තෙහි විනා අප්පවත්තනතො තම්මයා නාම, තම්මයාව තම්මයතා, තම්මයා වා තණ්හාසම්පයුත්තා ඛන්ධා, තෙසං භාවො තම්මයතා, සා එව තණ්හා. තප්පටිපක්ඛා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා **අතම්මයතා.** තෙන වුත්තං **අට්ඨකථායං** ‘‘තම්මයතා නාම තණ්හා, තස්සා පරියාදියනතො වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අතම්මයතාති වුච්චතී’’ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.310). **නිස්සායාති** තං අතම්මයතං නිස්සයං කත්වා, භාවෙත්වාති අත්ථො. **එකත්තාති** එත්ථ අයං පාළි ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා රූපෙසු…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බෙසු, අයං, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා නානත්තා නානත්තසිතා’’ති (ම. නි. 3.310), සයම්පි නානාසභාවා, නානාරම්මණනිස්සිතා චාති අත්ථො. සා පන සමාධිසම්පයුත්තා විපස්සනුපෙක්ඛා වෙදිතබ්බා. ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා ආකාසානඤ්චායතනනිස්සිතා…පෙ….
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනනිස්සිතා, අයං, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා එකත්තා එකත්තසිතා’’ති (ම. නි. 3.310). යා හි තංතංඅරූපචිත්තුප්පාදපරියාපන්නා උපෙක්ඛා, සා එකසභාවත්තා, එකාරම්මණත්තා ච එකත්තා, එකත්තසිතා චාති වුච්චති, සා පන තංතංඣානසහගතවෙදනුපෙක්ඛා ච තදාරම්මණවිපස්සනුපෙක්ඛා චාති වදන්ති. **තං පජහථාති** තදාරම්මණකිලෙසපහානෙන පජහථ. තෙනාහ **“තං සමතික්කමථා”**ති.

නිබ්බිදාති වුට්ඨානගාමිනී. තත්ථ හි සුත්තෙ **විරජ්ජතීති** මග්ගකිච්චමාහ, **විමුච්චතීති** ඵලකිච්චං.

සුසිමසුත්තං නිදානවග්ගෙ. තත්ථ **ධම්මට්ඨිතිඤාණං** වුට්ඨානගාමිනීති **වුත්තා** ධම්මට්ඨිතියං පටිච්චසමුප්පාදෙ අසම්මුය්හනවසෙන පවත්තනතො. **නිබ්බානෙ ඤාණ**න්ති මග්ගඤාණමාහ.

සඤ්ඤා බො, පොට්ඨපාදාති එත්ථ කාමං ‘‘සඤ්ඤා’’ඉච්චෙව වුච්චති, පුබ්බෙ පන ‘‘සඤ්ඤග්ගං ඵුසතී’’ති වුත්තත්තා ආහ **“සඤ්ඤග්ගන්ති වුත්තා”**ති.

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධීති තදෙකදෙසභූතා වුට්ඨානගාමිනී වුත්තා. සමුදායෙසු හි පවත්තා වොහාරා අවයවෙසුපි පවත්තන්තීති. **පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගන්ති** පාරිසුද්ධියා පධානකාරණං.

තීහි නාමෙහීති අනුලොමගොත්‍රභුවොදානසඞ්ඛාතෙහි තීහි නාමෙහි.

කිත්තිතාති ථොමිතා අරියමග්ගාධිට්ඨානතාය. මහන්තානං සීලක්ඛන්ධාදීනං එසනට්ඨෙන **මහෙසිනා** සම්මාසම්බුද්ධෙන. සන්තකිලෙසතාය **සන්තා. යොගන්ති** භාවනං, භාවනාභියොගං වා.

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති එකවීසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

22. ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

පඨමමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

806. ඉදානි ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා නිද්දෙසෙ අනුප්පත්තෙ සා යස්ස ඤාණස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති, තං තාව දස්සෙන්තො **"ඉතො පරං ගොත්‍රභුඤාණං හොතී"**ති ආහ. **ඉතො පරන්ති** ඉතො අනුලොමඤාණතො උපරි. **තන්ති** ගොත්‍රභුඤාණං. **නෙව පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිං භජති** අනිච්චාදිවසෙන සඞ්ඛාරානං අග්ගහණතො. **න ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං භජති** සතිපි නිබ්බානාරම්මණත්තෙ කිලෙසානං අඛෙපනතො. තතො එවෙතං විඤ්ඤාණධාතූනං විසයං උද්දෙසන්තං දස්සනකිච්චං කරොන්තං කිරියමනොධාතු විය මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියං වුච්චති. **අන්තරාති** ඡට්ඨසත්තමවිසුද්ධීනං වෙමජ්ඣෙ. **අබ්බොහාරිකමෙව හොති** උභයවිසුද්ධිලක්ඛණතාභාවතො. තථාපි වුට්ඨානගාමිනියා පරියොසානතාය විපස්සනාපක්ඛිකං. තෙනෙවස්ස තංසොතපතිතතා. තෙනාහ **"විපස්සනාසොතෙ... පෙ.... සඞ්ඛං ගච්ඡතී"**ති. එතෙනස්ස පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිභජනං දස්සෙති. සොතස්ස අරියස්සආදිතො පජ්ජනං සොතාපත්ති, සො එව මග්ගො, සොතං වා අරියං ආදිතො පජ්ජති අධිගච්ඡතීති සොතාපත්ති, පඨමකො. තස්ස මග්ගො **සොතාපත්තිමග්ගො**. පටිසන්ධිවසෙන සකිදෙව ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො **සකදාගාමිමග්ගො**. පටිසන්ධිවසෙන කාමභවං න ආගච්ඡතීති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො **අනාගාමිමග්ගො**. කිලෙසාදීනං හනනාදිනා අරහං, අග්ගමග්ගට්ඨො. තස්ස භාවො අරහත්තං, සො එව මග්ගොති **අරහත්තමග්ගො. චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං** එකජ්ඣං ගහෙත්වා **ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම**.

තෙහි තීහිපීති හෙට්ඨා තිණ්ණං අනුලොමඤාණානං වුත්තත්තා වුත්තං, තීසු වා ද්වින්නං අන්තොගධත්තා. **තීහිපීති** වා විකප්පන්තරසම්පිණ්ඩනත්ථො **පි**-සද්දො, තෙන තීහිපි ද්වීහිපීති වුත්තං හොති. **අත්තනො බලානුරූපෙනාති** අත්තනො අත්තනො ආනුභාවානුකූලං. පඨමඤ්හි අනුලොමඤාණං සබ්බොළාරිකං, දුතියං තතො නාතිඔළාරිකං, තතියං තතො නාතිඔළාරිකං තමං අන්තරධාපෙති. අථ වා **බලානුරූපෙනාති** හෙට්ඨා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය ආහිතබලානුරූපෙන . පුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙන හි අනුලොමඤාණස්සාපි මග්ගඤාණස්ස විය සද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිප්පත්තානං පවත්තිආකාරසිද්ධො අත්ථෙව මුදුතික්ඛතාවිසෙසො. **පලිබොධතො උපට්ඨාති** පලිබොධභාවපටිච්ඡාදකස්ස තමස්ස අන්තරධාපිතත්තා. **"ආසෙවනන්තෙ"**ති ඉමිනා දුතියස්ස වා තතියස්ස වා අනුලොමඤාණස්ස අනන්තරං ගොත්‍රභුඤාණුප්පත්ති, න පඨමස්සාති දස්සෙති තස්ස අනාසෙවනත්තා. න හි අලද්ධාසෙවනං ගොත්‍රභුඤාණං උප්පාදෙතුං සක්කොති. නිමිත්තාදිවිරහතො, තබ්බිධුරතො ච **"අනිමිත්ත"**න්තිආදිනා නිබ්බානං විසෙසිතං. **පුථුජ්ජනගොත්තන්ති** අරියෙහි අසම්මිස්සං පුථුජ්ජනසමඤ්ඤං. **ගොත්තන්ති** හි එකවංසජානං සමානා සමඤ්ඤා, එවං ඉධාපීති. **පුථුජ්ජනසඞ්ඛන්ති** තස්සෙව වෙවචනං, **පුථුජ්ජනභූමින්ති** පුථුජ්ජනවත්ථුං. එකන්තිකතාය එකවාරමෙව ච උප්පජ්ජනතො **අපුනරාවට්ටකං**.

බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙති අසඞ්ඛතධාතුයා බහිභාවතො බහිද්ධාසඤ්ඤිතා සඞ්ඛාරගතා වුට්ඨානභූතෙ විවට්ටනෙ නිප්ඵජ්ජමානෙ පඤ්ඤා. **අභිභුය්‍යතීති** අභිභවති. **පක්ඛන්දතීති** අනුපවිසති. එත්ථ ච **"උප්පාදං අභිභුය්‍යතී"**තිආදිනා පුථුජ්ජනගොත්තාභිභවනං තදතික්කමනමාහ. **"අනුප්පාදං පක්ඛන්දතී"**තිආදිනා අරියගොත්තභාවනං තදුභයභාවතො.

807. එකාවජ්ජනානං නානාවීථිතා නත්ථීති න තංනිසෙධනාය එකවීථිග්ගහණං, අථ ඛො නානාරම්මණානම්පි එකාවජ්ජනානං නානාවීථිතා නත්ථීති දස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. **මහාමාතිකන්ති** මහන්තං උදකවාහකං. **ලඞ්ඝිත්වාති** අනොතරන්තො එව අතික්කමිත්වා. **උල්ලඞ්ඝිත්වාති** උපරිභාගෙනෙව ලඞ්ඝිත්වා. නින්නපොණපබ්භාරතා උත්තරුත්තරවිසිට්ඨා නින්නතාව.

අට්ඨහි ඤාණෙහි අනුක්කමෙන ආහිතවිසෙසං අනුලොමඤාණං නිබ්බානාරම්මණස්ස ඤාණස්ස පච්චයො භවිතුං සමත්ථං ජාතන්ති ආහ **"උදයබ්බයානුපස්සනාදිනා වෙගෙන ධාවිත්වා"**ති. රූපං අනෙකසන්තතිසම්බන්ධතාය අනෙකවට්ටරචිතා රජ්ජු විය හොතීති වුත්තං **"රූපරජ්ජුං වා"**ති. අත්තභාවස්ස රුක්ඛට්ඨානියතාය වුත්තත්තා තංසම්බන්ධදණ්ඩට්ඨානියතා වෙදනාදීසු එකස්සෙව යුත්තා, න වෙදනාදිසමුදායස්සාති වුත්තං **"වෙදනාදීසු අඤ්ඤතරදණ්ඩං වා"**ති. **අනුලොමාවජ්ජනෙනාති** අනුලොමස්ස ආවජ්ජනෙන. යෙන ආවජ්ජනෙන අනුලොමඤාණං උප්පජ්ජති, තෙන **තං** ආරම්මණං. **"පඨමෙන අනුලොමචිත්තෙන උල්ලඞ්ඝිත්වා"**ති ඉදං සක්කායතීරස්ස තස්ස අතික්කමනාරම්භතාය වුත්තං. **"දුතියෙන නිබ්බානනින්නපොණපබ්භාරමානසො"**ති ඉදං තස්ස සබ්බසඞ්ඛාරතො සාතිසයං අලග්ගං හුත්වා විසඞ්ඛාරෙ අල්ලීනභාවතො වුත්තං. **නිබ්බානෙ** ආරම්මණකරණවසෙන **පතති** යොගාවචරො. **එකාරම්මණෙති** එකවාරංයෙව ආලම්බිතෙ ආරම්මණෙ. තෙනාහ **"අලද්ධාසෙවනතාය"**ති. තෙන එකාරම්මණෙ ආසෙවනා උපකාරවතී, න තථා නානාරම්මණෙති දස්සෙති.

808. **තත්‍රාති** අනුලොමගොත්‍රභූනං ඉතරීතරකිච්චාකරණෙ. **නක්ඛත්තයොගන්ති** නක්ඛත්තෙන චන්දස්ස යොගං, නක්ඛත්තයොගවිභාවනියං වා කාලං, දිවසන්ති අත්ථො.

තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්දනං.

එවං නිබ්බත්තාහීති අනුලොමඤාණානි විය සඞ්ඛාරෙ අනාලම්බිත්වා අහං විය නිබ්බානාරම්මණෙ වත්තාහීති මග්ගස්ස ගොත්‍රභුනා දින්නසඤ්ඤාමුඤ්චනං, අනුබන්ධනඤ්ච නිබ්බානාරම්මණකරණමෙව සන්ධාය වුත්තං.

809. **තත්‍රා**ති තස්මිං ගොත්‍රභුනා දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වා විය තෙන ගහිතාරම්මණෙයෙව වත්තිත්වා මග්ගස්ස ලොභක්ඛන්ධාදිනිබ්බිජ්ඣනෙ. උසුං අසති ඛිප්පතීති **ඉස්සාසො,** ධනුග්ගහො. සරගොචරට්ඨානං නාම අට්ඨඋසභමත්තං. තඤ්ච බො දූරෙ පාතිනො මජ්ඣිමපුරිසස්ස වසෙන චතුහත්ථාය යට්ඨියා වීසතියට්ඨි උසභං, තෙන **අට්ඨඋසභමත්තෙ පදෙසෙ** හත්ථවසෙන චත්තාරීසාධිකඡසතහත්ථෙ පදෙසෙ. **ඵලකසත**න්ති අසනසාරමයං ඵලකසතං. කුම්භකාරචක්කසදිසෙ **චක්කයන්තෙ. ආවිජ්ඣිත්වා**ති භමෙත්වා. දණ්ඩකසට්ටනාය උප්පාදෙතබ්බසද්දො **දණ්ඩකසඤ්ඤා**. ඵලකසතවිනිවිජ්ඣනස්ස පච්චයභූතා **දණ්ඩකසඤ්ඤා විය ගොත්‍රභුඤාණං** ලොභක්ඛන්ධාදිනිබ්බිජ්ඣනස්ස මග්ගඤාණස්ස පච්චයභාවතො. **ඉස්සාසො විය මග්ගඤාණං** නිබ්බිජ්ඣිතබ්බනිවිජ්ඣනතො.

810. අට්ඨමභවතො පට්ඨාය නිබ්බත්තනකං **අනමතග්ගසංසාරවට්ටදුක්ඛසමුද්දං සොසෙති**. සද්ධාධනං සීලධනං හිරිධනං ඔත්තප්පධනං සුතධනං චාගධනං පඤ්ඤාධනන්ති ඉමෙසං **සත්තන්නං අරියධනානං. සම්මුඛීභාව**න්ති පච්චක්ඛසිද්ධිං. පාණාතිපාතාදිපඤ්චවෙරානි චෙව පඤ්චවීසතිමහාභයානි චාති **සබ්බවෙරභයානි. අඤ්ඤෙසඤ්ච** රතනත්තයෙ නිවිට්ඨසද්ධාදීනං. සමුදායෙ පවත්තො සොතාපත්තිමග්ගසද්දො තදෙකදෙසෙපි පවත්තතීති ආහ **"සොතාපත්තිමග්ගෙන සම්පයුත්තං ඤාණ"**න්ති.

පඨමමග්ගඤාණං නිට්ඨිතං.

සොතාපන්නපුග්ගලකථාවණ්ණනා

811. **තස්සෙව** සොතාපත්තිමග්ගචිත්තස්ස. කාමඤ්චෙත්ථ නාතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස ද්වෙ, තික්ඛපඤ්ඤස්ස තීණි ඵලචිත්තානි හොන්ති, අවිසෙසතො පන ගහිතස්ස මග්ගස්ස වසෙන **"ද්වෙ, තීණි වා"**ති වුත්තං. **සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහූ**ති යං අත්තනො පවත්තිසමනන්තරං නියමෙනෙව ඵලප්පදානතො ආනන්තරිකසමාධීති ආහූති අත්ථො. අනන්තරමෙව පවත්තනකං ඵලං අනන්තරං, තත්ථ නියුත්තො, තං වා පයොජනං එතස්සාති ආනන්තරිකො, මග්ගො.

ආසෙවනන්තෙති ආසෙවනතො අන්තෙ, ආසෙවනලාභිනො අනුලොමඤාණස්ස අනන්තරන්ති අත්ථො. ලද්ධාසෙවනමෙව අනුලොමං ගොත්‍රභුං උප්පාදෙති. උපරි පන ඡ, සත්ත වා ජවනානි පවත්තන්ති, තස්මා චත්තාරි ඵලචිත්තානි හොන්තීති වදෙය්‍යාති ආහ **"සත්තචිත්තපරමා ච එකාවජ්ජනවීථී"**ති.

තං පන න සාරතො පච්චෙතබ්බන්ති යොජනා. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

812. **එත්තාවතා**ති පඨමමග්ගානන්තරං ඵලස්ස උප්පත්තිමක්කෙන. **භුසං පමත්තොපී**ති දෙවරජ්ජචක්කවත්තිරජ්ජාදිපමාදට්ඨානං ආගම්ම භුසං පමත්තොපි. **යෙසං** යථාවුත්තආවජ්ජනජවනචිත්තානං **උප්පත්තියා එස** සොතාපන්නො **පච්චවෙක්ඛති** නාමාති අධිප්පායො.

එතෙනෙව පසඞ්ගෙන සෙසානං අරියානං පච්චවෙක්ඛණානි දස්සෙතුං **"යථා චා"**තිආදි වුත්තං.

උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදොයෙව චෙසො, යදිදං පඤ්චන්නං, චතුන්නඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානං දස්සනන්ති අත්ථො. **"අභාවෙනෙවා"**ති එතෙන පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණසමත්ථතා කස්සචි හොති, කස්සචි න හොතීති දස්සෙති. ලොභො එව **ලොභධම්මො.**

දුතියමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

813. **කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවායා**ති එතෙසං කිලෙසානං තනුභාවත්ථං. තත්ථ ද්වීහි කාරණෙහි තනුභාවො අධිච්චුප්පත්තියා, පරියුට්ඨානමන්දතාය ච. සකදාගාමිස්ස හි වට්ටානුසාරිමහාජනස්ස විය කිලෙසා අභිණ්හං න උප්පජ්ජන්ති, කදාචි කදාචි විරළාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති. තථා උප්පජ්ජන්තාපි මද්දන්තා ඡාදෙන්තා අන්ධකාරං කරොන්තා න උප්පජ්ජන්ති, ද්වීහි පන මග්ගෙහි පහීනත්තා මන්දමන්දා තනුකාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති. කෙචි පන ''සකදාගාමිස්සාපි කිලෙසා චිරෙන උප්පජ්ජන්ති, උප්පජ්ජන්තාපි බහලාව උප්පජ්ජන්ති. තථා හිස්ස පුත්තධීතරො දිස්සන්තී''ති, තං අකාරණං වත්ථුපටිසෙවනෙන විනාපි ගබ්භග්ගහණසබ්භාවතො. තස්මා වුත්තනයෙනෙව ද්වීහි කාරණෙහි තෙසං තනුභාවො වෙදිතබ්බො. **දුතියායා**ති ගණනවසෙනපි දුතියාය, උප්පත්තිවසෙනපි දුතියාය **භූමියා.**

පත්තියාති සාමඤ්ඤඵලස්ස පටිලාභාය. තඤ්හි සම්පයුත්තානං නිස්සයභාවතො තෙ ධම්මා භවන්ති එත්ථාති **භූමි**. යස්මා වා සමානෙපි ලොකුත්තරභාවෙ සයම්පි භවති උප්පජ්ජති, න නිබ්බානං විය අපාතුභූතං, තස්මාපි **"භූමී"**ති වුච්චති. **යොගං කරොතීති** විපස්සනාභියොගං කරොති. "නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි භවන්ති"තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.699) වුත්තනයෙනෙව යදග්ගෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛතං සම්පාදෙති, තදග්ගෙන බලානි, බොජ්ඣඞ්ගානි ච පටුතරභාවං ආපාදෙන්තො **ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා** ලක්ඛණත්තයතීරණවසෙන **ඤාණෙන පරිමද්දති**. තත්ථ අපරාපරං ඤාණං චාරෙන්තො **පරිවත්තෙති**. තෙනාහ **"විපස්සනාවීථිං ඔගාහතී"**ති. **වුත්තනයෙනෙවාති** උදයබ්බයඤාණාදීනං උප්පාදනෙ වුත්තනයෙන. **ගොත්‍රභූඅනන්තරන්ති** එත්ථ ගොත්‍රභූ විය ගොත්‍රභූ. පඨමමග්ගපුරෙචාරිකඤාණඤ්හි පුථුජ්ජනගොත්තාභිභවනතො, අරියගොත්තභවනතො ච නිප්පරියායතො ගොත්‍රභූති වුච්චති, ඉදං පන තංසදිසතාය පරියායතො ගොත්‍රභූ. එකච්චසංකිලෙසවිසුද්ධියා , පන අච්චන්තවිසුද්ධියා ආරම්මණකරණතො ච වොදානන්ති වුච්චති. තෙනාහ **පට්ඨානෙ** "අනුලොමං වොදානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා 1.1.417). යස්මා පන **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** උප්පාදාදිඅභිභවනත්ථං උපාදාය "අට්ඨ ගොත්‍රභුධම්මා සමාධිවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති"තිආදීසු (පටි. ම. 1.60) ගොත්‍රභුනාමෙනෙවෙතං ආගතං, තස්මා ඉධාපි "ගොත්‍රභූඅනන්තර"න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

දුතියඤාණං නිට්ඨිතං.

තතියමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

814. **සකිදෙවාති** එකවාරංයෙව. **"ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා"**ති ඉමිනා පඤ්චසු සකදාගාමීසු චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො ඉධ සකදාගාමිඵලං පත්වා ඉධෙව ලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති. ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා පුන ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයං එකොව ඉධ ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසප්පහානායාති තෙසංයෙව සකදාගාමිමග්ගෙන තනුකතානං සංයොජනානං නිරවසෙසප්පහානාය. පටිසන්ධිවසෙන කාමභවස්ස අනාගමනතො **අනාගාමී**.

තතියඤාණං නිට්ඨිතං.

චතුත්ථමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

815. **ඔපපාතිකොති** උපපාතයොනිකො. ඉමිනාස්ස ගබ්භසෙය්‍යා පටික්ඛිත්තා. **තත්ථ පරිනිබ්බායීති** තත්ථ සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බායිතා. **අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකාති** පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන තස්මා ලොකා ඉධ අනාවත්තනසභාවො, බුද්ධදස්සනධම්මස්සවනානං පනත්ථාය ආගමනං හොතියෙව.

රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජානං අනවසෙසප්පහානායාති එතෙසං පඤ්චන්නං උද්ධම්භාගියසංයොජනානං නිස්සෙසප්පජහනත්ථාය. තත්ථ රූපභවෙ ඡන්දරාගො **රූපරාගො**. අරූපභවෙ ඡන්දරාගො **අරූපරාගො. මානො** අරහත්තමග්ගවජ්ඣමානො. තථා **උද්ධච්චාවිජ්ජා**.

චතුත්ථඤාණං නිට්ඨිතං.

අරහන්තපුග්ගලකථාවණ්ණනා

816. **මහාඛීණාසවොති** මහානුභාවතානිබන්ධනං පූජාවචනමෙතං, න උපාදායවචනං යථා "මහාමොග්ගල්ලානො"ති. න හි චූළඛීණාසවො නාම අත්ථි. අන්තිමදෙහං ධාරෙතීති **අන්තිමදෙහධාරී**. ඛන්ධකිලෙසාභිසඞ්ඛාරභාරානං ඔහිතත්තා ඔරොපිතත්තා **ඔහිතභාරො**. අනුප්පත්තො සදත්ථං සකත්ථන්ති **අනුප්පත්තසදත්ථො. සදත්ථොති** ච අරහත්තං වෙදිතබ්බං. තඤ්හි අත්තූපනිබන්ධනට්ඨෙන, අත්තානං අවිජහනට්ඨෙන, අත්තනො පරමත්ථට්ඨෙන ච අත්තනො අත්ථත්තා සකත්ථොති වුච්චති. පරික්ඛීණානි දසපි භවසංයොජනානි එතස්සාති **පරික්ඛීණභවසංයොජනො**. ඛන්ධාදිඅත්ථං සම්මා අඤ්ඤාය විමුත්තොති **සම්මදඤ්ඤාවිමුත්තො**. අග්ගො ච සො දක්ඛිණෙය්‍යො ච, අග්ගදක්ඛිණං වා අරහතීති **අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො**.

බොධිපක්ඛියකථාවණ්ණනා

817. චතුන්නං මග්ගඤාණානං වසෙන **චතුඤාණාය. ආනුභාවවිජානනත්ථන්ති** සතිපට්ඨානපාරිපූරිආදිකස්ස ආනුභාවස්ස බොධනත්ථං.

පරිපුණ්ණා බොධිපක්ඛියා එතස්සාති පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියො, මග්ගො. තස්ස භාවො **පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියභාවො.** වුට්ඨානබලෙහි සම්පයුත්තතාව **වුට්ඨානබලසමායොගො, යෙ** සංයොජනාදයො **යෙන** පඨමමග්ගාදිනා **පහාතබ්බා.**

818. බුජ්ඣනට්ඨෙන වා බොධො, මග්ගචිත්තුප්පාදො. තස්ස බුජ්ඣනකිරියාය අනුගුණභාවතො පක්ඛෙ භවාති **බොධිපක්ඛියා.**

819. **තෙසු** බොධිපක්ඛියෙසු. **ආරම්මණෙසූති** කායාදිආරම්මණෙසු. **ඔක්ඛන්දිත්වාති** අනුපවිසිත්වා. **පක්ඛන්දිත්වාති** තස්සෙව වෙවචනං. **උපට්ඨානතොති** අසුභාකාරාදිග්ගහණවසෙන උපගන්ත්වා අවට්ඨානතො. කායාදීසු අසුභාකාරාදිග්ගහණං පුබ්බභාගසතිපට්ඨානවසෙන සුභසඤ්ඤාදිපහානකිච්චසාධනං මග්ගසතිපට්ඨානවසෙන වෙදිතබ්බං. තත්ථ හි එකාව සති චතුකිච්චසාධනවසෙන පවත්තති.

820. **පදහන්තීති** වායමන්ති, කායචිත්තානි පග්ගණ්හන්ති වා. අසොභාහෙතූනං සංකිලෙසධම්මානං පජහනෙන, සොභාහෙතූනඤ්ච වොදානධම්මානං භාවනෙන **සොභනං,** සුන්දරන්ති අත්ථො. **සෙට්ඨභාවාවහනතොති** පාසංසතමභාවසාධනතො. **පධානභාවකාරණතොති** උත්තමභාවහෙතුතො.

821. **පුබ්බෙ වුත්තෙනාති** ඉද්ධිවිධඤාණනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 2.369) වුත්තෙන. **ඉජ්ඣනට්ඨො** නිප්ඵජ්ජනට්ඨො, පටිලාභසම්පදා වා, යෙන වා ඉජ්ඣන්ති ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්ති, තං **ඉජ්ඣනං**. සමාධිපධානසඞ්ඛාරපමුඛා මග්ගධම්මා ඉධ **"ඉද්ධී"**ති අධිප්පෙතා. **පුබ්බඞ්ගමට්ඨො** අධිපතිපච්චයභාවො. තස්මා සොතාපත්තිමග්ගො ඉජ්ඣතීති **ඉද්ධි,** තස්මා සම්පයුත්තා ඡන්දාදයො **පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන පාදො.** තස්සා එව **ඵලභූතාය** වුට්ඨානගාමිනියා ඡන්දාදයො **පුබ්බභාගකාරණට්ඨෙන පාදො. සොති** ඉද්ධිපාදො. **ඉමෙ ලොකුත්තරාවාති** ඉමෙ යථාවුත්තා ඡන්දාදයො උත්තරචූළභාජනීයෙ ආගතනයෙන ලොකුත්තරා වෙදිතබ්බා. **ඡන්දාදිඅධිපතිවසෙන පටිලද්ධධම්මාපි** ඵස්සාදයො ඉද්ධිපාදා හොන්තීති අත්ථො. කාමඤ්චෙත්ථ ඉද්ධිපාදො නො අධිපති, අධිපති වා නො ඉද්ධිපාදො නාම නත්ථි, යථා පන එකස්මිං රජ්ජෙ රජ්ජාරහෙසු චතූසු රාජකුමාරෙසු එකස්මිං කාලෙ එකොව රජ්ජමනුසාසති, න සබ්බෙ, එවං එකමෙකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ එකොව අධිපති, ඉද්ධිපාදො ච හොතීති වෙදිතබ්බො.

822. **අස්සද්ධියං** සද්ධාපටිපක්ඛා අකුසලා ධම්මා, අවත්ථුගතො පසාදපතිරූපකො මිච්ඡාධිමොක්ඛො වා. **කොසජ්ජං** ථිනමිද්ධපධානො අකුසලචිත්තුප්පාදො. **පමාදො** සතිසම්මොසො තථාපවත්තා අකුසලා ඛන්ධා. **අභිභවනසඞ්ඛාතෙන අධිපතියට්ඨෙනාති** අස්සද්ධියාදීනං අභිභවනතො අභිභවනන්ති වත්තබ්බෙන අධිමොක්ඛපග්ගහඋපට්ඨානඅවික්ඛෙපපජානනස්ස එකලක්ඛණෙන සම්පයුත්තධම්මෙසු අධිපතියට්ඨෙන. **අස්සද්ධියාදීහි චාති** ච-සද්දො සමුච්චයත්ථො අට්ඨානප්පයුත්තො, තස්මා අකම්පියට්ඨෙන ච සම්පයුත්තධම්මෙසු ථිරභාවෙන ච **බලන්ති** එවමෙත්ථ අධිප්පායො වෙදිතබ්බො.

823. **බුජ්ඣනකසත්තස්සාති** චතුන්නං අරියසච්චානං පටිවිජ්ඣනකසත්තස්ස. යො හෙසො ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය සතිආදිධම්මසාමග්ගියා කරණභූතාය බුජ්ඣති කිලෙසසන්තානනිද්දාය උට්ඨහති, චත්තාරි වා අරියසච්චානි පටිවිජ්ඣති, නිබ්බානමෙව වා සච්ඡිකරොතීති බොධීති වුච්චති අරියසාවකො, තස්ස බොධිස්ස බුජ්ඣනකසත්තස්ස අඞ්ගාති **බොජ්ඣඞ්ගා. නියානිකට්ඨෙනාති** වට්ටතො නිස්සරණට්ඨෙන.

824. පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො. **චුද්දසවිධෙනාති** ආනාපානඉරියාපථචතුසම්පජඤ්ඤපටික්කූලමනසිකාරධාතුමනසිකාරපබ්බානි, නව සිවථිකපබ්බානි චාති එවං චුද්දසවිධෙන. **කායං පරිග්ගණ්හතො ච කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං** ලබ්භති, න වෙදනාදයො පරිග්ගණ්හතො. එස නයො සෙසෙසුපි. ''සුඛං වෙදන''න්තිආදිනාති වා ''සාමිස''න්තිආදිනාති වා ''නිරාමිස''න්තිආදිනාති වා එවං **නවවිධෙන.** සරාගදොසමොහසංඛිත්තමහග්ගතසමාහිතසඋත්තරවිමුත්තපදානං සපටිපක්ඛානං වසෙන **සොළසවිධෙන.** නීවරණුපාදානක්ඛන්ධායතනබොජ්ඣඞ්ගසච්චපබ්බානං වසෙන **පඤ්චවිධෙන. ඉමස්මිං අත්තභාවෙති** පච්චුප්පන්නෙ අත්තභාවෙ. **අනුප්පන්නපුබ්බන්ති** අත්තනො අභූතපුබ්බං. **පරස්ස උප්පන්නං අකුසලං දිස්වා** තන්නිමිත්තඤ්ච වධබන්ධාරහාදීනීති අධිප්පායො. **තස්සාති** තාදිසස්ස. භවති හි තංසදිසෙපි තබ්බොහාරො යථා ''තානියෙව ඔසධානී''ති. **තස්ස පහානායාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. ඣානවිපස්සනා ඉතො අඤ්ඤස්මිං අත්තභාවෙ උප්පන්නපුබ්බාපි සියුන්ති වුත්තං **"ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බ"**න්ති, ඡන්දිද්ධිපාදසම්මාවාචානංයෙව ගහණං. තෙසු වුත්තෙසු සෙසිද්ධිපාදසෙසවිරතියො අත්ථතො වුත්තාව හොන්තීති ලක්ඛණහාරවසෙන අයමත්ථො වෙදිතබ්බො. **එවං නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති** පුබ්බභාගෙ එතෙ සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදා. **චතුන්නං ඤාණානන්ති** චතුන්නං අරියමග්ගඤාණානං. කාමං සබ්බෙපි බොධිපක්ඛියධම්මා මග්ගචිත්තුප්පාදපරියාපන්නාව, තථාපි සාතිසයො සම්මප්පධානබ්‍යාපාරො මග්ගක්ඛණෙති වුත්තං **"එලක්ඛණෙ ඨපෙත්වා චත්තාරො සම්මප්පධානෙ"**ති. **අවසෙසා තෙත්තිංස ලබ්භන්ති,** තෙ ච බො පරියායතො, න නිප්පරියායතොති අධිප්පායො.

825. **සෙසෙසු පනාති** ඉද්ධිපාදාදීසු පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු. යථා සතිවීරියෙසු ''සතිපට්ඨානං සම්මප්පධාන''න්ති සඞ්ඛිපනවසෙන හාපනං, ''කායානුපස්සනා''තිආදිවිභාගදස්සනවසෙන වඩ්ඪනං අත්ථි, ඊදිසං හාපනවඩ්ඪනං නත්ථීති අත්ථො.

826. ඉදානි සබ්බෙසු එව යථාරහං ලබ්භමානවිභාගදස්සනත්ථං **''අපිචා''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **තෙසූති** සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මෙසු. **ඡද්ධාති** එකධා ද්වෙධා චතුධා පඤ්චධා අට්ඨධා නවධාති එවං ඡප්පකාරෙන **තෙ භවන්ති**.

ඡන්දිද්ධිපාදාදිවසෙනාති ඡන්දො ඡන්දිද්ධිපාදවසෙනෙව, චිත්තං චිත්තිද්ධිපාදවසෙනෙව, පීතිපස්සද්ධිඋපෙක්ඛා බොජ්ඣඞ්ගවසෙනෙව, සඞ්කප්පාදයො මග්ගවසෙනෙවාති එවං **නව එකවිධාව හොන්ති**.

චුද්දසෙව අසම්භින්නාති සති වීරියං ඡන්දො චිත්තං පඤ්ඤා සද්ධා සමාධි පීති පස්සද්ධි උපෙක්ඛා සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවොති ඉමෙ අසම්භින්නා පදන්තරසම්භෙදෙන විනා අග්ගහිතග්ගහණෙන ගය්හමානා චුද්දසෙව ච සභාවධම්මා. **චුද්දසාති** ච උක්කංසපරිච්ඡෙදෙන වුත්තං. තඤ්ච ඛො පඨමජ්ඣානිකමග්ගචිත්තුප්පාදවසෙන, දුතියජ්ඣානිකෙ පන සම්මාසඞ්කප්පාභාවතො තෙරස, තතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙසු පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගාභාවතො ද්වාදස හොන්ති. **''සත්තතිංසප්පභෙදතො''**ති ඉදම්පි උක්කංසවසෙනෙව වුත්තං, අවකංසතො පන වුත්තනයෙන එකස්මිං ඛණෙ ඡත්තිංස, පඤ්චතිංස හොන්ති, චතුන්නං අධිපතීනං එකජ්ඣං අනුප්පජ්ජනතො එකස්මිං ඛණෙ එකස්සෙව ඉද්ධිපාදස්ස සම්භවොති ද්වත්තිංස ච හොන්තීති වෙදිතබ්බං.

සත්තතිංසපභෙදතො කථන්ති ආහ **''සකිච්චනිප්ඵාදනතො''**තිආදි, එකච්චස්ස සභාවතො එකස්සාපි අත්තනො ආනුභාවානුරූපකායානුපස්සනාදිතංතංකිච්චසාධනතොති අත්ථො. **සරූපෙන ච වුත්තිතොති** අභෙදස්ස චිත්තිද්ධිපාදාදිකස්ස සරූපෙනෙව පවත්තනතො ච.

එත්ථාති ඤාණදස්සනවිසුද්ධියං. කස්මා පන බොධිපක්ඛියෙසු ඣානකොට්ඨාසො න ගහිතො, නනු ඣානරහිතො අරියමග්ගො නත්ථීති? සච්චං නත්ථි, තතො එව න ඛො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං ''බොධිපක්ඛියෙසු ඣානං න ගහිත''න්ති ලක්ඛණූපනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස ඣානස්ස මග්ගග්ගහණෙනෙව ගහිතත්තා. තඤ්හි සන්ධාය ''යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙතී''තිආදි (ධ. ස. 277, 343 ආදයො) වුත්තං. ආරම්මණූපනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස පනෙත්ථ සම්භවො එව නත්ථි. අපරො නයො – කස්මා පන බොධිපක්ඛියෙසු ඣානකොට්ඨාසො න ගහිතො, නනු ඣානරහිතො අරියමග්ගො නත්ථි, න ච තං පටිපදා විය එකන්තපුබ්බභාගියං, නාපි එකච්චපටිසම්භිදා විය මග්ගනිස්සන්දො, අථ ඛො මග්ගචිත්තුප්පාදපරියාපන්නො, යතො ''ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙතී''ති (ධ. ස. 277, 343 ආදයො) වුත්තං, මග්ගමග්ගපරිවාරධම්මා ච බොධිපක්ඛියධම්මාති? වුච්චතෙ – යං තාව වුත්තං ඣානරහිතො අරියමග්ගො නත්ථී''ති, තත්ථ න අරියමග්ගසම්පයොගමත්තෙන ඣානස්ස බොධිපක්ඛියතා ලබ්භති අතිප්පසඞ්ගතො. ආහාරාදීනම්පි හි බොධිපක්ඛියතා ආපජ්ජෙය්‍යාති. එතෙන මග්ගචිත්තුප්පාදපරියාපන්නතා බොධිපක්ඛියභාවස්ස අකාරණන්ති දස්සිතං හොති.

යං පන වුත්තං ''මග්ගමග්ගපරිවාරධම්මා ච බොධිපක්ඛියා''ති, තත්ථ පරිවාරට්ඨො කිං සහපවත්තිඅත්ථො, උදාහු පරික්ඛාරට්ඨොති? යදි පුරිමො පක්ඛො, සො පගෙව නිල්ලොචිතො. අථ දුතියො, ඉදං විචාරෙතබ්බං. කථං පවත්තමානං ඣානං මග්ගස්ස පරික්ඛාරො? යදි සහජාතාදිපච්චයභාවෙන, එවං සති ඵස්සාදීනම්පි මග්ගපරික්ඛාරතා ආපජ්ජති. අථ පටිපක්ඛවිධංසනෙන, න සබ්බෙ ඣානධම්මා පටිපක්ඛවිධංසනසමත්ථා. න හි විචාරො, වෙදනා ච කස්සචි සංකිලෙසධම්මස්ස උජුපටිපක්ඛභාවෙන පවත්තන්ති. යං පන **පෙටකෙ** ''සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස, විචාරො විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො''ති වුත්තං, තං පරියායෙන වුත්තං. න හි සුඛං සයං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස පටිපක්ඛො, පටිපක්ඛස්ස පන සමාධිස්ස පච්චයතාය පටිපක්ඛො. න ච විචාරො පඤ්ඤා විය, අධිමොක්ඛො විය වා විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො, පටිපක්ඛස්ස පතිරූපතාය පන පටිපක්ඛො වුත්තො. තථා පීතිපි න බ්‍යාපාදස්ස අදොසො විය උජුපටිපක්ඛො, අදොසසම්පයොගතො පන පටිපක්ඛො වුත්තො. තෙන වුත්තං ''තං පරියායෙන වුත්ත''න්ති. විතක්කසමාධයො එව පන ඣානධම්මෙසු උජුකං පටිපක්ඛවිධංසනසමත්ථාති පටිපක්ඛවිද්ධංසනසමත්ථස්ස පරිපුණ්ණස්ස ඣානකොට්ඨාසස්ස අභාවතො න වස්ස බොධිපක්ඛියෙසු සඞ්ගහො කතො. යස්මා පන සම්මාසඞ්කප්පො, සම්මාසමාධි ච මග්ගපරියාපන්නා ඣානධම්මා, තස්මා තෙ සන්ධාය තංසම්පයුත්තතාය වා ඉතරෙපි ගහෙත්වා පරියායෙන වුත්තං **පාළියං** ''යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙති නිය්‍යානික''න්තිආදි (ධ. ස. 277).

වුට්ඨානබලසමායොගකථාවණ්ණනා

827. **වුට්ඨානං** නිමිත්තතො, පවත්තතො ච වුට්ඨානං. **බලසමායොගො** සමථවිපස්සනාබලෙහි සම්පයුත්තතා. පරිඤ්ඤාභිසමයාදිවසෙන දුක්ඛාදීසු විසෙසදස්සනට්ඨෙන මග්ගපඤ්ඤාපි විපස්සනාති වුච්චතීති **''ලොකියවිපස්සනා''**ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. තෙනෙවාහ ''වුට්ඨානට්ඨෙන සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී''ති (පටි. ම. 2.5). නිමිත්තාරම්මණත්තා නෙවනිමිත්තා වුට්ඨාති, පවත්ති…පෙ…. ඡින්දනතො න පවත්තා වුට්ඨාතීති යොජනා. තත්ථ

නිමිත්තතො වුට්ඨානං සඞ්ඛාරනිමිත්තං නිස්සජ්ජිත්වා නිබ්බානාරම්මණකරණං. පවත්තතො වුට්ඨානං හෙතුනිරොධෙන ආයතිං විපාකප්පවත්තස්ස අනුප්පවත්තිධම්මතාපාදනං. තෙනාහ **''සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්දනතො පවත්තා න වුට්ඨාතී''**ති.

දුභතොති උභතො, ද-කාරාගමං කත්වා එවං වුත්තං. **දුභාති** වා පදන්තරමෙවෙතං උභයසද්දෙන සමානත්ථං. **දස්සනට්ඨෙනාති** පරිඤ්ඤාභිසමයාදිලක්ඛණෙන චතුසච්චදස්සනට්ඨෙන. **මිච්ඡාදිට්ඨියාති** ද්වාසට්ඨිප්පභෙදායපි මිච්ඡාදිට්ඨියා. **තදනුවත්තකකිලෙසෙහීති** අපායගමනීයතාය තස්සා මිච්ඡාදිට්ඨියා අනුවත්තකෙහි විචිකිච්ඡාදිකිලෙසෙහි. **ඛන්ධෙහීති** එත්ථාපි තදනුවත්තකසද්දො ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බො. තෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිආදිපච්චයා උප්පජ්ජනාරහා වෙදිතබ්බා. **මිච්ඡාසඞ්කප්පාතිආදීසුපි** තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති. **බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාතීති** පාළි සංඛිත්තා. යථා මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඞ්කප්පා, එවං මිච්ඡාවාචාදයොපි අපායගමනීයා එව වෙදිතබ්බා. **මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා** චෙතනාසභාවා. **මිච්ඡාසති** තථාපවත්තා චත්තාරො ඛන්ධා. උපරිමග්ගත්තයෙ සම්මාදිට්ඨි තංතංමග්ගවජ්ඣා මානතො වුට්ඨාති. සො හි ''අහමස්මී''ති පවත්තියා දිට්ඨිට්ඨානියො, මිච්ඡාමග්ගතො පනෙත්ථ වුට්ඨානං අනුද්ධරිත්වා තංතංමග්ගවජ්ඣසංයොජනානුසයෙහෙව වුට්ඨානං උද්ධටං.

අණුසහගතාති අණුභාවං ගතා පත්තා, තනුභූතාති අත්ථො.

828. එවං වුට්ඨානං දස්සෙත්වා ඉදානි බලසමායොගං දස්සෙතුං **''ලොකියානඤ්චා''**තිආදි වුත්තං. **සමථබලං අධිකං හොති** සමාධිභාවනාභාවතො. **විපස්සනාබලං අධිකං හොති** ඤාණුත්තරත්තා විපස්සනාභාවනාය. සමානභාවෙන යුගෙ නද්ධා බද්ධා විය හොන්තීති **යුගනද්ධා**. තෙනාහ **''අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තනට්ඨෙනා''**ති, කිච්චතො අනූනාධිකභාවෙනාති අත්ථො. තතො එව **සමායොගොති** සමපරිච්ඡෙදයොගොති අත්ථො.

සමාධිපටිපක්ඛදස්සනත්ථං **''උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙහී''**ති වුත්තං, උද්ධච්චපධානෙහි කිලෙසෙහීති අධිප්පායො. **අවික්ඛෙපො සමාධීති** සමුච්ඡින්දනෙන වික්ඛෙපස්ස උජුපටිපක්ඛභූතො සමාධි. **නිරොධගොචරොති** නිබ්බානාරම්මණො. **වුට්ඨානට්ඨෙනාති** වුට්ඨානකභාවෙන නිමිත්තතො, පවත්තතො ච වුට්ඨහමානවසෙන. **එකරසාති** සමානකිච්චා.

පහාතබ්බධම්මපහානකථාවණ්ණනා

829. **යෙ ධම්මාති** යෙ සංකිලෙසධම්මා. සංයොජනාදීසු සංයොජනට්ඨෙන බන්ධනට්ඨෙන **සංයොජනානි,** විබාධනට්ඨෙන, උපතාපනට්ඨෙන වා **කිලෙසා,** මිච්ඡාසභාවාති **මිච්ඡත්තා,** ලොකෙ ධම්මා ලොකපරියාපන්නා ධම්මාති **ලොකධම්මා,** මච්ඡෙරස්ස භාවො, කම්මං වාති **මච්ඡරියං,** විපරීතට්ඨෙන **විපල්ලාසා,** ගන්ථනට්ඨෙන **ගන්ථා,** අයුත්තා ගතීති **අගති,** ආසවන්තීති **ආසවා,** ඔහනන්තීති **ඔඝා,** යොජනට්ඨෙන **යොගා,** නීවරන්තීති **නීවරණානි,** ධම්මසභාවං අතික්කම්ම පරතො ආමසන්තීති **පරාමාසා,** භුසං ආදියන්තීති **උපාදානානි,** අප්පහීනභාවෙන සන්තානෙ අනු අනු සෙන්තීති **අනුසයා,** මලිනභාවකරණට්ඨෙන **මලා,** අකුසලකම්මානි ච තානි සුගතිදුග්ගතීනං, තත්ථ නිබ්බත්තනකසුඛදුක්ඛානඤ්ච පථා චාති **අකුසලකම්මපථා,** චිත්තං උප්පජ්ජති එත්ථාති **චිත්තුප්පාදො,** චිත්තචෙතසිකරාසි , අකුසලො ච සො චිත්තුප්පාදො චාති අකුසලචිත්තුප්පාදොති අකුසලසද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

ඛන්ධෙහි ඛන්ධානන්ති ඉධලොකක්ඛන්ධෙහි පරලොකක්ඛන්ධානං. **යාවඤ්හි තෙති** තෙ රූපරාගාදයො යාව පවත්තන්ති න සමුච්ඡිජ්ජන්ති, **තාව එතෙසං** ඛන්ධඵලදුක්ඛානං **අනුපරමො** අවිච්ඡෙදොති. එතෙන තෙසං සංයොජනත්ථං විභාවෙති. **උද්ධන්ති** රූපාරූපභවෙසු, තතියමග්ගුප්පත්තියා වා උද්ධං. උද්ධං භජන්තීති උද්ධංභාගා, රූපාරූපභවා, තෙසං අවිච්ඡෙදහෙතුතාය හිතානි **උද්ධංභාගියානි**.

කිලිස්සන්ති, කිලෙසෙන්ති චාති දුවිධම්පි අත්ථං දස්සෙන්තො **''සයං සංකිලිට්ඨත්තා''**තිආදිමාහ.

මිච්ඡාවිමුත්ති ''ලොකථූපිකාදීසු මොක්ඛො''ති පවත්තමිච්ඡාවිමොක්ඛො. අභිනිවිසනාදිවසෙන මිච්ඡා විපරීතං න සම්මා පවත්තනතො **මිච්ඡාඤාණං** මොහොව.

ලොකප්පවත්තියාති ඛන්ධප්පවත්තියං සති. **අනුපරමධම්මකත්තාති** පුඤ්ඤාපාපවසෙන අපරාපරං අවිච්ඡිජ්ජනතො. ''ලාභහෙතුකො ලාභො''තිආදිනා **කාරණොපචාරෙන**.

ආවාසෙ මච්ඡරියං, ආවාසහෙතුකං වා මච්ඡරියං **ආවාසමච්ඡරියං**.

තයොති වත්ථුං අභින්දිත්වා වුත්තං, භින්දිත්වා පන වුච්චමානෙ ද්වාදස හොන්ති.

ගන්ථකරණං කාරණභාවෙන පටිබද්ධතාකරණං **ගන්ථනන්ති** තං රූපකායෙපි ලබ්භතීති ආහ **"නාමකායස්ස චෙව රූපකායස්ස චා"**ති. තත්ථ බ්‍යාපාදස්සාපි අභිසජ්ජනුපනය්හවසෙන පවත්තනතො ගන්ථනට්ඨො වෙදිතබ්බො, යතො තස්ස පටිසසංයොජනභාවො වුත්තො.

ඡන්දදොසමොහභයෙහීති ඡන්දදොසමොහභයහෙතු. **තඤ්හීති** අකත්තබ්බකරණං, කත්තබ්බාකරණඤ්ච.

සවනාති පවත්තනතො. **සවනතොති** කිලෙසාසුචිභාවෙන විස්සන්දනතො. පුන **සවනතොති** පසවනතො.

ආකඩ්ඪනට්ඨෙන , දුරුත්තරණට්ඨෙන චාති එතෙන ඔඝා විය **ඔඝාති** දස්සෙති. ආරම්මණෙන, දුක්ඛෙන ච වියොගස්ස අප්පදානසඞ්ඛාතෙන යොජනට්ඨෙන **යොගාති** දස්සෙති, සංකිලෙසකරණට්ඨෙනාති අත්ථො. **තෙසඤ්ඤෙවාති** කාමරාගාදීනංයෙව. තෙ හි සොතවසෙන වත්තමානා සොතො විය සොතපතිතෙ සත්තෙ අපායසමුද්දං පාපෙන්ති, සංසාරසමුද්දතො ච සීසං උක්ඛිපිතුං න දෙන්ති, යථාගහිතඤ්ච ආරම්මණං විස්සජ්ජිතුං න දෙන්ති, යාදිසඤ්ච පාපං කත්වා දුක්ඛප්පත්තෙ පුනපි තාදිසෙන යොජෙන්ති.

චිත්තස්සාති කුසලචිත්තස්ස, විසෙසතො ඣානචිත්තස්ස. ආදිතො වරණං **ආවරණං**. කිලෙසවාසනං නෙත්වා වරණං **නීවරණං**. කුට්ටකවාටාදීහි විය පිදහනං **පටිච්ඡාදනං,** තං පන කුසලාදීනි සඞ්ගණ්හිතුං, පරිඤ්ඤාතුං, ඤාතුඤ්ච අප්පදානවසෙන දට්ඨබ්බං.

තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සභාවන්ති කායාදිකස්ස තස්ස තස්ස ධම්මස්ස අසුභාදිසභාවං. **අභූතං සභාවන්ති** සුභාදිසභාවං.

ථාමගතට්ඨෙනාති ථාමගතභාවෙන. **ථාමගතන්ති** ච අනඤ්ඤසාධාරණො කාමරාගාදීනං සභාවො දට්ඨබ්බො. යෙන තෙ එව භගවතා **"අනුසයා"**ති වුත්තා. අනුසයනඤ්ච මග්ගෙන අප්පහීනභාවෙන පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහතා. තෙනාහ **"පුනප්පුනං කාමරාගාදීනං උප්පත්තිහෙතුභාවෙන අනුසෙන්තියෙවා"**ති.

දුම්මොචනීයභාවෙන පවත්තිං සන්ධායාහ **"තෙලඤ්ජනකලලං වියා"**ති.

830. **සෙසාති** අනපායගමනීයා. සුඛුමා කාමරාගපටිඝාති සම්බන්ධො. **චතුත්ථඤාණවජ්ඣා එවාති** අවධාරණෙන පඨමඤාණාදිවජ්ඣතා නිවත්තීයති. තයිදං නියමදස්සනං අඤ්ඤත්ථාපි නෙතබ්බන්ති දස්සෙන්තො **"පරතො"**තිආදිමාහ. තත්ථ **"නියමං න කරිස්සාමා"**ති එතෙන නියමෙ අකතෙ හෙට්ඨිමමග්ගවජ්ඣතාපි අනුඤ්ඤාතා එව හොතීති.

ලොභ...පෙ.... චතුත්ථඤාණවජ්ඣානීතිආදීසු පඨමඤාණාදීහි හතාපායගමනීයාදිභාවානීති අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. ආදිසද්දෙන ඔළාරිකසුඛුමතා ගහිතා.

යසෙති පරිවාරෙ.

අගතීසු ඡන්දාදයො කිඤ්චාපි උපරිමග්ගවජ්ඣා, තථාපි තංමූලකස්ස අකත්තබ්බකරණස්ස, කත්තබ්බාකරණස්ස ච අපායගමනීයතාය පඨමමග්ගවජ්ඣා.

කතාකතාකුසලාකුසලවිසයං යං විප්පටිසාරභූතං කුක්කුච්චං, තං ඉධ **තතියඤාණවජ්ඣං** වුත්තං. යං පන ''කුක්කුච්චපකතතාය ආපත්තිමාපජ්ජතී''ති (පාචි. අට්ඨ. 438; කඞ්ඛා. අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා) වුත්තං කුක්කුච්චං, තං සන්ධාය ''කුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්තී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1176) **අට්ඨසාලිනියං** වුත්තං. තස්මා ද්වින්නං වචනානං අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු ඨානෙසු අධිප්පායො මග්ගිතබ්බො, න විරොධතො පච්චෙතබ්බො. ඔළාරිකානවසෙසප්පහානං වා සන්ධාය කුක්කුච්චස්ස පඨමතතියඤාණවජ්ඣතා වුත්තාති වෙදිතබ්බං. ''භගවතා පටික්ඛිත්තං අනුවසිත්වා අනුවසිත්වා ආවසථපිණ්ඩං භුඤ්ජිතු''න්ති, ''කුක්කුච්චායන්තො න පටිග්ගහෙසී''ති (පාචි. 204) පන ආගතං කුක්කුච්චං, න නීවරණං අරහතො උප්පජ්ජනතො, නීවරණපතිරූපකං පන ''කප්පති න කප්පතී''ති වීමංසනභූතං විනයකුක්කුච්චං නාම, තං තථාපවත්තචිත්තුප්පාදොව.

කාමරාගපටිඝානුසයා අණුසහගතා **තතියඤාණවජ්ඣා.** ඔළාරිකානං පන දුතියඤාණවජ්ඣතා හෙට්ඨා වුත්තනයාව.

චිත්තුප්පාදග්ගහණෙන චෙත්ථ මක්ඛපළාසමායාසාඨෙය්‍යාපමාදථම්භසාරම්භාදීනං සඞ්ගහො කතොති දට්ඨබ්බං.

831. **අළලො වායාමොති** එත්ථ අතීතානං තාව පජහනෙ අඵලො හොතු වායාමො නිරුද්ධත්තා, අනාගතානං පන කථන්ති තෙසම්පි චක්ඛමානං අවිපරීතමත්ථං අජානන්තො නත්ථිතාමත්තං ගහෙත්වා චොදෙති, තථාපි ''අඵලො''ති

පුබ්බෙ පහාතබ්බානං නත්ථිතාය චොදනා කතා, ඉදානි පහානස්ස. යදි හි පහානං අත්ථි, කථං පහාතබ්බා සන්ති? අථ පහාතබ්බා සන්ති, කථං පහානං හොති? පහාතබ්බා ච සන්ති, පහානඤ්ච හොතීති විප්පටිසිද්ධමෙතං. කස්මා? පහාතබ්බෙසු සන්තෙසු පහානස්ස අසම්භවතො තදුපගො වායාමො අඵලො ආලොකතමානං සහාවට්ඨානෙ සති ආලොකස්ස අඵලතා විය. අථාපි කථඤ්චි පහානං සියා? **සංකිලෙසිකා ච මග්ගභාවනා ආපජ්ජති** පහාතබ්බපහායකානං සහාවට්ඨානතො . **විප්පයුත්තතා වා කිලෙසානං** චිත්තවිප්පයුත්තසඞ්ඛාරවාදීනං විප්පයුත්තසඞ්ඛාරානං වියාති අධිප්පායො. තං පන නෙසං වාදීනං යථා මතිමත්තං, එවම්ධාපීති දස්සෙන්තො ආහ **“න ච පච්චුප්පන්නකිලෙසො චිත්තවිප්පයුත්තො නාම අත්ථී”**ති. අරූපධම්මා හි එකවත්ථුකාදිභාවෙන වත්තමානා ඛණත්තයපරියාපන්නා පච්චුප්පන්නා, තෙ කථං චිත්තෙන විප්පයුත්තා නාම සියුං, තස්මා නත්ථෙව විප්පයුත්තතා කිලෙසානං. **ආවෙණිකාති** අසාධාරණා, සයමෙව උප්පාදිතා පාළි අනාරුළ්හාති අධිප්පායො. පාළියංයෙව හි පටික්ඛිත්තන්ති සම්බන්ධො. **ස්වායං** පුග්ගලො. **හඤ්චීති** යදි.

විනිබද්ධොති මානෙන පත්ථද්ධචිත්තො. **පරාමට්ඨොති** මිච්ඡාභිනිවිට්ඨො. **ථාමගතොති** ථාමගතකිලෙසො ථිරභාවගතානුසයො. **තෙන හි නත්ථි මග්ගභාවනාති** යස්මා තීසුපි කාලෙසු කිලෙසානං පහානං න යුජ්ජති, තිකාලිකා ච කිලෙසා, තස්මා නත්ථි මග්ගභාවනා, තාය සාධෙතබ්බං කිච්චං නත්ථීති අත්ථො. **“න හි නත්ථි මග්ගභාවනා”**තිආදිනා චතුක්ඛත්තුං වුත්තස්ස පටික්ඛෙපස්ස පටික්ඛෙපො. ඉදං වුත්තං ‘‘පාළියංයෙව හී’’තිආදිං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

එවමෙවාති යථා අජාතඵලෙ තරුණරුක්ඛෙ මූලෙ ඡින්නෙ අසති ඡෙදනෙ ආයතිං උප්පජ්ජනාරහානි ඡෙදනපච්චයා අනුප්පජ්ජමානානි විනට්ඨානි නාම හොන්ති, එවමෙව මග්ගභාවනාය අසති උප්පජ්ජනාරහා කිලෙසා මග්ගභාවනාය අනුප්පජ්ජමානා ‘‘පහීනා’’ති වුච්චන්තීති උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. **උප්පාදොති** උප්පාදසීසෙන උප්පාදවන්තො ඛන්ධා වුත්තා. **අනුප්පාදෙති** නිබ්බානෙ. **අජාතායෙව න ජායන්ති,** තස්මා පහීනා නාම හොන්තීති ‘‘නත්ථි කිලෙසප්පහාන’’න්ති පරවාදිනා කතො පටික්ඛෙපො ‘‘න හී’’ති පටික්ඛිත්තො. තෙ පන නෙව උප්පජ්ජිත්වා විගතා, නාපි භවිස්සන්ති, න ච උප්පන්නාති ‘‘අතීතෙ කිලෙසෙ පජහතී’’තිආදි න වත්තබ්බන්ති දස්සෙති. **හෙතුනිරොධාති** දුක්ඛහෙතූනං කිලෙසානං නිරොධා. **දුක්ඛනිරොධොති** ආයතිං උප්පජ්ජනකදුක්ඛස්ස නිරොධො. උප්පාදපවත්තනිමිත්තායූහනා පච්චුප්පන්නභවවසෙන ගහිතා.

832. **එතෙනාති** ‘‘අජාතායෙව න ජායන්ති’’තිආදිවචනෙන. විපස්සනාය ආරම්මණභූතං උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකසඞ්ඛාතං භූමිපවත්තිට්ඨානං ලද්ධවන්තො **භූමිලද්ධා** යථා ‘‘අග්ගිආහිතො’’ති, ලද්ධභූමිකාති අත්ථො . වත්තමානාදිඋප්පන්නවිධුරතාය **භූමිලද්ධුප්පන්නා එව නාම** හොති වුත්තං.

833. අනුභවිත්වා, භවිත්වා ච අපගතං **භූතාපගතං**. අනුභූතභූතා හි භූතතාසාමඤ්ඤෙන භූතසද්දෙන වුත්තා. සාමඤ්ඤමෙව හි උපසග්ගෙන විසෙසීයතීති. **අනුභූතසද්දො** ච කම්මවචනිච්ඡාය අභාවතො අනුභාවකවාචකො දට්ඨබ්බො. විකප්පගාහවසෙන රාගාදීහි, තබ්බිපක්ඛෙහි ච අකුසලං, කුසලඤ්ච ආරම්මණරසං අනුභවති, න විපාකො කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තා, නාපි කිරියා අහෙතුකානං අතිදුබ්බලතාය, සහෙතුකානඤ්ච ඛීණකිලෙසස්ස ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාවතො උප්පජ්ජමානානං අතිසන්තවුත්තිත්තා. එත්ථ ච පුරිමනයෙ කුසලාකුසලමෙව වත්තුං අධිප්පායවසෙන ‘‘භූතාපගත’’න්ති වුත්තං. යං ‘‘උප්පන්නානං අකුසලානං ධම්මානං පහානාය උප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං ඨිතියා’’ති (සං. නි. 5.651-662; විභ. 390-391) එත්ථ ‘‘උප්පන්න’’න්ති ගහෙත්වා තංසදිසානං පහානං, වුද්ධි ච වුත්තා. පච්ඡිමනයෙ ච-සද්දෙන කුසලාකුසලඤ්ච ආකඩ්ඪිත්වා සබ්බං සඞ්ඛතං වුත්තං භූත්වාපගතභාවාභිධානාධිප්පායෙන. විපච්චිතුං ඔකාසකරණවසෙන උප්පත්තිතං අතීතං කම්මඤ්ච තතො උප්පජ්ජිතුං ආරද්ධො විපාකො ච අනාගතො **ඔකාසකතුප්පන්නොති** වුත්තො ඔකාසො කතො එතෙන, ඔකාසො කතො එතස්සාති ච අත්ථද්වයවසෙන, යං උප්පන්නසද්දෙන විනාපි විඤ්ඤායමානං උප්පන්නං සන්ධාය ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ, සඤ්චෙතනිකානං කම්මාන’’න්තිආදි (අ. නි. 10.217, 219) වුත්තං.

තාසු තාසු භූමීසූති මනුස්සදෙවාදිඅත්තභාවසඞ්ඛාතෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු. තස්මිං තස්මිං සන්තානෙ අනුප්පත්තිධම්මතං අනාපාදිතතාය **අසමූහතං**. අසමූහතත්තායෙව හිස්ස නත්ථීති නවත්තබ්බතාය උප්පන්නවොහාරො.

834. ‘‘කා භූමි, කො වා භූමිලද්ධො’’ති ආසඞ්කං නිවත්තෙතුං **“එත්ථ වා”**තිආදි ආරද්ධං. **“විපස්සනාය ආරම්මණභූතා”**ති එතෙන ඛන්ධානං අපරිඤ්ඤාතතං දස්සෙති, න ආරම්මණභාවමත්තං තෙභූමකග්ගහණෙනෙව තස්ස සිද්ධත්තා. අපරිඤ්ඤාතා හි ඛන්ධා කිලෙසානං භූමීති අධිප්පෙතා. **ඛන්ධෙසු** වත්ථුභූතෙසු. **ආරම්මණවසෙනාති** ආරම්මණකරණවසෙන. **අතීතානාගතෙ,** පගෙව පච්චුප්පන්නෙති අධිප්පායො. **තන්ති** තං අඤ්ඤසන්තානගතං කිලෙසජාතං. තතො අඤ්ඤස්මිං සන්තානෙ ආරම්මණකරණමත්තෙන භූමිලද්ධං නාම යදි සියාති සම්බන්ධො. **තස්සාති** කිලෙසජාතස්ස. **අප්පහෙයාතො** පරසන්තතිපතිතත්තා **න කොචි භවමූලං පජහෙයා**. භූමිලද්ධඤ්හි අනුසයිතං නාම හොතීති අධිප්පායො. **වත්ථුවසෙනාති** උප්පත්තිට්ඨානවසෙන. **යත්ථ යත්ථ** භවෙ, සන්තානෙ වා. පරිඤ්ඤාතානං අභූමිභාවතො **“අපරිඤ්ඤාතා”**ති වුත්තං. **උප්පාදතො පභූතීති** තෙසං ඛන්ධානං උප්පජ්ජනතො පට්ඨාය. කිලෙසානං අප්පහීනභාවං ඨපෙත්වා අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතො **තෙසු** ඛන්ධෙසු **කිලෙසජාතං අනුසෙති,** තස්මා **තං** අනුසයිතං කිලෙසජාතං, තෙනෙව අනුසයනසඞ්ඛාතෙන **අප්පහීනට්ඨෙන භූමිලද්ධන්ති වෙදිතබ්බං**.

835. තත්ථ ච භූමිභූතෙසු ඛන්ධෙසු න සබ්බෙ සබ්බෙසං වත්ථූ හොන්ති, අථ ඛො විසෙසො අත්ථීති තං දස්සෙන්තො ආහ **“යස්ස යෙසූ”**තිආදි. තත්ථ **යස්සාති** යස්ස පුග්ගලස්ස. **යෙසූති** සතිපි අජ්ඣත්තභාවසාමඤ්ඤෙ යෙසු අතීතාදිකාමාවචරාදිභෙදභින්නෙසු ඛන්ධෙසු. **තෙ එව** යථානුසයිතා **ඛන්ධා**. කිං පනෙතෙ කිලෙසා ආරම්මණං කරොන්තා විය පරිච්ඡිජ්ජ පරිච්ඡිජ්ජ අනුසෙන්තීති? යතො තෙ එව ඛන්ධා තෙසං කිලෙසානං වත්ථූති වුත්තා, න හෙව ඛො අනුසයානං වත්ථුං පරිච්ඡිජ්ජ පවත්ති අත්ථි. අතීතාදිකාමාවචරාදිවසෙන පන යථාපරිච්ඡින්නෙ වත්ථුස්මිං යො කිලෙසානං අප්පහීනට්ඨො, සො පරිච්ඡිජ්ජ පවත්තො විය හොතීති **“අතීතක්ඛන්ධෙසූ”**තිආදි වුත්තං. තෙන වත්ථුවසෙන භූමිලද්ධං හොතීති වත්ථුභෙදෙන සියා තස්ස භෙදොති දස්සෙති. තථාවවත්ථිතභාවතො එව හි ‘‘අඤ්ඤතරො ලොලජාතිකො තං රසපථවිං අඞ්ගුලියා සායී’’තිආදිවචනං (දී. නි. 3.120) කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු අනුසයිතානං රසතණ්හාදීනං රූපාරූපාවචරක්ඛන්ධෙ අතික්කමිත්වා පුන කාමාවචරක්ඛන්ධවත්ථුකතං විභාවෙති. තෙනාහ **“තථා කාමාවචරක්ඛන්ධෙසූ”**තිආදි . යථා චෙත්ථ රූපාරූපාවචරක්ඛන්ධෙ අතික්කමිත්වා පවත්ති, එවං කාමාවචරක්ඛන්ධෙ අතික්කමිත්වා පවත්ති හොතීති ආහ **“එස නයො රූපාරූපාවචරෙසූ”**ති.

පරියුට්ඨානාභිභවනවසෙන ච කිලෙසානං අනුසයනට්ඨො අනුමීයති තදභාවෙ අභාවතො. යස්ස යෙ අනුසයා පහීනා, තෙසං වත්ථු තෙන සමතික්කන්තං පරිඤ්ඤාතත්තාති කුතො නෙසං භූමිසමඤ්ඤාති දස්සෙතුං වුත්තං **“සොතාපන්නාදීසු පනා”**තිආදි. ඉධ **වට්ටමූලකිලෙසාති** අනුසයා අධිප්පෙතා, න අවිජ්ජා, භවතණ්හා ච. **යං කිඤ්චි** චෙතනාචෙතසිකභෙදං, කායිකාදිභෙදං වා. **ඉතීති** එවං, අප්පහීනානුසයත්තාති අධිප්පායො. **අස්සාති** පුථුජ්ජනස්ස. තෙ පනෙතෙ අනුසයා අතීතාදිකාමාවචරාදිවසෙන යථාපරිච්ඡින්නෙ තත්ථ තත්ථ වත්ථුස්මිං අනුසයන්තාපි තෙ තෙ පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ අවිභාගෙනෙව වත්ථුං කත්වා අනුසෙන්තීති දස්සෙන්තො **“තස්සෙතං වට්ටමූල”**න්තිආදිමාහ.

836. ඉදානි තමත්ථං අන්වයබ්‍යතිරෙකවසෙන උපමාය විභාවෙතුං **“පථවීරසාදි වියා”**තිආදි වුත්තං. රුක්ඛගච්ඡලතාදීනං පච්චයභූතො සසම්භාරපථවියා රසො **පථවීරසො. ආපොරසෙපි** එසෙව නයො. **සාඛා** නාම ඛුද්දකසාඛා. **පසාඛො** විටපො. **රුක්ඛපවෙණින්ති** රුක්ඛපරාපරං. **සන්තානයමානෙති** අපරාපරං අනුප්පබන්ධන්තෙ.

මණ්ඩූකකණ්ටකොති එකො මච්ඡකණ්ටකොති වදන්ති. **අනුපාදානොති** පහීනචතුරුපාදානො, රූපාදීසු වා කිඤ්චිපි අගණ්හන්තො.

837. ඉධ **සමුදාචාරො** නාම ලද්ධත්තලාභතාති ඛණත්තයසමඞ්ගිසමුදාචාරුප්පන්නන්ති ආහ **“වත්තමානුප්පන්නමෙව සමුදාචාරුප්පන්න”**න්ති. **පුබ්බභාගෙ අනුප්පජ්ජමානම්පීති** තස්මිං ආපාථගතෙ ආරම්මණෙ ආදිතො පවත්තජවනවාරෙසු අනුප්පජ්ජමානම්පි. **අධිග්ගහිතත්තාති** අයොනිසොමනසිකාරෙන අභිරුය්හ ගහිතත්තා, දළ්හං ගහිතත්තාති අත්ථො. **අපරභාගෙති** අපරස්මිං කාලභාගෙ, කාලන්තරෙති අත්ථො. **එකන්තෙන උප්පත්තිතොති** පච්චයසමවායෙ සති තථා අයොනිසොමනසිකාරස්ස තත්ථ නිබ්බත්තත්තා නියමෙන උප්පජ්ජනතො. **කල්‍යාණිගාමෙති** එවංනාමකෙ ගාමෙ. රොහණෙ කිර අභිරූපානං ඉත්ථීනං උප්පත්තිට්ඨානතාය සො ගාමො තථා වුච්චති. **චිත්තසන්තතිමනාරුළ්හන්ති** පච්චුප්පන්නතං පටිසෙධෙති. **“උප්පත්තිනිවාරකස්ස හෙතුනො අභාවා”**ති එතෙන පච්චයෙ සති පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහතාය අවික්ඛම්භිතස්ස උප්පන්නතාපරියායොති දස්සෙති. නනු ච අසමූහතුප්පන්නම්පි පච්චයෙ සති උප්පජ්ජනාරහමෙව? සච්චමෙතං, පහානවිසෙසභාවකතො පන නෙසං භෙදො. යථා අවික්ඛම්භිතාසමූහතභූමිලද්ධුප්පන්නං සති පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහං, එවං ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නම්පීති තිවිධස්සාපි භූමිලද්ධෙන එකසඞ්ගහතා වුත්තා.

838. අකුසලම්පි භූතාපගතුප්පන්නං අතීතත්තා න පහාතබ්බං, තථා එකච්චං ඔකාසකතුප්පන්නං ඉතරං අප්පහාතබ්බතො, සෙසද්වයං ඛණත්තයසමඞ්ගිභාවතොති ආහ **“අමග්ගවජ්ඣත්තා”**ති. **කෙනචීති** චතූසු මග්ගඤාණෙසු කෙනචි. **තස්සාති** යථාවුත්තස්ස චතුබ්බිධස්සපි උප්පන්නස්ස. **තං උප්පන්නභාවං විනාසයමානන්ති** අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනෙන උප්පජ්ජනාරහතං විනාසෙන්තං. පඨමං ලොකියඤාණෙන යථාබලං පහීනමෙව ලොකුත්තරඤාණං පජහතීති ලොකියග්ගහණං කතං.

පරිඤ්ඤාදිකිච්චකථාවණ්ණනා

839. **සච්චාභිසමයකාලස්මින්ති** චතුන්නං අරියසච්චානං පටිවිජ්ඣනක්ඛණෙ. **වුත්තානීති** ‘‘දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්තිආදිනා (සං. නි. 5.1099), ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සතී’’තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) ච වුත්තානි. **යථාසභාවෙනාති** අවිපරීතසභාවෙන. ‘‘ජානිතබ්බානී’’ති වත්වා තෙසං ජානනවිධිං උපමාවසෙන අට්ඨකථායං තාව වුත්තනයෙන දස්සෙතුං **“වුත්තං හෙත”**න්තිආදි වුත්තං.

තත්ථ **යථා පදීපොති**ආදි එකස්ස ඤාණස්ස එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කථං සම්භවන්ති. න හි තාදිසං කිඤ්චි ලොකෙ දිට්ඨං අත්ථි, න ච වචනං ලබ්භතීති අන්තොලීනචොදනං මනසි කත්වා වුත්තං **“පරිඤ්ඤාභිසමයෙනා”**ති. අනවසෙසතො පරිච්ඡිජ්ජ ජානනසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන **අභිසමෙති** අසම්මොහවසෙන **පටිවිජ්ඣති. පහානාභිසමයෙනාති** සමුච්ඡෙදප්පහානසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන අසම්මොහතො **අභිසමෙති. මග්ගං භාවනාභිසමයෙනාති** මග්ගඤාණං සම්මාසඞ්කප්පාදිසෙසමග්ගං සහජාතාදිපච්චයතාවසෙන භාවනාභිසමයෙන.

අභිසමෙති පුබ්බභාගභාවනාසම්භූතෙන අරියමග්ගභාවනාසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන අභිසමෙති අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣති. මග්ගඤාණඤ්හි සම්පයුත්තධම්මෙසු සම්මොහං විද්ධංසෙන්තං අත්තනිපි සම්මොහං විද්ධංසෙතියෙව. **නිරොධන්ති** නිබ්බානං. **සච්ඡිකිරියාභිසමයෙනාති** පච්චක්ඛකරණසඞ්ඛාතෙන පටිවිජ්ඣනෙන. **පාපුණාතීති** අධිගච්ඡති. ස්වායං අධිගමො දස්සනපටිවෙධොති ආහ **''පස්සති පටිවිජ්ඣතී''**ති.

''නිරොධං...පෙ.... පටිවිජ්ඣතී''ති එතෙන නිරොධසච්චමෙකං ආරම්මණපටිවෙධෙන චත්තාරිපි සච්චානි අසම්මොහපටිවෙධෙන මග්ගඤාණං පටිවිජ්ඣතීති එවං යුත්තිවසෙන විභාවිතං එකපටිවෙධං ආගමෙනපි සාධෙතුං **''වුත්තම්පි චෙත''**න්තිආදි වුත්තං. **''සබ්බං වෙදිතබ්බ''**න්ති ඉමිනා ''යො දුක්ඛසමුදයං පස්සති, සො දුක්ඛම්පි පස්සතී''තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) ආගතං සමුදයං සච්චාදිමූලකං යොජනං සඞ්ගණ්හාති.

න චෙතං කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො එකපටිවෙධමෙවාති දස්සෙන්තෙන ''මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං, දුක්ඛෙපෙතං ඤාණ''න්තිආදිනා (විභ. 794; පටි. ම. 1.109) අපරං සුත්තපදං ආනීතං. තථා හි ''යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති...පෙ.... පටිපදම්පි සො පස්සතී''ති (සං. නි. 5.1100) එකසච්චදස්සනසමඞ්ගිනො අඤ්ඤසච්චදස්සනසමඞ්ගිභාවවිචාරණාය තමත්ථං සාධෙතුං ආයස්මතා **ගවම්පතිත්**ථෙරෙන වුත්තං, පච්චෙකඤ්ච සච්චත්තයදස්සනයොජනා කතා. අඤ්ඤථා කමාභිසමයෙ පුරිමදිට්ඨස්ස පුන අදස්සනතො සමුදයාදිං පස්සතො දුක්ඛාදිදස්සනං පුන අවත්තබ්බං සියා, වුච්චමානෙ ච සබ්බදස්සනං දස්සනන්තරපරමන්ති දස්සනානුපරමො එව සියාති.

නිස්සයභාවහෙතුතාය දුක්ඛපරිඤ්ඤාය වට්ටිඣාපනසදිසතා, පටිපක්ඛවිද්ධංසනතාය සමුදයප්පහානස්ස අන්ධකාරවිධමනසදිසතා, ඤාණාලොකපරිබ්‍රූහනතාය මග්ගභාවනාය ආලොකවිද්ධංසනසදිසතා, තෙන තෙන මග්ගෙන යථා යථා නිරොධස්ස සච්ඡිකිරියා, තථා තථා කිලෙසස්නෙහපරියාදානං හොතීති නිරොධසච්ඡිකිරියාය ස්නෙහපරියාදානසදිසතා කාරණූපචාරෙන වුත්තා.

840. **ඔභාසෙතීති** පකාසෙති. **කිලෙසපටිප්පස්සද්ධින්ති** සබ්බකිලෙසදරථපරිළාහවූපසමභාවතො කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධිභූතං.

841. **අප්පෙතීති** පප්පොති. දුක්ඛපරිඤ්ඤාය සක්කායතීරසමතික්කමභාවතො ඔරිමතීරප්පහානසදිසතා, මග්ගභාවනාය සත්තත්තිංසබොධිපක්ඛියධම්මාවහනතාය භණ්ඩවහනසදිසතා.

842. පවත්තං ඤාණං අස්සාති **පවත්තඤාණො,** මග්ගො. **අස්ස** මග්ගස්ස.

තථට්ඨෙනාති තථසභාවෙන, පීළනාදිඅවිපරීතසභාවෙනාති අත්ථො. **එකපටිවෙධානීති** එකජ්ඣං පටිවිජ්ඣිතබ්බාකාරානි.

දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨොතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා **බුද්ධානුස්සතිවණ්ණනායං** (විසුද්ධි. මහාටී. 1.144) වුත්තමෙව. **එකසඞ්ගහිතානීති** එකෙනෙව සඞ්ගහිතානි. කෙන? තථට්ඨෙන, සච්චට්ඨෙනාති අත්ථො. **යං එකසඞ්ගහිතන්තිආදි** ඤාණස්ස එකපටිවෙධදස්සනං. මග්ගඤාණඤ්හි නිරොධමෙව ආරම්මණං කරොන්තම්පි යො සො දුක්ඛාදීසු තච්ඡාවිපල්ලාසභූතභාවසඞ්ඛාතො සච්චට්ඨො, තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහවිද්ධංසනෙන තං යාථාවතො පටිවිජ්ඣන්තං පච්චක්ඛං කරොන්තමෙව පවත්තති. යතො අපරභාගෙ පීළනාදයො සොළසපි සච්චට්ඨා අරියස්ස හත්ථාමලකං විය යාථාවතො උපට්ඨහන්ති.

843. **අත්ථාති** ඤාණෙන අරණීයතො අත්ථාති ලද්ධසමඤ්ඤා ආකාරා. **අඤ්ඤසච්චදස්සනවසෙනාති** සමුදයාදිසච්චන්තරදස්සනවසෙන. **ආවිභාවතොති** පකාසභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – යෙ ආකාරා දුක්ඛාදීසු සභාවවසෙන, සච්චන්තරදස්සනවසෙන ච ආවිභවන්ති, තෙ පීළනාදයො චත්තාරොයෙවාති සොළසෙව වුත්තා, න අඤ්ඤෙති. අයමත්ථො ඉධාධිප්පෙතොති කථමිදං විඤ්ඤායතීති ආහ **''තත්ථ කතමං දුක්ඛෙ ඤාණ''**න්තිආදි. තෙනෙතං දස්සෙති – යස්මා පාළියං විසුං විසුං ආරම්මණකරණවසෙනපි සච්චඤාණං වුත්තං කිච්චනිබ්බත්තිවසෙනපි, තස්මා විඤ්ඤායති ''සභාවතො, සච්චන්තරදස්සනතො ච සච්චානං ආකාරා ආවිභවන්තී''ති.

කිච්චනිබ්බත්තිවසෙන දස්සනං ආවිභාවතො දස්සනසදිසන්ති තං අනාමසිත්වා ඉතරමෙව දස්සෙන්තො **''තත්ථා''**තිආදිමාහ. **තත්ථාති** තෙසු ද්වීසු දස්සනෙසු. **ආයූහිතන්ති** පිණ්ඩවසෙන නිබ්බත්තිතං. යඤ්හි කිඤ්චි පච්චයුප්පන්නං නාම, සබ්බං තං සමුදිතමෙව නිබ්බත්තතීති. **සඞ්ඛතන්ති** පච්චයන්තරෙහි සමෙච්ච සම්භූය කතං. **රාසිකතන්ති** පුඤ්ජකතං. අනෙකමෙව හි පච්චයුප්පන්නං එකජ්ඣං නිබ්බත්තමානං අත්තනො පච්චයෙහි රාසිකතං විය හොතීති. **තස්මාති** සමුදයෙන ආයූහිතත්තා. **අස්සාති** දුක්ඛසච්චස්ස. යස්මිං සන්තානෙ උප්පන්නො , තස්ස **කිලෙසසන්තාපහරො.** සයම්පි කිලෙසපරිළාහාභාවතො **සුසීතලො. සන්තාපට්ඨො ආවිභවති** උළාරදස්සනෙන තදඤ්ඤස්ස අනුළාරභාවො වියාති දස්සෙන්තො ආහ **''ආයස්මතො''**තිආදි. **අවිපරිණාමධම්මස්ස** නිච්චසභාවස්ස **වත්තබ්බමෙව නත්ථී** පටිපක්ඛතො ආවිභවනාකාරස්ස සුඛසිද්ධිතො.

නිදානට්ඨො ආවිභවති ඉදමස්ස නිදදාතීති. සංයොගපලිබොධට්ඨා පටිපක්ඛවසෙන ආවිභවනාකාරාති දස්සෙන්තො ආහ **"විසංයොගභූතස්සා"**තිආදි. කිලෙසදුක්ඛෙහි සංයොජනට්ඨො **සංයොගට්ඨො.** සංසාරචාරකෙ පලිබුද්ධනට්ඨො **පලිබොධට්ඨො.**

කිලෙසසඞ්ගණිකාදිවසෙන **අවිවෙකභූතස්ස. විවෙකට්ඨො** උපධිවිවෙකතා. සබ්බසඞ්ඛාරවිවිත්තතා අසඞ්ඛතභාවොති එවං අච්ඡරියබ්භුතසභාවොපි අරියමග්ගො සඞ්ඛතො එව, අයමෙව ච එකො අසඞ්ඛතොති නිරොධස්ස අසඞ්ඛතභාවො සුපාකටො හොති. **දුක්ඛං විසං** මරණධම්මතො තස්ස අගදභූතං **අමතං නිබ්බානං.**

''මග්ගො''ති සම්භාවෙතබ්බතං පත්තො සුඛුමසන්තභාවෙන උපට්ඨිතො නිකන්තිභූතොපි **නායං සමුදයො හෙතු නිබ්බානස්ස පත්තියා. අයං** අරියමග්ගො **හෙතූති** මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනෙ වුත්තනයෙන මග්ගස්ස **හෙතුට්ඨො ආවිභවති. නිරොධදස්සනෙනාති** අතිවිය නිපුණස්ස පරමගම්භීරස්ස නිරොධසච්චස්ස දස්සනෙන. තෙනාහ **"පරමසුඛුමානී"**තිආදි. **දුක්ඛදස්සනෙනාති** අතිවිය ආදීනවප්පත්තියා විපුලතරාදීනවස්ස දුක්ඛසච්චස්ස දස්සනෙන. තප්පටිපක්ඛතො **ආධිපතෙය්‍යට්ඨො.** තෙනාහ **"අනෙකරොගාතුර...පෙ.... උළාරභාවො විය"**ති. එවමෙතෙ යථාරහං අන්වයතො, බ්‍යතිරෙකතො ච සච්චෙසු ආවිභවනාකාරා විභාවිතා.

එකෙකස්සාති එකෙකස්ස අත්ථස්ස, පීළනායූහනනිස්සරණනියානට්ඨෙ සන්ධායාහ. **තිණ්ණං තිණ්ණන්ති** සඞ්ඛතාදිඅත්ථෙ. **යෙ පන වාදිනො. නානාභිසමයන්ති** නානාඤාණෙන අභිසමයං, චතුන්නං සච්චානං නානාක්ඛණෙ නානාඤාණෙන පටිවිජ්ඣනන්ති අත්ථො. යදි හි මග්ගඤාණස්ස චතූසු සච්චෙසු නානාභිසමයො සියා, දුක්ඛදස්සනාදීහි පඨමමග්ගාදීහි පහාතබ්බානං සංයොජනත්තයාදීනං එකදෙසප්පහානං ආපජ්ජති. තථා ච සති එකදෙසසොතාපත්තිමග්ගට්ඨතාදිප්පසඞ්ගො. තංතංදස්සනානන්තරඤ්ච තංතංඵලෙන භවිතබ්බන්ති තංතංපහෙය්‍යකිලෙසපටිප්පස්සද්ධිභූතානං ඵලානං මග්ගානං විය චතුක්කතා සියා. තථා ච සති එකදෙසසොතාපන්නතාදිප්පසඞ්ගො. කිඤ්ච භිය්‍යො – යදි මග්ගඤාණස්ස නානාභිසමයො සියා, අඤ්ඤෙන ඤාණෙන දුක්ඛං පස්සති. අඤ්ඤෙන සමුදයං, අඤ්ඤෙන නිරොධං, අඤ්ඤෙන මග්ගං, එවං සති මග්ගකිච්චං අපරිපුණ්ණමෙව සියා. මග්ගදස්සනෙන හි ද්වයගති, තෙනෙව වා තස්ස දස්සනං, අඤ්ඤෙන වාති. තත්ථ පඨමො තාව පක්ඛො න යුජ්ජති අත්තනි පවත්තියා අසම්භවතො. න හි තෙනෙව අඞ්ගුලග්ගෙන තමෙව පරාමසිතුං සක්කා. අථ අඤ්ඤෙන අනවට්ඨානප්පසඞ්ගො ''යෙන මග්ගං පස්සති, සොපි මග්ගො. තම්පි යෙන පස්සති, සොපි මග්ගො''ති. තස්මා එකාභිසමයතො යථාවුත්තො අසම්මොහපටිවෙධොව යුත්තො. අපිච පරිච්ඡින්දිතබ්බං, සමුච්ඡින්දිතබ්බඤ්ච සච්චද්වයං ආරබ්භ පවත්තමානස්ස මග්ගඤාණස්ස පරිච්ඡින්දනසමුච්ඡින්දනානි න සම්භවන්ති තතො අනිස්සරණතො. න හි දුක්ඛපරිඤ්ඤාසමුදයප්පහානානි දුක්ඛසමුදයසච්චාරම්මණෙන ඤාණෙන කාතුං සක්කුණෙය්‍යානි. නිබ්බානාරම්මණෙන පන තත්ථ, ඉතරද්වයෙ ච සම්මොහං විද්ධංසෙන්තෙන සක්කා කාතුන්ති එකාභිසමයො එව යුත්තො. අයං පන අත්ථො පාළියං ආගතො එවාති **"තෙසං උත්තරං අභිධම්මෙ කථාවත්ථුස්මිං වුත්තමෙවා"**ති.

පරිඤ්ඤාදිප්පභෙදකථාවණ්ණනා

845. අභිඤ්ඤාපඤ්ඤාතිආදීනං අත්ථො හෙට්ඨා වුත්තොයෙව. අපිච සුතමයාය, චින්තාමයාය, එකච්චභාවනාමයාය ච අභිවිසිට්ඨාය **පඤ්ඤාය ඤාතා අභිඤ්ඤාතා. ආවෙණිකා භූමි** පරිඤ්ඤන්තරානං අවිසයභාවතො. න හි නාමරූපපරිච්ඡෙදපච්චයපරිග්ගහණවසෙන තීරණපරිඤ්ඤාදීනං පවත්ති අත්ථි.

846. අනුලොමඤාණම්පි අනිච්චාදිවසෙනෙව සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තති, පගෙව පටිසඞ්ඛානුපස්සනාදයොති ආහ **"යාව අනුලොමා ආවෙණිකා භූමී"**ති. කාමඤ්චෙත්ථ තීරණපරිඤ්ඤාභූමියං ඤාතපහානපරිඤ්ඤායොපි ලද්ධාවසරා, තත්ථ පන යථා තීරණපරිඤ්ඤා සාතිසයං කිච්චකාරී, න තථා ඉතරාති ආවෙණිකග්ගහණං.

847. නිප්පරියායෙන පහානපරිඤ්ඤා නාම මග්ගඤාණන්ති **"යාව මග්ගඤාණා භූමී"**ති වුත්තං . **අයං ඉධ අධිප්පෙතාති** ඉධ අභිසමයකාලෙ කිච්චවිචාරෙ අයං පහානපරිඤ්ඤා අධිප්පෙතා තදත්ථත්තා සෙසපරිඤ්ඤානං. තෙනාහ **"යස්මා වා"**තිආදි.

තදත්ථායෙවාති පහානපරිඤ්ඤත්ථා එව. අථ වා **තදත්ථායෙවාති** පහානත්ථා එව. අථ වා **තදත්ථායෙවාති** මග්ගත්ථා එව. ඤාතතීරණපරිඤ්ඤා හි යාවදෙව මග්ගාධිගමත්ථාය පවත්තා. **නියමතො ඤාතා චෙව තීරිතා ච හොන්ති** ඤාතතීරිතභාවෙහි විනා පහානාභාවතො, පහානසිද්ධියඤ්ච ඤාතතීරිතභාවසිද්ධිතො. මග්ගඤාණඤ්හි දුක්ඛෙ පරිඤ්ඤාභිසමයවසෙන පවත්තමානං තස්ස සභාවලක්ඛණං විය සාමඤ්ඤලක්ඛණම්පි පටිවිජ්ඣතීති වුච්චති තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහවිද්ධංසනතො. තෙනාහ **"පරිඤ්ඤත්තයම්පි...පෙ.... වෙදිතබ්බ"**න්ති.

848. පරිඤ්ඤා වියාති තිවිධතාසාමඤ්ඤං නිදස්සෙති, න පරිඤ්ඤාපහාතබ්බතාසාමඤ්ඤං වික්ඛම්භනප්පහානස්ස අපිපඤ්ඤාකිච්චභාවතො. කාමච්ඡන්දාදයො යථා න චිත්තං පරියුට්ඨාය තිට්ඨන්ති, එවං පරියුට්ඨානස්ස නිසෙධනං අප්පවත්තිකරණං වික්ඛම්භනං, වික්ඛම්භනමෙව පහානං **වික්ඛම්භනප්පහානං. පාකටත්තාති** ''අයං අබ්‍යාපන්නචිත්තො විගතථිනමිද්ධො''තිආදිනා (අ. නි. 4.198) පරෙසම්පි පාකටත්තා. **"න සහසා චිත්තං**

අප්ඵොටෙන්තීති ඉදං පටිලද්ධමත්තස්ස ඣානස්ස වසෙන වුත්තං, සුභාවිතෙ පන පගුණජ්ඣානෙ යාව චරිමකචිත්තම්පි න අප්ඵොටෙන්තෙව. අථ වා **ඣානස්ස පුබ්බභාගෙපීති** ඣානාධිගමත්ථාය පුබ්බභාගපටිපත්තියා. **පච්ඡාභාගෙපීති** ඣානං ලභිත්වා අඤ්ඤකිච්චපසුතස්සපි. **විතක්කාදයොති** විතක්කවිචාරපීතිසුඛරූපසඤ්ඤාදයො. දුතියජ්ඣානාදීනං පටිපක්ඛා දුතියාදීසු අප්පිතෙසුයෙව වික්ඛම්භන්ති, තතො තතො වුට්ඨිතමත්තස්ස පන පවත්තන්ති පරිත්තචිත්තවසෙනෙව වුට්ඨහනතො.

849. **''පදීපෙන අන්ධකාරස්ස විය''**ති ඉදං පටිපක්ඛෙන පහීනභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. පටිපක්ඛො හි පදීපො අන්ධකාරස්ස, ඝටප්පහාරො පන සෙවාලස්ස න පටිපක්ඛො, කෙවලං පවත්තිනිවාරණමත්තමෙව කරොතීති. තෙන අසතිපි උජුවිපච්චනීකතාය දුතියජ්ඣානාදීනං විතක්කාදීනං වික්ඛම්භනස්ස තං නිදස්සනං සුට්ඨුතරං යුජ්ජති. **''විපස්සනාය අවයවභූතෙනා''**ති ඉදං ඉධාධිකතතදඞ්ගප්පහානස්ස දස්සනත්ථං වුත්තං. සීලවිසොධනාදිනාපි හි තදඞ්ගප්පහානං හොතියෙවාති. **ඤාණඞ්ගෙනාති** ඤාණසඞ්ඛාතෙන කාරණෙන. තදඞ්ගෙන තදඞ්ගස්ස පහානං **තදඞ්ගප්පහානං**. සති විජ්ජමානෙ ඛන්ධපඤ්චකසඞ්ඛාතෙ කායෙ, සයං වා තත්ථ සති දිට්ඨී **සක්කායදිට්ඨී,** ''රූපං අත්තතො සමනුපස්සතී''තිආදිනා (සං. නි. 3.81; 4.345) නයෙන වුත්තා අත්තානුදිට්ඨී. සොළසවත්ථුකා, අට්ඨවත්ථුකා ච කඞ්ඛාව මලං **කඞ්ඛාමලං. සමූහගාහස්සාති** ''අත්තා අත්තනිය''න්ති එවං පවත්තසමූහගහණස්ස පහානං කලාපසම්මසනෙන එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා විකිරණවසෙන ඛන්ධානං දස්සනතො. **අස්සාදසඤ්ඤායාති** පඤ්චක්ඛන්ධෙ අස්සාදනවසෙන පවත්තමිච්ඡාසඤ්ඤාය. **අප්පටිසඞ්ඛානස්සාති** පටිසඞ්ඛානපටිපක්ඛස්ස මොහස්ස. **අනුපෙක්ඛනස්සාති** අපෙක්ඛාය. සඞ්ඛාරෙසු නිච්චාදිගාහො **සච්චපටිලොමගාහො** මග්ගසච්චාධිගමස්ස විලොමනතො. සාදීනවෙසු අනාදීනවසඤ්ඤිතා, අනාදීනවෙ ච සාදීනවසඤ්ඤිතා **සච්චපටිලොමගාහොති** ච වදන්ති.

එවං විසුද්ධික්කමෙන තදඞ්ගප්පහානං දස්සෙත්වා ඉදානි අට්ඨාරසමහාවිපස්සනාවසෙනපි තං දස්සෙතුං **''යං වා පනා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ යං වා පන පහානන්ති සම්බන්ධො.

850. වුත්තමෙව ''සබ්බං සඞ්ඛාරගතං අනිච්චතො අනුපස්සතී''තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.742).

සන්තතිසමූහකිච්චාරම්මණානං වසෙන ඝනග්ගහණං ඝනසඤ්ඤා, තස්සා **ඝනසඤ්ඤාය**.

නිරොධෙ අධිමුත්තතා, තායාති තියද්ධගතානං සඞ්ඛාරානං නිරොධමෙව දිස්වා තත්ථ අධිමුච්චනවසෙන පවත්තපඤ්ඤා, තාය. **ආයූහනස්සාති** අභිසඞ්ඛරණස්ස.

තං තං පරිච්ඡෙදන්ති ආදානනික්ඛෙපාදිකං තං තං පරිච්ඡෙදං. **අඤ්ඤථාපවත්තිදස්සනන්ති** වුත්තපරිච්ඡෙදතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ච අඤ්ඤාකාරප්පවත්තියා දස්සනං, අවත්ථාවිසෙසප්පවත්තිදස්සනං වා. **ධුවසඤ්ඤායාති** ථිරභාවග්ගහණස්ස.

සාරාදානාභිනිවෙසස්සාති අසාරෙසු සාරගහණාභිනිවෙසස්ස.

සංසයමිච්ඡාඤාණානං වසෙන සම්මුය්හනං සම්මොහො, සො එව අභිනිවෙසොති **සම්මොහාභිනිවෙසො.** සඞ්ඛාරෙසු ලෙණතාණභාවග්ගහණං **ආලයාභිනිවෙසො,** අත්ථතො භවනිකන්ති.

යථා චිත්තං සඞ්ඛාරෙ මුඤ්චිත්වා විවට්ටං නිබ්බානං පක්ඛන්දති, තථා පවත්තනතො සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ච අනුලොමඤ්ච ''විවට්ටානුපස්සනා''ති වුත්තං. නිවිට්ඨභාවෙන ඔගාළ්හභාවෙන පවත්තසංයොජනාදිකිලෙසා එව **කිලෙසාභිනිවෙසො. නිබ්බෙධභාගියං සමාධින්ති** විපස්සනාසමාධිමාහ.

851. **අසනිවිචක්කං** අසනිමණ්ඩලං. **එවං පහානන්ති** අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනමාහ. කම්මකිලෙසානං, සබ්බෙසම්පි වා සඞ්ඛාරානං ඛයං නිරොධං ගච්ඡතීති **ඛයගාමී,** අරියමග්ගො. ලොකුත්තරග්ගහණෙනෙව සිද්ධෙපි ඛයගාමිග්ගහණං වණ්ණභණනත්ථං. **සමුච්ඡෙදප්පහානමෙවාති** අවධාරණං නිප්පරියායතං උපාදාය. **තදත්ථානෙවාති** සමුච්ඡෙදප්පහානත්ථානෙව. තෙන වික්ඛම්භනතදඞ්ගප්පහානානං මග්ගසම්භාරතමාහ තෙහි විනා අසිජ්ඣනතො. අථ වා **තදත්ථානෙවාති** මග්ගත්ථානෙව. තෙන තදත්ථතාය තෙසං තංකිච්චතං දස්සෙති. තෙනාහ **''තස්මා''**තිආදි. තමෙවත්ථං උපමාය දස්සෙතුං **''පටිරාජානං වධිත්වා''**තිආදි වුත්තං. **යම්පි තතො පුබ්බෙ කතන්ති** යං තතොරජ්ජප්පත්තිතො පුබ්බෙ කතං පච්චන්තසාධනදුග්ගවිද්ධංසනාදි. යථා **ඉදඤ්චිදඤ්ච රඤ්ඤා කතන්තියෙව වුච්චති,** එවං ලොකියඤාණෙන සාධිතානිපි වික්ඛම්භනතදඞ්ගප්පහානානි සමුච්ඡෙදප්පහානවසෙන පවත්තස්ස මග්ගස්ස කිච්චභාවෙන වුච්චන්ති, තදත්ථතාය, තෙසං තංසන්තතිපතිතතාය ච මග්ගස්සාති වෙදිතබ්බා.

852. ලොකියස්ස, ලොකියා වා සච්ඡිකිරියා **ලොකියසච්ඡිකිරියා**. එවං **ලොකුත්තරසච්ඡිකිරියා** වෙදිතබ්බා. **ලාභීම්හීති** ලාභී අම්හි. තථා **වසීම්හීති** එත්ථාපි. **පච්චක්ඛතො ඤාණඵස්සෙනාති** පච්චක්ඛතො ආරම්මණකරණසඞ්ඛාතෙන ඤාණඵස්සනෙන. **''පච්චක්ඛතො''**ති ච ඉමිනා අනුමානතො ආරම්මණකරණං

නිවත්තෙති, ‘‘ඊදිසමිද’’න්ති පච්චවෙක්ඛණවසෙන පච්චක්ඛතො ජානනං හෙත්ථ ‘‘ඤාණඵස්සො’’ති අධිප්පෙතො. **ඵස්සිතාති** ඤාණෙන ඵුට්ඨා.

ඣානමග්ගඵලානි විය අත්තනො සන්තානෙ අනුප්පාදෙත්වාපි තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහවිද්ධංසනවසෙන තථාවිද්ධංසනපවත්තඤාණං **අපරප්පච්චයඤාණං.**

පස්සන්තො පච්චක්ඛතො ජානන්තො. **අමතොගධන්ති** අමතපරියාපන්නං, අමතසඞ්ඛාතන්ති අත්ථො.

සොතාපත්තිමග්ගො පඨමං නිබ්බානදස්සනතො දස්සනං, තෙන දස්සනෙන සච්ඡිකිරියා **දස්සනසච්ඡිකිරියා.** කිඤ්චාපි ගොත්‍රභුඤාණං තතො පඨමතරං නිබ්බානං පස්සති, ආලම්බනකරණතො දිස්වා කත්තබ්බකිච්චාකරණතො පන න දස්සනන්ති වුච්චති. **සා දුවිධාපීති** සා දස්සනභාවනාවසෙන දුවිධාපි සච්ඡිකිරියා. **දස්සනභාවනාවසෙනාති** දස්සනමග්ගභාවනාමග්ගවසෙන. තෙන අමග්ගවසෙන පවත්තනිබ්බානස්ස පච්චවෙක්ඛණසච්ඡිකිරියං නිවත්තෙති. **නිබ්බානස්සාති** පන ඉමිනා මග්ගඵලෙසු පච්චවෙක්ඛණසච්ඡිකිරියං. **ඉමස්ස ඤාණස්සාති** ඉමස්ස යථාධිගතස්ස ලොකුත්තරඤාණස්ස.

853. **අභිමතාති** අධිප්පෙතා. භාවනා නාම උප්පාදනා, සන්තානපරිභාවනා චාති තදුභයං දස්සෙන්තො **‘‘ලොකියාන’’**න්තිආදිමාහ. යදග්ගෙන හි ලොකියා කුසලාදයො උප්පාදිතා, වඩ්ඪිතා ච, තදග්ගෙනස්ස සීලභාවනා, කායභාවනා, චිත්තභාවනා, පඤ්ඤාභාවනා ච ලොකියා නිප්ඵාදිතා හොති, තාය ච සන්තානොපි පරිභාවිතොති. **තාසු** ලොකියලොකුත්තරභාවනාසු **ඉධ** ඤාණදස්සනවිසුද්ධිකථායං **ලොකුත්තර**භාවනා **අධිප්පෙතා,** න ඉතරා තස්සා සම්භාරභාවතො. **චතුබ්බිධම්පෙතං ඤාණ**න්ති එතං චතුබ්බිධම්පි අරියමග්ගඤාණං ලොකුත්තරානි සම්මාවාචාදිභෙදානි **සීලාදීනි උප්පාදෙති.** කථං? සහජාතාදිපච්චයතාය. **සීලාදීනීති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන සමාධිස්ස ගහණං, න පඤ්ඤාය. න හි තදෙව තං උප්පාදෙති, මග්ගචිත්තුප්පාදො පන උප්පාදෙති. තදන්තොගධභාවා සම්මාසඞ්කප්පො. සො හි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ගහිතොති වදන්ති. **සීලාදීනීති** වා ඵලසීලාදීනම්පි ගහණන්ති පඤ්ඤායපි ගහණං යුජ්ජතියෙව. **සහජාතපච්චයාදිතායාති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන අනන්තරපච්චයාදිතායපි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **තෙහි ච සන්තානං වාසෙතීති** තෙහි සමුච්ඡින්දනපටිපස්සම්භනවසෙන පවත්තෙහි ලොකුත්තරෙහි සීලාදීහි අරියපුග්ගලො අත්තනො සන්තානං පරිභාවෙති. යං නිස්සාය පරාවුත්තීති වදන්ති. යථා පරිඤ්ඤත්තයම්පි පහානත්තයම්පි මග්ගඤාණස්ස කිච්චන්ති වුත්තං පරියායෙන, න එවමිධ. ඉධ පන **ලොකුත්තරභාවනාව අස්ස** මග්ගඤාණස්ස **කිච්චං.** න හෙත්ථ භාවනාය පරියායො ලබ්භතීති අවධාරණං. තෙන ලොකියභාවනං නිවත්තෙති.

එවං සරූපෙනෙව ආගතායාති ‘‘චිත්තං භාවය’’න්ති සමාධි විය චිත්තසීසෙන අනාගන්ත්වා ‘‘පඤ්ඤං භාවය’’න්ති එවං සරූපෙනෙව ආගතාය පඤ්ඤාය. **යං වුත්තං** උද්දෙසවසෙන. **එත්තාවතා තං විත්ථාරිතං හොති.** අයඤ්ච පඤ්හො විස්සජ්ජිතො හොතීති සම්බන්ධො.

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති බාවීසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

23. පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

ආනිසංසපකාසනාවණ්ණනා

854. **අනෙකසතානිසංසා** සාවකබොධිආදිවිපුලොදාතගුණවිසෙසාවහත්තා. **විත්ථාරතොති** නයදස්සනං අකත්වා ‘‘අයම්පි පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො, අයම්පී’’ති අනුපදදස්සනවසෙන විත්ථාරතො පකාසෙතුං න සුකරං අතිබහුභාවතො. **අස්සාති** පඤ්ඤාභාවනාය. **නානාකිලෙසවිද්ධංසනන්ති** සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාදිවසෙන නානාවිධානං කිලෙසධම්මානං තදඞ්ගාදිවසෙන පජහනං. **අරියඵලරසානුභවනන්ති** සොතාපත්තිඵලාදිඵලසුඛපටිසංවෙදනං.

නානාකිලෙසවිද්ධංසනකථාවණ්ණනා

855. ‘‘අරියඵලරසානුභවන’’න්ති එතෙනෙව කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං දීපියතීති **‘‘අරියමග්ගක්ඛණෙ’’**ති විසෙසවචනං, තබ්භාවභාවතො වා. සිද්ධෙ හි සමුච්ඡෙදප්පහානෙ පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං සිද්ධමෙව හොතීති.

භීමවෙගානුපතිතාති සකලං ලොකං භින්දන්තෙන විය භීමෙන භයානකෙන වෙගෙන සහසා පතිතා. **සිලුච්චයෙති** පබ්බතෙ සෙලපුප්ඵුලෙ. **සතෙජුජ්ජලමණ්ඩලොති** සරදකාලසමිද්ධෙන අත්තනො තෙජසා සමුජ්ජලදුද්දික්ඛමණ්ඩලො. වධබන්ධනාදිදුග්ගතිපරිපක්කිලෙසාදිජාතිආදි**සබ්බානත්ථවිධායකං. සන්දිට්ඨිකන්ති** පච්චක්ඛභූතං. **ජඤ්ඤාති** ජානෙය්‍ය. **ඉධාති** ඉමිස්සං පඤ්ඤාභාවනායං.

ඵලසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

856. අරියස්ස මග්ගස්ස ඵලං **අරියඵලං,** අරියඤ්ච තං විසුද්ධත්තා ඵලඤ්චාතිපි **අරියඵලං,** තස්ස **රසො,** පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්තිසුඛං, **අනුභවනං** නිබ්බානාරම්මණස්ස තස්ස පටිසෙවනං. **තත්‍රාති** තෙසු ද්වීසු ආකාරෙසු. **අස්සාති** අරියඵලස්ස.

857. සංයොජනෙසු පහීනෙසු සබ්බෙපි කිලෙසා පහීනායෙව හොන්තීති සංයොජනානංයෙව ගහණං. **සංයොජනප්පහානමත්තමෙව** අරියමග්ගස්ස **ඵලං නාම,** න අඤ්ඤං කිඤ්චි අත්ථන්තරං විපාකභූතන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘ඵලං නාම න කොචි අඤ්ඤො ධම්මො අත්ථී’’**ති. කෙ පනෙතං වදන්තීති? අන්ධකාදයො. තෙ හි ‘‘අරහත්තං අරහත්තන්ති, ආවුසො, වුච්චති…පෙ.… මොහක්ඛයො’’ති (සං. නි. 4.315) සුත්තපදස්ස අත්ථං අඤ්ඤථා ගහෙත්වා නිප්පරියායතො ‘‘අරහත්තං නාම කිඤ්චි නත්ථි, කිලෙසප්පහානමෙව තථා වොහරීයතී’’ති වදන්තා සෙසඵලෙපි පටික්ඛිපන්ති. **ඉදං සුත්තම්පීති** පටිසම්භිදාමග්ගපාළිමාහ. පකට්ඨො උක්කට්ඨො යොගොති පයොගො, අරියමග්ගො, පයොගනිමිත්තං ජාතකිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධි **පයොගපටිප්පස්සද්ධි**. යා පන අරියමග්ගස්ස භාවිතත්තා ලබ්භමානාපි යස්සා විපාකපඤ්ඤාය නිප්පජ්ජමානාය නිප්පජ්ජති, සා පටිප්පස්සද්ධියං නිප්ඵාදෙතබ්බායං පඤ්ඤාති **පටිප්පස්සද්ධිපඤ්ඤාති** වුත්තා. **සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාතීති** සම්මාදිට්ඨියා උජුවිපච්චනීකදස්සනවසෙන වත්වා තදඤ්ඤතොපි වුට්ඨානං දස්සෙතුං **‘‘තදනුවත්තකකිලෙසෙහී’’**ති වුත්තං, තස්සා මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්පයොගතො, උපනිස්සයතො ච අනුවත්තකකිලෙසෙහි. තෙන තදෙකට්ඨප්පහානමාහ. **ඛන්ධෙහීති** තදනුවත්තකක්ඛන්ධෙහි, තාය මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්පයුත්තක්ඛන්ධෙහි චෙව තප්පච්චයා ආයතිං උප්පජ්ජනක්ඛන්ධෙහි චාති අත්ථො. **බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහීති** යථාවුත්තකිලෙසක්ඛන්ධෙහි බහිද්ධාභූතෙහි විපස්සනාය ගොචරභූතෙහි සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තෙහි.

එවං මග්ගකිච්චං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස වසෙන ඵලං දස්සෙතුං **‘‘තම්පයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **තම්පයොගපටිප්පස්සද්ධත්තාති** තස්ස අජ්ඣත්තබහිද්ධා වුට්ඨානාදිපයොගස්ස පටිප්පස්සද්ධත්තා. මග්ගො හි නිමිත්තතො, පවත්තතො ච වුට්ඨහන්තො කිලෙසෙ පජහතීති අත්තනො ඛණෙ තං පයොගං කරොති නාම, ඵලක්ඛණෙ පනස්ස සො පයොගො පටිප්පස්සද්ධො වූපසන්තො නාම හොති. තෙන වුත්තං ‘‘තම්පයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා’’ති. **උප්පජ්ජතීති** මග්ගානන්තරං ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා උප්පජ්ජති. ඵලසමාපත්තිකාලෙ පන බහුක්ඛත්තුං, නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජති. සබ්බම්පි යථාවුත්තපයොගපටිප්පස්සද්ධිනිමිත්තං උප්පජ්ජනතො ‘‘තම්පයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා උප්පජ්ජතී’’ති වුත්තං. **මග්ගස්සෙතං ඵලන්ති** යථාවුත්තා විපාකා සම්මාදිට්ඨි නාම, එතං අරියමග්ගස්ස ඵලන්ති වෙදිතබ්බං. **විත්ථාරෙතබ්බන්ති** ‘‘සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ අභිනිරොපනට්ඨෙන සම්මාසඞ්කප්පො මිච්ඡාසඞ්කප්පා’’තිආදිනා (පටි. ම. 1.63) සඞ්කප්පාදිවසෙන, සෙසමග්ගවසෙන ච විත්ථාරතො වෙදිතබ්බං.

චත්තාරි ච සාමඤ්ඤඵලානි, ඉමෙ ධම්මා අප්පමාණාරම්මණාති අප්පමාණාරම්මණතාය මග්ගෙහි නිබ්බිසෙසතාය. තථා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඞ්ඛාතො මහග්ගතො ධම්මො නිරොධතො වුට්ඨානවෙලායං අප්පමාණස්ස

ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයොති අරියඵලස්ස අනන්තරපච්චයතාය ච දීපනාති **එවමාදීනිපි එත්ථ** අරියඵලස්ස සභාවධම්මභාවෙන අත්ථිතාය **සාධකානි,** න යථාදස්සිතපටිසම්භිදාමග්ගපාළියෙවාති අධිප්පායො.

858. **ඵලසමාපත්තියන්ති** ඵලපවත්තිසඞ්ඛාතාය සමාපත්තියං. **අස්සාති** අරියඵලස්ස. සරූපකත්තුකාරණාකාරවිධීතිවුට්ඨානානන්තරවසෙන **ඉදං පඤ්චහාකම්මං.**

859. **අරියඵලස්ස නිරොධෙ අප්පනාති** අරියස්ස ඵලඣානස්ස නිබ්බානෙ ආරම්මණභූතෙ අප්පනාකාරෙන පවත්ති.

860. **සබ්බෙපි පුථුජ්ජනාති** ඣානසමාපත්තිලාභිනොපි පුථුජ්ජනා න සමාපජ්ජන්ති, පගෙව ඉතරෙ. **අරියා සබ්බෙපි** ඵලසමාපත්තිං **සමාපජ්ජන්තීති** කාමං සාමඤ්ඤජොතනා, සා පන විසෙසනිට්ඨායෙව හොති. **අධිගතත්තාති** පන හෙතුකිත්තනං. උපරිමානම්පි හෙට්ඨිමාය ලොකියසමාපත්තියා විය සමාපජ්ජනං සාධෙන්තං විය ඨිතන්ති තං නිවත්තෙන්තො **"උපරිමා පනා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **උපරිමාති** සකදාගාමිආදයො. **හෙට්ඨිමන්ති** සොතාපත්තිඵලාදිං. **න සමාපජ්ජන්ති** සතිපි අධිගතත්තෙ. කස්මාති චෙ? කාරණමාහ **"පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා"**ති. එතෙන උපරිමො අරියො හෙට්ඨිමං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති අත්තනා අධිගතත්තා, යථා තං ලොකියසමාපත්තින්ති, එවං පවත්තං හෙතුං බ්‍යභිචාරෙති. න හි ලොකියජ්ඣානෙසු පුග්ගලන්තරභාවූපගමනං නාම අත්ථි විසෙසාභාවතො. ඉධ පන අසමුග්ඝාටිතකම්මකිලෙසනිරොධනෙන පුථුජ්ජනෙහි විය සොතාපන්නස්ස, සොතාපන්නාදීහි සකදාගාමිආදීනං පුග්ගලන්තරභාවූපගමනං අත්ථි. යතො හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා ඵලධම්මා උපරූපරි මග්ගධම්මෙහි නිවත්තිතා පටිපක්ඛෙහි විය අභිභූතා අප්පවත්තිධම්මතංයෙව ආපන්නා. තෙනාහ ''පටිප්පස්සද්ධත්තා''ති.

අපිච කුසලකිරියපවත්ති නාම අඤ්ඤාදිසී, විපාකපවත්ති ච අඤ්ඤාදිසී, අනන්තරඵලත්තා ච ලොකුත්තරකුසලානං හෙට්ඨිමතො උපරිමො භවන්තරගතො විය හොති. තංතංඵලවසෙනෙව හි අරියානං සොතාපන්නාදිනාමලාභො. තෙ සචෙ අඤ්ඤඵලසමඞ්ගිනොපි හොන්ති, සොතාපන්නාදිනාමම්පි තෙසං අවට්ඨිතං සියා, තෙන තෙන ඣානෙන ගහිතපටිසන්ධිකො වියාති තස්ස තස්ස අරියස්ස තං තං ඵලං භවඞ්ගසදිසන්ති න උපරිමස්ස හෙට්ඨිමඵලසමඞ්ගිතාය ලෙසොපි සම්භවති, කුතො තස්ස සමාපජ්ජනන්ති දට්ඨබ්බං. **හෙට්ඨිමා ච උපරිමන්ති** හෙට්ඨිමා ච සොතාපන්නාදයො අරියා උපරිමං සකදාගාමිඵලාදිං න සමාපජ්ජන්තීති සම්බන්ධො. තත්ථ කාරණමාහ **"අනධිගතත්තා"**ති. න හි අනධිගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුං සක්කා.

"අත්තනො අත්තනොයෙව පන ඵලං සමාපජ්ජන්තී"ති ඉමිනා සබ්බෙපි අරියා අත්තනො අත්තනො ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තීති අත්ථෙ ආපන්නෙ තත්ථ කෙසඤ්චි මතිභෙදං දස්සෙතුං **"කෙචි පනා"**තිආදි වුත්තං. **එතෙ හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනොති** යස්මා හි තෙ ''උපරිමා ද්වෙ''ති වුත්තා අනාගාමිනො, අරහන්තො ච සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනො, ඉතරෙ පන සීලෙසු පරිපූරකාරිනො, තස්මා ද්වෙ එව ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තීති. න හි සමාධිපාරිපූරියා විනා සමාපත්තිවළඤ්ජනං සම්භවතීති අධිප්පායො. **තන්ති** ''සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනො''ති තෙහි වුත්තකාරණං. **අකාරණමෙවාති** අයුත්තියෙව. කස්මාති චෙ? ආහ **"පුථුජ්ජනස්සාපි"**තිආදි. තස්සත්ථො – සබ්බසො අසමුච්ඡින්නකිලෙසස්ස පුථුජ්ජනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධලොකියසමාපත්තිසමාපජ්ජනං ලබ්භති, කිමඞ්ගං පන සමුච්ඡින්නෙකච්චකිලෙසානං හෙට්ඨිමානං අරියානං, තස්මා තෙසං සමාධිස්මිං අපරිපූරකාරිතා අත්තනො ඵලසමාපත්තිං අසමාපජ්ජනස්ස අකාරණන්ති. යුත්තිචින්තා නාම පාළිඅනාරුළ්හෙ අත්ථෙ යුත්තා, අයං පනත්ථො පාළිආරුළ්හොති කාරණාපදෙසෙ අනාදරකරණමුඛෙන පාළිං දස්සෙන්තො **"කිඤ්චෙත්ථා"**තිආදිමාහ. **සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථායාති** සොතාපත්තිමග්ගස්ස සමධිගමාය. **සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායාති** සොතාපත්තිඵලසමාපත්තියා සමාපජ්ජනත්ථං. එස නයො සෙසෙසුපි.

එත්ථ ච ''සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථායා''තිආදිනා සරූපතො උද්ධටත්තා තතො පුබ්බෙ ආගතා මග්ගඵලවාරා අප්පණිහිතවසෙන වුත්තා. තත්ථ අනත්තානුපස්සනාමුඛෙන, අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන ච පවත්තානං ඵලසමාපත්තීනං පුරෙචරා ගොත්‍රභුධම්මා නවදසභාවෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. ''සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායා''තිආදිනා පන චතූසුපි ඵලෙසු එකසදිසං දෙසනාය ආගතත්තා සොතාපන්නසකදාගාමිනොපි අත්තනො ඵලං සමාපජ්ජන්තීති විඤ්ඤායති. මග්ගානන්තරඵලවසෙන තං වුත්තන්ති ච න සක්කා වත්තුං විපස්සනාවසෙන දසන්නං ගොත්‍රභුධම්මානං දස්සනවසෙන දෙසනාය ආරද්ධත්තා, මග්ගවාරෙනෙව ච තදත්ථසිද්ධිතො. න ච මග්ගානන්තරං ඵලං ''ඵලසමාපත්ති''ති වුච්චති විසුං පරිකම්මාභාවතො. තස්මා ඵලසමාපත්තිවචනෙනෙව සොතාපන්නාදීනම්පි ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනං සිද්ධං. තෙනාහ **"තස්මා"**තිආදි.

861. පයොජනම්පි තදත්ථාය පටිපත්තියා කාරණං හොති තන්නිමිත්තං පටිපජ්ජනතොති **"කස්මා සමාපජ්ජන්ති"**ති කාරණං පුච්ඡිත්වා **"දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථ"**න්ති පයොජනං විස්සජ්ජිතං. **කස්මාති** වා සම්පදානෙ නිස්සක්කවචනං, කිස්සාති වුත්තං හොති. **දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථන්ති** දිට්ඨෙව ධම්මෙ කිලෙසදරථපරිළාහවූපසමෙන සන්තෙන සුඛවිහාරෙන විහරණත්ථං. සතිපි විපාකභාවෙ පරිකම්මෙන විනා අනුප්පජ්ජනතො ඵලසමාපත්තිධම්මානං තස්ස තස්ස අරියස්ස රුචිවසෙනෙව පවත්ති, යතො නෙසං සාධිපතිතාති ආහ **"අද්ධාන…පෙ…. සමාපජ්ජන්තී"**ති.

862. **ද්වීහි ආකාරෙහීති** ද්වීහි කාරණෙහි. යථා හි ලොකියජ්ඣානානං සමධිගමො සම්පයොගසමඞ්ගිභාවෙන සික්ඛමානො පහානඞ්ගසමතික්කමමුඛෙන වුච්චති තථා සමධිගන්තබ්බත්තා, එවං ඵලසමාපත්තිපි නිබ්බානමනසිකාරෙන සික්ඛමානා තදඤ්ඤාරම්මණාමනසිකාරමුඛෙන වුච්චති සබ්බසඞ්ඛාරතො විනිවට්ටිතමානසතාවසෙන සම්ජ්ඣනතො. තෙනාහ **"නිබ්බානතො"**තිආදි. උදයබ්බයඤාණාදිඤාණපරම්පරවසෙන හි සබ්බඵලචිත්තං සඞ්ඛාරතො සබ්බසො නිබ්බින්නවිරත්තචිත්තස්ස තතො විනිස්සටනිබ්බානාරම්මණං පවත්තති. එවං පවත්තමානඤ්ච තං **නිබ්බානතො අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අමනසිකාරා, නිබ්බානස්ස ච මනසිකාරා** පවත්තතීති වුච්චති.

අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියාති අනිමිත්තවිමොක්ඛද්වයාය ඵලසමාපත්තියා, අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන වා සමාපජ්ජිතබ්බාය ඵලසමාපත්තියා. **සමාපත්තියාති** සමාපජ්ජනත්ථාය. **සබ්බනිමිත්තානන්ති** රූපාදිසබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තානං. **අමනසිකාරොති** ආදීනවතො දිස්වා විස්සට්ඨතාය අනාවජ්ජනං අසමන්නාහාරො. **අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරොති** සබ්බසඞ්ඛාරනිමිත්තාභාවතො අනිමිත්තාය. කෙහිචි පච්චයෙහි න සඞ්ඛතත්තා ච අසඞ්ඛතාති ලද්ධනාමාය අසඞ්ඛතාය ධාතුයා ඵලසමාපත්තිසහජාතෙන මනසිකාරෙන මනසිකරණං, තස්සා වා ධාතුයා ඵලසමාපත්තිචිත්තසඞ්ඛාතෙ මනසිකරණං.

863. **උදයබ්බයාදිවසෙනාති** උදයබ්බයභඞ්ගභයතුපට්ඨානාදිවසෙන පවත්තනකානං නවන්නම්පි ඤාණානං බ්‍යාපාරං වදති. තෙනාහ **"පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්සා"**ති. **සඞ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤාණානන්තරන්ති** සඞ්ඛාරාරම්මණස්ස "වොදාන"න්ති ලද්ධනාමස්ස ගොත්‍රභුඤාණස්ස අනන්තරං. කස්මා පනෙත්ථ ගොත්‍රභුඤාණං මග්ගඤාණපුරෙචාරිකං විය නිබ්බානාරම්මණං න හොතීති? ඵලධම්මානං අනියානිකභාවතො. අරියමග්ගධම්මා එව හි නියානිකා. වුත්තඤ්හෙතං "කතමෙ ධම්මා නියානිකා? චත්තාරො මග්ගා අපරියාපන්නා"ති (ධ. ස. 1295, 1609). තස්මා එකන්තෙන නියානිකසභාවස්ස උභතොවුට්ඨානභාවෙන පවත්තමානස්ස මග්ගඤාණස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන ඤාණෙන නිමිත්තතො වුට්ඨිතෙනෙව භවිතබ්බන්ති තස්ස නිබ්බානාරම්මණතා යුත්තා, න පන අරියමග්ගස්ස භාවිතත්තා තස්ස විපාකභාවෙන පවත්තමානානං කිලෙසානං අසමුච්ඡින්දනතො අනියානිකත්තා අවුට්ඨානසභාවානං ඵලඤාණානං පුරෙචාරිකඤාණස්ස කදාචිපි නිබ්බානාරම්මණතා උභයත්ථ අනුලොමඤාණානං අතුල්‍යාකාරතො. අරියමග්ගවීථියඤ්හි අනුලොමඤාණානි අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං ථූලථූලලොභක්ඛන්ධාදීනං සාතිසයං පදාලනෙන ලොකියඤාණෙසු උක්කංසපාරමිප්පත්තානි මග්ගඤාණානුගුණානි උප්පජ්ජන්ති. ඵලසමාපත්තිවීථියං පන තානි තෙන තෙන මග්ගෙන තෙසං තෙසං කිලෙසානං සමුච්ඡින්නත්තා තත්ථ කිලෙසවික්ඛම්භනෙ නිරුස්සුක්කානි කෙවලං අරියානං ඵලසමාපත්තිසුඛසමඞ්ගිභාවස්ස පරිකම්මමත්තානි හුත්වා උප්පජ්ජන්තීති න තෙසං කුතොචි වුට්ඨානසම්භවො, යතො නෙසං පරියොසානඤාණං සඞ්ඛාරනිමිත්තවුට්ඨානතො නිබ්බානාරම්මණං සියා.

එවඤ්ච කත්වා "සෙක්ඛස්ස අත්තනො ඵලසමාපත්තිවළඤ්ජනත්ථාය උදයබ්බයාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තස්ස විපස්සනාඤාණානුපුබ්බියා ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො"ති ඉදඤ්ච අට්ඨකථාවචනං සමත්ථිතං හොති. තෙනාහ **"සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො"**ති. නිබ්බානාරම්මණෙ අප්පනජ්ඣානවසෙන යථාපරිච්ඡින්නකාලං නිරන්තරං ඵලචිත්තස්සෙව පවත්තනං සමාපජ්ජනං ඵලසමාපත්තීති ආහ **"ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙතී"**ති. යදි අනුපුබ්බවිපස්සනානං වසෙන ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනං, තෙන නීහාරෙන සෙක්ඛස්ස උපරිමග්ගෙනාපි භවිතබ්බන්ති අනුයොගං සන්ධායාහ **"ඵලසමාපත්තිනින්නතායා"**තිආදි. තෙන අඤ්ඤොයෙව විපස්සනාචාරො අරියමග්ගාවහො, අඤ්ඤො ඵලසමාපත්තිආවහොති දස්සෙති, ස්වායං විපස්සනාය විභාගො වුත්තො එව. **යෙ පනාති** අභයගිරිවාසිනො සන්ධායාහ. තෙ හි මග්ගඵලවිපස්සනාය ආලොළෙත්වා වදන්ති. තෙනෙව හි **"එවං සතී"**තිආදි වුත්තං. **අරහා පච්චෙකබුද්ධො භවිස්සති** යදි ඉතරත්ථාපි විපස්සනා තදත්ථාය සංවත්තෙය්‍යාති අධිප්පායො. **පාළිවසෙනෙව ච පටික්ඛිත්තන්ති** "දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්තී"ති මග්ගත්ථා ඵලත්ථා විපස්සනා විසුං කත්වා පවත්තපාළිවසෙනෙව තෙසං වචනං පටික්ඛිත්තන්තිපි න ගහෙතබ්බං, අඤ්ඤථා "දස ගොත්‍රභුධම්මා"ති වචනං විරුජ්ඣෙය්‍යාති. **ඉදමෙව පන ගහෙතබ්බන්ති** වුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනං. **ඵලඤ්චස්සාති**ආදි මහග්ගතවිපාකානං විය ලොකුත්තරවිපාකානඤ්ච කුසලසරික්ඛතාදස්සනං. ඣානතො සරික්ඛතාදස්සනෙනෙව චෙත්ථ බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගවසෙනාපි සරික්ඛතා දස්සිතායෙවාති වෙදිතබ්බං.

864. **ඨිතියාති** පබන්ධට්ඨිතියා. යථාපරිච්ඡින්නකාලඤ්හි සමාපත්තියා පබන්ධවසෙනාවට්ඨානං ඉධ **ඨිතීති**. "චන්දෙ වා සූරියෙ වා එත්තකං ඨානං ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමී"ති කාලාවධිග්ගහණවසෙන සමාපජ්ජනං චිත්තස්ස අභිසඞ්ඛරණං **අභිසඞ්ඛාරො**.

865. **සබ්බානෙවෙතානීති** රූපනිමිත්තාදිසබ්බානෙව එතානි එකතො කාමං න මනසි කරොති අසම්භවතො. **සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙනාති** අනවසෙසපරියාදානවසෙන. සමුදායසද්දා හි අවයවෙසුපි පවත්තන්ති , අවයවබ්‍යතිරෙකෙන ච සමුදායො න ලබ්භතීති අවයවගතම්පි කිච්චං සමුදායවසෙන වුත්තං. **තස්මාති** සබ්බෙසං සඞ්ඛාරනිමිත්තානං එකතො මනසිකාරාභාවතො. යස්මා භවඞ්ගචිත්තෙ උප්පන්නෙ ඵලසමාපත්තිතො වුට්ඨිතො නාම හොති, තස්මා වුත්තං **"යං භවඞ්ගස්සා"**තිආදි. **භවඞ්ගස්ස ආරම්මණං** නාම කම්මාදි. **මනසි කරොතොති** භවඞ්ගසහගතෙන මනසිකාරෙන මනසි කරොතො, තං වා ආරම්මණං භවඞ්ගමනසි කරොතො.

866. **ඵලස්ස ඵලමෙව වා අනන්තරං හොති** පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං. **භවඞ්ගං වා** සබ්බපච්ඡිමස්ස. **ඵලානන්තරං** මග්ගවීථියං, ඵලසමාපත්තියඤ්ච. **"යෙන ඵලෙන නිරොධා වුට්ඨානං හොතී"**ති ඉදං ඵලුප්පත්තියා නිරොධා වුට්ඨානභාවතො වුත්තං. **තන්ති** නිරොධාවුට්ඨානභාවෙන වුත්තං අනාගාමිඵලං වා අග්ගඵලං වා. **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස කුසලස්ස, කිරියස්ස වා අනන්තරං සතිපි සත්තාහාතික්කමෙ විජාතියෙන අන්තරිකත්තා.

පටිප්පස්සද්ධදරථන්ති සබ්බසො පස්සද්ධකිලෙසදරථං. **අමතාරම්මණන්ති** නිබ්බානාරම්මණං. **සුභන්ති** අසොභනතාය කිලෙසස්සාපි අභාවතො සොභනං. තණ්හාසඞ්ඛාතං ලොකාමිසං වන්තං ඡඩ්ඩිතං එතෙනාති **වන්තලොකාමිසං**. වූපසන්තකිලෙසතාය, සුසන්තතාය ච **සන්තං**. යෙන ධම්මෙන යොගතො සමණො නාම හොති, තස්ස අරියමග්ගසඞ්ඛාතස්ස සාමඤ්ඤස්ස ඵලන්ති **සාමඤ්ඤඵලං**.

ඔජවන්තෙනාති සභාවසම්පන්නෙන. **සුචිනාති** කිලෙසාසුචිවිරහතො පරිසුද්ධෙන. **සුඛෙනාති** අනුත්තරසුඛෙන. **අභිසන්දිතන්ති** සබ්බසො ලූඛභාවාපගමනෙන සිනෙහිතං. **සාතාතිසාතෙනාති** මහග්ගතසාතතො, ලොකුත්තරකුසලසාතතො ච අතිවිය සාතෙන මධුරෙන. මග්ගසුඛතොපි හි ඵලසුඛං සන්තතරතාය පණීතතරං. **අමතෙන** සම්මොදිතං. **"මධුං වියා"**ති ඉමිනා සාතාතිසාතතංයෙව විභාවෙති.

තස්ස අරියස්ස ඵලස්ස රසභූතං සාරභූතං තං සුඛං පඤ්ඤං භාවෙත්වා යස්මා පණ්ඩිතො වින්දති පටිලභතීති යොජනා.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

867. **තත්‍රාති** තස්මිං ''නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනසමත්ථතා''ති සංඛිත්තවචනෙ. **ඉදං** සරූපාදිවසෙන **පඤ්හාකම්මං. කත්ථාති** කස්මිං භවෙ.

868. **අනුපුබ්බනිරොධවසෙනාති** විපස්සනානුගතා අට්ඨ සමාපත්තියො ආරොහන්තෙන තංතංපටිපක්ඛනිරොධමුඛෙන තිණ්ණං සඞ්ඛාරානං අනුපුබ්බතො නිරොධවසෙන. යථාපරිච්ඡින්නකාලං යා චිත්තචෙතසිකානං අප්පවත්ති, අයං නිරොධසමාපත්තීති අත්ථො. **කෙ සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්තීති** කාමං සමාපජ්ජනසමත්ථා පධානතාය පඨමං පුච්ඡිතා, තබ්බිස්සජ්ජනං පන ගරුභාවතො පච්ඡා විස්සජ්ජෙතුං අසමාපජ්ජනකෙ තාව දස්සෙන්තො **"සබ්බෙපි...පෙ.... න සමාපජ්ජන්තී"**ති ආහ යථා ''වාමං මුඤ්ච, දක්ඛිණං ගණ්හා''ති. තත්ථ **"සබ්බෙපී"**ති ඉදං පුථුජ්ජනාදීනං තිණ්ණං විසෙසනං. තෙ හි අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං ලාභිනොපි අලාභිනො විය සමාධිස්මිං අපරිපූරකාරිතාය නිරොධං සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති. කාමච්ඡන්දාදිසමුච්ඡින්දනෙන හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතා, න ඣානාධිගමමත්තෙන. **අනාගාමිනො, අරහන්තොති** එත්ථ සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමිනො, සුක්ඛවිපස්සකා ච අරහන්තොති සුක්ඛවිපස්සකසද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. උභයෙපි චෙතෙ සතිපි විපස්සනාබලෙ සමාධිබලස්ස අභාවතො නිරොධං න සමාපජ්ජන්ති. අනුපුබ්බවිහාරසම්භවතඤ්ඤෙවෙත්ථ සමාධිබලං ඉච්ඡිතබ්බං. පුරිමකා පන තයො සතිපි සමාධිබලෙ විපස්සනාබලස්ස අභාවතො, අපරිපුණ්ණත්තා ච සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති. අපරිපුණ්ණතා චස්ස සඞ්ඛාරානං න සම්මා පරිමද්දිතත්තා. **අට්ඨ සමාපත්ති...පෙ.... සමාපජ්ජන්තී"**ති වත්වා තත්ථ කාරණං පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං **"ද්වීහි බලෙහී"**තිආදි වුත්තං. **තයො ච සඞ්ඛාරානන්ති** එත්ථ **තයොති** සාමිඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං, තිණ්ණන්ති අත්ථො. **ඤාණචරියාහීති** ඤාණප්පවත්තීහි. **නිරොධසමාපත්තියාති** නිරොධසමාපජ්ජනාය ඤාණං. **අයඤ්ච සම්පදාති** අයං බලද්වයසමන්නාගමාදිකා යථාවුත්තනිරොධසමාපත්තිආවහා සම්පත්ති. **අනාගාමිඛීණාසවෙති** අනාගාමිනො චෙව ඛීණාසවෙ ච.

869. **සමථබලන්ති** කාමච්ඡන්දාදිකෙ පච්චනීකධම්මෙ සමෙතීති සමථො, සො එව පටිපක්ඛෙහි අකම්පියට්ඨෙන බලං. අනිච්චාදිවසෙන විවිධෙහි ආකාරෙහි පස්සතීති විපස්සනා, සා එව වුත්තනයෙන බලන්ති **විපස්සනාබලං. නෙක්ඛම්මවසෙනාතිආදීසු** කාමච්ඡන්දවික්ඛම්භනස්ස නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පස්ස, අලොභපධානස්ස වා තථාපවත්තකුසලචිත්තුප්පාදස්ස වසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතාසඞ්ඛාතො යො අවික්ඛෙපො, තං **සමථබලං**. බ්‍යාපාදවික්ඛම්භනස්ස අබ්‍යාපාදවිතක්කස්ස, අදොසපධානස්ස වා තථාපවත්තකුසලචිත්තුප්පාදස්ස වසෙනෙව. ථිනමිද්ධවික්ඛම්භිකාය විභූතං කත්වා මනසිකරණෙන උපට්ඨිතආලොකසඤ්ඤාය වසෙන. උද්ධච්චවික්ඛම්භනස්ස අවික්ඛෙපස්ස සමාධානස්ස වසෙන. සකලමිච්ඡාවිතක්කවික්ඛම්භනස්ස සිඛාපත්තආනාපානස්සතිසිද්ධපටිනිස්සග්ගානුපස්සිඅස්සාසපස්සාසානං වසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතාසඞ්ඛාතො යො අවික්ඛෙපො, තං **සමථබලන්ති** අත්ථයොජනා.

එවං උපචාරස්ස ඣානස්ස වසෙන සමථබලං දස්සෙත්වා ඉදානි තං අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං වසෙන පටිපක්ඛෙහි අනභිභවනීයතාය ච බලප්පත්තිවසෙන දස්සෙතුං **"පඨමජ්ඣානෙනා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **නීවරණෙති** නීවරණනිමිත්තං නීවරණපච්චයා. **න කම්පති** ඣානසමඞ්ගිපුග්ගලො, ඣානසම්පයුත්තසමාධි වා. සො හි විසෙසතො ඉධ ''සමථබල''න්ති අධිප්පෙතො. තථා හි **කෙනට්ඨෙන සමථබලන්ති** බලට්ඨො පුච්ඡිතො. **උද්ධච්චෙති**

උද්ධච්චනිමිත්තං. **උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙති** උද්ධච්චෙන සම්පයුත්තමොහඅහිරිකාදිකිලෙසහෙතු. **ඛන්ධෙති** උද්ධච්චසම්පයුත්තචතුක්ඛන්ධනිමිත්තං. **න කම්පතීති**ආදීනි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි. **කම්පනං** වා ඨානාපගමො. **චලනං** පරිබ්භමනං. **වෙධනං** සන්ධාවනං. **උද්ධච්චෙ** න කම්පති, උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ න චලති, උද්ධච්චසහගතක්ඛන්ධෙ න වෙධතීති වා යොජෙතබ්බං. උද්ධච්චග්ගහණඤ්චෙත්ථ සමථස්ස උජුපටිපක්ඛතාය තදභිභවෙන බලප්පත්තිදස්සනත්ථං. තෙනෙතං අට්ඨන්නම්පි සමාපත්තීනං සාධාරණතො කිච්චාතිසයදස්සනං දට්ඨබ්බං. **ඉදං සමථබලන්ති** යායං නෙක්ඛම්මාදිවසෙන ලද්ධාය චිත්තෙකග්ගතාය නීවරණාදීහි අකම්පනීයතා, තානි ච අභිභවිත්වා අවට්ඨානං, ඉදං සමථබලං.

ඉදානි විපස්සනාබලං නිද්දිසන්තො යස්මා විපස්සනා සඞ්ඛෙපතො සත්තහි අනුපස්සනාහි සඞ්ගහිතා, තස්මා තතො තතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය තාසං වසෙන අනුපස්සනා කාතබ්බා, තත්තකෙනෙව චෙත්ථ අනුපස්සනාකිච්චං පරිපුණ්ණං හොතීති **“අනිච්චානුපස්සනා විපස්සනාබලං…පෙ…. පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබල”**න්ති සරූපතො දස්සෙත්වා පුන තා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන විසයවිභාගෙන දස්සෙතුං **“රූපෙ අනිච්චානුපස්සනා”**තිආදි වුත්තං. ඉධාපි පටිපක්ඛෙහි අනභිභවනීයතාව බලට්ඨොති දස්සෙතුං **“කෙනට්ඨෙන විපස්සනාබල”**න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **අවිජ්ජායාති** ද්වාදසසු අකුසලචිත්තුප්පාදෙසු අවිජ්ජානිමිත්තං. **අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙති** අවිජ්ජාය සම්පයුත්තලොභදොසාදිකිලෙසවත්ථුනිමිත්තං. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අවිජ්ජග්ගහණඤ්චෙත්ථ විපස්සනාය උජුපටිපක්ඛතාය තදභිභවෙන බලප්පත්තිදස්සනත්ථං. තෙනෙතං සත්තන්නම්පි අනුපස්සනානං සාධාරණතො කිච්චාතිසයදස්සනං දට්ඨබ්බං. **ඉදං විපස්සනාබලන්ති** යායං අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන ලද්ධස්ස විපස්සනාඤාණස්ස නිච්චසඤ්ඤාදිනිමිත්තං අකම්පනීයතා, තා ච අභිභවිත්වා අවට්ඨානං, ඉදං විපස්සනාබලං.

විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරා වාචං සඞ්ඛරොන්ති පවත්තෙන්තීති කත්වා. තෙනාහ ‘‘පුබ්බෙ ඛො, ආවුසො විසාඛ, විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දති, තස්මා විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරො’’ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348). තෙ පන දුතියජ්ඣානෙ වූපසන්තා හොන්තීති ආහ **“දුතියජ්ඣානං…පෙ…. පටිප්පස්සද්ධා හොන්තී”**ති. කායෙන සඞ්ඛරීයන්තීති **කායසඞ්ඛාරා,** අස්සාසපස්සාසා. තථා හි වුත්තං ‘‘අස්සාසපස්සාසා ඛො, ආවුසො විසාඛ, කායිකා එතෙ ධම්මා කායප්පටිබද්ධා, තස්මා අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරො’’ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348). තෙ පන යස්මා චතුත්ථජ්ඣානෙ වූපසන්තා හොන්ති, තස්මා ආහ **“චතුත්ථජ්ඣානං…පෙ…. පටිප්පස්සද්ධා හොන්තී”**ති. චිත්තෙන සඞ්ඛරීයන්තීති **චිත්තසඞ්ඛාරා,** සඤ්ඤා වෙදනා. තථා හි වුත්තං ‘‘සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චෙතසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තප්පටිබද්ධා, තස්මා සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චිත්තසඞ්ඛාරො’’ති (සං. නි. 1.463; සං. නි. 4.348). තෙ පන යස්මා නිරොධං සමාපන්නස්ස වූපසමන්ති, තස්මා වුත්තං **“සඤ්ඤාවෙදයිත…පෙ…. පටිප්පස්සද්ධා හොන්තී”**ති.

ඤාණචරියාසු විවට්ටානුපස්සනාග්ගහණෙනෙව තස්ස ආදිභූතා සෙසානුපස්සනාපි ගහිතාව හොන්ති තදවිනාභාවතො. **මග්ගො ඤාණචරියා, ඵලසමාපත්ති ඤාණචරියාති** මග්ගඵලසමාපත්තීනං ඤාණචරියාභාවවචනං මග්ගඵලධම්මානං ඤාණපධානත්තා, ඤාණෙන වා ඉන්ද්‍රියාධිපතිහෙතුමග්ගපච්චයාදිවසෙන සාතිසයපච්චයභූතෙන සෙසා මග්ගඵලධම්මා චරිතා පවත්තිතාති කත්වා තථා වුත්තං. සමාධිචරියාසුපි එසෙව නයො . **ඉමාහි සොළසහීති** අට්ඨන්නං අනුපස්සනානං, අට්ඨන්නඤ්ච මග්ගඵලඤාණානං වසෙන ඉමාහි සොළසහි ඤාණපවත්තීහි.

නවහි සමාධිචරියාහීති අට්ඨ සමාපත්තියො අට්ඨ සමාධිචරියා, තාසං උපචාරසමාධි උපචාරසමාධිභාවනාසාමඤ්ඤෙන එකා සමාධිචරියාති එවං නවහි සමාධිචරියාහි. තෙනාහ **“පඨමජ්ඣානං සමාධිචරියා”**තිආදි. **පඨමජ්ඣානපටිලාභත්ථාය විතක්කො චාති**ආදි නානාවජ්ජනුපචාරවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, උපරිසමාපත්තීනම්පි උපචාරස්ස තථෙව වුත්තත්තා. න හි එකාවජ්ජනෙ චතුත්ථජ්ඣානාදිඋපචාරෙ පීතිආදයො සම්භවන්ති. එත්ථ ච ‘‘පඨමජ්ඣානපටිලාභත්ථායා’’තිආදිවචනෙන උපචාරසමාධිස්සාපි පාරිපූරී ඉච්ඡිතබ්බාති දස්සෙති. කිං පනෙත්ථ සමථබලසමාධිචරියානං නානත්තං, කිං වා විපස්සනාබලලොකියඤාණචරියානං? යථා සමථබලෙපි ‘‘නෙක්ඛම්මවසෙනා’’තිආදිනා උපචාරසමාධිනා සද්ධිං අට්ඨසු සමාපත්තීසු අප්පනාසමාධියෙව වුත්තො, තථා සමාධිචරියාසු, විපස්සනාබලලොකියඤාණචරියාසු ච විපස්සනාව වුත්තාති? කිඤ්චාපි වුත්තා, විවට්ටානුපස්සනා පන පුරෙචරඤාණාදිවිපස්සනාබලෙ අවුත්තා එව ඤාණචරියාසු වුත්තා. අපිච පටිපක්ඛෙහි අකම්පියට්ඨො **බලට්ඨො,** පඤ්චන්නං වසීභාවානං වසෙන සුචිණ්ණතා **චරියට්ඨො,** එතෙනෙව සමථබලසමාධිචරියානම්පි නානත්තං සංවණ්ණිතන්ති දට්ඨබ්බං.

වසීභාවතා පඤ්ඤාති එත්ථ වසො එතස්ස අත්ථීති වසී, තස්ස භාවො වසීභාවො, සා එව වසීභාවතා. **“වසියො”**ති පන පාළියං ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වුත්තත්තා තායො දස්සෙතුං **“වසීති පඤ්ච වසියො”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඣානං ආවජ්ජන්තස්ස නිරන්තරං ඣානඞ්ගෙසු චිත්තප්පවත්තනසමත්ථතා **ආවජ්ජනවසී.** සමාපජ්ජිතුකාමස්ස සීඝං ඣානං සමාපජ්ජනසමත්ථතා **සමාපජ්ජනවසී.** අච්ඡරාමත්තං වා කතිපයච්ඡරාමත්තං වා ඛණං ඣානං ඨපෙතුං සමත්ථතා **අධිට්ඨානවසී.** තථෙව ලහුං වුට්ඨාතුං සමත්ථතා **වුට්ඨානවසී. පච්චවෙක්ඛණවසී** පන ආවජ්ජනවසියා එව සිජ්ඣති. පච්චවෙක්ඛණජවනානෙව හි තත්ථ ආවජ්ජනානන්තරානීති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන හෙට්ඨා ආගතො එව. අයඤ්ච වසීභාවො සමාධිචරියානං වසෙන වුත්තො. ඤාණචරියාසු පන ලොකුත්තරානං ඤාණචරියානං වසීභාවාපාදනකිච්චං නාම නත්ථි. පටිපක්ඛස්ස සුවිහතත්තා සභාවසිද්ධො තත්ථ වසීභාවො, ලොකියානං පන පගුණබලවභාවාපාදනෙන වසීභාවො ලබ්භතෙව.

870. උක්කට්ඨනිද්දෙසොති අනවසෙසනිද්දෙසො. **චුද්දසහි ඤාණචරියාහි හොති** අග්ගමග්ගඵලානං අනධිගතත්තාති. **යදි එවන්ති** යදි උක්කට්ඨනිද්දෙසවසෙන ''සොළසහි ඤාණචරියාහී''ති වුත්තං, තතො අවකංසවසෙනපි ඉච්ඡිතබ්බං, **එවං සන්තෙ කිං න හොති** නිරොධසමාපජ්ජනන්ති අධිප්පායො. පඤ්ච කාමගුණා වත්ථුභූතා එතස්ස සන්තීති **පඤ්චකාමගුණිකො,** කාමරාගො. **අප්පහීනත්තා** අසමුච්ඡින්නත්තා. න හි කාමරාගස්ස වික්ඛම්භනප්පහානමත්තං නිරොධස්ස අධිට්ඨානං භවිතුං සක්කොති. **තස්මාති** සමාධිපාරිපන්ථිකස්ස කාමරාගස්ස සුප්පහීනත්තා. එතෙන කාමං මග්ගඵලඤාණචරියා ලොකියඤාණසමාධිචරියා විය නිරොධසමාපජ්ජනෙ සරූපෙන න විනියුජ්ජන්ති තදා අප්පවත්තනතො, තස්ස තස්ස පන පටිපක්ඛස්ස සමුච්ඡින්දනෙන බලචරියානං විසෙසපච්චයතාය නිරොධසමාපත්තියා අධිට්ඨානං හොතීති දස්සෙති. **එසාති** අනාගාමී. ඉදඤ්හි ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්සා''තිආදිවචනං අනාගාමිනොව නිරොධා වුට්ඨානං සන්ධාය වුත්තං ''නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසල''න්ති (පට්ඨා. 1.1.417) වචනතො, අඤ්ඤථා ''නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියා''ති (පට්ඨා. 1.1.417) වුච්චෙය්‍ය.

871. **''පඤ්චවොකාරභවෙ''**ති කස්මා වුත්තං, නනු චතුවොකාරභවෙපි අරූපජ්ඣානවසෙන යථාරහං අනුපුබ්බසමාපත්ති ලබ්භතීති? කාමං ලබ්භති, සා පන ''අනුපුබ්බසමාපත්තී''ති න වුච්චති එකදෙසභාවතො. අට්ඨසමාපත්තිවසෙනෙව ච ''අනුපුබ්බසමාපත්තී''ති වුච්චතීති දස්සෙන්තො ආහ **''පඨමජ්ඣානාදීනං උප්පත්ති නත්ථී''**ති. **වත්ථුස්ස අභාවාති** හදයවත්ථුනො අභාවාති වදන්ති, කරජකායසඞ්ඛාතස්ස පන වත්ථුනො අභාවාති අත්ථො. යදි හි ආරුප්පෙ නිරොධං සමාපජ්ජෙය්‍ය, චිත්තචෙතසිකානං, අඤ්ඤස්ස ච කස්සචි අභාවතො අපඤ්ඤත්තිකොව භවෙය්‍ය අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බුතසදිසො. කිඤ්චායං උපාදාය නිරොධං සමාපන්නොති වුච්චෙය්‍ය, කිං වා එතාය වත්ථුචින්තාය. අඞ්ගවෙකල්ලතොව නත්ථි ආරුප්පෙ නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං.

872. **සඞ්ඛාරානං පවත්තිභෙදෙති** සඞ්ඛතධම්මානං ඛණෙ ඛණෙ උප්පජ්ජනෙ, භිජ්ජනෙ ච, තෙසං වා කුසලාදිභෙදභින්නෙ යථාරහං තීහි දුක්ඛතාහි උපද්දුතෙ පවත්තිවිභාගෙ. චිත්තචෙතසිකවිගමෙහි රූපධම්මෙසු ලබ්භමානාපි සඞ්ඛාරදුක්ඛතා අබ්බොහාරිකතං ආපජ්ජති. **උක්කණ්ඨිත්වාති** නිබ්බින්දිත්වා. **නිබ්බානං පත්වාති** අනුපාදිසෙසනිබ්බානං පත්වා විය. **සුඛන්ති** නිද්දුක්ඛං.

873. **සමථවිපස්සනාවසෙනාති** යුගනද්ධානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤූපකාරිතාය සහිතානං වසෙන. **උස්සක්කිත්වාති** උක්කංසං පත්වා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා, යාව ච අනුලොමඤාණා ආරුහිත්වා. **නිරොධයතොති** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා තං නිරොධෙන්තස්ස. අඤ්ඤස්ස කස්සචිපි චිත්තස්ස අනුප්පජ්ජනෙන **එවමස්සා** නිරොධසමාපත්තියා **සමාපජ්ජනං හොති. ''යො හී''**තිආදිනා ''සමථවිපස්සනාවසෙනා''ති වුත්තමෙවත්ථං බ්‍යතිරෙකමුඛෙන විවරති. **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති** තදුද්ධං සුද්ධසමථවිපස්සනාය අභාවතො. **යො විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති** සචෙ අරියො ඵලසමාපත්තත්ථිකො, සො අත්තනො **ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති**. අථ පුථුජ්ජනො, සෙඛො වා මග්ගත්ථිකො තාය වෙ විපස්සනාය මග්ගං පත්වා ඵලෙ ඨිතො, සොපි ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨතිච්චෙව වුච්චති. **සොති** උභයවසෙන පටිපන්නො. **තන්ති** නිරොධසමාපත්තිං.

874. යෙන ඵලද්වයසමන්නාගමාදිනා නිරොධං සමාපජ්ජිතුං සමත්ථො හොති, සො විධි පගෙව විභාවිතොති සමාපජ්ජනාකාරමෙව දස්සෙන්තො **''කථභත්තකිච්චො''**තිආදිමාහ. තඤ්හි සබ්බාසම්පි භාවනානං සාධාරණං පුබ්බකිච්චං. **තත්ථ සඞ්ඛාරෙති** තස්මිං පඨමජ්ඣානෙ, පඨමජ්ඣානචිත්තුප්පාදෙ වා සඞ්ඛාරෙ.

''විපස්සතී''ති වුත්තං, කීදිසී පනෙත්ථ විපස්සනා ඉච්ඡිතබ්බාති තං නිද්ධාරණත්ථං **''විපස්සනා පනෙසා''**තිආදිනා තමෙව විපස්සනං තිධා භින්දිත්වා දස්සෙති. **මන්දා** වෙ විපස්සනා, දන්ධාභිඤ්ඤං මග්ගං සාධෙති. **තික්ඛා** වෙ, ඛිප්පාභිඤ්ඤන්ති අයං මන්දතික්ඛතාය විසෙසො. ලක්ඛණප්පත්තා පන විපස්සනා මග්ගස්ස පච්චයො හොතියෙවාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **''සඞ්ඛාර...පෙ.... හොතියෙවා''**ති. **තික්ඛාව වට්ටති** සඞ්ඛාරාරම්මණෙපි සති සබ්බසඞ්ඛාරෙහි විවට්ටනාකාරෙනෙව පවත්තනතො, මග්ගො විය විසඞ්ඛාරගතස්ස ඵලස්ස පච්චයභාවතො ච. තෙනාහ **''මග්ගභාවනාසදිසා''**ති. යස්මා අතිමන්දා සමථාදිකා සඞ්ඛාරානං නිරොධනෙ අසමත්ථා සමථනිට්ඨා හොති, අතිතික්ඛා ඤාණාදිකා සාතිසයං සඞ්ඛාරෙසු දොසදස්සනෙ ඵලසමාපත්තිනිට්ඨා හොති, තස්මා වුත්තං **''නාතිමන්දනාතිතික්ඛා වට්ටතී''**ති. **එස** නිරොධසමාපජ්ජනකො. **තෙ සඞ්ඛාරෙති** තෙ පඨමජ්ඣානසඞ්ඛාරෙ.

''තථෙවා''ති ඉමිනා ''නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛාය''ති ඉමමත්ථං ආකඩ්ඪති. එස නයො සෙසෙසුපි. ''ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සතී''ති වත්තබ්බං, හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා පන තං අවත්වා **''චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති''**ච්චෙව වුත්තන්ති කෙචි, තං තෙසං මතිමත්තං. විපස්සනාචාරතො හි සමාධිචාරො, තස්මා සමාපත්තිතො වුට්ඨාය පුබ්බකිච්චං කාතබ්බං. තථා හි පරතොපි ''ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඉමං පුබ්බකිච්චං කත්වා''තිආදිං (විසුද්ධි. 2.879) වක්ඛති, න පන ''තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සිත්වා''ති. **නානාබද්ධඅවිකොපනන්ති** අත්තනා අසම්බද්ධස්ස පරික්ඛාරස්ස අවිනාසනං. යථා තං න විනස්සති, තථා අධිට්ඨානං. **සඞ්ඝපටිමානනන්ති** සඞ්ඝස්ස පටිමානනාවජ්ජනං. **සත්ථුපක්කොසනන්ති** සත්ථු පක්කොසනාවජ්ජනං. **අද්ධානපරිච්ඡෙදන්ති** ජීවිතද්ධානපරිච්ඡෙදං පුබ්බකිච්චං කරොතීති සම්බන්ධො.

875. **අධිට්ඨාතබ්බන්ති** චිත්තං උප්පාදෙතබ්බං. තථා චිත්තුප්පාදනමෙව හෙත්ථ අධිට්ඨානං.

චිත්තජරූපාදීනං අනුප්පජ්ජනතො, පච්ඡාජාතපච්චයාදිඋපත්ථම්භාභාවතො ච සත්තාහමෙව තථා සරීරං පවත්තති, තතො පරං කිලමතීති සත්තාහමෙව පරිච්ඡින්දිත්වා නිරොධං සමාපජ්ජන්තීති වදන්ති.

සමාපත්තිවසෙනෙවාති නිරොධසමාපත්තිවසෙනෙව. **නං** අග්ගිආදිඅන්තරායං **රක්ඛති** සමාපන්නකො අධිට්ඨානවසෙනාති අධිප්පායො. **ආයස්මතො සඤ්ජීවස්සාති**ආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා **ඉද්ධිකථායං** (විසුද්ධි. 2.374) වුත්තමෙව.

876. **එතස්සාති** නිරොධං සමාපජ්ජන්තස්ස, නිරොධසමාපජ්ජනස්ස වා. **තස්මිං සමයෙති** තස්මිං තස්ස භික්ඛුනො උපසඞ්කමනසමයෙ වුට්ඨාතියෙව. කාලපරිච්ඡෙදසදිසඤ්හෙතං.

එවං ගරුකාති අග්ගිආදීහිපි අනභිභවනීයං නිරොධං සමාපන්නං සමාපත්තිතො වුට්ඨාපනතො එවං ගරුකා හි **සඞ්ඝස්ස ආණා නාම,** තස්මා අත්තනො හිතසුඛං ආකඞ්ඛන්තෙන ජීවිතහෙතුපි සඞ්ඝස්ස ආණා න අතික්කමිතබ්බාති අධිප්පායො.

877. **න පක්කොසති** ''සත්ථා තං, ආවුසො, ආමන්තෙතී''ති. ''වුට්ඨහිස්සාමී''ති ආවජ්ජිතබ්බන්ති සම්බන්ධො.

878. **ජීවිතද්ධානස්සාති** අත්තනො ජීවිතකාලස්ස ජීවිතප්පවත්තියා. ආයු එව **ආයුසඞ්ඛාරා.** ''ආයුඋස්මාවිඤ්ඤාණානී''ති ච වදන්ති, තෙ චස්ස පකතිචිත්තස්සෙව ආරම්මණං හොන්ති. **අන්තොනිරොධෙ** මරණං නත්ථි චරිමභවඞ්ගෙන මීයනතො. **ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං** ''සහසා මරණං මා අහොසී''ති. සහසා හි මරණෙ අඤ්ඤබ්‍යාකරණභික්ඛුඔවාදදානසාසනානුභාවදීපනානං අනිස්සරො සියා, අනාගාමිනො වා අග්ගමග්ගානධිගමො සියා. **අවසෙසන්ති** නානාබද්ධඅවිකොපනාදිතිවිධම්පි පුබ්බකිච්චං. **වුත්තං** අට්ඨකථායං.

879. කිඤ්චාපි ''එකං වා ද්වෙ වා''ති අනියමෙත්වා විය වුත්තං, ද්වෙ වාරෙ එව පන නියමතො වදන්ති. **චිත්තවාරෙති** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තවාරෙ. **නිරොධං ඵුසතීති** අචිත්තකභාවමෙවාහ. **නිරොධස්ස පයොගත්තාති** චිත්තනිරොධාය පයොගභාවතො, බලද්වයසම්භරණාදිපයොගස්ස චිත්තනිරොධත්තාති අත්ථො. සමථවිපස්සනාබලසමන්නාගමො, ඤාණසමාධිචරියාවසීභාවො චෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනවසෙනෙව ඉච්ඡිතබ්බොති ආහ **''ද්වෙ සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා''**ති. **අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගොති** පඨමජ්ඣානාදීනං, තදනුපස්සනානඤ්ච අනුපුබ්බතො නිරොධනස්සායං පයොගො. **ඉදං** වුත්තනයෙන **අට්ඨසමාපත්තිආරොහනං න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා** සමාපජ්ජනස්ස. තස්මා ද්වින්නං චිත්තානං උපරි චිත්තානි න පවත්තන්තීති යොජනා.

පරතො අචිත්තකො භවිතුං න සක්කොතීති සකලං යථාපරිච්ඡින්නකාලං අචිත්තකො භවිතුං න සක්කොති. තඤ්ච ඛො සඞ්ඝපටිමානනසත්ථුපක්කොසනඅද්ධානපරිච්ඡෙදාවජ්ජනානං අකරණෙන, න නානාබද්ධඅවිකොපනස්ස. තස්ස හි අකරණෙන කදාචි කෙවලං තාදිසස්ස පරික්ඛාරස්ස අවිනාසො න සියා, න නිරොධසමාපත්තිවිබන්ධො. අයඤ්ච අත්ථො **මහානාගත්ථෙරවත්ථුනා** විභාවිතො එව. එවං සන්තෙ තීහි ආකාරෙහි නිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨානං හොතීති ආපජ්ජති, තස්මා තං න සාරතො පච්චෙතබ්බං. **පටිනිවත්තිත්වා පුන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙයෙව පතිට්ඨාතීති** ඉමිනා සමාපත්තියා විබන්ධෙ ජාතෙ එවං හොතීති දස්සෙති, අවිබන්ධෙනෙව පන යථාපරිච්ඡින්නකාලවීතික්කමනෙ ඵලචිත්තුප්පත්තියා වුට්ඨානං හොති. එවඤ්ච කත්වා ගම්භීරකන්දරොරුළ්හතත්තපාසාණක්කන්තපුරිසනිදස්සනම්පි සමත්ථිතං හොතීති කෙචි වදන්ති. අපරෙ පන ''පුබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නමත්තොව 'පටිනිවත්තිත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ පතිට්ඨාතී'ති වුත්තත්තා සඞ්ඝපටිමානනාදිඑකච්චපුබ්බකිච්චාකරණෙ අඞ්ගවෙකල්ලතො නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං න ඉජ්ඣතෙවා''ති වදන්ති. වත්තසදිසඤ්හෙතං නිරොධසමාපත්තියා, යදිදං පුබ්බකිච්චකරණං. තස්මා තත්ථ යං ගරුතරං, තස්ස අකරණං සමාපජ්ජනං විබන්ධතීති අපරෙ. වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං. ''ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ පතිට්ඨාතී''ති ච ඉදං පුන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස සමාපජ්ජිතබ්බත්තා වුත්තං. සමාපජ්ජිත්වා හි වුට්ඨාය පුබ්බකිච්චස්ස කාතබ්බත්තා.

යථා පනාතිආදි කතපුබ්බකිච්චතාසාමඤ්ඤෙන උපමාසංසන්දනං.

880. **අස්සාති** නිරොධසමාපත්තියා. **''කාලපරිච්ඡෙදවසෙනා''**තිආදිනා චතූහි ආකාරෙහි නිරොධසමාපත්තියා ඨානං දස්සෙති.

882. **විවෙකනින්නන්ති** නිස්සරණවිවෙකනින්නං, පගෙව සඞ්ඛාරවිමුඛතාය, ඵලචිත්තුප්පත්තියා වාති වෙදිතබ්බං.

883. ඌසඞ්ඛාරත්තයපටිප්පස්සද්ධියා, අවසෙසචෙතසිකවිඤ්ඤාණාභාවෙන රූපධම්මමත්තාවසෙසතාය ච මතනිරොධසමාපන්නානං අවිසෙසං ගහෙත්වා පුච්ඡා **''මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසො''**ති. කාමං නෙසං

සඞ්ඛාරත්තයපටිප්පස්සද්ධිආදීහි අවිසෙසො, රූපධම්මමත්තාවසෙසතාය පන ආයුඋස්මාඉන්ද්‍රියානං අපගමානපගමනං විසෙසොති දස්සෙතුං **“ය්වාය”**න්තිආදි වුත්තං.

884. **සභාවතොති** සභාවධම්මතො, පරමත්ථතොති අත්ථො. පරමත්ථතො හි විජ්ජමානානං සඞ්ඛතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං ලභති, න අවිජ්ජමානං. **සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙනාති** යස්මා සමාපජ්ජන්තස්ස අරියපුග්ගලස්ස සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨ සමාපත්තියො ආරොහන්තස්ස අනුක්කමෙන සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සම්භනපයොගනිබ්බත්තියා නිරොධසමාපත්ති නිප්ඵන්නා නාම හොති, තස්මා තං පයොගනිබ්බත්තිං උපාදාය **“නිප්ඵන්නා”ති වත්තුං වට්ටති**.

සඞ්ඛාරවූපසමතො, සන්තධම්මසමන්වයතො ච **සන්තං**. අරියෙහි එව නිසෙවිතබ්බත්තා **අරියනිසෙවිතං**. තිස්සන්නම්පි දුක්ඛතානං නිබ්බුතභාවතො **නිබ්බානමිති සඞ්ඛං උපාගතං. අරියං පඤ්ඤ**න්ති සුවිසුද්ධං මග්ගඵලපඤ්ඤං. **ඉමිස්සාපීති** නිරොධසමාපත්තියා. **සමාපත්තිසමත්ථතාති** සමාපජ්ජනසමත්ථතා.

ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිකථාවණ්ණනා

885. **ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධීති** ආහුනෙය්‍යපාහුනෙය්‍යදක්ඛිණෙය්‍යඅඤ්ජලිකරණීයඅනුත්තරපුඤ්ඤක්ඛෙත්තභාවසිද්ධි. **අවිසෙසෙනාති** දස්සනමග්ගපඤ්ඤාදිවිසෙසෙන විනා, **එතිස්සා** ලොකුත්තරපඤ්ඤාය. ආනෙත්වා හුනිතබ්බන්ති ආහුනං, දූරතොපි ආනෙත්වා දාතබ්බදානං, තං පටිග්ගහෙතුං යුත්තොති **ආහුනෙය්‍යො**. පාහුනං වුච්චති ආගන්තුකදානං, තං පටිග්ගහෙතුං යුත්තොති **පාහුනෙය්‍යො**. දක්ඛිණං අරහතීති **දක්ඛිණෙය්‍යො,** අඤ්ජලිකරණං අඤ්ජලිකම්මං, තං අරහතීති **අඤ්ජලිකරණීයො**. අනුත්තරං උත්තමං සත්තානං පුඤ්ඤවිරුහනට්ඨානන්ති **අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං ලොකස්සාති** අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරො පන හෙට්ඨා වුත්තොයෙව.

886. **මන්දාය විපස්සනාය ආගතොති** අතික්ඛාය විපස්සනාය වසෙන පඨමමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා සොතාපන්නභාවං ආගතො. සද්ධාදීනං මුදුනං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන **මුදින්ද්‍රියොපි** සමානො. **සත්තක්ඛත්තුපරමොති** සත්තක්ඛත්තුං පරමා භවූපපත්ති අත්තභාවග්ගහණං, තතො පරං අට්ඨමං භවං නාදියතීති සත්තක්ඛත්තුපරමො. **සංසරිත්වාති** පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන අපරාපරං ගන්ත්වා. **දුක්ඛස්සන්තං කරොතීති** වට්ටදුක්ඛස්ස පරියන්තං පරියොසානං කරොති. අයං කාලෙන දෙවලොකස්ස, කාලෙන මනුස්සලොකස්සාති මිස්සකස්ස භවස්ස වසෙන **“සත්තසුගතිභවෙ සංසරිත්වා”**ති වුත්තො. කුලතො කුලං ගච්ඡතීති **කොලංකොලො**. සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියතො පට්ඨාය හි නීචකුලෙ උපපත්ති නාම නත්ථි, මහාභොගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතීති අත්ථො. **ද්වෙ වා තීණි වා කුලානීති** දෙවමනුස්සවසෙන ද්වෙ වා තයො වා භවෙ. ඉති අයම්පි මිස්සකභවෙනෙව කථිතො. දෙසනාමත්තමෙව චෙතං ‘‘ද්වෙ වා තීණි වා’’ති. යාව ඡට්ඨභවා සංසරන්තොපි කොලංකොලොව හොති. අත්තභාවග්ගහණසඞ්ඛාතං එකංයෙව ඛන්ධබීජං එතස්ස අත්ථීති **එකබීජී. “මානුසකං භව”**න්ති ඉදම්පි දෙසනාමත්තං. ‘‘දෙවභවං නිබ්බත්තෙතී’’තිපි වත්තුං වට්ටතියෙව. කො පනෙතෙසං ඉමං පභෙදං නියමෙතීති? තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා. සචෙ හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා බලවතී හොති, එකබීජී නාම හොති. තතො මන්දාය කොලංකොලො, තතො මන්දතරාය සත්තක්ඛත්තුපරමො.

887. පටිසන්ධිවසෙන සකිං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී. **සකිදෙවාති** එකවාරංයෙව. **“ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා”**ති ඉමිනා පඤ්චසු සකදාගාමීසු චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි ඉධ සකදාගාමිඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති. ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා පුන ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයං ඉධ ගහිතො.

888. පටිසන්ධිවසෙන ඉධ අනාගමනතො **අනාගාමී. ඉන්ද්‍රියවෙමත්තතාවසෙනාති** සද්ධාදීනං විමුත්තිපරිපාචකඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තෙන. **පඤ්චධා ඉධ විහාය නිට්ඨො හොතීති** සො අනාගාමී අන්තරාපරිනිබ්බායිආදිභාවෙන පඤ්චපකාරෙන ඉමං ලොකං පජහිත්වා පරිනිබ්බායනකො හොති. ආයුවෙමජ්ඣස්ස අන්තරායෙව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො **අන්තරාපරිනිබ්බායී . උපහච්චාති** වා උපගන්ත්වා කාලකිරියං. **අප්පයොගෙනාති** අධිමත්තපයොගෙන විනා අප්පකසිරෙනෙව තික්ඛින්ද්‍රියතාය සුඛෙනෙව. **සප්පයොගෙනාති** එත්ථ වුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. උද්ධං වා හි භාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං, වට්ටසොතං වාති **උද්ධංසොතො**. උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලභිතබ්බතො උද්ධමස්ස මග්ගසොතන්ති **උද්ධංසොතො**. පටිසන්ධිවසෙන අකනිට්ඨභවං ගච්ඡතීති **අකනිට්ඨගාමී**.

යත්ථූපපන්නොති අවිහාදීසු යත්ථ යත්ථ උපපන්නො. ඉමෙසං පන අනාගාමීනං පභෙදජානනත්ථං උද්ධංසොතඅකනිට්ඨගාමිචතුක්කං වෙදිතබ්බං – යො හි අවිහතො පට්ඨාය චත්තාරො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨං ගන්ත්වා පරිනිබ්බාති, අයං **උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී** නාම. යො පන හෙට්ඨා තයො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා සුදස්සීදෙවලොකෙ ඨත්වා පරිනිබ්බාති, අයං **උද්ධංසොතො නඅකනිට්ඨගාමී** නාම. යො ඉතො

අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බාති, අයං **නඋද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී** නාම. යො පන හෙට්ඨා චතූසු දෙවලොකෙසු තත්ථ තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, අයං **නඋද්ධංසොතො නඅකනිට්ඨගාමී** නාම. එතෙ පන අවිහෙසු උපපන්නසමනන්තරා ආයුවෙමජ්ඣං අප්පත්වා, පත්වා ච පරිනිබ්බායනවසෙන තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහච්චපරිනිබ්බායී, එකො උද්ධංසොතොති පඤ්ච. තෙ අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිවිභාගෙන දස හොන්ති. තථා අතප්පසුදස්සසුදස්සීසූති චත්තාරො දසකා චත්තාලීසං. අකනිට්ඨෙ පන උද්ධංසොතො නත්ථි. තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහච්චපරිනිබ්බායීති චත්තාරො. තෙ අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිවිභාගෙන අට්ඨාති අට්ඨචත්තාලීසං අනාගාමිනො.

සොතාපන්නා පන පටිපදාභෙදෙන චත්තාරො සත්තක්ඛත්තුපරමා, චත්තාරො කොලංකොලා, චත්තාරො එකබීජිනොති සද්ධාධුරෙන පටිපන්නා ද්වාදස, තථා පඤ්ඤාධුරෙනාති චතුවීසති.

සකදාගාමිනො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුත්තා පටිපදාවසෙන චත්තාරො, තථා අනිමිත්තඅප්පණිහිතවිමොක්ඛෙහීති ද්වාදස.

889. තථා අරහන්තො. තෙ පන ද්වාදස පඤ්ඤාවිමුත්තා, ද්වාදස උභතොභාගවිමුත්තා, ද්වාදස තෙවිජ්ජා, ද්වාදස ඡළභිඤ්ඤා, ද්වාදස පටිසම්භිදාප්පත්තාති සමසට්ඨි හොන්ති. එවමෙතෙ සද්ධිං පච්චෙකසම්බුද්ධසම්මාසම්බුද්ධෙහි ඡචත්තාලීසාධිකසතං අරියා. යස්මා තෙසං අරියභාවසිද්ධි අරියාය පඤ්ඤාභාවනාය, තෙන වුත්තං ‘‘ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිපි ඉමිස්සා ලොකුත්තරපඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො’’ති. ලොකියවිජ්ජාභිඤ්ඤාහි විනාපි උභතොභාගවිමුත්තතා හොතීති උභතොභාගවිමුත්තො විසුං ගහිතො. **යං සන්ධාය වුත්තන්ති** යං චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤාභාවනං සන්ධාය හෙට්ඨා සඞ්ඛෙපතො ගාථාවණ්ණනායං වුත්තං, තං පන වුත්තාකාරං නිගමනවසෙන දස්සෙතුං **‘‘මග්ගක්ඛණෙ’’**තිආදි වුත්තං. කාමං චතූසුපි මග්ගක්ඛණෙසු තං ජටං විජටෙති නාම, ඵලක්ඛණෙසුපි යථාරහං විජටිතජටො, අග්ගඵලක්ඛණෙයෙව පන සබ්බසො විජටිතජටො, තතො පරං විජටෙතබ්බාය ජටාය අභාවතො. තෙනෙත්ථ හෙට්ඨා හෙට්ඨිමමග්ගපඤ්ඤාභාවනානිසංසස්ස වුත්තත්තාව චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤාභාවනාවසෙන අත්ථො වුත්තො.

රතින්ති අභිරතිං, අභිරුචින්ති අත්ථො. **තත්ථාති** අරියාය පඤ්ඤාභාවනාය.

890. **ඉමිස්සා ගාථායාති** ඉමිස්සං ගාථායං. ගාථා හි අත්තනො අත්ථභූතස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස ආධාරභාවෙන වුත්තා, සාමිවචනං වා එතං අත්ථස්ස තංසම්බන්ධිභාවතො.

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති තෙවීසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

නිගමනකථාවණ්ණනා

891. **ඉමිස්සා දානි ගාථායාති**ආදීනං ගාථානං අත්ථො හෙට්ඨා වුත්තො එව. ස්වායං ‘‘විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්ස’’න්ති එවං පටිඤ්ඤාතො විසුද්ධිමග්ගො එත්තාවතා භාසිතො හොතීති සම්බන්ධො.

892. **තත්ථාති**ආදීසු අයං පදසම්බන්ධෙන සද්ධිං සඞ්ඛෙපත්ථො – **තෙසං** ‘‘සීලෙ පතිට්ඨායා’’තිගාථායං වුත්තානං සීලාදිප්පභෙදානං **අත්ථානං පඤ්චන්නම්පි** මහානිකායානං **අට්ඨකථානයෙ** අට්ඨකථාතන්තියං තත්ථ තත්ථ **වුත්තො යො විනිච්ඡයො, යෙභුය්‍යෙන තං සබ්බං සමාහරිත්වා** සමානෙත්වා නිකායන්තරස්ස නිකායගතවාදදොසසඞ්කරෙහි **මුත්තො** සො **නිච්ඡයො යස්මා පකාසිතො, තස්මා විසුද්ධිකාමෙහි යොගීහි එතස්මිං විසුද්ධිමග්ගෙ ආදරො කරණීයො**යෙවාති.

නිගමනගාථායො

එත්තාවතා ච –

සුවිසුද්ධසමාචාරො, විසුද්ධනයමණ්ඩිතං;
විසුද්ධිමග්ගං ලොකස්ස, යදච්චන්තවිසුද්ධියා.

අභාසි කරුණාවෙග-සමුස්සාහිතමානසො;
මහෙසි විපුලොදාත-විසුද්ධිමතිපාටවො.

තස්ස අත්ථං පකාසෙතුං, කථාමග්ගං පුරාතනං;

නිස්සාය යා සමාරද්ධා, **අත්ථසංවණ්ණනා** මයා.

ආයාචිතො සිද්ධගාම-පරිවෙණනිවාසිනා;
ථෙරෙන **දාඨනාගෙන,** සුද්ධාචාරෙන ධීමතා.

සා එසා පරමත්ථානං, තත්ථ තත්ථ යථාරහං;
නිධානතො **පරමත්ථ-මඤ්ජූසා** නාම නාමතො.

සම්පත්තා පරිනිට්ඨානං, අනාකුලවිනිච්ඡයා;
අට්ඨාසීතිප්පමාණාය, පාළියා භාණවාරතො.

ඉති තං සඞ්ඛරොන්තෙන, යං තං අධිගතං මයා;
පුඤ්ඤං තස්සානුභාවෙන, ලොකනාථස්ස සාසනෙ.

ඔගාහෙත්වා විසුද්ධාය, සීලාදිපටිපත්තියා;
සබ්බෙපි දෙහිනො හොන්තු, විමුත්තිරසභාගිනො.

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං, සම්මාසම්බුද්ධසාසනං;
තස්මිං සගාරවා නිච්චං, හොන්තු සබ්බෙපි පාණිනො.

සම්මා වස්සතු කාලෙන, දෙවො රාජා මහීපති;
සද්ධම්මනිරතො ලොකං, ධම්මෙනෙව පසාසතූති.

බදරතිත්ථවිහාරවාසිනා ආචරියධම්මපාලෙන කතා

පරමත්ථමඤ්ජූසා නාම විසුද්ධිමග්ගමහාටීකා සමත්තා.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටීකා සමත්තා.